Evrenosoğlu
İbrahim Hakkı Hazretleri

MÂRİFETNÂME

Hazırlayanlar
Kadir Özköse - Dr. Kerim Aydın

İSTANBUL

Erzurumlu
İbrahim Hakkı Hazretleri

MÂRİFETNÂME

Sâdeleştirme
Cafer DURMUŞ - Dr. Kerim KARA

2.
CİLT

ERKAM
YAYINLARI

İSTANBUL 1432 / 2011

MÂRİFETNÂME

2. CİLT

ERZURUMLU
İBRAHİM HAKKI HAZRETLERİ

Sâdeleştirme:
Cafer DURMUŞ Dr. Kerim KARA

ERKAM YAYINLARI

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı
anlaşmalı olarak
Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.'ne aittir.
İzinsiz, kısmen ya da
tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

MÂRİFETNÂME
2. CİLT
ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI HAZRETLERİ

Erkam Yayın No: 415
Kapak: Altınoluk Grafik / Halil Ermiş
Ofset Hazırlık: Altınoluk Grafik / Mustafa Erguvan
ISBN No: 978-605-302-057-8

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2011

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

Katkıda Bulunanlar:
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler
Prof. Dr. Mehmet Atalay
Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı
Doç. Dr. Süleyman Derin
Doç. Dr. Necdet Tosun
Dr. Ahmet Zeki İzgöer
Barış İlhan
Nihat Değirmenci
Kadir Turgut
Dr. Süleyman Yıldırım
İ. Hakkı Uzun

ÜÇÜNCÜ FASIL

Sâkin damarların (atmayan damarlar) çıkış yerlerini ve faydalarını altı madde ile açıklayarak bildirir.

Birinci Madde

Karaciğerden biten bâb damarının (kapı damarı) dallarını ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Sâkin damarların bütün hepsi karaciğerden ortaya çıkmıştır. Karaciğerden ilk önce iki damar meydana gelmiştir ki biri karaciğerin içbükey (konkav) kısmından meydana gelmiştir. Ve onun en önemli faydası, mideden karaciğere besin çekmek olmuştur. Bu damar tıp uzmanları arasında "Bâb" (kapı damarı) diye şöhret bulmuştur. İkinci damar, karaciğerin tümsek yüzeyinden yani dış tarafından çıkmıştır. Ve onun en önemli faydası, diğer organlara karaciğerden gıda ulaştırıp dağıtmak olmuştur. Bu damar "Ecvef" adını almıştır.

Kapı damarının karaciğer boşluğuna dalmış olan kısmı, ilk önce beş kısma ayrılmıştır **[134/a]** ve karaciğerin dışbükey kısmına geldiğinde şubelere ayrılmıştır. Bir şubesi öd kesesine gitmiş ve bunun şubeleri ağacın yeraltındaki kökleri gibi karaciğerin iç yüzünde yayılmıştır. "Bâb"ın (kapı damarı) karaciğerin derinliğine bitişik olan kısmı, ondan ayrıldığında sekiz kısma ayrılmıştır. Bunlardan iki kısmı küçük ve altı kısmı büyük olmuştur. İki küçük kısmın biri on iki parmak bağırsağı diye isimlendirilen bağırsağa ulaşmıştır. Ondan gıda çekegelmiştir. Bundan da şubeler ortaya taksim olup pankreas denilen cisme dağılmıştır. İkinci kısmı midenin aşağı kısmına inip aşağı ağzında olan kapakçıklar kısmında yayılmıştır ki ondan besin çekip gıdalanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen altı damardan biri, midenin dış yüzeyine gelmiştir ki mide dış yüzey gıdasını ondan alır.

Çünkü midenin içi kendi içinde olan şeylerle beslenir olmuştur. Altı damardan ikincisi, dalağa ulaşmıştır ki dalak gıdasını ondan almıştır. Dalağa varmadan önce ondan şubelere ayrılıp pankreasa gelmiştir ki pankreasa gıda vermiştir. Dalağa vardıktan sonra da ondan bir dal geri dönüp midenin sol tarafında yayılmıştır ki midenin sol tarafı gıdasını ondan alır. Dalağa nüfuz eden şube, dalağa girdikten sonra iki bölüme ayrıldığında, bir bölümü yukarı doğru bir bölümü aşağı doğru gitmiştir.

Yukarı giden kısmı ikiye ayrılıp bir kısmında dalağın yukarısında yani yarısında şubeler ortaya çıkar ki o yarıya onlardan gıda gelmiştir. İkinci kısmı dışa gelip midenin tümsek kısmı nihayetine erip orada ikiye ayrılıp biri midenin sol dış tarafına yayılmıştır ki midenin o tarafı gıdasını ondan almıştır; bir kısmı da midenin ağız kısmına dağılmıştır ki kara safranın (melanik asit) bir kısmını mideye göndermiştir. Fazlalıktan çıkıp mide ağzını çevirerek tahrik etmiştir. Midenin iştihasını uyandırmış ve artırmıştır.

Dalağı ortalayan şubeden inen kısım da ikiye bölünmüştür. Birinin şubeleri dalağın aşağı yarısına yayılmıştır ki dalağın o yarısı gıdasını ondan almıştır. İkinci kısmı iç yağından ortaya çıkıp onda yayılmıştır ki ondan iç yağına gıda gelmiştir. Altı kısımdan üçüncüsü, sol tarafa varıp "düzbağırsaklar" etrafında olan damarların ince kanallarında yayılmıştır ki organın alt kısmında bulunan şeylerden gıdasını almıştır. Altı kısımdan dördüncüsü, saç kılı gibi bir sürü şubelere ayrılıp bazısı mide tümseğinin sağ dışında dalak tarafında, midenin sol tarafına gelen parçaya mukabil olduğu halde dağılmıştır. Bazısı da iç yağının sağ tarafına yönelip dalak damarının şubelerinden ve midenin solundan sağına gelen kısma mukabil olduğu halde yayılmıştır. Altı kısmın beşincisi, kalınbağırsak etrafında olan ince damarlara yayılmıştır ki gıdasını ondan alagelmiştir. Altıncı kısmın çoğunluğu etrafında bir kısmı da bitişmiş olan ince lifler etrafında yayılmıştır ki gıdasını onlardan almışlardır.

"Mahlukatı yaratıp bolca rızık veren, azameti celâlle, kudreti kemâlle ifade edilen Allah'ı her türlü noksandan tenzih ederiz."[1]

İkinci Madde

Karaciğerden başlayan ecvef damarının bazı dallarını ve faydalarını **[134/b]** bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Ecvef damarının başlangıç yeri karaciğer içinde saç kılları misali yayılmıştır ki yine saç telleri misali yayılmış olan kapı damarının şubelerinden gıdasını çekip almıştır. Ecvef damarının şubeleri, karaciğerin tümsek tarafından oluşmuştur. Kapı damarının şubeleri, karaciğerin derinliğinden boşluğa gelir. Şu halde, ecvef damarının yukarıya doğru giden kısmı karaciğerin tümsek tarafından doğup iki kısım olmuştur ki biri büyük biri küçük olmuştur. Küçük kısmı yukarıya doğru çıkmıştır. Küçük kısmı "sâid", diyaframa geçip ona iki damar verip orada yayılmıştır ki ona gıda vermiştir. Sonra "sâid damar" kalbin zarına beraber gelip ona pek çok şubeler

göndermiştir. Onda saç telleri misali dağılıp yayılmıştır. Kalp zarına gıda ondan gelmiştir. Sonra "sâid damar" iki kısım olmuştur ki biri büyük ve diğeri küçük olmuştur. Büyük kısmı kalbe gelip onun sağ kulakçığı yanından içine girmiştir. Bu damarın kalp damarlarının en büyüğü olmasının hikmeti, diğer damarlar hava çekimini tamamlayıp bu büyük damar besin almak için kalmasıdır. Besin ise havadan daha katı ve ağır olduğundan menfezi (damarı) daha geniş ve zarfı daha büyük olmaya muhtaç olmuştur. Bu büyük damar kalbe girdiğinde ona üç zar verir ki söz konusu faydalar dışardan içeri gelmiş olsun. Bu üç zar diğer zarlardan daha sağlam olmuştur.

Böylece kalp uzama (açılma) ânında onlardan gıda çekip yayılma ânında (gıdalar) geri dönmesin. Küçük kısım ise, yüreğe beraber çıktığında ona üç kısım toplardamar göndermiştir ki bunlardan biri yürekten akciğer tarafına gitmiştir. Atardamarların doğduğu yerde kalbin sol tarafına yakın gitmiştir ve oradan kalbin sağ boşluğunda akciğer tarafına meyledip ona ulaşmıştır. Bu bahsedilen toplardamarlar da atardamarlar gibi iki perdelidir. Onun için tıp bilginleri bunlara "verîd-i şirkânî" (Pulmonar ven) demişlerdir. Bunun faydası; buradan sızan kanın çok ince olması ve akciğer cevherine benzer olmasıdır.

Çünkü bu kan ince ve yürekten çıkması yakın olduğundan, burada pişirilmeyip toplardamar vasıtasıyla yüreğe vardığında, orada pişirilip olgunlaştırılmıştır. Üç kısım toplardamarın ikincisi, kalp çevresinde dolaşıp kalbin içinde yayılmıştır ki kalbe gıda ondan gelmiştir. Üçüncü kısmı özellikle insanda sol tarafa meyledip sırt omurlarından beşinci omura gidip dayanarak, ilk sekiz kaburgaya ve onlara yakın olanlara dağılmıştır.

"Sâid damar" kalp bölgesini geçtikten sonra orada göğsü iki eşit parçaya bölen zarın yükseklerine tev'e[2] ve (thymus)[3] denilen yumuşak ete kılcal damarlar şeklinde dağılmıştır. Yukarı doğru çıkan damar, köprücük kemiği (terkût) yanına geldiğinde iki şubeye ayrılmıştır. Onlardan her biri diğerinden uzaklaşarak köprücük kemiği bölgesine gelmiş ve her biri tekrar iki kola ayrılmıştır. Biri sağdan, diğeri de soldan göğüs kemiklerine inmiş ve oradan da hançerede nihayet bulmuştur. Yukarı doğru çıkan damar, üç kısma ayrılmıştır. İki şubesi kaburgalar arasında bulunan kaslara dağılıp ağızları orada yayılmış olan damarların ağızlarına uygunluk sağlayarak, bu iki şubeden pek çok damar göğsün dışındaki kaslara dağılmıştır. Hançereyi ikmal ettikten sonra bir grup damar da kürek kemiğini onararak orada toplanıp yığılmış olan kaslara dağılmıştır. Bu iki **[135/a]** bir bölük damar

dahi, düz kasların altına inmiş ve şubeleri onlara dağılmıştır. Son kısımları da, ileride açıklanacak olan boyun toplardamarından (verîd-i aczî) yukarı çıkan kaslara ve damarlara bitişmiştir. Yukarı doğru çıkan damarın üçüncü şubesi iki kürek kemiği bölgesine gıda vermiştir.

Hâlık ve Bâri olan Allah'ı tesbih ederiz. Bu ne güzel bir yaratma, ne mükemmel bir sanat, şekillendirme ve hikmettir ki sanatının incelikleri karşısında akıllar hayretler içerisinde kalmıştır.

Üçüncü Madde

Karaciğerden biten ecvef damarın göğüs ve kürek kemikleri, alt ve üst çeneler, boyun, baş ve şakaklarına çıkan kılcal damarlarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Göğüs ve kürek kemikleri kaslarına dağılmış olan iki şubenin geri kalanı bir çift şubedir ki bunların her bir teki beşer şube olmuştur. Ancak şubeden her birinin birer şubesi göğüste dağılmıştır ki göğüs kaburgalarından dört kaburgaya onlardan gıda gelmiştir. İkinci şubeleri, kürek kemikleri bölgesinde dağılmıştır ki o iki bölgede olan kaslar oradan gıdalarını almışlardır. Üçüncü şubeleri, iki taraftan boyunda dağılmış olan kaslara yayılmıştır ki o kaslar oradan gıda bulmuştur. Dördüncü şubeleri, boyun omurlarının üstten altı omurunun deliklerine dağılmıştır. İki taraftan onlara girip başa kadar çıkarlar. Başta olan kaslara bunlardan gıda gelmiştir. Beşinci şubeleri hepsinden büyük olup iki yönden iki koltuk altına dağılmıştır. Her biri orada dört kısma ayrılıp bu şubelerden her bir şubenin bir kısmı göğüs üzerinde yayılarak kürek kemiğini hareket ettiren kaslara dağılmıştır. İkinci kısımları, yumuşak ete, atardamarlara ve koltuk altına yayılmıştır. Üçüncü kısımları, göğüs üzerinde uzayıp giderek öd kesesine kadar inmiştir. Dördüncü kısımları büyükleridir ki bunlar üçe ayrılıp ikişer parçaları kürek kemiğinin derinliklerine kadar gelmiştir. Oradaki büyük ve küçük kaslara ve koltuk altlarında olan büyük kaslara dağılmışlardır. Üçüncü kısımları en büyükleri olup her biri ikişer şubeye ayrılmıştır. Göğüs üzerinde uzayıp giderek iki ellere ulaşarak oradaki kaslara dağılırlar. Tıp uzmanları onlara koltuk altı derler.

Yukarı doğru çıkan damarın, üçüncü şubesi boyun bölgesine çıkarken iki kısma ayrılmıştır ki bunlardan biri dış taraftaki boyun damarı, diğeri iç taraftaki boyun damarı (şah damarı), şeklini almıştır. Dış boyun damarı köprücük kemiğine yükseldiğinde iki kısım olmuştur. Biri ön taraftan ayrıldığında ön tarafa yükselerek gelmiştir. İkinci kısmı ilk önce ön tarafa

inerek gelip oradan yükselerek köprücük kemiği dışına gidip önceki kısma ulaşarak, orada karışmıştır. İki kısımdan "vidâc-ı ma'rûf" ortaya çıkar ki bu "şahdamarı" ismini almıştır. Bu ikinci kısım birinci kısma karışmadan önce kendisinden iki kısım ayrılmıştır ki bir kısmı yatay olarak gidip içeri gireceği yerde iki köprücük kemiğinin birleşme noktasında (boyun çemberi) ikisine yapışmıştır. İkinci kısım, boynun dış yüzeyinde sertleşmiş olup burada iki kısımdan bire inmiştir. Bu iki çift damardan örümcek ağı gibi ince damarlar çıkıp kürek kemiği üzerinde uzadıkları için her biri ketfî damar (omuza ait boyun venin üst kısmı) namıyla şöhret bulmuştur ki "kıfâl; baş damarı" bundan olmuştur. Bu damar, kürek kemiklerinin iki tarafından **[135/b]** iki damar omuz üstüne kadar buna arkadaşlık etmiştir. Lâkin biri orada tutulmuş ve dağıtılmıştır. Biri omuz üstünü geçip pazu başına giderek, orada yayılmıştır. Ketfî damar (omuza ait boyun venin üst kısmı) bunların ikisini de geçerek bedenin sonuna kadar gitmiştir.

Dış boyun damarlarının ikisi birbirine karıştıktan sonra iki kısım olmuşlardır. Biri iç tarafta olup küçük kısmı çok ince dallara ayrılmış ve üst çenede yayılmıştır. Büyük kısım da dallara ayrılarak alt çenede yayılır. Bu iki şubeden pek çok damar dilin etrafına gelerek, yayılmıştır. Bunlardan ikinci kısım dışta olup iki kulak ve başa yakın olan bölgeye dağılmıştır. İç taraftaki boyun damarının (şah damarı) yemek borusuna arkadaşlık edip onunla doğruca üst bölgeye gidip oraya dallar göndermiştir ki dış boyun damarından gelen şubelerle karışmıştır. Hepsi yemek borusuna, gırtlağa ve içeride olan kaslara karışmış olup sonunda en son derz-i lâmî'ye gelmiştir. Oradan pek çok şubelere ayrılmıştır ki o şubeler birinci ve ikinci omurdan çıkan sinirlere dağılmıştır. Oradan kıl gibi ince damarlar baş ve boyun mafsalına gelmiştir. Oradan tekrar dallar ortaya çıkıp kafatasının zarlarına ulaşmıştır. Kafatasının iki yarısının birleşme noktasına çıkıp orada kafatasının içine dağılmıştır. Bahsi geçen dalları gönderdikten sonra kalan damarlar derz-i lâmînin sonunda kafa kemiği içine girmiştir. Ve oradan beyin zarlarına (membran) şubeler dağıtmıştır. İşte o zarlar gıdalarını bu şubelerden almıştır. Zarlar etrafında bulunan parçalar ile bu şubeler bağlanıp ondan ayrılmıştır. Ve bunlardan kafatasının örtülü kısmına gıda gelmiştir.

Daha sonra "gışâ-i rakîk"ten beyine inip atardamarların dağıldığı gibi orada dağılmıştır. Bütün atardamarları sağlam bağlayıp geniş bölümde karşılamıştır ki ağızlarına kan dökülüp onlarda toplanıp pişsin. Sonra beynin iki yarı küresi arasına dağılmıştır ki o "ma'sıra" adını almıştır. Orada

şubelere ayrılan kanallardan kanı alıp "orta karıncık"tan iki ön karıncığa (batn-ı mukaddemîn denilen beynin iki karıncığı) uzanıp oradan yukarıya çıkan atardamarlarla karşılaşmıştır. Buradaki damarlar, beyin zarı "şebeke-i meşîmiyye" ile benzeşmişlerdir.

İşte bunların hepsi Allah teâlânın kudretinin yüceliğine birer işarettir. şânı yüce, nimetleri herkese şâmil ve yaratması mükemmel olan Allah'ı her türlü noksanlıktan tenzih ederiz. O'nun şânı yücedir.

Dördüncü Madde

Karaciğerden biten ecvef damarın yukarı çıkan kısmını ve ellere gelen kollarını ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Baş damarının aslı, omuz damarıdır. Ondan dağılmış olan şubelerin ilk başlangıcı baş damarıdır ki o pazuya hizalanınca ondan pazunun dış kısımlarına ve cildine dağılmış olan şubelerden ibarettir. Daha sonra dirsek mafsalına yakın oldukları için, üç kısım olmuşlardır ki biri ön kol venidir (habl-i zirâ', vena cava antibrachi) ve bu kısım ön kol kemiklerinden kalın olanının dış yüzü üzerinde uzanmıştır. Oradan dış tarafa ve ön kolun aşağı kemiğinin yumruk kısmına meylederek, bileğin dış yüzeyinde dağılmıştır. İkinci kısmı, sâid'in dış tarafında dirseğe yönelip koltuk altından bir şubeye karışıp ikisinden "uruk-ı ekhel" denilen bir damar meydana gelmiştir. Üçüncü kısmı, derinden aşağıya inip yine koltuk altından bir şubeye karışmıştır. Koltuk altının ilk şubeleri, pazu derinliklerine dalıp orada olan kaslara dağılıp orada kaybolmuşlardır. Ancak bir şubesi **[136/a]** kol kemiğine ulaşmıştır.

Koltuk altı, dirsek mafsalına yakın geldiğinde iki kısma ayrılmıştır. Bir kısmı derine inip baş damarından daha derine inerek yukarıda bahsi geçen şubeye bir miktar bitişip sonra bir miktar onunla beraber gidip daha sonra ondan ayrılmıştır. Bu ayrılan venin biri iç tarafa inip serçe ve yüzük parmakların hepsine ve hatta orta parmağın ortasına kadar ulaşmıştır. İkincisi ise mafsala çıkıp kemiğe temas eden elin kısımlarında dağılmıştır. Koltukaltının ikinci kısmı, "sâid" içinde dört dal olmuştur ki bir dalı "sâid" in aşağılarında bileğe varıncaya kadar dağılarak ayrılmıştır. İkinci dalı, birinci dalın üstünde aynen onun gibi dağılarak yayılmıştır. Üçüncü dalı, "sâid" in ortasında, aynı şekilde bilekten kollara ayrılmıştır. Dördüncü dalı bunların en büyüğü olup o en yüksek ve belirgin damar olup onun bir kolu

baş damarının bir koluna birleşip ikisinden "ekhel" meydana gelmiştir. Kalanları basilik damarlardır ki bir defa daha derine inmiştir.

Ekhel damarı iç taraftan doğup üst oynağa çıkıp oradan dış tarafa gidip Yunanca'daki Lam şeklinde iki kol olmuştur. Üstteki kolu, bileğin üst oynağının tarafına inip oradan bileğe yönelmiştir. Başparmağın arkasında ve onunla işaret parmağı arasında ve işaret parmağının kendisinde dağılmıştır. Alt kolu alt oynak tarafına inip üç dala ayrılmıştır ki bunun bir dalı işaret parmağı ile orta parmağın arasına gelip orada üst daldan işaret parmağına gelen damarın bir dalına birleşerek, onunla bir damar olmuştur. İkinci kolu ki "eslem"dir, orta parmak ile yüzük parmağı arasında dağılmıştır. Üçüncü kolu, yüzük parmağı ile serçe parmak tarafına yönelmiştir ve bunların hepsi parmak mafsallarına taksim olunmuştur. Bunlardan, ellerin parmakları, Allah'ın kudreti ile her zaman beslenerek gelişmiştir.

"İnsanı en güzel şekilde yaratıp şekil veren hikmet sahibi Allah'ı tesbih ederiz. O'nun şânı yücedir."

Beşinci Madde

Ecvef damarının, karaciğerden bedenin aşağı kısmına inen büyük kısmının dallarını ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Ecvefin inen kısmı -ki büyük koludur- karaciğerden çıkınca, arka omurga kemiğine doğru uzanıp orada kemiğe dayanmadan önce büyük bir damar ayrılıp kılcal damarlara bölünmüştür. Sağ böbreğin zarına ulaşıp orada ve etrafında dağılmıştır. Hepsine gıda vermiştir. Sonra bu inen kısımdan büyük bir damar ayrılıp kılcal damarlar halinde dağılmıştır. Sol böbreğe gelip onun zarına ulaşarak oralarda ve yakınlarında yayılmıştır. Hepsine bu kol ile gıda gelmiştir. Sonra inen bu kısımdan (vena cava descendends) iki büyük damar ayrılmıştır ki onlara "tali'ayn" (renal ven) ismi münasip görülmüştür. Bunlar gıda vermek için böbreklerin içine girerler.

Çünkü açıklanan atardamarlar gibi, bu "talia"lar da böbreklerin gıdasını çekmişlerdir ki karaciğerin kan suyu onlara gıda olarak gelmiştir. Bu "talia"nın solundan bir damar ayrılıp erkek ve kadınlarda sol yumurtaya inmiştir. Bir damar da sağından çıkıp sağ yumurtaya ulaşmıştır.

İki böbrekten iki tenâsül uzvuna sağdan sağ taraftakine ve soldan sol taraftakine gelen iki damar bel kemiği yönüne mün'atif (bir tarafa dönen) ve şekilleri gizli olduğundan, iki böbrekten onlarda yumurtalara akan halis

kan, sıcaklıkla pişip olgunlaşır. Daha önce kırmızı kan iken beyaz “sperm” haline gelmiştir. İki damar da omurgasından iki testise ulaşmıştır. Bu bahsedilen damarların hepsi zekerde, fercde **[136/b]** ve rahmin derinliklerinde kaybolmuşlardır. Daha sonra bu inen kısım omurga kemiğine yapışarak inerken, her bir omurgada ondan yine şubeler ayrılmıştır ki bazılara o omurgaların içine girip “ilik”te son bulmuştur. Bazıları ise yanında olan kaslara dağılmıştır. Bazıları da iki “hâsıra”ya (boş böğür) gelerek, karın kaslarında son bulmuştur. İşte bu inen kısım, zikredilen bütün özellikleriyle sırt omurlarının sonuna eriştiğinde, onda iki kısım ortaya çıkmıştır ki bir kısmı sağ uyluğa ve bir kısmı sol uyluğa yol bulmuştur.

Bu iki kısım uyluğa inmeden önce her birinden on tabaka damar ayrılmıştır. Birinci tabakaları iki “sırt”a gelmiştir. İkinci tabakaları, saç kılları misali pek çok ince damara ayrılıp Kasları örten ve koruyan ince zarların aşağı tarafında dağılmıştır. Üçüncü tabakaları kuyruk sokumu kemiği üzerinde olan kaslara dağılmıştır. Dördüncü tabakaları, makad kasları ve kuyruk sokumu kemiği üzerinde taksim olmuştur. Beşinci tabakaları, makadın kaslarında kuyruk sokumu kemiğinde dışa yönelip orada taksim olmuştur.

Kadınlarda ise, rahmin içlerine yönelip bazısı onda öne bitişik olan kısımlarda dağılmıştır. Kalanları mesane tarafına gelip iki kısım olmuştur. Bunlardan biri mesanede dağılıp biri mesanenin boyun kısmına gelmiştir. Bu beşinci tabaka erkeklerde çok olmuştur ki hem mesaneyi kaplayıp hem de zeker olmuştur. Altıncı tabakaları kasık kemiği üzerinde olan kaslara yönelip orada dağılmıştır. Yedinci tabakaları, karın üzerinde uzunlamasına bedene giden kaslara ulaşmıştır. Bu damarlar o damarların etrafına bitişmiştir ki onlar göğüsten karın boşluğuna inmişlerdir. Bu damarların aslından, kadınlarda dört damar çıkıp dört taraftan rahme gelmiştir. Onlardan sekizinci damar, erkek ve dişi tenâsül organlarına gelmiştir. İşte bu damar ile dişi tenâsül uzvu (rahim) erkek tenâsül uzvuna eş olmuştur.

Sekizinci tabakaları, erkeklerde zekere ve kadınlarda rahme gelip onlarda dağılmıştır. Dokuzuncu tabakaları, derin but kaslarına inip onlarda dağılmıştır. Onuncu tabakaları, iki “hâsıra”ya (boş böğür) çıkıp iki ellerin tarafından inen damarın etrafına ulaşmıştır. Hepsinden bir büyük kısım hâsıl olup yumuşak kaslara inerek oradan dağılmıştır ki yirmi tabakaya kadar ulaşarak orada nihayet bulmuştur. İşte bu damarların bu şekilde dağılmasında, ehl-i hayret için nice ibretler vardır.

"Damarlardaki kanı nehirler gibi akıtan, bir ve kahhâr olan Allah'ı tesbih ederiz."

Altıncı Madde

Ecvef damarın inen kısmından iki oyluktan en alt kısımlara giden dallarını ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Yukarıda zikri geçen iki kısmın anlatılan tabakalarının geri kalanı uylukların içlerine inip her bir kısım bir uyluk içinde on beşer şube olmuştur ki biri uyluğun ön tarafı üzerinde olan kaslara dağılmıştır. Biri uyluğun arka tarafındaki adalelere dağılmıştır. Biri iç taraf adalelerine dağılmıştır. Biri dış taraf adalelerinde bulunmuştur. Dördü, uylukların içine girip derinliklerine dağılmıştır. İkisi, uyluğun en aşağı kısımlarına inmiştir. İkisi, diz mafsalının kaslarına ulaşmıştır. Geri kalan üç şubenin dış tarafta olanı baldır (kasaba-i suğrâ)[4] üzerinde topuk kemiğine kadar uzanmıştır. **[137/a]** Orta şubesi, diz kapağının nihayetinden baldırın iç kaslarından şubeler bırakarak inmiştir. Ondan geriye kalan iki şubenin biri baldırın iç kısımlarında kaybolmuştur. Diğeri de iki topuk arasında uzayıp ayak önüne indiğinde sözü edilen dış kısmın bir şubesine karışmıştır. Üçüncü dalın iç yüzü baldırın derinliklerine yönelip kasaba-i kübrânın dış bükey tarafından topuk tarafına gidip ayağın iç tarafına gelmiştir.

Açıklaması yapılan üçüncü şube onda dört kola ayrılmıştır. İkisi dış yüzeydedir ki kasaba-i suğranın yanından ayağa girmiştir. İkisi iç yüzeydedir ki iki dış yüzeydekinin birine, içtekinin en içteki ulaşmıştır. Ayağın üzerine çıkıp en üstünde dağılmıştır. İkincisine iç yüzeyde olanın dış şubesi bitişip ayağın alt kısımlarında dağılarak son bulmuştur. İşte bütün insan bedeninde bulunan kan damarları bunlardır ki açıklanmıştır. Ve bunların hepsi üç yüz altmış toplardamara ulaşmıştır. Bütün bunlara şekil veren Musavvir-i Hakîm'in, en güzel şekilde yarattığı insan bedeninde olan benzersiz yaratış ve sanatları fikretmeye ve anlamaya yol gösterici olmak için onda bulunan birbirine benzer vücut parçaları bu miktarca açıklayıp îzah etmekle yetinilmiştir. Bundan sonra bazı hisler ve kuvvetleri, uzuvların şekil farklılığının hikmetini de iki fasıl ile açıklamaya başlanılmıştır. Bedende olan nihayetsiz ince sanatlardan, birbirine benzeyen organların açıklamasının anlatımı kısa tutulmuştur.

Çünkü bedende yaratılan muhtelif uzuvları ve durumlarının uzun uzadıya anlatılmasını filozoflar ilm-i ebdân'a (anatomi) ait nice yüz kitap ile ancak

açıklamışlardır.

"Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın şânı yücedir."

---

[1]. *"Sübhâna'llâhi ve sübhâne men huve'l-hallâku'r-rezzâku cellet azametuhû ve kemulet kudretuhû."*

[2]. Esin Kâhya'nın yayınladığı metinde üç noktalı "se (ﺙ) ile "Tûse" şeklinde yazılmıştır.

[3]. Thymus (timus): Erişkinlerde küçülüp kaybolan bir iç salgı bezi, özellikle fötal ve çocukluk çağında önemli görevlerle yükümlüdür; gudde-i timusî. (*Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu, s. 549.)

[4]. Baldır her iki tarafta ikişer kemiktir; kemiklerden biri büyük ve uzundur; ona, "kasaba-i kübrâ" (tibia) denir. Diğeri küçük ve kısadır; "kasaba-i suğrâ" (fibula) derler. Fibula uyluğa ve dize tamamen ulaşmıştır ve onun başı tibia dedikleri büyük kemiğin başına yapışmıştır. (İtâkî, *a.g.e.*, s. 154.)

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Yukarıda zikri geçen iki kısmın anlatılan tabakalarının geri kalanı uylukların içlerine inip her bir kısım bir uyluk içinde on beşer şube olmuştur ki biri uyluğun ön tarafı üzerinde olan kaslara dağılmıştır. Biri uyluğun arka tarafındaki adalelere dağılmıştır. Biri iç taraf adalelerine dağılmıştır. Biri dış taraf adalelerinde bulunmuştur. Dördü, uylukların içine girip derinliklerine dağılmıştır. İkisi, uyluğun en aşağı kısımlarına inmiştir. İkisi, diz mafsalının kaslarına ulaşmıştır. Geri kalan üç şubenin dış tarafta olanı baldır (kasaba-i suğrâ) üzerinde topuk kemiğine kadar uzanmıştır. **[137/a]** Orta şubesi, diz kapağının nihayetinden baldırın iç kaslarından şubeler bırakarak inmiştir. Ondan geriye kalan iki şubenin biri baldırın iç kısımlarında kaybolmuştur. Diğeri de iki topuk arasında uzayıp ayak önüne indiğinde sözü edilen dış kısmın bir şubesine karışmıştır. Üçüncü dalın iç yüzü baldırın derinliklerine yönelip kasaba-i kübrânın dış bükey tarafından topuk tarafına gidip ayağın iç tarafına gelmiştir.

"Sâid damar" kalp bölgesini geçtikten sonra orada göğsü iki eşit parçaya bölen zarın yükseklerine tev'e ve (thymus) denilen yumuşak ete kılcal damarlar şeklinde dağılmıştır. Yukarı doğru çıkan damar, köprücük kemiği (terkût) yanına geldiğinde iki şubeye ayrılmıştır. Onlardan her biri diğerinden uzaklaşarak köprücük kemiği bölgesine gelmiş ve her biri tekrar iki kola ayrılmıştır. Biri sağdan, diğeri de soldan göğüs kemiklerine inmiş ve oradan da hançerede nihayet bulmuştur. Yukarı doğru çıkan damar, üç

kısma ayrılmıştır. İki şubesi kaburgalar arasında bulunan kaslara dağılıp ağızları orada yayılmış olan damarların ağızlarına uygunluk sağlayarak, bu iki şubeden pek çok damar göğsün dışındaki kaslara dağılmıştır. Hançereyi ikmal ettikten sonra bir grup damar da kürek kemiğini onararak orada toplanıp yığılmış olan kaslara dağılmıştır. Bu iki **[135/a]** bir bölük damar dahi, düz kasların altına inmiş ve şubeleri onlara dağılmıştır. Son kısımları da, ileride açıklanacak olan boyun toplardamarından (verîd-i aczî) yukarı çıkan kaslara ve damarlara bitişmiştir. Yukarı doğru çıkan damarın üçüncü şubesi iki kürek kemiği bölgesine gıda vermiştir.

"Mahlukatı yaratıp bolca rızık veren, azameti celâlle, kudreti kemâlle ifade edilen Allah'ı her türlü noksandan tenzih ederiz."

"Sâid damar" kalp bölgesini geçtikten sonra orada göğsü iki eşit parçaya bölen zarın yükseklerine tev'e ve (thymus) denilen yumuşak ete kılcal damarlar şeklinde dağılmıştır. Yukarı doğru çıkan damar, köprücük kemiği (terkût) yanına geldiğinde iki şubeye ayrılmıştır. Onlardan her biri diğerinden uzaklaşarak köprücük kemiği bölgesine gelmiş ve her biri tekrar iki kola ayrılmıştır. Biri sağdan, diğeri de soldan göğüs kemiklerine inmiş ve oradan da hançerede nihayet bulmuştur. Yukarı doğru çıkan damar, üç kısma ayrılmıştır. İki şubesi kaburgalar arasında bulunan kaslara dağılıp ağızları orada yayılmış olan damarların ağızlarına uygunluk sağlayarak, bu iki şubeden pek çok damar göğsün dışındaki kaslara dağılmıştır. Hançereyi ikmal ettikten sonra bir grup damar da kürek kemiğini onararak orada toplanıp yığılmış olan kaslara dağılmıştır. Bu iki **[135/a]** bir bölük damar dahi, düz kasların altına inmiş ve şubeleri onlara dağılmıştır. Son kısımları da, ileride açıklanacak olan boyun toplardamarından (verîd-i aczî) yukarı çıkan kaslara ve damarlara bitişmiştir. Yukarı doğru çıkan damarın üçüncü şubesi iki kürek kemiği bölgesine gıda vermiştir.

. *"Sübhâna'llâhi ve sübhâne men huve'l-hallâku'r-rezzâku cellet azametuhû ve kemulet kudretuhû."*

. Baldır her iki tarafta ikişer kemiktir; kemiklerden biri büyük ve uzundur; ona, "kasaba-i kübrâ" (tibia) denir. Diğeri küçük ve kısadır; "kasaba-i suğrâ" (fibula) derler. Fibula uyluğa ve dize tamamen ulaşmıştır ve onun başı tibia dedikleri büyük kemiğin başına yapışmıştır. (İtâkî, *a.g.e.*, s. 154.)

. Esin Kâhya'nın yayınladığı metinde üç noktalı "se () ile "Tûse" şeklinde yazılmıştır.

. Thymus (timus): Erişkinlerde küçülüp kaybolan bir iç salgı bezi, özellikle fötal ve çocukluk çağında önemli görevlerle yükümlüdür; gudde-i

timusî. (*Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu, s. 549.)

DÖRDÜNCÜ FASIL

İnsan bedeninde bulunan cinsleri ve kuvvet çeşitlerini, organlara ait fiillerin başlangıcını, hayat veren dört nefsi, hisler ve kuvvetler gibi hizmetçileri olan şeyleri altı madde ile beyan eder.

Birinci Madde

İnsan bedenindeki cinsleri ve kuvvet çeşitlerini, organlara ait fiillerin başlangıcını özetle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Kuvvetler ile fiiller birbirinden anlaşılmıştır. Çünkü her bir kuvvetin başlangıcı bir fiil olup her bir fiil ancak bir kuvvetten ortaya çıkmıştır. İşte fiiller gibi kuvvetler de iki cins olmuştur ki; biri tabiî kuvvetler, diğeri nefsanî kuvvetlerdir. Bu kuvvetlerden her birisi için bir esas uzuv (âzâ-i reîse) vardır ki o uzuv o kuvvetin kaynağı olup fiilleri o uzuvdan meydana gelmiştir.

Nefs-i nebâtî, tabiî cins olup bahsedilen iki türü de içine almıştır. Bir türün gayesi, içinde bulunduğu bedeni çeşitli tedbirlerle korumaktır. Bu tür, gıda işlerinde yetkilidir ve bedenin ölümüne kadar ona gıda verir. Hayatının sonuna kadar ona tazelik verir. Bu türün yerleşim yeri ve fiillerinin merkezi karaciğerdir. İkinci türün gayesi, bedenin o türünü korumaktır. Bu tür, üreme işinde yetkilidir ki bedenin karışımından, sperm cevherini ayırıp ondan Hakk'ın emri ve izni ile onun benzeri sûretler yaratılmıştır. Bu türün yerleşim yeri ve fiillerinin merkezi üreme organlarıdır.

Hayvanî nefis denilen nefsanî cins iki türü içine almıştır: Onun biri idrak (nev'i müdrike) kuvveti, öbürü hareket kuvveti (nev'i muharrike) bulunmuştur. Müdrike kuvveti iki kısımdır ki birine dış, diğerine iç denilir. Bedenin dışında idrak edici (müdrike) olan beş kuvvettir ki bunlar işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma (hissetme) kuvvetleridir. Bedenin içinde idrak edenler de beştir ki bunlar **[137/b]** hiss-i müşterek, hayal, fikir, vehim ve hıfz kuvvetlerdir. Bir tür müdrikenin meskeni ve fiillerinin merkezi beyindir. Hareket kuvveti öyle bir nevidir ki hareketlerinin başlangıç yerlerine göre kısımlara ayrılmıştır. Çünkü her adale bir başka tabiatta yaratılmıştır. Ve bu tür hareket, bir nevi damarların hareketi olup bedenin kirişlerini titreterek, tutup salıvererek kapayan ve açan kuvvettir ki bunlarla mafsallar açılır, uzuvlar hareket eder. Bu kuvvetlerin yerleri ve

yuvaları, adalelere bitişik olan sinirler olmuştur. Bu hareket ettirici (muharrike) kuvvetin bir kısmı, gazap kuvveti, bir kısmı şehvet kuvvetidir.

Gazap, hayvanî nefse ilişen bir sıkıntı ve daralmadır. Şehvet ise hayvanî nefse ilişen bir rahatlık ve genişlemedir. Gazapla şehvetin meskenleri ve hareket merkezleri yürektir. Aslında her kuvvetin başlangıç yeri yürek olarak kabul edilmiştir. Fakat önceden bildirilen merkezler, özellikleri anlatılan kuvvetlerin ve fiillerinin çıkış yeri olduğundan, her birine çıkış yeri denmiştir. Nitekim hislerin merkezi beyin iken, yine her bir his için ayrı bir organ tayin olunmuştur. Çünkü o hissin, kendine mahsus fiili, o organdan meydana gelmiştir. Fakat yemekleri hazmetmek gibi, bazı fiiller, tek başına bir kuvvetle tamamlanmıştır. Bazısı, -yemek yeme iştihası gibi- iki kuvvetle olgunluğa gelmiştir. Çünkü bu iştiha bir çekme kuvveti (câzibe) ile bir de midenin ağzında bulunan his kuvveti ile tamamlanır. Câzibe kuvvetini uzunlamasına liflerin yaşlığıyla harekete geçirir. Midenin girişindeki his kuvveti bu fiillerle iştihayı uyarıcı olan sevdâyı ekşitir. Çünkü hislere bir âfet isâbet etse, açlık ve iştiha yok olup gider.

"Sebeplerin sebebini ve rablerin Rabb'ini her noksandan tenzih ederiz. O'nun şânı yüce, kudreti mükemmeldir."

İkinci Madde

İnsan bedeninde olan tabiî ve nebâtî nefisleri ve onların hizmetçileri kabul edilen kuvvetleri tafsilatıyla bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Anne karnından şehâdet âlemine (dünyaya) gelen çocuk dört ruh (can) ile doğar. O dört ruhun biri tabiî nefis, biri nebâtî nefis, biri hayvânî nefis ve biri insânî nefis olarak bilinmiştir.

Tabiî (natural) **nefis:** Bir kuvvetten ibarettir ki cismin parçalarını muhafaza edip onların birbirinden ayrılmalarına engel olmuştur. Bütün beden bu nefsin yerleşim yeri olarak yaratılmıştır. Bunun iki hizmetçisi vardır ki birine hafiflik, diğerine ağırlık tabirleri kullanılmıştır. Hafiflik kuvveti çevre ve muhit tarafına meyilli olan kuvvettir. Ağırlık kuvveti onun aksidir yani o merkeze doğru meyilli olan kuvvettir.

Nebâtî (bitkisel) **nefis:** Bir kuvvetten ibarettir ki cismi uzunluk, genişlik ve derinlikte uzatıp büyüten miktarını artırır. Bu nefsin yerleşim yeri karaciğerdir. Yukarıda bahsi geçen tabiî nefis, iki hizmetçisi ile beraber bu nebâtî nefsin hizmetini yerine getirmektetir. Nebâtî nefsin bunlardan başka, yalnız kendine mahsus dokuz hizmetçisi vardır ki bunlar çekme (câzibe),

tutma (mâsike), sindirme (hâzıme), ayırma (mümeyyize), dışarı atma (dâfi‘a), üreme (müvellide), şekil verme (musavvire), gıda alma (gâdiye) ve büyüme, artma (nâmiye) kuvvetleridir.

Câzibe: bir kuvvettir ki faydalı gıdaları dışarıdan bedenin içine çeker denilmiştir. Câzibe kuvveti bu işi, kendi yerleşim yeri olan midenin üst ağzının uzunlamasına lifi ile yerine getirir.

Mâsike: bir kuvvettir ki gıdayı midede tutar. **[138/a]** Mâsike kuvveti, bu işi kendi yerleşim yeri olan midenin aşağı ağzındaki enine eğik lif ile yapar.

Hâzıme: bir kuvvettir ki câzibe kuvvetinin bedene aldığı ve mâsike kuvvetinin tuttuğu faydalı gıdaları, halden hale sokup değiştirir. Öyle bir kıvama getirir ki üreme kuvvetinin ileride açıklanacak işi için hazır duruma getirir. Geri kalanı karışıp âzâların gıdası olur. Bu oluşuma sindirim adını vermişlerdir. Bu kuvvet, bu oluşum ve karışımı, kendi yerleşim yerleri olan mide, karaciğer ve damarlar içinde onların hararetiyle yapar.

Mümeyyize: bir kuvvettir ki gıda pişirilince yoğun olanlarını incesinden ayırır. Mümeyyize kuvveti bu işi, kendi yerleşim yeri olan midenin iç yüzü ile yapar.

Dâfi‘a: bir kuvvettir ki gıdalardan, beslenmeye lâyık ve uygun olmayan fazlalığı yahut yeterinden fazlasını, iki (bilinen) yoldan yahut bu işe uygun olan kanallardan dışarı çıkarır. Nitekim ağaç da zamkı dışarı atar. Ancak, eğer böyle bir yol müsait değilse, fazlalık madde üstün bir âzâdan daha düşük bir âzâya, daha sert bir organdan daha yumuşak bir organa iletilir. Dâfi‘a kuvveti bu işleri, mide altında yerleşmiş olan sıkı ve enli lifin bir kirişinde toplayarak yapar.

Müvellide: bir kuvvettir ki gıdaların, en latîfini toplar. Ta ki o latîf gıdalardan o cismin bir benzeri hâsıl olsun. Nitekim bu toplanmış gıda bitkilerde tohum, canlılarda sperm (nutfe) adını alır. Bu kuvvet iki çeşittir. Bir kısmı, erkek ve dişide meniyi meydana getirir. Bir kısmı, rahmin içine gelen nutfede olan kuvveti, birbirinden ayırarak, her organa mahsus bir mizac elde edilene kadar karıştırır. Müvellide kuvveti bu işi, kendi yerleşim yeri olan bedendeki damarında işler.

Musavvire: bir kuvvettir ki Hakk’ın kudreti ile bütün organların şekillenmesi, karışımları, ölçüleri, durumları, boşlukları ve deliklerinin sonuna kadar alâkalı olan her işi görüp korumak için, gıda türlerinde tasarruf sahibi olup onu cisme benzetir. Musavvire kuvveti bu işi, kendi yerleşim yerleri olan atardamarlar içinde yapar.

Gâdiye: bir kuvvettir ki alınmış gıdayı, yiyenin benzerliğine döndürüp bedeninden parçalara ayrılanı verir. Gâdiye kuvveti bu işi, kendi yerleşim yerleri olan bütün organlarda yapar.

Nâmiye: bir kuvvettir ki cismin her tarafını tabiî oranı ve uygunluğu üzere arttırır. Büyümesine yardımcı olur. Bedene giren gıda ile büyür gelişir. Nâmiye kuvveti bu işi, kendi yerleşim yerleri olan bütün bedende işler.

Bu iki nefis, adı geçen hizmetçileriyle birlikte, biraz sonra anlatılacak hayvânî nefsin (hayvânî ruhun) hizmetçileri olmuşlardır. Hakîm ve Kãdir olan Allah'ın emriyle hepsi o nefse boyun eğerek, ona itaat etmişlerdir. Hayvânî nefis de, insan ruhunun (nefs-i nâtıka) bineği olmuştur.

"Onu bizim emrimize verip bizi ona hizmetçi etmeyen Allah teâlâ her ayıp ve kusurdan münezzehtir. Kuşkusuz bizler Rabb'imize döndürüleceğiz. Allah'ı tesbih ederiz."

Üçüncü Madde

İnsan bedeninde olan hayvânî nefsi ve onun bedende bulunan hizmetçilerinden, beş duyu organını tafsilatıyla bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Hayvânî nefis bir kuvvetten ibarettir ki bütün bedene sirâyet etmiştir. Beden, onun isteği ile hareket edip onun hissiyle eşyayı bilmiştir. Bu hayvânî nefsin yukarıda bildirilen hizmetçilerinden başka on iki hizmetçisi daha vardır ki bunların on tanesi on duygulardır (havâss-ı aşere). Biri gazap ve biri şehvettir. On duygudan beşi, bedenin dışındadır ki bunların yerleşim yerleri; kulak, göz, burun, dil ve bütün deridir. Ve beşi içtedir ki onların yerleşim yerleri, beynin boşluklarıdır. Onlar; ortak duyu (hiss-i müşterek)[5], hayal, aşırı şüphe (vehim), fikir ve hatırda tutmadır (hıfz). Bu on hissin her birinin kendisine mahsus bir vazifesi vardır ki onun işi o hizmettir.**[138/b]**

Dış duyguların (havâss-ı hamse-i zâhire) biri işitme, biri görme, biri koklama, biri tatma, biri de dokunma kuvvetleridir. İşitme kuvvetinin görevi ses ve harfleri duyup sesleri birbirinden ayırıp sınıflandırmaktır. Ve ancak bunun vasıtası ile söz işitilip anlama seviyesine ulaşılır. Bu idrak melekesi ise sadece bu kuvvete mahsustur ki diğer kuvvetler bundan âciz kalmışlardır. İşitme kuvvetinin yerleşim yeri; kulak içinde kulak deliği olmuştur ki orası bir nohut kabı kadar zarf içinde latîf buhar ile dolmuştur. Görme kuvvetinin vazifesi şudur: Şekil ve renkleri görüp idrak eder ki beyaz ile siyah, uzun ile kısa, büyük ile küçük, yakın ile uzak, güzel ile

çirkin ve aydınlık ile karanlık gibi sıfatları birbirinden ayırıp sınıflandırır. Bu idrak melekesi yalnız bu kuvvetin şânına mahsus olmuştur ki diğer kuvvetler bu idrakten âciz kalmışlardır. Bu kuvvetin yerleşim yeri göz bebeğidir. Koklama kuvvetinin görevi şudur ki, güzel kokular ile çirkin kokuları birbirinden ayırıp sınıflandırmıştır. Bu idrak sadece bu duyguya mahsus bir kuvvet olmuştur ki diğer duygular bundan âciz olmuşlardır. Bu kuvvetin yerleşim yeri, beynin ön kısmında meme başı gibi iki tane et parçasıdır.

Tatma kuvvetinin görevi şudur: Eşyanın tadını almak olmuştur. Bunun için acıyı tatlıdan, ekşiyi tuzludan ayırmak, bütün yemek ve meyvelerin tat ve lezzetlerini anlamak bu kuvvete mahsus olmuştur. Bu idrak ancak bu kuvvetin şânından olmuştur. Diğer kuvvetler bu lezzet ve tadı almaktan âciz kalmışlardır. Tatma kuvvetinin yerleşim yeri, boğazın iç kısmı ile dilin üstünde yayılan adale olmuştur. Dokunma kuvvetinin vazifesi şudur ki: Yumuşağı sertten, sıcağı soğuktan, yaşı kurudan, hafifi ağırdan ayırıp temyiz etmek olmuştur. Bu idrak, ancak bu kuvvetle meydana gelmiştir ki diğer kuvvetlerin bunu idrakten nasipleri olmamıştır. Bu kuvvetin yerleşim yeri, bütün bedenin dış yüzeyi olmuştur. Fakat el ayâsında ve parmaklarda çok belirgin olup orta parmağın ucunda ise en yüksek dereceye ulaşmıştır.

Bu vaziyet ve tertip Hâlık ve Bârî olan Allah teâlânın kudretinin kemâlini ve büyük nimetlerini açıklayıp ortaya koymuştur. Hayret ehli bu ilâhî sanattan nice ibret almışlardır.

"Yarattıklarını hikmetle yaratan (Sâni' ve Hakîm) Allah'ı tesbih ederiz. O insanı en güzel sûrette yaratmış ve bize kulaklar, gözler ve gönül bahşetmiştir. şânı yüce Allah'tan başka gerçek mânâda güç ve kudret sahibi yoktur."

Dördüncü Madde

Hayvânî nefsin insan bedeninde olan hizmetçilerinden beş iç duyguyu (havâss-ı hamse-i bâtıne) tafsiyatıyla bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Beynin üç boşluğunda olan beş iç duygunun biri, ortak duyu (hiss-i müşterek), biri hayal, biri mütefekkire, biri vâhime ve biri de hâfıza kuvvetidir.

Ortak duyu (hiss-i müşterek): İlk hizmetçidir. Buna iki sebepten bu isim verilmiştir. Birinci sebep budur ki iki gözün görüp idrak ettiği bir şeyin sûretini hiss-i müşterek, yine bir (tek) olarak müşâhade eder. Çünkü bir kimsenin gözüyle, hiss-i müştereki arasında bir bozukluk olsa, o kimse

ahvel (şaşı) olup bir şeyi iki görür. İkinci sebep şudur ki hiss-i müşterek, dış duyguların sonunda ve iç duyguların önünde orta bir yerde bulunduğundan, dış duygularla idrak olunan eşya, ilk önce bu hiss-i müşterekin önüne gelip o nehirler bu denizde toplandıktan sonra iç duygulara ulaşmıştır. **[139/a]** Kalbe gelen düşünceler, önce beyne çıkıp orada olan hisleri geçerek hiss-i müştereğe gelip o pınar ve çeşmeler ona dolduğunda, oradan dış duygulara ulaşmıştır. Onun için bu kuvvete hiss-i müşterek denilmiştir. Hiss-i müştereğin görevi, daha önce ifade edilen tercümanlıktır diye bilinmiştir. Bu kuvvetin şânı bu tercümanlık bilinmiştir ki diğer kuvvetler bunu idrakten âciz kalmışlardır. Hiss-i müştereğin yerleşim yeri ve işinin merkezi yukarıda da açıklandığı gibi, beynin üç boşluğundan birinci boşluğun ön kısmı olmuştur.

Hayal kuvveti: Bunun görevi ve sanatı şudur ki dış duygulardan bir şey idrak olunsa, mesela birisi bir kimseyi bir kere görmüş olsa, sonra o kimse yanında olmasa bile hayal kuvveti o kimseyi müşâhade edebilir. Yahut bir kimse bir şehri seyredip bir başka yere gitse, o şehri düşündükçe gözüyle görmediği halde yine de müşâhade edebilir. Yani gözünün önüne getirebilir. Çünkü hayalin işi, bir şeyi tahayyül etmek sûretiyle mânâların idrakidir. Hakikatte hayal, kâtip gibidir ki mânâları sûretten uzak etmek onun işidir. Yani bir söz dile getirilmedikçe, mânâsı hâsıl olmaz ve bir kimseye ulaşmaz. Fakat kâtip sûretsiz ve sessiz olan mânâyı başkasına ulaştırabilir. Bunun gibi hayal de sûreti hazır olmayan şeyleri diğer duygulara gösterebilir. Bu şekilde mânâların idraki hayal kuvvetine mahsus olmuştur ki diğer kuvvetler bundan âciz kalmışlardır. Hayal kuvvetinin yerleşim yeri ve iş görme merkezi, hiss-i müşterekin arkasında ve ona bitişik olan, beynin birinci boşluğunun arka kısmı olmuştur.

Düşünme kuvveti (**mütefekkire**): Eğer bu kuvveti, insana ait nâtıka kuvveti karşılayıp kendi faydasına kullanırsa, o zaman bu kuvvete mütefekkire ve müfekkire, mutasarrıfa ve zâkire derler. Eğer hayvânî vehim kuvveti bunu kullanırsa, bu kuvvet onun işi için hareket ederse, o halde buna hayal kurma (mütehayyile) derler. Mütefekkire kuvvetinin görevi budur ki dış ve iç duygulardan gelerek hafıza kuvvetinde her ne yazılmışsa yazılan her şeyi görüp okur. Bu kuvvetle önceki iki kuvvetin farkı şudur ki duygu organları aracılığı ile idrak olunan sûretlerden onlara gelenleri ancak biri kabul edip toplayarak diğeri o toplananı muhafaza eder. Fakat bu üçüncü kuvvet, o ikinci kuvvette olan sûretleri istediği gibi kullandıktan başka, o sûretlere uygun olan ve olmayan imkânsızları (muhâl) da hazır

edebilir. Onun için bu mütefekkire kuvveti vâhime kuvvetine âlet gibi gelmiştir. Böyle bir idrak ancak bu mütefekkire kuvvetine mahsus olmuştur ki diğer kuvvetler bundan âciz kalmışlardır. Mütefekkire kuvvetinin yerleşim yeri ve çalışma merkezi, beynin orta boşluğunun ön kısmı olmuştur.

Kuruntu ve vesvese **(vâhime**): Bunun görevi ve sanatı odur ki gördüğü ve görmediği şeyleri, doğruyu ve yalanı nefse gösterir. Şehâdet âleminde (dünyada) sûreti olan ve olmayan mânâları idrak eder bulunmuştur. Bu vâhim e kuvveti mesela, âlemde yüz bin güneş vehmedebilir. Hâlbuki cihanda, şu bildiğimiz şekilde güneş birden fazla değildir. Yahut da yüz bin cıva denizi vehmeder. Hâlbuki bir tanesi bile bulunmaz. Yahut altın ve gümüşten ve diğer cevherlerden milyonlarca tepe ve dağ düşünebilir. Hâlbuki dünyada bunların biri bile olmaz.

İnsandan başka canlıların (hayvân-ı gayrı nâtık) aklı ancak bu vâhime kuvvetidir ki bu kuvvetle kuzu, bir sürüde annesine benzeyen binlerce koyun içinden annesini bilip tanır. Yine bu kuvvet sâyesinde çobanın dostluğunu, kurdun düşmanlığını hissedip bilir. Şu halde bu vâhime **[139/b]** kuvveti hayvanlarda, insana mahsus olan akıl[6] makãmındadır. Çünkü hislerle algılanmayıp akıla idrak edilebilen dostluk ve düşmanlığı koç, vâhime kuvvetinin yüklediği hükmüyle bilir. İnsan da bu kuvvetin bazı hükümlerine tâbi olup hayvanlık eder. Çünkü vâhime kuvveti muhayyileyi kullanıp gerçeğe uymayan, işin aslına muhâlif çok farklı yollara gider. Nice yalan hayaller icad eder ki akıllı insana göre bunlar boş, mânâsız ve muhal işlerdir. Hatta naklî hükümlere (dîni hükümler) göre bunlar bâtıl ve sapkınlıktır. Onun için vâhime kuvvetine "bedenin şeytanı" denilmiştir. Çünkü bedenin bütün kuvvetleri, insan aklının hükmü altında onun emriyle hareket ederler. Ancak vâhime kuvveti insana itaatkâr değildir ve onun emrine girmez. Nitekim bütün melekler Hazret-i Âdem aleyhisselâma secde ettikleri halde İblis secde etmemişti.

Habîb-i Ekrem (sallallâhu aleyhi vesellem)in, "*Ana karnından dünyaya gelen her çocukla birlikte şeytanı da doğar*" buyurması, vâhime kuvvetinden kinâyedir denilmiştir. Çünkü vâhime kuvveti, yalan söylemekten, olayları ve eşyayı ters gösterip aldatmaktan aslâ geri kalmaz. Onun musallat olduğu yerde aklın hükmü kalmaz. Vehmin fehim üzerine gâlip gelmesinden Allah teâlâya sığınırız. Bu kuvvetin yerleşim yeri bütün beyindir. Lâkin görevinin başlangıç yeri, beynin orta boşluğunun arkası olmuştur.

Hâfıza: Bu kuvvet "levh"e benzer bulunmuştur. Bu, insan âleminin levh-i mahfûzu bilinmiştir. Çünkü dış ve iç duygulardan hafıza kuvvetine, hangi şekil ve sûret gelirse onun nakşı aynen olduğu gibi bu levha üzerinde sabit olup görmüştür. Mesela iki kimse, birbirini bir kere görmüş olsa, daha sonra bir daha görüşseler, elbette birbirini tanıyıp bilirler. Çünkü önceki görüştüklerinde ikisinin sûreti hafıza kuvvetlerinde resim gibi çizilip nakş olunmuştu. İşte hafızada yazılmış olan önceki nakış ki hafızalarda yazılmıştır. İkinci defa gerçekleşen görüşmede yazılan nakşa tatbik olunduğunda, iki nakış birbirine uyum sağlayarak beraber olurlar. Oradan bilirler ki bundan önce görüşmüşlerdir. Hâfıza kuvveti, hissedilen ve hissedilmeyen sûretlerden vâhime kuvvetine gelen mânâların hazinesi bulunmuştur.

Nitekim hissedilen sûretlerin, hiss-i müştereke gelen mânâların hazinesi hayal bilinmiştir. Bu muhafaza ancak bu kuvvete mahsustur ki diğer kuvvetler bundan yoksundur. Hâfızanın yerleşim yeri ve fiillerinin çıkış yeri, beynin üç karnından, son karnın ön kısmıdır. İşte hakikatte bu hafıza kuvveti yazılmış levha gibidir. Mütefekkire kuvveti, onu okuyan âlim gibidir. Hayal kuvveti kâtip gibidir. Vâhime kuvveti şeytan gibidir. Hiss-i müşterek, dıştaki nehirlerin ve içteki pınarların toplanma ve taksim olunma yeri bilinmiştir. Nitekim biraz önce anlatılmıştı. Beden şehrinin sultanı, insânî ruh (ruh-ı insânî)[7] olup diğer nefisler ve kuvvetler onun yardımcıları bilinmiştir.

Nazm

1-Tenin şehr oldu, cânın pâdişâhı
Gönül arş u dimâğın taht-gâhı
2-Hayâlin kâtib ü hıfzın çü defter
Ulûm-ı fikr, o defterde musavver
3-Ases akl u behîmî nefs-i bîdâd
Çü şeytân vâhime, aşk oldu cellâd

Günümüz Türkçesiyle

1-Bedenin bir şehir oldu, canın da o şehrin pâdişâhı. Gönül o şehrin göğü, beynin de can pâdişâhının taht kurduğu yerdir.

2-Hayâlin bir kâtip, hâfızan da defterdir. Fikirden üreyen bütün bilgiler o defterde yazılıdır.

3-Aklın geceleri gezen bir bekçi, hayvanî nefsin ise işkenceci bir zâlim, vehimlerin bir şeytan, aşkın ise cellât oldu.

Beşinci Madde

Hayvanî nefsin insan bedeninde zikrettiğimiz hizmetçilerinden, ahlâkın menşei olan, gazap ve şehvet kuvvetlerini tafsilatıyla bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri **[140/a]** şöyle demişlerdir: Bir hareket ki bir zararı uzaklaştırmak veya başkasını mağlup etmek için hayvanî nefisten gelerek, yürekte hâsıl olmuşsa, onun adı gazap (kızgınlık) kuvveti olmuştur. Bu gazap, o zararı uzaklaştırmayı veya başkasını mağlup etmeyi kendisine iş ve meslek edinmiştir. Gazabın yerleşim yeri ve işlerinin çıkış yeri yürek olmuştur. Gazabın orta derecesi (itidali) şecaattir ki bununla, gayret ve azimle yapılacak işlere başlanmış olur. Şecaat güzel bir huy olup dinde ve insanlıkta kıymetli ve değerli kabul edilmiştir. Gazabın aşırısı (ifrâtı) tehevvürdür[8] ki onunla yapılması gerekli olmayan işlere girişilir ki, bu kötü huylardandır.

Gazabın azlığı (tefrît) korkaklık cübndür[9] ki korkaklığın olduğu yerde başlanacak işlerden kaçınılır. Bu huy da bir önceki huy gibi kötü ahlâktan bulunmuştur. Bir hareket ki bir fayda temin etmek veya bir lezzete kavuşmak için hayvanî nefisten yürekte bulunmuştur, o harekete şehvânî kuvveti adı verilmiştir. Şehvet kuvvetinin bütün gayreti ve sanatı, bir çıkar elde etmek ve istediğini ele geçirmek bilinmiştir. Şehvet kuvvetinin yerleşim yeri ve işinin merkezi, yürek bilinmiştir.

Şehvetin ortası (itidal) iffettir[10] ki onunla dîne ve insanlığa uygun olan heves ve isteklere başlanılır. İffet güzel ahlâktandır. Şehvetin aşırısı (ifrât) şerehtir[11] ki, onunla dîne ve insanlığa yakışmayan çirkin isteklere girişilir. Şereh, kötü huylardandır. Şehvetin azlığı (tefrît), humûddur[12] ki insanda humûd olursa yapması gereken beşerî arzu ve istekleri de yerine getirmez olur. Bu huy da önceki huy gibi kötü ahlâktan bilinmiştir.

Yukarıda açıklanan gazap ve şehvet kuvvetleri, biraz sonra izah edilecek insânî nefsin hükmü altına girip bir köle gibi her halde her emrine itaat edip boyun bükerlerse, ikisi de orta yollu (mutedil) olup bunlardan iki güzel huy elde edilir ki bunların biri şecaat, diğeri iffettir. Gazap ve şehvetine gâlip ve mâlik olan insânî nefis, hür ve kâmildir. Eğer iş aksine olursa yani gazap ve şehvet, insânî nefse gâlip gelip onu hükümleri altına alıp köle ve hizmetçi gibi çalıştırırlarsa, o zaman gazap ve şehvet orta yoldan (itidalden)

ayrılırlar. İkisinden dört kötü ahlâk meydana gelir ki; onlar; öfke (tehevvür), korkaklık (cübn), açgözlülük (şereh) ve düşkünlük (humûd)tür. Nice kötü ahlâk bu dört ahlâktan doğar ve çoğalır. Gazap ve şehvete mağlup olan insânî nefis, esir ve noksanlıklar içerisindedir ki kendini bilmez câhildir. Hatta Mevlâ'sından da gâfildir.

"Ey Allah'ım! Sen bizi göz açıp kapayacak kadar, hatta ondan da az bir zamanda, nefsimize bırakma! Bizim tarafımızdan ol! Bizim karşımızda olma! Bizi huzurunla ve bereketinle rızıklandır."

Beyt

Çün nefs-i behîmî kulıyız, kıl bizi âzâd
Kul eyle sana, kıl şehvet ü gazâba mâlik

Günümüz Türkçesiyle

Hayvâni nefsin kölesi olmuşuz. Allah'ım sen bizi kurtar ve özgürlüğümüzü ver. Bizi sadece kendine kul eyle, öfke ve şehvetimize sahip olmamızı sağla.

Altıncı Madde

İnsan bedeninde yetki sahibi olan dört nefisten sonuncusunu, yani insânî nefsi, yardımcıları ile birlikte hikmetli bir üslupla bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki hikmet ehli şöyle demişlerdir: İnsanın ruhu olan nefs-i nâtıka ki -Rabbânî bir iştir- öyle bir cevherdir ki kendi zâtında her maddeden âzâd iken, içine girdiği bedenine âşık olmakla, onun işlerini görmek için, hayvanî nefsin yerleşim yeri olan yüreğin ortasında bulunan en karanlık noktada (nokta-i sevdâ-i süveydâ) hayvanî nefis ile yakın olmuş ve onunla boyun boyuna sarılmıştır. Onun vasıtasıyla bütün bedende yetki sahibi olarak yerleşme imkânı bulmuştur. Çünkü toprak cisim gayet yoğun, temiz ruh ise pek latîf olup hayvanî nefis ise değerli ile değersiz arasında bir yerde bulunduğundan, ikisinin arasında orta yer olmuştur. Bunun sâyesinde kesîf bedene meyilli olan latîf ruh bir ilgi, alâka ve münasebet kurmuştur.

Hayvanî nefis ile bir arada, yakın bulunduğundan, bu yüce rûhun ismi, gönül olmuştur. Şerefli ruhun bir yanını hayvanî nefsin maddîliği (kesâfeti) karartmıştır. **[140/b]** Onun için Hakk'ın Cemâl'inin aynası ve Celâl'inin nazargâhı olmuştur. Bu derece itibar, izzet ve şeref bulmuştur. Fakat bu ayna, hayvanî sıfatlarla birlikte anılmış, enâniyyet (bencillik, egoizm) kılıfında örtülü kalmıştır. Onun için bu ruh kendini bilmez ve Mevlâ'yı

bulmaz olmuştur. Kendi âleminden yüz çevirmiştir. Hayvânî nefsin hükmü altına girmiştir. Ondan fark edilemez olmuştur. Kendi hizmetçilerinin hizmetinde esir olup kalmıştır. Hâlbuki anlatılan üç nefis, hizmetçileri ile beraber bu insânî nefis sultanı için beden mülküne hizmetçi ve ahâli olarak gelmişlerdir. İnsanî nefis sultanının bunca hizmetçisinden başka üç hususi hizmetçisi daha vardır ki biri nutk, biri nazarî akıl, biri de amelî akıldır.

Nutk bir idrak kuvvetidir ki kendisiyle ince mânâlar birbirinden ayrılıp seçilmiştir. Bu nutk kuvvetinin orta derecesi hikmettir. Onun sâyesinde doğru ile yanlış birbirinden ayrılmıştır. Nutkun aşırısı cerbezedir ki onunla ulaşılması mümkün olmayan mânâların idraki arzu edilmiştir. Nutkun azlığı belâdettir[13] ki onunla hayır ile şer birbirinden ayırt edilemez. İkisi bir ve aynı görünür. Özetle nutkun işi ve şerefi mânâların idrakidir.

Nazarî aklın işi ve sanatı işleri düzenlemek ve tasavvur etmektir. Mesela yapılacak binâyı nazarî akıl düşünüp tasarlar. Kaç tane odası, kaç tane penceresi olması lâzımdır. Hepsini uygun şekilde tasavvur eder. Nazarî aklın işi budur.

Amelî aklın işi ve mesleği, nutkun idrakini ve nazarî aklın tasavvurunu, kuvveden fiile getirip uygulamaktır. Yeryüzündeki bütün şehir ve köylerin binâları, zenginlikleri, sanatları, süsleri, (milletlerin) dilleri, lugatları, yiyecekleri, giyecekleri, kitapları, ilimleri, süslemeleri, resimleri, bağları, bahçeleri; dünyadaki hususi ve umumî âdetlerin hepsi, nutk kuvvetinden ve nazarî akıldan potansiyel olarak (bi'l-kuvve) varlık bulup amelî aklın bunları uygun görmesi ile fiilen (bi'l-fi'l) vücuda gelmiştir.

Nitekim bu varlıklar âlemi (âlem-i halk), o emir âleminden (âlem-i emr) meydana gelmiştir. Aynı şekilde yukarıda sayılan şeyler de nazarî akıldan ve nutk kuvvetinden amelî akıl vasıtasıyla vücuda gelip bu nizamı bulmuştur.

Çünkü amelî akıl, nazarî akıl ile nutkun hizmetçisi olmuştur. Bu üçü de insânî nefsin hizmetçileri bilinmiştir. Hepsi ona itaat edip boyun eğmişlerdir. İşte bu hizmet edilen şerefli varlık olan insânî nefsin bedende bulunan hizmetçileri yirmi sekiz kuvvettir ki hepsi de açıklanmıştır.

İnsânî nefse verilen gölge akıl odur ki; Hazret-i Vâcibü'l-Vücûd'un nûrundan varlık bulmuştur. Bu soyut akıl (akl-ı küll)[14], izâfi ruh ve ilâhî aşk adını almıştır. Şu halde irâdî ölümle bu nefisten geçen (fenâ), o ruh ile diri olmuş ve âlemde olan her şeyi kendi vücudunda bulmuştur. Gönül yüzünden bencillik (enâniyet) perdesi kalkıp nefsini ve Rabbini bilmiştir. Rûhu, dolunay gibi (bedr-i kâmil), batmayan güneşin karşısına gelmiştir.

Gönlü nur, huzur ve sürûr ile dolmuştur. Bu şekiller dünyasından, ten ve candan geçip kalp âlemine göçerek, asıl vatanına dönmüştür. Nerden gelip nereye gittiğini bilip muradını alarak, ölmeden önce ölüp ebedî hayatı bulup düşmandan kurtularak, dostuyla başbaşa kalmıştır.

Mesela insan bedeni bir duvar gibidir ki bir tarafı sırf gayb âlemi, diğer tarafı şehâdet âlemidir. **[141/a]** O duvarın yenilenmesi ve tamiri; yeme içme ve uyuma iledir ki bunlar günbegün insanın âdetidir. O duvarın kalın ve sağlam gövdesi içinde bin kadar boş yarık ve tenha köşeleri vardır ki kemiklerin ve damarların boşluklarına işarettir. O duvarın gayb tarafına bir ayna konmuştur ki o gönülden ibarettir. Aynanın billur yüzü gayb âlemine dönüktür ki o insan ruhunun halidir. Billurun arka tarafı duvar içinde karanlıktadır ki ona gazap ve şehvet misal-i Süleymânî'dir. Aynanın arka tarafı, o çok alevli lambanın mekânıdır ki; misali hayvanî ruhtur. Onun bekâsı, fitille yağın kavuşma zamanıdır ki onlar vücudun normal hararet ve rütûbetidir. O sirâcın (kandilin) ışığı, his ve kuvvetlerdir ki duvarın yarıkları ve köşeleri onunla aydınlanır. O, bütün âzâların hayatıdır. O duvarın şehâdet âlemi tarafında beş penceresi açıktır ki onlar ruhun zâhirî beş duyu organlarıdır. O aynanın camına tozlar dolmuştur; kötü ahlâktan ona leke ve bulanıklıklar gelmiştir.

Ayna kendi kılıfında örtülü kalmıştır ki bencilliğinde örtülü ve şaşkın kalmıştır. İşte onun için, gazap ve şehvetine mağlup ve bencilliğinde örtülü kalan gönül, kendi nefsinin câhilidir, Mevlâsından gâfildir. Kendini duvar ve kandil sanması, boş bir hayaldir. O ancak beş pencereden duvarın görünür tarafına meyletmiştir. Zâhirî haller ise uyuyanın uykusu ve insanın yok olan bir gölgesidir.

Çünkü o aynanın kılıfı, kendisiyle gayb âlemi arasında bir perdedir. O âlemden tamamen yüz çevirmekle geçip gidecektir. Yaratılanlar (halkî) tarafına çevrilmiş, beş zâhirî duyu pencerelerinden âlem-i şehâdete tam bir yöneliş ile dönmüş ve meyletmiştir.

Çünkü o gönül; bu asıl olmayanı asıl, bu ayrılığı kavuşma, bu bulanıklığı saflık, bu kırıntıları yeterli, bu gurbeti vatan, bu mezbeleyi mesken, bu gerilemeyi ilerleme, bu noksanlığı olgunluk, bu cezayı nimet, bu hapishaneyi cennet zannedip bu aldanışlar dünyasında mağrur olmuştur. Hayvanî nefsin esiri olup onun kötü ahlâkıyla dolmuştur. İnsan sûretinde hayvan olup iki âlemde kör kalmıştır. Bencillik perdesiyle câhillik karanlığında şaşkın olmuştur. Hakk'ın zikrinden yüz çevirip nefsin vesveseleri ile belâsını bulmuştur. Hak ile bir olma nimetinden mahrum

olup ayrılık azâbına düşüp kalmıştır. Neticede Hakk'ın huzurundan uzak olup Hak'tan uzaklaştıran şeylerin (mâsivâ) düşüncelerine dalmıştır. Ömrünün vakitlerini boşa harcayıp kendini yüksek derecelerden aşağılara salmıştır.

Çünkü Mevlâ'nın huzurundan, düşmanın kucağına gelmiştir. En kıymetli nimetleri verip dünya nimetini almıştır. Şu halde işimiz hemen Hakk'ın hidâyetine kalmıştır.

Nazm

1-Âhir-i dirhem ki hemmdir, âhir-i dinâr nâr
Âhir-i devlet ki lettir âhir-i tîmâr mâr
2-Zevk-i ruhânîden ol kim, meyl-i zevk-i cism ider
Saltanattan eylemiştir irtikãb-ı züll-i dâr
3-İzz ü câh-ı fânîyi bil züll-i akl ü çâh-ı can
Ey azîzim çâh-ı zilletten hazer kıl zinhâr

Günümüz Türkçesiyle

1-"Dirhem" kelimesinin sonu "hem"dir. Yani dirhemin sonu kötüye varır. "Dînar"ın sonu ise "nâr"dır. Yani paranın sonu cehennemdir. "Devlet" in sonu "let"tir. Yani saltanat sürenin sonu dayaktır. "Timâr"ın sonu "mâr"dır. Timâr hizmetinin sonu yılan gibidir.

2-Ruhânî zevki bırakıp beden zevkine meyleden kişi, sultanlık yerine aşağılık bir yer tercih etmiştir.

3-Dünyanın şu geçici yüceliği ile mevki ve makãmını aklın düşkünlüğü ve canın hapsolunması olarak gör. Ey azîzim! Aklını başına al, bu aşağılık dünyadan kaçınmaya bak.

Ancak nefsin gazap ve şehvetine gâlip olup cihan nimetlerinden kendi âlemine kaçan, Mevlâ'nın marifet ve muhabbetine tâlip olan gönül, bencillik perdesini yırtıp açan, nefsini ve Rabb'ini müşâhade eden ârif, bütün (manevî) hallere vâkıf olmuştur ki, gayb semâsının nûru o aynaya ulaşır. Kendisini bizzat ay (ayn-ı kamer) bilmiştir ki Vâcibü'l-vücûd güneşinin karşısındadır. Küllî aklın[15] ışığını kendinde bulmuştur ki âlemi şâmildir. Küllî akıl ise, ruhların vatanı ve maddî varlıkların (eşbah) aslıdır ki onu bulan maksada erişen ârif olup her muradı onunla hâsıl olur. Kendi âleminde bu devlete nâil olan gönül; duvar, lamba ve aynadan geçmiştir, dolunaydır.

Nazm [141/b]

1-Gönül, hulâsa-yı âlemsin efser-i eflâk
Velî ne fâide kim kendin itmedin idrak
2-Çü âfitâb-ı ıyânsın zemîn-i tende nihân
Misâl-i gevher-i kânsın mukârin-i gil ü hâk
3-Cemâl-i aşk-ı ilâhî içün bir âyinesin
Velî ne hâsıl o âyineden ki olmaya pâk
4-Vücûd-ı cümle cihandan garaz, vücudundur
Fe-mâ-tekûnü fi'l-kevni kâyinü levlâk
5-Cihân seninle olur şâd ü hurrem ü handân
Nîçün yatub otursun hemîşe sen gam-nâk
6-O rûhu nûr-ı basît anla mevc-i bahr-ı muhît
Bu cismi ko ki budur zulmet-i has ü hâşâk
7-Hayât buldu o kim bildi nefsin ey Hakkı
Kim olduğın bilen aslâ ne gam görür ne helâk

Günümüz Türkçesiyle

1-Gönül! Özü oldun âlemlerin, tâcı oldun göklerin; Ne fayda ki kendini idrak edemedin.

2-Beden ortamının gündüz apaçık görünen güneşisin. Maden ocağından çıkan mücevher gibi toprak ve kile yakınsın.

3-İlâhî aşkın tecellîsi için bir aynasın. Temiz olmayan bir aynadan ne olur ki işe yarasın?

4-Cihandaki her şeyin varlığından maksat, senin varlığındır. Nitekim "levlâk" buyrulduğu gibi ne yer, ne de gökler olmazdı.

5-Cihan seninle şâd olup neşe ve sevinç bulur. Neden daima dertlerle oturup kalkmadasın?

6-Nûr-i basit olan ruhu okyanusların dalgası olarak anla. Bu cismi bırak; çünkü karanlık ve çer-çöp olan işte budur.

7-Kendini bilen kişi hayat buldu ey Hakkı! Kim olduğunu bilen aslâ ne üzüntü görür, ne de helâk.

---

[5]. Hiss-i müşterek: His organlarından beyindeki duygu merkezlerine gelen haricî tesirlerin hepsinin toplandığı yerdir.

[6]. Akıl: Düşünme, anlama, kavrama melekesi; muhakeme edebilme, bir veya daha çok önermeden sonuç çıkarma (istidlâl) melekesi, olaylar veya

kavramlar arasında zorunlu bağlar kurma melekesi. (*Ansiklopedik İslâm Lugatı*, c. I, s. 58.)

[7]. Ruh-ı insânî: İnsandaki ruhî can hakkında kullanılan bir tabirdir. Tasavvufa ait eserlerdeki izahı şöyledir: Ruh-ı hayvâniyyeye binici olarak insanda mevcut olan latîfe, âlem-i müdrikeden ibarettir. Ruh-ı insânî emir âleminden nâzildir. Akıllar bunun mâhiyetini anlamaktan âcizdir. Bu ruh bazen mücerret, bazen bedende muntabık olur. (M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B., c. III, İstanbul 1983, s. 56.)

[8]. Tehevvür: Öfke ve köpürme.

[9]. Cübn: Korkaklık.

[10]. İffet: Temizlik ve namus.

[11]. Şereh: Şiddetli hırs, açgözlülük, tamah.

[12]. Humûd: Zayıflık ve düşkünlük.

[13]. Belâdet: Akılsızlık, sersemlik, iz'ansızlık, budalalık.

[14]. Akl-ı küll: Varlıkların maddeden soyutlanmış kavramları, en dıştaki dokuzuncu felek. Mutasavvıflara göre mutlak varlık olan Allah, kendini bildirmek istemiş, hüviyet-i mutlakadan tenezzül edip ilim, aşk ve hakikat-i Muhammedî "esmâ ve sıfat", yani melekler âlemi zuhûr etmiş; bundan felekler, feleklerden de dünya, dört ana unsur meydana gelmiştir. (*Ansiklopedik İslâm Lugatı*, c. I, s. 59.)

[15]. Akl-ı küllî: Küllî akıl, üniversal akıl, ilk akıl anlamına da gelen küllî akla tasavvuf felsefesinde birçok isim verilmiştir. Özellikle on birinci yüzyıldan sonraki mutasavvıflarda görülen yaygın kanaate göre, Allah ilk defa Hz. Peygamber (s.a.v)'in nûrunu ve ruhunu yaratmış ve bu ilk varlığa nûr-ı Muhammedî, ruh-ı Muhammedî, hakikat-ı Muhammedî, ruh-ı â'zam, ahadiyyetü'l-cem, mebde-i küll ve illet-i eşya gibi çeşitli isimler verilmiştir. Dolayısıyla bütün varlığın menşei Hz. Peygamber (s.a.v)'dir. (*Ansiklopedik İslâm Lugatı*, c. I, s. 59.)

Gazabın azlığı (tefrît) korkaklık cübndür ki korkaklığın olduğu yerde başlanacak işlerden kaçınılır. Bu huy da bir önceki huy gibi kötü ahlâktan bulunmuştur. Bir hareket ki bir fayda temin etmek veya bir lezzete kavuşmak için hayvanî nefisten yürekte bulunmuştur, o harekete şehvânî kuvveti adı verilmiştir. Şehvet kuvvetinin bütün gayreti ve sanatı, bir çıkar elde etmek ve istediğini ele geçirmek bilinmiştir. Şehvet kuvvetinin yerleşim yeri ve işinin merkezi, yürek bilinmiştir.

Nutk bir idrak kuvvetidir ki kendisiyle ince mânâlar birbirinden ayrılıp seçilmiştir. Bu nutk kuvvetinin orta derecesi hikmettir. Onun sâyesinde

doğru ile yanlış birbirinden ayrılmıştır. Nutkun aşırısı cerbezedir ki onunla ulaşılması mümkün olmayan mânâların idraki arzu edilmiştir. Nutkun azlığı belâdettir ki onunla hayır ile şer birbirinden ayırt edilemez. İkisi bir ve aynı görünür. Özetle nutkun işi ve şerefi mânâların idrakidir.

Nitekim hissedilen sûretlerin, hiss-i müştereke gelen mânâların hazinesi hayal bilinmiştir. Bu muhafaza ancak bu kuvvete mahsustur ki diğer kuvvetler bundan yoksundur. Hâfızanın yerleşim yeri ve fiillerinin çıkış yeri, beynin üç karnından, son karnın ön kısmıdır. İşte hakikatte bu hafıza kuvveti yazılmış levha gibidir. Mütefekkire kuvveti, onu okuyan âlim gibidir. Hayal kuvveti kâtip gibidir. Vâhime kuvveti şeytan gibidir. Hiss-i müşterek, dıştaki nehirlerin ve içteki pınarların toplanma ve taksim olunma yeri bilinmiştir. Nitekim biraz önce anlatılmıştı. Beden şehrinin sultanı, insânî ruh (ruh-ı insânî) olup diğer nefisler ve kuvvetler onun yardımcıları bilinmiştir.

İnsânî nefse verilen gölge akıl odur ki; Hazret-i Vâcibü'l-Vücûd'un nûrundan varlık bulmuştur. Bu soyut akıl (akl-ı küll), izâfi ruh ve ilâhî aşk adını almıştır. Şu halde irâdî ölümle bu nefisten geçen (fenâ), o ruh ile diri olmuş ve âlemde olan her şeyi kendi vücudunda bulmuştur. Gönül yüzünden bencillik (enâniyet) perdesi kalkıp nefsini ve Rabbini bilmiştir. Rûhu, dolunay gibi (bedr-i kâmil), batmayan güneşin karşısına gelmiştir. Gönlü nur, huzur ve sürûr ile dolmuştur. Bu şekiller dünyasından, ten ve candan geçip kalp âlemine göçerek, asıl vatanına dönmüştür. Nerden gelip nereye gittiğini bilip muradını alarak, ölmeden önce ölüp ebedî hayatı bulup düşmandan kurtularak, dostuyla başbaşa kalmıştır.

Şehvetin ortası (itidal) iffettir ki onunla dîne ve insanlığa uygun olan heves ve isteklere başlanılır. İffet güzel ahlâktandır. Şehvetin aşırısı (ifrât) şerehtir ki, onunla dîne ve insanlığa yakışmayan çirkin isteklere girişilir. Şereh, kötü huylardandır. Şehvetin azlığı (tefrît), humûddur ki insanda humûd olursa yapması gereken beşerî arzu ve istekleri de yerine getirmez olur. Bu huy da önceki huy gibi kötü ahlâktan bilinmiştir.

Şehvetin ortası (itidal) iffettir ki onunla dîne ve insanlığa uygun olan heves ve isteklere başlanılır. İffet güzel ahlâktandır. Şehvetin aşırısı (ifrât) şerehtir ki, onunla dîne ve insanlığa yakışmayan çirkin isteklere girişilir. Şereh, kötü huylardandır. Şehvetin azlığı (tefrît), humûddur ki insanda humûd olursa yapması gereken beşerî arzu ve istekleri de yerine getirmez olur. Bu huy da önceki huy gibi kötü ahlâktan bilinmiştir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri **[140/a]** şöyle demişlerdir: Bir hareket ki bir zararı uzaklaştırmak veya başkasını mağlup etmek için hayvanî nefisten gelerek, yürekte hâsıl olmuşsa, onun adı gazap (kızgınlık) kuvveti olmuştur. Bu gazap, o zararı uzaklaştırmayı veya başkasını mağlup etmeyi kendisine iş ve meslek edinmiştir. Gazabın yerleşim yeri ve işlerinin çıkış yeri yürek olmuştur. Gazabın orta derecesi (itidali) şecaattir ki bununla, gayret ve azimle yapılacak işlere başlanmış olur. Şecaat güzel bir huy olup dinde ve insanlıkta kıymetli ve değerli kabul edilmiştir. Gazabın aşırısı (ifrâtı) tehevvürdür ki onunla yapılması gerekli olmayan işlere girişilir ki, bu kötü huylardandır.

. Hiss-i müşterek: His organlarından beyindeki duygu merkezlerine gelen haricî tesirlerin hepsinin toplandığı yerdir.

. Akıl: Düşünme, anlama, kavrama melekesi; muhakeme edebilme, bir veya daha çok önermeden sonuç çıkarma (istidlâl) melekesi, olaylar veya kavramlar arasında zorunlu bağlar kurma melekesi. (*Ansiklopedik İslâm Lugatı*, c. I, s. 58.)

. Ruh-ı insânî: İnsandaki ruhî can hakkında kullanılan bir tabirdir. Tasavvufa ait eserlerdeki izahı şöyledir: Ruh-ı hayvâniyyeye binici olarak insanda mevcut olan latîfe, âlem-i müdrikeden ibarettir. Ruh-ı insânî emir âleminden nâzildir. Akıllar bunun mâhiyetini anlamaktan âcizdir. Bu ruh bazen mücerret, bazen bedende muntabık olur. (M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B., c. III, İstanbul 1983, s. 56.)

. Tehevvür: Öfke ve köpürme.

. Cübn: Korkaklık.

. İffet: Temizlik ve namus.

. Şereh: Şiddetli hırs, açgözlülük, tamah.

. Humûd: Zayıflık ve düşkünlük.

. Belâdet: Akılsızlık, sersemlik, iz'ansızlık, budalalık.

. Akl-ı küll: Varlıkların maddeden soyutlanmış kavramları, en dıştaki dokuzuncu felek. Mutasavvıflara göre mutlak varlık olan Allah, kendini bildirmek istemiş, hüviyet-i mutlakadan tenezzül edip ilim, aşk ve hakikat-i Muhammedî "esmâ ve sıfat", yani melekler âlemi zuhûr etmiş; bundan felekler, feleklerden de dünya, dört ana unsur meydana gelmiştir. (*Ansiklopedik İslâm Lugatı*, c. I, s. 59.)

. Akl-ı küllî: Küllî akıl, üniversal akıl, ilk akıl anlamına da gelen küllî akla tasavvuf felsefesinde birçok isim verilmiştir. Özellikle on birinci yüzyıldan sonraki mutasavvıflarda görülen yaygın kanaate göre, Allah ilk defa Hz.

Peygamber (s.a.v)'in nûrunu ve ruhunu yaratmış ve bu ilk varlığa nûr-ı Muhammedî, ruh-ı Muhammedî, hakikat-ı Muhammedî, ruh-ı â'zam, ahadiyyetü'l-cem, mebde-i küll ve illet-i eşya gibi çeşitli isimler verilmiştir. Dolayısıyla bütün varlığın menşei Hz. Peygamber (s.a.v)'dir. (*Ansiklopedik İslâm Lugatı*, c. I, s. 59.)

Ancak nefsin gazap ve şehvetine gâlip olup cihan nimetlerinden kendi âlemine kaçan, Mevlâ'nın marifet ve muhabbetine tâlip olan gönül, bencillik perdesini yırtıp açan, nefsini ve Rabb'ini müşâhade eden ârif, bütün (manevî) hallere vâkıf olmuştur ki, gayb semâsının nûru o aynaya ulaşır. Kendisini bizzat ay (ayn-ı kamer) bilmiştir ki Vâcibü'l-vücûd güneşinin karşısındadır. Küllî aklın ışığını kendinde bulmuştur ki âlemi şâmildir. Küllî akıl ise, ruhların vatanı ve maddî varlıkların (eşbah) aslıdır ki onu bulan maksada erişen ârif olup her muradı onunla hâsıl olur. Kendi âleminde bu devlete nâil olan gönül; duvar, lamba ve aynadan geçmiştir, dolunaydır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki anatomi bilginleri şöyle demişlerdir: Hayvânî nefis bir kuvvetten ibarettir ki bütün bedene sirâyet etmiştir. Beden, onun isteği ile hareket edip onun hissiyle eşyayı bilmiştir. Bu hayvânî nefsin yukarıda bildirilen hizmetçilerinden başka on iki hizmetçisi daha vardır ki bunların on tanesi on duygulardır (havâss-ı aşere). Biri gazap ve biri şehvettir. On duygudan beşi, bedenin dışındadır ki bunların yerleşim yerleri; kulak, göz, burun, dil ve bütün deridir. Ve beşi içtedir ki onların yerleşim yerleri, beynin boşluklarıdır. Onlar; ortak duyu (hiss-i müşterek), hayal, aşırı şüphe (vehim), fikir ve hatırda tutmadır (hıfz). Bu on hissin her birinin kendisine mahsus bir vazifesi vardır ki onun işi o hizmettir.**[138/b]**

Şehvetin ortası (itidal) iffettir ki onunla dîne ve insanlığa uygun olan heves ve isteklere başlanılır. İffet güzel ahlâktandır. Şehvetin aşırısı (ifrât) şerehtir ki, onunla dîne ve insanlığa yakışmayan çirkin isteklere girişilir. Şereh, kötü huylardandır. Şehvetin azlığı (tefrît), humûddur ki insanda humûd olursa yapması gereken beşerî arzu ve istekleri de yerine getirmez olur. Bu huy da önceki huy gibi kötü ahlâktan bilinmiştir.

İnsandan başka canlıların (hayvân-ı gayrı nâtık) aklı ancak bu vâhime kuvvetidir ki bu kuvvetle kuzu, bir sürüde annesine benzeyen binlerce koyun içinden annesini bilip tanır. Yine bu kuvvet sâyesinde çobanın dostluğunu, kurdun düşmanlığını hissedip bilir. Şu halde bu vâhime **[139/b]** kuvveti hayvanlarda, insana mahsus olan akıl makãmındadır. Çünkü hislerle algılanmayıp akıla idrak edilebilen dostluk ve düşmanlığı koç, vâhime

kuvvetinin yüklediği hükmüyle bilir. İnsan da bu kuvvetin bazı hükümlerine tâbi olup hayvanlık eder. Çünkü vâhime kuvveti muhayyileyi kullanıp gerçeğe uymayan, işin aslına muhâlif çok farklı yollara gider. Nice yalan hayaller icad eder ki akıllı insana göre bunlar boş, mânâsız ve muhal işlerdir. Hatta naklî hükümlere (dîni hükümler) göre bunlar bâtıl ve sapkınlıktır. Onun için vâhime kuvvetine "bedenin şeytanı" denilmiştir. Çünkü bedenin bütün kuvvetleri, insan aklının hükmü altında onun emriyle hareket ederler. Ancak vâhime kuvveti insana itaatkâr değildir ve onun emrine girmez. Nitekim bütün melekler Hazret-i Âdem aleyhisselâma secde ettikleri halde İblis secde etmemişti.

BEŞİNCİ FASIL

Bedendeki organların biçim ve şekillerindeki hikmetleri, organların şekil ve sûretlerindeki farklılıklar sebebiyle çeşit çeşit olan insan sıfatlarını, insan organlarındaki seğirmenin (ihtilâc) hükümlerini sekiz madde ile hakîmâne beyan eder.

Birinci Madde

Baştaki organların biçim ve taslaklarının hikmetini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki filozoflar şöyle demişlerdir: Âlemi yaratan yüce Allah, insan bedenini, cemâlinin yüceliğiyle cisimlerin en latifi ve en güzeli kılmıştır. Onun organlarının birbiriyle uyumu (tenâsüb) öyle latîf, nâzik ve güzel olmuştur ki onu dile getirmede söz ve edebiyat âciz kalmıştır. İnsanın temiz ruhu çabuk anlama ve derin sezgisiyle (fehim ve firâset), ilim ve hikmetle öyle dolmuştur ki uçsuz bucaksız bir deniz olmuştur. Sûretinin güzelliği ve ahlâkının kemâli, güzel hali ve mükemmel konuşma biçimleriyle cihana bir benzersiz gelmiştir.

Güzel yürüyüşü, şirin sözü, vazifesini yerine getirmedeki mükemmelliği, sesinin hoş yankıları ile âlemin aklını almıştır. Kendine çeken güzelliği ve tatlı canı ile cihanın sevgilisi olup irfân sahiplerinin rağbetini celb etmiştir. Ondan âşıklara nice haller gelmiştir.

Beyt

Serv-kadlerde olan şîve-i reftârındır
Gonca-femlerde olan lezzet-i güftârındır

Günümüz Türkçesiyle

Servi boylulardaki alımlılık, senin işveli gidişindir. Gonca dudaklılardaki çekicilik, senin tatlı sözlerindir.

Şu halde, sûretleri cömertçe yaratan yüce Allah (Musavvir-i Mennân), insan bedeninde olan dört karışımın (ahlât-ı erba'a)[16] dumanından şerefli başına latîf saçlar ihsan edip hayalarının (testisler) dumanından erkeklerin yüz ve göğüslerinde kıllar çıkartmıştır. Böylece saç ile kadınlar süslenmiş, sakal ile erkekler belli olmuş ve iki kaş ile de her ikisi unvanlanmıştır. Saçın siyah olması, insanda dumanın fazla olmasındandır ki sarı olması, balgamın fazla olmasındandır. Beyaz olması tabiî sıcaklığın azlığındandır. Tabiî sıcaklığın azalması fazla münasebette cinsî bulunmaktan (mücâmaa) ve

üzüntüdendir. Alnın nûru, gönüllerin sürûrudur. İki kaş, iki gözün gölgeliği ve dolunay (gibi gözlerin) üzerinde iki hilâl olmuşlardır.

Gözlerin yerinin burunla kaşlar arasında bulunmasının hikmeti, çarpma ve darbelerden korunması için, bir de güzellik içindir. Gözlerin vücudun ön tarafında yaratılması, bedenin ön tarafta yapacağı işlerde, ona görme vasıtası olmak içindir. Göz kapakları, gözün çirkin şeylere bakmasına engel olup uyku zamanında kapanarak gözbebeklerine perde olmuştur.

Kirpikler kaşlar gibi gözü süsleyip toplandığı zaman gözbebeklerini toz ve dumandan korur. Aralarından bakan, yoluna doğru düzgün gider. Göz bebeğinin siyah, gözün beyaz olması, süs ve güzellik içindir. Görme nûrunun siyah noktada bulunması, organların en latîfi olmasındandır. Gözbebeğinin ortasında olması, daha önce bahsedilen tabakalarının gereğidir. Gözbebeğinin yüzeyinin bombeli (muhaddeb) olması, görme merkezinin etrafına bakışının kolay olması içindir.

İnsanın başının yuvarlak olması çarpışma ve tokuşmalardan korunması ve beyne uygun, geniş bir yer olması içindir. Büyüklüğünün bu kadar olması, güzellik ve uygunluk (tenâsüb) içindir. İnsan yüzünün yuvarlak olması, güzellik ve güneşle aya **[142/a]** benzemek içindir. Dudaklarının kırmızı ve dişlerinin beyaz inci gibi olması, güzellik ve kibarlık içindir. Burnun iki delikli olması, koku almak, nefes alıp vermek (teneffüs) ve bir de sümük içindir. Kıkırdak olması, hafiflik ve çarpışmalarda ihtiyat içindir. Burun uçlarının etrafının geniş olması, çok koku alabilmek içindir. Bu heyette bulunması fazlalıkların inmesi ve nezle içindir.

Dişlerin dar, uzun olanları kırmak ve kesmek içindir; enli, geniş olanları öğütmek ve lokmaları çiğnemek içindir. Bir sırada dizilmiş olmaları, konuşma esnasında ses çeşitleri elde etmek içindir. Dilin kemiksiz olması, ağızdaki lokmayı hareket ettirmek ve konuşurken harfleri çıkarıp ses ve cümleleri anlatmak, ifade etmek içindir. Dilin, dudak ve dişler ile kuşatılıp hapsedilmiş olması, az konuşmak içindir. Dilin bir, gözlerin ve kulakların iki olması, görme ve dinlemeyi daha çok yapmak içindir.

Kulakların başın iki tarafında olmaları, her taraftan gelen sesleri duyabilmeleri içindir. Kulak kepçesinin bu şekilde olması, sesleri algılayarak karşılık vermesi içindir. Kıkırdak olması, hafiflik, güzellik ve çarpışmalardan korunması içindir. Boynun uzunluğu ve genişliğinin yaratıldığı şekilde olması, baş ile uygunluk göstermesi ve onu taşımaya güç, kuvvet bulması içindir. Tek bir kemik değil de yedi omur olması, her tarafa yönelip dönmesi ve hareketlerinde bir nezaket olması içindir.

İnsan başının bütün organlarının en yukarısında bulunması, şânının yüceliğinden ve heybetinin büyüklüğündendir. Akıl cevherinin başta olması onu yüceltmek içindir. On duyunun hepsinin başta olması onu şereflendirmek ve yüceltmek içindir. Başta bu kadar organ ve kuvvetlerin bir yere toplanması, Kerîm olan Allah'ın kudretini göstermek ve Hakîm sıfatının sanatını ibraz etmek içindir.

"Bütün bunları benzersiz bir san'atla ve hikmetle yaratan Allah'ı tesbih ederiz. O'nun şânı yücedir."

İkinci Madde

İnsan vücudundaki diğer organların şekillerinin hikmetini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki filozoflar şöyle demişlerdir: İnsan türünün dengeli bir biçimde dik olması ve iki ayak üzerinde güzel güzel yürümesi, onu doğrultmak ve üstün kılmak içindir.

Omuz ve kollarının (sâid)[17] bu şekilde olması, sevdiğini kucaklaması içindir. Ellerin, parmakların ve tırnakların böyle büyük bir sanat eseri olarak yaratılmaları, yüz binlerce fayda ve hüner içindir. Başparmağın kalın ve kısa olması, dört parmağa karşı bir yere konulduğunda dayanıklı olması içindir.

Tırnakların büyük ve yumuşak olması, organların derisini kaşımaya, çözülecek şeyleri çözmeye, toplanacak şeyleri toplamaya ve parçalanacak şeyleri parçalamaya yardımcı olması, çarpma ve darbelerde bükülerek dönüş yapabilmeleri içindir. Memeler erkeklerde güzellik ve yakışıklılık için olup kadınlarda güzellik, süs ve çocuklara süt emzirmek içindir. Memelerin göğüste olması, otururken çocuk emzirmesi kolay olsun içindir.

İnsan cildinin latîf ve ince olması, ondan kolayca ter akıp beden ve ruhun rahat bulması içindir. Deri, vücuttaki iç organları örtmek ve dış organları süslemek içindir. Et, vücudun iç kısmını korumak ve dışını güzelleştirmek içindir. Göbek deliği etraftaki havanın vücudun içine girip ruha ferahlık vermesi içindir. Koltuk altı ve kasıklarda yer yer kıl olması, deliklerinden dört unsurun pis koku ve iltihâbını dışarı atmak içindir. Aksırmak, iltihâbın yukarı çıkan kısmının beyne gitmesine engel olmak içindir. Öksürmek, balgamın soğukluğunu yürekten gidermek içindir. Gülmek, gönlün içinde olan sevinç ve hayreti ortaya çıkarmak içindir. Ağlamak, gönüldeki dert ve üzüntüyü ifade etmek içindir.

Titreme sinirlerin gevşemesi ve boşalmasından olur ki tertipli olma ve kuvvet bulma isteğinden ileri gelir. Esnemek, yemek ve uyku isteğinden

ileri gelir. Rüya, beyin damarlarının dinlenmesi ve gevşemesidir ki **[142/b]** gıdaların buharının yukarı yükselmesi içindir. Uyku ise bedenin rahat edip kuvvetlerin dinlenmesi, gıdaların hazmolunması ve organlarının olgunlaşması içindir. Omurganın tek kemik olmayıp bahsedildiği üzere omurgalar dizisi halinde olması, her tarafa eğilmek, dönmek ve yay gibi bükülebilmek içindir.

Şehvet; Yeme isteği, cinsî münasabette bulunma arzusunu doğurur. Cinsî münasabet isteği neticesinde çocuk dünyaya gelir. Eğer Hallâk-ı zü'l-Celâl, çocuğun dünyaya gelmesini bu lezzete bağlı ve kayıtlı kılmasaydı hiç kimse irâdesiyle bu fitne ve belâlara yönelmezdi. Sonucunda insan nesli kesilir, yeryüzünde kimse kalmazdı…. **[143/a]**

Zarta; Yani kavara (yellenmek) gelmesi, midede gıdadan hâsıl olup kalbe ve karına ağırlık veren pis kokulu havanın çıkıp gitmesi içindir. Uyluk kaslarının kalın olması, ayaklara güç vermek, tedrîcen incelerek, üst ve alttaki organları birbirlerine uygun kılmak içindir. Diz ve topukların bu şekilde olmaları, her türlü yürüyüş ve oturmanın mümkün olması içindir. Ayakların öne doğru uzun olması ve ayak parmaklarının bu şekilde yaratılması, dört ayaklılar gibi ayakta durabilmek ve yürümenin bir karar üzere dengede olması içindir.

Şimdiye kadar açıklanan organların hikmet ve faydaları, insanın vücudundaki fayda ve hikmetin çok az bir kısmıdır. Bütün cisimlerin en kuvvetlisi, en tamamı, en ehemmiyetlisi, en doğrusu, en güzeli, en sağlamı, en mükemmeli ve en büyük sanat hârikasının insan bedeni olduğuna delil "*İnsan Rabb'inin binâsıdır. Onu yıkan lanetlenmiştir"* hadîs-i şerifidir.

Nitekim Hak teâlâ Kelâm-ı Kadîm'inde; **"Biz, hakikaten insanoğlunu şân ve şeref sahibi kıldık. Onları,** (çeşitli nakil vasıtaları ile) **karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik. Yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün tuttuk"** (İsrâ, 17/70) buyurmuştur. Şu halde, insan cinsinin âlemin efendisi ve üstünü olduğunu Allah teâlâ âleme duyurmuştur.

"İnsanı, en güzel şekilde yaratan Allah'ı tesbih ederiz. O, her türlü ayıp ve kusurdan münezzehtir. Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın şânı yücedir."

Nazm

1-Muîn itdi bu mâ'nâyı hüccet ü burhân
Ki zübde-i dü cihandır hazret-i insân

2-Hezâr kerre sana bu sözi didim tahkîk
Ki kendi kadrini bil, ey hulâsa-i devrân
3-Bilinse meşreb-i irfân hayât-ı can bulunur
Ki ayn-ı âb-ı hayât oldı meşreb-i irfân

Günümüz Türkçesiyle

1-Muîn olan Allah bu mânâyı delil ve burhân kılıp buyurdu ki: İnsan iki cihanın da özüdür.

2-Bin defa sana söyledim muhakkak şu sözü: "Kendi kıymetini bil! Ey yaratılmışların özü!"

3-İrfân yolunun kaynağı bilinse, hayat kaynağı bulunur. Zaten âb-ı hayatı bulan irfân yolunu tutmuştur.

Üçüncü Madde

İnsan organlarının görünüş ve şekillerine anlayış ve sezgiyle bakmanın gönül ve ruha sağladığı emniyet ve selâmeti, fayda ve kerâmetlerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki filozoflar şöyle demişlerdir: Âlemi bu sûrette yaratıp nizam ve intizamını takdir eden hikmetli yaratıcı, onun benzeri olan insan âlemini de, en güzel sûrette (ahsen-i takvîm) tasvir edip ruh üfleyerek onu süsleyip nurlandırmıştır. Hayvan cinsi içinde, insan türünü en güzel ve en mutedil kılıp mantık ve beyan ile fazîletli ve mükemmel yapmıştır. Gerçi insanoğlunun hepsini özünde, yaratılışında (hilkatte) bir yaratmıştır. Lâkin insan (tek tek) fertlerini sûret ve sîrette (görünüş ve ahlâkta) birbirine zıt ve değişik yaratmıştır. Kendi lutuf ve inâyetiyle hikmetinin hakikatini, sanatının inceliğini, insan âleminde ortaya koyup sûreti sîrete (ahlâka), âzâyı ahlâka alâmet ve nişan etmiştir. Böylece insan önce kendi kıyafetinden (görünüş) hareketle kendi sıfatlarını tamamıyla bilerek, ihtimamla ahlâkını güzelleştirsin.

Sonra akran ve dostlarının kıyafetlerine (görünüşlerine) anlayış ve sezgiyle bakıp her birinin zâtında gizli olan hallerine ve ahlâklarına vâkıf olduğunda, onlara ya yaratılışlarına göre rağbet ve muhabbetle muamelede bulunsun ya da aklınca davranıp idare edip gitsin veya hepsinden uzaklaşıp (uzlet) emniyet ve selâmete, izzet ve rahata ersin. Ne kimseden incinsin ne de kimseyi incitsin. Gönül hoşluğuyla yalnız oturup kalksın.

Nazm

Cihân bağında, ey âkil, budur makbûl-i ins ü cin

Ne kimse senden incinsin, ne sen bir kimseden incin

Günümüz Türkçesiyle

Ey akıllı kişi! Şu cihanda değerin şudur, ister insan ol ister cin. "Ne kimse senden incinsin, ne de sen kimseden incin."

Hadîsi şerifte "*İyiliği güzel yüzlüler yanında arayınız"* buyurulmuştur. Yani Hz. Peygamber (s.a.v.) iyi insandan güler yüz görülüp tatlı söz işitildiğini, güzel huylar ve iyi işler meydana geldiğini herkese duyurmuştur.

Beyt [143/b]

Kim ki hikmetle nâsa kıldı nazar
Her işi muktezâ-yı zât sezer

Günümüz Türkçesiyle

Kim ki insanlara hikmet gözüyle bakarsa, her işte hakikati sezer.

Allah teâlâ cömertliğinin kemâlinden, "**De ki herkes kendi mizac ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir"** (İsrâ, 17/84) ihtar ve müjdesini işaret buyurmuştur. Aynı zamanda herkese Gafûr, Halîm, Kerîm, Raûf ve Rahîm olduğunu lutfuyla buyurmuştur. Çünkü herkesin, kendine lâyık olanı işlediğini herkes görmüştür.

"Allah'ım! Din ve dünya işlerinde bizi senin ehlinden eyle. Ey Mevlâmız! (bu ikisinde de) bizi sana ehil olmayanlardan eyleme. Muhakkak sen, ziyadesiyle bağışlayansın, Halîm'sin, çok cömertsin, Kerîm'sin, Raûf'sun, merhametlisin. Kendisine hamd edilmeye ve ziyadesiyle övülmeye lâyıksın."[18]

Dördüncü Madde

Baş ve boyun âzâlarının kıyafetini (şeklini) bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki filozoflar şöyle demişlerdir:

1-Kim ki boyudur tavîl
Sâde-dil olur cemîl
Boyu uzun olan, temiz kalpli saf olur.

2-Kim ki boyudur kasîr
Hîlesi vardır kesîr.
Kısa boylu olanın çok hîlesi olur.

3-Kim ki vasat boyludur
Âkil ü hoş huyludur
Orta boylu olanlar hem akıllı hem güzel huylu olur.

4-Kim ki saçı sert olur
Akılla cür'et bulur
Saçı sert olanlar aklına çok güvenirler.

5-Kim ki saçı nerm olur
Ebleh ü bî-şerm olur
Saçı yumuşak olanlar aptal ve hayasız olur.

6-Kim ki saçı sarıdır
Kibr ü gazab kârıdır
Sarı saçlıların işi kibir ve gazaptır.

7-Kim ki saçıdır kara
Sabrı var, onu ara
Saçı siyah olanlar sabırlıdır. Onu ara.

8-Kumralsa saçı güzel
Sâhibidir bî-bedel
Saçı kumral olanın saçı güzel, kendisi eşsizdir.

9-Saçı az olan latîf
Oldu ârif ü zarîf
Saçı az olan anlayışlı ve kibar olur.

10-Saçı çok olsa zenin
Fehmi az olur anın
Saçı çok olan kadının anlayışı az olur.

11-Başı küçük aklı az
Olsa ona deme râz
Başı küçük olanın aklı azdır. Sırrın varsa ona söyleme.

12-Başı büyük olanın
Aklı çok olur anın

Başı büyük olanın aklı çok olur.

13-Yassı ise fark-ı ser
Sâhibi çekmez keder
Başının tepesi yassı olan keder çekmez.

14-Cild-i seri berk olan
Hayr eder, etmez ziyân
Başı sert olan iyilik işler, kötülük etmez.

15-Ekra'a olma yakın
Bed-hûy olur, pek sakın
Başı kel olan kötü huylu olur; ona yakın olma, pek sakın.

16-Cebhesi dîk olanın
Dîk ola hulkı ânın
Alnı dar olanın ahlâkı da dar olur.

17-Yumru olursa cebîn
Sâhibi zişt ü gabîn
Alnı yumru olan çirkin ve aldatıcı olur.

18-Cebhesi olan arîz
Bed-hûy olur çün marîz
Alnı geniş olanın kötü huyu hastalık (derecesinde) olur.

19-Mu'tedil olsa cebîn
Sâhibini bil emîn
Alnı mutedil kişiyi güvenilir bil.

20-Cebhesi bî-çîn olan
Kâhil olur bî-gümân
Alnı kırışıksız olan şüphesiz ki tembel olur.

21-Çîni uzundur fehîm
Az ise olmuş kerîm
Alın kırışıkları uzunsa anlayışlı, az ise cömert olur.

22-Kaş arası çîn olan
Gam yüküdür ol hemân
Kaşlarının arası kırışık olan, her zaman üzüntülüdür.

23-Üznü kebîr olsa bol
Câhil ü kâhildir ol
Kulakları büyük ve enli olan câhil ve tembeldir.

24-Üznü küçük uğrudur
Evsat olan doğrudur
Kulağı küçük olan hırsız, mutedil olan dürüsttür.

25-İnce olan kaş ucu
Fitnedir işi gücü
Kaşının ucu ince olanın, işi gücü fitnedir.

26-Kaşta çok olan kılı
Mükesserdir gussalı
Kaşı çok kıllı olan, gönlü kırık ve kederlidir.

27-Kaşı açık, doğrudur
Çatma ise uğrudur
Kaşı açık olan dürüst, çatma ise hırsız olur.

28-İnce kaş olur cemîl
Uzunu kibre delîl
İnce kaş güzel olur, uzun kaş ise kibirliliğe işarettir.

29-Kaşı kavisli olan
Dilber olur her zaman
Kaşı kavisli olan her zaman güzel ve gönül alıcı olur.

30-Göz çukur olsa kalîl
Olmuş o kibre delîl
Çukur ve küçük göz kibirlilik işaretidir.

31-Çeşm-i siyehdir mutî‘
Çeşm-i kızıldır şecî‘

Siyah gözlü itaatkâr olur, kızıl gözlü kahraman olur.

32-Gözler göktür lebîb
Lik elâ gözlü edîb
Gök gözlü zekî, elâ gözlü terbiyeli olur.

33-Çeşmi küçüktür hafîf
Çeşmi büyüktür zarîf
Gözü küçük olan hafîf, gözü büyük olan zarif olur.

34-Dîdesi yumru hasûd
Evsat olandır vedûd
Gözü yumru olan hasetçi, gözleri normal olan cömert olur.

35-Çeşmi kıpık oldu şeyn
Bakışı süst oldu zeyn
Gözü kıpık olana bu kusuru ayıp oldu; bakışı hafîf olana bu bakışı süs oldu.

36-Noktalı göz ok olur
Değmesi pek çok olur
Noktalı göz ok gibidir, nazar değmesi çok olur.

37-A'vere olma yakın
Sık bakan olmaz emîn
Bir gözü kör olana yakın olma, sık bakana güvenilmez.

38-Şaşıya etme nazar
Ki sana eğri bakar
Şaşıya bakma, çünkü sana eğri bakar.

39-Çeşmi güleçtir güzel
Kirpiği sık bî-bedel
Güleç gözlü güzel olur, kirpiği sık olan emsalsizdir.

40-Vechi büyüktür alîl
Kibre küçüktür delîl[19]
Yüzü büyük olan hastadır, yüzü küçük olanın bu hali kibre delildir.

41-Yumru olandır bahîl
Yassı olandır cemîl
Yumru yüzlü cimri, yassı yüzlü güzel olur.

42-Vechi arıktır muhîl
Etli olandır sakîl
Yüzü arık olan borcuna sâdık değildir, yüzü etli olan ise sakîl olur.

43-Vechi pek uzun olan
Lâf ile söyler yalan
Yüzü çok uzun olan yalan konuşur.

44-Kim ki turuşdur yüzü
Telh olur ekser sözü
Ekşi yüzlü olanın çoğu sözü acı olur.

45-Vecih müdevver gerek
Bedirden enver gerek
Yüz dediğin yuvarlak olmalı, dolunaydan parlak olmalı.

46-Çün mütebessim olur
Onu gören kâm alır
Çünkü tebessüm edince onu gören, murad alır.

47-Benzi kızıldır edîb
Esmer olandır lebîb
Yüzü kızıl olan edepli, esmer olan akıllı olur.

48-Benzi sarıdır alîl
Esvede mâil muhîl
Hastanın yüzü sarı olur, yüzü siyaha meyleden borcuna sâdık değildir.

49-Gözleri gök ışkırak
Olsa, ondan ol ırak
Gözleri gök ve sarı tenli olandan uzak ol.

50-Levni olan mu‘tedîl
Hem ağ olur, hem kızıl

Teni mutedil olan, hem beyaz hem kızıldır.

51-Enf eğer olsa dırâz
Sâhibidir fehmi az.
Burun uzun olursa, sahibinin anlayışı kıt olur.

52-Enf eğer olsa kasîr
Havf olur onda kesîr
Burnu kısa olanın korkusu çok olur.

53-Enf ucu ger olsa top
Sâhibi olur turup
Burun ucu yuvarlak olursa sahibi kuvvetli (sağlıklı) olur.

54-Enf ucı ağza yakın
Olan adamdan sakın
Burnunun ucu ağzına yakın olan kişiden sakın.

55-Sukbe-i enf olsa bol
Kibr ü hased dolmuş ol.
*Burun delikleri geniş olan, kibir ve hasetle dolmuştur.***[144/a]**

56-Olsa kulkul-kanad
Cem‘ ola kahr ü inâd
Burun kanatları hareketli olanda, kahır ve inat toplanmıştır.

57-Enfi kim olsa arîz
Şehvet iledir marîz
Burnu geniş olan şehvet hastalığına tutulmuştur.

58-Enfi o kim eğridir
Himmet onun fikridir
Burnu eğri kişinin düşüncesi çalışıp çabalamaktır.

59-Ağzı küçüktür güzel
Lîkin olur pür-vecel
Ağzı küçük olan, güzel fakat korkak olur.

60-Ağzı büyükdür şecî‘
Eğri olandır şenî‘
Ağzı büyük olan cesur, eğri olan kötüdür.

62-Gunneli söz olsa ger
Kibirden oldur haber
Genizden konuşmak kibir işaretidir.

63-Savt-ı dakîk er kişi
Şehvet-i zendir işi.
İnce sesli erkeğin işi gücü şehvettir.

64-Er kişi sesli zenân
Ekserî söyler yalan
Erkek sesli kadın ekseriyetle yalan söyler.

65-Sözde kim olsa serî‘
Fehmidir onun refî‘
Hızlı konuşanın anlayışı yüksek demektir.

66-Kim ki sesidir kaba
Himmeti var merhabâ
Sesi kaba olan gayretlidir. Merhaba ona.

67-Ses çatal olsa o can
Halka eder bed gümân
Sesi çatal olan halka çok ezâ eder.

68-Handesi çok olsa ha
Umma sen ondan hayâ
Gülmesi çok olandan hayâ umma.

69-Yüzü güleç ve lezîz
Olsa o candır azîz
Güleç yüzlü ve tatlı dilli olan azîz dosttur.

70-Yufka ve ahmer dudak
Sâhibi anlar sebak

İnce ve kırmızı dudaklı kişi iyi ders anlar.

71-Şefe galîz olsa bil
Sâhibi muğdıb sakîl
Dudak kalın ise sahibi kızgın ve çirkin olur.

72-Dişleri iri olan
İşler ol ekser yaman
Dişleri iri olanın işleri çoğunlukla kötülüktür.

73-Mu'tedil olsa dişi
Sıdk u safâdır işi.
Dişeri mutedil olanın işleri doğru ve temizdir.

74-Nükheti hoş olanın
Hulkı da hoşdır ânın
Kokusu güzel olanın hilkati de güzel olur.

75-İnce zakanlı herîf
Aklı da onun hafîf
Çenesi ince olanın aklı az olur.

76-Ger zekan enli olur
Sâhibi gılzet bulur
Çenesi enli olan kaba ve sert olur.

77-Mu'tedil olsa zekan
Âkil olur hem hasen
Çenesi orta olan hem akıllı hem de güzel olur.

78-Lihye tavîl olsa ger
Sâhibidir bî-hüner
Sakalı uzun olan hünersiz olur.

79-Lihyesi sıkdır sakîl
Sohbeti eyler tavîl
Sık sakallı olan sıkıcı olur, sohbeti uzatır.

80-Rîş-i siyâh ü kalîl
Oldu zekâya delîl
Seyrek, siyah sakal, sahibinin zekî olduğuna delildir.

81-Köse ki hiç rîşi yok
Anın olur mekri çok
Hiç sakalı çıkmamış kösenin hîlesi çok olur.

82-Olsa değirmi sakal
Sâhibidir pür-kemâl
Yuvarlak sakallı olgun olur, fazîletle doludur.

83-Olsa kafası arîz
Humk iledir ol marîz
Ensesi geniş olan ahmaklığa müptelâdır.

84-Boynu olan çok dırâz
Rüşdü olur onun az.
Boynu çok uzun olanın olgunluğu az olur.

85-İnce ki gerdân olur
Sâhibi nâdân olur.
Gerdanı ince olan, câhil olur.

86-Boynu galîz olsa ol
Rûz ü şeb olur ekûl
Boynu kalın olan gece gündüz yeme ile meşguldür.

87-Boynu olursa kasîr
Hîlesi olur kesîr
Boynu çok kısa olanın hîlesi çok olur.

88-Boynu olan mu‘tedîl
Hayr iledir müştagil.
Boynu mutedil olan iyi işlerle meşgul olur.

89-Her yeri evsat olan
Dilber olur bî-gümân

Her tarafı mutedil olan kuşkusuz sevimli ve güzel olur.

Rubâi
Cehd eyle bir ârif-i dânâyı bul
Ya bir sanem-i latîf ü râ'nâyı bul
Bu ikisinin biri nasîb olmazsa
Evkâtını zâyi‘ etme tenhâyı bul

Günümüz Türkçesiyle
Çok çalış ulaş bir mürşid-i kâmile ya da ay gibi parlak yüzlü güzele. Bu ikisinden biri nasip olmazsa, hiç durma hemen çekil uzlete.

Beşinci Madde

Bedenin diğer organlarının biçimini (kıyafetini) bildirir.
Ey azîz! Bilinmelidir ki filozoflar şöyle demişlerdir:

1-Omuzı sivri olan
Düzd olur işler yaman
Omuzu sivri olan arsız ve işleri kötü olur.

2-Eğri omuzlı kişi
Eğrilik olur işi
Omuzu eğri olanın, işi de eğri olur.

3-Kısa omuz eblehin
Düşkün omuz esfelin
Kısa omuz ahmağın, düşkün omuz rezilindir.

4-Mu'tedîl olan omuz
Sâhibi anlar rümûz
Mutedil omuz sahibi ince anlayışlıdır.

5-Sâ'idi eğri kasîr,
Olsa olur ol şerîr
Kolu kısa ve eğri olan şerli olur.

6-Rüsğı olursa dırâz
Bahşiş eder bî-niyâz

Bileği uzun olan istemeden bahşiş verir.

7-Ger küçük oldıysa el
Bî-bedel olur güzel
Eğer el küçük ise eşsiz güzeldir.

8-Üsbu‘u olan uzun
Ehl-i hüner zû-fünûn
Parmağı uzun olan bilgili ve becerikli olur.

9- Üsbu‘u yumşak olan
Zeyrek olur bî-gümân
Parmağı yumuşak olan şüphesiz uyanık ve zekî olur.

10-Zufrı arîz olmasa
Sev anı subh ü mesâ
Tırnağı enli olmayanı sabah akşam sev.

11-Tırnağı yumru, çizik
Olsa o bilmez yazık
Tırnağı yumru ve çizik olan merhamet nedir bilmez.

12-Tırnağı yassı ve düz
Olsa olur desti uz
Tırnağı yassı ve düz olanın eli açık olur.

13-Sadrı çıkık olanın
Hulku da beddir ânın
Göğsü çıkık olanın, huyu da kötüdür onun.

14-Sadrı eğer olsa dâr
Gam yer o leyl ü nehâr
Göğsü dar olan gece gündüz gam çeker.

15-Sîne arîz olsa ol
Gönlü hiç olmaz melûl
Göğsü geniş olanın gönlü hüzünlü olmaz.

16-Sadr u omuzdaki kıl
Cür’ete olmuş delîl
Göğüs ve omuzdaki kıllar sahibinin cesaretine delildir.

22-Lahmi mülâyim olan
Tende olur lutf-ı can
Eti yumuşak olan tende, ruh da rahat bulur.

23-Lahmi olan hoş latîf
Oldu ârif ü zarîf
Eti hoş ve latîf olan, ârif ve zarif olur.

24-Lahmi olan pek katı
Oldı kavî gılzeti
Eti sert olanın sertliği ve kabalığı da kuvvetlidir.

25-Arkası yassı kişi
Oldı sefâhet işi
Arkası yassı kişinin işi gücü düşkünlük, rezilliktir.

26-Arkası kûzek âdem
Zişt olur ahlâkı hem
Sırtı kambur olanın ahlâkı da kötü olur. **[144/b]**

27-Zahrı arîz olanın
Kuvveti çokdur anın
Sırtı geniş olanın kuvveti çok olur.

28-Ger beli ince olur
Şekli pür nice olur
Beli ince olanın vücudu ne güzel olur.

30-Batnı büyüktür gabî
Batnı küçük çelebî
Karnı büyük olan anlayışsız ve kaba; küçük olan efendidir.

31-Batnı büyük hem kasîr
Bed-hûy olur pek asîr

Karnı büyük ve kısa boylu olan, kötü huylu ve sert olur.

32-Ânede bitmezse kıl
Vahşi olur tab‘ı bil
Kasığında kıl bitmeyenin tabiatı vahşi olur.

33-Uyluğı enli olan
Tenbel olur bî-gümân
Uyluğu enli olan şüphesiz tembeldir.

43-Rukbesi olan büyük
Yüklenir o hayli yük
Dizi büyük olan fazla yük yüklenir.

44-Sâkı galîz olanın
Olmaya lutfı anın
Ayağı sert olanın merhameti yoktur.

45-Ka‘bı mülahham zeni
Şîveli add it anı
Topuğu etli kadını işveli kabul et.

46-Ökçesi yufka olan
Dilber olur bî-gümân
Ökçesi yufka olan şüphesiz güzel ve sevimli olur.

47-Ökçesi kalın o merd
Oldu şecâatte ferd
Ökçesi kalın adam kahramanlıkta bir tanedir.

48-Ayağı enli kişi
Cevr ü cefâdır işi
Ayağı enli kişinin işi gücü eziyettir.

49-Ger uzun olursa pâ
Sâhibidir pür-hayâ
Ayağı uzun olan edepli, hayalıdır.

50-Usbû‘u olan uzun
Fehm iledir pür-fünûn
Parmağı uzun olan bilgili ve beceriklidir.

51-Hatvesi dar olanın
Cünbüşi hoşdır anın
Adımı dar olanın yürüyüşü güzeldir.

52-Çünki hırâmân olur
Akl ona hayrân olur
Çünkü naz ve edâ ile yürür, akıl ona hayrân olur.

Altıncı Madde

Kadınların güzellik alâmetlerini ve güzellik delillerini bildirir. **[145/a] [145/b]**

Yedinci Madde

Organların görünüşlerinin (kıyafet)[20] birbirine zıt bilgi ve belgelerle delillerle doğrulanmasını (ta‘dîl) ve insanların muhtelif yaratılışta olmasına bağlı olarak değişiklik gösteren hükümlerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki filozoflar şöyle demişlerdir: Organların görünüşleri, (kıyafet) kısmında açıklanan birbirine zıt bilgi ve delillerin hepsi, bir tek şahısta toplansa, hepsini dengeli, bayındır ve âbâd eder. Mesela bir kösenin boyu uzun olsa, “o kösedir” diye ayıplanamaz. Çünkü boyu köseliğini dengelemiştir. Onu kim ayıplayabilir?

Eğer yüzü de nurlu ise, gönül ehli o köseliği nur diye anlar. Şu halde bir kimsede hangi tarafın özellikleri çok ise, o kimse o taraftan bilinir. Eğer bir kimseye Hakk’ın nûru göz olursa, onun manevî görüşü (firâset), bahsedilen delillerden müstağnî olur. Çünkü Habîb-i Ekrem (s.a.v.) hazretlerinden; “*Mü’minin firâsetinden sakınınız. Çünkü o Allah teâlânın nûru ile bakar”* rivayeti naklolunmuştur.

Çünkü bahsi geçen alâmetlerin hepsi, hayvanî nefsin ahlâk ve sıfatlarının delilleridir. Şu halde insanın nefsi, nefs-i emmâre ise, o nefis hayvanî nefsin esîri olduğundan, hayvanî nefsin hükmüne girer ki her türlü karanlıktan, cehaletten ve ne olduğu belli olmayan karışık işlerden vasıfları arınmış olmaz. Bazen şeytan sıfatlı, bazen yırtıcı hayvan sıfatlı, bazen de hayvan sıfatlı bulunmuştur. Hâlbuki görünüşte insan şeklindedir.

Eğer insanın nefsi, nefs-i levvâme ise; bazen hayvanî nefse mağlup olup bazen de ona gâlip olduğundan, bu nefs-i levvâme bazen hayvan sıfatlı ve bazen insan sıfatlı bilinmiştir. Eğer insanın nefsi nefs-i mülhime ise, daima hayvanî nefis üzerine gâlip olup mutmainne olursa savaşı barışa, tartışma ve çekişmesi rızaya dönüşüp kötülükler ona tam hayır olur. Bu hayır ve şer ile sınırlı olmayıp, nefsi mutlak ruh olur. Bütün varını terkettiğinden, ağyâr ona yâr olur. Kendi varlığından hiçbir nişan ve alâmet kalmaz. Onun özellikleri anlatmakla bitmez.

Gel ey Hakkı, unut halkı
Bu benlikden geçüb kendini hâk eyle
Ve nazargâh-ı Hudâ olan kalbini mâ-sivâdan pâk eyle
Andan anın enîsü'l-kalb oldığın idrak eyle
Ve mahabbetiyle âdeti hark idüb çâk eyle

Günümüz Türkçesiyle

Gel ay Hakkı, halkı unut. Bu benliğinden geç, kendini toprak eyle. Hakk'ın nazargâhı olan kalbini, mâsivâdan temizle. Ondan Hakk'ın "enîsü'l-kulûb"[21] (kalplerin dostu) olduğunu idrak eyle. Hakk'ın muhabbetiyle fizik kurallarını paramparça eyle.

Beyt [146/a]

Kim ki isterse üns-i dildârın
Virmesün mâ-sivâya dildârın

Günümüz Türkçesiyle

Kim ki Sevgiliye yakın olmak isterse; Gönülde mâsivâya yer vermesin.

Kıta

1-Zamâne halkını fehm eyle, olma sen mağrûr
Gönülde dostı bulub, her nazardan ol mestûr
2-Ne lutfı var bir alay kalbi hasta bestelerin
Koy ehl-i gaflet ü cehli, sen eyle dilde huzûr
3-Çü nâsa nâsdır âfet bu nâsı ol nâsî
Ki Rabb-i nâs ile bulsun dil üns olub mesrûr

Günümüz Türkçesiyle

1-Zamâne halkını anla, sen mağrur olma. Gönülde dostu bulup, her nazardan kendini gizle.

2-Ne lutfu var, kalp aynası mühürlenmişlerin? Bırak gaflet ehlini, câhilleri. Sen gönülde huzur bul.

3-Çünkü insanın âfeti yine insandır, bu insanları unut. İnsanların Rabb'i ile gönlün yakınlık bulup, mesrûr olsun.

Sekizinci Madde

İnsan bedeninde damar içinde akan kanın akmayıp durmasından dolayı deri üzerinde görülen ihtilâcı (titreme, seğirme) hükümleri ile bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki filozoflar şöyle demişlerdir:

Beyt

1-İhtilâc-ı fark-ı ser
Câhdan virir haber.
Başın tepesinin seğirmesi, makãm ve mevkiden haber verir.

2-İhtilâc-ı pîş-i ser
Oldı devlete eser.
Başın ön kısmının seğirmesi, iyi bir nimet ve devlete işarettir.

3-İhtilâc-ı cenb-i ser
Sağ ü solı hayr ider
Başın yan tarafının seğirmesi, (kişinin) sağını ve solunu hayırlı eder.

4-İhtilâc-ı cebhe ter
Sağ îş ü sol haber
Alnın seğirmesi, sağda neşe eğlence, solda haber demektir.

5-İhtilâc-ı hâcib ol
Dostluk oldı sağ ü sol.
Kaşın seğirmesinden sağ ve sol her taraf dostluk olur.

6-Evsatı iderse ger
Sağı zevk ü sol keder
Eğer kaşın ortası seğirirse, sağı zevk, solu üzüntüdür.

7-İhtilâc itse zeneb
Sağı hüzn ü sol tarab.
Kaşın sonu seğirirse; sağı hüzün, solu sevinç ve coşkunluktur.

8-İhtilâc-ı zahr-ı ayn
Sağda levm ü solda zeyn.
Göz kapağı seğirmesi, sağda ayıplama, solda süs ve zînettir.

9-İhtilâc-ı beyt-i nûr
Sağı renc ü sol sürûr.
Gözbebeği seğirmesi, sağı sıkıntı, solu neşe sürûr.

10-İhtilâc-ı dünbâl
Sağda mihr ü solda mal.
Göz ucu seğirmesi, sağda aydınlık, solda mala kavuşmadır.

11-İhtilâc-ı zîr-i çeşm
Sağda mihr ü solda hışm.
Gözün alt kısmının seğirmesi, sağda aydınlık solda kızgınlıktır.

12-İhtilâc-ı ruhda dâl
Sağda hayr ü solda mal.
Yanağın seğirmesi, sağda hayır, solda mal demektir.

13-İhtilâc-ı enfe râh
Sağda kahr u solda câh.
Burun seğirmesi, sağda kahır, solda makãmdır.

14-İhtilâc-ı fevk-ı leb
Sağda rızk u sol tarab.
Üst dudak seğirmesi, sağda rızık, solda neşe ve sevinçtir.

15-İhtilâc-ı künc-i leb
Sağda darr ü sol tarab
Dudağın uç kısmının seğirmesi, sağda zarar, solda sevinçtir.

16-İhtilâc-ı zîr-i leb
Sağ ü solda yahşî hep.
Alt dudağın sağda ve solda seğirmesi, hep güzelliktir.

17-İhtilâc eden zekan
Sağda îş ü sol hasen

Çenenin seğirmesi, sağda neşe ve eğlence, solda güzelliktir.

18-İhtilâc-ı gûş ider
Sağda solda hoş haber
Kulak seğirmesi, sağda ve solda iyi habere işaret eder.

19-İhtilâc-ı hulk hem
Sağda mal u solda gam.
Boğazın seğirmesi, sağda mala solda gama işarettir.

20-İhtilâc-ı dûş ider
Sağda hüzn ü sol keder
Omuz seğirmesi, sağda hüzne solda kedere işarettir.

21-İhtilâc-ı bâzû el
Sağda rızk u solda mal.
Pazuların seğirmesi, sağda rızık, solda mala işarettir.

22-İhtilâc-ı zend[22] ider
Sağda solda hoş haber.
Kol kemiği seğirmesi, sağda ve solda iyi habere işarettir.

23-İhtilâc-ı sâideyn
Sağda lağv ü solda şeyn.
İki kol kemiğinin seğirmesi, sağda faydasız iş, solda ayıptır.

24-İhtilâc-ı rusg-ı yed
Sağda mâl ü solda ked.
El bileğinin seğirmesi, sağda mal, solda rızık peşinde koşmaktır.

25-İhtilâc-ı zahr-ı kef
Sağda hüzn ü solda şeref.
Elin dışının seğirmesi, sağda hüzün, solda şereftir.

26-İhtilâc-ı kefden âl
Sağ ü solda rızk ü mâl.
Avuç içinin seğirmesi, sağda ve solda rızık ve maldır.

27-İhtilâc-ı ibhâm
Sağda haml u solda kâm.
Başparmak seğirmesi, sağda yük, solda üzüntüdür.

28-Titrer ise sebâbe
Sağda solda esbâbe.
Şehâdet parmağı seğirmesi, sağda ve solda sebepler, vasıtalardır.

29-İhtilâc-ı vustâ hep
Sağda hüzn ü sol tarab.
Orta parmağın hep seğirmesi, sağda hüzün, solda neşedir.

30-İhtilâc-ı bınsır hem
Sağda câh ü solda gam.
Yüzük parmağın seğirmesi, sağda makãm, solda gamdır.

31-İhtilâc-ı hınsır el
Solda hayr ü sağda mâl.
Serçe parmak seğirmesi, solda hayır, sağda maldır.

32-İhtilâc-ı sadr olur
Sağı hüzn ü sol sürûr.
Göğsün seğirmesi, sağda hüzün, solda sevinç-neşedir.

33-İhtilâc-ı sedy hep
Sağda câh ü sol tarab.
Kadın göğsünün seğirmesi, sağda makãm, solda sevinç ve coşkudur.

34-İhtilâc-ı batne tam
Sağda vasl ü solda kâm.
Karnın seğirmesi; sağda kavuşma, solda arzu-emeldir.

35-İhtilâc-ı nâf olur
Sağda hüzn ü sol sürûr.
Göbek seğirmesi; sağda hüzün, solda mutluluktur.

36-İhtilâc-ı pehluvân
Sağda renc ü solda mâl.

Vücûdun yan taraflarından birinin seğirmesi, sağda zahmet, solda maldır.

37-İhtilâc-ı tehîgâh
Solı rızık, sağı câh.
Boş böğür seğirmesi, solu rızık, sağı makãm-mevkîdir.

38-İhtilâc-ı uyluğ ol
Sağı mihr ü sol oğul
Uyluğun seğirmesi, sağda mutluluk, solda oğuldur.

42-İhtilâc-ı fahz ider
Sağda îş u sol sefer
Uyluğun seğirmesi, sağda rahatlık, solda yolculuktur.

43-İhtilâc-ı rukbe olur
Sağda hüzn ü sol sürûr
Diz kapağı seğirmesi, sağda hüzün, solda neşe olur.

44-Taht-ı rukbe kılsa ger
Sağda râh u sol keder
Diz kapağı altı seğirmesi, sağda yol, solda üzüntüdür.

45-İhtilâc-ı sâka rah
Sağda mal ü solda câh
Baldır bölgesi seğirmesi, sağda mal, solda makãm-mevkidir.

46-İhtilâc-ı vech-i sâk
Sağda râh u sol erzâk
Baldırın dışının seğirmesi, sağda yol, solda rızıktır.

47-İhtilâc- batn-ı sâk
Sağda mâl ü sol firâk
Baldırın iç kısmının seğirmesi, sağda mal, solda ayrılıktır.

48-İhtilâc-ı kâ'b ider
Sağda vasl ü sol sefer
Topuğun seğirmesi, sağda mal, solda yolculuktur.

49-İhtilâc-ı püşt-i pâ
Sağda hüzn ü sol safâ
Ayak tabanının seğirmesi, sağda hüzün, solda mutluluktur.

50-İhtilâc-ı kâ'b el
Sağda meşy ü solda mâl
El ve topuk seğirmesi, sağda yürüme, solda maldır.

51-İhtilâc iderse kef
Sağda meşy ü sol şeref
Avuç içinin seğirmesi, sağda yürüme, solda şereftir.

52-İhtilâc-ı ibhâm
Sağda mâl ü solda kâm
Başparmağın seğirmesi, sağda mal, solda emeline ulaşmadır.

53-Usbu'-ı sânî ider
Sağda solda hoş haber
İkinci parmak seğirmesi, sağda ve solda hoş haberdir.

54-Usbu'-ı vustâdan al
Sağda ve solda cidâl
Orta parmaklar seğirmesi, sağda ve solda mücâdeledir. **[146/b]**

55-Usbu'-ı bınsır bulur
Sağda cedel, sol sürûr
Yüzükparmağı seğirmesi, sağda mücâdele, solda sevinçtir.

56-Usbu'-ı hınsırda kâl
Sağ u solu rızk u mâl
Serçeparmağın seğirmesi, sağda ve solda rızık ve maldır.

57-Muhtelic olsa eğer
Bir yerin eyle nazar
Eğer bir yerin seğrirse, bak.

58-Bunda kıl ahkâmı yâd
Şübhesiz it i'timâd

Bu konuda söylediklerimizi hatırla ve hiç tereddütsüz bunlara güven.

59-Kim damar oynar neden
Hak'dır anı depreten
Çünkü bir damar titremişse, onu titreten Allah'tır.

60-Anla işârâtını
Bekle beşârâtını
Bu vesile ile işaret ettiklerini anla, gelecekleri bekle.

Beyt
Her ne can kim duyar işâretten
Hurrem olsun dili beşâretten

Günümüz Türkçesiyle
Her kim ki işaretleri duyarsa; Müjdelerle gönlü aydın olsun.

Bedenin ve canın anatomisini bilmenin faydaları (teşrih ilmi), insan organlarının özellikleri, incelikleri ve ayrıntıları aslında çok uzun olup (insan bedenini ana hatlarıyla tanıtıp fikir vermesi bakımından) bu örnekler ve açıklamalar -özetle olsalar dahi- asıl maksadımız olan Allah teâlâyı tanımaya delil ve yardımcı olmak için yeterlidir.

Çünkü ahsen-i takvîm üzere yaratılan ve iki cihanın hulasasını kendinde toplayan hazret-i insanın şerefli bedeninin her uzvunda mevcut olan Bâri teâlânın ince sanatlarına, hayret ve ibret nazarı ile bakmayı gerektirir. Derin bir tefekkür ve tezekkür ile bakıldığı zaman görülür ki, bunları idrak edip açıklamakta akıl ve ilim hem âciz ve hem de kusurlu kalır. Bunları söylemekte ve yazmakta insan aklı şaşkın kalmıştır.

İnsanı en güzel bir biçimde yaratıp sûret veren Allah'ı tesbih ederiz. O her türlü noksanlık ve kusurdan münezzehtir. O, ne güzel dost ve ne güzel yardımcıdır. Yaratanların en güzeli Allah›ı tesbih ederiz. O'nun şânı yücedir.

---

[16]. Ahlât-ı erba'a: Eski tıpta insan vücudunda farz olunan dört unsur veya usâre: kan, salya, safra, dalak.

[17]. Sâid: Kolun dirsek ile bilek arasındaki kısmı.

[18]. *"Allâhumme'f'al bi-nâ fi'd-dîni ve'd-dünyâ mâ ente lehû ehlun ve lâ tef'al bi-nâ yâ mevlânâ mâ nahnu lehû ehlun, inneke gafûrun halîmün cevâdün kerîmün ra'ûfun rahîmun hamîdün mecîdün."*

[19]. Bu mısra yazma nüshada yok.

[20]. İlm-i kıyafet: İnsanın yüzünden ve dış görünüşünden, iç vasıflarına dair hüküm çıkarma bilgisi.

[21]. Enisü'l-kalb, aynı zamanda Fuzûlî'nin, İran şâirlerinden Hüsrev-i Dihlevî ile Molla Câmi'e nazîre olarak yazmış olduğu meşhur kasidesidir.

[22]. Zend: Sâiddeki (ön kol) iki kemikten iç tarafta bulunanı, radius, cubitus.

Gel ay Hakkı, halkı unut. Bu benliğinden geç, kendini toprak eyle. Hakk'ın nazargâhı olan kalbini, mâsivâdan temizle. Ondan Hakk'ın "enîsü'l-kulûb" (kalplerin dostu) olduğunu idrak eyle. Hakk'ın muhabbetiyle fizik kurallarını paramparça eyle.

Omuz ve kollarının (sâid) bu şekilde olması, sevdiğini kucaklaması içindir. Ellerin, parmakların ve tırnakların böyle büyük bir sanat eseri olarak yaratılmaları, yüz binlerce fayda ve hüner içindir. Başparmağın kalın ve kısa olması, dört parmağa karşı bir yere konulduğunda dayanıklı olması içindir.

Şu halde, sûretleri cömertçe yaratan yüce Allah (Musavvir-i Mennân), insan bedeninde olan dört karışımın (ahlât-ı erba'a) dumanından şerefli başına latîf saçlar ihsan edip hayalarının (testisler) dumanından erkeklerin yüz ve göğüslerinde kıllar çıkartmıştır. Böylece saç ile kadınlar süslenmiş, sakal ile erkekler belli olmuş ve iki kaş ile de her ikisi unvanlanmıştır. Saçın siyah olması, insanda dumanın fazla olmasındandır ki sarı olması, balgamın fazla olmasındandır. Beyaz olması tabiî sıcaklığın azlığındandır. Tabiî sıcaklığın azalması fazla münasebette cinsî bulunmaktan (mücâmaa) ve üzüntüdendir. Alnın nûru, gönüllerin sürûrudur. İki kaş, iki gözün gölgeliği ve dolunay (gibi gözlerin) üzerinde iki hilâl olmuşlardır.

. Sâid: Kolun dirsek ile bilek arasındaki kısmı.

. Ahlât-ı erba'a: Eski tıpta insan vücudunda farz olunan dört unsur veya usâre: kan, salya, safra, dalak.

. Zend: Sâiddeki (ön kol) iki kemikten iç tarafta bulunanı, radius, cubitus.

. İlm-i kıyafet: İnsanın yüzünden ve dış görünüşünden, iç vasıflarına dair hüküm çıkarma bilgisi.

. Enisü'l-kalb, aynı zamanda Fuzûlî'nin, İran şâirlerinden Hüsrev-i Dihlevî ile Molla Câmi'e nazîre olarak yazmış olduğu meşhur kasidesidir.

. *"Allâhumme'f'al bi-nâ fi'd-dîni ve'd-dünyâ mâ ente lehû ehlun ve lâ tef'al bi-nâ yâ mevlânâ mâ nahnu lehû ehlun, inneke gafûrun halîmün cevâdün kerîmün ra'ûfun rahîmun hamîdün mecîdün."*

. Bu mısra yazma nüshada yok.

Organların görünüşlerinin (kıyafet) birbirine zıt bilgi ve belgelerle delillerle doğrulanmasını (ta‘dîl) ve insanların muhtelif yaratılışta olmasına bağlı olarak değişiklik gösteren hükümlerini bildirir.

22-İhtilâc-ı zend ider
Kibre küçüktür delîl

“Allah’ım! Din ve dünya işlerinde bizi senin ehlinden eyle. Ey Mevlâmız! (bu ikisinde de) bizi sana ehil olmayanlardan eyleme. Muhakkak sen, ziyadesiyle bağışlayansın, Halîm’sin, çok cömertsin, Kerîm’sin, Raûf’sun, merhametlisin. Kendisine hamd edilmeye ve ziyadesiyle övülmeye lâyıksın.”

BEŞİNCİ BÂB

İnsanı âleme benzeterek enfüsü âfâka uygun hale getirip âlemin örneklerinin anlamlarını ve bölümlerini bu insan vücudunda bulmayı, insan bedeninde olan organ ve hislerin âlemdeki varlıklara olan benzerliğini; beden sağlığının gözetilip korunmasını ve bunun alışkanlık edinilmesini, tabiî ölümle ruhun bedenden ayrılmasını dört fasıl ile anlatır.

BİRİNCİ FASIL

İnsan bedeninin zaman ve mekâna göre benzerliğini sekiz madde ile açıklar.

Birinci Madde

Âlemin Âdem için yaratıldığını bildirir.

Bilinmelidir ki mutasavvıflar (ehl-i irfân) şöyle demişlerdir:

"Hak teâlâ iki cihanı ve içindekilerin hepsini insan için yaratıp vücuda getirmiştir. Ta ki insan Hakk'ın âlemdeki sanatlarına bakarak eşyada bulunan hikmetleri sezebilsin. Kâinâtta olanların benzerlerini kendi vücudunda da görerek kendi nefsini bilsin (marifet-i nefs). Oradan da Allah bilgisine (marifetullâh) ulaşmış olsun.

Çünkü Allah teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de; **"İnsanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"** (Zâriyât, 51/56) buyurmuştur. Ve hadîs-i kudsîde; "*Beni bilmen için kendini bil ey insan!"* emri ile insanın kendisini bilmesinin (marifet-i nefs) Rabb'ini bilmeye vasıta olduğunu duyurmuştur. Çünkü Hak teâlâ, insanı kendi marifeti için yaratmış, ancak kendi marifetini, insanın önce kendi nefsini bilmesine bağlamıştır. Bu sebeple insana kendi nefsini bilme kabiliyeti vermiştir. Ta ki insan kendi nefsini bildikten sonra Yaratıcı'sının bilgisine ulaşabilsin.

Nitekim haberde; "*Nefsini bilen Rabb'ini bilir"* denilmiştir. Gerçi Allah'ı tanımanın (marifetullah) anahtarı, kişinin kendi nefsini bilmesi (marifet-i nefs) bilinmiştir. Kişinin kendisini bilmesinin anahtarı da âlemi tanıması (marifet-i âlem) olmuştur. Fakat Hak teâlânın şu görünen âlemdeki o mükemmel, kusursuz sanatının eserlerini bütün bütün görüp sırlarına ermek ve Âdem'in özünde olan Hakk'ın kudretinin yücelik derecelerini eksiksiz bilmek, nurlarını görmek ve ondan asıl maksat olan Yüce Mevlâ'nın marifetine erişmek için çok çalışmak lâzımdır. Ancak bu, meşakkatli bir iş ve herkese açık olmayan bir sırdır.

Çünkü insanın yüce dağların zirvelerine tırmanıp çıkması mümkün değildir ki, derin denizlerin diplerine inebilsin, yeryüzünün içine tünel kazarak dibine varıp aşağı âlemi (âlem-i esfel)[23] görebilsin ve bütün bunların sırlarına vâkıf olabilsin. Gökyüzünün daha üstüne yükselemez ki, feleklerin ve yıldızların hakikat ve sırlarına tamamıyla erişip yüce âlemin (âlem-i ulvî) sırlarına gereği gibi vâkıf olabilsin. Göklerdeki melekût **[147/a]** âlemine giremez ki ruhlar âleminin sırlarını olduğu gibi bilip

feleklerin akıllarını ve nefislerini müşâhade edebilsin. Ondan da âlemin yaratıcısını, bunca varlığı ve âlemi yoktan yaratmasını bilebilsin. Âlemin kısımlarını hem de zerre zerre, sürekli çevirip değiştirmesinden ve terbiyesinden Hakk'ın işlerini seyredip temâşâ edebilsin. Güzel isimlerine (esmâ) ve sıfatlarına vâkıf olup ondan Hakk'ın zâtının marifetine yol bulabilsin.

Esirgeyen ve bağışlayan Rabbü'l-âlemîn hazretleri, merhametinin kemâlinden ve nihayetsiz inâyetinden; âlemin dışında ve içinde, ulvî ve süflî cisimlerden her ne yarattıysa, insan vücudunun da içini ve dışını aynen o şekilde âlemlere numune olmak üzere yaratılmışların en şereflisi olarak yaratmıştır. Kendi yüce zâtı hangi sıfatlarla sıfatlanmış ise insan ruhunu da o özelliklerle donatmıştır.

Nitekim âlemi bütün zerresiyle yüce zâtına itaatkâr edip boyun eğdirdiği gibi, insan vücudunu da bütün organlarıyla kendi temiz ruhuna itaatkâr eylemiştir. Tâ ki insan kendi vücuduna bakıp organlarının intizamından, his ve kabiliyetlerinin düzeninden hareketle cisimler âlemindeki (âlem-i süflî) ve ruhlar âlemindeki (âlem-i ulvî) benzerlerini ve alâmetlerini bulup kendini âlemin örneği olarak görsün. Kendi ruhunun cisminde yaptığı çeşitli tasarruflara bakıp Hak teâlânın âlemde icra ettiği çeşitli tasarrufları ve tesirlerini bilsin.

Bundan sonra Hakk'ın fiillerine ve sıfatlarına vâkıf olup O'nun tertemiz zâtına muhabbetle ibadet etsin. Marifeti saâdete dönüşüp irfân ehlinden olsun.

Nazm

1-İ'lem eyyuhe'l-insân
İnneke mecmû'u'l-ekvân
2-Ente'l-hâvî li'l-vucûd
Mâ-terâ indeke mevcûd
3-Ve'l-ğâ'ibu anke meşhûd
Bi'l-basîreti ve'l-irfân
4-Ta'rifuhu hâzirun fi'l-ân
Cismuke zulmânî süflî
5-Rûhuke nurânî ulvî
Sırruke Rabbânî mukvî
6-Hâzinun hâ'izun li'l-efnân
Mufnî muttaridun li'l-hırmân

7-Efrih ve enis bi-zâtik
Ve'krâ' ve'fhem sıfâtek
8-Tehenne' tecme' eştâtek
Kalbuke beytun li'r-rahmân
9-Âlin vâsi'un bi't-tibyân
A'rif kadreke yâ ârif
10-Tehabbenî ve tezûk letâ'if
Tetebbe', minke'l-ma'ârif
11-Telebbes tâcen fi'l-ihvân
Tezekker hayyen fi'l-ezmân
12-Usbut ve'skun yâ hâ'iz
Ente kutbu'd-devâ'ir
13-Minke teşruku basâ'ir
Minhâ ta'lemü yâ insân
İnneke hazretu'l-insân

Nazm(ın tercümesi)
1-Bil ki ey insan! Kainâtın hulasası sensin.
2-Sen varlığı ihtiva edensin. Sende olanı görensin.
3-Sana görünmeyenler, kalp gözüyle irfânla görünür.
4-Her an O'nu hâzır bilirsin. Cismin zulmânî, süflî âlemdendir.
5-Rûhun nurânî, yüce âlemdendir. Sırrın rabbânî, kavî âlemdendir.
6-Bütün hazineleri toplayan; bütün gücüyle ümitsizliği kovup atan!
7-Ferahlan, sev zâtını. Oku, anla, sıfatlarını.
8-Sevin, toplansın dağınıklığın. Kalbin evidir Rahmân'ın.
9-Yüceliğin geniş izâhını. Ey ârif, kıymetini bil.
10-Derlenmiş meyveleri tat. Araştır, sendendir marifetler ancak.
11-Bir taç giy dostlar içinde. Bir hayat düşün zaman içinde.
12-Yerleş oraya, iskân et ey hükümdar! Bütün zamanların kutbu sensin.
13-Gözler senden alır ışığını. Ey insan! Bunlardan bil ki Hazret-i insan sensin.

İkinci Madde

İnsan âlemini büyük âleme benzetme, kimi organlarını da yeryüzüne benzetme yolunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki irfân ehli şöyle demişlerdir: İnsan bedeni küçük âlem (âlem-i asgar), ruhu ise büyük âlem (âlem-i ekber) dir. Çünkü âlemde

ne yaratılmışsa hepsinin örneği insan vücudunda bulunmuştur. İnsanın cismi ve ruhu bütün âlemin bir kopyasıdır ki iki âlem tamamıyla bir insanda mevcut ve âşikâr bilinmiştir. Mesela bütün hissedilen, cansız (cemâdât) varlıklara misal, insanın organlarıdır. Hayvanlar âlemine misal, insanın huylarıdır. Dört mevsime misal, insanın dişleridir. Sayılar ile tertip ve düzene misal, insanın his ve kabiliyetleridir. Âlem-i berzaha[24] misal, insanın düşünceleri, fikirleri ve hatıralarıdır. Âlem-i melekûta[25] misal, insanın canı ve gönlüdür. Bu benzetmelerin sonu yoktur. Değil bu kitaba, belki böyle yüz kitaba bile sığmaz. Fakat Allah'ın ârif kulunun kalbine sığar. Bu makãmda ancak güneşten bir zerre, deryâdan bir damla açıklayabiliriz. Ta ki bu insanın en büyük âlem (âlem-i ekber) olduğu anlaşılıp kendi nefsini bilmesine (marifet-i nefs) delil olup Hakk'ı tanımaya tâlip olanlara kolaylık olsun. Ancak, âlemin bir özeti olan insanın şerefli bedeni, yeryüzü ile gökler değerindedir ki bu cihandır. Ay ve yıl kadardır ki zamandır. **[147/b]** Ülkeler, beldeler kadardır ki mekândır.

İnsan bedeninin yeryüzüne bir benzerliği şöyledir: Yeryüzünde dağlar olduğu gibi bedende de kemikler vardır. Yeryüzünde ağaçlar ve bitkiler olduğu gibi, bedende de saç, baş ve organlar vardır. Bir benzerliği de şudur ki: Yeryüzünde değişik memleketler olduğu gibi bedende de değişik organlar vardır. Yeryüzünde depremler olduğu gibi, bedende de birtakım titremeler, yankılar ve hapşırıklar vardır. Yeryüzünde derelerde ve vâdilerde akan nehirler olduğu gibi, bedende damarlar içinde akan kan vardır.

Yeryüzünde çeşitli kalitede su kaynakları ve içme suyu kaynakları olduğu gibi, bedende de acı kulak suyu kaynağı, tuzlu göz suyu kaynağı, nâhoş burun suyu kaynağı ve tatlı ağız suyu kaynağı vardır. Kulak kirinin acı olmasındaki hikmet şudur: İnsan uykuda iken kulağına herhangi bir haşere girmek istediğinde, kulak suyunun acılığından etkilenip geri dönsün, uyuyan kimsenin kulağına girip de ona zarar vermesin. Göz suyunun tuzlu olması gözbebeği yağındandır. Yağ ise tuzsuz kalınca bozulur. Göz pınarlarının suyu tuzlu olmuştur ki gözbebeği taze kalıp her vakit aydınlık olsun. Burundaki sümük şunun için nâhoştur ki onda olan koku alma duygusu (meşâm), güzel kokulardan etkilenip lezzet bulsun.

Çünkü eşya, zıtları ile tanınır şeklinde bilinmiştir. Ağız suyunun hoş olması, dilde olan tatma kuvvetinin daima lezzet alma yeteneğine sahip olması içindir.

İnsan bedeninde bulunan ilâhî hikmetler nihayetsizdir. Bu makãmda ancak iki âlemin birbirine mukayese ve benzetmesine çalışılmıştır. Nitekim

dış dünyada bulunan varlıklar, insanın iç dünyasında (âlem-i insan) olan organlara örnek görülmüştür.

Rubâî
Ey nüsha-i nâme-i ilâhî ki toyî
Ve'y âyine-i cemâl-i şâhî ki toyî
Bîrûn zi-to nîst her çi der-âlem hest
Ez-hod be-taleb her ânçi hâhî ki toyî

Rubâî(nin tercümesi)
Sen Allah'ın sırlarının nüshasısın ey İnsan! Sen sultânî güzelliğin aynasısın. Âlemde ne varsa senin dışında değildir. Ne istersen kendinden iste; aradığın da bizzat sensin!

Üçüncü Madde

İnsan âleminin (âlem-i insan) felekler âlemine (âlem-i eflâk) benzerliğini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki tasavvuf ehli şöyle demişlerdir: İnsan vücudunun göklere bir benzerliği şudur ki gökyüzünün on iki burcu olduğu gibi, insan bedeninin de dışardan içeriye on iki yolu vardır. Bunlar; iki kulak, iki göz, ağız, iki meme, göbek ile ön ve arka boşaltım yerleridir. Bir benzerliği de şudur ki gökte yedi tane gezegen (seyyâre) olduğu gibi insan bedeninde de yedi tane organ vardır: İnsanın akciğeri Ay'a, midesi Utarite, böbreği Zühre'ye, yüreği Güneş'e, safrası Merih'e, karaciğeri Müşteri'ye, dalağı Zühal'e benzer bulunmuştur.

Gökyüzünde pek çok yıldız olduğu gibi insan bedeninde de pek çok sinirler vardır. Gökyüzünde yirmi sekiz tane meşhur menzil olduğu gibi bedende de yirmi sekiz tane hisler ve kuvvetler vardır. Gökyüzünde üç yüz altmış derece olduğu gibi insan bedeninde de -daha önce açıklandığı üzere- üçyüz altmış kan damarı vardır. Göklerin tamamının ve kısımlarının, sabit ve hareketli yıldızların -daha önce bahsedilen minval üzere- türlü türlü, tabiî ve zorunlu hareketleri olduğu gibi, bedenin de kendi isteğine bağlı ya da zorunlu muhtelif hareketleri vardır. Gökler dört unsuru (su, toprak, hava ve ateş) ihtiva ettiği gibi, beden de dört karışımı (ahlât-ı erba'a) ihtiva etmiştir. Bunlar:

1-Safra. Ateş gibi kuru ve sıcaktır.

2-Kan. Hava gibi sıcak ve yaştır.

3-Balgam. Su gibi ıslak ve soğuktur.
4- Sevdâ. Toprak gibi ağır ve kurudur.

Dört unsurdan tabiatın üç merhalesi (mevâlîd-i selâse)[26] doğduğu gibi, dört karışımdan da bedende organlar meydana gelmiştir. Gündüze misal insanın sevinçli halidir; geceye misal insanın üzüntülü halidir. Açık havaya misal insanın sevinçli hali ve ferahlığı, bulutlu havaya misal insanın iç sıkıntısıdır. Gök gürültüsüne misal insanın sesidir; şimşeğe misal insanın gülmesidir. Yağmura misal insanın ağlaması, rüzgara misal onun nefesleridir. **[148/a]** Tabiattaki oluş ve bozuluşlara misal insanın konuşmalarındaki kelimeleridir. Gök kuşağına misal keman gibi kaşlarıdır. Hilâle misal kulağı, dolunaya misal yuvarlak yüzüdür. Gece karanlığına misal başındaki saçları, sabah aydınlığına misal alnıdır. Şu görünen âleme insan âleminin benzerliği bu anlatılanlardan başka daha pek çoktur. Fakat ârif olana bir işaret bile yettiğinden daha fazla sözü uzatmaya lüzum yoktur.

Nazm
1-Âsumânhâst der-vilâyet-i cân
Kâr-fermây-ı âsumân-ı cihân
2-Der-reh-i rûh pest u bâlâhâst
Kûhhâ-yı bolend u deryâhâst

Nazm(ın tercümesi)
1-Can ülkesinde, dünya göğüne iş buyuran gökler vardır.
2-Ruh yolunda inişler çıkışlar vardır; yüce dağlar, denizler vardır.

Dördüncü Madde

İnsan bedeninin zaman ve mekâna yani ay, yıl ve bir ülkeye benzetilmesini ve orada ruhun sultana benzeyiş ve benzeyişini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki ehl-i irfân şöyle demişlerdir: İnsan bedeninin ay ve yıla bir benzerliği şudur ki bir senede dört mevsim olduğu gibi, bedende de dört karışım (ahlât-ı erba'a) vardır. Bunlardan balgam, ilkbahar mevsimi gibi ıslak ve soğuktur. Safra, yaz mevsimi gibi sıcak ve kurudur. Kan, Sonbahar gibi sıcak ve ıslaktır. Sevdâ, kış mevsimi gibi ıslak ve soğuktur. Bir benzerliği de şudur ki ilkbahara çocukluk yılları, yaz mevsimine gençlik yılları, Sonbahar'a olgunluk çağı, kışa da ihtiyarlık yılları benzemektedir. Bir benzerliği de şudur ki bir yılda on iki ay olduğu gibi, bedende de on iki menfez (delik) vardır. Bir haftada yedi gün olduğu gibi, bedende de yedi

tane -daha önce zikri geçen- organlar vardır. Bir senede üç yüz altmış altı gün olduğu gibi, bedende de o kadar kan damarı vardır.

Bedenin bir ülkeye benzemesi de şudur ki bir ülkenin bir pâdişâhı olur. Sonra veziri, emniyet müdürü ve müslüman olmayan vatandaşlarından vergi alan görevlisi (cizyedâr) olur. Pâdişâhın ayrıca yüce divanı, memleketi, atı, halkı, hazinedârı, gece bekçileri, elçileri, atını yeden seyisleri, casusları ve bilginleri (hükemâ) olur. Şehir içinde sanatkârlar olur. Mesela mimar, mühendis, marangoz, değirmenci, fırıncı, doktor, kasap, kuyumcu ve çöpçü vesairesi olduğu gibi, insan bedeninde de bunların hepsinin benzeri vardır ki insan ruhu bu âlemin pâdişâhıdır. Nazarî akıl, büyük vezirdir. Gazap kuvveti, emniyet müdürüdür. Şehvet kuvveti, cizyedârıdır.

Bu pâdişâhın tahtının kurulduğu yer, kalbin (süveydâ) tam ortasıdır. Memleketi, bu açık bedendir. Bineği, hayvanî nefsidir. Halkı, bedenin organlarıdır. Hazinedârı, tutma (mâsike) kuvvetidir. Gece bekçileri, iki gözlerdir. Elçileri, iki kulaktır. At yedici (seyis)leri, iki ellerdir. Casusu, koklama kuvvetidir. Bilginleri tatma kuvvetidir.

Bedende sanatkârlar da vardır ki mimarı, amelî akıldır. Mühendisi tabiattır. Marangoz, câzibedir. Değirmenci, dişlerdir. Fırıncı, hazmetme kuvvetidir. Doktor, temyiz kuvvetidir. Kasap, tasavvur kuvvetidir. Kuyumcu, büyütme kuvvetidir ki beden şehrine neşv ü nemâ verip zengin eder. Çöpçüsü, boşaltım sistemidir ki beden şehrinden fazlalık ve pislikleri çıkartıp temizler. Ülkenin diğer sanatkârlarının misali, bedenin diğer kuvvetleridir. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi insan ruhu, vücut şehrinin sultanı ve beden ülkesinde Hazret-i Hayy-i Vedûd'un halifesidir.

Nazm

Seyyid-i âlemdir âdem, gayrıdan sevdâyı kes
Zâhidin vehmi ırâkdan gerçi sevk eyler feres
Dilde dildârın misâli mahmil içre yârdır
Bu ma'iyyetden habîr olmaz, figân eyler ceres

Günümüz Türkçesiyle

Âlemin efendisi, insandır başkasından ümidi kes. Ham softanın vesvesesi, uzaktan at sevkidir. Gönüldeki sevgili, kafes içindeki yâr gibi gider. Bundan habersiz olan çan, ayrılıktan inler.

Beşinci Madde

İnsanın kalbinde bulunan kötü ahlâkın (ahlâk-ı zemîme) hayvan sûretlerine benzerliğini, vâkıât[27] ve rüyaların **[148/b]** tabirlerini hece harfleriyle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki irfân ehli şöyle demişlerdir: Âlemde yaratılan hayvan türlerine ait şekil ve sûretlerin benzerleri ve örnekleri insan nefsinde de vardır ki işte bu insanın kötü ve hayvanî ahlâkıdır. Mesela, büyüklenmenin (kibir) sûreti kaplana benzer. Sataşmanın sûreti (tasallut), aslana benzer. Kıskançlığın (haset) sûreti kurda benzer. Nitekim Hazret-i Yakub (a.s.) kendi çocuklarının, diğer çocuğu Hz. Yûsuf (a.s.)'a olan kıskançlıklarından dolayı ortaya çıkan ayrılık hâdisesinden önce, gördüğü rüyasında (vâkıa) yedi tane kurdun Hz. Yûsuf (a.s.)'a hücum ettiğini görmüştü. Onun için oğulları **"Onu bizimle gönder"** (Yûsuf, 12/12) dediklerinde **"Onu bir kurt yemesinden korkarım"** (Yûsuf, 12/13) diyerek göndermek istememişti.

Gönülde öfke ve kızgınlığın sûreti, köpektir. Hîlenin sûreti, tilkidir. Gafletin sûreti, tavşandır. Cinsî münasebete düşkünlüğün sûreti eşektir. Karına düşkünlüğün sûreti, koyundur. Çok yeme şehvetinin sûreti, sığırdır. Açgözlülüğün, doymazlığın sûreti, karıncadır. Cimriliğin ve tamahkârlığın sûreti, fâredir. Kinin sûreti, beyaz devedir. Kendinden geçmenin sûreti, kırmızı devedir. Düşmanlığın sûreti, yılandır. Eziyetin sûreti, akreptir. Vesvesenin sûreti, sarı yaban arısıdır. Diğer kötü ahlâk da öbür hayvanlara benzer. Hatta kötü ahlâktan birine gâlip olan gönül, rüyada kendini o sûrette olan hayvana gâlip görür.

Mesela aşırı cinsel arzusuna gâlip olan kimse vâkıasında kendini eşeğe biner görür. Eğer mağlup ise, kendisini eşeğin altında bulur. Diğer ahlâklar da buna kıyas ile bilinir.

Çünkü insan, âlemler arasında tam bir geçiş yeri (berzah-ı câmi) ve Hakk'ın tecellîgâhıdır (mazhar-ı küll). Bütün hayvan sûretleri ve kâinâtın şekilleri, onun görünen ve görünmeyen yönünde (zâhir ve bâtınında) sûret bulup şekillenmiştir. Gereğine göre vücuda gelmiştir.

Ahlâkını güzelleştiren gönül, ayna misali tertemiz olduğu için, bütün kâinâtı kendinde bulmuştur. Temiz olmayan gönül, uyku halinde rüya ile geçmiş olaylardan ve gelecek işlerden haber almıştır. Bunları ya misal ile ya da tabir ile bilir. Karmaşık ve zor rüya bu yazılanlar ile açıklanmış olmaktadır.

Nazm

1-Çün buhâr-ı gıdâ dimâğa gelür
Ol havâs-ı buruna hâ'il olur
2-Rûh-ı hayvânî ol zaman ne ider
Zâhir-i cismi kor, dûna gider
3-Pes, havâss-ı burun mu'attal olur
Hâlet-i nevmi ânınla bulur
4-Çün dimâğın havâssı kalbe iner
Kalb o dem enderûn-ı rûha döner
5-Kalbe ilhâm olur işâretler
Asıldan kalb olur beşâretler
6-Bî-vesâ'it bulursa nâfi'adır
Aynı vâki' olur ki vâkı'adır
7-Kalb eğer vâsıtayla olsa habîr
Gördüğü düşdür, olunur ta'bîr
8-Pes, gelür kalbe gördüğü rü'yâ
Yâ işâret veya beşâret ana
9-Arabî ismin evveli alınur
Ne ise ol hurûf ile bilinür
10-Elif ululuğa işâret olur
Rif'at-i kadrine beşâret olur
11-Bâ ise, cism ü câna râhatdır
Tâ ise, ol husûl-i hâcetdir
12-Sâ ise, düşman üzre nusretdir
Cîm ise, fursat u ganîmetdir
13-Hâ ise, izzet ü sa'âdetdir
Hâ ise, her murâda vuslatdır
14-Dâl ise, zahmet ü meşakkatdır
Zâl ise, mâl ü mülk-i devletdir **[149/a]**
15-Râ dahi, devlete delâlet ider
Zâ, metîn i'tikâda kalbi yider
16-Sîn, emîn olmağa alâmetdir
Şîn ise, fi'line nedâmetdir
17-Sâd, kâm almağa beşâretdir
Dâd, mâl bulmağa işâretdir
18-Tâ ise, düşmeni helâk olacak
Zâ ise, kalbi hüzn ile dolacak

19-Ayn ise, dilde bula teşvîşi
Gayn ise, zulm-i nefs olur işi
20-Fâ ise, rütbesi olur âlî
Kâf ise, bula devlet ü mâlı
21-Kef ise, gâ'ibi gelür hurrem
Lâm ise, ol emîn olur hoş-dem
22-Mîm olursa, murâdını alacak
Nûn ise, hâtırı melûl olacak
23-Vav ise, işleri olur âsân
Hâ ise, hüzn ile olur giryân
24-Yâ ise, tâ'ate muvaffak olur
Hep bu ta'bîrler muhakkak olur

Günümüz Türkçesiyle

1-Besinin buhârı beyne geldiğinde, burna bir his engel olur.

2-O zaman hayvanî ruh bedenin dışını bırakıp daha aşağıya gider.

3-Hisler işlemez hale gelir, vücut bir uyku hali bulur.

4-Beynin hisleri kalbin hislerine iner, kalp o ân ruhun derinliklerine döner.

5-Kalbe işaretler ilhâm olunur, kalp kaynağından müjdeler alır.

6-Aracısız olarak bunları bulursa faydalıdır, bu rüya aynen çıkar ki vâkıadır.

7-Eğer kalp o işaretleri bir aracı yardımıyla alıyorsa gördüğü düştür, tabiri lâzımdır.

8-Gördüğü rüya kalbe ya bir işaret veya bir müjde olarak gelir.

9-Görülen şeyin Arapça isminin ilk harfi alınır, ne olduğu o harf ile bilinir.

10-İsmin ilk harfi elif ise yüceliğe işarettir, kişinin değerinin yüksekliğine işaret eder.

11-Be harfi ise, beden ve ruh rahatlığıdır, Te ise, ihtiyaçların gerçekleşeceğine işarettir.

12-Se harfi ise, düşmanına karşı yardım alacağına, cim ise fırsat ve ganimete işarettir.

13-Hâ ise, yücelik ve mutluluktur, Hı ise, her murada erişmektir.

14-Dâl ise, zahmet ve meşakkattir, zel ise, mal, mülk ve saâdettir.

15-Rı ise yüce bir makãma, ze ise kalbi sağlam inanca götürür.

16-Sin ise emniyette olmaya işarettir, şın ise yaptığına pişman olacaktır.

17-Sâd ise zevk almaya işarettir, dad ise mal bulmaya işarettir.
18-Tı ise düşmanı perişan olacak, zı ise kalbi hüzünle dolacak.
19-Ayn ise gönülde karışıklık var demektir, gayn ise işi zulüm olur.
20-Fe ise rütbesi yüce olur, kaf ise mal ve mertebe bulur.
21-Kef ise yanında olmayanı şen şakrak gelir, lam ise emniyette olur.
22-Mîm ise muradını alacak demektir, nûn ise gönlü kırılacak demektir.
23-Vav ise işleri kolay olur, he ise üzüntü ile gözyaşı olur.
24-Ye ise ibadet etmek nasip olur, bu tabirler hep gerçek olur.

Altıncı Madde

Gökler âlemi ile insan âleminin birbirine benzetildiğini; insan âleminin şeklinin, büyük âlemin düzeninin bir yansıması olarak yaratıldığını ve iki âlemin insan kalbinde tamamen bulunduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki irfân ehli şöyle demişlerdir: İnsan âleminin (enfüs), her yönüyle gökler âlemine (âfâk) uygun ve benzer olduğu bilinmiştir.

Çünkü âlemin bazı kısımları görünür (zâhir), bazı kısımları da görünmez (bâtın) yaratılmıştır. Âlemin görünen kısmı; dokuz felek, dört unsur ve üç esastır (maden, bitki ve hayvan –mevalid-i selâse.) Görünmeyen kısmı ise on akıl ve dokuz nefistir.

İnsanın da zâhiri ve bâtını vardır ki zâhiri, bütün beden organlarıdır. Bâtını ise bütün varlığı algılayan on duygusudur. Şu halde insan vücudu, cihan kitabından bir özet (mecmua) olarak kılınmıştır ki bütün âlemde ne varsa, bir tane de insanda bulunmuştur. Bu insan sûreti bir küçük âlemdir ki büyük âlemde bulunan feleklerin ve unsurların benzerleri onda bulunmuştur. Nitekim [bu hususun böyle olduğu yukarıdaki bölümlerde] defalarca açıklanmıştır. Fakat bu küçük âlem, büyük âlemin görünüşünün (hey'et) aksince bilinmiştir.

Çünkü büyük âlemin dış kabuğu, her şeyi kuşatmış olan Atlas Feleğidir ki din bilginlerinin dilinde onun adı Arş-ı a'zâmdır. Onun içinde burçlar feleği vardır ki o da Kürsî'den ibarettir. Onun içinde Zühal feleğidir ki onun içinde Müşteri feleği, onun içinde Merih feleği, onun altında Güneş feleği, onun altında Zühre feleği, onun altında Utarit feleği, onun içinde Ay feleği, onun içinde Ateş küre, onun içinde Hava küre, onun içinde Su küre, onun içinde âlemin bâtını olan Toprak küre vardır. İşte büyük âlemin hey'eti ve şekli böyledir.

İnsan âleminin heyeti ve şekli büyük âlemin aksidir. Çünkü bunun dış kabuğu topraktır ki bu da bedenin cildine tekabül eder. Onun içinde su vardır ki kandır. Onun içinde havadır ki can buharıdır. Onun içinde ateştir ki yürekteki hayvanî ruha tekabül eder. Onun içinde yedi kat semâlar vardır ki onun mukabili kalbin yedi tavrıdır. Onun içinde ateş vardır ki yürekte hayvanî ruhtur. Onun içinde insan ruhudur ki onun zâhiri Kürsî, bâtını Arş-ı Rahmân'dır. Çünkü irfân ehlinin kalbi, Hazret-i Rahmân'ın makãmıdır. Nitekim Hak teâlâ "*Ben yere göğe sığmam, ancak verâ sahibi mü'min kulumun gönlüne sığarım*" buyurmuş ve insan ruhunun "âlem-i ekber" olduğunu duyurmuştur.

Çünkü bu insan mertebesi (hazret-i insan) her ne kadar sûrette "küçük âlem" (âlem-i asgar) ise de mânâda en büyük âlemdir. Beden bakımından Âdem evlâdı olsa da ruhu bakımından âlemin babasıdır. Dünyaya gelişi her şeyden sonra olmakla birlikte mertebece her şeyden öndedir.

Mesela büyük âlem bütün parçalarıyla bir ağaçtır ki insan ondan meydana gelen meyvedir. Şu halde bu âlemin yaratılış sebebi insan cinsidir. Nasıl ki ağacın aslı meyvedeki çekirdekse, cihanın aslı da insan ruhudur. Nitekim ağaçtan maksat meyve olduğu gibi, âlemin maksadı da insan bedenidir.

Her meyvenin tohumunda kendi ağacı **[149/b]** icmâlen (dürülmüş olarak özetle) mevcut olduğu gibi, insan ruhunda da bütün kâinât icmâlen mevcut olup müşâhade edilebilir. Nitekim meyvenin vücudu dalların olgunluğunun en ileri derecesi olduğu gibi, insanın vücudu da uzuvlarının birbirleriyle olan uyum ve âhenginin sonucudur. Meyvenin ağacın bütün kısımlarına uğrayıp geçtikten sonra dalların ucuna geldiği gibi, insan vücudunun ilâhî kısımları da cihanın her üyesinin şereflilerine uğrayarak, aşağılıklarından gelip geçerek, her kısmından bir fayda, zarar ve özellik alıp bütün kâinâtı bünyesinde barındırır olduğu halde ortaya çıkartmıştır. Böylece insan ilâhî feyzi almaya kabiliyetli olup bu mertebe ile diğer yaratılmışlar arasında bir tanecik olmuş, bunca lutuf ve tafsilatlı nimetlerle "ahsen-i takvîm" ile bahsedilen yüceliğe erişmiştir.

Beyt

Çâr unsurdan mürekkeb nefs-i vâhiddir cihan
Sen gerek âdem hayâl eyle, gerek âlem hayâl

Günümüz Türkçesiyle

Cihan, dört unsurdan oluşmuş bir nefistir; sen ister «insan» de istersen «âlem» birdir.

Beyt
İki görmek şaşılıkdır, gayrı bilmek ayn-ı cehl
Âlemi hem âdemi bir kendi nefsin buldı ehl

Günümüz Türkçesiyle
İki gören şaşıdır, ayrı gayrı diyen câhildir. Ârif, âlemi ve insanı kendinde bir buldu.

Bu cihanın aslı ve başlangıcının, bu insan ruhu olduğu bilinmiştir. Şu halde cihanın sonu ve dönüş yerinin de yine insan ruhu olduğu kabul edilmiştir. Çünkü bu insan ruhu ilâhî aşkın feyzi bilinmiştir. Hâlbuki ilâhî aşk, akl-ı küll ve izâfî ruhtur. Akl-ı küll ise cihanın bütün bölüm ve kısımlarını kuşatan ve ona yetendir. Her zamanda bütün işlere güç yetirip idare edendir. Şu halde nefsi bu şekilde bilen ârif, Mevlâ'sını da bilmiştir. Cihana dost olup sonsuz hayatı bulmuştur. Büyük âlemi (âlem-i kebîr) gönlünde görüp en büyük âlem (âlem-i ekber) olmuştur. Nitekim Allah'ı bilen bir ârif (ârif-i billâh) bu mânâyı şöyle ifade etmiştir.

Nazm
1-Devâ'uke fîke ve mâ teş'ur
Ve dâ'uke minke ve mâ tebsur
2-Ve tez'umu enneke cirmun sagîr
Ve fîke intavâ'l-âlemu'l-ekber

Günümüz Türkçesiyle
1-Senin devân yine sendedir, lâkin bilmiyorsun. İlacın sendendir, fakat görmüyorsun.

2-Sen kendini küçücük bir parça sanırsın; hâlbuki büyük âlem sende kat kat dürülmüştür.

Yedinci Madde

İnsanın içinin ve dışının, cihanın içine ve dışına uygun olduğunu hakimâne bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki hikmet ehli şöyle demişlerdir: İnsana ilk önce kendi nefsini bilmek lâzımdır ki bu sayede içi ve dışı (bâtın ve zâhir) ne

hakikattedir, ne yaratılıştadır, ne tür özellikleri ve tesirleri vardır, bilip anlayabilir. Böylece bu sanatından sanatçısını (yaratıcısını) bilip O'nun isim ve fiillerini, tecellî ve tesellîlerini iç ve dış âlemde bulur. Nefsinden Rabb'ine, gönülden bir dönüş ile döner. Rabb'inin yoluna koyulur. Ona eşyanın hakikatleri ve mânâların incelikleri ayan olur. Hakk'a yakınlık (üns) makãmında sürekli kalır. Çünkü insan görünüşte bir küçük âlemdir ki onun hâricindeki ise büyük âlemdir. Büyük âlemde her ne var ise onun örneği bu küçük âlemde de bulunmuştur.

Nitekim büyük âlemin dört denizi olduğu gibi insan âleminin de dört denizi olduğu ve ona uygun olduğu görülmüştür. Büyük âlemin dört denizi; gizli hazine sevgisi, ilk cevher, melekût âlemi ve mülk âlemidir. İnsan âleminin dört denizi ise; baba sulbündeki sperm, ana rahmindeki nutfe, manevî ruh ve bedendir. Çünkü Hak teâlâ ezelî muhabbetiyle "*Ben bir gizli hazine idim, bilinmekliğime muhabbet ettim"* buyurmuş ve muhabbetin, yaratılışın mayası olduğunu duyurmuştur.

Şu halde ilâhî muhabbet, büyük âlemin ilk denizi olmuştur. Bu muhabbet denizi hareketlenince onun feyzinden ilk cevher vücuda gelmiştir. O da büyük âlemin ikinci denizi olmuştur. Cevherin içi ve dışı vardır ki bâtınından feleklerin ve unsurların hayatı meydana gelmiştir. Büyük âlemin üçüncü denizi melekût âlemidir. O cevherin zâhirinden felekler ve unsurlar olan basit cisimler vücuda gelmiştir. Bu da mülk âlemidir ki büyük âlemin dördüncü denizi olmuştur. Bu şekilde büyük âlemin dört denizi son bulmuştur.

Yedi gezegenin feleklerine "yüce atalar" dört tabiat ve unsura "aşağıdaki analar" denilmiştir. Bu babalar ve analar **[150/a]** daima hareket halindedirler. Bunlardan maden, bitki ve hayvan (mevâlîd-i selâse) vücuda gelmektedir. Nitekim Hak teâlâ; **"Nûn. Kaleme ve yazdıklarına andolsun"** (Kalem, 68/1-2) buyurmuştur. Yani nûnun gizli hazine muhabbeti, kalemin ilk cevher, yazdıklarının ise mülk âleminin basit varlıkları ve melekût âleminin manevî varlıkları olduğunu duyurmuştur. Basit ve mürekkep varlıklar (müfredât ve mücerredât) her an kitaptadır. O kitaptan bu mürekkep cisimler meydana gelmektedir ki bunlar bir kitabın kelimeleri misali hikmetli bir şekilde düzenlenmiştir. Bu ilâhî kelimelerin sonsuz olduğunu Hak teâlâ lutfu ile bizlere duyurmuştur. Nitekim Kur'ân'da **"Allah'ın sözleri** (yazmakla) **tükenmez"** (Lokmân, 31/27) buyurmuştur.

Nazm

1-Âyâ nice bir devr ide bu çâr anâsır
Kîm ana ne evvel ola ma'lûm, ne âhir
2-Gâh eyleyeler âlem-i tefrîdde seyrân
Gâhî olalar âlem-i terkîbde sâ'ir
3-Tefrîdde de çâr ola ve nâçâr ola devri
Terkîbe gelince se mevâlîd ola zâhir
4-Bu cümle mezâhirde ola mu'teber insân
İnsânın ola cümle tufeylîsi mezâhir

Günümüz Türkçesiyle

1- Bu dört unsur nasıl ede devir ki ne evvel var ona ne âhir.

2- An gelir tefrîd âleminde seyrederler; an gelir terkib âleminde dolaşırlar.

3- Tefrid âleminde bu dördü kalır çaresiz; terkibde maden, bitki ve hayvan ortaya çıkar.

4- Hep zuhûr yerlerinde en değerlisi insandır; bütün hizmetçileri zâhir olandır.

İnsan âleminin yaratılış mayası; baba sulbündeki spermdir ki, o onun ilk denizi bulunmuştur. İnsanın ilk cevheri ana rahminde bulunan nutfedir ki o da onun ikinci denizi bilinmiştir. Nutfenin bir içyapısı ve bir şekli vardır ki bu durum melekût ve mülk âlemlerine benzetilip tatbik olunmuştur. Nutfenin bâtınından ceninin duyuları ve kabiliyetleri ortaya çıkmıştır ki bu onun üçüncü denizi kılınmıştır. Nutfenin zâhirinden bebeğin çeşitli organları vücuda gelmiştir ki onun dördüncü denizi kabul edilmiştir. İnsan âleminin dört denizi de bu açıklamayla son bulmuştur. Çünkü sperm babanın sulbünde gizli iken sırf muhabbet idi. Ondan bir hareketle kendini gösterip ana rahminde ilk cevher olmuştur ki bebeğin cisim ve ruhunun dışı ve içi olup insan âlemi vücuda gelmiştir. Büyük âlem bu insan âlemine hizmetçi olmuştur.

Nazm

1-Nedir hikâyet-i Leylâ ki doldı arsa-i hâk
Ne idi hâlet-i Mecnûn ki mest-i dâmen-i çâk
2-Şarâb-ı aşk idi nûş itdi hüsn-i Leylâ'dan
Zihî şarâb-ı musaffâ zîhî piyâle-i pâk
3-Cemâl ü aşk-ı Hudâ'dan bulur bu mevcûdât
İlâhî ente ilâhî velâ ilâhe sivâk

4-Cihân, mezâhir-i sun‘-ı sıfât-ı Mevlâ’dır
Bu seyr-i zevkin ider cân-ı ârif-i çâlâk
5-Velîk mazhar-ı insân ki hâs-ı mazhar odur,
Kıyâs olunmaz ana gayrı mazhar it hâşâk
6-Felek-i mülkde yoğ insân misâli bir cevher
Hezâr bâr aradım anı bulmuşum derrâk
7-Kemâl-i illet-i gâiyye nev‘-i insândır
Delîli Hakkı idersen taleb oku “lev-lâk” [28]

Günümüz Türkçesiyle

1-Nedir Leylâ’nın hikâyesi ki dillerde. Mecnûn’un derdi neydi ki eteği yerlerde.

2-Leylâ’nın güzelliğinden içilen bir şarap idi o; ne saf bir şarap ve ne berrak kadeh idi.

3-Hakk’ın cemâlinin aşkından bulduk felah İlâhî; Rabbim sensin, yoktur senden başka ilah.

4-Cihan Allah’ın mükemmel sıfatlarına aynadır; bunu zevk ile seyreden, coşkun âlimin ruhudur.

5-Lâkin asıl maksat insandır, hususi mazhar odur; diğerleri onun yanında çer-çöp kalır.

6-Varlıklar içinde insan gibi yok parlayan; binlerce kez aradım tek onu buldum anlayan.

7-Yaratılışın gayesinin kemâli beşer cinsidir. Hakkı, buna delil ararsan, oku “lev-lâk”

Sekizinci Madde

İnsan âleminin âhiret âlemine çeşitli şekillerdeki benzerlik ve ortaklığını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki irfân ehli şöyle demişlerdir: Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) bu konuda işaretle ifade ettikleri meselenin bir bağlantısı yani insan âleminin beka âlemine bir benzerliği şudur ki, beka âlemine geçişin başlangıcı olan ölüme misal, insan âleminde gıdaların birinci hazmıdır. Bedenin yok olmasına misal, ikinci hazımdır. İkinci canlanmaya misal, üçüncü hazımdır ki halis vücut bulur. Cesetlerin yeniden diriltilmesine misal, dördüncü hazımdır ki sperm hâsıl olur. Mahşere misal, babanın sulbüdür ki sperm onda toplanır. Hesap, kitap ve mîzâna misal, nutfenin cevherinde hâsıl olan feleğin çeşitli durumlarının tesirleridir. Sırata

misal, babanın mesane yoludur. Cehenneme misal, fercin içleridir. Kevsere misal, annenin nutfesidir. Cennete misal, rahimdir ki onda insan çeşitli nimetler olan hisler ve kabiliyetler ile hayat bulur.

Mevlâ'ya kavuşmaya **[150/b]** misal ondan doğmuş olmaktır ki, insanın güzel yüzünü görüp sevgilinin yüzüne hayrân olur. Bir benzerliği de şudur ki ölüme misal uykudur. Şeytan'a misal vehim duygusu (vâhime) dur. Berzaha misal rüyadır. Melekûta misal vâkıadır. Kabre misal sînenin içidir. Münker ve Nekir'e misal tedbir ve seçmedir. Kabir karanlığına misal Hak'tan gâfil olmaktır. Kabir azâbına misal nefsin cehaletidir. Kabir aydınlığına misal kalp huzurudur. Kabir nimetlerine misal nefsin marifetidir. İsrâfil'e misal ilâhî aşktır. Sûr'a misal insanın yaratılmasıdır. Mahşere misal müşterek hisdir. Amel defterine misal hafıza kuvvetidir. Mîzâna misal nazarî akıldır. Sırata misal mütefekkire kuvvetidir. Cehenneme misal tabiat zindanıdır. Zebânîlere misal kötü ahlâktır. Elem verici azâba misal Allah'a ortak koşmak ve nefsin hevâsına uymak, mâsivâ ile meşgul olmak, itiraz ve şikâyettir. Çünkü hep edip eyleyen Mevlâ'dır.

Kevser havuzunun misali muhabbet şarabıdır. Cennet-i Alâ'ya misal ârifin kalbidir. Hûri ve gılmâna misal güzel ahlâktır. Dört ırmağa misal ilim suyu, hilim sütü, rıza balı ve aşk şarabıdır. "Naîm-i huld"e misal kesrette vahdeti bulmaktır ki bu da "halvet der-encumen"dir[29].

Beyt

Na'îm-i huld helâlest ber kesî sâ'ib
Ki dest u leb be-na'îm-i cihân ne-y-âlâyed

Beyt(in tercümesi)

Ebedî cennet nimetleri helâldir o kimseye ey Sâib! Elini, dudağını bulaştırmaz dünya nimetine.

Allah'a kavuşmaya misal, gerçek fakrı[30] bulup onda fânî[31] olmaktır. Sidre'ye misal, insanın başı ve yüzüdür. Tûbâ ağacına[32] misal, kadınların başındaki saçlarıdır. Süslü Tûbâ'ya (Tûbâ-yı zîbâ) misal, şu ölçülü bedenin organlarıdır.

Çünkü eller, ayaklar ve parmaklar Tûbâ dalları gibi aşağıya doğrudur. Levh-i mahfûza misal, hâfıza kuvvetidir. Kalem-i a'lâya misal, hayal kuvvetidir. Geniş Kürsî'ye misal, bütün beyindir. Onda olan ve yerde ve gökte bulunan meleklere misal, bedenin his ve kâbiliyetleridir. Arş-ı A'zam'a misal, kâmil insanın sırrıdır ki o, Hakk'a kavuşmuştur.

Beyt

Taht-ı dil ma‘mûr şod pâk ez-hevâ
Ber vey “er-rahmân ale’l-arşi’stevâ!”

Beyt(in tercümesi)

Gönül tahtı hevâdan pâk ve mâmur olunca, “**Rahmân arşı istivâ etti”**[33] âyeti orda hükümran oldu.

Hak teâlânın misali olmaz ki insan ruhunun misali olsun. Nitekim Kur’ân’da **“O’nun misli gibi bir şey yoktur”** (Şûrâ, 42/11) buyurmuştur. **“En yüce mesel Allah’ındır”** (Nahl, 16/60) âyetini duyurmuştur.

Nazm

1-Ey gönül! Sendedir ol kâf-ı kanâ’at sende
Sendedir akl ü edeb, nutk u belâğat sende
2-Sendedir aşk ile can, hüsn ü melâhat sende
Sendedir baht-ı a’lâ, necm-i sa‘âdet sende
3-Sendedir ilm-i ledün, remz-i beşâret sende
Sendedir sırr-ı Hudâ, bâr-ı emânet sende
4-Sendedir künc-i nihân ayn-ı kerâmet sende
Sendedir kân-ı kerem, zât-ı hidâyet sende
5-Sendedir hamr-ı ezel, sekr ü ferâgat sende
Vâr iken tanı özün, bunca firâset sende
6-Sendedir nûr-ı Hudâ, lutf u inâyet sende
Hâsılı sendedir ol gâyet-i gâyet sende
7-Sendedir dürlü hüner, dürlü mahâret sende
Sendedir zabt ile rabt, emre itaat sende
8-Sendedir halk-ı cihân, cümle imâret sende
Sendedir bahr ile ber, cümle velâyet sende
9-Bu cihân varlığı hoş buldı nihâyet sende
Varlığın aşka değiş, eyle ferâgat sen de
10-Sendedir dûzah-ı sûzân, dahi Cennet sende
Sendedir iki cihân mülki tamâmet sende
11-Gâfil olma gözün aç, âlem-i kübrâ sensin
Sidre vü levh ü kalem, arş-ı muallâ sensin

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey gönül, kanaatın kaf harfi sendedir, akıl, edep, güzel konuşma hep sende.

2- Sendedir aşk ile can, güzellik ve tatlılık; yüce talih ve saâdet yıldızı sende.

3-Sendedir gizli ilimler ve müjde işareti; Hakk'ın sırrı ve emanet yükü sende.

4-Sendedir gizli hazineler ve kerâmetler; cömertlik ocağı ve hidâyet sendedir.

5-Sendedir ezel şarabı ve ferâğat sarhoşluğu; var iken tanı özünü, bunca firâset sende.

6-Sendedir Hakk'ın nûru, yardımı ve keremi; hâsılı o gayelerin gayesi sende.

7-Sendedir türlü hüner ve mahâretler; anlayıp, idrak etme ve itaat sende.

8-Sendedir cihanın varlığı ve bütün güzellik; denizlerle karalar ve bütün ülkeler sende.

9-Bu cihan seninle varlığı güzel buldu; sen de varlığını aşkla değiş eyle, ferâğat sende.

10-Sendedir yakıcı cehennem de Cennet de; iki cihanın mülkü tamamen sende.

11-Gâfil olma gözünü aç, büyük âlem sensin; Sidre, Levh, Kalem, Arş-ı Muallâ hep sensin.

---

[23]. Süflî âlem: Cismânî ve maddî âlemdir. Unsurlar âlemi de denir.

[24]. Âlem-i berzah: Mânend âbâd da denilir. Ölümle kıyamet arasında geçen dönemdir.

[25]. Âlem-i melekût: Hak teâlânın mutlak hükümran olduğu âlemdir.

[26]. Mevâlîd-i selâse: Maden, bitki ve hayvan olmak üzere tabiatın üç âleminden bahseden ilim.

[27]. Vâkıa / Vâkıât: Olay, olgu, rüya. Tasavvufta, misal ya da hitâb yoluyla mânâ âleminden kalbe gelen mübeşşire. Halvette zikir ve ibadetle meşgul iken sâlik kendini kaybedip çevresiyle ilgiyi kesince bazı hakikatlere vâkıf olur. Uyku ile uyanıklık arasında meydana gelen bu hale vâkıa denir. Şayet bu hal huzur halinde iken meydana gelirse, ona mükâşefe denir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 509.)

[28]. Kısaca "lev-lâk" diye anılan hadis-i kudsîde Allah teâlâ: "*Sen olmasaydın yâ Muhammed! Felekleri yaratmazdım*" buyurmuştur.

[29]. Halk içinde halktan ayrı olmaktır. Tasavvufta zâhirde halk ile bâtında Hak ile olmak demektir. Bu kavram "El kârda, gönül Yâr'da" deyimi ile ifade edilir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 206.)

[30]. Fakr: Yoksulluk demektir. Tasavvufta, dervişin hiçbir şeye sahip olmadığının şuurunda olması, her şeyin gerçek mâlik ve sâhibinin Allah olduğunu idrak etmesidir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 171.)

[31]. Fenâ: Yokluk ve hiçliktir. Tasavvufta kısaca kulun kendi fiilini görmemesi halidir. Kul kendi şahsî irâde ve arzusuna göre değil, Allah'ın irâde ve arzusuna göre hareket etmesi, kendi irâdesini Allah'ın irâdesinde yok etmesidir.

[32]. Tûbâ ağacı: Cennet'te Sidre'de bulunan ve dalları bütün Cennet'i gölgeleyen ağaç.

[33]. Bkz. Tâhâ, 20/5.

Allah'a kavuşmaya misal, gerçek fakrı bulup onda fânî olmaktır. Sidre'ye misal, insanın başı ve yüzüdür. Tûbâ ağacına misal, kadınların başındaki saçlarıdır. Süslü Tûbâ'ya (Tûbâ-yı zîbâ) misal, şu ölçülü bedenin organlarıdır.

. Âlem-i melekût: Hak teâlânın mutlak hükümran olduğu âlemdir.

. Âlem-i berzah: Mânend âbâd da denilir. Ölümle kıyamet arasında geçen dönemdir.

. Süflî âlem: Cismânî ve maddî âlemdir. Unsurlar âlemi de denir.

İnsanın kalbinde bulunan kötü ahlâkın (ahlâk-ı zemîme) hayvan sûretlerine benzerliğini, vâkıât ve rüyaların **[148/b]** tabirlerini hece harfleriyle bildirir.

Gönül tahtı hevâdan pâk ve mâmur olunca, "**Rahmân arşı istivâ etti"** âyeti orda hükümran oldu.

Çünkü insanın yüce dağların zirvelerine tırmanıp çıkması mümkün değildir ki, derin denizlerin diplerine inebilsin, yeryüzünün içine tünel kazarak dibine varıp aşağı âlemi (âlem-i esfel) görebilsin ve bütün bunların sırlarına vâkıf olabilsin. Gökyüzünün daha üstüne yükselemez ki, feleklerin ve yıldızların hakikat ve sırlarına tamamıyla erişip yüce âlemin (âlem-i ulvî) sırlarına gereği gibi vâkıf olabilsin. Göklerdeki melekût **[147/a]** âlemine giremez ki ruhlar âleminin sırlarını olduğu gibi bilip feleklerin akıllarını ve nefislerini müşâhade edebilsin. Ondan da âlemin yaratıcısını, bunca varlığı ve âlemi yoktan yaratmasını bilebilsin. Âlemin kısımlarını hem de zerre zerre, sürekli çevirip değiştirmesinden ve terbiyesinden

Hakk'ın işlerini seyredip temâşâ edebilsin. Güzel isimlerine (esmâ) ve sıfatlarına vâkıf olup ondan Hakk'ın zâtının marifetine yol bulabilsin.

Dört unsurdan tabiatın üç merhalesi (mevâlîd-i selâse) doğduğu gibi, dört karışımdan da bedende organlar meydana gelmiştir. Gündüze misal insanın sevinçli halidir; geceye misal insanın üzüntülü halidir. Açık havaya misal insanın sevinçli hali ve ferahlığı, bulutlu havaya misal insanın iç sıkıntısıdır. Gök gürültüsüne misal insanın sesidir; şimşeğe misal insanın gülmesidir. Yağmura misal insanın ağlaması, rüzgara misal onun nefesleridir. **[148/a]** Tabiattaki oluş ve bozuluşlara misal insanın konuşmalarındaki kelimeleridir. Gök kuşağına misal keman gibi kaşlarıdır. Hilâle misal kulağı, dolunaya misal yuvarlak yüzüdür. Gece karanlığına misal başındaki saçları, sabah aydınlığına misal alnıdır. Şu görünen âleme insan âleminin benzerliği bu anlatılanlardan başka daha pek çoktur. Fakat ârif olana bir işaret bile yettiğinden daha fazla sözü uzatmaya lüzum yoktur.

Kevser havuzunun misali muhabbet şarabıdır. Cennet-i Alâ'ya misal ârifin kalbidir. Hûri ve gılmâna misal güzel ahlâktır. Dört ırmağa misal ilim suyu, hilim sütü, rıza balı ve aşk şarabıdır. "Naîm-i huld"e misal kesrette vahdeti bulmaktır ki bu da "halvet der-encumen"dir.

Allah'a kavuşmaya misal, gerçek fakrı bulup onda fânî olmaktır. Sidre'ye misal, insanın başı ve yüzüdür. Tûbâ ağacına misal, kadınların başındaki saçlarıdır. Süslü Tûbâ'ya (Tûbâ-yı zîbâ) misal, şu ölçülü bedenin organlarıdır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki irfân ehli şöyle demişlerdir: İnsan bedeni küçük âlem (âlem-i asgar), ruhu ise büyük âlem (âlem-i ekber) dir. Çünkü âlemde ne yaratılmışsa hepsinin örneği insan vücudunda bulunmuştur. İnsanın cismi ve ruhu bütün âlemin bir kopyasıdır ki iki âlem tamamıyla bir insanda mevcut ve âşikâr bilinmiştir. Mesela bütün hissedilen, cansız (cemâdât) varlıklara misal, insanın organlarıdır. Hayvanlar âlemine misal, insanın huylarıdır. Dört mevsime misal, insanın dişleridir. Sayılar ile tertip ve düzene misal, insanın his ve kabiliyetleridir. Âlem-i berzaha misal, insanın düşünceleri, fikirleri ve hatıralarıdır. Âlem-i melekûta misal, insanın canı ve gönlüdür. Bu benzetmelerin sonu yoktur. Değil bu kitaba, belki böyle yüz kitaba bile sığmaz. Fakat Allah'ın ârif kulunun kalbine sığar. Bu makãmda ancak güneşten bir zerre, deryâdan bir damla açıklayabiliriz. Ta ki bu insanın en büyük âlem (âlem-i ekber) olduğu anlaşılıp kendi nefsini bilmesine (marifet-i nefs) delil olup Hakk'ı tanımaya tâlip olanlara kolaylık olsun. Ancak, âlemin bir özeti olan insanın şerefli bedeni, yeryüzü ile

gökler değerindedir ki bu cihandır. Ay ve yıl kadardır ki zamandır. **[147/b]** Ülkeler, beldeler kadardır ki mekândır.

Delîli Hakkı idersen taleb oku "lev-lâk"

Ey azîz! Bilinmelidir ki irfân ehli şöyle demişlerdir: İnsan bedeni küçük âlem (âlem-i asgar), ruhu ise büyük âlem (âlem-i ekber) dir. Çünkü âlemde ne yaratılmışsa hepsinin örneği insan vücudunda bulunmuştur. İnsanın cismi ve ruhu bütün âlemin bir kopyasıdır ki iki âlem tamamıyla bir insanda mevcut ve âşikâr bilinmiştir. Mesela bütün hissedilen, cansız (cemâdât) varlıklara misal, insanın organlarıdır. Hayvanlar âlemine misal, insanın huylarıdır. Dört mevsime misal, insanın dişleridir. Sayılar ile tertip ve düzene misal, insanın his ve kabiliyetleridir. Âlem-i berzaha misal, insanın düşünceleri, fikirleri ve hatıralarıdır. Âlem-i melekûta misal, insanın canı ve gönlüdür. Bu benzetmelerin sonu yoktur. Değil bu kitaba, belki böyle yüz kitaba bile sığmaz. Fakat Allah'ın ârif kulunun kalbine sığar. Bu makãmda ancak güneşten bir zerre, deryâdan bir damla açıklayabiliriz. Ta ki bu insanın en büyük âlem (âlem-i ekber) olduğu anlaşılıp kendi nefsini bilmesine (marifet-i nefs) delil olup Hakk'ı tanımaya tâlip olanlara kolaylık olsun. Ancak, âlemin bir özeti olan insanın şerefli bedeni, yeryüzü ile gökler değerindedir ki bu cihandır. Ay ve yıl kadardır ki zamandır. **[147/b]** Ülkeler, beldeler kadardır ki mekândır.

Allah'a kavuşmaya misal, gerçek fakrı bulup onda fânî olmaktır. Sidre'ye misal, insanın başı ve yüzüdür. Tûbâ ağacına misal, kadınların başındaki saçlarıdır. Süslü Tûbâ'ya (Tûbâ-yı zîbâ) misal, şu ölçülü bedenin organlarıdır.

. Fakr: Yoksulluk demektir. Tasavvufta, dervişin hiçbir şeye sahip olmadığının şuurunda olması, her şeyin gerçek mâlik ve sâhibinin Allah olduğunu idrak etmesidir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 171.)

. Halk içinde halktan ayrı olmaktır. Tasavvufta zâhirde halk ile bâtında Hak ile olmak demektir. Bu kavram "El kârda, gönül Yâr'da" deyimi ile ifade edilir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 206.)

. Kısaca "lev-lâk" diye anılan hadis-i kudsîde Allah teâlâ: "*Sen olmasaydın yâ Muhammed! Felekleri yaratmazdım*" buyurmuştur.

. Vâkıa / Vâkıât: Olay, olgu, rüya. Tasavvufta, misal ya da hitâb yoluyla mânâ âleminden kalbe gelen mübeşşire. Halvette zikir ve ibadetle meşgul iken sâlik kendini kaybedip çevresiyle ilgiyi kesince bazı hakikatlere vâkıf olur. Uyku ile uyanıklık arasında meydana gelen bu hale vâkıa denir. Şayet

bu hal huzur halinde iken meydana gelirse, ona mükâşefe denir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 509.)

. Bkz. Tâhâ, 20/5.

. Tûbâ ağacı: Cennet'te Sidre'de bulunan ve dalları bütün Cennet'i gölgeleyen ağaç.

. Fenâ: Yokluk ve hiçliktir. Tasavvufta kısaca kulun kendi fiilini görmemesi halidir. Kul kendi şahsî irâde ve arzusuna göre değil, Allah'ın irâde ve arzusuna göre hareket etmesi, kendi irâdesini Allah'ın irâdesinde yok etmesidir.

. Mevâlîd-i selâse: Maden, bitki ve hayvan olmak üzere tabiatın üç âleminden bahseden ilim.

İKİNCİ FASIL

İnsan kendi vücudundan Hâlık'ın varlığını, kendi sıfatlarından Yaratıcı'nın sıfatlarını, kendi beden âleminde sahip olduğu tasarruf hakkından âlemlerin Rabb'inin büyük âlemde sahip olduğu tasarruflarını, kendi nefsini **[151/a]** tenzihinden Hak teâlânın zâtının noksanlıklardan uzak tutulmasını anlayıp ve kavramanın örnek ve benzerliğini, insân-ı kâmilin alâmetlerini altı madde ile beyan eder.

Birinci Madde

İnsanın kendi vücudundan Hâlık'ın varlığını idrak etmesinin yolunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki irfân ehli şöyle demişlerdir: İnsan kendi vücuduna dikkatlice baktığında Hâlık'ının varlığını bilir ve "ârif-i billâh" olur. İnsan şöyle bir düşünse; bu vücudundan henüz bir haber ve eser yok iken, kendi vücudunun şimdiki halini görüp bilse ve kendi yaratılışına dikkatlice baksa, hiç şüphesiz bilir ki bundan önce iki damla sperm idi. Ne eti vardı ne de yağı; ne kemiği vardı ne de damarı; ne kanı vardı ne de canı; ne aklı vardı ne de izânı. Ancak Allah'ın mükemmel yaratmasıyla sonradan zâhirde birtakım acayiplikler ve bâtında birtakım tuhaflıklar meydana gelip nice hünerli uzuvlarla ve güzel bir yaratılışla süslenmekten nasibini almıştır.

Çünkü insan bu söylenilenleri anlar ve muhakkak bilir ki cihanın bütün zerrelerine sahip ve hepsinde tesir edici ve fâil bir yaratıcısı var. O, bütün eşyanın zâhir ve bâtınını bilir ve her şeyi kuşatır. Her cismin her uzvunda, her zerresinde, her zamanda; kudreti, hikmeti ve rahmeti mükemmel bir şekilde devamlı olarak sürüp gider.

İnsan her ne kadar kendi beden yapısının mükemmelliğine, âzâlarının fonksiyonlarının çokluğuna dikkat ederse; Hâlık'ının bilgisi ve Mevlâ'sının muhabbeti o kadar ziyadeleşir. İnsan vücudunda sınırlı ve sayılı olarak bulunan organlar, hisler, kuvvetler, ilimler, fenler ve sanatların hepsinin Hazret-i Allah'ın insan cinsine lutuf ve cömertliğinden olduğunu bilir. Bütün bunların yüce Allah'ın herkesi şâmil olan merhametiyle esirgeyiciliğinden olduğunu anlar. Nitekim Ezelî Kelâm'ında **"Çünkü Allah, insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir"** (Bakara, 2/143) buyurmuştur. Habîb-i Ekrem (s.a.v.) "Muhakkak Allah kuluna çok merhametlidir. Bebeğine süt emziren bir anneden daha şefkatlidir" buyurup Hak teâlânın âlemlerin Rabbi ve merhamet edenlerin en merhametlisi

olduğunu duyurmuştur. Anlatıldığı şekilde bir varlık bilgisi; Hayy ve Vedûd olan Allah'ı bilmeye anahtar ve ayna olmakla mümkündür.

Allah'ım! Görünen âlemdeki yakınlığınla kendi vücudundan bizlere kendimizi bilme irfânını ve ilmini nasip eyle! Ey Vedûd!

Nazm

1-Vücûd, cûd-ı ilâhî, hayat-bahş-ı kerîm
Nefes atıyye-i rahmet, kelâm fazl-ı kadîm
Beden binâ-yı Hudâ, ruh nefha-i tekrîm
Kuvâ vedî'a-i kudret, havâs sun'-ı Hakîm
Bu kâr-hânede bilsem neyim, benim nem var

2-Bu kâr-hânede bir başka kâr u bârım yok
Ne var ise cümle anındır bir özge varım yok
Cihâna gelmede gitmekde ihtiyârım yok
Benim neyim diyecek elde bir medârım yok
Bu kâr-hânede bilsem neyim, benim nem var

3-Ademden itdi beni kudret-i ber-âverde
Gıdâmı eyledi âmâde rahm-i mâderde
Nevâl-i zâhir ü bâtınla itdi perverde
Benimle çekdi zuhûr-ı cemâline perde
Bu kâr-hânede bilsem neyim, benim nem var

Günümüz Türkçesiyle

1-İlâhî vücudun cömertliği hayat verir; nefes bir rahmet, konuşma ezelî bir ihsan. Beden Hakk'ın binası, ruh yüce bir nefes; kãbiliyetler ve hisler, kudretinin emaneti. *Bu dünyada bilsem neyim, benim nem var?*

2-Bu dünyada başka bir iş ve uğraşım yok; her şey O'nundur bir varlığım yok. Dünyaya gelip gitmede irâdem yok; elde benim diye övünecek bir şeyim yok. *Bu dünyada bilsem neyim, benim nem var?*

3-Kudretiyle yokluktan yarattı beni; ana karnında gıdamı hazır etti. Gizli ve açık nimetlerle büyüttü; cemâlinin zuhûruna beni perde eyledi. *Bu dünyada bilsem neyim, benim nem var?*

İkinci Madde

İnsânî ruhun sıfatlarının Hazret-i Rahmân'ın sıfatlarına bir yönden benzemesinden hareketle, O'nun temiz zâtının birliğini anlamanın yolunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki irfân ehli şöyle demişlerdir: İnsan bedeninin âzâları, cisimler âleminin bölümlerine bir yönden benzediği gibi, insan ruhunun sıfatları da Rahmân'ın (zâtıyla ilgili olmayan) sübûtî sıfatlarına ve esmâ-i hüsnâsına **[151/b]** bir yönden benzer bulunmuştur. Nitekim Âlemlerin Rabbi hazretleri; hayy (diri), alîm (bilgin), semî' (işiten), basîr (gören), mütekellim (konuşan), kãdir (gücü her şeye yeten), mürîd (dileyen) ve mutasarrıf (dilediğini istediği gibi kullanma yetkisi bulunan) olduğu gibi, insan ruhu da hayat, ilim, işitme, görme, konuşma, kudret, dileme ve tasarrufta bulunma sıfatları ile muttasıftır. Ancak insan ruhu, sıfatlarında vücut organlarının aracı ve âlet olmasına muhtaçtır. Mevlâ'nın sıfatları ise eşyanın âlet olmasına muhtaç değildir. (Böyle düşünülmesi bile doğru değildir.) Nitekim Hak teâlâ Rahmân ve Rahîm olup en güzel isimler (esmâ-i hüsnâ) ile sıfatlanmıştır; doğru yolun sahibi (reşîd) ve çok sabırlıdır (sabûr.) Aynı şekilde insan ruhu da esmâ-i hüsnâ ile sıfatlanmış olabilir. Fakat insan ruhu âzâlarının âlet ve aracı olmasına muhtaçtır. Nitekim Allah istemezse gökler hareket etmez, yıldızlar tesir edip unsurlar birbirine karışmaz, bileşik cisimler meydana gelmez. Bunca hikmetli işler ortaya çıkmaz. Aynı şekilde insan ruhunun da muradı olmadıkça dil söylemez, kulak dinlemez, göz bakmaz, el tutmaz, ayak gitmez, uzuvlar hakkıyla görevlerini yapmaz. İnsan ruhunun bedende idareci olması, Hak teâlânın âlemde mutasarrıf olmasına benzemektedir. Nitekim âlemin devamı (bekãsı) Hak teâlâ ile olmaktadır. Aynı şekilde insan bedeni de ruh ile canlı kalmaktadır.

Nitekim âlemin cüzlerine nazaran felekler, unsurlar ve çeşitli türlerin (mevâlîd) şekilleri, halleri ve renklerinden sayılamayacak kadar çok görünür. Halbuki Yüce Allah'ın vahdâniyetine itibarla hepsi bir hakîmin kudret ve hükmü altında fiillerinin ortaya çıkış yeri ve isimlerinin sıfatlarıdır. Bunun gibi, cismin kısımlarına bakılırsa; kemik, sinir, damar ve onların şekilleri, halleri ve fiillerinden dolayı çok görünür. Hâlbuki hepsi temiz bir ruhun hükmü altında olan uzuvlar, hisler ve kãbiliyetlerdir. İşte bu sûrette mânâ apaçık bellidir.

Eğer Hak teâlânın hidâyeti erişip bu mânâyı anlayabilirsen sıfatların çokluğu içinde zâtın birliğini bulursun. Hz. İbrahim (a.s.) gibi melekût, gökler ve yeryüzünü gönül gözüyle görürsün. Çünkü nefsini bilmek ve

Rabbini bilmek ancak gönül âleminde hâsıl olur. Nefsini bilen Rabbini bilmeye ulaşır. Nitekim "Nefsini bilen Rabbini bilir" sırrı bu mânâyı ifade eder.

Çünkü insan ruhu cilâlı bir aynadır ki onunla gönül Hakk'ın tecellî mahalli olmuştur. Eğer sen beden kirlerinden kurtulup kalp temizliğine ulaşırsan, aşk nûru ile dolup vahdet âlemine gelirsin. Hakk'a âşinâ olup onunla kalırsın.

Nazm

1-Vahdet-i aşkı taleb kıl, "mâ" vü "men"den it firâr
Bir adeddir kim merâtibden olur deh sad hezâr
2-Bahr-i aşk içre kamu ervâhdır yek-reng lîk
Buldı bu tenler zurûfundan bu kesret i'tibâr
3-Zarf-ı nâhoşdan olur telh âb-ı şîrîn-revân
Ger hoş olmakdır murâd ol âşinâ-yı cûy-bâr
4-Kışrdandır dâne-i engûr ü nârın kesreti
Usr olunsa cümle birdir şîre-i engûr ü nâr
5-Olmak istersen gönüllerde sürûr ü gözde nûr
Cism-i hâki koy heman aşk-ı pâki ihtiyâr
6-Âşinâ-yı aşk olursan devlet-i sermed senin
Nakd alursun her murâdın sende kalmaz intizâr
7-Aşkla fânî olursan, ârif-i âgâhsın
Fârig-i âzâd olursan kalmaz aslâ i'tirâz
8-Yâr-ı gârın sendedir her ne dilersen, sensin ol
Aç elin, tut dâmenin kıl kendini bûs ü kenâr
9-Sen sana gel, sen seni bil, kimsin, ey Hakkı nesin
Sayma cismin kim gönüldür gâr-ı yâr ü yâr-ı gâr

Günümüz Türkçesiyle

1-Aşkta vahdeti iste, "ne ve kim" demekten kaçın; O bir sayıdır ki basamaklara inince onlar, yüzler, binler olur.

2-Aşk deryâsı içinde bütün ruhlar tek renktir; ancak bu ten zarfı içinde çoğalıp itibar buldu.

3-Bu nâhoş zarfta tatlı tatlı akan su bile acılaşır; isteğin hoş olmaksa, aşk çağlayanlarına âşinâ ol.

4-Üzüm ve nardaki tane bolluğu kabuğundandır; Sıkıldığında üzüm ve narın suyundan aynı şıra meydana gelir.

5-Gönüllerde sevinç, gözlerde nur olmak istersen; şu toprak parçası bedeni koy da tertemiz aşkı tercih et.

6-Aşka âşinâ olursan, ebedî talihli sensin; hemen alırsın muradını, bekleme derdin olmaz.

7-Aşkta fânî olursan, uyanık ârif olursun; dünyadan vazgeçersen, aslâ özür dilemezsin.

8-Can dostu artık seninledir, her ne istersen senindir; aç elini, tut eteğini, öp ve kendini halvet eyle.

9- Sen sana gel, sen seni bil, kimsin? Ey Hakkı, nesin? Cismini hiç hesaba katma ki gönül sevgilinin sığınağı, sevgili mağara arkadaşındır.[34]

Üçünücü Madde

İnsanın kendi beden memleketinde bulunan tasarruflarından Hak teâlânın mülk âleminde olan tasarruflarını anlamanın yolunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki irfân ehli şöyle demişlerdir: Hak teâlânın mülk âleminde **[152/a]** olan saltanat ve iktidarını, bütün eşyaya olan tesirlerini ve âlemin bütün zerrelerini terbiye ile tasarruflarını, insan ancak kendi bedeninde olan saltanat, hüküm, tasarruf, hareketler ve fiillere kıyaslayarak bilebilir. Ancak bu şekilde cihanın bütün zerrelerinin Hak teâlânın emrine boyun eğip itaat ettiklerini idrak edebilir. İnsan, ruhunun kendi bedeninde ne şekilde etkin olduğunu bilmeyince, âlemin Rabb'inin bütün cihanda ne şekilde mutasarrıf olduğunu bilebilir mi? "*Beni tanıman için önce kendi nefsini tanı ey insan*!" buyruğu bu mânâ içindir.

Mesela bir kağıt üzerine "Bismillâh" yazmak istediğinde, önce ruhun kalbinde onu yazmaya meyil ve isteği ortaya çıkar. Sonra hayvanî ruh vasıtasıyla o meyil ve istek beyine ulaşıp onda bulunan hâfıza kuvvetinde "Bismillâh"ın sûreti zâhir olur. Sonra beyaz bir sinir ile o sûret hafızadan parmakların uçlarına iner. Sonra parmaklar kalbin isteği ile hislerin yardımı, kalemin ve mürekkebin aracılığı ile kâğıt üzerine "Bismillâh" yazar. Aynı şekilde Hak teâlânın yüce irâdesi bir nesnenin zuhûrunu murad etse, önce o irâdenin eseri Arş'ta hâsıl olur. Sonra ilk akıl (akl-ı evvel) vasıtasıyla o irâde Kürsî'ye ulaşıp onda olan "Levh-i mahfûz"da zâhir olur. Sonra onuncu akıl (akl-ı âşir) olan "Rûhü'l-kuds" onu feleklerden unsurlara indirir. Feleklerin hareketleri ve yıldızların ışıkları aracılığıyla tabiatların anaları olan sıcaklık, soğukluk, ıslaklık ve kuruluktan murad olunan şey meydana gelir ki bu mevâlîd-i selâsedendir. Ya gök boşluğu (Kâinât-ı cevv) gökyüzündendir veya onlarda görünen şekiller, haller ve fiillerdendir.

Nitekim kağıt yazma yeri olup üzerinde harflerin şekillerini tutmaktadır. Aynı şekilde tabiatların anası (sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk) görünmez ve âleme ait şekilleri kabul edici olup zuhûr eden şekilleri muhafaza edici olmuşlardır. Hak teâlâ başlangıçta Arşa mensup olan mânâları, yukarıda belirtilen yöntem ile âlem-i esfele indirip çeşitli terkiplerle cisim haline getirdiği için, gök boşluğu ve mevâlîd-i selâse bunca türlü şekillerle ortaya çıkmıştır.

Örneğimizde insan ruhunun bir şeyin olmasına yönelik isteğinin gönülde hâsıl olması, Hak teâlânın yüce irâdesinin eserinin Arş'ta ortaya çıkışı makãmındadır. İnsan bedenindeki hayvanî ruh, cihanda ilk akıl (akl-ı evvel) mesâbesindedir. Hafıza kuvveti Levh-i mahfûz yerindedir. Beyinde oluşan bu irâdeyi parmaklara ileten beyaz sinir, onuncu akıl hükmündedir. Elin parmakları süflî unsurlar şeklindedir. Hisler ve kãbiliyetler, felekler ve yıldızlar gibidir. Yazı yazma âletleri, tabiatların anasına benzer. Yazılmış şekiller, gök boşluğuna ve mevâlîd-i selâseye benzer ki bu misalimizde "Bismillah"tır. Çünkü insan kalbi, bütün bedende yetkili olduğu için, her bir âzâsı kalbine boyun eğip itaatkâr olmuştur. Onun için avâm, insanı kendi kalbinde[35] sâkin bilmiştir. Aynı şekilde Yüce Arş (Arş-ı azîm) Allah'ın irâdesiyle bütün âlemde yetki sahibi olup âlemin bütün kısımları Yüce Arş'a boyun eğip itaatkâr olduğundan, kimileri hâşâ "mülkün sahibi Arş'tadır" orada iskân etmektedir, düşüncesine kapılmışlardır. Şu halde; "*Muhakkak Allah, O'nu bilmesi için Âdem'i sûreti üzere yarattı"* cümlesinde işaret edilen mânâ, bu izahla anlaşılır. Çünkü sultanı yine sultan bilir. Sultanın değerini sultandan başkası ne bilir?

Eğer Hak teâlâ seni bu beden memleketinde pâdişâh etmeseydi, sultanlık işlerini sana havâle etmeseydi ve sana âlemin numûnesi olman için bu nüshayı vermeseydi, sen o cihan sultanını nasıl bilebilirdin? Şu halde o Kadîm ve Ezelî olan Allah'a yüz bin hamd ve senâlar olsun. Yine O zevâlsiz Kerîm'e yüz bin şükür olsun ki **[152/b]** bu beden mülkünü emrine musahhar kılıp seni kendi âleminde sultan eylemiştir. Kalbini Arş, beynini Kürsî ve hâfıza kuvvetini Levh-i mahfûz eylemiştir. Sinirlerin, damarların, his ve kãbiliyetlerin toplanma yeri olan beynini gökler ve yıldızlar eylemiştir. Uzuv ve organlarına unsurlar ve haller verip hepsini sana itaatkâr eylemiştir. Seni bütün yarattıklarının en güzeli, en mükemmeli, en ikrama lâyık olanı ve en fazîletlisi olarak yaratıp, bütün kâinât üzerine gâlip ve üstün eylemiştir. Meleklerin secde mahalli ve feleklerin efendisi eyleyip seni ancak kendine secde ve ibadet edici eylemiştir. Sana bu yol ile kendi

marifetini kolaylaştırıp ünsiyeti[36] ve muhabbetiyle nimetlendirip ihsan eylemiştir.

Şu halde sen kendi kalbinden, memleketinden, saltanatından gaflet etmeyesin. Böylece kendi Hâlık'ından, Sanatkâr'ından ve Rabb'inden gâfil olup uzağa gitmeyesin. Eğer bu manevî temâşâya (şuhûd) erişirsen bütün varlığı güzel ve üstün görüp, her bir işi birbirine münasip ve uygun bulursun. Karşı gelme, itiraz etme (muaraza) ateşinden uzak durup Hakk'a teslim olursun; rıza nimetlerinde yerleşip, mesut olursun.

Bu kâinât ve içindekiler, o hikmetli Yaratıcı'nın, kudretiyle icad ettiği sanat eserleridir. Şu halde cihandaki varlıklar (Hakk'ın nakışları) hakkında kötü konuşan, onlarda ayıp ve kusur gören, onların sahibini (Nakkâş'ı) beğenmeyip gıybetini etmiş olur. Böyle bir kimsenin noksan aklı, her nesnede bir faydayı, her kötülükte bir hayrı, her işte nice hikmeti anlayamadığından, "niçin" ve "nasıl" zehrini içip kendini itiraz ateşine atmış olur. Yoksa her nesne yerinde ve münasip yaratılmış olup her iş uygun ve sahibine lâyık bulunmuştur. Çünkü her zulümde bir adâlet ve her şerde bir hayır görülmüştür. Nitekim "Olanda hayır vardır. Mahluk için, olmuş olandan daha güzeli yoktur" denilmiştir. Bir hadîs-i şerifte; "*Herhangi bir küçük şer yoktur ki küllî bir hayrı içinde barındırmasın*" rivayeti gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de **"Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir"** (Bakara, 2/143) buyurulmuştur.

Beyt
Her çîz ki hest ân çunan mî bâyed
Ân çîz ki ân çunan nemî bâyed, nîst

Beyt(in tercümesi)
Var olan şey, öyle olması gerektiği şekliyledir. Öyle olmamalıydı denilecek bir şey yoktur âlemde.

Beyt
Her işi Hak'dan bilür halkı unutmuş hak-şinâs
Ol görür kim hayra şerr ü adle zulm olmuş libâs

Günümüz Türkçesiyle
Halktan uzaklaşan Hak adamı her işi Hak'tan bilir; kötülüğün iyiliğe ve zulmün adâlete kılıf olduğunu görür.

Nazm

Hakkı! Hak'dan gâfil olma, hâzır ol
Her işin e hikmetine nâzır ol
Cüz'-i şer zımnında hayra geldi bu yol
Pes kazâsına rızâda mâhir ol

Günümüz Türkçesiyle

Hakkı! Hak teâlâdan gâfil olma, huzurunda ol; her işinde onun hikmetine râzı ol. Azıcık şerrinde büyük hayrı bul; Hakk'ın hükmüne râzı olmada dikkatli ol.

Dördüncü Madde

İnsanın kendi nefsini kusursuz görmesinden Hak teâlâyı tenzihini anlamanın yolunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki irfân ehli şöyle demişlerdir: İnsanın kendi nefsini kusursuz görmesi (tenzih) örneğinden Hak teâlânın her türlü noksan ve eksiklikten uzak olduğunu anlaması mümkündür. Nitekim insan ruhu, gönülden yüreğe ve yürekten bütün âzâlarına, yetki ve tasarruf sahibidir. Hâlbuki O, rabbânî bir iştir ki O'nun hakikati, hayal ve vehme gelmekten, miktar ve kemiyetten münezzehtir. Bölünmesi ve parçalanması söz konusu değildir. Şekil ve renkten berîdir. Ve Hak teâlâ hatıra gelen evhamdan münezzehtir, hayalde olan şekillerden mukaddestir; zaman ve mekândan da uzaktır. Fakat kendinden zuhûr eden tasarruflar, zamandan uzak olmayıp tecellîleri de mekândan berî değildir.

Nitekim insan vücudunda bulunan sevgi, rahat, üzüntü, tat, lezzet, gam, sevinç, zevk, huzur, safâ, keder, işitme, görme, koklama, ses ve diğer hislerle kabiliyetler ve kuvvetler oraya yerleştiği gibi, ruhun sıfatlarının vücudu da yerleşmiştir. Fakat hakikatleri ve nasıl oldukları düşünülebilir değildir. Hak teâlânın da bütün sıfatları, isimleri ve fiilleri âlemde ortaya çıkıp bütün eşya Hakk'ın isim, sıfat ve fiillerinin tecellî mahalli olmuştur. Fakat Hakk'ın fiillerinin nasıl olduğu, **[153/a]** sıfatlarının esası ve isimlerinin hakikati tasvir olunamaz, insan aklı onları kavrayamaz. Nitekim gözün görmesi kulağın duymasından bir haz alamaz; burnun koklaması yemeklerin tadından bir lezzet alamaz. Aynı şekilde dış duyguların da aklın idrak ettiği şeylerden nasipleri olmaz. Akıl da gönlün hallerini bilmez. Çünkü ilâhî bir iş olan insan ruhunun süflî âleme iniş yeri gönüldür ki onun hakikati bilinemez ve sıfatlarla tavsif edilemez.

Nitekim insan ruhunun bütün bedende yetkili ve etkili olduğu fakat keyfiyetini insanın anlayamadığı gibi, âlemlerin Rabbi de bütün âlemde, bütün eşyada tasarruf sahibidir. Bunun nasıl olduğu, insanın idrak edeceği bir şey değildir. Âlemlerin Rabbi Hazret-i Allah da âlemdeki bütün eşyaya tasarruf etmekte olup bunun hey'eti ve mâhiyeti tasavvur olunamaz. Nitekim ruhun yönelişi, ilgisi ve alâkası da bütün organlara sirâyet etmiştir; hükmü bütün bedende geçerlidir. Beden tamamıyla O'nun hizmetkârıdır. Lâkin beden, ayrılıp parçalanmaya müsaittir. İnsan ruhu ise bundan münezzehtir. Hak teâlânın nûru da bütün eşyaya mülâzımdır. Bütün cihan her bir zerresiyle O'nun kudretiyle varlığını devam ettirmektedir. Ve her nesne O'nun zikir ve tesbihiyle kendinden geçmiştir. Bütün yarattıkları O'na kulluk ve hizmet etmektedir.

Her şey her anda O'na meyilli ve yönelmiştir. O'nun nimet ve bağışları herkese ve devamlıdır. Fakat O, aslâ bir mekâna izafe edilemez, bir nesneye kıyas edilemez, bir yöne nisbet olunamaz. Bütün bunlardan tenzihi lâzımdır. Mevlâ'nın tenzih kapısı, nefsinin sırrı açılmadıkça hiçbir kula açılmaz. Hâlbuki o sırrın açılmasına şeriatın izni yoktur. Onun için insan ruhunu bedenden hariçte ve ondan hariç kabul edenlerden, bedenin içinde ve bedenden kabul edenler daha çoktur. Ancak Müslüman filozoflar (hukemâ-i muvahhidîn), aklî deliller ile insan ruhunu bedenin dışında kabul edip bedende oluşunu tenzih etmişlerdir.

Nazm

1-Yâ men nasaba râyâti âyâti kudretihi
Alâ kevâhili heyâkili'l-mumkinâti
2-Ve evde'a esrâre âsâri hikmetihi
Fî kavâbil-i şevâkili'l-kâ'inâti
3-Ya nure'n-nûr ve yâ hafiyyen min farti'z-zuhûr
Ente nûru kulli şey'in. Ve bike zuhûru kulli fey'in
4-Akdi aleynâ envâre m'arifetike ve hallisnâ
An zulumâti'l-hevâ bi-şurûkin lenâ mehabbeteke
5-Ve neccinâ ani'l-inhimâki fî mehâvî âlemi'z-zûri
Ve'rfa'nâ bi-habli şu'â'i'l-kudsi ilâ me'ârici'n-nûr

Nazm(ın tercümesi)

1-Ey kudretinin işaret bayraklarını, şu yaratılmış olgun heykellere diken!

2-Hikmetinin eserlerinin sırlarını, kâinâtın şekillerini -kabul edene- yerleştiren!

3-Ey nurların nûru, ey zuhûrdan münezzeh yüce! Sensin her şeyin nûru, seninledir her şeyin zuhûru!

4-Marifetinin nurlarını akıt bize! Beşerî hevânın karanlıklarından kurtar bizi!

5-Bize muhabbetini bağışla, yalancı dünyaya düşkün olmaktan kurtar bizi! Kuds lambasının ipiyle bizi nur kaynaklarına yükselt.

Nazm

1-Hak didi nûr-ı semâvât ü zemîn
Zâtını vasf itdi Rabbü'l-âlemîn
2-Ehl-i Hak cânında bulmuşdur ayân
Nûr-ı Hakk'ı âleme bî-çün karîn
3-Hak "fe bî-yesme' ve bî-yebsur" didi
Buldığiyçün nûrını bu mâ vü tîn
4-Ehl-i hâl itmezdi vecdinden semâ'
Olmasa râz-ı maiyyet müstebîn
5-Nûr-ı pâki bulmasaydı âb ü hâk
Olmaz idi sûret-i ma'nâ mübîn
6-Nûr-ı "lâ-şarkî ve lâ-garbî" bulan
Ehl-i dil mişkât-ı nûr olmuş yakîn
7-Varlığın mahv eyleyüb bulsan fenâ
Zâhir olur sırr-ı hayru'l-vârisîn
8-Vahdet-i kesretde bulmuş ehl-i Hak
Âminîn ü sâlimîn ü gânimîn
9-Hakk'a tefvîz eyle Hakkı sen seni
Fâil-i muhtârı bul "ni'me'l-muîn"

Günümüz Türkçesiyle

1-Hak dedi, göklerin ve yerin nûru; âlemlerin Rabbi zâtını vasfetti.

2-Hak ehli O'nu nefsinde buldu apaçık; Hakk'ın nûru şüphesiz âleme yakın.

3-Hak; *"Benimle işitir, benimle görür"* [37]dedi. Bulduğu için nûrunu bu suyla balçık karışımı.

4-Ehl-i hal, vecdinde semâa kalkmazdı; beraberlik sırrı açığa çıkmasaydı.

5-Toprakla su tertemiz nûru bulmasaydı; sûret ve mânâ meydana çıkmazdı.

6-**“Ne batıda ne de doğuda olan nûru”**[38] bulan; gönül ehli nûrun kandili olmuş.

7-Varlığını mahvedip fenâyı bulsan; **“Vârislerin en hayırlısı”**[39] sırrı ortaya çıkardı.

8-Hak ehli, vahdeti kesrette bulmuş; emin olanlar, her dertten sâlim olanlar, gönlü zenginler.

9-Hakkı! Gel sen seni Hakk’a ısmarla; yaptığında muhtar olanı bul ki O ne güzel yardımcıdır.

Beşinci Madde

İnsan ruhunun tenzihi, cismin fenâsı, canın bekâsı ve onunla ilgili olan konuları hikmetle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki hikmet ehli şöyle demişlerdir: İnsan nefsi bedenden ayrı bir varlıktır. Çünkü sen kendi zâtından hiçbir zaman habersiz olmazsın. Uykunda ve gözünü kapadığın hallerde bile unutmazsın. Herhangi bir zaman yoktur ki, beden kısımlarından bir parçasını unutmuş olasın. Hâlbuki bütün (küll) ancak bütün parçalarıyla bilinir. Şu halde eğer sen, bu beden veya bölümlerinden herhangi birinin bir parçası olsaydın, kendi zâtını unutman ile onu idrak etmen mümkün olmazdı. Demek ki sen, bu bedenden veya organlarından ayrı bir varlıksın.

Hâlbuki bedenin tabiî sıcaklığının (hararet-i garîziyye) **[153/b]** bedenin tabiî rütûbetindeki etkisi sebebiyle, bedenin her zaman ayrışmakta ve akmaktadır (tahallül ve seyelân). Ne zaman ki beslenme kuvveti (kuvvet-i gıdaiyye) gıdayı vücut organlarına getirir. Eğer gıdadan elde edilen yeni bölümler, kısımlar ortaya çıktığında, eski bölümler bedeninden ayrılıp gitmeseydi bedenin şimdiki halinden çok büyük olurdu. Çünkü alınan gıdanın cüzleri, bedenden ayrılanlara bedel olmuştur. Onun için bedenin haddinden fazla büyük olmayıp bu şekil üzere kalmıştır.

Eğer sen bu beden veya parçalarından bir parça olsaydın her an benliğin değişip senden anlaşılan cevher böyle yerleşip sürekli kalmazdı. Şu halde sen, hem bedensiz, hem de bedenin kısımlarından biri olmaksızın sensin. Sen nasıl bedenin aynısı kabul edilebilirsin ki onun değişmesinden haberin olmaz? Hâlbuki sen, kendi zâtından hiçbir zaman habersiz değilsin. Demek ki sen, bu eşyanın ötesindesin. Nitekim varlığı kendiliğinden Vâcibü’l-Vücûd olan Allah, ebediyyen varlıkların cümlesinden ayrı ve münezzehtir.

Aynı şekilde “On akıl” ve “Felekî dokuz nefis” de ne cisimdir ne de cisimden bir parçadır. Onlar ne bu âleme dahildir ne de âlemin hâricindedir; ne bitişiktir ne de ayrıdır. Çünkü dahil olma ve hariç olma, bitişme ve ayrı olma cisimlerin özelliklerindendir; cisim olmayanları onlardan soyutlanmıştır. Şu halde, insan özü (nefs-i nâtıka) öyle bir cevherdir ki, kendisinde hislere ait bir işaret olması düşünülemez. Çünkü insan özü, o akl-ı külldür ki, evrensel aklın zâhirinden meydana gelmiştir. Ve onun yoğunlaşmış nûrudur ki nefis ona bir gölge ve örnektir. Vâcibü’l-Vücûd’un feyzi ondan bu nefse ulaşır. Ve bunun şânındandır ki eşyayı ölçüp tartar, miktarını belirler, kendi zâtını idrak eder. Cismi korumak için işlerini düzenler.

Şu halde bu kudsî özün cisim olması nasıl düşünülebilir ki, içine manevî hakikatler gelmesi esnasında hafifliğinden cismini terkedip kendi âlemine yönelmiş olsun. Hatta denilmiştir ki; “Nefs-i nâtıka, (nerede) sorusu olmaksızın vardır. O, Allah’ın nurlarından bir nurdur; doğuş yeri Allah’tandır, batış (varış) yeri de Allah’adır.”

Bununla birlikte mâdem ki insan nefsi bu cisimle örtülmüş ve onunla yakınlık kurmuştur, o halde dinin emir ve yasakları ile sorumludur. Cismin hükümlerine uymaya mecburdur ve onunla sınırlıdır. Bedenî kirlerden temizlenen, aşağılık bir sıfat olan bencillikten uçup yükselen temiz nefisler; ilâhî sırlar olduğunu anlar ve ârif-i billâh olur. Doğruluk (sıdk) makamını bulup yüce dergâha ulaşır.

İnsan cinsine ait bu sûretimizi terbiye edip her an güzellik nurları ile güzelleştirip nefislerimizi bedenlerimize gönderip ilmî ve amelî olgunluk ve yüceliklerle donatan evrensel akıldır ki, çıkış yerimiz ve varış yerimiz (mebde’ ve me’ad) olan Vâcibü’l-Vücûd’a aracımız odur. Şeriat dilinde onun adı, Muhammedî ruhtur. O âlemin babasının bizi terbiye edip yetiştirmesi, “akl-ı fa‘‘al” vasıtasıyladır ki o onuncu akıldır. Din bilginleri arasında “kutsal ruh” (Rûhü’l-kuds) diye bilinir.

Bedenin bozulup yok olmasıyla insan nefsi bozulup yok olmaz. Çünkü o, insanın zâtının yeri, mahalli değildir ki onun zıddı ya da tersi olsun. İnsan ruhunun ilk çıkış yeri “küllî akıl” olduğundan, o da daimîdir ki aslâ yok olup gitmez. Hatta firâseti açık kişi bunu kendisinde idrak eder ki, bedeninin organları birer birer yok olmak sûretiyle bütün organları yok olsa bile, kendi nefsi aslâ yok olmaz. Bedenî kuvvetleri azalıp yok olduğundan, nefs-i nâtıkanın nazarî kuvveti en yüce mertebesine erişir. Çünkü Hakk’ın saf nûrunun (nûr-ı mücerred) hakikatine yokluk gelmez. Onun için insan

nefsi aslâ yokluğu kabul etmez. Ancak noksanlık üzere bulunan çeşitli (muhtelif) mertebelerine yokluk (adem) gelip bir halde kalmaz. Belirli bir beden yaratılıp özel tabiatıyla küllî nefsin iniş mertebelerinden bir mertebesiyle nurlanmaya kãbiliyetli ve lâyık olduğunda küllî nefsin mertebelerinden bir tanesi müstakil bir yol ile o bedene ilişir. Bu küllî nefis olan nûrun iniş mertebeleri **[154/a]** kabul edilen özellikleri, -kendine nisbetle basit bir cisme gelmiş olan çeşitli şekiller vasıtasıyla- o basit cisim için kabul edilmiş olunan özellikler derecesindedir.

Şu halde o özel beden bozulduğunda küllî nefsin o noksan özelliği de yok olmaz. Eğer o özellikler bâkî olmasaydı, küllî nefsin bu benlikleri kalmazdı. Güneş ışıkları misali aslî kaynağına dönüp hayat sahibi olmazdı. Çünkü nefis ile beden arasında bulunan alâka, sonradan kurulma (arazî) olup zevke bağlıdır. İşte o alâkanın bozulmasıyla bu mücerret cevherin de bozulması gerekmez.

Hisler ve kuvvetlerin herbirinin zevk ve lezzeti ancak kendi olgunluğu hasebiyle ve o olgunluğun idrak edilişi kadar olur. Ve herbirinin elemi yine o olgunluğun yok olması hasebiyle ve o yok oluşun idrak edilişi kadar olup (idrak mertebesi kadar) elem duyar. Çünkü her kuvvetin kemâli, kendi layığını bulmasıdır. Noksanı ise layığından mahrum kalmasıdır.

Nefs-i nâtıkanın kemâli, bedenî kuvvetlerinden yüz çevirmesdir. Meydana geliş ve son varış yerini bilmek sûretiyle nakış nakış işlenmiş olmasıdır. Kendi hakikatini bilip Hak teâlâyı bulmasıdır. Noksanı, bu irfândan boş ve habersiz kalmasıdır. Zevk ve lezzeti, marifet nûruyla dolmasıdır. Hüzün ve elemi, cehalet karanlığıyla ve gafletle dolmasıdır. Fakat insan nefsi bu cismânî beden ile meşgul olduğu sürece, bu nefse ait rezilliklerden elem duymayıp ruha ait fazîletlerden lezzet almaz. Çünkü beden tabiatı ile sarhoş olmuş ve kendinden geçmiştir.

İnsan ruhu (nefs-i nâtıka) bedenden ayrılarak, sarhoşluğundan kurtulduğunda eğer "nefs-i zekiye" ise, ilminin yüceliği ve ahlâkının güzelliği derecesinde Vâcibü'l-vücûd olan Allah'ı zevken görüp müşâhade eder. Gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve kalplerin düşünemediği nimet ve lezzetleri bulur. Duru ve berrak nurlar ile yakınlık kurup ilk ortaya çıkış yerine ulaşarak her muradı hâsıl olur. Sonsuzluk nimeti ile yeniden diriltilip ebedî saâdette kalır. Başlangıç yerine varmakla kalmayıp insanların hayırlılarına karışarak, onlara hak ve hayır üzere yardım ederse, bizden daha iyi olan cin zümresinden olur.

Eğer pis nefislerden "nüfûs-ı habîse"den ise, bedenden ayrıldığı anda cehaletinin karanlığı nisbetinde ve hayvanî ahlâkının derecesinde, inkâr ettiği hakikatler (hey'et-i reddiye) ile elem veren azâbı bulur. Bu hisler dünyasından ayrıldığında Allah'ın katına (âlem-i kuds) ulaşamayıp kabir (berzah) karanlığında kalır. Orada korku, pişmanlık, ümitsizlik ve gam ile kıyamete kadar üzüntü içinde kalır. İnsanların en kötüleri ile bir nevi alâka kurup onlara kötülük ve fesâd üzere yardım ederse, herkesten şerli olan şeytanlar zümresinden olur.

Bütün insanlar (nefs-i nâtıka) ruhlar âlemine ait cevherler iken, bu bedenî kuvvetler ve aşağılık meşguliyetler onları kendi âleminden almıştır. Bu en düşük âleme (âlem-i esfel) çekip bedenin karanlıklarına salmıştır. Eğer nefs-i nâtıka rahmânî ahlâk ile süslenip Hakk'a ait bilgilerle kuvvet bulursa; tedrîcen yemeği ve uykuyu azaltıp bedenî kuvvetlerin tasallutundan kurtularak, şehvet kızgınlığına gâlip gelirse; o zaman kendi âlemini arzulayıp başlangıç ve dönüş yerine uygun gider.

Uyku ve uyanıklık halinde ona yönelip ondan gizli bilgiler alıp oluş âlemine ait sırlar olan geçmiş zamanın ve geleceğin işlerini (mugayyebât-ı kevniyye) bilir. Çünkü bu nefis o aklın aynası olup marifet nakışlarını alıp keşf ehlinden olur. Öyle olur ki insan ruhu kaynağından bir işi alıp hayal kuvveti (kuvvet-i mütehayyile) onu kendine uygun sûrete benzetip o sûret aynen ondan ortak duyguya (hiss-i müşterek) gelip oradan hayalde canlandırma (tahayyül) madeninde çeşitli sûretlerin aksi gelir. İşte nefs-i nâtıka onda güzellikte, letâfette ve büyüklükte acayip sûretler ve tuhaf şekiller müşâhade ederek onlarla konuşur. Yahut kimseyi görmeyip ancak manzum kelimeler ve güzel sesler ile **[154/b]** vezinli nağmeler işitir. Eğer bu sayılan işler uyku esnasında meydana gelirse, o gerçek (sâdık) rüyadır. Eğer uyku ile uyanıklık arasında vaki olursa, o vâkıadır. Ve eğer nefis, uyku esnasında ilk ortaya çıkış yerine denk gelmeyip bu halleri vasıtalarla görürse, o karışık rüya (edğâs-ı ahlâm)[40] dır ki hayaller ve vehimlerdir.

Allah'ın yüce katının nurları, istidatlı ve saf nefisler üzerine inerek yayılır. Kapının açılması Allah ismiyle kapıyı çalanlara nasip olur. Şu halde bu ruhanî âlemin lezzetlerini inkâr edip bozuk hayaller zanneden basîretsiz kişi, cinsî münasebette bulunmanın hazzını inkâr eden iktidarsıza (ınnîn) benzemiş olur. Hayvanlığı melekliğe tercih etmiş olur.

Rabbimiz! Sana ve yüceliğine delâlet eden kemâl sıfatlarına iman ettik. Peygamberlerini ikrar ettik. Bedenlerden kurtulduktan sonra nefislerin ilk zuhûr yerlerinin nurlarını müşâhadede, melekûtunun farklı farklı

mertebelerinin olduğunu bildik. İlmî ve ahlâkî olgunlukları ile nurlarını müşâhadeye tevessül eden ehil kulların elbette vardır. Şöyle ki onlar bu karanlık bedenler ile nura tutunmak için, karanlık bedenlerden ve insânî lezzetlerden şeriatın uygun gördüğüne yönelirler. Sanki mecnunların hareketiyle kâmil ve akil insanların en değerli varlıklarını elde ederler. Ey Allah'ım! Nurunla bize yardım et! Bizi nurunla sabit kıl! Bizi nurunla yeniden dirilt!

Rubâî
Ânhâ ki ber âsumân sohbet-i mâhend
Ber tahte-i şatranc melâmet-i şâhend
V'ânân ki zi sırr-ı in sohen âgâhend
Gumrâh-ı halâyıkend u vucûd ber-râhend

Rubâî(nin tercümesi)
Gökyüzünde ay ile sohbet edenler, satranç tahtasında şahı kınarlar. Bu sözün sırrından haberdar olanlar, yollarını kaybetmiş, varlıklarını bu yolda fedâ etmişlerdir.

Nazm
1-Kalbinde nefs-i nâtıkayı bil lübb-i lübâb
Vîrâne içre genc-i misâl itmiş ihticâb
2-Ser-çeşme-i vücûdun odur, kendin anı bil
Zîrâ bu benlik andan olur lem'a-i serâb
3-Bahr-i hayât-ı cümledir ol nefs-i nâtıka
İnsan hakîkati ana eyler hoş intisâb
4-Fi'li kemâl-i hikmet ü kavli savâb-ı sırf
Hubbı vefâ-yı daim ü hüsni hayât-ı nâb
5-Bu cism ü cân ve akl ü dil ve his kuşûrîdir
Sen, lübbe var meyânda kuşûr olmasun hicâb
6-Mi'râc-ı vasl-ı nâtıkayı dilde kıl taleb
Yohsa misâl deyu yakar cismi her şihâb
7-Ey Hakkı! Hakk'ı bildi o kim bildi nefsini
Kalmaz o canda zahmet-i taklîd-i şeyh ü şâb

Günümüz Türkçesiyle
1-Nefs-i nâtıkayı kalbinde, özün özü bil. Virâne içindeki hazine misali saklanmıştır.

2-Varlık çeşmesinin sırrı odur; kendin bunu bil. Çünkü bu benlik ondan olur, serap ışığı gibi.

3- Nefs-i nâtıka herkesin hayat denizidir. İnsan hakikati ona intisap eder, ona bağlanır.

4-Onun işi tam bir hikmet, sözü isabettir. Sevgisi daima vefâ, güzelliği hayat yoludur.

5-Bu cisim, can, akıl, gönül ve his; hepsi kabuktur. Sen öze var, orada kabuklar perde olmasın.

6-Nefs-i nâtıkanın vuslat mîrâcını, gönülde iste. Yoksa misal diye, cismi yakar her kıvılcım.

7-Ey Hakkı! Hakk'ı bilen, bildi nefsini. Genç olsun, ihtiyar olsun, o canda taklid zahmeti kalmaz

Altıncı Madde

Âlemin özünün insân-ı kâmil olduğunu, kulluğu kemâliyle muttasıf olarak rıza makãmını bulduğunu ve muradsız olmakla her muradını aldığını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki irfân ehli şöyle demişlerdir: Dokuz felek küresi ve üç tabaka unsur, kabuklar ve zarflar misali bu toprak noktasını hurma çekirdeği gibi her yönden kuşatıp sarmıştır. Bu on iki örtü âlemin özü olan toprağın on iki elbisesidir. Toprak ise kadir ve kıymet bakımından onların en yücesi ve makbuludür. Toprak, maden ve bitkilerin elbisesidir; bitki ise hayvanların elbisesidir. Hayvan ise insan bedeninin elbisesidir.

İnsan bedeni kalbin elbisesidir. İnsan kalbi ise, Mevlâ'nın marifet yeri ve muhabbetinin esasıdır. Şu halde cihanın özü ve en kıymetlisi, ârif-i billâh olan insân-ı kâmildir. Bu mükemmel insanın şânının büyüklüğünü bir kere düşün ki, on beş kat pâdişâh elbisesi giyerek marifet tahtı, şeriat sancağı ve muhabbet tâcı ile en büyük sultan olmuştur.

Çünkü o, bütün varlıkları kendisine hizmetçi ve emrine âmâde bulmuştur. Kendisinde şeriat, tarikat ve hakikat kemâl bulmuştur. Sözleri, fiilleri ve ahlâkı güzel olmuştur. Çünkü o kâmil; "*Şeriat sözlerim, tarikat fiillerim, hakikat hallerimdir"* hadis-i şerifine tâbi olmuştur. **[155/a]**

Şu halde kimde bu üç haslet olursa o, mü'min, ârif ve kâmildir. Eğer ikisi bulunursa mü'min ve âriftir. Eğer sadece birisi bulunursa mü'min ve gâfildir. Eğer hiç birisi bulunmazsa câhil ve tembeldir. Bütün âlem tek bir şahıs kabul edilmiş ve insân-ı kâmil de onun nurlu kalbi sayılmıştır.

Beyt
Ne felek-râ’st muyesser ne melek-râ hâsıl
Ânçi der-sırr-ı süveydâ-yı benî Âdem hest

Beyt(in tercümesi)
Ne feleklere müyesser olur ne de meleklerde bulunur, insanoğlunun süveydâsının sırrında gizli olan şey.

Bu insân-ı kâmil böylesine yüce değeri ve şânının yüceliğiyle bunca güzel ahlâk, ilim ve irfânı ile kendi arzusunu elde edemez. Ve kendi isteği üzere bir iş yapmak elinden gelmez. Onun için ne kadar kendi isteği varsa hepsini terk etmiştir. Bu âlemde muradsız olmuş ve Hakk’ın muradı üzere gitmiştir. Gerçi bu, yüksek yaratılışı ve irfânı yönünden kâmil ve hünerlidir. Lâkin isteğini elde etmekte âciz ve noksandır.

Nitekim peygamberler, Allah’ın velî kulları (evliyâ), hükümdarlar ve zenginlerin binlerce istekleri meydana gelmemiştir. Ve binlerce şeyin de olmamasını istemişlerse de olmuştur. O halde bu meyanda belli olan şudur: Bütün insanlar ister âlim olsun, ister câhil olsun, ister avâmdan olsun, isterse hükümdar olsun bunların hepsi de isteklerini elde etmekten âcizdir. İşlerin oluş ve işleyişi karşısında hayrân kalmışlardır.

Muradsız olan rahat ve mutlu; muradı olan ise şaşkın ve sersemdir. Kâmil insan bu sırra vâkıftır ve bu hakikati âriftir ki, hiçbir kimse kendi muradını elde etmeye kadir olamaz. Çalışma gayret ve meşakkatle o kadarı ele girmez. Şu halde o, muradı ve tedbiri terk edip tevekkül[41] ve tefvîze[42] gitmiştir. Teslimiyet[43] ve rızayı âdet edinip her korku ve üzüntüden kurtulup iki cihan saâdetini bulmuştur. Çünkü Hak teâlâ; **“Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz”** (Bakara, 2/ 216) buyurmuş ve işlerin hayır ya da şer olduğunu insanların bilemediğini duyurmuştur.

İnsân-ı kâmil, işte bu sırrı da bilmiştir. Ve bütün dünya işlerini Mevlâ’nın muradına uygun, hüküm ve hikmetine mutabık görmüştür. Neticede Azîz ve Hakîm olan Allah’ın takdiri ile gönlü hoş olmuştur. Hükümlerine teslim olup rıza göstermiş, fiillerine itaat edip emrine âmâde olmuştur. Gönlündeki dağınıklıklar gitmiştir. Bütün himmetini Hakk’a tevcih ederek, Hakk’ın huzuruna gelmiştir. Aslâ bir tedbir, tercih, yönelme ve istemesi kalmamıştır. Bunların hepsi ondan gitmiştir. Her türlü talep, istek, dua ve beklentileri aradan kaldırmıştır. İsteklerini terk etmekle her muradına erişmiştir. Nefsini

ölü hale getirip gerçek aşkı bulmuş ve kalbinden içeri gitmiştir. Çünkü "*Ölmeden önce ölünüz"* emrini can ile tutmuştur.

Beyt
Kâmili zinde sanma ölmüştür
Rûhuna cismi merkad olmuştur

Günümüz Türkçesiyle
Kâmili diri sanma, o ölmüştür; ruhuna cismi, kabristan olmuştur.

Nazm
1-Hakîkat sırrını pîr-i mugândır kâşif ü dânâ
Lehu fazlun alâ ehli'n-nuhâ ilmen ve irfânen
2-Sözî remz ü işârettir sanursun istişâretdir
Ger anlarsan beşâretdir, değil tedrîs-i Mevlânâ
3-Hadîsi mahz-ı hikmetdir huyı îsâr-ı şefkatdir
İşi çün halka hizmetdir, "fe-sâre'l-küllü ihvânen"
4-O kim aşk ehli olmuşdur, gönülde dostu bulmuşdur
Dem-i aşk ile dolmuşdur, "metâ zernâhü ahyânen"
5-Çü bulmuş vecd ü hoş hali, unutmuş kîl ü boş kãlî
Mukaddem bahs odur tâlî, "le-kad kâne'llezî kânâ"
6-İrişmiş cezb-i rabbânî, kılub mî'râc-ı rûhânî
Sen anla ayn-ı aşk anı, "yerâhu'n-nâsü insânen"
7-Turuk sedd olmuş ey Hakkı, heman kendinde bul aşkı
"Fe-künnâ minhü a'yânen ve fînâ sâre ekvânen"

Günümüz Türkçesiyle
1-Hakikat sırrını keşfedip bilen mürşid-i kâmildir ki o, mürîdlerine ilmen ve irfânen üstündür
2-Sözü remizdir, işarettir; sanırsın ki istişaredir. Eğer anlarsan müjdedir; Mevlânâ'nın tedrîsi değil
3-Sözleri hep hikmettir; sevgisi cömertlik ve şefkattir. İşi halka hizmettir; ona herkes ihvandır.
4-O ki aşk ehli olmuştur, gönülde dostu bulmuştur. Aşk kadehiyle dolmuştur, ne zaman ki ziyaretine varsak ayılır.
5-Vecd halini bulmuş, çünkü dedikoduyu unutmuştur; ilk bahsedilecek olan budur, diğerleri tâlîdir.

6-Rabbânî cezbeye erişmiş, ruhânî mîrâca varmış, sen onu sırf aşk bil, insanlar onu insan zannetse de.

7-Yollar kapanmış Hakkı! Hemen kendine bul aşkı. Biz onda daima âyân olduk, bütün oluşumlar bizde meydana geldi.

---

[34]. Burada "mağara arkadaşı" olarak tercüme ettiğimiz "yâr-i ğâr" ifadesi, Peygamberimiz'in (s.a.v.) hicreti esnasında girdikleri mağarada yakın dostu olan Hz. Ebû Bekir'e verilen lakaptır. "Mağara arkadaşı" demektir. Mecâzen "sâdık dost" anlamına kullanılır.

[35]. "Mâ'rifetnâme'nin matbu nüshasında "*Ânın için avâm insanı kendi kalbinde sâkin bilmiştir"* şeklinde devam eden cümlenin *"sâkin bilmiştir"* kısmı yazma nüshada bulunmamaktadır.

[36]. Üns: Tasavvufta gönülde ulûhiyet mertebelerinin güzelliğini temâşâ etmekten hâsıl olan eser, etki.

[37]. Burada: *"Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşır. Tâ ki onun tutan eli, yürüyen ayağı, gören gözü ve işiten kulağı olurum"* mealindeki kudsî hadise telmih vardır.

[38]. Burada Nûr sûresi 24/35 âyetine işaret vardır.

[39]. Burada Enbiyâ sûresi 21/89 âyet-i kerîmesine telmihte bulunulmuştur.

[40]. Bkz. Yûsuf sûresi, 12/44.

[41]. Tevekkül: Sebeplere tevessül ettikten sonra işin neticesini Allah'a bırakmak. Allah'tan gelene râzı olmak. Kendine ait vazifeyi yaptıktan sonra neticelerini Allah'tan beklemek.

[42]. Tefvîz: İşini Allah'a havâle etmek.

[43]. Teslîm: Kendini Allah'ın takdirine bırakmak.

9- Sen sana gel, sen seni bil, kimsin? Ey Hakkı, nesin? Cismini hiç hesaba katma ki gönül sevgilinin sığınağı, sevgili mağara arkadaşındır.

6-**"Ne batıda ne de doğuda olan nûru"** bulan; gönül ehli nûrun kandili olmuş.

Muradsız olan rahat ve mutlu; muradı olan ise şaşkın ve sersemdir. Kâmil insan bu sırra vâkıftır ve bu hakikati âriftir ki, hiçbir kimse kendi muradını elde etmeye kadir olamaz. Çalışma gayret ve meşakkatle o kadarı ele girmez. Şu halde o, muradı ve tedbiri terk edip tevekkül ve tefvîze gitmiştir. Teslimiyet ve rızayı âdet edinip her korku ve üzüntüden kurtulup iki cihan saâdetini bulmuştur. Çünkü Hak teâlâ; **"Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu**

halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz" (Bakara, 2/ 216) buyurmuş ve işlerin hayır ya da şer olduğunu insanların bilemediğini duyurmuştur.

7-Varlığını mahvedip fenâyı bulsan; **"Vârislerin en hayırlısı"** sırrı ortaya çıkardı.

Örneğimizde insan ruhunun bir şeyin olmasına yönelik isteğinin gönülde hâsıl olması, Hak teâlânın yüce irâdesinin eserinin Arş'ta ortaya çıkışı makãmındadır. İnsan bedenindeki hayvanî ruh, cihanda ilk akıl (akl-ı evvel) mesâbesindedir. Hafıza kuvveti Levh-i mahfûz yerindedir. Beyinde oluşan bu irâdeyi parmaklara ileten beyaz sinir, onuncu akıl hükmündedir. Elin parmakları süflî unsurlar şeklindedir. Hisler ve kãbiliyetler, felekler ve yıldızlar gibidir. Yazı yazma âletleri, tabiatların anasına benzer. Yazılmış şekiller, gök boşluğuna ve mevâlîd-i selâseye benzer ki bu misalimizde "Bismillah"tır. Çünkü insan kalbi, bütün bedende yetkili olduğu için, her bir âzâsı kalbine boyun eğip itaatkâr olmuştur. Onun için avâm, insanı kendi kalbinde sâkin bilmiştir. Aynı şekilde Yüce Arş (Arş-ı azîm) Allah'ın irâdesiyle bütün âlemde yetki sahibi olup âlemin bütün kısımları Yüce Arş'a boyun eğip itaatkâr olduğundan, kimileri hâşâ "mülkün sahibi Arş'tadır" orada iskân etmektedir, düşüncesine kapılmışlardır. Şu halde; "*Muhakkak Allah, O'nu bilmesi için Âdem'i sûreti üzere yarattı"* cümlesinde işaret edilen mânâ, bu izahla anlaşılır. Çünkü sultanı yine sultan bilir. Sultanın değerini sultandan başkası ne bilir?

Muradsız olan rahat ve mutlu; muradı olan ise şaşkın ve sersemdir. Kâmil insan bu sırra vâkıftır ve bu hakikati âriftir ki, hiçbir kimse kendi muradını elde etmeye kadir olamaz. Çalışma gayret ve meşakkatle o kadarı ele girmez. Şu halde o, muradı ve tedbiri terk edip tevekkül ve tefvîze gitmiştir. Teslimiyet ve rızayı âdet edinip her korku ve üzüntüden kurtulup iki cihan saâdetini bulmuştur. Çünkü Hak teâlâ; **"Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz"** (Bakara, 2/ 216) buyurmuş ve işlerin hayır ya da şer olduğunu insanların bilemediğini duyurmuştur.

3-Hak; *"Benimle işitir, benimle görür"* dedi. Bulduğu için nûrunu bu suyla balçık karışımı.

. Burada: *"Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşır. Tâ ki onun tutan eli, yürüyen ayağı, gören gözü ve işiten kulağı olurum"* mealindeki kudsî hadise telmih vardır.

. Burada Enbiyâ sûresi 21/89 âyet-i kerîmesine telmihte bulunulmuştur.

. Burada Nûr sûresi 24/35 âyetine işaret vardır.

. Tevekkül: Sebeplere tevessül ettikten sonra işin neticesini Allah'a bırakmak. Allah'tan gelene râzı olmak. Kendine ait vazifeyi yaptıktan sonra neticelerini Allah'tan beklemek.

. Bkz. Yûsuf sûresi, 12/44.

. Teslîm: Kendini Allah'ın takdirine bırakmak.

. Tefvîz: İşini Allah'a havâle etmek.

Uyku ve uyanıklık halinde ona yönelip ondan gizli bilgiler alıp oluş âlemine ait sırlar olan geçmiş zamanın ve geleceğin işlerini (mugayyebât-ı kevniyye) bilir. Çünkü bu nefis o aklın aynası olup marifet nakışlarını alıp keşf ehlinden olur. Öyle olur ki insan ruhu kaynağından bir işi alıp hayal kuvveti (kuvvet-i mütehayyile) onu kendine uygun sûrete benzetip o sûret aynen ondan ortak duyguya (hiss-i müşterek) gelip oradan hayalde canlandırma (tahayyül) madeninde çeşitli sûretlerin aksi gelir. İşte nefs-i nâtıka onda güzellikte, letâfette ve büyüklükte acayip sûretler ve tuhaf şekiller müşâhade ederek onlarla konuşur. Yahut kimseyi görmeyip ancak manzum kelimeler ve güzel sesler ile **[154/b]** vezinli nağmeler işitir. Eğer bu sayılan işler uyku esnasında meydana gelirse, o gerçek (sâdık) rüyadır. Eğer uyku ile uyanıklık arasında vaki olursa, o vâkıadır. Ve eğer nefis, uyku esnasında ilk ortaya çıkış yerine denk gelmeyip bu halleri vasıtalarla görürse, o karışık rüya (edğâs-ı ahlâm) dır ki hayaller ve vehimlerdir.

Eğer Hak teâlâ seni bu beden memleketinde pâdişâh etmeseydi, sultanlık işlerini sana havâle etmeseydi ve sana âlemin numûnesi olman için bu nüshayı vermeseydi, sen o cihan sultanını nasıl bilebilirdin? Şu halde o Kadîm ve Ezelî olan Allah'a yüz bin hamd ve senâlar olsun. Yine O zevâlsiz Kerîm'e yüz bin şükür olsun ki **[152/b]** bu beden mülkünü emrine musahhar kılıp seni kendi âleminde sultan eylemiştir. Kalbini Arş, beynini Kürsî ve hâfıza kuvvetini Levh-i mahfûz eylemiştir. Sinirlerin, damarların, his ve kãbiliyetlerin toplanma yeri olan beynini gökler ve yıldızlar eylemiştir. Uzuv ve organlarına unsurlar ve haller verip hepsini sana itaatkâr eylemiştir. Seni bütün yarattıklarının en güzeli, en mükemmeli, en ikrama lâyık olanı ve en fazîletlisi olarak yaratıp, bütün kâinât üzerine gâlip ve üstün eylemiştir. Meleklerin secde mahalli ve feleklerin efendisi eyleyip seni ancak kendine secde ve ibadet edici eylemiştir. Sana bu yol ile kendi marifetini kolaylaştırıp ünsiyeti ve muhabbetiyle nimetlendirip ihsan eylemiştir.

. Burada “mağara arkadaşı” olarak tercüme ettiğimiz “yâr-i ğâr” ifadesi, Peygamberimiz’in (s.a.v.) hicreti esnasında girdikleri mağarada yakın dostu olan Hz. Ebû Bekir’e verilen lakaptır. “Mağara arkadaşı” demektir. Mecâzen “sâdık dost” anlamına kullanılır.

. Üns: Tasavvufta gönülde ulûhiyet mertebelerinin güzelliğini temâşâ etmekten hâsıl olan eser, etki.

. “Mâ‘rifetnâme’nin matbu nüshasında “*Ânın için avâm insanı kendi kalbinde sâkin bilmiştir”* şeklinde devam eden cümlenin *“sâkin bilmiştir”* kısmı yazma nüshada bulunmamaktadır.

Muradsız olan rahat ve mutlu; muradı olan ise şaşkın ve sersemdir. Kâmil insan bu sırra vâkıftır ve bu hakikati âriftir ki, hiçbir kimse kendi muradını elde etmeye kadir olamaz. Çalışma gayret ve meşakkatle o kadarı ele girmez. Şu halde o, muradı ve tedbiri terk edip tevekkül ve tefvîze gitmiştir. Teslimiyet ve rızayı âdet edinip her korku ve üzüntüden kurtulup iki cihan saâdetini bulmuştur. Çünkü Hak teâlâ; **“Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz”** (Bakara, 2/ 216) buyurmuş ve işlerin hayır ya da şer olduğunu insanların bilemediğini duyurmuştur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Muhafazası lâzım olan canın bileşik uzuvlarının yerlerinin mâhiyetlerini ve faydalarını, insan bedeninin korunması şartlarını; bazı müfred ilaç ve gıdaların tabiat ve hükümlerini, bazı yiyecek **[155/b]** ve meyvelerin faydalarını ve fazîletlerini, insan vücudunu koruyan ve güzelleştiren bazı elbise çeşitlerinin şekil ve renklerini onbir madde ile beyan eder.

Birinci Madde

Muhafazası lâzım olan temel organlarda ruhun mâhiyetini, yerlerini ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki tıp uzmanları şöyle demişlerdir: İnsan bedeninde bulunan canın mürekkeb organları şu aşağıda saydıklarımızdır ki beyin, iki göz, iki kulak, dil, akciğer, kalb, hicâb[44], göğüs, mide, bağırsaklar, karaciğer, safra, dalak, böbrekler, mesane, testisler, zeker ile kadında rahim ve göğüslerdir. Bunların hepsinin muhafazası vâcip ve lâzımdır.

Beyin yumuşak, boğumlu bir cevherdir ki rengi beyazdır. Beyin, atardamarların iliği ve toplardamarlardan ve (ümmü'd-dimağ)[45] olan zardan (gışâ)[46] ve kafatası kemiğine[47] bitişik zardan meydana gelir. Beynin biçimi üçgen gibidir. Tabanı başın ön tarafında ve iki kenarı ile çevrili köşesi başın arka kısmındadır. Bedenin his ve hareketi beyin ile mükemmelliğe ulaşır ki bedenin his organları yumuşak sinirler ile âzâların hareketleri sert sinirler vasıtayla elde edilmiştir; hikmetleri daha önce anlatılmıştır.

Gözlerin her biri yedişer tabakadan ve üçer sıvıdan oluşmuştur. Toplam on tabaka olarak bilinir. Birinci tabaka, mültehimedir[48] ki, havaya muhatap olan tabakadır. İkinci tabaka, karinedir[49] ki mültehimeden sonradır. O renksiz yaratılmıştır ki kendi altında olan tabakanın rengiyle renklenmiştir. Üçüncü tabaka, ayniyedir ki ya siyah veya elâ (şehlâ)dır. Yahut yeşilimsi sarı (safra) veya gök mavisi (zerkâ)dır. Mültehimenin altındaki tabaka renksiz yaratılmıştır ve altındaki tabakanın rengiyle renklenmiştir. Ayniye tabakasından sonra beyaz rütûbettir ki yumurta beyazı gibi sâfîdir. Dördüncüsü, ankebûtiyyedir ki örümcek yuvasına benzer. Bundan sonra rütûbet-i celdiyyedir ki kar gibi şeffaf ve sâfîdir.

Daha sonra rütûbet-i zücâciyyedir ki erimiş cama benzer. Beşinci tabaka şebekiyye (retina)dır ki rütûbet-i zücâciyeden sonradır. Altıncı tabaka

meşimiyyedır ki ona benzer. Yedinci tabaka sulbiyyedir ki hepsinden sert ve göz kemiğine bitişmiştir. Bu tabakaların faydaları ve görevleri çok uzun olduğundan anlatmadan geçiyoruz. Kulakların her biri et, kıkırdak ve hassas sinirlerden oluşmuştur. Faydaları ve görevleri sesi işitmeleridir. Dil et, atar ve toplardamarlar ile hassas sinirlerden ve yemek borusu zarına bitişen zardan oluşmuştur. Faydası ve görevi yiyeceklerin tadını tatmak, lokmaları değiştirmek, konuşmak ve yutmaya yardımcı olmaktır. Akciğer (riye), kırmızı gül renginde olan etten ve nefes borusunun kıkırdaklarından ve kalpten doğan atardamarlardan meydana gelir. Rîye ki akciğerdir, kendi zâtında hissi yoktur. Ancak zarının az bir hissi vardır. Bunun faydası ve görevi, yürekte ortaya çıkan yüksek ateşi serinletmektir.

Yürek, kozalak şeklinde konik bir cisimdir ki tabanı göğsün ortasında ve başı, sol tarafta yerleşmiştir. Rengi, narçiçeği kırmızısıdır. Kalp, lif et ile gışâ-i sulbden meydana gelmiştir. Kalp, vücudun hararet merkezidir. Onun iki boşluğu (karnı) vardır ki sağ karıncığı az bir ruh ve çok kan ile doludur. Onun akış yerleri vardır. Onlarla yürekten akciğer tarafına gıda gidip akciğerden kalbe temiz hava gelir. Onun sol karıncığı az bir kan ve çok ruh ile doludur. Ayrıca kalp, **[156/a]** atardamarların doğuş yeridir. Hicâb-ı sadr (diyafram), sağlam etten, hassas ve hareketli sinirlerden meydana gelmiştir. Bunun faydası ve görevi, kalbin çekmesi ve genişletilmesidir.

Mide dairevî şekilli bir organdır ki et, sinir ve atardamarlardan oluşmuştur. Mide üç parçaya bölünmüştür. Birinci kısmına yemek borusu, ikinci kısmına mide ağzı, üçüncüsüne midenin dip kısmı denilir. Yemek borusu, ağzın sonundan gelip göğüs kemiği sınırında son bulur. Mide ağzı bahsedilen sınırdadır ki etten mahrum kalmıştır, yani etsizdir. Midenin dip kısmı etli yaratılmıştır. Yeri göbeğin üstüdür. Midenin faydası ve görevi, yiyecekleri hazmetmektir. Bağırsaklar kat kat hassas sinirler şeklindedir ki sinir, yağ, toplardamarlar ve atardamarlardan oluşmuştur. Bunlar yedi tanedir: Birincisine "bevvâm"[50], ikincisine "oniki parmak bağırsağı", üçüncüsüne "sâim" (tutucu), dördüncüsüne "dekkâk", beşincisine "A'ver" (körbağırsak), altıncısına "kolon", yedincisine "müstakîm" (düzbağırsak) denilmiştir. Düzbağırsak makat halkasına bitişiktir. Bunların faydaları ve görevleri, gıdaların atıklarını ve fazlalıklarını vücuttan uzaklaştırmaktır.

Karaciğer (kebed), toplardamarlar ve atardamarlar ile kendini örten bir zardan meydana gelmiştir. Bunun kendisinde his yoktur fakat zarı çok hassastır. Rengi donmuş kana benzer. Kebed ki karaciğerdir, kan damarlarının başlangıç yeridir. Karaciğerin yeri, sağ taraftadır. Dışı son

kaburgaya bitişik, karnı mide hizasında, üst tarafı göğüs ile karnı ayıran zara bitişik ve alt tarafı böğüre ulaşmış vaziyettedir. Bunun faydası ve görevi, âzâlara beslenmeleri için kan üretmektir. Öd kesesi (merâre), karaciğere bitişiktir ki, safrayı (ödü) saklayan bir kesedir. Faydası ve görevi bu safrayı, karaciğerden çekip almaktır. Dalak (tıhal), et ve damarlardan meydana gelmiştir. Rengi karaciğerin rengine benzer. Kendisinin hissi olmamakla birlikte, üzerindeki zarı hassas yaratılmıştır. Yeri, sol tarafta arka kaburga kemikleri ile midenin arasıdır. Öd kesesindeki kara safrayı (sevdâ) toplayan bir kap gibidir. Faydası ve görevi, bu safrayı karaciğerden kendine çekmektir.

Böbrekler (kilyetân), her ikisi de kırmızılığı az olan sağlam et ile çok yağdan ve atardamarlardan meydana gelmiştir. Kilye ki böbrektir, kendi nefsinde hissi olmamakla birlikte üzerindeki zarının hissi çoktur. Yeri, sırtın alt tarafıdır. Faydası ve görevi, karaciğer yumrusundan idrarı (bevl) alıp mesaneye göndermektir. Mesane damarlar ile kat kat sinirleri olan bir cisimden ve atardamarlardan meydana gelmiştir. Bunun yeri makat ile kasık arasındadır. Faydası ve görevi, idrarı toplamak ve dışarı atmaktır.

Şu halde böyle yaratılmış bir binayı türlü imar biçimleriyle imar edip güzelleştirmek, içini ve dışını kemâlât ve olgunluğun her türlüsü ile süsleyip güzelleştirmek her şeyden daha mühim ve lüzumlu bulunmuştur. **[156/b]** Bu sanatların bilgi ve tecrübesinden yüzlerce ibret alınmıştır.

İnsanı en güzel bir biçimde yaratan Hakîm, Musavvir, Bâri ve Hâlık olan Allah'ı her türlü noksanlıktan tenzih ederiz. Yaratıcıların en güzeli Allah'ın şânı yücedir.

İkinci Madde

İnsan bedeninde sağlığı korumanın esaslarından olan tabiat ve huyları bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Tıp uzmanları şöyle demişlerdir: Tıp ilmi beden ilmidir ki onun nazariyesi (teori) ve ameliyesi (pratik) haddizâtında iki ayrı ilim dalıdır. Birinci kısmı hıfz-ı sıhhattir, ikincisi hastalıkları tedavi etmektir.

Hâlbuki sağlığı korumak büyük bir nimettir. Din ve dünya ehlinin bitmeyen sermayesidir. Vücudun sıhhatini korumak ve kollamak büyük bir saâdettir. Kadir ve kıymetini bilip kurallarına ve şartlarına uygun bir şekilde yaşamak hoş bir nimettir. Çünkü vücudunun sağlığını koruyan akıllı insan afiyet bulur. Cismine hastalık bulaşmaz, tedavi ve ilaca ihtiyacı kalmayıp

rahat bulur. Gönül rahatlığıyla marifet-i Mevlâ'ya nâil olur. O halde bu ***Marifetnâme***'de sağlığı korumanın şartlarını ve esaslarını yazıp açıklamak lâzımdır. Ta ki o nimet ve mutluluğun kadir ve kıymetini bilip fırsat elde iken onu koruyup kollayasın. Ömrün oldukça sıhhat ve âfiyette kalasın. Gönül hoşluğu içinde marifet ve muhabbet-i Mevlâ ile meşgul olasın. Gerçi sağlığı korumanın şartlarını ve esaslarını bilen kimse, Allah'ın yardımı ile vücudunun sıhhatine sahip olur. Ancak, çok bilgili bir doktor da olsa gençlik ve kuvvetini daima elde tutamaz. En uzun ömür olan yüz yirmi yaşına gidemez.

Bir de mecburî bir iş olan tabiî ölümün vakti geldiğinde onu hiçbir kimse geciktiremez. Çünkü bedenin var olması ve varlığını devam ettirmesi öyle bir rütûbetle mümkündür ki yiyecekleri sindirip fazlalıklarını ve işe yaramayanlarını atan hararete yakın bir sıcaklığı olsun. İşte bu tabiî sıcaklık o maddesi olan tabiî ıslaklığı dağıtıp yok etmek sûretiyle azalttıkça bu hararet de azalıp gıdaların hazmı da zayıf olur. Bedenin varlığını sürdüren özelliği azalır ki bu bedende günden güne tabiî ıslaklığı yok olana kadar zayıflayarak noksanlaşır. O zaman tabiî sıcaklık da sönükleşir. Her kişinin kendisine ait olan mizac ve kuvveti bakımından ömrünün müddeti ve eceli olan tabiî ölümü ancak budur.

İnsanın kendi elinde olan sağlığı korumanın en ileri derecesi şudur ki, ilk önce mizacları bilip ondan sonra mecburî sebepleri değiştirmek sûretiyle bedende bulunan tabiî nemi iltihaptan korusun. Beden kısımlarının aşırı derecede biribirinden ayrıştırmasına (tahallül) engel olsun. Ömrünün sonuna kadar dışarıdan bir zarar gelmezse, insan hayatının dört aşamasından (esnân-ı erba'a-)[51] her bir dönemi, kendi gereklerince koruyup kollayarak, sıhhat ve afiyet içinde gönül huzuruyla ömrünü tamamlasın.

Bedenin mizacları on alâmetle bilinmiştir.[52] Mecburî şartları altı tanedir: Bedenin on mizacının birincisi, dokunma hissi (lems)dir. Mizacı dengeli olan bedenin dokunma hissi, sıcaklık ve soğukluk hallerinde dengelidir. Mizacı bozuk olanın hissi de mizacının bozuk olduğu yönde hissedilmiştir.

İkincisi kas, vücudun yağlılığı ve iç yağlarıdır. Bunların çokluğu bedenin rütûbetine, azlığı ise kuruluğuna işarettir. Fakat kasın fazlalığı bedenin nemli ve sıcak oluşuna işarettir. Yağın ve iç yağlarının çokluğu bedenin nemli ve soğuk olduğuna işarettir.

Üçüncüsü, kıl (şa'r)dır. Onun çokluğu, kıvırcık oluşu, kalınlığı ve siyahlığı, bedenin sıcak ve kuru olduğunun alâmetidir. Az, düz, ince ve

beyaz olmaları, bedenin soğukluk ve nemliliğine işarettir.

Dördüncüsü, bedenin rengidir. Beyaz olması soğukluğuna ve balgamın **[157/a]** çokluğuna, kırmızılığına, sıcaklığına ve kanın çokluğuna, ikisinin karışımı itidale alâmettir. Bedenin buğday renkli olması hararetine; sarılığı, hararetine ve safranın çokluğuna; siyahlığı, soğukluğun çokluğuna ve sevdânın fazlalığına işarettir.

Beşincisi, organların görünüşüdür ki göğsün genişliği, nabzın kuvvetli atması, kan damarlarının belli olması ve geniş çaplı oluşu; el, ayak ve kemiklerin büyüklüğü, bedenin sıcaklığına ve hararetine, bunların zıtları bedenin soğukluğuna işarettir.

Altıncısı, organların alma kabiliyeti niteliğidir ki vücudun tesir altında kalmasının sür'ati hangi yönden olursa, bedenin de o yönde olduğuna işaret eder. Mesela soğukluk keyfiyetinden sür'atle etkilenmek, o bedenin soğuk olduğuna işaret eder.

Yedincisi, tabiî fonksiyonlardır ki işlevlerinde normal ve sağlıklı olan mizac, kendi dengesine; normal olmayan ya da bozuk olan mizac soğukluğuna; düzensiz ve karışık olan mizac hararetine, hızlı mizaclı oluşu yine hararetine, yavaşlığı soğukluğuna işarettir.

Sekizincisi, uyku ve uyanıklıktır ki uykunun çokluğu bedenin soğukluğuna ve nemine, uyanıklığın çokluğu hararet ve kuruluğunun çokluğuna, ikisinin dengeli oluşu, bedenin dengeli oluşuna işarettir.

Dokuzuncusu, büyük abdestin durumudur ki onun keskin kokulusu ve sağlam renklisi bedenin hararetine, zıddı bedenin soğukluğuna alâmettir.

Onuncusu, psikolojik faaliyetlerdir (nefsî intikaller) ki onların kuvvet, sür'at ve çokluğu bedenin sıcaklığına, ağır ve tembel oluşu bedenin soğukluğuna işarettir. Devam etmesi ve kalması, bedenin kuruluğuna; çabuk gitmesi nemine işarettir. Kızgınlık, şehvet, cür'et ve hiddet, çabuk ve çok konuşmak bedenin hararetine; ağır başlılığın (vakar) ve utanmanın (hayâ) çokluğu soğukluğuna; kalbin zayıflığı nemine; korkaklık ve ürkeklik kuruluğuna işarettir.

Burada açıklanan on alâmetten başka, insan bedeninde olan dört karışımdan (ahlât-ı erba'a) her birinin çoğalmasının pek çok alâmetleri vardır ki şunlardır:

Kanın fazla (baskın) olduğunun alâmetleri, başta bir ağırlık, vücutta duyulan ağırlıktan dolayı gerinme (temattî), esnemek (tesâüb), uyuklama (nüâs), hislerin ve idrakin zayıflığı, sersemlik (belâdet), yüzün ve dilin kızarması, çıbanların (demâmil) çıkması, yaralar (sübûr), baş ağrısı (insıdâ')

ve burun kanamasıdır (ru'âf). Bir de, rüyada kırmızı şeyler görmek ve uyanık durumda iken ağızdaki tatlılıktır.

Balgamın fazla olduğunun alâmetleri, beyazlık (solgunluk), beden gevşekliği (tezehhül), soğuk ve nemli deri, fazla salya (ağız salgısı), susuzluğun azalması, zayıf sindirim, asit fışkırmaları, geğirme, tabiî sersemlik (belâdet-i tab'), çok uyku, rüyada sular ve kar görme, uyanıklık halinde ağızda tuzluluktur.

Safranın fazla olduğunun alâmetleri; benizin ve gözlerin sarı renkli olması, ağzın ve burun deliklerinin kuruması, şiddetli susuzluk, iştahsızlık, çok kusma (gusbân), dilin kuruması, rüyada ateş ve parıltılar görme ve uyanıklık halinde ağızda acılıktır.

Sevdâ (kara safra)nın fazla olduğunun alâmetleri; bedenin kuruması (yübûset), bozuk deri, kanın renginin siyah olması, endişe, mide yanması, bozuk iştah, kırmızı renkli yoğun ve bulanık idrar ve kan, rüyada dumanlar (edhine) ve bostanlar (mehârif) görmek ve uyanıklık halinde ağızda ekşiliktir.

Tıp uzmanlarının gözlem ve deneylerle (tecrübe) ile bildikleri bunlardır. Doğrusunu Allah bilir.

Üçüncü Madde

İnsan bedeninin sağlığını koruma ve kollamanın esaslarından olan zarurî altı sebebi (şartı) bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki tıp uzmanları şöyle demişlerdir: Yaratılmış bedenin devamının zarurî sebepleri altıdır:

Birinci sebep, bizi kuşatmış olan havadır ki onu teneffüs edip içeri çekerek akciğer (rîye) içinde, ruhun duman buhârı olan atıklarını (karbondioksit), nefes vererek çıkarıp ruha değişme ve düzelme vermek için kendisine muhtaç olunmuştur. Ve bu havadır ki hali üzere saf ve sağlıklı (mutedil) kalıp pis kokular ve çirkin dumanlarla karışmamıştır. Bu haliyle bedenin devamını sağlayıcı ve vücudun sıhhatini koruyucudur. Eğer hava, pis koku, duman ve benzerleriyle bozulup değişirse, hükmü de değişir. **[157/b]**

Şu halde dört mevsimin her biri, kendine uygun olan hastalığı verip zıtlarını giderir. Gerçekten yaz mevsimi, safrayı çoğaltarak, onunla ilgili hastalıklara sebebiyet verip rütûbetleri bozar, kalbi ısıtarak da susuzluk ve hararet meydana getirir.

Sonbahar, gece ve gündüzü değiştirir. Soğuk ve sıcaklar ile hastalıkları çoğaltıp meyvelerin bolluğu ve çoğalması ile kanı azaltır, sevdayı çoğaltır.

Kış mevsimi, balgamı çoğaltarak hastalık verip baş bölgesini sıkmak sûretiyle nezle, grip ve öksürük yapar.

İlkbahar, dört esas karışımı (ahlât-ı erba'a) hareket ettirerek boğaz şişlikleri (bademcik iltihâbı) yapar. Kanı çoğaltarak çeşitli hastalıkları getirir. Ancak yine de bu mevsim, mevsimlerin en iyisidir. Hayat ve sıhhat için en uygunu, latîfi ve tatlısıdır.

İkinci sebep, bedensel (cismâni) hareket ve hareketsizliklerdir. Bedenin bu hareketi, zayıflık ve kuvvette; azlık ve çoklukta; yavaşlık ve hızlılıkta değişik değişik olduğundan, az fakat aynı zamanda hızlı ve kuvvetli bir hareketin, bedeni zarara sokmasından ziyade ısıtması daha çoktur. Az, fakat yavaş ve zayıf hareketin etkisi bunun tam aksidir. Aşırı hareket ve hareketsizlik, bedenin soğukluğudur. Hareketin dengeli olanı, gıdaya yoldur. Hareketsizliğin dengeli olanı, sindirimi kolaylaştırır.

Üçüncü sebep, nefsin hareket ve hareketsizliğidir. Nefsin (canın) bu hareketine, ruh ile kan hareketi lâzımdır. Şu halde ruh, bedenin dışına ya bir kerede hareket eder, aşırı kızgınlık halinde olduğu gibi. Yahut yavaş yavaş, azar azar hareket eder, üzüntü ve keder vaktinde olduğu gibi. Veya ruh, bedenin içine bir kerede hareket eder, korku ve çekinme halinde olduğu gibi. Veya azar azar hareket eder, üzüntü ve endişe anlarında olduğu gibi. Yahut bedenin dışı ve içine arka arkaya hareket eder, utangaçlık zamanlarında olduğu gibi.

Ruhun bu bildirilen hareketlerinde, bedenin harekete gelen tarafının ısınması, hareket etmeyen kısmının soğuk olması lâzım gelir. Çünkü bedenin ısınması, hareketin devamlılığından, soğuması ise azlığındandır. Adı geçen hareketlerin çok olması zarardır; hareketsizliğin çokluğu da soğukluk ve tembelliktir.

Dördüncü sebep, uyku ve uyanıklıktır ki uyku hareketsizliğe, uyanıklık ise harekete benzer. Çünkü uyku halinde ruh, kendi hararetiyle yemekleri sindirmek için bedenin içine yönelince bedenin dışı soğukluğu üzere kalır. Onun için beden uykuda iken, uyanıklıktan daha çok elbise ve örtüye muhtaç olur. Uykunun çokluğu bedenin nem ve soğukluğunu artırır. Eğer uykuda ruh bedene girerek hazmı mümkün olan gıda bulursa, onu hazmedip bedeni ısıtır. Hazmı mümkün olmayan gıdayı veya karışımı bulursa, hararetin hareket ettirmesiyle onu yayıp bedeni soğutur. Gece

uykusuzluğunun çokluğu beyni zayıflatır, sindirimi bozar. Bünyeyi bozarak, tabiî nem ile acıkma meydana getirir.

Gündüz uykusu makbul olmayıp tehlikelidir. Çünkü gündüz uykusu, rengi bozar, dalağa zarar verir ve üzüntü getirir. Nefsanî kuvvetlerin bozulmasının ve kederlerin sebebidir. Gündüz uykusu adet edinilip ikinci tabiat olduysa, birden terk edilmesi doğru olmaz. Ancak yavaş yavaş terki gerekir. Uyku ile uyanıklık arasındaki tereddüt ve bekleme de kötüdür. Şaşkınlık ve eleme sebep olur.

Beşinci sebep, yiyecek ve içeceklerdir. Bunlar bedene ya sırf nitelikle tesir eder ki bu, halis şifâdır. Ya da sadece maddesiyle tesir eder ki o halis gıdadır. Yahut sırf sûretiyle tesir eder ki eğer onun özelliği bedenin mizac ve hayatına uygun ise tiryâka (panzehir) şâmildir. Eğer uygun değil ise öldürücü zehir gibidir. Veya hem maddesiyle hem keyfiyetiyle tesir eder ki o devâ olan gıdalardır. Yahut hem keyfiyet hem de sûretiyle tesir eder ki hususi tesiri olan ilaçlar böyledir. Sakamonya[53] gibi. **[158/a]** Veyahut da hem maddesiyle hem sûretiyle tesir eder ki bu özellikli gıdadır. Elma gibi.

Gıdalar ya latîf, ya galîz (kaba, sert) ya da ikisinin ortası olur. Bunların her birinin bedeni beslemesi ya çok ya da az olur. Sâde su (mâ-i mutlak) basit olduğundan bedene gıda olmaz. Ancak o besinleri yumuşatmak ve pişirmek için ve onu dar yollardan geçirmek için kullanılır.

Altıncı sebep, kusmak (istifrağ, çıkarma) ve hapsetme (tutma) dir. Bunların dengeli olması bedene faydalı olup sıhhati koruyucudur. Kusmanın çok olması bedeni soğutur ve boşaltır. Eğer kusulan madde, kan ve safraya gâlip olan balgam ve sevdâ gibi soğuk ve kuru olursa, bu sefer çok fazla kusma, bedenin rütûbetini arttırır. Fazla tutma ise, kan damarlarının dolup iltihaplanmasına, rütûbete, iştihanın kesilmesine ve bedenin ağırlaşmasına yol açar. Soğuk su ile gülsuyu yüze çarpılsa, her harareti uzaklaştırıp tabiî harareti kuvvetlendirip fenâlık geçirmeyi ve bayılmayı önler. Ancak ârif ve uyanık olan, hepsini Allah teâlâdan bilir.

"O'nun şânı yücedir, bağışı ve ikramı herkesedir, kendinden başka ilâh yoktur."

Dördüncü Madde

Yukarıda bahsedilen altı mecburî sebepten üçünün dengelenmesini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki tıp uzmanları şöyle demişlerdir: Vücudunun sağlığını korumaya çalışan ve bunu kendisine vazife edinen kimseye

lâzımdır ki bahsedilen altı mecburî sebebi tedbir ile dengelenmiş olsun. İlk önce kuşatıcı havayı dengelemek (ta'dîl) gerekir ki, ilkbaharı isteyerek karşılayıp kusarak boşaltım yapmalıdır. Koruk (husrum) gibi kavrulmuş şeyler kullanıp nar tanesi gibi teskin edici maddeleri yemelidir. Zor hareketlerden, tatlılardan ve sıcak hamamlar gibi ısıtıcı yerlerden kaçınıp yemeği azaltmalı, elbiseyi hafifletmelidir.

Yaz mevsiminde az hareket edip gölgeli yerlerde kalmaya gayret göstermelidir. Safrayı gideren latîf ve soğuk yiyecekleri yemelidir. Her türlü hararet yapıcı ve kurutulmuş yiyecekten uzak durmalıdır. Salatalık (hıyar) ve kavun-karpuz gibi taze nefis meyveleri tercih etmelidir. Beyaz elbise ve soğuk tutan keten elbiseyi tercih etmelidir. Sonbahar'da çok cinsî münasebette bulunmaktan, soğuk su ile banyo yapmaktan, her türlü kurutulmuş gıdadan kaçınmalıdır. Soğuk içeceklerden, yaş meyveleri çok yemekten, kusmaktan, baş açmaktan, sabahın soğuğundan ve öğlenin sıcağından sakınmalıdır. Kış mevsimini kürk ve kalın örtü ile karşılayıp et ve keşkek gibi kuvvetli ve sıcak yemekler tercih edilmelidir. Bu mevsimde sert ve ağır hareketler vücuda faydalıdır. Kışın kusmak kuvveti azaltır.

Cismânî hareket ve hareketsizlikte denge sebepleri: İçinde ve dışında bulunan sebeplerle ve daima ondan ayrılıp giden kısımlara karşı gıdaya ihtiyacı olduğu için, beden gıdasız devam edemez. Hiçbir gıda tamamen bir vücut organına bir bölüm olamaz. Belki, dört sindirimin her bir aşamasında gıdadan bir fazlalık ve bir artık kalır ki onda bir fayda kalmamıştır. O fazlalığın atılmasına tabiat fırsat bulamadığından, ona dönüp bakmaz. Eğer fazlalıklar vücutta uzun müddet kalıp çoğalırsa, bedende o kadar atık madde toplanır ki bedene nitelik yönünden zarar verir. Yani bedeni ya ısıtır ya da kokuşturur; ya soğutur ya da hararetini söndürür. Ya da nicelik bakımından zarar verir. Yani kan damarlarını tıkayıp bedene ağırlık verir. Kabızlık (peklik) hastalıkları oluşur. Eğer o toplanan madde kusulsa elbette beden o ilaçlardan eziyet bulur. Çünkü kusturan ilaçların çoğu zehirlidir. Üstelik bedene yarayan ve faydalı olan karışımı da dışarı atmaktan geri kalmazlar. Şu halde vücutta toplanan fazlalıklar kalsa da dışarı atılsa da bedene zarardır.

Hâlbuki riyâzet (spor) denilen beden hareketi o atık ve fazlalıkların oluşumuna engel olur. Çünkü beden hareketi bütün vücut organlarını ısıtarak, fazlalıkları öyle **[158/b]** bir derece çekip götürür ki [dört hazım devresinin] hiçbirinde bir fazlalık kalmaz. Eğer dengeli hareket açıklanacak vakitlerinde yapılacak olursa, o bir beden hareketidir (riyâzet) ki bedene

sürûr ve hafiflik verip onu gıda almaya kabiliyetli kılar. Mafsallara sertlik verip ayrışma ve nem ile sinirlere, kirişlere dayanıklılık verir. Her türlü maddî hastalıktan koruyup mizaca bağlı hastalıkların çoğunu uzak tutar.

Beden hareketinin vakti, gıdaların tamamen mideye inip hazmedilmesinden sonradır. Yani akşam yemeği vakti, gıdalar midede, karaciğerde ve damarların içinde hazmedilip diğer yemek vakti geldiği zamandır.

Orta bir beden hareketi şudur ki kendisiyle yüzün rengi kızarıp deride damarların görünmüş olsun. Damarların akışının hızlandığı beden hareketine gelince, o aşırılıktır. Onunla bedenin sıcaklığı artarak beden kurur, nemi gider. Hangi vücut organının dengeli beden hareketi çok olursa, o organ kuvvetli olur; özellikle de o beden hareketinin türünde kuvvet bulur. Mesela, elin hareketi eşya taşımada çok olsa, onun kuvveti eşya taşıma konusunda ham ellerden daha fazla olur. Her kuvvetin tabiatı ve şânı vücut organının hareketi gibidir. Nitekim hâfızlığa devam edenin hâfıza kuvveti çoğalır.

Her uzvun kendine mahsus bir beden hareketi vardır. Şu halde beynin hareketi aksırmak olur ki, o hareketle tabiat onda bulunan ezâ ve sıkıntıyı giderir. Ona genizden (hayşum) bitişen zararlı kokuları uzaklaştırır. Akciğerin hareketi öksürüktür ki, o hareketle tabiat, onda olan kalın balgamı veya göğse isabet eden aşırı soğuğu giderir. Vücut organlarının seğirmesi (ihtilâc) hastalığı sert bir rüzgardır ki, o yel onlardan ayrılıp bir yere girinceye kadar adaleler ve onlara bitişik olan deri hareket eder. Titreme, hareket etme kuvvetinin adaleyi hareket ettirmeye gücü yetmediği zaman olur.

Nitekim o korku, öfke, kargaşa, üzüntü ve gayretten meydana gelir. Göğsün hareketi okumadır. Okumaya sessizden başlayıp derece derece sesi yükseltmek ona rahatlık verir. Kulağın hareketi, güzel sesleri ve hoş nağmeleri dinlemektir. Gözün hareketi, güzel şeyleri seyretmektir. Elin hareketi, kuvvetlice alıp tutmaktır. Ayağın hareketi, gitmektir. Rahvan ata binmek bütün bedenin hareketidir ve bu, bedeni ısıtmaktan ziyade ayrıştırır. Salıncakta salınmak, mutedil ata binmek gibidir. Top ve çevgan oynamak beden ve canların hareketidir. Çünkü bunda oyunu kazanan neşeli ve mutlu olur. Kaybeden ise üzgün ve öfkeli olur.

Gemiye binmek, hıltları (dört karışım) hareket ettirir ve mideye faydalıdır. İstiska (vücûdun herhangi bir tarafında ya da karında su birikmesi) ve cüzam (miskin hastalığı) gibi müzmin hastalıkları giderir. Çünkü gemi

yolculuğunda ferah ve sıkıntı birbiri ardınca mevcuttur. Eğer gemide kişinin kusması gelirse engel olmasın. Çünkü bedene gayet faydalıdır.

Âzâları oğmak da hareketten (riyâzet) kabul edilmiştir. Eğer oğma sert bir hırka ile olursa kanı cildin dışına doğru çekeceğinden, tenin rengi kızıl görünür. Normal bir oğma vücut organlarına kuvvet verir. Aşırısı ise zahmet verir. Hareketlerin dengeli oluşunda ve nefsin hareketsizliğinde, ruhun harekete geçmesinin kaynağı (menşe') muhakkak ki onun kendisinde olan gazap ve şehvettir. Gazabın çok fazlası öfke (tehevvür), çok azı korkaklık (cübn), ortası cesarettir. Bu dengeli hareket beden için sıhhat, can için şeref, din ve dünya için bir emniyettir. Şehvetin çok fazlası tamahkârlık (şereh), çok azı düşkünlük ve zayıflık (humûd), ortası iffettir. Bu dengeli hareket bedene sıhhat, cana lezzet **[159/a]** ve iki cihanda rahatlık ve selâmettir.

Bahsedilen tamahkârlık (şereh) nefsin istîlâsı ile akla gâlip gelirse ona mecâzî aşk denir ki hayal kurmanın (malihulyâ) bir çeşididir. O bir hastalıktır ki çoğunlukla gençlere ve bekârlara musallat olup kişiye âşık olduğu kimsenin istek ve arzusunun dışındaki şeylerden yüz çevirtir. Bu aşkın sırrı ve sebebi, sevgilinin şekil ve güzelliğini aşırı derecede yüceltmek ve devamlı onu düşünerek, onunla ilgili konuşmayı alışkanlık haline getirmektir. Ekseriyetle o düşünce ile birlikte cinsî münasebette bulunma arzusu da bulunur. Bu hastalığın alâmeti rengin sararması, bedenin zayıflaması, göz kapağının şişmesi ve gözlerin çukurlaşmasıdır. Bu âşığın gözlerinin içi parlar, güleç ve neşelidir. Sanki o, bir güzel şeye bakıyor gibidir. İçten gelen bir "ah!" ile üzüntülü sesi gelir. Onun halleri ve davranışları düzensiz olur. Uykusunun azlığından seherlerde uyanık olur.

Eğer bir doktor onun nabzını tutarak arkadaş ve tanıdıklarının isimlerini ve vasıflarını saysa, hangi isimde nabzı değişip yüzünün rengi atarsa o ismin sahibinin onun sevgilisi olduğunu bilir.[54]

Sevdiğine kavuşmak gibi ilaç olmaz. Eğer âşığa sevdiğine kavuşma imkânı meşrû bir şekilde mümkün değilse, ona sevdiğini kötüleme ve ondan nefret ettirme yolu ile ilaç verilir. Eğer aklı başında olanlardan ise nasihat kabul edip o sevdadan vazgeçer. Eğer nasihat kabul etmezse bu sefer onu hor görüp alay etmek ve aşkına delilik ve sevda demek sûretiyle bu sevdadan uzaklaştırılr ve sıhhat bulur. Eğer müzik dinlemeyi (semâ) terk etmezse ve âcilen tedavi edilmezse, aşk onun tabiatını da istîlâ eder ve helâk olur.

Beyt

Fedâ’u’l-aşki leyse leh devâ’un
Velev kâne’l-Mesîhu leh tabîben

Beyt(in tercümesi)
Aşka feda olanın ilacı yoktur; doktoru Mesih bile olsa.

Beşinci Madde

Mecburî altı sebepten geri kalan üçünün dengesini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki tıp uzmanları şöyle demişlerdir: Bedenin sağlığını korumaya gayret eden kimse altı mecburî sebebin kalan üçünü de tedbir ile dengeli yapsın ve ömrünün sonuna kadar sıhhat ve âfiyetle yaşasın.

Uyku ve uyanıklığın dengesi

Uykunun en iyisi, süresi ve zamanı dengeli olanıdır. Yani uyku, dört saati geçecek kadar kesintisiz ve derin olmalıdır. Uykuya, yemek midede hazm olunduktan sonra başlamalıdır. Yani yeme ve içmeden iki üç saat geçtikten sonra uyku bastırdığında ikinci hazımda uyumalıdır. Midesi zayıf olan kimse yiyeceklerin hazmına uyku ile yardım etmek isterse, ilk önce yarım saat kadar sağ tarafı üzerine yatması lâzımdır. Böylece sağ tarafa meyilli olan mide ağzından gıdayı karaciğerin çekip alması kolay olsun ve karaciğerin harareti onu ısıtsın. Bundan sonra sol taraf üzerine yatıp uyumak gerekir. Böylece karaciğer mide üzerine yorgan gibi yayılarak onu ısıtsın ve hazm işinde mideye yardımcı olsun. Bundan sonra yine iki saat kadar sağ taraf üzerine yatıp uyumak gerekir. Bu hareket, ikinci hazım için gıdanın karaciğer tarafına gitmesine yardımcı olur.

Yenilen şeylerin karakterini ele geçirme yönünden uykunun bedene sağladığı katkı, uyanıklık durumundan daha çoktur. Çünkü uyku halinde vücudun iç ısısı fazla olduğu için, vücut maddeyi çok fazla etkisi altına alır. Yenilen maddeyi akışkan hale getirme yönünden uyanıklığın bedene sağladığı katkı uyku halinden daha çoktur.

Çünkü uyanıklık halinde vücut ısısı dış tarafa yönelerek, maddeyi ayrıştırıp, akışkan hale getirir. Uykusunda sebepsiz yere çok terleyen, gıda ya da karışım ile dolu demektir. Kimin uykusu ağır ve uzun olursa, yani sekiz saatten fazla olursa, onun beyninde fazla nem varıdır. O, hafif gıdalar yiyerek uykusunu hafifletmeli ve dengeyi bulmalıdır. Kim uykusuzluğa müptela olursa, yani yirmi dört saatten fazla uykusuz kalırsa; banyo yaparak rahatlar. Süt, arpa suyu **[159/b]** ve benzeri içecekleri içerse uykusu gelir.

Kişinin uykusu esnasında üzerine ağır bir eşya düşerek kendisini sıktığını, hareketini engellediğini, canını daralttığını hayal etmesine boğucu kâbus denir. İşte bu boğucu kâbus, buharı ayrıştıran uyanıklığın ve hareketin olmaması sebebiyle kan buharının veya balgam buharının ya da sevda buhârının beyne ulaşmasından ortaya çıkar. Bunun çaresi kusma (istifrağ) ile beynin temizlenmesidir.

Yiyeceklerde Denge

Sağlık üzere devam etmesi istenen bedene, keyfiyetinde benzerini vermek gerekir. Eğer bozulmuş bir sıhhat, kendisinden üstün bir sıhhate nakletmek istenirse ona zıddını vermek gerekir. Şu halde vücudunun sıhhatini olduğu gibi korumak isteyene şunlar lâzımdır: Temel gıdalar olarak, siyah taneler gibi lekelerden temizlenmiş buğday ekmeği, orta tatlılar, koyun eti ve tavuk gibi kümes hayvanları yemelidir. Lokmaları küçük alarak çok çiğnemelidir.

Meyvelerden ancak incir ve üzümün kuru ve yaşını tercih etmelidir. İlaç yapılan meyvelere yönelmemelidir. Bunlardan ancak mizacı düzenlemek için yemeli veya o anda hazır yiyecek olduğu için almalıdır. Asla, iştahsız yemek yenmemelidir. Kişi iştahını giderip tehir etmemelidir. Yaz günlerinde soğuk besinler, kış günlerinde sıcak gıdalar almalıdır. Hazmolunmuş yemek üzerine başka bir yiyecek yememelidir. Yemek zamanı uzatılmamalıdır. Böylece önce yenilenler ile sonra yenilenlerin hazmında farklı olmasın. Yemekte çeşidi çoğaltmamak lâzımdır ki hazımda tabiata şaşkınlık gelmesin. Aşırı gidilmedikçe lezzetli gıdalar en faydalısıdır. Yeme isteği çok sür'atlidir, buharına mülâzemet olmasa.

Sıcak gıdalar bedene zararlıdır, ihtiyarlığı çabuklaştırıcı ve vücut organlarını yorucudur. Tatlı gıdalar almak, mideyi gevşetir, bedeni korur ve safrayı harekete geçirir. Tuzlu gıdalar bedeni kurutur, safra çıkartır. Uzuvları ve kuvvetleri zayıflatır. Tatlının zararlarını ekşi giderir; ekşinin zararları tatlı ile gider. Lezzetsiz yemek tuzluyu, tuzlu da lezzetsizi dengeler. Yemeğe iştahın varken yemekten el çekmek lâzımdır.

Âdet olmuş yemek vakitlerini ve gereklerini gözetmek elbette lâzımdır. Fakat iyi olmayan gıdalara alışmış olanlar bunlara devam etmemeli, tedrîcen bırakmalıdır. Alışkanlık edindiği yemek vakitlerini azaltarak bir öğüne kadar indirmelidir. Çünkü gündüzün aydınlığında bir kere yemek ve bir kere de gece yemek, vücuda sıhhat ve ruha hafifliktir.

Çeşitli hastalıkların çoğalması fazla yemektendir. Şu halde tokluktan korunan kimse ömrü oldukça afiyet bulur.

Mizacı kanlı olan kimsenin gıdası, sümmâki[55] gibi soğuk ve muharrik, mizacı balgamlı olan kimsenin gıdası sıcak ve latîf, mizacı safralı olan kimsenin gıdası nar gibi soğuk ve nemli, mizacı sevdalı olan kimsenin gıdası, rütûbetli olmalıdır.

Balık yerken süt içmek bedene zarar verir. Cüzzam ve yarım inme gibi müzmin hastalıklara sebep olur. Süt ile ekşiyi birlikte almak da pek tehlikelidir. Sütlü üzerine kavrulmuş un (sevîk), paça üzerine üzüm, keşkek (herîse) üzerine nar yemek, pirinç –pilavı- (erz) ile sirkeyi (hall) birleştirmek bedene zarar ve mideye ziyandır. "Sadece ekmekle kuru üzüm yiyen ömründe doktora muhtaç olmaz" sözü tıp uzmanları arasında dilden düşmez.

Zayıf bedenli kimse kilo alabilmek için, besini mide ve bağırsakta tutarak damarlara nüfuz eden kısımlarından faydalansın. Mesela badem, fıstık, fındık, leblebi, buğday, pirinç pilavı, kavun-karpuz ve haşhaş çekirdeği gibi şeyleri **[160/a]** inek sütü ile kaynatıp kırk sabah aç karına ikişer ölçek alsın.

Eğer ilkbaharda inek sütünü pişirip tuz ile çürüterek suyundan kırk elli sabah yemekten önce aç karına, üç fincan kadar içip bir saat miktarı arka üstü yatarsa itidal üzere kilo alır. Fazla kiloları bulunan kimse zayıflamak için az yeyip çok banyo yapıp aç karna hareket ederek sert yerde yatsın. Gıdalardan mercimek, arpa ve eski peynir yemekle yetinsin ki eti ve yağı eriyip gitsin. Bedeni normal olup ruhu rahata ersin.

İçeceklerde denge

Nehir suyu ile kuyu suyunu hazımdan önce karıştırmak tabiata zorluk verir. Çünkü bu iki su yumuşaklık ve sertlikte birbirine uygun değildir. Suların en üstünü nehir suyudur. Özellikle temiz yerde akıp her türlü kirden arınmış sâfî olanı ya da taşlar üzerinde akıp pis kokulardan uzak olanı güzeldir.

İyi su özellikle kuzeye ya da doğuya akar. Yüksek bir yerden aşağıya doğru akıp gider. Suyun kaynağı uzak olmalı ki uzun süre akmakla letâfet kazansın. Bu su, letâfetinden dolayı çok hafif olur. Özellikle miktarı çok olup şiddetli akanı daha tatlı olur. Bu özelliklere sahip olan bir su en iyisidir. Mübarek **Nil Nehri** suyu bahsedilen özelliklerin çoğunu kendinde toplamıştır. Kaynak suyu az hareketinden dolayı kalın (kaba) kalmıştır. Toprak altında olan kanallar (gerzler) içinde akan sular sertleşmiştir. Mağara suları ve kuyu suları onlardan daha serttir. Su içmek, yemeğin ikinci hazmına başlamasından sonra yani yemekten iki üç saat geçtikten

sonra faydalı kabul edilmiştir. Yemek arasında su içmek, hastalığı körükler. Yemeğin hemen arkasından su içmek, zararlı ve çok fenâdır.

Lâkin midesi sıcak olan kimsenin, yemek arasında ve sonunda su içmesi faydalı olur. Yemek yeme arzusu zayıf olana kuvvet verir. Çünkü o zayıflık hararetin çokluğundan gelir. Bundan dolayı su içerek hararet dengelenmiş olur.

Mide boş iken yani aç karnına ve terletici hareketin arkasından, bilhassa cinsî münasebette bulunduktan ve banyodan sonra, müshil içtikten sonra, meyve üzerine özellikle de kavun karpuz yedikten sonra su içmek ve bilhassa soğuk su içmek oldukça zararlıdır. Lâkin söylenilen zamanlarda susuzluğa dayanılamazsa, çocuğun meme emmesi gibi, dudakları ile bardak arasında emerek içmeli ve üç nefesi geçirmemelidir. Her nefeste üç yudumdan fazla içmemelidir.

Çünkü çoğu zaman susuzluk ya kopmadan uzayan balgamdan veya tuzlu olan balgamdan meydana gelir. Hâlbuki su içtikçe, hararet artar. Eğer o hararete sabredebilirse tabiat o hararet maddesini pişirip eritir, hararet de kendiliğinden gider. Çoğu zaman olur ki hararet maddesini bal gibi tatlılar teskin eder. Ayakta su içmek her zaman hatalı ve tehlikelidir. Ancak zemzem suyunu ayakta içmek şifâdır.

Nazm
Tevakki şurbe'l-mâ'i fî-hamsetin
Fe-innehâ câlibetun li's-sekâmi
Akîbe hammâmin kezâ bâ'etin
Ve'n-nevmi ve'l-i'yâ ve ekli't-ta'âmi

Nazm(ın tercümesi)
Beş yerde su içmekten sakın, çünkü onlar hastalık getirir. Banyodan, cimâdan, uykudan, yorgunluktan sonra ve yemek üzerine.

Boşaltma ve tutmada denge

Bedenin sıhhatini korumak isteyene şu lâzımdır ki her zaman kendi tabiatına sahip olup gözetmelidir. Eğer tabiatı kabız olursa, onu incir ve sinameki[56] gibi sıvı içeceklerle yumuşatsın. Özellikle yaşlıların tabiatına yumuşaklık, rahatlık ve selâmettir. Eğer tabiatında çok yumuşaklık (ishal) bulursa, onu sumak ve husrum gibi (kabızlık verici) şeylerle kabız etsin. Eğer şişkinlik olursa, bu çok yemekten dolayı midede hâsıl olup **[160/b]**

geğirmekle çıkan gaz ile ya da tadın bozulmasıyla (ekşime) yahut sadece ağırlık ile yediği şeyin bozukluğundan olursa, hiç vakit kaybetmeden kusmaya can atsın.

Eğer kusmak ona zor geliyorsa veya vakti değilse mastikalı[57] buğday ile kaynamış sıcak su içip sağ yanı üzerine yatsın. Yahut bir parmak bala ince tuz katsın ve pamuk ile makadında yarım saat kadar taşımaya katlansın. Böylece yumuşaklık bulur, rahatlıkla o bozuk gıda kendinden gider. Sonra elma gibi mideye kuvvet veren şeyleri yiyip hamamda yatsın.

İshal olursa gül yaprağı, ezilip yumuşatılmış mazı, nohut ezmesi, Ermeni çamuru, fesleğen tohumu, tebeşir ve kimyon gibi kuru gıdalardan yesin. Veya elma, ayva (sefercel) ve ekşi nar (rummân) gibi meyvelerden yesin ki tabiatı yine dengeye itidale kavuşsun. İdrarı ve büyük abdesti tutmak çok zararlıdır. Titreme verir ve ihtiyarlığı çabuklaştırır. Alışılmış olan boşalma yollarının en kolayı cimâ ve hamamdır.

Nazm

1-Mâye-i ‘îş-i âdemî şikem est
Tâ be-tedrîc mî-reved çi gam est
2-Ger be-bended çunân ki ne-guşâyed
Ger dil ez-omr ber konî şâyed
3-V’er guşâyed çunân ki ne-tevân best
Gû be-şûy ez-hayat-i dunyâ dest
4-Çâr tab’-i muhâlif u serkeş
Çend rûzî şodend bâ-hem hoş
5-Ger yekî z’în çehâr şod gâlib
Cân-ı şîrîn ber âred ez-kâlib
6-Lâ cerem merd-i ârif u kâmil
Ne-nehed ber hayât-i dunyâ dil

Nazm(ın tercümesi):

1- Mide insan hayatının temeli; tedrîcen gitmeli, üzülmemeli.
2-Bağlanırsa açılmayacak kadar; kalbe elem verir, bedene zarar.
3-Bağlanmayacak kadar açılırsa; ölüme götürür, vermesin tasa.
4-Dört değişik, serkeş tabiatlar var; buluşmuş insanda ve kaynaşmışlar.
5-Gâlip olursa bu dörtten biri; kalıbdan can söker, bırakmaz diri.
6-İşte ârif, kâmil olan insanlar; bu fânî dünyaya bel bağlamazlar.

Altıncı Madde

Sıhhat zamanlarında alışkanlık edinilen boşaltım yöntemlerinin en kolayı olan cinsî münasebet ve banyo yapmada dengeyi bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki tıp uzmanları demişlerdir ki: Sağlıklı iken âdet olunan boşaltımın en kolayı ve en faydalısı cinsî münasebette bulunmak ve banyo yapmaktır. Cinsî münasebetin en faydalısı; birinci hazımdan sonra olanıdır. Bedenin sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluğunda, boş ve doluluğunda normal halinde bulunandır. Eğer kişi bir hata ile bu normal durumların dışında münasebette bulunduysa; bedenin hararet, nemlilik ve doluluk halinde yapılan münasebetin zararı, onun soğukluk, kuruluk ve boş halinde yapılan münasebetten daha az ve kolaydır. Birleşme arzusu kuvvet bulmadıkça münasebete kalkışmak, vücudun sıhhatine zararlı bir oyun ve boşa bir uğraştır. Faydalı münasebetin alâmetleri şunlardır: Münasebetten sonra bedene hafiflik, dinçlik, uyku veya yeme arzusu gelir. Çünkü neticede fazlalıklar dışarı atılmış olur.

Normal bir münasebet, tabîi harareti giderip bedeni rahatlatır. Yemek ve beslenmeye bedeni hazırlar. Kızgınlığı zayıflatıp bozuk vesveseleri ve sevdâdan gelen düşünceleri giderir. Balgamdan kaynaklanan hastalıkların çoğu onunla gider. Çoğu zaman öyle olur ki cinsî münasebeti terk etmenin birikiminden yükselen bozuk buharlar beynine ulaşır; baş dönmesi ve göz kararması gibi rahatsızlıklara sebep olur. Normal yolla atılmayan ifrâzâtın buharı beden içinde haps olup damarlara dolduğundan, kişiyi rahatsız eder. Bedende bir ağırlık hissedilir. Ancak, münasebete tekrar başladığında sür'atle hafiflik ve şifâ bulur. Fazla cinsî münasebette bulunmak, bedeni gevşetip sarkıtır. Kuvveti düşürür, gözleri zayıflatır. Müptela olana titreme ve felç gelir, sinirlerini boşaltır. Yaşlı ve hasta kadınlarla ve dul kadınlarla münasebetten kaçınmak lâzımdır.

Çünkü bu sayılanlar kuvveti çeker, nemi dağıtır ve üzüntü verir. Pişmanlık ve ihtiyarlık getirir. Erkeğin erkeğe cinsî münasebette bulunması (livata) tabiata aykırı **[161/a]** ve bedene zararlıdır.

[Bir Müslüman'ın hanımı ile ailevî münasebette bulunması, Peygamber Efendimiz'in sünnet-i seniyyesi üzere olmalıdır. Mümkün ise abdestli olarak ve besmele ile hanımına yaklaşmalıdır. Müslümanlar, aile ilmihallerinde anlatılan usûl ve âdâba riâyet ederek teskin olmalıdır.

Allah u teâlâ kadın ve erkeği -bir elmanın iki yarısı gibi- her bakımdan birbirini tamamlayıcı olarak yaratmıştır. Bu itibarla vaktinde ve âdâbını gözeterek bu insânî hallerin de, İslâm terbiyesi dâhilinde anlatılıp

öğretilmesi ve yaşanması lâzımdır. İnsanoğlunun bu tabiî ihtiyacını helâl ve meşrû yolla gidermesi fıtrata en uygun olanıdır.]

Cinsî münasebete uzun zaman ara verilmesi sebebiyle nefsin onu unutması mümkündür. Çünkü nefis o fazlayı atmaktan kaçınır. Bununla birlikte "istimna"da bulunmak, insana üzüntü verir ve sıkıntıya götürür. Cinsî münasebet ile söz konusu ifrâzâtı dışarı atamayanın cildinin içinde olan hararet ve nemden bit meydana gelir ve bu da rengi sarartır, uykuyu kaçırır. Onun ilacı ise, beden ve elbisesinin temizliğine dikkat etmektir. Sonra tuzlu su ve tatlı su ile yıkanmaktır. Sonra da ipek gömlek giyerek işi tamamlamaktır.

Hamamın iyisi binası eski, avlusu geniş, suyu tatlı, sıcaklığı normal olanıdır. Onun ilk odası soğutucu ve nemli; ikincisi ısıtıcı ve rütûbetli; üçüncüsü ısıtıcı ve kuru olmalıdır. Şu halde vücut sağlığını koruyup damarlarını açmak[58] için hamama giden, onun sıcak olan üçüncü odasına tedrîcen girsin. Oradan çıkarken de yine tedrîcen çıksın. Hamamın içinde çok durmak; baygınlık, keder, ıstırap verip kuruluk ve çarpıntılara sebep olabilir.

Mizacı kuru olanlar, suyu havadan daha çok kullanmalıdır. Bunun için rütûbete çok ihtiyacı olduğundan evinin tabanına bile su serpip yatmalıdır. Rütûbetli buharı çoğaltmak için, hamamın zeminine su dökmeli ve suyu tutmalıdır. Mizacı rütûbetli kimse ise, havayı sudan daha çok kullanmalıdır. Kuruluk ve ayrışmaya çok ihtiyacı olduğundan, suyu kullanmadan önce çok ter dökmelidir.

Sağlığını koruyanın hamamda cildi nemli ve kızarmış olduğu sürece, **[161/b]** çok fazla ter dökmez. Beden kuruyup fazla sıkıntı gelmeye başlarsa, dışarı çıkmalıdır. Hamamdan sonra alt havlu ile üst havluyu her bölümde fazlasıyla örtmelidir. Çünkü beden, hamamın havasından daha soğuk olan havaya geçerken buna dikkat etmelidir.

Beden hamamın suyundan bir miktar çekip emdiğinden, kişinin o zamanki harareti, ondan çabucak gidip tabiî olarak soğuk olan su, soğukluğunu buldukça bedenin soğukluğunu da artırır. Eğer yemekten sonra hamama gidilirse, bedenin şişmanlamasına yardımcı olur. Fakat sekincebin (bal ve sirke karışımı) içse, tutukluk (kabızlık) hastalığı görmez. Eğer banyo yaptıktan sonra yemek yerse[59], kabızlıktan kurtulup mutedil bir şekilde kilolu bedeni olur. Eğer yemek hazm olunduktan sonra banyoya giderse, yine kilolu ve kabızlıktan emin olur. Boş bir mide ile banyoya gitmek, bedeni kurutmaktır.

Çünkü vücudun tabiî sıcaklığı ile sonradan aldığı sıcaklığını bir arada tutar. Bedenini az hareket ettiren kişi, terletici hamamı çok kullanmalıdır. Böylece riyâzet (beden eğitimi) ile bedenden ayrılacak birikmiş fazlalıklar, hamamın sıcaklığı ile ter ve kir olup gitsin. Ve bu boşalma ile vücut dengeli olup normal mizacına erişsin. Soğuk su ile yıkanmak gençlere kuvvet verir. Yaz günlerinde gün ortasında soğuk su ile yıkanmak, mizacı hararetli ve normal kilolu kimselerin bedenine sıhhat verir. Amma ihtiyarların ve çocukların, ishal ve nezlesi olanların ve hazmı noksan olanların bedenine zarar ve ziyan verir.

Kükürtlü kaplıcaları kullanmak, yani kükürt madeninden çıkıp akan sıcak su ile yıkanmak, vücuttaki fazlalıkları dışarı atar. Titreme ve felç hastalıklarına ilaç olur. Kaşıntı ve uyuzu iyi eder. Aynı zamanda kalça kemiği ağrılarına iyi geldiği tecrübe edilmiştir. Madenî suların hepsi bedende olan bütün kokulara deva, yaralara merhemdir. Bu ılıcaların vücuda olan bütün faydalarını en iyi Allah bilir.

Yedinci Madde

Çok kullanılan basit ilaç ve gıdaların tabiat ve faydalarını, özelliklerini ve hükümlerini ebced hevvez huttî[60] harflerinin tertibine göre bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki tıp uzmanları şöyle demişlerdir: Herkes kendi vücudunun doktoru olmalıdır. Kullandığı basit ilaç ve gıdaların tabiat ve faydalarını bilmelidir. Her birini gereğince kullanmalıdır. Ta ki vücudu sıhhat üzere kalmış olsun.

İnsan bedeninde nitelikle tesir eden basit ilaçlardan her bir ilaca gelince; muhakkak ki o ilaçtan insana bir etki erişip onunla bedenin kendi tabiî harareti etkilenirse ve eğer bedene, insana ait keyfiyetten daha fazla tesir etmezse o ilaç mutedildir. Eğer bedene keyfiyetinden çok fazla tesir ederse, o ilaç dengenin ve o keyfiyetin hâricindedir.

Eğer o tesir az olup hissedilmezse, o ilaç birinci derecededir. Eğer tesiri hissedilir, lâkin bedene zarar vermezse o ilaç, ikinci derecededir. Eğer bedene zarar verirse, fakat zararı öldürücü değilse o ilaç, üçüncü derecededir. Eğer zararı ölmeye kadar götürürse o ilaç, dördüncü derecededir. Ona zehirli ilaç adı verilmiştir.

Basit gıdaların hükümleri, bu basit ilaçların hükümleri derecelerinde görüldüğünden hepsinin isimleri ve hükümleri ebced harflerinin sırasıyla açıklanmıştır.

Elif

İbrişim; sıcak ve rahattır. Özellikle hamı (boyanmamışı) faydalıdır. Giyilmesi bit üremesini önler.

İccâs (Erik);[61] ikinci derecede soğuk ve nemlidir. Onun tatlısı mideyi gevşetir ve ishal eder. Ekşisi kalp iltihâbını sâkinleştirip safrayı söker. Tatlısı acısından daha az ishal eder.

İsfânâh (Ispanak); birinci derecede soğuk ve nemlidir. Gıdası çok iyidir.[62] Sıcak ve kurutucu olan akciğer ve göğse faydalıdır. Karnı yumuşatır; kanlı sırt ağrılarını giderir.

Eftîmon (Çin saçı); **[162/a]** bir bitkidir ki birinci derecede kurutucu, üçüncü derecede sıcaktır. Kokusu teskin edici (müsekkin) olup orta yaş grubuna[63] ve yaşlılara uygun ve faydalıdır. Sevda ve balgam hastalıklarını giderir. İshal, sara ve melankoliyi (kara sevdâ-malihulyâ) uzaklaştırır. Gençleri ve içi yanmışları susatır.

Enîson (Anason); bilinen bir tohum olup üçüncü derecede kurutucu ve hararet vericidir. Böbrek, mesane, rahim, karaciğer ve dalak tıkanıklıklarını açmada ve gaz çıkartmada tam bir etkisi vardır. Baş ve gözün ağrısına, safra ile ilgili hastalıklara ve baş dönmesini gidermek için buharı ve buruna çekilmesi faydalıdır. Dövülüp toz haline getirilmişi gül yağı ile kulağa damlatılsa, kulağın içinde vurma, darbe ve düşmeden ârız olan acıları dindirir. İdrara, hayız kanına, kadınlarda oluşan beyaz akıntının rütûbetinin atılmasına ve balgamdan kaynaklanan susuzluğa faydalıdır. Süt ve meniyi arttırır, zehirlerin zararını giderir.

İsmid (Sürme taşı); Isfahan sürmesidir ki öldürücü (kırmızı) kurşunun madenidir. O, birinci derecede soğuk, ikinci derecede kurudur. Ekşisiz olduğunda kurutucu ve kabız edicidir. Gözü kuvvetlendirir, burun kanını ve akıntısını keser.

Erüz (Pirinç); bilinen bir gıda olup birinci derecede ısıtıcı, ikinci derecede kurutucudur. Suyuyla yıkanmak âzâları kirden temizler. Yenmesi mideyi terbiye eder.

Be

Basal (Soğan); ikinci derecede kurutucu, üçüncü derecede ısıtıcıdır. O, ayrıştırıcı, kesici, yumuşatıcı ve misvak (gibi)dir. Damar ağızlarını açmak onun halidir. Bir tane kuvvetlisi yüzü kızartır. Tohumu ezilerek cüzamlıya yağı sürülse hastalığı giderir. Tuz ile siğili söker. İtidal üzere yenmesi mide

ve iştihaya kuvvettir. Çoğunlukla baş ağrısı yapar, akla hafiflik verir. Pişmiş soğan çok faydalıdır lâkin hararet verir. Göz kararmasına faydalı olup bâsur (mayasıl) memelerini açar. Cinsel arzuları arttırır, idrarı söktürür. Tabiatı yumuşatır. Zehir kokularına faydalıdır. Pişmiş soğan yara üzerine sarılsa, ağrı ve sızısını giderir.

Bittîh-ı asfar (Kavun); birinci derecede ısıtıcıdır. Sür'atle safraya dönüşür. Onu sekincebîn (sirke balı) düzeltir.

Bittîh-ı ahdar (Karpuz); ikinci derecede rütûbetli ve soğutucudur. Bedeni kirden korur, idrarı söktürür. Böbrek ve mesanede oluşan taşları (hasât) düşürücüdür. Yemek ile yenmesi faydalıdır.

Beyz (Yumurta); en iyisi, yarım kızartılmışıdır. Yani eritilmiş yağ içinde yarım pişirilen tavuk yumurtasının özüdür (sarısı). En faydalısı taze ve lezzetli olan piliç yumurtasıdır. Yumurtanın katı pişmişi (dumanlı) boş ve faydasız olup itidale yakın gelmiştir. Ancak sarısı hararete ve beyazı soğukluğa pek fazla meyilli olmuştur. İkisi de rütûbetli ve faydalıdır. Beyazı, yüze sürülse, güneş ışıklarına ve ateş sıcaklıklarına karşı koruyucudur. Sarısı, bal ile karıştırılıp yüzdeki bozukluklara ve çillere sürülse onları giderir. Beyazı göz ağrısına, boğaz ağrılarına, ses kısıklığına, öksürüğe, nefes darlığına ve kanın havalandırılıp atılmasına faydalıdır. **Tavuk yumurtası** çabuk etki eder. Sindirimi güzel, gıdası boldur, sperm üretir. Pişmiş yumurtanın sarısı kabız yapıcıdır. Dövülmüş un haline getirilmiş mazı (pelit) ile ishali giderir. Katran ile karıştırılmışı yaraları deşer ve içindeki maddesini kendine çeker. Yumurta et kuvvetindedir. Çünkü o, hayvanın bir parçasıdır, hatta bi'l-kuvve hayvandır. Yumurtanın en kıymetli yeri sarısıdır.

Bâzincân (Patlıcan); ikinci derecede sıcak ve kurutucudur. Sevda, baş dönmesi, vücutta tutukluk, uyuzluk, bâsur ve cüzzamı doğurur. Cilt rengini bozar; karartır ve sarartır.

Bunduk (Fındık); hararet ve kuruluğa meyillidir. Oldukça yavaş hazm edilir, cinsel arzuyu arttırır. Baş ağrısı ve kusmayı tahrik eder. Mîde ve bağırsaklarda gaz ve ağrılara sebep olur. Beyne faydalı olup öksürüğü giderir.

Cim

Cevz (Ceviz); birinci derecede kurutucu, ikinci derecede ısıtıcıdır. Baş ağrısı yapar. Hazmı zor, harareti çoktur. Özelliği ağızda sivilceler oluşturmasıdır. Bal ile (yendiğinde) mide üşütmesine faydalıdır.

Cevz-i bevvâ (Küçük Hindistan cevizi); ikinci derecede sıcak ve kurutucudur. Gözü kuvvetlendirir ve bir tür göz hastalığı olan "sebel"[64]e iyi gelir. Kokusu güzel, yenmesi hazım ettiricidir. Karaciğer, dalak ve mideyi **[162/b]** kuvvetlendirir, idrarı söktürür. Tabiatı, kabız ettirmektir.

Cübn (Peynir); onun tazesi soğuk ve rütûbetlidir. Eskisi hararet verici ve kurutucudur. Normali besleyicidir. Tuzlusu eski olursa, zayıflatıcıdır. Mesane taşı üretir.

Cezr (Havuç); aslı, ikinci derecede hararet verici ve birinci derecede nemlidir. Mide gazlarını söktürücü ve cinsel arzuyu arttırıcıdır. Onun tohumu idrarı ve hayız kanını söktürür.

Dal

Dârçînî (Darçîn[65]); üçüncü derecede hararet verici ve kurudur. Son derece hoş ve çekicidir. Tıkanıklıkları açar ve her türlü bozukluğu düzeltir. Darçının yağı parlatıcı, ayrıştırıcı, eritici ve zayıflatıcıdır. Yüzdeki kızarıklıklara, çillere ve titremeye faydası çoktur. Baş ve göğüs ağrılarına faydalıdır. Üşütmeden meydana gelen nezleyi ve kuru öksürüğü giderir. Mideyi kuvvetlendirir, kalbi ferahlandırır. Karaciğer tıkanıklıklarını açar. Böbrek ve rahim ağrılarına faydalıdır. Göz kararmasına ve göze perde gelmesine (katarakt) hem yenilerek hem de göze sürme gibi sürerek iyi gelir.

Dîk ve decâc (Horoz ve tavuk); Horozun en iyisi, ötmeye henüz başlamamış olanıdır. Tavuğun en iyisi yumurtlama zamanı henüz gelmeyenidir. Horoz çorbası mafsal ağrılarına, titremeye (felç), mideye, kulunç ağrılarına (romatizma) iyi gelir. Tavuk eti aklı kuvvetlendirir, tabiatı açar şenlendirir, meniyi arttırır, sesi düzeltip güzelleştirir. Onun beyniyle burun kanı gider.

He

Herîse (Keşkek); bilinen bir gıdadır ki et suyu ve pişmiş kıvama gelmiş buğdaydan yapılır. O rütûbet ve kurulukta, sıcak ve dengelidir.

Vav

Verd-i ahmer (Kırmızı gül); Birinci derecede soğuk, ikinci derecede kurudur. Tohumu yaprağından daha fazla kabız edicidir. Onun kurusu ise daha çok kabız edicidir. Tıkanıklıkları açar, sevdâyı yatıştırır. İç organları kuvvetlendirir. Gülsuyu, baygınlığa iyi gelir. Ateşli baş ağrısını giderir.

Bedenin kokusunu güzelleştirir. Mürebbâsı (gül ve balla yapılan terkip) sıcaktır ki, mide ve karaciğere kuvvet verip sindirime yardım eder. Gül yağı taze iken on dirhem kullanan ishal olur.

Ze

Za'ferân (Safran); birinci derecede kuru, ikinci derecede sıcaktır. Cildi güzelleştirir, bevli söktürür, şehveti azaltır,[66] tıkanıklıkları çözer ve damarları açar. Lâkin kabız ediciliği de vardır.

Zencebîl (Zencefil); ikinci derecede kuru, üçüncü derecede sıcaktır. Onda bir fazla rütûbet vardır ki onunla cinsî arzuları çoğaltır. Kendine has özelliği ile karaciğer ve midenin soğukluğuna uygun gelir. Zencefil ile midenin nemi gider ve tabiat da yumuşaklık bulur. Onun kullanılması, yarım dirhemden iki dirheme kadar faydalıdır.

Zeyt-i ham (Zeytinyağı); zeytinin yağı, birinci derecede soğutucu ve kurutucudur. Vakti gelince dalından toplanan zeytin itidal üzere sıcaktır ve rütûbete yakındır. Eskisinde hararet çok fazla bulunur. Her gün zeytinyağı sürünmek saç ve kılları kuvvetlendirir ve saç sakal ağarmasını yavaşlatır.

Ha

Hınnâ (Kına); ikinci derecede soğuk ve kurudur. Çözücü, açıcı, hafifletici ve kabız edicidir. Vücuttaki şişlerin hararetine ve balgam için, pişirilmişi faydalıdır. Yağı sinirleri yatıştırır, zorlukları çözer ve giderir.

Hımmes (Nohut); birinci derecede sıcak ve kurudur. Siyahı en sıcağı ve en kurusudur. İyisi büyüğüdür ki sırt ağrısına iyi gelir. Diş etlerindeki ve yüzdeki şişleri giderir, sesi düzeltir. Diğer hubûbâttan daha fazla gıdalı olduğu denenmiş ve meşhur olmuştur. Pişmişi vücutta toplanmış suya (ödem) faydalıdır. Böbrek ve mesane taşlarını kırıp ufalayıp düşürür. Nohutun tesiri; meniyi arttırıcı, cinsi arzuları kamçılayıcıdır. İdrarı söktürücü ve doğumu kolaylaştırıcıdır.

Hınta (Buğday); hararet ve rütûbette dengelidir. İnsanın hararet ve rütûbetine denktir. Onun pişmişinin hazmı çok geç olur. O, böcek ve kurtçuk üretir. İri kırmızı buğday, buğdayların en iyisi, en kuvvetlisi, en lezzetlisi ve en besleyicisidir.

Hamâm (Güvercin); onun uçacak hale gelmişi yavrusundan (hazım bakımından) daha hafif ve besleyicidir. Yavruları daha sıcak, daha rütûbetli ve daha iştahla yenilenidir.

Tı

Tîn-i Ermenî (Ermeni çamuru); ikinci derecede soğuk ve kurudur. Tabiatı, aşırı kurutucu etkisiyle kanı tutucu olmasıdır. Sivilcelere ve vebalılara içilmesi **[163/a]** ve sürülmesi faydalıdır. Âzâlardaki pörsümeyi, çürükleri ve ateşli nezleyi giderir.

Tebâşir[67] (Hind kamışı, bambunun silisli katı kısmı); ikinci derecede soğuk, üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Kalbi kuvvetlendirir, yüksek ateşi düşürür. Safranın dokuların arasına karışmasından meydana gelen üzüntü ve bayılmalara iyi gelir. Susuzluğu, midenin iltihâbını ve karaciğerin hararetini giderir, ateşli hummayı engeller.

Ye

Yaktîn (Kabak); İkinci derecede soğutucu ve rütûbetlidir. Etkisi çabuk, karışması düzgün, gıdası latîftir. Koruk, summak, ayva yahut ekşi nar ile kabağın pişirilmişi safraya faydalıdır. Lâkin kulunca zararı kat kat fazladır. Bal ile pişirilmesi onu da gidericidir.

Sekizinci Madde

Çok kullanılan basit ilaç ve gıdaları (kelemen da‘fes) harflerinin sırasınca bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki tıp uzmanları şöyle demişlerdir:

Kef

Kâfûr: Üçüncü derecede soğuk ve kurudur. Afiyet verici olup ateşli urları, ateşli baş ağrısını giderir. Ateşli mizaclı olanların hislerini kuvvetlendirir. Uykuda olanı uyarıcı, koklamayı bile etkileyici ve cinsî arzuları azaltıcı etkileri de vardır.

Kehriba (Kehribar); Birinci derecede sıcak, ikinci derecede kurudur. Kan tükürmeyi ve kanın damardan çok akıp gitmesini engeller. Sıkıntı çarpıntı (hafakan) ve zahîr’[68]e faydalıdır. İshali kesicidir.

Kemmûn (Kimyon); ikinci derecede sıcak, üçüncü derecede kurudur. (Mîdevî) gazları ayrıştırır ve söküp atar. Kurutucu, kabız edici ve kesicidir. İdrar güçlüğüne de iyi gelir. Yaraları onarır, taşları düşürür.

Kem’e (Zehirli mantar); hükmü ağır ve sert, gıdası kötüdür. Fakat suyu güzel olup göze parlaklık verir.

Kerfes (Kereviz); çeşitli yerlerde yetişen türleri vardır. Birinci derecede sıcak, ikinci derecede kurudur. Gaz çözücüdür. Bedeni terletir, damar ağızlarını açar. Ağrıyı dindirir. Kokusu güzeldir. Cinsî arzuları kamçılayıcıdır. Sara hastalığına sebep olur. Hâmileye zararlıdır. Karaciğere, öksürüğe, böbrek ve dalağa, vücudun bir yerinin su toplamasının tedavisinde ve mesaneye faydalıdır.

Kilye (Böbrek); hararet ve soğuklukta dengelidir. Bir miktar kurudur. Sindirimi zor, karışması kolay ve başıboştur. En lezzetlisi oğlak ve kuzu böbreğidir.

Kebed (Karaciğer); sıcaktır, böbrekten daha iyidir. Karaciğerin en iyisi kaz ve besili tavuk karaciğeridir.

Kelb (Köpek); köpeğin karaciğeri ısırdığının bedenine sıhhattir.

Küzbere (Kişiniş); birinci derecede kuru, ikinci derecede kabız edicidir. Ağrı kesici ve ateşli urları giderici, ateşli mideyi kuvvetlendiricidir. Sıkıntı ve çarpıntı (hafakan) ateşini ve yemeklerin asidini giderir. Sara hastalığını, baş dönmesini ve göz kurumasını önler. Lâkin meniyi kurutur ve cinsî arzuları keser. Çok yenirse göz kararmasına sebep olur.

Kirâ' (Paça); tabiatı yumuşatıcıdır. Hazmı kolaydır. Öksürüğü giderici ve fazlalıkları azaltıcıdır.

Lâm

Lübiya (Bir nevi fasulye); kurudur, lâkin onda fazla bir rütûbet vardır ki karışımı balgam rütûbetidir. Kendi tüffâhdır (yel ile ilgili) ki kötü rüyaların işidir. Göğsü yumuşatır, hayız kanını söktürür. Akciğer için de iyidir. Islahı karabiber, tuz ve sirkedir.

Levz (Badem); tatlısı rütûbetten yana dengeli olup acısı ikinci derecede sıcaktır. İçiminde ve yüklenilmesinde hayız kanını söktürür. Acı bademin gıdası az, açıcılığı ve temizleyiciliği çoktur. Tatlı bademin sayılan tesirleri, zayıf ve azdır. Lâkin bedeni şişmanlatır ve öksürüğü giderir. Karaciğer ve dalaktaki tıkanıklıkları açar.

Leben (Süt); kadınların sütü, hayvanların sütünden faydalıdır. Çünkü insan mizacı her şeyden dengelidir. Anne sütünün en iyisi, göğsünden emilenidir. Sağılmasının üzerinden çok zaman geçmiş olan süt makbul değildir. Hâmilelik süresi insanınkinden çok olan hayvanın sütü kötü, ağır ve serttir. Hâmilelik müddeti insana benzeyen hayvanın mesela ineğin sütü iyidir. **[163/b]** Sütün sıvısı sıcak, latîf ve temizleyicidir. Onda hiç ekşilik

olmaz. Macunsuz ilaç gibidir. Özelliği yakıcı safrayı gidermesidir. Eftîmon ile yakıcı sevdayı da akıtıp giderir.

Ekşi süt soğuk ve kurudur. Yeni sağılmış süt nemli ve sıcaktır. Bütün süt türleri bedene kuvvettir. Çünkü hepsi bi'l-kuvve kandır. Bal ile içteki (karın ve bağırsaklardaki) yaraları temizler. Beyine kuvvet verir, spermi arttırır. Yine süt türlerinin hepsi cinsî istekleri harekete geçirir. Kuru ve sıcak karışımı az safraya faydalıdır. Öksürüğü giderir. Lâkin balgamlılara zararlıdır, uygun değildir.

Çünkü onların harareti onu hazmedemez ve kan özelliğine çeviremez. Yaşlılara rütûbet verdiği için faydalı ve uygundur. Onların da sindirimlerine bal ile yardım etmeleri lâzımdır. Sütün, önce karnı boşaltarak, bağırsaklarda olan fazlalıkları çıkarttığı çok olur. Ondan sonra bedende dağılıp tabiatı kabız eder ve denge üzere gider. Süt cinsi kurtçuk ve solucan üretir, pişmiş olursa hazmı kolaydır.

Lüba (Ağuz); hazmı yavaş, karışımı kötüdür. Onun ıslahı baldır. Her süt, karaciğer boşluğunu tıkar. Ancak deve sütü tıkamaz. Sütü çok içmek ve yemek vesvese ve unutkanlığa ilaçtır. Fakat dişlere ve diş etlerine zarardır. Başı ağrıyan ve başı dönenlere de zararlıdır. Bit üremesine ve göz kararmasına sebep olur. Islahı şekerdir. Şekerli süt, yüzü güzelleştirir, bedeni şişmanlatır. Sütün bileşimi; sulu, peynirli ve yağlıdır. İnek sütünün çoğu yağlıdır. Deve sütü akıcı ve ince olduğu için çoğunlukla suludur.

Lahm (Et); en faydalısı yaşı küçük olan körpe koyundur. Buzağının ve oğlağın yenecek kısmı azdır. Her hayvanın erkeği, yağlısı ve siyahı daha lezzetli, hafif ve iyidir. İnek eti keçi etinden kurudur. Keçi eti koyun etinden kuru, hazmı zor ve tutucudur. Devenin gıdası ağır, hazmı zordur. Tavşan eti sıcak ve kuru olduğundan sevdası çoktur. Onun için ısıtıcı, nemli ve hazmı kolaydır.

Et cinsinin gıdası bedeni kuvvetlendirir. Çabuk kana dönüşür. Izgara etin gıdası kuruluğa, haşlanmış etin gıdası rütûbete gider. Etin yağı beğenilmemiştir. İç yağı ise zararlıdır. Çünkü bunlar karnı (bağırsakları) yumuşatır, ancak gıdası azdır. İlkbaharda ve yazın ilk başlangıçlarında hararetli kişi için, inek eti yemek hatalı ve tehlikelidir. Çünkü onun, uyuz, cüzzam ve dalak yaptığı bellidir. Aynı şekilde bütün ilkbaharda ve yazın yarısında her türlü sert etin vücuda zararı vardır. Lâkin deve eti sert olmasına rağmen çabuk dönüşür. Kaz eti sert ve çok gıdalıdır. Tavuk eti ondan daha hafif, latîf ve lezzetlidir.

Laden; birinci derecede kuru, ikinci derecede sıcaktır. Latîftir ki ayrıştırma ve olgunlaştırması vardır. Rahim hastalıklarına iyidir. Saçların dökülmesini önler. Zor kapanan yarayı kapatır.

Mîm

Mastakî (Mastik); ikinci derecede sıcak ve kurudur. Gayet latîf, ayrıştırıcı ve kabız edicidir. İnce balgamı giderir. Ağızda çiğnenmiş ve temizlenmiş balgamı çeker. Öksürüğe faydalıdır. Kan tükürmeyi keser. Mideye faydalıdır. Mideyi temizler ve kuvvetlendirir.

Milh (Tuz); birinci derecede kuru, üçüncüde sıcaktır. Çok fazla çözücülüğü, kurutuculuğu ve parlatıcılığı vardır. Çeşitli kokuları giderip donmuş karışımları ısıtır ve eritir. Yarım dirhem kadar içilmesi yeterlidir. Yakıcı tuzla dişlerin (çürüğü) kiri gider. Tuzu normal kullanmak rengi güzelleştirir, gıdaları geliştirir, atık ve fazlalıkları çıkarır. İshal ilaçlarına **[164/a]** yardımcıdır. Beyaz billur tuz ham balgamı, siyah tuz balgamla sevdayı kuvvetle söker ve giderir.

Muluhiya (Ebegümeci); birinci derecede soğuk, ikincide rütûbetlidir. Karaciğerdeki tıkanıklıkları açar.

Mişmiş (Kayısı); ikinci derecede rütûbetli ve soğuktur. Çekirdeğinin yağı ikinci derecede sıcak ve kurudur. Bâsurlara iyidir. Mişmişin karışımı çabuk bozulur. Kurusu, harareti söndürür. O, mideye şeftaliden daha iyidir. Sür'atle humma hastalıkları oluşturur.

Nun

Nil (Çivit otu); birinci derecede sıcak, ikinci derecede kuru, üçüncü derecede kabız edicidir. Kan akıntısını keser, yüzdeki çilleri ve bozuklukları giderir. Yeni oluşmuş yaraya faydalıdır. Yaprağından boya yapılır.

Na'nâ' (Nâne); kuru ve sıcaktır. Ayrıca fazla (etkin) bir rütûbeti vardır. İçerdiği maddeler sebzelerin en hafîfidir. Mideyi sür'atle ısıtır ve kuvvetlendirir. Hıçkırığı giderir, hazmı kolaylaştırır. Balgamı ve kanlı kusmaları önler. Cinsî arzuları artırır, meniyi çoğaltır ve toplar. Beş on yaprağı süte konsa, kesilmesini önler.

Nehale-i dakik (İnce kepek); birinci derecede sıcak ve kurudur. Parlaklık, yumuşaklık ve temizlik özellikleri vardır. Badem ve şekerle içilmesi, boğaza ve öksürüğe faydalıdır.

Nişadır: Birinci derecede soğuk ve kurudur. Yumuşatıcı ve çok kuvvetlidir. Za'ferân ile macunu ve sürülmesi yüzdeki çilleri giderir. Saman

nezlesini önler, süt ile içilirse göğsü yumuşatır.

Sin

Sumak; ikinci derecede soğuk, üçüncü derecede kurudur. Kabız edici, kuvvetlendirici, bağlayıcı ve tutucudur. Karnı kabız eder, kanı durdurur. Safrayı karın organlarına çeker.[69] Şiş ve urları giderir. Diş ağrılarına şifâdır. Susuzluğu giderir, mideyi sıvayarak düzeltir, iştihayı açar. Hayız kanını tutar. Saçı siyahlaştırır, bayılmaları engeller.

Sükker (Şeker); birinci derecede rütûbetli ve sıcaktır. Kamışının eskisi kendi tabiatında sâkindir. Yumuşaklığı fazlasıyla vardır. Göğüs ve boğazı yumuşatır, sertliğini giderir. Tıkanıklıkları açar. Safralı olmayan mideye onun susatması iyi gelir. Karnı yumuşatır, balgamı giderir. Kırmızı şeker en fazla yumuşatıcı olanıdır.

Semen (İç yağı); birinci derecede rütûbetli ve sıcaktır. Zehirli içeceklere panzehir görevi yapar. Boğazı ve göğsü yumuşatır ve ayrıştırır. Fazlalıkları pişirip olgunlaştırır ve azaltır. Özellikle bal ve badem ile çok etkilidir.

Sefercel (Ayva); ikinci derecede soğuk ve kurudur. Kendisi ve çiçeği kabız edicidir. Ekşisi tatlısından daha çok kabız eder. Her çeşit susuzluğu giderici, idrarı söktürücü ve cinsel duyguları kuvvetlendiricidir. Özellikle bal ile mideye kuvvet verir. Çekirdeğinin suyu tabiatı yumuşatır, arkasından kabızlığı giderir. Akciğerleri yumuşatır, öksürüğe iyi gelir. Ayva çok yendiğinde kulunç yapar.

Semek (Balık); rütûbetli ve soğuktur. En iyisi küçüğüdür. Bunun kanı az ve lezzetli olup çok çabuk bozulmaz. İyi balık, akıntısı kuvvetli olan tatlı su içinde yetişen ve kılçığı çok olmayandır. Yahut iyi balık, tuzlu denizlerden nehir ağzına girip suyun akış yönünün tersine hareket ederek orda kalmayandır. Tuzlu balığın (salamura) en iyisi bayat olmayanıdır. Tuzu gâlip olup sıcaklığı ve kuruluğu olmayanıdır. Balığın tazesi balgamî sıvı oluşturur. Çabuk bozulduğundan sıcak olan mideden başkasına uygun değildir. Balık etini bozan soğuk içecekler ve süttür. Onu tatlılar düzeltir.

Ayn

Anber; ikinci derecede sıcak, birinci derecede kurudur. Mideyi, karaciğeri, yüreği, his ve kuvvetleri takviye eder. **[164/b]** Anber, miskten daha dengelidir ve beyin hastalıklarına devâdır.

Ud (Öd ağacı); ikinci derecede kuru ve sıcaktır. Mide, karaciğer, yürek ve hislere faydası vardır. Tıkanıklıkları açıcıdır. Beyne çok faydalıdır.

Çiğnenmesi güzel koku verir, gazı giderir.

Asel (Bal); ikinci derecede sıcak ve kurudur. Parlaklık verir, açar ve çekici etkisi vardır. İltihap ve bitlenmeye engel olur. Bulaşığı bile biti öldürür. İrinli ve kirlenmiş yaraları temizleyici, göz kararmasını giderici ve gözü parlatıcı, mideyi kuvvetlendirici, iştahı açıcı, karında ishal yapıcı özellikleri vardır. Bal mumu bile sıcaktır, sargıyla yara ve uyuzların üzerine sürülürse kıvama getirir ve içindekileri çeker. Özellikle katran ile de çok etkili ve çekicidir.

İneb (Üzüm); kabuğu soğuk ve kurudur. İçi rütûbetli ve sıcaktır. Çekirdeğinde hem soğukluk, hem de kuruluk vardır. Gıdanın iyisidir. Mideyi ve cinsî arzuları kuvvetlendirir. En iyisi, asmada kurumuş siyah üzümdür. Üzüm meyvesi (yaş üzüm) mideye faydalı ve mesaneye zararlıdır. Üzümün zararını düzelten tatlı nardır.

Fe

Fudda (Gümüş); soğuk ve kurudur. İç sıkıntısı ve çarpıntıyı engeller. Mide suyuna ve yüreğe faydalıdır. Uyuz kaşıntısını giderir.

Fıstık; ikinci derecede kuru ve sıcaktır. Ayrıca onda fazla bir rütûbet de vardır. Kalbi kuvvetlendirir, karaciğer tıkanıklıklarını açar. Faydalı bir ilaçtır.

Fucl (Turp); gıdası az, balgamı çoktur. Karaciğer tıkanıklıklarını açıcıdır. Bit üretir ve bedenin kokusunu ayrıştırır. Kurtçukları öldürür. Yemeklerin sindirimine yardımı çoktur, lâkin hazmı zordur.

Fülfül (Biber); dördüncü derecede kuru ve sıcaktır. Siyahından ziyade beyazında hararet vardır. Dâr-ı fülfülün[70] kuruluğu ikisinden azdır. Üçü de mide ve bağırsaklarda olan sert gazları ayrıştırıp bozar. Kopmadan uzayan balgamî sıvıyı kesip sinir ve kasları ısıtır.

Sad

Sandal;[71] ikinci derecede soğuk ve kurudur. (Merhem olarak) sürülmesi ve içilmesi ateşli şişliklere, ateşli baş ağrısına ve ateşli çarpıntıya faydalıdır. Hararet ve acıdan meydana gelen mide zayıflığına uygun gelir.

Sa'ter (Kekik); ikinci derecede sıcak ve kurudur. Hoş, ayırıcı ve faydalıdır. İçilmesi ve merhemi koku ve gazı giderir, mideyi kurutur. İdrarı ve hayzı söktürür. Gözün görmesini artırır. Oturga kemiği ağrılarını keser.

Samg (Zamk); değiştirmesi ve kurutması kuvvetlidir. En iyisi Arap zamkıdır. Çünkü o göğüsteki sertlikleri yumuşatır; karnı kabız edip bağırsakları kuvvetlendirir. Renk renk mürekkeple kitap yazılarına güzellik verir.

Dokuzuncu Madde

Çok kullanılan gıda ve basit ilaçların isim ve hükümlerini (karaşet, şehbaz) harflerinin dizilişine göre bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki tıp uzmanları şöyle demişlerdir:

Kaf

Kusâ (Bir çeşit hıyar), kavunun bir çeşididir. Hıyar gibi uzun olur. İkinci derecede rütûbetli ve soğuktur. Olgunlaşmışı çok iyidir. Hararet ve safrayı teskin eder. Fakat bozulmuşu kötü koku yayar ve hummaya (ateşli hastalık) sebebiyet verir. Olgunlaşmışının bozulması daha çabuk ve daha zarar verici olur. Koklanması baygınlığa faydalıdır. Susuzluğu giderir. Mesaneye iyi gelen bir ilaçtır. Kusânın bevli söktürme ve tabiatı yumuşatma özelliği vardır. Hıyarın kusâdan daha çok soğukluk ve letâfeti vardır. Ateşli hummaları giderir. İdrar söktürmek için çok faydalıdır. Nâdiren mide ağrısına ve böğür ağrılarına iyi gelir. Onun zararlarını tuz, bal veya zeytinyağı giderir.

Karanfil; ikinci derecede sıcak ve kurudur. Karaciğer, mide ve beyne faydalıdır.

Rı

Reyhan; birinci derecede sıcak ve kurudur. Kalbi kuvvetlendirir, bâsuru giderir. Koklanması uyku getirir.

Râvend (Ilgın); aç karnına iki dirhem kadar on sabah içilmesi yaralara, uyuza, düşmeye, darbeye, karaciğere, mideye, fıtığa, böbreğe ve mesaneye **[165/a]** gayet faydalıdır.

Râziyâne (Rezene); onun kırda yetişeninin (yabânî) sıcaklık ve kuruluğu üçüncü derecede, bahçede yetişeninin (bostânî) sıcaklık ve kuruluğu ise ikinci derecededir. Gözü kuvvetlendirir, karaciğerdeki tıkanıklıkları açar, hayız ve idrarı söker. Soğuk su ile baygınlığı ve mide iltihâbını giderir.

Reybâs (Kuzukulağı); İkinci derecede soğuk ve kurudur. Kanı dindirici, safrayı kesici ve harareti teskin edicidir. Öz suyu ile göz damlası yapılması

gözlere faydalıdır. Vebaları ve safradan kaynaklanan ishali giderir.

Rumman (Nar); narın tatlı olanı birinci derecede soğuk ve rütûbetlidir. Ekşisi, ikinci derecede soğuk ve kurudur. İkisi de safrayı keser. Fazlalıkların bağırsaklara akışını engeller. Ekşi narın tanelerinin bal ile macunu kulak ağrısına faydalıdır. Ekşisinin idrar söktürücü özelliği çoktur. Narın acısı mide iltihâbına iyi gelir. Ekşisi boğaz ve göğsü sertleştirir. Tatlısı ise boğaz ve göğsü kuvvetlendirir ve yumuşatır; ateşli öksürüğü önler. Her nevi hafakanı def eder. En iyisi, tanesi sulu olanıdır.

Şın

Şa'îr (Arpa); birinci derecede soğuk ve kurudur. Besin değeri buğdaydan azdır. Arpa suyu, kavrulmuş arpa ununda daha besleyicidir. Kavutu, şişliklere suyundan daha iyi gelir. Mideye iyi gelmez. Arpa suyunun unu ile macunu göğüs, öksürük, uyuz ve yüzdeki çillere uygun ilaçtır.

Şûnîz (Siyah kimyon); siyah tanelidir. İkinci derecenin nihayetinde sıcak ve kurudur. O, yakıcı ve parlatıcıdır. Gazları çözüp atar, behak[72] ve bars'ı[73] giderir. Karındaki kurtçukları öldürür. Keten torba içinde iki dirhem ekşimiş -oksitli ve zarar görmüş kimyon- alına konursa, nezleye ve inmeye iyi gelir.

Selcem (Şalgam): Nemli, sıcak ve yumuşatıcıdır. Karışımı serttir. Sürekli yenmesi, iltihaplara iyi gelir.

Te

Temr-i Hindî (Hind hurması); ikinci derecede soğuk ve kurudur. Mideyi kuvvetlendirir, safrayı arttırır. Kusmayı teskin eder, susuzluğu keser.

Tüffah (Elma); elmanın tatlı olanı itidale yakın, hararete meyillidir. Ayrıca onda soğuk bir rütûbet vardır ki onunla şişkinlik yapar. Ekşisi daha soğuk olup rütûbeti azdır. Buruk lezzetlisi (ham hılt oluşturanı) yangı ve hummaya sebep olur.

Tîn (İncir); onun tazesi az rütûbetli ve sıcaktır. Çok suyu ve gıdası vardır. Midede hemen sindirilir. Kurusu latîf ve sıcaktır. Bütün meyvelerden daha besleyicidir. Olmuşu orta kıvamdadır. Eti (çekirdekle kabuk arasındaki kısmı) yaraları ve ülserleri olgunlaştırıp yumuşatır. Süt toplayıcı ve büzücü olduğu gayet açıktır. Harareti teskin eder ve tutucudur; sütü akıcı kanı dondurur, donmuş olanı akışkan hale getirir. Hastalıkla bozulan rengi düzeltir. Macunu, büyük çıbanları olgunlaştırır, irinlerini çıkartır. Hararetliyi

susatır. Tuzlu balgamdan olan harareti teskin eder. Müzmin öksürüğü giderir. Akciğere ve göğse faydalıdır. Karaciğer tıkanıklıklarını ve dalak, böbrek ve mesaneyi açar. Aç karına incir yemenin sindirim yollarını açmada acayip tesirleri vardır. Özellikle badem ile veya ceviz ile yenmesinin faydası çoktur. Lâkin ağır yiyeceklerle incir yemek iyi değildir. İncirin sirkeli su içinde kaynatılmışından üç sabah, aç karnına üçer adet yiyen, hummadan yani ateşli hastalıktan ve safradan kurtulur.

Tut (Dut); beyazı incire yakındır. Lâkin ondan daha az besleyicidir. Mideye zararlıdır. Kırmızısı rütûbetli ve soğuktur. Onda bir kabız edicilik vardır ki âzâlara fazlalık akmasını engeller. Boğaz şişlerini giderir. Yenmesinde ve içilmesinde yiyecekleri isteme kuvveti vardır. Dut, gıdaları midede çabuk hazmettirir, bağırsaklardan ise yavaş geçirtir. İdrarı söktürür.

Se

Sûm (Sarımsak); aslı üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Sıvıları değiştirip bozmak için ve diş ağrısı, müzmin öksürük ve göğüs ağrısı için gayet faydalıdır. Kan pıhtılarını ve bağırsak kurtlarını çıkartır. İdrarı ve hayzı söktürür. Bitleri ve yumurtalarını öldürücü ve dağıtıcıdır. Lâkin buharının çokluğundan başı ağrıtır ve göze zarar verir.

Selc (Kar- kar suyu); içinde kapanmış kalmış olan duman hararetinden dolayı susuzluk yapar. Mide ve sinirlere zararlıdır. **[165/b]** Ateşli diş ağrılarını dindirir.

Ha

Haşhaş; ikinci derecede soğuk ve kurudur. Siyahı içmede ve macun olarak sürülmede üçüncü derecede soğutucu, uyuşturucu (muhaddir) ve uyutucudur. Yenmesi nezleyi önler.

Hatmî; kamış çiçeğidir. Normal bir sıcaklığı vardır. Onda olgunlaştırıcı, yumuşatıcı, ayırıcı ve gevşetici kuvvetler vardır. Eklem ağrılarını giderir. Titremeyi önler. Onun tohumu ateşli öksürükleri keser. Yaprağı meme şişlerine iyi gelir. Kökü pişirilirse, bağırsak ve idrar yangılarına iyi gelir. Makattaki şişleri ve kötü ishali giderir.

Huh (Şeftali); birinci derecede rütûbetli ve ikinci derecenin sonunda soğuktur. Çabuk bozulan ve tabiatı yumuşatan bir özelliği vardır. Kesilmiş dalının suyu ve yapraklarının suyu damla şeklinde kullanılırsa kulak kurtlarını; göbeğe merhem (pomat) şeklinde sürülmesi ve içilmesi, bağırsak

kurtlarını öldürür. Çok besleyicidir, lâkin gıdası iyi değil, zararlıdır. Şeftaliyi yemeklerden önce yemek doğru olur.

Hall (Sirke); sıcaklık ve soğukluktan meydana gelmiştir. Soğukluğu daha fazladır. Kaynatıldığında soğukluğunun azaldığı tecrübe edilmiştir. Sirke, kanı inceltir, safrayı yok eder ve şişlerin oluşmasını önler. Sevdâvî yapıdakilere zararlı, balgama zıt, sindirime yardımcı ve uyuzu iyileştiricidir. Karıncalanan bölgeye ve yanmalara iyi gelir. Gül yağı ile baş ağrısına faydalıdır. Gargara yapıldığında diş ağrısını ve diş eti kanamasını keser.

Hubz (Ekmek); en iyisi temiz buğday ekmeğidir ki unu ince ve güzel elenmiş, mayası tuzlu ve hamuru normal olmalıdır. Ekmeğin her tarafı güzel pişeni, tandır ekmeğidir. Bundan sonra fırında pişirilen somun ekmeği gelir. Bunlardan başka yerde pişen ekmek iyi olmaz. Ekmeğin sıcağı zararlı, soğuğu faydalıdır. Simit ki fatîrdir,[74] gıdası çoktur, lâkin sert ve kuru olduğundan sindirimi yavaştır; emilmesi zordur. Elenmemiş buğday unundan yapılmış ekmek tabiatı yumuşatır, emilmesi ve sindirimi kolay ve çabuktur. Fakat besin değeri azdır. Kadayıf unu lezzetlidir, fakat sertlik verir. Süt ile yoğrulan ekmeğin besin değeri fazla, fakat sindirimi zordur. Tıkanmalara sebep olur. Kızarmış buğday ekmeğini su ile yemek bedeni çabucak şişmanlatır, sıhhati muhafaza eder.

Hardal; Buna üzerlik de denilir. Üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Balgamı keser. Yağı, turp yağından daha ısıtıcıdır. Haşerât onun dumanından kaçar. Hardal, bedendeki mafsal ağrılarını giderir. Uyuza iyi gelir. Şişleri ayrıştırıp düzeltir. Başın rütûbetine iyi gelir. Damlası ve yağı, kulak ağrısını giderir. Bal ile aç karına yendiğinde, akciğer bronşlarında olan sertlikleri (kronik bronşit) giderir.

Hıyâr-ı şenbih (Çin tarçını); sıcak ve soğuklukta normal yapıdadır ve rütûbetlidir. Karın bölgesi organlarındaki yangılı şişleri çözüp ayrıştırır. Tabiatı yumuşak ve yakıcı safra ve balgamı kolaylıkla ishal edip gidericidir. Onun için hâmileler onunla ishal yapılır. Çünkü bebeğine zarar değil fayda verir.

Zel

Zeheb (Altın); latîf ve mutedildir. Tozları, sevdavî hastalıklara karşı kullanılan ilaçların terkibine girer. Altın kalbi kuvvetlendirir, çarpıntılara faydalıdır. Ağızda tutulması, ağız kokusunu giderir. Altın mil ile gözlere sürme çekilmesi, gözleri parlatır ve görmeyi kuvvetlendirir. Gözdeki tozları giderir.

Dad

Damîrân (Fesleğen-reyhan); reyhan cinsindendir. Fesleğen de denir. Birinci derecede rütûbetli ve sıcaktır. Koklanmasının beyne faydası vardır.

Zı

Zarûr; ikinci derecede sıcak ve kurudur. Yaraları çekip temizler. Onun en iyisi, kırmızı narencidir.

Gayn

Gâliye; kıymetli bir kokudur. Sert şişleri yumuşatır ve birçok derde devâdır. Koklandığında sara hastalığını ve soğuktan hâsıl olan baş ağrısını giderir. Kalbe ferahlık verir, rahim ağrılarını giderir.

Bütün ilaç ve gıdaların Cenâb-ı Hakk'ın izniyle tesir ettiği muhakkaktır. Bu sayılanların zanna dayanan sebeplerden olduğuna tıbbî hastalıklar kesin delildir. Şu halde bütün sebeplere ve eşyaya tesir eden **[166/a]** ancak Müsebbibü'l-Esbâb'dır ki, aslında her şeye zarar ve fayda veren O'dur.

Burada, "İlim ikiye ayrılır ki biri bedenlere ait tıp ilmi, diğeri dine ait fıkıh ilmidir" sözünden hareketle tıp ilmiyle alâkalı şu açıklandığı kadarıyla bir özet yazılmıştır. Geri kalanı ise tıp uzmanları tarafından bilinmektedir.

Onuncu Madde

Vücudun sağlığını korumaya ait olan yeme içmenin âdâbını, kurallarını; bazı yiyecek ve meyvelerin üstünlük ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki hadis bilginleri şöyle demişlerdir: Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) âdetleri sürekli arpa ekmeği yemeğe alışkanlık idi. Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) çoğu zaman yediği o ekmek idi veya buğday unu ile karışık arpa ekmeği yerdi. Arpa ekmeği ile arka arkaya üç gece doymazdı. Çoğu kere zamanı açlık ve susuzlukla geçerdi. Bu sebeple insanlara tembih edip buyurmuştur ki; "*Gündüzün aydınlığında ve gecenin karanlığında ikişer kere yeme ve içme israftır ve hastalık sebebidir*." Et yemeye ve çorba içmeye devam etmek kasvet[75] verir. Kırk gün kadar ete ve yağlı yemeklere devam etmek, ahlâkı bozar ve tabiatı değiştirir. Acıkmadan tok karına yemek ve susamadan su içmek sağlığa zararlıdır. Nitekim ortada bir şey yokken gülmek insanı utanacak duruma düşürür. Hiç uyanmadan gece gündüz uyumak, insana bir ayıptır ve bu durum ona tembellik verir.

Sağlığını korumak isteyen midesini hep tok tutmasın; yediğinde ancak açlığını giderecek kadar yemenin lezzetini alsın. Firdevs (cennetindeki) ziyafet için dayanabildiği kadar aç kalsın. Böylece aklı saf, gönlü geniş ve kalbi nurlu olsun. Mümkün olduğunca gıdayı ansızın aklına getirsin. Böylece bedeni sıhhat ve tabiatı kuvvet bulsun. Akşam yemeğini terk etmesin ki vücut organları ihtiyarlıktan (düşkünlükten) emin olsun. Birçok yemeği ve içeceği bir seferde yemesin, bir çeşit yemekle yetinsin. Böylece bedeni sıhhat ve mutluluğa, kalbi de hayat ve huzura ulaşsın. Çünkü her hastalığın sebebi tokluk, her devanın başı da açlık olduğu tecrübe edilmiştir.

Edep ile sadece ekmek yiyenin bedeni, yaşadığı sürece sıhhat ve âfiyette olur. Edep ise, acıktıktan sonra yemek ve doymadan sofradan kalkmaktır. Şu halde az yeme ve içmenin en aşağı derecesi; karnın üçte birini yemek, üçte birini içmek ve üçte birini nefes alıp vermek için ayırmaktır. Orta derecesi, yeme ve içme ile karnın ancak yarısını doldurmaktır. En üst derecesi ise, kişinin yemesinin hastanın yemesi gibi, uyumasının boğulmak üzere olanın uykusu gibi olmasıdır. Bu şekilde huzurun tadı alınır.

Tok karına yemekten kaçınmak çok gerekli ve önemlidir. Çünkü tok karına yemek yemenin haram ve israf olmasından başka; bars ve diğer başka hastalıklarla vücutta yaşlılık ve düşkünlüğe sebeptir. İnsan önüne konulan yiyecek ve içeceği kötülemesin. Eğer iştahı var ise yesin, yok ise yemesin; ama yemek hakkında bir şey söylemesin. Bir kişinin yemeği iki kişiye yeter. Nitekim iki kişinin yemeği dört kişiye, dört kişinin yemeği sekiz kişiye yeter. Bazı yiyecek ve meyvelerin üstünlük ve faydaları konusunda hadîs-i şerifler vardır. Nitekim Cebrâil (a.s.) Peygamber Efendimize (a.s.) keşkek (herîse) yemesini işaret etmiştir. Bu sebeple Rasûlullah (a.s.) keşkek yiyip mübarek bedeninde hem maddî güç, hem de geceleyin namaza kalkma gücü bulmuştur. Peygamberimizin (a.s.) nazarında arpa ekmeği, mercimek çorbası ve su kabağı, yiyeceklerin en sevimlisi ve en güzeliydi. Çünkü (bu yiyecekleri yiyerek) Allah'ı zikrettiğinde kalbi bu zikirden bir hafiflik ve lezzet bulmuştur. Etten beyin, kulak, göz ve diğer organlar kuvvet alır. Etin en iyisi omuz ve sırt etidir ki hasta kalbi iyileştirir, üzüntülü kalbi rahatlatır.

En faydalı katık, sirkedir. Hurma ve üzüm, meyve grubundan olup katık grubuna da geçmişlerdir. Üzümü ekmekle yemek, tatlı ve kokuyu veren kişiden reddetmeyip tatmak ve koklamak gerektiği, haberde söylenmiştir. Mübarek balı sabahları aç karına yiyen ve içen, her hastalıktan şifâ bulur. Hurma ve kavun, Hazret-i Peygamber'e (s.a.v.) bütün meyvelerden ve

içeceklerden **[166/b]** tatlı ve lezzetli gelmiştir. Pirinç pilavı yerken Hazret-i Peygamber'e (s.a.v.) salât ü selâm etmek lâzımdır.

Çünkü pirincin nûru O'nun (s.a.v.) cevherinden meydana gelmiştir. Hadîs-i şerifte buyrulmuştur ki: "*Kim baklayı kabuğu ile yerse ondan o kadar hastalık çıkar gider.*"

Şûniz (çörek otu) ki siyah tohumdur; işte o ölümden başka her hastalığa şifâdır. Peyniri ve cevizi yalnız yemek hastalıktır. Fakat ikisini birleştirene deva olur.

Kuru üzüm (ya da kuru incir; zebîb) yemek, insanın kokusunu güzel, rengini saf ve temiz yapar, balgamı keser, sinire kuvvet verir. Onu yiyen çekirdeğini atsın, çünkü onun çekirdeği bedene zararlıdır. Üzümü tane tane yemek, eğlenceli ve güzeldir.

Ayva (sefercel) fuâda[76] cilâ, kalbe aydınlık ve korkaklara cesaret vermede eşsizdir. Onu pirinç pilavıyla yiyen hâmilenin çocuğu kuvvetli ve güzel olur. Narı yağıyla yemek, mideyi terbiye etmektir. İncir yemek, kulunç ve ve romatizmadan korur ve kalbe incelik verir.

Mübarek **karpuz**, cennet suyunu ve her gıdada olan lezzeti kendinde bulundurur. Onun eti ve suyu, çekirdek ve kabuğu bütün organlara ve kuvvetlere faydalıdır. Karpuz aynı zamanda hem yiyecek, hem içecek ve hem de güzel kokulu bir reyhandır. Karnı ve mesaneyi temizler, bir çövendir.[77] Bel suyuna bereket, şehvete hareket verir. Kokusu güzel olup baş ağrısını teskin eder. Cildi temizleyip güzelleştirir. Göze (bakış) kuvveti, yemeğe iştiha ve lezzet verip susuzluğu giderir. Bağırsak kurtlarını öldürür. Yetmiş hastalığı vücuttan gidermekle bedene çok fayda sağlar.

Salatalığı (**hıyar**) tuz ile cevizi ise tatlı ile yemek sünnettir. Meyveleri, işler yolunda gittiğinde çoğaltmak, işler yolunda gitmediğinde ise azaltmak bedene sıhhattir. Patlıcanı yumuşatıp süsleyip şifâ niyetiyle yemek, hastalıkları giderir ve hikmeti davet eder. Beyni rütûbetlendirir, cinsel gücü arttırır, şehveti harekete geçirir.

Sebzelerin en hoşu, **yarpuz,**[78] kereviz ve rîbâstır[79]. Bunlar Hızır ile İlyâs yiyecekleridir. İnsanı korur, cinleri ve cüzzamı giderir. Beyne faydalı olup burun tıkanıklıklarını açar. Keme' ki ak mantardır; o bir tür kudret helvası olup suyu göze şifâdır, siyahı efdaldir.

Bir memlekete gelen, o yerin soğanından yesin ki oranın bulaşıcı hastalıklarından emin olsun. Pişmiş soğan ve sarımsak yiyen lezzet ve kuvvet bulur. Pişmemiş soğan ve sarımsak yenmemelidir ki melekler

kokusundan incinir. Çamur yiyen kendi kendini öldüren kimsedir. Çünkü çamur yemek, karında şişkinlik yapar, rengi sarartır, bedeni mahveder.

Hadîs-i şerifte buyrulmuştur ki: "*Üç şey kalbe mutluluk ve neşe, bedene de sıhhat verir: Biri güzel koku koklamak, biri bal içmek ve diğeri de güzel elbise giymektir.*"

Hz. Rasûl (s.a.v.) doğru insandır, hakkı söylemiştir. Çünkü "*İnsan elbisesiyledir*" sözü bu mânâyı tasdik eder. Şu halde, insanlar elbiseleriyle güzeldir. Takvâ elbisesi ise bütün elbiselerden güzeldir. Bedeni ve canı koruyucudur.

On Birinci Madde

İyi ile kötüyü birbirinden ayıran yüce dinin âdâbını ve Rasûl-i Emîn'in sünneti üzere giyecekleri güzelleştirme, giyim kuşamda seçici olma ve bedeni koruyup süslemenin şekil ve merasimini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki hadis bilginleri ittifakla şöyle demişlerdir: Habîb-i Ekrem (s.a.v.) hazretlerinin en sevdiği elbise gömlek (kamîs) olmuştur. Gömleğinin kolu parmaklarına kadar uzanmış olup eteğinin uzunluğu topuklarının üstüne kadar ancak gelirdi. Ümmetine elbiselerini(n eteklerini) kısaltmalarını vasiyet etmiştir. Bunun için elbiseyi kısaltmak sünnet, uzatmak bid'at ve kendini üstün görme (kibir) alâmeti sayılmıştır. Halîlullah (İbrahim) (a.s.) erkek ve kadınlar için şalvarı (serâvil) en iyi örten elbise kabul etmiştir. Çünkü şalvar, avret yeri ile yer arasında bile bir perdedir. **[167/a]**

Sarık sarmak yumuşak huyluluk, ağırbaşlılık ve bir nevi saygınlıktır. Sarık Arapların tâcıdır. Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) mübarek sarığı siyah kumaştandı. Sarığın ucunu iki omuz arasında iki karış miktarı salıvermek sünnettir. Çene altına döndürülmesi bid'attır.

İslâm geleneklerinden birisi de sert elbise ve yamalı hırka giymektir. Sert elbise, damarları kurutur, kalpte haşyet oluşturur. Kıl ve yünden yapılmış elbise giymek, yüce peygamberlerin sünnetidir. Abâyı ilk giyen Süleyman aleyhisselâmdır. Tevazu içerisinde, hiçbir şeyi olmayan fakirlere benzemek için abâ giymek, evliyânın âdetidir. Rasûlullah'ın (s.a.v.)'in gömleği, alt tarafına giydiği elbisesi ve şalvarı pamuktan beyaz elbise, cübbesi abâ ve kuşağı yünden yeşil şal idi.

Yeşile bakmak kalbe sürûr, göze kuvvet verir. Şu halde yeşil giymek ümmetine sünnettir. Erkeklerin sırf sarı ve kırmızı giymesi mekruh ve bid'attır. Saf ipek onlara haram olup kumaş-ipek karışımı kadınlara helâl ve

zînettir. Elbiseyi temizlemek, nimete şükürdür. Süslenme, incelik ve zerafettir; ağırlığı, üzüntüyü ve kasveti giderir. Gönül zenginliğiyle eski elbise giymek, kişinin tevazuuna alâmettir. Giyinirken önce gömleği, sonra oturur vaziyette şalvarı giymek sünnettir. Bu şekilde giyinmek, insanların kızmasından ve kalbe üzüntü gelmesinden korur.

Bir elbiseyi yamamadıkça çıkarmamak, kalbe rahatlık verir. Giymeyeceği bir elbiseyi bir fakire vermek, âfetlerden kurtuluş sebebidir. Üç takım elbisesi olduğunda, bir takımını fakirlere vermek cömertliktir. Elbisesini çıkarınca katlayarak koymak, onu şeytanın giymesinden korumaktır. Elbisenin lisân-ı hali ile *"Beni gece temizleyip güzelleştireni, ben de gündüz güzelleştirip süslerim"* dediği O Hazret'ten (s.a.v.) nakledilmiştir.

Yüce Mevlâ'nın yaygısı olan toprak üzerinde, arada bir yalın ayak yürümek, nefsi kırmaya, mütevâzı olmaya işarettir. Misk, amber, öd ve kâfûr gibi güzel kokularla, esans ve buhur ile kokulanmak sünnettir; vücuda tat verir. Sürme taşı (ismid) ile iki gözüne üç kere sürme çekmek sünnettir ve süslenmektir. İsmid, kirpikleri büyütür ve göze kuvvet verir. Aşure günü sürme çekmek, göz ağrısından korunma sağlar. Yıkanmak, süslenmek, güzel kokulu esans sürmek, saç ve sakalını taramak da herkes tarafından rağbet edilen bir sünnettir. Güzel kokulu esans sürmeye kaşlardan başlamak, baş ağrısını giderir. Bıyığı kısaltmak, koltuk ve kasık kıllarını tıraş etmek bizlere görev olarak verilmiş (revâtib) sünnetlerdendir. Kasık kıllarını bir arpa boyundan fazla bırakmak yasaklanmıştır.

Her Perşembe yahut Cuma günü saçı olmayan kimsenin ikindiden sonra başını ustura ile tıraş etmesi, sakalının uzunluk ve eninden bir tutamdan fazlasını kesmesi, tırnaklarını makas ile kısaltması, saçı ile sakalını beraber gömmesi, bedenin sıhhati ve ruhun rahatı için sünnet ve âdet olmuştur. Nitekim "Tırnaklarınızı edebe ve sünnete uygun olarak kısaltınız. Tırnakların sağ taraftakileri önce kesilir, sol taraftakileri daha sonra" denilmiştir. Üstünü başını düzeltmek için aynaya veya berrak suya bakıp *"Allah'ım! Yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlâkımı da güzelleştir"* demek, bir hadîs-i şeriften alınmıştır.

Burada vücut sağlığının ve sıhhatin korunması mevzuu bu kadar açıklamayla yetinilerek, ölüm anlatılmaya başlanacaktır. Çünkü *"ölmek için doğdular"* fehvasınca her doğan ölecektir. Her kemâlin bir zevâli olup dünyaya gelen gidecektir. Bu oluş ve bozuluş (kevn ü fesâd) âlemi, bizim için bir kervansaray gibidir. Nitekim **"Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz."** (Ankebût, 29/57) âyet-i kerîmesiyle bu

mânâ teyit edilmiştir. Şu halde bu geçici (fânî) dünyadan o sonsuzluk yurduna (Dâr-ı bekâ) ölmeden önce yüzünü döndürmek lâzımdır. O gerçek vatan için bu gurbet gibi dünyada kusursuz bir çalışma yapıp hazırlanmak gerekir. Yani, Hakk'ın nazargâhı olan kalbi, O'nun hâricindeki lüzumsuz şeylerden (mâsivâ) pâk edip hayvanî ve vahşi nefsin hastalıklardan korunmak, rabbânî ahlâkın nurları ile dolup iki âlemde sadece Mevlâ ile **[167/b]** bir olup kalmak, her şeyden önemli ve lüzumludur.

Nazm

1-Cihanda varlığı koy, ne müsâfir ol ne mukîm
Ki hâne pür-keder olmuş, turuk dahî pür-bîm
2-Çü ni'meti nikam ve izz ü nâzı züll olıcak
Sana ne fâide cism olsa gark-ı nâz ü naîm
3-Mezâr içinde olur âkıbet serin pâ-mâl
Ne fark olursa külâhın nemed yahud dîhim
4-Tarîk-ı Hakk'a gidersen, tenin zaîf olsun
Ki kat'-ı bâdiye müşkildir olsa merd cesîm
5-Huyiyle hastayı zann eyler ol tabîb sahîh
Maraz-şinâs değildir nidendir adı hekîm
6-Hayât-ı cism gönül hoşluğıyla ni'met olur
Ne zevk olur ki ola ten sahîh u rûh sakîm
7-Ne gam ki fakr u maraz-ı mevt irer tene Hakkı
Olursa cân ü gönül hoş huyla sâğ ü selîm

Günümüz Türkçesiyle

1. Dünya varlığını bırak! Ne misafir ol, ne mukîm. Dünya evi kederle, yolları korkularla dolu.

2. Mâdem nimeti zorlukla ele geçip, yüceliği sana zillet olacak; öyleyse bedenin naz ve nimetlere gark olsa da ne çıkar.

3. Sonuçta, başın mezarda yerle bir olacak. Külahın keçeden veya taçtan olsa ne çıkar?

4. Allah yolunda yürüyeceksen tenin zayıf olsun. Çünkü beden iri olunca çölü geçmek zor olur.

5. Doktor, huyu icabı hastayı sağlıklı sanır. Hâlbuki hastalığı teşhis edemiyor; nedendir adı hekime çıkmış.

6. Gönlün hoş olunca, dünya hayatı nimet olur. Beden sağlam, ruh hasta olduktan sonra, nimetin ne zevki var?

7. Hakkı! Can ile gönül iyi huyla sağlık ve esenlikte olursa, tene fakirlik, hastalık ve ölüm gelse ne önemi var.

---

[44]. Hicâb-ı sadr da denilen, göğüs ile karnı ayıran ince ve geniş zar, diyafram.

[45]. Dura mater ve pia mater.

[46]. Gışâ: Membran.

[47]. Kahf: Parietal kemikler.

[48]. Mültehime: Conjuctiva.

[49]. Karîniyye ya da karniyye: Kornea demektir.

[50]. İtâkî'de "Bevvâb" şeklindedir.

[51]. Hayat dört evreye ayrılır: 1- Yaklaşık otuz yaşa kadar olan gelişme devri. 2-Yaklaşık otuz beşlerden kırka kadar devam eden olgunluk devri. 3-Yaklaşık altmış yaşlarına kadar uzanan orta yaşlılık devri. 4-Hayat merkezlerinin tedrîcen zayıflamaya başladığı ölüme kadarki yaşlılık devri. (İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-tıb*, Birinci Kitap, s. 14.) Bu aşamaları beş gösterenler de vardır: 1-Sinn-i sabâvet: İnsanın doğduğu zamandan erginlik çağına kadar geçen on beş yıllık zaman. 2-Sinn-i şebâb: Yedi yaşından on beş veya yirmi yaşına kadar olan zaman. 3-Sinn-i cevâni: On beş yaşından otuz yaşına kadar geçen süre. 4-Sinn-i kühûlet: Otuz yaş ile elli yaş arasındaki süre. 5-Sinn-i şeyhûhet: Elli yaşından sonraki zaman.

[52]. İbn Sînâ mizacın teşhisinde yardımcı olan belirtileri 10 başlık altında verir: 1-Vücut hissi, 2-Kaslı ve yağlı yapılılık. 3-Saç, saçın uzama nisbeti, saçın şekli, saç rengi, fazla ve az saç, 4-Yüzün görünüşü, 5-Fizik, 6-Organların alma kabiliyeti, 7-Uyku ve uyanıklık, 8-Organların fonksiyonel durumu, 9-Salgılar, 10-Psikolojik faaliyet. (İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-tıb*, Birinci Kitap, s. 172-177.)

[53]. Sakamonya (Mahmûde, Kısa Mahmud Otu hakkında daha fazla bilgi için bkz. İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıb*, İkinci Kitap, s.435.

[54]. *Mesnevî*'de câriye hikâyesinde doktor câriyenin âşık olduğu kişiyi bu şekilde bilmiştir.

[55]. Sümmâk / somak: Kebaba, hamura konulan ekşice ve kırmızı taneler.

[56]. Müshil olarak kullanılır.

[57]. Mastika: Yunanca bir isim olup, Sakız adasında yetişen küçük bir ağacın verdiği bir çeşit zamk ki çiğ yenilir. Başka işlerde de kullanılır.

[58]. Metinde geçen “istiftâğ” kelimesinin doğrusu, kaf harfi ile yarmak, açmak anlamında “istiftâk” olmalıdır.

[59]. Metinde “te‘addî” yazılmış, ama “teğaddî” olacak.

[60]. Ebced: Eski Sâmi alfâbe sırasına göre tertiplenmiş, Arapça’ya mahsus sesleri gösterir harfler ilâve edilmiş ve bu sıraya göre harflere, birden ona sıra ile ondan yüze, onar onar, yüzden bine yüzer yüzer olmak üzere birer sayı değeri verilmiş olan Arap harflerinin diziliş sırası ve bütünü. Bu harfler sekiz gruba ayrıldıktan sonra, aralarına vokaller konularak mânâsı olmayan, fakat Arap harflerine mevzû teşkil eden şu sekiz kelimeden meydana gelmiştir: Ebced, hevvez, huttî, kelemen, sa‘fes, karaşet, sehhaz, dazgen. (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1988, s. 233-234.)

[61]. İccâs: Bazı yerlerde zerdâli ve armut anlamında da kullanılır.

[62]. Hayd: Yüce dağ burnuna derler.

[63]. Kühûl: 30-50 yaş arasında bulunan kimseler. Olgunluk çağındakiler.

[64]. Sebel: Göze inen perde, dumanlı, bulanık görme hastalığı.

[65]. Dârçîn: Aslının dârû-yi çîn olduğu söylenirse de, aslı “Çin darısı” anlamına gelen “dâr-ı çîn”dir. Tarçın suyu keyif verici bir içki olarak kullanılırdı.

[66]. *El-Kãnûn*’da: “Cinsel arzuyu güçlendirir” denmiştir. Bkz. İbn Sînâ, *a.g.e.*, c. II, s. 237.

[67]. Tebâşir: Hakkında iki yorum bulunur. 1-Tebâşir, kına denilen bitkinin yaşlısının içinde bulunur. Kınanın gövdesi boğumludur ve boğumlarından elde edilen kalitelidir. 2-Adı geçen kına bitkisinin yakılmasıyla oluşur ve külüne tebâşir denir. (İbn Sînâ, *a.g.e.*, c. II, s. 289, 630 numaralı dipnot.)

[68]. Zahîr: Aslı Arapça (ze-ha-rı) olup iç ağrısı demektir. Tıpta bâsur ve mesane iltihâbından olan ağrılı akıntıya verilen addır.

[69]. İbn Sînâ ise: “Sumak, safranın iç organlara akışını engeller” demiştir. *el-Kânun Tercümesi*, c. II, s. 440.

[70]. Dâr-ı fülfül: Karabibere benzer uzun taneli baharat.

[71]. Hindistan ve Çin tarafında yetişen bir bitki.

[72]. Behak: İnsanın derisinde pul pul beyazlık ve alaca bir renk meydana getiren bir çeşit hastalık.

[73]. Bars / baras: Vücutta yer yer beyaz ve alaca lekeler meydana getiren bir hastalık; alaca hastalık, abraş.

[74]. Fatîr: Mayasız saç ekmeği, bazlama. Bir çeşit pasta.

[75]. Kasvetin üç anlamı vardır: 1-Katılık, sertlik. 2-Merhametsizlik, acımasızlık. 3-Sıkıntı, gönül darlığı. Türkçe'de üçü de kullanılmıştır.

[76]. Fuâd: Manevî bir organ olup gönül ve Hak teâlâyı temâşâ yeri anlamlarına gelmektedir.

[77]. Çöven: Kökü ve dalları, suyu sabun katılmış gibi köpürten bir bitki, bu yüzden sabun otu denir (saponaria officinalis).

[78]. Yarpuz: Kekiğe benzer bir ot.

[79]. Rîbâs- Reybâs: Kuzukulağı, rheum ribes.

Hubz (Ekmek); en iyisi temiz buğday ekmeğidir ki unu ince ve güzel elenmiş, mayası tuzlu ve hamuru normal olmalıdır. Ekmeğin her tarafı güzel pişeni, tandır ekmeğidir. Bundan sonra fırında pişirilen somun ekmeği gelir. Bunlardan başka yerde pişen ekmek iyi olmaz. Ekmeğin sıcağı zararlı, soğuğu faydalıdır. Simit ki fatîrdir, gıdası çoktur, lâkin sert ve kuru olduğundan sindirimi yavaştır; emilmesi zordur. Elenmemiş buğday ununda yapılmış ekmek tabiatı yumuşatır, emilmesi ve sindirimi kolay ve çabuktur. Fakat besin değeri azdır. Kadayıf unu lezzetlidir, fakat sertlik verir. Süt ile yoğrulan ekmeğin besin değeri fazla, fakat sindirimi zordur. Tıkanmalara sebep olur. Kızarmış buğday ekmeğini su ile yemek bedeni çabucak şişmanlatır, sıhhati muhafaza eder.

Beyin yumuşak, boğumlu bir cevherdir ki rengi beyazdır. Beyin, atardamarların iliği ve toplardamarlardan ve (ümmü'd-dimağ) olan zardan (gışâ) ve kafatası kemiğine bitişik zardan meydana gelir. Beynin biçimi üçgen gibidir. Tabanı başın ön tarafında ve iki kenarı ile çevrili köşesi başın arka kısmındadır. Bedenin his ve hareketi beyin ile mükemmelliğe ulaşır ki bedenin his organları yumuşak sinirler ile âzâların hareketleri sert sinirler vasıtayla elde edilmiştir; hikmetleri daha önce anlatılmıştır.

Hamamın iyisi binası eski, avlusu geniş, suyu tatlı, sıcaklığı normal olanıdır. Onun ilk odası soğutucu ve nemli; ikincisi ısıtıcı ve rütûbetli; üçüncüsü ısıtıcı ve kuru olmalıdır. Şu halde vücut sağlığını koruyup damarlarını açmak için hamama giden, onun sıcak olan üçüncü odasına tedrîcen girsin. Oradan çıkarken de yine tedrîcen çıksın. Hamamın içinde çok durmak; baygınlık, keder, ıstırap verip kuruluk ve çarpıntılara sebep olabilir.

Tebâşir (Hind kamışı, bambunun silisli katı kısmı); ikinci derecede soğuk, üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Kalbi kuvvetlendirir, yüksek ateşi düşürür. Safranın dokuların arasına karışmasından meydana gelen üzüntü ve

bayılmalara iyi gelir. Susuzluğu, midenin iltihâbını ve karaciğerin hararetini giderir, ateşli hummayı engeller.

Dârçînî (Darçîn); üçüncü derecede hararet verici ve kurudur. Son derece hoş ve çekicidir. Tıkanıklıkları açar ve her türlü bozukluğu düzeltir. Darçının yağı parlatıcı, ayrıştırıcı, eritici ve zayıflatıcıdır. Yüzdeki kızarıklıklara, çillere ve titremeye faydası çoktur. Baş ve göğüs ağrılarına faydalıdır. Üşütmeden meydana gelen nezleyi ve kuru öksürüğü giderir. Mideyi kuvvetlendirir, kalbi ferahlandırır. Karaciğer tıkanıklıklarını açar. Böbrek ve rahim ağrılarına faydalıdır. Göz kararmasına ve göze perde gelmesine (katarakt) hem yenilerek hem de göze sürme gibi sürerek iyi gelir.

Fülfül (Biber); dördüncü derecede kuru ve sıcaktır. Siyahından ziyade beyazında hararet vardır. Dâr-ı fülfülün kuruluğu ikisinden azdır. Üçü de mide ve bağırsaklarda olan sert gazları ayrıştırıp bozar. Kopmadan uzayan balgamî sıvıyı kesip sinir ve kasları ısıtır.

Çok kullanılan basit ilaç ve gıdaların tabiat ve faydalarını, özelliklerini ve hükümlerini ebced hevvez huttî harflerinin tertibine göre bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki tıp uzmanları şöyle demişlerdir: İnsan bedeninde bulunan canın mürekkeb organları şu aşağıda saydıklarımızdır ki beyin, iki göz, iki kulak, dil, akciğer, kalb, hicâb, göğüs, mide, bağırsaklar, karaciğer, safra, dalak, böbrekler, mesane, testisler, zeker ile kadında rahim ve göğüslerdir. Bunların hepsinin muhafazası vâcip ve lâzımdır.

Gözlerin her biri yedişer tabakadan ve üçer sıvıdan oluşmuştur. Toplam on tabaka olarak bilinir. Birinci tabaka, mültehimedir ki, havaya muhatap olan tabakadır. İkinci tabaka, karinedir ki mültehimeden sonradır. O renksiz yaratılmıştır ki kendi altında olan tabakanın rengiyle renklenmiştir. Üçüncü tabaka, ayniyedir ki ya siyah veya elâ (şehlâ)dır. Yahut yeşilimsi sarı (safra) veya gök mavisi (zerkâ)dır. Mültehimenin altındaki tabaka renksiz yaratılmıştır ve altındaki tabakanın rengiyle renklenmiştir. Ayniye tabakasından sonra beyaz rütûbettir ki yumurta beyazı gibi sâfîdir. Dördüncüsü, ankebûtiyyedir ki örümcek yuvasına benzer. Bundan sonra rütûbet-i celdiyyedir ki kar gibi şeffaf ve sâfîdir.

Kehriba (Kehribar); Birinci derecede sıcak, ikinci derecede kurudur. Kan tükürmeyi ve kanın damardan çok akıp gitmesini engeller. Sıkıntı çarpıntı (hafakan) ve zahîr'e faydalıdır. İshali kesicidir.

Mizacı kanlı olan kimsenin gıdası, sümmâki gibi soğuk ve muharrik, mizacı balgamlı olan kimsenin gıdası sıcak ve latîf, mizacı safralı olan

kimsenin gıdası nar gibi soğuk ve nemli, mizacı sevdalı olan kimsenin gıdası, rütûbetli olmalıdır.

İccâs (Erik); ikinci derecede soğuk ve nemlidir. Onun tatlısı mideyi gevşetir ve ishal eder. Ekşisi kalp iltihâbını sâkinleştirip safrayı söker. Tatlısı acısından daha az ishal eder.

Mübarek **karpuz**, cennet suyunu ve her gıdada olan lezzeti kendinde bulundurur. Onun eti ve suyu, çekirdek ve kabuğu bütün organlara ve kuvvetlere faydalıdır. Karpuz aynı zamanda hem yiyecek, hem içecek ve hem de güzel kokulu bir reyhandır. Karnı ve mesaneyi temizler, bir çövendir. Bel suyuna bereket, şehvete hareket verir. Kokusu güzel olup baş ağrısını teskin eder. Cildi temizleyip güzelleştirir. Göze (bakış) kuvveti, yemeğe iştiha ve lezzet verip susuzluğu giderir. Bağırsak kurtlarını öldürür. Yetmiş hastalığı vücuttan gidermekle bedene çok fayda sağlar.

Cevz-i bevvâ (Küçük Hindistan cevizi); ikinci derecede sıcak ve kurutucudur. Gözü kuvvetlendirir ve bir tür göz hastalığı olan "sebel"e iyi gelir. Kokusu güzel, yenmesi hazım ettiricidir. Karaciğer, dalak ve mideyi **[162/b]** kuvvetlendirir, idrarı söktürür. Tabiatı, kabız ettirmektir.

İnsanın kendi elinde olan sağlığı korumanın en ileri derecesi şudur ki, ilk önce mizacları bilip ondan sonra mecburî sebepleri değiştirmek sûretiyle bedende bulunan tabiî nemi iltihaptan korusun. Beden kısımlarının aşırı derecede biribirinden ayrıştırmasına (tahallül) engel olsun. Ömrünün sonuna kadar dışarıdan bir zarar gelmezse, insan hayatının dört aşamasından (esnân-ı erba'a-) her bir dönemi, kendi gereklerince koruyup kollayarak, sıhhat ve afiyet içinde gönül huzuruyla ömrünü tamamlasın.

Za'ferân (Safran); birinci derecede kuru, ikinci derecede sıcaktır. Cildi güzelleştirir, bevli söktürür, şehveti azaltır, tıkanıklıkları çözer ve damarları açar. Lâkin kabız ediciliği de vardır.

Eğer bir doktor onun nabzını tutarak arkadaş ve tanıdıklarının isimlerini ve vasıflarını saysa, hangi isimde nabzı değişip yüzünün rengi atarsa o ismin sahibinin onun sevgilisi olduğunu bilir.

Beyin yumuşak, boğumlu bir cevherdir ki rengi beyazdır. Beyin, atardamarların iliği ve toplardamarlardan ve (ümmü'd-dimağ) olan zardan (gışâ) ve kafatası kemiğine bitişik zardan meydana gelir. Beynin biçimi üçgen gibidir. Tabanı başın ön tarafında ve iki kenarı ile çevrili köşesi başın arka kısmındadır. Bedenin his ve hareketi beyin ile mükemmelliğe ulaşır ki bedenin his organları yumuşak sinirler ile âzâların hareketleri sert sinirler vasıtayla elde edilmiştir; hikmetleri daha önce anlatılmıştır.

Şûnîz (Siyah kimyon); siyah tanelidir. İkinci derecenin nihayetinde sıcak ve kurudur. O, yakıcı ve parlatıcıdır. Gazları çözüp atar, behak ve bars'ı giderir. Karındaki kurtçukları öldürür. Keten torba içinde iki dirhem ekşimiş -oksitli ve zarar görmüş kimyon- alına konursa, nezleye ve inmeye iyi gelir.

Sandal; ikinci derecede soğuk ve kurudur. (Merhem olarak) sürülmesi ve içilmesi ateşli şişliklere, ateşli baş ağrısına ve ateşli çarpıntıya faydalıdır. Hararet ve acıdan meydana gelen mide zayıflığına uygun gelir.

. Ebced: Eski Sâmi alfâbe sırasına göre tertiplenmiş, Arapça'ya mahsus sesleri gösterir harfler ilâve edilmiş ve bu sıraya göre harflere, birden ona sıra ile ondan yüze, onar onar, yüzden bine yüzer yüzer olmak üzere birer sayı değeri verilmiş olan Arap harflerinin diziliş sırası ve bütünü. Bu harfler sekiz gruba ayrıldıktan sonra, aralarına vokaller konularak mânâsı olmayan, fakat Arap harflerine mevzû teşkil eden şu sekiz kelimeden meydana gelmiştir: Ebced, hevvez, huttî, kelemen, sa'fes, karaşet, sehhaz, dazgen. (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1988, s. 233-234.)

. Metinde "te'addî" yazılmış, ama "teğaddî" olacak.

. Hayd: Yüce dağ burnuna derler.

. İccâs: Bazı yerlerde zerdâli ve armut anlamında da kullanılır.

. Tebâşir: Hakkında iki yorum bulunur. 1-Tebâşir, kına denilen bitkinin yaşlısının içinde bulunur. Kınanın gövdesi boğumludur ve boğumlarından elde edilen kalitelidir. 2-Adı geçen kına bitkisinin yakılmasıyla oluşur ve külüne tebâşir denir. (İbn Sînâ, *a.g.e.*, c. II, s. 289, 630 numaralı dipnot.)

. *El-Kãnûn*'da: "Cinsel arzuyu güçlendirir" denmiştir. Bkz. İbn Sînâ, *a.g.e.*, c. II, s. 237.

Eğer kusmak ona zor geliyorsa veya vakti değilse mastikalı buğday ile kaynamış sıcak su içip sağ yanı üzerine yatsın. Yahut bir parmak bala ince tuz katsın ve pamuk ile makadında yarım saat kadar taşımaya katlansın. Böylece yumuşaklık bulur, rahatlıkla o bozuk gıda kendinden gider. Sonra elma gibi mideye kuvvet veren şeyleri yiyip hamamda yatsın.

. İbn Sînâ ise: "Sumak, safranın iç organlara akışını engeller" demiştir. *el-Kânun Tercümesi*, c. II, s. 440.

. Zahîr: Aslı Arapça (ze-ha-rı) olup iç ağrısı demektir. Tıpta bâsur ve mesane iltihâbından olan ağrılı akıntıya verilen addır.

. Kühûl: 30-50 yaş arasında bulunan kimseler. Olgunluk çağındakiler.

. Dârçîn: Aslının dârû-yi çîn olduğu söylenirse de, aslı "Çin darısı" anlamına gelen "dâr-ı çîn"dir. Tarçın suyu keyif verici bir içki olarak

kullanılırdı.

. Sebel: Göze inen perde, dumanlı, bulanık görme hastalığı.

. Hindistan ve Çin tarafında yetişen bir bitki.

. Dâr-ı fülfül: Karabibere benzer uzun taneli baharat.

. Behak: İnsanın derisinde pul pul beyazlık ve alaca bir renk meydana getiren bir çeşit hastalık.

. Yarpuz: Kekiğe benzer bir ot.

. Çöven: Kökü ve dalları, suyu sabun katılmış gibi köpürten bir bitki, bu yüzden sabun otu denir (saponaria officinalis).

. Rîbâs- Reybâs: Kuzukulağı, rheum ribes.

. Fatîr: Mayasız saç ekmeği, bazlama. Bir çeşit pasta.

. Bars / baras: Vücutta yer yer beyaz ve alaca lekeler meydana getiren bir hastalık; alaca hastalık, abraş.

. Fuâd: Manevî bir organ olup gönül ve Hak teâlâyı temâşâ yeri anlamlarına gelmektedir.

. Kasvetin üç anlamı vardır: 1-Katılık, sertlik. 2-Merhametsizlik, acımasızlık. 3-Sıkıntı, gönül darlığı. Türkçe'de üçü de kullanılmıştır.

Sebzelerin en hoşu, **yarpuz,** kereviz ve rîbâstır. Bunlar Hızır ile İlyâs yiyecekleridir. İnsanı korur, cinleri ve cüzzamı giderir. Beyne faydalı olup burun tıkanıklıklarını açar. Keme' ki ak mantardır; o bir tür kudret helvası olup suyu göze şifâdır, siyahı efdaldir.

Beyin yumuşak, boğumlu bir cevherdir ki rengi beyazdır. Beyin, atardamarların iliği ve toplardamarlardan ve (ümmü'd-dimağ) olan zardan (gışâ) ve kafatası kemiğine bitişik zardan meydana gelir. Beynin biçimi üçgen gibidir. Tabanı başın ön tarafında ve iki kenarı ile çevrili köşesi başın arka kısmındadır. Bedenin his ve hareketi beyin ile mükemmelliğe ulaşır ki bedenin his organları yumuşak sinirler ile âzâların hareketleri sert sinirler vasıtayla elde edilmiştir; hikmetleri daha önce anlatılmıştır.

Mide dairevî şekilli bir organdır ki et, sinir ve atardamarlardan oluşmuştur. Mide üç parçaya bölünmüştür. Birinci kısmına yemek borusu, ikinci kısmına mide ağzı, üçüncüsüne midenin dip kısmı denilir. Yemek borusu, ağzın sonundan gelip göğüs kemiği sınırında son bulur. Mide ağzı bahsedilen sınırdadır ki etten mahrum kalmıştır, yani etsizdir. Midenin dip kısmı etli yaratılmıştır. Yeri göbeğin üstüdür. Midenin faydası ve görevi, yiyecekleri hazmetmektir. Bağırsaklar kat kat hassas sinirler şeklindedir ki sinir, yağ, toplardamarlar ve atardamarlardan oluşmuştur. Bunlar yedi tanedir: Birincisine "bevvâm", ikincisine "oniki parmak bağırsağı",

üçüncüsüne “sâim” (tutucu), dördüncüsüne “dekkâk”, beşincisine “A’ver” (körbağırsak), altıncısına “kolon”, yedincisine “müstakîm” (düzbağırsak) denilmiştir. Düzbağırsak makat halkasına bitişiktir. Bunların faydaları ve görevleri, gıdaların atıklarını ve fazlalıklarını vücuttan uzaklaştırmaktır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki hadis bilginleri şöyle demişlerdir: Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) âdetleri sürekli arpa ekmeği yemeğe alışkanlık idi. Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) çoğu zaman yediği o ekmek idi veya buğday unu ile karışık arpa ekmeği yerdi. Arpa ekmeği ile arka arkaya üç gece doymazdı. Çoğu kere zamanı açlık ve susuzlukla geçerdi. Bu sebeple insanlara tembih edip buyurmuştur ki; “*Gündüzün aydınlığında ve gecenin karanlığında ikişer kere yeme ve içme israftır ve hastalık sebebidir*.” Et yemeye ve çorba içmeye devam etmek kasvet verir. Kırk gün kadar ete ve yağlı yemeklere devam etmek, ahlâkı bozar ve tabiatı değiştirir. Acıkmadan tok karına yemek ve susamadan su içmek sağlığa zararlıdır. Nitekim ortada bir şey yokken gülmek insanı utanacak duruma düşürür. Hiç uyanmadan gece gündüz uyumak, insana bir ayıptır ve bu durum ona tembellik verir.

Ayva (sefercel) fuâda cilâ, kalbe aydınlık ve korkaklara cesaret vermede eşsizdir. Onu pirinç pilavıyla yiyen hâmilenin çocuğu kuvvetli ve güzel olur. Narı yağıyla yemek, mideyi terbiye etmektir. İncir yemek, kulunç ve ve romatizmadan korur ve kalbe incelik verir.

. Dura mater ve pia mater.

. Hicâb-ı sadr da denilen, göğüs ile karnı ayıran ince ve geniş zar, diyafram.

. Kahf: Parietal kemikler.

. Gışâ: Membran.

Bedenin mizacları on alâmetle bilinmiştir. Mecburî şartları altı tanedir: Bedenin on mizacının birincisi, dokunma hissi (lems)dir. Mizacı dengeli olan bedenin dokunma hissi, sıcaklık ve soğukluk hallerinde dengelidir. Mizacı bozuk olanın hissi de mizacının bozuk olduğu yönde hissedilmiştir.

. İbn Sînâ mizacın teşhisinde yardımcı olan belirtileri 10 başlık altında verir: 1-Vücut hissi, 2-Kaslı ve yağlı yapılılık. 3-Saç, saçın uzama nisbeti, saçın şekli, saç rengi, fazla ve az saç, 4-Yüzün görünüşü, 5-Fizik, 6-Organların alma kabiliyeti, 7-Uyku ve uyanıklık, 8-Organların fonksiyonel durumu, 9-Salgılar, 10-Psikolojik faaliyet. (İbn Sînâ, *el-Kânûn fi’t-tıb*, Birinci Kitap, s. 172-177.)

. Karîniyye ya da karniyye: Kornea demektir.

. Mültehime: Conjuctiva.

. Hayat dört evreye ayrılır: 1- Yaklaşık otuz yaşa kadar olan gelişme devri. 2-Yaklaşık otuz beşlerden kırka kadar devam eden olgunluk devri. 3-Yaklaşık altmış yaşlarına kadar uzanan orta yaşlılık devri. 4-Hayat merkezlerinin tedrîcen zayıflamaya başladığı ölüme kadarki yaşlılık devri. (İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-tıb*, Birinci Kitap, s. 14.) Bu aşamaları beş gösterenler de vardır: 1-Sinn-i sabâvet: İnsanın doğduğu zamandan erginlik çağına kadar geçen on beş yıllık zaman. 2-Sinn-i şebâb: Yedi yaşından on beş veya yirmi yaşına kadar olan zaman. 3-Sinn-i cevâni: On beş yaşından otuz yaşına kadar geçen süre. 4-Sinn-i kühûlet: Otuz yaş ile elli yaş arasındaki süre. 5-Sinn-i şeyhûhet: Elli yaşından sonraki zaman.

. İtâkî'de "Bevvâb" şeklindedir.

. Müshil olarak kullanılır.

. Sümmâk / somak: Kebaba, hamura konulan ekşice ve kırmızı taneler.

. Metinde geçen "istiftâğ" kelimesinin doğrusu, kaf harfi ile yarmak, açmak anlamında "istiftâk" olmalıdır.

. Mastika: Yunanca bir isim olup, Sakız adasında yetişen küçük bir ağacın verdiği bir çeşit zamk ki çiğ yenilir. Başka işlerde de kullanılır.

. *Mesnevî*'de câriye hikâyesinde doktor câriyenin âşık olduğu kişiyi bu şekilde bilmiştir.

. Sakamonya (Mahmûde, Kısa Mahmud Otu hakkında daha fazla bilgi için bkz. İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıb*, İkinci Kitap, s.435.

Şûnîz (Siyah kimyon); siyah tanelidir. İkinci derecenin nihayetinde sıcak ve kurudur. O, yakıcı ve parlatıcıdır. Gazları çözüp atar, behak ve bars'ı giderir. Karındaki kurtçukları öldürür. Keten torba içinde iki dirhem ekşimiş -oksitli ve zarar görmüş kimyon- alına konursa, nezleye ve inmeye iyi gelir.

Gözlerin her biri yedişer tabakadan ve üçer sıvıdan oluşmuştur. Toplam on tabaka olarak bilinir. Birinci tabaka, mültehimedir ki, havaya muhatap olan tabakadır. İkinci tabaka, karinedir ki mültehimeden sonradır. O renksiz yaratılmıştır ki kendi altında olan tabakanın rengiyle renklenmiştir. Üçüncü tabaka, ayniyedir ki ya siyah veya elâ (şehlâ)dır. Yahut yeşilimsi sarı (safra) veya gök mavisi (zerkâ)dır. Mültehimenin altındaki tabaka renksiz yaratılmıştır ve altındaki tabakanın rengiyle renklenmiştir. Ayniye tabakasından sonra beyaz rütûbettir ki yumurta beyazı gibi sâfîdir. Dördüncüsü, ankebûtiyyedir ki örümcek yuvasına benzer. Bundan sonra rütûbet-i celdiyyedir ki kar gibi şeffaf ve sâfîdir.

Beden hamamın suyundan bir miktar çekip emdiğinden, kişinin o zamanki harareti, ondan çabucak gidip tabiî olarak soğuk olan su,

soğukluğunu buldukça bedenin soğukluğunu da artırır. Eğer yemekten sonra hamama gidilirse, bedenin şişmanlamasına yardımcı olur. Fakat sekincebin (bal ve sirke karışımı) içse, tutukluk (kabızlık) hastalığı görmez. Eğer banyo yaptıktan sonra yemek yerse, kabızlıktan kurtulup mutedil bir şekilde kilolu bedeni olur. Eğer yemek hazm olunduktan sonra banyoya giderse, yine kilolu ve kabızlıktan emin olur. Boş bir mide ile banyoya gitmek, bedeni kurutmaktır.

İsfânâh (Ispanak); birinci derecede soğuk ve nemlidir. Gıdası çok iyidir. Sıcak ve kurutucu olan akciğer ve göğse faydalıdır. Karnı yumuşatır; kanlı sırt ağrılarını giderir.

Sebzelerin en hoşu, **yarpuz,** kereviz ve rîbâstır. Bunlar Hızır ile İlyâs yiyecekleridir. İnsanı korur, cinleri ve cüzzamı giderir. Beyne faydalı olup burun tıkanıklıklarını açar. Keme' ki ak mantardır; o bir tür kudret helvası olup suyu göze şifâdır, siyahı efdaldir.

Eftîmon (Çin saçı); **[162/a]** bir bitkidir ki birinci derecede kurutucu, üçüncü derecede sıcaktır. Kokusu teskin edici (müsekkin) olup orta yaş grubuna ve yaşlılara uygun ve faydalıdır. Sevda ve balgam hastalıklarını giderir. İshal, sara ve melankoliyi (kara sevdâ-malihulyâ) uzaklaştırır. Gençleri ve içi yanmışları susatır.

Bedenin sıhhatini korumak isteyene şu lâzımdır ki her zaman kendi tabiatına sahip olup gözetmelidir. Eğer tabiatı kabız olursa, onu incir ve sinameki gibi sıvı içeceklerle yumuşatsın. Özellikle yaşlıların tabiatına yumuşaklık, rahatlık ve selâmettir. Eğer tabiatında çok yumuşaklık (ishal) bulursa, onu sumak ve husrum gibi (kabızlık verici) şeylerle kabız etsin. Eğer şişkinlik olursa, bu çok yemekten dolayı midede hâsıl olup **[160/b]** geğirmekle çıkan gaz ile ya da tadın bozulmasıyla (ekşime) yahut sadece ağırlık ile yediği şeyin bozukluğundan olursa, hiç vakit kaybetmeden kusmaya can atsın.

Beşinci sebep, yiyecek ve içeceklerdir. Bunlar bedene ya sırf nitelikle tesir eder ki bu, halis şifâdır. Ya da sadece maddesiyle tesir eder ki o halis gıdadır. Yahut sırf sûretiyle tesir eder ki eğer onun özelliği bedenin mizac ve hayatına uygun ise tiryâka (panzehir) şâmildir. Eğer uygun değil ise öldürücü zehir gibidir. Veya hem maddesiyle hem keyfiyetiyle tesir eder ki o devâ olan gıdalardır. Yahut hem keyfiyet hem de sûretiyle tesir eder ki hususi tesiri olan ilaçlar böyledir. Sakamonya gibi. **[158/a]** Veyahut da hem maddesiyle hem sûretiyle tesir eder ki bu özellikli gıdadır. Elma gibi.

Sumak; ikinci derecede soğuk, üçüncü derecede kurudur. Kabız edici, kuvvetlendirici, bağlayıcı ve tutucudur. Karnı kabız eder, kanı durdurur. Safrayı karın organlarına çeker. Şiş ve urları giderir. Diş ağrılarına şifâdır. Susuzluğu giderir, mideyi sıvayarak düzeltir, iştihayı açar. Hayız kanını tutar. Saçı siyahlaştırır, bayılmaları engeller.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Ölümün fazîletini, hakikatini, esasını, medhini, keyfiyetini, ruhun bedenden ayrılışını, can çekişme halini, tekrar dirilmenin şeklini ve sûretini, kişinin ahlâkına göre azap veya nimetlere kavuşmasını (cehennem veya cennete gitmesini) yedi madde ile hakîmâne açıklar.

Birinci Madde

Ölümün fazîletini ve iyiliklerini âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah teâlâ Kelâm-ı Kadîm'inde şöyle buyurmuştur;

"Ölseniz de öldürülseniz de Allah'ın huzurunda toplanacaksınız" (Âl-i İmrân, 3/158) "Bu iddianızda doğru iseniz ölümü temenni edin!" (Bakara, 2/94; Cum'a, 62/6) "Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz." (Bakara, 2/156) "Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır. Şüphe yok ki bunda iyi düşünecek bir kavim için ibretler vardır." (Zümer, 39/42) "O, hem diriltir hem de öldürür ve yalnız O'na döndürüleceksiniz." (Yûnus, 10/56)

"De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz de O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir." (Cuma, 62/8) "Şüphesiz biz diriltir ve öldürürüz. Dönüş de ancak bizedir." (Kaf, 50/43) "Takvâ sahipleri cennetlerde ve ırmakların kenarlarına, güçlü ve Yüce Allah'ın huzurunda hak meclisindedirler." (Kamer, 54/54-55) "Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan râzı, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir." (Fecr, 89/ 27-30)

Hak teâlâ hadîs-i kudsîde buyuruyor ki: "*Eğer mü'min öldükten sonra kendisine neler verileceğini bilseydi, dünyada yaşamayı istemezdi, belki her an 'Rabbim beni öldür, beni öldür derdi."*

Habîb-i Ekrem (s.a.v.) hazretleri buyurmuştur ki:

"*Mü'minin kalbine iman nûru gelince, kalbi rahatlar ve genişler."* Yine ona bu açılma ve genişlemenin bir alâmeti var mıdır, diye sorulmuştur ki *"Evet, bu aldatıcı dünyadan kaçınıp ebedîlik yurdu âhirete dönmek ve ölüm gelip çatmadan önce ona hazırlıklı olmaktır"* diye cevap vermiştir. Ve buyurmuştur ki: "*Ölümü ibretle idrak edip anlayan, dünyayı bilgi ve tecrübeyle (hibret) terk eder.*" Ve buyurmuştur ki: "*Ölümü düşünenin nefsi*

pâk, kalbi uyanık olur. Dünyayı değersiz görür ve Allah'ın dostu (velî) olur." Ve buyurmuştur ki: "*Allah teâlâ kime hidâyet ettiyse ona vâiz olarak ölüm yeterlidir."*

Ve buyurmuştur ki "*İnsanların en akıllısı, ölümü en çok düşünen ve ona hazırlık yaparak iki dünyanın şerefini alıp gidendir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Ey ümmetim, emelinizi kısa tutup ölümü çokça düşünesiniz.*" Ve buyurmuştur ki "*Ölüm zamanında insanın gözü başı tarafına doğru döner. Çünkü onun gözü canına tâbi olur."* Ve buyurmuştur ki "*Mü'minin ölümle yok olacağını sanmayınız. Lâkin bir evden başka bir eve intikal eder.*" Ve buyurmuştur ki: "*Ölüm köprüsünü geçen mü'min, sevdiğiyle beraber olur*."

Ve buyurmuştur ki: "*Bütün insanlar gaflet uykusundadır ve hepsi ölümle uyanırlar*." Ve buyurmuştur ki "*Ölülerinizi iyilikle anın,* **[168/a]** *onlara kötü söz söylemeyin, rahmetle yâd edin."* Ve buyurmuştur ki "*Âdemoğlu ölümden korkar ve kaçar. Hâlbuki ölüm, onu dünyanın kargaşa ve sıkıntılarından (fitnelerden) kurtarır."* Ve buyurmuştur ki: "*Ölüm, mü'minin rahatıdır, onun sevinci ve reyhanıdır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Ölüm, mü'minin sevinçli bayramıdır. Kendisine va'd edilmiş kavuşma günüdür."* Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'minin zindanıdır. Ölüm ise ondan kurtulması ve gezip seyrân etmesidir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Mü'minin beğenilecek isteklerinin en hayırlısı ve sevimlisi onun ölümüdür.*"

Ve buyurmuştur ki: "*Her mü'mine ölüm muhakkak hayırlıdır. Çünkü* **"İyi kişiler için Allah katındaki** (nimetler) **daha hayırlıdır"** (Âl-i İmrân, 3/198) *kelâmı haktır*." Ve buyurmuştur ki: *"Mü'min eğer iyi ve eğer günahkâr olsa da, ölümün ona hayırlı olduğu âşikârdır*." Ve buyurmuştur ki: "*İnsanlar nazarında zenginlik, sıhhat ve güzel bir hayat, en sevimli şeylerdir. Benim nazarımda ise fakirlik, hastalık ve ölüm daha azîz, daha leziz ve daha yücedir*." Ve buyurmuştur ki: "*Kendi ölümüm için sevinirim. Dostumun ölümünü de severim*."

Ve buyurmuştur ki: "*Uzakta olan bir dostumdan bana gelen haberlerin en hayırlısı, onun ölüm haberidir ki bu dünyadan gitmiştir. Kendi canım için arzu ettiğim ölüm hediyesini, her dostuma da isterim. Çünkü asıl vatanımız neşe yurdu* (dâr-ı sürûr) *iken, bu aldanma yurdunda* (dâr-ı gurur) *kalmaktan usanmışım*." Ve buyurmuştur ki: "*Ölümü kendi nefsime ve dostuma arzu etmişim. Çünkü Allah'a kavuşmanın* (likâ) *ölümle gerçekleşeceğini bilmişim*."

Ve buyurmuştur ki: "*Allah teâlâya kavuşmak arzusu olan mü'min ölümü sever. Çünkü o, ölüm aracılığı* (yolu) *ile kavuşma* (likâ) *âlemine gider*." Ve

buyurmuştur ki: "*Mü'minin ölümü halktan ayrılmadır* (uzlet). *Ebediyyen Hak ile beraberliktir*." Ve buyurmuştur ki: "*Sanmayın ki ölüm yok oluştur, fenâ bulmaktır. Lâkin bedenden sıyrılmak ve bekâ bulmaktır*." Ve buyurmuştur ki: "*Ölüm, bedenden ayrılma ve halden hale geçmektir; bir evden bir eve göçmektir*."

Ve buyurmuştur ki: "*Nefisler bedenler için yaratılmıştır. Mü'minin nefsi Allah katında rızıklandırılmıştır*." Ve buyurmuştur ki: "*Sizler bozulmak ve yok olmak için (yaratılmış) değilsiniz; ancak sürekli bir hayat ve devamlılık için bir evden bir eve göçersiniz*." Ve buyurmuştur ki: "*Nefis için dört yurt vardır: Birincisi hepsinden dar olan ana rahmidir. İkincisi âlem-i şehâdettir. Üçüncüsü âlem-i berzahtır. Dördüncüsü ruhlar âlemidir. Her bir yurdun başka bir hükmü ve özellikleri vardır*."

Ve buyurmuştur ki: "*Dünyada insan başına ölümün gelmesinin misali, ana rahmindeki çocuğa benzer. Nitekim (ana rahmindeki) cenin, doğum zamanında dünyaya gelmek istemez. Aynı şekilde mü'min de feryâd u figân edip ölmek istemez. Nitekim yeni doğan çocuk anne sütünden lezzet ve ünsiyet bulduktan sonra bir daha yerine dönmek istemediği gibi, mü'min de Mevlâsına kavuştuktan sonra, bir daha dünyaya dönmek istemez. Nitekim çocuk, doğumla o dar ve karanlık yerden bu geniş ve aydınlık âleme çıktıktan sonra, o yeri unuttuğu gibi, aynı şekilde mü'min de ölümle bu dünyadan o yüce âleme göçtükten sonra, bu zahmet ve meşakkat dünyasını (dâr-ı anâ) unutur, gider*."

Ve buyurmuştur ki: "*Mü'minin ruhu bedeninden rahat çıkar, âdetâ bir kılın hamurdan çıkması gibi çıkar.*" Ve buyurmuştur ki: "*Her mü'minin ruhunu yumuşaklık (rıfk) ve güzellik ile alan Azrâil aleyhisselâmdır. O ölüm meleği (melekü'l-mevt) güvenilir, şefkatli ve güzeldir. Eğer mü'min için ölüm zamanında Hakk'ın ikram nevilerinden biri hazır olmasa, Azrâil aleyhisselâmın güzel yüzünü görmek, ona büyük bir lutuftur*." Ve buyurmuştur ki: "*Ölüm anında, mü'minin nefsi ölüm meleğinin güzelliği ile meşguldür. Can çekişme halinin acısını, dalgınlığından dolayı duymaz. Nitekim Mısır kadınları Yûsuf aleyhisselâmın cemâli ile meşgul olup ellerini kestiklerinde, acı hissetmeyip yaptıklarının farkında olmadıkları, âyet-i kerîme ile bildirilmiştir*." Ve buyurmuştur ki: "*Ölüm anında mü'mine Rabbi yardımcı olur; dünya üzüntüsünden* **[168/b]** *ve âhiret korkusundan emin olur*."

Ve buyurmuştur ki: "*Allah teâlâ mü'minin canını aldığında ruhu O'nunla mutmain olur; bedenin ağırlığından rahat ve kurtuluş bulur*." Ve

buyurmuştur ki: "*Beden, ruh kuşunun kafesidir. Bunun için can, bedende mahpustur. Ölüm ise kafesten kurtuluştur*." Ve buyurmuştur ki: "*Berzah âleminin ağaçlarındaki ölülerin ruhları kuşlara benzer, birbiriyle tanışırlar ve mutludurlar*." Ve buyurmuştur ki: "*Kalbi kararmış müşrikin ölümden korkması, karanlık halde bulunan bir kuşun kafesi kırması gibidir. Kalbi nurlu olan mü'minin ölüm arzusu ile âhirete intikal etmesi, yüksek ağaçlar altında kafeste kalan bir kuşun, oradan uçarak, dallar üstünde öten hemcinslerinin yanına gitmesi gibidir*."

Ve buyurmuştur ki: "*Ölüm anında alnın terlemesi veya gözün yaşarması ya da burun deliklerinin genişlemesi saâdet alâmetidir. Fakat boğuk boğuk nefes alma, dudağın morarması, rengin kül gibi olması bahtsızlık (şekavet) alâmetidir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Ölü, bedenini kimin yıkadığını ve kefenlediğini; namazını kimlerin kıldığını, ardından kimlerin geldiğini, mezarına kimlerin indirdiğini ve kimin telkin verdiğini bilir*." Ve buyurmuştur ki: "*Ölüleri iyi veya kötü olarak görmek, ruhların hallerine keşf ile ermektir. Bu keşf ancak tebşir (müjde) veya tembih (ikaz) için olur. Bu keşfi (sıradan) mü'minler rüyada, Allah'a çok yakın olan mü'minler (mukarrebûn) uyanıkken yaşar.*" Ve buyurmuştur ki: *"Şefkatli bir annenin kaybolmuş evlâdını bulup sarılması gibi, mü'minin cesedine kabri sarılır. Kabrine Cennetten bir pencere açılır, ruhuna rahmet yağmurları saçılır*."

Ve buyurmuştur ki: "*Mü'minlerin ruhları yeşil kuşlar gibi olup berzah âleminde bölük bölük uçarlar. Haftada bir kere şehâdet âlemine (dünyaya) gelip giderler*." Ve buyurmuştur ki: "*Öldükte sonra tekrar dirilişte, ruhlar (kendilerinde) en gâlip olan ahlâk sûretinde haşrolurlar. Yani hangi hayvanın ruhu kendisinde gâlip ise, ruhu o sûrette bulunur*."

Allah Rasûlü (s.a.v.) doğru söylemiştir.

Nazm

1- Cân teng-nây-ı tende idi habs çün hümâ
Kesr itdi lutf ile kafesin pençe-i kazâ
2- Sıdk safâ cenâhın açub uçdu şevk ile
Dil âleminde buldı güzel aşkdan nevâ
3- Gâfil, kafesden özge mekân bilmez idi kim
Tenden firâka mâtem idüb dirdi hasretâ
4- Ârif ki bildi gülşen-i can vüs'atin revân
Tenden halâsa şükr ider ol mevte merhabâ
5- Kuşdur o cân-ı pâk ve kafesdir bu cism-i hâk

Süflî kafesde kalmaz o mürg-i bülend-câ
6- Kuş beste-per değilse niçün açmaz ol cenâh
Sad pâre eylemez kafesin tutmaz ol hevâ
7- Seyr eylesin gönülde hemân cilve-gâhını
Hakkı! Şikesten-i kafes âsân olur sana

Günümüz Türkçesiyle

1- Can, şu daracık ten kafesinde hümâ kuşu gibi hapis idi. Kazâ eli lutfedip bedeni kırdı.

2- (Sonra o kuş) doğruluk ve esenlik kanadını açıp coşkuyla uçtu da gönül âleminde aşktan güzel bir azık buldu.

3- Gâfil, kafesten başka yurt bilmediği için, bu beden kafesinden ayrılınca mâtem edip; "Ah hasretlik, vah hasretlik!" der.

4- Oysa ârif olan, can gülistânının genişliğini bildiği için, beden kafesinden kurtulduğuna şükredip ölüme "merhaba" der.

5- O temiz can, bir kuş; bu toprak beden bir kafestir. Yücelerde konaklayan bir kuş, böyle aşağılık bir kafeste durmaz.

6- Kuş, eğer kanadı bağlı değilse, niçin kanatlarını açmıyor? Niçin kafesini yüz parça edip lâyık olduğu yere ulaşmaya çalışmıyor?

7- Hakkı! Eğer O kuşun gönüldeki değerini bir görsen, kafesi kırmak sana çok kolay olurdu.

İkinci Madde

Ölümün hakikatini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki hikmet ehli (sûfîler) şöyle demişlerdir: İnsanın ölümden önceki halleri, dünyaya ait hallerdendir ki çabuk geçip gider. Öldükten sonraki halleri ise âhirete ait haller olup kadîm ve bâkîdir. Dünyaya gelmekten maksat, insanın sonsuz devlete, ebedî saâdete kavuşmasıdır. Ahlâkın kemâlini tahsil edip Hakk'ın cemâlini müşâhade etmek ve bu devlet ile saâdete ermek insanlardan ancak, kalp (basîret) gözü açık olanlara nasip olur. Basîret gözü de ancak âleme ibretle bakıp Yüce Yaratıcı'nın sanat ve hikmetini her şeyde düşünüp hatırlamakla (tefekkür ve tezekkür) açılır.

İbret nazarıyla bakıp Hakk'ın sanatının seyri ve hikmetinin anlaşılması da ancak maddî ve manevî duyularla mümkün olur. Demek ki on duyu,[80] âlemin Yaratıcı'sının (Hallâk-ı âlemin) marifetinin kapılarıdır. On duyunun yeri, insanın bedenidir. Hak teâlâ insanın bedenini bu yüzden birbirine

muhâlif dört tabiattan yaratmıştır. Böylece anlayış sahipleri, bedenin geçici olduğunu bilsinler. Bu fânî dünyadan uzaklaşıp sonsuz olan âhiret hayatı için hazırlık yapsınlar. Bedenden geçip karar yurdunda (dâr-ı karâr) yerleşmek gerektiğini hatırlasınlar. **[169/a]**

Bedenin pisliğinden kurtulup huzur ve ünsiyetin bulsunlar. Çünkü bedenin her hali ve özelliği yani hisleri ve hayvanî ruhun kuvvetleri hepsi tamamen yok olacaktır. Fakat insanın hakikati olan insânî ruhu -ki ona gönül derler- rabbânî bir iş (emr-i rabbânî) olup Allah teâlâyı tanıma makãmıdır. O ruh, bâkîdir ki aslâ yok olmaz, ebedîdir. O bâkî ruhun, bu fânî bedenden (bir gün olur) ayrılır ki, işte o ayrılma haline ölüm denmiştir.

Şu halde, insanın hayvanî ruhu[81], kalbine üstünlük sağlayıp ona hâkim ve gâlip olursa, o kimse nefsine boyun eğmiş olur. Ölümden korkar ve kaçar. Çünkü hayvanî ruh, mülk âlemindendir ki bu aslını sever ve ister. Demek ki nefsanî kimse dünya hayatına rağbet eder. Dünya malını, mülkünü ister ve toplar. Çünkü Allah teâlânın yardımı ile insânî ruh[82] kuvvetlenip hayvanî ruha üstünlük sağlayıp ona gâlip ve hâkim olursa, o kimse kâmil (rûhânî) bir insan olur ki, ölümü can u gönülden sever ve ister.

İnsânî ruh, melekût âlemindendir ve asıl vatanına meyledip rağbet eder. Şu halde, ruhânî olan kâmil, sonsuz hayatı sever ve ister. Cihanın ebedî devlet ve saâdetine yönelir. Bu (Hak'tan) uzaklık ve ayrılık dünyasından yüz çevirip kaçar. Ölüm yoluyla (Hakk'a) yakınlık ve kavuşma dünyasına yaklaşır. Yakınlık vesilesi olan ölüme muhabbetle, yakınların en yakını olur. Nitekim bir kâmil demiştir ki:

Rubâî
Tahsîl-i kemâl-i nefs şod pîşe-i men
Coz bâde-i ışk nîst der-pîşe-i men
Ber men çû bekâ-yı nefs rûşen şode-est
Hergiz nebuved zi-merg endîşe-i men

Rubâî(nin tercümesi)
Nefsin kemâlini tahsil oldu benim mesleğim, aşk şarabından başka yoktur benim mesleğim. Rûhun bekâsı bana iyice belli olduktan sonra, hiç endişem kalmadı artık ölümden yana.

Hazret-i Ali (radıyallâhu anh) buyurdu ki: "*Uzun ömür, ruhlara azaptır. Ölüm ise rahatlık ve ferahlıktır.*" Bir kimse bir ârife demiştir ki; "Rüyâda senin ömründen, ancak bir sene kaldığını gördüm." O kâmil, bu söze çok

üzülüp ağladı. Bunun üzerine o kimse “Ey şeyhim, senin dünya hayatına itibarın yok iken, bu ağlaman nedendir?” deyince, o kâmil zât şöyle cevap vermiştir: “Ey oğul, ben her gece ölüm arzusu ve niyeti ile uyurdum. Bu rüyan doğru olursa korkarım ki bu hamam ocağını (külhanı) bir yıl daha bekleyeceğim. Ona ağlıyorum. Hak cihanının gül bahçeleri var iken, beden cihanının külhanı çekilmez.”

1-Ey bülbül-i can! Kalma habs kafes-i tende
Fânî olanı alma, bâkî ara sen sende
2-Ey bülbül-i elhânî! Koydun o gülistânı
Kaldın unudub anı, âvâre bu külhende
3-Ol gülşeni unuttun külhanda mekân tuttun
Çok toz ve tütün yuttun, çık zevk it o gülşende
4-Bu ten kafesin kesr it, bu mezbeleden uç, git
Ol gülşen-i aşka yet, mest ol tene ten, tende
5-Mürgân-ı hem-âvâzın çün anladılar râzın
Çıkmışlar oturmuşlar, gülşende nişîmende
6-Ey tâir-i eflâkî! Terk eyle ten-i hâkî
Bu dâne-i ten tâ ki zevk eyle o hırmende
7-Bu cenk cihânıdır, her havf mekânıdır
Var ol vatan-ı sulha, rahat bul o me’mende
8-Çün cisminden ey mutlak! Hükmünde değil çıkmak
Dil penceresin aç bak! Seyr eyle o revzende
9-Hakkı! Ko bu eşbâhı, bul âlem-i ervâhı
Nûş eyle sen ol râhı, bâkî ol, o meskende

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey can bülbülü! Ten kafesinde hapis kalma. Geçici olanı alma da benliğinde bâkî olanı ara.

2-Ey güzel ötüşlü bülbül! O gülistânı bıraktın. Bu külhanda onu unutup âvâre kaldın.

3-O gül bahçesini unutup külhanda yurt edindin. Çok toz ve duman yuttun; çık artık, şu gülşende hayatın zevkine var.

4-Bu ten kafesini kır ve bu çöplükten uçup git. Böylece aşkın gül bahçesine eriş ve kendin gibi olanlarla tende mest ol.

5-Senin gibi şakıyan hemcinslerin senin sırrını anladılar. Bunun içindir ki gidip gülşende ve iyi yurtlarda oturmuşlar.

6-Ey göklerin kuşu! Şu toprak bedeni terk et. Böylece bu beden tanesi ile o harmanlarda zevk eyle.

7-Burası kavga ve çekişme dünyasıdır. Her korku onun mekânıdır. O barış vatanına git ve o emniyet yurdunda rahat bul.

8-Ey mutlak varlık! Cismini parçalayıp çıkmak senin elinde değil. Öyleyse gönül penceresini aç bak! O pencereden seyret.

9-Hakkı! Şu mücerret varlıkları bırak, ruh âlemini bul. O yolu zevkle yürü ve o meskende ebedîlik bul.

Üçüncü Madde

Ölümün mâhiyetini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki hikmet ehli (Sûfîler) şöyle demişlerdir: Ölümden şu kimseler korkup kaçar ki, ölümün ne olduğunu bilmezler; insan ruhunun (nefs-i nâtıka) nereden geldiğinden ve nereye gideceğinden haberleri olmaz. Veya öyle zanneder ki **[169/b]** bedeni yok olup gidince, kendi özü (zâtı) de yok olup gidecektir. Veya öldükten sonra bu dünyadan habersiz olacağını zanneder. Veya şöyle mukayese eder ki ölüm, hastalık elemlerinden büyük bir elemdir. Veya öldükten sonraki hallerinin ne olacağını bilmeyip şaşkın kalanlardır. Veya bıraktığı mal ve evlâdına üzülen kimselerdir.

İşte bu yedi sebep için ölümden korkup kaçmak, ancak yorgunluk/bıkkınlık ve usançtır (kelâl ve melâl). Çünkü bu yedi sebep sırf bozuk düşünceler ve kötü zanlardan ibarettir ki kaynakları hayal ve cehalettir. Bu korku ve kaçma, bir acı hastalıktır ki ilacı yukarıda bahsedilen ifsad edici sebepleri gidermektir. Bu sebeplerin giderilmesi, ölümün hakikatini bilerek, mânâsına ve mâhiyetine ulaşmaktır. Söz konusu yedi sebepten birincisinin giderilmesi, yani ilacı, ölümün hakikatini, insan özünün (nefs-i nâtıka)[83] beden âletini kullanmaması şeklinde bilmektir. Nitekim bir sanat sahibi, kendi âletlerinden birini kullanmayıp bıraktığı gibi, nefs-i nâtıka da kendi cismini kullanmaz, ondan el çeker.

Demek ki nefs-i nâtıka olan insan hakikatinin iki hali vardır. Bir halinde bedene hükmeder, onu kullanır; bir halinde ise onu bırakır, kullanmaz. Bu nefsin bedendeki tasarrufu yani hüküm sürmesi, kâtibin kalemdeki tasarrufu gibidir. Kâtip dilerse kalemini hareket ettirip yazar, isterse kalemi durdurup kalem kutusuna koyar, bırakır. Nefs-i nâtıka da dilerse bedenini hareket ettirip koşturur, zıplatır; dilerse hareket ettirmeyip mezara koyar ve toprak eder. İşte buna göre, nefsin bedenini kullanmasına (tasarruf) hayat, bu tasarrufun bedenden kesilmesine ölüm derler.

Nazm

1-Rûh-ı zîbâ çunki verâst ez-cesed
Ez-kazâ bî-şek çunîn cismeş resed
2-An toyî ki bî-beden dârî beden
Pes çerâ tersî zi-cân bîrûn şoden

Nazm(ın tercümesi)

1-Kıymetli ruh ki bedenden ötededir. Şüphesiz kazâdan cisme bu gelir.

2-Sen, bedensiz bedene sahipsin? Öyleyse ne korkarsın bu canın çıkarmasından.

İkinci sebebin (illet) giderilmesinin ilacı, nefs-i nâtıka olan insânî ruhun şöyle bir yolculuk yaptığını bilmektir. İnsânî ruh, "akl-ı kül"[84]den türeyerek (sudûr)[85], göklerin saltanatı (melekût) olan ruhlar âlemine inmiştir. Oradan yeryüzünün (arz) melekûtu olan berzah âlemine[86] dahil olmuştur. Oradan oluş ve bozuluş (kevn ü fesâd) dünyası olan tabiat âlemine gelerek insan bedenine girmiştir. Onda güç ve söz sahibi (mutasarrıf) olmuştur. İnsan bu âlemde yücelik ve olgunluk elde edip Mevlâ'sını bilme (marifet) nimetine nâil olmuştur. Önceki makãmından daha yükseğine kavuşmuştur. Hakk'a huzur ve ünsiyet[87] ile her muradı hâsıl olmuştur.

Şu halde eğer ruh bedende mutasarrıf olduğu halde kişinin sözü, işi ve ahlâkı kötü olup da yücelik ve olgunluk elde edemezse, ruh bedenden alâkasını kesince berzah âleminde, kendi işledikleri ve ahlâkı ile yeniden dirilme gününe kadar mahpus ve bağlı kalır. Adetâ korkunç rüyalarla azap olunur. Eğer, insânî ruh bedende mutasarrıf iken sözü, işi ve ahlâkı güzel olup da yücelik ve olgunluk elde edebilirse, bedenden ayrılınca berzah âleminde hapis kalmaz. Hiçbir şeyle bağlı olmayıp bazen melekût âlemi içine girer, bazen şehâdet âleminde uçar. Sevinç ve huzur ile gelip gider. Adetâ ferahlandırıcı vâkıalarla[88] ve rüyalarla zevk ve safâlar sürer. Sonunda da cennette mak'ad-ı sıdka[89] gider. Orada yine akl-ı küll olan aşka döner. Şu halde insânî ruhun ilk başlangıç ve çıkış yeri, rabbânî aşk denizi olduğu gibi, sonu ve dönüş yeri de yine o deryâdır.

Kıta

1-Bahr-i nefs ki aşktan olmuş yüz-i cihan
Emvâcıdır havâdis-i âlem ale'd-devâm
2-Çün mebde' ü meâdımız ol aşk imiş hemân

Biz ara yerde kesret-i mevhûmuz es-selâm

Günümüz Türkçesiyle

1-Bu nefis denizi ki aşktan dolayı cihan olarak görünmüştür. Âlemde olup bitenler, daima onun dalgalarıdır.

2-Bizim baslangıcımız ve sonumuz o aşk imiş meğer; biz ara yerde itibarî ve izâfî çokluğuz vesselâm.

[170/a] Üçüncü sebebin giderilmesinin çaresi şöyle bilinmelidir: Bu insânî ruh, bir sonsuz cevherdir ki bedenin parçalarının bozulması ile yok olmaz.

Nitekim nar ve elma sıkılsa, şırası bâkîdir. Kar ve buz erise suyu bâkîdir. Yüz bin hâne yıkılsa ve ışıkları sönse, ay ışığı bâkîdir. Aynı şekilde bedenin organları parça parça olsa, hayvanî nefis yok olsa, bu insânî nefis yine olduğu gibi kalır.

Fakat kendi nefsini tanımayan kimse, kendisinin bedenin sûreti olduğunu zanneder, canın mânâsı olduğunu bilmez. Nar ve elma zannedip tatlı şıra olduğunu anlamaz. Kar ve buz sanıp hayat suyu olduğunu anlamaz. Ev ve ışığa kıyas edip mehtap olduğunu anlamaz. Böylesinin korkup kaçması, kendi cehaletindendir, yoksa ölümden değildir. Nitekim bir ârif der ki;

Nazm

1-Morden u koşten ki ber nakş-i ten-est
Çun enâr u sîb-râ be'şkesten-est
2-Âb-ı cân-râ rîzed ender bahr-ı cân
Tâ şevî deryâ-yı bî-hadd u kerân

Nazm(ın tercümesi)

1-Bedenin sûretiyle olan ölmek ve öldürmek, narı ve elmayı kırıp yarmak gibidir.

2-Âb-ı hayat akıtsan şu can denizine. Sonsuz deryâ olursun, varamazlar dibine.

Dördüncü sebebin giderilmesinin ilacı şöyle bilinmelidir ki bu insânî ruh bedenden alâkasını kestiğinde, iki âlemin hallerine ziyadesiyle vâkıf olur.

Nitekim kılıç, kınından çıktığında daha çok keser. Ayna örtüsünden çıkartıldığında, güzel yüz onda görünür. Hümâ kuşu kafesten kurtulunca, kanatlarını açıp yükseklere uçar. Aynı şekilde temiz ruh, toprak olan şu

bedenden sıyrılınca, uçması hızlı ve kolay olup yükseklere uçar. İki cihanın gizli sırları ona her an açılır ve belli olur.

Kıta

1-Dilâ! Terk it bu zindânı bu mihnet-hânedir fânî
Bul ol gülzâr ü eyvânı ki ferşi âsumân olmuş
2-Ma'âzallah ki insânın teni zindânıdır ânın
Te'âlallah ki Ankâ'nın yeri teng âşiyân olmuş

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey gönül! Zindan gibi olan bu dünyayı terk et, bu eziyet yurdu elbet geçicidir. Yaygısı gökyüzü olan o gülistânı ve sarayı bulmaya bak.

2-Allah korusun, insanın bedeni yine onun zindanıdır. Allah ne yücedir ki Ankâ kuşunun yeri daracık bir yuva olmuştur.

Beşinci sebebin giderilmesinin ilacı şöyle bilmektir ki, insânî ruhun bineği olan hayvanî ruh, bedenin dışına ve içine tamamen yöneldiğinde, ilgilenerek ona eşlik ettiğinde, bedenin hayatı mükemmel derecede güzellik ve hareketle dolar. Eğer bedenin dışından yönelişi ve eşlik etmeyi bir parça keserse, o zaman bedene uyku gelir.

Eğer bütün bedenden ilgi ve alâkasını tamamen keserse o zaman bedende ölüm meydana gelir. O zaman insânî ruhun hüküm ve tasarrufu da o bedenden gider. Alâkası da kesilip rahat bulur.

Çünkü hayvanî ruhun bedenden ilgisini bir parça kesmesiyle uyku, tamamen kesmesiyle ölüm hâsıl olduğuna göre, uyku ile ölüm ruhun bedenden ilgisini kesmesinde ortak olduğundan ölüm, hastalık elemleri cinsinden olmayıp uyku ile aynı cinsten olmuştur. Nitekim haberde, "*Uyku ölümün kardeşidir*" işaretiyle müjde verilmiştir.

Mü'min, rahat ve selâmet olan uykuyu, nimet ve kerâmet olan ölüme denk, eş ve benzer bilmiştir. Kalp gözü açık olanlar, uyku ile ölümü birbirinin benzeri iki kardeş kabul etmişlerdir. Nitekim uyku halindeki ruh, berzah âleminde olanları rüya ile bilir. Aynı şekilde ölüm halindeki ruh, o âleme varıp orayı seyir ve temâşâ eder.

Çünkü uyuyanın hali ağır yükünden, palanından ve eğerinden bir an kurtulan atın haline benzer. At yükten kurtulmuştur ama, o eğer ve palana bağlanmış olan uzun bir ayak bağı (köstek) ile yine bağlıdır. At, bağ ve bahçe benzeri otlaklarda bir zaman güven içinde sümbül ve reyhan gibi çiçeklik ve yeşillikler içinde, her taraftan akan sular kenarında otlayıp

neşelenirken, sonunda o eyerin ve palan vasıtasıyla sebebiyle yine ağır bir yük altına girip nice sıkıntı ile düşe kalka koşup gider. **[170/b]**

Ancak ölünün hali, o atın durumu gibidir ki palanı bedeninden ayrılmış, ayak bağı kesilmiş, cismânî ve nefsanî pek çok ağır yükten kurtulmuştur. Can dünyasının (rûh âleminin) bahçelerinde her zaman emniyet içinde gönlü hoş olmuştur.

Çünkü gazap ve şehvetine kul, nefis ve tabiatına esir olan bir kimsenin ölümü, kendisine özgürlük ve rahatlıktır. Şu halde ölüm, insana yüce bir şeref ve tam bir lezzet iken, onu şiddetli bir hastalık ve büyük bir acı zannetmek, son derece büyük bir gaflet ve cehalettir.

Ölüm sarhoşluğunu bedenin çekeceği rivayet edilir. Nitekim **"Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın"** (Bakara, 2/195) âyetindeki yasaklama, ölümün tatlılığına işarettir.

Çünkü mü'minin ölümü dünya ve içindekilerden daha lezzetli ve tatlı olduğu halde, -cismine bozulma ve yokluk geldiğinden- bu yasaklama onun (rûhun) bir zaman bedende kalacağına işarettir. Yasaklamanın sevilen şeylerden olması âdettir. Acı şeylerden yasak etmek ise hikmete aykırıdır.

Kıta

1-Çünkü zindânımız bu cism olmuş
Mevtimizdir necâtımız hakkâ
2-Dü birâder bilindi nevm ile mevt
Pes ölümden sakınma sen aslâ
3-Hakkı! sen mevti bil huzûr u sürûr
Etme mâtem, bu bala dime belâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Bu cismimiz zindanımız ise, gerçek kurtuluşumuz ölümümüzdür.

2-Uyku ile ölüm iki kardeş gibi sayıldılar. Öyleyse sen ölümden aslâ sakınma.

3-Hakkı! Sen ölümü huzur ve esenlik bil, yas tutma! Bu mutluluğa belâ deme.

Altıncı sebebin giderilmesinin çaresi şöyle bilmektir ki bedenlerin ölmesi, ruhların hayatıdır. Görünüşteki bu ölümler, gerçekte hayatın ta kendisidir. Çünkü seven, sevgilisini ölüm ile bulur. Her muradı ölümle ele geçer. Asıl vatanına ölümle kavuşur.

Beyt

Köhne cânı kıl nisâr u tâze, can bul der-kenâr
İnne fî-mevtî hayâtî, inne fî-ayşî memât

Günümüz Türkçesiyle

Eskimiş gönlü gençleştir, can bul kenar köşede. Ölümüm hayâtımdadır, hayatım ölümümde.

Kıta

Morden-i ten zindegî-yi cân buved
Reften-i cân cânib-i cânân buved
Merg buved reften-i cân sûy-i cân
Belki be-tahkîk hayât ân buved

Kıta(nın tercümesi)

Tenin ölmesi cana hayattır, canın cânan tarafına gitmesidir. Ölüm, canın can tarafına gitmesidir, belki gerçekte onlar diridirler.

Yedinci sebebin giderilmesinin çaresi şöyle bilmektir: Bu dünya bir ağaçtır ki insan da onun meyvesidir. Nitekim meyve ham ve tatsız iken ağaca kuvvetle bağlıdır. Sonra yetişip olgunlaşıp lezzetlenince, ağaca ihtiyacı kalmaz ve ondan ayrılıp gider. Aynı şekilde insan da noksan ve ham olduğu müddetçe bu dünyaya bağlılığı tamdır. Bütün dikkat ve gayreti, geçici dünya hayatı ile bedende durup eğlenmektir. Bütün himmeti dünya malı ile nizam ve intizam yapmaktır. Ne zaman ki kemâle kavuşur ve kalbinden içeri gider, işte o zaman ölümün lezzetini alır. Artık bu geçici dünya hayatını neylesin?

Çünkü insân-ı kâmil, bu oluş ve bozuluş âlemini bir çekirdeğe bile almaz. Mal ve evlâda da meyli ve muhabbeti olmaz. Dünyalık izzet ve lezzetlerle mağrur olmaz. Ölüm nimetini arzu etmekle dünyada kararı kalmaz.

Nazm

1-Bu mürg-i can nice uçmaz çün ol cenâb-ı cemâl
Hitâb-ı lutf u vidâd eyleyüb di ki te‘âl
2-Nîçün suya kurîdan, kendin atmaz ol mâhî
Ki geldi gûşuna hoş bang-ı mevc-i bahr-ı zülâl
3-Niçün şikârdan uçmaz şehîne ol şâhin
Ki *“İrci‘î”* haberin virdiler tabûl u devâl
4-Aceb halâveti vardır bu aşk-ı can-bahşın

O kim, karâr ider ansız görür şekâ vu dalâl
5-Tîz uç, iriş hemân ey mürg-i can o sâhibine
Halâs bul bu kafesden açılsun ol per u bâl
6-Bu hâk-i şûreden eyle sefer iç âb-ı hayât
Gönülde sadr-ı safâ bul yeter bu saff-ı ni‘âl
7-Cihânı ehline vir Hakkı! Âlem-i dile gel
Ki ol cihan-ı firâk oldı bu cihan-ı visâl

Günümüz Türkçesiyle

1-Cemâl sahibi Allah teâlâ, lutuf ve yakınlığıyla "Gel!" deyip dururken, bu can kuşu niçin uçmaz?

2-Tatlı denizin güzel dalgalarının sesi kulağına geliyorken, o su hayvanı niçin karadan kendini suya atmaz?

3-Allah'ın **"Bana dön!"** emrini davullarla haber verdikleri halde, o şahin niçin avı bırakıp da efendisine uçmaz.

4-Bu canlar bağışlayanın aşkının öyle bir tadı vardır ki onunla sükun bulur, onsuz kötülük ve şaşkınlığa düşer.

5-Çabuk uç ve hemen o sahibine ulaş ey can kuşu! Bu ten kafesinden kurtul, o kanatların açılsın artık.

6-Bu çorak topraktan göç et, ölümsüzlük suyunu (âb-ı hayâtı) iç. Gönülde baş köşeye kurul, ayakkabılıkta durduğun yeter.

7-Hakkı! Bu cihanı, dünya ehline ver. Gönül âlemine gel ki, o ayrılık dünyası oldu; bu ise kavuşma dünyası.

Dördüncü Madde

İhtiyarlığın düşkünlüklerini, ölümün iyiliklerini ve ruhun selâmetini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki hikmet ehli şöyle demişlerdir: Ölüm iki çeşittir. Biri kulun kendi isteğiyle ölümü (irâdî), diğeri tabiî (tabîi) ölümdür. Kulun kendi isteğiyle ölmesi, **[171/a]** gazap ve şehvetini öldürmesidir. Tabiî ölüm ise, hayvanî ruhun bedenden ayrılmasıdır. Şu halde hayat da iki çeşittir ki biri isteğe bağlı (irâdî) hayat, diğeri de tabiî hayattır. İsteğe bağlı hayat -ki fânî hayattır- yeme ve içmeye bağlıdır. Tabiî hayat -ki ebedî hayattır- çeşitli lezzetlerle tavsif edilmiştir. Nitekim hakîm Eflatun demiştir ki; "İradeyle öl, tabiatla yaşa." Hazret-i Habîb-i Ekrem (sallallâhu aleyhi vesellem), "*Ölmeden evvel ölünüz"* buyurmuştur. Böylece isteğe bağlı ölümün ebedî, tabiî hayat olduğunu duyurmuştur.

Âkil olan, noksanlık (dünyasın)dan korkarak, kemâl ile dostluk kurar ve öyle bir şey ister ki, istediği o şey kendisini nefsaniyet bağından kurtarır. Ona sonsuzluk bahşedip ilelebet izzetli ve mesud eder. Çünkü âkil insan bilir ki dünya malı ve çoluk çocuk, ona bir imtihan (fitne) ve üzüntü kaynağıdır. Hepsinin de sıkıntı ve elem sebebi olduğunu tecrübe ile bilir. Bu sebeple o, nefse ait lezzetlerden yüz çevirip cismânî âletlerden müstağnî olmuştur. Yüce gönlünü bu tür aşağı düşüncelerden âzâd edip kurtararak, her şeyden rahat ve selâmet bulmuştur. Bu oluş ve bozuluş âlemi içinde hiç kimsenin ebedî olmadığını bilmiştir. Çünkü dünyada devamlı kalmak mümkün olsaydı, daha önceki gelenler için bu mümkün olurdu.

Eğer bu fânî dünyaya gelen her kişi burada kalsaydı, insanlar yeryüzüne sığmazlardı. Birbirinin başı üstünde gezerlerdi. Ölümün kıymetini bilmeyip uzun ömür isteyen kimse, ihtiyarlığa rağbet etmiş olur. Hâlbuki ihtiyarlık, şiddetli bir hastalık ve uzun bir hapistir. Şiddetli bir azap, büyük bir belâ, düşkünlük ve rezilliktir.

Çünkü ihtiyarlıkta hararet azlığı ve vücudun rütubetinin gitmesi iyice ortaya çıkıp dişler (özellikle azı dişler) dökülür. Hislerde zafiyet baş gösterip hastalıklar her yandan hücum eder. İş işten geçtiğinin işaretleri kuvvetlenir. Uzuvlar hareketten ve iş görmekten âciz kalır.

Ölümün şöyle bir özelliği de vardır ki ruhu mekânın zahmetinden ve zamanın eziyetlerinden kurtarıp sonsuzluk yurdundaki iyilerin (ebrâr) durağına ulaştırır. Onu (dünyada kazandığı) kemâli kadar lezzete, huzuru kadar mertebeye kavuşturur. Nitekim Hazret-i Ali (kerremallâhu vecheh) şöyle buyurmuştur:

Beyt

1-Cezâ’llâhu annâ’l-mevte hayrân fe-innehu
Eberru bi-nâ min vâlideynâ ve er’efu
2-Yu‘accilu tahlîse’n-nufûsi mine’l-ezâ
Ve yudnî mine’d-dâri’l-lezî huve eşrefu

Beyt(in tercümesi)

1-Allah ölümü bize hayır olarak vermiştir. Çünkü O, ana-babamızdan daha hayırlı ve merhametlidir.

2-(Ölüm), nefisleri ezâ ve sıkıntıdan kurtarmak için acele eder ve en şerefli yurda yaklaştırır.

Buraya kadar yazılanlardan anlaşılan odur ki, ölümün mânâsı yok olmak değildir. Belki latîf cevher olan (rûhun) kesîf cevher olan (bedenden) uzaklaşmasıdır. Bu latîf cevherden maksat, hayvanî ruhtur ki yukarıda açıklandığı üzere onun kaynağı kalbin ortasındaki siyah noktadır (nokta-i sevdâ-i süveydâ). Bu ruh bir latîf buhar olup hava gibi saf bir cisimdir. Canlının iç dünyasının (bâtın) dört unsurunun (ahlât-ı erba'a) birbiriyle karışmasından doğar. Bu ruha dengeli bir mizac gelir ki onun eseri yürekten damarlar vasıtasıyla beyne ve bütün organlara ulaşır. Hisler ve kuvvetler, ruhun eserinden dolayı, bedenin âzâlarında hareket eder ve uzuvların her zerresine sirâyet eder.

Bu ruhun yeteneği, insânî ruhun eserlerini kabul ile sıfatlanmış olmasıdır. Hayvanî ruhun bu eserleri kabul etmesi, kendi dengeli mizacına bağlıdır. Çünkü eğer bu ruhun dengeli mizacı bozulur da his ve kuvvetleri duyarlılık ve hareket özelliğini kaybederse, insânî ruhun eserleri de organlardan gider ve o bedene tabiî ölüm gelmiş olur.

İnsânî ruh mücerred bir cevherdir ki beden gibi bölünme ve ayrışma kabul etmez. Çünkü Allah'ı bilme tanıma (marifetullah) makãmı bu ruhtur ve tüm aklın (akl-ı küll) bir ışığıdır. Bütün peygamberler, evliyâ, âlimler ve filozofların çoğu şunda ittifak etmişlerdir ki insânî ruh, bedenin ölmesiyle ölmez, tabiî ölümle hiçbir zaman yok olmaz.

Nazm

1-Bildinse kendin ey can, çün şeker oldı ölmek
Cân aşka olsa hayrân, çün gevher oldı ölmek **[171/b]**
2-Ölmek gibi bu yandan, doğmak gibi o yandan
Âb-ı hayât iç andan kim, kevser oldı ölmek
3-Geç bu cihandan ey can, var ol cihâna raksân
Havf itme gerçi bir an, şûr u şer oldı ölmek
4-Şândır ki hüsn ü andır, cândır ki tatlı candır
Kândır ki gizli kândır, kân-ı zer oldı ölmek
5-Hak da'vet itse cânı, kabz eyler ol dem anı
Cân zevk ider nihânı, çün dilber oldı ölmek
6-Hoş huylı olsa bir dil, hem mevti hoş olur bil
Bed huylı olsa müşkil, hem âzer oldı ölmek
7-Âyînedir memâtın, bul anda hem sıfâtın
Hakkı Bil anı zâtın, hoş-manzar oldı ölmek

Günümüz Türkçesiyle

1-Gönül! Kendini bildiysen eğer, ölüm sana şeker olur. Eğer can, aşka hayrân olursa ölüm bir elmas olur.

2-Bu dünyada ölmek, öbür tarafta doğmaktır. Ölümün elinden âb-ı hayât iç; çünkü ölüm, kevser oldu.

3-Bu cihandan vazgeç ey can! Raks ederek git, öbür dünyaya. Ölmek bir an gürültü şamata olsa da korkma!

4-Şândır; güzelliğin ta kendisidir, bir tatlı candır. Gizli bir hazinedir, bir altın madenidir ölmek.

5-Hak teâlâ canı davet etse, o an onu alır. Can da gizlice sevinir; çünkü ölmek bir sevgili oldu.

6-Bir gönül güzel huylu ise ölümü de güzel olur. Eğer kötü huylu ise ölümü zorlaşır, ona bir ateş olur.

7-Ölümün bir aynadır, kendini onda gör. Hakkı! Onu kendin bil ki, hoş bir manzara oldu ölmek.

Beşinci Madde

Ölümün keyfiyetini, ruhun bedenden ayrılmasını, can çekişme halini, ölenin berzah âleminde göreceği izzet ve ikramı bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki filozoflar (hikmet ehli) şöyle demişlerdir: Bir kimsenin ayağa kalkmaya kuvveti kalmasa, o kimseye zayıf denir. Eğer oturmaya takati kalmasa, ona hasta denir. Eğer konuşmaya mecali kalmasa ona ölüme hazır (muhtazar) ve hastalığına da ölüm hastalığı denir. Şayet nefes almaya kuvveti kalmadıysa, ona ölü (meyyit) denir. İşte o kişi bu âlemde ölmüş ve berzah âleminde doğmuştur. Nitekim berzah âleminde ölünce bu âlemde doğmuştu.

İnsanın ölümünün hakikati, onun bedenine ilişen mücerred hayalin, bedenden ilişiğini kesmesinden ibarettir. Bu mücerred hayal ise insânî ruhtan kinâyedir. Mü'minin ruhu, bedeni ölünce çok güzel bir hayale dönüşür. Mü'min olmayanın ruhu ise bedeni ölünce çirkin bir hayale dönüşür. Şu halde mücerred özün bu mürekkeb cisimden ayrılıp kendi ordusuna karışmasına insanın ölümü denilmiştir. Bu ruhun cisimden ilgisini kesmesi, hayvanî ruhun insan bedeninden ayrılması sırasında gerçekleşir.

Beyt

Ey birâder tû hemân endîşeî
Mâ bekâ tû ustuhân u rîşeî

Beyt(in tercümesi):

Ey kardeş! Sen ancak o düşünceden, ruhtan ibaretsin; geriye kalan varlığın ise kemik ve deriden ibarettir.

İnsanın ölümü şöyle olur: Hasta kişinin vücuduna bir sebeple bir hastalık gelip onun tabiî nefsini bedeninden aşama aşama ayrıştırarak çıkarıp hayvanî nefsini zayıf ve perişan ettiğinde o illet onunla yerleşip kalır. Hasta kişi, o halde sıhhat bulmuş gibi harekete gelip gözlerini açıp etrafına hoş bir bakışla nazar eder. O kadar ki kendisi ve etrafındakilerin çoğu onun sıhhat bulmuş olduğunu zanneder. Hâlbuki o illet, hastanın tabiatının mekânına yerleşip hayvanî ruhuna gâlip gelerek tamamen işini bitirmiştir. Bu hal son hayat kalıntısı (ramak-ı âhir) sayılır ki ruhu sönmek için (son bir) ışık çakmış olur.

Hastanın bu son sıhhatli zamanında, kendisinden bir hayal ortaya çıkıp bu çektiği dert ve sıkıntıları hatırına getirir. Bu tahayyül halinde, her ne kadar kendini kuvvet terazisine çekse de tabiatı tarafına ve normal mizacına kavuşacak kuvveti bulamaz. Çünkü bu hayalinde kendini kuvvetten uzaklaşmış bulur. Bunun üzerine gayret edip bir daha harekete gelir. Bu hareketinde mümkündür ki yemek arzusunda olur. Bir daha bir başka hayal ile meşgul olup her defasında daha çok hayallere gider. Bu hayallerin hepsi, ancak kendi cisminde asıl kuvvetini bulmak içindir. Hâlbuki onu bulması artık imkânsızdır. Çünkü o halde, kendisi bedenden başka, bir hayal topluluğudur. Şu halde, ölüme hazır kişi, bu hayal bolluğu içinde bir hareket daha eder ve öyle olur ki bu hareketle kalkıp gider.

Eğer kalkmaya gücü yetmezse **[172/a]** elini başına koyup yüzüne sürer, göğsüne götürür. Bu işleri gayretinin ve hasretinin çokluğundan eder, lâkin fayda vermez, gider. Bir daha bir başka hayale dalıp kendini tekrar kuvvet terazisi ile tartar. Fakat kendini bir hayaller topluluğu olarak bulur. Tekrar bir harekete gelir. Eğer hareket etmeye gücü yetmezse o zaman, **“bacağı bacağına dolaşır”** (Kıyâme, 75/29) ve beden hayatından ümidi keser. İşte bu gittikçe artan birbirine zıt ve kararsız olan hayallere, ölüm sarhoşluğu (sekerât-ı mevt) denir. Çünkü hayaller çoğalıp kuvveti geçer.

O zaman ölüm yolcusu (muhtazar) elbise ve yorganından bir şeyler kaldırmaya, toplamaya başlar. Veya dudaklarını geriye çekip dişlerini gösterir. Ya da yüksek sesle ağlar. Veya gözlerini yumar. Yahut yüzünü duvar tarafına döndürüp böyle işler yapar. Yahut gözlerini fazla açar, her tarafa döndürür. Huzurunda bulunan dostlarına, evlatlarına ve ailesine sık sık bakmaya başlar. Lâkin bu hallerinde sırf hayal ordusundan olmuştur ki

çadırını ovada kurulu bulmuştur. Bedeninde hayvanî ruhtan soğuk bir kırıntı kalmıştır. Hayvanî ruh, mücerred hayal ile bedenden dışarı gelmiştir. O kalan soğuk kırıntıyı da kendine çekmek istemiştir. İşte bu halde, mürekkeb beden ile mücerred buhar arasında bir çekişme ve rekabet hâsıl olur ki ona can çekişme (hâlet-i nez') denlmiştir. Şeriat bilginlerinin lisanıyla bu çok hayallere, rahmet ve azap melekleri ve mücerred ruhlar denilmiştir. Yukarıda bahsedilen çekişme; olacak her şeyin olduğu, his ve kuvvetlerin hepsinin düzeninden ayrı kaldığı, bedenin dış görünüşünün ve özünün tamamen mücerred hayaller olarak dışarı geldiğinde ve bedende ancak soğuk bir kırıntı kaldığında olur. Sanki o mürekkeb beden der ki; "Bu soğuk ramak da bana benzer, bendendir." Mücerred buhar der ki "Asıl ramak bedenden hariçtir, onun da aslına gelmesi uygundur." İşte bu iki bileşik ve soyut (mürekkeb ve mücerred) kişilik, bu çekişme ile o kadar zahmet çekerler ki, sonunda bedende kalan soğuk nefes aslına kavuşup bileşik beden şişirilmiş bir deri gibi yerinde kalır. Ve o hayal ordusu toprağın tozları, suyun buharları, havanın zerreleri ve ateşin kıvılcımları gibi **"Canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır."** (Zuhruf, 43/71) âyetinin müjdesi ile şartsız, sınırsız ve kedersiz olarak uçup dolaşarak zevk eder. O bileşik bedenden çıktıkları hal üzere onun etrafında dolaşırlar.

Beden de kendisinin soyutlanması (tecerrüdü) işinde tamamıyla, şöyle bir hazırlıkta olur: Bir ihtimale göre, beden karanlık mezar içinde bağlı ve kayıtlı kalmaz. İkinci diriliş için, bitki şeklinde çıkıp yetişerek, her an o iç açıcı şekiller olan hayal askerlerine kavuşabilir. Onlar gibi soyut ve yalın olur. Bir diğer ihtimale göre de beden, o arzu ve istekte olur ki o acayip görünüşlü ve itici hayaller aslâ onu reddetmesinler. Böylece bedenin uzuvları onların eziyet ve azaplarından kurtulmuş olsunlar.

Hâlbuki o hayaller, son derece çirkin, kaba ve itici şekil ve sûretlerde ona gelirler; onu terk etmezler, bir an bile ondan ayrılmazlar. İşte o, mü'min olmayan kişinin bedenidir ki kıyamete kadar kabir azâbı ile elem çeker. Yukarıda bahsi geçen ikinci diriliş hazırlığında bulunan beden, mü'min kişinin bedenidir. Kıyamet gününe kadar çeşitli lezzetlerle nimetlenir. Toprak zerreleri ile yakınlık, ünsiyet kurar.

Kıta

1-Bu âlem kim, gönül kaydın[90] çekersin mihnet ü gamdır
Fenâsız âlemi seyr eyle kim, bir hoşca âlemdir

2-Görüb tenhâlığı kabr içre nefret kılma ölmekden
Tarîk-ı ünsi tut kim, her avuç toprak bir âdemdir

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey gönül! Bağlanıp kaldığın şu âlemde eziyet ve üzüntü çekersin. Hiç yok olmayacak âlemi seyreyle ki o ne güzel âlemdir.

2-Kabir içindeki yalnızlığı görüp de sakın ölmekten nefret etme. Yakınlık ve dostluk yolunu tut ki her avuç toprak bir insan demektir.

Cismânî bileşenlerinden ayrılan ruhun halleri, aynen uyuyan kimsenin halleri gibidir. Nitekim uyuyan kimse, **[172/b]** uyanıklık halinde şehirlerden ve ovalardan, dağlardan ve denizlerden, zevk ü safâ ile mutlulukla, sıhhatle gördüğü yerleri, eylediği safâları, rüyasında da zevkle seyreder. Yahut korku ve zorluk içinde, keder ve sıkıntıyla gidip geçtiği yerleri, rüyasında da zahmetle görür. Aynı şekilde ruhun berzah âlemindeki (kabir hayatında) olan yeri, kendinin dünyadaki halinde (terkîbi halinde) söylediği söz, yaptığı iş ve ahlâkına göredir. Çünkü insan, kendi çalışması ile sahip olduğu kemâli bulur.

Eğer dünya hayatındaki halleri hep hayır ve iyilik ise, onun yalnızlık yeri (kabir hayatı) de o güzel sözlü, işi ve ahlâkına göre olup o daima; "(Onlara) **canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır."** (Zuhruf, 43/71) âyetinde ifade edildiği üzere en güzel lezzetlerle mükâfatlandırılıp cehennem korkusu olmadan, cennette makãmında olur.

Eğer dünyada iken (terkîbi halinde) olan halleri iyilik ve kötülük karışımı ise, onun kabir hayatındaki yeri de karışık olur ki, ne huzur ile hakkına râzı olur, ne de ayrılık ile kararda bulunur. Sürekli elem verici azaplar içinde kararsız kalır. Eğer dünyada iken (terkîbi halinde) her hali kötülük ve isyan olmuş ise, kabir hayatındaki yeri de o sözü, işi ve ahlâkına göredir ki büyük azap içinde bulunur.

Çünkü ölünün berzah âleminde olan lezzetleri ve zahmetleri, dirinin rüyadaki lezzetleri ve zahmetleri gibidir. Şu halde, kıyamet gününe kadar ölünün halleri, yaşayanın uyanması gibi olup ikisi birdir. Çünkü ölünün ve uyuyanın halleri berzah âleminde hâsıl olan bir yerdir. İşte, "*Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi diriltilirsiniz*" hadîs-i şerifinin mânâsı bunu bildirir.

"Bizi ölümümüzden sonra dirilten ve ruhlarımızı bize iade eden, yeniden dirilme ve dönüş kendisine olan Allah teâlâya hamd olsun" hadîs-i şerifi

gereğince, uyku ile ölüm birdir. Şu halde kendisinin nasıl bir ruh olduğunu bilen ölümü nimet bilir, hiçbir korkusu kalmaz.

Kıta
1-Sû-yi merg-est halk-râ âheng
Dem zeden kâm u sâl u meh ferseng
2-Coz du rengî ne-şod zi-merg helâk
Merd-i yek reng-râ zi-merg çi bâk

Kıta(nın tercümesi)
1-Halk sonunda ölümle yüzleşecek; nihayet bir yıl ya da bir aylık saltanatı olacak.
2-İkiyüzlüden başkası helâk olmadı; dosdoğru adamın ölümden ne korkusu olacak.

Rubâî
Ân merd neyem k'ez ademem bîm âyed
An nîme merâ hoş-ter ez-în nîm âyed
Cânîst be-âriyet be-men dâde Hudây
Teslîm konem çu vakt-i teslîm âyed

Rubâî(nin tercümesi)
Yokluktan, yok olmaktan korkan biri değilim; o yarım bana bu yarımdan daha hoş gelir. Şu canımı bana Allah geçici olarak vermiş; teslim etme vakti gelince çekinmeden teslim ederim.

Beyt
În cân-i âriyet ki be-Hâfiz supurd dûst
Rûzî roheş be-bînem u teslîm-i vey konem

Beyt(in tercümesi)
Dost'un Hâfız'a emanet olarak verdiği bu canı da, bir gün yüzünü görür ve O'na teslim ederim.

Altıncı Madde

İnsânî ruhun mebde' ve meâdını (geliş ve dönüş yerleri) hakimâne bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki filozoflar (hikmet ehli) şöyle demişlerdir: İnsânî ruh, bedenden ilgisini kesince onun dönüş yeri, daha önce inip bedene girdiği makãmıdır. Her ruhun bilinen bir makãmı olup onun geliş ve dönüş yeri o makãmdır. Ruhların hiçbiri kendi makãmından başkasına geçemez ve kemâl dereceleri edinmedikçe kendi makãmından daha yükseğine gidemez.

Ruhlardan bir zümresinin bilinen makãmı, on akıldan (ukûl-i aşere) ikinci akıldır ki en büyük felektir (felek-i a'zam). Bir zümresinin makãmı burçlar feleği (felek-i burûc) aklıdır. Bir topluluğun makãmı da Zühal feleğinin (felek- Zuhal) aklıdır. Dokuzuncu zümrenin makãmı, ay feleğinin (felek-i kamer) aklıdır. Ruhların makãmları bu dokuz mertebedir ki (dünyada) **[173/a]** kemâl elde etmeyen ruh, o en büyük feleğin aklından geçip gidemez ve ilk akla (akl-ı evvele) dönüş yapamaz. O halde insânî ruhların dönüş ve varış yerleri dokuz feleğin akıllarıdır ki dünya hayatında (cismânî âlemde) bilgi ve temizliği üzere kalan temiz ruh, yine kendi aslına yükselerek dönüş yapar. Yani dokuz akıldan her akıl kendisiyle alâkası olan ruhu kendine çeker. Çünkü yüce âlemin akıllarının (ukûl-i âlem-i ulvî) tamamı bilgi ve temizlik ile bezenmiştir.

Hangi akıl yüce olur ve bütün akla (akl-ı kül) yakın bulunursa o akıl, aşağısındaki akıldan daha bilgili ve temiz kabul edilmiştir. Şu halde, kendi makãmından inerek cismine giren her ruh, eğer bu cisimde yetki sahibi olduğu dönemde çok ilim ve temizlik edindiyse, onun dönüş mertebesi (daha önce) bilinen makãmından daha yukarıda olur.

Eğer bu ceset içinde bulunduğu dönemde, kemâl edinemeyip kendi bilgi ve temizlikleri üzere kaldıysa, onun dönüş mertebesi yine kendi bilinen makãmıdır. Yani o ruh, kendi başlangıç yerine gider. Bu iki zümre ilim ve temizlikleri münasebetiyle geçici ve bayağı bedenlerinden kurtulup giderler. Sonsuz ve yüce ruhlar ile kıyamete kadar zevk ve huzur içinde yaşarlar.

Beyt

Hicâb-ı çehre-i cân mî-şeved gubâr-ı tenem
Hoşâ demî ki ez-în çehre perde ber fikenem

Beyt(in tercümesi)

Can yüzüne perde olur bu ten tozlarım. Can yüzünden perdeyi kaldırdığım an ne güzeldir.

Ve eğer insânî ruh, madde âleminde iken yani kendi bedenine girip de yetkili olduğu dönemde hayvanî ruha mağlup olursa ve kendi ilim ve

temizliğinden uzaklaşırsa, hayvanî ruh ona perde olur. Yüce akıllarla olan münasebeti düşüp gider. Ay feleğinin içi olan bayağı âlemde (âlem-i süflî) kalır. Tekrar diriliş zamanına kadar, elem verici azap içinde, hayvanî ruh ile kapalı kalır.

Bütün yüce ve düşük ruhlar büyük kıyametteki (kıyamet-i kübrâ) sûrun üçüncü kere üflenmesiyle kendi cesetlerini bulup onunla diriltilirler ve herkes kendi işlediğini görür. Bu hakikat halini hakikat mertebesine erişmiş filozoflar ve sûfîler (muhakkık-ı hükemâ) hiç şüphe duymadan bilir.

Gerçi tenâsüh (reenkarnasyon) görüşünde olan filozoflar, kendi akıllarınca demişlerdir ki: "Kemâl tahsili, ancak ahlâkın güzelleştirilmesiyle olur. Ahlâkın güzelleşmesi, bedenlerin değişmesi ile olur. Bedenlerin değişmesi ise tenâsühle olur. Ve ancak bu şekilde ilim ve temizlikte kemâl bulunur. Bu olgunluğa erişen, bulunduğu bedenden önce, çeşitli yeniden doğuşlarda ne şekil bedenlerde göründüğünü, her birinde ne kadar zaman kalıp sonra nereye gittiğini bilir. Hepsini hatırlayarak aklına getirir. Ayrıntılarıyla idrak edebilir" diye felsefe kitaplarında yazmışlardır. Fakat tenâsühe inananlar bu dîn-i mübînin esaslarına muhalefet ederek, azmışlardır. Ancak filozoflar, imanla alâkası olmayan bazı ikinci dereceden sayılan (furû') konulara muhâlif nice eşyanın hakikatlerini sezmişlerdir ki[91] o (felsefî fikirleri) hikmetleri, kelâm bilginleri (mütekellimîn) çeşitli tevil[92] metotlarıyla - yukarıda da açıklandığı gibi- dînî esaslara uygun olarak nizamıyla sıralamışlardır.

Dünya ile âhiret arasında olan yolun mesafesi, insanın ölümü kabul edilmiştir. Nitekim "Kim ölürse onun kıyameti kopar" denilmiştir. Onun için ölüme küçük kıyamet denmiştir.

Nazm

1-Râh-bînâ zi'n cihân tâ ân cihân
Pîş-i yek-dem nîst cân-râ der-miyân
2-Zî'n cihân tâ ân cihân bisyâr nîst
Coz demî ender miyân dîvâr nîst
3-Çûn ber-âyed ân demet ez-cân-ı pâk
Cism-i hâkî-râ şeved cân zîr-i hâk
4-Mevt-râ ber halk azm-ı câzim-est
Cumle-râ der-hâk hoften lâzim-est

Nazm(ın tercümesi)

1-Bu dünyadan o dünyanın kim görürse yolunu; bir nefesten çok görmez, can ile arasında.

2-Bu cihandan o cihana uzun mesafe yoktur; bir nefesten fazla yok ikisi ortasında.

3-O nefes de çıkarsa eğer o temiz candan; toprak beden, toprak altında can olur.

4-Her canlıya bu ölüm elbette gelecektir; herkes uyuyacaktır kara toprak altında.

Şu halde, nefsini tanı ve kendini bil. Tahkik ve yakîn ehli ol ki sen bir toprak cisim değilsin, **[173/b]** tertemiz ruhsun. Feleklerin devrinin neticesisin. Âlemin asıllarının ve niteliklerinin özüsün. Kâinât ve cihanın neticesisin. Çünkü sen bir meyvesin ki cihan ağacının dalları senin devr-i daimin, gelip geçmelerin ve görüntülerindir. Sen âlemin özünün özüsün ki felekler, unsurlar ve beden, hepsi senin zarfın ve kabuklarındır. Ve sen bir güzel tohumsun ki kâinâtın dalları senin kollarındır. Bir büyük noktasın ki varlıkların özleri (a'yân-ı mevcûdât) harflerindir. Eğer sen kendini bu şekilde bilirsen, Rabb'ini bilip O'nunla huzura kavuşursun. Ölümden aslâ korkun olmaz; ondan kaçmayıp ölümü büyük nimet bilirsin. Çünkü toprak bedeni "Kaf dağı" gibi, temiz ruhu da "ankâ" gibi görürsün.

Nazm

1-Ey tabl-ı rahîl işiden âlem-i candan
Ve'y rıhlet iden vatanına bu cihandan
2-Sen kandesin ey gözleri nergis yüzi lâle
Kabrinde biter nergis ü lâle ivaz ândan
3-Bu cümledir âsân eğer ol mürg-i zamîrin
Dâmı koyub uçduysa göğe râh-ı nihândan
4-Cân bulsa selâmet bulunur sûret-i dîger
Pây olsa revân mûze bulur gayrı mekândan
5-Bin şükür ider ol can ki bedenden olur âzâd
Ey bî-haber ol lezzet-i tecrîd ü revândan
6-Ko lezzet-i âb ü gili iç âb-ı hayâtı
Geç nüh-feleği, aslına gel devr-i zamandan
7-Ey Hakkı, ne sihr itdi bize dûzah-ı eşbâh
Kim nâra yanub geçmişiz envâr-ı cinândan

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey can âleminden göç davulunu işiten, ey bu cihandan kendi vatanına göç eden!

2-Sen nerdesin? Ey nergis gözlü, lâle yüzlü! Mezarında biten nergis ve lâle, yoksa senin dünyadaki halinden mi?

3-Eğer içindeki kuşun tuzağını aşıp, gizli bir yoldan göklere uçtuysa, artık sana her şey kolaydır.

4-Eğer can bir kurtuluş bulsa, başka bir sûret bulunur. Ayak yürürse başka bir mekândan çizme de bulunur.

5-Ey o yürüyüş ve bedenden kurtulmanın lezzetinden habersiz kişi! Can bedenden bir kurtulsa bin şükür edersin.

6-Şu küçük köyün (dünya) suyunun lezzetini bırak da, ölümsüzlük suyunu (âb-ı hayatı) iç. Dokuz feleği geç, zamanın dönüşünden aslını bul.

7-Ey Hakkı! Bu bedenler cehennemi bize ne sihir yaptı ki ateşe yanıp cennetin nurlarından vazgeçmişiz.

Yedinci Madde

Öldükten sonra ruhların ahlâkı gereğince yeniden dirilişini, cehennemi ve cenneti bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Filozoflar (hikmet ehli) ve sûfîler (irfân ehli) şöyle demişlerdir: Âlemlerin Rabb'inin güzel isimlerinden bir ismi Celîl, bir ismi de Cemîl'dir. Celâlinin göründüğü yer (mazharı) cehennem, cemâlinin göründüğü yer ise Cennet'tir.

Çünkü Hak teâlâ, **"Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti"** (Bakara, 2/31) buyurmuştur. Böylece insan cinsinin bütün isimlerin çıkış yeri (mazharı) olduğunu duyurmuştur. Buna göre celâl ve cemâl sıfatları da insandadır. Her kimde bu sıfatların hangisi gâlip ise, sonunda onun başına gelen o sıfattandır.

Eğer celâl sıfatı gâlip olursa insan, o sıfattan ortaya çıkan hayvanî ve beğenilmeyen sıfatlar ile donanır. Bu insan hangi sıfatın hükmü altında iken ölürse, tekrar dirildiğinde o sıfat biçiminde diriltilir, yeri de cehennem olur. Mesela haset hükmünde olan kurt, gazap hükmünde olan köpek şeklini alır. **"Onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da aşağıdırlar"** (A'râf, 7/179) zümresinden olup elem verici bir azap içinde kalır.

Eğer insanda cemâl sıfatı üstün olursa, insan ondan meydana gelen güzel ve beğenilen melekî huylar ile donanır. İkinci defa diriltildiğinde, insan şeklinde diriltilip mekânı Cennet olur. Allah'a kavuşma (likãullah) nimetini

bulur. Şu halde insan ruhu, celâl sıfatıyla sıfatlanırsa, ona "hayvânî nefs" denir. Kendisi şakî, kötü huylu beğenilmeyen ve nâdândır.

Eğer ruh, cemâl sıfatı ile sıfatlanırsa, ona "akıl" ve "can" denir. Böyle olan, saîd, kerîm ve insandır. Çünkü insan, Allah'ın güzel isimlerinin tam bir görünüş yeridir (mazhar-ı küll) ve kalbi bir an bile olsun çeşitli düşünce ve fikirlerden (havâtır) boş kalmaz. Kalbine gelen düşünce ve fikirler ya sırf iyilik ya da insanı doğru yoldan şaşırtan kötülüktür. Şer düşünceler celâl sıfatından gelir ki onlar şeytânîdir. Ona uyan ve onun peşinden giden nefsanî olur.

Güzel düşünce ve fikirler ise cemâl sıfatından gelir ki onlar rahmânîdir. Ona uyan ve onun peşinden giden ruhânî olur.

Şu halde, insan âleminde cehennem, nefs-i hayvanîdir. Cennet ise insanın gönlü ve canıdır ki; nefis makãmında kalan elem verici bir azapta, kalp makãmına yükselen ise cennette hayat sürer. Nitekim denilmiştir ki:

Beyt
Bihişt ve dûzehet hemrâh bâ tust
Ferâz-ı arş u şîb-i çâh bâ tust

Beyt(in tercümesi)
Cennet ve cehennem senin yol arkadaşlarındır. Arşın yüksekliği ve kuyunun inişi de seninledir.

[174/a] Eğer insan, hayvanî nefsin sıfatlarıyla kalıp dururşa, elem verici azâbın her türlüsüyle cezalandırılır ki cehennem onun kendi huyudur. Eğer insan kalbini hayvanî sıfatlardan temizleyerek, ilâhî ahlâk ile zînetlenirse, çeşit çeşit Cennet nimetleri ile lezzetlenir.

Nazm
1-Sîretî k'ân ber vucûdet gâlib-est
Hem ber ân tasvîr-i haşret vâcib-est
2-Cümle-i evsâf u ahlâk ey püser
Her zemân gerded mümessel der-suver
3-Gâh nâret mî-nümâyed gâh nûr
Gâh dûzeh gâh cenân-est u hûr
4-Mâlik-i dûzeh kuvâ-yı nefsî est
Mâni'i lezzât-ı rûh-ı kudsî est
5-Heft dûzeh hest ahlâk-ı bedet

Heşt cennet husn-i ahlâk-ı hodet
6-Hûr u gılmân cumlegî evsâf-ı tust
Mihr u meh rûh-est u kalb-i sâf-i tust
7-Hulk-ı nîkû şod bihişt u hûr-ı ‘îyn
Hulk-ı bed-râ dûzeh-i sûzân be-bîn
8-Hulkhâ-yi Hak heme hulk-ı nikûst
Hulk-ı nîket-râ cezâ dîdâr-ı ûst
9-Her ki dâred der-cihân hulk-ı nikû
Mahzen-i esrâr-i hak şod can-i û
10-Nîst insân her ki-râ hulk-ı bed-est
Der-hakîkat çun sibâ‘et ve ded-est
11-Mâye-i dûzeh çi bâşed hulk-ı bed
Hulk-ı bed âmed be-râh-ı dûst sed
12-Çun şevî pâk ez-heme ahlâk-ı bed
Esleme’ş-şeytân to-râ bâşed sened
13-Mihr u rikkat vasf-i insânî buved
Hışm u şehvet vasf-i hayvânî buved
14-Hulk-ı nîkû hâsse-i insân buved
Âdemî bâ-hulk-ı bed hayvân şeved
15-Hulk-ı nîk âmed sırât-ı müstakîm
Şod misâl-i hulk-ı bed nâr-ı cahîm
16-Hulk-ı nîkû şod be-ma‘nî râh-ı râst
Ân ki dâred hulk-ı bed dûr ez-Hudâst
17-Çun şeved ahlâk u evsâfet nikû
Heşt cennet hod tuyî ey nîk-hû
18-Ger be-hulk-ı bed giriftâr âmedî
Hem to dûzah hem azâb-ı sermedî
19-Her ki dâred der-cihân hulk-ı nikû
Mahzen-i esrâr-ı Hak şod cân-i û
20-Ânçi goftem hest ez-ayne’l-yakîn
Nî zi-istidlâl u taklîd-est în

Nazm(ın tercümesi)

1-Vücuduna hangi huy gâlip ise o huyun sûretinde haşredilmen gerekir.

2-Ey oğul, bütün sıfat ve ahlâk, her zaman sûrette görünür.

3-Bazen sana ateş, bazen nur görünür. Bazen cehennem bazen de cennet ve hûri görünür.

4-Cehennemin sahibi, nefsanî kuvvetlerdir; bunlar kutsal ruhun lezzetlerine engeldir.

5-Sendeki kötü ahlâk, yedi cehennemdir; güzel ahlâkın ise sekiz cennettir.

6-Hûri ve gılmân, hepsi senin sıfatlarındır; güneş ruhun, ay da senin saf kalbindir.

7-Güzel ahlâk, cennet ve cennetteki hûrilerdir. Kötü ahlâkı ise yakıcı cehennem olarak gör.

8-Hakk'ın istediği güzel huydur. İyi huyuna karşılık Hakk'ın cemâli vardır.

9-Dünyada huyu iyi olan kimsenin canı, Hak sırlarının mahzeni olur.

10-Kötü huylu kimse insan değil, gerçekte yırtıcı ve vahşi hayvan gibidir.

11-Kötü ahlâklı kimse, cehennemin sermayesidir. Kötü ahlâk, dost yolunda bir engeldir.

12-Bütün kötü ahlâklardan arınırsan, "Şeytan Müslüman oldu" hadisi senin için senet olur.

13-Sevgi ve rikkat, insanlık sıfatıdır. Öfke ve şehvet ise hayvanlık özelliğidir.

14-İyi ahlâk, insanın özelliğidir. İnsan kötü ahlâkla hayvana döner.

15-İyi ahlâk insan için "sırât-ı müstakîm" olmuştur. Cehennem ateşi kötü ahlâkın misali olmuştur.

16-İyi ahlâk doğru yoldur; kötü ahlâka sahip kimse Hak'tan uzaktır.

17-Ahlâk ve davranışların iyi olursa, sekiz cennet sen olursun ey iyi huylu!

18-Kötü ahlâka yakalanmışsan, hem cehennem sen olursun hem de ebedî azâba çarpılacak olan.

19-Dünyada iyi ahlâklı olan kimsenin canı Hak sırlarının mahzenidir.

20-Söylediklerimin hepsi ayne'l-yakîn bilinen şeylerdir; istidlâl ve taklitle aktarılan bilgi değildir.

Marifetnâme'nin üç fenninden birinci fenninde; cisimler ve maddî varlıklardan (eşbâh) ibaret olan âlemin bazı halleri, ikinci fenninde; beden ve ruhların işleri olan insanın bazı halleri, buraya gelinceye kadar ifade edilmiş oldu. Burada yüce dinimizin esaslarına uygun olan müslüman filozofların felsefî görüşleri (hikmetleri) bir miktar yazılıp açıklanarak "Gönlüne safâ vereni al, seni kederlendireni bırak" sözünün gereğince iş işlenmiştir.

Çünkü yüce dinin ikinci dereceden konularına muhâlif bulunan bazı felsefî düşüncelerin, yine ikinci derecedeki konulardan sayılan eşyanın

hakikatleri (hakãyık-ı eşya)[93] konusunun Müslüman âlimlerce kabul edilebilir olduğu yukarıda açıklanmıştır. Şimdi bu makãmda, feyz ve bereket olsun diye, Hakîm Senâî (rahmetu'llâhi aleyh) hazretlerinin *Hadîka-i Şerîfe*'sinde ölümü öven ve ona rağbet ettiren otuz beş beyt ile bu ikinci fen bitirilmiştir.

Üçüncü fende dînî işlerden sayılan insan kalbinin bazı hallerini, irfân yolunun şartlarını ve esaslarını, şeriatın zâhirine uygun olan evliyânın hikmetlerini bir miktar yazıp açıklamak yolu tutulmuştur.

Nazm

1-Dil ez-în omr-i muktasar ber-gîr
K'ez çonîn omr kes ne-gerded pîr
2-Gam-ı ten merd-râ esîr koned
Merd-râ ışk-ı omr pîr koned **[174/b]**
3-Omrhâ cumle müste'âr buved
Akl-râ z'în hayât âr buved
4-Merd-i âkil zi-lehv perhîzed
Z'in çonîn omr akl begorîzed
5-Merd pîr ez-bekâ-yı cânân şod
Bâ-çonîn omr pîr ne-tevân şod
6-Her ki û reng u bûy-râst esîr
Zen u kûdek buved ne merd u ne pîr
7-În cihan-râ mümâreset kerdem
Gerd ez-ümmid-i hod ber âverdem
8-Z'în hayâtem zi-hod melâl âmed
Zindegânî merâ vebâl âmed
9-Der-cihanî ki akl u îmân-est
Morden-i cism zâden-i cân-est
10-Ten fedâ kon ki der-cihan-ı suhen
Cân şeved zinde çûn be-mîred ten
11-Düşmen-i Hakk ten-est hâkeş dâr
Kıble-i Hak dil-est pâkeş dâr
12-Reh bor în râh-râ çû merget nîst
Bî-nevâyî be-kon çû berget nîst
13-Merg hedye est nezd-i dânende
Hedye dân mihmân-i nâ-hânde
14-Merg k'âyed beret sebuk mihmân

Pîş hedye Hudây keş dil u cân
15-Merg çûn roh nümûd hîç me-nâl
Be-dil u cân hemî kon istikbâl
16-Câmeet ey ki bahtet ez-hired-est
Z’âteş u âb u hâk u bâd bud-est
17-Hark kon dalk-i çâr-pâre-i hîş
Raks kon ber nihâd-i çâre-i hîş
18-Hemçû îmân verâ-yı hûş u sürûş
Câmehâ-yı berehnegî der pûş
19-Çend bâşed be-bend nân bâ-tû
Dû cevânmerd akl u cân bâ-tû
20-Çâr tab‘-est der-serây-i rahîl
Âlet-i çâr-mîh-i Azrâil
21-Merd k’eş zindegî zi-erkân-est
Ne be-sahrâ-yı âlem-i cân-est
22-Çâr morğend çâr tab’-i beden
Behr-i hak comle-râ be-zen gerden
23-Pes be-îmân u ışk akl-i cemîl
Zinde kon her çahâr-râ çû Halîl
24-Cân ne-bordî be-sûy-i ma‘den-i hîş
Tâ ne-gerdî piyâde ez-ten-i hîş
25-Tâ neyâyed zi-cân berûn hayvân
Reh neyâbed be-rütbe-i insân
26-Pes çû insân zi-nefs-i nâtıka rest
Rûh-ı kudsî be-cây-i û be-nişest
27-Ey şode şâh ber heme hayvân
Tâ ki endûh-i câme vu gam-i nân
28-Piser, hâce-i heme hayvân
Zişt bâşed ğulâm-i câme u nân
29-Ey şehvet-i be-âr âlûde
Zîr-i dest-i ıyâl u zen bûde
30-Ger to-râ berg-i râh-ı merg buved
Ber dilet kalb-i merg berg buved
31-Mâlet încâst hemçû çeşm ey dûst
Z’ân ecel düşmenî u dünya dûst
32-Merg-râ cûy k’enderîn menzil
Merg hakk-est u zindegî bâtıl

33-Bâtılî-râ rehâ kon ey bî-hakk
Tâ be-dânî ve bînî ân mutlak
34-Penc hiss penc rûze dâm-ı to-end
Akl u can tâ ebed gulâm-ı to-end
35-Çûn ez-în dâmgâh-ı ehrimen
Cân beborrîd hâk ber ser-i ten

Nazm(ın tercümesi)

1-Bu kısacık ömre gönül bağlama, çünkü böyle bir ömürle kimse yaşlanmaz.

2-Vücut sıkıntısı insanı esir eder; ömre bağlılık da insanı yaşlandırır.

3-Bütün ömürler eğretidir; böyle hayattan akıl utanır.

4-Akıllı adam oyun ve eğlenceden sakınır. Böyle bir ömürden akıl kaçınır.

5-İnsan, cânânın bekâsıyla hayatını sürdürür. Böyle bir ömür de zaten yaşlanmaz.

6-Renk ve kokuya esir olan kimse, kadın ve çocuk gibidir; er ve pîr değil.

7-Bu dünyayı imtihan yeri bildim, ümit ve beklentilerimi çıkarıp attım.

8-Bu hayattan bıktım usandım. Hayat bana vebâl gibi geldi.

9-Akıl ve imanın kabul ettiği gibi bu dünyada bedenin ölmesi, canın dirilmesi demektir.

10-Vücudu feda et, çünkü söz âleminde ten ölünce can dirilir.

11-Hakk'ın düşmanı tendir, onu toprak et. Hakk'ın kıblesi gönüldür, onu pâk et.

12-Bu yolu bul, çünkü sana ölüm yoktur. Âcizlik göster, çünkü azığın yoktur.

13-Bilen katında ölüm bir hediyedir. Bu hediyeyi davetsiz bir misafir olarak bil.

14-Ölüm senin yanına çevik bir misafir gibi gelince, Hakk'a hediye olarak gönlünü ve canını ver.

15-Ölüm yüzünü gösterince, sakın ola ki ağlayıp sızlanma. Onu can u gönülden karşıla.

16-Bedeni ateş, su, toprak ve sudan ibaret olan kimse; talihin akılladır.

17-Dört parçadan dikili elbiseni yak ve rakset.

18-Akıl ve melekten de öte olan iman gibi üryanlık elbisesini giy.

19-Akıl ve cân gibi iki delikanlı seninle olduğu halde ne zamana dek ekmek endişesi seni bağlayacak?

20-Yolculuk sarayında dört unsur, Azrâil'in çarmıhıdır.

21-Dört ana unsurdan hayat bulmuş olan kimse, can âlemine ait değildir.

22-Bedendeki dört mizac, dört kuşa benzer. Hak uğruna hepsinin boynunu vur.

23-Sonra da iman, akıl ve güzel akıl ile İbrahim Halîlullah gibi bu dört kuşu dirilt.

24-Bedeninden inip de yaya olmadıkça, madenine can götüremezsin.

25-Candaki hayvan dışarı çıkmadıkça, insan olma rütbesine erilemez.

26-İnsan nefs-i nâtıkadan kurtulduktan sonra, kutsal ruh onun yerine oturur.

27-Bütün hayvanlara şah olan kimse! Artık elbise sıkıntısı ve ekmek derdinden kurtul.

28-Bütün canlıların efendisi olanın elbise ve ekmeğin kölesi olması çirkin bir şeydir.

29-Ey ar ve utanca bulanmış; çoluk çocuk ve kadın elinde kalmış!

30-Senin yol azığın ölüm olursa, gönlünde ölümün kalbi azık olur.

31-Ey dost, malın burada göze benzer. Bu sebepten ecel düşman, dünya da dost görünür.

32-Ölümü ara, çünkü bu menzilde ölüm gerçek, hayat yalandır.

33-Bâtıl olanı bırak ey haktan habersiz olan; böylelikle o mutlak olanı bilir ve görürsün.

34-Beş duyu beş gün senin tuzağında olsa, akıl ve can ebediyyen senin hizmetkârın olur.

35-Bu şeytanın tuzağından can kurtulunca, bedenin başına toprak yağsın. **[175/a]**

Şimdi, kabirleri ziyaret edip geçmişlerin yerlerini görmek, "insanın ölümü" konusunun tamamlayıcı bilgilerinden sayıldığı için bu yedi beyti de buraya yazmak uygun görüldü.

Nazm

1-Emera aleyye bâliyâtü'l-hıyâm
Ve ebkî aleyhâ bükâ'e'l-ğamâm
2-Hayf kalmamış devr-i gerdûn ile
Geçen silk-i cem'iyyet içre nizâm
3-Ne zâhirdir ol haymelerden nişân
Ne bâkîdir ashâbının gayr-ı nâm
4-Sütûn-i hıyem cümle tahte't-türâb
Dökülmüş hem olmuş remîm-i izâm

5-Kanı rûh-ı mahbûb ayn-ı kemâl
Kanı hûr-ı maksûr-ı sâhib-hıyâm
6-Aceb kande varmış o şîrîn-revân
O cân-ı cihan kande tutmuş makãm
7-İder Hakkı candan o geçmişlere
Hezârân tahiyyât hezârân selâm

Günümüz Türkçesiyle

1-Yolum düştü, çürümüş çadırların semtine; gözlerim yaşardı, ağladım her birine.

2-Yazık, izi kalmamış; zaman silip götürmüş. Cemiyet içinde geçen, o nizam unutulmuş.

3-O çadırlardan şimdi, ne bir nişan var. Ne de sahiplerinden bir iz kaldı, namdan gayrı.

4-Çadır direkleri hep toprak altında şimdi. Etleri hep dökülmüş, kemikleri kalmış.

5-Nerde o sevgili can, nerde olgunluk çağı? Nerde kasılmış gözler, çadırların sahibi?

6-Acep nerde yürümüş o nazlı güzel? O cihanın cânı; makãmı neresiymiş?

7-Hakkı, candan tahiyyât eder o geçmişlere ve binlerce selâm.

---

[80]. Beş maddî ve beş manevî duyu, havâss-ı hamse-i zâhire ve bâtıne.

[81]. Hayvânî ruh / Nefs-i hayvânî: His ve irâdeli harekete sahip olma gücü.

[82]. İnsânî ruh / Nefs-i insânî: İnsandaki küllîleri kavrama ve akıl yürütme gücü.

[83]. Nefs-i nâtıka: Bizâtihi maddeden mücerred, ama maddeyle faaliyette bulunan cevher.

[84]. Akl-ı kül (Küllî ilâhî akıl): İlk akıldan (akl-ı evvel) sonra gelen bir mertebedir. Levh kubbesindeki âdil ölçü ve doğru kıstastır, âkildir. Yani nurlu bir müdrike olup akl-ı evvele tevdi edilen bilgilerin sûretleri onunla zuhûr eder. Akl-ı küllî, akl-ı evvelin mazharıdır.

[85]. Sudûr: Özellikle Plotinus ve Neo-Platonistlerce âlemin Nihâî Varlık'tan türemesini ifade etmek üzere kullanılan deyim. Bu öyle bir şeydir ki sudur yoluyla güneş, kendisi değişmeden sâbit kalarak ve azalmadan ışık yaymaktadır; yine aynı şekilde ısı ateşten, soğuk kardan, koku çiçekten, nehir kaynaktan sudur etmekte (yayılmakta, fışkırmakta, çıkmakta)dır. (*Alternatif Düşünceler Sözlüğü*, Edisyon Seyit N. Erkal, Çev: Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, s. 284.)

[86]. Âlem-i berzah: Mülk ile melekût âlemi arasındaki âlem. Berzah, farklı iki ortam arasında yer alan ve bu iki ortama tamamıyla benzemediği gibi tam olarak onlardan farklı da olmayan ara ortam, ara bölge.

[87]. Huzur ve üns kavramları bu eserde bundan sonraki bölümlerde çokça karşımıza çıkacaktır. **Huzur**: Hâzır olma, huzurda bulunma anlamındadır. Tasavvufta vahdet makãmıdır. Hakk'ın huzurunda bulunma ve kendinden geçme demektir. Halktan gâib olan Hakk'ın huzurunu bulur. Hak'tan gâib olan ise halkın huzurunda bulunur. **Üns**: Ülfet etmek, cana yakın olmak, candan sevgi demektir. Tasavvufta recâ ve bast halinin üstünde ve onlardan daha güçlü bir manevî neş'e halidir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 243, 502.)

[88]. Vâkıa: Olay olgu. Tasavvufta misal ya da hitap yoluyla o âlemden kalbe gelen mânâ ve müjdeler. Halvette zikir ve ibadetle meşgul olan sâlik kendini kaybedip çevresiyle ilgiyi kesince bazı hakikatlere vâkıf olur. Uyku ile uyanıklık arasında meydana gelen bu hale vâkıa denir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 509.)

[89]. Mak'ad-ı sıdk: Takvâ ehlinin cennette gideceği makãm.

[90]. Yazma nüshada bu mısra *"gönül kaydından"* şeklinde geçmektedir.

[91]. Dînî ve şer'î hükümlerin bazıları, amelin (yapılış ve biçimi ve) keyfiyeti ile ilgilidir. Bunlara "fer'î ve amelî hükümler" denir. Diğer bazıları akîdelerle (ve inanma şekliyle ilgilidir. Bunlara da "aslî ve îtikãdî hükümler" adı verilir. (Uludağ, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi Şerhu'l-akâid*, s. 93.)

[92]. Tevil: Kelimeleri anlaşıldığı mânânın hâricinde başka muhtemel mânâlara çekmektir.

[93]. Akãid kitaplarında ilk olarak eşyanın hakikatlerinin hak ve gerçek olduğu, ancak sonradan yaratılmış olduğu işlenmiştir.

İkinci sebebin (illet) giderilmesinin ilacı, nefs-i nâtıka olan insânî ruhun şöyle bir yolculuk yaptığını bilmektir. İnsânî ruh, "akl-ı kül"den türeyerek (sudûr), göklerin saltanatı (melekût) olan ruhlar âlemine inmiştir. Oradan

yeryüzünün (arz) melekûtu olan berzah âlemine dahil olmuştur. Oradan oluş ve bozuluş (kevn ü fesâd) dünyası olan tabiat âlemine gelerek insan bedenine girmiştir. Onda güç ve söz sahibi (mutasarrıf) olmuştur. İnsan bu âlemde yücelik ve olgunluk elde edip Mevlâ'sını bilme (marifet) nimetine nâil olmuştur. Önceki makãmından daha yükseğine kavuşmuştur. Hakk'a huzur ve ünsiyet ile her muradı hâsıl olmuştur.

İşte bu yedi sebep için ölümden korkup kaçmak, ancak yorgunluk/bıkkınlık ve usançtır (kelâl ve melâl). Çünkü bu yedi sebep sırf bozuk düşünceler ve kötü zanlardan ibarettir ki kaynakları hayal ve cehalettir. Bu korku ve kaçma, bir acı hastalıktır ki ilacı yukarıda bahsedilen ifsad edici sebepleri gidermektir. Bu sebeplerin giderilmesi, ölümün hakikatini bilerek, mânâsına ve mâhiyetine ulaşmaktır. Söz konusu yedi sebepten birincisinin giderilmesi, yani ilacı, ölümün hakikatini, insan özünün (nefs-i nâtıka) beden âletini kullanmaması şeklinde bilmektir. Nitekim bir sanat sahibi, kendi âletlerinden birini kullanmayıp bıraktığı gibi, nefs-i nâtıka da kendi cismini kullanmaz, ondan el çeker.

Şu halde eğer ruh bedende mutasarrıf olduğu halde kişinin sözü, işi ve ahlâkı kötü olup da yücelik ve olgunluk elde edemezse, ruh bedenden alâkasını kesince berzah âleminde, kendi işledikleri ve ahlâkı ile yeniden dirilme gününe kadar mahpus ve bağlı kalır. Adetâ korkunç rüyalarla azap olunur. Eğer, insânî ruh bedende mutasarrıf iken sözü, işi ve ahlâkı güzel olup da yücelik ve olgunluk elde edebilirse, bedenden ayrılınca berzah âleminde hapis kalmaz. Hiçbir şeyle bağlı olmayıp bazen melekût âlemi içine girer, bazen şehâdet âleminde uçar. Sevinç ve huzur ile gelip gider. Adetâ ferahlandırıcı vâkıalarla ve rüyalarla zevk ve safâlar sürer. Sonunda da cennette mak'ad-ı sıdka gider. Orada yine akl-ı küll olan aşka döner. Şu halde insânî ruhun ilk başlangıç ve çıkış yeri, rabbânî aşk denizi olduğu gibi, sonu ve dönüş yeri de yine o deryâdır.

Çünkü yüce dinin ikinci dereceden konularına muhâlif bulunan bazı felsefî düşüncelerin, yine ikinci derecedeki konulardan sayılan eşyanın hakikatleri (hakãyık-ı eşya) konusunun Müslüman âlimlerce kabul edilebilir olduğu yukarıda açıklanmıştır. Şimdi bu makãmda, feyz ve bereket olsun diye, Hakîm Senâî (rahmetu'llâhi aleyh) hazretlerinin *Hadîka-i Şerîfe*'sinde ölümü öven ve ona rağbet ettiren otuz beş beyt ile bu ikinci fen bitirilmiştir.

Gerçi tenâsüh (reenkarnasyon) görüşünde olan filozoflar, kendi akıllarınca demişlerdir ki: "Kemâl tahsili, ancak ahlâkın güzelleştirilmesiyle olur. Ahlâkın güzelleşmesi, bedenlerin değişmesi ile olur. Bedenlerin değişmesi

ise tenâsühle olur. Ve ancak bu şekilde ilim ve temizlikte kemâl bulunur. Bu olgunluğa erişen, bulunduğu bedenden önce, çeşitli yeniden doğuşlarda ne şekil bedenlerde göründüğünü, her birinde ne kadar zaman kalıp sonra nereye gittiğini bilir. Hepsini hatırlayarak aklına getirir. Ayrıntılarıyla idrak edebilir" diye felsefe kitaplarında yazmışlardır. Fakat tenâsühe inananlar bu dîn-i mübînin esaslarına muhalefet ederek, azmışlardır. Ancak filozoflar, imanla alâkası olmayan bazı ikinci dereceden sayılan (furû') konulara muhâlif nice eşyanın hakikatlerini sezmişlerdir ki o (felsefî fikirleri) hikmetleri, kelâm bilginleri (mütekellimîn) çeşitli tevil metotlarıyla - yukarıda da açıklandığı gibi- dînî esaslara uygun olarak nizamıyla sıralamışlardır.

Şu halde eğer ruh bedende mutasarrıf olduğu halde kişinin sözü, işi ve ahlâkı kötü olup da yücelik ve olgunluk elde edemezse, ruh bedenden alâkasını kesince berzah âleminde, kendi işledikleri ve ahlâkı ile yeniden dirilme gününe kadar mahpus ve bağlı kalır. Adetâ korkunç rüyalarla azap olunur. Eğer, insânî ruh bedende mutasarrıf iken sözü, işi ve ahlâkı güzel olup da yücelik ve olgunluk elde edebilirse, bedenden ayrılınca berzah âleminde hapis kalmaz. Hiçbir şeyle bağlı olmayıp bazen melekût âlemi içine girer, bazen şehâdet âleminde uçar. Sevinç ve huzur ile gelip gider. Adetâ ferahlandırıcı vâkıalarla ve rüyalarla zevk ve safâlar sürer. Sonunda da cennette mak'ad-ı sıdka gider. Orada yine akl-ı küll olan aşka döner. Şu halde insânî ruhun ilk başlangıç ve çıkış yeri, rabbânî aşk denizi olduğu gibi, sonu ve dönüş yeri de yine o deryâdır.

Şu halde, insanın hayvanî ruhu, kalbine üstünlük sağlayıp ona hâkim ve gâlip olursa, o kimse nefsine boyun eğmiş olur. Ölümden korkar ve kaçar. Çünkü hayvanî ruh, mülk âlemindendir ki bu aslını sever ve ister. Demek ki nefsanî kimse dünya hayatına rağbet eder. Dünya malını, mülkünü ister ve toplar. Çünkü Allah teâlânın yardımı ile insânî ruh kuvvetlenip hayvanî ruha üstünlük sağlayıp ona gâlip ve hâkim olursa, o kimse kâmil (rûhânî) bir insan olur ki, ölümü can u gönülden sever ve ister.

. Mak'ad-ı sıdk: Takvâ ehlinin cennette gideceği makãm.

. Vâkıa: Olay olgu. Tasavvufta misal ya da hitap yoluyla o âlemden kalbe gelen mânâ ve müjdeler. Halvette zikir ve ibadetle meşgul olan sâlik kendini kaybedip çevresiyle ilgiyi kesince bazı hakikatlere vâkıf olur. Uyku ile uyanıklık arasında meydana gelen bu hale vâkıa denir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 509.)

. Huzur ve üns kavramları bu eserde bundan sonraki bölümlerde çokça karşımıza çıkacaktır. **Huzur**: Hâzır olma, huzurda bulunma anlamındadır. Tasavvufta vahdet makãmıdır. Hakk'ın huzurunda bulunma ve kendinden geçme demektir. Halktan gâib olan Hakk'ın huzurunu bulur. Hak'tan gâib olan ise halkın huzurunda bulunur. **Üns**: Ülfet etmek, cana yakın olmak, candan sevgi demektir. Tasavvufta recâ ve bast halinin üstünde ve onlardan daha güçlü bir manevî neş'e halidir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 243, 502.)

. Âlem-i berzah: Mülk ile melekût âlemi arasındaki âlem. Berzah, farklı iki ortam arasında yer alan ve bu iki ortama tamamıyla benzemediği gibi tam olarak onlardan farklı da olmayan ara ortam, ara bölge.

. Tevil: Kelimeleri anlaşıldığı mânânın hâricinde başka muhtemel mânâlara çekmektir.

. Dînî ve şer'î hükümlerin bazıları, amelin (yapılış ve biçimi ve) keyfiyeti ile ilgilidir. Bunlara "fer'î ve amelî hükümler" denir. Diğer bazıları akîdelerle (ve inanma şekliyle ilgilidir. Bunlara da "aslî ve îtikãdî hükümler" adı verilir. (Uludağ, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi Şerhu'l-akâid*, s. 93.)

. Yazma nüshada bu mısra *"gönül kaydından"* şeklinde geçmektedir.

. Akãid kitaplarında ilk olarak eşyanın hakikatlerinin hak ve gerçek olduğu, ancak sonradan yaratılmış olduğu işlenmiştir.

. İnsânî ruh / Nefs-i insânî: İnsandaki küllîleri kavrama ve akıl yürütme gücü.

. Hayvânî ruh / Nefs-i hayvânî: His ve irâdeli harekete sahip olma gücü.

. Beş maddî ve beş manevî duyu, havâss-ı hamse-i zâhire ve bâtına.

. Sudûr: Özellikle Plotinus ve Neo-Platonistlerce âlemin Nihâî Varlık'tan türemesini ifade etmek üzere kullanılan deyim. Bu öyle bir şeydir ki sudur yoluyla güneş, kendisi değişmeden sâbit kalarak ve azalmadan ışık yaymaktadır; yine aynı şekilde ısı ateşten, soğuk kardan, koku çiçekten, nehir kaynaktan sudur etmekte (yayılmakta, fışkırmakta, çıkmakta)dır. (*Alternatif Düşünceler Sözlüğü*, Edisyon Seyit N. Erkal, Çev: Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, s. 284.)

. Akl-ı kül (Küllî ilâhî akıl): İlk akıldan (akl-ı evvel) sonra gelen bir mertebedir. Levh kubbesindeki âdil ölçü ve doğru kıstastır, âkildir. Yani nurlu bir müdrike olup akl-ı evvele tevdi edilen bilgilerin sûretleri onunla zuhûr eder. Akl-ı küllî, akl-ı evvelin mazharıdır.

. Nefs-i nâtıka: Bizâtihi maddeden mücerred, ama maddeyle faaliyette bulunan cevher.

İkinci sebebin (illet) giderilmesinin ilacı, nefs-i nâtıka olan insânî ruhun şöyle bir yolculuk yaptığını bilmektir. İnsânî ruh, "akl-ı kül"den türeyerek (sudûr), göklerin saltanatı (melekût) olan ruhlar âlemine inmiştir. Oradan yeryüzünün (arz) melekûtu olan berzah âlemine dahil olmuştur. Oradan oluş ve bozuluş (kevn ü fesâd) dünyası olan tabiat âlemine gelerek insan bedenine girmiştir. Onda güç ve söz sahibi (mutasarrıf) olmuştur. İnsan bu âlemde yücelik ve olgunluk elde edip Mevlâ'sını bilme (marifet) nimetine nâil olmuştur. Önceki makãmından daha yükseğine kavuşmuştur. Hakk'a huzur ve ünsiyet ile her muradı hâsıl olmuştur.

Gerçi tenâsüh (reenkarnasyon) görüşünde olan filozoflar, kendi akıllarınca demişlerdir ki: "Kemâl tahsili, ancak ahlâkın güzelleştirilmesiyle olur. Ahlâkın güzelleşmesi, bedenlerin değişmesi ile olur. Bedenlerin değişmesi ise tenâsühle olur. Ve ancak bu şekilde ilim ve temizlikte kemâl bulunur. Bu olgunluğa erişen, bulunduğu bedenden önce, çeşitli yeniden doğuşlarda ne şekil bedenlerde göründüğünü, her birinde ne kadar zaman kalıp sonra nereye gittiğini bilir. Hepsini hatırlayarak aklına getirir. Ayrıntılarıyla idrak edebilir" diye felsefe kitaplarında yazmışlardır. Fakat tenâsühe inananlar bu dîn-i mübînin esaslarına muhalefet ederek, azmışlardır. Ancak filozoflar, imanla alâkası olmayan bazı ikinci dereceden sayılan (furû') konulara muhâlif nice eşyanın hakikatlerini sezmişlerdir ki o (felsefî fikirleri) hikmetleri, kelâm bilginleri (mütekellimîn) çeşitli tevil metotlarıyla -yukarıda da açıklandığı gibi- dînî esaslara uygun olarak nizamıyla sıralamışlardır.

İbret nazarıyla bakıp Hakk'ın sanatının seyri ve hikmetinin anlaşılması da ancak maddî ve manevî duyularla mümkün olur. Demek ki on duyu, âlemin Yaratıcı'sının (Hallâk-ı âlemin) marifetinin kapılarıdır. On duyunun yeri, insanın bedenidir. Hak teâlâ insanın bedenini bu yüzden birbirine muhâlif dört tabiattan yaratmıştır. Böylece anlayış sahipleri, bedenin geçici olduğunu bilsinler. Bu fânî dünyadan uzaklaşıp sonsuz olan âhiret hayatı için hazırlık yapsınlar. Bedenden geçip karar yurdunda (dâr-ı karâr) yerleşmek gerektiğini hatırlasınlar. **[169/a]**

İkinci sebebin (illet) giderilmesinin ilacı, nefs-i nâtıka olan insânî ruhun şöyle bir yolculuk yaptığını bilmektir. İnsânî ruh, "akl-ı kül"den türeyerek (sudûr), göklerin saltanatı (melekût) olan ruhlar âlemine inmiştir. Oradan yeryüzünün (arz) melekûtu olan berzah âlemine dahil olmuştur. Oradan oluş

ve bozuluş (kevn ü fesâd) dünyası olan tabiat âlemine gelerek insan bedenine girmiştir. Onda güç ve söz sahibi (mutasarrıf) olmuştur. İnsan bu âlemde yücelik ve olgunluk elde edip Mevlâ'sını bilme (marifet) nimetine nâil olmuştur. Önceki makãmından daha yükseğine kavuşmuştur. Hakk'a huzur ve ünsiyet ile her muradı hâsıl olmuştur.

Şu halde, insanın hayvanî ruhu, kalbine üstünlük sağlayıp ona hâkim ve gâlip olursa, o kimse nefsine boyun eğmiş olur. Ölümden korkar ve kaçar. Çünkü hayvanî ruh, mülk âlemindendir ki bu aslını sever ve ister. Demek ki nefsanî kimse dünya hayatına rağbet eder. Dünya malını, mülkünü ister ve toplar. Çünkü Allah teâlânın yardımı ile insânî ruh kuvvetlenip hayvanî ruha üstünlük sağlayıp ona gâlip ve hâkim olursa, o kimse kâmil (rûhânî) bir insan olur ki, ölümü can u gönülden sever ve ister.

1-Bu âlem kim, gönül kaydın çekersin mihnet ü gamdır

İkinci sebebin (illet) giderilmesinin ilacı, nefs-i nâtıka olan insânî ruhun şöyle bir yolculuk yaptığını bilmektir. İnsânî ruh, "akl-ı kül"den türeyerek (sudûr), göklerin saltanatı (melekût) olan ruhlar âlemine inmiştir. Oradan yeryüzünün (arz) melekûtu olan berzah âlemine dahil olmuştur. Oradan oluş ve bozuluş (kevn ü fesâd) dünyası olan tabiat âlemine gelerek insan bedenine girmiştir. Onda güç ve söz sahibi (mutasarrıf) olmuştur. İnsan bu âlemde yücelik ve olgunluk elde edip Mevlâ'sını bilme (marifet) nimetine nâil olmuştur. Önceki makãmından daha yükseğine kavuşmuştur. Hakk'a huzur ve ünsiyet ile her muradı hâsıl olmuştur.

ÜÇÜNCÜ FEN

Bu fende (şu hususlar açıklanmaktadır); kalplerin aynası olan itikãd ve imanın ıslah edilmesi, namazın âdâb ve erkânının açıklanması, dünya zevklerini terk edip kalbin derinliklerine yönelmenin gönlün ve ruhun hakikatini bilmenin Allah yolunun şartları olması; yeme-içme uyuma ve konuşmayı azaltmak, uzlete çekilmek, daima Cenâb-ı Hakk'ın zikri üzere olmak ve tefekkürün irfân[94] yolu olması; Allah'a tevekkül etmenin, işleri Allah'a havâle etmenin (tefvîz), belâlara sabretmenin ve Allah'ın hükmüne (kazâ) râzı olmanın insan ruhunun asıl makãmları olması; Allah'ı tanımanın (marifetullah) en yüksek derece olması, Allah'a muhabbetin en büyük gaye olması, evliyânın hikmetinin mânânın özü olması ve evliyânın avâmdan üstün olması.

Bu bölümde ayrıca, üns ve huzur makãmlarını isteyenin (tâlib) nefsin yedi makãmını nasıl geçtiği, mukaddes makãma (hazret-i kuds) nasıl ulaşabildiği, irfâna kabiliyeti olan dostlarını Allah'ın hangi yollarla terbiye ettiği beş bâb ile Kur'ân-ı Kerîm ve sünnete uygun olarak ve Müslümanların ittifak ettikleri konulara aykırı olmayacak şekilde açıklanıp ifade edilmiştir.

---

[94]. İrfân: Allah'ı tanıma, ilâhî bir feyz olarak kâinâtın sırlarını bilme kudretidir.

. İrfân: Allah'ı tanıma, ilâhî bir feyz olarak kâinâtın sırlarını bilme kudretidir.

Bu fende (şu hususlar açıklanmaktadır); kalplerin aynası olan itikãd ve imanın ıslah edilmesi, namazın âdâb ve erkânının açıklanması, dünya zevklerini terk edip kalbin derinliklerine yönelmenin gönlün ve ruhun hakikatini bilmenin Allah yolunun şartları olması; yeme-içme uyuma ve konuşmayı azaltmak, uzlete çekilmek, daima Cenâb-ı Hakk'ın zikri üzere olmak ve tefekkürün irfân yolu olması; Allah'a tevekkül etmenin, işleri Allah'a havâle etmenin (tefvîz), belâlara sabretmenin ve Allah'ın hükmüne (kazâ) râzı olmanın insan ruhunun asıl makãmları olması; Allah'ı tanımanın (marifetullah) en yüksek derece olması, Allah'a muhabbetin en büyük gaye olması, evliyânın hikmetinin mânânın özü olması ve evliyânın avâmdan üstün olması.

BİRİNCİ BAB

Kitap ve sünnete uyup itaat etmeyi, namazın usûl ve şartlarını, dünyanın zevklerini terk etmeyi, kalbin derinliklerine yönelmeyi, gönül ve ruhun hakikatlerini dört fasılda anlatır.

BİRİNCİ FASIL

Kitap ve sünnete uymayı, itikãdın ıslahını ve beş vakit namazın kılınmasını beş madde ile açıklar.

Birinci Madde

İnsanın, câhil ve gâfil olduğunda hayvanlar gibi olduğunu, ilim ve marifet sahibi olduğunda ise "insan-ı kâmil"[95] mertebesine vasıl olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları (ehlullâh) şöyle demişlerdir: Tam ve bütün hikmetin yazıcısı olan Allah teâlâ dilemesi irâde sıfatıyla, eşsiz ve mükemmel sûretleri, mevcûdâtın yazgı ve kaderlerini "Bir benzerine bakmadan yaratma sayfası"na yazıp kaydettiği vakit; kudretinin cevherler saçan kalemi aracılığıyla, irâde sıfatının tecellîsiyle varlıkların resim ve sûretlerini "Benzeri görülmemiş yaratışlar levhasında" çizip tasvir etmiştir. İşte bunun için, **"Nûn. Kaleme ve** (kalem tutanların) **yazdıklarına andolsun."** (Kalem, 68/1) âyetinin mânâsı gereğince, ilk akıl (akl-ı evvel) ve en yüce kalem (kalem-i a'lâ), varlıkların yaratılışının sebebi, değerli ve değersiz yazgıların (sutûr) ortaya çıkış aracı olmuştur.

İlk özler (a'yân) ve zâtlar kafilesinin komutanı, varlıkların hakikatleri (hakayık-ı mümkinât) kervanının güdücüsü olmuştur.

Çünkü bu beyaz inci, **"Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti"** (Bakara, 2/31) âyetinin mânâsı gereğince, Hz. Âdem (a.s.)'in hakikatinin yücelerinden doğup bu eşsiz tek cevher (cevher-i ferd), **"Yeryüzü, Rabbinin nûru ile aydınlanır,"** (Zümer, 39/69) âyetinde belirtildiği gibi, insanın mâhiyetinden ışıldayan nurlarla ortaya çıkmıştır. Şüphesiz, Allah'ın yaratma sanatının inceliklerinin toplandığı bu büyük prototip (nüsha-i kübrâ) yani insan, bitmeyen hikmetlerin ve güzelliklerin fihristi olan bu en büyük sayfa, Hak teâlânın emanetinin taşıyıcısı ve hilâfetin icaplarının yüklenicisi tayin edilmiştir.

Nazm [175/b]

1-Ber semâvât ü arz ve mâ fî'l-beyn
Ve araznâ'l-emânete fe-ebeyn

2-Leyse fî'l-kevni kâ'inen men kân
Kâfilen hamelehâ sivâ'l-insân

Günümüz Türkçesiyle

1-Göklere, yeryüzüne ve içindekilere; emaneti takdim ettik, hepsi çekindiler.

2-Kâinâtta yaratılmış hiçbir şey onu yüklenmedi; ancak insan yüklendi.

Bu yüce topluluğun hayırlı vazife fermânı **"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"** (Bakara, 2/30) âyetinde geçtiği gibi, "halife" ünvanıyla şereflendiği için ve bu seçilmiş zümrenin güzel halleri **"O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından** (bir lutuf olmak üzere) **size boyun eğdirmiştir"** (Câsiye, 45/13) âyetiyle delillendirilmiş olduğundan, güzel ve değerli endamları, yedi kat göklerden bile yüksektir. Kendilerine garanti edilen mutluluk mührü altında cismânî ve ruhanî bütün âlemler onlara boyun eğip emirlerine uymuş ve onlar bütün meleklerin secde mahalli, şahane yedi tahtın sahibi olmuşlardır.

Ancak, Hakk'ın zıt isimlerinin (esmâ-i mütekãbile) tecellî mahalli ve birbirine muhâlif sıfatlarının aynası oldukları için bazen **"yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık"** (İsrâ, 17/ 70) hitâbıyla şereflenip memnun olurlar, bazen de **"yeryüzünde fesâd çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun, dediler"** (Bakara, 2/30) ifadeleriyle, meleklerin Hak teâlâya verdikleri cevapta olduğu gibi ayıplanıp eleştirilirler. Kimi zaman, "*Yarattıklarımı senin için yarattım*"[96] hadîs-i kudsîsi gereğince, Hak teâlânın birliği (ehadiyet) dergâhının sevgilisi olmaları sebebiyle İlâhî cezbe kanatları ile *"a'lâ-yı illiyîn*"[97]in en yüksek derecesi olan Hak'tan başka hiçbir şeyi görmeme (cem'ül-cem') makãmına yükselirler, kimi zaman da bazıları **"Onlar hayvanlar gibidir, belki daha da aşağıdırlar"** (A'râf, 7/179) âyetinde belirtildiği gibi Allah'ın gazabına uğrayarak aşağılık ve âdî arzuların "esfel-i sâfilîn"in en aşağı bölgelerine inerler. Birinci gruptakiler, **"İyiler muhakkak cennettedir"** (İnfitâr, 82/13) âyetiyle müjdelenirken, diğer gruba da **"Kötüler muhakkak cehennemdedirler"** (İnfitâr, 82/14) âyetiyle mahvolacakları ve azâba uğrayacakları haber verilmiştir.

Kıta

Âdemî-zâde turfe ma'cûnîst
K'ez firişte sirişte v'ez hayvân
Ger bedîn meyl mî-koned kem z'în
Ve'r bedân meyl mî-koned bih ez-ân

Kıta(nın tercümesi)

Ademoğlu, melek ve hayvan tabiatının karışımındandır. Hayvanî tabiatı ağır bassa, ondan daha aşağı olur. Melek tabiatı ağır bassa, ondan daha üstün olur.

Şu halde, akıllı insana gereken en önemli iş odur ki: **"Cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"** (Zâriyât, 51/56) âyeti gereğince Allah'a kulluk etmektir. Böylece geliş yerini ve dönüş mahallini (mebde' ve meâd) bilmektir. Hak teâlânın halifelik emanetinin güvenilir bir taşıyıcısı olup gerçek hilâfet merkezi olmaya bütün gücüyle gayret ederek, neticede sonsuz hayatı elde etmekle mesud olup ebedî saâdet ve mutluluğa kavuşmaktır. İrfan sarayının yüce köşklerine kavuşup yani Allah teâlâyı tanıyıp insana zevk veren ve kendinden geçiren saraylarına girmekle; "*Kim Allah'ın kitabına ve Peygamberin sünnetine yapışırsa, muhakkak kopmayan sağlam bir ipe yapışmıştır*" sözü gereğince, şeriatın sağlam ipine yapışmaya gayret etmektir. Evliyânın muhabbetine erişme ve onlara mürîd olma yolunda elinden gelen gayreti sarf etmek de akıllı kişinin kârıdır.

Nazm

1-Bende-i yek merd-i rûşen-dil şevî
Bih ki ber fark-ı ser-i câhil şevî

2-Ger tû seng-i sahre vu mermer şevî
Çun be-sâhib-dil resî gevher şevî

Nazm(ın tercümesi)

1-Câhilin başı üstünde yerin olacağına, kalbi aydınlık birine köle ol daha iyi.

2-Kaya ve mermer taşı bile olsan, bir gönül sahibine ulaşırsan mücevher olursun.

Gerçi **"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım"** (Mâide, 5/3) âyetinde ifade edildiği üzere, yalnız Kitap ve sünnet ile amel etmek, kurtuluş için yeterli sebeptir. Onlarla amel etmek maksada ulaştıran mükemmel bir araçtır. Hak teâlânın yolunda sağa sola sapmadan giden, eninde sonunda cennet konaklarına ulaşır. Kitab ve sünneti kendisine rehber edinen âhirette emniyet yurdu olan cennet bahçelerine

girer. Bununla beraber veraset ilmi,[98] hak sözler hazinesinin vârisi ve peygamberlerin sonuncusunun definesinin hediyesidir.

Beyt
Beyne'l-muhibbeyni sırrun leyse yefşîhi
Kavlun velâ kalem li'l-halki yuhkîhi

Beyt(in tercümesi)
İki sevgili arasındaki sırrı kimse açıklayamaz. Söz ve kalem onu insanlara hikâye edemez.

Hazret-i Peygamber aleyhisselâmdan miras kalan manevî ilmi elde etmenin yolu da gönül ehli velîlere mürîd olup onları sevmek ve **[176/a]** şifâ olan nazarlarına uğramakla mümkün olur. **"İşte onlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy"** (En'âm, 6/90) emri gereğince hidâyet harmanlarından nasibini alıp "*Kişi sevdiği ile beraberdir*"[99] hadîs-i şerifinde ifade edildiği üzere, onları sevenlerden (ya da onların sevdiklerinden) sayılmak için daima muhabbet şefkatlerini gönüllerin sığınağı eylemek ve ihlaslı vâridâtını, hükümdarın hazinesi gibi ruhun ve kalbin derinliklerinde saklamak gerekir.

Nazm
1-Elfeytu beynî ve beyne'l-hubbi ma'rifeten
Lâ tenkazî ebeden ev yenkazî'l-ebed
2-Le-ahrucenne mine'd-dunya ve habbukumû
Beyne'l-cevârihi lem yeş'ur bihi ahad

Nazm(nın tercümesi)
1-Sevgi ile aramda marifet bağı buldum. Sonsuza dek bitmeyen, sonsuzluğa uzanan.
2-Dünyadan göçeceğim, ama sizin sevginiz beni mest edecek, kimse farkında olmadan.

Beyt
Der-kâm-ı dilem çâşnî-i şehd ü muhabbet
Bâ-şîr fürû-refte vu bâ-cân be-der âyed

Beyt(in tercümesi)

Gönlümün muradında bal ve sevginin lezzeti, süt ile birbirine karıştı ve cana dönüştü.

Şurası muhakkak ki manevî vecd ve hal sahiplerinin paha biçilmez inciler gibi değerli manevî halleri, zevk ve vicdan denizinin derinliklerinde yetişip olgunlaşmış vücûd, şuhûd ve yakîn madeninde ortaya çıkmış olduğundan akıl ve his dalgıçlarının onu (ehlullâhın manevî hallerini) ele geçirmesi çok nâdirdir. Pek dakik ve ince cevherleri takdir edenler bile onun kıymetini anlamakta yetersiz kalır. O halde bu şahlara lâyık inciler, seçilmiş kulların (ahrâr) değerli sînelerinde canları gibi korunmaktadır. Bu değerli cevherlerin evliyânın büyüklerinin göğüs sandukalarında can gibi gizli ve saklı durduğu gün gibi âşikârdır. Marifet ve muhabbet sermayesi bitip tükenmiş her zavallının bu eşsiz cevhere lâyık olmadığını ve ona ulaşamayacağını söylemeye gerek yoktur.

Beyt

Ilmu’t-tasavvufi ılmun leyse ya‘rifuhu
İllâ ehû fıtnatin bi’l-hakkı mevsûfu

Beyt(in tercümesi)

Tasavvuf, herkesin bilemediği bir ilimdir. Tadını ancak Hakk’ın sıfatları ile mevsûf olan bahtiyâr bilir.

Mübarek evliyânın yüce ahlâklarına ve güzel hallerine kavuşabilmek; itikãdı tashih etmek, namazları vaktinde kılmak, arzu ve istekleri unutmak, Hakk’ın sıfatlarını bilmek ve Hakk’ın zâtına muhabbet beslemekle mümkün olduğundan, bu fende Kitap ve sünnete uyma konusu ile marifet ve muhabbet ehlinin âdetleriyle hallerinin çeşitli fasıl ve bablarla açıklanması münasip görülmüştür. Ta ki onların güzel kokusunun düşünülerek okunmasından irfân yolcusunun gönlü gül goncası gibi açsın. Kendisi mesud olup huzur veren bu irfân damlalarından ruhu ilkbahar çiçekleri gibi açsın, suya kanarak kendisinden geçsin. Mânen kendinden geçerek manevî hallerle kemâl derecelerine erişsin. Muhabbet makãmlarına ulaşsın. Hakka manevî yakınlık ve huzur mahfiline girsin. Ebedî nimete erişip nihayetsiz saâdet bulsun. Kalbi lüzumsuz şeylerden (mâsivâ) temizlenip ilâhî irfânın indiği yer olsun.

“(Ey perdeleri kaldıran Allah’ım!) Lutfunla gözlerimizden yabancılık (ağyâr) perdesini kaldır. Allah’ım! Lüzumsuz şeylerle uğraşmaktan bizi koru ve eşyanın hakikatini bize olduğu gibi göster.”

Rubâî

Yâ Rab bu gönül gözünü bînâ eyle
Mir'ât-ı dili pâk ü mücellâ eyle
Zikrinle senin şükrün ola vird-i lisân
Cân bülbülünü hamdine gûyâ eyle

Günümüz Türkçesiyle

Yâ Rab! Bu gönül gözünü benim için yarat. Gönül aynasını parlak ve cilâlı eyle. Dilin virdi, senin zikrin ve şükrün olsun. Can bülbülü senin hamdin için ötsün.

İkinci Madde

Kur'ân-ı Kerîm ile hidâyete ermeyi ve Kur'ân-ı Azîmü'ş-Şân'a uymayı âyet-i kerimeler ve hadîs-i şerifler ile bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak teâlâ kendi Kitâb-ı Mübîn'ine başvurmayı ve ona sımsıkı yapışmayı teşvik edip ona muhâlif gitmekten sakındırmıştır. Kelâm-ı Kadîm'inde, muhtelif âyetlerde şöyle buyurmuştur:

"Elif, Lâm, Mîm. O kitap (Kur'ân) ki onda aslâ şüphe yoktur. O, müttakîler (günahlardan sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir." (Bakara, 2/ 1-2) "Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; parçalanmayın." (Âl-i İmrân, 3/103) "Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi. Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları irâdesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir." (Mâide, 5/ 15-16) "İşte bu (Kur'ân), bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Buna uyun ve Allah'tan korkun ki size merhamet edilsin." (En'âm, 6/155). "Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifâ, mü'minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir." (Yûnus, 10/57) **[176/b]** "Ayrıca bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidâyet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik." (Nahl, 16/ 89) "Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru yola iletir." (İsrâ, 17/9)

"Biz, Kur'ân'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, mü'minler için şifâ ve rahmettir; zâlimlerin ise yalnızca ziyanını artırır." (İsrâ, 17/ 82) "Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmez mi? Elbette iman eden bir kavim için onda rahmet ve ibret vardır." (Ankebût, 29/51) "(Rasûlüm!) sana bu mübarek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik." (Sâd, 38/ 29) "Allah sözün en güzelini,

birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir; derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidâyet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz." (Zümer, 39/23) "Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sahibi ve çok övülen Allah katından indirilmiştir." (Fussilet, 41/42)

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) bazı hadîs-i şeriflerinde buyurmuştur ki: "*Ey ümmet ve ashâbım! Siz şehâdet etmez misiniz ki Allah teâlâdan başka ibadete lâyık kimse yoktur ve ben onun hak peygamberiyim? Evet, şehâdet ederiz, ey Allah'ın Rasûlü dediler. Bunun üzerine buyurmuştur ki: "Muhakkak ki Kur'ân'ın bir ucu Allâh'ın (kudret) elinde, bir ucu sizin elinizdedir. Ona sağlam yapışınız. Şüphesiz ki siz Kur'ân-ı Kerîm'e göre yaşadıktan sonra şaşırıp helâk olmazsınız.*"[100] Ve buyurmuştur ki: "*Bu Kur'ân, kıyamet gününde şefaati kabul olunan bir şefaatçidir. Şikâyeti önemsenen etkili bir şikâyetçidir. Kendisine yapışarak, içindekilere uygun yaşayanları alıp Cennet tarafına gider. Kendisine uygun yaşamaktan yüz çevirenleri ise cehennem ateşine sevk eder.*"[101] Ve buyurmuştur ki: "*Kim Kur'ân'ı okuyup gereğince yaşarsa, kıyamet günü o kimsenin anne ve babasına bir taç giydirilir ki ışığı dünyadaki evlerde bulunan güneş ışığından daha güzel görünür.* (Anne ve babasının durumu böyle olursa) *ya bu Kur'ân'a göre yaşayanın derecesi nice olur?*"[102]

Ve buyurmuştur ki: "*Şüphesiz ki bu Kur'ân, Allah'ın ziyafetidir. Şu halde gücünüz yettiğince Allah'ın ziyafetinden istifade ediniz. Muhakkak ki bu Kur'ân, Hak teâlânın sapasağlam bir ipi ve apaçık bir nûrudur. Fayda ve şifâ kaynağıdır. Kendisine yönelenleri koruyucudur. Ona uyanı* (her türlü kötülükten) *kurtarıcıdır. Kur'ân, doğru yol üzeredir; onda hiçbir eğrilik yoktur ki düzeltilmeye ihtiyacı olmuş olsun. Kur'ân'ın mûcizeleri tükenmez, tekrar tekrar okumakla eskimez. Onu* (çok) *okuyunuz ki Allah teâlâ her harfine on sevap ihsan eder. Dikkat ediniz! Ben demedim ki (Elif-Lâm-Mîm) bir harftir. Lâkin Elif bir harf, Lam bir harf ve Mîm bir harftir.*"[103]

Ve buyurmuştur ki: "*Şüphesiz ki yakında bir kargaşa* (fitne) *çıkacaktır. O fitneden çıkış yeri Allah'ın kitabıdır ki ona göre yaşayan kurtulur. Çünkü sizden öncekilerin eserleri* (ve başlarına gelenler) *ile sizden geriye kalacak haberler ve aranızdaki* (olayların) *hükümleri onda vardır. Kur'ân, hak ile bâtılı birbirinden ayırır. O, bir oyun ve eğlence değildir. Kur'ân'ı terkeden zorbaları Allah teâlâ mahveder. Ondan başkasından doğru yol uman şaşırıp*

gider. Çünkü Allah teâlâ Kur'ân'ı sapasağlam bir ip hikmetli bir zikir ve dosdoğru yol eylemiştir. Ancak Kur'ân'dır ki nefsanî arzu ve isteklerle haktan bâtıla kaymaz. Değişik dillerde (okunmakla) *başka şekillere girmez. Âlimler onu* (okumaya) *doymaz. Tekrar tekrar okunmakla eskimez. Mûcizeleri tükenmez. Ve Kur'ân'dır ki cinler onu duyduğunda hükmünden yüz çevirmezler. Hatta demişlerdir ki:* **"Gerçekten biz, doğru yola ileten hârikulâde güzel bir Kur'ân dinledik de ona iman ettik."** (Cin, 72/1) *Şu halde her kim ki Kur'ân'a uygun konuşursa tasdik olunur, kim de Kur'ân'ın emirlerine göre davranırsa büyük sevap ile mükafatlandırılır. Kim ki onun hükümleriyle hüküm verirse, adâletli olur. Ve kim ki insanları onunla bir yola çağırırsa, dosdoğru yola çağırmış olur.*"[104]

[177/a] Ve buyurmuştur ki: "*Şeytan sizin bu memleketinizde kendisine kulluk edilip perestij edilmesinden ümidini kesmiştir. Fakat ona kulluk edilmesinin dışında sizin önemsemediğiniz, küçük gördüğünüz hatalarınıza râzı olur. O halde onun memnun olduğu işleri yapmaktan kaçınınız. Çünkü ben size öyle bir şey bıraktım ki ona sımsıkı tutunursanız elbette, ebedî olarak şaşırmayıp doğru yol üzere bulunursunuz. (Bahsettiğim) o şey, Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün sünnetidir.*"[105] Ve buyurmuştur ki: "*Kim ki Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup ezberlerse, onun helâlini helâl, haramını haram bilip buna göre amel işlerse, Hak teâlâ Kur'ân-ı Kerîm ile onu Cennete koyar. Kendi ev halkından cehenneme müstehak olan on kişiye şefaatçi kılar.*"[106]

Allah'ın Rasûlü muhakkak doğru söylemiştir.

Burada hatim duası yazılması uygun görülmüştür.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. صَدَقَ اللهُ الْعَظِيمِ وَبَلَّغَ رَسُولُهُ النَّبِيُّ
الْكَرِيمِ وَنَحْنُ عَلٰي مَاقَالَ رَبُّنَا وَخَالِقُنَا وَرَازِقُنَا وَمَوْلَانَا مِنَ الشَّاهِدِينَ
بِالتَّصْدِيقِ وَالْاِقْرَارِ وَالْيَقِينِ. اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا خَتْمَ الْقُرْاٰنِ. وَتَجَاوَزْ
عَمَّا كَانَ مِنَّا فِي تِلَاوَتِهِ مِنْ خَطَأٍ اَوْنِسْيَانٍ اَوْتَحْرِيفٍ كَلِمَةً عَنْ مَوْضِعِهَا
اَوْتَغْيِيرِ حَرْفٍ اَوْتَقْدِيمٍ اَوْتَأْخِيرٍ اَوْزِيَادَةٍ اَوْنُقْصَانٍ اَوْتَأْوِيلٍ عَلٰى غَيْرِ مَا
اَنْزَلْتَهُ اَوْرَيْبٍ اَوْشَكٍّ اَوْتَعْجِيلٍ عِنْدَ تِلَاوَتِهِ اَوْكَسَلٍ اَوْسُرْعَةٍ اَوْزَيْغٍ لِلِّسَانِ
اَوْوُقُوفٍ بِغَيْرِ وَقْفٍ اَوْاِدْغَامٍ بِغَيْرِ مُدْغَمٍ اَوْاِظْهَارٍ بِغَيْرِ بَيَانٍ اَوْمَدٍّ اَوْتَشْدِيدٍ
اَوْهَمْزٍ اَوْجَزْمٍ اَوْاِعْرَابٍ بِغَيْرِ مَكَانٍ. فَاكْتُبْهُ مِنَّا عَلَي التَّمَامِ وَالْكَمَالِ

وَالْمُهَذَّبِ مِنْ كُلِّ اَلْحَانٍ. فَاغْفِرْ لَنَا يَارَبَّاهُ وَيَا سَيِّدَهُ وَلَا تُؤَاخِذْنَا يَامَوْلَانَا وَارْزُقْنَا فَضْلَ مِنْ قَرَأَهُ مُؤَدِّيًا حَقَّهُ مِنَ الْاَعْضَاءِ وَالْقَلْبِ وَاللِّسَانِ.

وَهَبْ لَنَا بِهِ الْخَيْرَ وَالسَّعَادَةَ وَالْبَشَارَةَ وَالْاَمَانَ وَلَاتَخْتِمْ لَنَا بِالشَّرِّ وَالشَّقَاوَةِ وَالضَّلَالَةِ وَالطُّغْيَانِ. وَنَبِّهْنَا قَبْلَ الْمَنَايَا مِنْ نَوْمَةِ الْغَفْلَةِ وَالْكَسْلَانِ وَاٰمِنَّا مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ سُؤَالِ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ وَمِنْ اَكْلِ الدِّيدَانِ. وَبَيِّضْ وُجُوهَنَا يَوْمَ الْبَعْثِ وَاعْتِقْ رِقَابَنا مِنَ النِّيرَانِ وَيَمِّنْ كِتَابَنَا وَيَسِّرْ حِسَابَنَا وَثَقِّلْ مِزَانَنَا بِالْحَسَنَاتِ وَاثَبِّتْ اَقْدَامَنَا عَلَى الصِّرَاطِ وَاَسْكِنَّا فِي وَسَطِ الْجِنَانِ وَارْزُقْنَا جِوَارَ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ. وَاَكْرِمْنَا بِلِقَائِكَ يَادَيَّانُ، اِسْتَجِبْ دُعَاءَنَا بِحَقِّ التَّوْرَاتِ وَالْاِنْجِيلِ وَالزَّبُورِ وَالْفُرْقَانِ. وَاٰتِنَا جَمِيعَ مَاسَئَلْنَاكَ بِهِ فِي السِّرِّ وَالْاِعْلَانِ وَزِدْنَا مِنْ فَضْلِكَ الْوَاسِعِ بِجُودِكَ وَكَرَمِكَ يَارَحِيمُ يَارَحْمٰنُ.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰي مُحَمَّدٍ صَاحِبَ الشَّرِيعَةِ وَالْبُرْهَانِ بِرَحْمَتِكَ يَااَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. اَللّٰهُمَّ زَيِّنَّا بِزِينَةِ الْقُرْاٰنِ وَاَكْسِنَا بِخِلْعَةِ الْقُرْاٰنِ وَاهْدِنَا بِهِدَايَةِ الْقُرْاٰنِ وَاخْتِمْ لَنَا بِتِلَاوَةِالْقُرْاٰنِ وَاحْشُرْنَا مَعَ اَهْلِ الْقُرْاٰنِ وَنَجِّنَامِنَ النِّيرَانِ بِشَفَاعَةِ الْقُرْاٰنِ وَاَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ بِكَرَامَةِ الْقُرْاٰنِ وَارْفَعْ دَرَجَاتَنَا بِفَضِيلَةِ الْقُرْاٰنِ وَعَافِنَا مِنْ كُلِّ بَلَاءِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْاٰخِرَةِ بِحُرْمَةِ الْقُرْاٰنِ يَاذَالْفَضْلِ وَالْاِحْسَانِ.

اَللّٰهُمَّ اجْعَلِ الْقُرْاٰنَ لَنَا فِي الدُّنْيَا قَرِينًا وَفِي الْقَبْرِ مُونِسًا وَفِي الْقِيَامَةِ شَفِيعًا وَعَلَي الصِّرَاطِ نُورًا وَاِلَي الْجَنَّةِ رَفِيقًا وَبَيْنَنَا وَبَيْنَ النَّارِ سِتْرًا وَحِجَابًا وَاِلَي الْخَيْرَاتِ كُلِّهَا دَلِيلًا وَاِمَامًا بِفَضْلِكَ وَجُودِكَ وَكَرَمِكَ يَا اَكْرَمَ الْاَكْرَمِينَ. اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا بِكُلِّ حَرْفٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ حَلَا وَةً وَبِكُلِّ كَلِمَةٍ كَرَامَةً وَبِكُلِّ اٰيَةٍ اِنَابَةً وَبِكُلِّ سُورَةٍ سَعَادَةً وَبِكُلِّ جُزْءٍ جَزَاءً.

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا بِالْاَلِفِ اُلْفَةً وَبِالْبَاءِ بَرَكَةً وَبِالتَّاءِ تَوْبَةً وَبِالثَّاءِ ثَوَابًا
وَبِالْجِيمِ جَمَالًا وَبِالْحَاءِ حِكْمَةً وَبِالْخَاءِ خُلَّةً وَبِالدَّالِ دُنُوًّا وَبِالذَّالِ ذَكَاءً
وَبِالرَّاءِ رَحْمَةً وَبِالزَّاءِ زِيَادَةً وَبِالسِّينِ سَلَامَةً وَبِالشِّينِ شِفَاءً وَبِالصَّادِ
صِدْقًا وَبِالضَّادِ ضِيَاءً وَبِالطَّاءِ طَرَاوَةً وَبِالظَّاءِ ظَفَرًا وَبِالْعَيْنِ عِلْمًا وَبِالغَيْنِ
غِنًى وَبِالْفَاءِ فَلَاحًا وَبِالْقَافِ قُرْبَةً وَبِالْكَافِ كِفَايَةً وَبِاللَّامِ لُطْفًا وَبِالْمِيمِ
مَوْعِظَةً وَبِالنُّونِ نُورًا وَبِلْوَاوِ وَلَايَةً وَبِالْهَاءِ هِدَايَةً وَبِاللَّامِ وِلْاَلِفِ لِقَاءً
وَبِالْيَاءِ يُسْرًا وَصَلَّى اللهُ عَلَى النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ وَ اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِينَ.

اَللّٰهُمَّ بَلِّغْ وَاَوْصِلْ ثَوَابَ مَاقَرَأْنَاهُ وَنُورَ مَاتَلَوْنَاهُ مِنَ الْقُرْاٰنِ الْمُبِينِ اِلَى
رُوحِ وَضَرِيحِ خَضْرَةِ سَيِّدِالْمُرْسَلِينَ. وَاِلَى اَرْوَاحِ اٰلِهٖ وَاَوْلَادِهٖ وَاَصْحَابِهٖ
وَالتَّابِعِينَ رِضْوَانُ اللهِ تَعَالٰى عَلَيْهِمْ اَجْمَعِينَ. وَاِلٰى اَرْوَاحِ اٰبَائِنَا وَاُمَّهَاتِنَا
وَاِخْوَانِنَا وَأَخَوَاتِنَا وَاَعْمَامِنَا وَعَمَّاتِنَا وَاَخْوَالِنَا وَخَالَاتِنَا وَاِلٰى اَرْوَاحِ مَنْ
عَلَّمَنَا وَاَحْسِنْ اِلَيْنَا خَاصَّةً وَاِلٰى اَرْوَاحِ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَلْمُؤْمِنَاتِ عَامَّةً

اَجْمَعِينَ بِحُرْمَةِ الْفَاتِحَةِ.

“Bismillâhirrahmânirrahîm. Sadakallâhu’l-azîm ve belleğa Rasûluhu’n-nebiyyü’l-kerîm. Ve nahnu alâ mâ kale Rabbunâ ve Hâlıkunâ ve Râzikunâ ve Mevlânâ mine’ş-şâhidîne bi’t-tasdîki ve’l-ikrâri ve’l-yakîn.

Allâhumme Rabbenâ tekabbel minnâ hatme’l-Kur’âni. Ve tecâvez ammâ kâne minnâ fî-tilâvetihî min-hata’in ev nisyânin ev tahrîfin kelimeten an-mevzi‘ihâ ev tağayyüri harfin ev takdîmin ev te’hîrin ev ziyâdetin ev nuksânin ev te’vîlin alâ ğayri mâ enzeltehû ev raybin ev şekkin ev ta‘cîlin inde tilâvetihî ev keselin ev sür‘atin ev zeyğin li’l-lisâni ev vukûfin bi-ğayri vakfin ev idğâmin bi-ğayri müdğamin ev izhârin bi-ğayri beyanin ev meddin ev teşdîdin ev hemzin ev cezmin ev i‘râbin bi-ğayri mekânin. Fe’ktubhu minnâ ale’t-temâmi ve’l-kemâli ve’l-mühezzebi min külli elhânin. Fağfir lenâ yâ Rabbâhu ve yâ seyyidâhu ve lâ tü’âhiznâ yâ Mevlânâ ve’rzuknâ fadla min kırâ’eti mü’eddiyen hakkahû mine’l-a‘zâ-i ve’l-kalbi ve’l-lisân.

Ve heb lenâ bihi’l-hayre ve’s-se‘âdete ve’l-beşârete ve’l-emâne ve lâ tahtim lenâ bi’ş-şerri ve’ş-şekaveti ve’d-dalâleti ve’t-tuğyâni. Ve nebbihnâ

kable'l-menâyâ min nevmeti'l-gafleti ve'l-keslâni ve âminnâ min azâbi'l-kabri ve min su'âli münkerin ve nekirin ve min ekli'd –dîdâni. Ve beyyiz vücûhenâ yevme'l-ba'si ve a'tık rikâbenâ mine'n-nîrâni ve yemmin kitâbenâ ve yessir hisâbenâ ve sakkil mîzânenâ bi'l-hasenâti ve sebbit akdâmenâ ala's-sırâtı ve eskinnâ fî-vasati'l-cinâni ve'rzuknâ civâre Muhammedin aleyhi's-salâtu ve's-selâm. Ve ekrimnâ bi-likâ'ike yâ Deyyân, istecib dü'â'enâ bi-hakki't-Tevrâti ve'l-İncîli ve'z-Zebûri ve'l-Furkan. Ve a'tinâ cemî'a mâ se'elnâke bihî fi's-sırri ve'l-i'lâni ve zidnâ min fadlike'l-vâsi'i bi-cûdike ve keramike yâ Rahîmu yâ Rahmân.

Allâhumme salli alâ Muhammedin *sahib*e'ş-şeri'ati ve'l-bürhâni bi-rahmetike yâ erhame'r-râhimîn. Allâhumme zeyyinnâ bi-zîneti'l-Kur'âni ve eksinâ bi-hıl'ati'l-Kur'âni ve'hdinâ bi-hidâyeti'l-Kur'âni va'htim lenâ bi-tilâveti'l-Kur'âni va'hşurnâ ma'a ehli'l-Kur'âni ve neccinâ mine'n-nîrâni bi-şefâ'ati'l-Kur'âni ve edhilnâ'l-cennete bi-kerâmeti'l-Kur'âni ve'rfa' derecetenâ bi-fazîleti'l-Kur'âni ve âfinâ min külli belâ'i'd-dunya ve azâbi'l-ahireti bi-hurmeti'l-Kur'âni yâ ze'l-fadli ve'l-ihsân.

Allâhumme'c'ali'l-Kur'âne lenâ fî'd-dunya karînen ve fî'l-kabri mûnisen ve fî'l-kıyameti şefî'an ve ale's-sırâtı nûran ve ile'l-cenneti refîkan ve beynenâ ve beyne'n-nâri sitren ve hicâben ve ile'l-hayrâti küllihâ delîlen ve imâmen bi-fadlike ve cûdike ve keramike yâ ekrame'l-ekramîn. Allâhumme'rzuknâ bi-külli harfin mine'l-Kur'âni halâveh ve bi-külli kelimetin kerâmeh ve bi-külli âyetin inâbeh ve bi-külli sûretin sa'âdeh **[177/b]** ve bi-külli cüz'in cezâ'en.

Allâhumme'rzuknâ bi'l-elifi ülfeten ve bi'l-bâ'i beraketen ve bi't-tâ'i tevbeten ve bi's-sâ'i sevâben ve bi'l-cîmi cemâlen ve bi'l-hâ'i hikmeten ve bi'l-hâ'i hulleten ve bi'd-dâli dünüvven ve bi'z-zâli zekâ'en ve bi'r-râ'i rahmeten ve bi'z-zâi ziyâdeten ve bi's-sîni selâmeten ve bi'ş-şîni şifâ'en ve bi's-sâdi sıdkan ve bi'z-zâdi zıyâ'en ve bi't-tâ'i tarâveten ve bi'z-zâi zaferen ve bi'l-ayni ilmen ve bi'l-ğayni ğınen ve bi'l-fâ'i felâhen ve bi'l-kafi kurbeten ve bi'l-kêfi kifâyeten ve bi'l-lâmi lutfen ve bi'l-mîmi mev'izeten ve bi'n-nûni nuren ve bi'l-vâvi velâyeten ve bi'l-hê'i hidâyeten ve bi'l-lâmi ve'l-elifi likâ'en ve bi'l-yâ'i yüsran sallallâhu ale'n-nebiyyi Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecma'în.

Allâhumme belliğ ve evsıl sevâbe mâ kara'nâhu ve nure mâ televnâhu mine'l-Kur'âni'l-mübîni ilâ ruhi ve darîhi Hazret-i Seyyidi'l-mürselîn ve ilâ ervâhi âlihi ve evlâdihi ve ashâbihi ve't-tâbi'în rıdvânu'llâhi Te'âlâ aleyhim ecma'în ve ilâ ervâhi âbâ'inâ ve ümmehâtinâ ve ihvâninâ ve ahavâtinâ ve

a‘mâminâ ve ammâtinâ ve ahvâlinâ ve hâlâtinâ ve ilâ ervâhi men allemenâ ve ahsin ileynâ hâsseten ve ilâ ervâhi cemî‘i’l-mü’minîne ve’l-mü’minâti âmmeten ecma‘în bi-hurmeti’l-Fâtiha.

Mânâsı

‘‘Rahmân ve rahim olan Allah’ın adıyla.

Şânı yüce Allah’ın buyruğu doğrudur ve onu bize tebliğ eden kerem sahibi Nebî aleyhisselâm söylediklerinde sâdıktır. Yaratıcımız, rızık verenimiz ve dostumuz olan Rabbimiz’in kelâmının doğruluğunu kalp ile ikrar ve lisanen tasdik ederek her halükarda yakînen şahitlik ederiz.

Allah’ım! Ey Rabbimiz! Okunan hatm-i şerifi bizden -kusurlarıyla birlikte- kabul eyle. Okuma esnasında lisanımızdan sâdır olan kusurları; harf ve kelime hatalarını, yanlış telaffuz veya kelimelerin takdim ve tehiri şeklinde zuhûr eden kusurlarımızı, noksan veya ziyade okumalarımızı veya nüzûlü maksadından yanlış yorumlamalarımızı, şüphelendiklerimizi, tembelliğimizi, sür’atle okurken yaptığımız hataları, dil sürçmelerini yahut da vakfe yapılmayacak yerlerde duraklamamızı, idğam gerekmeyen yerlerde idğam yapmamızı, gereksiz yerde ızhar yapmamızı, lüzumsuz yere uzatmalarımızı, şeddeli olmayan yeri şeddeli okumamızı, cezm olmayan yeri cezimle okumamızı veya bunlardan başka hatalı irâb ile okuyuşlarımızı, bizden tam ve mükemmel olarak kabul eyle ve her vechile kusursuz olarak okunmuş gibi ecrini bağışla, öylece sevap yaz.

Ey Rabbimiz! Ey seyyidimiz! Bizleri bağışla. Ey Mevlâmız hatalarımızla bizi muaheze etme. Bütün uzuvlarımızı, kalbimizi ve lisanımızı hakkıyla kırâat edenler cümlesine katıp Kur’ân-ı Kerîm’in bereketiyle bizi rızıklandır.

Bize hayır ve saâdetler bahşeyle ve bizi emn u emân ile müjdele. Ömrümüz şer ve şekavetle, dalâlet ve azgınlık içinde hitam bulmasın. Ömrümüz tembellikle ve gaflet içinde geçip gitmeden bizi uyandır ve bizi kabir azâbından emin eyle. Münker ve Nekir’in gadapla sorgulamasından ve tenimizi kurtçukların yemesinden muhafaza eyle. Yeniden dirildiğimiz gün, yüzümü ak eyle. Boynumuzu cehennem azâbından âzâd eyle ve bizi kitabını sağından alıp, hesabı kolay olanlardan eyle. Mîzânımızın sevap kefesini ağır eyle. Sıratta ayaklarımızı kaydırma, tesbit eyle. Bizi cennet bahçelerinin ortasında iskân eyle. Muhammed aleyhisselâmın civarına komşu eyle.

Ey Deyyân olan Allah'ım, bizi senin yüce zâtına kavuşmakla ikram eyle. Dualarımızı Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan hakkına kabul eyle. Gizli ve açık muradlarımızı ihsan eyle. Fazlın ve kereminle ziyadesini bağışla, ey rahmân ve rahîm! Bu yüce dini tebliğ eden Muhammed aleyhisselâma rahmetinle salât eyle, ey merhametlilerin en merhametlisi!

Allah'ım! Bizi Kur'ân'ınla zînetlendir. Bize Kur'ân hil'atini giydir ve bizi Kur'ân'ın hidâyetiyle doğru yola ulaştır. Ve ömrümüzü Kur'ân kırâatıyla hitama erdir. Bizi Kur'ân ehli ile birlikte haşret ve bizi Kur'ân'ın şefaatiyle cehennem azâbından âzâd eyle. Kur'ân'ın keremiyle bizi cennetine girdir ve Kur'ân'ın fazîletiyle bizim derecelerimizi âlî eyle. Bizi dünya belâlarından ve âhiretin azâbından Kur'ân'ın hürmetine kurtar ey fazl u ihsan sahibi Rabbimiz!

Ey Rabbimiz! Kur'ân-ı Kerîm'i bize dünyada yakın, kabirde yoldaş, kıyamette şefaatçi, sıratta önümüzü aydınlatan nur, cennette arkadaş eyle. Yüce Kitabını cehennemle bizim aramızda örtü ve perde eyle. Ve Kur'ân'ı bütün hayırlı amelleri işlemekte bize önder ve delil eyle; fazlın ve kereminle ey merhametlilerin merhametlisi!

Allah'ım! Bize okuduğumuz Kur'ân'ın her bir harfinden ayrı bir tad, her kelimesinden bir kerâmet, her âyetinden ilâhî inâyet ve her sûresinden bir saâdet bahşeyle. Okuduğumuz her cüzün ecrini ihsan eyle. Allah'ım! Bize "elif"e ülfet etmeyi nasip eyle, "be" ile bereket ihsan eyle, "te" vesilesiyle tövbe etmeyi nasip eyle, "se" ile sevaplarımızı artır, "cim" ile güzellikler nasip eyle. "Ha" ile hikmet, "hı" ile dostluk, "dal" ile yakınlık, "zel" ile zeka, "rı" ile rahmet, "ze" ile ziyadelik, "sin" ile selâmet, "şın" ile şifâ, "sad" ile doğruluk, "dat" ile ziya, "tı" ile tarâvet, "zı" ile zafer, "ayın" ile ilim, "ğayn" ile zenginlik, "fe" ile kurtuluş, "kaf" ile yakınlık, "kef" ile yeterlilik, "lam"ile lutuf, "mim" ile mev'ıza, "nun" ile nur, "vav" ile velâyet, "he" ile hidâyet, "lam ve elif" ile sana kavuşma, "ye" ile kolaylık ver. Muhammed aleyhisselâma, âline ve ashâbına salât u selâm olsun.

Allah'ım, okunan hatm-i şerifin sevabını ve Kur'ân-ı Kerîm'in nûrunu Rasullerin seyyidi Muhammed aleyhisselâmın ruhuna vâsıl eyle. Âline, evlâdına, ashâbına, tabiîn ve tebe-i tabiînin ruhlarına vâsıl eyle. Babalarımızın, dedelerimizin, annelerimizin ve din kardeşlerimizden vefat edenlerin ruhlarını cemiyetimizden haberdar eyle. Kur'ân-ı Kerîm'i bize öğretenlerin ruhlarına ihsân eyle.

Allah rızası için ve hassaten bütün mü'min ve mü'minâtın ruhları için el-Fâtiha."

Üçüncü Madde

Habîb-i Ekrem (s.a.v.)'e uymayı, sünnet-i seniyyesi ile doğru yolu bulmayı, O'nun döneminden sonra dinî konularda ortaya çıkan bid'atlerden sakınıp yüz çevirmeyi âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerifler ile bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak teâlâ kendi Resül'üne uymamızı, dininin (şeriat) yoluyla Peygamberimizin (s.a.v.) izinden gitmemizi teşvik edip Habîbi'nin sünnetine uymayan bid'atlerden herkesi sakındırarak Kelâm-ı Kadîm'inde buyurmuştur ki:

"(Rasûlüm) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayan ve esirgeyendir." (Âl-i İmrân, 3/31) "De ki: Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin. Eğer yüz çevirirseler bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez." (Âl-i İmrân, 3/32). "Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin ki rahmete kavuşturulasınız." (Âl-i İmrân, 3/132). "Andolsun ki içlerinden kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, mü'minlere büyük bir lutufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler." (Âl-i İmrân, 3/164)

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulü'l-emre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz – Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürün (onların tâlimatına göre halledin); bu hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir." (Nisâ, 4/59) "Hayır! Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam mânâsıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar." (Nisâ, 4/65) "Kim Allah'a ve Rasûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lutuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır!" (Nisâ, 4/ 69) "Kim Rasûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur." (Nisâ, 4/80) "Ve rahmetim her şeyi kuşatmıştır. Onu, muttakîlere, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım." (A'râf, 7/156) "Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, kötülükten men eder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura (Kur'ân'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır." (A'râf, 7/157)

“De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın elçisiyim. Ondan başka tanrı yoktur. O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah’a ve ümmî Peygamber olan Rasûlü’ne –ki o, Allah’a ve onun sözlerine inanır- iman edin ve O’na uyun ki doğru yolu bulasınız.” (Â’râf, 7/ 158) “(Rasûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiya, 21/107) “Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.” (Nûr, 24/63) “Andolsun ki Rasûlullah, sizin için Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.” (Ahzâb, 33/21)

“Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah’ın izniyle bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak (gönderdik.)” (Ahzâb, 33/45-46) **[178/a]** “Kim Allah ve Rasûlü’ne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.” (Ahzâb, 33/71) “Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah’tan korkun. Çünkü Allah’ın azâbı çetindir.” (Haşr, 59/7)

Sadakallâhu’l-azîm.

Habîb-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Ey ümmet ve ashâbım! Size vasiyetim budur ki, Hak teâlâdan korkunuz. Bir Habeşî köle de olsa sizden olan idarecinize itaat ediniz. Çünkü uzun ömürlü olanlarınız, ileride çok ayrılıklar görecektir. İşte o zaman size lâzım olan benim sünnetimle amel etmektir. Sünnetime yapışmakta (sıkılığınız) bir şeyi azı dişlerinizle tutmanız gibi olsun. Benden sonra ortaya çıkan din işlerinden çok sakınmanız gerekir. Çünkü sonradan dine sokulan her şey bid’attır ve her bid’at de sapkınlıktır*.”[107]

Sapkınlık olan bid’at, ashâb-ı kirâmdan sonraki dönemlerde, onların yolundan ayrılarak dinî konularda meydana getirilen fazlalık ya da noksanlıklardır. [Bu hadîs-i şerifte şunlara işaret edilmiştir.] Dinin özüne uygun olarak dini konularda yapılan işler, (mesela minare ve medrese yaptırmak, kitap yazmak gibi) güzel görülen bid’atlerdendir. (bid’at-i hasene)

Ve buyurmuştur ki: “*Ey ümmetim! Gözünüzü açınız ki bana bu kitap verildi; bununla birlikte bir misli daha verilmiştir. Dikkat ediniz ki yakın bir zamanda çok mal sahibi kimseler kendi taht ve kürsüleri üzerinden insanlara derler ki: Yalnız Kur’an’la amel ediniz. Onda neyi helâl bulursanız, onu helâl biliniz. Neyi haram bulursanız onu haram biliniz. Hâlbuki Allah teâlânın Peygamberi’nin haram ettiği şeyler de, Allah’ın*

haram ettiği şeyler gibidir. Dikkat ediniz ki eşek eti size helâl olmaz. Azı dişi olan yırtıcı hayvanların eti de helâl olmaz. Zimmîlerin[108] *malını izinsiz almak helâl değil vebâldir. Şayet sahibinin ona ihtiyacı yoksa helâl olur. Bir kimse bir topluma misafir olsa, ev sahiplerine düşen görev ona yemek yedirmektir. Misafire lâyık olan ise onların yemeği kadar onlara iyilikte bulunmaktır.*"[109]

Ve buyurmuştur ki: "*Sakın ola ki sizden birinizin benim bir emrimi ya da nehyimi duyduğunda rahat koltuğunda yaslanır vaziyette şöyle dediğini duymayayım: Ben bunu bilmem, biz ancak Allah'ın kitabında ne bulursak ona uyarız.*"[110] Ve buyurmuştur ki: "*Sizden biriniz rahat koltuğunda uzanıp da öyle mi zanneder ki Allah teâlâ bu Kur'ân'da haram eylediği şeylerden başka bir şey haram etmemiştir. Dikkat ediniz ki ben de pek çok öğüt vermişimdir, emirler etmişimdir. Çok şeyden sakındırmışımdır ki onlar Kur'ân kadardır. Belki de daha çoktur. Muhakkak ki Allah teâlâ ehl-i kitaptan olan zimmîlerin evlerine izinsiz girmenizi, kadınlarını dövmenizi ve meyvelerini yemenizi helâl etmemiştir. Cizyelerini*[111] *verdikleri müddetçe, sizden emin olarak yaşayıp giderler.*"[112]

Ve buyurmuştur ki: "*Bütün sözlerin en hayırlısı, Allah teâlânın Kitabıdır. Hidâyetlerin en hayırlısı Muhammed aleyhisselâmın hidâyetidir. İşlerin en kötüsü sonradan çıkanlardır ki bid'attır. Her bid'at ise sapkınlıktır.*"[113] Ve buyurmuştur ki: "*Bütün ümmetim cennete girer, ancak ibâ eden (inatlaşan, râzı olmayan, tenezzül etmeyen) giremez?" İbâ eden kimdir, diye sorulduğunda cevap vermiştir ki: "Bana uyan cennete girer, kim bana karşı gelirse, işte o ibâ etmiş olur.*"[114] Ve buyurmuştur ki: "*Kim ki helâl lokma yiyip sünnetime göre yaşarsa, insanlar ondan emin olurlar, ona güven duyarlar. O kişi cennete gider." Denilmiştir ki: "Bu zamanda senin ümmetin içinde böyle kişiler çok bulunur." Bunun üzerine şöyle cevap vermiştir: "Benden sonra bir topluluk içinde ancak bir tane bulunur.*"[115]

Ve buyurmuştur ki: "*Kim benim ümmetimin bozulduğu bir zamanda sünnetime yapışıp onunla* **[178/b]** *amel ederse, o kimse yüz şehid sevabına nâil olur.*"[116] Ve buyurmuştur ki: "*Muhakkak ki İslâm dini dünyaya garip*[117] *gelmiş, garip gidecektir. Benden sonra, insanların bozduğu sünnetimi düzeltenlere müjdeler olsun.*"[118] Ve buyurmuştur ki: "*Siz kendi dünyanızın işlerinizi daha iyi bilirsiniz. Bana sormayınız. Ne zaman ki ben size din işlerinden birini emredersem, onu alıp kabul ediniz.*"[119]

Ve buyurmuştur ki: "*Sizden birinizin arzu ve istekleri, benim getirdiğim şeriatın hükümlerine uygun olmadıkça, o kimse mü'min sayılmaz.*"[120] Ve buyurmuştur ki: "*İsrâiloğullarının başına gelen kargaşalar (fitneler), elbette benim ümmetime de gelecektir. Hatta onlar içinde alenî anasıyla zina eden olmuş ise, benim ümmetimden de onu yapan çıkacaktır. İsrâiloğulları yetmiş iki zümreye ayrılmıştır. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Ve bunların hepsi cehenneme gidecek, yalnız bir zümresi kurtulacaktır." O bir grup kurtuluş fırkası hangisidir, diye sorulduğunda, "Benim ve ashâbımın gittiği yolda gidenlerdir*"[121] buyurmuştur.

Enes'e (r.a.) hazretlerine o Hazret buyurmuştur ki: "*Ey benim oğulcuğum! Eğer gücün yeterse, kalbinde hiç kimseye kin ve nefret olmadığı halde sabahlayıp akşamlayasın. Öyle işlemeye çalış. Çünkü bu benim sünnetimdir. Sünnetimi seven, beni de sevmiş olur. Beni seven cennette benimle beraber olur.*"[122] Ve Habîb-i Ekrem (s.a.v)'e **Ömer ibn-i Hattab** (r.a.) gelip demiştir ki: "*Biz Yahudilerin bazı (kutsal) sözlerini işitip beğendik. Onların bir kısmını yazmak istiyoruz. Bize izin verir misiniz?*" deyince, ona cevap verip buyurmuştur ki: "*Yahudilerin ve Hristiyanların şaşkınlık ve birbirlerine kızgınlık içinde oldukarı gibi siz de mi şaşkınlığa düşeceksiniz? Şüphesiz ki ben size şu tertemiz dini (Şeriat-ı Mutahhara) öyle bir kemâl üzere getirmişimdir ki eğer Hz. Mûsa (a. s.) hayatta olsa idi, bana uymaktan başka yapacak bir işi olmazdı.*"[123] Ve **İbn-i Ömer** (r. a.) Mekke ile Medine arasında bir ağaca geldiğinde, onun altında bir miktar öğle uykusu (kaylûle) uyurdu. Ve derdi ki "Hazret-i Peygamber de böyle yapardı."

Ve buyurmuştur ki: "*Kim ki benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir.*"[124] Ve buyurmuştur ki: "*Her amelin bir hırs ve arzusu vardır. Her hırsın bir ara verme ve kesilmeden (fetret) dolayı usanması vardır. Kimin usanması, sünnetime uygun olursa, doğru yolu bulmuştur. Kimin usanması sünnetimden başka bir yönde olursa helâk olmuştur."*[125] Ve buyurmuştur ki: "*Ben içinizden birine, ana-babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevgili gelmedikçe o kimse mü'min sayılmaz.*"[126] Ve buyurmuştur ki: "*Kim şeriatimizde olmayan bir iş icad ederse, o iş reddedilmiştir.*"[127]

Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem doğru söylemiştir.

Nazm

1-Her işde zikr iderdi ism-i Rahmân ol kerem kânı
Senâ vü hamde Peygamber idi kân ol kerem kânı
2-Ol idi mazhar-ı eltâf ü ilm ü hilme hem menba‘
Ki hüsn-i hulk ile dolmuş idi ol can kerem kânı
3-Hakk’ın mahlukına rıfk u tevâzu‘ eyleyüb li’llâh
İderdi cümle halka lutf u ihsan ol kerem kânı
4-Hemân Allâh içün halkı severdi buğz iderdi hem
Ne dost olmuşdu nefsiyçün ne düşmân ol kerem kânı
5-Ne güldü kahkaha ile ne sövdü nesneye hergiz
Güzel sözlü güleç yüzliydi pür ân ol kerem kânı
6-Hayâ vü hilm ile mevsûf idi hem lutf u hürmetle
Gelüb yalvaranı koymazdı giryân ol kerem kânı **[179/a]**
7-Kabûl eylerdi özrü suçlulardan afv ü lutf ile
Azîmü’l-hulk idi şefkatli hannân ol kerem kânı
8-Gınâyı sevmeyüb fakrı severdi fahr iderdi hem
Kılub miskinleri kendiye ihvân ol kerem kânı
9-Yamalıklar diküb esvâbına na‘lîn giyüb dahi
Varub her hastaya eylerdi dermân ol kerem kânı
10-Hem ehl-i beytinin hidmetlerin kendi görürdi hoş
Kamu müşkillerin eylerdi âsân ol kerem kânı
11-Eğer hubz-ı şa‘îr ü mercümek çorbası ekliyçün
Olunsa da‘vet olurdı o mihmân ol kerem kânı
12-Binerdi gâh deve gâh at ü gâh katır gâhî merkeb
Yalın ayak yürürdi gâh o sultân ol kerem kânı
13-Murabba‘ otururdı ya diz üzre ya dikerdi diz
Dolu âdâb idi peydâ vü pinhân ol kerem kânı
14-Yiyüb üç parmağıyla hem yalardı anı lezzetle
İçerdi üç nefesde âb-ı reyyân ol kerem kânı
15-Severdi bâl ü helvâ hem kabak, sirke, tirid amma
Doyunca yimemişdi arpadan nân ol kerem kânı
16-Mübârek batnına taş bağlar idi gâhî açlıkdan
Fuâdım olmasun dir idi lerzân ol kerem kânı
17-Sa‘âdet-hânesinde nice aylar yanmaz idi od
Kanâ‘atle yir idi temr u rummân ol kerem kânı
18-Güzel işlerde sağ yanın severdi eyleyüb takdîm
Ya suya olsa ya lebse şitâbân ol kerem kânı
19-Yaturdı sağ yanı üzre yüzü müstakbilü’l-kıble

İderdi her nefesde gaybı seyrân ol kerem kânı
20-Firâşı sahtiyân idi içi lif yasdığı dahi
Gice yatsa az uyurdı o yakzân ol kerem kânı
21-Uyurdı gözleri hiç uyumazdı gönlü dostuyla
Ezelden hüsnüne olmuşdı hayrân ol kerem kânı
22-Hevâdan söylemezdi nutk-ı pâki cümle vahy idi
Dür-i hikmetle idi bahr-ı ummân ol kerem kânı
23-Teni halk içre idi gönlü dostuyla tek ü tenhâ
Bulurdı vahdeti kesretde her ân ol kerem kânı
24-Salât ü çok selâm olsun ana hem âl ü sahbine
Ki kılmış anları kendüye yârân ol kerem kânı
25-Gel ey Hakkı unut halkı, Habîb-i Hak'dan al hulkı
Ki Hak'dan hüsn ü hulk almışdı meccân ol kerem kânı

Günümüz Türkçesiyle

1-Her işinde Rahmân ismini zikrederdi o iyilik kaynağı. Allah'a hamd ü senâ eden bir peygamberdi, o cömertlik kaynağı.

2-Allah'ın lutfunun ve bütün ilimlerin kaynağı o idi. Büsbütün güzel ahlâkla dolmuştu o can, o cömertlik kaynağı.

3-Hakk'ın yarattıklarına karşı Allah için tevazu eyleyip; bütün yaratılmışa lutuf ve ihsanla davranırdı, o cömertlik kaynağı.

4- Hemen Allah için severdi, kızgınlığı da Allah içindi. Ne dost olmuştu nefsi için, ne de düşmanlık ederdi, o cömertlik kaynağı.

5- Ne kahkaha ile güldü, ne bir nesneye kötü laf etti. Güzel sözlüydü, her ân güleç yüzlüydü o cömertlik kaynağı.

6- Hayâ ve hilimle muttasıftı, hem de lutufkâr ve hürmetli. Gelip yalvaranı gözü yaşlı bırakmazdı, o cömertlik kaynağı.

7-Özür dileyenlerin özrünü güzellikle kabul ederdi; Yüce yaratılışlı idi, şefkatli ve bağışlayıcı idi o cömertlik kaynağı.

8-Zenginliği sevmeyip, fakirliği severdi; hem onunla övünürdü. Fakirleri kendine kardeş edinirdi, o cömertlik kaynağı.

9-Elbisesine yamalıklar dikip ayağına nalin giyerdi. Varıp hastaları ziyaret eder, şifâ dilerdi, o cömertlik kaynağı.

10-Hem ailesi fertlerinin ihtiyaçlarını severek görürdü. Hepsinin ihtiyaç ve sıkıntılarını kolaylaştırırdı o cömertlik kaynağı.

11-Eğer ki arpa ekmeği ve mercimekten ibaret bir yemeğe davet edilse; hemen icâbet ederdi o cömertlik kaynağı.

12-Deve, at, katır ya da eşek, hangi binek olursa binerdi. Yerine göre bir şey aramaz yayan gider, yalın ayak yürürdü o sultan, o cömertlik kaynağı.

13-Otururken ya bağdaş kurardı, ya diz üstü olur ya da dizini dikerdi. Gizli, açık edebin her türlüsünü hâizdi, o cömertlik kaynağı.

14-Yemeği üç parmağıyla yerdi, hem onları iştahla yalardı. Suyu da üç nefeste içerdi o cömertlik kaynağı.

15-Balı, helvayı, kabağı, sirkeyi ve tiridi severdi. Doyuncaya kadar arpa ekmeği yememişti o cömertlik kaynağı.

16-Mübarek karnına taş bağlardı bazen açlıktan. Yeter ki gönlüm incinmesin derdi, o cömertlik kaynağı.

17-Mübarek evinde aylarca ateş yanmazdı. Kanaatle hurma ve nar ile yetinirdi o cömertlik kaynağı.

18-Güzel işleri yaparken önce sağ tarafından başlamayı severdi. Su içmeye ya da elbise giymeye başlarken böyleydi, o cömertlik kaynağı.

19-Yatarken sağ tarafı üzere yatar, yüzü kıbleye dönük olurdu. Her nefeste gayb âlemini seyrederdi, o cömertlik kaynağı.

20-Yatağı ve yastığı deridendi içi lif doldurulmuştu. Gece yattığında az uyurdu o uyanık kalpli, o cömertlik kaynağı.

21-Gözleri uyusa da gönlü hiç uyumazdı dostuyla beraberdi. Ezelden güzelliğine hayrân olmuştu, o cömertlik kaynağı.

22-Kendi nefsinden konuşmazdı, konuştukları hep vahiydi. Hikmet incileriyle dolmuş derin bir deryâ idi o cömertlik kaynağı.

23-Bedeniyle halkın arasında iken gönlü dostuyla başbaşaydı. Çokluğun içinde her an birliği bulurdu, o cömertlik kaynağı.

24-Pek çok salât ü selâm olsun O'na, ashâbına ve ailesine. Ki onları kendine dostlar edinmiştir o cömertlik kaynağı.

25-Ey Hakkı! Halkı unut Hakk'ın Habîbi'nden al ahlâkı. Çünkü o, güzel ahlâkı meccânen Hak teâlâdan almıştır.

Dördüncü Madde

Kalbin itikãdını düzeltmeyi ve Ehl-i sünnet ve'l- cemaate uygun hareket etmeyi bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Peygamberimiz'in (s.a.v.) mübarek ashâbının, onlardan sonra gelen tâbiînin, din yolunun önderlerinin ve selef-i sâlihînin hepsinin itikãdı aşağıdaki manzumede açıklanmıştır.

Nazm

1-Hudâ Rabbim nebîm hakkâ[128] Muhammed'dir Rasûlullâh
Hem İslâm dînidir dînim, kitâbımdır Kelâmu'llâh
2-Akâyid içre Ehl-i sünnet oldu mezhebim cem'ân
Amelde Bû Hanîfe mezhebidir mezhebim vallâh
3-Dahi zürriyetiyim Hazret-i Âdem Nebî'nin hem
Halîl'in milletiyim dahi kıblem Ka'be Beytullâh
4-Bulunmaz Rabbimin zıddı ve niddi misli âlemde
Ve sûretden münezzehdir mukaddesdir Teâlallâh
5-Şerîki yok berîdir doğmadan doğurmadan ancak
Ehaddir, küfvü yok ihlas içinde zikreder Allâh
6-Ne cism ü ne ârâzdır, ne mütehayyiz ne cevherdir
Yemez, içmez, zaman geçmez, berîdir cümleden Allâh
7-Tebeddülden, tagayyürden dahi elvân ü eşkâlden
Muhakkak ol müberrâdır, budur selbî sıfâtullâh
8-Ne göklerde ne yerlerde ne sağ ü sol ve ön ardda
Cihetlerden münezzehdir ki hiç olmaz mekânullâh
9-Hudâ vardır, velî varlığına yok evvel ü âhir
Yine ol varlığıdır kendiden gayrı değil vallâh
10-Bu âlem yoğiken ol var idi ferd ü tek ü tenhâ
Değildir kimseye muhtâc ü hep muhtâc gayrullâh **[179/b]**
11-Ana hâdis hulûl itmez ve bir şey vâcib olmaz kim
Her işde hikmeti vardır abes fi'l işlemez Allâh
12-Hulûl itmez o zât abde vü hiçbir ferde zulm itmez
İbâdın aslahı lâzım değil kim, halk ide Allâh
13-Ana bir kimse cebr ile bir iş işledemez aslâ
Ne kim kendi murâd eyler, vücuda ol gelür billâh
14-Anın her bir kemâli bî-tagayyür hâsıl olmuşdur
Ki yokdur muntazır olunacak hiçbir kemâlullâh
15-Sıfât-ı bâ-kemâliyle o dâ'im muttasıfdır kim
Kamu noksân sıfatlardan berîdir zü'l-celâl Allâh
16-Sekizdir çün sıfât-ı zâtî ilm ile irâdetdir
Hayât ü kudret ü halk ü basar, sem' ü kelâmu'llâh
17-Alîm oldur ki ilmine irişmez kimsenin aklı
İhâta eylemişdir cümle bu eşyâyı ilmu'llâh
18-Mürîd oldur dileyicidir ve her şey üzre kâdirdir
Ne kim diler olur peydâ alâ-vıfk-ı murâdillâh
19-Cemî'-i hayr ü şerri ol diler takdîr halk eyler

Velî hayrı sever ancak ki sevmez şerleri Allâh
20-Basîr oldur hakîkatte ki hep eşyâya nâzırdır
Velî gözden münezzehdir basardır min-sıfâtillâh
21-Semî‘ oldur her âvâzı işidir sırr ile cehri
Münezzehdir kulakdan ol sıfatdır ânda sem‘ullâh
22-Mütekellimdir ol ammâ berîdir dilden ağızdan
Hurûf ü lafz ü savtıyla değil vasf-ı Kelâmu’llâh
23-Sübûtiyye sıfâtı kim ne aynîdir ne gayrîdir
Kadîm ü daim ü zâtıyla kaimdir sıfâtullâh
24-Hakk’ın mükerrem ibâdıdır melekler yerde göklerde
Avâmından avâm-ı nâsı efdal eylemiş Allâh
25-Yimek, içmek hem erkek -dişilik yokdur ânlarda
Hakk’a hiç âsî olmazlar, mutî‘dirler li-emrillâh
26-Ve Cebrâîl ü Mîkâîl ü İsrâfîl ü Azrâil
Mukarrebdir peyamberdir bu dördi hep emînullâh
27-Hakk’ın yüz dört kitâbı kim, nebîler üzre inmişdir
Kütübdür anların dördü, suhuf yüzü kelâmu’llâh
28-Zebûr’u verdi Dâvûd’a, dahi Tevrât’ı Mûsâ’ya
Ve hem İncîl’i Îsâ’ya getürmiş Cebrâil vallâh
29-Habîbullâh’a Kur’ân’ı getirdi hâcet oldukca
Yigirmi üç yıl itmâm eyleyüb kat‘ oldu vahyullâh
30-Dahi ben enbiyâ hakkında bildim ismet ü fıtnat
Nezâfet hem emânet, sıdk ile teblîğ-i hükmullâh
31-Gadirle zenb ü humk u kizb ü kitmân ü hıyânetden
Münezzehdir, müberrâdır cemî‘-i enbiyâullâh
32-Nebîler ismini bilmek didiler ba’zılar vâcib
Yigirmi sekizin bildirdi Kur’ân’da bize Allâh
33-Biri Âdem biri İdrîs ü Nûh ü Hûd ile Sâlih
Hem İbrâhîm ü İshâk ile İsmâîl zebîhullâh
34-Dahi Ya‘kûb ile Yûsuf, Şuayb ü Lût ile Yahyâ
Zekeriyyâ ile Hârûn ah-i Mûsâ Kelîmullâh
35-Ve Dâvûd ü Süleymân ü dahi İlyâs ü Eyyûb’dur
Birisi Elyesa‘dır dahi Îsâ’dır o rûhullâh
36-Birinin ismi Zülkifl ü biri Yûnus nebîdir hem
Hıtâmı ol Habîb-i Hak Muhammed’dir Rasûlullâh
37-Üzeyr Lokman ü Zülkarneyn; üçünde ihtilâf olmuş
Ki bâzı enbiyâdır der, ve bâzı der veliyyullâh

38-Cemî‘-i enbiyânın evvelidir Hazret-i Âdem
Kamudan efdal ü âhir Muhammed’dir Habîbullâh
39-İkisinin arasında katı çok enbiyâ gelmiş
Hisâbın kimseler bilmez, bilür anı hemân Allâh
40-Risâlât-ı rüsül mevtiyle bâtıl olmaz ol kat‘â
Ve efdaldir melekler cümlesinden enbiyâullâh
41-Bizim Peygamberin ahkâm-ı şer‘i öyle bâkîdir
Ki, ehl-i mahşeri bu şer‘ ile fasl idecek Allâh
42-Ve mi‘râc-ı Nebî, hakdır ana şahsıyla muhtasdır
Çıkub fevka’l-alâya Hakk’ı görmüşdür Habîbullâh
43-Cihan cümle cihâtıyla ve eczâ vü sıfâtıyla
Hem ef‘âl-i ibâdın hayr ü şerri cümle halkullâh **[180/a]**
44-Anın ilm ü murâd u halk ü takdîriyle hâdisdir
Ki, yokdur Hâlık u Bârî iki âlemde gayrullâh
45-İbâdın ihtiyârı vardır ef‘âlinde cüz’îce
O ef‘âl üzre bulmuşlar sevâbı hem ikãbullâh
46-Ol ef‘âlin cemîlidir Hakk’ın hubb-ı rızâsıyla
Kabîhinde bulunmaz ne muhabbet ne rızâullâh
47-Sevâb efdalidir Hakk’ın ve adlidir ikãb ânın
Vücûb îcâbsız Hakk’a bî-istihkâk-ı abdullâh
48-Mukârindir bu fi‘le istitâ‘at kim, o kudretdir
Bulunsa istitâ‘at olunur teklîf-i şer‘ullâh
49-Ki, abdin kendi vüs‘ünde ne kim olmaz anı aslâ
Ana dîn içre teklîf itmemişdir ol Rahîm Allâh
50-Harâm erzâkdır, herkes yir içer kendi rızkın hep
Ve kimse kimsenin rızkın alub ekl idemez vallâh
51-Ecel vaktinde meyyitdir o maktûl ü ecel birdir
Ve hâl-i ye’sin îmânı değil makbûl indallâh
52-Heyûlâ yokdur ezhân içre bir cüz’ oldığı hakdır
Ki, ol vasf-ı tecezzîden müberrâdır der ehlullâh
53-Kabirde meyyite Münker Nekir dört şey suâl eyler
Ki, Rabbin kim, nebîn kimdir, nedir dînin ve kıblen gâh
54-Cevabın virenin canıyla cismi zevk ider ânda
Şaşub küffâr ü âsîler çeker anda azâbullâh
55-Bu dünyâya gelen gider ki kalmaz canlı hiç kimse
Dahî yevm-i kıyametde ider emvâtı ba‘s Allâh
56-Virirler defter-i a‘mâlini her ademin anda

Kiminin sağ eline kimine soldan maâzallâh
57-Kitâbıyla hisâbı var Hudâ'nın rûz-ı mahşerde
Sorarlar herkesin ef'âl ü akvâlin bi-emrillâh
58-Kebâirle seğâir ehline ol gün şefaatler
İderler enbiyâ vü ehl-i ilm ü evliyâullâh
59-Ameller vezn olundukda sırâtı geçmemiz hakdır
Ve kevserle sekiz cennet virir mü'minlere Allâh
60-Giricek cennete mü'minler anda çok bulub ni'met
Görürler şübhesiz anda niteliksiz cemâlullâh
61-Ve cennetle cehennem şimdi var ehliyle bâkîdir
Cehennem yedidir, ehlin yakar daim o nârullâh
62-Kazâ ile gelür her hayr ü şer Tanrı cenâbından
Bulur hayr ehlini daim olur şer ehline hem-râh
63-Ve Peygamber ne kim eşrât-ı sâatden haber virmiş
İnandım cümlesin izhâr ider vaktinde hem Allâh
64-Çıkarır dâbbesi ricâl ü Ye'cûc ile Me'cûcü
Doğar gün mağribinden, çün iner gökden o rûhullâh
65-Kebîre mü'mini îmândan ihrâc eylemez dahi
Ne küfre dâhil ü ne tâatın habt ide indallâh
66-O isyân eylemez anı muhalled hem cehennemde
Meğer kim i'tikâd eyler helâl anı maâzallâh
67-Hudâ affeylemez şirki vü illâ andan ednâyı
Dilediği kulundan her günahı afv ider Allâh
68-Kebâirin kaçan câiz ikãb olmak sağâirle
Ve bî-tevbe giden câiz kebâirden geçe Allâh
69-Kabûl eyler duâyı Hak teâlâ kendi fazlıyla
Ve hâcât-ı ibâdı hem kazâ eyler Raûf Allâh
70-Dahî İslâm ile îmân ikisi şey'-i vâhiddir
Cenâb-ı Hak'dan ol her ne getürdiyse Rasûlullâh
71-Kamusın dil ile ikrâr ü tasdîk eyledim bi'l-kalb
Birine yokdur inkârım inandım şübhesiz vallâh
72-Çû dîn a'mâli îmândan muhakkak başka hâricdir
Pes, îmân izdiyâd ü nâkıs olmaz hıfz ide Allâh
73-Dimem kim inşâallâh mü'minem bil mü'minem hakkâ
Bu ma'nâ ile îmân kesbî vü mahlukdur li'llâh
74-Ve ammâ Tanrı'nın kendi kuluna ma'rifet gencin
Hidâyet kıldığı ma'nâ ile vehbîdir ol billâh

75-Ve îmân-ı mukallid hem sahîh olmuşdur ammâ kim
Ol istidlâl-i aklı terk ile âsim olur billâh
76-Kerâmât-ı velî hakdır nebîsi mu‘cizâtıdır
Keser az müddet içre çok mesafe evliyâullâh **[180/b]**
77-Bulurlar vakt-i hâcetde ta‘âm ü hem libâs ânlar
Behâim hem cemâd anlarla söylerler bi-iznillâh
78-Gehî su üzerinde meşy iderler vecd ü hâletle
Havâda gâh uçarlar hark ider âdâtını Allâh
79-İrişmez bir velî hiçbir nebînin rütbesine hem
Ana irmez ki andan sâkıt ola emr ü nehyullâh
80-Ve efdal evliyâ Sıddîk-i Ekber ba‘dehu Fârûk
Ve Zi’n-Nûreyn’den sonra Alî’dir ol veliyyullâh
81-Bu dördü hem hilâfetde bu tertîb üzre kaimdir
Bu çâr-yârdan sonra hem efdal evliyâullâh
82-Kalan ashâbıdır ki cümlesinin zikri hayr olsun
Cemî‘-i âl ü ashâb-ı kirâmı sevmişim fillâh
83-Aşere-i mübeşşere ve Fâtıma, Hasan, Hüseyin
Bu ümmetden bulâra cennet ile neşhedu billâh
84-Ve gayrı kimseye ayniyle cennetlik dinilmez kim
O gaybe hükm olur, gaybı ne bilsün kimse gayrullâh
85-Ve ashâb-ı kirâmın cümlesinden sonra ümmetden
Cemî’-i tâbiîn olmuşdur efdal evliyâullâh
86-İmâmü’l-müslimîn sultân müselmân hür mükellef hem
Kureyşî zâhir olmalı idüb tenfîz-i hükmullâh
87-Velî Hâşimli ma‘sûm efdal olmak şart değildir kim
O fısk u cevr içün hiç mün‘azil olmaz bi-şer‘illâh
88-Ve bir ve fâcire uyub namazım kılarım bile
Hem anların cenazesi Namazın kılarım Allâh
89-Ve huff üzre hazarda hem seferde mesh câizdir
Ve müskir olmayan temr ü ineb suyu mübâhullâh
90-Tasaddukla duâmızdan bulur emvâtımız ni‘met
Ve fazl-ı emkine vü eşhâs u ezmân hak ey vallâh
91-Bilinmez müşrikîn etfâli cennetde mi, nârda mı
Ve küffâra kirâmen kâtibîn virmiş Kerîm Allâh
92-Ne kim ma‘dûmdur ol şey mer’î addolunmaz hem
Mükevven kâ’inâta benzemez şeydir teâlallâh
93-İsâbet-i ayn câizdir ve sihr insâna vâki‘dir

Beşer aklından efdaldir ulûm-ı enbiyâullâh
94-Delîle müctehid evvel bakub eyler isâbet hak
Ve sonra hükme bakdıkda hatâsın afv ider Allâh
95-Ki Hak birdir, muayyendir ve Kur'ân ü hadîs ancak
Ne mikdâr olsa mümkin zâhirine haml olur her gâh
96-Bu zâhirden ol ehl-i bâtının da'vâsı ma'nâya
Udûl ü hem nusûsı redd ü istihkâf-ı şer'ullâh
97-Hem istihlâl-i zenb ü rahmet-i Hak'dan yeis hem de
Azâbından emîn olmak, bu cümle küfrdür billâh
98-Ve lafz-ı küfr tav'ıyla ve kâhin sözlerin tasdîk
Küfürdür lâkin inkârı yeniden tevbedir li'llâh
99-Hudâ otuz iki farzı ibâdına buyurmuşdur
Kamusın farz bildim boynuma aldım bi-tav'illâh
100-Şurûtı beşdir İslâm'ın ki: tevhîd ü salât u savm
Zekât ü hac ganîler hakkına farz eylemiş Allâh
101-Namazın şartı hâricde olanlar altı farz olmuş
Ve erkânı içünde oldular hem altı farzullâh
102-Dışındaki tahâret setr ü avret vakti bilmekdir
Ve abdest almak u niyyet hem istikbâl-i Beytullâh
103-Namaz içünde tekbîr ü kıyamıyla kırâatdir
Rükû u ka'de-i uhrâ ikişer secdedir li'llâh
104-Vuzûnın farzı yüz yumak yedini mirfakıyla hem
Başa mesh eyleyüb ayakları gasl it didi Allâh
105-Ve guslün farzı üçdür kim, tamazmuzdur hem istinşâk
Üçünci cümle a'zâsın yumakdır tevbeten li'llâh
106-Teyemmüm eylemek vâcibdir abdest ile gusl içün
Su bulunmazsa ya kudret yoğ isedir bu şer'ullâh
107-Anın rükni iki urmak şurûtı pes biri niyyet
Sa'îd ü tâhir ü mesh ü biri acz-i ibâdu'llâh
108-Ve savmın farzı üç niyetle ekl ü şürbi terk itmek
Fecir doğdukda gün batınca imsâk oldı emrullâh
109-Dahi haccın furûzı üç biri ihrâma girmekdir
Biri vakfe cebel üzre ziyâret oldı Beytullâh **[181/a]**
110-Harâmı i'tikâd itmek harâm andan sakınmakdır
Helâli hem helâl itmek; budur cümle furûzullâh
111-Hem ashâb-ı güzîn ü tâbiîn ü müctehidînin
Ne kim var Ehl-i sünnet ve'l-cemaat cümle ehlullâh

112-Kamunun i‘tikâdın bu yüz on beyt içre bil Hakkı
Budur hak mezheb ancak bunda sâbit eylesün Allâh
113-Eğer benden küfür amden hatâen sâdır olduysa
Ben o küfrün cemî‘inde berî oldım li-vechillâh
114-Dahi şer‘a muhâlifse eğer ef‘âl u akvâlim
Ben anlardan rücû‘ itdim ve tübtü kurbeten li’llâh
115-Ne kim kılmış Habîbullâh bize teblîğ u ahkâmı
Kabûl itdim anı âmentü billâhi ve hükmillâh
116-Dilim ikrârını kalbimle tasdîk eyledim candan
Senin hıfzında îmânım emânet olsun ey Allâh

Günümüz Türkçesiyle

1-Rabbim Allah, Peygamberim Hz. Muhammed aleyhisselâmdır. Dinim İslâm, kitabım Allah Kelâmıdır.

2-Akãidde mezhebim tamamen Ehl-i sünnettir. Amelde Ebû Hanîfe’nin mezhebi mezhebimdir vallâh.

3-Âdem aleyhisselâmın zürriyetindenim hem. Halîl’in milletiyim; dahî kıblem Kabe’dir, Beytullâh.[129]

4-Âlemde Rabbimin ne zıddı ne de benzeri bulunur. Sûret ve şekilden münezzehtir; mukaddestir, yücedir Allah.

5-Ortağı yoktur, doğmaktan ve doğurmaktan münezzehtir. Ancak tektir, dengi yoktur, “İhlâs sûresi”nde geçtiği gibidir Allah.

6-Ne cisimdir, ne ârâzdır[130], ne uzayda yer kaplar, ne de cevherdir. Yemez, içmez, üzerinden zaman geçmez; bütün bunlardan münezzehtir Allah.

7-Başkalaşma, bozulma, renklenme ve şekillenmeden, muhakkak O uzaktır; Allah’ın selbî sıfatları bunlardır.

8-Ne göklerdedir, ne yerdedir; ne sağdadır, ne soldadır; ne öndedir, ne de arkada. Bütün cihetlerden münezzehtir, Allah’ın mekânı hiç olmaz.

9-O hep vardır, varlığına evvel ve son yoktur. Varlığı yine kendindendir, Allah’tan başka sebebi yoktur.

10-Bu âlem yok iken, O tek ve yalnız olarak vardı. O kimseye muhtaç değildir, Allah’tan gayrısı O’na muhtaç.

11-O’na sonradan yaratılan varlık karışamaz, hulûl etmez; hiçbir şey O’na vâcip olmaz. Her işinde bir hikmet vardır, Allah çirkin bir iş işlemez.

12-Hulûl etmez O zât kula, hiç kimseye zulmetmez. Bütün kullarının iyi olması Allah üzerine bir vazife değil ki, yaratandır Allah.

13-Hiç kimse O'na zorla iş yaptıramaz aslâ. Kendisi ne murad ederse, o meydana gelir billâh.

14-O'nun her kemâli değişme ve bozulma olmaksızın meydana gelmiştir ki sonradan meydana gelmesi beklenen hiçbir kemâli yoktur.

15-Kemâl sıfatlarıyla O daima sıfatlanmıştır. Bütün noksan sıfatlardan münezzehtir, celâl sahibi Allah.

16-Zâtî sıfatları sekizdir; ilim, irâde, hayat, kudret, yaratma, görme, işitme ve kelâmullah.

17-Bilen O'dur ki ilmine hiç kimsenin aklı yetişemez. Bütün eşyayı Allah'ın bilgisi kuşatmıştır.

18-Mürîd O'dur, dileyicidir; her şeye gücü yeter. Ne dilerse hemen olur, Allah'ın muradına göre.

19-Bütün iyilik ve kötülüğü O diler, takdir eder ve yaratır. Fakat O, iyilikleri sever, şerleri Allah sevmez.

20-Hakikatte gören O'dur ki hep eşyaya nazar eder. Fakat gözden münezzehtir; görme Allah'ın sıfatlarındandır.

21-İşiten O'dur ki gizli açık bütün sesleri işitir. Fakat kulaktan münezzehtir O, duyma Allah'ın sıfatlarındandır.

22-O konuşucudur Fakat dil ve ağızdan münezzehtir. Harfler, sözler ve sesle değil; bir vasıftır Allah'ın kelâmı.

23-Sübûtî sıfatları ki: O'nun ne aynıdır, ne gayrıdır. Zamandan öncedir, daimdir O zâtıyla kãim, Allah'ın sıfatlarındandır.

24-Melekler, Hak teâlânın yerdeki ve göklerdeki şerefli kullarıdır. Onların avâmından, insanların avâmını üstün kılmıştır Allah.

25-Yeme-içme, erkeklik-dişilik yoktur onlarda. Hakk'a hiç isyan etmezler, Allah'ın emirlerine itaat ederler.

26-Cebrâil, Mîkâîl, İsrâfîl ve Azrâil. Bu dördü Peygambere yakındır, Allah'ın emînidir.

27-Hakk'ın yüz dört kitabı, peygamberlere gelmiştir. Kitaptır onların dördü, yüz tanesi sayfadır; Allah kelâmı.

28-Dâvûd'a Zebur'u verdi, Mûsâ'ya Tevrat'ı. Ve hem Îsâ'ya İncil'i getirmiştir Cebrâîl billâh.

29-Habîbullâh'a ihtiyaç oldukça Kur'ân getirdi. Yirmi üç yılda tamamlanıp, Allah'ın vahyi kesildi.

30-Dahi ben Peygamberler hakkında bildim; ismet[131], fıtnat-ı nezâfet, [132] emanet[133], sıdk[134] ile Allah'ın hükümlerini tebliğ[135] etmek.

31-Bütün peygamberler; gadr[136], zenb[137], anlayışsızlık, yalancılık, kitmân[138] ve ihanetten uzaktır. Bu kötü huylarla Allah'ın nebîlerinin alâkası yoktur.

32-Kimine göre peygamberlerin isimlerini bilmek vâciptir. Kur'ân'da bize yirmi sekizinin adını bildirdi Allah.

33-Biri Âdem, biri İdrîs ve Nûh ve Hûd ile Sâlih. Hem İbrâhîm ve İshâk ile İsmail'dir, Allah'ın kurbanı.

34-Ve dahi Yakub ile Yûsuf, Şuayb ve Lût ile Yahyâ. Zekeriyyâ ile Mûsâ Kelîmullâh'ın kardeşi Harûn.

35-Ve Dâvûd ve Süleymân ve dahi İlyâs ve Eyyûb'dur. Birisi Elyesa'dır, dahi Îsâ'dır, o ruhullâh.

36-Birinin ismi Zülkifl ve biri Yûnus nebîdir hem. Hepsinin sonuncusu Habîb-i Hak Muhammed'dir Rasûlullâh.

37-Uzeyir, Lokmân ve Zülkarneyn; üçünde ihtilâf olmuş. Bazısı bunlar enbiyâdır der, bazısı evliyâullahtır der.

38-Bütün peygamberlerin evvelidir Hazret-i Âdem. Hepsinden fazîletli ve sonuncusu Muhammed'dir Habîbullâh.

39-İkisinin arasında pek çok peygamberler gelmiş. Bunların sayısını kimse bilmez, ancak Allah bilir.

40-Peygamberlerin ölümüyle peygamberlikleri aslâ geçersiz olmaz. Allah'ın peygamberleri bütün meleklerden üstündür.

41-Bizim peygamberimizin şeriatının hükümleri öyle bâkîdir ki mahşer ehli arasında hükmünü bu şeriatla verir Allah.

42-Peygamberimizin mîrâcı haktır, onun şahsına mahsustur. Arş-ı âlâ'ya yükselip Hakk'ı görmüştür Habîbullâh.

43-Cihan bütün yönleriyle cüzleri ve sıfatlarıyla; hem kulların fiilleri, hayrı ve şerriyle Allah'ın yaratmasıdır.

44-Allah'ın bilgisi, muradı, yaratması ve takdiriyle meydana gelmiştir ki, Hâlık ve Bârî iki âlemde Allah'tan başka yoktur.

45-Kulların kendi işlerinde cüz'î bir seçme imkânları vardır. İşte bu seçme hürriyeti sebebiyle Allah'tan sevap ve ceza göreceklerdir.

46-Güzel fiiller Hakk'ın rızası ve muhabbetiyle yaratılır. Çirkin işlerde Allah'ın rızası ve muhabbeti bulunmaz.

47-Sevap kuluna lutfudur Hakk'ın, ikãb adâletidir. Hakk'a vâcip ve gereklilik olmaksızın ve kulun istihkakı olmaksızın,

48-İnsan fiilinin meydana gelmesini sağlayan kudret fiille beraberdir. Kulda istitaat bulunursa, Allah'ın hükümleriyle mükellef olur.

49-Kulun gücünün yetmeyeceği bir işi aslâ Allah teklif etmez. Onu dînen sorumlu tutmaz, rahîm olan Allah.

50-Haram da rızıktır, herkes sadece kendi rızkını yer, içer. Kimse kimsenin rızkını alıp yiyemez vallâh.

51-Öldürülen eceli vaktinde ölmüştür, ecel birdir. Öleceğini anlayınca iman edenin imanı, Allah katında makbul değildir.

52-(Gerçekte) heyûlâ[139] yoktur; filozofların zihinlerinde maddenin bir parçasıdır. Sûfîlere göre o, parçalara ayrılma özelliğinden uzaktır.

53-Münker ve Nekir kabrinde ölüye dört şeyi sorarlar; Rabbin kimdir? Peygamberin kimdir? Dinin nedir? Kıblen neresidir?

54-Cevapları verenin ruhu ve cesedi orada nimetlere kavuşur. İnkârcılar ve isyankârlar şaşırıp Allah'ın azâbına uğrarlar.

55-Bu dünyaya gelen herkes gider, hiç kimse geri kalmaz. Kıyamet gününde bütün ölüleri Allah diriltir.

56-Amel defterleri verilir o günde herkese. Kiminin sağ eline, kiminin soluna maâzallâh.

57-Hudâ'nın mahşer gününde hesâbı kitabı var. Herkese yaptıkları ve söyledikleri sorulur, Allah'ın emriyle.

58-Büyük günah işleyenlerle, küçük günah işleyenlere o gün şefaatler vardır: Peygamberler, âlimler ve Allah'ın velî kulları şefaat ederler.

59-Ameller tartıldıktan sonra sırattan geçmek haktır. Kevser ile sekiz cenneti verir Allah mü'minlere.

60-Mü'miler cennete girince pek çok nimet bulurlar. Hatta niteliksiz olarak orada Allah'ın cemâlini görürler.

61-Cennetle cehennem şimdi var; içindekilerle bâkîdir. Cehennem yedi tabakadır, Allah cehennemlikleri daima yakar.

62-Kazâ ile gelir her hayır ve şer Tanrı katından. Hayırlar daima iyileri bulur, kötülükler de kötülere yol arkadaşı olur.

63-Kıyamet alâmetleri olarak Peygamberimiz ne haber vermişse; hepsine inandım, vakti gelince ortaya çıkarır Allah.

64-Çıkarır, Dâbbeyi, Ye'cûc ve Me'cücü. Güneş batıdan doğar, gökten iner ruhullah (İsâ aleyhisselâm).

65-Büyük günah mü'mini imandan çıkarmaz. Ne küfre götürür ne de ibadetlerini Allah katında geçersiz kılar.

66-İsyan etmeyeni ebedî cehennemde bırakmaz. Meğer ki harama helâl diye inanırsa, maâzallâh.

67-Allah kendisine ortak koşulmasını affetmez. Ondan aşağısına gelince; dilediği kulundan istediği günahı affeder Allah.

68-Büyük günahlar için de küçük günahlar için de ceza görmek mümkündür. Tövbe etmeden ölen, büyük günah sahibini de Allah'ın affetmesi mümkün.

69-Allah teâlâ kendi lutfuyla duaları kabul eder. Merhametiyle kullarının ihtiyaçlarını karşılar Allah.

70-İman ile İslâm ikisi de tek bir şeydir. Cenâb-ı Hak'tan her ne getirdiyse o Rasûlullah.

71-Hepsini dil ile ikrar edip kalb ile tasdik ettim. Hiçbirine inkârım yoktur, hepsine şüphesiz inandım vallâh.

72-Çünkü dinde ameller imandan başkadır, hariçtir. İman artmaz ya da eksilmez, Allah korusun.

73-"İnşâallah mü'minim" demem, bil ki "hakikaten mü'minim" derim. İşte bu mânâda iman, kulun kesbi ve Allah'ın yaratmasıyladır.

74-Allah'ın kendi kuluna marifet hazinesini vermesi, hidâyet eylemesi mânâsıyla o Allah vergisidir.

75-Mukallidin imanı geçerli kabul edilmiştir, ama aklî delilleri terk eden günahkâr olur billâh.

76-Evliyânın kerâmeti haktır, peygamberinki mûcizesidir. Az zamanda çok mesafeler geçer evliyâullah.

77-İhtiyaç anında yiyecek ve giyecek bulurlar. Hayvanlar ve eşya onlarla konuşur bi-iznillah.

78-An olur cezbeyle, hal ile su üstünde yürürler. An olur havada uçarlar, âdetullahı geçerler.

79-Hiçbir velî, bir peygamberin derecesine erişemez. Allah'ın emir ve yasaklarının kendisinden kalktığı dereceye ulaşamaz.

80-Evliyânın en üstünü Ebû Bekir'dir, sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali'dir veliyyullâh.

81-Bu dördü hilâfette de bu sıra üzeredir. Bunlardan sonra evliyâullahın en üstünü.

82-Diğer ashâb-ı kirâmdır ki hepsinin zikri hayır üzere olsun. Bütün ashâbı ve ailelerini sevmişim, Allah için.

83-Aşere-i mübeşşere; Fâtıma, Hasan ve Hüseyin. Bu ümmetten bunlar cennetle müjdelendi, Allah için şahidiz.

84-Bunlardan başkası için aynen cennetlik denilemez. Çünkü bu gaybe aittir, gaybı Allah'tan başkası bilemez.

85-Ashâb-ı kirâmın hepsinden sonra ümmetten, evliyâullahın fazîletlileri tâbiûn nesli olmuştur.

86-Müslümanların imamı olan hükümdar hür, mükellef, Kureyşli ve temiz bir insan olmalı. Allah'ın hükmünü infaz etmeli.

87-Hâşimoğullarından, masum ve fazîletli olması şart değildir. Fâsık bir halife Allah'ın şeriatına göre azledilmez.

88-Bir günahkârın imametine uyup arkasında namaz kılarım. Hem onların cenaze namazını kılarım, Allah.

89-Abdestli iken seferde ve hazarda mesh câizdir. Sarhoş etmeyen hurma ve üzüm suyu içmek mübahtır, Allah.

90-Onlar adına yaptığımız hayırlar ve dualarla ölülerimiz nimetlenir. Fazîletli mekânlar, şahıslar ve zamanlar Allah için haktır.

91-Müşriklerin küçükken ölen çocukları, cennette mi cehennemde mi, bilinmez. Kâfirlere bile "Kirâmen kâtibîn" meleklerini vermiştir yüce Allah.

92-Mâdum (olmayan şey) var kabul edilemez. Şu yaratılmış kâinâta benzemez yüce Allah.

93-Göz değmesi mümkündür, sihir insana etki yapabilir. Allah'ın peygamberlerinin ilmi, insan aklının en üstünüdür.

94-Müctehid delillere bakarak yaptığı ictihadında isabet eder. Sonra hükmünde hatası olursa Allah affeder.

95-Hak birdir, bellidir, Kur'ân ve hadîs-i şerifler; mümkün olduğunca zâhirî mânâlarına göre yorumlanır her zaman.

96-Bâtınîlerin maksadı; lafızların zâhirinden iç mânâya yönelmedir. Âyet ve hadisleri reddedip, Allah'ın hükmünü alaya almadır.

97-Günahları helâl saymak, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek; Hem de azâbından emin olmak küfürdür, billâh.

98-İsteyerek küfür sözü söylemek veya kâhinlerin söylediğini tasdik etmek küfürdür. Ancak, sonradan bu iddialardan vazgeçmek, Allah'a tövbe etmektir.

99-Hudâ otuz iki farzı kullarına buyurmuştur. Bunların hepsini farz bildim, boynuma borç bildim, Allah'ın emirlerine boyun eğdim.

100-İslâm'ın şartları beştir: Kelime-i şehâdet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak. Zenginler için zekât vermek ve hacca gitmeyi farz kılmış Allah.

101-Namazın dışındaki şartları altı tane farz olmuştur. İçindeki rükünleri de altı tane farz kılmıştır Allah.

102-Dışındaki şartları; temizlik, avret mahallini örtmek, vakti bilmektir. Abdest almak, niyet etmek, Beytullâh'a yönelmektir.

103-İçindeki şartları; tekbir, kıyam ve Kur'ân okumaktır. Elleri dizlere koyup rükûya eğilmek, oturuş ve iki secdedir.

104-Abdestin farzı; yüzü yıkamak, elleri dirsekleriyle beraber yıkamaktır. "Başını meshedip, ayaklarını yıka" buyurdu Allah.

105-Guslün farzı üçtür; ağız ve burna su vermek. Üçüncüsü bütün bedeni yıkamaktır, Allah'a tövbe ederek.

106-Teyemmüm eylemek vâciptir abdest ve gusül için. Su bulunmazsa veya kullanma imkânı yoksa geçerlidir, Allah'ın bu hükmü.

107-Teyemmümün esasları; iki defa toprağa vurmak ve biri niyettir. Temiz toprağa vurduktan sonra meshetmektir ve bu, Allah'ın su bulmaktan ya da kullanmaktan âciz kalan kulları içindir.

108-Orucun farzları üçtür; niyetle yeme içmeyi terk etmek. Fecrin doğuşundan gün batımına kadar imsak Allah'ın emri oldu.

109-Haccın farzı da üçtür; ihrâma girmektir. Biri Cebel-i Arafat'ta vakfe durmak, diğeri Beytullâh'ı ziyaret etmektir.

110-Harama, haram diye inanıp ondan sakınmaktır. Helâli hem helâl bilmek; Allah'ın bütün farzları bunlardır.

111-Ashâb-ı kirâmın, tâbiîn neslinin ve müctehidlerin; Ehl-i sünnet ve'l-cemaatten ve ehlullâh sayılan her kim varsa.

112-Hepsinin inanç ve itikatlarını bu yüz on beyit içinde bil, Hakkı! Hak yol ancak budur, Allah bunda sâbit eylesin.

113-Eğer benden kasden ya da hatâen küfür sözü çıktıysa. Ben o küfrün hepsinden uzak oldum; Allah rızası için.

114-Sözlerim ve işlerim dîn-i mübîne muhâlifse; ben onlardan rücû' ettim ve Allah'a yakın olmak için tövbe ettim.

115-Allah'ın Habîbi her ne tebliğ etmişse, o hükümleri kabul ettim; Allah'a ve hükümlerine iman ettim.

116-Dilimle ikrar ettim, kalbimde candan tasdik ettim. Senin himâyene imanım emanet olsun, ey Allah'ım!

Beşinci Madde

Tahâretin farzlarının âdâbını, namazın nasıl kılınacağını, namazın içindeki şartları, rükünleri, vâcipleri, sünnetleri, mekruhları ve namazı bozan şeyleri; -ümmetin ışığı, din âlimlerinin baş tâcı, mezhebimizin önderi- **Numan bin**

Sâbit el-Kûfî, imamımız İmâm-ı A‘zam Ebû Hanîfe (rahmetullâhi aleyh)’in ictihadı ve mezhebi üzere özetle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki müctehid âlimlerin en büyükleri ve Hanefî mezhebinin önde gelen fıkıh âlimleri demişlerdir ki: büyük tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra makadı taş ile ya da “kesek” ile silmek sünnettir.[140] Bu iş için kullanılan taşın tek (sayıda) olması müstehaptır. Taş ile silindikten sonra su ile yıkamak ve bir bez parçası ile kurulamak, iç çamaşırına su serpmek ve elini sert bir yerde kurulamak, bunların hepsi edeptendir. Eğer makad çevresinde pislik çok ise sadece taş ile silmek yetmez, su ile yıkamak da lâzımdır. Sağ el ile silmek ya da yıkamak mekruhtur. Bu iş, sol elle yapılmalıdır. Kemik, hayvan tezeği, insan ve hayvan yiyecekleri ile silinmek mekruhtur. Kıbleye karşı dönüp oturarak ya da kıbleye arkasını dönüp oturarak; güneş ya da aya karşı oturarak tuvalet ihtiyacını gidermek mekruhtur.

Abdestin farzları

Bir defa yüzünü yıkamak, bir kere iki kolunu dirsekleriyle beraber yıkamak, bir kere başın dörtte birini meshetmek, bir kere ayakları topuklarıyla birlikte yıkamaktır.

Abdestin sünnetleri ve âdâbı

Abdest almakla ilgili işleri kişi kendisi yapmalı, başkasına yaptırmamalıdır. İlk önce üç kere ellerini bilekleriyle yıkamak, o sırada “*Bismillâhi’l-azîm ve’l-hamdü li’llâhi alâ dîni’l-İslâm*” demek, misvak kullanmak, ağzına üç kere su vermek, burnuna üç kere su vermek, bu organlara sağ eliyle su vermek, abdest alırken yüksek bir yerde kıbleye karşı oturmak, abdest alırken ara vermemek, yıkama ve meshleri birbiri ardınca yapmak, abdest alırken dünya kelâmı konuşmamak, yıkanan her uzuvda sessizce duasını okumak, abdesti Kur’ân’da anlatıldığı sıra üzere almak, parmaklarını ve sakalını hilâllemek, yıkanan her uzvu ovarak üç kere yıkamak, başını tamamen meshetmek, kulağını başından artan su ile meshetmek, boynunu her iki tarafından elinin üç parmağının dışı ile meshetmek, abdeste niyet ile başlamak, yıkarken sağ tarafından başlamak, başını meshederken alnından başlamak, ellerini ve ayaklarını yıkamaya parmaklarından başlamak.

Abdestin mekruhları

Sağ el ile sümkürmek, abdest âzâlarını üçten fazla yıkamak, güneşte ısınmış su ile abdest almak, yüzünü yıkarken suyu yüzüne çarpmak.

Abdesti Bozan Şeyler

Büyük ve küçük tuvalet ihtiyacını gidermek ve yellenmek. Bedende gusül abdestinde yıkanması lâzım gelen yerlerden kan, irin ve sarı su çıkıp akması. -Eğer balgam değilse- ağız dolusu kusmak. **[181/b]** Dayandığı şey alındığında düşecek şekilde yatıp ya da dayanıp uyumak. Delirmek, ağınmak yani kendini kaybedip yerlere atmak. Sarhoş olmak, namaz içinde başkası duyacak kadar gülmek.

Guslün farzları

Bir kere ağzına su vermek, bir kere burnuna su vermek, bütün bedeni yıkamak.

Guslün sünnetleri

İlk önce bedende pislik var ise onu yıkamak, gusül abdestine niyet etmek, namaz abdesti alır gibi abdest almak ve bu esnada ağza ve burna su verirken mübalağa etmek, bedeni üç kere yıkamak, suyu önce sağ omzuna sonra sol omzuna, en sonunda da başına ve diğer organlarına dökmek.

Gusül gerektiren haller

Şehvetle meni gelmesi; ister uykuda olsun isterse uyanık iken olsun birdir. Erkeklik uzvunun sünnetli kısmına kadar ferce girmesi, inzâl vaki olmasa bile kadına da erkeğe de gusül gerektirir, uykusundan uyandığında yatağında ya da iç çamaşırında ıslaklık olması, kadın hayız halinden çıktığında, kadın nifastan kesildiğinde.

Namazın şartları da denilen dışındaki farzları

Namaz kılarken avret mahallini örtmek (setr-i avret). Erkeklerin avret yeri, göbeğinin altından diz kapağının altına kadar olan kısımdır. Cariyenin avret yeri de böyledir. Onun fazladan sırtı ve karnı da avrettir. Hür kadının her bir yeri avrettir. Ancak yüzü, eli, ve ayakları değildir. Saçı da avrettir, örtülmesi gerekir. Karanlıkta ve tenha yerde kılsa bile örtmesi lâzımdır.

Niyet etmek. Namaza başlarken kılacağı namaz farz bir namaz ise, “Niyet ettim şu vaktin farzına” demektir. Sünnet ise “şu vaktin sünnetine” demektir. Nafile bir namaz ise “Niyet ettim nafile namaza” demek yeterlidir. Eğer imamla birlikte kılacak ise “uydum şu imama” cümlesini ilâve etmek gerekir. Niyet, kalp ile yöneliştir. Dil ile söylemek lâzım

değildir. Şayet dil ile de söylenirse bir mahzuru yoktur. Niyet ile iftitah tekbiri arasında bir ara verme (fâsıla) olmamalıdır.

Kıbleye yönelmek.

Namazın vaktini bilip vaktinde kılmak.

Beden, giyecekler ve ayaklarının bastığı, ellerinin ve alnının değdiği yerlerin necasetten temiz olması.

Abdest almak. Eğer su bulamazsa veya hastalığından dolayı abdest alamazsa ya da su dökündüğünde hastalığının artmasından endişe duyarsa, bu gibi hallerde teyemmüm eder. Yani temizlik niyetiyle temiz ve kuru toprağa ya da tozları temiz şeylere iki elinin iç kısımlarını iki defa vurur. Birincisiyle yüzünü, ikincisiyle kollarını dirsekleriyle birlikte mesheder.

Namazın rükünleri de denilen içindeki farzları

Namazın başlangıcında Allahu-ekber demek. Gücü yeterse ayakta durmak. İki rekatta Kur'ân âyetlerinden okumak. Her rekatta bir rükû yapmak. Her rekatta ikişer secde yapmak. Namazın sonunda "et-Tahıyyâtü" duasını okuyacak kadar oturmak.

Namazın vâcipleri

İki rekâtta Fâtiha sûresini okumak. Fâtiha'dan sonra bir sûre ya da üç âyet ya da uzun bir âyet okumak. Kur'ân okumak için ilk iki rekâtı tercih etmek. İki secdeyi birbirinin ardınca yapmak, ara vermemek. Tâdîl-i erkâna riâyet etmek. Yani rükûda, secdede, rükû ve secdelerden kalkıp doğrulduğunda, birinci secdeden kalkıp oturduğunda, bir kere "subhânallah" diyecek kadar beklemektir.

Üç ya da dört rekâtlı namazlarda iki rekât kıldıktan sonra bir "et-Tahıyyâtü" **[182/a]** duası okuyacak kadar oturmak. Namaz içinde ve sonunda oturduğunda "et-Tahıyyâtü" duasını okumak. Namazın sonunda bir kere selâm vermek. Bayram tekbirleri. Öğle ve ikindi namazlarının farzlarında Kur'ân'ı içinden okumak.

Akşam, yatsı ve sabah namazlarının farzlarında imam olursa açıktan okumak. Tek başına kılarsa açıktan ya da içinden okumakta serbesttir. Gece kılınan nafile namazların hepsinde de serbesttir. Yani dilerse içinden okur, dilerse sesli okur.

Namazın sünnetleri

İftitah tekbirinde elleri kaldırmak. Erkekler, ellerini kulaklarının yumuşağına kadar, kadınlar ise omuzları hizasına kadar kaldırır. Subhâneke duasını okumak. Eûzü besmele okumak. Subhâneke ve eûzü besmeleyi her namazda içinden okumak. Fâtiha'yı her okuyuşta önce besmele okumak, sûrelerden önce besmele okumamak. Subhâneke duasıyla eûzüyü sadece namazların ilk rekatında iftitah tekbirinden sonra okumak.

Ayakta dururken (kıyam) sağ el, sol el üzerine parmaklar açık vaziyette konulup erkeklerin göbeği altına, kadınların ise göğsü üzerine el bağlaması. Fâtiha'yı okuduktan sonra ya da imamdan dinledikten sonra hafif bir ses ile "âmin" demek. Rükûya indiğinde, secdeye indiğinde ve secdeden kalktığında "Allahu ekber" demek.

Rükûda üç defa "subhâne rabbiye'l-azîm" demek. Rükûda ellerini dizleri üzerine koyup parmakları açmak, başını ve sırtını aynı hizada tutmak. Rükûdan başını kaldırdığında imam ise "semiallâhu li-men hamideh" demek, imama uyarak kılıyorsa "Rabbenâ leke'l-hamd" demek. Tek başına kılarsa ikisini de söylemek.

Secdede üç defa "subhâne rabbiye'l-a'lâ" demek. Secdede alın ve burnun ikisini de yere değdirmek. Secdede iki elinin parmaklarını birbirine bitiştirmek. Secdede erkek, karnını uyluklardan ayırıp kolları yerden kaldırmak. Kadın ise, karnını dizlerine yapıştırıp kollarını yere değdirmek.

"Et-Tahıyyâtü" duasını okurken ellerini dizleri üzerine parmakları kendi hali üzere koymak. "Et-Tahıyyâtü" duası okumak üzere oturduğunda, erkek ise sol ayağı üzerine oturup sağ ayağını dikmek, kadın ise iki ayağını sağ tarafından çıkarıp sol ayağı üzerine oturmak. Namazın sonunda "et-Tahıyyâtü" duasından sonra salavât dualarını okumak. Önce sağ tarafına sonra da sol tarafına selâm vermek.

Namazın mekruhları

Namaz içinde boynunu eğip bakınmak. Bedenindeki ya da elbisesindeki bir şeyle oynamak. Secde yerinden gerekli olmadığı halde taş almak. Parmak çıtlatmak. Ellerini böğrüne koymak. Hiçbir özrü olmadan bağdaş kurup oturmak. Bir uzvunu bir ya da iki defa kaşımak.

Evinde giyip de dışarıda önemli kişiler karşısında giyemediği elbise ile namaz kılmak. İnsan yüzüne karşı namaz kılmak. Ateşe karşı namaz kılmak, mum veya lambaya karşı namaz kılmak mekruh değildir. Ön tarafında ya da giysisinde hayvan sûreti olmak. Gerinmek. Esnemek. Paltosunu giymeyip omuzlar üzerine alarak etrafına salıvermek. İki ökçesi

üzerine oturmak. Gözlerini yummak. Tevazu niyeti olmadan başı açık namaz kılmak.

Secde ve oturuşlarda el ve ayak parmaklarını kıbleden çevirmek. Önündeki safta yer olduğu halde arkada yalnız durup imama uymak. Kabre karşı perdesiz olarak namaz kılmak. Pisliğe karşı namaz kılmak. Bir kadınla aynı hizada durup başka başka namaz kılmak. İdrar sıkıştırması olduğu halde namaz kılmak.

Secdeden kalkarken dizlerini ellerinden önce kaldırmak. Secdede iken bir ayağını kaldırmak. Üflemek. İmamdan önce rükûya eğilmek. İmamdan önce rükûdan başını kaldırmak. İmamdan önce secdeye gitmek. İmamdan önce secdeden başını **[182/b]** kaldırmak.

Secdeye inerken bir özrü olmadığı halde ellerini dizlerinden önce yere koymak. Bir özrü olmadığı halde bir duvara dayanarak namaz kılmak. Namaz içinde alnından toprak silmek. İkinci rekatta bir sûre atlamak. İkinci rekatta ilk rekatta okuduğunun evvelki tarafından Kur'ân okumak. Bir rekatta bir sureyi tekrar okumak.

Farz namazda ikinci rekatta ilk rekatta okuduğundan üç âyet fazla okumak. İmama uyduğu halde imamın ardından Kur'ân okumak. Bir özrü olmadığı halde başındaki sarık ya da takke üzerine secde etmek. Kıyamda iken bir özrü olmaksızın baston ya da duvara dayanıp kılmak. Rükûya inerken ya da rükûdan kalkarken ellerini kaldırmak. Omuz ve kolları açık iken namaz kılmak.

Önünden insan geçmesi muhtemel yerde özürsüz olarak bir sütre dikmeden namaz kılmak. Ayetleri ve tesbihleri parmağıyla saymak. İmamın mihrapta yalnız başına durması. Eğer ayakları mescidde ve secdesi mihrapta olursa mekruh değildir. Bir özrü olmadığı halde imamın mihraptan başka bir yerde namaz kılması.

Yalnız imamın alçak bir yerde, bütün cemaatin ise yüksek bir yerde namaz kılması. Bütün cemaatin imamdan alçak bir yerde durarak namaz kılması. Fakat cemaatin bir kısmı imam ile aynı hizada olursa mekruh olmaz. Besmele ve "âmin"i açıktan söylemek.

Kur'ân okumayı rükûya inerken tamamlamak. Kıyamdan rükûya, rükûdan secdeye, secdeden kıyama intikal hallerinde söylenmesi gereken tekbirleri ve duaları bu intikal hallerinden sonra okumak. Rükûnun ve secdelerin tesbihlerini başını kaldırdıktan sonra söylemek. Özürsüz iki elini yere koyup ayağa kalkmak. Ayakta iken iki ayağı arasını dört parmaktan fazla açık tutmak.

Ayakta iken özürsüz olarak bir ayağı üzerinde durmak. Bir tarafa meyletmek sûretiyle dayanma, yaslanma. Rükûda iken ayaklarını birbirinden ayırmak. Namazda ilk secdede secde yerinden öteye bakmak. Kıyamda iken sağına soluna bakınmak. Bir şeyi koklamak.

Namazı bozan şeyler

Namaz kılarken konuşmak. Kendi işiteceği kadar gülmek. Eğer başkası işitecek derecede gülerse abdesti de bozulur. Âh edip inlemek. Sesli olarak ağlamak. Eğer bu ağlama başına gelen bir kötülükten ya da dünyevî bir şeyden ise namazı bozar. Fakat cennet cehennem düşüncesiyle olursa bozmaz. Özürsüz olarak boğazını temizlemek.

Sakız çiğnemek. Saçını ya da sakalını taramak. Üç kere kıl koparmak. Bit (haşere) öldürmek. Bir rekatta her seferinde elini kaldırarak üç defa bir yerini kaşımak. Hayvan üzerinde namaz kılan kişinin iki ayağıyla birden hayvana vurması. Namazda iki saf arası kadar yürümek. Secdede iken iki ayağını birden yerden kaldırmak. Bir imama uyup kadınla aynı hizada ya da arkasında namaz kılmak.

Eğer imam, kadınlara imam olmaya niyet etmemiş ise kadının namazı geçerli olmaz. Yüzünü ve göğsünü özürsüz olarak kıbleden başka yöne çevirmek. Kendi imamından başka birisinin okuduğu Kur'ân'daki yanlışlığı düzeltmek. Kırâati (Kur'ân-ı Kerîm'e) bakarak okumak. Yemek yemek. Su içmek. Mânâyı bozacak kadar Kur'ân'ı yanlış okumak. Selam almak. Bilerek selâm vermek. Fakat son oturuş zannedip unutarak selâm verirse namazı bozulmaz, sehiv secdesi gerekir.

Temizlik ve abdest duaları

Tuvalete girmeden önce

اَللّٰهُمَّ اِنِّی اَعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ وَالنَّجَسِ وَمِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

"*Allâhumme innî e'ûzü bike mine'r-ricsi ve'n-necesi ve mine'ş-şeytâni'r-racîm*" denilir.

Tuvaletten çıkınca

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِی اَذْهَبَ عَنِّی مَا يُؤْذِينِی وَأَبْقٰی عَلَیَّ مَا يَنْفَعُنِی

"*El-hamdü li'llâhi'llezî ezhebe annî mâ yü'zînî ve ebkâ aleyye mâ yenfaunî*" denilir.

Abest alırken önce besmele çekilir ve arkasından

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى جَعَلَ الْمَآءَ طَهُورًا

"*El-hamdü li'llâhillezî ce'ale'l-mâ'a tahûran''* denilir.

Ağza su verirken

اَللّٰهُمَّ اَعِنِّى عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَتِلَاتِ كِتَابِكَ

"*Allâhumme e'innî alâ zikrike ve şükrike ve tilâveti kitâbike*" denilir.

Burna su verilirken

اَللّٰهُمَّ أَرِحْنِى رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَارْزُقْنِى مِنْ نَعِيمِهَا وَلَا تُرِحْنِى بِرَائِحَةِ النَّارِ

"*Allâhumme erihnî min râihati'l-cenneti ve'rzuknî min naîmihâ ve lâ teruhnî bi-râihati'n-nâri*" denilir.

Yüzü yıkarken

اَللّٰهُمَّ بَيِّضْ وَجْهِى بِنُورِكَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهُ اَوْلِيَائِكَ وَلَاتُسَوِّدْ وَجْهِي

بِذُنُوبِى يَوْمَ تَسْوَدُّ وُجُوهُ اَعْدَائِكَ

[183/a] "*Allâhumme beyyiz vechî bi-nûrike yevme tebyazzu vücûhu evliyâike ve lâ tüsevvid vechî bi-zünûbî yevme tesveddü vücûhu a'dâike*" denilir.

Sağ el yıkanırken

اَللّٰهُمَّ اَعْطِنِى كِتَابِى بِيَمِينِى وَحَاسِبْنِى حِسَابًا يَسِيرًا

"*Allâhumme a'tinî kitâbî bi-yemînî ve hâsibnî hisâben yesîran*" denilir.

Sol el yıkanırken

اَللّٰهُمَّ لَا تُعْطِنِى كِتَابِى بِشِمَالِى وَلَا مِنْ وَرَآءِ ظَهْرِى

"*Allâhumme lâ tu'tinî kitâbî bi-şimâlî ve lâ min verâi zahrî*" denilir.

Baş meshedilirken

اَللّٰهُمَّ غَشِّنِى بِرَحْمَتِكَ وَاَنْزِلْ عَلَىَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ

"*Allâhumme gaşşinî bi-rahmetike ve enzil aleyye min berakâtike*" denilir.

Kulaklar meshedilirken

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ

"*Allâhummec'alnî mine'llezîne yestemiûne'l-kavle fe-yettebiûne ahseneh"* denilir.

Boyun meshedilirken

اَللّٰهُمَّ أَعْتِقْ رَقَبَتِى مِنَ النَّارِ وَمِنَ السَّلَاسِلِ وَالْأَغْلَالِ

"*Allâhumme a'tık rakabetî mine'n-nâri ve mine's-selâsili ve'l-ağlâli*" denir.

Sağ ayak yıkanırken

اَللّٰهُمَّ ثَبِّتْ قَدَمَىَّ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ فِيهِ الْاَقْدَامُ

"*Allâhumme sebbit kademeyye alâ's-sırâtı yevme tezillü fîhi'l-akdâm*" denir.

Sol ayak yıkanırken

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لِى سَعْيًا مَشْكُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا وَعَمَلًا مَقْبُولًا وَتِجَارَةً لَنْ تَبُورَ

"*Allâhummec'al-lî sa'yen meşkûren ve zenben mağfûren ve amelen makbûlen ve ticâreten len tebûr*" denir.

Abdest aldıktan sonra geriye kalan su içildikten sonra

اَللّٰهُمَّ اشْفِنِى بِشِفَائِكَ وَدَاوِنِى بِدَوَائِكَ وَاعْصِمْنِى مِنَ الْوَهْلِ

وَالْاَمْرَاضِ وَالْاَوْجَاعِ

"*Allâhumme'şfinî bi-şifâ'ike ve dâvinî bi-devâ'ike ve'sımnî mine'l-vehli ve'l-emrâzi ve'l-evcâi*" denir.

Abdest bitirilince

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِى مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجْعَلْنِى مِنْ
عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ وَاجْعَلْنِى مِنَ الَّذِينَ لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ

"*Allâhummec'alnî mine't-tevvâbîne vec'alnî mine'l-mutetahhirîne vec'alnî min ibâdike's-sâlihîn vec'alnî mine'llezîne lâ havfün aleyhim ve lâ hüm yahzenûn*" deyip Kadr sûresi okunur.

Namaz kılarken iftitah tekbirinin ardından ilk önce

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ

"*Subhâneke Allâhumme ve bi-hamdike ve tebârake'smük ve te'âlâ ceddük ve lâ ilâhe gayrük*" duası okunur.

Üç ya da dört rekatlı farz namazların ilk oturuşunda (kãde-i ûlâ)

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ
اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ

إِلَّا اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

"*Et-tahiyyâtü li'llâhi ve's-salâvâtü ve't-tayyibâtü. Es-selâmu aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetu'llâhi ve berakâtühü. Es-selâmu aleynâ ve alâ ibâdi'llâhi's-sâlihîne. Eşhedu en-lâ ilâhe illa'llâhü ve eşhedu enne Muhammeden abduhû ve Rasûlühû*" duası okunur.

Nâfile namazların ilk ve son oturuşlarında, her farzın son oturuşunda (kãde-i âhire)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيمَ
وَعَلٰى اٰلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ
مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

"*Allâhumme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîm. İnneke Hamîdün Mecîd. Allâhumme bârik*

alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârakte alâ İbrâhîme ve‘alâ âli İbrâhim. İnneke Hamîdün Mecîd” duasını okunur.

Vitir namazının üçüncü rekatında rükûya eğilmeden önce okunan vitir duaları şunlardır;

اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَهْدِيكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنَتُوبُ اِلَيْكَ
وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِى عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَلَانَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ

مَنْ يَفْجُرَكَ.

اَللّٰهُمَّ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّى وَنَسْجُدُ وَاِلَيْكَ نَسْعٰى وَنَحْفِدُ نَرْجُو
رَحْمَتَكَ وَنَخْشٰى عَذَابَكَ اِنَّ عَذَابَكَ بِالْكُفَّارِ مُلْحِقٌ.

اَللّٰهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ
تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِي مَا أَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِي
وَلَا يُقْضٰى عَلَيْكَ، وَإِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، وَلَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ، تَبَارَكْتَ
رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ، فَصَلِّ اَللّٰهُمَّ عَلٰى النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ

“*Allâhumme innâ nesta‘înüke ve ne’stağfirüke ve ne’stehdîke. Ve nü’minü bike ve netûbu ileyke ve netevekkelü aleyke ve nüsnî aleyke’l-hayra küllehû neşkürüke ve lâ nekfürüke ve nahla‘u ve netrükü men yefcürük.*

Allâhumme iyyâke na‘budu ve leke nusallî ve nescüdü ve ileyke nes‘â ve nahfidü nercû rahmeteke ve nahşâ azâbeke. İnne azâbeke bi’l-küffâri mulhık.

Allâhumme’hdinî fî-men hedeyte ve âfinî fî-men âfeyte ve tevellenî fî-men tevelleyte ve bârik lî fî-mâ a‘teyte ve kınî şerri mâ kadayte. Fe-inneke takdî ve lâ yukdâ aleyke ve innehû lâ yezillü men vâleyte ve lâ ya‘izzü men âdeyte. Tebârekte Rabbenâ ve te‘âleyte ve salli Allâhümme ale’n-Nebiyyi Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ve sellim.”

Her namazın sonunda sağına ve soluna başını çevirdiği halde

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ. اَللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ.
تَبَارَكْتَ يَاذَ الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

"*Es-selâmu aleyküm ve rahmetu'llâh*" deyip arkasından "*Allâhumme ente's-selâmu ve minke's-selâmü. Tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâmi ve'l-hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemîn*" denir.

---

[95]. İnsan-ı kâmil: Yetkin insan, mükemmel insan demektir. Tasavvufta çok çeşitli açıklamaları vardır. Mesela, Allah'ın zât, sıfat, isim ve fiilleriyle en mükemmel biçimde tecellî ettiği insan; Âlemin var oluşunun ve varlığının sürdürülmesinin sebebi; Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nûru, hakikat-i Muhammediyye, hakîki mürşid. Daha fazla bilgi için bkz., (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 250.)

[96]. Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidu'l-mecmua fi'l-ehâdisi'l-mevdu'a*, Tahric: Abdurrahman Yahya el-Muallimi, c. I, Beyrut 1407, s. 326, no: 18.

[97]. A'lâ-yı illiyîn: Cennetin en yüksek tabakası. Âhirete giden tam kâmil mü'minlerin yeri. Hafaza meleklerinin divanları ismidir ki sâlihlerin amelleri oraya yükseltilir. Âhirette yüksek dereceye, dergâh-ı rızâya en yakın olan derecedir.

[98]. Veraset ilmi: Tasavvufî bilgiler (marifet) ve haller Hz. Peygamber'den (s.a.v.) velîlere miras kalmıştır. Velîler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vârisleridir. Bir evvelki velîden, bir sonraki velîye miras kalan bu bilgiler ve haller, günümüze kadar gelmiştir. Bu yüzden tasavvufa ilm-i miras, sûfîlere vâris-i Nebî adı verilir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 521.)

[99]. *Buhârî*, "Edeb" 96; *Müslim*, "Birr" 165; *Ebû Dâvûd*, "Edeb" 122.

[100]. İbn Hibbân, *Sahîh*, I/166, H. no: 122; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, II/126, H. no: 1539.

[101]. İbn Hibbân, *Sahîh*, I/166, H. no: 124; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, IX/132, H. no: 8655.

[102]. *Ebû Dâvûd*, "Salât" 349; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/521, H. no: 2335.

[103]. *Dârimî*, "Fezâilü'l-Kur'ân" 1; Hâkim, *el-Müstedrek*, II/774, H. no: 2040; İbnü'l-Cevzî, *İlelü'l-Mütenâhiye*, I/109, H. no: 145.

[104]. *Tirmîzî*, "Fezâilü'l-Kur'ân" 14; Müttakî el- Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/370, H. no: 1636.

[105]. Beyhakî, *el-İtikâd*, I/184.

[106]. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/129, H. no: 1277; *İbn Mâce*, "Mukaddime" 16; *Tirmîzî*, "Fezâilü'l-Kur'ân" 13.

[107]. *İbn Mâce*, "Mukaddime" 6; *Ebû Dâvûd*, "Sünnet" 6; *Tirmîzî*, "İlim" 16.

[108]. Zimmî: İslâm devletinin tabiiyyet ve himâyesinde bulunan Müslüman olmayan kimse(ler).

[109]. *Ebû Dâvûd*, "Et'ime" 33; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XX/283, H. no: 670; Darekutnî, *Sünen*, IV/287, H. no: 59

[110]. *Ebû Dâvûd*, "Sünnet" 6; *Tirmîzî*, "İlim" 10; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/175, H. no: 882.

[111]. Cizye: Müslüman olmayan tebaadan (ehl-i kitap) alınan vergi.

[112]. *Ebû Dâvûd*, "İmâre" 1; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/174, H. no: 881.

[113]. *Müslim*, "Cum'a" 43; *İbn Mâce*, "Mukaddime" 7.

[114]. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII/401, H. no: 8713; *Buhârî*, "İ'tisam" 2; İbn Hibbân, *Sahîh*, I/111, H. no: 17; Hâkim, *el-Müstedrek*, I/80, H. no: 182.

[115]. *Tirmîzî*, "Sıfatü'l-Kıyâme" 60; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, 15, H. no: 43365.

[116]. Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VI/197, H. no: 5414; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/184, H. no: 932.

[117]. Garip (Garib): Arapça'da şu anlamlara gelmektedir: 1-Kimsesiz, zavallı. 2-Gurbette kendi memleketinin dışında bulunan, yabancı. 3-Tuhaf, şaşılacak, bambaşka. 4-Dokunaklı.

[118]. *Tirmîzî*, "Îmân" 13; Taberânî; *Mu'cemü'l-evsat*, V/478, H. no: 4912; Kudâî, *Müsnedü'ş-şihâb*, II/139, H. no: 1055.

[119]. *Müslim*, "Fezâil" 140; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, IV/280, H. no: 4424.

[120]. Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/217, H. no: 1084.

[121]. *Tirmîzî*, "Îmân" 18; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/182, H. no: 928.

[122]. *Tirmîzî*, "İlim" 16.

[123]. Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IV/104, H. no: 2135; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, I/422, H. no: 809, 810, 811.

[124]. *Buhârî*, "Nikâh", 1.

[125]. Bezzâr, *Müsned*, VI/338, H. no: 2346; İbn Hibbân, *Sahîh*, I/107, H. no: 11; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, II/284, H. no: 2186; Beyhakî, *Şu'abü'l Îmân*, III/399, H. no: 3878.

[126]. *Buhârî*, "Îmân" 8, *Müslim*, "Îmân" 69-70; *İbn Mâce*, "Mukaddime" 9.

[127]. *Buhârî*, "Sulh" 5; *Müslim*, "Akdiyye" 17; *Ebû Dâvûd*, "Sünnet" 6.

[128]. Hakkâ kelimesi yazma nüshada "ancak" şeklinde geçmektedir.

[129]. Millet, din mânâsına kullanılmıştır.

[130]. Araz: Kendi kendine vücut bulamayıp başka bir cevherle meydana gelen hal ve keyfiyetler. Renkler, tatlar ve kokular gibi.

[131]. İsmet: Peygamberlerin günah işlemekten korunmuş olmaları.

[132]. Fıtnat-ı nezâfet: Temiz bir zekâ, anlayış ve kavrayış.

[133]. Emanet: Peygamberlerin güvenilir kişiler olması.

[134]. Sıdk: Peygamberlerin doğru kişiler olması.

[135]. Tebliğ: Allah'ın emirlerini noksansız ve fazlalıksız, aynen halka bildirmeleri.

[136]. Gadr: Zulüm ve haksızlık, merhametsizlik.

[137]. Zenb: Günah, suç ve kabahat.

[138]. Kitmân: Ketum davranan demek olup burada açıklanması gereken gerçekleri açıklamayıp, gizleyen anlamındadır.

[139]. Heyûla: Felsefede bütün cisimlerin ilk kaynağı olarak düşünülen şekilsiz madde.

[140]. Burada anlatılanların şimdiki gibi su tesisatlarının olmadığı, temizlik araçlarının bu derecede gelişmediği çağlarda, zarûreti giderecek nitelikte temizlik yöntemleri olduğu unutulmamalıdır. Elbette şimdiki dönemde çok daha iyi şartlarda temizlenme imkânı vardır.

Ve buyurmuştur ki: "*Ey ümmetim! Gözünüzü açınız ki bana bu kitap verildi; bununla birlikte bir misli daha verilmiştir. Dikkat ediniz ki yakın bir zamanda çok mal sahibi kimseler kendi taht ve kürsüleri üzerinden insanlara derler ki: Yalnız Kur'an'la amel ediniz. Onda neyi helâl bulursanız, onu helâl biliniz. Neyi haram bulursanız onu haram biliniz. Hâlbuki Allah teâlânın Peygamberi'nin haram ettiği şeyler de, Allah'ın haram ettiği şeyler gibidir. Dikkat ediniz ki eşek eti size helâl olmaz. Azı dişi olan yırtıcı hayvanların eti de helâl olmaz. Zimmîlerin malını izinsiz almak helâl değil vebâldir. Şayet sahibinin ona ihtiyacı yoksa helâl olur. Bir kimse bir topluma misafir olsa, ev sahiplerine düşen görev ona yemek yedirmektir. Misafire lâyık olan ise onların yemeği kadar onlara iyilikte bulunmaktır.*"

Ve buyurmuştur ki: "*Kim ki benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Her amelin bir hırs ve arzusu vardır. Her hırsın bir ara verme ve kesilmeden (fetret) dolayı usanması vardır. Kimin*

usanması, sünnetime uygun olursa, doğru yolu bulmuştur. Kimin usanması sünnetimden başka bir yönde olursa helâk olmuştur." Ve buyurmuştur ki: "*Ben içinizden birine, ana-babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevgili gelmedikçe o kimse mü'min sayılmaz*." Ve buyurmuştur ki: "*Kim şeriatimizde olmayan bir iş icad ederse, o iş reddedilmiştir*."

Ancak, Hakk'ın zıt isimlerinin (esmâ-i mütekãbile) tecellî mahalli ve birbirine muhâlif sıfatlarının aynası oldukları için bazen **"yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık"** (İsrâ, 17/ 70) hitâbıyla şereflenip memnun olurlar, bazen de **"yeryüzünde fesâd çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun, dediler"** (Bakara, 2/30) ifadeleriyle, meleklerin Hak teâlâya verdikleri cevapta olduğu gibi ayıplanıp eleştirilirler. Kimi zaman, "*Yarattıklarımı senin için yarattım*" hadîs-i kudsîsi gereğince, Hak teâlânın birliği (ehadiyet) dergâhının sevgilisi olmaları sebebiyle İlâhî cezbe kanatları ile *"a'lâ-yı illiyîn*"in en yüksek derecesi olan Hak'tan başka hiçbir şeyi görmeme (cem'ül-cem') makãmına yükselirler, kimi zaman da bazıları **"Onlar hayvanlar gibidir, belki daha da aşağıdırlar"** (A'râf, 7/179) âyetinde belirtildiği gibi Allah'ın gazabına uğrayarak aşağılık ve âdî arzuların "esfel-i sâfilîn"in en aşağı bölgelerine inerler. Birinci gruptakiler, **"İyiler muhakkak cennettedir"** (İnfitâr, 82/13) âyetiyle müjdelenirken, diğer gruba da **"Kötüler muhakkak cehennemdedirler"** (İnfitâr, 82/14) âyetiyle mahvolacakları ve azâba uğrayacakları haber verilmiştir.

. Heyûla: Felsefede bütün cisimlerin ilk kaynağı olarak düşünülen şekilsiz madde.

. Kitmân: Ketum davranan demek olup burada açıklanması gereken gerçekleri açıklamayıp, gizleyen anlamındadır.

. Burada anlatılanların şimdiki gibi su tesisatlarının olmadığı, temizlik araçlarının bu derecede gelişmediği çağlarda, zarûreti giderecek nitelikte temizlik yöntemleri olduğu unutulmamalıdır. Elbette şimdiki dönemde çok daha iyi şartlarda temizlenme imkânı vardır.

. Tebliğ: Allah'ın emirlerini noksansız ve fazlalıksız, aynen halka bildirmeleri.

. Zenb: Günah, suç ve kabahat.

. Gadr: Zulüm ve haksızlık, merhametsizlik.

Ve buyurmuştur ki: "*Kim benim ümmetimin bozulduğu bir zamanda sünnetime yapışıp onunla* **[178/b]** *amel ederse, o kimse yüz şehid sevabına nâil olur*." Ve buyurmuştur ki: "*Muhakkak ki İslâm dini dünyaya garip*

gelmiş, garip gidecektir. Benden sonra, insanların bozduğu sünnetimi düzeltenlere müjdeler olsun.” Ve buyurmuştur ki: “*Siz kendi dünyanızın işlerinizi daha iyi bilirsiniz. Bana sormayınız. Ne zaman ki ben size din işlerinden birini emredersem, onu alıp kabul ediniz*.”

Ve buyurmuştur ki: “*Bütün sözlerin en hayırlısı, Allah teâlânın Kitabıdır. Hidâyetlerin en hayırlısı Muhammed aleyhisselâmın hidâyetidir. İşlerin en kötüsü sonradan çıkanlardır ki bid’attır. Her bid’at ise sapkınlıktır*.” Ve buyurmuştur ki: “*Bütün ümmetim cennete girer, ancak ibâ eden (inatlaşan, râzı olmayan, tenezzül etmeyen) giremez?” İbâ eden kimdir, diye sorulduğunda cevap vermiştir ki: “Bana uyan cennete girer, kim bana karşı gelirse, işte o ibâ etmiş olur.*” Ve buyurmuştur ki: “*Kim ki helâl lokma yiyip sünnetime göre yaşarsa, insanlar ondan emin olurlar, ona güven duyarlar. O kişi cennete gider.” Denilmiştir ki: “Bu zamanda senin ümmetin içinde böyle kişiler çok bulunur.” Bunun üzerine şöyle cevap vermiştir: “Benden sonra bir topluluk içinde ancak bir tane bulunur.*”

Ve buyurmuştur ki: “*Kim benim ümmetimin bozulduğu bir zamanda sünnetime yapışıp onunla* **[178/b]** *amel ederse, o kimse yüz şehid sevabına nâil olur*.” Ve buyurmuştur ki: “*Muhakkak ki İslâm dini dünyaya garip gelmiş, garip gidecektir. Benden sonra, insanların bozduğu sünnetimi düzeltenlere müjdeler olsun*.” Ve buyurmuştur ki: “*Siz kendi dünyanızın işlerinizi daha iyi bilirsiniz. Bana sormayınız. Ne zaman ki ben size din işlerinden birini emredersem, onu alıp kabul ediniz*.”

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) bazı hadîs-i şeriflerinde buyurmuştur ki: “*Ey ümmet ve ashâbım! Siz şehâdet etmez misiniz ki Allah teâlâdan başka ibadete lâyık kimse yoktur ve ben onun hak peygamberiyim? Evet, şehâdet ederiz, ey Allah’ın Rasûlü dediler. Bunun üzerine buyurmuştur ki: “Muhakkak ki Kur’ân’ın bir ucu Allâh’ın (kudret) elinde, bir ucu sizin elinizdedir. Ona sağlam yapışınız. Şüphesiz ki siz Kur’ân-ı Kerîm’e göre yaşadıktan sonra şaşırıp helâk olmazsınız.*” Ve buyurmuştur ki: “*Bu Kur’ân, kıyamet gününde şefaati kabul olunan bir şefaatçidir. Şikâyeti önemsenen etkili bir şikâyetçidir. Kendisine yapışarak, içindekilere uygun yaşayanları alıp Cennet tarafına gider. Kendisine uygun yaşamaktan yüz çevirenleri ise cehennem ateşine sevk eder.*” Ve buyurmuştur ki: “*Kim Kur’ân’ı okuyup gereğince yaşarsa, kıyamet günü o kimsenin anne ve babasına bir taç giydirilir ki ışığı dünyadaki evlerde bulunan güneş ışığından daha güzel görünür.* (Anne ve babasının durumu böyle olursa) *ya bu Kur’ân’a göre yaşayanın derecesi nice olur?*”

1-Hudâ Rabbim nebîm hakkâ Muhammed'dir Rasûlullâh

İnsanın, câhil ve gâfil olduğunda hayvanlar gibi olduğunu, ilim ve marifet sahibi olduğunda ise "insan-ı kâmil" mertebesine vasıl olduğunu bildirir.

Ve buyurmuştur ki: "*Sizden birinizin arzu ve istekleri, benim getirdiğim şeriatın hükümlerine uygun olmadıkça, o kimse mü'min sayılmaz*." Ve buyurmuştur ki: "*İsrâiloğullarının başına gelen kargaşalar (fitneler), elbette benim ümmetime de gelecektir. Hatta onlar içinde alenî anasıyla zina eden olmuş ise, benim ümmetimden de onu yapan çıkacaktır. İsrâiloğulları yetmiş iki zümreye ayrılmıştır. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Ve bunların hepsi cehenneme gidecek, yalnız bir zümresi kurtulacaktır." O bir grup kurtuluş fırkası hangisidir, diye sorulduğunda, "Benim ve ashâbımın gittiği yolda gidenlerdir*" buyurmuştur.

30-Dahi ben Peygamberler hakkında bildim; ismet, fıtnat-ı nezâfet, emanet, sıdk ile Allah'ın hükümlerini tebliğ etmek.

31-Bütün peygamberler; gadr, zenb, anlayışsızlık, yalancılık, kitmân ve ihanetten uzaktır. Bu kötü huylarla Allah'ın nebîlerinin alâkası yoktur.

Ve buyurmuştur ki: "*Kim ki benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Her amelin bir hırs ve arzusu vardır. Her hırsın bir ara verme ve kesilmeden (fetret) dolayı usanması vardır. Kimin usanması, sünnetime uygun olursa, doğru yolu bulmuştur. Kimin usanması sünnetimden başka bir yönde olursa helâk olmuştur."* Ve buyurmuştur ki: "*Ben içinizden birine, ana-babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevgili gelmedikçe o kimse mü'min sayılmaz*." Ve buyurmuştur ki: "*Kim şeriatimizde olmayan bir iş icad ederse, o iş reddedilmiştir*."

Ve buyurmuştur ki: "*Sakın ola ki sizden birinizin benim bir emrimi ya da nehyimi duyduğunda rahat koltuğunda yaslanır vaziyette şöyle dediğini duymayayım: Ben bunu bilmem, biz ancak Allah'ın kitabında ne bulursak ona uyarız.*" Ve buyurmuştur ki: "*Sizden biriniz rahat koltuğunda uzanıp da öyle mi zanneder ki Allah teâlâ bu Kur'ân'da haram eylediği şeylerden başka bir şey haram etmemiştir. Dikkat ediniz ki ben de pek çok öğüt vermişimdir, emirler etmişimdir. Çok şeyden sakındırmışımdır ki onlar Kur'ân kadardır. Belki de daha çoktur. Muhakkak ki Allah teâlâ ehl-i kitaptan olan zimmîlerin evlerine izinsiz girmenizi, kadınlarını dövmenizi ve meyvelerini yemenizi helâl etmemiştir. Cizyelerini verdikleri müddetçe, sizden emin olarak yaşayıp giderler*."

Ve buyurmuştur ki: "*Kim ki benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Her amelin bir hırs ve arzusu vardır. Her hırsın bir ara verme ve kesilmeden (fetret) dolayı usanması vardır. Kimin usanması, sünnetime uygun olursa, doğru yolu bulmuştur. Kimin usanması sünnetimden başka bir yönde olursa helâk olmuştur."* Ve buyurmuştur ki: "*Ben içinizden birine, ana-babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevgili gelmedikçe o kimse mü'min sayılmaz*." Ve buyurmuştur ki: "*Kim şeriatimizde olmayan bir iş icad ederse, o iş reddedilmiştir*."

Ve buyurmuştur ki: "*Şüphesiz ki yakında bir kargaşa* (fitne) *çıkacaktır. O fitneden çıkış yeri Allah'ın kitabıdır ki ona göre yaşayan kurtulur. Çünkü sizden öncekilerin eserleri* (ve başlarına gelenler) *ile sizden geriye kalacak haberler ve aranızdaki* (olayların) *hükümleri onda vardır. Kur'ân, hak ile bâtılı birbirinden ayırır. O, bir oyun ve eğlence değildir. Kur'ân'ı terkeden zorbaları Allah teâlâ mahveder. Ondan başkasından doğru yol uman şaşırıp gider. Çünkü Allah teâlâ Kur'ân'ı sapasağlam bir ip hikmetli bir zikir ve dosdoğru yol eylemiştir. Ancak Kur'ân'dır ki nefsanî arzu ve isteklerle haktan bâtıla kaymaz. Değişik dillerde* (okunmakla) *başka şekillere girmez. Âlimler onu* (okumaya) *doymaz. Tekrar tekrar okunmakla eskimez. Mûcizeleri tükenmez. Ve Kur'ân'dır ki cinler onu duyduğunda hükmünden yüz çevirmezler. Hatta demişlerdir ki:* **"Gerçekten biz, doğru yola ileten hârikulâde güzel bir Kur'ân dinledik de ona iman ettik."** (Cin, 72/1) *Şu halde her kim ki Kur'ân'a uygun konuşursa tasdik olunur, kim de Kur'ân'ın emirlerine göre davranırsa büyük sevap ile mükafatlandırılır. Kim ki onun hükümleriyle hüküm verirse, adâletli olur. Ve kim ki insanları onunla bir yola çağırırsa, dosdoğru yola çağırmış olur.*"

Gerçi **"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım"** (Mâide, 5/3) âyetinde ifade edildiği üzere, yalnız Kitap ve sünnet ile amel etmek, kurtuluş için yeterli sebeptir. Onlarla amel etmek maksada ulaştıran mükemmel bir araçtır. Hak teâlânın yolunda sağa sola sapmadan giden, eninde sonunda cennet konaklarına ulaşır. Kitab ve sünneti kendisine rehber edinen âhirette emniyet yurdu olan cennet bahçelerine girer. Bununla beraber veraset ilmi, hak sözler hazinesinin vârisi ve peygamberlerin sonuncusunun definesinin hediyesidir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki müctehid âlimlerin en büyükleri ve Hanefî mezhebinin önde gelen fıkıh âlimleri demişlerdir ki: büyük tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra makadı taş ile ya da "kesek" ile silmek sünnettir. Bu iş için kullanılan taşın tek (sayıda) olması müstehaptır. Taş ile

silindikten sonra su ile yıkamak ve bir bez parçası ile kurulamak, iç çamaşırına su serpmek ve elini sert bir yerde kurulamak, bunların hepsi edeptendir. Eğer makad çevresinde pislik çok ise sadece taş ile silmek yetmez, su ile yıkamak da lâzımdır. Sağ el ile silmek ya da yıkamak mekruhtur. Bu iş, sol elle yapılmalıdır. Kemik, hayvan tezeği, insan ve hayvan yiyecekleri ile silinmek mekruhtur. Kıbleye karşı dönüp oturarak ya da kıbleye arkasını dönüp oturarak; güneş ya da aya karşı oturarak tuvalet ihtiyacını gidermek mekruhtur.

Ve buyurmuştur ki: "*Sizden birinizin arzu ve istekleri, benim getirdiğim şeriatın hükümlerine uygun olmadıkça, o kimse mü'min sayılmaz*." Ve buyurmuştur ki: "*İsrâiloğullarının başına gelen kargaşalar (fitneler), elbette benim ümmetime de gelecektir. Hatta onlar içinde alenî anasıyla zina eden olmuş ise, benim ümmetimden de onu yapan çıkacaktır. İsrâiloğulları yetmiş iki zümreye ayrılmıştır. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Ve bunların hepsi cehenneme gidecek, yalnız bir zümresi kurtulacaktır." O bir grup kurtuluş fırkası hangisidir, diye sorulduğunda, "Benim ve ashâbımın gittiği yolda gidenlerdir*" buyurmuştur.

Enes'e (r.a.) hazretlerine o Hazret buyurmuştur ki: "*Ey benim oğulcuğum! Eğer gücün yeterse, kalbinde hiç kimseye kin ve nefret olmadığı halde sabahlayıp akşamlayasın. Öyle işlemeye çalış. Çünkü bu benim sünnetimdir. Sünnetimi seven, beni de sevmiş olur. Beni seven cennette benimle beraber olur.*" Ve Habîb-i Ekrem (s.a.v)'e **Ömer ibn-i Hattab** (r.a.) gelip demiştir ki: "*Biz Yahudilerin bazı (kutsal) sözlerini işitip beğendik. Onların bir kısmını yazmak istiyoruz. Bize izin verir misiniz?*" deyince, ona cevap verip buyurmuştur ki: "*Yahudilerin ve Hristiyanların şaşkınlık ve birbirlerine kızgınlık içinde oldukarı gibi siz de mi şaşkınlığa düşeceksiniz? Şüphesiz ki ben size şu tertemiz dini (Şeriat-ı Mutahhara) öyle bir kemâl üzere getirmişimdir ki eğer Hz. Mûsa (a. s.) hayatta olsa idi, bana uymaktan başka yapacak bir işi olmazdı.*" Ve **İbn-i Ömer** (r. a.) Mekke ile Medine arasında bir ağaca geldiğinde, onun altında bir miktar öğle uykusu (kaylûle) uyurdu. Ve derdi ki "Hazret-i Peygamber de böyle yapardı."

Habîb-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Ey ümmet ve ashâbım! Size vasiyetim budur ki, Hak teâlâdan korkunuz. Bir Habeşî köle de olsa sizden olan idarecinize itaat ediniz. Çünkü uzun ömürlü olanlarınız, ileride çok ayrılıklar görecektir. İşte o zaman size lâzım olan benim sünnetimle amel etmektir. Sünnetime yapışmakta (sıkılığınız) bir şeyi azı dişlerinizle tutmanız*

gibi olsun. Benden sonra ortaya çıkan din işlerinden çok sakınmanız gerekir. Çünkü sonradan dine sokulan her şey bid'attır ve her bid'at de sapkınlıktır."

31-Bütün peygamberler; gadr, zenb, anlayışsızlık, yalancılık, kitmân ve ihanetten uzaktır. Bu kötü huylarla Allah'ın nebîlerinin alâkası yoktur.

30-Dahi ben Peygamberler hakkında bildim; ismet, fıtnat-ı nezâfet, emanet, sıdk ile Allah'ın hükümlerini tebliğ etmek.

6-Ne cisimdir, ne ârâzdır, ne uzayda yer kaplar, ne de cevherdir. Yemez, içmez, üzerinden zaman geçmez; bütün bunlardan münezzehtir Allah.

30-Dahi ben Peygamberler hakkında bildim; ismet, fıtnat-ı nezâfet, emanet, sıdk ile Allah'ın hükümlerini tebliğ etmek.

Ve buyurmuştur ki: "*Kim benim ümmetimin bozulduğu bir zamanda sünnetime yapışıp onunla* **[178/b]** *amel ederse, o kimse yüz şehid sevabına nâil olur*." Ve buyurmuştur ki: "*Muhakkak ki İslâm dini dünyaya garip gelmiş, garip gidecektir. Benden sonra, insanların bozduğu sünnetimi düzeltenlere müjdeler olsun*." Ve buyurmuştur ki: "*Siz kendi dünyanızın işlerinizi daha iyi bilirsiniz. Bana sormayınız. Ne zaman ki ben size din işlerinden birini emredersem, onu alıp kabul ediniz*."

3-Âdem aleyhisselâmın zürriyetindenim hem. Halîl'in milletiyim; dahî kıblem Kabe'dir, Beytullâh.

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) bazı hadîs-i şeriflerinde buyurmuştur ki: "*Ey ümmet ve ashâbım! Siz şehâdet etmez misiniz ki Allah teâlâdan başka ibadete lâyık kimse yoktur ve ben onun hak peygamberiyim? Evet, şehâdet ederiz, ey Allah'ın Rasûlü dediler. Bunun üzerine buyurmuştur ki: "Muhakkak ki Kur'ân'ın bir ucu Allâh'ın (kudret) elinde, bir ucu sizin elinizdedir. Ona sağlam yapışınız. Şüphesiz ki siz Kur'ân-ı Kerîm'e göre yaşadıktan sonra şaşırıp helâk olmazsınız.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bu Kur'ân, kıyamet gününde şefaati kabul olunan bir şefaatçidir. Şikâyeti önemsenen etkili bir şikâyetçidir. Kendisine yapışarak, içindekilere uygun yaşayanları alıp Cennet tarafına gider. Kendisine uygun yaşamaktan yüz çevirenleri ise cehennem ateşine sevk eder.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kim Kur'ân'ı okuyup gereğince yaşarsa, kıyamet günü o kimsenin anne ve babasına bir taç giydirilir ki ışığı dünyadaki evlerde bulunan güneş ışığından daha güzel görünür.* (Anne ve babasının durumu böyle olursa) *ya bu Kur'ân'a göre yaşayanın derecesi nice olur?*"

. Sıdk: Peygamberlerin doğru kişiler olması.

Ve buyurmuştur ki: "*Sakın ola ki sizden birinizin benim bir emrimi ya da nehyimi duyduğunda rahat koltuğunda yaslanır vaziyette şöyle dediğini duymayayım: Ben bunu bilmem, biz ancak Allah'ın kitabında ne bulursak ona uyarız.*" Ve buyurmuştur ki: "*Sizden biriniz rahat koltuğunda uzanıp da öyle mi zanneder ki Allah teâlâ bu Kur'ân'da haram eylediği şeylerden başka bir şey haram etmemiştir. Dikkat ediniz ki ben de pek çok öğüt vermişimdir, emirler etmişimdir. Çok şeyden sakındırmışımdır ki onlar Kur'ân kadardır. Belki de daha çoktur. Muhakkak ki Allah teâlâ ehl-i kitaptan olan zimmîlerin evlerine izinsiz girmenizi, kadınlarını dövmenizi ve meyvelerini yemenizi helâl etmemiştir. Cizyelerini verdikleri müddetçe, sizden emin olarak yaşayıp giderler*."

Ve buyurmuştur ki: "*Ey ümmetim! Gözünüzü açınız ki bana bu kitap verildi; bununla birlikte bir misli daha verilmiştir. Dikkat ediniz ki yakın bir zamanda çok mal sahibi kimseler kendi taht ve kürsüleri üzerinden insanlara derler ki: Yalnız Kur'an'la amel ediniz. Onda neyi helâl bulursanız, onu helâl biliniz. Neyi haram bulursanız onu haram biliniz. Hâlbuki Allah teâlânın Peygamberi'nin haram ettiği şeyler de, Allah'ın haram ettiği şeyler gibidir. Dikkat ediniz ki eşek eti size helâl olmaz. Azı dişi olan yırtıcı hayvanların eti de helâl olmaz. Zimmîlerin malını izinsiz almak helâl değil vebâldir. Şayet sahibinin ona ihtiyacı yoksa helâl olur. Bir kimse bir topluma misafir olsa, ev sahiplerine düşen görev ona yemek yedirmektir. Misafire lâyık olan ise onların yemeği kadar onlara iyilikte bulunmaktır.*"

Ve buyurmuştur ki: "*Bütün sözlerin en hayırlısı, Allah teâlânın Kitabıdır. Hidâyetlerin en hayırlısı Muhammed aleyhisselâmın hidâyetidir. İşlerin en kötüsü sonradan çıkanlardır ki bid'attır. Her bid'at ise sapkınlıktır*." Ve buyurmuştur ki: "*Bütün ümmetim cennete girer, ancak ibâ eden (inatlaşan, râzı olmayan, tenezzül etmeyen) giremez?" İbâ eden kimdir, diye sorulduğunda cevap vermiştir ki: "Bana uyan cennete girer, kim bana karşı gelirse, işte o ibâ etmiş olur.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kim ki helâl lokma yiyip sünnetime göre yaşarsa, insanlar ondan emin olurlar, ona güven duyarlar. O kişi cennete gider." Denilmiştir ki: "Bu zamanda senin ümmetin içinde böyle kişiler çok bulunur." Bunun üzerine şöyle cevap vermiştir: "Benden sonra bir topluluk içinde ancak bir tane bulunur.*"

Ve buyurmuştur ki: "*Şüphesiz ki bu Kur'ân, Allah'ın ziyafetidir. Şu halde gücünüz yettiğince Allah'ın ziyafetinden istifade ediniz. Muhakkak ki bu Kur'ân, Hak teâlânın sapasağlam bir ipi ve apaçık bir nûrudur. Fayda ve şifâ kaynağıdır. Kendisine yönelenleri koruyucudur. Ona uyanı* (her türlü

kötülükten) *kurtarıcıdır. Kur'ân, doğru yol üzeredir; onda hiçbir eğrilik yoktur ki düzeltilmeye ihtiyacı olmuş olsun. Kur'ân'ın mûcizeleri tükenmez, tekrar tekrar okumakla eskimez. Onu* (çok) *okuyunuz ki Allah teâlâ her harfine on sevap ihsan eder. Dikkat ediniz! Ben demedim ki (Elif-Lâm-Mîm) bir harftir. Lâkin Elif bir harf, Lam bir harf ve Mîm bir harftir.*"

. Veraset ilmi: Tasavvufî bilgiler (marifet) ve haller Hz. Peygamber'den (s.a.v.) velîlere miras kalmıştır. Velîler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vârisleridir. Bir evvelki velîden, bir sonraki velîye miras kalan bu bilgiler ve haller, günümüze kadar gelmiştir. Bu yüzden tasavvufa ilm-i miras, sûfîlere vâris-i Nebî adı verilir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 521.)

. A'lâ-yı illiyîn: Cennetin en yüksek tabakası. Âhirete giden tam kâmil mü'minlerin yeri. Hafaza meleklerinin divanları ismidir ki sâlihlerin amelleri oraya yükseltilir. Âhirette yüksek dereceye, dergâh-ı rızâya en yakın olan derecedir.

. İbn Hibbân, *Sahîh*, I/166, H. no: 122; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, II/126, H. no: 1539.

. *Buhârî*, "Edeb" 96; *Müslim*, "Birr" 165; *Ebû Dâvûd*, "Edeb" 122.

Ve buyurmuştur ki: "*Bütün sözlerin en hayırlısı, Allah teâlânın Kitabıdır. Hidâyetlerin en hayırlısı Muhammed aleyhisselâmın hidâyetidir. İşlerin en kötüsü sonradan çıkanlardır ki bid'attır. Her bid'at ise sapkınlıktır*." Ve buyurmuştur ki: "*Bütün ümmetim cennete girer, ancak ibâ eden (inatlaşan, râzı olmayan, tenezzül etmeyen) giremez?" İbâ eden kimdir, diye sorulduğunda cevap vermiştir ki: "Bana uyan cennete girer, kim bana karşı gelirse, işte o ibâ etmiş olur.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kim ki helâl lokma yiyip sünnetime göre yaşarsa, insanlar ondan emin olurlar, ona güven duyarlar. O kişi cennete gider." Denilmiştir ki: "Bu zamanda senin ümmetin içinde böyle kişiler çok bulunur." Bunun üzerine şöyle cevap vermiştir: "Benden sonra bir topluluk içinde ancak bir tane bulunur.*"

. Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidu'l-mecmua fi'l-ehâdisi'l-mevdu'a*, Tahric: Abdurrahman Yahya el-Muallimi, c. I, Beyrut 1407, s. 326, no: 18.

. İnsan-ı kâmil: Yetkin insan, mükemmel insan demektir. Tasavvufta çok çeşitli açıklamaları vardır. Mesela, Allah'ın zât, sıfat, isim ve fiilleriyle en mükemmel biçimde tecellî ettiği insan; Âlemin var oluşunun ve varlığının sürdürülmesinin sebebi; Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nûru, hakikat-i Muhammediyye, hakîki mürşid. Daha fazla bilgi için bkz., (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 250.)

. *Ebû Dâvûd*, "Salât" 349; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/521, H. no: 2335.

. İbn Hibbân, *Sahîh*, I/166, H. no: 124; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, IX/132, H. no: 8655.

. *Tirmîzî*, "Fezâilü'l-Kur'ân" 14; Müttakî el- Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/370, H. no: 1636.

. *Dârimî*, "Fezâilü'l-Kur'ân" 1; Hâkim, *el-Müstedrek*, II/774, H. no: 2040; İbnü'l-Cevzî, *İlelü'l-Mütenâhiye*, I/109, H. no: 145.

. *Ebû Dâvûd*, "Et'ime" 33; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XX/283, H. no: 670; Darekutnî, *Sünen*, IV/287, H. no: 59

. Zimmî: İslâm devletinin tabiiyyet ve himâyesinde bulunan Müslüman olmayan kimse(ler).

. Cizye: Müslüman olmayan tebaadan (ehl-i kitap) alınan vergi.

. *Ebû Dâvûd*, "Sünnet" 6; *Tirmîzî*, "İlim" 10; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/175, H. no: 882.

. Beyhakî, *el-İtikâd*, I/184.

. *İbn Mâce*, "Mukaddime" 6; *Ebû Dâvûd*, "Sünnet" 6; *Tirmîzî*, "İlim" 16.

. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/129, H. no: 1277; *İbn Mâce*, "Mukaddime" 16; *Tirmîzî*, "Fezâilü'l-Kur'ân" 13.

. *Müslim*, "Cum'a" 43; *İbn Mâce*, "Mukaddime" 7.

. *Ebû Dâvûd*, "İmâre" 1; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/174, H. no: 881.

. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII/401, H. no: 8713; *Buhârî*, "İ'tisam" 2; İbn Hibbân, *Sahîh*, I/111, H. no: 17; Hâkim, *el-Müstedrek*, I/80, H. no: 182.

[177/a] Ve buyurmuştur ki: "*Şeytan sizin bu memleketinizde kendisine kulluk edilip perestij edilmesinden ümidini kesmiştir. Fakat ona kulluk edilmesinin dışında sizin önemsemediğiniz, küçük gördüğünüz hatalarınıza râzı olur. O halde onun memnun olduğu işleri yapmaktan kaçınınız. Çünkü ben size öyle bir şey bıraktım ki ona sımsıkı tutunursanız elbette, ebedî olarak şaşırmayıp doğru yol üzere bulunursunuz. (Bahsettiğim) o şey, Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün sünnetidir*." Ve buyurmuştur ki: "*Kim ki Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup ezberlerse, onun helâlini helâl, haramını haram bilip buna göre amel işlerse, Hak teâlâ Kur'ân-ı Kerîm ile onu Cennete koyar. Kendi ev halkından cehenneme müstehak olan on kişiye şefaatçi kılar*."

. Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/217, H. no: 1084.

. *Müslim*, "Fezâil" 140; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, IV/280, H. no: 4424.

. *Tirmîzî*, "İlim" 16.

. *Tirmîzî*, "Îmân" 18; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/182, H. no: 928.

. Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VI/197, H. no: 5414; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/184, H. no: 932.

. *Tirmîzî*, "Sıfatü'l-Kıyâme" 60; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, 15, H. no: 43365.

. *Tirmîzî*, "Îmân" 13; Taberânî; *Mu'cemü'l-evsat*, V/478, H. no: 4912; Kudâî, *Müsnedü'ş-şihâb*, II/139, H. no: 1055.

. Garip (Garib): Arapça'da şu anlamlara gelmektedir: 1-Kimsesiz, zavallı. 2-Gurbette kendi memleketinin dışında bulunan, yabancı. 3-Tuhaf, şaşılacak, bambaşka. 4-Dokunaklı.

. *Buhârî*, "Nikâh", 1.

. Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IV/104, H. no: 2135; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, I/422, H. no: 809, 810, 811.

. Bezzâr, *Müsned*, VI/338, H. no: 2346; İbn Hibbân, *Sahîh*, I/107, H. no: 11; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, II/284, H. no: 2186; Beyhakî, *Şu'abü'l Îmân*, III/399, H. no: 3878.

30-Dahi ben Peygamberler hakkında bildim; ismet, fıtnat-ı nezâfet, emanet, sıdk ile Allah'ın hükümlerini tebliğ etmek.

. İsmet: Peygamberlerin günah işlemekten korunmuş olmaları.

. Araz: Kendi kendine vücut bulamayıp başka bir cevherle meydana gelen hal ve keyfiyetler. Renkler, tatlar ve kokular gibi.

. Emanet: Peygamberlerin güvenilir kişiler olması.

. Fıtnat-ı nezâfet: Temiz bir zekâ, anlayış ve kavrayış.

. *Buhârî*, "Sulh" 5; *Müslim*, "Akdiyye" 17; *Ebû Dâvûd*, "Sünnet" 6.

. *Buhârî*, "Îmân" 8, *Müslim*, "Îmân" 69-70; *İbn Mâce*, "Mukaddime" 9.

. Millet, din mânâsına kullanılmıştır.

. Hakkâ kelimesi yazma nüshada "ancak" şeklinde geçmektedir.

Hazret-i Peygamber aleyhisselâmdan miras kalan manevî ilmi elde etmenin yolu da gönül ehli velîlere mürîd olup onları sevmek ve **[176/a]** şifâ olan nazarlarına uğramakla mümkün olur. **"İşte onlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy"** (En'âm, 6/90) emri gereğince hidâyet harmanlarından nasibini alıp "*Kişi sevdiği ile beraberdir*" hadîs-i şerifinde ifade edildiği üzere, onları sevenlerden (ya da onların sevdiklerinden) sayılmak için daima muhabbet şefkatlerini gönüllerin sığınağı eylemek ve ihlaslı vâridâtını, hükümdarın hazinesi gibi ruhun ve kalbin derinliklerinde saklamak gerekir.

30-Dahi ben Peygamberler hakkında bildim; ismet, fıtnat-ı nezâfet, emanet, sıdk ile Allah'ın hükümlerini tebliğ etmek.

Ve buyurmuştur ki: "*Kim benim ümmetimin bozulduğu bir zamanda sünnetime yapışıp onunla* **[178/b]** *amel ederse, o kimse yüz şehid sevabına nâil olur*." Ve buyurmuştur ki: "*Muhakkak ki İslâm dini dünyaya garip gelmiş, garip gidecektir. Benden sonra, insanların bozduğu sünnetimi düzeltenlere müjdeler olsun*." Ve buyurmuştur ki: "*Siz kendi dünyanızın işlerinizi daha iyi bilirsiniz. Bana sormayınız. Ne zaman ki ben size din işlerinden birini emredersem, onu alıp kabul ediniz*."

Ve buyurmuştur ki: "*Kim ki benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Her amelin bir hırs ve arzusu vardır. Her hırsın bir ara verme ve kesilmeden (fetret) dolayı usanması vardır. Kimin usanması, sünnetime uygun olursa, doğru yolu bulmuştur. Kimin usanması sünnetimden başka bir yönde olursa helâk olmuştur."* Ve buyurmuştur ki: "*Ben içinizden birine, ana-babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevgili gelmedikçe o kimse mü'min sayılmaz*." Ve buyurmuştur ki: "*Kim şeriatimizde olmayan bir iş icad ederse, o iş reddedilmiştir*."

31-Bütün peygamberler; gadr, zenb, anlayışsızlık, yalancılık, kitmân ve ihanetten uzaktır. Bu kötü huylarla Allah'ın nebîlerinin alâkası yoktur.

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) bazı hadîs-i şeriflerinde buyurmuştur ki: "*Ey ümmet ve ashâbım! Siz şehâdet etmez misiniz ki Allah teâlâdan başka ibadete lâyık kimse yoktur ve ben onun hak peygamberiyim? Evet, şehâdet ederiz, ey Allah'ın Rasûlü dediler. Bunun üzerine buyurmuştur ki: "Muhakkak ki Kur'ân'ın bir ucu Allâh'ın (kudret) elinde, bir ucu sizin elinizdedir. Ona sağlam yapışınız. Şüphesiz ki siz Kur'ân-ı Kerîm'e göre yaşadıktan sonra şaşırıp helâk olmazsınız.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bu Kur'ân, kıyamet gününde şefaati kabul olunan bir şefaatçidir. Şikâyeti önemsenen etkili bir şikâyetçidir. Kendisine yapışarak, içindekilere uygun yaşayanları alıp Cennet tarafına gider. Kendisine uygun yaşamaktan yüz çevirenleri ise cehennem ateşine sevk eder.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kim Kur'ân'ı okuyup gereğince yaşarsa, kıyamet günü o kimsenin anne ve babasına bir taç giydirilir ki ışığı dünyadaki evlerde bulunan güneş ışığından daha güzel görünür.* (Anne ve babasının durumu böyle olursa) *ya bu Kur'ân'a göre yaşayanın derecesi nice olur?*"

52-(Gerçekte) heyûlâ yoktur; filozofların zihinlerinde maddenin bir parçasıdır. Sûfîlere göre o, parçalara ayrılma özelliğinden uzaktır.

Ve buyurmuştur ki: "*Sakın ola ki sizden birinizin benim bir emrimi ya da nehyimi duyduğunda rahat koltuğunda yaslanır vaziyette şöyle dediğini duymayayım: Ben bunu bilmem, biz ancak Allah'ın kitabında ne bulursak ona uyarız.*" Ve buyurmuştur ki: "*Sizden biriniz rahat koltuğunda uzanıp da öyle mi zanneder ki Allah teâlâ bu Kur'ân'da haram eylediği şeylerden başka bir şey haram etmemiştir. Dikkat ediniz ki ben de pek çok öğüt vermişimdir, emirler etmişimdir. Çok şeyden sakındırmışımdır ki onlar Kur'ân kadardır. Belki de daha çoktur. Muhakkak ki Allah teâlâ ehl-i kitaptan olan zimmîlerin evlerine izinsiz girmenizi, kadınlarını dövmenizi ve meyvelerini yemenizi helâl etmemiştir. Cizyelerini verdikleri müddetçe, sizden emin olarak yaşayıp giderler*."

[177/a] Ve buyurmuştur ki: "*Şeytan sizin bu memleketinizde kendisine kulluk edilip perestij edilmesinden ümidini kesmiştir. Fakat ona kulluk edilmesinin dışında sizin önemsemediğiniz, küçük gördüğünüz hatalarınıza râzı olur. O halde onun memnun olduğu işleri yapmaktan kaçınınız. Çünkü ben size öyle bir şey bıraktım ki ona sımsıkı tutunursanız elbette, ebedî olarak şaşırmayıp doğru yol üzere bulunursunuz. (Bahsettiğim) o şey, Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün sünnetidir*." Ve buyurmuştur ki: "*Kim ki Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup ezberlerse, onun helâlini helâl, haramını haram bilip buna göre amel işlerse, Hak teâlâ Kur'ân-ı Kerîm ile onu Cennete koyar. Kendi ev halkından cehenneme müstehak olan on kişiye şefaatçi kılar*."

Enes'e (r.a.) hazretlerine o Hazret buyurmuştur ki: "*Ey benim oğulcuğum! Eğer gücün yeterse, kalbinde hiç kimseye kin ve nefret olmadığı halde sabahlayıp akşamlayasın. Öyle işlemeye çalış. Çünkü bu benim sünnetimdir. Sünnetimi seven, beni de sevmiş olur. Beni seven cennette benimle beraber olur.*" Ve Habîb-i Ekrem (s.a.v)'e **Ömer ibn-i Hattab** (r.a.) gelip demiştir ki: "*Biz Yahudilerin bazı (kutsal) sözlerini işitip beğendik. Onların bir kısmını yazmak istiyoruz. Bize izin verir misiniz?*" deyince, ona cevap verip buyurmuştur ki: "*Yahudilerin ve Hristiyanların şaşkınlık ve birbirlerine kızgınlık içinde oldukarı gibi siz de mi şaşkınlığa düşeceksiniz? Şüphesiz ki ben size şu tertemiz dini (Şeriat-ı Mutahhara) öyle bir kemâl üzere getirmişimdir ki eğer Hz. Mûsa (a. s.) hayatta olsa idi, bana uymaktan başka yapacak bir işi olmazdı.*" Ve **İbn-i Ömer** (r. a.) Mekke ile Medine arasında bir ağaca geldiğinde, onun altında bir miktar öğle uykusu (kaylûle) uyurdu. Ve derdi ki "Hazret-i Peygamber de böyle yapardı."

Ancak, Hakk'ın zıt isimlerinin (esmâ-i mütekãbile) tecellî mahalli ve birbirine muhâlif sıfatlarının aynası oldukları için bazen **"yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık"** (İsrâ, 17/ 70) hitâbıyla şereflenip memnun olurlar, bazen de **"yeryüzünde fesâd çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun, dediler"** (Bakara, 2/30) ifadeleriyle, meleklerin Hak teâlâya verdikleri cevapta olduğu gibi ayıplanıp eleştirilirler. Kimi zaman, "*Yarattıklarımı senin için yarattım*" hadîs-i kudsîsi gereğince, Hak teâlânın birliği (ehadiyet) dergâhının sevgilisi olmaları sebebiyle İlâhî cezbe kanatları ile *"a'lâ-yı illiyîn*"in en yüksek derecesi olan Hak'tan başka hiçbir şeyi görmeme (cem'ül-cem') makãmına yükselirler, kimi zaman da bazıları **"Onlar hayvanlar gibidir, belki daha da aşağıdırlar"** (A'râf, 7/179) âyetinde belirtildiği gibi Allah'ın gazabına uğrayarak aşağılık ve âdî arzuların "esfel-i sâfilîn"in en aşağı bölgelerine inerler. Birinci gruptakiler, **"İyiler muhakkak cennettedir"** (İnfitâr, 82/13) âyetiyle müjdelenirken, diğer gruba da **"Kötüler muhakkak cehennemdedirler"** (İnfitâr, 82/14) âyetiyle mahvolacakları ve azâba uğrayacakları haber verilmiştir.

İKİNCİ FASIL

Dünyanın aslını ve hakikatini, ondan yüz çevirip uzaklaşmayı, dünyanın beğenilmeyen şeylerini ve ondan istenilen mânâyı sekiz madde ile beyan eder.

Birinci Madde

Dünyanın fânî, çok beğenilip istenilen bir rezil, keder ve üzüntü kaynağı, zulüm ve karanlıklar ocağı, şeytanın tayfası, hayvanî oyun, eğlence ve geleceğe dair hayallerden ibaret oluşunu Kur'ân-ı Kerîm âyetleri ve hadîs-i kudsîlerle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak teâlâ kullarına olan merhameti sebebiyle onları kendi yüce huzuruna davet etmiş ve doğru yolu gösterip dünya hayatının lezzetlerine sermaye olduğunu duyurmuştur. Nitekim Kelâm-ı Kadîm'inde şöyle buyurmuştur: "Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır." (Âl-i İmrân, 3/ 14) "Rableri onlara, tarafından bir rahmet **[183/b]** ve hoşnutluk ile kendileri için içinde tükenmez nimetler bulunan cennetle müjdeler. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Şüphesiz ki Allah katında büyük mükafat vardır." (Tevbe, 9/ 21-22) "Bu dünya hayatı ise aldatma metaından başka bir şey değildir." (Âl-i İmrân, 3/185) "İnkârcıların (refah içinde) diyar diyar dolaşması, sakın seni aldatmasın" (Âl-i İmrân, 3/ 196)

"İyi kişiler için Allah katındaki (nimetler) daha hayırlıdır." (Âl-i İmrân, 3/ 198) "Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttakî olanlar için âhiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?" (En'âm, 6/32) "Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir ve büyük mükâfat Allah katındadır." (Enfâl, 8/28) "De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Rasûlünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez." (Tevbe, 9/24) "Dünya hayatını âhirete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünya hayatının faydası âhiretin yanında pek azdır." (Tevbe, 9/38) "De ki: Ancak Allah'ın lutfu ve

rahmetiyle, işte bunlarla sevinsinler. Bu, onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır." (Yûnus, 10/ 58) "Onlar dünya hayatıyla şımardılar. Oysa âhiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir." (Ra'd, 13/ 26)

"Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir, Allah katındakiler ise bâkîdir. Elbette sabırlı davrananlara yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz." (Nahl, 16/96) "Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır." (Kehf, 18/46) "(Ey mü'minler!) Hep birden Allah'a tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz." (Nûr, 24/31) "Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ buna aklınız ermeyecek mi?" (Kasas, 28/60) "Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın" (Lokman, 31/33) "Onlar, dünya hayatının görünen yüzü bilirler; âhiretten ise, onlar tamamen gâfildirler." (Rûm, 30/7) "Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na teslim olun, sonra size yardım edilmez." (Zümer, 39/54) "O, kullarının tövbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir." (Şûrâ, 42/25)

"Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir öğünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki bitirdiği şey, ziraatçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çer-çöp olur. Âhirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir." (Hadîd, 57/20) "De ki: Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha yararlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır." (Cuma, 62/11) "Ey iman edenler! Samimi bir tövbe ile Allah'a dönün." (Tahrîm, 66/8) "Hayır! Doğrusu siz, çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, âhireti bırakıyorsunuz. Yüzler vardır ki o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır (O'nu göreceklerdir)." (Kıyâme, 75/ 20-23) "Azana ve dünya hayatını âhirete tercih edene, şüphesiz cehennem tek barınaktır. Rabbinin makãmından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegane barınaktır." (Nâzi'ât, 79/ 37-41) "Fakat siz (ey insanlar) âhiret daha hayırlı ve daha devamlı olduğu halde dünya hayatını tercih ediyorsunuz." (A'lâ, 87/16-17) "Gerçekten senin için âhiret dünyadan daha hayırlıdır. Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın."

(Duhâ, 93/ 4-5) “Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki nihayet kabirleri ziyaret ettiniz. Hayır! Yakında bileceksiniz! Elbette yakında bileceksiniz!” (Tekâsür, 102/ 1-4)

Hak teâlâ bazı kudsî hadislerde şöyle buyurmuştur: “*Ey Âdemoğlu! Ömrünü dünyalık isteyerek geçirdin. Cenneti ne zaman isteyeceksin? Kim dünyalık bir şeyin üzüntüsüyle sabahlarsa, sanki bana kızmış, benden geleni beğenmemiş gibi olur.*” “*Ey Âdemoğlu! Dünyanın fânî olduğunu çok iyi bildiği halde onunla huzur bulup mutlu olan kimseye ve âhiretin ise sonsuz, nimetlerinin bâkî olduğunu bildiği halde ondan kendini uzak tutana şaşarım.*”

“*Ey Âdemoğlu! Dünyaya tapındınız ve bana kavuşmayı unuttunuz. Sizin misaliniz, dışı çok güzel ve çekici, içi ise çok çirkin mezarlar gibidir.*”

“*Ey Âdemoğlu! Dünya ancak (ahirette) yurdu olmayanın yurdu, (ahirette) nasibi olmayanın malıdır. Aklı kıt olanlar o dünyaya üşüşür, imanı kuvvetli olmayanlar onunla mutlu olur, Allah’a tevekkülü olmayanlar ona hırsla koşar, marifeti olmayanlar dünyalık istek ve arzulara rağbet eder. Kim yok olup gidecek bir nimet, kesilip sona erecek bir hayat, gelip geçecek istek ve hevesler isterse kendine yazık etmiş ve Rabbini unutmuş olur. Dünya hayatı onu kandırmıştır.*”

“*Ey Âdemoğlu! Dünya sevgisiyle kalplerinizi öldürmeyiniz! Çünkü onun sonu yakındır. Sonunda benim vechim (zâtım) müstesna, her şey yok olacaktır. Dünyaya rağbet ettiğiniz gibi bana rağbet etseydiniz, iki dünyada da sizi mesud, bahtiyâr ederdim.*”

“*Ey Âdemoğlu! Eğer benim muhabbetimi istiyorsan, kalbinden dünya sevgisini çıkartmalısın. Çünkü benim muhabbetimle dünya sevgisi ebediyyen bir kalpte bir araya gelemez. Çünkü su ile ateş bir kapta birlikte olamadığı gibi iki zıt bir arada olamaz.*”

“*Ey Âdemoğlu! Dünya sevgisi ile birlikte nasıl muhabbetimi istersin? Rızamı ve muhabbetimi dünyayı terk ederek iste. Bana kulluk için, vücudunu rahattan, ellerini rızıktan ve kalbini zenginlikten boşalt.*” “*Ey Âdemoğlu! Kim dünyayı tanır ve ondan uzaklaşırsa kurtuluşa erer,* **[184/a]** *kim de âhireti bilir ve ona koşarsa, (nimetlerine) kavuşur.*”

“*Ey Âdemoğlu! Dünya ve nimetleri gelip geçici, yaşantısı sona erici olduğu halde dünyaya nasıl rağbet edersin? Hâlbuki benim katımda bana itaat edenler için sekiz kapılı cennetler vardır. Kim rızamı ve ikramlarımı istiyorsa dünyayı terk etsin ve aza kanaat etsin.*” “*Ey Âdemoğlu! Kalbin muhabbetimle dolu olduğu bir vaziyette dünyayı terk et.*”

"*Ey Âdemoğlu! Helâller sana damla damla gelir, haramlar ise sel gibi akıp gelir. Eğer sel gibi haramları bırakıp damla damla gelen helâllere yönelirsen, kalbin ve halin benimle safâ bulup arınır.*"

"*Ey Âdemoğlu! Dünya malından seni bırakıp gidene üzülme, ondan sana verilene de sevinme! Çünkü dünya malı (sadece) bu gün senin için olup yarın başkasına aittir. Şu halde dünyayı terk et ve âhireti iste." "Çünkü ben sâlih kullarım için gözlerin görmediği ve kulakların işitmediği nimetler hazırladım."*[141]

Nazm

1-Yâ râkıde'l-leyl mesrûran bi-evvelihî
İnne'l-havâdise kad yatrukne eshâran
2-Efna'l-kurûnu'lletî kânet mun'imeten
Kerru'l-cedîdeyni ikbâlen ve idbâren

Nazm(ın tercümesi)

1- Ey mutlu yatıp uzanan, gecenin başında! Musibetler gelebilir o gecenin sonunda.
2-Nimet içinde olan zamanları telef etti; gece ve gündüz gelip gidişiyle.

Nazm

1-Tecerred mine'd-dunya fe-inneke innemâ
Haracte ile'd-dunya ve ente mucerredun
2-Teferred mine'd-dunya fe-inneke innemâ
Se-tahrucu mine'd-dunya ve ente mufredun

Nazm(ın tercümesi)

1-Çek elini eteğini sen dünyadan. Zaten yapayalnız geldin sen topraktan.
2-Çek elini eteğini sen dünyadan. Döneceksin yapayalnız yine, buradan.

Nazm

1-el-fakru cevherun ve siva'l-fakrı arazun
el-fakru şifâ'un ve siva'l-fakrı marazun
2-el-âlemu kulluhu hudâun ve gurûrun
Ve'l-fakru mine'l-âlemi sırrun ve garazun

Nazm(ın tercümesi)

1-Fakirlik bir cevherdir, ötesi ârâzdır. Fakirlik bir şifâdır, ötesi marazdır;

2-Evrenin tümü bir aldatmadır, gururdur. Dünya fakirliği bir sırdır, bir garazdır.

Nazm

1-İnnema'd-dunya ke-zıllın zâ'ilin
Ev ke-dayfin bâte leylen fe'rtahale
2-Ev ke-hulmin kad ra'âhu nâ'imun
Fe izâ mâ zehebe'n-nevmu batalun

Nazm(ın tercümesi)

1-Dünya, sadece kaybolan bir gölgedir, konaklayıp gidiveren bir misafirdir.
2-Uyuyanın gördüğü bir düştür, uyanınca da bir bitiştir.

Nazm

1-Elâ innema'd-dunya şarâbun mukedderun
Ve küllü harîsın fî hevâhâ mu'azzebun
2-İzâ lem yekun lî fi'l-hayâtî uzûbetun
Fe inne rahîka'l-mevti ehlâ ve a'zeb

Nazm(ın tercümesi)

1-Dünya bulanık bir şaraptan başka nedir? Her harîs, onun uğrunda azap çekmektedir.
2-Benim için yoksa bir halâvet bu dünyada, ölümün şarabı daha lezîz, daha cemîldir bana.

Nazm

1-En-nefsu tebkî ale'd-dunyâ ve kad alimet
Enne's-selâmete fîhâ terku mâ fîhâ
2-Lâ dâre li'l-mer'i ba'de'l-mevti yeskunuhâ
İlle'lletî kâne kable'l-mevti bânîhâ

Nazm(ın tercümesi)

1-Nefis ağlamaktadır bu dünyaya, biliyorsun. Esenlik, dünyadakini dünyaya bırakmaktır.
2-Sığınacak tek yeri vardır ölüm sonrası kişinin; ölümden önce olduysa bir sığınak kendinin.

Beyt
Ve men terake'd-dunyâ ve esbaha zâhiden
Fe mâ li'l-ezâ yevmen ileyhi sebîlun

Beyt(in tercümesi)
Dünyayı terk edip de zahid olursa insan; aslâ eziyet görmez hiçbir an, hiçbir zaman.

Beyt
Li-ehli'z-zuhdi fi'd-dâreyni izzun
Ve emnun bel surûrun fî huzûrin

Beyt(in tercümesi)
Zâhidlerin iki cihanda da şerefi vardır. Güveni vardır, huzurda sevinci vardır.

Nazm
1-Razînâ kısmete'l-cebbâri fînâ
Lenâ ılmun ve li'l-a'dâ'i mâlun

2-Fe inne'l-mâle yefnâ an karîbin
Ve ılmu'llâhi yebkâ lâ yezâlu

Nazm(ın tercümesi)
1-Biz râzı olduk, taksimâtına Allah'ın. İlim bizim, mal ile mülk ise düşmanın;
2-Çok geçmeden mal biter, fenâ bulur. Allah'ın ilmi devam eder, sonsuzdur.

Nazm
1-Mulûku'l-arzı ashâbu'r-re'âyâ
Abednâ nahnu hallâka'l-berâyâ [184/b]
2-İzâ ifteharû bi-dîbâcin ve kazz
Feharnâ bi'l-murakka'ı ve'l-abâyâ
3-Ve in rakibû hayulen sâbikâtin
Meşeynâ fi'l-huklâ yevmen hafâyâ

4-Ve in nezelû kusûran e'âliyâtin

Nezelnâ fi’l-mesâcidi ve’z-zevâyâ
5-Razînâ el-kûte min hubzi’ş-şa‘îr
İzâ ekelu’l-halâvete ve’l-kalâyâ

Nazm(ın tercümesi)
1-Yeryüzünün sahipleri, efendileri tebaanın. Kulluk ettik biz, yaratıcısına mahlukatın.
2-Şanla, şöhretle, ipekle övünürse onlar, övüncümüz olur bizim yamalı giysi ve abalar.
3-Binekleri olursa onların önde giden atlar, bineğimiz olur sessiz, görünmeyen mahluklar.
4-Yüksek saraylarda konaklarlarsa onlar, zâviye ve mescidler konağımız olur bizim.
5-Razı geldik biz, arpadan ekmeğe; onlar yesinler kızartmayı, tatlıyı.

Nazm
1-Hiye’d-dunya ekallu mine’l-kalîl
Ve âşıkuhâ ezellu mine’z-zelîl
2-Tasummu bi sihrihâ kavmen ve ta‘mâ
Fe-hum mutehayyirûne bi-lâ delîl

Nazm(ın tercümesi)
1-O dünya ki, «azın azı» denecek kadar önemsizdir. Onun aşığı rezilin ta kendisidir.
2-Sihri ile sağırlaştırır toplumu, kör eder. Delilsiz bir halde hayret ederler.

İkinci Madde

Dünyanın örfen ve şerefen bir belâ ve cefâ yurdu olduğunu, aynı zamanda göz boyayıcı, gaddar, vefâsız ve buğzedilmiş bir yer olduğunu; âhiretin ise zevk ve safâ yurdu olduğunu hadîs-i şeriflerle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Habîb-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz ümmetine olan şefkat ve merhameti sebebiyle âhiretin ebedî bir mekân (dâr-ı karar) olduğunu, dünyanın ise acımasız ve gaddar olduğunu duyurmuştur. Nitekim hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: “*Ey benim ümmetim ve ashâbım! Güzel hayata kavuşan kimse, dünya kendisini terk etmeden önce o dünyayı terk edendir.*” Ve buyurmuştur ki: “*Dünyada kendini bir kimsesiz ya da bir misafir bilesin, hatta kendini ölü kabul edesin. Böylece âhiret azığını*

hazırlayasın."[142] Ve buyurmuştur ki: "*Dünya sevgisi ve isteği bütün günahların baş sebebidir.*"[143] Ve buyurmuştur ki: "*Bir mü'mine bir dünyalık verildiğinde mutlaka Allah katındaki derecesi azalır. Eskisi gibi kalmaz."*[144] Ve buyurmuştur ki: "*Kimin niyet ve arzusu âhiret olup onun yoluna giderse, Hak teâlâ onun kalbine zenginlik verir; bütün işlerini toparlayıp kolaylaştırarak yardım eder. Dünyayı ona hizmetçi eyler. Kimin niyet ve arzusu da dünya olursa, Hak teâlâ onun fakirliğini (sürekli) gözünün önüne getirir. İşlerini dağınık kılar, zorlaştırır. O kimse hayretler içinde kalır. Hâlbuki dünyadan ona fazla bir nasip gelmez. Ancak takdir edileni gelir."*[145]

Ve buyurmuştur ki: "*Her gün bir nidâ edici üç kere nidâ edip der ki: dünyayı onun ehli için terk ediniz, siz âhiret yoluna gidiniz.*"[146] Ve buyurmuştur ki: "*Kim lüzumundan fazla dünyadan mal alırsa, bilmeden kendi helâkini almış olur.*"[147] Ve buyurmuştur ki: "*Dünyayı terk etmek, kalp ve bedenle rahat etmektir.*"[148] Ve buyurmuştur ki: "*İnsanların en zâhidi, dünyanın güzelliklerini terk edip âhiret âlemini idrak edeni ve yarınki günü ömründen saymayıp kendini ölülerden bilip ölüm hazırlığı yapandır.*"[149] Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'minin zindanı, kafirin ise seyrânıdır.*"[150] Ve buyurmuştur ki: "*Dünya (ömrü) bir saattir. Onu Allah'a kullukla geçirmek gerekir.*"[151] Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'mine duru ve temiz olmaz, mü'min onda rahat bulmaz. Nasıl duru ve temiz olsun ki? Mü'minin zindanı ve başının belâsıdır."*[152] Ve buyurmuştur ki: "*En fazla şaşılacak şey, ebedîlik ve huzur yurdunu (cennet) tasdik eden bir mü'minin bu geçici ve aldatıcı dünyaya meyletmesidir.*"[153]

Ve buyurmuştur ki: "*Muhakkak ki dünya, lezzetli bir sebze ve reyhan (fesleğen çiçeği)dır. Hak teâlâ onu size bir imtihan ve deneme olarak vermiştir. Çünkü (sizden önce) İsrâiloğullarına dünya malı bolca verildiğinde onlar öğünme elbisesine meylettiler. Nefis yiyeceklere tâlip olup lezzetli içeceklere rağbet ettiler. Sonunda da türlü türlü kargaşa ve bozgunluğa düşüp gitmişlerdir."*[154] Ve buyurmuştur ki: "*Mü'min kendi nefsinden ruhu için, dünyasından âhireti için, gençliğinden ihtiyarlığı için, hayatından ölümü için artırıp hazırlık yapsın. Çünkü dünya sizin için yaratılmıştır, siz ise âhiret için yaratılmışsınızdır.* **[185/a]** *Öldükten sonra cennet ya da cehennemden başka gidilecek yer yoktur.*"

Bir gün Hz. **Ebû Bekir Sıddîk** (r. a.) bal şerbeti istedi. İçerken şiddetle ağlamaya başladı. Ağlaması bitip sâkinleştikten sonra niçin ağladığı

sorulduğunda şu cevabı verdi:

"Bir seferinde Rasûlullah'ı (s.a.v.) üzerinden bir şeyi uzaklaştırır gibi yaparken gördüm. Hâlbuki yanında hiç kimse yoktu. Başka bir zaman bunu kendisinden sordum. Dedim ki:

"Yâ Rasûlallah! Üzerinizden bir şey uzaklaştırıyordunuz, fakat ben bir şey göremedim." Buyurdu ki:

"O dünya idi, bir şekle girip bana geldi. Onu reddedip dedim ki benden uzak dur! Giderken dönüp bana dedi ki: Sen benden kurtuldun, fakat senden sonra hiç kimse benden kurtulamaz."[155] İşte şimdi ben onun için ağlıyorum, demiştir."

Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ashâbından bazılarıyla yolda giderken bir oğlak leşinin yanından geçtiler. Efendimiz (s.a.v.) ashâbına dönüp demiştir ki:

"*Hanginiz bu oğlağı bir dirheme satın alırsınız?*"

Onlar "Bedava bile olsa almayız" dediler. Bunun üzerine o Hazret demiştir ki:

"*Vallâhi bu dünya (aslında) sizin katınızda bu leşten daha çirkin ve değersizdir.*"[156]

Ve buyurmuştur ki: "*Altın ve gümüş paraya ve süslü, işlemeli güzel elbiseye kulluk edenlere yazıklar olsun.*"[157] Yani âhirete yarayacak işleri bir tarafa koyup mal toplamak ve güzel elbiseler giymekten hoşlanan gâfil, helâk olsun diye temenni etmiştir. Ve buyurmuştur ki: "*Cehennem ateşinin etrafı nefsanî arzularla kuşatılmıştır. Cennet nimetleri ise nefsin beğenmediği şeylerle örtülmüştür.*"[158] Yani dünyevî isteklerine uyan cehennem ateşine gider. Hâlbuki o isteklerin arkasındaki cehennem ateşini görememiştir, ancak iştah duyduğu şeyleri görmüştür. Nefse sevimsiz gelen dinî zorluklara katlanan kimse ise cennete gider. Hâlbuki nefsi cenneti görmüyordu, ancak önündeki engelleri görüyordu. Ve buyurmuştur ki: "*Vallâhi ben sizin fakir olmanızdan endişe etmem, fakat sizin hakkınızda korkum şudur ki sizden öncekilere dünya bolca verildiği gibi size de verildiğinde öncekileri helâk ettiği gibi sizi de helâk eder.*"[159]

Yani, gaflet içerisinde dünyaya rağbet edersiniz. Dizginleri bütünüyle onun eline vermiş olduğunuz halde ömrünüz tamamlanır da Hak teâlâya yöneliş ve ibadetleriniz eksik kalır. Dünyalık sebebiyle aranızda düşmanlık çıkar. Ve duasında buyurmuştur ki: "Allah'ım*! Muhammed ailesinin rızkını yaşamak için yetecek derecede eyle!"*[160] demiştir. Ve buyurmuştur ki: "*Kendisine yetecek miktar rızık ile yetinen mü'min kurtuluşu*

bulmuştur.”[161] Ve buyurmuştur ki: *“O mü’min kurtuluşa ermiştir ki rızkın yeteri kadar olanına kanaat etmiş olsun.”*[162] Ve buyurmuştur ki: “*Âdemoğlu malım, malım der. (Hâlbuki) o, vehm edilen bir övünme vasıtasıdır. Malından yiyip tüketerek ve giyip eskiterek harcadığı ile Allah rızası için tasadduk ettiğinden başka nesi vardır?”*[163]

Ve buyurmuştur ki: “*Dünya malı çok olan kimse zengin değildir. Gerçek zengin Hak teâlânın kendisine verdiğine kanaat eden kimsedir.”*[164] Ve buyurmuştur ki: “*(Çok fazla sayıda) tarlalar ve bahçeler edinmeyiniz ki dünyaya rağbet edersiniz.*”[165] Ve buyurmuştur ki: “*Bir kişinin mal ve şeref hırsından dolayı kendi dinine verdiği ziyan, koyun sürüsü içine dalan iki aç kurdun o sürüye verdiği ziyandan daha çoktur.*”[166] Şereften maksat, makãm-mevki ve baş olma sevdasıdır.

Ve buyurmuştur ki: “*Dünyayı terk eyle ki Hak teâlâ sana muhabbet etsin. İnsanların elinde olan zenginliklere göz dikme ki insanlar sana muhabbet eylesin.”*[167] Ve buyurmuştur ki: “*Rabbim bana Mekke’nin vâdilerini altın ile doldurmayı arz etti de ben Ya Rabbi! Ben dünyada nimetler içinde kalmayı istemem. Bilakis bir gün aç, bir gün tok olayım. Aç kaldığım gün boyun bükerek seni zikredeyim, tefekküre dalayım. Tok olduğum gün ise sevinç içerisinde sana hamd ve şükür edeyim*”[168] dedim.

Ve buyurmuştur ki: “*Hak teâlâ dünyayı üç parçaya bölmüştür. Bir kısmını mü’mine, bir kısmını münafığa ve kalan kısmını da kâfire vermiştir. Mü’min dünyasından azığını alıp âhiret yoluna gider. Münafık, süs ve gösterişe tamah eder; kâfir ise kâr ve kazanç elde edip gider.*” Ve buyurmuştur ki: “*Bu dünya Muhammed’e ve ailesine lâyık değildir.*”[169] Ve buyurmuştur ki: “*İnsanlar gaflet uykusundadırlar.* **[185/b]** *Öldükleri zaman uyanırlar.*”[170]

Habîb-i Ekrem (s.a.v.) bir gün bir hasır üzerine yatıp uyumuştu. Uyandığında vücudunda hasır izi çıkmıştı. Bunu gören ashâbı “Yâ Rasûlallah! Sizin için bir yatak hazırlayalım” dediklerinde o Hazret buyurmuştur ki: “*Benim bu dünya ile bir alâkam yoktur. Bu dünyada bulunmamın misali, yolunun üstündeki bir ağacın altına uzanıp bir miktar gölgesinde dinlenen, sonra da o ağacın altından kalkıp yoluna devam eden bir yolcu gibidir.*”[171] Ve buyurmuştur ki: “*Bu dünya bir köprüdür ki hemen geçip gidesiniz. Onu bayındır hale getirmeye uğraşmayıp geçip yolunuza devam edesiniz.*”[172] Ve buyurmuştur ki: “*Dünyada kalacağınız kadar dünyalık elde ediniz. Âhirette yaşayacağınız kadar onun için çalışınız.*” Yani âhiret hayatını bayındır hale getirmek için çalışınız.

Îsâ aleyhisselâma birgün havârileri demişlerdir ki: “Ey Îsâ! Bize bir yer göster de oraya senin için bir ev yapalım.” O vakit bir deniz kenarında imişler. Hz. Îsâ (a.s.) onlara cevap verip demiş ki “*Denizin dalgaları üzerine kim bir bina yapabilir? Dünyayı kalınacak bir yer olarak kabul etmeyiniz. Ey havârilerim! Dünyayı Rab kabul etmeyiniz ki o da sizi kul edinmesin.”*

Nazm

1-Ser-i cümle hatâhâ hubb-ı dünyâst
Ne-dâred dûst û-râ her ki dânâst
2-Ne-şâyed dûstî-râ în aduvv hîç
Çu dil besten ne-mî-şâyed be-dü hîç
3-Serâser în cihân derd est u endûh
Ki her derdî buved mikdâr-ı sad kûh
4-Kesî kû dûstdâr-ı câvidânîst
Sezâvâr-ı azâb-ı în cihânîst
5-Muhammed ki nigîn-i enbiyâ bûd
İmâret hem ne-kerd u hem ne-fermûd
6-Serâser-i în cihân ber rû-yı âbest
Eger ber rû-yı âbest în habâbest
7-Ne-mî-şâyed imâret kerd ber âb
Ve ger kerdî şeved elbette gark-âb
8-Eger to merdî u sâhib- basîret
Me-kon zinhâr dünyâ râ imâret
9-Nişân-ı eblehî în-est hâsıl
Boved bâ în denî bisyâr mâ’il
10-Be-kulli dil ber ez dünyâ berâder
Çu âhır mî-şeved vîrân u ebter
11-Ez în dünyâ be-ğayr ez-mihnet u gam
Nasîbî nîst ber ferzend-i âdem
12-Me-kon zinhâr meyl ez-dil be-dunyâ
Gozeşten zûd bihter ez-kadem câ
13-Be-râh-ı âhiret dunyâ buved pul
Be-gûyem în sohen ez cuz’ u ez kul
14-Mecâz ân cuz’iyest u ayn-ı dunyâst
Hakîkat ân kulest u mahz-ı ukbâst
15-Kemâl-ı dâniş înest ey berâder

Ez-în pul tîz u tond u zûd begzer

Nazm(ın tercümesi)

1-Bütün hata ve kusurların başı dünya sevgisidir, aklı olan onu hiç sevmez.

2-Düşman olan bu dünya sevmeye değmez, ona gönül bağlamak hiç gerekmez.

3-Bu cihan baştanbaşa dert ve üzüntüdür, her derdi yüz dağ büyüklüğündedir.

4-Ebedî olanı seven kimse, bu cihanın azâbına lâyık değildir.

5-Peygamberlerin hâtemi olan Muhammed (s.a.v.) dünyayı imar etmedi, edilmesini de buyurmadı.

6-Bu cihan baştanbaşa bir su üzerindedir; su üzerindeyse eğer, bu bir köpüktür.

7-Suyun üzerinde bir şeyi imar etmek uygun değildir, sen imar edecek olursan, elbette suya garkolacaktır.

8-Eğer sen gönül eri ve basîret sahibi isen, sakın ola ki dünyayı imar etmeye kalkışma.

9-Bu yapılan, ahmaklığın nişanesidir, bu değersize meyleden de pek çoktur.

10-Ey kardeşim, gönlünü tamamen dünyadan arındır; çünkü sonunda bu dünya virân olacaktır.

11-Bu dünyadan gam ve sıkıntıdan gayrı, insanoğlunun hiçbir nasibi yoktur.

12-Sakın ola ki gönülden dünyaya meyletme, kalmaktansa bir an önce geçip gitmek yeğdir.

13-Unutma ki dünya âhiret yolculuğu için bir köprüdür, cüz' ve küll ile ilgili şu sözü de söyleyeyim:

14-Cüz', bir mecâzdır; dünyanın ta kendisidir, küll ise hakîkattir ve tam olarak ukbâ'dır.

15-Ey kardeş, bilginin kemâli şu sözdedir: bu (dünya) köprüsünden hızlı, çabuk ve aceleyle geç.

Üçüncü Madde

Dünyanın niteliğini, künhünü ve mâhiyetini, mihnet ve meşakkatini, ona meyledenin kötülüklerini ve onu terk edenin saâdetini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dünyanın halleri rüya ve gölgelere benzer. Dünya, gelip geçicidir. Dünya mihnet, meşakkat ve yüktür. Dünya yorgunluk-bıkkınlık yeri olup konaklayıp göçme mekânıdır. Dünya, terk edilmiş ve boşanmış bir kadın gibidir. Dünya, avâmı ahlâken bozar, zarar verir. Dünyayı terk etmek, en büyük nimet ve saâdettir. Dünyaya rağbet etmek, Hak teâlânın gazabını celp eder. Dünya, cebren kendisine cezb ettiğini incitir, sevdiğini ise mahveder. Dünya, bir bulut gölgesidir, uykudaki hayal ve karışık rüyalardır. Bu rüyaları gerçek zanneden avâm uykudadırlar.

Dünya, yok olup giden bir gölge ve uykudaki kişinin rüyasıdır. Dünyaya meyl eden gâfil elbette pişman olacaktır. Dünya sürekli intikal halindedir ki onu bir tek hal üzere bulamazsın. O seninle kalsa bile sen onunla kalamazsın. Dünya mü'minin **[186/a]** zindanıdır; ölüm ise emniyet ve güvenidir. Cennet onun mekânıdır. Kim dünyayı terk ederse onun ayıp ve kusurlarını anlar.

Dünyadan cesedin çıkmadan önce onu kalbinden çıkarmak lâzımdır. Allah katında dünya değersizdir, hiçbir kıymeti yoktur. Ona muhabbet beslemek her belânın kaynağıdır. Dünya lezzetlerini terk eden, ebedî cennet nimetlerini bulur. İki âlemde aziz ve muhterem olur.

Dünya yaldızlı bir yılan gibidir ki dokunması yumuşak, zehri öldürücüdür. Gâfil olan güzelliğine aldanır, akıllı olan ise ondan kaçar. Dünya, harap bir yerdir, içecekleri seraptır. Nimetleri şiddetli cezadır, safâsı gam ve tasadır. Dünya, bedenleri fânî kılar ve sürekli arzu ve istekleri yeniler. Dünya kendisini sevenden yüz çevirir, kendisine sırt çevirenin peşinden koşar. Dünya, bir tabak baldır ki ortasına meyleden kimse bir sineğe benzer. Dünya bir kuş ağı ya da kafesidir ki ona yönelen akıllı değil, ahmaktır. Dünya zehir katılmış bir tatlıdır ki tadına aldananın hali mâlumdur. Dünya ne sahibine vefâkârdır ne de kendinden içene saf ve temizdir.

Dünyanın nimetleri elden ele geçici olup halleri sürekli değişkendir. Eğer o senden yüz çevirmeden önce sen ondan yüz çevirirsen, ölüm vaktinde selâmetle çıkar gidersin. Dünyaya ve dünyalık peşinde koşanlara değer verilmez, onlara güvenilmez. Çünkü dünyada ve ehlinde vefâ ve safâ bulunmaz. Hak teâlâya kavuşmayı isteyen, rezillik yurdundan vazgeçer. Sonsuzluk yurduna rağbet eden, bu fânî âlemden kaçar. Geçici ve fânî olanı ver ki bâkî olanı alabilesin. Dünya sevgisi bütün kötülüklerin başı ve bütün sıkıntıların aslıdır. Dünyayı terk etmek, kurtuluş ve mutluluk sebebidir. Fânî

olanı terk etmek, bâkî olanı elde etmek gibidir. Dünyanın sıhhati hastalık, lezzetleri üzüntüdür.

Kıta

1-Çîst sırr-ı ân ki der hammâm her k'û pâ nihâd
Ber dil-i gamgîn-i û begşâyed ez şâdî derî
2-Ân buved sırreş ki ez esbâb-ı dünyâ nîst hîç
Gayr-ı tâs u fûteî ân hem ez ân-i dîgerî

Kıta(nın tercümesi)

1-Hamama ayak basan kimsenin kederli gönlüne mutluluktan bir kapı açılmasındaki sır nedir acaba?

2-Sırrı şu olsa gerek: Tas ve peştamaldan gayrı dünya malı yok elinde; onlar da başkasına ait**.**

Kendini bilenin bu dünya ile yakınlık kurması, şaşılacak bir durumdur. Bu dünyanın gayesi fenâdır, yok oluştur. Dinin gayesi ise, Allah'ın rızasıdır. Kötülerin rağbeti dünyayadır, iyilerin rağbeti âhiretedir. Dünyanın bütün halleri sallantıdadır. Dünyanın mülkü, elden gidici ve başkalarının eline geçicidir. Dünya malının çokluğu gerçekte azlıktır, izzet ve şerefi gerçekte zillettir. Dünyayı alıp kabul eden câhildir. Akıllı kimse dünyayı almaktan hicap duyar.

Beyt

Eger cihânı gönülden cüdâ idersen sen
Huzûr-ı zevk ile zikr-i Hudâ idersin sen

Günümüz Türkçesiyle

Eğer gönlünden dünyayı uzaklaştırırsan; gönül huzuruyla Hakk'ı zikredersin.

Dünya işlerinde câhil ve din işlerinde akıllı ol. Bedeninle dünyada ol, kalbinle âhireti bul. İmanında yakîn mertebesine ulaşan kişi, bâkî olanı bir kenara koyup fânî olanı almaz. Bâkiyi bulan ise fânî ile kalmaz.

Kıta

1-Kimim ben ve gam-ı âlem nedir cihan kandan
Çü yemdeyim gam-ı bârân ü nâvdân kandan
2-Diyâr-ı yârime varmam niçün bu mezbeleden
Münâsebet ne, vatan kande, hâkdan kandan

Günümüz Türkçesiyle

1-Ben kimim; bu âlemdeki tasa nedir, kâinât neredendir? Hangi denizdeyim; bu yağmur hüznü, bu gam nereden?

2-Niçin bu çöplükten yârimin diyarına varamam? Bu alâka ne, vatan nerede, toprak nereden?

Dünya şehvetlerini terk eden tertemiz olur, âfet ve belâlardan kurtuluş bulur. Dünya kendisi ile güreşe tutuşanı alıp yere çalar. Dünya kendine değer vermeyenin peşinden koşarak gelir. Dünyayı anlayan ondan yüz çevirir, zâhid olur. İnsanları anlayan yalnız kalır, onlara karışmaz.

Duaların kıblesi Hak teâlâdır, halktan bir şey isteyen mahrum kalmaya müstehaktır. Dünyayı terk edene mihnetleri kolay gelir. Dünyadan yüz çeviren ünsiyet ve huzuru bulur. Dünyaya rağbet eden rahat bulmaz. Onu terk eden ondan mahrum kalmaz. Ölümü çokça hatırlayan dünyaya aldanmaz. Yetecek kadarıyla iktifâ edip hırs ateşiyle yanmaz. Dünyanın âlâyişine rağbeti kalmaz. Dünyayı terk eden nefsini âzâd etmiş olur. Rabb'inin rızasıyla hareket eder. Kim ki Allah rızası için bir şeyi terk ederse, Hak teâlâ ona terk ettiğinden daha hayırlısını ihsan eder. Dünyayı anlayan belâlarına üzülmez. Rahat ve kurtuluş isteyen dünya ile meşgul olmaz.

Beyt

Çîst dunyâ hâkdânî köhne'î vîrâne'î
Gussa-zârî mihnet-âbâdî melâmet-hâne'î

Beyt(in tercümesi)

Nedir dünya? Bir çöplük, köhne ve bir virâne. Keder ve meşakkat yeri, sıkıntı yeri, melâmet evi.

Kim ki nefsinden haberdardır, onun yanında dünya çok değersizdir. Kimin gayreti dünyadan yüz çevirmek olursa, o nefsini **[186/b]** bilip Rabbini bulur. Mevlâsına hizmet edene dünya hizmet eder. Dünyaya hizmet edeni, o kullanır. Kim dünyadan bir lezzet alırsa, o elbette kendisine keder ve tasa olur. Her ne doğurursanız, toprak olmak içindir. Her ne bina ederseniz harap olmak içindir.

Beyt

Bu dünyâ bir kühen kervansarâydır
Ki bunda nice mihmân kondı göçdi

Günümüz Türkçesiyle

Bu dünya eski bir kervansaraydır ki nice misafirler buradan konup göçtü.

Dünya senin gölgendir. Ey dost dikkat et! Kovalarsan kaçar, durursan durur. Kaçarsan o seni peşinden kovalar. Dünyadan yetecek kadarına râzı olmak, tükenmez bir hazinedir. Dünya, tufanda kurtuluş gemisi gibidir.

Beyt

Ey kanâ‘at tevângerem gerdân
Ki verâ-yı to hîç ni‘met nîst

Beyt(in tercümesi)

Zenginlik beklerim senden ey kanaat. Senin fevkinde bir ni’met bulunmaz.

Bu dünya kendisine rağbet edip itibar eden için bir mihnet yurdudur. Lezzetlerini terk edene ise nimet yurdudur. Hak teâlâya kulluk eden için ganimet yurdudur. İbretle bakan için hikmet yurdudur. Mânâsını anlayan için selâmet yurdudur. Anne karnına nisbetle cennet gibidir. Bekã âlemine nisbetle karanlık bir kuyu gibidir. Çünkü dünya darlık, zorluk ve meşakkat yeridir. Bekã âlemi ise genişlik, sevinç ve saâdet yeridir. Ünsiyet meclisi ve Hakk’ın huzurudur.

Nazm

1-Ger cenîn-râ kes be-goftî der rahim
Hest bîrûn âlemî bes muntazam
2-Yek zemînî hurrem u bâ-arz u tûl
Ender û sad ni‘met u çendîn ekûl
3-Kûhhâ vu bahrhâ vu deşthâ
Bûstânhâ bâğhâ vu keşthâ
4-Âsumânî bes bulend u pur ziyâ
Âfitâb u mâh u encum bâ sühâ
5-Ez-cenûb u ez şemâl u ez dubûr
Bâğhâ dâred arûsîhâ vu sûr
6-Ber sıfat n’âyed acâyibhâ-yı ân
Tû der-în zulmet çe’î der imtihân?
7-Hûn horî der çâr-mîh-i tengnâ
Der-miyân-i habs ü encâs u ‘anâ
8-Û be hokm-i hâl-i hod munkir budî

Z’în risâlet mu‘riz u kâfir şodî
9-Hemçunân k’în halk-ı âm ender cihân
Z’ân cihân ebdâl mî-gûyend-şân
10-K’în cihân çâhîst bes târîk u teng
Hest bîrûn âlemî bî bûy u reng
11-Hîç der-gûş-ı kesî zîşân nereft
K’în tama‘ âmed hicâb-ı jerf u zeft
12-Hemçunân ki ân cenîn-râ ta‘m-ı hûn
Şod hicâbeş z’în cihân der-cây-ı dûn
13-Ber to hem ta‘m-ı hoşî-yi în cihân
Şod hicâb-ı ân hoşî-yi câvidân
14-Ez tama‘ bîzâr şev çun râstân
Tâ nihî pâ enderûn-ı âsitân
15-Çeşm-i cânet rûşen u Hak-bîn şeved
Bî-zulâm-i şirk nûr-ı dîn şeved

Nazm(ın tercümesi)

1- Rahimdeyken cenine dışarıda çok düzenli bir âlem olduğunu biri söyleseydi.

2- Enine boyuna sevinç dolu bir alan… İçinde yüz türlü nimet ve bir sürü yiyecek.

3- Dağlar, denizler ve ovalar… Bağlar, bahçeler ve tarlalar.

4- Son derece yüksek ve ışıklı bir gök… Güneş, ay ve yüzlerce Süha.

5- Güney, kuzey ve batı rüzgarlarıyla bahçeler gelin gibi süslenip şenlenir.

6- Oranın ilginçlikleri sözle anlatılamaz. Sen bu karanlıkta ne diye sıkıntı çekiyorsun?

7- Dar bir çarmıha gerilmişsin, kan içmedesin. Hapiste, pislikler ve zorluklar içindesin.

8- [Bu sözler karşısında] o, kendi durumuna bakıp [bunu] inkâr eder ve bu mesajdan yüz çevirirdi.

9- Dünyadaki insanların geneli böyledir. Erenler onlara o dünyadan söz edip…

10- “Bu dünya çok karanlık ve dar bir kuyu ve dışarıda kokusuz ve renksiz bir dünya var [deyince]

11- Onların hiç birinin kulağına girmez bu söz. Çünkü tamah, kalın ve büyük bir perdedir.

12- Nitekim kan rahimdekinin gıdası olduğu gibi, bu dünya da ona perde olmuştur.

13- Bu cihanın güzel gıdaları da, ebedî âlemin güzelliklerine perde oldu.

14- Doğru insanlar gibi tamahtan arın ki, kutlu eşiğe ayak basabilesin.

15- Böylelikle can gözün aydınlanır, hakkı görmeye başlar; şirk karanlığı olmaksızın dinin aydınlığı olur.

Dördüncü Madde

Dünyanın gerçek değerini ve hakikatinin üç kısma ayrıldığını, âhiret kısmının tayin edilmesini, dünyada kanaatin nasıl elde edileceğini, kanaatin rahatlık ve selâmetlik olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İster iyi olsun isterse kötü olsun, insana ancak ölümüne kadar faydalı olan şeylerin hepsi dünyadan sayılır. İşte onun için Habîb-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz dünyayı yerdiğinde hayırlı şeyleri ondan istisna edip şöyle buyurmuştur: "*Dünya ve içindekiler lanetlenmiştir. Ancak, Allah'ı zikretmek, Kur'ân okumak ve Allah rızası için söylenilen sözler, yapılan işler, tavırlar ve duruşlar lanetlenmiş değildir.*"[173] Hâlbuki istisna edilen şeylerin hepsi yine bu dünyadadır. Bu dünyada gerçekleşmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerifte bahsedilen şeyleri lanetlenmiş dünyadan ayrı tutmuştur. Çünkü öldükten sonra kul ile yukarıda bahsedilen istisnalar yakın olur, onlarla **[187/a]** kalır.

Ve buyurmuştur ki: "*Sizin dünyanızdan bana sevimli gelen üç şey vardır. Biri kadındır, biri güzel kokulu şeylerdir, biri de gözümün nûru namazdır.*"[174] Rasûlullah (s.a.v.) namazı dünya lezzetlerinden kabul ederek, onu övmüştür.

Çünkü namazdaki okumalar ve yapılan hareketlere, zâhirî hisler ve müşâhadeler dahil edilmiştir. Bu açıklamadan anlaşılan şudur: Herhangi bir lezzet ki öldükten sonra da meyve vermektedir, işte o lezzet lanetlenen dünyadan değildir. Her ne kadar o lezzet bu dünyada bulunsa da sırf âhiret için kabul edilmiştir.

Çünkü dünya, âhiretin tarlası yapılmıştır. Âhiret için yapılan işler âhiretten kabul edilmiştir. Dünyanın birinci kısmı budur ki övülmüş ve makbul sayılmıştır. Âhiretin aynı kabul edilmiştir.

Herhangi bir eşya ki bu dünyada meyvesi çabucak ve bolca görülür, fakat öldükten sonra aslâ bir meyvesi olmaz –günah ve isyanlar; ihtiyacından fazla elde edilen mübah ve benzeri şeyler gibi- işte bunlar ikinci kısımdır ki

yerilmiş ve lanetlenmiş olan dünyadır. Üçüncü kısım, bahsi geçen iki kısım arasında, orta bir yol olmuştur. Bu kısımdan bâkî kalacak olanlar; yiyecek, içecek, giyecek, eş, kazanç, ev, tarla, çalışıp çabalama gibi şeylerden ihtiyaç miktarı, dünyada elde edilen lezzetlerdir. Bunlar da âhiret işlerinden sayılmış ve oraya ait oldukları kabul edilmiştir. Bu kısım birinci kısma ilâve edilmiş ve âhiret hükmüne girmiştir. Çünkü âhiret işleri bu sebeplerle elde edilir.

Bir kimse, helâl yiyeceklerden birine kavuştuğunda, ondan ancak midesinin yarısını dolduracak kadarını yiyip içtiğinde; helâl giyeceklerden herhangi birisini bulduğunda, ancak sıcak ve soğuktan koruyacak kadar orta yollu giyindiğinde; eş olarak aklı başında, normal bir hanımla evlendiğinde; ev olarak mal ve canını koruyacak şekilde yüksek olmayan, gösterişsiz bir yapıyı tercih ettiğinde; geçimi için, ancak ihitiyaç miktarı hîlesiz bir meslek/zanaat ya da insaflı bir ticaret yaptığında; kendisine yetecek miktar bir tarlada ziraat yaptığında; konuşmalarında faydasız ve zararlı konuşmaları bırakıp hayırlı şeyler söylediğinde; ilimlerden kendi haline uygun ilmi bildiğinde; muhakkak o kimse dünya lezzetlerini ve Mevlâ'nın rızasını bulur. Hem dünya hem de âhiret mutluluğuna ulaşmış olur.

Nitekim Habîb-i Ekrem (s.a.v.) "*Karnınızın en fazla yarısını yemek ve su ile doldurunuz ki bu peygamberlikten bir bölümdür*" buyurmuştur. Çünkü biz, bunu böyle bildik ve inandık ki, büyüklerce kötülenen dünyalık işler, kişiyi âhiret işlerinden uzak tutar, Hak teâlâdan gâfil eder. Fakat Allah'a yönelip kulluk etmede kişiye yardım eden işler âhirettendir. Bunun böyle olduğu tahkik ehlince kabul edilmiştir. Bu işler sûretâ bu dünyada bulundukları için, dünyadan sayılsalar da hakikatte din işlerinden addedilmişlerdir. Nitekim bir kâmil demiştir ki: "Sana Mevlâ'yı unutturan her şey senin dünyandır."

Nazm

1-Çîst dünyâ ez-Hodâ gâfil buden
Nî kumâş u nokre vu ferzend u zen
2-Kûze-i ser-beste ender-âb-ı zeft
Ez dil-i pur-bâd fevk-ı âb reft
3-Bâd-ı dervîşî çu der bâtın buved
Ber ser-i âb-ı cihân sâkin buved

Nazm(ın tercümesi)

1-Dünya nedir? Allah'tan gâfil olmak; kumaş, para, çoluk çocuk ve kadın [dünya] değildir.

2-Ağzı kapalı testi, içi hava ile dolu olduğundan, güçlü deniz suyu üzerinde yüzer gider.

3-(İnsan da) içinde yoksulluk havası oldukça, dünya denizi üzerinde durabilir.

Hak teâlâ kullarına hidâyetiyle dünyanın hakikatinin beş şey olduğunu duyurmuştur. Nitekim Kelâm-ı Şerîf'inde **"Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibarettir."** (Hadîd, 57/20) buyurmuştur. Hak teâlâ yine kullarına lutfuyla bu beş zararlının kaynağının yedi şey olduğunu duyurmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Mübîn'inde **"Nefsanî arzulara, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir."** (Âl-i İmrân, 3/14) buyurmuştur. İşte bu zikredilen bütün çirkinlik ve kötülükler, ancak bu yedi **[187/b]** şeyde toplanıp ortaya çıkar.

Hâlbuki bu yedi şey aslında kendi zâtında kötü şeyler değildir. Hatta yerinde kullanıldıklarında hepsi âhirete yardımcı olurlar. Nitekim Habîb-i Ekrem (s.a.v.) malı methedip buyurmuştur ki: "*Ancak iki kişiye gıpta edilir. Biri öyle bir kimsedir ki Allah teâlâ ona mal vermiştir. O da o maldan gece gündüz (Allah için) vermektedir. Diğeri öyle bir kimsedir ki Hak teâlâ ona Kur'ân vermiştir. O da gece gündüz onunla amel eder.*"[175] Ve buyurmuştur ki: "*Sâlih kimsenin malının olması ne güzel şeydir.*"[176] İşte bu hadîs-i şerif de işaret eder ki mal, kendi zâtında ne hayırdır ne de şerdir. Belki hayır ve şer ancak mal sahibinin kendindendir. Eğer malı hayra harcarsa hayır olur, kötülüğe harcarsa şer olur.

Yukarıda yazılan âyetler ve hadîs-i şerifler ile kötülenen lanetlenen dünya, Hak teâlânın değer vermesinden uzak olan şeylerdir. **"Oyun, eğlence, süs, insanlar arasında övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteği"** (Hadîd, 57/20) kalbi Hakk'ın huzurundan uzaklaştıran şeylerdir. Onun için Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) "*Mal-mülk, bağ bahçe edinmeyiniz. Çünkü dünyaya rağbetiniz artar*"[177] buyruğu ile bağ-bahçe ve tarla[ları ihtirasla] edinmekten men etmiştir.

Çünkü bütün insanlar Allah'a kulluk etmek için yaratılmıştır. Hâlbuki kulluğun başı, mâsivâdan arınmış selîm bir kalp ile Hakk'ın celâl ve cemâlini zikredip tefekkür etmektir, diye bilinmiştir. Bağ bostan sahibi ise,

gece-gündüz, her saat düşüncelerle doludur. Sürekli bağcıların ve bostancıların, işçilerin ve hizmetçilerin, hîlecilere yardımcı olanların hîle ve düşmanlıklarıyla, onların kendine olan ihanetleriyle, malını çalıp çalmadıklarıyla ve bunun gibi daha bin bir türlü düşüncelerle ve üzüntüyle doludur. Çeşit çeşit keder ve üzüntülerle doludur.

Kişinin mal ve varlığından her ne ki kalbini Allah'a yönelmekten ve O'na kulluk etmekten meşgul edip yüce huzurundan uzak tutarsa, -bu ister sanat olsun isterse ticaret olsun- yine [yukarıdaki hadiste nehyedilen] bağ, bahçe hükmündedir. Bu şeylere bağ, bahçe denilmesi, dünyalık için genelde bu ismin kullanılmasındandır.

Çünkü geçimle ilgili her uğraşıya bağ, bahçe denilmiştir. Ve Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) buyurmuştur ki: "*Bana göre imrenilecek evliyâ, evlâdı ve malı az (hafîfü'l-hâz), namaz ve orucu çok olup bunlardan çok haz alan, gizli ve âşikâr Rabbi'ne güzelce ibadet eden, insanlar arasında parmakla gösterilmeyip gizli olan, rızkı yetecek kadar olup ona sabredendir.*"[178] Böyle deyip sonra onun güzel haline, kaygısının azıcık olmasına, sevincinin çok olmasına, korku ve üzüntüsünün olmamasına hayret ettiğinden, mübarek başparmağını orta parmağına vurup buyurmuştur ki: "(Böylelerinin) *her isteği emrine âmâde ve her sevinci yanındadır.*"

Nazm

1-Bu vücûdun mülkü elden çıkmadan
Devr-i eyyâm ol hisârı yıkmadan
2-Sûret ü ma'nâ ikisi yâr iken
İki âlemde elinde var iken
3-Hubb-ı dünyâyı zamîrinden gider
Ta alasın âlem-i candan haber
4-Nûr u zulmetden yoğurmuşlar seni
Cânını nûr anla, zulmet bu teni
5-Ten murâdı ekl ü şürb ü mülk ü mâl
Can temennâsı cemâl-i zü'l-celâl
6-Lâcerem ednâ yeri ednâ sever
Ya'ni ten dünyâ ü can Mevlâ sever
7-Âriyet gömlekdir on günlük tenin
Besle cânı âriyet nendir senin
8-Âlemin sen cânı hem sultânısın

Hayfdır kim olasın mağlûb-ı ten
9-Mecma‘u’l-bahreyn sensin aç gözün
Câm-ı Cem’sin hîçe sayma gündüzün **[188/a]**

Günümüz Türkçesiyle

1-Bu vücudun mülkiyeti elden çıkmadan, bu günün kıymetini bil hisarı yıkmadan.

2-Görünen bedenle içindeki mânâ olan ruh birbirine yâr iken; dünya ve âhireti birlikte kazanma fırsatı elinde var iken.

3-Dünya sevgisini içinden söküp çıkar ki can âleminden haber alasın.

4-Nur ile zulmetten yoğurmuşlar seni; canını nur belle, bu teni zulmet bil.

5-Tenin isteği; yeme içme, mal ve mülk edinmedir. Canın temennisi ise, celâl sahibi Allah’ın cemâlini görmektir.

6-Şüphesiz, alçak yeri alçak olan sever; yani ten dünyayı, can Mevlâ’yı sever.

7-Ödünç alınmış bir gömlektir şu on günlük tenin; canını besle, emanet neyine gerek senin?

8-Sen bu âlemin hem canı, hem sultanısın. Tene mağlup olursan sana yazıktır.

9-Deryâların birleştiği yer sensin, gözünü aç. Tatların birleştiği kadehsin, gündüzünü yok pahasına satma.

Beşinci Madde

Zemmedilen dünyanın gaddar ve sihirbaz olduğunu, hîle ve düzenleriyle insanları aldatmakta usta olduğunu, saâdet ehlinin kâfi miktarda dünyalığa kanaat edip onun hîlesinden emin olarak rahat ve selâmet bulduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dünya bir sihirbaz kadındır ki kendisini daima seninle birlikte yaşıyor gösterir. Onun ebediyyen seninle kalacağını zannedersin. Hâlbuki gece ve gündüzlerin birbiri ardınca geçip gitmesiyle o, senden kaçmaktadır. Fakat yavaş yavaş geçtiği için gittiği belli olmaz. Sen hâlâ onu seninle kalacak ve gitmeyecek sanırsın. Dünya hayatı duvar gölgesi gibi sâkin ve yerinde duruyor görünür. Hâlbuki o, sürekli bir hareket üzeredir, yürüyüp gider. Ömür ise geniş bir akarsu gibi durgun sanılır. Hâlbuki dikkatle bakılsa, onun da her an akıp gittiği görülür. O halde dünyada nasıl (sürekli) kalınır.

Kıta

1-Ey dil to-râ ki goft be-dünya karâr gîr
V'în cân-ı nâzenîn-i hod ender-hisâr gîr
2-Câ-yı makãm nîst cihân, dil bedû me-dih
Hod-râ musâfîrî kon u în rehguzâr gîr

Kıta(nın tercümesi)

1-Ey gönül, sana kim dünyada karar kıl dedi? «Bu nâzenin canını kuşatma altına al» diyen kim?

2-Dünya, makam tutulacak yer değildir, ona gönlünü kaptırma! Kendini bir yolcu, dünyayı da bir geçit olarak bil.

Bu dünya gaddar bir kadın gibidir ki seni kendisine âşık edip bağlayıncaya kadar sana bağlılıklar arz edip muhabbetler gösterir. Ne zaman ki sen ona meyledip muhabbet gösterirsen, o gaddar senden yüz çevirip seni öldürmeye niyetlenir. Dünya, cilveler gösterip halkı güzelliğine hayrân bırakan kocakarıya benzer ki kendi evinde misafir ettiği konuğuna güven vermez, zaman tanımaz canına kasteder.

Beyt

İzâ imtehane'd-dunya lebîbun tekeşşefet
Lehu an aduvvin fî siyâbi sâdîkin

Beyt(in tercümesi)

Akıllı kişi dünyayı şöyle bir yoklayınca; onun arkadaş elbisesi içindeki düşman olduğunu anlar.

Bu dünya düzenbaz bir yaşlı kadın gibidir ki dışını kusur ve günahlarla süsleyip güzelleştirir. Âfet ve sıkıntılarını gizler. Ta ki câhil kimseler onun dışına aldanarak ona koşsunlar. O câhiller dünyanın hakikatini anladıkları vakit pişmanlık duyup üzülürler. Dünya, altın işlemeli süslü ipek kumaştan elbise giymiş yaşlı çirkin bir kadına benzer ki hoş bir peçe ile yüzünü örter, nezaketle ve salınarak yürür. Ta ki uzaktan onun elbisesine ve yürüyüşüne bakanlar ona hayrân olup ona meyletsinler. Hayrânlarından birisi ona aldanıp yaklaşarak, peçesini kaldırıp yüzünü gördüğünde çirkinlikleri ortaya çıkar. Bunu gören dünya hayrânı, ebediyyen pişmanlıkta kalır.

Nazm

1-Yâ hâtıbe'd-dunyâ ilâ nefsihâ
Tenehhi an hıtbetihâ teslem

2-İnne’l-letî tehtubu gaddâreh
Karîbetu’l-ursi mine’l-me’tem

Nazm(ın tercümesi)
1-Ey dünyayı isteyen kişi! İsteğinden vazgeç ki kurtulasın.
2-İstediğin şey aldatır seni. Yoksa mâtem tutma zamanı yakın.

Nitekim bitmez feyz kaynağı İmam Gazzalî (rahimehullâh) demiştir ki:

“Nefsini ve Rabbini unutup lezzetli yemeklere ve gösterişli elbiselere meylederek, o tür dünyevî lezzetlere aldanan insan, hacca giderken Kâbe yolunun bazı konaklarında eğlenen hacı adayına benzer. O hacı, konaklama yerinde devesine yem verir. Türlü bakımlarla onu güzelleştirir. Çeşitli renkte palanlarla onu süsleyerek, türlü türlü faydalı otlarla onu besler. Suyunu yerine göre soğutup ısıtır, öyle verir. Ta ki hac kafilesi onu orada bırakıp gider. Hâlbuki o hacı, Kâbe kafilesinin kendisini bırakıp devesiyle yalnız kaldığından habersizdir. O çölde yalnız kalıp vahşi hayvanlara yem olduğunun farkında değildir. Aynı şekilde âhiret yolcusu da eğer ömrünü yiyecek ve içeceklerinin iyileştirilmesiyle, elbisenin ve evinin güzelleştirilmesine harcarsa, niçin yaratıldığını unutup ibadet ve marifetten uzak durursa, o da huzur Kâbe’sinden uzak kalır. Bu yabânî dünyada terk edilir. Karanlık tabiatında aldanıp kalır. Nefis ve şeytana mağlup olur.” **[188/b]**

Nazm [Mesnevî]
1-Der zemîn-i merdumân hâne me-kon
Kâr-ı hod kon kâr-ı bîgâne me-kon
2-Kîst bîgâne ten-i hâkî-yi to
K’ez berâ-yı ûst gam-nâkî-yi to
3-Tâ to ten-râ çerb u şîrîn mî-dihî
Govher-i hod-râ ne-bînî ferbihî

Nazm(ın tercümesi)
1-İnsanların arazisi üzerine ev kurma! Kendi işini gör, yabancının işini değil.
2-Yabancı kimdir? Senin topraktan yaratılan bedenin; senin kederli ve elemli olman da işte bu yüzdendir.
3-Tene yağlı ballı şeyler verdikçe; cevherini, özünü semirmiş göremezsin.

Akıllı ve âgâh odur ki kendi nefsinin işlerinde ve dünyası konusunda aslâ bir üzüntü çekmez. Dünyalık emellerini kısa tutar, sabaha sahip çıkmaz. İbadetinde kuvvet verecek ve irfân yolunda yürümesine yetecek kadarından fazla dünyalık düşüncesi taşımaz. Bu anlatılanların mânâsı şudur; Bahtiyâr (saîd) kimse, niçin yaratıldığını bilip o şeye lâyık olmaya çalışandır. Yaratılış gayesinin dışındaki şeylerden yüz çevirip uzak durur. Dünya işlerine ancak gerektiği zaman ve ihtiyacı kadar gider. Bedbaht (şakî) kimse odur ki şehvet ve gaflete mağlup olur. Nefis ve dünya işlerine rağbet eder. Yeme ve içme ile tat ve lezzet için, giyim kuşam ile büyüklenmek ve hürmet görmek için, ibadeti bırakıp ihtirasla ticarete yönelir. Gayretle ve özenle dünyalık kazanır.

"Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm"

"Yâ Rabbi! Beni ve din kardeşlerimi senin yolundan alıkoyan şeylerden kurtar. Beni doğru yolu bulan ve başkalarına da gösteren kullarından eyle. Senin yolundan ayrılmış ve başkalarını da ayırmaya çalışanlardan eyleme. Muhammed aleyhisselâma, ashâbına ve ehline de salât ü selâm eyle."

Nazm

1-Ey gönül gafletden âgâh ol, hazer kıl zinhâr
Mekr ider bîdâr, hasm olmuş sana bu rûzgâr
2-Kısmet-i mîrâs-hordur, mülk ü mâlın sandığın
Hubb-ı mülk ü cem'-i mâlı koy, hiç itme i'tibâr
3-Kim ki varlıkdan fakat bu âlemi bilmiş hemân
Aşk bahrından ana ancak görünmüş bir kenâr
4-Tumturâk-ı nüh-felek şehr-i azîm-i aşk ile
Hayme-i sahrâdır ol bu pây-ı taht-ı şehriyâr
5-Nüh-felek cevfinde yokdur çâr unsur hürmeti
Çâr-unsur içre bu hâkin ne lutf u kadri var
6-Böyle ednâ hâkden destinde mevcûd olana
Nâfiz olmaz hükmün ol tebdîl olur bî-ihtiyâr
7-Geh zebûn-ı âsumânsın tâ ki tâli' şems ola
Geh rehîn-i gaym olursun tâ kim olsun katre-bâr
8-Bu cihan dârü'l-belâdır, ol cihan dârü's-sürûr
Bu cihan bi'se'l-karîn ü ol cihan ni'me'l-karâr
9-Zahmet-i dünyâ kadardır ni'met-i ukbâ sana
Gurbetin cevri kadar, lezzet virür dâr ü diyâr

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey gönül, gafletten uyan ve sakın; Biteviye tuzak kurar, sana hasm olmuş dünya.

2-Malın mülkün sandığın, mirasyedinin kısmeti olmuş. Mülk sevdasını ve mal toplamayı bırak, bunlara hiç itibar etme.

3-Kim ki varlıktan sadece bu âlemi bilmişse; aşk deryâsından ona sadece bir kenar görünmüştür.

4-Feleğin debdebesi aşk ile ne muazzam Ay'dır. O şehriyârın pâyitahtı, çadırı gönül sahrâsında kuruludur.

5-Feleğin semâlarında yoktur dört unsurun hürmeti. Dört unsur içinde bu toprağın ne kıymeti var.

6-Böyle ednâ topraktan elinde mevcut olanın hükmü geçmez, o irâden olmadan değişir.

7-Göklerin zebunu ol ki tâliin güneş gibi doğsun. Buluta rehin ol ki damlalar nasibin olsun

8-Bu cihan imtihan yurdudur, o cihan sevinç diyarı. Bu cihan kötü bir yoldaş, o cihan ne güzel karar yurdu.

9-Dünya zahmeti kadar ukbâ nimetidir sana. Gurbetin cevri kadar evin, yurdun haz verir sana.

Altıncı Madde

Dünya sevgisinin, Mevlâ'nın huzuruna varmaya engel olduğunu, gönlün çeşitli zühd yöntemleriyle ondan kurtulduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dünya sevgisi kulu Mevlâ'sının yolundan döndürüp ibadet ve huzurundan alıkoyar. Dünyayı gönülden uzaklaştırmak ve aradan kaldırmak ancak dünyalık her şeyden sıyrılmak (tecerrüd)[179] ve dünyadan yüz çevirmekle (zühd)[180] mümkün olur. Bu zühd ve tecerrüd şunun için sana lâzımdır ki dünyaya meyil ve muhabbetin seni meşgul eder. Dışını (zâhir) sürekli istekler ve çalışma ile bağlayıp hapseder; kalbini de (bâtın) arzu ve isteklerle meşgul eder. Hâlbuki bunların ikisi de Hakk'ın huzurundan ve O'na ibadetten uzaklaştırıcıdır. Çünkü nefis ve kalp, ikisi birdir. Bir şeyle meşgul olduğunda zıddından uzak durmuş olursun. Dünya ile âhiret iki zıdda benzer ki birini memnun eden diğerini kızdırır. Şüphesiz ki dünya ile âhiret, batı ile doğu gibidir. Birine meylettiğin kadar öbüründen uzaklaşırsın.

Dışta (zâhir) talep ve çalışma ile olan dünya meşguliyetinin lüzumu bir vâkıadır. Çünkü Hazret-i Ebû'd-Derdâ (r.a.) demiştir ki: "İbadetle ticaretin

arasını birleştirmenin çaresini aradım, bir araya gelmediler. Ben de ticaretten yüz çevirip ibadete yöneldim.” Hazret-i Ömer (r.a.) buyurmuştur ki: “Eğer ibadetle ticareti birleştirmek benden başkası için **[189/a]** mümkün olsaydı, önce benim için mümkün olurdu.

Çünkü Hak teâlâ bana hem merhamet (lînet/yumuşaklık) hem de kuvvet vermiştir.” Gönülde arzu ve istekle olan dünya meşguliyeti muhakkaktır. Çünkü Habîb-i Ekrem (s.a.v.) buyurmuştur ki: “*Dünyasına muhabbet eden âhiretine zarar verir. Âhiretine muhabbet eden dünyasına zarar verir. O halde sonsuz olanı geçici olana tercih ediniz.”*

Nazm

1-Kesî çun be-fânî nehed dil zi-cân
Çu û-râ zevâlî resed gam buved
2-Çu men dil be-bâkî nihâdem temâm
Ez-ân hâtırem hûb u hurrem buved

Nazm(ın tercümesi)

1-Bir kimse fânî olana gönül bağlarsa, onu kaybettiğinde üzülür, kederlenir.

2-Ben gönlümü Bâkî olana bağladığımdan, gönlüm huzurlu, mutlu ve mesrûrum.

Bedenin dünya talebiyle, kalbin de dünya isteğiyle meşgul iken, sana ne ibadet müyesser olur, ne de huzuru bulursun. Eğer dünyayı terk edip bedeninle ve kalbinle ondan uzak olursan, senin için hem ibadet müyesser olur ve hem de huzuru bulursun.

Zühdün tarifi ve hakikati, dünyadan yüz çevirmektir. Onun zıddı rağbettir. Zühd ikidir: Biri kulun irâdesi, gücü ve kuvveti iledir (zühd-i makdûr), diğeri kulun gücü ve kudreti ile olmayandır (gayr-ı makdûr). Kulun kendi irâdesiyle olan zühd (zühd-i makdûr) üç şeydir. Biri, şu yok olup gidecek fânî dünyayı istemekten vazgeçmektir. İkincisi, dünyanın bütün menfaatlerini dağıtıp onlardan ayrı kalmaktır. Üçüncüsü (şahsî) istekleri ve dünyayı tercih etmeyi terk etmektir. Kulun kendi irâdesiyle olmayan zühd zâhidin kalbinde dünyaya karşı duyduğu soğukluktur.

Zühd-i makdûr, zühd-i gayr-ı makdûrun başlangıcıdır. Çünkü insan kendi irâdesine bağlı zühdüyle işlerini yapsa, yani kendisinde olmayan dünyalığa göz dikmese, elinde olanları ise dağıtsa, dünyanın âfetlerini bilerek onu kalbiyle dileyip istemese, bu gibi şeyler onun kalbinde Allah için dünyadan

bir soğukluk meydana getirir. Ve bu sayede kendi irâdesi dışındaki zühde sahip olur. İşte gerçek zühd de bu mânâdadır. Yukarıda bahsi geçen üç şeyin en zoru, kalp ile dünyadan nefret etmek ve ondan soğumaktır. Dünyadan yüz çevirmek ve hiç sevmemektir. Çünkü nice zâhid vardır ki dıştan bakıldığında dünyadan zâhid, soğuk ve uzak görünür. Gerçekte ise dünyayı sever, ister ve ona rağbet eder.

Zâhid şiddetli güçlükler içinde nefsiyle mücâdele eder. Ancak dünyadan soğumaya sebep olan asıl şey dünyanın mahvedici âfetlerinin dile getirilip hatırda tutulmasıdır. Bunlar da dünyanın ayıplarından doğar. Nitekim bir ârif şöyle demiştir; "Dünyayı zahmeti çok, zenginliği az, sonu yakın ve ortakları ise cimri ve âdî olduğu için terk ettim." Bunu duyan bir başka ârif ise şöyle demiştir: "Bu sözden rağbet kokusu gelmektedir. Çünkü bir kimsenin ayrılığından şikâyet eden, kavuşmasını istemektedir. Bir şeyi sevilmediği bir ortamda terk eden, yalnız bulsa ona rağbet eder. Belki bu konuda kabul edilebilecek cümle şudur ki: "Dünya, Mevlâ'nın düşmanı iken kalbin onun sevgisini istemektedir. Hâlbuki sevenin, sevdiğinin düşmanına düşmanlık etmesi gerekir."

Nazm

1-Terk-i în şurb er be-gûyî yek do rûz
Der konî ender-şerâb-i huld pûz
2-Yek do rûzî ceh ki dünya sâ'atîst
Her ki terkeş kerd ender- râhatîst
3-Ber segân begzâr în murdâr-râ
Hord bişken şîşe-i pindâr-râ

Nazm(ın tercümesi)

1-Bir iki gün şu içmeyi terk edersen, ağzını sonsuzluk şarabına daldırırsın.

2-Birkaç gün çalış çabala, çünkü dünya anlıktır. Onu terk eden bil ki rahata ermiştir.

3-Bu murdar leşi köpeklere bırak. Zan ve vehim şişesini kır parçala.

Bir kâmil demiştir ki; "Dünya, aslında çirkin ve iğrenç bir leş gibidir. Dünyanın sonunun pislik, bozulma ve yok oluş olduğunu görmez misin ki, dünya pisliğinin dışı çeşit çeşit güzel takılar, zînetler, gümüş ve altınla bezenmiş olduğundan görünüşüne gâfiller aldanır. Ârifler ise zühd ile ondan uzak dururlar." Hâlbuki dünyanın haramından zühd etmek, farz-ı ayın ise helâlinden zühd etmek, ganimet ve güzelliktir.

Çünkü dünyanın haramı ateş, helâli ise hayvan leşine benzer. Ancak zorunlu hallerde ihtiyaç miktarı almak helâldir. Mesela, bir kimse şartlarına uygun şekilde bir helva pişirse, sonra da onun içine bir miktar öldürücü zehir koysa, onun helvaya zehir koyduğunu bir adam görse, bir adam görmese, **[189/b]** sonra o kimse o şekerli helvayı güzel bir tabak ile iki adamın önüne koysa, ona öldürücü zehir konduğunu gören adam helvadan uzak durur, onu yemek aklına bile gelmez. Belki o helvayı yakıcı ateş gibi görür. Onun güzel dış görünüşüne aldanmaz. Çünkü onun nasıl bir âfet olduğunu bilir.

Helvadaki zehiri görmeyen adam ise, onun süslü tabağına, lezzetine ve tatlılığına aldanıp hırsla ondan yer, kendinden geçer. Helvadan uzak duran arkadaşına da müdahale edip ondan uzak durmasına şaşırır. O helvadan alıp alıp yer, sonunda da mahvolup gider. İşte bu helva, âhiret ehli ile dünya ehlinin dünyanın haramları ile olan hallerine misaldir.

Dünyanın helâlleri ise, her ne kadar öldürücü zehir gibi kötü olmasa da, içi salya ve sümük gibi tiksinilecek şeylerle dolmuş, dışı ise güzellik ve lezzetle donatılmış bir helvaya benzer. Ondaki iğrenç şeyleri bilen adam ondan nefret eder, uzaklaşır. Helvadan yiyemez. Meğer ki zorda kaldığında, başka bir şey bulamadığında, ihtiyacı kadarını alır. Helvadaki çirkinliklerden habersiz kişi ise, onun dış görünüşüne aldanıp ona meyleder. Ondan uzak duran arkadaşına sataşır, ona hayret eder. O helvayı büyük bir hırsla yer. Bu helva ise, basîret ehli ile gaflet ehlinin dünyanın helâlleriyle olan hallerine örnektir. Bu iki adam tabiat ve yaratılışta beraber iken, şu sebeple halleri birbirine zıt olmuştur ki birisi ilim ve basîret ile müşâhade ehlinden olmuş, diğeri, cehalet ve körlükte kalakalmıştır. Eğer o dünyaya meyleden, dünyadan yüz çeviren zâhidin bildiğini bilseydi, o da dünyadan yüz çevirirdi. Eğer o zâhid de dünyaya rağbet eden gibi câhil olsaydı, o da dünyaya rağbet ederdi. Bundan şu anlaşılıyor ki fark ve temyiz ancak basîretle elde edilir, tabiatla elde edilemez. İşte bu, hak ve gerçek, faydalı bir sözdür.

Nazm

1-Yüzün tut bu deyrin âyinesinden seyr kıl anı
Ki bu sûret ki sen tutdun ne mâ‘nâdır anın şânı
2-Çü sensin ahsen-i takvîm ü harfin ebced-i âdem
Seninle oldı müstahrec hesâb-ı çarh-ı devrânı
3-Gönülden iste cânı, hüsn-i tenden geç ki hiçdir bu

Ger olsa şems-i cân, tâbân olur âfâk-ı mestânı
4-Eger Cennet dilersen, nefsten geç gönlüne gel kim
Cehennem nefsdir, bed huylarıdır nâr-ı sûzânı
5-Niçün ârif gönülden taşra çıksın seyre kim dâ'im
Açılmış gonce-i dilden, anın yüz bin gülistânı
6-O mâ'nâ gülşeninden kim dönüp bir sûrete baksa
Olur âb-ı revân zencîr ü sahn ü bağ-ı zindânı
7-Cihândır mezbele sîm ü zeridir seng-i istincâ
Ona dest-i tama' urmaz o kim, pâk oldı dâmânı
8-Tama' çün âteş-i külhan diler zibl-i zer ü sîmi
Anı cem' eyleyen ehl-i tama' hor oldı külhânı
9-Bu külhandan geçen ehl-i kanâ'at vardı hammâma
Tecerrüd eyleyüb izzetle pâk oldı ten ü cânı
10-Ricâl-i fakrın idbârıdır ehl-i devlet ikbâli
Hakîkat fakrdır devletle ikbâl olma nâdânı
11-Müsebbib âşinâsından sebeb fevt olsa, gam çekmez
Ki deryâdan biten reyhan ne bilsün kaht-ı bârânı
12-Nice dostı bulur ol hod-perest-i nefs-perver kim
Bugün ferzend-i vezn ister, yarın hem hûr u vildânı
13-Huzûz-ı nefsi terk it vir hukûkun Hak-perest ol kim
Dü âlemdir harâm ol câna kim, olmuş o hakkânî
14-Muhabbet ehline bî-dost gülşen külhen olmuşdur
Bulan anı iki âlemde olmuş mest ü hayrânı
15-Şüyû'-ı "küllü sırrın câveze'l-isneyn" zâhirdir
İki lübden nihân tut el-amân sırr-ı dil ü cânı
16-Peşîmân olmamış râz-ı derûnun ketm iden hergiz
Velî ifşâ-yı râzın çoğ olur Hakkı peşîmânı **[190/a]**

Günümüz Türkçesiyle

1-Yüzünü tut, bu âlemin aynasında seyr et ki onu, gördüğün sûretin mânâsı nedir?

2-Mâdem ki sensin *ahsen-i takvîm*[181] ve harflerin *ebced*i[182] Âdem. Seninle çıkarıldı öyleyse, feleğin devrânı hesabı

3-Gönülden iste canı, beden güzelliğinden geç; hiçtir bu. Can güneşi bir parlasa, bütün ufuklar onunla mest olur.

4-Eğer Cennet istersen nefisten geç, gönlüne gel ki cehennem alevdir, kötü huylar onun sönmeyen ateşi.

5-Ârif gönülden seyretmek için, neden dışarı çıksın? Gönül goncasında onun yüz bin gülistânı açılmış.

6-O mânâ gülşeninden dönüp de kim bir sûrete baksa; bulunduğu yer ona, zincirlendiği zindan bahçesi olur.

7-Cihan bir mezbeledir; altını, gümüşü tahâret taşı gibidir. Ona tamah edip el vurmaz, eteği hırstan arınmış olan.

8-Tama külhan ateşi, çünkü eritmek ister altını, gümüşü. Onları hırsla toplayan, tamahkâr külhanbeyi gibi hakîr oldu.

9-Bu külhandan vazgeçen kanaat ehli (sonunda) hamama vardı. Tenhâya çekildi de teni ve canı uzlette pâk oldu.

10-Devlet ricâlinin ikbâl(diye rağbet ettiğ)i, fakr ehlinin geride bıraktıklarıdır. Hakikat fakrdır, devletle ikbâl arayıp akılsızlık etme.

11-Müsebbibe âşinâ olan, sebep yok olsa da gam çekmez. Deryâda yetişen reyhan, yağmur damlasını ne bilsin?

12-O bencil, o nefsine tapan dostu nasıl bulsun ki? Bu gün evlat hanım ister, yarın hûri ve gılmânı.

13-Nefsin hazlarını terk et, hakkını ver; hak-perest ol; iki âlem haramdır o cana ki hakkaniyetlidir.

14-Muhabbet ehline dostsuz gülşen, külhan olmuştur. Onu bulan, iki âlemde mest ve hayrân olmuştur.

15-Ortaya dökülen sırların, iki dudağı aşınca yayılacağı açıktır. Gönlün ve ruhun sırrını aman ki iki dudağından gizli tut.

16-Pişman olmamış sayılır zayıflığını gizleyen hiçbir zaman. Hakkı! Sırrını herkese açan çok pişman olur.

Yedinci Madde

Dünya ve dünya ehli ile nefis ve hevânın; mü’mine düşman olup ibadetine ve Hakk’ın huzuruna ulaşmasına engel olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Mü’minin ibadetinden ve Mevlâ’sının huzurundan men eden engellerden çekinip uzak durması en önemli meseledir. İbadetten ve Hak teâlânın huzurundan uzaklaşmış olanların ya dünya ya halk ya da nefis sebebiyle bu hallere düştükleri tecrübe edilmiştir. Dünya konusunda sana lâzım olan, ondan zühd edip uzak kalmandır.

İnsanın dünya ile alâkası, üç seçenekten biridir: Ya sen basîret ve fetanet ehlindensindir. Bu durumda sana şunu bilmen yeter ki dünya senin biricik dostun ve sevdiğin olan Rabb’inin hakikatte düşmanı ve nefret ettiği şeydir;

senin kadr u kıymetin olan aklın aksi ve zıddıdır. Yahut sen, ibadette himmet ve gayret ehlindensin. Şu sana yeter ki dünya hayırsız ve uğursuzdur, onu düşünmek ve istemek seni Hakk'a boyun eğip ibadet etmekten alıkoyar. Varıp şunu mukayese et ki dünyanın bizzat kendi varlığı nice engel ve yol kesicilerle sana neler yapar, bir düşün. Yahut sen, cehalet ve gaflet ehlindensin. Ne basîretin var ki Hak ile olasın ve ne de himmetin var ki ibadet edesin? Varıp şunu mukayese et ki böyleyken O'na ibadet edeceksin, huzur ve ünsü bulacaksın. O halde şunu bilmen sana yeter ki dünya bâkî kalmaz. Yahut da sen ondan ayrılırsın ya da o senden ayrılır. Eğer sen onunla kalsan o seninle kalmaz. İşte dünya böyle iken, onu istemende ve kıymetli ömrünü onun uğrunda boşa harcamanda ne fayda vardır?

Nazm

1-Zeri'd-dunya tusâku ileyke sevkan
Eleyse masîru zâke ile'z-zevâl
2-Ve mâ dunyake illâ misle zıll
Ezalleke summe âzene bi irtihâl

Nazm(ın tercümesi)

1-Dünyayı bırak, sana sevk olunsun. Dünyanın sonu zevâl değil midir?

2-Senin dünyan ancak bir gölgedir. Önce sana gölge eder, sonra irtihaline yol açar.

Halk konusunda sana lâzım olan şudur ki, onlardan ayrı kalasın (uzlet). Çünkü eğer halk ile karışıp âdet ve isteklerinde onlara uyarsan, onlar kalbinin halini ifsad ederler ve âhiretinin işlerini berbat ederler. Eğer onlara muhalefet edersen; dünyalık istekleri terk edip hakkı söylersen, türlü cefâlarla eziyet çekersin. Dünya işlerinde üzüntü içinde kalırsın. Sonra kötülüklerinden emin olamayıp düşmanlıklarını düşünüp durursun. Halk eğer seni övüp yüceltirse, senin hakkında kendini beğenme (ucub) ve yoldan çıkma (fitne) felâketlerinden korkulur. Eğer seni kötüleyip aşağılasalar bu sefer de ya üzülürsün ya da kızarsın. Halbuki övgü ve yergi helâk edici âfetlerdendir ki kaçınılması gerekir.

Mezara konulduktan üç gün sonra halk ile olan durumunu bir düşün! Senden ne kadar uzak dururlar, seni nasıl da unutup terk edip giderler? Seni hayırla anıp ruhunu şâd etmezler. Öyle ki seni hiçbir gün görmemiş gibi olurlar. Orada hiçbir kimse seninle kalmaz. Ancak Hak teâlâ seninle kalır ki

“Her nerede olursanız, O sizinledir” (Hadîd, 57/4) buyurmuştur. O senden hiç ayrılmaz. Halk ile halin budur. Şu halde, senin yaptığın büyük bir aldanma değil midir ki bu derece ömrü az, vefâsı kalmamış halk ile ömrünü boşa harcarsın. Sonunda dönüp varacağın Mevlâ’ya yönelip ibadet etmezsin. Çünkü Allah, öyle bir Yaratıcıdır ki herkese hem verir hem de verilmesini engeller. Halkın tamamı O’na dönecektir.

Nazm

1-Der-în nişîmen-i hirmân me-kon be-kes peyvend
Ki her kesî ki nihî dil ber âşinâî-yi û
2-Eger muhâlif-i tab‘-ı to bâşed evzâ‘eş
Azâb-ı rûh buved sıhhat-i rubâî-yi û
3-Veger muvâfık-ı tab‘-ı to bâşed ahlâkeş
Mezâk-ı merg dehed şerbet-i cudâî-yi û

Nazm(ın tercümesi)

1-Bu ümitsizlik, mahrûmiyet yuvasında kimseye bağlanma. Tanıdık bildik olanlara gönül ver.

2-Eğer davranışları senin mizacına muhâlif ise. Ruha azap verir, sağlık ve selâmetliği alır götürür.

3-Huyu ahlâkı mizacına uygunsa. Ondan ayrılığın şerbeti ölüm tadı verir.

Nefisden yüz çevirip ondan kaçmak için sana şu yeterlidir: Onun maksadının alçaklık olduğunu, hallerinin rezilliğini, isteklerinin kötülüğünü, niyetinin bozukluğunu müşâhade edesin ki, nefis şehvet halinde şaşkın deli gibidir. Öfke halinde **[190/b]** yırtıcı, vahşi hayvan gibidir. Belâ ve musibet halinde çaresiz bir çocuk gibidir. Nimete kavuştuğunda Firavun gibidir. Eğer aç kalsa sabırsızlıkla ağlayıp sızlar. Karnı doyduğunda ise boş ve faydasız sözler eder. Netice olarak, eğer akılla bakarsan, şunu yakînen bilirsin ki dünya alçak bir şeydir.

Dünyalık isteyenler onu azar azar ve zahmetle toplayıp cimrilikle korurken, yine hasretle onu bırakıp giderler. Çünkü dikkatle baktığında görürsün ki dünyanın sürekliliği yoktur. Onun zararları -kalbi meşgul etme ve zahmet çekme gibi- faydasından daha çoktur. Bunu bilince dünyanın fazlasından zühd edersin. Ondan ancak ibadette kuvvet bulacak kadarını alırsın. Şüphelerle karmakarışık olan nimetlerinden ve güzelliklerinden yüz çevirip uzak durursun. Ona meyil ve rağbetten kurtulup kalb-i selîm ile Hakk’ın huzuruna gidersin.

Gerçekte halkın aslâ vefâsı yoktur. Sıkıntıları yardımlarından daha çoktur. Eğer onlardan ayrı kalıp (uzlet) iyiliklerinden faydalanıp kötülüklerinden kaçınırsan, insanlar ile ilişkilerini ateşle olan münasebetin gibi tanzim edersen, Hakk'a yönelip ibadetle Hakk'ın huzurunu bulursun. O zaman halkı ne edeceksin ki? Daima Hakk'a kulluk etmekle nimetlenirsin, kitabıyla dostluk kurar ve Yüce huzurunda bulunursun. "*Kim Allah için (yalnız) olursa Allah da onun için (yalnız) olur.*" fehvasınca Allah'ın da senin yardımcın olduğunu bilirsin. Halktan uzak durduğun kadar Hakk'a yakın olursun. İki cihan saâdetiyle gözbebeği (gibi kıymetli nimetleri) bulursun. Ve bilirsin ki nefs-i emmâre kötülüklerle dolu bir hîlebazdır. O, "akl-ı küll"e isyan eder ve âhireti düşünenlere en büyük düşmandır. Şu halde az yemek, az uyku, az konuşma ve uzlet ile onu Allah'a itaatkâr ve emirlerine âmâde edersin. Onun düşmanlık ve kötülüklerinden kurtuluşa erip kulluk sıfatıyla muttasıf olarak Mevlâ'nın huzuruna gidersin.

Nitekim **Ebû Tâlib Mekkî** (r. a.) demiştir ki: "Abdal denen velîler ancak açlık, uykusuzluk, suskunluk ve uzlet ile abdâl oldular." Bir kâmil zât şöyle demiştir: "Saâdetimizin sermayesi açlıktır." Yani bizim için hâsıl olan tevekkül, rahat, tefvîz, ferâğat, sabır, rıza, halâvet, zevk, marifet, şevk, muhabbet, hilm, huzur, kurbet (Allah'a manevî yakınlık), üns, kerâmet, vecd, halet, cezb, inâyet, kemâl, saâdet, ilhâm, hidâyet, devlet ve vuslat ile bunların tamamı açlık ile elde edilir. Burada sadece isimleri geçen güzel haller inşâallah gelecek fasıllarda açıklanacaktır. Şu beyitler ile de dünyanın halleri bilinir.

Nazm

1-Kevn ü fesâd âleminin şânıdır fenâ
Bu şeş cihette gayr-ı ta'alluk nedir ana
2-Bî-çâredir o dil ki ider çarha ittikâ
Sergeştedir o kim ola bâlîni âsiyâ
3-Yokdur vefâ bu nâsda hîç itme i'timâd
Cân ü gönülden eyle hemân Hakk'a ittikâ
4-Aldanma bu rüsûm u bu âdâta zen gibi
Ger merd-i aşk isen, yeter âzâdelik sana
5-Kalbin mukayyed eyleme sayd-ı megesle kim
Ankâ hem âşiyânedir a'lâ şikâr ana
6-Ferhunde mürgdür dil ü irfân gıdâsıdır
Cehl üstühânı virme kim, ekl itmez ol hümâ

7-Nûr-ı Hudâ olur çü gıdâ rûha dem-be-dem
Bu nân ü âbı yükleme, olmaz ana gıdâ
8-Dil virme bu hayâta, sakın itme i‘tibâr
Kim sende âriyetdir, anı hem alır Hudâ
9-Vir Hakk’a bu emâneti, sen zinde ol ebed
Âb-ı bekâ ile doludur, kâse-i fenâ
10-Mevt-i irâdîdir çün sana âb-ı zindegî
“Mûtû kable en temût” buyurmuş o reh-nümâ
11-Müt bi’l-irâde koy emel ve ârzûları
Kim tahayyî bi’t-tabî‘a Felâtun ider edâ **[191/a]**
12-Dil kâmı üzre mevt olur âsân, misâl-i nevm
Tarîh-i mevlidindir o mâ‘nâda, merhabâ
13-Ger bu libâs-ı âriyetden ârî olmasa can
Halkı münâsibince bulur hulle vü kabâ
14-Yandınsa bu cahîm-i tabî‘atde müjde kim
Kalbin behişt-i nakdin olub, can bulur nevâ
15-Birdir iki cihan ve bir âyinedir hemân
Zahrı bu âlem oldı, yüzi âlem-i likâ
16-Bu semti firkat olmuş, o semti cihân-ı vasl
Bu semti zulmet olmuş, o vechi kamer-ziyâ
17-Bu yüzde mihnet ü elem, ol yüzde zevk-ı can
Bu yüz kamu küdûret ve ol yüz kamu safâ
18-Âyîneci mükedder ider bir yüzin anın
Kim ol kederdir âyîneye mâye-i cilâ
19-Dâreyni Hak bir anda niçin virmez âdeme
Ger vehm olunsa buhl ana, ol fikirdir hatâ
20-Leyl ile nehâr cem‘ olamaz bir zamanda kim
Cem‘-i zulâm u nûr değil mümkin ü revâ
21-Hakkı, cihân-ı fânîye dil virme, fânî ol
Tâ âlem-i bekâda bula cân ü dil bekâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Fânilik oluş ve bozuluş âleminin şânı iken, altı cihetten ona bağlanmak neden?

2-Çaresizdir o gönül ki feleğin çarkına güvenir. Yastığı değirmen olan kişi dik başlıdır.

3-İnsanlarda vefâ yoktur, hiç itimat etme. Can u gönülden hemen Hakk'a güven.

4-Bu merâsim ve âdetlere kadınlar gibi aldanma; eğer aşk adamıysan, hürriyet yeter sana.

5-Boş gezip kalbini sinek avlamaya bağlama ki Ankâ kuşu yüksek uçar, yuvası hem yücelerdedir.

6-O kutlu bir kuştur; gönül ve irfâna dair işler gıdasıdır. Cehalet kemiğini sakın verme, *hümâ kuşu* onu yemez.

7- Allah›ın nûru her an ruha gıdadır. Bu ekmeği suyu, boşuna yükleme; ona gıda olmaz.

8-Gönül verme bu hayata, sakın itibar etme ki sende zaten ödünçtür, hem Hudâ onu alır.

9-Bu emaneti Hakk'a ver, sen ebedî zinde ol; Fânilik kâsesi, ebediyet suyu ile doludur.

10-Çünkü irâdî ölümdür sana zindelik şurubu; *"Ölmeden önce ölünüz"* buyurmuş, ol Rehberimiz.

11-İrâdî ölümle ölüp, emel ve arzuları bırak. Tabiî hayatı (olanca sadeliğinde) **Eflatun** yaşamıştır.

12-Gönül istediğince olsa, ölüm uyku gibi kolay olur. O, mânâ âleminde doğum tarihidir ki, merhaba!

13-Eğer bu ödünç elbiseden sıyrılmazsa gönül, ahlâkı münâsibince elbise ve kaftan bulur.

14-Bu tabiat cehenneminde yandıysan, müjdeler olsun. Kalbin cennet sermayen olur, canın gıdalanıp gelişir.

15-Aslında birdir iki cihan, (ikisi) bir aynadır hemen. (Aynanın) sırtı bu âlem oldu, yüzü ise Allah'a kavuşma yurdu.

16-Bu tarafı ayrılık olmuş, öbür yüzü vuslat cihanı. Bu yüzü karanlık olmuş, öbür tarafı ayın aydınlığı.

17-Bu yüzde mihnet ve elem, öbür tarafta ruha gıda. Bu tarafta baştanbaşa keder, o yanda baştanbaşa safâ.

18-Aynacı, onun bir yüzünü kirletip bulanık eder; o bulanıklık (sanılan) tozlar, aynaya cilâ olur.

19- "İki cihanı bir anda, Hak niçin vermez adama" diyerek O›na cimrilik atf edilirse, fâhiş hata olur.

20-Geceyle gündüz, bir anda aynı yerde bulunamaz ki! Karanlıkla nûrun birlikte bulunması mümkün değildir.

21-Hakkı! Fânî cihana gönül verme, fânî ol. Bekâ âleminde ruhun ve gönlün ebedî olsun.

Sekizinci Madde

Dünyadan ve dünya ehlinden yüz çevirip nefsin arzularını bırakarak gönül âleminden içeri girmeyi ve Mevlâ'ya dönmeyi bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dünyadan yüz çevirerek Mevlâsına yönelene, O'na rağbet edene, Hak teâlâ lutfedip marifet ve muhabbetini ihsan eder. Huzur ve ünsiyetle onu mesud kılar, gönlünü hoş eder. Ondan râzı olup mekânını "ravza-i rıdvan" (cennet) eder.

Her kim de Mevlâ'sını unutup zikir ve fikrinden yüz çevirip dünyaya ve dünya ehline tamamıyla muhabbet eder ve nefsine uyup nefsinin isteklerinin peşinde giderse, Hak teâlâ da ondan yüz çevirip ona yardımını göndermez. Onu nefsine ısmarlayıp zorluk ve güçlüklerle başbaşa bırakır; kahrı ve gazabıyla muamele eder. Dünyada nasibini ancak güçlükle kazandırır. Âhirette ise onu cehennem ateşine odun eder.

Nitekim tefsirlerde tevatürle nakledilmiştir ki Hazret-i Mûsa (a.s.) zamanında kıymetli memleketimiz ***Erzurum***'un güney tarafında *Büyük İreli Şüfûh* namıyla dünyaca meşhur olan yüksek dağın zirvesinde (**Palandöken**'de **Büyük Ejder Tepesi**), inzivâ hayatı yaşayan evliyânın en büyüklerinden, *Bel'am bin Bâûr* ismiyle şöhret bulan biri vardı. Öyle bir mertebeye nâil olmuştu ki baktığında Arş'ı görecek kadar nazarı kuvvet bulmuştu. Onun hatası ancak, dünyaya ve dünya ehline meyledip Hz. Mûsâ'ya (a. s.) isyan ederek muhalefet etmekti. Bunun için Hak teâlâ ona kahredip marifetini ondan almıştır. Huzurundan kovarak onu köpek gibi yapmıştır. Nitekim Hak teâlâ Furkan-ı Mübîn'inde ona; **"Onun misali, köpek misali gibidir."** (A'râf, 7/176) deyip sonsuza kadar onu sapkınlık denizine düşürmüştür. Hâlbuki daha önceleri onun va'z meclislerinde, hazır bulunan talebeleri on iki bin divit ve kalemle talebeleri onun Rabbâni ilhâmlarından ve ledünnî ilimlerinden işittiklerini yazarlardı. Âhir ömründe ise helâk denizine batıp "Âlemin yaratıcısı yoktur" diye kitap yazanların ilki olmuştur. Allah'ın gazabından yine Allah'a sığınırız.

Şimdi, bu dünyanın ne kadar çirkin ve kötü olduğunu bir kıyas et ki, ona meyil ve rağbet eden âlimleri ve sâlihleri ne belâlara düşürür. Gözünü aç ki bu ne tehlikeli bir durumdur! Dünya işleri gösteriş (riyâ) ve kusur dolu işlerdir. Kalplere nüfuz eden Yüce Allah ise, her şeyden haberdardır, her şeyi hakkıyla görür.

Şu halde ancak Rabbi'ne ibadet et. O, sana doğru yolu gösterir ve yardım eder.

Dünyayı ve dünya ehlini terk et, belâ ve musibetleri çoktur. Eğer insanlar senin yaptığın şeyleri onlar için yaptığını, onları memnun etmeye çalışıp Allah'tan uzak kaldığını bir anlasalar; muhakkak ki sana **[191/b]** kin besleyip düşman olurlar. Sana dil uzatıp ihanet ederler. O halde onlardan ne beklersin? Sen temiz bir niyet ile işlerini, Kerîm olan Allah için yap. O'nun rızasına eriş ki yaptıkların makbul olsun. Gayretlerin bir işe yarasın.

Böylece Yüce Allah senden râzı olup sana muhabbet etsin. Seni herkesten müstağnî kılsın, yardım ve lutfuyla sadece O sana yetsin. Hafîz/Muhafaza edici sıfatıyla her zaman seni korusun.

Eğer bütün gayretini sadece insanların Rabbi için teksif etmeyip işlerinde insanların memnuniyetini istersen O, "Kalpleri evirip çeviren Allah" (Mukallibu'l-kulûb), kalpleri senden uzaklaştırır, kulları senden nefret ettirir. Bu şekilde senin hakkında Allah'ın gazabı tecellî eder ve insanların kızgınlığı ortaya çıkar. Kalbin ümitsizlik ve hüsran içinde kalır. Gel bu vefâsız insanları unutup Rabbi'ne ibadet et ki, O seni yoktan var etmiştir. Sonra seni en güzel şekilde yetiştirmiş ve bütün varlıklara tercih etmiştir. Seni onların içinden seçmiştir. Sonra hesapsız zâhirî nimetleriyle ve iç âlemini ıslah eden sayısız lutuflarıyla seni mesud bahtiyâr etmiştir.

Çünkü dünyayı ve halkı terk edip nefsinin hevâsından geçen, kalbinden Mevlâsına gitmiştir. İhlas ve samimiyetle (ihlas) murâkabe[183] eden, dünyanın lezzetlerini unutarak Hakk'ın huzuruna gitmiştir. Mâsivâ[184] bağlarından kurtulup her işi Allah'la tamam olmuştur.

Allah bes, bâkî hevestir; "Allah yeter, gerisi hevestir."

Beyt

Li külli şey'in izâ fâraktehu ivazu
Ve leyse li'llâhi in fârakte min ivazı

Beyt(in tercümesi)

Ayrıldığın her şeyin yerini dolduracak bir şey vardır. Fakat ayrı kaldığın Allah ise, O'nun yeri dolmaz.

Nazm

1-Sana ey dil felekler gerçi zâhir sâyebân olmuş
Velî sen sende seyr it kim makãmın arş-ı cân olmuş

2-O Kâf-ı kurbı koydun, bu kafeste habs olub kaldın
Revâ mıdır ki Ankâ'nın yeri bu hâkdân olmuş
3-Per aç şevk ile pervâz eyle, cân eflâkı evcinde
Çü ankâsın seninçün evc-i eflâk âşiyân olmuş
4-Nihâdında iki kuvvet var, idrâkî ve tahrîkî
Biri a'zâda kudretdir, biri ilm-i cinân olmuş
5-Cenâh aç bu iki kuvvetle pervâz eyle sen sende
Kadîmi âşiyânın seyr idersin hoş cihân olmuş
6-Kafesde gerçi hasta beste-perdir mürg-i cân andan
Halâs oldıkda seyr it kim, hümâ-yı per-feşân olmuş
7-Ne kâsır akldır ol kim, sanur âlem budur ancak
Felekler bu feleklerdir, cihan yâ bu mekân olmuş
8-O vâdîlerde kim aşk ehli râh-ı aşka gitmişdir
O yolda bu felekler çün gubâr-ı kârbân olmuş
9-Cihân-ı aşka dâhil olsan, andan bu iki âlem
Görünür sanki bir sahrâda bir seng-i nişân olmuş
10-Hutût-ı şeş-cihet, andan görünür nokta-i mevhûm
Kürât-ı nüh felek merkez gibi ender-miyân olmuş
11-O âlemde bu seng ü hâki la'l ü zer bulursun hem
O âlemde kamu hârı görürsün gülsitân olmuş
12-Ne vâdîde hırâmân olsan, andan şâd u hurremsin
Ne yerde kalsan, andan dil görürsün kâmrân olmuş
13-Yoğ anda derd ü gam, havf ü hatar, mevt ü maraz aslâ
Dem-â-dem her dil ü cân ol cihanda şâdmân olmuş
14-Gehî kuddûsiyân eyler, sana gönlünce izzetler
Bulursun ki sana rûhâniyânı mîhmân olmuş
15-İdersin mîzbânlık işret-i ervâh-ı uşşâka
Hem ervâh-ı mücerred rûhuna hoş mîzbân olmuş
16-Bu dünyâda bu mihmân ohşamaklar fikre geldikçe
Hacâletler çekersin kim, kusûrun çok yaman olmuş
17-O mihmân-hâne-i hâs-ı İlâhîden şeref bulsun
Görürsün gayretin anı kamudan pâsbân olmuş
18-Seni sen anda bulmazsın, olursun aşk ile mahrem
O kim fânîdir ol dostuyla bâkî câvidân olmuş
19-Gönülden ol cihâna yol değil dûr u dırâz ammâ
Anı ol buldu kim âlemde her sûdı ziyân olmuş
20-İki âlem yolu bir hatvedir aşk ehline ancak

Vücûdundan geçen ol âleme bir an revân olmuş
21-Bir ayak cisme bas ol bir kademde can zuhûr eyler
Anınla dilde sâkin ol ki cisim ehl-i revân olmuş **[192/a]**
22-Ger olsa aşk-ı rûhânî nedir lezzât-ı cismânî
Ki âşık vecd ü hâl ister teni bâr-ı girân olmuş
23-Aceb devletdir ol kim, râhatı bî-renc ü zahmetdir
Aceb ni‘metdir ol kim, zevki bî-kâm ü dehân olmuş
24-Vücûd-ı üstühân ancak bu muhh ü mağz içindir ol
Katı bî-mağzdır kim ârzûsı üstühân olmuş
25-Ol ile kim ibadetden murâdı hûr u gılmândır
O nûr-ı şemsden mahcûb ü mest-i farkadân olmuş
26-Egerçi beste-i kân ü mekândır bu ten-i hâkî
Velâkin rûh-ı pâk aslın diler kim lâ-mekân olmuş
27-Hümâ-yı can ki pervâz-ı hevâ-yı lâ-zemân ister
Velî nitsin cenâhı beste-i dâm-ı zemân olmuş
28-Tılısm-ı sûretin kesri değil mümkin bu kuvvetle
Anı feth eyler ol kim aşkı bulmuş kahramân olmuş
29-Sadâ-yı tabl-ı feth-i kal‘a-yı dil aşk nâmıdır
O’dur sultân-ı her leşker ki çün şîr-i jiyân olmuş
30-Cilâ-yı jeng-i dildir her küdûretden safâ kesb it
Ki hâkisterle her âyîne sâfi bî-dumân olmuş
31-Zer-i nâkıs ayârı potada zerger güzâr eyler
Sezâ-yı sikke-i sultân olan zer imtihân olmuş
32-Eğer yoğ olsa varlık gıll ü gışşı nakd-i kalbinden
Görürsün sikke-i irfân ile rûhun revân olmuş
33-Çıkar şehr-i bedenden şehriyâr-ı şehvet ü hasmı
Ki sultân-ı cihân anlarla abd-i nâ-tüvân olmuş
34-Pes andan nahvet ü kibri gönül mülkünden ihrâc it
Ki mescûd-ı melek çeşminde nahvetten yamân olmuş
35-Tevâzu eyle mahluk-ı Hudâ’yı senden a‘lâ bil
Ki züll ü iftikar evc-i alâya nerdübân olmuş
36-Namaz olmuş anınçün mü’minin mi‘râcı her sâ‘at
Ki re’si arza vaz‘ itmek, urûc-ı âsumân olmuş
37-Namaz ü ravza-i ârif ki hıfz-ı Hak’dır, ol sanma
Salâtı hırz-ı cân olmuş, siyâmı hıfz-ı nân olmuş
38-Rızâ-yı Hakk içindir dâ’imâ ef‘âl ü akvâli
İbâdu’llâha ikrâmı, kamu bî-imtinân olmuş

39-Kitâb ü sünneti hıfz it, amel tohmun zirâ‘at kıl
Ki mahsûl-i cihân-ı cân-ı mezra‘ bu cihân olmuş
40-Çü buldun nûr-ı Kur’ân’ı ne hâcet ilm-i Yûnânî
Ki ol aşkı ıyân itmiş, bu eşyâyı beyân olmuş
41-Ölüm aşk ile yekdir, zinde olmaktan bu akl ile
Ki aşkın şânı irfândır, bu akl andan zamân olmuş
42-Eger irfân u burhânın dilersen farkın andan bil
Ki ârif dostunu bulmuş, o âkil nâme-hân olmuş
43-Gözün bend eyle tâhir kıl dibinden bir göz açılsın
Lisânın bağla bak kim her ser-i mû bir lisân olmuş
44-Behiştin var iken dûzahda sen giryân ve bilmezsin
Ki ka‘r-ı hâne-i cisminde medfûn zerr-i kân olmuş
45-Behişt-i adn iken dil kıldın anı dûzâh-ı sûzân
Murâd u ârzûlardan işi âh ü figân olmuş
46-Ta‘alluk kes kamu hâhişten âzâd ol cehennemden
Gözün yum kendine bak kim cinânın çün cinân olmuş
47-Gözüm, tâ key bu hâristân-ı sûretten gül istersin
Gönüldür gülşen-i mâ‘nâ ki ol pür gül-ruhân olmuş
48-Ümîd-i zevk ile telh itme kâmın koy bu lezzâtı
Gönül bezminde zevk it kim, safâsı râyegân olmuş
49-Geçen vahşet cihânından bulur cem‘iyyet-i hâtır
Görür kim aşk u can hem birbirine mihribân olmuş
50-Bu hodbinlik cihânın koy, gönülden bî-hod ol zevk it
Ki bî-hodluk safâsı ârzû-yı ins ü cân olmuş
51-Seni aldatmasun elvân-ı sûret kalbine bak kim
Bu zulmet jengi cân âyînesinde müstehân olmuş
52-Ko sûret ziynetin kalbin güzel huylarla tezyîn it
Ki sûret zîneti ma‘nâda mâr-ı cân-sitân olmuş
53-Güzel sûretler eşkâline kim, sen böyle hayrânsın
Aceb neylersin ol dem kim görürsün can ıyân olmuş
54-Ne hüsn ü lutfu var bu âb ü gil cismin bu âlemde
Ki şevkinden bu nefsin her nefes âteş-feşân olmuş **[192/b]**
55-Cihân-ı aşka gel, dil dîdesiyle anı seyr it kim
Cemâl-i aşkdan cân ü gönül pür-hüsn ü ân olmuş
56-O hüsn-i ma‘nevîden pertev almışdır bu sûretler
O pertev zînetidir âb-ı rûy ü nâm ü şân olmuş
57-Kamu havf ü küdûret şirk ü gafletden ider neş’et

Uyan bul vahdeti kesretde hoş emn ü emân olmuş
58-Basîret dîdesin aç âlemin ma‘nâsını seyr it
Ki ol vasfı ki her hârın dilinde dâsitân olmuş
59-Hep eşyâ pertevi envâr-ı hüsn-i lâ-yezâlîdir
Eger hâr ü gül olmuşdur eğer zişt ü hasân olmuş
60-Safâ-yı gevher ü la‘l ü gül ü mül rengini seyr it
Ki âb-ı dest-i üstâd-ı tabî‘at hoş-revân olmuş
61-Ruh-ı nefs-i nebâtı seyr it ezhâr-ı fevâkihden
Cemâl-i nefs-i hayvâniyle her hayvan cihân olmuş
62-Cemâl-i nefs-i nutkı cilvesin seyr eyle insandan
Ki nâz ü şîve vü gonc ü delâl-i her civân olmuş
63-Temâşâ-yı cemâl-i nefs-i külli kıl feleklerden
Ki tedvîr ile eflâkı o nûr-ı ahterân olmuş
64-Cemâl-i akl-ı külli kendi cânından temâşâ kıl
Ki ol teşvîr ü zevk u vecd ü hâl-i âşıkân olmuş
65-Cemâl-i lâ-Yezâli can gözüyle dilde seyr eyle
Ki akl-ı küll ile hayrân, o nûr-ı müste‘ân olmuş
66-Çün İbrâhîm isen düş nâr-ı aşka nûr-ı mahz ol kim
Görürsün her ser-i mûyun çü şâh-ı erguvân olmuş
67-Doğarsın mâder-i eyyâmdan vahdet zuhûr eyler
Ezeldir hem ebed bir şey dü-tıfl-ı tev’emân olmuş
68-Bu elfâz âteş-i mâ‘nâ duhânıdır derûnumda
Ki pîr-i aşkdan kilk-i beyânı nüktedân olmuş
69-Fehîm-i zinde dildir bâ‘is-i inşâda eş‘ârım
Sözüm yok mürde-dil eblehle nutk andan nihân olmuş
70-Fakîrullah ki **İsmâîl-i Tilvî**[185] gavs-ı ulvîdir
O rûh-ı pâke **İbrâhîm Hakkı** tercümân olmuş

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey gönül, sana gerçi bulutlar gölgelik olmuş. Ey dost! Sen, sen de seyr et ki makamın, canın Arş-ı âlâsı olmuş.

2-Allah’a yakınlığın Kaf Dağı’nı koydun; bu kafeste hapsolup kaldın. Revâ mıdır ki Anka’nın yeri bu topraktan yurt olmuş?

3-Kanat aç şevk ile can feleğinin burçlarında uçuver! Sen Anka’sın Çünkü senin için felekler âşiyân olmuş.

4-Aslında iki kuvvet vardır; biri müdrikedir, biri onun tahriki. Biri uzuvlarında kudret, birisi gönül ilmi olmuş.

5-Kanat aç bu iki kuvvetle; sen sende pervâz eyle! Kadîm yuvanı seyret ki ne hoş cihan olmuş.

6-Kafeste gerçi hasta ile sağlam birdir; can kuşunun kanatları bağlıdır. Kurtulunca seyret ki hümâ kuşu (nasıl) kanat açmış.

7-Ne güdük akıldır o; sanır ki âlem budur ancak. Felekler bu feleklerdir, cihan ya bu mekân olmuş.

8-O vâdilerde ki aşk ehli aşk yoluna gitmiştir. O yolda bu felekler, kervanın belki tozu olmuştur.

9-Aşk yurduna girersen, oradan görürsün ki bu iki âlem bir sahrâda bırakılmış nişan taşı olmuş.

10-Altı yönün sınırları oradan mevhûm bir nokta gibi görünür. Dokuz feleğin küreleri onda bir merkez gibi olmuş.

11-O âlemden, buradaki taşı toprağı altın ve gümüş görürsün. O âlemde görürsün ki bütün dikenler gülistân olmuş.

12-Hangi vâdide yürürsen, oradan mutluluk ve sevinç bulursun. Nerede kalırsan, görürsün ki gönlün orada rahat olmuş.

13-Orada dert, gam, korku, sıkıntı, ölüm ve hastalık yoktur aslâ. Her gönül orada mutlu, her can o cihanda şâdmân olmuş.

14-Bazen kudsî melekler sana, gönlünce izzet eyler. Bazen öyle olur ki ruhânîler sana misafir olmuş.

15-(Bazen) âşıkların ruhlarına işretinde ev sahipliği edersin. Bakarsın ki, mücerred ruhlar sana ev sahibi olmuş.

16-Bu dünyada o misafirperverlik akla geldikçe; mahcûbiyet duyarsın, kusurun ne büyük olmuş.

17-O ilâhî, o hususi misafirhaneden şeref bulursan; görürsün ki gayretin, onu herkesten gizleyen bekçi olmuş.

18-Seni sen orada bulmazsın, aşk ile mahrem olursun; orada fânî olan, O Devletli ile ebedî dost olmuş.

19-Gönülden o cihana giden yol uzak değil ama uzundur. Âlemde her işi faydalı işleyen, onu kolayca bulmuş.

20-Aşk ehline göre, iki âlemin yolu bir adımdır. Varlığından geçen, o âleme bir anda ulaşmıştır.

21-Bir ayakla adım atsan, öbür adımda can çıkıverir. Onunla gönülde sâkin olan, cisim ehli yola koyulmuş.

22-Eğer ruhânî aşk varsa, cismânî lezzet nedir ki? Âşık ki vecd ve hal ister, teni ona yük olmuş.

23-Nasıl devlettir o ki, rahatı uğraşsız ve zahmetsizdir. Nasıl nimettir o ki, zevki ağızsız ve dudaksız alınır olmuş.

24-Bu kemik yığını beden o öz içindir, o ruh içindir. Ne beyinsiz o kimse ki arzusu kemik yığını bedeni tatmin etmek olmuş.

25-Onun ki ibadetten maksadı hûri ve gılmândır. O güneşin nûrundan perdelenip, ayrılıktan mest olmuştur.

26-Gerçi bu toprak ten, mekâna ve olanlara bağlıdır. Fakat o tertemiz ruh aslını ister ki mekânsız olmuş.

27-Bu can kuşu ki zamansızlık göğünde uçmak ister. Velî neylesin kanadı, zamanın tuzağına tutulmuş.

28-Sûret tılsımını kırmak bu kuvvetle mümkün değildir. Onu ancak öylesi fetheder ki aşkı bulmuş, kahraman olmuş.

29-Aşkın sadâsıdır davul sesi gibi, gönül kalesini açan. O'dur her ordunun sultanı ki kükreyen aslan olmuş.

30-Gönül pasının cilâsıdır, her kederden zevk al. Her ayna külle parlatılmış, sâfî dumansız olmuş.

31-Sarraf ayarı düşük altını potadan süzüverir. Sultanın tuğrasına lâyık olan, önce imtihan olmuş.

32-Eğer varlık hîlesi ve kindarlık kalbinden yok olsa. Görürsün, irfân tuğrasıyla ruhun revân olmuş (süzülmüş.)

33-Beden şehrinden şehvet ve kindarlık sultasını çıkar. Cihanın sultanı onlarla güçsüz bir kul olmuş.

34-Kibri ve büyüklenmeyi gönül mülkünden çıkar. Meleklerin nazarında secde edilecek varlık, bu yüzden berbat olmuş.

35-Tevazu eyle, Hudâ'nın mahlukunu senden yüce bil. Züll ü iftikar[186] Yüceler Yücesi'ne merdiven olmuş.

36-Onun için namaz her zaman mü'minin mîrâcı olmuş. Başı (tevazu ile) yere koymak, göğe yükselmek olmuş.

37-Namaz ve ârifin ravzası Hakk'ın korumasındadır. Sanma ki namaz canın mahfazası, oruç yiyecekleri korur olmuş.

38-Hakk'ın rızası içindir daima; sözleri, fiilleri. Hakk'ın kullarına ikramı, hep minnetsiz olmuş.

39-Kitâb ve sünneti ezberle, amel tohumlarını ekiver. Can ülkesinin mahsul tarlası, bu cihan olmuş.

40-Kur'ân ilmini buldunsa, Yunan ilmine[187] ne lüzum var? O aşkı beyan etmiş, öbürü eşyaya beyan olmuş.

41-Ölüm aşk ile birdir; bu akıl ile zinde olmaktansa. Aşkın şânı irfândır; akıl ondan bir zaman dilimi olmuş.

42-Eğer irfân ve burhânı dilersen, farkı şundan bil. Ârif dostunu bulmuş, âkil name okur olmuş.

43-Gözünü bağla ki her kılın dibinden bir göz açılsın. Dilini bağla; bak ki başındaki her kıl bir lisan olmuş.

44-Cennetin varken, cehennemde ağladığını bilmezsin. Cisin hanesinin dibinde gömülü hazine olmuş.

45-Gönül Adn cenneti iken, onu yakıcı ateş kıldın. İsteklerle arzulardan işi, hep âh u figân olmuş.

46-Bütün arzulardan alâkayı kes, cehennemden âzâd ol. Gözünü yum da kendine bak, gönül bahçen cennet olmuş.

47-Gözüm, bu dikenler ülkesindeki sûretlerden daha ne kadar gül istersin? Gönüldür mânâ gülşeni ki o, gül yüzlülerle dolmuş.

48-Zevk ümidiyle eğlencene acı katma, bu lezzetleri bırak. Gönül meclisinde zevk et ki safâsı hesapsız olmuş.

49-Vahşet cihanından geçen, hatırlı olur. Görür ki aşk ile can birbirine güler yüzlü dost olmuş.

50-Bu bencillik cihanını koy ki gönlün hoş olsun, zevk al. Bu hoşluk safâsı, insanlarla cinlerin ortak arzusu olmuş.

51-Sûretlerin renkleri seni aldatmasın. Kalbine bak ki bu karanlık pası, can aynasında ne fenâ olmuş.

52-Sûret süslerini koy, kalbin güzel huylarla zînetlensin. Sûret zîneti mânâda can ülkesinin yılanı olmuş.

53-Güzel sûretlerin şekillerine, sen böyle hayrânsın. Acep neylersin o zaman ki, can ayân[188] olmuş.

54-Su ve topraktan yaratılan cismin bu âlemde ne güzelliği, ne lutfu var? Şevkinden bu nefsin, her nefes ateş saçar olmuş.

55-Aşk ülkesine gel, gönül gözüyle onu seyret ki, aşkın cemâlinden can ve gönül, bir başka güzel olmuş.

56-Bu sûretler, o manevî güzellikten birer ışık almıştır. O bir zînettir; yüzsuyu, nam ve şân olmuş.

57-Bütün korku ve kederler şirkle gafletten kaynaklanır. Uyan ki çoklukta vahdeti bul, ne güzel emniyet yurdu olmuş.

58-Basîret gözünü aç da, âlemin mânâsını seyret. O vasıflar ki her dikenin dilinde destan olmuş.

59-Bütün eşya zevâl bulmayan Cenâb-ı Hakk'ın güzelliğinden nurların yansımasıdır. Meğer bazısı gül ve diken, bazısı çirkin ve güzel olmuştur.

60-Mücevher, inci, gül ve şarap rengini safâ ile seyret ki, bunlar tabiatı hoşça yaratanın kudret elinden akan sular olmuş.

61-Bitkinin nefsinin yüzünü, meyvenin çekirdeğinde seyret. Hayvanî nefsin güzelliğiyle her canlı cihan olmuş.

62- Konuşan nefsin nutkundaki cilvesini insandan seyreyle ki, naz ve işve ile her civanın gözdesi olmuş.

63-Nefs-i küllînin güzelliğini feleklerden seyret ki o nur, felekleri döndürdükçe yıldızlar olmuş.

64-Akl-ı küllînin güzelliğini kendi canından seyret ki; o âşıkların merasimi, şevki, vecdi ve hali olmuş.

65-Zevâl bulmayan Cenâb-ı Hakk'ın güzelliğini gönülde can gözüyle seyreyle ki, akl-ı küll ona hayrândır. O nur, yardım istenen olmuş.

66-Eğer sen İbrahim isen, aşk ateşine düş de baştanbaşa nur ol. Görürsün ki, başındaki her kıl ucu bir erguvan dalı olmuş.

67-Doğarsın günlerin anasından, vahdet zuhur eder. Ezel ve ebed, ikisi ikiz çocuklar olmuş.

68-Bu ateş gibi sözler, mânâ dumanıdır içimde. Aşkın pîrinden, kalemin beyanı nüktedân olmuş.

69-Şiir bahsinde şiirlerim, gönlü diri anlayış sahiplerinin kârıdır. Gönül! Merde sözüm yoktur; eblehe[189] gelince, onda söz nihân[190] olmuş.

70-Fakirullah ki **İsmail Tillovî,** yüce bir gavstır.[191] O pâk ruha **İbrahim Hakkı** tercüman olmuş.

---

[141]. *Buhârî*, "Bed'ü'l-halk" 8, Tefsîru sûre (32), 1, "Tevhîd" 35; *Müslim*, "Cennet" 2-5.

[142]. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/389, H. no: 4764; *Buhârî*, "Rikâk" 3; *İbn Mâce*, "Zühd" 3; *Tirmîzî*, "Zühd" 25.

[143]. Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/338, H. no: 10501.

[144]. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII/117, H. no: 34628.

[145]. Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VI/463, H. no: 5988; IX/409, H. no: 8882.

[146]. Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/446, H. no: 17859; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/193, H. no: 6117, 8574.

[147]. Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/446, H. no: 17859; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/193, H. no: 6117, 8574.

[148]. Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VII/73, H. no: 6116; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/510, H. no: 18058; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/182, H. no: 6062.

[149]. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII/86, H. no: 34318; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/356, H. no: 10565; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/188, H. no: 6092.

[150]. *Müslim*, "Zühd" 1; *Tirmîzî*, "Zühd" 16.

[151]. Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, s. 179; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, I/500, H. no: 1331.

[152]. Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/187, H. no: 6090; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, I/494, H. no: 1317-1318.

[153]. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII/82, H. no: 34362; Kudâî, *Müsnedü'ş-şihâb*, I/347, H. no: 595; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/348, H. no: 10539; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/160, H. no: 5962.

[154]. *Müslim*, "Zikr" 99; *İbn Mâce*, "Fiten" 19; *Tirmîzî*, "Fiten" 26.

[155]. Bezzâr, *Müsned*, I/106, H. no: 44; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VI/164.

[156]. *Müslim*, "Zühd" 2; *Ebû Dâvûd*, "Tahâret" 72.

[157]. *Buhârî*, "Cihad" 69; *İbn Mâce*, "Zühd" 8.

[158]. *Buhârî*, "Rikak" 28; *Müslim*, "Cennet" 1.

[159]. *Buhârî*, "Rikâk" 7; *Müslim*, "Zühd" 6; *İbn Mâce*, "Fiten" 18; *Tirmîzî*, "Kıyâme" 28.

[160]. *Buhârî*, "Rikâk" 17; *Müslim*, "Zühd" 18; *İbn Mâce*, "Zühd" 9; *Tirmîzî*, "Zühd" 38.

[161]. *Tirmîzî*, "Zühd" 35; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/32, H. no: 669.

[162]. *Tirmîzî*, "Zühd" 35; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/32, H. no: 669.

[163]. *Müslim*, "Zühd" 3; *Tirmîzî*, "Zühd" 31; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/42, H. no: 699; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV/1483, H. no: 3969.

[164]. *Buhârî*, "Rikâk" 15; *Müslim*, "Zekât" 120; *Tirmîzî*, "Zühd" 40; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/404, H. no: 7159.

[165]. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/127, H. no: 4048; *Tirmîzî*, "Zühd" 20; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/ 47, H. no: 708.

[166]. *Tirmîzî*, "Zühd" 43; İbn Hibbân, *Sahîh*, V/95, H. no: 3218; Kudâî, *Müsnedü'ş-şihâb*, VII/84, H. no: 34380.

[167]. *İbn Mâce*, "Zühd" 1; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, VI/193, H. no: 5972.

[168]. *Tirmîzî*, "Zühd" 35; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, VIII/207, H. no: 7835; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, VII/191, H. no:18616.

[169]. Deylemî, *Firdevs*, V/426, H. no: 8628; *Müttakî* el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/187, H. no: 6089.

[170]. Fettenî bu sözün, Hazret-i Ali radıyallâhu anhın sözü olduğunu ifade eder. Bkz. *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, s. 200.

[171]. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/222, H. no: 2744; *İbn Mâce*, "Zühd" 3; *Tirmîzî*, "Zühd" 44; İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII/90, H. no: 6318.

[172]. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, X/53.

[173]. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII/201, H. no: 35332; *İbn Mâce*, "Zühd" 3; *Tirmîzî*, "Zühd" 14; Bezzâr, *Müsned*, V/144, H. no: 1736.

[174]. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, X/412, H. no: 12234; *Nesâî*, "İşretü'n-Nisâ" 1; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, VI/199-237, H. no: 3482, 3530, Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, VII/288, H. no: 18913.

[175]. *Buhârî*, "Fezâilü'l-Kur'ân" 20, "Tevhid" 45; *Müslim*, "Salâti'l-Müsâfirîn" 266; *İbn Mâce*, "Zühd" 22; *Tirmîzî*, "Birr" 24*; İbn Mâce*, "Zühd" 22.

[176]. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII/487, H. no: 17692; İbn Hibbân, *Sahîh*, V/87, H. no: 3210; Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, X/7, H. no: 9007; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, II/90, H. no: 1248.

[177]. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/127, H. no: 4048; *Tirmîzî*, "Zühd" 20; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/ 47, H. no: 708.

[178]. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVI/233, H. no: 22097; *İbn Mâce*, "Zühd" 4; *Tirmîzî*, "Zühd" 35; Hâkim, *el-Müstedrek*, VII/2552, H. no: 7148; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, VIII/208, H. no: 7829; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/152, 5927, 5928.

[179]. Tasavvufta tecerrüd: Mâ-sivâdan alâkasını kesip Allah'a müteveccih olup ibadet ve tâatla meşgul olmak demektir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*.)

[180]. Zühd: Soğuk ve ilgisiz davranmak, rağbet etmemek, yüz çevirmek. Tasavvufta: a-Ahirete yönelmek için dünyadan el etek çekmek. b-Hakk'a yönelmek için dünyadan da âhiretten de el etek çekmek. c-Elde mevcut olsa bile gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 544.)

[181]. Ahsen-i takvîm: En güzel şekil, Allah'ın en mükemmel mazharı; ergin ve olgun insan.

[182]. Ebced: Eski alfabede harflerin alt tarafında bulunan bir ibarenin ilk sözü ve bütünün adı. *Ebced hevvez vd.* harflerini rakam gibi sayıp bir sözcük veya ibareden tarih veya başka bir sayı çıkarabilecek şekilde düzenlemeye *ebced hesabı* denir.

[183]. Murâkabe: Denetleme, gözetleme, dikkati belli bir notaya toplama demektir. Tasavvufta ise, kulun "Cenâb-ı Hak, bütün hal ve hareketlerime vâkıftır." şeklinde bir şuur ve idrak içinde olmasıdır. Kalbi, ona zarar veren şeylerden korumak, Allah her an beni görüyor, kalbime nazar ediyor anlayışı içinde olmaktır. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 344.)

[184]. Mâ-sivâ: Allah'tan başka her şey. Buna mâ-sivâu'llah da denir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 318.)

[185]. Vezin zaruretinden dolayı Tillovî kelimesi Tilvî şeklinde okunmuştur.

[186]. İftikâr: Yüce Yaratıcı'nın nihayetsiz gücü karşısında yoksul ve güçsüz olduğunun bilincinde bulunmak. Yoksulluğunu, fakirliğini açığa vurmak. Çok ihtiyacı olmak. Alçak gönüllülük.

[187]. Yunan ilmi: Felsefe.

[188]. Ayân: Arapça'da "göz, pınar" manasına gelen "ayn" kelimesinin çoğulu olup "eşyanın ilâhî ilimdeki sûreti" demektir. Cebecioğlu Ethem, Prof. Dr. *a.g.e.* s: 69.

[189]. Ebleh: Akılsız, budala. (Özön Mustafa Nihat, Osmanlıca Türkçe Sözlük, İnkılap ve Aka, İstanbul, 1979, s. 184.)

[190]. Nihân: Gizli, saklı. Bulunmayan, Görülmeyen. (Özön Mustafa Nihat, *a.g.e.* s. 671.)

[191]. Gavs: Arapça'da sığınma, iltica etme mânâsınadır. Tasavvufta; kendisine sığınıldığı zaman kutba "gavs" denir. Sûfîler darda kaldıkları zaman: "Yetiş yâ gavs!", "Medet yâ gavs!", "İmdat yâ pîr!" diyerek kutbun manevî himâyesine iltica ederler. Çeşitli tarikatlara göre farklı farklı şahsiyetler gavs sayılmıştır. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 144.)

Ey azîz! Bilinmelidir ki Habîb-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz ümmetine olan şefkat ve merhameti sebebiyle âhiretin ebedî bir mekân (dâr-ı karar) olduğunu, dünyanın ise acımasız ve gaddar olduğunu duyurmuştur. Nitekim hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "*Ey benim ümmetim ve ashâbım! Güzel hayata kavuşan kimse, dünya kendisini terk etmeden önce o dünyayı terk edendir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünyada kendini bir kimsesiz ya da bir misafir bilesin, hatta kendini ölü kabul edesin. Böylece âhiret azığını hazırlayasın.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya sevgisi ve isteği bütün*

günahların baş sebebidir." Ve buyurmuştur ki: "*Bir mü'mine bir dünyalık verildiğinde mutlaka Allah katındaki derecesi azalır. Eskisi gibi kalmaz."* Ve buyurmuştur ki: "*Kimin niyet ve arzusu âhiret olup onun yoluna giderse, Hak teâlâ onun kalbine zenginlik verir; bütün işlerini toparlayıp kolaylaştırarak yardım eder. Dünyayı ona hizmetçi eyler. Kimin niyet ve arzusu da dünya olursa, Hak teâlâ onun fakirliğini (sürekli) gözünün önüne getirir. İşlerini dağınık kılar, zorlaştırır. O kimse hayretler içinde kalır. Hâlbuki dünyadan ona fazla bir nasip gelmez. Ancak takdir edileni gelir."*

Ve buyurmuştur ki: "*Her gün bir nidâ edici üç kere nidâ edip der ki: dünyayı onun ehli için terk ediniz, siz âhiret yoluna gidiniz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kim lüzumundan fazla dünyadan mal alırsa, bilmeden kendi helâkini almış olur.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünyayı terk etmek, kalp ve bedenle rahat etmektir.*" Ve buyurmuştur ki: "*İnsanların en zâhidi, dünyanın güzelliklerini terk edip âhiret âlemini idrak edeni ve yarınki günü ömründen saymayıp kendini ölülerden bilip ölüm hazırlığı yapandır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'minin zindanı, kafirin ise seyrânıdır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya (ömrü) bir saattir. Onu Allah'a kullukla geçirmek gerekir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'mine duru ve temiz olmaz, mü'min onda rahat bulmaz. Nasıl duru ve temiz olsun ki? Mü'minin zindanı ve başının belâsıdır."* Ve buyurmuştur ki: "*En fazla şaşılacak şey, ebedîlik ve huzur yurdunu (cennet) tasdik eden bir mü'minin bu geçici ve aldatıcı dünyaya meyletmesidir.*"

Habîb-i Ekrem (s.a.v.) bir gün bir hasır üzerine yatıp uyumuştu. Uyandığında vücudunda hasır izi çıkmıştı. Bunu gören ashâbı "Yâ Rasûlallah! Sizin için bir yatak hazırlayalım" dediklerinde o Hazret buyurmuştur ki: "*Benim bu dünya ile bir alâkam yoktur. Bu dünyada bulunmamın misali, yolunun üstündeki bir ağacın altına uzanıp bir miktar gölgesinde dinlenen, sonra da o ağacın altından kalkıp yoluna devam eden bir yolcu gibidir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bu dünya bir köprüdür ki hemen geçip gidesiniz. Onu bayındır hale getirmeye uğraşmayıp geçip yolunuza devam edesiniz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünyada kalacağınız kadar dünyalık elde ediniz. Âhirette yaşayacağınız kadar onun için çalışınız.*" Yani âhiret hayatını bayındır hale getirmek için çalışınız.

Yukarıda yazılan âyetler ve hadîs-i şerifler ile kötülenen lanetlenen dünya, Hak teâlânın değer vermesinden uzak olan şeylerdir. **"Oyun, eğlence, süs, insanlar arasında övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteği"** (Hadîd, 57/20) kalbi Hakk'ın huzurundan uzaklaştıran şeylerdir. Onun için

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) "*Mal-mülk, bağ bahçe edinmeyiniz. Çünkü dünyaya rağbetiniz artar*" buyruğu ile bağ-bahçe ve tarla[ları ihtirasla] edinmekten men etmiştir.

Ve buyurmuştur ki: "*Hak teâlâ dünyayı üç parçaya bölmüştür. Bir kısmını mü'mine, bir kısmını münafiğa ve kalan kısmını da kâfire vermiştir. Mü'min dünyasından azığını alıp âhiret yoluna gider. Münafık, süs ve gösterişe tamah eder; kâfir ise kâr ve kazanç elde edip gider.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bu dünya Muhammed'e ve ailesine lâyık değildir.*" Ve buyurmuştur ki: "*İnsanlar gaflet uykusundadırlar.* **[185/b]** *Öldükleri zaman uyanırlar.*"

Yani, gaflet içerisinde dünyaya rağbet edersiniz. Dizginleri bütünüyle onun eline vermiş olduğunuz halde ömrünüz tamamlanır da Hak teâlâya yöneliş ve ibadetleriniz eksik kalır. Dünyalık sebebiyle aranızda düşmanlık çıkar. Ve duasında buyurmuştur ki: "Allah'ım*! Muhammed ailesinin rızkını yaşamak için yetecek derecede eyle!"* demiştir. Ve buyurmuştur ki: "*Kendisine yetecek miktar rızık ile yetinen mü'min kurtuluşu bulmuştur.*" Ve buyurmuştur ki: *"O mü'min kurtuluşa ermiştir ki rızkın yeteri kadar olanına kanaat etmiş olsun."* Ve buyurmuştur ki: "*Âdemoğlu malım, malım der. (Hâlbuki) o, vehm edilen bir övünme vasıtasıdır. Malından yiyip tüketerek ve giyip eskiterek harcadığı ile Allah rızası için tasadduk ettiğinden başka nesi vardır?"*

69-Şiir bahsinde şiirlerim, gönlü diri anlayış sahiplerinin kârıdır. Gönül! Merde sözüm yoktur; eblehe gelince, onda söz nihân olmuş.

Ve buyurmuştur ki: "*Dünyayı terk eyle ki Hak teâlâ sana muhabbet etsin. İnsanların elinde olan zenginliklere göz dikme ki insanlar sana muhabbet eylesin."* Ve buyurmuştur ki: "*Rabbim bana Mekke'nin vâdilerini altın ile doldurmayı arz etti de ben Ya Rabbi! Ben dünyada nimetler içinde kalmayı istemem. Bilakis bir gün aç, bir gün tok olayım. Aç kaldığım gün boyun bükerek seni zikredeyim, tefekküre dalayım. Tok olduğum gün ise sevinç içerisinde sana hamd ve şükür edeyim*" dedim.

35-Tevazu eyle, Hudâ'nın mahlukunu senden yüce bil. Züll ü iftikar Yüceler Yücesi'ne merdiven olmuş.

Ve buyurmuştur ki: "*Altın ve gümüş paraya ve süslü, işlemeli güzel elbiseye kulluk edenlere yazıklar olsun.*" Yani âhirete yarayacak işleri bir tarafa koyup mal toplamak ve güzel elbiseler giymekten hoşlanan gâfil, helâk olsun diye temenni etmiştir. Ve buyurmuştur ki: "*Cehennem ateşinin etrafı nefsanî arzularla kuşatılmıştır. Cennet nimetleri ise nefsin beğenmediği şeylerle örtülmüştür.*" Yani dünyevî isteklerine uyan cehennem

ateşine gider. Hâlbuki o isteklerin arkasındaki cehennem ateşini görememiştir, ancak iştah duyduğu şeyleri görmüştür. Nefse sevimsiz gelen dinî zorluklara katlanan kimse ise cennete gider. Hâlbuki nefsi cenneti görmüyordu, ancak önündeki engelleri görüyordu. Ve buyurmuştur ki: "*Vallâhi ben sizin fakir olmanızdan endişe etmem, fakat sizin hakkınızda korkum şudur ki sizden öncekilere dünya bolca verildiği gibi size de verildiğinde öncekileri helâk ettiği gibi sizi de helâk eder.*"

Ve buyurmuştur ki: "*Her gün bir nidâ edici üç kere nidâ edip der ki: dünyayı onun ehli için terk ediniz, siz âhiret yoluna gidiniz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kim lüzumundan fazla dünyadan mal alırsa, bilmeden kendi helâkini almış olur.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünyayı terk etmek, kalp ve bedenle rahat etmektir.*" Ve buyurmuştur ki: "*İnsanların en zâhidi, dünyanın güzelliklerini terk edip âhiret âlemini idrak edeni ve yarınki günü ömründen saymayıp kendini ölülerden bilip ölüm hazırlığı yapandır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'minin zindanı, kafirin ise seyrânıdır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya (ömrü) bir saattir. Onu Allah'a kullukla geçirmek gerekir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'mine duru ve temiz olmaz, mü'min onda rahat bulmaz. Nasıl duru ve temiz olsun ki? Mü'minin zindanı ve başının belâsıdır."* Ve buyurmuştur ki: "*En fazla şaşılacak şey, ebedîlik ve huzur yurdunu (cennet) tasdik eden bir mü'minin bu geçici ve aldatıcı dünyaya meyletmesidir.*"

Hâlbuki bu yedi şey aslında kendi zâtında kötü şeyler değildir. Hatta yerinde kullanıldıklarında hepsi âhirete yardımcı olurlar. Nitekim Habîb-i Ekrem (s.a.v.) malı methedip buyurmuştur ki: "*Ancak iki kişiye gıpta edilir. Biri öyle bir kimsedir ki Allah teâlâ ona mal vermiştir. O da o maldan gece gündüz (Allah için) vermektedir. Diğeri öyle bir kimsedir ki Hak teâlâ ona Kur'ân vermiştir. O da gece gündüz onunla amel eder.*" Ve buyurmuştur ki: "*Sâlih kimsenin malının olması ne güzel şeydir.*" İşte bu hadîs-i şerif de işaret eder ki mal, kendi zâtında ne hayırdır ne de şerdir. Belki hayır ve şer ancak mal sahibinin kendindendir. Eğer malı hayra harcarsa hayır olur, kötülüğe harcarsa şer olur.

70-Fakirullah ki **İsmail Tillovî,** yüce bir gavstır. O pâk ruha **İbrahim Hakkı** tercüman olmuş.

Ve buyurmuştur ki: "*Dünya malı çok olan kimse zengin değildir. Gerçek zengin Hak teâlânın kendisine verdiğine kanaat eden kimsedir."* Ve buyurmuştur ki: "*(Çok fazla sayıda) tarlalar ve bahçeler edinmeyiniz ki dünyaya rağbet edersiniz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bir kişinin mal ve şeref*

hırsından dolayı kendi dinine verdiği ziyan, koyun sürüsü içine dalan iki aç kurdun o sürüye verdiği ziyandan daha çoktur." Şereften maksat, makãm-mevki ve baş olma sevdasıdır.

Yani, gaflet içerisinde dünyaya rağbet edersiniz. Dizginleri bütünüyle onun eline vermiş olduğunuz halde ömrünüz tamamlanır da Hak teâlâya yöneliş ve ibadetleriniz eksik kalır. Dünyalık sebebiyle aranızda düşmanlık çıkar. Ve duasında buyurmuştur ki: "Allah'ım*! Muhammed ailesinin rızkını yaşamak için yetecek derecede eyle!"* demiştir. Ve buyurmuştur ki: "*Kendisine yetecek miktar rızık ile yetinen mü'min kurtuluşu bulmuştur.*" Ve buyurmuştur ki: *"O mü'min kurtuluşa ermiştir ki rızkın yeteri kadar olanına kanaat etmiş olsun."* Ve buyurmuştur ki: "*Âdemoğlu malım, malım der. (Hâlbuki) o, vehm edilen bir övünme vasıtasıdır. Malından yiyip tüketerek ve giyip eskiterek harcadığı ile Allah rızası için tasadduk ettiğinden başka nesi vardır?"*

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dünya sevgisi kulu Mevlâ'sının yolundan döndürüp ibadet ve huzurundan alıkoyar. Dünyayı gönülden uzaklaştırmak ve aradan kaldırmak ancak dünyalık her şeyden sıyrılmak (tecerrüd) ve dünyadan yüz çevirmekle (zühd) mümkün olur. Bu zühd ve tecerrüd şunun için sana lâzımdır ki dünyaya meyil ve muhabbetin seni meşgul eder. Dışını (zâhir) sürekli istekler ve çalışma ile bağlayıp hapseder; kalbini de (bâtın) arzu ve isteklerle meşgul eder. Hâlbuki bunların ikisi de Hakk'ın huzurundan ve O'na ibadetten uzaklaştırıcıdır. Çünkü nefis ve kalp, ikisi birdir. Bir şeyle meşgul olduğunda zıddından uzak durmuş olursun. Dünya ile âhiret iki zıdda benzer ki birini memnun eden diğerini kızdırır. Şüphesiz ki dünya ile âhiret, batı ile doğu gibidir. Birine meylettiğin kadar öbüründen uzaklaşırsın.

2-Mâdem ki sensin *ahsen-i takvîm* ve harflerin *ebced*i Âdem. Seninle çıkarıldı öyleyse, feleğin devrânı hesabı

Ve buyurmuştur ki: "*Her gün bir nidâ edici üç kere nidâ edip der ki: dünyayı onun ehli için terk ediniz, siz âhiret yoluna gidiniz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kim lüzumundan fazla dünyadan mal alırsa, bilmeden kendi helâkini almış olur.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünyayı terk etmek, kalp ve bedenle rahat etmektir.*" Ve buyurmuştur ki: "*İnsanların en zâhidi, dünyanın güzelliklerini terk edip âhiret âlemini idrak edeni ve yarınki günü ömründen saymayıp kendini ölülerden bilip ölüm hazırlığı yapandır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'minin zindanı, kafirin ise seyrânıdır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya (ömrü) bir saattir. Onu Allah'a kullukla geçirmek*

gerekir." Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'mine duru ve temiz olmaz, mü'min onda rahat bulmaz. Nasıl duru ve temiz olsun ki? Mü'minin zindanı ve başının belâsıdır."* Ve buyurmuştur ki: "*En fazla şaşılacak şey, ebedîlik ve huzur yurdunu (cennet) tasdik eden bir mü'minin bu geçici ve aldatıcı dünyaya meyletmesidir.*"

Yani, gaflet içerisinde dünyaya rağbet edersiniz. Dizginleri bütünüyle onun eline vermiş olduğunuz halde ömrünüz tamamlanır da Hak teâlâya yöneliş ve ibadetleriniz eksik kalır. Dünyalık sebebiyle aranızda düşmanlık çıkar. Ve duasında buyurmuştur ki: "Allah'ım*! Muhammed ailesinin rızkını yaşamak için yetecek derecede eyle!"* demiştir. Ve buyurmuştur ki: "*Kendisine yetecek miktar rızık ile yetinen mü'min kurtuluşu bulmuştur.*" Ve buyurmuştur ki: *"O mü'min kurtuluşa ermiştir ki rızkın yeteri kadar olanına kanaat etmiş olsun."* Ve buyurmuştur ki: "*Âdemoğlu malım, malım der. (Hâlbuki) o, vehm edilen bir övünme vasıtasıdır. Malından yiyip tüketerek ve giyip eskiterek harcadığı ile Allah rızası için tasadduk ettiğinden başka nesi vardır?"*

Ve buyurmuştur ki: "*Dünya malı çok olan kimse zengin değildir. Gerçek zengin Hak teâlânın kendisine verdiğine kanaat eden kimsedir."* Ve buyurmuştur ki: "*(Çok fazla sayıda) tarlalar ve bahçeler edinmeyiniz ki dünyaya rağbet edersiniz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bir kişinin mal ve şeref hırsından dolayı kendi dinine verdiği ziyan, koyun sürüsü içine dalan iki aç kurdun o sürüye verdiği ziyandan daha çoktur.*" Şereften maksat, makãm-mevki ve baş olma sevdasıdır.

"*Vallâhi bu dünya (aslında) sizin katınızda bu leşten daha çirkin ve değersizdir.*"

Ey azîz! Bilinmelidir ki Habîb-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz ümmetine olan şefkat ve merhameti sebebiyle âhiretin ebedî bir mekân (dâr-ı karar) olduğunu, dünyanın ise acımasız ve gaddar olduğunu duyurmuştur. Nitekim hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "*Ey benim ümmetim ve ashâbım! Güzel hayata kavuşan kimse, dünya kendisini terk etmeden önce o dünyayı terk edendir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünyada kendini bir kimsesiz ya da bir misafir bilesin, hatta kendini ölü kabul edesin. Böylece âhiret azığını hazırlayasın."* Ve buyurmuştur ki: "*Dünya sevgisi ve isteği bütün günahların baş sebebidir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bir mü'mine bir dünyalık verildiğinde mutlaka Allah katındaki derecesi azalır. Eskisi gibi kalmaz."* Ve buyurmuştur ki: "*Kimin niyet ve arzusu âhiret olup onun yoluna giderse, Hak teâlâ onun kalbine zenginlik verir; bütün işlerini toparlayıp*

kolaylaştırarak yardım eder. Dünyayı ona hizmetçi eyler. Kimin niyet ve arzusu da dünya olursa, Hak teâlâ onun fakirliğini (sürekli) gözünün önüne getirir. İşlerini dağınık kılar, zorlaştırır. O kimse hayretler içinde kalır. Hâlbuki dünyadan ona fazla bir nasip gelmez. Ancak takdir edileni gelir."

Ve buyurmuştur ki: "*Her gün bir nidâ edici üç kere nidâ edip der ki: dünyayı onun ehli için terk ediniz, siz âhiret yoluna gidiniz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kim lüzumundan fazla dünyadan mal alırsa, bilmeden kendi helâkini almış olur.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünyayı terk etmek, kalp ve bedenle rahat etmektir.*" Ve buyurmuştur ki: "*İnsanların en zâhidi, dünyanın güzelliklerini terk edip âhiret âlemini idrak edeni ve yarınki günü ömründen saymayıp kendini ölülerden bilip ölüm hazırlığı yapandır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'minin zindanı, kafirin ise seyrânıdır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya (ömrü) bir saattir. Onu Allah'a kullukla geçirmek gerekir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'mine duru ve temiz olmaz, mü'min onda rahat bulmaz. Nasıl duru ve temiz olsun ki? Mü'minin zindanı ve başının belâsıdır."* Ve buyurmuştur ki: "*En fazla şaşılacak şey, ebedîlik ve huzur yurdunu (cennet) tasdik eden bir mü'minin bu geçici ve aldatıcı dünyaya meyletmesidir.*"

Ve buyurmuştur ki: "*Altın ve gümüş paraya ve süslü, işlemeli güzel elbiseye kulluk edenlere yazıklar olsun.*" Yani âhirete yarayacak işleri bir tarafa koyup mal toplamak ve güzel elbiseler giymekten hoşlanan gâfil, helâk olsun diye temenni etmiştir. Ve buyurmuştur ki: "*Cehennem ateşinin etrafı nefsanî arzularla kuşatılmıştır. Cennet nimetleri ise nefsin beğenmediği şeylerle örtülmüştür.*" Yani dünyevî isteklerine uyan cehennem ateşine gider. Hâlbuki o isteklerin arkasındaki cehennem ateşini görememiştir, ancak iştah duyduğu şeyleri görmüştür. Nefse sevimsiz gelen dinî zorluklara katlanan kimse ise cennete gider. Hâlbuki nefsi cenneti görmüyordu, ancak önündeki engelleri görüyordu. Ve buyurmuştur ki: "*Vallâhi ben sizin fakir olmanızdan endişe etmem, fakat sizin hakkınızda korkum şudur ki sizden öncekilere dünya bolca verildiği gibi size de verildiğinde öncekileri helâk ettiği gibi sizi de helâk eder.*"

"*Ey Âdemoğlu! Dünya malından seni bırakıp gidene üzülme, ondan sana verilene de sevinme! Çünkü dünya malı (sadece) bu gün senin için olup yarın başkasına aittir. Şu halde dünyayı terk et ve âhireti iste." "Çünkü ben sâlih kullarım için gözlerin görmediği ve kulakların işitmediği nimetler hazırladım."*

Ve buyurmuştur ki: "*Hak teâlâ dünyayı üç parçaya bölmüştür. Bir kısmını mü'mine, bir kısmını münafığa ve kalan kısmını da kâfire vermiştir. Mü'min dünyasından azığını alıp âhiret yoluna gider. Münafık, süs ve gösterişe tamah eder; kâfir ise kâr ve kazanç elde edip gider.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bu dünya Muhammed'e ve ailesine lâyık değildir.*" Ve buyurmuştur ki: "*İnsanlar gaflet uykusundadırlar.* **[185/b]** *Öldükleri zaman uyanırlar.*"

70-Fakîrullah ki **İsmâîl-i Tilvî** gavs-ı ulvîdir

Ve buyurmuştur ki: "*Dünya malı çok olan kimse zengin değildir. Gerçek zengin Hak teâlânın kendisine verdiğine kanaat eden kimsedir."* Ve buyurmuştur ki: "*(Çok fazla sayıda) tarlalar ve bahçeler edinmeyiniz ki dünyaya rağbet edersiniz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bir kişinin mal ve şeref hırsından dolayı kendi dinine verdiği ziyan, koyun sürüsü içine dalan iki aç kurdun o sürüye verdiği ziyandan daha çoktur.*" Şereften maksat, makãm-mevki ve baş olma sevdasıdır.

Ve buyurmuştur ki: "*Altın ve gümüş paraya ve süslü, işlemeli güzel elbiseye kulluk edenlere yazıklar olsun.*" Yani âhirete yarayacak işleri bir tarafa koyup mal toplamak ve güzel elbiseler giymekten hoşlanan gâfil, helâk olsun diye temenni etmiştir. Ve buyurmuştur ki: "*Cehennem ateşinin etrafı nefsanî arzularla kuşatılmıştır. Cennet nimetleri ise nefsin beğenmediği şeylerle örtülmüştür.*" Yani dünyevî isteklerine uyan cehennem ateşine gider. Hâlbuki o isteklerin arkasındaki cehennem ateşini görememiştir, ancak iştah duyduğu şeyleri görmüştür. Nefse sevimsiz gelen dinî zorluklara katlanan kimse ise cennete gider. Hâlbuki nefsi cenneti görmüyordu, ancak önündeki engelleri görüyordu. Ve buyurmuştur ki: "*Vallâhi ben sizin fakir olmanızdan endişe etmem, fakat sizin hakkınızda korkum şudur ki sizden öncekilere dünya bolca verildiği gibi size de verildiğinde öncekileri helâk ettiği gibi sizi de helâk eder.*"

Hâlbuki bu yedi şey aslında kendi zâtında kötü şeyler değildir. Hatta yerinde kullanıldıklarında hepsi âhirete yardımcı olurlar. Nitekim Habîb-i Ekrem (s.a.v.) malı methedip buyurmuştur ki: "*Ancak iki kişiye gıpta edilir. Biri öyle bir kimsedir ki Allah teâlâ ona mal vermiştir. O da o maldan gece gündüz (Allah için) vermektedir. Diğeri öyle bir kimsedir ki Hak teâlâ ona Kur'ân vermiştir. O da gece gündüz onunla amel eder.*" Ve buyurmuştur ki: "*Sâlih kimsenin malının olması ne güzel şeydir.*" İşte bu hadîs-i şerif de işaret eder ki mal, kendi zâtında ne hayırdır ne de şerdir. Belki hayır ve şer ancak mal sahibinin kendindendir. Eğer malı hayra harcarsa hayır olur, kötülüğe harcarsa şer olur.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İster iyi olsun isterse kötü olsun, insana ancak ölümüne kadar faydalı olan şeylerin hepsi dünyadan sayılır. İşte onun için Habîb-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz dünyayı yerdiğinde hayırlı şeyleri ondan istisna edip şöyle buyurmuştur: "*Dünya ve içindekiler lanetlenmiştir. Ancak, Allah'ı zikretmek, Kur'ân okumak ve Allah rızası için söylenilen sözler, yapılan işler, tavırlar ve duruşlar lanetlenmiş değildir.*" Hâlbuki istisna edilen şeylerin hepsi yine bu dünyadadır. Bu dünyada gerçekleşmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerifte bahsedilen şeyleri lanetlenmiş dünyadan ayrı tutmuştur. Çünkü öldükten sonra kul ile yukarıda bahsedilen istisnalar yakın olur, onlarla **[187/a]** kalır.

Ve buyurmuştur ki: "*Her gün bir nidâ edici üç kere nidâ edip der ki: dünyayı onun ehli için terk ediniz, siz âhiret yoluna gidiniz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kim lüzumundan fazla dünyadan mal alırsa, bilmeden kendi helâkini almış olur.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünyayı terk etmek, kalp ve bedenle rahat etmektir.*" Ve buyurmuştur ki: "*İnsanların en zâhidi, dünyanın güzelliklerini terk edip âhiret âlemini idrak edeni ve yarınki günü ömründen saymayıp kendini ölülerden bilip ölüm hazırlığı yapandır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'minin zindanı, kafirin ise seyrânıdır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya (ömrü) bir saattir. Onu Allah'a kullukla geçirmek gerekir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'mine duru ve temiz olmaz, mü'min onda rahat bulmaz. Nasıl duru ve temiz olsun ki? Mü'minin zindanı ve başının belâsıdır."* Ve buyurmuştur ki: "*En fazla şaşılacak şey, ebedîlik ve huzur yurdunu (cennet) tasdik eden bir mü'minin bu geçici ve aldatıcı dünyaya meyletmesidir.*"

Çünkü geçimle ilgili her uğraşıya bağ, bahçe denilmiştir. Ve Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) buyurmuştur ki: "*Bana göre imrenilecek evliyâ, evlâdı ve malı az (hafîfü'l-hâz), namaz ve orucu çok olup bunlardan çok haz alan, gizli ve âşikâr Rabbi'ne güzelce ibadet eden, insanlar arasında parmakla gösterilmeyip gizli olan, rızkı yetecek kadar olup ona sabredendir.*" Böyle deyip sonra onun güzel haline, kaygısının azıcık olmasına, sevincinin çok olmasına, korku ve üzüntüsünün olmamasına hayret ettiğinden, mübarek başparmağını orta parmağına vurup buyurmuştur ki: "(Böylelerinin) *her isteği emrine âmâde ve her sevinci yanındadır.*"

Ey azîz! Bilinmelidir ki Habîb-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz ümmetine olan şefkat ve merhameti sebebiyle âhiretin ebedî bir mekân (dâr-ı karar)

olduğunu, dünyanın ise acımasız ve gaddar olduğunu duyurmuştur. Nitekim hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "*Ey benim ümmetim ve ashâbım! Güzel hayata kavuşan kimse, dünya kendisini terk etmeden önce o dünyayı terk edendir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünyada kendini bir kimsesiz ya da bir misafir bilesin, hatta kendini ölü kabul edesin. Böylece âhiret azığını hazırlayasın.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya sevgisi ve isteği bütün günahların baş sebebidir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bir mü'mine bir dünyalık verildiğinde mutlaka Allah katındaki derecesi azalır. Eskisi gibi kalmaz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kimin niyet ve arzusu âhiret olup onun yoluna giderse, Hak teâlâ onun kalbine zenginlik verir; bütün işlerini toparlayıp kolaylaştırarak yardım eder. Dünyayı ona hizmetçi eyler. Kimin niyet ve arzusu da dünya olursa, Hak teâlâ onun fakirliğini (sürekli) gözünün önüne getirir. İşlerini dağınık kılar, zorlaştırır. O kimse hayretler içinde kalır. Hâlbuki dünyadan ona fazla bir nasip gelmez. Ancak takdir edileni gelir.*"

Ve buyurmuştur ki: "*Her gün bir nidâ edici üç kere nidâ edip der ki: dünyayı onun ehli için terk ediniz, siz âhiret yoluna gidiniz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kim lüzumundan fazla dünyadan mal alırsa, bilmeden kendi helâkini almış olur.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünyayı terk etmek, kalp ve bedenle rahat etmektir.*" Ve buyurmuştur ki: "*İnsanların en zâhidi, dünyanın güzelliklerini terk edip âhiret âlemini idrak edeni ve yarınki günü ömründen saymayıp kendini ölülerden bilip ölüm hazırlığı yapandır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'minin zindanı, kafirin ise seyrânıdır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya (ömrü) bir saattir. Onu Allah'a kullukla geçirmek gerekir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'mine duru ve temiz olmaz, mü'min onda rahat bulmaz. Nasıl duru ve temiz olsun ki? Mü'minin zindanı ve başının belâsıdır.*" Ve buyurmuştur ki: "*En fazla şaşılacak şey, ebedîlik ve huzur yurdunu (cennet) tasdik eden bir mü'minin bu geçici ve aldatıcı dünyaya meyletmesidir.*"

"O dünya idi, bir şekle girip bana geldi. Onu reddedip dedim ki benden uzak dur! Giderken dönüp bana dedi ki: Sen benden kurtuldun, fakat senden sonra hiç kimse benden kurtulamaz." İşte şimdi ben onun için ağlıyorum, demiştir."

Yani, gaflet içerisinde dünyaya rağbet edersiniz. Dizginleri bütünüyle onun eline vermiş olduğunuz halde ömrünüz tamamlanır da Hak teâlâya yöneliş ve ibadetleriniz eksik kalır. Dünyalık sebebiyle aranızda düşmanlık çıkar. Ve duasında buyurmuştur ki: "Allah'ım*! Muhammed ailesinin rızkını yaşamak için yetecek derecede eyle!"* demiştir. Ve buyurmuştur ki:

“*Kendisine yetecek miktar rızık ile yetinen mü’min kurtuluşu bulmuştur.*” Ve buyurmuştur ki: *“O mü’min kurtuluşa ermiştir ki rızkın yeteri kadar olanına kanaat etmiş olsun.”* Ve buyurmuştur ki: “*Âdemoğlu malım, malım der. (Hâlbuki) o, vehm edilen bir övünme vasıtasıdır. Malından yiyip tüketerek ve giyip eskiterek harcadığı ile Allah rızası için tasadduk ettiğinden başka nesi vardır?”*

53-Güzel sûretlerin şekillerine, sen böyle hayrânsın. Acep neylersin o zaman ki, can ayân olmuş.

Çünkü dünyayı ve halkı terk edip nefsinin hevâsından geçen, kalbinden Mevlâsına gitmiştir. İhlas ve samimiyetle (ihlas) murâkabe eden, dünyanın lezzetlerini unutarak Hakk’ın huzuruna gitmiştir. Mâsivâ bağlarından kurtulup her işi Allah’la tamam olmuştur.

2-Mâdem ki sensin *ahsen-i takvîm* ve harflerin *ebced*i Âdem. Seninle çıkarıldı öyleyse, feleğin devrânı hesabı

Ve buyurmuştur ki: “*Her gün bir nidâ edici üç kere nidâ edip der ki: dünyayı onun ehli için terk ediniz, siz âhiret yoluna gidiniz.*” Ve buyurmuştur ki: “*Kim lüzumundan fazla dünyadan mal alırsa, bilmeden kendi helâkini almış olur.*” Ve buyurmuştur ki: “*Dünyayı terk etmek, kalp ve bedenle rahat etmektir.*” Ve buyurmuştur ki: “*İnsanların en zâhidi, dünyanın güzelliklerini terk edip âhiret âlemini idrak edeni ve yarınki günü ömründen saymayıp kendini ölülerden bilip ölüm hazırlığı yapandır.*” Ve buyurmuştur ki: “*Dünya mü’minin zindanı, kafirin ise seyrânıdır.*” Ve buyurmuştur ki: “*Dünya (ömrü) bir saattir. Onu Allah’a kullukla geçirmek gerekir.*” Ve buyurmuştur ki: “*Dünya mü’mine duru ve temiz olmaz, mü’min onda rahat bulmaz. Nasıl duru ve temiz olsun ki? Mü’minin zindanı ve başının belâsıdır.”* Ve buyurmuştur ki: “*En fazla şaşılacak şey, ebedîlik ve huzur yurdunu (cennet) tasdik eden bir mü’minin bu geçici ve aldatıcı dünyaya meyletmesidir.*”

40-Kur’ân ilmini buldunsa, Yunan ilmine ne lüzum var? O aşkı beyan etmiş, öbürü eşyaya beyan olmuş.

Ve buyurmuştur ki: “*Her gün bir nidâ edici üç kere nidâ edip der ki: dünyayı onun ehli için terk ediniz, siz âhiret yoluna gidiniz.*” Ve buyurmuştur ki: “*Kim lüzumundan fazla dünyadan mal alırsa, bilmeden kendi helâkini almış olur.*” Ve buyurmuştur ki: “*Dünyayı terk etmek, kalp ve bedenle rahat etmektir.*” Ve buyurmuştur ki: “*İnsanların en zâhidi, dünyanın güzelliklerini terk edip âhiret âlemini idrak edeni ve yarınki günü ömründen saymayıp kendini ölülerden bilip ölüm hazırlığı yapandır.*” Ve

buyurmuştur ki: "*Dünya mü'minin zindanı, kafirin ise seyrânıdır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya (ömrü) bir saattir. Onu Allah'a kullukla geçirmek gerekir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünya mü'mine duru ve temiz olmaz, mü'min onda rahat bulmaz. Nasıl duru ve temiz olsun ki? Mü'minin zindanı ve başının belâsıdır."* Ve buyurmuştur ki: "*En fazla şaşılacak şey, ebedîlik ve huzur yurdunu (cennet) tasdik eden bir mü'minin bu geçici ve aldatıcı dünyaya meyletmesidir.*"

. Nihân: Gizli, saklı. Bulunmayan, Görülmeyen. (Özön Mustafa Nihat, *a.g.e.* s. 671.)

. Gavs: Arapça'da sığınma, iltica etme mânâsınadır. Tasavvufta; kendisine sığınıldığı zaman kutba "gavs" denir. Sûfîler darda kaldıkları zaman: "Yetiş yâ gavs!", "Medet yâ gavs!", "İmdat yâ pîr!" diyerek kutbun manevî himâyesine iltica ederler. Çeşitli tarikatlara göre farklı farklı şahsiyetler gavs sayılmıştır. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 144.)

. İftikâr: Yüce Yaratıcı'nın nihayetsiz gücü karşısında yoksul ve güçsüz olduğunun bilincinde bulunmak. Yoksulluğunu, fakirliğini açığa vurmak. Çok ihtiyacı olmak. Alçak gönüllülük.

. Yunan ilmi: Felsefe.

. Ayân: Arapça'da "göz, pınar" manasına gelen "ayn" kelimesinin çoğulu olup "eşyanın ilâhî ilimdeki sûreti" demektir. Cebecioğlu Ethem, Prof. Dr. *a.g.e.* s: 69.

. Ebleh: Akılsız, budala. (Özön Mustafa Nihat, Osmanlıca Türkçe Sözlük, İnkılap ve Aka, İstanbul, 1979, s. 184.)

. Tasavvufta tecerrüd: Mâ-sivâdan alâkasını kesip Allah'a müteveccih olup ibadet ve tâatla meşgul olmak demektir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*.)

. Zühd: Soğuk ve ilgisiz davranmak, rağbet etmemek, yüz çevirmek. Tasavvufta: a-Ahirete yönelmek için dünyadan el etek çekmek. b-Hakk'a yönelmek için dünyadan da âhiretten de el etek çekmek. c-Elde mevcut olsa bile gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 544.)

. Ahsen-i takvîm: En güzel şekil, Allah'ın en mükemmel mazharı; ergin ve olgun insan.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Habîb-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz ümmetine olan şefkat ve merhameti sebebiyle âhiretin ebedî bir mekân (dâr-ı karar) olduğunu, dünyanın ise acımasız ve gaddar olduğunu duyurmuştur. Nitekim hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "*Ey benim ümmetim ve ashâbım!*

Güzel hayata kavuşan kimse, dünya kendisini terk etmeden önce o dünyayı terk edendir." Ve buyurmuştur ki: "*Dünyada kendini bir kimsesiz ya da bir misafir bilesin, hatta kendini ölü kabul edesin. Böylece âhiret azığını hazırlayasın."* Ve buyurmuştur ki: "*Dünya sevgisi ve isteği bütün günahların baş sebebidir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bir mü'mine bir dünyalık verildiğinde mutlaka Allah katındaki derecesi azalır. Eskisi gibi kalmaz."* Ve buyurmuştur ki: "*Kimin niyet ve arzusu âhiret olup onun yoluna giderse, Hak teâlâ onun kalbine zenginlik verir; bütün işlerini toparlayıp kolaylaştırarak yardım eder. Dünyayı ona hizmetçi eyler. Kimin niyet ve arzusu da dünya olursa, Hak teâlâ onun fakirliğini (sürekli) gözünün önüne getirir. İşlerini dağınık kılar, zorlaştırır. O kimse hayretler içinde kalır. Hâlbuki dünyadan ona fazla bir nasip gelmez. Ancak takdir edileni gelir."*

. *Buhârî*, "Fezâilü'l-Kur'ân" 20, "Tevhid" 45; *Müslim*, "Salâti'l-Müsâfirîn" 266; *İbn Mâce*, "Zühd" 22; *Tirmîzî*, "Birr" 24*; İbn Mâce*, "Zühd" 22.

. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII/487, H. no: 17692; İbn Hibbân, *Sahîh*, V/87, H. no: 3210; Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, X/7, H. no: 9007; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, II/90, H. no: 1248.

. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/127, H. no: 4048; *Tirmîzî*, "Zühd" 20; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/ 47, H. no: 708.

. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVI/233, H. no: 22097; *İbn Mâce*, "Zühd" 4; *Tirmîzî*, "Zühd" 35; Hâkim, *el-Müstedrek*, VII/2552, H. no: 7148; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, VIII/208, H. no: 7829; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/152, 5927, 5928.

. Ebced: Eski alfabede harflerin alt tarafında bulunan bir ibarenin ilk sözü ve bütünün adı. *Ebced hevvez vd.* harflerini rakam gibi sayıp bir sözcük veya ibareden tarih veya başka bir sayı çıkarabilecek şekilde düzenlemeye *ebced hesabı* denir.

Habîb-i Ekrem (s.a.v.) bir gün bir hasır üzerine yatıp uyumuştu. Uyandığında vücudunda hasır izi çıkmıştı. Bunu gören ashâbı "Yâ Rasûlallah! Sizin için bir yatak hazırlayalım" dediklerinde o Hazret buyurmuştur ki: "*Benim bu dünya ile bir alâkam yoktur. Bu dünyada bulunmamın misali, yolunun üstündeki bir ağacın altına uzanıp bir miktar gölgesinde dinlenen, sonra da o ağacın altından kalkıp yoluna devam eden bir yolcu gibidir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Bu dünya bir köprüdür ki hemen geçip gidesiniz. Onu bayındır hale getirmeye uğraşmayıp geçip yolunuza devam edesiniz.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dünyada kalacağınız kadar dünyalık*

elde ediniz. Âhirette yaşayacağınız kadar onun için çalışınız." Yani âhiret hayatını bayındır hale getirmek için çalışınız.

. Murâkabe: Denetleme, gözetleme, dikkati belli bir notaya toplama demektir. Tasavvufta ise, kulun "Cenâb-ı Hak, bütün hal ve hareketlerime vâkıftır." şeklinde bir şuur ve idrak içinde olmasıdır. Kalbi, ona zarar veren şeylerden korumak, Allah her an beni görüyor, kalbime nazar ediyor anlayışı içinde olmaktır. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 344.)

. Mâ-sivâ: Allah'tan başka her şey. Buna mâ-sivâu'llah da denir. (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 318.)

. Vezin zaruretinden dolayı Tillovî kelimesi Tilvî şeklinde okunmuştur.

. *Tirmîzî*, "Zühd" 35; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, VIII/207, H. no: 7835; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, VII/191, H. no:18616.

. Deylemî, *Firdevs*, V/426, H. no: 8628; *Müttakî* el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/187, H. no: 6089.

. Fettenî bu sözün, Hazret-i Ali radıyallâhu anhın sözü olduğunu ifade eder. Bkz. *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, s. 200.

. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/222, H. no: 2744; *İbn Mâce*, "Zühd" 3; *Tirmîzî*, "Zühd" 44; İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII/90, H. no: 6318.

. *Buhârî*, "Rikâk" 15; *Müslim*, "Zekât" 120; *Tirmîzî*, "Zühd" 40; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/404, H. no: 7159.

. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/127, H. no: 4048; *Tirmîzî*, "Zühd" 20; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/ 47, H. no: 708.

. *Tirmîzî*, "Zühd" 43; İbn Hibbân, *Sahîh*, V/95, H. no: 3218; Kudâî, *Müsnedü'ş-şihâb*, VII/84, H. no: 34380.

. *İbn Mâce*, "Zühd" 1; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, VI/193, H. no: 5972.

. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, X/53.

. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII/201, H. no: 35332; *İbn Mâce*, "Zühd" 3; *Tirmîzî*, "Zühd" 14; Bezzâr, *Müsned*, V/144, H. no: 1736.

. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, X/412, H. no: 12234; *Nesâî*, "İşretü'n-Nisâ" 1; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, VI/199-237, H. no: 3482, 3530, Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, VII/288, H. no: 18913.

. *Buhârî*, "Cihad" 69; *İbn Mâce*, "Zühd" 8.

. *Buhârî*, "Rikak" 28; *Müslim*, "Cennet" 1.

. *Buhârî*, "Rikâk" 7; *Müslim*, "Zühd" 6; *İbn Mâce*, "Fiten" 18; *Tirmîzî*, "Kıyâme" 28.

. *Buhârî*, "Rikâk" 17; *Müslim*, "Zühd" 18; *İbn Mâce*, "Zühd" 9; *Tirmîzî*, "Zühd" 38.

. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII/82, H. no: 34362; Kudâî, *Müsnedü'ş-şihâb*, I/347, H. no: 595; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/348, H. no: 10539; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/160, H. no: 5962.

. *Müslim*, "Zikr" 99; *İbn Mâce*, "Fiten" 19; *Tirmîzî*, "Fiten" 26.

. Bezzâr, *Müsned*, I/106, H. no: 44; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VI/164.

. *Müslim*, "Zühd" 2; *Ebû Dâvûd*, "Tahâret" 72.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dünya sevgisi kulu Mevlâ'sının yolundan döndürüp ibadet ve huzurundan alıkoyar. Dünyayı gönülden uzaklaştırmak ve aradan kaldırmak ancak dünyalık her şeyden sıyrılmak (tecerrüd) ve dünyadan yüz çevirmekle (zühd) mümkün olur. Bu zühd ve tecerrüd şunun için sana lâzımdır ki dünyaya meyil ve muhabbetin seni meşgul eder. Dışını (zâhir) sürekli istekler ve çalışma ile bağlayıp hapseder; kalbini de (bâtın) arzu ve isteklerle meşgul eder. Hâlbuki bunların ikisi de Hakk'ın huzurundan ve O'na ibadetten uzaklaştırıcıdır. Çünkü nefis ve kalp, ikisi birdir. Bir şeyle meşgul olduğunda zıddından uzak durmuş olursun. Dünya ile âhiret iki zıdda benzer ki birini memnun eden diğerini kızdırır. Şüphesiz ki dünya ile âhiret, batı ile doğu gibidir. Birine meylettiğin kadar öbüründen uzaklaşırsın.

. *Tirmîzî*, "Zühd" 35; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/32, H. no: 669.

. *Tirmîzî*, "Zühd" 35; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/32, H. no: 669.

. *Müslim*, "Zühd" 3; *Tirmîzî*, "Zühd" 31; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/42, H. no: 699; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV/1483, H. no: 3969.

. Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/446, H. no: 17859; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/193, H. no: 6117, 8574.

. Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/446, H. no: 17859; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/193, H. no: 6117, 8574.

. Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VII/73, H. no: 6116; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X/510, H. no: 18058; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/182, H. no: 6062.

. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII/86, H. no: 34318; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/356, H. no: 10565; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/188, H. no: 6092.

. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/389, H. no: 4764; *Buhârî*, "Rikâk" 3; *İbn Mâce*, "Zühd" 3; *Tirmîzî*, "Zühd" 25.

. Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, VII/338, H. no: 10501.

. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII/117, H. no: 34628.

Ve buyurmuştur ki: "*Dünyayı terk eyle ki Hak teâlâ sana muhabbet etsin. İnsanların elinde olan zenginliklere göz dikme ki insanlar sana muhabbet eylesin."* Ve buyurmuştur ki: "*Rabbim bana Mekke'nin vâdilerini altın ile doldurmayı arz etti de ben Ya Rabbi! Ben dünyada nimetler içinde kalmayı istemem. Bilakis bir gün aç, bir gün tok olayım. Aç kaldığım gün boyun bükerek seni zikredeyim, tefekküre dalayım. Tok olduğum gün ise sevinç içerisinde sana hamd ve şükür edeyim*" dedim.

. Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VI/463, H. no: 5988; IX/409, H. no: 8882.

. *Müslim*, "Zühd" 1; *Tirmîzî*, "Zühd" 16.

. Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, s. 179; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, I/500, H. no: 1331.

. Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/187, H. no: 6090; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, I/494, H. no: 1317-1318.

Ve buyurmuştur ki: "*Muhakkak ki dünya, lezzetli bir sebze ve reyhan (fesleğen çiçeği)dır. Hak teâlâ onu size bir imtihan ve deneme olarak vermiştir. Çünkü (sizden önce) İsrâiloğullarına dünya malı bolca verildiğinde onlar öğünme elbisesine meylettiler. Nefis yiyeceklere tâlip olup lezzetli içeceklere rağbet ettiler. Sonunda da türlü türlü kargaşa ve bozgunluğa düşüp gitmişlerdir."* Ve buyurmuştur ki: "*Mü'min kendi nefsinden ruhu için, dünyasından âhireti için, gençliğinden ihtiyarlığı için, hayatından ölümü için artırıp hazırlık yapsın. Çünkü dünya sizin için yaratılmıştır, siz ise âhiret için yaratılmışsınızdır.* **[185/a]** *Öldükten sonra cennet ya da cehennemden başka gidilecek yer yoktur.*"

. *Buhârî*, "Bed'ü'l-halk" 8, Tefsîru sûre (32), 1, "Tevhîd" 35; *Müslim*, "Cennet" 2-5.

Çünkü dünyayı ve halkı terk edip nefsinin hevâsından geçen, kalbinden Mevlâsına gitmiştir. İhlas ve samimiyetle (ihlas) murâkabe eden, dünyanın lezzetlerini unutarak Hakk'ın huzuruna gitmiştir. Mâsivâ bağlarından kurtulup her işi Allah'la tamam olmuştur.

69-Şiir bahsinde şiirlerim, gönlü diri anlayış sahiplerinin kârıdır. Gönül! Merde sözüm yoktur; eblehe gelince, onda söz nihân olmuş.

Ve buyurmuştur ki: "*Sizin dünyanızdan bana sevimli gelen üç şey vardır. Biri kadındır, biri güzel kokulu şeylerdir, biri de gözümün nûru namazdır.*" Rasûlullah (s.a.v.) namazı dünya lezzetlerinden kabul ederek, onu övmüştür.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İnsan kalbinin ve gönlünün derinliklerinin irfânî feyizlerin mahalli olduğunu, mâsivâyı unutup nefsanî arzularını bırakanların huzur ve ünsü kalbinde bulduğunu, insan kalbinin tarifini ve mahiyetini, hallerini ve özelliklerini; aklın sınırlarını, hakikatini ve kalbe nisbetini yedi madde halinde açıklar.

Birinci Madde

İrfan feyizlerinin yerinin insan kalbinin derinlikleri olduğunu Kur'ân-ı Kerîm'in apaçık âyetleriyle anlatır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Hak teala merhameti sebebiyle kullarını kendilerinden uzağa atmamıştır. Merhametinin yüceliğiyle; devlet, marifet ve muhabbetini, yakınlık ve beraber bulunma mutluluğunu onlardan esirgememiştir. Bu sebepten insan gönlünü ve kalbini irfâna makam eylediğini, o pâk zâtıyla kalplere yakın ve kalpleri gözetici olduğunu, ruhların O'nu yine O'nun hidayetiyle keyfiyetsiz olarak bulduğunu herkese müjdeleyip duyurmuştur. Nitekim Kitâb-ı Kerim'inde lütuf ve inayetiyle şöyle buyurmuştur:

"Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi." (Bakara, 2/30) "Sizi yeryüzünde halifeler kılan, O'dur." (En'âm, 6/165) "Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin duasını kabul ederim. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki, doğru yolu bulalar." (Bakara, 2/ 186) "Bilin ki Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız." (Enfâl, 8/24) "Şüphesiz O, kalplerin özünü bilir." (Enfâl, 8/43) "Çünkü Rabbim (kullarına) çok yakındır, (dualarını) kabul edendir." (Hûd, 11/61) "Hani Rabbin meleklere demişti ki: "Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım. Ona şekil verdiğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın." (Hicr, 15/ 28-29) "Biz, hakikaten insanoğlunu şân ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık." (İsrâ, 17/ 70) "Sana ruhu soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin eseridir. Size ilimden ancak az bir şey verilmiştir." (İsrâ, 17/, 85) "Allah sizi (önce) topraktan, sonra meniden yarattı. Sonra sizi çiftler (erkek-dişi) kıldı. O'nun bilgisi olmadan hiçbir dişi ne gebe kalır ne

de doğurur.” (Fâtır, 35/11) “Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; **[193/a]** şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.” (Nahl, 16/78) “Allah’ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi?” (Lokmân, 31/20) “İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur.)” (Şuarâ, 26/ 77) “Beni yaratan ve bana doğru yolu gösteren O’dur. Beni yediren, içiren O’dur. Hastalandığım zaman bana şifâ veren O’dur. Benim canımı alacak, sonra beni diriltecek O’dur.” (Şuarâ, 26/78-81)

“O (Allah) ki yarattığı her şeyi güzel yapmış ve insanı önce çamurdan yaratmıştır. Sonra onun zürriyetini, dayanıksız bir suyun özünden üretmiştir. Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!” (Secde, 32/7-9) “Oysa ki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı.” (Sâffât, 37/ 96) “Attığın zaman sen atmadın, fakat (onu) Allah attı.” (Enfâl, 8/17) “Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şahdamarından daha yakınız.” (Kâf, 50/16) “Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan biz miyiz?” (Vâkıa, 56/59) “(Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı.” (Necm, 53/11) “Nerede olursanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.” (Hadîd, 57/4) “(Rasûlüm!) de ki: Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O’dur. Ne az şükrediyorsunuz!” (Mülk, 67/23)

Beyt

1-İste sen de o dostunu sen hâ
Mâsivâyı koy anı bul tenhâ
2-İste sen de onu ki, ol mânâ
Eylemiş cümle âlemi ra‘nâ
3-İste sen de onu ki, Rabbindir
Hem O’dur nûr-ı cümle arz u semâ
4-İste sen de, onu ki, çarh-ı felek
Andan olmuş bu raks ile şeydâ
5-İste sen de onu ki, cümle nebât
Andan almış hezâr neşv ü nemâ
6-İste sen de onu ki, cisme virür
Rûh u idrâk ü his olur dânâ
7-İste Hakkı anı ki, bâkîdir

Hâlık u fânîdir kamu eşyâ

Günümüz Türkçesiyle

1-İste sen de O dostunu sen hâ! Allah'tan gayrısını bırak, sadece O'nu bul.

2-İste sen de O'nu ki O mânâdır. O ki bütün âlemi süslemiş, güzel kılmıştır.

3- İste sen de O'nu ki Rabb'indir. İste, O yerin ve göklerin nurudur.

4- İste sen de O'nu! Bu kâinât, bu cümbüş; bu çığlık ve bu coşku O'ndandır.

5-İste sen de O'nu ki bütün bitkiler; yetişip büyüme özelliğini O'ndan almıştır.

6- İste sen de O'nu ki insan O'nun verdiği ruh, idrak ve duygularla bilgili bir varlık olur.

7- İste Hakkı O'nı ki O ebedîdir. Bütün eşya yok olup gidici ve fânîdir.

İkinci Madde

İnsan kalbinin irfânın makamı olduğunu, kalbine yönelenin huzur ve ünsiyeti bulduğunu kudsî hadisler ile bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostlarının bildirdiğine göre, Hak teala kudsî hadislerinde kullarına ezelî lütfuyla şöyle buyurmuştur: "*Ben yere ve göğe sığmam, ancak mü'min kulumun gönlüne sığarım.*" "*Ey Âdemoğu! Gönlünde yolculuk yap! Daha ilk adımda beni bulursun.*" "*Ey Âdemoğlu! Manevî yolculuktan men edilen, bedenî yolculuğa düçar olur ve böyle olan da ancak benden uzaklaşır.*" "*Ey Âdemoğlu! Vücudunda bir et parçası vardır. O et parçasında bir kalp vardır. Kalpte ruh vardır. Ruhta sır vardır. Sırda nûr vardır. Nurda ise ben varım.*" "*Ey Âdemoğlu! Kâinâtın yaratıcısı benim. Benim insanın sırrının (kalbinin) hâricinde mekânım yoktur.*" "*Ey Âdemoğlu! Dünyadan yüz çeviren âhirete yönelmiştir. Âhiretten yüz çeviren bana yönelmiştir. Bana yönelen ise cisimden ruha, ruhtan da sırra girerek bana ulaşır.*"

"*Ey Âdemoğlu! Benim yüce huzuruma varmak isteyen, mülk, melekût ve ceberût âlemlerine iltifat etmesin. Bunlardan birinden memnun olan, benim yüce huzurumdan kovulanlardandır. Çünkü mîrâc, ancak benim gayrimden uzaklaşarak yükselme ve bana kavuşma suretiyle ünsiyet bulmandır. Benim öyle kullarım vardır ki ben onları cennet, cehennem, sevap, günah için yaratmadım. Ben onları sırf muhabbetim için yarattım. Onlar bana*

kavuşma (likã) isteği ile yanıp tutuşan bekã ehlidir. Ey kulum! Ben senin içinim, sen kimin içinsin? Ben seninleyim, sen kiminlesin?

Ey kulum! Eğer bana gönlün ile gelirsen sana rızam vardır. Eğer bana kalbin ile gelirsen, sana cemâlim ve likâm vardır.” “Ey Dâvud! Ben sana lâzım olan elinim. O halde sana lâzım olan elinin kıymetini bil!” “Ey Âdemoğlu! Ben sizin dış görünüşünüze ve güzelliklerinize bakmam. Ben sizin kalplerinize ve niyetlerinize bakarım.” “Dünya sevgisi Âdemoğlunun kalbini kuşatmasaydı, elbette göklerin melekûtunu seyrederdi. Eğer Âdemoğlunun kalbini kapatıp örten şeyler olmasaydı, elbette beni her zaman kendisine yakın bulurdu.”

“*Ey Âdemoğlu! Bana bir karış yaklaşana ben bir adım yaklaşırım. Bana bir adım yaklaşana* **[193/b]** *ben bir kulaç yaklaşırım. Bana yürüyerek gelene ben koşarak giderim.” “Kulum bana nafilelerle yaklaşır, öyle ki ben onu severim. Ben kimi seversem, onun duyan kulağı, gören gözü, konuşan dili, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle konuşur, benimle tutar, benimle yürür. Benden bir şey isterse ona veririm. Kul kendisine farz kıldığım şeylerde yaklaştığı kadar hiçbir şeyde bana yaklaşamaz.” “Ey Âdemoğlu! Ben senin kusurlarını örterek sana yaklaşıyorum. Sen ise gafletle benden kaçıyorsun.” “Ey Âdemoğlu! Eğer kardeşlerin ve dostların senin günahlarının kokusunu almış olsalardı, elbette seninle oturmazlardı. Ben ise yumuşaklıkla ayıpları örterim.”*

“*Ey Âdemoğlu! Sabaha çıktığında hangisinin senin nazarında daha büyük olduğunu bilemediğin iki nimet ile olursun: Günahlarının insanlardan gizlenmiş olması mı, yoksa onlardan sana gelecek meth ü senâlar mı? Eğer insanlar senin hakkında benim bildiklerimi bilselerdi elbette hiçbir kimse seninle konuşmazdı. Ben ise rahmetimle günahları affederim.*”

“*Ey Âdemoğlu! Konuştuğun kelimede, baktığın yerde, işittiğin seste, kokladığın kokuda, tuttuğun şeyde, attığın adımda, aklına getirdiğin şeyde, üzüldüğünde ve sevinç duyduğunda mutlaka ben seninle beraberim. Ne yaptığını biliyorum. Kalbine bakıyorum. Sana çok yakınım. Senin içinin ve dışının bütün zerrelerine yakınım. Seni kuşatmış vaziyetteyim. Seni korumaktayım ve senin bütün işlerinde tasarruf sahibiyim. O halde bana şükret ve bana ibadet et. Bana gel. Bana tevekkül et. İşlerini bana bırak. Benden ve kendinden râzı ve memnun ol. O zaman ben seni severim ve sana yeterim. Nerede olursan ol, beni kendinle bulursun. Eğer sen benimle olursan, ben de senin benimle olduğun kadar seninle olurum.”*

Şiir

1-Ene’l-matlûbu fe’tlubnî tecidnî
Ve in tetlub sivâ’î lem tecidnî
2-Ene’l-maksûdu lâ taksud sivâ’î
Kesîru’l-hayri fe’tlubnî tecidnî
3-Ene’r-Rabbu’l-lezî yahşâ azâbî
Cemî‘u’l-halkı fe’tlubnî tecidnî
4-Ene’l-ma‘bûdu lâ-ta‘bud sivâ‘î
Ene’l-Cebbâru fe’tlubnî tecidnî
5-Ene’l-llâhu’l-lezî lâ-şey’e mislî
Ene’d-deyyânu fe’tlubnî tecidnî
6-Ene’l-meliku’l-muheyminu celle kadrî
Azîmu’l-mulki fe’tlubnî tecidnî
7-Ene meliku’l-mulûki ve kulli mülkin
Liye’l-mîrâsu fe’tlubnî tecidnî
8-Ene kable’d-duhûri ve kable kablî
Ve ba‘de’l-ba‘di fe’tlubnî tecidnî
9-Ene’l-vehhâbu yâ abdî serî‘an
Ve fi’l-ahdi fe’tlubnî tecidnî
10-Ene li’l-abdi erhamu min ahîhî
Ve min ebeveyhi fe’tlubnî tecidnî
11-Tecidunî fî sevâdi’l-leyli abdî
Karîben minke fe’tlubnî tecidnî
12-Tecidunî fî-sucûdike hîne ted‘û
Ve hîne tekûmu fe’tlubnî tecidnî
13-Tecidunî râhimen birran ra’ûfâ
Bi külli’l-halkı fe’tlubnî tecidnî
14-Tecidunî vâhiden sameden azîmâ
Kesîru’l-birri fe’tlubnî tecidnî
15-Tecidunî musteğâsen bî-muğîsâ
Ene’l-kahhâru fe’tlubnî tecidnî
16-Tecidunî vâsi‘an bi’l-halki abdî
Ene’l-hallâku fe’tlubnî tecidnî
17-Ene’l-lehfânu nâdânî kezîmâ
Ekul lebbeyke fe’tlubnî tecidnî
18-İza’l-muztarru kâle elâ terânî
Nazartu ileyhi fe’tlubnî tecidnî

19-İzâ abdî asânî lem yecidnî
Serî‘u’l-ahzi fe’tlubnî tecidnî **[194/a]**
20-Ve in huve tâbe lî-tubtu aleyhi
Ene’t-tevvâbu fe’tlubnî tecidnî
21-E-ta‘rifu sâtiran li’l-aybi ğayrî
Ene’s-settâru fe’tlubnî tecidnî
22-E-ta‘rifu ğâfiran li’z-zenbi ğayrî
Ene’l-Gaffâru fe’tlubnî tecidnî
23-E-te‘rifu men yeğîsu’l-halka ğayrî
Mine’n-nîrâni fe’tlubnî tecidnî
24-E-ta‘rifu munkıze gayrı serî‘an
Mine’l-helekâti fe’tlubnî tecidnî
25-E-ta‘rifu men yekul li’ş-şey’i ğayrî
Bi-kun feyekûnu fe’tlubnî tecidnî
26-E-ta‘rifu men lehû ismun ke ismî
Ene’r-rahmân fe’tlubnî tecidnî
27-Ehlun fi’l-halkı men yu‘tî cezîlâ
Sivâ’î leyse fe’tlubnî tecidnî
28-E-tezkuru leyleten nâdeyte sirrâ
E-lem esme‘uke fe’tlubnî tecidnî
29-Fe-lâ yuneccîke yâ abdî sivâ’î
Mine’n-nîrâni fe’tlubnî tecidnî
30-Ve lem yuhilleke bi’l-firdevsi ğayrî
Ene’r-rezzâku fe’tlubnî tecidnî
31-Ve erhamu min ıbâdî men asânî
Bi-cehlin minhu fe’tlubnî tecidnî
32-Ve ukrimu men yetûbu ileyye havfâ
Liye’l-ikramu fe’tlubnî tecidnî
33-Liye’l-âlâ’u ve’n-ne‘mâ’u abdî
Liye’l-hayrâtu fe’tlubnî tecidnî
34-Liye’d-dunyâ vemâ fîhâ cemî‘â
Liye’l-melekûtu fe’tlubnî tecidnî
35-Ve men mislî ve eyne yekûnu mislî
Fe-leyse yekûnu fe’tlubnî tecidnî
36-Ta‘azzeznî fe-lem turakkıt mislî
Ve lestu terâhu fe’tlubnî tecidnî
37-Helumme ileyye ve lâ taksud sivâ’î

Ene’l-mennânu fe’tlubnî tecidnî
38-Se-eğfiru li’l-ibâdı ve lâ ubâlî
Gadâtu’l-haşri fe’tlubnî tecidnî
39-Ve ukrimu men urîdu bilâ-hisâbî
Ene’l-vehhâbu fe’tlubnî tecidnî
40-Ene’l-ferdu’l-mudebbiru fevka’l-arşî
Bi-ğayri’l-keyfi fe’tlubnî tecidnî

Şiir(in tercümesi)

1-İstediğin benim; ara, bulursun beni. Benden başkasını ararsan, bulamazsın beni.

2-Maksûd[192] benim, başkasını gaye edinme! Pek çok hayırlar bendedir; ara bulursun beni.

3- Bütün yaratılmışların azabından korktuğu Rab benim; ara bulursun beni.

4-Mabûd[193] benim, başkasına kulluk etme. Ben Cebbâr’ım;[194] ara bulursun beni.

5-Ben öyle Allah’ım ki benzerim hiçbir şey yoktur. Deyyân[195] olan benim; ara bulursun beni.

6-Melik, Müheymin[196] benim; kudretim yüce, saltanatım en büyüktür; ara bulursun beni.

7-Ben sultanlar sultanıyım. Ve mülkün tamamı benim mirasımdır; ara bulursun beni.

8-Ben zaman öncesiyim; öncelerin öncesi. Sonranın da sonrası; ara bulursun beni.

9-Ben Vehhab’ım[197] ey kulum! Verdiğim sözü süratle ifâ ederim; ara bulursun beni.

10-Kuluma kardeşinden daha merhametliyim, ebeveyninden de; ara bulursun beni.

11-Kulum, gecenin karanlığında bulursun beni. Sana senden yakınım; ara bulursun beni.

12-Secdelerinde yalvarırken bulursun beni. Kıyamda da ara; bulursun beni.

13-Merhametli, iyilik sahibi, bağışlayıcı bulursun. Bütün yaratılmışlara karşı; ara bulursun beni.

14-Beni Vâhid, Samed ve Azîm olarak bulursun. Çok iyilik sâhibi olarak, ara bulursun beni.

15-Beni yardımcın bulursun. Yardım bendendir. Ben Kahhârım; ara bulursun beni.

16-Kulum! Mahlûkatı kuşatıcı bir ilâh olarak bulursun beni. Yaratıcı benim; ara bulursun beni.

17-Kul pişmanlıkla beni çağırırsa; Öfkemi yenerek derim ki, buyur!; Ara bulursun beni.

18- Çaresiz kalan derse; beni görmüyor musun? Nazar ederim ona, ara bulursun beni.

19-Kulum isyan edince, beni bulamaz. Yakalamam çabuktur; ara bulursun beni.

20-Bana tövbe ederse, tövbesini kabul ederim. Ben tevvâbım,[198] ara bulursun beni.

21-Bilir misin; ayıpları gizleyen benden başkası var mı? Ayıpları örten benim, ara bulursun beni.

22-Bilir misin; günahları affeden benden başkası var mı? Bağışlayıcı benim, ara bulursun beni.

23-Bilir misin; benden başka kim insanlara yardım edip onları ateşten kurtarır? Ara bulursun beni.

24-Bilir misin; benden başka tehlikelerden süratle kurtaran biri var mı? Ara bulursun beni.

25- Bilir misin; benden başka kim bir şeye "Ol" deyince o iş oluverir? Ara bulursun beni.

26- Bilir misin; benim ismim gibi ismi olan var mı? Ben Rahmân'ım, ara bulursun beni.

27-Benim gibi halka çok ihsan eden var mı? Benden başka yoktur, ara bulursun beni.

28-Bir gecen var mı ki; gizlice nidâ ettin ve ben seni duymadım. Ara bulursun beni.

29- Ey kulum, benden başka kimse seni ateşten kurtaramaz; ara bulursun beni.

30- Benden başkası Firdevs'te hulle giydiremez. Ben Razzak'ım, ara bulursun beni.

31- Kullarımdan bilmeden isyan edene merhamet ederim. Ara bulursun beni.

32- Benden korkarak tövbe edeni bağışlarım. İkram sâhibi benim, ara bulursun beni.

33-Kulum! İhsanlar ve nimetler hep benimdir, hayırlar benimdir; ara bulursun beni.

34-Dünya ve içindekilerin hepsi benimdir, melekût benim; ara bulursun beni.

35-Benzerim var mı? Nerde benim gibisi? Olamaz, ara bulursun beni.

36-Beni azîz bil. Benim gibi süsleyen yoktur, misli görülmüş değilim. Ara bulursun beni.

37-Bana gel, benden başkası maksudun olmasın. Ben Mennân'ım;[199] ara bulursun beni.

38- Yarın mahşer gününde, kullarımı şüphesiz bağışlayacağım. Ara bulursun beni.

39-Dilediğime cömertçe, hesapsız veririm. Ben Vehhâb'ım;[200] ara bulursun beni.

40-Bir tekim, müdebbirim;[201] arşımın fevkindeyim. Tarifsiz olarak, ara bulursun beni.

Üçüncü Madde

Allah'ın bilinip hissedildiği yerin insan kalbinin derinlikleri olduğunu hadis-i şeriflerle anlatır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.), Hak tealanın şefkat ve merhameti sebebiyle kullarının kalplerine yakın olduğunu ve onları gözetlediğini ümmetine müjde ile bildirmiştir. Nitekim hadis-i şerifleriyle şöyle işaret buyurmuştur: "*Rabbimi sırf nûr buldum ve ben O'nu müşâhade ettim.*" Ve buyurmuştur ki: "*Gözlerim uyur fakat kalbim uyumaz. Yaratılmışların Rabbi olan Allah ile daimî huzur bulur.*" Ve buyurmuştur ki: "*Hak teala ile benim öyle bir vaktim olur ki o anda ne Allah'a yakın bir meleğe (melek-i mukarreb) itibar edebilirim, ne de bir peygambere ilgi gösterebilirim. Ancak O'nunla meşgul olurum.*" Ve buyurmuştur ki; "*Rabbimin huzurunda gecelerim. Yani gece O'nun huzurunda O'nunla ünsiyet ederim. Kendisi bana yedirir, içirir.*" Ve buyurmuştur ki: "*Beni gören muhakkak ki Hakk'ı görmüştür. Benimle musafaha eden muhakkak Hak teala ile musafaha etmiştir. Bu, Allah'ın elidir ki onların elleri üstündedir.*[202]" Ve buyurmuştur ki; "*Hak teala Hz. Ömer'in lisanı üzere konuşur.*" Ve buyurmuştur ki; "*Mü'minin kalbi, Allah'ın evidir.*" Ve buyurmuştur ki; "*Mü'minin kalbi, Allah'ın arşıdır.*"

Ve buyurmuştur ki; "*Mü'minin kalbi, göklerden ve yeryüzünden daha geniştir.*" Ve buyurmuştur ki; "*Mü'minin tatlıdır (fürât),* **[194/b]** *mü'min*

koruyucu ve gözetleyicidir (müheymin).” Ve buyurmuştur ki; “*Muhakkak ki Allah teala mü’min kulunun kalbinde va’z ve nasihat eder.*” Ve buyurmuştur ki; “*Muhakkak ki Allah teala mü’minlerin kalbine hayrı ilham eder.*” Ve buyurmuştur ki; “*Ey benim ümmetim! Sizden, Rabbinizin kendisiyle doğrudan konuşmadığı hiçbir kimse yoktur.”* Nitekim Hak teala **“Nefse birtakım kãbiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki”** (Şems, 91/8) âyetiyle bu konuşmayı haber vermiştir.

Ve buyurmuştur ki; “*Bir şey yapmak istediğinde kalbine danış*.” Eğer kalbin sana fetvâ verdiyse, yani doğru bulduysa o işi yap. Çünkü o işte hayır olduğu için kalbin huzurlu olur. Bir işte şer varsa kalbin onda şüphe duyar. İnsanlar sana onu yap deseler bile sen onu yapma. Ve buyurmuştur ki; “*Hak teala her işte merhamet ve yumuşaklığı sever. Hüzünlü ve merhametli olan kalbe muhabbetiyle nazar eder.*” Ve buyurmuştur ki; “*Kullarının kalpleri yeryüzünde Hak tealanın sığınacağı yerlerdir. Allah katında onların en sevimlisi, en hassas ve şefkatli olanıdır.”* Ve buyurmuştur ki; “*Muhakkak ki Allah teala sizin suretlerinize ve güzelliklerinize bakmaz. Fakat kalplerinize ve niyetlerinize bakar.”* Ve buyurmuştur ki; “*Şefkatli bir anne çocuğunun yetişmesinde nasıl davranırsa, âlemlerin Rabbi olan Allah teala kullarına ondan daha merhametli davranır.”* Ve buyurmuştur ki; “*Kalbinde gayb âleminin hazineleri olmayan bir mü’min yoktur. Hak teala bir kuluna hayır murad ettiğinde, onun için kalbinden bir kapı açıp ona nimetlerinin olağanüstü güzelliklerini ve yüceliğinin ihtişamını gösterir.”*

Ve buyurmuştur ki; “*Dört göze sahip olmayan bir mü’min yoktur. İki gözü başındadır ki onlar ile görülebilen şeyleri görür. İki gözü kalbindedir ki onlar ile gaybın işlerini görür. Hak teala bir kuluna hayır murad ederse onun kalbinde olan basîret gözünü açar.*” Ve buyurmuştur ki; “*Kulların kalpleri, Rahmân’ın iki parmağı arasındadır ki nasıl dilerse onları öyle döndürür.”* Ve buyurmuştur ki; “*Muhakkak ki Âdemoğullarının kalplerinin hepsi Rahmân’ın parmakları arasında tek bir kalp gibidir ki her ne tarafa isterse döndürür.”* Ve buyurmuştur ki; “*Doğru kalp (kalb-i selîm) kendini döndüreni görür.”* Rasûlullah (s.a.v) şöyle dua etmiştir; “*Ey kalpleri evirip çeviren Allah’ım! Kalplerimizi rahmetinle sana kulluk ve itaat üzere sâbit eyle. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi!”*

Nazm

1-Çü kalbe nâzil olur pertev-i cemâl-i habîb

Görüne can gözüne bedr-i bâ-kemâl-i habîb
2-Ne iltifâtı kalur kâ'inât lezzetine
Anın ki, canda olur lezzeti visâl-i habîb
3-Ne i'tibâr ider eşkâl içün hayâle o kim
Hemîşe dilde bulur, zevk-i vecd ü hâl-ı habîb
4-Ne iktizâ eder âb-ı hayât o âşıka kim
Müdâm kalbine dolmuş mey-i zülâl-i habîb
5-Bu dâm u dâneye meyl itmedi o bülbül-i cân
Ki oldu dilde giriftâr-ı zülf ü hâl-i habîb
6-İki cihânı getürmez hayâline aslâ
O dil ki, anda olur dem-be-dem hayâl-i habîb
7-İki cihanda bulunmaz, habîbe misl ü bedel
Eğerçi her dü-cihandır bize zılâl-i habîb
8-Nevâl-i sûreti neyler o mest-i rûhânî
Ki oldu cânı mahabbetle pür-nevâl-i habîb
9-Tulû' edince gönül maşrıkında ey Hakkı
Nücûmu mahv eder ol şems-i bî-zevâl-i habîb

Günümüz Türkçesiyle

1-Eğer ki yârin güzelliğinin ışığı kalbe dolarsa, Sevgili'nin dolunay gibi yüzü, can gözüne görünür.

2-İçinde Sevgili'ye kavuşma hazzı bulunan, kâinât zevklerine niye iltifat etsin ki?

3-Gönlünde Sevgili'nin aşkı bulunan, yüz güzelliğini hayale niye itibar etsin ki?

4-Kalbi Sevgili'nin şarabı aşkıyla dolu olan âşık, âb-ı hayatı ne yapsın ki?

5-Sevgili'nin zülfüne ve benine vurulan âşık, akıllıca tuzağa meyl etmez.

6-Gönlünde daima Sevgili'nin hayali olan, iki cihanı aslâ hayaline getirmez.

7-İki cihanda sevgilinin misli, bedeli bulunmaz. Gerçi her iki cihan da bize, sevgilinin gölgesidir.

8-O rûhânî mest olan, sûret kısmetini neyler? Ki canı, sevgilinin bahşişi muhabbet doldu.

9-Gönülden Sevgili'nin güneşi doğunca, ey Hakkı! O batmayan güneş, yıldızları mahveder.

Dördüncü Madde

Mârifetin yeri olan insan kalbinin mahiyetini anlatır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulların kalpleri[203] Allah'ın nazargâhı olduğu için, kalbi mâsivâdan (Allah'tan başka her şey) temizlemek her ibadetten daha önemlidir. Kalbinden fetvâ isteyen, pişmanlık duymaktan uzak kalır. Kalbinin fetvâsının ve isteğinin zıddına gidenin işi ise hatadır. İnsanın kalbi **[195/a]** Rahmân'ın kapısıdır ki kulun Mevlâsı huzurunda duracağı mekânıdır.

Gönül, bedenin hükümdarıdır ve iyilikler sahibi Yüce Allah'ın esiridir. Gönül, Hakk'ın kudret levhasıdır. Gönül, akıl ve marifet nakışlarıdır. Gönül, surette siyah nokta (süveydâ)[204]; mânâda ruhun kaynağı ve Hakk'ın nazargâhıdır. Gönül, Rabbânî bir latîfedir, kaynağı da bu cismânî noktadır. Gönül, âhireti düşünen aklın (akl-ı meâd) zâhiridir. İnsan ruhu, onun bir adıdır. Gönül acayip bir şeydir, akıl onu anlamaktan âcizdir.

Kalp düzelirse, vücut da düzelir. Çünkü hükümdar rahat ve huzur içinde olursa halk da rahat ve esenlik bulur. Gönül, yaratılışın aslıdır ve ona yakışan sevgidir.

Çünkü iş ve davranışlar kalpten olursa, âzâ ve organlar da rahat olur. Allah dostlarının yükselmesi sanma ki sözleri ve ibadetleriyledir. Onların yükselmesi, kalpleri ve davranışlarıyladır. Bir kâmil demiştir ki "İki sene kalbimi korumakla meşgul oldum. Sonra da korunanlardan olup rahat buldum." Kalp, imanın kaynağıdır. Gönül (Fuâd)[205], tevhid[206] ve irfânın ocağıdır. Kalp, huzur[207] makãmıdır. Gönül (Fuâd), nûr şehridir.

Kıta

1-Mihrün furûğı sînedeki ke'n-nûri fi'l-basar
Aşkın hevâsı rûhda ke'r-rûhi fi'l-cesed
2-Olmuş nüfûr nûr-ı huzûrundan ehl-i cehl
Hakkâ ki, şemsden kaçar ol sâhib-i remed

Günümüz Türkçesiyle

1-Gönüldeki sevgi aydınlığı, gözdeki nûr gibidir. Ruhtaki aşk, bedende ruh gibidir.

2-Cahiller, onun varlığının nurundan nefret etmiş; zaten göz ağrısı olan güneşten kaçar.

Beden tabaklanmaya (işlenmeye) muhtaç deridir. Nefis ölmeyecek kadar yiyeceğe muhtaç binek hayvanıdır. Gönül, tamire muhtaç bir camidir. Gönül, ilâhî emirleri kabûlün sermayesidir. Fakat zanlarla meşgul

olmaktadır. Kalbindeki tehlikelere çok dikkatli bir bekçi gibi gözcülük yapan kişi, organlarının yaptığı işlerde masumdur. Vahdet[208] ehlinin kalpleri, marifet ve muhabbet fânuslarıdır. Görme gözler, müşâhade[209] kalpler ve mükâşefe[210] sırlarla (esrâr)[211] ilgilidir.

Beyt
Hâb-ı gaflet bağlamış halkın basîret çeşmini
Yohsa ol hurşîd dâ'im dilde doğmuş bî-sehâb

Günümüz Türkçesiyle
Gaflet uykusu bağlamış halkın basîret gözünü. Yoksa o güneş gönülde, bulut engeli olmadan daima doğar.

Gönül Hakk'ın huzurunda olursa, hisler ve duyular, mesrûr ve mamur olur. Dünyadaki mesafeler binek vasıtalarıyla geçilir. Mânâ âleminin mesafeleri ise kalplerle geçilir. Selîm (sağduyu sahibi ve temiz) kalbin kıblesi Hak tealadır, âdeti Hakk'ın kazâsına[212] rızadır.

Kalpler üçtür ki biri iyilik ve ihsanı bekleyen kalptir (kalb-i muntazır-ı atâ), diğeri rızayı bekleyen kalptir (kalb-i muntazır-ı rıza), üçüncüsü ise Hakk'a kavuşmayı bekleyen kalptir (kalb-i muntazır-ı likã). Gönül gülistânında irfân güllerini koklayıp vahdet bahçesinde aşkın şarabını içip aşk nağmelerini dinlemek, bütün her şeyden daha lezzetli ve daha çekicidir.

Kıta
1- Nazargâh-ı Hudâ'dır dil
Anı sen benliğinden sil
Çün oldı sâfî kalbin bil
Gerek mestânelik itmek

2- Dil olsa aşk ile rûşen
Olur ma'şûka hoş mesken
Cemâliyle olur gülşen
Bilür peymânelik itmek

Günümüz Türkçesiyle
1-Hudâ'nın nazargâhıdır gönül, onu sen benliğinden sil. Kalbin tertemiz olunca sana kendinden geçmek gerekir.

2-Gönül aşk ile şen şakrak olsa, mâşuka hoş mesken olur. Onun cemâliyle gül bahçesine döner; aşk kadehi olmayı öğrenir.

Dünya ile ilgili olan gönül, aldanır. Âhiret ile olan gönül erir. Mevlâ ile olan gönül, tertemizdir. Gâfilin kalbi dünyaya bağlıdır. Zâhidin kalbi âhirete bağlıdır. Ârifin kalbi Mevlâ'ya bağlıdır.[213] Gönül, şefkatli ve şerefli bir arkadaştır. Korku ve tehlike (havf u hatar) ona zor gelir. Çünkü az bir üzüntü onun katında çoktur.

Kalbin Hak ile olsun, kalıbın halk ile kalsın. Kimin kalbini Hak kuşatırsa, bütün varlıklar onun nazarından düşer. İnsan kalbinin hayatı, Hazret-i Rahmân'ın sıfatlarıdır. Mesela bunlar rahmet, adalet ve ihsandır.

Kalbin acayip halleri, hislerin idrakinden ötedir. Ömür artıran nağmeleri, eşyanın hayatıdır. Kulağa hoş gelen terennümleri, oyun-eğlence sadalarından daha tatlı ve yücedir. Muhabbetinin hamuru, her nimetten daha lezzetli ve hazmı kolaydır. Her zevk ve safânın lezzetlerinin toplamından daha yüce ve önceliklidir.

Çünkü kalp, her mânânın toplandığı yerdir. Hakk'ın isimlerini kendinde toplayandır. Mevlâ'nın nazargâhıdır.

Nazm

1-Gönül bu nağme-i pestinledir bülend-i vücûd
Ya nefh-i sûr onu sen yâ kıyâmet-i mev'ûd
2-İşitmişem ki, nice halkın aldı canlarını
O zevk-i lezzet-i âvâz-ı nağme-i Dâvûd **[195/b]**
3-Senin demin eseri aksidir onun nefesi
Onunla meyyit olur hay demekle her mevcûd
4-İrer cihâna dem-â-dem, deminle bûy-ı hayât
Bu demle ıtr-ı cihansın abîrsin yâ ûd
5-Değil nevâların ey dil bu halk u bu tenden
Nevâlarınla döner mihr ü mâh-ı çarh-ı kebûd
6-Terennümünle anınçün cihân olur pür-zevk
Ki nefh ider nefehâtın Hudâ-yı Hayy ü Vedûd
7-Cihânı tutdu çü enfâs-ı tayyibin ey dil
Bu bahr-ı zevke dalıp Hakkı oldı hoş nâ-bûd

Günümüz Türkçesiyle

1-Gönül, bu yüce varlık, güzel nağmelerinledir. Ya sen ona ansızın bir nefhasın ya va›dedilmiş kıyamet.

2-İşittim ki nice halkın canlarını aldı. Davud'un nağmesi avazındaki lezzetin zevki.

3-Senin nefesin eserinin yansıması(dır), onun nefesi. Onunla «meyyit» olur, "hay" demekle her varlık.

4-Cihana her zaman nefesinle erer hayat kokusu. Bu nefesle ya cihanın en güzel kokusu ya amber ya da öd ağacısın.

5-Ey gönül, inleyişlerin bu halk ve tenden değil. İnleyişlerinle döner bu ay, güneş ve gök kubbe.

6-Onun için terennümünle cihan zevkle dolar ki üfler nefhalarını, her zaman diri olup (kullarını) çok seven Hudâ.

7-O tertemiz nefeslerin cihanı tuttu, ey gönül! Bu zevk deryasına dalıp Hakkı hoşça yok oldu.

Beşinci Madde

İrfan mekânı olan insan kalbinin hallerini ve özelliklerini anlatır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Gönül bir kubbe misalidir ki, ona gelip giden düşünceler havâtır ve haller (ahvâl) için dikilmiştir. Gönül öyle bir aynaya benzer ki her yönden ona gelen oklar ile delinmiş bir hedef tahtası olarak dikilmiştir. Gönül temiz, güzel ve engin bir derya gibidir ki şekiller ve suretler ona döner, o zâhirî ve bâtınî duyuların toplanma yeridir. Gönül, her hikmetin kaynağıdır. Her sanatın üstâdıdır. Kalp uyanıklığı gerçek uyanıklıktır. Onsuz sadece göz ile uyanık olmak, mahvoluş ve yıkılıştır. Gönül de beden gibi bıkkınlık gösterir ve yorulur. Ancak hikmet incelikleriyle neşe ve kuvvet bulup açılır.

Kalbin neşesi de olur, üzüntüsü de. İşlerinin yolunda gittiği de olur, ters gittiği de. Sevinç ve istekle başlanılan işler iyidir. Üzüntü ve kederle yapılan işlerin faydası ve lezzeti yoktur. Kalplerin derinlikleri, gayb âleminin sırlarına vâkıf olmaya yakındır.

Midenin orucu, yeme ve içmeyi kesmek, dilin orucu lüzumsuz konuşmaları terk etmektir. Kalbin orucu ise, (lüzumsuz) fikirleri ve vehimleri terk etmektir. Kalbin orucu sâlihlerin âdetlerindendir.

Mâsivâdan boşalan bir gönül Mevlâ'nın huzurunun zevkini yaşar. Gözleri kaybedip kör olmak basîreti (kalp gözü) kaybetmekten daha hafiftir. Çünkü göz, önemsiz şeyleri görme yeridir, basîret ise asıl görülecek şeyleri müşâhade mekânıdır.

Hakk'ı bulan gönül, halkın cümlesinden müstağnî olur. Nitekim bedenin zâhirî duyu organları vardır ki onlarla şehâdet âlemini[214] idrak eder. Aynı

şekilde kalbin de manevî duyu organları vardır ki, onlarla gayb âlemini[215] idrak eder. Çünkü kalbin de gözü vardır, onunla gayba ait şeyleri müşâhade eder. Kulağı vardır, onunla gayb ehlinin sözlerini işitir. Koklama kuvveti vardır, onunla gaybın kokularını alır. Tatma kuvveti vardır, onunla imanın tadını, irfân gıdalarını ve cennetin muhabbet ve lezzetini alır. Ve nitekim bedenin dokunma duyusu bütün organlarındadır, akıl cevheri de kalp mertebesinin dokunma duyusu mesâbesindedir. Kalp onun vasıtasıyla akledilebilir varlıkların hepsinden istifade eder.

Kalbin manevî duyu organlarının ruhlar âlemine açılması, bedenin zâhirî organlarının, cisimler âlemine kapanmasına bağlıdır. Ne zaman ki bedenin dış duyuları (havâss-ı zâhire) uyku ile ya da uzlet ile kendi idrak ettiği şeylere kapanırsa, o zaman kalbin manevî duyularının yolları açılır. İşte bu şekilde manevî değişim ortaya çıkar ve o kimsenin kalbinden dili üzerine hikmet pınarları akar. Zaten melekût âleminin kaynağı gönüldür. Fakat akış kanalında tıkanma olduğundan dış duyuların nehirleri, birçok bulanıklık (keduret) ve kirlerle dışarı dökülüp ona dolmuştur. Orada toplanıp çürüyüp kokuşarak onda kalmıştır. Şu halde eğer halvet[216] ile dış duyuların nehirleri engellenip havâtırın[217] giderilmesiyle gönülden o toplanmış kan çıkartılırsa; "*Kim kırk sabah sırf Allah için (ibadet ederse) onun kalbinden diline hikmet pınarları dökülür"* fehvasınca akış kanalları açılıp "ahadiyyet[218]" deryasından kalbe hikmet pınarları dolarak o gönül nurların kaynağı **[196/a]** ve sırların mahzeni olur. Böyle bir gönül sâhibi, hâl dili ile şu beyti okur:

Beyt
Ân ki ender cihân ne-mî gonced
Der dil-i teng-i men vatan dâred

Beyt(in tercümesi)
Cihana sığmayan benim daracık gönlüme sığar.

Beyt
Çünki gönül Beyt-i Hudâ'dır
Gönlüne gelmeyen Hudâ'dan cüdâdır

Günümüz Türkçesiyle
Gönül Allah'ın evidir, bu yüzden gönle girmeyen Allah'tan uzaktır

Beyt
Be-rov der-hod be-bîn dîdâr-ı dildâr
Ki cânet cây-ı hak dildâr-ı dildâr

Beyt(in tercümesi)
Git, Sevgili'nin yüzünü kendinde seyret. Çünkü gönlün, sevgililer sevgilisi Cenâb-ı Hakk'ın makamıdır.

Beyt
Çünki gönül dergâh-ı Mevlâ'dır
Ana teveccüh elzem ü evlâdır

Günümüz Türkçesiyle
Çünkü gönül Mevlâ'nın dergâhıdır. O'na yönelmek mutlaka gerekli ve önceliklidir.

Nazm
1-Sarây-ı «Lî-me'a'llâhî» gönüldür
Tecellî-hâne va'llâhî gönüldür
2-Ne istersen yürü var andan iste
Hudâ'nın ulu dergâhı gönüldür

Günümüz Türkçesiyle
1-Allah'la beraber olma sarayı gönüldür. O'nun tecellîgâhı vallahi gönüldür.
2- Ne istersen, yürü var, O'ndan iste. Hakk'ın yüce dergâhı gönüldedir

Beyt
Ka'be-i merdân ne ez-âb u gilest
Tâlib-i dil şev ki Beytullah dil-est

Beyt(in tercümesi)
Hak erlerinin Kâbesi, su ile topraktan yapılan bina değildir. Sen gönlü ara, gönle tâlip ol, çünkü gönüldür Beytullah.

Beyt
Ey gönül her ne dilersen sensin ol
Sen sana gel sende iste sende bul

Günümüz Türkçesiyle

Ey gönül! Her ne istersen işte o sensin. Sen sana gel; senden iste, sende bul.

Mısra (ve tercümesi)

Her çi be hâhî rev hâh der to
Her ne dilersen var, iste sende

Beyt

Hızır-veş âb-ı hayâtı zulmet-i tende ara
Var seni var eyleyen Mevlâ'yı sen sende ara

Günümüz Türkçesiyle

Hızır gibi, Âb-ı hayâtı beden karanlığında ara. Var, seni var eyleyen Mevlâ'yı sen sende ara.

Gâfilin kalbi, karanlık bir zindandan daha korkunç, daha ürpertici ve daha dardır. Ârifin kalbinin ise Arş ve Kürsî'den daha geniş ve ferah olduğu muhakkaktır.

Çünkü Arş, Kürsî ve ikisinin arasındakiler, "cisimler âlemi"dir. Kalb-i selîm ise insan ruhudur ki o, Rabbânî bir emrdir. Şu halde can ve gönül, irfânın mahalli ve Rahmân'ın arşıdır. Kalbini mâsivâdan temizleyen, ârif ve kâmil insandır. Cihanın sultanıdır.

Nazm

1-Cennet-i a'lâdan a'lâdır ham-ı eyvân-ı dil
Anda lutfuyla tecellî eyler ol sultân-ı dil
2-Kendi nûrundan münevverdir behişt-âbâd-ı cân
Hüsn-i vechinden müzeyyendir nigâristân-ı dil
3-Çünki dil tahtında sultân-ı hakîkat hükm ider
Cümle canlar hubb ü tâ'atle tutar fermân-ı dil
4-Cismdir bir perde-i pür-nakş can dergâhına
Can nedir bir perde-dâr-ı dergeh-i cânân-ı dil
5-Evveli bil âhiri bil, zâhiri bil bâtını
Andan anlarsın neden yapıldı çâr-erkân-ı dil
6-Dilde aşk eyler çü her dem, başka reng ile zuhûr
Lâ-cerem her demde başka reng olur elvân-ı dil
7-Cümle âlemdir muhît-i dilde bir mevc-i revân
Mevcden geç ol garîk-ı bahr-ı bî-pâyân-ı dil

8-Çün bisât-ı dilde bast olmuş simât-ı aşk-ı Hak
Ehl-i dil âlemde olmuş dem-be-dem mihmân-ı dil
9-Var iken âlemde Hakkı böyle bir âlî makâm
Kıble-i cân olmalıdır, hüsn ü hem ihsân-ı dil

Günümüz Türkçesiyle

1-Cennet-i âlâdan yücedir, gönül eyvanının tavanı. Lütfuyla orada tecellî eder, o gönül sultanı.

2-Kendi nuruyla aydınlanır, can yurdunun bahçeleri. O'nun vechi güzelliğiyle süslüdür, gönül tabloları.

3-Çünkü gönül tahtında hakikat sultanı hükmeder. Bütün canlar, gönül fermânına severek boyun eğer.

4-Cisim can dergâhına nakışlı perdeden ibarettir. Can nedir ki? Gönül sultanının dergâhında perde-dâr mı?

5-Evveli bil, âhiri bil, zâhiri bil, bâtını bil. O zaman anlarsın, gönlün dört unsurunun[219] neden yapıldığını.

6-Çünkü aşk gönülde, her an başka bir renkle ortaya çıkar. Şüphesiz gönül renkleri, her an başka bir hâl alır.

7-Bütün âlem, gönül deryasında gidip gelen bir dalgadır. Dalgadan geç de sınırsız gönül deryasına dal.

8-Madem Hak âşığının sofrası, gönül sofrasına kurulmuştur; gönül ehli âlemde, zaman zaman gönül misafiri olmuş.

9-Hakkı, âlemde böyle yüce bir makãm varken, gönül insanıyla güzelliği, canın kıblesi olmalıdır.

Altıncı Madde

İnsan kalbinin cevheri olan akl-ı meâdın tarifini ve hakikatini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hazret-i Habîb-i Ekrem sallallâhu teala aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Hak tealanın kullarına lütfettiği nimetlerin en güzeli akıldır.*"

Dâvud (a. s.) buyurmuştur ki; "*Akıl odur ki insana her şeyi unutturup marifetullaha ulaştırır. Hevâ odur ki insana kendi nefsini unutturup geçici şeylere meylettirir.*"

Allah dostları demişlerdir ki; "Aklın tarifi fânî olandan ayrılıp bâkî olana sarılmaktır." Aklın tarifi Hakk'ın kazasına râzı olmaktır, nefsini tanıyıp (marifet-i nefs) Hak tealayı bilmektir. Akıl, süs ve güzelliktir; nefis ise bir leke ve kusurdur. Akıl şifâdır, hevâ ise rezillik ve alçaklıktır.

Akıl, sâdık bir dosttur, her şeyden ibret alır, her şeyden üstündür. Aklın işi, Hakk'a teslim olup itaat etmektir. Akıllı olan saadet ehlindendir. Aklı yüce olanın konuşması az olur. Akıllı kişi cahilin rağbet ettiğine tenezzül etmez. Dîne ve (güzel) âdetlere aykırı davranmaz. Hak teala bir kuluna muhabbet ederse ona temiz bir kalp (kalb-i selîm), üstün bir ahlâk **[196/b]** ve kuvvetli bir akıl ihsan eder. Aklın zirvesi, kişinin cahilliğini itiraf etmesidir. Akıllı kişinin dili, kalbine bağlıdır. Akıl nice hor ve hakîri ulu eyler, nice çirkefi güzel ahlâklı eyler. Aklın yarısı, anlamamazlıktan gelme (tegâfül), yarısı da tahammüldür. Bilmezden gelme (tecâhül) gibi akıllılık yoktur, anlamazlıktan gelme (tegâfül) gibi de yumuşak huyluluk (hilim) yoktur. Edepsizin aklı yoktur, aklı olmayanın ise dini yoktur. Akıl, Allah'ın kelâmını anlayabilmektir; iki cihan saadetinin sermayesidir.

Akıl fıtrî bir nurdur ki, hikmet nurları ile ziyâsı çoğalır. Akıl, nefsi kötü arzulardan uzaklaştırır, kalbi şüpheli şeylerden söker, ruhu halka bakmaktan alıkoyup hepsini dâimî huzurda bir araya getirir. Akıl odur ki işlerin sonuçlarını sana gösterir ve kâinât kitabını sana okur. Akıl kâmil bir nurdur ki kalbin tamamını kuşatır, hislere ve akıllara ait olan algılar onunla elde edilir. Akıl insanî ruhtur, hayvanî ruhun binicisidir. Nefsin aşırı istekleri olan hayvanî ruh, insan bedeninin binicisidir.

Akıllar ve kalpler melekût âlemine[220] ait olup semâvîdir. Nefisler ve bedenler ise mülk âlemine[221] ve toprağa aittir. Onun için akıllar ve kalpler nurânî ve yücedir. Nefisler ve bedenler ise, karanlık ve süflîdir. Akıl kâinâtın etrafını dairesel olarak gezer, dolaşır. Fakat kâinâtın yaratıcısının huzurunda âcizdir, hayretler içerisindedir. Akıl, Hazret-i Allah'ın kulu ve güzel ahlâkın önderidir.

Aklın şân ve şöhreti sayılamayacak kadar çoktur. Birinci şöhreti, dünya ile bir meşguliyetinin olmamasıdır. Aklın dış boyutu, konuşmamak; iç boyutu ise gizli sırları saklamaktır. Akıl odur ki eşyayı Hak ile bulur ve her şeyde Hakk'a döner. Akıl öyle bir âlettir ki, kulluğun bilgisi için gönülde meydana gelir. Sen zannetme ki, rabbânî bilgiler için kalbe ulaşmıştır.

Akıl nasihat eden bir vezirdir (danışman). İstek ve arzular (hevâ) ise, utanmaz ve rezil bir vekildir. Akıl yürekte bir nurdur, basîrettir. Ona muhalefet etmek ise, zarar-ziyandır, hakîrliktir.

Suskunluğa yatkın olan, konuştuğunda doğruyu söyleyen, bildiğini Hak ile bilen, insanlara iyilik ulaştıran kişi, gerçekten akıllıdır. Akıllı kimse, Hak tealayı her şeye tercih eder. Nefsin faydasız isteklerini bırakıp Hakk'ın

yakınlığına (üns) gider. Akıllı kimse Hakk'ın dostudur. Dosttan, aykırı gitmesi beklenemez; dosta yakışmaz.

Aklın alâmeti, güzel ahlâk ve Yaratıcı'nın birliğini bilmektir. Akıl özlerin özüdür (lübb-i lübâb). Efendilerin Rabb'inin dostudur. Âhiret kaygısı taşıyan aklın (akl-ı me'âd) işi sevgi ve dostluktur, mânen doğru yolu bulmaktır. Muhabbet kaynağı olmaktır ve tam doğruluktur. Her kim âlemdeki iyi ve kötü her şeyle ilgilenirse, başak toplayan akılsız gibidir. Çünkü akıl, ezelî huzurdan gelmiştir; ilim ve amel onunla nizam ve intizam bulur. Geçmiş ve gelecek şeyleri bir ayna gibi gösterir.

Hak yolunda delil olarak akıl yeterlidir. Her yerde aklın dostluğu güvenlidir. Akıl güneşinin doğuş yeri, ezelî nurdur. Varıp battığı yer de Hak tealadır.

Akıl kudretli bir pâdişâhtır. Çünkü âlemde Allah'ın gölgesidir. Akıl Hakk'ın nurunun gölgesidir, sahibinin gölgesinden nasıl ayrı olur? Ancak o sahibine uyar. Cüz'î irâde ne kadar engel olabilir ki? Akıl, insan ruhunun manevî tarafıdır ve Rabbânî, latif bir cevherdir. Akıl, gönülde parlayan Rabbânî bir nurdur. Hak ile bâtıl onda ayrılır. Akıl, his ve kıyastan daha üstündür. Çünkü o Mevlâ'nın en büyük sırrıdır. Akıl, Allah'ın veziridir. Dünya ve âhiret işlerinin düzenleyicisidir.

Akıllı kişinin bir üzüntüsü olmaz. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın hükmünde (kazasında) bir kusur bulmaz. Akıl, âlemin fıtratında Hakk'ın rahmetidir. Akıl, insanın iç âleminde Hakk'ın delilidir. Âlemdeki bütün isimleri (esmâ) bilen akıldır. Müsemmâyı bilen de akıldır. Beden şehrinin yöneticisi akıldır. İyilik ve kötülüğü fark eden akıl sultandır, diğerleri ise hizmetçi ve halktır. Çünkü akıl, hepsinden bilgilidir. Akıl, insan kalbinin hayatıdır. Gayb kapısında tercümandır. Nefs-i nâtıka ile bu şerefli varlık (akıl), **[197/a]** şu latif cihanın anne ve babası hükmündedir. Kim bu şerefli ebeveynden öte gidip uzaklaşırsa o, bu iki aslına isyan etmiş olur. Nitekim güneşin suyu topraktan yukarı çekmesi gibi, akıl da insanı bencillikten Mevlâ'ya çeker. Hevâ küfürdür ve akıl ise dindir. Hevâ körlüktür; akıl ise apaçık âkıbettir (âkıbet-i beyyin). Aklın eli ve dili, kısadır. İstek ve arzu, akılsızın sermayesidir.

Dört unsur mürîd; akıl ise mürşiddir. On duyu asker; akıl ise kumandandır. Bunlardan ona muhalefet eden, rezil ve aşağılıktır. Ne zaman ki beden uyku ile rahat ederse, uyanık akıl o zaman kendi âleminde gezintiye çıkar. Akıl, uzağı gören dürbündür, onun nuru dinin asıl rükünleridir. Kimin aklı gazap ve şehvetle mağlup olursa, onun aklı ışıksız

göz gibidir. Akıl, iki cihanın azîzidir. O, iyilik ve ihsan ehlidir. Güzel yüzlü olduğu halde aklı kıt olanın, hamakati kötü ahlâkına delil sayılır. Akılsız ve yordamsız güzelin yüzü-çehresi, kendi suretidir. Akılsız güzelin gönlü, gizli kin ile dolu olur. Akıl öyle suretlere bakmaz, sahibini ateşlerde yakmaz. Şu halde akıl ile bu suret kalıbından kalp sarayına giren kişi, şu fânî âlemden geçip ruhlar âlemini bulur. Akıl gönülde gezinir ve güzelliğine hayran olur. Marifet nimetine erip muhabbet şarabını görüp daima kendinden geçer. Hak tealanın huzurunda muradını alır.

Nazm

1-Akıl kim, kârı halka hîlesidir
Sanma akl ol gönül akîlesidir

2-Akıl kim, pür-nifâk u telbîstir
Dime akl istirâk-ı iblîsdir
3-Zihn-i kullâb u kâhin ü sâhir
Re'y-i düzd ü müşa'bed ü şâir
4-Cümle bu fıtnat ü zekâ vü hiyel
Hep atâ-yı Utârid oldı Zuhal
5-Akl-ı dîn ihtiyâr idendir pîr
Esedullâh oldı cümleye mîr
6-Akıl hiç mâl ü câha meyl itmez
Ayb u ârın tarîkına gitmez
7-Akıl iş'âr-ı dinde âr eyler
Kizb ü san'atdan ol firâr eyler
8-Kimseyi akl medh ü zem kılmaz
Akl bir kimseye sitem kılmaz
9-Hulk-ı bedden çü akl ârîdir
Fi'l-i bed pes anın ne kârıdır
10-Akl dîn ü me'âda meyl eyler
Bu umûr-ı me'aşı ol neyler
11-Akl bir hâce-i muhakkıkdır
Hakkı irfânda hem müdakkıkdır

Günümüz Türkçesiyle

1-Akıl ki kazancı halka hîlesidir. Sanma ki o gönlün akıl melekesidir.

2-Akıl ki işi nifaktır, pislikle doludur. Sakın deme; akıl şeytanın çaldığıdır.

3-Zihin tuzaktır, kâhindir, sihirbazdır. Hırsız, düzenbaz ve şairdir.

4-Bütün bu zeyreklik, zekâ ve hîleler; hep Utarid ve Zuhal'in tesiriyle olmuştur.

5-Gerçek pîr, din aklını tercih edendir. Allah'ın Arslanı Hz. Ali herkese emir olmuştur.

6-Akıl hiç mal ve mevkiye meyletmez. Ayıp ve âr olanın yoluna gitmez.

7-Akıl, dinin esaslarında (haddi aşmaktan) âr eder. Yalancılıktan ve yapmacıktan utanır.

8-Akıl kimseyi övmez ve kötülemez. Akıl, hiç kimseye sitem etmez.

9-Çünkü akıl kötü huydan arınmıştır. Öyleyse, kötü fiil ona ne gerektir?

10-Akıl, dine ve âhirete meyleder. Bu geçimlik dünyayı, o neyler?

11-Akıl, tahkîk eden[222] bir üstâddır. Hakkı, irfânı aramakta hem dikkatlidir.

Yedinci Madde

İnsan aklının kaynağını, nefs-i nâtıka denilen ruhunun başlangıcı olan küllî aklın büyüklük ve şânını, herkese olan sürekli iyilik ve ihsanını, Hak tealanın ona olan muhabbet ve ikramını ve onun âlemin bütün zerrelerine olan devamlı feyizlerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Habîb-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; "*Hak teala her şeyden önce aklı yarattığında ona oturmasını emretti. Akıl hemen oturdu. Arkasından kalkmasını emretti, akıl derhal ayağa kalktı. Sonra ona gelmesini işaret etti, akıl da hemen geldi. Gitmesini istedi, akıl geri gitti. Konuşmasını emretti, akıl o an konuşmaya başladı. Dinlemesini emretti,* **[197/b]** *akıl itaat ederek dinledi. Sonra ona bakmasını emretti, akıl baktı. İdrak etmesini istedi, o an akıl süratle her şeyi idrak etti. Sonra ona bırakıp geri çekilmesini emretti, o da hemen geri çekildi.*

(Bunun üzerine) Hak teala akla şöyle hitap etti; "Celâlim, büyüklüğüm, yüceliğim ve mahlûkata olan kudretim hakkı için, bana senden daha kıymetli, daha sevgili ve daha saygın bir kimseyi yaratmadım, aslâ yaratmam da. Ancak seninle bilinirim, seninle ibadet olunurum, seninle kulları süslerim, seninle onları güzelleştiririm, seninle dostlarımı yaşatırım, seninle engel olurum, seninle cömertlik ve iyilik ederim, seninle muhabbet ve yardım ederim, seninle terbiye ederim ve seninle hidayet veririm, seninle hitap eder ve seninle ceza veririm âlemleri senin için yaratırım."

Bu sebeple küllî akıl, her şeyden evvel, her şeyden değerlidir. Hak tealaya en yakın ve en sevimli şeydir. Bütün dünyanın dayanağıdır. İnsan ruhunun başlangıcıdır. İrfân ehlinin kalbinin hayatıdır. İnsan onunla marifetullahı elde edebilir. Onun için kâinâttaki her şey insanın hizmetindedir. İnsan türünün, akl-ı küll ile müşerref olan irfân ehlinin tufeyli olması, bu mânâya delildir. Nitekim "*Eğer sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım"* hitâbı temiz ruhların şânını tazim içindir. Çünkü bu küllî akıl, izâfî ruhtur. Nur-ı Muhammedî ve aşk-ı ilâhîdir.[223] Eğer o uçsuz bucaksız gökler, yıldızlar, unsurlar, tabiatlar, bitkiler ve hayvanlar insanın içine yerleşebilseydi, kalbinde onların bilgisine sahip olması mümkün olsaydı; bu felekler, unsurlar ve kâinâtın hiçbirisi vücuda gelmezdi.

Çünkü dünya ve âhiretin yaratılışının gayesi, yerlerin ve göklerin neticesi, zaman ve devirlerin özeti ve bu kâinâtın hepsinin toplamı, "hazret-i insan"[224]dır ki, ruh-ı izâfî[225] ile kalbi diri olduğunda Rahmân'ın velîsidir, [226] cihanın canıdır. Zira bu akl-ı küll (rûh-ı izâfî) âlemin bütün bölümlerini kuşatan büyük bir cevherdir ve bunun bâtınî nurları, akılların hayatı ve dünya ehlinin nefisleridir. Zâhirî işleyişi cisimlerin nizamıdır. Hikmetli Yaratıcı'nın takdiriyle enfüsî ve âfâkî işlerin düzenleyicisi ve bütün rızık ve ihsanların taksim edicisi ancak bu akl-ı külldür. Âlemin bütün varlıkları - ister felek isterse melek olsun- bu rûh-ı a'zamın[227] organları ve âletleri gibi hizmetçileridir. Hâlbuki kalbi temiz olan insanın gönlünde bu izâfî ruh ortaya çıkıp onu muhabbet içeceğiyle mest edip kendinden geçirir. Sürekli diri ve tertemiz kılar. Çünkü bu "akl-ı akdem" (ilk akıl) olan ruh-ı a'zamdan âlemin cüzleri ve insanoğlunun her biri, kendi kabiliyeti kadar nasiplenir.

Hayvânî ruhunu öldüren insan, bu rabbânî ruh ile diri ve bâki kalmak istidâdını bulur. Onunla ebedî kalır. Bütün eşyayı aynen olduğu gibi görüp ahvâlin hakikatine erer. Geldiği yeri ve gideceği yeri bilir. Vücut mertebelerini tamamlayıp insân-ı kâmil olur. Çünkü insan ruhu ilk önce bu ruhtan aşağılara inip (tenezzül) vücud mertebelerine (merâtib-i vücûd)[228] gelmiştir ki feleklerden, unsurlardan aşağılara inmiştir. Üç esastan (mevâlîd-i selâse)[229] yükselip çıkarak insan suretine gelmiştir. Yine bu ruhu kendi hâlinde bulup tekrar ona vâsıl olur.

Nitekim Hak teala Yüce Kitâbı'nda **"O'nun nurunun misali"** (Nûr, 24/35) buyurup izâfî ruhtan üstü kapalı olarak (kinâyeten) bahsetmiştir. Tefsir âlimlerinin tabiriyle insan vücudunda olan tabiî ruh (rûh-ı tabiî) duvardaki kandilin konulduğu yere (mişkât)[230], bitkisel ruh (rûh-ı nebâtî)

kandilin fitiline, hayvânî ruh yağına, insanî ruh camına ve izâfî ruh da kandile (misbâh) benzetilmiştir. Şu halde dengeli yemek, az uyumak, güzel söz ve sürekli zikir ile mekân-ı fânus boşalır ve yükselir. Yağı yeterli ve fitili dengeli, kandilinin şişesi temiz ve parlak **[198/a]** bulunan gönülde o melekûtî kandil alevlenerek, nuruyla gönle dolar. Ve kişi kendini bilir, Mevlâ'sını bulur. Bu en yüce ruh (rûh-ı a'zam) gayet nurlu olup bir hâl üzere dâimîdir. Bütün varlıklar onunla var olabilmektedir. Eğer dünyaya milyonlarca insan gelse, hepsi ârif-kâmil olarak, izâfi ruhla hayatta olmak kabiliyetini bulsa, bu en yüce ruh (rûh-ı a'zam) onların hepsine hayat ve can ihsan eder. Eğer milyonlarca insan-ı kâmil dünyadan gitse, bu izâfî ruh kendi hâli üzere yine devam eder. Ona zerre kadar bir fazlalık ve noksanlık gelmez.

Mesela yüz bin bina inşa edilse ve güneşe doğru bunların her birinden birer pencere açılsa, güneşin ışığı, bütün o evlerin pencerelerini ışıklandırır. Güneş o evlerden zerre kadar bir fazlalık bulmaz. Eğer o yüzbin ev virân olsa, onlardan güneşe zerre kadar noksanlık gelmez. Aynen bunun gibi, bâtın güneşi de her an iki cihanda feyzini câri kılar. Çünkü o, Hazret-i Yezdân'ın nûr cemâlinin mazharıdır. Onun nurunun ışığı her zaman parlak, zevalsiz ve noksansız olup her an iki cihanı aydınlatır. Bu nurlu güneşin ışığı, feleklerin, yıldızların, tabiatların ve rükunların görünüş yerleridir ki neticeleri cihanın halleri ve neticeleridir (mevâlîd). Bu ruh ile hayat bulan insan-ı kâmil, "*Mü'minler ölmez"* zümresine dahildir. Çünkü onlar, sonsuz hayat saadetine erişmişler ve bekâ ehlinin mertebesine ulaşmışlardır.

Beyt
Hakkı ehl-i bekâyı yâd eyle
Hâtırın yâdı ile şâd eyle

Günümüz Türkçesiyle
Hakkı, bekâ ehlini iyilikle hatırla; hatırın güzelliğine ruhlarını şâd eyle.

Şu halde bütün akıllar, nefisler, tabiatlar, cihanın tabiatları, babalar, analar, doğanlar, sabit özler (âyan), bütün suretler ve mânâlar, görünen kesif maddeler, gizli latifler, belki bütün isimler, cinsler, neviler, şahıslar, renkler, şekiller, sözler, fiiller, gönüllerin halleri, manevî makãmları (etvar), nurlar, sırlar, iki cihan, ezel, ebed, zamanlar ve oluşlar hep izâfî ruh ile bulunmuş ve onun için yaratılmıştır. Her kemâl ve marifet, cemâl ve muhabbet ondan

elde edilmiştir. Çünkü o, kullar için Mevlâ'ya vesile; terbiye ve kemâle ermek için Hakk'ın halifesi olmuştur.

Nazm

1-Ey aşk-ı pâk, cümleye sen oldın ibtidâ
Âlem seninle buldu vücûd ey yem-i Hudâ
2-Hubb-i ezelsin oldı, senin çün felek, melek
Sırr-ı ebedsin oldı, sana küllü şey' fedâ
3-Senden gelir cihâna füyuzât-ı Hak müdâm
Ancak sana ukûl ü nüfûs eyler iktidâ
4-Sen akl-ı küll ü asl-ı cihân iken ey peder
Giydin libâs-ı şâhî, dahi kısvet-i gedâ
5-Cân-ı cihânsın ân ile sen cümleden iyân
İz kad bedâ cemâlüke fî-külli mâ-bedâ
6-Sensin cihanda cilve iden cümle zerreden
Senden gelir kulûba nidâ, gûşa hem sedâ
7-Sulhunla nûr-ı âlem ü cenginle nârsın
Lutfun Cennet ü kahrın ider dûzahı edâ
8-Zevkinle dolsa cân ü gönül âb u nânı kor
Hamrındır ehl-i zevke nihân dem-be-dem gıdâ
9-Hakkı, reh-i Hudâ-yı hüdâ aşk-ı pâktır
Gel aşka ve's-selâm alâ-tâbi'i'l-Hudâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey tertemiz aşk, her şeye sen oldun başlangıç. Âlem seninle mevcut oldu; ey Hudâ'nın okyanusu.

2-Ezel muhabbetisin; feleklerle melekler senin için oldu. Ebediyet sırrısın; her şey sana feda oldu.

3-Hakk'ın feyizleri cihana, senden gelir daima. Akıllar ve nefisler ancak sana tâbi olur.

4-Sen ki küllî akıl ve cihanın aslı iken ey peder! Sultanlık kaftanını ve hem de yoksul kisvesini giydin.

5-Güzelliğinle cihanın canısın, her şeyden görünürsün. Meydana gelen her varlığa, güzelliğin başlangıç oldu.

6-Cihanda bütün zerrelerden cilve eden sesin. Kalplere nidâlar ve kulaklara sadalar senden gelir.

7-Sulhunla âlemin nurusun, cenginle ateşsin. Lütfun, cenneti; kahrın, cehennemi getirir.

8-Zevkinle dolsa can ile gönül; ekmeği, suyu unutur. Şarabın, zevk ehline gıda olur her an, gizlice.

9-Hakkı! Hak yoluna hidayet eden, aşk-ı pâkdır. Hudâ'ya tâbi olup, aşka gel vesselâm.

---

[192]. Maksûd: İstenilen şey. Arzu edilen. Gaye. Buradaki maksud, Allah tealadır.

[193]. Mabûd: Kendisine ibadet edilen, Allah teala.

[194]. Cebbâr: Dilediğini zorla yaptırmaya muktedir olan, mutlak irâdesini her durumda yürüten Allah teala.

[195]. Deyyân: Hesaba çeken; mahlûkatı arasında adaletle hükm eden mânâsına Cenâb-ı Hakk'ın sıfatı.

[196]. Müheymin: Koruyup gözeten Allah teala.

[197]. Vehhab: Çok hîbe eden, çok fazla bağışlayan mânâsında olup, Allah tealanın esmâ-yı hüsnâsındandır.

[198]. Tevvâb: Tövbe edenlerin tövbesini çokça kabul eden mânâsına olup, Allah tealanın esmâ-yı hüsnâsındandır.

[199]. Mennân: Çokça ihsan eden Allah teala.

[200]. Vehhâb: Bağışı çok olan, karşılıksız veren, nimetlerinin ardı arkası kesilmeyen Allah teala.

[201]. Müdebbir: İlmi ile her şeyin akibetini ihâta edip ona göre hikmetle iş yapan Allah teala.

[202]. Burada **"Allah'ın eli onların elleri üzerindedir"** (Fetih sûresi, 48/10) ayetine işaret olunmuştur.

[203]. Kalp: Çevirme, döndürme ve değiştirme anlamlarına gelir. Gönül de denilir. Tasavvufta, İlâhî hitâbın mahalli ve muhatabdır. Marifet ve irfân denilen tasavvufî bilginin kaynağı, keşf ve ilham mahallidir.

[204]. Süeydâ: Gaybı mükâşefe mahallidir.

[205]. Fuâd: Kalp ve gönül anlamlarınadır. Tasavvufta; a) İlâhî tecellîleri temâşâ ve seyretme mahalli olup yedi menzilden üçüncüsüdür. Âyet-i kerîmede "Gözün gördüğünü gönül yalanlamadı." (Necm, 53/11) buyurulmuştur. b) Kalbin içi, kalp zarı.

[206]. Tevhid: Birlik demektir. Tasavvufta çok derin mânâları vardır. Allah'ın zâtını, aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden uzak tutmaktır. Tevhid, bir görme ve bir bilme hâlidir. Sûfî sadece "Bir"i

görür, sadece “Bir”i bilir. Tevhîdin hâkîkatine eren “Bir”den başkasını unutur.

[207]. Huzur: Hâzır olma, huzurda bulunma demektir. Tasavvufta, vahdet makãmıdır. Hakk’ın huzurunda bulunma ve kendinden geçmedir.

[208]. Vahdet: Birlik demektir. Tasavvufta gerçek anlamda birlik Hak teala için sözkonusudur. Vahdet-i şuhûd; Tasavvuf yolcusunun her şeyi Allah’ın tecellîleri olarak görmesidir. Bu hâl sekr, galebe ve gaybet gibi isimler verilen vecd ve istiğrâk hâlinde kendini gösterir. Vahdet-i vücud; bir bilme, Allah’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuûruna sahip olmaktır. Vahdet-i şuhudda tasavvuf yolcusunun her şeyi görmesi geçicidir, birlik bilgide değil, görmededir. Vahdet-i vücudda ise, birlik bilgidedir.

[209]. Müşâhade: Görme, perdenin açılması, temâşâ ve seyr etme. Tasavvufta, Hakk’ın gönüllerde hazır olması. Hakk’ın zâtının tecellîleri. Eşyayı tevhid delîliyle görmedir.

[210]. Mükâşefe: Keşf hâli, kalp gözünün açılması, gayb âleminin görülmesini sağlayan hal. Mükâşefe, sûfînin akıl ve duyu organlarıyla elde edemediği gayba ve ulûhiyete ait mahrem ve sırrî bilgiler verir.

[211]. Sır-Esrâr: Gizem demektir. Tasavvufta Hakk’ın ahadiyyetinde özet olarak var olan gerçeklere dair ayrıntılı bilgi ki, bunu sadece Hak bilir, kul aslâ bilmez. Sır, ruh gibi insan bedenine tevdî edilen bir lâtîfe. Kalb, ruh ve sır sıralamasında sır ruhtan sonra gelir ve ondan daha latiftir.

[212]. Kazâ: Hakk’ın ezelde takdir ettiği hâdiselerin vakti gelince yerine gelmesidir.

[213]. Bu cümle yazma nüshada mevcut değildir.

[214]. Şehâdet âlemi: İnsanın duyu organları ile bilebileceği ve akılla kavrayabileceği varlıkların âlemidir.

[215]. Gayb âlemi: Şehâdet âleminin tersine insanın duyu organları ile bilemeyeceği ve akılla kavrayamayacağı varlıkların âlemidir.

[216]. Halvet: Yalnızlık, uzlet, inzivâ ve tek başına yaşama, topluma karışmamak, ihitilat hâlinde olmamaktır. Tasavvufta, ne bir meleğin ne de diğer herhangi bir kimsenin bulunmadığı bir halde ve yerde Hak ile mânen konuşmak, ruhen sohbet etmektir. mâsivâdan ilgiyi kesip tamamen Allah’a yönelmek ve kendini ibadete vermektir.

[217]. Havâtır: Hâtır kelimesinin çoğuludur. İnsanın içine gelen hitaptır. İç âlemde duyulan ses, alınan mesaj. Bu hitap Allah’tan, melekten, şeytandan ve neftsen olabilir. Hak’tan ve melekten gelen sesler dinin zâhiri

hükümlerine uygun olur, şeytandan gelen ses günâha, neftsen gelen ses süflî arzulara davet eder.

[218]. Ahadiyyet: Teklik demektir. Tasavvufta, Zât mertebesine verilen isimdir. Bu mertebede teklik (ahadiyyet) sıfatı müstesna hiçbir isim ve nisbet nazar-ı dikkate alınmaz. Hakk'ın ahadiyyet mertebesindeki ismi Ahad'dır.

[219]. Anâsır-ı erba'a: Toprak, su, hava ve ateş.

[220]. Melekût âlemi: Arş'tan yeryüzüne kadar olan âlemdir. Bâtın âlem de denir.

[221]. Mülk âlemi: Maddî ve cismânî âlem. Şehâdet âlemi, zâhir âlem de denir.

[222]. Tahkik: Araştırma, herhangi bir konuyu derinlemesine inceleme. Hakikatı bulup tesbit etmede meraklı ve dikkatli olma.

[223]. İlâhî aşk: Mutasavvıfların geliştirdiği "vücud" düşüncesine göre Hak teala kendinde bilkuvve mevcut olan sıfat ve isimlerin hükümlerini ve eserlerini görmek istedi. Yaratma fiilini gerçekleştirmeye başladı. O isim ve sıfatların suretlerini ilminde îcad etti. Bu hal, Mutlak Zât'ın zat mertebesinden kendi sıfat ve isimlerine tenezzülü demek olur. Suretten münezzeh olan zât, sıfat ve isimleri hasebiyle bir takım ilmî suretlere bürünmesi ve bu suretleri kendi ilminde müşâhade etmesi demektir. Hakikat ehli bu mertebeye; âlem-i ceberût, akl-ı evvel, ruh-i izâfî, âlem-i esmâ, a'yânı sâbite gibi isimler vermiştir. Konuk A. Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,* Hazırlayanlar, Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, İFAV, c.II., s.183.

[224]. Hazret-i insan: Hazret: Huzur, İlâhî dergâh. Tasavvufta makãm, mertebe demektir. Hazret-i insan: bir tasnife göre, vücud mertebelerinden altıncısıdır. Bu mertebe, Zât-ı Mutlak'ın tam bir mazharıdır. Bu da insan cinsidir. Tasavvuf ehli, hisler âlemi ile şehâdet âlemini ve hazret-i insanı birleştirip "nâsût" derler. İnsan İlâhî suret üzere yaratıldığından bütün esmâyı toplayıcı olan "Allah" isminin mazharıdır. Konuk A. Avni, a.g.e., c. I. s. 112-113.

[225]. Ruh-ı izâfî: İnsanî nefse verilen gölge akıl (zıllî akıl), Hazret-i Vâcibü'l-Vücûd'un nurundan vücut bulmuştur. Bu tüm akıl (akl-ı küll), izâfî ruh ve İlâhî aşk adını almıştır.

[226]. Rahmân'ın velîsi: İnsan kâmil ve gayrı kâmil olarak iki kısımdır. Her ikisi de Allah isminin mazharıdır. Fakat peygamberler ve evliyâdan ibaret olan insân-ı kâmil, tasfiye yolu ile asıllarına dönüş yaptıkları ve kendi

mevhûm olan varlıklarından fânî oldukları cihetle diğer insan fertlerinden bu kemâl ile mümtaz olmuşlardır. Konuk A. Avni, a.g.e., c.I. s.113.

[227]. Ruh-ı a'zam: En büyük ruh mânâsına gelen bu tâbirin tasavvufî eserlerdeki izahı şöyledir: Rubûbiyyeti itibarıyla ilahî zâtın mazharı olan ruh-ı insanîden ibarettir. Bunun için onun etrafında hiçbir devredici varlık devredemez ve ona vuslatı hiçbir tâlip talep edemez. Onun künhünü Allah'tan başka kimse bilemediği gibi bu dile Hak'tan başkası da nâil olamaz. Ruh-i a'zam, akl-ı evvel, hakikat-i muhammediyye, nefs-i vâhide, hakikat-i esmâiyye gibi isimlerle de anılır. Halife-i ekberdir.

[228]. Merâtib-i vücûd: Varlık mertebeleriyle doğrudan doğruya alâkalı temel fikir vahdet-i vücud inanç ve anlayışıdır. Vücud birdir, o da Hakk'ın vücududur. Vücudun her mertebesinde gizli, açık ve geçerli olan Hakk'ın vücududur. Vücudun mertebeleri pek çoktur. Ana hatlarıyla dört, beş, yedi v.s. gibi birbirinden ayrı mertebelere tasnif edilmiştir. Mesela dörtlü tasnife göre vücudun mertebeleri: 1- Lâhût, zât; 2- Ceberût, sıfatlar ve İlâhî isimler; 3- Melekût, ruhlar ve misal; 4-Nâsût ve şehâdet âlemlerine ayrılmıştır. Tahralı Mustafa, Ahmet Avni Konuk-*Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. I. Yazar ve Eser Hakkında Kısmı, s. 44-45.

[229]. Mevâlîd-i selâse: Daha önce de ifade edildiği gibi, maden, bitki ve hayvan olmak üzere tabiatın üç âleminden bahseden ilimdir.

[230]. Mişkât: Eskiden içine kandil, lamba gibi şeyler koymak için duvarda yapılan oyuk, hücre.

Kalbin manevî duyu organlarının ruhlar âlemine açılması, bedenin zâhirî organlarının, cisimler âlemine kapanmasına bağlıdır. Ne zaman ki bedenin dış duyuları (havâss-ı zâhire) uyku ile ya da uzlet ile kendi idrak ettiği şeylere kapanırsa, o zaman kalbin manevî duyularının yolları açılır. İşte bu şekilde manevî değişim ortaya çıkar ve o kimsenin kalbinden dili üzerine hikmet pınarları akar. Zaten melekût âleminin kaynağı gönüldür. Fakat akış kanalında tıkanma olduğundan dış duyuların nehirleri, birçok bulanıklık (keduret) ve kirlerle dışarı dökülüp ona dolmuştur. Orada toplanıp çürüyüp kokuşarak onda kalmıştır. Şu halde eğer halvet ile dış duyuların nehirleri engellenip havâtırın giderilmesiyle gönülden o toplanmış kan çıkartılırsa; "*Kim kırk sabah sırf Allah için (ibadet ederse) onun kalbinden diline hikmet pınarları dökülür"* fehvasınca akış kanalları açılıp "ahadiyyet" deryasından kalbe hikmet pınarları dolarak o gönül nurların kaynağı **[196/a]** ve sırların mahzeni olur. Böyle bir gönül sâhibi, hâl dili ile şu beyti okur:

Akıllar ve kalpler melekût âlemine ait olup semâvîdir. Nefisler ve bedenler ise mülk âlemine ve toprağa aittir. Onun için akıllar ve kalpler nurânî ve yücedir. Nefisler ve bedenler ise, karanlık ve süflîdir. Akıl kâinâtın etrafını dairesel olarak gezer, dolaşır. Fakat kâinâtın yaratıcısının huzurunda âcizdir, hayretler içerisindedir. Akıl, Hazret-i Allah'ın kulu ve güzel ahlâkın önderidir.

Çünkü dünya ve âhiretin yaratılışının gayesi, yerlerin ve göklerin neticesi, zaman ve devirlerin özeti ve bu kâinâtın hepsinin toplamı, "hazret-i insan"dır ki, ruh-ı izâfî ile kalbi diri olduğunda Rahmân'ın velîsidir, cihanın canıdır. Zira bu akl-ı küll (rûh-ı izâfî) âlemin bütün bölümlerini kuşatan büyük bir cevherdir ve bunun bâtınî nurları, akılların hayatı ve dünya ehlinin nefisleridir. Zâhirî işleyişi cisimlerin nizamıdır. Hikmetli Yaratıcı'nın takdiriyle enfüsî ve âfâkî işlerin düzenleyicisi ve bütün rızık ve ihsanların taksim edicisi ancak bu akl-ı külldür. Âlemin bütün varlıkları - ister felek isterse melek olsun- bu rûh-ı a'zamın organları ve âletleri gibi hizmetçileridir. Hâlbuki kalbi temiz olan insanın gönlünde bu izâfî ruh ortaya çıkıp onu muhabbet içeceğiyle mest edip kendinden geçirir. Sürekli diri ve tertemiz kılar. Çünkü bu "akl-ı akdem" (ilk akıl) olan ruh-ı a'zamdan âlemin cüzleri ve insanoğlunun her biri, kendi kabiliyeti kadar nasiplenir.

39-Dilediğime cömertçe, hesapsız veririm. Ben Vehhâb'ım; ara bulursun beni.

Beden tabaklanmaya (işlenmeye) muhtaç deridir. Nefis ölmeyecek kadar yiyeceğe muhtaç binek hayvanıdır. Gönül, tamire muhtaç bir camidir. Gönül, ilâhî emirleri kabûlün sermayesidir. Fakat zanlarla meşgul olmaktadır. Kalbindeki tehlikelere çok dikkatli bir bekçi gibi gözcülük yapan kişi, organlarının yaptığı işlerde masumdur. Vahdet ehlinin kalpleri, marifet ve muhabbet fânuslarıdır. Görme gözler, müşâhade kalpler ve mükâşefe sırlarla (esrâr) ilgilidir.

Hayvânî ruhunu öldüren insan, bu rabbânî ruh ile diri ve bâki kalmak istidâdını bulur. Onunla ebedî kalır. Bütün eşyayı aynen olduğu gibi görüp ahvâlin hakikatine erer. Geldiği yeri ve gideceği yeri bilir. Vücut mertebelerini tamamlayıp insân-ı kâmil olur. Çünkü insan ruhu ilk önce bu ruhtan aşağılara inip (tenezzül) vücud mertebelerine (merâtib-i vücûd) gelmiştir ki feleklerden, unsurlardan aşağılara inmiştir. Üç esastan (mevâlîd-i selâse) yükselip çıkarak insan suretine gelmiştir. Yine bu ruhu kendi hâlinde bulup tekrar ona vâsıl olur.

Dünya ile ilgili olan gönül, aldanır. Âhiret ile olan gönül erir. Mevlâ ile olan gönül, tertemizdir. Gâfilin kalbi dünyaya bağlıdır. Zâhidin kalbi âhirete bağlıdır. Ârifin kalbi Mevlâ'ya bağlıdır. Gönül, şefkatli ve şerefli bir arkadaştır. Korku ve tehlike (havf u hatar) ona zor gelir. Çünkü az bir üzüntü onun katında çoktur.

5-Ben öyle Allah'ım ki benzerim hiçbir şey yoktur. Deyyân olan benim; ara bulursun beni.

2-Maksûd benim, başkasını gaye edinme! Pek çok hayırlar bendedir; ara bulursun beni.

Hakk'ı bulan gönül, halkın cümlesinden müstağnî olur. Nitekim bedenin zâhirî duyu organları vardır ki onlarla şehâdet âlemini idrak eder. Aynı şekilde kalbin de manevî duyu organları vardır ki, onlarla gayb âlemini idrak eder. Çünkü kalbin de gözü vardır, onunla gayba ait şeyleri müşâhade eder. Kulağı vardır, onunla gayb ehlinin sözlerini işitir. Koklama kuvveti vardır, onunla gaybın kokularını alır. Tatma kuvveti vardır, onunla imanın tadını, irfân gıdalarını ve cennetin muhabbet ve lezzetini alır. Ve nitekim bedenin dokunma duyusu bütün organlarındadır, akıl cevheri de kalp mertebesinin dokunma duyusu mesâbesindedir. Kalp onun vasıtasıyla akledilebilir varlıkların hepsinden istifade eder.

4-Mabûd benim, başkasına kulluk etme. Ben Cebbâr'ım; ara bulursun beni.

Akıllar ve kalpler melekût âlemine ait olup semâvîdir. Nefisler ve bedenler ise mülk âlemine ve toprağa aittir. Onun için akıllar ve kalpler nurânî ve yücedir. Nefisler ve bedenler ise, karanlık ve süflîdir. Akıl kâinâtın etrafını dairesel olarak gezer, dolaşır. Fakat kâinâtın yaratıcısının huzurunda âcizdir, hayretler içerisindedir. Akıl, Hazret-i Allah'ın kulu ve güzel ahlâkın önderidir.

Çünkü dünya ve âhiretin yaratılışının gayesi, yerlerin ve göklerin neticesi, zaman ve devirlerin özeti ve bu kâinâtın hepsinin toplamı, "hazret-i insan"dır ki, ruh-ı izâfî ile kalbi diri olduğunda Rahmân'ın velîsidir, cihanın canıdır. Zira bu akl-ı küll (rûh-ı izâfî) âlemin bütün bölümlerini kuşatan büyük bir cevherdir ve bunun bâtınî nurları, akılların hayatı ve dünya ehlinin nefisleridir. Zâhirî işleyişi cisimlerin nizamıdır. Hikmetli Yaratıcı'nın takdiriyle enfüsî ve âfâkî işlerin düzenleyicisi ve bütün rızık ve ihsanların taksim edicisi ancak bu akl-ı külldür. Âlemin bütün varlıkları -ister felek isterse melek olsun- bu rûh-ı a'zamın organları ve âletleri gibi hizmetçileridir. Hâlbuki kalbi temiz olan insanın gönlünde bu izâfî ruh

ortaya çıkıp onu muhabbet içeceğiyle mest edip kendinden geçirir. Sürekli diri ve tertemiz kılar. Çünkü bu "akl-ı akdem" (ilk akıl) olan ruh-ı a'zamdan âlemin cüzleri ve insanoğlunun her biri, kendi kabiliyeti kadar nasiplenir.

Beden tabaklanmaya (işlenmeye) muhtaç deridir. Nefis ölmeyecek kadar yiyeceğe muhtaç binek hayvanıdır. Gönül, tamire muhtaç bir camidir. Gönül, ilâhî emirleri kabûlün sermayesidir. Fakat zanlarla meşgul olmaktadır. Kalbindeki tehlikelere çok dikkatli bir bekçi gibi gözcülük yapan kişi, organlarının yaptığı işlerde masumdur. Vahdet ehlinin kalpleri, marifet ve muhabbet fânuslarıdır. Görme gözler, müşâhade kalpler ve mükâşefe sırlarla (esrâr) ilgilidir.

9-Ben Vehhab'ım ey kulum! Verdiğim sözü süratle ifâ ederim; ara bulursun beni.

Çünkü dünya ve âhiretin yaratılışının gayesi, yerlerin ve göklerin neticesi, zaman ve devirlerin özeti ve bu kâinâtın hepsinin toplamı, "hazret-i insan"dır ki, ruh-ı izâfî ile kalbi diri olduğunda Rahmân'ın velîsidir, cihanın canıdır. Zira bu akl-ı küll (rûh-ı izâfî) âlemin bütün bölümlerini kuşatan büyük bir cevherdir ve bunun bâtınî nurları, akılların hayatı ve dünya ehlinin nefisleridir. Zâhirî işleyişi cisimlerin nizamıdır. Hikmetli Yaratıcı'nın takdiriyle enfüsî ve âfâkî işlerin düzenleyicisi ve bütün rızık ve ihsanların taksim edicisi ancak bu akl-ı külldür. Âlemin bütün varlıkları - ister felek isterse melek olsun- bu rûh-ı a'zamın organları ve âletleri gibi hizmetçileridir. Hâlbuki kalbi temiz olan insanın gönlünde bu izâfî ruh ortaya çıkıp onu muhabbet içeceğiyle mest edip kendinden geçirir. Sürekli diri ve tertemiz kılar. Çünkü bu "akl-ı akdem" (ilk akıl) olan ruh-ı a'zamdan âlemin cüzleri ve insanoğlunun her biri, kendi kabiliyeti kadar nasiplenir.

Kalbin manevî duyu organlarının ruhlar âlemine açılması, bedenin zâhirî organlarının, cisimler âlemine kapanmasına bağlıdır. Ne zaman ki bedenin dış duyuları (havâss-ı zâhire) uyku ile ya da uzlet ile kendi idrak ettiği şeylere kapanırsa, o zaman kalbin manevî duyularının yolları açılır. İşte bu şekilde manevî değişim ortaya çıkar ve o kimsenin kalbinden dili üzerine hikmet pınarları akar. Zaten melekût âleminin kaynağı gönüldür. Fakat akış kanalında tıkanma olduğundan dış duyuların nehirleri, birçok bulanıklık (keduret) ve kirlerle dışarı dökülüp ona dolmuştur. Orada toplanıp çürüyüp kokuşarak onda kalmıştır. Şu halde eğer halvet ile dış duyuların nehirleri engellenip havâtırın giderilmesiyle gönülden o toplanmış kan çıkartılırsa; "*Kim kırk sabah sırf Allah için (ibadet ederse) onun kalbinden diline hikmet pınarları dökülür"* fehvasınca akış kanalları açılıp "ahadiyyet" deryasından

kalbe hikmet pınarları dolarak o gönül nurların kaynağı **[196/a]** ve sırların mahzeni olur. Böyle bir gönül sâhibi, hâl dili ile şu beyti okur:

Çünkü iş ve davranışlar kalpten olursa, âzâ ve organlar da rahat olur. Allah dostlarının yükselmesi sanma ki sözleri ve ibadetleriyledir. Onların yükselmesi, kalpleri ve davranışlarıyladır. Bir kâmil demiştir ki "İki sene kalbimi korumakla meşgul oldum. Sonra da korunanlardan olup rahat buldum." Kalp, imanın kaynağıdır. Gönül (Fuâd), tevhid ve irfânın ocağıdır. Kalp, huzur makãmıdır. Gönül (Fuâd), nûr şehridir.

Gönül, bedenin hükümdarıdır ve iyilikler sahibi Yüce Allah'ın esiridir. Gönül, Hakk'ın kudret levhasıdır. Gönül, akıl ve marifet nakışlarıdır. Gönül, surette siyah nokta (süveydâ); mânâda ruhun kaynağı ve Hakk'ın nazargâhıdır. Gönül, Rabbânî bir latîfedir, kaynağı da bu cismânî noktadır. Gönül, âhireti düşünen aklın (akl-ı meâd) zâhiridir. İnsan ruhu, onun bir adıdır. Gönül acayip bir şeydir, akıl onu anlamaktan âcizdir.

6-Melik, Müheymin benim; kudretim yüce, saltanatım en büyüktür; ara bulursun beni.

Nitekim Hak teala Yüce Kitâbı'nda **"O'nun nurunun misali"** (Nûr, 24/35) buyurup izâfî ruhtan üstü kapalı olarak (kinâyeten) bahsetmiştir. Tefsir âlimlerinin tabiriyle insan vücudunda olan tabiî ruh (rûh-ı tabiî) duvardaki kandilin konulduğu yere (mişkât), bitkisel ruh (rûh-ı nebâtî) kandilin fitiline, hayvânî ruh yağına, insanî ruh camına ve izâfî ruh da kandile (misbâh) benzetilmiştir. Şu halde dengeli yemek, az uyumak, güzel söz ve sürekli zikir ile mekân-ı fânus boşalır ve yükselir. Yağı yeterli ve fitili dengeli, kandilinin şişesi temiz ve parlak **[198/a]** bulunan gönülde o melekûtî kandil alevlenerek, nuruyla gönle dolar. Ve kişi kendini bilir, Mevlâ'sını bulur. Bu en yüce ruh (rûh-ı a'zam) gayet nurlu olup bir hâl üzere dâimîdir. Bütün varlıklar onunla var olabilmektedir. Eğer dünyaya milyonlarca insan gelse, hepsi ârif-kâmil olarak, izâfi ruhla hayatta olmak kabiliyetini bulsa, bu en yüce ruh (rûh-ı a'zam) onların hepsine hayat ve can ihsan eder. Eğer milyonlarca insan-ı kâmil dünyadan gitse, bu izâfî ruh kendi hâli üzere yine devam eder. Ona zerre kadar bir fazlalık ve noksanlık gelmez.

40-Bir tekim, müdebbirim; arşımın fevkindeyim. Tarifsiz olarak, ara bulursun beni.

Çünkü dünya ve âhiretin yaratılışının gayesi, yerlerin ve göklerin neticesi, zaman ve devirlerin özeti ve bu kâinâtın hepsinin toplamı, "hazret-i insan"dır ki, ruh-ı izâfî ile kalbi diri olduğunda Rahmân'ın velîsidir, cihanın

canıdır. Zira bu akl-ı küll (rûh-ı izâfî) âlemin bütün bölümlerini kuşatan büyük bir cevherdir ve bunun bâtınî nurları, akılların hayatı ve dünya ehlinin nefisleridir. Zâhirî işleyişi cisimlerin nizamıdır. Hikmetli Yaratıcı'nın takdiriyle enfüsî ve âfâkî işlerin düzenleyicisi ve bütün rızık ve ihsanların taksim edicisi ancak bu akl-ı külldür. Âlemin bütün varlıkları -ister felek isterse melek olsun- bu rûh-ı a'zamın organları ve âletleri gibi hizmetçileridir. Hâlbuki kalbi temiz olan insanın gönlünde bu izâfî ruh ortaya çıkıp onu muhabbet içeceğiyle mest edip kendinden geçirir. Sürekli diri ve tertemiz kılar. Çünkü bu "akl-ı akdem" (ilk akıl) olan ruh-ı a'zamdan âlemin cüzleri ve insanoğlunun her biri, kendi kabiliyeti kadar nasiplenir.

. Melekût âlemi: Arş'tan yeryüzüne kadar olan âlemdir. Bâtın âlem de denir.

. Mülk âlemi: Maddî ve cismânî âlem. Şehâdet âlemi, zâhir âlem de denir.

Gönül Hakk'ın huzurunda olursa, hisler ve duyular, mesrûr ve mamur olur. Dünyadaki mesafeler binek vasıtalarıyla geçilir. Mânâ âleminin mesafeleri ise kalplerle geçilir. Selîm (sağduyu sahibi ve temiz) kalbin kıblesi Hak tealadır, âdeti Hakk'ın kazâsına rızadır.

Çünkü iş ve davranışlar kalpten olursa, âzâ ve organlar da rahat olur. Allah dostlarının yükselmesi sanma ki sözleri ve ibadetleriyledir. Onların yükselmesi, kalpleri ve davranışlarıyladır. Bir kâmil demiştir ki "İki sene kalbimi korumakla meşgul oldum. Sonra da korunanlardan olup rahat buldum." Kalp, imanın kaynağıdır. Gönül (Fuâd), tevhid ve irfânın ocağıdır. Kalp, huzur makãmıdır. Gönül (Fuâd), nûr şehridir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulların kalpleri Allah'ın nazargâhı olduğu için, kalbi mâsivâdan (Allah'tan başka her şey) temizlemek her ibadetten daha önemlidir. Kalbinden fetvâ isteyen, pişmanlık duymaktan uzak kalır. Kalbinin fetvâsının ve isteğinin zıddına gidenin işi ise hatadır. İnsanın kalbi **[195/a]** Rahmân'ın kapısıdır ki kulun Mevlâsı huzurunda duracağı mekânıdır.

. Vehhâb: Bağışı çok olan, karşılıksız veren, nimetlerinin ardı arkası kesilmeyen Allah teala.

. Müdebbir: İlmi ile her şeyin akibetini ihâta edip ona göre hikmetle iş yapan Allah teala.

. Tevvâb: Tövbe edenlerin tövbesini çokça kabul eden mânâsına olup, Allah tealanın esmâ-yı hüsnâsındandır.

. Mennân: Çokça ihsan eden Allah teala.

. Kalp: Çevirme, döndürme ve değiştirme anlamlarına gelir. Gönül de denilir. Tasavvufta, İlâhî hitâbın mahalli ve muhatabdır. Marifet ve irfân denilen tasavvufî bilginin kaynağı, keşf ve ilham mahallidir.

. Süeydâ: Gaybı mükâşefe mahallidir.

Beden tabaklanmaya (işlenmeye) muhtaç deridir. Nefis ölmeyecek kadar yiyeceğe muhtaç binek hayvanıdır. Gönül, tamire muhtaç bir camidir. Gönül, ilâhî emirleri kabûlün sermayesidir. Fakat zanlarla meşgul olmaktadır. Kalbindeki tehlikelere çok dikkatli bir bekçi gibi gözcülük yapan kişi, organlarının yaptığı işlerde masumdur. Vahdet ehlinin kalpleri, marifet ve muhabbet fânuslarıdır. Görme gözler, müşâhade kalpler ve mükâşefe sırlarla (esrâr) ilgilidir.

. Burada **"Allah'ın eli onların elleri üzerindedir"** (Fetih sûresi, 48/ 10) ayetine işaret olunmuştur.

. Huzur: Hâzır olma, huzurda bulunma demektir. Tasavvufta, vahdet makãmıdır. Hakk'ın huzurunda bulunma ve kendinden geçmedir.

. Vahdet: Birlik demektir. Tasavvufta gerçek anlamda birlik Hak teala için sözkonusudur. Vahdet-i şuhûd; Tasavvuf yolcusunun her şeyi Allah'ın tecellîleri olarak görmesidir. Bu hâl sekr, galebe ve gaybet gibi isimler verilen vecd ve istiğrâk hâlinde kendini gösterir. Vahdet-i vücud; bir bilme, Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuûruna sahip olmaktır. Vahdet-i şuhudda tasavvuf yolcusunun her şeyi görmesi geçicidir, birlik bilgide değil, görmededir. Vahdet-i vücudda ise, birlik bilgidedir.

. Fuâd: Kalp ve gönül anlamlarınadır. Tasavvufta; a) İlâhî tecellîleri temâşâ ve seyretme mahalli olup yedi menzilden üçüncüsüdür. Âyet-i kerîmede "Gözün gördüğünü gönül yalanlamadı." (Necm, 53/11) buyurulmuştur. b) Kalbin içi, kalp zarı.

. Tevhid: Birlik demektir. Tasavvufta çok derin mânâları vardır. Allah'ın zâtını, aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden uzak tutmaktır. Tevhid, bir görme ve bir bilme hâlidir. Sûfî sadece "Bir"i görür, sadece "Bir"i bilir. Tevhîdin hâkîkatine eren "Bir"den başkasını unutur.

. Sır-Esrâr: Gizem demektir. Tasavvufta Hakk'ın ahadiyyetinde özet olarak var olan gerçeklere dair ayrıntılı bilgi ki, bunu sadece Hak bilir, kul aslâ bilmez. Sır, ruh gibi insan bedenine tevdî edilen bir lâtîfe. Kalb, ruh ve sır sıralamasında sır ruhtan sonra gelir ve ondan daha latiftir.

. Müşâhade: Görme, perdenin açılması, temâşâ ve seyr etme. Tasavvufta, Hakk'ın gönüllerde hazır olması. Hakk'ın zâtının tecellîleri. Eşyayı tevhid delîliyle görmedir.

. Mükâşefe: Keşf hâli, kalp gözünün açılması, gayb âleminin görülmesini sağlayan hal. Mükâşefe, sûfînin akıl ve duyu organlarıyla elde edemediği gayba ve ulûhiyete ait mahrem ve sırrî bilgiler verir.

. Şehâdet âlemi: İnsanın duyu organları ile bilebileceği ve akılla kavrayabileceği varlıkların âlemidir.

. Gayb âlemi: Şehâdet âleminin tersine insanın duyu organları ile bilemeyeceği ve akılla kavrayamayacağı varlıkların âlemidir.

. Kazâ: Hakk'ın ezelde takdir ettiği hâdiselerin vakti gelince yerine gelmesidir.

. Bu cümle yazma nüshada mevcut değildir.

. Ahadiyyet: Teklik demektir. Tasavvufta, Zât mertebesine verilen isimdir. Bu mertebede teklik (ahadiyyet) sıfatı müstesna hiçbir isim ve nisbet nazar-ı dikkate alınmaz. Hakk'ın ahadiyyet mertebesindeki ismi Ahad'dır.

. Anâsır-ı erba'a: Toprak, su, hava ve ateş.

. Halvet: Yalnızlık, uzlet, inzivâ ve tek başına yaşama, topluma karışmamak, ihitilat hâlinde olmamaktır. Tasavvufta, ne bir meleğin ne de diğer herhangi bir kimsenin bulunmadığı bir halde ve yerde Hak ile mânen konuşmak, ruhen sohbet etmektir. mâsivâdan ilgiyi kesip tamamen Allah'a yönelmek ve kendini ibadete vermektir.

. Havâtır: Hâtır kelimesinin çoğuludur. İnsanın içine gelen hitaptır. İç âlemde duyulan ses, alınan mesaj. Bu hitap Allah'tan, melekten, şeytandan ve neftsen olabilir. Hak'tan ve melekten gelen sesler dinin zâhiri hükümlerine uygun olur, şeytandan gelen ses günâha, neftsen gelen ses süflî arzulara davet eder.

20-Bana tövbe ederse, tövbesini kabul ederim. Ben tevvâbım, ara bulursun beni.

. Maksûd: İstenilen şey. Arzu edilen. Gaye. Buradaki maksud, Allah tealadır.

. Mabûd: Kendisine ibadet edilen, Allah teala.

. Müheymin: Koruyup gözeten Allah teala.

. Vehhab: Çok hîbe eden, çok fazla bağışlayan mânâsında olup, Allah tealanın esmâ-yı hüsnâsındandır.

. Cebbâr: Dilediğini zorla yaptırmaya muktedir olan, mutlak irâdesini her durumda yürüten Allah teala.

. Deyyân: Hesaba çeken; mahlûkatı arasında adaletle hükm eden mânâsına Cenâb-ı Hakk'ın sıfatı.

Beden tabaklanmaya (işlenmeye) muhtaç deridir. Nefis ölmeyecek kadar yiyeceğe muhtaç binek hayvanıdır. Gönül, tamire muhtaç bir camidir. Gönül, ilâhî emirleri kabûlün sermayesidir. Fakat zanlarla meşgul olmaktadır. Kalbindeki tehlikelere çok dikkatli bir bekçi gibi gözcülük yapan kişi, organlarının yaptığı işlerde masumdur. Vahdet ehlinin kalpleri, marifet ve muhabbet fânuslarıdır. Görme gözler, müşâhade kalpler ve mükâşefe sırlarla (esrâr) ilgilidir.

Çünkü iş ve davranışlar kalpten olursa, âzâ ve organlar da rahat olur. Allah dostlarının yükselmesi sanma ki sözleri ve ibadetleriyledir. Onların yükselmesi, kalpleri ve davranışlarıyladır. Bir kâmil demiştir ki "İki sene kalbimi korumakla meşgul oldum. Sonra da korunanlardan olup rahat buldum." Kalp, imanın kaynağıdır. Gönül (Fuâd), tevhid ve irfânın ocağıdır. Kalp, huzur makãmıdır. Gönül (Fuâd), nûr şehridir.

5-Evveli bil, âhiri bil, zâhiri bil, bâtını bil. O zaman anlarsın, gönlün dört unsurunun neden yapıldığını.

Bu sebeple küllî akıl, her şeyden evvel, her şeyden değerlidir. Hak tealaya en yakın ve en sevimli şeydir. Bütün dünyanın dayanağıdır. İnsan ruhunun başlangıcıdır. İrfân ehlinin kalbinin hayatıdır. İnsan onunla marifetullahı elde edebilir. Onun için kâinâttaki her şey insanın hizmetindedir. İnsan türünün, akl-ı küll ile müşerref olan irfân ehlinin tufeyli olması, bu mânâya delildir. Nitekim "*Eğer sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım"* hitâbı temiz ruhların şânını tazim içindir. Çünkü bu küllî akıl, izâfî ruhtur. Nur-ı Muhammedî ve aşk-ı ilâhîdir. Eğer o uçsuz bucaksız gökler, yıldızlar, unsurlar, tabiatlar, bitkiler ve hayvanlar insanın içine yerleşebilseydi, kalbinde onların bilgisine sahip olması mümkün olsaydı; bu felekler, unsurlar ve kâinâtın hiçbirisi vücuda gelmezdi.

Hayvânî ruhunu öldüren insan, bu rabbânî ruh ile diri ve bâki kalmak istidâdını bulur. Onunla ebedî kalır. Bütün eşyayı aynen olduğu gibi görüp ahvâlin hakikatine erer. Geldiği yeri ve gideceği yeri bilir. Vücut mertebelerini tamamlayıp insân-ı kâmil olur. Çünkü insan ruhu ilk önce bu ruhtan aşağılara inip (tenezzül) vücud mertebelerine (merâtib-i vücûd) gelmiştir ki feleklerden, unsurlardan aşağılara inmiştir. Üç esastan (mevâlîd-i selâse) yükselip çıkarak insan suretine gelmiştir. Yine bu ruhu kendi hâlinde bulup tekrar ona vâsıl olur.

4-Mabûd benim, başkasına kulluk etme. Ben Cebbâr'ım; ara bulursun beni.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.), Hak tealanın şefkat ve merhameti sebebiyle kullarının kalplerine yakın olduğunu ve onları gözetlediğini ümmetine müjde ile bildirmiştir. Nitekim hadis-i şerifleriyle şöyle işaret buyurmuştur: "*Rabbimi sırf nûr buldum ve ben O'nu müşâhade ettim.*" Ve buyurmuştur ki: "*Gözlerim uyur fakat kalbim uyumaz. Yaratılmışların Rabbi olan Allah ile daimî huzur bulur."* Ve buyurmuştur ki: "*Hak teala ile benim öyle bir vaktim olur ki o anda ne Allah'a yakın bir meleğe (melek-i mukarreb) itibar edebilirim, ne de bir peygambere ilgi gösterebilirim. Ancak O'nunla meşgul olurum."* Ve buyurmuştur ki; "*Rabbimin huzurunda gecelerim. Yani gece O'nun huzurunda O'nunla ünsiyet ederim. Kendisi bana yedirir, içirir."* Ve buyurmuştur ki: "*Beni gören muhakkak ki Hakk'ı görmüştür. Benimle musafaha eden muhakkak Hak teala ile musafaha etmiştir. Bu, Allah'ın elidir ki onların elleri üstündedir."* Ve buyurmuştur ki; "*Hak teala Hz. Ömer'in lisanı üzere konuşur."* Ve buyurmuştur ki; *"Mü'minin kalbi, Allah'ın evidir."* Ve buyurmuştur ki; "*Mü'minin kalbi, Allah'ın arşıdır."*

37-Bana gel, benden başkası maksudun olmasın. Ben Mennân'ım; ara bulursun beni.

Kalbin manevî duyu organlarının ruhlar âlemine açılması, bedenin zâhirî organlarının, cisimler âlemine kapanmasına bağlıdır. Ne zaman ki bedenin dış duyuları (havâss-ı zâhire) uyku ile ya da uzlet ile kendi idrak ettiği şeylere kapanırsa, o zaman kalbin manevî duyularının yolları açılır. İşte bu şekilde manevî değişim ortaya çıkar ve o kimsenin kalbinden dili üzerine hikmet pınarları akar. Zaten melekût âleminin kaynağı gönüldür. Fakat akış kanalında tıkanma olduğundan dış duyuların nehirleri, birçok bulanıklık (keduret) ve kirlerle dışarı dökülüp ona dolmuştur. Orada toplanıp çürüyüp kokuşarak onda kalmıştır. Şu halde eğer halvet ile dış duyuların nehirleri engellenip havâtırın giderilmesiyle gönülden o toplanmış kan çıkartılırsa; "*Kim kırk sabah sırf Allah için (ibadet ederse) onun kalbinden diline hikmet pınarları dökülür"* fehvasınca akış kanalları açılıp "ahadiyyet" deryasından kalbe hikmet pınarları dolarak o gönül nurların kaynağı **[196/a]** ve sırların mahzeni olur. Böyle bir gönül sâhibi, hâl dili ile şu beyti okur:

. Tahkik: Araştırma, herhangi bir konuyu derinlemesine inceleme. Hakikatı bulup tesbit etmede meraklı ve dikkatli olma.

. İlâhî aşk: Mutasavvıfların geliştirdiği "vücud" düşüncesine göre Hak teala kendinde bilkuvve mevcut olan sıfat ve isimlerin hükümlerini ve eserlerini görmek istedi. Yaratma fiilini gerçekleştirmeye başladı. O isim ve

sıfatların suretlerini ilminde îcad etti. Bu hal, Mutlak Zât'ın zat mertebesinden kendi sıfat ve isimlerine tenezzülü demek olur. Suretten münezzeh olan zât, sıfat ve isimleri hasebiyle bir takım ilmî suretlere bürünmesi ve bu suretleri kendi ilminde müşâhade etmesi demektir. Hakikat ehli bu mertebeye; âlem-i ceberût, akl-ı evvel, ruh-i izâfî, âlem-i esmâ, a'yânı sâbite gibi isimler vermiştir. Konuk A. Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,* Hazırlayanlar, Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, İFAV, c.II., s.183.

. Rahmân'ın velîsi: İnsan kâmil ve gayrı kâmil olarak iki kısımdır. Her ikisi de Allah isminin mazharıdır. Fakat peygamberler ve evliyâdan ibaret olan insân-ı kâmil, tasfiye yolu ile asıllarına dönüş yaptıkları ve kendi mevhûm olan varlıklarından fânî oldukları cihetle diğer insan fertlerinden bu kemâl ile mümtaz olmuşlardır. Konuk A. Avni, a.g.e., c.I. s.113.

. Ruh-ı a'zam: En büyük ruh mânâsına gelen bu tâbirin tasavvufî eserlerdeki izahı şöyledir: Rubûbiyyeti itibarıyla ilahî zâtın mazharı olan ruh-ı insanîden ibarettir. Bunun için onun etrafında hiçbir devredici varlık devredemez ve ona vuslatı hiçbir tâlip talep edemez. Onun künhünü Allah'tan başka kimse bilemediği gibi bu dile Hak'tan başkası da nâil olamaz. Ruh-i a'zam, akl-ı evvel, hakikat-i muhammediyye, nefs-i vâhide, hakikat-i esmâiyye gibi isimlerle de anılır. Halife-i ekberdir.

. Hazret-i insan: Hazret: Huzur, İlâhî dergâh. Tasavvufta makãm, mertebe demektir. Hazret-i insan: bir tasnife göre, vücud mertebelerinden altıncısıdır. Bu mertebe, Zât-ı Mutlak'ın tam bir mazharıdır. Bu da insan cinsidir. Tasavvuf ehli, hisler âlemi ile şehâdet âlemini ve hazret-i insanı birleştirip "nâsût" derler. İnsan İlâhî suret üzere yaratıldığından bütün esmâyı toplayıcı olan "Allah" isminin mazharıdır. Konuk A. Avni, a.g.e., c. I. s. 112-113.

Hakk'ı bulan gönül, halkın cümlesinden müstağnî olur. Nitekim bedenin zâhirî duyu organları vardır ki onlarla şehâdet âlemini idrak eder. Aynı şekilde kalbin de manevî duyu organları vardır ki, onlarla gayb âlemini idrak eder. Çünkü kalbin de gözü vardır, onunla gayba ait şeyleri müşâhade eder. Kulağı vardır, onunla gayb ehlinin sözlerini işitir. Koklama kuvveti vardır, onunla gaybın kokularını alır. Tatma kuvveti vardır, onunla imanın tadını, irfân gıdalarını ve cennetin muhabbet ve lezzetini alır. Ve nitekim bedenin dokunma duyusu bütün organlarındadır, akıl cevheri de kalp mertebesinin dokunma duyusu mesâbesindedir. Kalp onun vasıtasıyla akledilebilir varlıkların hepsinden istifade eder.

. Ruh-ı izâfî: İnsanî nefse verilen gölge akıl (zıllî akıl), Hazret-i Vâcibü'l-Vücûd'un nurundan vücut bulmuştur. Bu tüm akıl (akl-ı küll), izâfî ruh ve İlâhî aşk adını almıştır.

. Mişkât: Eskiden içine kandil, lamba gibi şeyler koymak için duvarda yapılan oyuk, hücre.

. Merâtib-i vücûd: Varlık mertebeleriyle doğrudan doğruya alâkalı temel fikir vahdet-i vücud inanç ve anlayışıdır. Vücud birdir, o da Hakk'ın vücududur. Vücudun her mertebesinde gizli, açık ve geçerli olan Hakk'ın vücududur. Vücudun mertebeleri pek çoktur. Ana hatlarıyla dört, beş, yedi v.s. gibi birbirinden ayrı mertebelere tasnif edilmiştir. Mesela dörtlü tasnife göre vücudun mertebeleri: 1- Lâhût, zât; 2- Ceberût, sıfatlar ve İlâhî isimler; 3- Melekût, ruhlar ve misal; 4-Nâsût ve şehâdet âlemlerine ayrılmıştır. Tahralı Mustafa, Ahmet Avni Konuk-*Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. I. Yazar ve Eser Hakkında Kısmı, s. 44-45.

. Mevâlîd-i selâse: Daha önce de ifade edildiği gibi, maden, bitki ve hayvan olmak üzere tabiatın üç âleminden bahseden ilimdir.

11-Akıl, tahkîk eden bir üstâddır. Hakkı, irfânı aramakta hem dikkatlidir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Can ve gönlün hakikatini bilmenin Hak yolunun şartı olduğunu; insan kalbinin ne mertebe fazîlet ve kemâl bulduğunu; kalbin yedi basamağa (etvâr-ı seb'a) taksim olunduğunu; gönül ârif olduğunda, manevî idare ve tasarruf ile himmet ve kudret bulduğunu; kâmil olduğunda murad ve himmetten hali olup tasarruf ve kudretten uzaklaştığını, teslim ve rıza ile dolup her şeyden uzak olduğunu; gönlün ilham, uyku ve ölüm ile kendi âleminden ilim alıp **[198/b]** nasiplendiğini; gönlün kendi âlemini unutup Hakk'ı hatırladığını (tezekkür); gönlün kendi âlemine terbiye ve ıslah yolu (riyâzet) ile gittiğini; gönlün Mevlâ'nın marifet ve muhabbeti ile izzet ve lezzet bulduğunu; gönlün kendi âlemine yönelmesinin (teveccüh) her şeyden daha mühim ve elzem olduğunu; insan ruhunun nice manevî konaklardan (menzil) seyr ü sefer ettiğini ve bu dünyada nice noksanlık ve kemâl bulduğunu, ne şekil mertebelere yükselip indiğini (terakki ve tenezzül) on dört madde ile açıklar.

Birinci Madde

İnsan kalbinin her anda bir hâl ile değişmesinin kalpleri evirip çeviren Allah'ın (mukallibü›l-kulûb) idare ve tasarrufuyla olduğunu âyet-i kerîme ve hadis-i şeriflerle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak teala lütfuyla kullarına gönüllerinin hallerini duyurmuştur. Nitekim hidayetiyle Kelâm-ı Kadîm'inde şöyle buyurmuştur: "(Onlar şöyle yalvarırlar): Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bağışla. Lütfu en bol olan sensin." (Âl-i İmrân, 3/8) "Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı." (Âl-i İmrân, 3/126) "Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir." (Âl-i İmrân, 3/154) "Onların gönüllerini ve gözlerini ters çevirirız." (En'âm, 6/110) "Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır." (En'âm, 6/125) "Mü'min toplumun kalplerini ferahlatsın ve onların kalplerinden öfkeyi gidersin." (Tevbe, 9/ 14-15) "Kalplerinizi birbirine bağlamak için." (Enfâl, 8/11) "Yanılarak yaptıklarınızda size vebâl yok; fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır." (Ahzâb, 33/5) "(Ne var ki) bunlardan sonra

yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır." (Bakara, 2/ 74)

"De ki: Ne dersiniz; eğer Allah kulaklarınızı sağır, gözlerinizi kör eder, kalplerinizi de mühürlerse, bunları size Allah'tan başka hangi tanrı geri verebilir?" (En'âm, 6/46) "Fakat kalpleri iyice katılaştı." (En'âm, 6/43) "Kalpleri şüpheye düşüp kuşkuları içinde bocalayanlar." (Tevbe, 9/45) "(Yahudiler peygamberlerle alay ederek) -kalplerimiz perdelidir- dediler." (Bakara, 2/88) "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir." (Bakara, 2/7) "Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır." (Bakara, 2/10) "Ve kalplerini katılaştırdık." (Mâide, 5/13) "Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar (gerçekleri) işitemezler." (A'râf, 7/100) "Onların kalplerine mühür vuruldu. Bu yüzden onlar anlamazlar." (Tevbe, 9/87) "Onu anlamalarını engellemek için kalplerinin üstüne perdeler çektik." (En'âm, 6/25) "Kalplerinde hastalık (kâfirlik ve münafıklık) olanlara gelince, onların da inkârlarını büsbütün artırır." (Tevbe, 9/125)

"Onlar Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlara dünyada rezillik, âhirette de büyük bir azap vardır." (Mâide, 5/41) "Sonra da (sıvışıp) giderler. Anlamayan bir topluluk oldukları için Allah onların kalplerini (imandan) çevirmiştir." (Tevbe, 9/127) "İşte onlar Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Onlar gâfillerin ta kendileridir." (Nahl, 16/108) "(Sana karşı çıkanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalardı elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur." (Hac, 22/46) "Kalplerinde bir hastalık mı var; yoksa şüphe içinde midirler?" (Nûr, 24/50) "İyi de, Allah, herkesin kalbindekileri en iyi bilen değil midir?" (Ankebût, 29/10)

"Onlar Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?" (Muhammed, 47/24) "Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler." (Gâfir, 40/35) "Ama Allah'ın azâbı, onlara beklemedikleri yerden geliverdi. O, yüreklerine korku düşürdü." (Haşr, 59/2) "Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırmıştı." (Saf, 61/5) "Hayır! Bilakis onların işlemekte oldukları (kötülükler) kalplerini kirletmiştir. Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden (O'nu görmekten) mahrum kalmışlardır." (Mutaffifîn, 83/14-15) "Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki kalpler, ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd, 13/28) "Onların kalplerini metin kıldık. O yiğitler (o yerin

hükümdarı karşısında) ayağa kalkarak dediler ki; Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir." (Kehf, 18/14) "Musa: Rabbim! dedi, yüreğime genişlik ver, işimi kolaylaştır." (Tâhâ, 20/25)

"(Ey Muhammed!) O ihlaslı ve mütevazı insanları müjdele! Onlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer." (Hac, 22/34-35) "Derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar." (Zümer, 39/23) "İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır." (Zümer, 39/18) "Şüphesiz bunlarda akıl sahipleri için bir öğüt vardır." (Zümer, 39/21) "İmanlarını bir kat daha artırsınlar diye mü'minlerin kalplerine sekînet (güven) indiren O'dur." (Fetih, 48/4) "Andolsun ki, o ağacın altında sana biat ederken Allah, o müminlerden râzı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir." (Fetih, 48/18) "Fakat Allah onların aralarını bulup kaynaştırdı." (Enfâl, 8/63) "İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'ân sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?*"* (Hadîd, 57/16) "Şüphesiz ki bunda aklı olan veya hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır." (Kaf, 50/37) "Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik." (Hadîd, 57/27) "İşte onların kalbine Allah, iman **[199/a]** yazmış ve katından bir ruh ile desteklemiştir." (Mücâdele, 58/22)

"Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür." (Teğâbun, 64/11) "Nefse ve ona bir takım kãbiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki, nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir." (Şems, 91/ 7-10) "Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?" (İnşirâh, 94/1)

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) buyurmuştur ki:

"*Muhakkak ki insan bedeninde bir et parçası vardır ki, o düzgün olduğunda bütün beden düzgün olur. O bozuk olduğunda ise bütün beden bozuk olur. Dikkat ediniz! O şey insanın kalbidir.*"

Şu halde kalbin düzeltilmesi her şeyden önemli ve önceliklidir. Çünkü gönül, hükmü geçerli bir sultandır ki bedenin diğer bütün âzâları onun hizmetçileri ve vatandaşlarıdır. Kalbin ıslahı odur ki; kötü huy ve davranışları ondan çıkartıp onu güzel huy ve davranışlarla donatmış olasın. Yani Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerine, davranışlarına ve ahlâkına uyarak onun izince gidesin.

Çünkü o Hazret'in kendisi; "*Güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim"* buyurmuş ve bir insanın, güzel ahlâkıyla iki cihan saadetine

erişeceğini duyurmuştur.

Nazm

1-Gönül dir idi niçün bî-karâr u muztaribim
Ne yüzden ismim olur kalb ü niçe münkalibim
2-Çeken inânımı her semte dem-be-dem kimdir
Kimin yedindeyim âyâ ki, böyle müncezibim
3-Gehî misâl-i cibâlim gehî çü deryâyım
Gehî çü cennet ü gâhî çü nâr-ı mültehibim
4-Gehî çü hâne-i esnâm ü geh çü beyt-i harâm
Gehî tamâm oluram rind ü gâhî muhtesibim
5-Çün irdi Hakk'a bu her ne sıfatla bulsa anı
Sücûd idüp ana tav'ıyla dir ki, mukteribim
6-Ziyâ-yı mihrin ana intisâbı her nicedir
Gönül dir ancılayın ben de Hakk'a müntesibim
7-O mihre sâye vü hem-sâye düştüm ey Hakkı
Bu kim anı göremem, varlığımla muhtecibim

Günümüz Türkçesiyle

1-Gönül derdi ki; niçin kararsızım, neden mustaribim? Ne yüzden ismim olur kalp, niçin halden hâle girerim?

2-İpimi her an başka bir semte çeken kimdir? Kimin elindeyim böyle ki (her yöne) çekilenim.

3-Bazen dağ gibiyim, bazen deryaya benzerim. Bazen cennet gibiyim, bazen de tutuşmuş cehennem gibi.

4-Bazen put-hâne gibiyim, bazen de Mescid-i Haram gibi. Bazen rind-meşreb gibi kâmil olurum, bazen her şeyi hesap eden pinti.

5-Madem ki Hakk'a erdi; her ne sıfatla bulduysa O'nu. Secde edip O'na isteyerek[231] der ki; sana yakınım.

6-Gün ışığının ona tâbi olması, acep nicedir? Gönül der ki; onculayın ben de Hakk'a bağlıyım.

7-O güneş (gibi parlayan sevgiliy)e hem gölge, hem komşu oldum ey Hakkı! Yine de O'nu göremem, kendi varlığımla perdelenmişim.

İkinci Madde

İnsan kalbinin mânâlarının hakikatını ve sırr-ı istivâsını[232] bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yolunun yolcusu, insan kalbinin hakikatini ve değerli ruhun ilgi ve alâkasını nitelikleriyle bilmelidir. Kalbin makãmı ve merkezi, işte bu yürektir. Yukarıda açıklandığı üzere yüreğin ortasında siyah bir nokta vardır ki o, "süveydâ"[233]nın yeridir. Bu siyah nokta, cihanın ruhu ve insan âleminin arşı olan maneviyât güneşinin doğuş yeridir ki o, ismi kalp ve yürek anlamına gelen "cenân"dır. İnsan ruhunun çıkış yeri olan en büyük noktanın aynasıdır. Bu siyah noktayla alâkalı olan can, beden ikliminde sultan olan nefs-i nâtıkadır.[234] Büyük gizli nokta olan (nokta-i kibriyâ-yı nihân) akl-ı küll'ün (tüm akıl) halifesidir. Bu siyah noktanın büyüklük ve şânı dış görünüşünde değildir. Onun büyüklüğü ancak sırr-ı istivâsında ortaya çıkar. Bu sırra insanlıktan geçerek, meleklik makãmına varmış kimse erebilir. O kimse, gözlerin görmediğini görür. Huzur ve üns meclisini bulur.

Siyah noktanın sırr-ı istivâsı; cisimlerden, şekillerden ve renklerden uzak bir fert ve mücerret bir noktadır[235]. Bu mücerret nokta, o ilk akıl (akl-ı evvel)[236] ve mükemmel ruh (rûh-ı ekmel) olan büyük noktanın (nokta-i kübrâ) karşılığında mükemmel bir ayna ve tam bir zuhûr yeridir (mazhar-ı tam). Âhireti düşünen akıl (akl-ı meâd) o büyük noktanın eseridir ki kimi kalplere gelmiştir. Nitekim hadis-i şerifte; "*Akıl kalpteki bir nurdur*" şeklinde buyurulmuştur. Yani maneviyât güneşinin (şems-i bâtın) ışığı mü'minlerin kalplerine dolmuştur. Nitekim cihanın büyük noktası devamlı bir şekilde her an mürekkep harfleri[237] ve mevâlîdi (maden, bitki ve hayvan) ortaya çıkarmaktan geri durmaz. Aynı şekilde insanî hakikatin noktası da gece gündüz kesintisiz olarak harflerin havatırını ortaya çıkartmaktan bir an bile geri durmaz. Çünkü hayvanî ruh (rûh-ı hayvanî) uykuya varıp bedenin hisleri etkisiz kaldığında rüya gören nokta uyku bilmez ve tesirini yitirmez, gündüz ise düşünceleriyle türlü türlü işler yapmaktan ayrı kalmaz. **[199/b]**

Şu halde, insanî hakikat (hakikat-ı insâniyye) o süveydânın sırrıdır ki her zaman endişe duyar ve rüya icad eder. O, his ve kuvvetlerin özünün özüdür. Bu seslerle söylenilen harflerden (hurûf-ı esvât) ortaya çıkan kelimeler, o noktanın harfleri olan düşünce ve fikirlerin dış kabuğu ve zarflarıdır. O nokta, mânânın özüdür. Süveydâya takılıp kalan bir fert ve bir nokta olup güneş yuvarlağının mânâsıdır. Onun manevî ışığı âhireti düşünen akıldır (akl-ı meâd) ki o kalpten beyne aksetmek suretiyle ışık salar. Nitekim güneş gökte iken onun ışıkları yeryüzüne gelir. Oradan havaya akseder ve bu şekilde dünyayı ışıklandırır, eşyaya hayat ve kuvvet verir. Aynı şekilde

maneviyât güneşi de ahadiyet mertebesinden (amâ[238] semâsı) insanî hakikat mertebesine (hakikat-i insânîye) ışık saçarken onun ışığı süveydâ noktasına dolup oradan beyne aksedip bu şekilde insan bedenine ait hisleri ve kuvvetleri ışıklandırarak âzâlara hayat ve kuvvet verir ve her biri kendi işiyle meşgul olur; yani dil söyler, kulak dinler ve göz görür. Hepsine o manevî nurun ışığı ve etkisi erişir ki bedenin her bölümünde başka bir fiil ve başka bir isim ile kendi işini yapar.

Beyt

Gel gönül şemsin gözet bu gökteki mehtâbı koy
Dürr-i deryâ-yı kıdemsin bu geçen seyl-âbı koy

Günümüz Türkçesiyle

Gel gönül, kendi güneşini gözet, gökteki mehtâbı bırak. Öncesizlik deryasında incisin, bu akıp giden seli bırak.

Velhasıl süveydânın yeri, yürekte kara bir noktadır ki o, insana ait asılların ve hakikatlerin toplayıcısıdır (hakîkat-ı câmia-i insânî). Sanki bu nokta bir kelimedir ki mânâsı, hakikatlerin toplandığı noktadır (nokta-i hakikat-ı câmia). Asılları toplayanın (hakîkat-i câmia) açıklaması ise, ulvî ve süflî varlıklarıyla bütün kâinât olan bir özet olmasıdır. Nitekim her meyvenin çekirdeğinde kendi ağacı özet olarak yer almıştır. Aynı şekilde bu hakikatlerin toplayıcısında (hakîkat-i câmia) bütün kâinât özet bir şekilde vücut bulmuştur. Çünkü ilâhî nüsha, gönüldür. Bitip tükenmeyen ilâhî sırların yüklenicisi ve taşıyıcısı gönüldür. Şu halde, her kim kendi gönlüne girebilmişse, su ve toprak zahmetinden kurtulur, can ve gönül sohbetini bulur. Çünkü o kişi Hak teala tarafından cezbedilerek huzur ve üns meclisine kabul edilir. Burada her arzu ve isteğini alır. Ebedî saadet ve bahtiyarlığı bulur.

Bu makãmda kalbe nokta ve kalbe gelen düşüncelere de (havâtır) hurûf (harfler) denildiğinde, bu bildiğimiz harfler ve nokta değildir. Çünkü bu (harfler) surettir; o (söylenilenler) mânâdır. Bunun özelliği fenâdır, onun özelliği bekâdır. Bu, bölünme ve taksim kabul eder; o ise bölünme ve taksim kabul etmez.

Nazm

1-Dildir bulan envâr-ı celâli vü cemâli
Hak’dan dile her anda nazardır mütevâlî

2-Dildir çü nazargâh-ı refî-i şeh-i hâzır
Nâzırdır o sultân ü budur manzar-ı âlî
3-Ol dilde bulunmaz ruh-ı dildârdan özge
Kim nakş-ı cihandan olur, ol âyîne hâli
4-Dil, âleminin şemsi değil, şarkî vü garbî
Yokdur o cihân içre bu eyyâm ü leyâlî
5-Dil mülküni feth eyleyemez akl-ı müvesvis
Ol mülke bu aşk oldı hemân hâkim ü vâli
6-Âlem ki, hat-ı yâr iledir nüsha-i hikmet
Bu nüshayı dil sâhibidir, kâri' ü tâli
7-Ey Hakkı cihan halkı ne bilsün dil ü cânı
Kim âlem-i dildir bu cihandan müteâlî

Günümüz Türkçesiyle

1-Celâl ve cemâl nurlarını bulan gönüldür. Hak katından, her anda gönüle daima nazar olunur

2-Her an hazır olan Yüce Şah'ın nazargâhı, gönüldür. Bakan, O Sultandır Çünkü gönülse baktığı yüce mekândır

3-O gönülde sevgilinin yanağından başka (arzu) bulunmaz. O ayna ki cihanın nakışlarından arınmıştır

4-Gönül âleminde güneşin doğu ve batı ile ilgisi yoktur. O cihan içinde böyle günler ve geceler yoktur

5-Vesveseci akıl, gönül ülkesini feth edemez. O mülkün hâkimi, vâlisi ancak bu aşk oldu

6-Âlem ki Yâr'in hattı ile hikmet nüshasıdır. Bu nüshayı okuyup mütalaa eden, gönül sahibidir

7-Ey Hakkı, cihan halkı ne bilsin gönlü ve canı. Gönül bir âlemidir ki bu cihandan yücedir

Üçüncü Madde

İnsan kalbinin büyüklük ve genişliğini (azamet ve vüs›at), onu halden hâle çevirene manevî yakınlığını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Kalpte olan siyah noktanın sırr-ı istivâsı, insanın hakikatidir ki (hakîkat-i insaniyye), onun hayat veren ruhudur. Nitekim Hak teala, Kelâm-ı Kadîm'inde Habîbi'ne; **"De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir"** (İsrâ, 17/85) buyurmuş ve bu insanî **[200/a]** ruhun bir Rabbânî emr olduğunu duyurmuştur. İş (emr)

ise, canlı bir idrak kuvvetidir (hayy-i müdrike) ki onda başkasına hayat ve idrak verme kãbiliyeti vardır. Bu işin (emr) makãm ve merkezi, o siyah noktadır ki, ikiyüzlü ayna gibi yuvarlak ve cilâlıdır. Yani gayb âlemine de şehâdet âlemine[239] de yönelik olarak yaratılmıştır. Eğer bu ayna cilâlı ve parlak olursa, onda gaybın nurları görünür. Manevî sırlar onda suret bulur.

Gerçi her insanın içinde bu ayna şekillenmiştir, fakat cehalet ve gaflet kiri ve pasıyla, gazap ve şehvet kavgasıyla, dünya sevgisi rengiyle o ayna bulanmış, kirlenmiştir. Onun parlaklık ve cilâsı, güzellik ve çekiciliğinin, hakikat ilmiyle (ilm-i hakikat), şeriate uymakla, ibret nazarıyla bakmakla, yumuşak huylulukla (hilim), namuslu ve dürüst olmakla (iffet), dünyadan yüz çevirmekle (zühd), ibadetle, zikir ve fikirle olduğu bilinen bir husustur. Bu bir yuvarlak aynadır ki vücudun aynası Mâbûd'un feyzini kabul edici ve daha önce bahsedilen işin merkezidir. İşin sahibi ise iş ile beraberdir. Bu beraberlik işi sırf bir iyilik ve yardımdır. **"Sizler ancak Rabbinizin dilemesi (izin vermesi) sâyesinde (bir şeyi) dileyebilirsiniz"** (İnsan, 76/30) âyet-i kerîmesi bu iyiliğe işaret etmektedir. **"Nerede olsanız, O sizinle beraberdir"** (Hadîd, 57/4) hidayeti bu beraberlikten ibarettir. Bu beraberliğin niceliği, gizli bir sırdır ki o ancak Allah dostları (ehlullâh) katında bilinir.

Allah dostlarının nefisleri alçak gönüllülük (tevâzu') ile toprak gibi olmuştur. Kalpleri ise Allah'ın hâricindeki her şeyden (mâsivâ) temizlenip Allah'ın evi (Beytullah) olmuştur. **"Ve biz ona şahdamarından daha yakınız."** (Kaf, 50/16) işareti, bu yakınlık (kurbiyet) cümlesinden anlaşılmıştır. "*Yeryüzüm ve göklerim beni ihâta edemez. Ben ancak (mü'min) kulumun kalbine sığarım"* kudsî hadisinin bildirdiği üzere gönlü o mertebe genişlik bulmuştur ki, en büyük âlemin (âlem-i kübrâ) içinde bir evdeki tek bir haşhaş tanesinin olduğu gibi olmuştur. Nitekim hadis-i şerifte; "*Mü'minin kalbi, yeryüzünden ve göklerden, Arş ve Kürsî'den daha geniştir"* buyurulmuştur.

Hz. Habîb-i Ekrem (s.a.v.) "*Mü'minin kalbi Beyt-i Hudâ'dır"* buyurmuş ve gönlün Allah'ın evi olduğunu ümmetine duyurmuştur. Öyleyse, mü'minin kalbi Mevlâ'nın evi olduğuna göre o evde Allah'tan başkası olmayıp mü'min, evin sahibiyle baş başa kalmalıdır. Şüphe yok ki onda konuşan, işiten, bakan ve hazır bulunan ancak evin sahibidir. Çünkü "*Kulumu sevdiğim vakit ben onun işiten kulağı, gören gözü ve tutan eli olurum"* rivayeti bu mânâya işarettir. Yine "*Kim Allah için yalnızlığı tercih ederse, Allah da onunla yalnızlığı murad eder"* işareti bu nimet ve

mutluluğu müjdeler. O gönül, kendi sahibinin kahır ve lütuf parmaklarının ikisi arasında olduğunu görüp onları kendi isteği üzere döndürdüğü sırrına erip, her an bir işle O'nu bilerek (ârif) olur. **"Rahmân, Arş'ı istivâ etmiştir"** (Tâhâ, 20/5) âyetinin ifade ettiği gibi, insanî özellikleri mahvolup melekî özelliklerle dolar. Huzurla ebedi hayatı bulur.

Beyt
Taht-ı dil ma'mûr şod pâk ez-hevâ
Bîn ki "er-rahmân ale'l-arşi'stevâ"

Beyt(in tercümesi)
Gönül tahtı heveslerden arınıp bayındır olunca, **"Rahmân arşa istivâ etti"** [240] âyetini gör.

Nazm
1-Dildedir dildâr dâ'im, sanma bir dem dûr olur
Gerçi dil gafletle andan dem-be-dem mehcûr olur
2-H^{v}âb-ı gafletden uyansa dil bulur dildârını
Cân olur hâzır, huzûr eyler gönül mesrûr olur
3-Cennet-i erbâb-ı dil cânân cemâlin seyr ider
Hûr u gılmân olmaz ol cennette nûr-ı nûr olur
4-İstesen dîdâr-ı dildârı nazar kıl gönlüne
Hazret-i Mûsâ gibi can âşık ü dil Tûr olur
5-Sen Kitâbu'llah'sın ey cân, sendedir cümle ulûm
Her ne var iki cihanda sende hem mestûr olur
6-Nâsır u Mansûr idi, dirdi; ene'l-hakku'l-mübîn
Söyleyen Nâsırdır andan terceman Mansûr olur
7-Ârif oldur kim görür nefsin bilür Hakkı hemân
Ol ki, nefsin bilmedi bunda, hem anda kör olur

Günümüz Türkçesiyle
1-Sevgili gönüldedir daima; sanma ki bir an uzak olur. Gerçi gönül gafletle, O'ndan zaman zaman perdelenir.
2-Gaflet uykusundan uyansa, gönül sevgilisini bulur. Can hazır olur o zaman; gönül huzur bulur, sevinir.
3-Gönül erbâbının cennetlikleri, sevgilinin cemâlini seyreder. O cennette hûri ve gılmân olmaz, Nur'un nurları bulunur.

4-Sevgilinin yüzünü görmek iste sen de, gönlüne nazar et. O zaman Mûsâ gibi can âşık, gönül Tûr Dağı olur.

5-Sen Allah'ın kitabısın ey gönül, bütün ilimler sendedir. İki cihanda her ne varsa, hepsi sende yazılıdır.

6-Nâsır[241] ve Mansûr[242] vardı ve Mansûr dedi ki; "Ben apaçık Hakk'ım." Bu cümleyi esas söyleyen Nâsır'dır, ona tercüman olan ise Mansûr.

7-Ârif odur ki nefsini görür ve oradan hemen Hakk'ı bilir. Kim ki nefsini bilmedi; hem burada hem âhirette kör olur.

Dördüncü Madde

İnsan kalbinin üstünlüğünü, kemâlini ve hâlinin şerefini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Vücûd-ı akdes[243] (en kutsal varlık) olan âlem-i lâhûttan (ilâhî âlem) gelen her feyz, [244] vücûd-ı mukaddes (temiz varlık) olan **[200/b]** âlem-i ceberûta[245] (ilâhî kudret), oradan da âlem-i ervâh[246] (ruhlar âlemi) olan âlem-i melekûta[247] (bâtın âlemi) iner. Oradan âlem-i ecsâm (cisimler âlemi) olan âlem-i nâsûta[248] (insanlık âlemi) iner. Buna âlem-i mülk, âlem-i zahir, âlem-i şehâdet, âlem-i dünya, âlem-i kevn ü fesâd ve âlem-i sûret de denilir.

Buradan da asıl kãbiliyetleri olan (istîdâd-ı aslî) insan âleminin içine (âlem-i bâtın-ı insan)[249] iner. *"Saîd anasının karnında saîddir"*[250] hadisi bu toplu mânânın açıklaması mahiyetindedir. Yukarıda bahsi geçen yol, iniş yoludur ki Rab'den kullarına (merbûb) gelen yoldur. O halde âlemlerin Rabb'inin feyzi hangi yol ve hangi vasıf ile inerek kuluna geldiyse, yine o yoldan o hâl üzere aynı şekilde âlemlerin Rabbi'ne dönüş yapar. Hakk'ın benzersiz yardımının kendisini cezb etmesiyle makãmına yükselir. "*Allah'a giden yollar, mahlûkatın nefeslerinin adedi kadardır"* sözünün mânâsı budur.

Çünkü insan kalbi, mâsivânın siyah noktasından (sevdâ-yı mâsivâ) zâhir olur. Onda manevî âlemin (melekût) acayip gerçekleri zâhir olur ki, insan aklı onları anlatmaktan âciz ve noksan kalır. Gerçi kalbin (cismânî) yeri her ne kadar bu kozalak biçimli et (lahm-ı sanevberî) olsa da, (gerçekte) kendisi yer ve mekândan münezzeh, ayıp ve noksanlardan uzaktır. Kalbin libâsı dünyaya aittir (nâsûtî), fakat kendisi ilâhîdir (lâhûtî). Çünkü kalbin hayatı, akl-ı küldür (rûh-ı izâfî).

Şu halde bu faydalı açıklama kalbi tanımak (mârifet) için yeterlidir. Nitekim Hak teala bir kudsî hadisinde insan kalbinin yüceliğini kullarına duyurmak için şöyle buyurmuştur: "*Benim Arş'tan büyük, Kürsî'den geniş, melekûttan süslü, Cennet'ten temiz bir hazinem vardır. Onun yeri iman, göğü marifet, güneşi şevk, ayı muhabbet, yıldızları düşüncelerdir. Bulutu akıl, yağmuru merhamet, nehirleri hizmet, ağaçları ibadet, meyveleri güzel huylar, köşkleri ise himmettir*[251]. *Onun dört direği vardır: Tevekkül*[252], *tefvîz*[253], *sabır ve rıza. Dört kapısı vardır: İlim, yumuşak huyluluk (hilm), zikir ve üns. Dikkat ediniz; İşte o, kâmil ve ârif olan kulun kalbidir.*"

Yaratılmışların en büyüğü, irfân ehlinin kalbidir ki o, Cenâb-ı Hakk'ın feyzinin menbaı ve iki cihanın berzahını bir arada toplayandır. Gönül âleminin gülistânıdır. Hakk'ın cemâlinin aynasıdır. İlim ve irfân hazinesidir. Lütuf ve ihsan denizidir. Rahmân'ın evidir.

İnsan kalbinin üstünlüğünü ve kemâlini bilip nefsini tanıyarak marifetullah kãbiliyetini bulmak için burada bu kadar bilgi ile yetinilmesi uygun görülmüştür.

Çünkü dünyayı kuşatan okyanusların bir bardağa sığmadığı açıktır. Bunun gibi, insan kalbinin hâllerinin de yazma ve okuma ile açıklanamayacağı açıktır.

Kul ne zaman Allah'ın zikrine devam etmekle gönül aynasını cilâlı ve tertemiz hâle getirirse, maneviyât güneşinin aksini kendisinde bulur. O ayna kendisinde bir varlık görüp onunla övünmekle nice ârife gerçeği söylemiştir.

İnsân-ı kâmil ise onun aksi olduğunu bilip aslına gitmiştir. Fakat kendi isteği (ihtiyar) ile ortaya dökülmesi yasaklanmış olduğundan, o sırrı gizlemiştir. Onu bilen söylemez. Söyleyen bilmez, mahrum olur.

O halde sen şimdi, irfân ehlinin rumuzlarına âşinâ olup tayy-ı mekân, seyr-i âsumân, mîrâc, rahmânî cezbe, ruhların dirilişi, ittisâl-i eşbâh, insan kalbi, cân-ı cânân, fakr u fenâ, lika ve bekã ne olduğunu anlamış oldun. İki cihanın, insanın gönül ve canından bir nişan olduğunu bilmiş oldun.

Nazm

1-Âlem-i dilde Hakk'ın cennet ü bâğı vardır
Cân-ı uşşâkın o gülşende tuzağı vardır
2-Ehl-i dil dilde bulur ol gül ü gülzârı müdâm
Mest olur hoş kokudan ol ki, dimâğı vardır
3-Var iken dilde bu devlet feleğe yok minnet

Ârifin taşrada yok meyli, ferâğı vardır
4-Kalb ayağıyla bir ân içre cihânı devr it
Başka seyyâhdır ol başka ayağı vardır
5-Aşk u cân hacle-i kalb içre çü dâmâd u arûs
Bulsalar vuslat o dem kanda tuzağı vardır **[201/a]**
6-Hâne-i dil çü olur halvet, o dem vuslatdır
Böyle cânın ki, gam-ı aşk ile dâğı vardır
7-Taşradan havf ü recâ eyleme Hakkı, zîrâ
Şâh-ı aşkın harem-i dilde otağı vardır

Günümüz Türkçesiyle

1-Gönül âleminde Hakk'ın cennet ve bağı vardır. O gülşende âşıkların canına tuzağı vardır.

2- Gönül ehli, o gülü ve gül bahçesini gönülde bulur daima. Mest olur hoş kokudan o ki dimağı vardır.

3-Gönülde bu devlet varken, feleğe minneti yoktur. Ârifin Allah'tan başkasına meyli yoktur, ferağı[254] vardır.

4-Kalp ayağıyla bir an içinde cihanı dolaş. Çünkü o bir başka seyyahtır, başka ayağı vardır.

5-Aşk ile can, kalbin gerdek odasında damatla gelin gibidir. Vuslatı bulsalar, o anda nice tuzağı vardır.

6-Gönül hânesi ne zaman halvet olursa, o an vuslattır; Böyle canın ki, aşk gamıyla dağı vardır.

7-Hakkı, taşradan korkun ve ümidin olmasın. Çünkü aşk pâdişâhının gönül hareminde otağı vardır.

Beşinci Madde

İnsan kalbinin yedi derecesini (etvâr-ı seb'a)[255] ve hallerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsan kalbi, nefs-i nâtıka, ruh-ı insânî, insanî hakikat, latîfe-i Rabbaniyye, hatta akl-ı meâd tabirlerinin hepsi bir şeydir, yani ruhtur. Bu isimler ile adlandırılan insan kalbi, akl-ı küll olan ruh-ı izafî ile birleştiği zaman dâimî hayatı bulur ki hayvan ve melek mertebelerini geçip insân-ı kâmil mertebesine ulaşır. Nitekim Hz. Îsâ (a. s.) buyurmuştur ki: "*Bir kimse iki kere doğmadıkça manevî âleme (melekûta), göklere ve melekler topluluğuna giremez."* Hz. Îsâ'nın (a. s.) bahsettiği doğuşun birincisi, senin ana rahminden dünyaya gelmendir. Yani içinde bulunduğun o darlık ve karanlıktan kurtulmandır.

Ana karnındaki kanlı sulardan temizlenmen ve cisimler dünyasında belli bir şahıs olarak yerini almandır. Hisler ve kuvvetler ile süslenmiş olarak ortaya çıkmandır.

Bahsedilen ikinci doğuş ise, hayvanî ve kötü sıfatlardan temizlenmendir. Nefsin karanlık ve bulanıklarından kurtulup manevî bir temizlik ile melek özelliği bulmandır. Böylece gönül âlemine gelip melekler topluluğundan olur ve Hakk'a yakın olanlar (üns) meclisine yol bulursun. O mânâ âleminde gönül ehlinden olarak, kalbin derecelerini görürsün. Yedi dereceye (etvâr-ı seb'a) gönülde Hz. Mûsâ (Kelîmullah) gibi münâcâta erersin. Kalbin her derecesinde bir başka dereceye girersin.

Kalbin ilk derecesinde aklını kullanıp hakkı bâtıldan ayırarak mü'min olursun. İkinci derecesi sadru'l-kalptir[256]. Bu mertebede düşünce ehlinden göğsün açılması (inşirâh-ı sadr)[257] zevkini bulursun. Üçüncü derecesi kalbin sevgisi (hubbetü'l-kalp) mertebesidir. Bu mertebede üzüntü ve sevinçleri unutup manevî âlemin isteklerine göre uçarsın, o şevk ile konakları geçersin. Dördüncü derecesi kalbin ruhu ve canıdır (mühcetü'l-kalb). Rahmân'dan gelen cemâlî sıfatların ilhamları ile nefisten gelen celâlî sıfatların ilhamlarını bulup sezgi gücü (firâset) ile aralarındaki farkı bilirsin. Beşinci derecesi şeğaftır[258]. Bu mertebede seni Hakk'ın cezbesi alır ve dünya sevgisinden tamamen geçerek az gülersin. Altıncı derecesi fuâd'dır. [259] Bu mertebede Rahmân'dan kalbe gelen mânâlar (vâridat) hâsıl olup nefsin vesveselerinden kurtularak cemâle mazhar olursun. Yedinci derecesi süveydâdır. Bu dereceyi doğruluk ve sadâkatle elde ederek sıddıklardan olursun. Kalbini cemâl aynası ve Hakk'ın nazargâhı olarak bulursun. Nurla, huzurla ve sevinçle dolarsın. Zaman ve mekândan dışarı çıkarsın. Makãmın olan en yüce göğe (semâ-yı amâ) yükselirsin. Her şeye gücü yeten Allah'ın katında peygamberler ile birlikte doğruluk durağına (mak'ad-ı sıdk) gidersin. Sonsuz olarak orada huzur bulup zevk alırsın.

Nazm

1-Gönül, tîz eyle veda'-ı cihân-ı kevn ü fesâd
Semâ-yı rûha sefer kıl, sefer mübârek bâd
2-Sefer mübârek olur, aşk iderse istikbal
O şîvelerle melâhatla kılsa hüsn-i reşâd
3-Reşâd odur ki, olur mürtefi' mevânî-i vasl
Visâl odur ki, olur müttehid mürîd ü murâd
4-Bu bâkî aşkı taleb kıl, cihân-ı fânîde

Bu ârzû ile vir can de, her çe bâd-â-bâd
5-‘İnân-ı nefs-i nefîsi heveslere virme
Mahabbet eyleye tâ kim sana hep ehl-i vidâd
6-Eger hakâyık-ı eşyâyı kâşif oldınsa
Kodun zemîn-i hakîkatde çok metîn bünyâd
7-‘İyân-ı Kitâb-ı Hudâ’dır derûnun ey Hakkı
Zihî sahâ’if-i tâbân, zihî beyâz u sevâd

Günümüz Türkçesiyle

1-Gönül, tez zamanda bu oluş ve bozuluş (kevn ü fesâd) âlemine veda eyle. Rûhun semasına sefer eyle, seferin mübarek olsun.

2-Eğer onu aşk karşılarsa, sefer mübarek olur. O işvelerle, tatlılıkla istikbali güzel bir hidayet yürüyüşü (reşâd) kılar.

3-Reşâd odur ki vuslata mâni engelleri yok eder. Vuslat odur ki isteyenle isteneni birleştirir.

4-Fânî cihanda, işte bu bâki aşkı talep et. Bu arzu ile can ver de her ne olursa olsun.

5-Nefsin yularını, nefsin heveslerine verme. Ta ki bütün muhabbet ehli seni sevsin.

6-Eğer eşyanın hakikatini[260] keşfedebilirsen, hakikat zeminine sağlam binalar kurdun demektir.

7-İçin, Hudâ Kitabı’ının açıklamasıdır ey Hakkı! Parlayan sayfalar ne güzel! Beyaz ve siyah ne güzel!

Altıncı Madde

İnsan kalbinin irfâna nail olduğunda manevî tasarruflarla himmet ve kudret bulduğunu; kâmil olduğunda tasarruf ve himmetten vazgeçerek hâlî kaldığını, Hakk’a teslim olup O’nun rızâsı ile dolarak her şeyden âzâd olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsan kalbinin, melek kuvveti **[201/b]** cinsinden bir gücü vardır ki diğer canlılarda o güç yoktur. Nitekim cisimler âlemi Allah’ın izniyle meleklerin emrine girmiştir ki, Allah istediğinde melekler rüzgâr estirirler, yağmur yağdırırlar, tohumları çatlatarak bitki ve ağaçları canlandırıp büyütürler. Ana karnındaki bebeğe şekil verip yetiştirirler. Aynı şekilde insan kalbi de meleklerin cevherinden olduğu için, cisimler âlemi içinde Hak tealanın isteğine uygun nice işlerin türlü manevî yetkisine sahiptirler.

Kalbin kendi özel âleminde, yani kendi cisminin organlarında çeşitli yetkileri olduğu gerçekten açıktır. Mesela yazı yazarken elin parmakları kalbin isteğiyle harekete geçer. Yemek esnasında ağız içinde dilaltında kalbin isteğiyle bir ıslaklık olup yenilenlere karışır ki o ıslaklık sâyesinde çiğneme, yutma ve hazım kolay olur. Her gönül kendi cismini kullanmakta yeteneklidir. Bütün vücut organlarının kalbin emrinde olduğu gayet açıktır.

Tabiat hapishanesinden kurtulan, alışkanlıklar ağından kaçarak aşağılık hayvânî özelliklerden temizlenen ve meleklere yaraşır huylarla dolan gönül ise, melek gibi başka cisimlerde etkili olma gücüne erişmiş olur. Mesela o gönül sahibi, aslan ve kaplana korkusuzca baksa, o hayvanlar kedi gibi zayıflar ve ona itaat ederler. Eğer bir hastaya sevgiyle baksa onun hastalığı sıhhate dönüşür. Eğer sağlam bir kimseye şiddetle baksa, o an hasta olur. Bu türlü etkilerin doğruluğu pek çok delil ve tecrübe ile ispat edilmiştir.

Bazı aşağılık nefisler ise vahşî hayvan özellikleriyle donanmış oldukları halde, acayip işlere dalarak kalplerini güçlendirirler. Bu yüzden onlardan da diğer cisimlerde yukarıda bahsedilen etki benzeri acayip etkiler meydana gelebilir. Nitekim sihirde olan zararlar, göz değmesinde (nazar) bulunan isabet, güzellerde olan haller, âşıklarda olan muhabbet ve hakîmlerde buluna yüceliğin hepsi bu cümledendir ki gönlün etkisinden olur. Mesela bir kişi, kötü huylu bir kimseye zarar vermek istediğinde o niyetle her ne okursa, kalbinin gücü o kimseye ağırlık verir. O ağırlıkla o kişinin ya niyetinde bir gevşeklik olur ya da sevgisi kesilir. Ya sıkıntı ve tembelliğe düçar olur ya da içine kapanıp korku içinde yaşar. Ya delirip hastalanır ya da sinir hastası olup ölüme kadar gidebilir. Eğer kıskanç bir kişi, güzel birisine ya da güzel bir eşyaya bakıp onun zarar görmesini isterse, o kıskanç kişinin kalbinin kuvveti ona tesir eder. O kimse veya şey ya bozulur ya da mahvolur. Kalbin diğer etkileri buna kıyaslanabilir. Hepsi de Hak tealanın isteğine uygun olur.

Bir başkasına tesir edebilen kişi, eğer melek huylu olup halkı Hakk'a davet etmekle görevli ise ona peygamber denilir. Eğer halkı Hakk'a bırakıp (tefvîz) sadece Hak teala ile meşgul oluyorsa ve Hak tarafından gizlenmiş ise ona Allah dostu (velî) denir. Eğer hayvan huylu olup sapkınlıkta kendini üstün görmüş ise ona sihirbaz ya da kıskanç denilir. Bundan anlaşılan şudur; mûcize, kerâmet, sihir, göz değmesi (isâbet-i ayn), cezbe ve mehâbet, hepsi Hakk'ın tesiri ile kalbin güçlerindendir.

Kalbin tasarrufları üç türlüdür: Birincisi rüyalardır ki rüya bütün insanlara gösterilir. Rüyada halka gösterilen manevî sırlar, peygamberlere ve velîlere

uyanık oldukları halde de gösterilir. İkincisi ilimdir ki ilmi elde etmek, halka eğitim ve öğretimle mümkün olur. Peygamberler, velîler ve güzel ahlâk sahibi fazîletli kimseler (ezkiyâ) ise Hakk'ın ilhâmıyla bilirler. Nitekim onlar, pek çok bilgi ve sanatı hocasız ve eğitimsiz olarak bilip, hiçbir kimsenin yapmadığı şekilde yaparlar. Buna Allah'ın sırlarına ait ilim (ilm-i ledünnî) **[202/a]** ve Rabbânî ilham derler. Üçüncüsü kalbin gücü ve etkisidir ki kendi bedeninde tesir eder. Bu da herkes için geçerlidir. Fakat peygamberler, velîler ve (mânen) kuvvetli olan zatlar, diğer bedenlerde de etkili olurlar. Fakat kullukta kemâle erenler, hakikatin zirvesine varanlar, bütün işleri en güzel ve en uygun görenler, gönül âleminden içeri girenler ve Mevlâ'nın huzurunda âdâbıyla duranlar, tevekkül makãmında Hakk'a teslim olarak O'ndan râzı olurlar. Dua ve himmete gerek görmeyip tedbir ve tasarruftan ayrı kalırlar. Çünkü bütün işleri Hakk'ın isteğine uygun bulurlar.

Şu halde hangi kâmil kimsede bu üç özellik, yani "uyanık iken rüya", "Allah vergisi ilim" ve "diğer cisimlerde etki gücü" varsa o, havâss-ı evliyâdan kabul edilmiştir. O tesirler aslında, onun değildir, gerçekte tesir edenin Allah teala olduğu bilinmiştir. Kendisinden habersiz olarak ve fakat onun vasıtasıyla meydana gelmiştir. Çünkü kâmil insanın gönlü, azîmet ve niyetten, büyüklük ve bencillikten, hareket ve kuvvetten, tasarruf ve kudretten, istek ve himmetten, isteme ve duadan, hatta Hakk'ın dışında her şeyden arınmıştır. Hak tealaya itaatkâr olup O'na boyun eğmiş ve rızasına alışkın olmuştur; huzuruyla mesud ve mesrur olmuştur. Nitekim kâmil insanın halleri yukarıda açıklanmıştır.

Şu halde cihanın özünün özü, hatta Rahmân'ın evi, irfân ehlinin kalbi olarak bilinmiştir.

Nazm

1-Vasf-ı lisân seninledir
Vasf idemem gönül seni
Nutk u beyân seninledir
Vasf idemem gönül seni

2-Her hünerin kemâlisin
Her güzelin cemâlisin
Hüsn ile ân seninledir
Vasf idemem gönül seni

3-Şevk u taleb ki, sendedir
Zevk ü tarab ki, sendedir
Aşk ile cân seninledir
Vasf idemem gönül seni

4-Fikrin olursa bir Hudâ
Kalmaya sende mâsivâ
Emn ü emân seninledir
Vasf idemem gönül seni

5-Olmasa kibr ile riyâ
Sensin o Beyt-i Kibriyâ
Genc-i nihân seninledir
Vasf idemem gönül seni

6-Olsa gılâf-ı ten cüdâ
Âyînesin cihân-nümâ
Ayn-ı iyân seninledir
Vasf idemem gönül seni

7-Bilmedi kimse cevherin
Âleme doldı Kevserin
Zevk-i cânân seninledir
Vasf idemem gönül seni

8-Asl-ı cihânsın ey gönül
Vasla mekânsın ey gönül
Kevn ü mekân seninledir
Vasf idemem gönül seni

9-Çekme ki, Hakkı bendedir
Cânı seninle zindedir
Cümle cihân seninledir
Vasf idemem gönül seni

Günümüz Türkçesiyle

1-Lisanın vasfı seninledir; tarif edemem gönül seni. Konuşma, açıklama seninledir; tarif edemem gönül seni.

2-Her hünerin mükemmelisin; her güzelin güzelliği. Güzellikle câzibe seninledir; tarif edemem gönül seni.

3-Şevk ve istek seninledir; zevk ve neşe seninledir. Aşk ile can seninledir; tarif edemem gönül seni.

4-Fikrin olursa bir Hudâ; kalmaz sende mâsivâ. Emniyet duygusu seninledir; tarif edemem gönül seni.

5-Olmasa (içinde) kibirle riyâ; sensin (o zaman) Beyt-i Kibriyâ.[261] Gizli hazineler hep seninledir; tarif edemem gönül seni.

6-Ten kılıfım ayrılsa; cihanı gösteren ayna olursun. Her şeyi görmek seninledir; tarif edemem gönül seni.

7-Bilmedi kimse senin cevherini; âleme doldu kevserin. Cânân (ile olmanın) zevki seninledir; tarif edemem gönül seni.

8-Cihanın aslısın ey gönül; kavuşma mekânısın ey gönül. Oluş ve bozuluş seninledir; tarif edemem gönül seni.

9-Çekme ki Hakkı'yı, köledir; canı seninle zindedir. Bütün cihan seninledir; tarif edemem gönül seni.

Yedinci Madde

İnsan kalbinin kendi âleminden uyku ve ölümle, kalbin tasfiyesiyle ve ilhamla nasiplendiğini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Gönülden berzah âlemine pencereler açıldığına iki açık delil vardır ki biri rüyâda görülen vâkıa, diğeri ilham hatıralarıdır.

Birinci delil uykudaki vâkıadır. İnsan uyuduğunda gönül pencereleri açılır. Melekût âlemi içinde levh-i mahfûzdan, ileriki zamanlarda kendisine gelecek şeyleri, halleri idrak eder. Bu durumu ya açık görür ki aynen gerçekleşir ya da misalle görür ki ancak tabir ile bilinir. Beden duyularının pencereleri, uyku ile örtülmüş olursa veya gönül aynası kötü huyların kirlerinden temizlenerek cilâlanırsa, levh-i mahfûzun karşısına gelinir ve onda yazılmış olan manevî suretler ve gayba ait işler kalp aynasına akseder. Nice acayip şekilleri ve garip halleri seyreder, onları kendinde bulur.

Eğer insan uykudan gelip gönül hissedilenler ile meşgul olup yani kendi âlemine teveccüh edemezse ya da hayvanî nefsin kirlerinden temizlenemezse, gönül kendi âleminde kuşatılmış olur ve hiçbir şey seyredemez. Gerçekten de uyku esnasında bedenin dış duyuları etkisiz kalır, fakat hayal kuvveti o durumda etkisiz kalmayıp gönül aynasından akseden suretleri muhafaza **[202/b]** eder. O suretler hayalle zabt edildiği için açıkça

belli olmayıp ancak rüya hayalleri ile görünür. Ancak ölüm hâlinde, bedenin hisleri tamamen kesilmiş olduğundan, cisim perdesi aradan kalkarak, gönül melekût âlemini şimşek parlaması gibi seyredebilir. Gayb âleminin sırlarından gereği gibi haberdar olur.

İkinci delil havâtır-ı ilhamdır. Kalbine düşünceler doğmayan ve fikrî tesirleri olmayan hiçbir kimse yoktur. Yani herkes görüp işitmediği şeyleri ilham yoluyla anlayabilir. Fakat gönül, melekût âleminde iken ondan yüz çevirip bu şehâdet âleminde bedenin dış duyularının pencerelerinden hissedilen varlıklarla meşgul olduğundan yahut hayvanî sıfatlarla kirlendiğinden, kendi âleminden perdelenmiş ve vatanının seyrinden yasaklanmış olur. Onun için ilham hâtıralarının ona nereden geldiğini göremeyip hayrette kalır. Ancak kendisine gönderilen pencerelerden anlayarak idrak edebilir.

Nazm

1-Ârifin âyîne-i kalbi musaffâ görünür
Vech-i dildârı ol âyînede peydâ görünür
2-Kendüyi görse ol âyînede küdret bulunur
Anı seyr eylese, ol âyîne asfâ görünür
3-Zahr-ı âyînede mahfîce nigâh eyler ana
Cân virür zevk ile çün ol ruh-ı zîbâ görünür
4-Aşk sevdâsına düş, dil kapısın bekle gice
Kim temâşâ-geh-i dilber bu süveydâ görünür
5-İsm-i cân-perverini şevk ile tekrâr idenin
Dil ü cânında iyân nûr-ı müsemmâ görünür
6-Nazar-ı himmet-i uşşâka görünmez dü cihân
Hüsn-i ma‘şûk ile hayretde o şeydâ görünür
7-Dolsa dil sâğarı ey Hakkı mey-i aşk ile havz
Anda hüsn-i ruh-ı sâkî ne hüveydâ görünür

Günümüz Türkçesiyle

1-Ârifin kalp aynası cilâlı görünür. Sevgilinin yüzü o aynada parlak görünür.

2-Kendini görse o aynada, bulanık görünür. Onu seyreylese o ayna, parlak görünür.

3-Aynanın ardından gizlice bakar ki ona; Can verir zevk ile çünkü o güzelin yanağı görünür.

4-Aşk sevdasına düş, gece gönül kapısını bekle ki; sevgilinin seyredildiği yer, bu kara nokta görünür.

5-Can verenin ismini şevk ile tekrar edenin; gönlünde ve canında nur-*ı müsemmâ* apaçık görünür.

6-Âşığın himmetli nazarına iki cihan görünmez. Mâşuk'un güzelliğiyle hayrette o şeydâ görünür.

7-Dolsa gönül kadehi ey Hakkı; aşk şarabıyla, havuz olsa; sâkînin yanağının cemâli, onda ne güzel görünür.

Sekizinci Madde

İnsan kalbinin kendi âlemini unutmasını ve hatırlamasını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsanın kalbi olan ruhu, ruhlar âleminde iken kendi yaratıcısını perdesiz olarak görmüş, bilmiş ve ne hizmet için yaratıldığını anlamıştı. "Kâlû belâ" ("Evet" dediler) meclisinde "e-lestü bi-Rabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) bâdesiyle mest olmuştu. Orada herkesin müşâhadesi, şüphesiz "ayne'l-yakîn"[262] mertebesini bulmuştu. Hz. Âdem'in (a.s.) bütün zürriyeti peygamberler ile beraber muradını almıştı. Sonra gönül, o kavuşma âleminden bu ayrılık dünyasına, o muhabbet meclisinden bu sıkıntı menziline, o ruhâniyetten bu cismâniyete inmekle gizlice hisler perdesine girip beden sınırıyla sınırlanmış oldu. Cismânî istekler ona üstün gelip hayvanî sıfatlarla doldu. Bu halde insan kalbi gaflet elbisesi ile örtülü olduğundan, o yakınlık (üns) meclisini unutup bu geçici durağı (dünya) sonsuz sanıp bu cehennemi (dâru'l-bevâr) durup yerleşme yeri olarak tercih etti.

Meğer o kimseler ola ki, Hakk'ın ezelî yardımı ve bitmeyen hidayetine nâil olup gözlerinden gaflet perdesini kaldırıp atmışlardır. Gerçi onlar her ne kadar bu cisimler âlemiyle bir alâka kurmuşlarsa da bazılarından ruhlar âlemi aslâ örtülü kalmamıştır. Bazılarında örtülü olmuş ise de en az bir teveccüh[263] ile keşf[264] olunup gaflet perdesinde takılıp kalmamıştır.

Kim ki bu keşfi bulmuşsa, eğer halkı ıslah için özel bir yol tutmuş ise o peygamberdir ve yolu şeriattır. Ondan ortaya çıkan hârikulâde hâller ise mûcizedir. Eğer bir kimse keşif ehlinden olur fakat halkı Hakk'a davet görevi yoksa yani bir peygamberin şeriatıyla yaşıyorsa, o kimse velîdir. Ondan görülen hârikulâde hâller kerâmettir. Bahsi geçen keşif, sırf peygamberler için özel bir durum olmayıp insan cinsinin aslî fıtratında **[203/a]** bu keşif ile donatılmıştır. Fakat bu cisim yoğunluk (kesâfet) ile

örtülü olduğu için, keşfin hakikati iki cihan saadeti olan marifetullah, az yeme, az uyuma, az konuşma, insanlardan ayrı ve tenha kalma (uzlet), devamlı zikir ve tam bir teveccüh ile elde edilebilir. Çünkü bu altı madde ile orta bir yol üzere hareket eden, Hazret-i Peygamber'in getirdiği Şeriat'ın yolundan gidip dünyayı unutup gönülden Mevlâ'ya yönelerek bu keşfi bulur. Bütün belâlardan kurtulup her murâdını almış olur.

Nazm

1-Bu gönül bende iken arz u semâya düştüm
Bilmedim kendimi evhâm-ı sivâya düştüm
2-Hayli etrâfa seğirdüp aradım dildârı
Ayn-ı vuslatta iken gayri belâya düştüm
3-Gerçi dost oldı bana hem-reh-i nezdîk velî
Âh kim gaflet ü cehlimle cüdâya düştüm
4-Benliğimden ki, gönül beste vü cân hasta idi
Ben beni aşka virüp, bahr-ı safâya düştüm
5-Nefsi düşmen bilip, Allâh'ı sadîkım buldum
Fikr-i nefsi unudup zikr-i Hudâ'ya düştüm
6-Tâ ki, dil halvet olup, dost ile tenhâ kaldım
Hep du'â gitdi hemân medh ü senâya düştüm
7-Asl-ı her nağme çü Hakk'ın nefes-i rahmetidir
Hakkı bu nağmeden ol zevk-i nevâya düştüm

Günümüz Türkçesiyle

1-Bu gönül bende iken yer ile gök arasına düştüm. Bilmedim değerimi, mâsivâ evhâmına düştüm.

2-Hayli etrafa koşturdum, sevgiliyi aradım. Tam da vuslatta iken, başka belâya düştüm.

3-Gerçi dost oldu bana, velînin yakın arkadaşı. Ah ki, gaflet ve cahilliğim sebebiyle ayrılığa düştüm.

4-Benliğimden gönül bağlı, can hasta idi. Ben beni aşka verip, safâ denizine düştüm.

5-Nefsimi düşman bilip, Allah'ı dostum buldum. Nefsi düşünmeyi unutup, Hudâ'yı zikre kavuştum.

6-Ta ki gönülde halvet olup, Dost ile tenha kaldım. Bütün duaları bırakıp, medh ü senâya başladım.

7-Çünkü her nağmenin aslı, Hakk'ın rahmet nefesidir. Hakkı, bu nağmeden o zevk âhengine düştüm.

Dokuzuncu Madde

İnsan kalbinin nefis eğitimi (riyâzet)[265] ile kendi âlemine yolculuk yaptığını, akl-ı küllden istifade ederek hikmet ilmiyle dolduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Marifetullahı[266] isteyen (tâlib) eğer bir tenhaya çekilip günlerce orada kalarak beş dış duyu organını etkisiz kılar ve can u gönülden ism-i celâl (Allah) zikrine sessizce devam ederse, nefsine haklarını verip hazlarından men ederek onunla mücâdele (mücâhede)[267] ederse, kalbinden kötü ahlâkı tasfiye edip güzel ahlâk ile süslerse sözleri, davranışları ve ahlâkı ile Habîb-i Ekrem'in (s.a.v.) izinde giderse, bir gün bir gecede yüz dirhem yiyecekle iktifa edip dört saat uyku ile yetinerek bu eğitimini (riyâzet) tamamlarsa; onun kalbi melekût âlemi ile öyle bir derece münasebet elde eder ki, cisimler âleminden habersiz olup gider. Göklerin melekûtunu seyran eder ve marifet devletine erişir.

Beyt

Hikmet-i dünyâ vü mâ-fîhâ bilen ârif değil
Ârif oldur bilmeye dünyâ vü mâ-fîhâ nedir

Günümüz Türkçesiyle

Dünya hikmetini ve onun içindekileri bilen gerçek ârif değildir. Ârif odur ki dünyayı da, içindekileri de bilmez.

Bu durumda melekut âleminin sırları ona açılıp başkalarının uyku hâlinde rüya ile gördüğü şekilleri, halleri ve acayiplikleri o ârif, uyanıklık hâlinde manevî olarak görür. Sonra meleklerle peygamberlerin ruhları ve evliyâlar ona görünür. Onlardan, belki de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ruhundan istifade eder. Öyle muhteşem şeyler seyreder ki tarifle anlatılamaz. Hakikatleri görülmedikçe bilinmez.

Nitekim Hak tealanın Kelâm-ı Kadîm'inde; **"Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk."** (En'âm, 6/75) buyurması ve Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.)'in de; "*Bana yeryüzü açıldı; doğu taraflarını da batı taraflarını da gördüm*" müşâhadesini duyurması, yukarıda bahsedilen keşiften ibarettir.

Hak teala Kur'ân-ı Mübîn'de; **"Rabbinin adını an. Bütün varlığınla O'na yönel. O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka ilah yoktur. Öyleyse yalnız O'nun himâyesine sığın. Onların (müşriklerin) söylediklerine katlan ve onlardan güzellikle ayrıl"** (Müzzemmil, 73/ 8-10) buyurması yukarıda sözü edilen sıkı riyâzet eğitimine işarettir ki, kişi böylece zikir ve tefekkür ile meşgul olarak tevekkül makamını bulur. Halktan ayrı kalıp (uzlete çekilerek) fayda ve zarar vermeleri korkusundan uzaklaşarak emin olur. Kalbi düşmanlık kirlerinden temizlenir. Düşmanların sıkıntı vermelerinden kalbi pâk olur ve duyu organlarının meşguliyetinden kurtularak Hakk'ın cemâl ve celâlini müşâhade eder.

Çünkü insan kalbi öyle bir havuza benzer ki, kendisine dışarıdan beş nehir akar. O beş nehir, zaman gelir temiz akar, **[203/b]** zaman gelir bulanık akar. Bu sebeple o havuzun dibinde çok çamur ve tortu birikir. Zamanla havuz kokuşup bozulur. Nitekim havuzun dibinde biriken kokuşmuş tortuları çıkarıp onu temizlemek isteyen kimseye lâzım olan odur ki ilk önce o dışarıdan akan nehirlerin önlerini kesip dışardan bir âletle o toprak tortusunu hareket ettirsin. Böylece o havuzun dibinden pınarlar çıkıp aksın. Kirli su ondan uzaklaşsın. O havuz temizlensin ve suyu güzel olsun. Aynen bunun gibi, beş dış duyudan her an gelip kalbe dolan ve onu kaplayan türlü türlü şekil ve bilgiler, fikir ve zanlar vardır. Bunların kimi düzgün, kimi bozuk ve kimi de bozucudur. Kötü huylar ve özellikler gönül içinde toplanıp yerleşip kalmıştır.

Tasfiye-i kalp[268] ve tezkiye[269] isteyen kimseye lazımdır ki ilk önce, beş duyu organının yollarını kapatsın. Böylece işitilenlerden, görülenlerden, koklananlardan, tadılanlardan ve giyilenlerden herhangi bir şeyin kalbe girmeyip sonra zararlı düşünceleri (havâtır) uzaklaştırarak hafiyyen ism-i celâl (Allah) zikrine devam etsin. Sonunda, gönlünde birlik (ahadiyet) denizinden hikmet pınarları kaynasın. Havatırı, keduratı ve masivayı oradan çıkartmış olsun. Gönlü Allah'tan uzaklaştıran şeylerden (mâsivâ) temizlenerek kalp bilgisinde (ilm-i sudûr) hüner sahibi olmuş olsun.

Rubâî

İlmî ki hakîkîst der-sîne buved
Der-sîne buved her ân çi dersî ne-buved
Sad hâne to-râ kitâb sûdî ne-koned
Bâyed ki kitâbhâne der-sîne buved

Rubâî(nin tercümesi)

Gerçek ilim, sînede bulunur; bil ki derste söylenmeyenler de gönlün içinde bulunur. Yüz ev dolusu kitabın olsa, faydası yok. Kitüaphanenin sîne olması gerek.

Nazm

1-Mir'ât-ı kalbe cevr-i seferdir viren cilâ
Ger seyr-i Kâ'be'dir seferin, ger reh-i gazâ
2-Tenden Hudâ'ya dilde seferdir, cihâd-ı nefs
Kat'-ı tarîk-ı Kâ'be-i cân tayy-i mâsivâ
3-Ârif ki, dilde seyr ü sefer eyler ol müdâm
Mir'ât-ı kalbidir ana câm-ı cihân-nümâ
4-Kalbinde kıl seyâhat ü ehl-i sa'âdet ol
Ehl-i sakardır ehl-i sefer, kıl sen inzivâ
5-Dermânın istesen de ey derd-mend-i aşk
Dilden ırağa gitme ki, dildir sana şifâ
6-Rabbin dilersen iste, derûnunda bul karîb
Dilden ırağa gitme ki, dildir sana şifâ
7-Rabbin dilersen iste, derûnunda bul karîb
Dil-hâne-i Hudâ'dır, anı sanma sen cüdâ
8-Çün pîr-i aşk imiş seni irşâd iden müdâm
Hakkı, gönülde bul anı, sen gaflet etme hâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Gönül aynasını cilalayan, seferin meşakkatidir. Öyleyse seferin ya Kâbe'ye ya gazâya olsun.

2-Nefis cihadı, tenden Hudâ'ya gönülde sefer etmektir. Can Kâbe'sinin yoluna gitmek, mâsivâdan geçmektir.

3-Ârif ki gönülde seyr ü sefer eder daima. Kalp aynası ona, cihanı gösteren sihirli kadehtir.

4-Kalbinde seyahat et ki saadet ehlinden ol. Başıboş gezenler cehennem ehlidir, sen inzivâya çekil.

5-Dermanını istesen de, ey aşk dertlisi; gönülden ırağa gitme, gönüldür sana şifâ.

6-Dilersen Rabbini iste, O'nu içinde yakın bul; gönül Hudâ'nın evidir, onu boş sanma.

7-Madem aşk pîri imiş, seni daima irşâd eden. Hakkı, gönülde bul O'nu, sen gaflet etme ha!

Onuncu Madde

İnsan kalbinin Marifetullah ile izzet ve lezzet bulduğunu, Rahmân'ın muhabbeti ile iki cihanda mesud olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsan kalbinin yüceliği ve lezzeti, Allah'ı tanımasıdır (marifetullah). En büyük nimeti ve saadeti ise Allah sevgisidir. Çünkü her şeyin zevk ve mutluluğu, lezzet ve huzuru, kendi tabiatı gereği kendi cinsine ulaşmasıdır. Nitekim kulağın lezzeti, güzel sesler ile nağmeler ve güzel melodiler işitilmesindedir. Gözün lezzeti, güzel suretler ve hoş şeyler seyredilmesindedir. Beynin lezzeti, türlü türlü güzel kokular koklanmasındadır. Şehvet zevkinin lezzeti, yeme-içme, uyku gibi nefsanî isteklerdir. Öfkenin lezzeti, sövüp sayma ve dövme ile düşmandan intikam almadadır. Aynı şekilde aklın lezzeti, eşyanın hakikatleri ve mânâların inceliklerini anlamadadır. Gönül, Hakk'ın cemâl ve celâlinin seyrinden memnun olduğu için onun lezzeti, eşyanın en lezzetlisine kavuşmadadır.

Şu halde, gönülden ibaret olan insanın lezzet ve saadeti, ancak Allah'ı tanıma (marifetullah) ve Allah'ı sevmededir. İçinde marifetullah sevdâsı ve Allah sevgisi isteği olmayan gönül, ancak duyu organlarının isteyicisi ve şehvetlerin takipçisi olur. O gönül, faydalı yiyeceklere karşı bir isteği olmayan, fakat toprak ve benzeri gıda olmayan **[204/a]** şeyleri yemeye isteği olan bir hastaya benzer. Böyle bir hasta eğer derhal tedavi olup faydalı gıdalara karşı bir iştah kazanmazsa, o bozuk mizac ile kalıp zararlı şeyler yiyerek günden güne hastalığı tabiatına galip olur. Sonunda ölür ve cismi yok olur. Dünya mutluluğu elinden gider. Aynı şekilde kalbi hasta olan bir kimse Rabbânî ilimlerle, iyiliklerle, Allah'ı zikir ve fikir ile kalbini tedavi etmez, kendisinde marifetullah sevdâsı ve Allah sevgisi isteği oluşmasına gayret göstermezse, o bozuk fikirler ile başbaşa kalıp dünya meşguliyeti ve Allah'tan uzaklaştıran şeylere rağbet ettiği için, her an kötü vasıflı hastalıklar kalbine galip olur. Allah korusun, gafletle gönlü mahvolup ebedî saadet elinden gider. Çünkü deniz dalgaları gibi olan geçici hisler ile vücuda gelen geçici lezzetlerin hepsi doğal bir ölümle kesilir ve elden gider. Ancak marifetullahın yüceliği ve kalbe bağlanmış olan Allah sevgisi lezzeti, bâki kalır. Beş dış duyu ölüm ile ortadan kalkarsa, kalbin nuru ve ışığı galip olup Hakk'ın cemâlini görme arzusu fazlalaşır.

Nazm

1-Gönül kimin mey-i mey-hânesin sorarsın sen
Kimin dü dîde-i mestânesin sorarsın sen
2-Ne hânümanları yakmış bu aşk-ı âlem-sûz
Kimin bu âteş ile hânesin sorarsın sen
3-Hezâr Kayser ü Hâkan ü Husrev oldı revân
Kimin ribât ile efsânesin sorarsın sen
4-Hezâr kân ile deryâ senin fakîrin iken
Kimin cevâhir-i dür-dânesin sorarsın sen
5-Cihân misâl-i fenerdir ki, şem'isin ey cân
Kimin bu şem'ile pervânesin sorarsın sen
6-Bu cümle âleme cânsın, kamuya cânânsın
Kimin bu hüsn ile cânânesin sorarsın sen
7-Yüceldi kasr-ı cinânın çü sakf-ı arş-ı Mecîd
Kimin bu kasr ile kâşânesin sorarsın sen
8-Sana çü hâl ola; subhânî a'zemü şe'nî
Kimin bu hâl ile âyînesin sorarsın sen
9-Senin ki, cür'a-i câmın denizdir, ey Hakkı
Kimin bu câm ile peymânesin sorarsın sen

Günümüz Türkçesiyle

1-Gönül, kimin meyhânesindeki şarabı sorarsın sen? Kimin mest olmuş iki gözünü sorarsın sen?

2-Âlemi yakan bu aşk, ne hâneler yakmış. Kimin bu ateş ile hânesini sorarsın sen?

3-Binlerce Kayser, Hâkan ve Hüsrev gelip geçtiler. Kimin konağını, kimin efsânesini sorarsın sen?

4-Binlerce hazine ile deryalar senin fakirin iken; kimin mücevherini, inci tanesini sorarsın sen?

5-Cihan fener misalidir ki içindeki mum sensin ey can! Kimin bu mum ile pervânesini sorarsın sen?

6-Bu cümle âleme cansın, herkese cânânsın; Kimin bu güzellikle hânesini sorarsın sen?

7-Yüceldi gönül kasrın, Mecid olan Allah'ın arşı gibi; Kimin bu kasr ile kâşânesini sorarsın sen?

8-Sana şu hâl ola ki; *"Zâtımı tesbih ederim, şânım ne yücedir!"*[270] Kimin bu hâl ile âyinesini sorarsın sen?

9-Senin ki kadehin içindeki okyanustur ey Hakkı! Kimin bu kadehle, içkisini sorarsın sen?

On Birinci Madde

İnsan kalbinin kendi âlemine yönelmesinin her şeyden daha önemli ve elzem olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Hak teala insan cinsine ruhlar âleminde cemâlinin yüceliği ile tecellî ederek, kendi zât ve sıfatlarını -kabiliyetlerine göre- onlara bildirmiştir. Ruhlar, O'nun muhabbet ve vuslat kadehinden içerek yıllarca kendilerinden geçip dehşete kapılmışlardı. Neşe ve sevinç (şevk) makãmı içinde dâimî bir zevk hâlindeydiler. Sonra sıraya dizilmiş askerler gibi olan ruhlar (ervâh-ı mücennede) ilahî hikmet gereğince, o yüce âlemden bu aşağı âleme düşerek O'na kavuşma dünyasından bu ayrılık mekânına gelip orada bağımsız iken burada nefsanî kayıt ile bağlanıp cismânî bağların meşguliyetiyle dolarak aslî vatanlarından uzak ve garip kaldıklarından, o Hakk'a yakınlık (ülfet) meclisini ve o kavuşma zevkini unutmuşlardır.

O âlemden yasaklandıkları için, bazı insanlara Hazret-i Allah (sanki) örtülü kalıp o zamana ve mekâna sığmayan birliktelik ve silinmeyen muhabbet tamamen ortadan kalkmıştır. Bu insanlar her nerede bir güzel yüz ve latif bir yücelik görseler, onların ruhu istemeden o şeye meyleder. Ancak o eski tanışıklıktan perdelenerek bayağı istekler karşısında mağlup olduğu için o meyil ve muhabbeti, bu dünya lezzetlerinden zanneder. Baktığı şeylere nefsinin istediği şekilde bakar. İşin gerçeğini bilmez ve anlamaz. Neylesin ki (o yüce âlem) hatırına gelmez.

Ancak, bazı insanların ruhu bu aşağı âleme bir ilgi kurmakla birlikte Hakk'ın hidayeti ona rehber olduğu için, asıl âleminden perdelenmeyip ezeldeki o Hakk'a yakınlık meclisini unutmayarak ruhlar ile olan **[204/b]** halleri hatırında kalmıştır. Dünyada da Hakk'ın sıfatlarının tecellîsi ondan gizli kalmayıp Hakk'ın cemâline kavuşma isteği günden güne artmıştır. O'na kavuşmanın lezzetine hasret kalmıştır.

Şu halde, eğer Hak tealanın hidayeti sana da yol gösterici olursa, sen de Hakk'a yakınlık meclisini unutmayıp orasını arzu edersin. Bu temiz ruhu, dünya alâkalarından ve Allah'ı unutturan engellerden kurtarıp gönülden O'na yönelirsin. Böylece o yüce sevgi ve dostluk ile aslını bulursun. Yani gönül, kendi âleminde fenâsız bekaya,[271] sıkıntısız safâya, şüphesiz irfâna, engelsiz cemâle ve sonsuz nimete kavuşursun.

Eğer insan, gönül âlemine yönelip aslına dönmeyi istemezse, beden âleminde gaflet içinde (sırf) duyu organlarının meşguliyetleriyle kalırsa ve nefsinin istekleriyle kötü şeylere meylederse, dünyada ondan âciz, ondan noksan, ondan fakir, ondan zayıf ve ondan hakir bir varlık olamaz. Çünkü bu âlemde o insan, kâh esirdir ve kederdedir, kâh dert ve elem müptelasıdır, kâh açlık ve tokluk hastasıdır, kâh şehvet ve yemek düşkünüdür; bir gün rahat duramaz. Bir zevk ve safâsı sonuna kadar devam edemez. Eğer bir lezzeti kendi isteğiyle elde ettiyse, uzun müddet onun sıkıntılarından kurtulamaz. Mesela, yemek tadı isteyen kişi ilk önce o yiyeceğin kazanılmasında ve elde edilmesinde gayret ve çaba gösterir. Hazırlanmasında ve pişirilmesinde zorluk ve meşakkat yaşar. Yemeği yediğinde ise hazmedilmesinde bir ağırlık duyar ve fazlalıklarından kendisine zahmet gelir. Daha sonra bu yüzden ortaya çıkan hastalıklar ile sıkıntıda kalır. Bunun gibi, dünyanın her bir nimetinden önce ve sonra nice bedel ve pişmanlık ortaya çıkar.

Eğer insan o temiz özü, bu kötü huylu lezzetlere müptelâ etmediyse, bir isteğini alabilmek için yüz yerde rezaletler ile namerd olmadıysa ve her muradını terk edip kendini dünyada misafir bildiyse, gönülden içeri girip kendi asıl vatanına yöneldiyse, kötü ahlâktan temizlenerek sıhhat bulduysa, tabiat hapishanesinden çıkıp özgür kaldıysa, elbette o kimse gönül ülkesinde ruh tahtının üzerine oturur, kendi âleminde sultan olur. Allah'tan başka her şeyi unutup şühûd[272] denizine dalar, Mevlâ'sını bulur.

"Allah'ım! Bizi bizden kurtar ve dünyayı en büyük isteğimiz eyleme!"

Şu halde, sakın sen kendinden ayrı olma! Suret âleminde boşuna yorulma. Bu beden âleminden geçip kalp âlemine gel. Nefsin hazlarını bırak, (fakat) nefse hakkını da vererek gönülde yerleş. Allah'tan başka her şeyi unutarak sadece O'na yönel. Böylece sen kendini bilesin, O'nu gönülde bulasın.

Nazm

1-Kim ki, cânından ırağ oldı, işi âh olmuş
Nefsini ârif olan, ârif-i bi'llâh olmuş
2-Sakar-ı firkate düşmüş, sefer-i zâhir iden
Sefer-i bâtın iden, vâsıl-ı dergâh olmuş
3-Keder-i akl ile dildârdan olmuş dil dûr
Sâf olan aşk ile ol mihr ile çün mâh olmuş
4-Dil ü dilbersin ırağ olma hemân sen senden
Olmasın kimsede şuğlün ki, gönül şâh olmuş

5-Kalbine eyle nazar, kendini tanı kimsin
Kendüyi dilde gören ehl-i dil âgâh olmuş
6-Nakd iken aşk ile cân dilde o dîdâr el-ân
İntizâr oduna yanmış, o ki güm-râh olmuş
7-Hayret-i aşk ile kendin bilen ehl-i zevkin
Lezzet-i cânı, münâcât-ı seher-gâh olmuş
8-Ger Süleymân isen, incitme eger mûr olsa
Ki kamu zerreden ol şemse, nihân râh olmuş
9-Çekmedi keşmekeş-i redd ü kabûl-i halkı
Hakkı kim, kıble-i cânı, hemân Allâh olmuş

Günümüz Türkçesiyle

1-Kim ki canından uzak oldu, işi ah vah olmuş; Nefsini bilenler, Allah'ı tanır olmuş.

2-Ayrılık ateşine düşmüş, zâhire sefer kılan; içinde sefere çıkan, dergâha vâsıl olmuş.

3-Akıl kederiyle sevgiliden uzak olmuş gönül. Saf olan akıl sâyesinde o, güneşle ay olmuş.

4-Gönül ve sevgilisin, ırak olma sen senden. Olmasın kimseyle ilişiğin ki gönül pâdişâh olmuş.

5-Kalbine nazar eyle; kendini tanı, kimsin? Kendini gönülde gören gönül ehli uyanık olmuş.

6-Aşk ile can, şimdi gönülde nakit gibi hazırken; hasretle bekleyiş ateşine yanmış o ki yolunu kaybetmiş.

7-Aşk hayretiyle kendini bilen zevk ehlinin, canının lezzeti seherlerde münâcât olmuş.

8-Eğer Süleyman isen, karıncayı bile incitme ki bütün zerrelerden O güneşe gizli yol olmuş.

9-Halkın kabul ve red keşmekeşini çekmedi Hakkı ki, canının kıblesi hemen Allah olmuş.

On ikinci Madde

İnsan ruhunun pek çok âlemlerden gelip gittiğini (seyr ü sefer) ve beden âlemine gelip onda kemâl **[205/a]** ve marifet bulduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsanî ruh cisimler âlemine gelmeden önce ruhlar âleminde idi. Ruhlar âlemine gelmeden önce "âlem-i amâ"[273] da idi. Bu "âlem-i amâ" mânâlar

âleminden kinâyedir ki, Hak tealanın zamanla mukayyet olmayan ilmindeki (ilm-i ezelî) suretlerden ibarettir.

Çünkü Hak tealanın ilminde, yaratılmış olan bütün şeylerin suretleri vardır. Bu, bir tür bizim akletmemiz (taakkül) ve zihinde kurmamız (tasavvurumuz) gibidir. Gerçi Allah'ın ilmi zâtının gayrı değildir, fakat ilmî kayıtlar itibarıyla ona "amâ âlemi" ve mânâlar âlemi denilmiştir. Amâ âleminin aslı, "lâhût âlemi"dir ki evliyâ arasında "en kutsal varlık" (vücûd-ı akdes) olarak bilinir. Ahadiyyet mertebesine[274] işarettir.

Şu halde "amâ âlemi"nde Allah'ın sıfatları ile insanî ruh arasında alâka olması büyük bir şeref, yüce bir rütbe, nimet ve saadettir; tezekkür eden ârife büyük bir nimet, hidayet ve Allah'ın yardımıdır. Kendi hâli olan kâmile, sonsuz zevk, safâ ve lezzettir. Bu insanî ruh, o mânâlar âleminden melekût âlemine gelmiştir ki ruhlar âlemidir. Ona gayb âlemi de denilir. Onun ehli melâike-i kerrubiyyûn, akıllar, nefisler ve ruhlardır. İnsânî ruh, oradan mülk âlemine gelmiştir ki şehâdet âlemidir. Buna felekler ve yıldızlar âlemi, unsurlar ve varlıklar âlemi (mevâlîd) de derler.

Melekût âlemi ile mülk âlemi arasında iki âlem daha vardır ki biri misal âlemi, diğeri mukayyed hayal âlemidir. Misal âlemi, mutlak hayaldir. Ona "berzah" da derler. Bu âlemde, keşif ehlinden olanlar bütün ruhları görürler. Vâkıa denilen sâlih rüyâ, aynen vâki ve zâhir olur, hepsini bu misal âleminde görürler.

Mukayyed hayal âlemine gelince, buna insanın hayal kurma merkezi mütehayyile kuvveti derler. Bu bir âlemdir ki aslı, misal âlemidir.

Mülk âlemi iki kısımdır. Birinci kısmı, melekût âlemine bağlanmıştır. Arş, Kürsî ve yedi kat göklerdir. Ona ulvî âlem de derler. İkinci kısmı mülk âlemine bağlanmıştır. Dört unsurdur. Onlardan doğan kâinât, gök boşluğu ve üç asıldır (mevâlîd-i selâse.[275]) Buna en değersiz âlem (âlem-i süflâ), oluş ve bozuluş (kevn ü fesâd) âlemi de derler.

İnsânî ruhların hepsi yüce ve nurlu olup Hazret-i Allah'a âşinâ iken, mâlum makãmları mertebelerine göre Arş, Kürsî, yedi gökler iken, o yüce âlemden bu aşağı ve değersiz âleme inmişlerdir. Böylece burada kemâl elde edip asıl makãmlarına yükselirler yahut kendi makãmlarından daha üstün makãmlara giderler. Kemâl elde etmek, vasıtasız olmadığından, Hak teala lütfuyla yardım edip yüce âlemden olan ruhlara, aşağı ve değersiz âlemden olan bedenleri vasıta edindirip insan vücudunu ruh ve cisimden meydana getirmiştir. Yani insana iki âlemden bileşik (mürekkeb) olma özelliği ihsan ederek onu en güzel ve en mükemmel kılmıştır. Böylece yüce ruhlar, bu

aşağı ve değersiz âlemde beden develerine binip kemâl kazanarak yüce mertebeleri geçerler ve asıl makãmlarından yükselerek daha ötelere giderler. Çünkü ruhların başlangıcı o yüce âlemdir.

Şu halde bu aşağı ve değersiz âlemde kemâl kazananların, yani peygamberlerin yoluna girenlerin varacağı yer, yine yüce âlemdir. Kemâl kazanmayıp bayağı isteklere meyilli olanlar, yani "*Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız"* emrine uymayıp ahlâkını düzeltmeyerek hayvanî vasıflarıyla noksanlıkta kalanlar; nefsini terbiye edip temizlemekten, kalbini arındırıp süslemekten âciz olanlar, yüce âleme çıkamazlar. Bilinen makãmlarına yükselip gidemezler. Allah korusun onlar, bu süflî âlemde kalırlar. Hayvanlar gibi hiçbir şey elde edemezler. Velhasıl her şeyin aslı gönüldür ki onun içine giren, aslına ulaşır. Allah'ı unutturan şeylerden (mâsivâ) temizlenen gönül sahibi, insân-ı kâmildir.

Nazm

1-Tecrîd ü tecerrüd reh-i kâşâne-i dildir
Her hâne ki, vîrânedir ol hâne-i dildir **[205/b]**
2-Cân sem'in açup dinle, semâ'ı ki, hemîşe
Âfâk, dolu nağme-i mestâne-i dildir
3-Mecnûndur içen Leylî yüzünden mey-i aşkı
Eflâk mey-i vahdete peymâne-i dildir
4-Ol şu'le ki, pervânesidir cümle-i zerrât
Devr eyler o şevk ile ki, pervâne-i dildir
5-Her câna cihân içre nihân bâde virür aşk
Ol hamr ile âlem dolu mey-hâne-i dildir
6-Asl-ı dü cihân dildir odur revnak-ı eşyâ
Ma'mûre-i âlem heme vîrâne-i dildir
7-Ey Hakkı gönül sâhibidir mahrem-i dildâr
Mahrûm-ı likâdır o ki bîgâne-i dildir

Günümüz Türkçesiyle

1-Tecrîd[276] ve tecerrüd[277] gönül hânesine varan yoldur. Bir hâne ki virânedir, o hâne gönüldür.

2-Cân kulağını açıp dinle semâı ki her zaman, ufuklar dolusu gönlün mest edici nağmeleri vardır.

3-Leylâ yüzünden aşk şarabını içen Mecnûn'dur. Felekler, vahdet şarabına gönül kadehidir.

4-O ateş ki bütün zerreler onun pervânesidir. O şevk ile döner ki gönül pervânesidir.

5-Aşk, her cana cihan içinde gizli kadeh verir. O şarapla âlem dolu, gönül meyhânesidir.

6-İki cihanın aslı gönüldür, eşyanın ziyneti odur. Âlemin mamurluğu hemen, gönlün virân oluşundadır.

7-Ey Hakkı, sevgiliye mahrem olan, ancak gönül sahibidir. Kavuşmaktan mahrumdur o ki gönülden habersizdir.

On Üçüncü Madde

İnsan ruhunun bedenler âleminde nasıl noksanlık bulduğunu ve ne ile kemâl elde ettiğini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Bütün ruhlar o yüce âlemden bu aşağı ve değersiz âleme gelip insan bedenlerini buldukları için, insan cinsinin tamamı üç sınıf olmuştur. Birinci sınıfı bu âleme niçin geldiğini, ondan isteğinin kemâl elde etme olduğunu aslâ bilmeyip "basit üç puta" tapmıştır. Yani yeme-içme, uyku ve cinselliği kendine iş edinmiştir. Bu sınıf iyice şaşkınlığa düştüğü için o yüce âlemde olan asıl makãmlarına yükselip dönemez; aldanmıştır ve şaşkınlık içindedir. Çünkü meleklik sıfatlarını bir kenara koyup hayvânî sıfatlarla dolmuştur.

İnsan cinsinin ikinci sınıfı, bu aşağı ve değersiz âleme inişten maksadın ancak kemâl elde etmek olduğunu bilmiştir. Fakat bunlar da dört hususî puta ilgi göstermekten geri kalmamıştır. Yani nefsini (gereğinden fazla) sevme, çoluk çocuk sevgisi, mal mülk sevgisi ve makãm-mevki sevgisi ile dolmuştur. Bu sınıf o asıl makãmlarına dönebilir, fakat yine de şaşkınlık içindedir. Bu dört put ile kendisinden geçmiştir. Çünkü nefsini olgunlaştırarak (tekmîl-i nefs) makãmından daha üstte bir makãma ulaşmış değildir. Bu âleme iniş amacı olan ilerleme onda hâsıl olmamıştır. İnsan cinsinin üçüncü sınıfı, bu aşağı ve değersiz âleme kemâl elde etmek için geldiğini bilmiştir. Allah'ın hidayeti yol arkadaşı olduğundan, kendilerini burada misafir görmüşlerdir. Yukarıda bahsi geçen yedi putu kırıp atarak kemâl elde etmişlerdir. Bu sınıf o asıl makãmlarından daha yüce makãmlara ulaşırlar. Çünkü bu âlemde nefsini olgunlaştıran, insân-ı kâmildir. Hak teala lütfuyla bu üç sınıf insanı duyurmuştur.

Nitekim Kelâm-ı Kadîm'inde: **"Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır"** (Fâtır, 35/32) buyurmuştur. Çünkü meleklerin vücudu

latif ve nuranî olduğu için, kimi Allah'a yakın akıllar (ukul-ı kerrûbî), kimi de rûhânî nefislerdir ve makãmları yüce âlemin göğüdür. Onların bir âlemi vardır, fazla değildir. Hayvanların ruhlarının hepsi, karanlıktır. Makãmları aşağı ve değersiz âlemin direkleridir. Onlar yüce âlemden nasipsizdirler. Onların da tek bir âlemi vardır, iki değildir.

İnsan cinsinin ise iki âlemi vardır. Biri, beden ve hayvanî ruh itibarıyla mülk âleminin aşağısıdır. Diğeri, akıl ve insanî ruh itibarıyla melekût âleminin en yukarısıdır. Çünkü Hak teala melekleri sırf akıldan yaratmıştır. Hayvanları ise sırf şehvetten yaratmıştır. İnsanı ise akıl ve şehvetten yaratmıştır. Şu halde aklı şehvetine galip gelen, yedi putu kırarak kimseye muhtaç olmayıp Samed olan Hazret-i Allah'a kulluk eden insan, meleklerden daha üstün ve mübarektir. Çünkü meleklerin her birinin makãmları mâlumdur. Sürekli orada kalırlar. İnsan ise nefsini olgunlaştırması ile bilinen makãmından daha üstlerine yükselebilir. Eğer insanın şehveti aklına galip gelerek yedi putun kulu olursa, o Samed olan Allah'ı unutanlardan olur. Kalbi katılaşır. Gerçi o surette o yine de insandır, **[206/a]** ancak hakikatte o ahlaken hayvanlardan aşağı sayılır. Çünkü hayvanların hizmetleri ibadet sayılır. Hak'tan gâfil olan ise, hayvanlardan daha aşağıdadır.

"Allah'ım! Bizi gâfillerden eyleme!"

İnsan ruhunun kemâli, geçici lezzetleri terk ederek yedi putu kırmak, huzurun lezzetini anlayarak mâsivâdan geçip gönülde derinlere inmektir. Böylece geliş ve dönüş yerini bilip manevî sırlara vâkıf olur. Nefsini ve Rabbini hâl yönüyle bilir. İzâfî ruhla sonsuza kadar canlı kalır. Hazret-i Habîb-i Ekrem (s. a.v.) buyurmuştur ki; "*Ey Ali! Kendini tanımalısın. Böylece ömrünü boşa harcamamış olursun. Kalbinden habersiz kalmamış olursun.*"

Nazm

1-Derûn-ı cândır ancak cây-ı cânân
Müdâm olmuş gönül me'vâ-yı cânân
2-Gönül mir'ât-ı sâf olsa içinde
Görünür hoş ruh-ı zîbâ-yı cânân
3-Süveydâ-yı dil-i âgâh içinde
Dem-â-dem hoş ider sevdâ-yı cânân
4-Kamu gavgâ-yı âlemden çü kalbin
Olur hâlî, dolar gavgâ-yı cânân

5-Sefîne misli kalbe inkılâbı
Verir ol cünbiş-i deryâ-yı cânân
6-Ko kibri, ol kamu ednâdan ednâ
Ki oldur kurb-ı ev-ednâ-yı cânân
7-Bu Hakkı rûhunu pür-şûr ider ol
Leb-i şîrîn ü şekker-hâ-yı cânân

Günümüz Türkçesiyle

1-Cânın içidir ancak, sevgilinin makãmı; gönül daima sevgilinin sığınağı olmuş.

2-Gönül saf ayna olsa; içinde sevgilinin yanağı ne hoş görünür.

3-Uyanık gönlün siyah noktası içinde, cânânın sevdası, daima hoş eder.

4-Eğer kalbin âlemin bütün kavgasından boş olursa, sevgilinin kavgası dolar.

5-Gemi misali onun kalbe dönmesi, cânân deryâsını dalgalandırır.

6-Kibri bırak; o aşağıların da aşağısıdır ki, sevgilinin *"ev ednâ"*[278] yakınlığına böyle erişilir.

7-Bu Hakkı'nın ruhunu şen şakrak eder o; cânânın şeker gibi tatlı, şirin dudağı.

On Dördüncü Madde

İnsan ruhunun düşüş hâllerini, yükselişini ve kemâlini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsanî ruh olan Rabbânî iş (emr-i Rabbânî), en yüce âlemden (a'lâ-yı illiyyîn-i amâ) bu aşağıların en aşağısı bedene indiği için, o nurâniyet bu karanlığa, o letâfet bu kesâfete, o kãbiliyet bu unutkanlığa, o muhabbet bu isyana dönüşüp ruh Rahmân'ın yakınlık meclisinde iken, nefis ve şeytanın yakını ve hayvanların hemcinsi olmuştur.

Doğu-batı (ne) kadar uzak! Hayvanlık, oyun ve eğlence nerede? İnsânî ruh ve ilâhî aşk nerede?

İnsan ilk önce hayvan mertebesinden, sonra sırasıyla yırtıcı hayvan mertebesinden, şeytanlar mertebesinden, melekler mertebesinden, nefsâniyet mertebesinden geçmedikçe insaniyet mertebesine ulaşamaz. Fenâ ile kendinden geçmedikçe izâfî ruhla bâki olamaz. Ahlâkını düzeltmeyen kişi hayvan mertebesinde kalır, insan mertebesine gelemez. Ârif-i billah olup muradını alamaz. Çünkü insanda üç ruh vardır ki (bu anlamda) diğer hayvanlarla müşterektir. Birincisi, tabiî ruhtur. Onun yeri

bütün bedendir. İkincisi, bitkisel ruhtur. Onun yeri ciğerdir. Üçüncüsü, hayvanî ruhtur. Onun yeri kalptir. Kızgınlık, şehvet ve ikisinden doğan kötü ahlâkın hepsi hayvanî ruhun özellikleridir. İnsanın dördüncü ruhu, düşünen özdür (nefs-i nâtıka)[279] ki bu, insana mahsustur. Onun yeri, kalpte olan kara noktada (nokta-i sevdâ) bulunan hayvanî ruhtur. Onunla sıkı fıkı olmak, bunun belirgin özelliğidir. Eğer hayvanî ruh, bu insanî ruh üzerine galip gelip kızgınlık ve şehvetine bunu esir ettiyse, o kimse hayvan derekesine iner.

Çünkü hüküm galip olana göre verilir. İnsanî ruhu hayvanî ruhunun mağlubu olan kimsenin kalbi ölü ve nefsi diri olduğu için o kişi nefsânîdir. Eğer Hak tealanın yardımıyla insanî ruh, hayvanî ruh üzerine galip gelir de insan öfke ve şehvetine sahip olursa, kendi hayatını bulduğu için o kimsenin nefsi ölü ve kalbi diri olduğundan, o rûhânîdir. Hatta zaman ve mekândan soyutlanmış bir insân-ı kâmildir ve **[206/b]** kendi makãmından daha yücelere ulaşır.

İnsan bu kimyâ-yı saadete[280] kãbiliyetine göre bir yılda ya da bir ayda veya bir günde veyahut da bir saatte ulaşır. Hak teala Kelâm-ı Kadîm'inde; **"Ona kendi ruhumdan üfledim"** (Hicr, 15/29) buyurarak kendi temiz zâtına bağladığı izâfî ruha ulaşmış ve her muradını almış olur.

İzâfî ruhun pek çok isimleri vardır. Bunlar: Akl-ı küll, akl-ı evvel, cevher-i evvel, kalem-i a'lâ, levh-i a'zam, arş-ı a'zam, kelime-i ehemm, melek-i mukarreb, rûh-ı ekmel, rûh-ı efdal, rûh-ı lâ-yefnâ, rûh-ı ârif, rûh-ı nâtık, rûh-ı kuds, rûh-ı Muhammedî, nûr-ı Muhammedî, Âdem-i ma'nâ, şems-i bâtın, şems-i hakikat, nokta-i vahdet, nokta-i küll, nokta-i kübrâ, sırr-ı a'zam, lâtîfe-i Rabbâniye, emr-i Rabbânî, cevher-i Rabbânî, hakîkat-i Rabbâniyye, aşk-ı ilâhî, mebde-i evvel, menşe-i ervâh, sultân-ı hakîkat ve sırr-ı ilâhîdir.

Bahsi geçen mertebelerden hangisinde bulunduğunu bilmek istersen, hemen kendi durumuna bakmalısın. Eğer yiyip içip uyursan, şehvet isteğini yerine getirirsen, (bunlardan) başka bir şeye istek duymazsan, görünen o ki sen, hayvan mertebesindesin.

Eğer yiyip içip uyursan, şehvet isteğini yerine getirirsen, bunlarla beraber kızgınlık gösterip düşmanlık, kavga, savaş, tartışma, çekişme ve sövüp sayma ile düşmanlık, sertlik-kabalık, kaba kuvvet, dayak ve saldırganlık ile halkı incitip (yerine göre) intikam alırsan, bil ki sen vahşi hayvan mertebesindesin.

Eğer yiyip içip uyursan, şehvet isteğini yerine getirirsen, bunlarla birlikte yalan söyleyerek halka tuzak kurarsan; hîle, aldatma ve yalancılık ile onları kandırırsan, düzenlerle onları aldatıp (yeryüzünde) bozgunculukla yürürsen, şüphesiz ki sen şeytan mertebesindesin.

Eğer az yiyip az içip az uyursan, şehvetinden ayrı kalıp isteklerinden kurtulursan, aslâ kimseyi rencide etmezsen, kimseye hîle ve oyun ile yalan söylemezsen, bütün varlıklara sürekli merhamet ile muamele edersen, bütün insanlara iyilik (hayır) dileyerek üstüne düşen hizmetlerini görüp dua ve senâ ile yumuşak söz söylersen, şüphesiz ki sen mübarek melekler mertebesindesin.

Eğer denge üzere yiyip içip uyursan, öfke ve şehvetine sahip olursan, marifetle Allah sevgisi yoluna gönülden yolcu (sâlik) olursan, kendi sıfatlarından fânî ve helâk olursan, kendini yakîn üzere bilirsen ki hem ârif hem de maruf olursun. Sen Hakk'ın ahlâkıyla ahlâklanmışsın. Allah'ın ilim hazinesisin. Hakikatten haberdarsın. İnsan mertebesinde insân-ı kâmilsin. En yüce makãma ulaşmışsın. Yakınlık ve huzur meclisine girmişsin. Her isteğine ulaşmışsın. Her işini orta yol üzere yaparsın. Hep Hakk'a yönelirsin.

Nazm

1-Ey rûh-ı pâk cism ile dünyâda hoş mısın
V'ey nûr-ı mahz dîde-i bînâda hoş mısın
2-Ey murg-ı Arş nice tutuldun bu dâma sen
Safrâ vü hûn ü balgam u sevdâda hoş mısın
3-Ger bu yürek değilse mekânın gönül, nedir
Çün bu yürekde sen bu süveydâda hoş mısın
4-Ol gülşeni koyup, niçe düşdün bu külhana
Külhancılarla hüsn-i mudârâ[d]a hoş mısın
5-Ol bezm-i ünsden o vatandan ırak mısın
Kalbinle, yâ o meclis-i ma'nâda hoş mısın
6-Meşgûl-i resm ü 'âdet olup gam çeker misin
Yâ hem huzûr-ı Hazret-i Mevlâ'da hoş mısın
7-Olmuş seninle mest ü mahabbet hezâr dil
Âşıklarınla rıfk u müvâsâda hoş mısın **[207/a]**
8-Âlem seninledir, nice âlemdesin aceb
Sen sende hüsn-i aşkı temâşâda hoş mısın
9-Hakkı sorar seni, sana ey nefs-i nâtıka

Dil haclesinde aşk ile tenhâda hoş mısın

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey tertemiz ruh, bu cisimle dünyada hoş musun? Ve ey mahza nûr, şu gören gözde hoş musun?

2-Ey Arş güvercini, sen bu tuzağa nasıl tutuldun? Safra, kan, irin ve balgam içinde hoş musun?

3-Eğer bu yürek mekânın değilse gönül, nedir? Öyleyse bu yürekte sen, bu kara yerde hoş musun?

4-O gülşeni koyup da nasıl düştün bu külhana? Külhancılarla iyi geçinmekten hoş musun?

5-O dostluk meclisinden, o vatandan ırak mısın? Kalbinle yahut da o mânâ meclisinde hoş musun?

6-Merâsim ve âdetlerle meşgul iken, gam çeker misin? Yahut Hazret-i Mevlâ'nın huzurunda hoş musun?

7-Binlerce gönül seninle mest olup muhabbet doldu; âşıklarınla tatlı tatlı eğlenmekte hoş musun?

8-Âlem seninledir, sen nice âlemdesin? Sen sende hüsn-i aşkı seyretmekte hoş musun?

9-Hakkı sana seni sorar; ey konuşan nefis! Gönül gerdeğinde, aşk ile yalnız kalmaktan hoş musun?

---

[231]. Bu mısrada **"İsteyerek veya istemeyerek** (buyruğuma) **gelin" dedi. "İsteyerek geldik" dediler."** (Fussilet sûresi 41/11) âyetine telmih vardır.

[232]. **"Rahmân Arş'a istivâ etmiştir."** (Tâhâ, 20/5) Bu âyetteki "istivâ" kelimesinden çok çeşitli ve derin anlamlar çıkartılmıştır. İslâm âlimlerinin kimisi zâhiriyle yetinip mânâsını Allah bilir derken kimisi de müteşâbih âyetlerdendir, uygun bir tevili lâzımdır demiş ve çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Sırr-ı İstivâ ise, Mevlevî tâbirlerindendir. Siyah bir şerit adı olan istivâ yüksek bir alâmet sayılırdı. Cenâb-ı Mevlânâ'dan kalmış olup iki yollu olan "külâh-ı seyfî" veya "kılıcî taç" yollarına takılan şeride sırr-ı istivâ denilirdi. Bu tâcı ancak Rahmân'ın cezbesiyle "istivâ" nın sırrına vâkıf olan mümtaz zatlar giyebilirdi. M. Zeki Pakalın, a.g.e., c. III., s. 207.

[233]. Siyah mânâsına gelen "sevâd" kelimesinden küçültme ismi olarak siyahcık demektir. Mutasavvıflara göre kalpte mevcut olan siyah noktadır. Öte yandan kalpteki gizli günâha da süveydâ adı verilir. Kalpteki bu nokta

inanmayanlar için günah ve şekâvet, inananlar için ise basîret ve idrak mahalli olarak bilinir. Tercüman, a.g.e., s. 648.

[234]. Nefs-i nâtıka: Bizâtihi maddeden mücerred, ama maddeyle faaliyette bulunan cevher demektir.

[235]. Nokta: Tasavvufta çok önemli bir konu olarak kabul edilir. Mutasavvıflara göre İlâhî ilim noktada toplanmıştır. Gerçek varlık Allah'tır. Binâenaleyh her şey noktadan vücud bulmuştur. Bu cihetten nokta aynı zamanda tevhîd-i ilâhîyi temsil etmektedir. Nokta hakîki birlik, tüm çokluğun aslıdır. Noktanın hareket ettirilmesinden hat (çizgi) meydana gelir. Hat ikinci teayyüne işaret eder. Nokta zâtın tecellîsidir. Bütün harflerin, kelimelerin ve rakamların esasının nokta olması tek varlığın çokluk şeklinde görünmesinin güzel bir örneğidir. Ayrıca Hz. Ali'ye nisbet edilen bir sözde de şöyle buyrulmuştur: "*İlim bir noktadır. Onu câhiller çoğaltmıştır."* (Uludağ, a.g.e., s. 375, Tercüman, a.g.e., s. 530.

[236]. Akl-ı evvel: İlk akıl, "*Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır"* hadîsi ile bu akla işaret edilmiştir. Buna vahdet mertebesi, nur-ı Muhammedî, Cebrâil, insanın hakikati, Arş gibi adlar da verilir. Sudûr nazariyesine göre akl-ı evvel Allah'tan ilk zuhûr eden şeydir. Allah ilk önce onu, sonra onun aracılığı ile tüm diğer şeyleri yaratmıştır.

[237]. Harf, çoğulu huruf: Tasavvufta akıl ve nefis gibi dış âlemde var olan basit (yalın) hakikatlerdir. Harf ayrıca Hakk'ın kuluna açıkladığı ifade anlamında da kullanılmıştır. Âlemde her şeyin harflerden zuhûr ettiğine inanan Bâtınî bir akım olan Hurûfîlik de vardır.

[238]. Amâ: Bulut, yoğun ve karanlık bulut, hafif ve ince bulut ve körlük anlamlarına gelir. Tasavvufta ahadiyet mertebesine denilir. Bu mertebede ululuk (celâl) perdesinde bulunan Allah'ı ondan başkası ne bilir, ne de tanır. Bu mertebeye "amâ-i mutlak" "gaybü'l-gayb" ve "hakîkatü'l-hakâik" gibi isimler de verilir. Allah halkı yaratmadan evvel nerede idi sorusuna Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Amâda idi, bunun ne altında ne de üstünde hava vardı*" buyurmuştur. (Uludağ, a.g.e., s.45.)

[239]. Âlem: Kâinât, bütün yaratılmış varlıklar, dünya, cihan, belli bir sınıfı meydana getiren varlıkların ya da canlıların oluşturduğu varlık toplulukları. Gayb âlemi- şehâdet âlemi: "*Allah gaybı ve şehâdeti bilir."* (Haşr, 59/20) Bu âyette insanın duyu organları ile bilemeyeceği ve akılla kavrayamayacağı varlıklara gayb, insanın bilme alanına giren varlıklara şehâdet denilmiştir. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 38-39.)

[240]. Bkz. Tâhâ sûresi 20/5. İstivâ; müsâvî olma, kasdetme, doğrulama, hakim olma, kaplama ve kurulma mânâlarına gelir. Tasavvufta istivâ olunan şey üzerinde zuhûr ve tecellî etmektir. Hak, istivâ eden, arş istivâ edilendir. İki türlü istivâ vardır. İlâhî istivâ ve Rahmânî istivâ. Her ikisi de Hakk'ın insan arşına (kalbine) istivâ etmesi yani onu kuşatmasıdır. Ancak ilahi istivâda kalp daire Hak bu dairenin merkezi iken Rahmânî istivâda Hak daire, arş onun merkezidir. Uludağ Süleyman, *a.g.e*., s. 194.

[241]. Nâsır: Yardım edici, Allah teala. Burada, "Hak ve hakikati anlayıp anlatmada kuluna yardımcı olan Allah Teala" mânâsı kast edilmiştir.

[242]. Mansûr: "Ene'l-Hak" dediği için idam edilen Hak âşığı Hallac-ı Mansûr.

[243]. Vücûd-ı akdes: Varlık, var olmak, varlık fikri anlamlarına geldiği gibi mevcûd (var olan) anlamına da gelir. Tasavvufta daha çok Allah'a Mevcûd-ı hakiki, diğer varlıklara mevcûd, mevcûdât denir. Tasavvufta Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuûruna sahip olmaya "vahdet-i vücud" denilir. Bu düşünceye göre mutlak varlık olan Allah teala varlık mertebeleri (merâtib-i vücud) denilen çeşitli mertebelere inerek (tenezzül) tecellî etmektedir. Bu mertebeler itibârîdir. Vücud-i akdes, Hakk'ın mutlak varlığını ifade eden mertebedir. Bu mertebede hiçbir ibâre ve tarif söz konusu değildir. Kendisini ancak kendisi bilir. Bu mertebeye ahadiyyet mertebesi denilir. Bazıları Allah'ın saf birliği anlamında âlem-i lâhût da derler. (Daha fazla bilgi için bkz. Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İFAV., c. I. Mukaddime kısmı.

[244]. Feyz-Fuyûzât: Taşmak, coşmak anlamınadır. Tasavvufta, tasavvuf yolcusunun çalışması ve çabalaması sözkonusu olmaksızın Allah tarafından onun kalbine herhangi bir husûsun verilmesidir. Her an tecellî eden feyz aracılığı ile meydana gelen varlıklar, özündeki imkân itibarıyla yok olmakta, fakat tecellî eden Hakk'ın feyziyle aynı zamanda var olmaktadır. Uludağ, a.g.e., s. 179.

[245]. Âlem-i ceberût: Allah'ın kudret ve irâdesinden başka hiçbir güç ve irâdenin sözkonusu olmadığı âlem. Tasavvufta, mülk ve melekût, diğer bir deyişle şehâdet ve gayb, yani maddî ve manevî âlemlerin arasında bulunan orta âlem. Ceberût âlemi, cismanî âlemin de rûhânî âlemin de bazı özelliklerine sahiptir. Uludağ, a.g.e., s. 110. Ceberût, birinci taayyün ve şuhûd-ı mücmelden ibarettir ki, Allah diye isimlendirilir. Onun için "Hû" isminin zikrine lâhûtî, Allah isminin zikrine ceberûtî derler. Konuk, a.g.e., c. Mukaddime kısmı.

[246]. Âlem-i ervâh: Ruhlar âlemi (âlem-i ervâh): Dünyaya gelmeden önce ve öldükten sonra insan ruhlarının bulunduğu âlem.

[247]. Âlem-i Melekût: Arş'tan yeryüzüne kadar olan âleme, melekût âlemi denir.

[248]. Nâsût âlemi: Şehâdet âlemi ile "hazret-i insan"ın toplamından ibarettir.

[249]. İnsân-ı kâmil: Ergin kişi, olgun adam. Tasavvufta Allah'ın yeryüzündeki halifesi olması itibarıyla O'nun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan ve beş makãmı, yani varlığın esas mertebelerini tümüyle kendisinde toplayan insan. Uludağ, a.g.e., s. 250.

[250]. Müslim, Kader, 1.

[251]. Himmet: Bir kemâl hâlini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün rûhânî güçleriyle birlikte kalbin Hakk'a yönelmesi. Himmet, hâlis ve iyi niyettir. İsâbetli ve sıhhatli karar her şeyden önde gelir. (Uludağ, a.g.e., s. 227.)

[252]. Tevekkül: Güvenme, bel bağlama, vekil tayin etme, havâle etme demektir. Tasavvufta Allah'ın katında olana güvenip halkın elinde ve avucunda olan şeye göz dikmemektir. Her hâlükârda sadece Allah'a sığınma. (Uludağ, a.g.e., s. 488.)

[253]. Tefvîz: Teslim ve tevekküldür. Kulun, tüm işlerini Mevlâsına havâle etmesi ve O'nun yaptığı her işi gönül hoşluğu ile karşılaması, hiçbir hususta ne dil, ne de kalp ile O'na itiraz etmemesi, sızlanmaması, içinde rahatsızlık dahi hissetmemesidir. (Uludağ, a.g.e., s. 477.)

[254]. Ferağ: Vazgeçme, çekilip bırakma; kalbi Allah'tan gayrıya alakadan boşaltma.

[255]. Atvâr-ı seb'a: Yedi tavır, tabiat nefs, kalb, ruh, sır, hafî, ahfâ. Allah'ın insanı yedi tavırda yarattığını (Bkz. Nuh, 71/14) dikkate alan bazı mutasavvıflar bu tavırları yedi kat semâya, yedi gezegene, yedi vâdiye ve yedi iklime benzetirler. Attâr'ın *Mantıku'-Tayr*'ında bu yedi tavır ve yedi vâdi şu şekilde tesbit edilmiştir: Aşk, marifet, istiğnâ, tevhid, hayret, fakr, fenâ. Yedi tavrı daha başka şekillerde gösterenler de vardır. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 65.

[256]. Sadr: Göğüs, sîne demektir. Tasavvufta kalbin bir mertebesidir. Gönlünde İlâhî marifetin nurlarının ışıldamasıdır. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 409.)

[257]. Şerh-i sadr da denilir. Hz. Peygamberin (a.s.) göğsünün açılması mûcizesi. (Uludağ, a.g.e., s. 409.)

[258]. Şeğaf: Kalbin üzerini kaplayan ince zar. Tasavvufta aşk ve sevdâ anlamındadır. Beş derecesi vardır. a) Sevgilinin arzusunu yerine getirme, b) İçinde ondan başkasına yer vermeme, c) Hakk'ın düşmanına düşman olma, d) Hakk'ın dostuna dost olma, e) Âşıkla mâşuk arasındaki halleri gizli tutma. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 448.)

[259]. Fuâd: Kalb, gönül demektir. Kalbin içi, kalb zarı anlamlarında da kullanılır. Tasavvufta Hak ile bâtılı ayıran ayrıntılı bilgi demektir. Kimi mutasavvıflara göre kalbin derecelerinden üçüncüsüdür. **"Gözün gördüğünü gönül yalanlamadı."** (Necm, 53/11) âyetinde de fuâd kelimesi geçer. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 182.)

[260]. Burada, "*Allah'ım, bana eşyanın hakikatini göster*" buyuran Peygamberimizin hadisine telmih vardır.

[261]. Yüce Allah'ın beyti, tecellî mahalli. Burada *"Yere göğe sığmam, mü'min kulumun kalbine sığarım"* buyrulan kudsî hadise telmih vardır.

[262]. Ayne'l-yakîn: Gözle ve görerek elde edinilen bilgi. İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn adı verilen üç yakîn mertebesinden ikincisi. Kalbin, müşâhade yoluyla hakîki vahdeti görmesi. Nihayet bu haldeki sûfîye göre bu sözleri söyleten kendisi değil, kudret dilidir. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 73.)

[263]. Teveccüh: Yönelme, öz alâka. Tasavvufta şeyhin Hakk'a, mürîdin mürşide yönelmesi, gönlünü ona bağlaması. (Uludağ, a.g.e., s.487.)

[264]. Keşf: Açığa çıkarma, perdenin açılması. Örtülü olanı açma, gizli olanı meydana çıkarma. Tasavvufta perdenin ötesindeki gaybî hususlara ve hakîki şeylere, bunları yaşayarak ve temâşâ ederek vâkıf olma. Beden ve his perdesinin kalkması ve ruh âleminin seyredilmesi. (Uludağ, a.g.e., s.286.)

[265]. Riyâzet: İdman, eğitme, terbiye ve ıslah etme, boyun eğdirme, çekici ama zararlı şeylerden uzak kalmaya, zor ama faydalı şeyleri yapmaya kendini alıştırma. Sûfîler az yemeye, az konuşmaya, az uyumaya, yalnız yaşamaya, sürekli zikir ve tefekkür etmeye alışan nefsin kurtulacağına inanırlar. (Uludağ, *a.g.e.*, s.399.

[266]. Marifet: Bilgi, tecrübe ve amelî bilgi, tanımak, âşinâlık. Tasavvufta sûfîlerin rûhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilâhî hakikatleri tadarak (iç tecrübe ile ve vasıtasız olarak) elde ettikleri bilgi, irfân. Bu yoldan Hakk'a dair elde edilen bilgiye marifetullah, buna sahip olan kişiye ârif-i billah (ârif, urefâ) denir. (Uludağ, *a.g.e.*, s.316.)

[267]. Mücâhede: Savaşmak, mücâdele etmek. Tasavvufta;

a) Şeriatça istenen fakat nefse zor gelen şeyleri nefs-i emmâreye yükleyerek onunla savaşmaktır ki, nefse karşı açılan savaş cihâd-ı ekberdir.

b) Nefsi ezmek, etkisiz hâle getirmek, hatta ölmeden evvel öldürmek, çile çekmek. (Uludağ, *a.g.e*., s. 348.)

[268]. Tasfiye: Saflaştırma, arındırma, pak ve temiz hâle getirme. Tasavvufta, şeriat ve marifet esasları dâhilinde kalbi temizleme. Mutasavvıflara göre insan ruhu, bu âleme melekût âleminden tertemiz gelmiş, fakat dünya ve madde kiriyle pislenmiştir. Eğer tasfiye-i nefs, tezkiye-i kalb yapılırsa, ruhu ve kalbi örten kirler ve ezelî hakikatler kavranır. (Uludağ, *a.g.e*., s. 471.)

[269]. Tezkiye: Temizlenme. Tasavvufta nefsi, ona bulaşan kir ve pastan temizleyerek onu nefs-i emmâre mertebesinden nefs-i mutmainne mertebesine çıkarmak, ruhu manevî kirlerden arındırmak. **"Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir."** (Şems, 91/9-10) (Uludağ, *a.g.e*., s. 491.)

[270]. Vahdet-i vücuda erip kendi varlığından geçerek *"Ene'l-Hak"* dediği için idam edilen Hallac-ı Mansûr'un sözü.

[271]. Fenâ-Bekâ: Geçici ve kalıcı olma. Fenâ, yokluk hiçlik demektir. Bekâ ise, kalıcı olma demektir. Tasavvufta kötü huyların davranışların yok olması fenâ, yerlerini güzel huyların ve iyi davranışların alması bekâdır. Kulun kendi nefsanî sıfat ve vasıflarından sıyrılıp çıkması fenâ, Allah'ın sıfat ve vasıflarıyla süslenmesi bekâdır. (Uludağ, a.g.e., s. 90.) Fenâ, tasavvufta kulun fiilini görmemesi hâlidir. Bu mertebede bulunanlar *"lâ fâile illallah"* derler. Üç türlü fenâ vardır. 1-Fenâ fi'l-kusûd: Kulun kendi şahsî irâde ve arzusuna göre değil, Allah'ın irâde ve arzusuna göre hareket etmesi, kendi irâdesini Allah'ın irâdesinde fânî kılması, yok etmesi. Bu durumdaki sâlik *"Lâ ma'bûde illallah", "Lâ maksûde illallah", "Lâ matlûbe illallah", "İlâhî ente maksûdî ve rızake matlûbî"* der. 2-Fenâ fi'ş-şuhûd: Allah'tan başka bir şey görmeme, aşk ve vecdin tesiriyle her şeyi Allah'ın tecellîsi olarak görme. *"Lâ- meşhûde illallah"* bu haldeki sâliklerin sözüdür. 3-Fenâ fi'l-vücûd: Varlıkta fânî olma, her şeyi hem Allah olarak görme, hem Allah olarak bilme ve bu hâle zevkle ulaşma. Bu mertebede bulunanlar: *"Lâ mevcûde illallah"* derler. (Uludağ, a.g.e., s. 174.)

[272]. Şuhûd: Görme, müşâhade, temâşâ demektir. Tasavvufta, İlâhî tecellîleri temâşâ, mânâ âlemini seyretme. (Uludağ, *a.g.e*., s. 458.)

[273]. Amâ: Bulut, yoğun ve karanlık bulut, hafif ve ince bulut, körlük. Tasavvufta, ehadiyet mertebesi. Bu mertebede ululuk (celâl) perdesinde bulunan Allah'ı ondan başkası ne bilir, ne de tanır. (Uludağ, *a.g.e*., s. 45.

[274]. Ehadiyet mertebesi: Tasavvufta zât mertebesine verilen isim. Bu mertebede teklik (ehadiyet) sıfatı müstesna hiçbir sıfat, isim ve nisbet dikkate alınmaz. Hakk'ın ehadiyet mertebesinde ismi Ehad'dır. (Uludağ, *a.g.e*., s. 27.)

[275]. Mevâlîd-i selâse: Maden, bitki ve hayvan olmak üzere tabiatın üç âleminden bahseden ilim, tabiat ilmi.

[276]. Tecrid: Arapça'da tefrîd ile beraber olunca yalnız başına kalmak, tek tek yapmak mânâlarına gelen iki kelime. Tasavvufta, sâlikin dışını mal mülk arzusundan, içini de karşılık bekleme anlayışından arındırmasıdır. (Cebecioğlu, *a.g.e*., s. 641.)

[277]. Tecerrüd: Arapça'da soyunmak mânâsına bir kelime. Tasavvuf ıstılahında, Allah'tan başka her şeyden sıyrılıp Allah'a yönelmektir. (Cebecioğlu; *a.g.e.*, s. 641.)

[278]. Burada şu âyet-i kerimeye telmih vardır**:"Aralarındaki mesafe iki yay uzunluğu kadar veya daha azdı."** Bkz. Necm sûresi 53/9.

[279]. Nefs-i nâtıka: İnsan ruhu, insanın canlılar arasındaki yerini belli eden cevher.

[280]. Kimyâ-yı saâdet: Rûhun maddiyattan ayrılarak maneviyâta geçmesi.

Meğer o kimseler ola ki, Hakk'ın ezelî yardımı ve bitmeyen hidayetine nâil olup gözlerinden gaflet perdesini kaldırıp atmışlardır. Gerçi onlar her ne kadar bu cisimler âlemiyle bir alâka kurmuşlarsa da bazılarından ruhlar âlemi aslâ örtülü kalmamıştır. Bazılarında örtülü olmuş ise de en az bir teveccüh ile keşf olunup gaflet perdesinde takılıp kalmamıştır.

5-Madem ki Hakk'a erdi; her ne sıfatla bulduysa O'nu. Secde edip O'na isteyerek der ki; sana yakınım.

Siyah noktanın sırr-ı istivâsı; cisimlerden, şekillerden ve renklerden uzak bir fert ve mücerret bir noktadır. Bu mücerret nokta, o ilk akıl (akl-ı evvel) ve mükemmel ruh (rûh-ı ekmel) olan büyük noktanın (nokta-i kübrâ) karşılığında mükemmel bir ayna ve tam bir zuhûr yeridir (mazhar-ı tam). Âhireti düşünen akıl (akl-ı meâd) o büyük noktanın eseridir ki kimi kalplere gelmiştir. Nitekim hadis-i şerifte; "*Akıl kalpteki bir nurdur*" şeklinde buyurulmuştur. Yani maneviyât güneşinin (şems-i bâtın) ışığı mü'minlerin kalplerine dolmuştur. Nitekim cihanın büyük noktası devamlı bir şekilde her an mürekkep harfleri ve mevâlîdi (maden, bitki ve hayvan) ortaya çıkarmaktan geri durmaz. Aynı şekilde insanî hakikatin noktası da gece gündüz kesintisiz olarak harflerin havatırını ortaya çıkartmaktan bir an bile

geri durmaz. Çünkü hayvanî ruh (rûh-ı hayvanî) uykuya varıp bedenin hisleri etkisiz kaldığında rüya gören nokta uyku bilmez ve tesirini yitirmez, gündüz ise düşünceleriyle türlü türlü işler yapmaktan ayrı kalmaz. **[199/b]**

1-Tecrîd ve tecerrüd gönül hânesine varan yoldur. Bir hâne ki virânedir, o hâne gönüldür.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Vücûd-ı akdes (en kutsal varlık) olan âlem-i lâhûttan (ilâhî âlem) gelen her feyz, vücûd-ı mukaddes (temiz varlık) olan **[200/b]** âlem-i ceberûta (ilâhî kudret), oradan da âlem-i ervâh (ruhlar âlemi) olan âlem-i melekûta (bâtın âlemi) iner. Oradan âlem-i ecsâm (cisimler âlemi) olan âlem-i nâsûta (insanlık âlemi) iner. Buna âlem-i mülk, âlem-i zahir, âlem-i şehâdet, âlem-i dünya, âlem-i kevn ü fesâd ve âlem-i sûret de denilir.

Kalbin ilk derecesinde aklını kullanıp hakkı bâtıldan ayırarak mü'min olursun. İkinci derecesi sadru'l-kalptir. Bu mertebede düşünce ehlinden göğsün açılması (inşirâh-ı sadr) zevkini bulursun. Üçüncü derecesi kalbin sevgisi (hubbetü'l-kalp) mertebesidir. Bu mertebede üzüntü ve sevinçleri unutup manevî âlemin isteklerine göre uçarsın, o şevk ile konakları geçersin. Dördüncü derecesi kalbin ruhu ve canıdır (mühcetü'l-kalb). Rahmân'dan gelen cemâlî sıfatların ilhamları ile nefisten gelen celâlî sıfatların ilhamlarını bulup sezgi gücü (firâset) ile aralarındaki farkı bilirsin. Beşinci derecesi şeğaftır. Bu mertebede seni Hakk'ın cezbesi alır ve dünya sevgisinden tamamen geçerek az gülersin. Altıncı derecesi fuâd'dır. Bu mertebede Rahmân'dan kalbe gelen mânâlar (vâridat) hâsıl olup nefsin vesveselerinden kurtularak cemâle mazhar olursun. Yedinci derecesi süveydâdır. Bu dereceyi doğruluk ve sadâkatle elde ederek sıddıklardan olursun. Kalbini cemâl aynası ve Hakk'ın nazargâhı olarak bulursun. Nurla, huzurla ve sevinçle dolarsın. Zaman ve mekândan dışarı çıkarsın. Makãmın olan en yüce göğe (semâ-yı amâ) yükselirsin. Her şeye gücü yeten Allah'ın katında peygamberler ile birlikte doğruluk durağına (mak'ad-ı sıdk) gidersin. Sonsuz olarak orada huzur bulup zevk alırsın.

İnsan kalbinin yedi derecesini (etvâr-ı seb'a) ve hallerini bildirir.

6-Eğer eşyanın hakikatini keşfedebilirsen, hakikat zeminine sağlam binalar kurdun demektir.

Buradan da asıl kãbiliyetleri olan (istîdâd-ı aslî) insan âleminin içine (âlem-i bâtın-ı insan) iner. *"Saîd anasının karnında saîddir*" hadisi bu toplu mânânın açıklaması mahiyetindedir. Yukarıda bahsi geçen yol, iniş yoludur ki Rab'den kullarına (merbûb) gelen yoldur. O halde âlemlerin Rabb'inin

feyzi hangi yol ve hangi vasıf ile inerek kuluna geldiyse, yine o yoldan o hâl üzere aynı şekilde âlemlerin Rabbi'ne dönüş yapar. Hakk'ın benzersiz yardımının kendisini cezb etmesiyle makãmına yükselir. "*Allah'a giden yollar, mahlûkatın nefeslerinin adedi kadardır"* sözünün mânâsı budur.

6-Kibri bırak; o aşağıların da aşağısıdır ki, sevgilinin *"ev ednâ"* yakınlığına böyle erişilir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsanın kalbi olan ruhu, ruhlar âleminde iken kendi yaratıcısını perdesiz olarak görmüş, bilmiş ve ne hizmet için yaratıldığını anlamıştı. "Kâlû belâ" ("Evet" dediler) meclisinde "e-lestü bi-Rabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) bâdesiyle mest olmuştu. Orada herkesin müşâhadesi, şüphesiz "ayne'l-yakîn" mertebesini bulmuştu. Hz. Âdem'in (a.s.) bütün zürriyeti peygamberler ile beraber muradını almıştı. Sonra gönül, o kavuşma âleminden bu ayrılık dünyasına, o muhabbet meclisinden bu sıkıntı menziline, o ruhâniyetten bu cismâniyete inmekle gizlice hisler perdesine girip beden sınırıyla sınırlanmış oldu. Cismânî istekler ona üstün gelip hayvanî sıfatlarla doldu. Bu halde insan kalbi gaflet elbisesi ile örtülü olduğundan, o yakınlık (üns) meclisini unutup bu geçici durağı (dünya) sonsuz sanıp bu cehennemi (dâru'l-bevâr) durup yerleşme yeri olarak tercih etti.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yolunun yolcusu, insan kalbinin hakikatini ve değerli ruhun ilgi ve alâkasını nitelikleriyle bilmelidir. Kalbin makãmı ve merkezi, işte bu yürektir. Yukarıda açıklandığı üzere yüreğin ortasında siyah bir nokta vardır ki o, "süveydâ"nın yeridir. Bu siyah nokta, cihanın ruhu ve insan âleminin arşı olan maneviyât güneşinin doğuş yeridir ki o, ismi kalp ve yürek anlamına gelen "cenân"dır. İnsan ruhunun çıkış yeri olan en büyük noktanın aynasıdır. Bu siyah noktayla alâkalı olan can, beden ikliminde sultan olan nefs-i nâtıkadır. Büyük gizli nokta olan (nokta-i kibriyâ-yı nihân) akl-ı küll'ün (tüm akıl) halifesidir. Bu siyah noktanın büyüklük ve şânı dış görünüşünde değildir. Onun büyüklüğü ancak sırr-ı istivâsında ortaya çıkar. Bu sırra insanlıktan geçerek, meleklik makãmına varmış kimse erebilir. O kimse, gözlerin görmediğini görür. Huzur ve üns meclisini bulur.

Şu halde bu faydalı açıklama kalbi tanımak (mârifet) için yeterlidir. Nitekim Hak teala bir kudsî hadisinde insan kalbinin yüceliğini kullarına duyurmak için şöyle buyurmuştur: "*Benim Arş'tan büyük, Kürsî'den geniş, melekûttan süslü, Cennet'ten temiz bir hazinem vardır. Onun yeri iman,*

göğü marifet, güneşi şevk, ayı muhabbet, yıldızları düşüncelerdir. Bulutu akıl, yağmuru merhamet, nehirleri hizmet, ağaçları ibadet, meyveleri güzel huylar, köşkleri ise himmettir. Onun dört direği vardır: Tevekkül, tefvîz, sabır ve rıza. Dört kapısı vardır: İlim, yumuşak huyluluk (hilm), zikir ve üns. Dikkat ediniz; İşte o, kâmil ve ârif olan kulun kalbidir."

Şu halde, insanî hakikat (hakikat-ı insâniyye) o süveydânın sırrıdır ki her zaman endişe duyar ve rüya icad eder. O, his ve kuvvetlerin özünün özüdür. Bu seslerle söylenilen harflerden (hurûf-ı esvât) ortaya çıkan kelimeler, o noktanın harfleri olan düşünce ve fikirlerin dış kabuğu ve zarflarıdır. O nokta, mânânın özüdür. Süveydâya takılıp kalan bir fert ve bir nokta olup güneş yuvarlağının mânâsıdır. Onun manevî ışığı âhireti düşünen akıldır (akl-ı meâd) ki o kalpten beyne aksetmek suretiyle ışık salar. Nitekim güneş gökte iken onun ışıkları yeryüzüne gelir. Oradan havaya akseder ve bu şekilde dünyayı ışıklandırır, eşyaya hayat ve kuvvet verir. Aynı şekilde maneviyât güneşi de ahadiyet mertebesinden (amâ semâsı) insanî hakikat mertebesine (hakikat-i insânîye) ışık saçarken onun ışığı süveydâ noktasına dolup oradan beyne aksedip bu şekilde insan bedenine ait hisleri ve kuvvetleri ışıklandırarak âzâlara hayat ve kuvvet verir ve her biri kendi işiyle meşgul olur; yani dil söyler, kulak dinler ve göz görür. Hepsine o manevî nurun ışığı ve etkisi erişir ki bedenin her bölümünde başka bir fiil ve başka bir isim ile kendi işini yapar.

6-Nâsır ve Mansûr vardı ve Mansûr dedi ki; "Ben apaçık Hakk'ım." Bu cümleyi esas söyleyen Nâsır'dır, ona tercüman olan ise Mansûr.

Çünkü Hak tealanın ilminde, yaratılmış olan bütün şeylerin suretleri vardır. Bu, bir tür bizim akletmemiz (taakkül) ve zihinde kurmamız (tasavvurumuz) gibidir. Gerçi Allah'ın ilmi zâtının gayrı değildir, fakat ilmî kayıtlar itibarıyla ona "amâ âlemi" ve mânâlar âlemi denilmiştir. Amâ âleminin aslı, "lâhût âlemi"dir ki evliyâ arasında "en kutsal varlık" (vücûd-ı akdes) olarak bilinir. Ahadiyyet mertebesine işarettir.

5-Olmasa (içinde) kibirle riyâ; sensin (o zaman) Beyt-i Kibriyâ. Gizli hazineler hep seninledir; tarif edemem gönül seni.

Kalbin ilk derecesinde aklını kullanıp hakkı bâtıldan ayırarak mü'min olursun. İkinci derecesi sadru'l-kalptir. Bu mertebede düşünce ehlinden göğsün açılması (inşirâh-ı sadr) zevkini bulursun. Üçüncü derecesi kalbin sevgisi (hubbetü'l-kalp) mertebesidir. Bu mertebede üzüntü ve sevinçleri unutup manevî âlemin isteklerine göre uçarsın, o şevk ile konakları geçersin. Dördüncü derecesi kalbin ruhu ve canıdır (mühcetü'l-kalb).

Rahmân'dan gelen cemâlî sıfatların ilhamları ile nefisten gelen celâlî sıfatların ilhamlarını bulup sezgi gücü (firâset) ile aralarındaki farkı bilirsin. Beşinci derecesi şeğaftır. Bu mertebede seni Hakk'ın cezbesi alır ve dünya sevgisinden tamamen geçerek az gülersin. Altıncı derecesi fuâd'dır. Bu mertebede Rahmân'dan kalbe gelen mânâlar (vâridat) hâsıl olup nefsin vesveselerinden kurtularak cemâle mazhar olursun. Yedinci derecesi süveydâdır. Bu dereceyi doğruluk ve sadâkatle elde ederek sıddıklardan olursun. Kalbini cemâl aynası ve Hakk'ın nazargâhı olarak bulursun. Nurla, huzurla ve sevinçle dolarsın. Zaman ve mekândan dışarı çıkarsın. Makãmın olan en yüce göğe (semâ-yı amâ) yükselirsin. Her şeye gücü yeten Allah'ın katında peygamberler ile birlikte doğruluk durağına (mak'ad-ı sıdk) gidersin. Sonsuz olarak orada huzur bulup zevk alırsın.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Vücûd-ı akdes (en kutsal varlık) olan âlem-i lâhûttan (ilâhî âlem) gelen her feyz, vücûd-ı mukaddes (temiz varlık) olan **[200/b]** âlem-i ceberûta (ilâhî kudret), oradan da âlem-i ervâh (ruhlar âlemi) olan âlem-i melekûta (bâtın âlemi) iner. Oradan âlem-i ecsâm (cisimler âlemi) olan âlem-i nâsûta (insanlık âlemi) iner. Buna âlem-i mülk, âlem-i zahir, âlem-i şehâdet, âlem-i dünya, âlem-i kevn ü fesâd ve âlem-i sûret de denilir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Marifetullahı isteyen (tâlib) eğer bir tenhaya çekilip günlerce orada kalarak beş dış duyu organını etkisiz kılar ve can u gönülden ism-i celâl (Allah) zikrine sessizce devam ederse, nefsine haklarını verip hazlarından men ederek onunla mücâdele (mücâhede) ederse, kalbinden kötü ahlâkı tasfiye edip güzel ahlâk ile süslerse sözleri, davranışları ve ahlâkı ile Habîb-i Ekrem'in (s.a.v.) izinde giderse, bir gün bir gecede yüz dirhem yiyecekle iktifa edip dört saat uyku ile yetinerek bu eğitimini (riyâzet) tamamlarsa; onun kalbi melekût âlemi ile öyle bir derece münasebet elde eder ki, cisimler âleminden habersiz olup gider. Göklerin melekûtunu seyran eder ve marifet devletine erişir.

8-Sana şu hâl ola ki; *"Zâtımı tesbih ederim, şânım ne yücedir!*" Kimin bu hâl ile âyinesini sorarsın sen?

3-Gönülde bu devlet varken, feleğe minneti yoktur. Ârifin Allah'tan başkasına meyli yoktur, ferağı vardır.

İnsan bu kimyâ-yı saadete kãbiliyetine göre bir yılda ya da bir ayda veya bir günde veyahut da bir saatte ulaşır. Hak teala Kelâm-ı Kadîm'inde; **"Ona**

kendi ruhumdan üfledim” (Hicr, 15/29) buyurarak kendi temiz zâtına bağladığı izâfî ruha ulaşmış ve her muradını almış olur.

1-Tecrîd ve tecerrüd gönül hânesine varan yoldur. Bir hâne ki virânedir, o hâne gönüldür.

Şu halde, eğer Hak tealanın hidayeti sana da yol gösterici olursa, sen de Hakk’a yakınlık meclisini unutmayıp orasını arzu edersin. Bu temiz ruhu, dünya alâkalarından ve Allah’ı unutturan engellerden kurtarıp gönülden O’na yönelirsin. Böylece o yüce sevgi ve dostluk ile aslını bulursun. Yani gönül, kendi âleminde fenâsız bekaya, sıkıntısız safâya, şüphesiz irfâna, engelsiz cemâle ve sonsuz nimete kavuşursun.

Kalbin ilk derecesinde aklını kullanıp hakkı bâtıldan ayırarak mü’min olursun. İkinci derecesi sadru’l-kalptir. Bu mertebede düşünce ehlinden göğsün açılması (inşirâh-ı sadr) zevkini bulursun. Üçüncü derecesi kalbin sevgisi (hubbetü’l-kalp) mertebesidir. Bu mertebede üzüntü ve sevinçleri unutup manevî âlemin isteklerine göre uçarsın, o şevk ile konakları geçersin. Dördüncü derecesi kalbin ruhu ve canıdır (mühcetü’l-kalb). Rahmân’dan gelen cemâlî sıfatların ilhamları ile nefisten gelen celâlî sıfatların ilhamlarını bulup sezgi gücü (firâset) ile aralarındaki farkı bilirsin. Beşinci derecesi şeğaftır. Bu mertebede seni Hakk’ın cezbesi alır ve dünya sevgisinden tamamen geçerek az gülersin. Altıncı derecesi fuâd’dır. Bu mertebede Rahmân’dan kalbe gelen mânâlar (vâridat) hâsıl olup nefsin vesveselerinden kurtularak cemâle mazhar olursun. Yedinci derecesi süveydâdır. Bu dereceyi doğruluk ve sadâkatle elde ederek sıddıklardan olursun. Kalbini cemâl aynası ve Hakk’ın nazargâhı olarak bulursun. Nurla, huzurla ve sevinçle dolarsın. Zaman ve mekândan dışarı çıkarsın. Makãmın olan en yüce göğe (semâ-yı amâ) yükselirsin. Her şeye gücü yeten Allah’ın katında peygamberler ile birlikte doğruluk durağına (mak’ad-ı sıdk) gidersin. Sonsuz olarak orada huzur bulup zevk alırsın.

Şu halde bu faydalı açıklama kalbi tanımak (mârifet) için yeterlidir. Nitekim Hak teala bir kudsî hadisinde insan kalbinin yüceliğini kullarına duyurmak için şöyle buyurmuştur: “*Benim Arş’tan büyük, Kürsî’den geniş, melekûttan süslü, Cennet’ten temiz bir hazinem vardır. Onun yeri iman, göğü marifet, güneşi şevk, ayı muhabbet, yıldızları düşüncelerdir. Bulutu akıl, yağmuru merhamet, nehirleri hizmet, ağaçları ibadet, meyveleri güzel huylar, köşkleri ise himmettir. Onun dört direği vardır: Tevekkül, tefvîz, sabır ve rıza. Dört kapısı vardır: İlim, yumuşak huyluluk (hilm), zikir ve üns. Dikkat ediniz; İşte o, kâmil ve ârif olan kulun kalbidir.”*

. Mansûr: “Ene’l-Hak” dediği için idam edilen Hak âşığı Hallac-ı Mansûr.

. Vücûd-ı akdes: Varlık, var olmak, varlık fikri anlamlarına geldiği gibi mevcûd (var olan) anlamına da gelir. Tasavvufta daha çok Allah’a Mevcûd-ı hakiki, diğer varlıklara mevcûd, mevcûdât denir. Tasavvufta Allah’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuûruna sahip olmaya “vahdet-i vücud” denilir. Bu düşünceye göre mutlak varlık olan Allah teala varlık mertebeleri (merâtib-i vücud) denilen çeşitli mertebelere inerek (tenezzül) tecellî etmektedir. Bu mertebeler itibârîdir. Vücud-i akdes, Hakk’ın mutlak varlığını ifade eden mertebedir. Bu mertebede hiçbir ibâre ve tarif söz konusu değildir. Kendisini ancak kendisi bilir. Bu mertebeye ahadiyyet mertebesi denilir. Bazıları Allah’ın saf birliği anlamında âlem-i lâhût da derler. (Daha fazla bilgi için bkz. Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İFAV., c. I. Mukaddime kısmı.

. Feyz-Fuyûzât: Taşmak, coşmak anlamınadır. Tasavvufta, tasavvuf yolcusunun çalışması ve çabalaması sözkonusu olmaksızın Allah tarafından onun kalbine herhangi bir husûsun verilmesidir. Her an tecellî eden feyz aracılığı ile meydana gelen varlıklar, özündeki imkân itibarıyla yok olmakta, fakat tecellî eden Hakk’ın feyziyle aynı zamanda var olmaktadır. Uludağ, a.g.e., s. 179.

. Âlem-i ceberût: Allah’ın kudret ve irâdesinden başka hiçbir güç ve irâdenin sözkonusu olmadığı âlem. Tasavvufta, mülk ve melekût, diğer bir deyişle şehâdet ve gayb, yani maddî ve manevî âlemlerin arasında bulunan orta âlem. Ceberût âlemi, cismanî âlemin de rûhânî âlemin de bazı özelliklerine sahiptir. Uludağ, a.g.e., s. 110. Ceberût, birinci taayyün ve şuhûd-ı mücmelden ibarettir ki, Allah diye isimlendirilir. Onun için “Hû” isminin zikrine lâhûtî, Allah isminin zikrine ceberûtî derler. Konuk, a.g.e., c. Mukaddime kısmı.

. Âlem-i ervâh: Ruhlar âlemi (âlem-i ervâh): Dünyaya gelmeden önce ve öldükten sonra insan ruhlarının bulunduğu âlem.

. Âlem-i Melekût: Arş’tan yeryüzüne kadar olan âleme, melekût âlemi denir.

. Nâsût âlemi: Şehâdet âlemi ile “hazret-i insan”ın toplamından ibarettir.

. İnsân-ı kâmil: Ergin kişi, olgun adam. Tasavvufta Allah’ın yeryüzündeki halifesi olması itibarıyla O’nun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan ve beş makãmı, yani varlığın esas mertebelerini tümüyle kendisinde toplayan insan. Uludağ, a.g.e., s. 250.

. Müslim, Kader, 1.

. Himmet: Bir kemâl hâlini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün rûhânî güçleriyle birlikte kalbin Hakk'a yönelmesi. Himmet, hâlis ve iyi niyettir. İsâbetli ve sıhhatli karar her şeyden önde gelir. (Uludağ, a.g.e., s. 227.)

. Tevekkül: Güvenme, bel bağlama, vekil tayin etme, havâle etme demektir. Tasavvufta Allah'ın katında olana güvenip halkın elinde ve avucunda olan şeye göz dikmemektir. Her hâlükârda sadece Allah'a sığınma. (Uludağ, a.g.e., s. 488.)

. Bu mısrada **"İsteyerek veya istemeyerek** (buyruğuma) **gelin" dedi. "İsteyerek geldik" dediler."** (Fussilet sûresi 41/11) âyetine telmih vardır.

. **"Rahmân Arş'a istivâ etmiştir."** (Tâhâ, 20/5) Bu âyetteki "istivâ" kelimesinden çok çeşitli ve derin anlamlar çıkartılmıştır. İslâm âlimlerinin kimisi zâhiriyle yetinip mânâsını Allah bilir derken kimisi de müteşâbih âyetlerdendir, uygun bir tevili lâzımdır demiş ve çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Sırr-ı İstivâ ise, Mevlevî tâbirlerindendir. Siyah bir şerit adı olan istivâ yüksek bir alâmet sayılırdı. Cenâb-ı Mevlânâ'dan kalmış olup iki yollu olan "külâh-ı seyfî" veya "kılıcî taç" yollarına takılan şeride sırr-ı istivâ denilirdi. Bu tâcı ancak Rahmân'ın cezbesiyle "istivâ" nın sırrına vâkıf olan mümtaz zatlar giyebilirdi. M. Zeki Pakalın, a.g.e., c. III., s. 207.

. Siyah mânâsına gelen "sevâd" kelimesinden küçültme ismi olarak siyahcık demektir. Mutasavvıflara göre kalpte mevcut olan siyah noktadır. Öte yandan kalpteki gizli günâha da süveydâ adı verilir. Kalpteki bu nokta inanmayanlar için günah ve şekâvet, inananlar için ise basîret ve idrak mahalli olarak bilinir. Tercüman, a.g.e., s. 648.

. Nefs-i nâtıka: Bizâtihi maddeden mücerred, ama maddeyle faaliyette bulunan cevher demektir.

. Nokta: Tasavvufta çok önemli bir konu olarak kabul edilir. Mutasavvıflara göre İlâhî ilim noktada toplanmıştır. Gerçek varlık Allah'tır. Binâenaleyh her şey noktadan vücud bulmuştur. Bu cihetten nokta aynı zamanda tevhîd-i ilâhîyi temsil etmektedir. Nokta hakîki birlik, tüm çokluğun aslıdır. Noktanın hareket ettirilmesinden hat (çizgi) meydana gelir. Hat ikinci teayyüne işaret eder. Nokta zâtın tecellîsidir. Bütün harflerin, kelimelerin ve rakamların esasının nokta olması tek varlığın çokluk şeklinde görünmesinin güzel bir örneğidir. Ayrıca Hz. Ali'ye nisbet edilen bir sözde de şöyle buyrulmuştur: "*İlim bir noktadır. Onu câhiller çoğaltmıştır."* (Uludağ, a.g.e., s. 375, Tercüman, a.g.e., s. 530.

. Akl-ı evvel: İlk akıl, "*Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır"* hadîsi ile bu akla işaret edilmiştir. Buna vahdet mertebesi, nur-ı Muhammedî, Cebrâil, insanın hakikati, Arş gibi adlar da verilir. Sudûr nazariyesine göre akl-ı evvel Allah'tan ilk zuhûr eden şeydir. Allah ilk önce onu, sonra onun aracılığı ile tüm diğer şeyleri yaratmıştır.

. Harf, çoğulu huruf: Tasavvufta akıl ve nefis gibi dış âlemde var olan basit (yalın) hakikatlerdir. Harf ayrıca Hakk'ın kuluna açıkladığı ifade anlamında da kullanılmıştır. Âlemde her şeyin harflerden zuhûr ettiğine inanan Bâtınî bir akım olan Hurûfîlik de vardır.

. Amâ: Bulut, yoğun ve karanlık bulut, hafif ve ince bulut ve körlük anlamlarına gelir. Tasavvufta ahadiyet mertebesine denilir. Bu mertebede ululuk (celâl) perdesinde bulunan Allah'ı ondan başkası ne bilir, ne de tanır. Bu mertebeye "amâ-i mutlak" "gaybü'l-gayb" ve "hakîkatü'l-hakâik" gibi isimler de verilir. Allah halkı yaratmadan evvel nerede idi sorusuna Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Amâda idi, bunun ne altında ne de üstünde hava vardı*" buyurmuştur. (Uludağ, a.g.e., s.45.)

. Âlem: Kâinât, bütün yaratılmış varlıklar, dünya, cihan, belli bir sınıfı meydana getiren varlıkların ya da canlıların oluşturduğu varlık toplulukları. Gayb âlemi- şehâdet âlemi: "*Allah gaybı ve şehâdeti bilir."* (Haşr, 59/20) Bu âyette insanın duyu organları ile bilemeyeceği ve akılla kavrayamayacağı varlıklara gayb, insanın bilme alanına giren varlıklara şehâdet denilmiştir. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 38-39.)

. Bkz. Tâhâ sûresi 20/5. İstivâ; müsâvî olma, kasdetme, doğrulama, hakim olma, kaplama ve kurulma mânâlarına gelir. Tasavvufta istivâ olunan şey üzerinde zuhûr ve tecellî etmektir. Hak, istivâ eden, arş istivâ edilendir. İki türlü istivâ vardır. İlâhî istivâ ve Rahmânî istivâ. Her ikisi de Hakk'ın insan arşına (kalbine) istivâ etmesi yani onu kuşatmasıdır. Ancak ilahi istivâda kalp daire Hak bu dairenin merkezi iken Rahmânî istivâda Hak daire, arş onun merkezidir. Uludağ Süleyman, *a.g.e*., s. 194.

Eğer insan o temiz özü, bu kötü huylu lezzetlere müptelâ etmediyse, bir isteğini alabilmek için yüz yerde rezaletler ile namerd olmadıysa ve her muradını terk edip kendini dünyada misafir bildiyse, gönülden içeri girip kendi asıl vatanına yöneldiyse, kötü ahlâktan temizlenerek sıhhat bulduysa, tabiat hapishanesinden çıkıp özgür kaldıysa, elbette o kimse gönül ülkesinde ruh tahtının üzerine oturur, kendi âleminde sultan olur. Allah'tan başka her şeyi unutup şühûd denizine dalar, Mevlâ'sını bulur.

. Nâsır: Yardım edici, Allah teala. Burada, "Hak ve hakikati anlayıp anlatmada kuluna yardımcı olan Allah Teala" mânâsı kast edilmiştir.

Siyah noktanın sırr-ı istivâsı; cisimlerden, şekillerden ve renklerden uzak bir fert ve mücerret bir noktadır. Bu mücerret nokta, o ilk akıl (akl-ı evvel) ve mükemmel ruh (rûh-ı ekmel) olan büyük noktanın (nokta-i kübrâ) karşılığında mükemmel bir ayna ve tam bir zuhûr yeridir (mazhar-ı tam). Âhireti düşünen akıl (akl-ı meâd) o büyük noktanın eseridir ki kimi kalplere gelmiştir. Nitekim hadis-i şerifte; "*Akıl kalpteki bir nurdur*" şeklinde buyurulmuştur. Yani maneviyât güneşinin (şems-i bâtın) ışığı mü'minlerin kalplerine dolmuştur. Nitekim cihanın büyük noktası devamlı bir şekilde her an mürekkep harfleri ve mevâlîdi (maden, bitki ve hayvan) ortaya çıkarmaktan geri durmaz. Aynı şekilde insanî hakikatin noktası da gece gündüz kesintisiz olarak harflerin havatırını ortaya çıkartmaktan bir an bile geri durmaz. Çünkü hayvanî ruh (rûh-ı hayvanî) uykuya varıp bedenin hisleri etkisiz kaldığında rüya gören nokta uyku bilmez ve tesirini yitirmez, gündüz ise düşünceleriyle türlü türlü işler yapmaktan ayrı kalmaz. **[199/b]**

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Vücûd-ı akdes (en kutsal varlık) olan âlem-i lâhûttan (ilâhî âlem) gelen her feyz, vücûd-ı mukaddes (temiz varlık) olan **[200/b]** âlem-i ceberûta (ilâhî kudret), oradan da âlem-i ervâh (ruhlar âlemi) olan âlem-i melekûta (bâtın âlemi) iner. Oradan âlem-i ecsâm (cisimler âlemi) olan âlem-i nâsûta (insanlık âlemi) iner. Buna âlem-i mülk, âlem-i zahir, âlem-i şehâdet, âlem-i dünya, âlem-i kevn ü fesâd ve âlem-i sûret de denilir.

Meğer o kimseler ola ki, Hakk'ın ezelî yardımı ve bitmeyen hidayetine nâil olup gözlerinden gaflet perdesini kaldırıp atmışlardır. Gerçi onlar her ne kadar bu cisimler âlemiyle bir alâka kurmuşlarsa da bazılarından ruhlar âlemi aslâ örtülü kalmamıştır. Bazılarında örtülü olmuş ise de en az bir teveccüh ile keşf olunup gaflet perdesinde takılıp kalmamıştır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Vücûd-ı akdes (en kutsal varlık) olan âlem-i lâhûttan (ilâhî âlem) gelen her feyz, vücûd-ı mukaddes (temiz varlık) olan **[200/b]** âlem-i ceberûta (ilâhî kudret), oradan da âlem-i ervâh (ruhlar âlemi) olan âlem-i melekûta (bâtın âlemi) iner. Oradan âlem-i ecsâm (cisimler âlemi) olan âlem-i nâsûta (insanlık âlemi) iner. Buna âlem-i mülk, âlem-i zahir, âlem-i şehâdet, âlem-i dünya, âlem-i kevn ü fesâd ve âlem-i sûret de denilir.

Mülk âlemi iki kısımdır. Birinci kısmı, melekût âlemine bağlanmıştır. Arş, Kürsî ve yedi kat göklerdir. Ona ulvî âlem de derler. İkinci kısmı mülk

âlemine bağlanmıştır. Dört unsurdur. Onlardan doğan kâinât, gök boşluğu ve üç asıldır (mevâlîd-i selâse.) Buna en değersiz âlem (âlem-i süflâ), oluş ve bozuluş (kevn ü fesâd) âlemi de derler.

İnsan kalbinin mânâlarının hakikatını ve sırr-ı istivâsını bildirir.

6-Nâsır ve Mansûr vardı ve Mansûr dedi ki; "Ben apaçık Hakk'ım." Bu cümleyi esas söyleyen Nâsır'dır, ona tercüman olan ise Mansûr.

Tasfiye-i kalp ve tezkiye isteyen kimseye lazımdır ki ilk önce, beş duyu organının yollarını kapatsın. Böylece işitilenlerden, görülenlerden, koklananlardan, tadılanlardan ve giyilenlerden herhangi bir şeyin kalbe girmeyip sonra zararlı düşünceleri (havâtır) uzaklaştırarak hafiyyen ism-i celâl (Allah) zikrine devam etsin. Sonunda, gönlünde birlik (ahadiyet) denizinden hikmet pınarları kaynasın. Havatırı, keduratı ve masivayı oradan çıkartmış olsun. Gönlü Allah'tan uzaklaştıran şeylerden (mâsivâ) temizlenerek kalp bilgisinde (ilm-i sudûr) hüner sahibi olmuş olsun.

Siyah noktanın sırr-ı istivâsı; cisimlerden, şekillerden ve renklerden uzak bir fert ve mücerret bir noktadır. Bu mücerret nokta, o ilk akıl (akl-ı evvel) ve mükemmel ruh (rûh-ı ekmel) olan büyük noktanın (nokta-i kübrâ) karşılığında mükemmel bir ayna ve tam bir zuhûr yeridir (mazhar-ı tam). Âhireti düşünen akıl (akl-ı meâd) o büyük noktanın eseridir ki kimi kalplere gelmiştir. Nitekim hadis-i şerifte; "*Akıl kalpteki bir nurdur*" şeklinde buyurulmuştur. Yani maneviyât güneşinin (şems-i bâtın) ışığı mü'minlerin kalplerine dolmuştur. Nitekim cihanın büyük noktası devamlı bir şekilde her an mürekkep harfleri ve mevâlîdi (maden, bitki ve hayvan) ortaya çıkarmaktan geri durmaz. Aynı şekilde insanî hakikatin noktası da gece gündüz kesintisiz olarak harflerin havatırını ortaya çıkartmaktan bir an bile geri durmaz. Çünkü hayvanî ruh (rûh-ı hayvanî) uykuya varıp bedenin hisleri etkisiz kaldığında rüya gören nokta uyku bilmez ve tesirini yitirmez, gündüz ise düşünceleriyle türlü türlü işler yapmaktan ayrı kalmaz. **[199/b]**

Gönül tahtı heveslerden arınıp bayındır olunca, **"Rahmân arşa istivâ etti"** âyetini gör.

İnsan kalbinin nefis eğitimi (riyâzet) ile kendi âlemine yolculuk yaptığını, akl-ı küllden istifade ederek hikmet ilmiyle dolduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yolunun yolcusu, insan kalbinin hakikatini ve değerli ruhun ilgi ve alâkasını nitelikleriyle bilmelidir. Kalbin makãmı ve merkezi, işte bu yürektir. Yukarıda açıklandığı üzere yüreğin ortasında siyah bir nokta vardır ki o, "süveydâ"nın yeridir. Bu siyah nokta, cihanın ruhu ve insan âleminin arşı

olan maneviyât güneşinin doğuş yeridir ki o, ismi kalp ve yürek anlamına gelen "cenân"dır. İnsan ruhunun çıkış yeri olan en büyük noktanın aynasıdır. Bu siyah noktayla alâkalı olan can, beden ikliminde sultan olan nefs-i nâtıkadır. Büyük gizli nokta olan (nokta-i kibriyâ-yı nihân) akl-ı küll'ün (tüm akıl) halifesidir. Bu siyah noktanın büyüklük ve şânı dış görünüşünde değildir. Onun büyüklüğü ancak sırr-ı istivâsında ortaya çıkar. Bu sırra insanlıktan geçerek, meleklik makãmına varmış kimse erebilir. O kimse, gözlerin görmediğini görür. Huzur ve üns meclisini bulur.

İnsan ilk önce hayvan mertebesinden, sonra sırasıyla yırtıcı hayvan mertebesinden, şeytanlar mertebesinden, melekler mertebesinden, nefsâniyet mertebesinden geçmedikçe insaniyet mertebesine ulaşamaz. Fenâ ile kendinden geçmedikçe izâfî ruhla bâki olamaz. Ahlâkını düzeltmeyen kişi hayvan mertebesinde kalır, insan mertebesine gelemez. Ârif-i billah olup muradını alamaz. Çünkü insanda üç ruh vardır ki (bu anlamda) diğer hayvanlarla müşterektir. Birincisi, tabiî ruhtur. Onun yeri bütün bedendir. İkincisi, bitkisel ruhtur. Onun yeri ciğerdir. Üçüncüsü, hayvanî ruhtur. Onun yeri kalptir. Kızgınlık, şehvet ve ikisinden doğan kötü ahlâkın hepsi hayvanî ruhun özellikleridir. İnsanın dördüncü ruhu, düşünen özdür (nefs-i nâtıka) ki bu, insana mahsustur. Onun yeri, kalpte olan kara noktada (nokta-i sevdâ) bulunan hayvanî ruhtur. Onunla sıkı fıkı olmak, bunun belirgin özelliğidir. Eğer hayvanî ruh, bu insanî ruh üzerine galip gelip kızgınlık ve şehvetine bunu esir ettiyse, o kimse hayvan derekesine iner.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Marifetullahı isteyen (tâlib) eğer bir tenhaya çekilip günlerce orada kalarak beş dış duyu organını etkisiz kılar ve can u gönülden ism-i celâl (Allah) zikrine sessizce devam ederse, nefsine haklarını verip hazlarından men ederek onunla mücâdele (mücâhede) ederse, kalbinden kötü ahlâkı tasfiye edip güzel ahlâk ile süslerse sözleri, davranışları ve ahlâkı ile Habîb-i Ekrem'in (s.a.v.) izinde giderse, bir gün bir gecede yüz dirhem yiyecekle iktifa edip dört saat uyku ile yetinerek bu eğitimini (riyâzet) tamamlarsa; onun kalbi melekût âlemi ile öyle bir derece münasebet elde eder ki, cisimler âleminden habersiz olup gider. Göklerin melekûtunu seyran eder ve marifet devletine erişir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsanî ruh cisimler âlemine gelmeden önce ruhlar âleminde idi. Ruhlar âlemine gelmeden önce "âlem-i amâ" da idi. Bu "âlem-i amâ" mânâlar âleminden

kinâyedir ki, Hak tealanın zamanla mukayyet olmayan ilmindeki (ilm-i ezelî) suretlerden ibarettir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Kalpte olan siyah noktanın sırr-ı istivâsı, insanın hakikatidir ki (hakîkat-i insaniyye), onun hayat veren ruhudur. Nitekim Hak teala, Kelâm-ı Kadîm'inde Habîbi'ne; **"De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir"** (İsrâ, 17/85) buyurmuş ve bu insanî **[200/a]** ruhun bir Rabbânî emr olduğunu duyurmuştur. İş (emr) ise, canlı bir idrak kuvvetidir (hayy-i müdrike) ki onda başkasına hayat ve idrak verme kãbiliyeti vardır. Bu işin (emr) makãm ve merkezi, o siyah noktadır ki, ikiyüzlü ayna gibi yuvarlak ve cilâlıdır. Yani gayb âlemine de şehâdet âlemine de yönelik olarak yaratılmıştır. Eğer bu ayna cilâlı ve parlak olursa, onda gaybın nurları görünür. Manevî sırlar onda suret bulur.

Buradan da asıl kãbiliyetleri olan (istîdâd-ı aslî) insan âleminin içine (âlem-i bâtın-ı insan) iner. *"Saîd anasının karnında saîddir*" hadisi bu toplu mânânın açıklaması mahiyetindedir. Yukarıda bahsi geçen yol, iniş yoludur ki Rab'den kullarına (merbûb) gelen yoldur. O halde âlemlerin Rabb'inin feyzi hangi yol ve hangi vasıf ile inerek kuluna geldiyse, yine o yoldan o hâl üzere aynı şekilde âlemlerin Rabbi'ne dönüş yapar. Hakk'ın benzersiz yardımının kendisini cezb etmesiyle makãmına yükselir. "*Allah'a giden yollar, mahlûkatın nefeslerinin adedi kadardır"* sözünün mânâsı budur.

. Keşf: Açığa çıkarma, perdenin açılması. Örtülü olanı açma, gizli olanı meydana çıkarma. Tasavvufta perdenin ötesindeki gaybî hususlara ve hakîki şeylere, bunları yaşayarak ve temâşâ ederek vâkıf olma. Beden ve his perdesinin kalkması ve ruh âleminin seyredilmesi. (Uludağ, a.g.e., s.286.)

. Riyâzet: İdman, eğitme, terbiye ve ıslah etme, boyun eğdirme, çekici ama zararlı şeylerden uzak kalmaya, zor ama faydalı şeyleri yapmaya kendini alıştırma. Sûfîler az yemeye, az konuşmaya, az uyumaya, yalnız yaşamaya, sürekli zikir ve tefekkür etmeye alışan nefsin kurtulacağına inanırlar. (Uludağ, *a.g.e*., s.399.

. Marifet: Bilgi, tecrübe ve amelî bilgi, tanımak, âşinâlık. Tasavvufta sûfîlerin rûhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilâhî hakikatleri tadarak (iç tecrübe ile ve vasıtasız olarak) elde ettikleri bilgi, irfân. Bu yoldan Hakk'a dair elde edilen bilgiye marifetullah, buna sahip olan kişiye ârif-i billah (ârif, urefâ) denir. (Uludağ, *a.g.e.*, s.316.)

. Mücâhede: Savaşmak, mücâdele etmek. Tasavvufta;

a) Şeriatça istenen fakat nefse zor gelen şeyleri nefs-i emmâreye yükleyerek onunla savaşmaktır ki, nefse karşı açılan savaş cihâd-ı ekberdir.

b) Nefsi ezmek, etkisiz hâle getirmek, hatta ölmeden evvel öldürmek, çile çekmek. (Uludağ, *a.g.e*., s. 348.)

. Tasfiye: Saflaştırma, arındırma, pak ve temiz hâle getirme. Tasavvufta, şeriat ve marifet esasları dâhilinde kalbi temizleme. Mutasavvıflara göre insan ruhu, bu âleme melekût âleminden tertemiz gelmiş, fakat dünya ve madde kiriyle pislenmiştir. Eğer tasfiye-i nefs, tezkiye-i kalb yapılırsa, ruhu ve kalbi örten kirler ve ezelî hakikatler kavranır. (Uludağ, *a.g.e*., s. 471.)

. Tezkiye: Temizlenme. Tasavvufta nefsi, ona bulaşan kir ve pastan temizleyerek onu nefs-i emmâre mertebesinden nefs-i mutmainne mertebesine çıkarmak, ruhu manevî kirlerden arındırmak. **"Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir."** (Şems, 91/9-10) (Uludağ, *a.g.e*., s. 491.)

. Vahdet-i vücuda erip kendi varlığından geçerek *"Ene'l-Hak"* dediği için idam edilen Hallac-ı Mansûr'un sözü.

Şu halde bu faydalı açıklama kalbi tanımak (mârifet) için yeterlidir. Nitekim Hak teala bir kudsî hadisinde insan kalbinin yüceliğini kullarına duyurmak için şöyle buyurmuştur: "*Benim Arş'tan büyük, Kürsî'den geniş, melekûttan süslü, Cennet'ten temiz bir hazinem vardır. Onun yeri iman, göğü marifet, güneşi şevk, ayı muhabbet, yıldızları düşüncelerdir. Bulutu akıl, yağmuru merhamet, nehirleri hizmet, ağaçları ibadet, meyveleri güzel huylar, köşkleri ise himmettir. Onun dört direği vardır: Tevekkül, tefvîz, sabır ve rıza. Dört kapısı vardır: İlim, yumuşak huyluluk (hilm), zikir ve üns. Dikkat ediniz; İşte o, kâmil ve ârif olan kulun kalbidir."*

. Fenâ-Bekâ: Geçici ve kalıcı olma. Fenâ, yokluk hiçlik demektir. Bekâ ise, kalıcı olma demektir. Tasavvufta kötü huyların davranışların yok olması fenâ, yerlerini güzel huyların ve iyi davranışların alması bekâdır. Kulun kendi nefsanî sıfat ve vasıflarından sıyrılıp çıkması fenâ, Allah'ın sıfat ve vasıflarıyla süslenmesi bekâdır. (Uludağ, a.g.e., s. 90.) Fenâ, tasavvufta kulun fiilini görmemesi hâlidir. Bu mertebede bulunanlar *"lâ fâile illallah"* derler. Üç türlü fenâ vardır. 1-Fenâ fi'l-kusûd: Kulun kendi şahsî irâde ve arzusuna göre değil, Allah'ın irâde ve arzusuna göre hareket etmesi, kendi irâdesini Allah'ın irâdesinde fânî kılması, yok etmesi. Bu durumdaki sâlik *"Lâ ma'bûde illallah", "Lâ maksûde illallah", "Lâ matlûbe illallah", "İlâhî ente maksûdî ve rızake matlûbî"* der. 2-Fenâ fi'ş-şuhûd: Allah'tan başka bir şey görmeme, aşk ve vecdin tesiriyle her şeyi Allah'ın tecellîsi olarak görme. *"Lâ- meşhûde illallah"* bu haldeki sâliklerin sözüdür. 3-Fenâ fi'l-vücûd: Varlıkta fânî olma, her şeyi hem Allah olarak görme, hem Allah

olarak bilme ve bu hâle zevkle ulaşma. Bu mertebede bulunanlar: *"Lâ mevcûde illallah"* derler. (Uludağ, a.g.e., s. 174.)

. Şuhûd: Görme, müşâhade, temâşâ demektir. Tasavvufta, İlâhî tecellîleri temâşâ, mânâ âlemini seyretme. (Uludağ, *a.g.e*., s. 458.)

. Amâ: Bulut, yoğun ve karanlık bulut, hafif ve ince bulut, körlük. Tasavvufta, ehadiyet mertebesi. Bu mertebede ululuk (celâl) perdesinde bulunan Allah'ı ondan başkası ne bilir, ne de tanır. (Uludağ, *a.g.e*., s. 45.

. Ehadiyet mertebesi: Tasavvufta zât mertebesine verilen isim. Bu mertebede teklik (ehadiyet) sıfatı müstesna hiçbir sıfat, isim ve nisbet dikkate alınmaz. Hakk'ın ehadiyet mertebesinde ismi Ehad'dır. (Uludağ, *a.g.e*., s. 27.)

. Tefvîz: Teslim ve tevekküldür. Kulun, tüm işlerini Mevlâsına havâle etmesi ve O'nun yaptığı her işi gönül hoşluğu ile karşılaması, hiçbir hususta ne dil, ne de kalp ile O'na itiraz etmemesi, sızlanmaması, içinde rahatsızlık dahi hissetmemesidir. (Uludağ, a.g.e., s. 477.)

. Ferağ: Vazgeçme, çekilip bırakma; kalbi Allah'tan gayrıya alakadan boşaltma.

. Atvâr-ı seb'a: Yedi tavır, tabiat nefs, kalb, ruh, sır, hafî, ahfâ. Allah'ın insanı yedi tavırda yarattığını (Bkz. Nuh, 71/14) dikkate alan bazı mutasavvıflar bu tavırları yedi kat semâya, yedi gezegene, yedi vâdiye ve yedi iklime benzetirler. Attâr'ın *Mantıku'-Tayr'*ında bu yedi tavır ve yedi vâdi şu şekilde tesbit edilmiştir: Aşk, marifet, istiğnâ, tevhid, hayret, fakr, fenâ. Yedi tavrı daha başka şekillerde gösterenler de vardır. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 65.

. Sadr: Göğüs, sîne demektir. Tasavvufta kalbin bir mertebesidir. Gönlünde İlâhî marifetin nurlarının ışıldamasıdır. (Uludağ, *a.g.e*., s. 409.)

. Şerh-i sadr da denilir. Hz. Peygamberin (a.s.) göğsünün açılması mûcizesi. (Uludağ, a.g.e., s. 409.)

. Şeğaf: Kalbin üzerini kaplayan ince zar. Tasavvufta aşk ve sevdâ anlamındadır. Beş derecesi vardır. a) Sevgilinin arzusunu yerine getirme, b) İçinde ondan başkasına yer vermeme, c) Hakk'ın düşmanına düşman olma, d) Hakk'ın dostuna dost olma, e) Âşıkla mâşuk arasındaki halleri gizli tutma. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 448.)

. Fuâd: Kalb, gönül demektir. Kalbin içi, kalb zarı anlamlarında da kullanılır. Tasavvufta Hak ile bâtılı ayıran ayrıntılı bilgi demektir. Kimi mutasavvıflara göre kalbin derecelerinden üçüncüsüdür. **"Gözün**

gördüğünü gönül yalanlamadı." (Necm, 53/11) âyetinde de fuâd kelimesi geçer. (Uludağ, *a.g.e*., s. 182.)

. Burada, "*Allah'ım, bana eşyanın hakikatini göster*" buyuran Peygamberimizin hadisine telmih vardır.

Tasfiye-i kalp ve tezkiye isteyen kimseye lazımdır ki ilk önce, beş duyu organının yollarını kapatsın. Böylece işitilenlerden, görülenlerden, koklananlardan, tadılanlardan ve giyilenlerden herhangi bir şeyin kalbe girmeyip sonra zararlı düşünceleri (havâtır) uzaklaştırarak hafiyyen ism-i celâl (Allah) zikrine devam etsin. Sonunda, gönlünde birlik (ahadiyet) denizinden hikmet pınarları kaynasın. Havatırı, keduratı ve masivayı oradan çıkartmış olsun. Gönlü Allah'tan uzaklaştıran şeylerden (mâsivâ) temizlenerek kalp bilgisinde (ilm-i sudûr) hüner sahibi olmuş olsun.

. Yüce Allah'ın beyti, tecellî mahalli. Burada *"Yere göğe sığmam, mü'min kulumun kalbine sığarım"* buyrulan kudsî hadise telmih vardır.

. Ayne'l-yakîn: Gözle ve görerek elde edinilen bilgi. İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn adı verilen üç yakîn mertebesinden ikincisi. Kalbin, müşâhade yoluyla hakîki vahdeti görmesi. Nihayet bu haldeki sûfîye göre bu sözleri söyleten kendisi değil, kudret dilidir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 73.)

. Teveccüh: Yönelme, öz alâka. Tasavvufta şeyhin Hakk'a, mürîdin mürşide yönelmesi, gönlünü ona bağlaması. (Uludağ, a.g.e., s.487.)

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Vücûd-ı akdes (en kutsal varlık) olan âlem-i lâhûttan (ilâhî âlem) gelen her feyz, vücûd-ı mukaddes (temiz varlık) olan **[200/b]** âlem-i ceberûta (ilâhî kudret), oradan da âlem-i ervâh (ruhlar âlemi) olan âlem-i melekûta (bâtın âlemi) iner. Oradan âlem-i ecsâm (cisimler âlemi) olan âlem-i nâsûta (insanlık âlemi) iner. Buna âlem-i mülk, âlem-i zahir, âlem-i şehâdet, âlem-i dünya, âlem-i kevn ü fesâd ve âlem-i sûret de denilir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Vücûd-ı akdes (en kutsal varlık) olan âlem-i lâhûttan (ilâhî âlem) gelen her feyz, vücûd-ı mukaddes (temiz varlık) olan **[200/b]** âlem-i ceberûta (ilâhî kudret), oradan da âlem-i ervâh (ruhlar âlemi) olan âlem-i melekûta (bâtın âlemi) iner. Oradan âlem-i ecsâm (cisimler âlemi) olan âlem-i nâsûta (insanlık âlemi) iner. Buna âlem-i mülk, âlem-i zahir, âlem-i şehâdet, âlem-i dünya, âlem-i kevn ü fesâd ve âlem-i sûret de denilir.

. Mevâlîd-i selâse: Maden, bitki ve hayvan olmak üzere tabiatın üç âleminden bahseden ilim, tabiat ilmi.

. Tecrid: Arapça'da tefrîd ile beraber olunca yalnız başına kalmak, tek tek yapmak mânâlarına gelen iki kelime. Tasavvufta, sâlikin dışını mal mülk arzusundan, içini de karşılık bekleme anlayışından arındırmasıdır. (Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 641.)

. Tecerrüd: Arapça'da soyunmak mânâsına bir kelime. Tasavvuf ıstılahında, Allah'tan başka her şeyden sıyrılıp Allah'a yönelmektir. (Cebecioğlu; *a.g.e.*, s. 641.)

. Burada şu âyet-i kerimeye telmih vardır**:"Aralarındaki mesafe iki yay uzunluğu kadar veya daha azdı."** Bkz. Necm sûresi 53/9.

. Nefs-i nâtıka: İnsan ruhu, insanın canlılar arasındaki yerini belli eden cevher.

. Kimyâ-yı saâdet: Rûhun maddiyattan ayrılarak maneviyâta geçmesi.

Kalbin ilk derecesinde aklını kullanıp hakkı bâtıldan ayırarak mü'min olursun. İkinci derecesi sadru'l-kalptir. Bu mertebede düşünce ehlinden göğsün açılması (inşirâh-ı sadr) zevkini bulursun. Üçüncü derecesi kalbin sevgisi (hubbetü'l-kalp) mertebesidir. Bu mertebede üzüntü ve sevinçleri unutup manevî âlemin isteklerine göre uçarsın, o şevk ile konakları geçersin. Dördüncü derecesi kalbin ruhu ve canıdır (mühcetü'l-kalb). Rahmân'dan gelen cemâlî sıfatların ilhamları ile nefisten gelen celâlî sıfatların ilhamlarını bulup sezgi gücü (firâset) ile aralarındaki farkı bilirsin. Beşinci derecesi şeğaftır. Bu mertebede seni Hakk'ın cezbesi alır ve dünya sevgisinden tamamen geçerek az gülersin. Altıncı derecesi fuâd'dır. Bu mertebede Rahmân'dan kalbe gelen mânâlar (vâridat) hâsıl olup nefsin vesveselerinden kurtularak cemâle mazhar olursun. Yedinci derecesi süveydâdır. Bu dereceyi doğruluk ve sadâkatle elde ederek sıddıklardan olursun. Kalbini cemâl aynası ve Hakk'ın nazargâhı olarak bulursun. Nurla, huzurla ve sevinçle dolarsın. Zaman ve mekândan dışarı çıkarsın. Makãmın olan en yüce göğe (semâ-yı amâ) yükselirsin. Her şeye gücü yeten Allah'ın katında peygamberler ile birlikte doğruluk durağına (mak'ad-ı sıdk) gidersin. Sonsuz olarak orada huzur bulup zevk alırsın.

İKİNCİ BÂB

İrfan yolunun esasları olan az yeme, az uyuma, az konuşma, insanlardan ayrı kalma (uzlet-i nâs), daima zikir hâlinde olma ve tefekkürü altı fasıl ile açıklar.

BİRİNCİ FASIL

İrfan yolunun altı esasından birincisi olan az yemenin faydalarını ve özelliklerini sekiz madde ile açıklar.

Birinci Madde

Açlığın üstünlüklerini bir âyet-i kerîme ve pek çok hadis-i şerif ile açıklar.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak teala kullarına lütfuyla yemek hususunda dengeyi öğretip buyurmuştur ki: **"Yiyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez."** (A'râf, 7/31)

Hadis-i kudsîde şöyle buyurulmuştur: "*Ey Âdemoğlu! Şüphesiz ki ben şeref ve üstünlüğü bana kullukta yarattım. Hâlbuki insanlar onu sultanların kapılarının önünde istiyorlar. Nasıl elde edebilirler ki? İlmi açlıkta yarattım. İnsanlar ise onu çok yemede arıyorlar. Nasıl bulabilirler ki? Kalbin cilâsını seherde yarattım. İnsanlar ise onu çok uykuda istiyorlar. Nasıl bulsunlar ki?"*

"Ey Âdemoğlu! Karnın tok iken ilim ve amele nasıl heves duyacaksın? Çok uyku varken kalbinin cilâlanmasını nasıl isteyeceksin? Çok konuştuğun halde hikmeti nasıl elde edeceksin? İnsanlarla bu kadar içli dışlı olmuş iken benimle yakınlığı (üns) nasıl bulacaksın? İçinde dünya sevgisi varken benim sevgimi nasıl isteyeceksin? O halde ilim ve ameli açlıkta iste. Kalbin cilâsını seher vaktinde iste. Hikmeti susmakta ara, bana kavuşmayı ve benimle olmayı insanlardan ayrı kalmakta ara. Sevgimi ve rızamı dünyayı terk etmekte ara."

"Ey Âdemoğlu! Oruç benim içindir. Karşılığını ben veririm. Oruç tutanın iki sevinci vardır. Orucunu açtığı zaman sevinir. Bir de bana kavuştuğunda sevinir."

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) şefkatiyle ümmetine yemek âdâbını öğretmiş, tokluğun zararlarını açıklamış ve açlığın faydalarını duyurmuştur. Nitekim hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: *"Âdemoğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır. Ona neslinin devamı ve yaşaması için üç-beş lokmacık yeter. Kim aşırı yemek hastalığına müptelâ olup karnını doldurmak isterse, hiç olmazsa üçte birini yiyeceğine, üçte birini içeceğine ayırsın ki üçte birini de rahat nefes alıp vermek için ayırsın."* Ve buyurmuştur ki: "*Tok iken yemek yemek, hem hastalık (sebebidir), hem de haramdır."*[281]

Ve buyurmuştur ki: "*Çok yemek uğursuzluktur. Çok uyuyan ve çok yiyen ayıplanmıştır."* Ve buyurmuştur ki: "*Aç gözlülükle yemek yiyenin kalbi katılaşmıştır; hikmetten mahrum kalmış ve Hak tealayı unutmuştur."* Ve buyurmuştur ki: "*Hak teala bir kulunu severse onu, ucuz yemeklerin olduğu yerde bile aç bırakır."* Ve buyurmuştur ki: "*Hak tealanın kullarından evliyâsı, aç ve susuz olanlardır. Onları inciten şakidir ve yeri ise ateştir. Kim onları horlayarak hakir görürse yahut bir davranışıyla üzer ya da kötü bir söz söylerse, intikam sahibi olan Allah, ona hastalıklar verir, herkese rezil eder ve hayatı ona haram eder."*

Ve buyurmuştur ki: "*Karnı aç, kalbi kanaatkâr olup Hakk'ı zikredenin mukarrebûndan olduğu gayet açıktır."* Ve buyurmuştur ki: "*Şüphesiz ki şeytan, Âdemoğlunun damarlarında kanın akışı gibi dolaşmaktadır. O halde onun yollarını açlık ve susuzluk ile daraltmak mukarrebûnun kârıdır."* Ve buyurmuştur ki: "*En çok aç kalanınız, Allah katında en üstününüzdür. Şüphesiz o'nun katında sizin en sevimsiz olanınız ise, çok uyuyanlarınız ve çok yiyenlerinizdir ki bunlar tembellerdir."* Ve buyurmuştur ki: "*Karnı aç olanın kalbinde marifet nuru parlar."*

Ve buyurmuştur ki: "*Aç kalanlar, hikmet ehlidir. Onların bedenleri sağlık ve sıhhatten uzak kalmaz."* Ve buyurmuştur ki: "*Hak tealaya halkın en yakın olanı, ahlâkı en güzel, karnı aç- susuz ve kalbi hüzünlü olanıdır."* Ve buyurmuştur ki: "*Hak teala (sâir) mahlûkatını tok eyler, dostlarını ise aç ve susuz eyler."* Ve buyurmuştur ki: "*Nefsinizi* **[207/b]** *aç bırakınız. Böylece kalbinizde irfân nuru parlar. Kalbiniz hikmet pınarları ile dolar. Yerdekiler ve göklerdekiler sizinle saadet duyar."*

Hz. Ömer (r. a.) günde bir defa yemek yerdi. Yemek yediğinde ise on bir lokma ile yetinirdi.

Nazm

1-Habîbullâh mübârek batnına taş bağladı ya'nî
Yemek isterse batnın ver ona taş, verme sen nânı
2-Şikem-perver ki, pür-hâk eylemiş dîvâr-ı a'zâsın
O kalmış hâne-i muzlimde görmez şems-i tâbânı
3-Şikâyet eyleyen üç günlük açlıktan değil ârif
O nâdân kâr ü kesb itsin ki, yokdur Hakk'a tüklânı
4-Disen açlıkta var za'f ol keseldir, mâni-i tâ'at
Diriz açlıktadır üns-i Hak odur kût-ı rûhânî
5-Ta'âm-ı Hak'dır açlık, onu mahsûs-ı havâs itmiş

Bulur cû‘ ehli vecd ü hâl ü zevk ü cezb-i hakkânî
6-Bulan açlıkta bulmuşdur fenâdan devlet-i fakrı
Duyan açlıkda duymuşdur, rümûz-ı sırr-ı Subhânı
7-Gören açlıkda görmüşdür, eger aşkı, eger rûhı
Alan açlıkdan almışdır, künûz-ı nefs-i insânı
8-Eren açlıkda irmişdir, huzûr-ı Hazret-i Hakk’a
Bilen açlıkda bilmişdir, ulûm-ı bahr-ı irfânı
9-Kamu açlıkdadır devlet, sa‘âdet, izzet ü lezzet
Olur cu‘ ehli rûhânî, dahi sîmâsı nûrânî
10-Şebe‘den kalbe kasvetdür gelen hem şehvet ü nahvet
Bulur cû‘ ehli ilm ü hilm olur ahlâkı Rabbânî
11-Za‘if it nefsi tâ kim, kuvvet-i kudsî bula rûhın
Hayât-ı cândır açlık, hem memât-ı nefs-i şehvânî
12-Gel ey Hakkı bu ekl ü nevmi koy, fakr u fenâ iste
Ki vîrân olsa ten köşki, bulursun genc-i pinhânı

Günümüz Türkçesiyle

1-Habibullah mübarek karnına taş bağladı. Yani yemek isterse karnın ver ona taş, verme ekmeği.

2-Boğaz düşkünü, organların çeperini toprakla doldurmuş. O karanlık evde kalmış, parlayan güneşi görmez.

3-Üç günlük açlıktan şikâyet eden ârif değildir. O akılsız çalışıp kazansın ki Hakk’a ihtiyacı yoktur.

4-Dersen ki; açlıkta zafiyet var, ibadetime mânidir. Deriz ki; açlıktadır Hakk’a yakınlık, odur ruhun kuvveti.

5-Hak gıdasıdır açlık, onu havâssa mahsus kılmış. Açlık çekenler vecd hâlini, zevki ve hakkânî cezbeyi bulur.

6-Bulan açlıkta bulmuştur, fânîlik içinde fakr devletini. Duyan açlıkta duymuştur, subhânî sırların[282] remzini.

7-Gören açlıkta görmüştür; meğer aşkı ve meğer ruhu. Alan açlıkta almıştır, insan nefsine ait hazineleri.

8-Eren açlıkta ermiştir, Hazret-i Hakk’ın huzuruna. Bilen açlıkta bilmiştir, irfân denizinden süzülen bilgileri.

9-Hepsi de açlıktadır; devlet, saadet, izzet ve lezzet. Açlık çeken ruhânî olur, sîmâsı da nurânî.

10-Tokluktan kalbe gelen kasvet, şehvet ve kibirdir. Açlık çeken ilim ve hilim bulur, ahlâkı rabbânî olur.

11-Nefsini zayıflat ki ruhun kudsî kuvvet bulsun. Canın hayatıdır açlık, şehvânî nefsin ölümü.

12-Gel ey Hakkı! Bu yeme ve uykuyu koy; Hak'tan fakr u fenâ iste. Ten köşkü virân olursa, gizli hazineleri bulursun.

İkinci Madde

Tokluğun âfetlerini ve açlığın kerâmetlerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Nimeti sadece yemede ve içmede bilenin ilmi az, azâbı ise çoktur. Tokluk, aklın değerini azaltır, dolu mide hikmeti bozar. Tokluk hastalıkların kaynağıdır, açlık ise en faydalı ilaçtır. Sürekli tok kalmak, çeşitli hastalık ve sıkıntılara sebep olur. Az yemek, az hastalık demektir. Çok yemek, hastalıkları çeker getirir, rüyaları bozar. Sürekli karnı tok tutmak, hastalıkları kendine çeker, hikmete engel olur. Çok yemek, kalbe sertlik ve sıkıntı, bedene hastalık verir.

Hak teala bir kuluna yardım ve iyilik ederse, onun karnını yemekten, avret mahallini haramdan temiz eyler. Hak teala kime iyilik dilerse, ona az yeme, az uyuma ve az konuşmayı ilham eder. Açlığı olmayan, düşüncede duruluğu bulamaz. Çok yemek insana zarardır. Çok uyku keder ve üzüntüdür. Az yiyenin dertleri az ve sıhhati uzun olur. Sıhhat ile mide doluluğu bir arada bulunmaz. Açlık ile hastalık bir olmaz ki içinde çeşitli yiyecek arzusu taşıyıp yetiştiren, çeşitli hastalıkları davet etmekle sağlık ve sıhhatini ortadan kaldırır. Açlık, peygamberlerin gıdasıdır, evliyânın makãmıdır. Açlık, akıl ve zekâ denizidir; hikmet bulutlarının yağmurudur. Açlık, ruhların rahatlığı ve bedenlerin en ince ayrıntılarıyla açıklanmasıdır.

Açlık, lüzumsuz dertlerin devâsı ve akılların cilâsıdır. Açlık, ruhun gıdası ve yaralı kalbin şifâsıdır. Açlık, sıhhat ağacının meyvesi, ar ve namus (iffet) sıfatının süsüdür. Açlık, (manevî yolculuğun) başlangıç hediyesi ve ulaşım aracıdır. Açlık, dertlerin gidericisi ve şifânın azığıdır. Açlık, dostların ıslahı ve temizliği, düşmanların ise azâbıdır. Açlık, ruhun tasfiyesi ve manevî fetihlerin kaynağıdır. Açlık, tamahkârlık ordusunu kahredici askerlerin en şiddetlisi ve hayret elçilerinin süsüdür. Açlık nefsin arzularına ölüm, kalbin safâsına hayat ve saadet verir. Kalbe ilmî incelikleri **[208/a]** ilham eder ve ona hayat verir.

Rağbet ehlinin açlığı fetret, zühd ehlinin açlığı ise hikmettir. Âriflerin açlığı saflık ve temizlik, muhabbet ehlinin açlığı yakınlık, vuslat ehlinin açlığı ise (manevî) temizliktir. Açlık, nefsi zelîl ve hakîr kılar. Kalplere

incelik ve ilâhî ilme kavuşmada dikkat verir. Ârifin hikmetinin nuru, açlık ateşini günlerce söndürür. O bir şey yediğinde beş, on lokma ile yetinir.

Vesvese şeytanın dolunayıdır ve onun tarlası, tok kişilerin karnıdır. Kim ki Allah rızası için bir gün aç kalırsa, kalbinde bir hikmet kapısı açılır. Açlık ilim ve zekâ verir. Tokluk ise zulüm ve cehalet verir. Yiyeceklerin en temizi açlıktır. Nefis ehli açlığa karşı çok sabırsızdır. Açlık, Yüce Mevlâ'nın ziyafetidir. Tokluk akıl ve zekânın kaybedilmesidir. Nefis hayvanını (bakarını) açlık ile kesenin, kalbi marifet nuruyla kazanç elde eder.

Mısra

Bend iden dehânı, seyr ider cihânı

Günümüz Türkçesiyle

Çenesini kapatan, âlemi seyreder.

Lezzetinden zevk bulduğumuz lokmaları, keşke düşman halkı bulup yese! Doyuncaya kadar yemek yiyen, yeme konusunda hayvana benzer. Açlık, yeryüzünde Allah'ın lutfettiği bir gıdadır ki evliyânın bedenleri onunla doyar. Karnı, insanın düşmanıdır. İrfan sahibinin yiyeceği fakirliktendir; uykusu galebedendir. İlim ve hikmet aç kimsede olur. Cahillik ve isyan ise, tok kimseden gelir. Açlıkta olan neşe ve sürûrdan, yeryüzü sultanları mahrumdur. Çünkü açlık, Yüce Allah tarafından hususî bedenlere verilen bir ziyafettir.

Nazm

1-Geldi Ramazân ayı, ey yâr-ı kamer-sîmâ
Ol sâ'im ü az uyu, tâ kalbin ola bînâ
2-Hâlî ol ü hâlî ol, nây ol lübb-i nâbı bul
Ney misli deminden dol, nûş it şeker ü helvâ
3-Bu nehr-i şikemden kül nüzh olmalıdır, her yıl
Tâ ayn-ı hayât-ı dil, ten arzın ide ihyâ
4-Savm ile ten ü cânı, pâk eyle yeme nânı
Dolsun mey-i rûhânî, tâ mest ola her eczâ
5-Bu demleri gûş eyle, meydir bunı nûş eyle
Seller gibi cûş eyle, tâ kalbin ola deryâ
6-Cû' oldı ta'âmu'llâh, kût-ı dil-i her âgâh
Virmiş o kuluna şâh kim, aşk iledir şeydâ
7-Hakkı, dün ü gün dâ'im, ol ka'im ü hem sâ'im
Dol aşk ile ol hâ'im, koy sûreti bul ma'nâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Geldi Ramazan ayı; ey ay yüzlü sîmâ! Bu ayda oruçlu ol; az uyu, kalbin ihyâ olsun.

2-Tahliye ol ve süslen; ney gibi ol, saf ruhu bul. Ney gibi nefesle dol; şeker helva yiyesin.

3-Bu karın nehrinden, kil arınıp temizlenmeli her yıl. Tâ ki gönlün hayat pınarı; ihyâ etsin ten toprağını.

4-Oruçla bedeni ve canı; pâk eyle, yeme ekmeği. Dolsun ruhânî içki; tâ mest olsun hücrelerin.

5-Bu anları unutma; meydir, bu sözleri iyi dinle. Seller gibi coşuver; tâ kalbin olsun deryâ.

6-Açlık Hakk'ın kuluna gıdası oldu; uyanık her gönlün azığı. Vermiş o kuluna Pâdişâh ki, aşk ile coşup kendinden geçer.

7-Hakkı! Dün, bugün ve daima; geceleri kıyama dur, gündüzleri oruçlu ol. Aşk ile dol, kendinden geç; sureti bırak, mânâyı bul.

Üçüncü Madde

Tokluğun rezaletini ve açlığın fazîletlerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Üç özellik kalbe katılık ve sıkıntı verir. Bunlar çok yeme, çok uyuma ve çok konuşmadır. Karınlar tok olduğunda ruhlar beden (gibi) olur. Karın aç olursa beden ruha döner. Bedenin sıhhati az yemededir. Ruhun sıhhati az uyumadadır. Tok olan kimseden bir akıl gider ki bir daha geri dönmez. Açlık ism-i a'zamdır ve kerem sahibi sultandır.

Az yemek az uyumayı gerektirir. Az uyumak ise az konuşmayı gerektirir. Tokluk hastalıkları çağırır. Hastalıklar ise elem ve üzüntüleri çağırır. Tokluk bütün hastalıkların kaynağıdır. Açlık ise bütün şifâların kaynağıdır. Vesvese ve vehim ateşleri, hatta bütün insanların nefislerinin ateşleri açlık ile söner.

Nefsi aç olanın vesvesesi ortadan kalkar. Nitekim delirmiş bir kişi aç kaldığında deliliği giderek akıllı olur.

Açlık bir ibret tarlası, hikmet pınarı, aklın ve zekânın ruhu, muhabbetin anahtarı, marifetin kandili, hakikatin yoludur. Nefis sabırsız bir hastadır, onun en âcil ilâcı açlıktır. Tokluk ile gönülden hikmet kaybolup gider. Açlık ile gönülde her ilim meydana gelir. Açık asfiyânın safâsı, takvâ sahiplerinin rehberidir.

Nazm

1-Acıkmak kim vücûdunda safâdır
Şi‘âr-ı evliyâ vü asfiyâdır **[208/b]**
2-Tekâzâ-yı ta‘âm olmaz velîde
Velînin kûtu çün zikr-i Hudâ’dır

Günümüz Türkçesiyle

1-Acıkmak ki vücuduna safâdır; evliyânın ve asfiyânın âdetidir.

2-Evliyâda yemeğe düşkünlük olmaz. Evliyânın azığı, Hudâ’nın zikridir.

Açlık, güzel ahlâkın kaynağıdır, tokluk ise kötü huyların ortaya çıkış yeridir. Karın tok olduğunda âzâlar aç olur, karın aç olduğunda âzâlar tok olur. Açlık nefse zindan, kalbe gülistândır. Tokluk hâlindeki vesvese gerçek ve kalıcı olur, açlık hâlindeki vesvese ise âtıl ve batıl olur. Karnı aç olanın kalbi, iki âlemden geçip Mevlâ’ya döner. Açlık, kalbi hikmetle doldurur, tokluk ise sağır ve dilsiz yapar. Açlık, bedenlerde hafiflik ve iffet, gözde ibret ve gönülde hikmettir. Kalbin cilâsı iki huyda yerleşmiştir ki biri açlık, diğeri seher vakitleridir. Tokluk bedenlerin gıdası, açlık ise canın ve gönlün gıdasıdır.

Bir şeyhin mürîdi bir gün aç kalıp şeyhine: “Açım” deyince şeyhi: “Allah” dedi. Bunun üzerine mürîd o isme devam ederek ikinci gün: “Kuvvet için ne lâzımdır?” dediğinde şeyhi: “Allah lâzımdır” dedi. Üçüncü gün o sabırlı derviş: “kuvvet nedir?” dediğinde şeyh, “Hiç ölmeyen dirinin zikridir” buyurdu. Böylece dördüncü gün tamamlandığında o oruçlu derviş Hakk’ın cezbesiyle iftar edip mesud ve bahtiyar bir halde ruh kuvvetini buldu. Marifet nimetini hiçbir ücret ödemeden bulmuş oldu. Vücudunun bütün hücreleri aşk içeceği ile dolup ilâhî cezbeye tutuldu.

Nazm

1-Çü aşk merdüm-i hordur pes er gerek ey yâr
Ki ola lokma-i şîrîn aşk-ı şîrîn-kâr
2-Sen acı lokma gibi böyle hazm olunmaz iken
O şâh-ı aşka ne lâyıksın ide nûş-güvâr
3-Riyâzet ile za‘îf ol ki, tengdir o dehen
Lezîz lokma olup koy seni yesün yeksâr
4-Niçün dehânı yakarsın o dîk kerem ile sen
Siyâh olur gehî esbâb u geh, leb-i destâr
5-Misâl-i dûzah o mi‘de pür olmadı hergiz
Meger kadem basa bir dem sana şeh-i Cebbâr

6-Hudâ'dır eyleyen ahbâb çeşmini şeb'ân
Yoğ evliyâda ne benlik ne hırs-ı her murdâr
7-Ne hırs-ı ilm-i hüner var ne reng ü bû Hakkı
Ne sulh u ceng olur anlarda aşk olur her bâr

Günümüz Türkçesiyle

1-Beşer aşkı hordur; buna er gerek, ey yar! Ki o şirin lokma, Şîrîn'e yaraşır aşk olsun.

2-Sen, acı lokma gibi böyle hazm olunmazken; o aşk pâdişâhına ne lâyıksın ki seni içsin?

3-Riyazat eyle, zayıf ol ki tenin ağzı dar. Leziz lokma olup koy ki, bir kerede yutsun seni.

4-Niçin ağzını yakarsın, o sıcak tatsız tavukla sen? Siyah olur bazen elbise, hem de sarığın içi.

5-Alev alev yakıp yutan cehennem gibi, o mide hiç dolmadı. Meğer ki Cebbâr Pâdişâh sana bir kez ayak bassın.

6-Dostların gözlerini doyuran Hazret-i Mevlâ'dır. Yoktur evliyâda ne benlik, ne de murdara hırs.

7-Ne ilim hırsı var onlarda, ne hüner, ne renk, ne koku. Hakkı! Ne sulh, ne cenk olur onlarda, aşk olur her zaman.

Dördüncü Madde

Az yemenin nasıl olacağını, miktarını, faydalarını ve sırlarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Az yemekten maksat; aşırı istekleri olan hayvanî nefsi zayıflatıp onu akla boyun eğdirmek ve gururunu kırmaktır. Maksat, yüreği ağartmak ve kalbi kötü huy ve alışkanlıklardan tasfiye etmektir. Çünkü açlık, insanda yüreğin yağlarını eritip kanını azalttığında kalp aydınlık, temiz ve merhametli olur. Böylece gönül, hayvanî nefsin kirlerinden temizlenip cilâlanır. Bu parlaklıkla zikir nurlarını ve Hakk'ın emirlerini kabul etmeye kabiliyetli olur. Bundan sonra o aynadan nefsine nurlar aksedip Rabbinin nuruyla aydınlandıkça, nefsin karanlığı gider. Şehvet karanlığı muhabbet incisinden dolayı ikiye yarılıp ayrılır. Çünkü şehvet, muhabbetin vasıtasıdır ki, insandan muhabbettir. İnsan, ancak muhabbetle meleklerden daha sevimli ve bütün varlıklardan daha fazla tercihe şâyan olur.

İrfan yoluna yeni giren (mübtedi) ve henüz seyr ü sülûka yeni başlayan için en verimli perhiz yolu, ifrat ve tefritten sakınarak orta yolu tutmaktır.

Böyle bir kişi orta derecede yemelidir. Orta derecede yeme; bir gün ve bir gecede elli dirhemden[283] yüz dirheme kadar olan yemedir. İçme de bu yüz dirheme dahildir. **[209/a]**

Az yeme; nefsi temizleme, kalbi saflaştırma ve ruhun tecellîleri için lâzımdır. Nitekim Hz. Îsâ (a. s.) buyurmuştur ki; "*Karnınızı aç tutunuz, ola ki kalbinizle Rabbinizi görürsünüz.*" Hadis-i şerifte de "*İnsan karnından daha şerli ve daha zararlı bir kap dolmamıştır"* şeklinde derin mânâlı bir söz ifade edilmiştir. Bedene gıdadan yardım gelmektedir. Hâlbuki gıda için ciğerde yerleşen tabiî kuvvetler, şeytanın askerleridir. Şeytanın askerleri olan bu kuvvetler gıdadan çok haz alınca, nefsanî duygular onunla kuvvet bulur. Nefsin ve tabiatın karanlığı yüreğe çöker. Gıdaların rütûbetinden beyin damarlarına tembellik ve gevşeklik gelir. Ondan duygular hareketini kaybeder, aşırı uyku ve zararlı düşünceler ortaya çıkar.

Eğer alınan gıda az olursa, nefsin duyuları ve tabiî kuvvetler zayıflar ve gönül duru ve temiz olur. Bu durumda olan kalb-i musaffâ, ruh-ı mücellâ olan akl-ı muallâyı algıladıklarıyla hüküm sahibi olmaktan engelleyemez. Orada hüküm ruha ait olup insan kendi mertebesini bulur. Bunun sırrı şudur: İnsanın gıda alması, bitkisel mertebesidir. Şehveti, hayvanî mertebesidir. İlim ve irfânı ise insanî mertebesidir. Şu halde sırf bedenî gelişimi için besinlere yönelen ve onlarla meşgul olan kimsede galip olan hal, bitkisel mertebedir. Yiyip içip tuvalet ihtiyacını gidermek için şehvetlere yönelip geçici lezzetler ile meşgul olan kimsede galip olan hal, hayvanî mertebedir. Hak teala lütfuyla kullarına bu iki mertebeyi duyurmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur: **"Onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gâfiller onlardır."** (A'râf, 7/179)

Akıllı kişi, bu düşük ve eksik iki mertebede kalmayıp kalp temizliği ve ruh cilâsı ile manevî fetihlere yönelir, insân-ı kâmil olur, mebde' ve meâdına gider. Yani akıllı insan, ancak ölmeyecek kadar ve namazlarını kılacak kadar birkaç lokma yer. Nefis devesini kepek hamuru ya da mayasız arpa ekmeği ile besler. Nefsi korumak ve kalbi meşgul etmek (demek) olan nefis yiyecekleri elde etme duygusundan ayrılıp insan mertebesine ulaşır. Hakk'a yakınlık meclisine girerek her muradına vâsıl olur.

Çünkü bitki ve hayvan mertebelerinden, insan mertebesine yükselebilmekte, az yemek önde gelen esaslardandır. En büyük esaslardan birisi ve en gerekli şarttır. İnsan mertebesini bularak nefis ve tabiatından

kurtulmuş olan insân-ı kâmilin açlığı ona zarar vermez. O güzel bir sabırdır. Belki onun uzun süren açlığı, güzel bir huzurdur.

Nazm

1-Her lahza ol vahy-i ‘alâ, ervâha eyler hoş nidâ
Dürd olma, hâkî itme câ, pâk ol, gel it, azm-i semâ
2-Her cân ki, ol tenbel olur, çün derd-i hum ka‘rın bulur
A‘lâ-yı huma hoş gelir, ger bulsa küdûretden safâ
3-Olmazsa tende hâk-i nân, sâfi olur bevvâb-ı cân
Esrâr olur kalbe iyân, bulur kamu derdin devâ
4-Cânın çü şu‘ledir hemân, nûrundan ekserdir duhân
Dûd içre nûr olmuş nihân, dil-hânesi bulmaz ziyâ
5-Az olsa ger bu dûd-ı nân, kalbin bulur nûru iyân
Rûşen olur hoş bî-gümân, hem bu serâ, hem ol serâ
6-Seyr it mükedder olsa mâ, ne su görünür, ne semâ
Pinhân olur şems-i duhâ, gaym ve duman olsa havâ
7-Bâd-ı şimâlî çün eser, sâfî olur, kalmaz keder
Bu saykal içün her seher, hoş hoş eser bâd-ı sabâ
8-Aşkın demi, hem bir nefes bu kalbe saykal ursa pes
Bil aşk-ı cândır hem nefis, nefs-i behîmidir fenâ
9-Ey cân yeter habs-i cihân, seyrân-gâhındır lâ-mekân
Hakkı, nedir bu hâk-dân, fer‘i bırak gel aslına **[209/b]**

Günümüz Türkçesiyle

1-Her an o yüce vahiy, ruhlara hoşça seslenir: Posa olma, yerin toprak olmasın, pâk ol da semâlara yüksel.

2-Bir can ki tenbel olur, içeceğin tortusu gibi yerin dibini bulur. İçeceğin iyisi ne hoş olur, eğer bulanıklıktan arınırsa.

3-Bedende ekmek toprağı olmasa, can şarabı sâfî olur. Sırlar kalbe açılır, bütün dertlerin devâ bulur.

4-Cânın bir alevdir hemen; nurundan fazladır duman. Duman içinde nûr gizlenmiş; gönül hânesi ışık almaz.

5-Ekmek dumanı az olursa; kalbin apaçık nuru bulur. Hoşça aydınlanır şüphesiz; hem burası, hem orası.

6-Seyret bulanık olunca suyu; ne su görünür, ne gökyüzü. Kuşlukta güneş bile gizlenir; bulutlu, sisli olunca hava.

7-Meltem yeli ne zaman eserse; tertemiz olur, kalmaz keder. Bu cilâ için her seherde; hoşça eser sabâ rüzgarı.

8-Aşkın nefesi hem bir nefes bu kalbe parlaklık verse. Bil ki, ruhun aşkıdır hem nefis. fenâ olan hayvanî nefistir.

9-Ey can, cihan hapsi artık yeter; seyrangâhın mekânsızlıktır. Hakkı! Nedir bu toprağa bağlılık; teferruatı bırak, aslına gel.

Beşinci Madde

Tokluğun kötülüklerini ve açlığın faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsan kalbindeki bütün hastalıkların kaynağı aşırı yeme isteğidir. Onun yüzünden gönül cehennem olmuştur. Bütün kötü huylar ondan çıkmıştır. Onun yüzünden Hz. Âdem (a.s.) cennetin dışına çıkmıştır. Bu istek, cihan sarayını ruha zindan etmiştir. Bu aklı, câhil nefsin esîri etmiştir.

Açlığın tadına varan, tokluktan bıkkın olur. Çünkü bilir ki çok yiyen (kabrinde) yenilmiş olur. Akıllı olan kimse aşırı yeme isteğini terk eder, nefsini kuvvetlendirmez. Kabir toprağı için bedenini beslemez. Gerçekten de şehvetli nefis, akla baş kaldırır, Hak tealaya isyan eder; fakat açlık kılıcı, onu Hakk'ın emirlerine itaat ettirir.

Açlık beden ve ruhun faydasınadır. Nimetler içinde yaşayıp bolca yemek, her zaman zararlıdır. Ömrünü yeme içmeye harcayan, gerçek hayatı bırakıp ancak hayal ve serap almış olur. Aşırı yiyenler kendi hayatlarını yemektedirler. Kendi hayatlarını yiyenlere ölüm (çabuk) gelir. Midesinin kölesi olan kimsede ne akıl olur, ne şuur, ne göz, ne de kulak. Yemeğe düşkün olan arzuların kölesi olur. Ömrü hayvan gibi şehvetlerini tatmin ile geçer.

Açlık ile hayvanî nefis zayıflarsa, o gönülde ruh kuvvet bulur. Nefsin arzularından kurtulur. İlim ve hikmete kavuşur. Hakk'a yakınlık huzuruna alışmış olur. Eğer bu beden ağzı bağlı olursa, gönül ağzı açılır. Onunla gönül gıdası yenilir, aşk içeceği içilir. Boyuna göre irfân kaftanı biçilir. O nûr ekmeği ile bu fırında pişirilmiş ekmekten geçilir. O temiz içecek ile bu dünya leşinden uzaklaşılır. O irfân kaftanıyla "vahdet âlemi"ne gidilir. Aşk kanadı ile evliyâlar topluluğuna karışılır, peygamberler ile seyahat edilir. İhtiyar olan kişi, delikanlı olarak sonsuzluğa kavuşur. Solgun yanaklar, kırmızı gül gibi açılır. Rızıkları bolca veren Allah'ın sırları ve nurlarının yağmurları, gece gündüz o kalbe saçılır. Beden ağzı açılırsa, gönül ağzı

bağlı olur. Beden çöplüğünde gönül, dertli ve tasalı olur. Çünkü toprak bedenin gıdası, yine topraktır.

(Gıdası toprak değil de) şeker olursa bu takdirde ruh faydasız arzuların esiri, gönül belâ zindanı, beyin kötü vehimlerin nehri olur. (Artık onun) bütün sözleri kötü, bütün yaptıkları merdud, bütün halleri hîle ve tuzak olur. Hayvanî nefis, yeme-içme ile canlı ve zinde olurken, ruh hasta ve üzüntülü olur.

Çünkü her leziz lokmada o yüce ruha bir ayak bağı, zincir vurulur. O halde, akıllı olan arpa ekmeğine râzı olur. Az yemek yer, lokması bir parça olur. Bu şekilde nefsi zayıflar, ruhu ondan kurtulur. Bedeni ve ruhu muhabbet tatlılığı ile dolup saygın ve itibarlı olur.

Nazm

1-Aceb halâvet-i pinhân virür huluvv-i şikem
Misâl-i çeng olur âdem teni ne bîş ü ne kem
2-Pür olsa ger şikem-i çeng o sâz olur mühmel
Ne nâle eyler o mühmel haşeb ne zîr ve ne bem
3-Dimâğ-ı mi‘den oruçdan yanarsa ey âşık
Bu sîne sûziş ile nâleler ider her dem
4-Şikem-tehî ol u derd ile inle nây-misâl
Şikem-tehî ol u eş‘âr söyle misl-i kalem
5-Misâl-i dûzah olur mi‘de hulk-ı bed nârı
Şikem pür olsa bed ahlâk ile dolar âdem
6-Oruç tutarsan olur dil misâl-i bâğ-ı cinân
Hisâl-i hûb ile gönlün dolar çü hûr u haşem
7-Oruçda Hakkı bulur ilm ü hilm çok hikmet
Bu cism oruçla selîm oldı cân dahi eslem **[210/a]**

Günümüz Türkçesiyle

1-Karnın boş olması ne acayip, ne gizli tatlılık verir. Ney misali olur adamın teni; ne dolu, ne boş.

2-Eğer dolu olsa o çalgının içi, artık ses vermez. Ne inler o iş görmez odun parçası, ne bir ses verir.

3-Midenin dimağı oruçtan yanarsa, ey âşık! Bu sîne yanık nağmelerle inler her zaman.

4-Karnın boş olsun ki dert ile ney gibi inle. Karnın boş olsun ki kalem gibi şiirler söyle.

5-Mide cehennem, boğaz yakıcı ateş gibi olur. Karnı tıka basa dolu adam, kötü ahlak ile dolar.

6-Oruç tutarsan gönlün, cennet bahçeleri gibi olur. Güzel hasletlerle dolar gönlün, temiz insanlar gibi.

7-Hakkı oruçla bulur; ilim, hilim ve pek çok hikmeti. Bu cisim oruçla sıhhat buldu, can da selâmeti.

Altıncı Madde

Tokluğun âfetlerini, açlığın yararlarını ve orucun faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Yemeği o kadar ye ki o seni taşısın. Sen onu taşıyacak kadar yeme. Yemeği öyle ye ki sen onu yemiş ol. Onun seni yiyeceği kadar yeme. Eğer sen yemeği yersen, hepsi ruhuna aydınlık olur. Fakat o seni yerse, yediklerinin hepsi duman olur.

Rubâî

Der rûze çu ez tab‘ demî pâk şevî
Ender pey-i pâkân to ber eflâk şevî
Ez sûziş-i rûze nûr gerdî çun şem‘
V’ez zulmet-i lokma lokma-i hâk şevî

Rubâî(nin tercümesi)

Oruçlu iken eğer tabiatın(karanlığın)dan bir an temiz olursan; temizlerin ardınca, feleklere yükselirsin. Orucun yakmasıyla, mum gibi olup ışık verirsin. Lokmanın zulmetiyle toprağa lokma olursun.

Bir irfân yolcusu (tâlib) bir kâmil zattan kendisine marifet yolunu açıklamasını istemiştir. O kâmil insan, soru sahibinin çok yediğini bildiği için, “*Önce git, yemek yemeyi öğren. Sonra da bizimle marifeti konuş”* demiştir.

Bedenin zekâtı oruç ve gece ibadetidir. Bir âbidin her gün oruç tuttuğu, iftar vakti bir batman[284] yiyecek ile orucunu açtığı, sonra da sabaha kadar namaz kıldığı bir mürşid-i kâmile söylendiğinde, “*Keşke yarım ekmek yiyerek uyusaydı daha iyi olurdu”* demiştir.

Kıta

Enderûn ez-ta‘âm hâlî dâr
Tâ der-û nûr-i ma‘rifet bînî

Tehî ez-hikmetî be illet-i ân
Ki porî ez-ta‘âm tâ bînî

Kıta(nın tercümesi)

Mideni yemekten boşaltırsan, onda marifet nurunu bulursun. İçinde hikmetten eser olmamasının sebebi, burnuna kadar yemekle dolu olmandır.

Çok yemek yiyenin sıhhati az, sıkıntısı ağır olur. Midesine düşkün olan ve diğer nefsanî isteklere önem verenin değeri onlar kadar değersizdir. Yediklerine önem verenin değeri çıkarttıklarıdır. Çok yemek israftır, azı ise temizlik ve iffettir. İnsanın açlığı, bütün güzelliklerin en yükseğidir. Beden ve ruhun en faydalı özelliğidir. Bedenin rahatlığı, az yemededir. Ruhun rahatlığı, az uykudadır. Aklın rahatlığı, az konuşmadadır. Kalbin rahatlığı, hırsının ve dikkatinin azlığındadır. Dervişler ancak açlık, uykusuzluk, suskunluk ve insanlardan uzaklaşarak derviş oldular.

Beyt

Cû‘ u seher u samt u uzlet u zikr ü fikr-i bâ-devâm
Nâ-tamâmân-ı cihân-râ mî-konend înhâ tamâm

Beyt(in tercümesi)

Açlık, seherde uyanıklık, sükut, uzlet, zikir ve sürekli fikir, ham olan insanları olgunluğa eriştirir.

Hazret-i Peygamber (s.a.v.) ’in açlıktan bükülerek dolaştığı olurdu. Ebû Hureyre (r.a.) açlıktan kendini kaybedip kıvranırdı. Şeyhimiz Hazret-i Gavs-ı ulvî[285] **İsmail Fakîrullâh Tillovî**, (Allah kendisine rahmet eylesin) bu Hakkı evlâdını yetiştirmek için şöyle demiştir: “*Molla İbrahim! Ben gecede ve gündüzde tek bir kere, birkaç lokma yemek yerim. Hazırda ne varsa onu yerim. Herhangi bir yemek ile haftada iki yufka ekmeği yerim. Et suyu riyâzete engel değildir. Bu ekmeğin aslı, yenilen mazıdır. Altı günde bir, sadece iki fincan kadar su içerim. Yatsı namazından sonra yatıp uyurum. Gece kalkınca sabaha kadar ibadet ederim. Pazartesi ve Perşembe günleri de oruç tutarım.*”

Nazm

1-Bend eyle lebin nândan, dolsun güher-i rûze
Gitsün o keder cândan, gelsün hüner-i rûze
2-Bu âlemi bil siccîn, dildir reh-i illiyyîn
Kalbe nazar-ı cân-bîn, virsün nazar-ı rûze

3-Koy nefs bu tedbîri, her hîle vü tezvîri
Meksûr olur her tîrî, olsa siper-i rûze
4-Rûze ne zarar eyler, bin dürlü hüner eyler
Bir başka sefer eyler, sevdâ-yı ser-i rûze
5-Rûze teni râm eyler, ahlâkı tamâm eyler
Hem mest-i müdâm eyler, cânı eser-i rûze
6-Ten zarf-ı mahabbetdir, değil gülşen-i vahdetdir
Cân hacle-i vuslatdır, feth olsa der-i rûze
7-Hakkı gice ol ka'im, hem gündüzi ol sâ'im
Tâ kalbe dola dâ'im şehd ü şeker-i rûze **[210/b]**

Günümüz Türkçesiyle

1-Ağzını bağla akılsız, oruç cevheri dolsun. Gitsin o keder candan, oruç hüneri gelsin.

2-Bu âlemi zindan bil, yücelerin yolu gönüldür. Canı gören nazar, kalbe orucun nazarını versin.

3-Nefis! Bu tedbiri bırak, her hîleyi tuzağı bırak. Türlü oklar kırılıp gider, siper oruç olur ise.

4-Oruç ne zarar verir? Bin türlü hüner eyler. Bir başka sefer eyler, sırrın gizliliklerine.

5-Bedene boyun eğdirir, ahlâkı tamam eyler. Her daim mest eder, oruç ruhu arıtır.

6-Ten muhabbet zarfıdır, gönül vahdet gülşenidir. Can vuslatın gerdeğidir, oruçla açılırsa.

7-Hakkı! Geceleri kaim, gündüzleri oruçlu ol. Ta ki orucun bal şeker gibi tadı, kalbe daima dolsun.

Yedinci Madde

Çok yemenin on âfetini, az yemenin müjdelenmiş faydalarını ve kolay sebeplerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yoluna tâlip olup bitki ve hayvan mertebelerinden insan mertebesine ulaşmak, nefsini tezkiye ve kalbini tasfiye etmek ve ruhunu cilâlamak isteyen kimseye ilk lâzım olan şey, karnını haramdan koruması ve midesini düzeltmesidir. Bundan sonra az yiyerek, helâllerin fazlasından bile kaçınması gerekir. Oradan marifet ve muhabbet yoluna doğru gidilir.

Çünkü insan karnının muhafazası ve terbiye edilmesi, bütün âzâlardan daha güç ve daha zordur. Zahmeti ve meşakkati, her şeyden daha fazladır. Beden ve ruha zararı ve etkisi her şeyden daha büyüktür. O öyle bir kaynak ve madendir ki âzâlara edep ve kibir, zayıflık ve kuvvet ondan gelir. Çok yemenin zararları pek çoktur. Fakat en zararlıları on tanedir.

Çok yemenin birinci zararı

Hakikaten çok yemede kalbin katı ve duygusuz olması ve nurunun sönmesi vardır. Nitekim Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Çok yiyip içmekle kalplerinizi öldürmeyiniz. Çünkü su içinde kalmış ekinlerin öldüğü gibi kalpler de ölür.*" İnsan bedenindeki mide, kalbin alt tarafında kaynayan bir kazan gibidir ki buharı kalbe yükselir. Mide buharının çokluğundan kalbe siyahlık, bozulmalar ve kederler gelir.

İkinci zararı

Muhakkak ki çok yeme, âzâların kargaşa ve heyecanına, atıklara ve bozulmalara sebep olur. Çünkü insanın karnı tok olursa, gözü faydasız şeylere bakmak, kulağı onları işitmek ister. Dili faydasız şeyler söylemek, eli onları tutmak ve ayağı da onlara gitmek ister. Nefsânî arzuların peşinden koşmak ister.

Eğer insanın karnı aç olursa, bütün âzâları sâkin olup hiçbir şeye tamah etmez. Faydasız ve lüzumsuz şeylerle, haram olan şeylere gitmez. Çünkü karın öyle bir uzuvdur ki eğer o aç olursa beden organları tok olur. O tok olursa, beden organları aç olur. Kısacası insanın yaptıkları ve söyledikleri, yediği-içtiği kadardır. Eğer ona haram yiyecek girerse, ondan haram fiiller ve sözler çıkar. Eğer helâllerin fazlası girerse, işe yaramayan söz ve fiiller çıkar. Adeta yiyecek ve içecekler sözlerin ve fiillerin tohumudur ki bunlar onlardan meydana gelir.

Üçüncü zararı

Gerçekten de çok yemede, anlayış ve ilim kıtlığı vardır. Çünkü "Tokluk, zekâyı giderir" denilmiştir. Eğer dünya ya da âhiret ihtiyaçlarından birini yerine getirmek istersen, onu yapıncaya kadar bir şey yememelisin. Çünkü yenilen şeyin buharı anlayış ve zekâya perde olur.

Dördüncü zararı

Muhakkak ki çok yenildiğinde az ibadet olur. Çünkü insanın yemeği çoğaldığında bedeni ağırlaşıp uyku bastırır. His ve kuvvetlerine gevşeklik

gelir. Kişi ibadete yönelmede gevşeklik gösterir. Atılmış leş gibi yatıp uyur. Hâlbuki ibadet, dükkânı halvet ve âletleri mücâhede olan bir sanattır.

Beşinci zararı

Muhakkak ki çok yemede ibadet tadını kaybetme vardır. Nitekim Hz. Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) şöyle buyurmuştur: "Rabbime kulluğun lezzetinden mahrum olmayayım diye, İslâm'la şereflendiğim zamandan bu ana kadar, hiçbir zaman doyuncaya kadar yemiş değilim. Rabbime kavuşma arzusundan uzaklaşmayayım diye o zamandan beri suya kanmış değilim." Bir kâmil zat şöyle demiştir: "Canım ibadetin en lezzetlisini ve tatlısını, açlıktan ve susuzluktan karnımın sırtıma yapıştığı zaman bulur." **[211/a]**

Beyt

Ger to în enbân zi-nân hâlî konî
Pur zi-govherhây-i iclâlî konî

Beyt(in tercümesi)

Eğer bu karın torbasını boşaltırsan; onu kıymetli mücevherlerle doldurursun.

Altıncı zararı

Şüphesiz ki çok yemede harama düşme tehlikesi vardır. Çünkü helâl sana az olarak gelir. Haram ise her cihetten çok olarak gelir. Nitekim hadis-i şerifte "*Sana helâl, damla damla gelir. Haram ise sel gibi gelir*" buyurulmuştur.

Yedinci zararı

Muhakkak ki çok yemede, ilk önce yenilecek şeyi elde edip emrine almak için, ikinci olarak onu ıslah edip hazırlamak için, üçüncü olarak onu pişirip yemek için, dördüncü olarak ondan ayrılıp kurtulmak için, beşinci olarak bedende çıkan hastalık ve dertlerden kurtulmak için, kalpte meşguliyet, bedende sıkıntı vardır. Nitekim hadis-i şerifte; "*Her derdin aslının çok yemek, her devanın aslının ise açlık*" olduğu bildirilmiştir. Bunlardan başka, açgözlülük ile insanlardan dünyalık isteyerek ve yemekle meşgul olarak vakitleri boşa harcama vardır.

Sekizinci zararı

Çok yemeden dolayı, ölüm anı sıkıntıları ve can çekişme anları çok zor geçer. Nitekim hadis-i şerifte; "*Ölüm sıkıntıları dünya lezzetleri miktarıncadır. Yeme içme de dünya lezzetlerindendir. Kim bunları çoğaltırsa, ölüm anı sıkıntılarını da çoğaltmış olur"* buyurulmuştur.

Dokuzuncu zararı

Çok yemede âhireti eksiltme vardır. Nitekim Hak teala **"Dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız"** (Ahkâf, 46/20) buyurmuş ve dünya lezzetlerinin âhiretin acısı olduğunu duyurmuştur. Çünkü dünyadan lezzet aldığın kadar, âhiret lezzetinden eksilme olacaktır. Çok yemek ise dünya lezzetlerinden kabul edilir.

Hâlid b. Velid (r.a.) Hz. Ömer'i (r.a.) davet edip onun için güzel bir yemek hazırladığında mü'minlerin emîri Hz. Ömer (r. a.): "Bu güzel yemek bizim için olduğuna göre, arpa ekmeğine bile doyamadan ölen fakirlere ne vardır?" dediğinde Hâlid b. Velid (r.a.) cevâben: "Ey mü'minlerin emîri! Onlar için cennet vardır" dedi. Hz. Ömer (r.a.): "*Onlar cennetle kurtuluşa ermişlerdir. Bu yemek bizim nasibimizdir, onlar ise bizden önce ahirete göçüp giderek büyük kurtuluşa ermişlerdir"* demiştir.

Beyt

Na'îm-i huld halâl-est ber kesî Sa'îb
Ki dest u leb be-na'îm-i cihân ne-y-âlayed

Beyt(in tercümesi)

Ey Sâib! Dünya nimetlerine el uzatıp tatmayana, ebedî cennet nimetleri helâldir.

Onuncu zararı

Çok yemede utanç ve ayıplanma vardır. İnsanın saygınlığı şehevî istekleri ve lüzumsuz şeyleri istemeyi terk etmeyi gerektirir. Çünkü dünyanın helâli hesap, haramı azaptır. Lezzeti serap, süs ve zineti zarar ve ziyandır.

Çok yemenin on zararı burada bitmiştir. Hidayet ehli için bir tanesi bile yeterlidir.

Marifetullahı isteyen, çok yemekten ve sürekli tok durmaktan kaçınarak bu anlatılan zararlardan kurtulur. Az yemeğe alışarak, Hakk'ın ikramları ile gönlü şen olur. Çünkü az yemenin; beden sağlığı, bedenî kuvvetlerin sevinci, hâfıza kuvveti, güzel düşünceler, kalp uyanıklığı, ruhun aydınlığı, zekânın sürati, sıkıntıların azlığı, kanaat imkânı, kıyamet gününün açlığını

hatırlama, Hakk'a yönelmede kolaylık, huzura kavuşma, ibadetlere devam etme, abdesti koruma, cömertliğin yerleşmesi, yemek yedirme, fakirlerin ve yetimlerin kalplerini sevindirme ve bunların benzeri nice güzellikleri vardır.

Yemeği azaltmanın pek çok yolu vardır. Bir yolu, çok yemenin yukarıda bahsedilen zararlarını düşünmendir. Diğer bir yolu, az yemenin fayda ve üstünlüklerini düşünüp ona meyletmendir. Bir diğer yolu ise hazırlanmış yemeklerin en güzelini ilk önce yemendir. En kolay yolu, bir çeşit yağlı yemek ile yetinmendir. Bundan da kolay olanı, bir gün ve gecede **[211/b]** bir kere yemek yemendir. Farklı bir yol ise çok yiyen ve içenlerle yemek yemeyip tenhaya gitmendir. En yakın yolu ise bir ölçüye göre yiyip içerek, elli dirhem kalıncaya kadar, günde bir dirhem azaltmandır.

Nazm

1-Nefsim beni çok yemekle eyler pür-gam
Ağırlaşıp olurum esamm u ebkem
Az yiyip, az içsem ola gönlüm hurrem
Cismim hem olur hafîf ü cânım pür-dem

2-Nefsim beni aldamakda fırsat bekler
Çün sofra bulur, o dem çekip emekler
Tergîb ider, ifrât yimek içmekler
Düşmen beni dostumdan alıkor eğler

3-Her lokma ki, şereh ile yersin anı
Gaflet ile dolup gönül olur zulmânî
Hayvâna vir ol lezzet-i âb u nânı
Hakkı anı yâd idüp, yi kût-ı cânı

4-Her lokma ki, lezzetiyle buldum zevki
Ol lokmayı keşke bulsa düşmen halkı
Hayvâna vir ol nebâtı sen ey Hakkı
Cân lezzetin al, gönülden iste Hakk'ı

Günümüz Türkçesiyle

1-Nefsim beni çok yemekle gamlandırır. Ağırlaşıp (sanki) sağır ve dilsiz olurum. Az yeyip az içsem, gönlüm şen şakrak olur. Cismim hem hafif, canım canlı kanlı olur.

2-Nefsim beni aldatmak için fırsat bekler. Nerde bir sofra bulsa, hemen emekleyerek gider Aşırı yeme içmelere beni teşvik eder. Düşman beni dostumdan alıkor, eğler.

3-Her lokma ki sen hırsla yersin onu. Gafletle dolar, gönlün zulmânî olur Hayvanlara bırak, ekmek ve sudan lezzet almayı; Hakkı! Bunu hatırlayıp sen can azığını ye.

4-Her lokma ki lezzetiyle buldum zevki. O lokmayı keşke düşman halkı bulsa. Hayvana ver o bitkiyi, sen ey Hakkı! Can lezzetini al gönülden, iste Hakkı.

Sekizinci Madde

Açlığın sınırlarını, hâl ve makãmlarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Açlık, seherde uyanık olmayı gerektirdiği gibi uzlet de sükutu gerektirir.

Açlık iki kısımdır. Biri isteğe bağlı açlıktır ki tasavvuf yoluna giren dervişlerin açlığıdır. Diğeri zorunlu açlıktır ki hakikat mertebesinde olanların (muhakkık) açlığıdır. Çünkü hakikat mertebesinde olan kişi nefsini aç kalmaya zorlamaz, fakat üns makãmında ise, bazı kere yemeğini azaltır. Eğer heybet makãmında ise fazla yemek yer.

Muhakkıkin mertebesinde olanın çok yemesi şuna işarettir ki, onun manevî âlemde gördüklerinden, gönlünde hakikat nurlarının hücumu ile sıhhat bulmuştur. Onlar için yemeği azaltmak ise, manevî âlemde gördüklerinden oluşan üns hâli sebebiyle karşılıklı konuşma (mükaleme) imkânı meydana geldiğine işarettir.

Tasavvuf yolunda eğitim gören mübtedî sâliklerin çok yemesi, onların Hak tealadan uzak olduklarına ve yüce kapısından kovulmuş olduklarına; kendilerine hayvanî ve şehevânî nefsin galip geldiğine işarettir. Onların az yemesi ise gönüllerine ilâhî cömertlik rüzgârlarının dolduğuna ve kendi vücutlarının işiyle uğraşmaktan alıkoyduğuna işarettir. Aşırı olmayan açlık ise, her hâl ve sebep ile salikleri hallere davet eder. Muhakkıkları ise sırlara nâil kılar. Fakat aşırı açlık nefsin hevâsına sebep olup, aklın gitmesine ve mizacın bozulmasına yol açar.

Tasavvuf yoluna yeni giren bir sâlikin manevî hallere ulaşmak için nefsini aç bırakmada aşırı gitmesine izin verilmez. Onun oruç yardımıyla az yemesine imkân tanınır. Gece ve gündüz arasında bir sefer yemek yemelidir. Bir haftada sadece iki kere yağlı yemek yemelidir. Eğer sen de burada anlatılanlardan faydalanarak marifet ve muhabbet bulmak istiyorsan,

böyle yapmalısın. Nitekim: "*Nice aç kimse, tok olandan daha kötüdür"* denilmiştir.

Açlığın hâl ve makãmları vardır. Açlığın tasavvufa yeni giren mübtedîlerdeki hâlleri huşû[286] ve huzû, fakr ve meskenet, züll ve iftikar ile âzâların sâkinleşerek havatırın kovulmasıdır. Açlığın hakikat ehlindeki hâlleri ise rikkat, safâ, müânese ile birlikte mâsivâya alâkanın gönülden uzaklaştırılarak ilâhî izzet ve rabbânî saltanat içinde insanî (nefsânî) özelliklerden uzak durmaktır.

Açlığın makãmı, makãm-ı samedânîdir[287] ve bu makãmın acayip halleri, benzersiz sırları vardır.

Himmet[288] dostu ve azîmet[289] yakını olan açlığın faydaları bunlardır. Ancak buradaki açlık, avâmın açlığı değildir. Çünkü **[212/a]** avâmın açlığında sağlık, micazın kurtuluşu ve bedeni nimetlendirmekten başka bir fayda yoktur. Açlığın bir faydası da, şeytanın desîselerine karşı sahibini uyanık kılmasıdır.

Rubâiler

1-Açlık ki, tok eyler ol kamu a'zâyı
Açlıkda bu nefs terk ider dünyâyı
Hem açlık açar rümûz-ı her ma'nâyı
Açlıkda bulur bu cân ü dil Mevlâ'yı

2-Nândan boş olan kimesne pür-hikmetdir
Gönlü gözü uyanık, işi ibretdir
Açlık ki, tamâm-ı hiffet ü iffetdir
Her derde şifâdır ol, tene sıhhatdir

3-Hakkı, az yi eyle batna hulkı mîzân
Açlıkda yoğ ol ziyân ki, toklukda iyân
Açlıkdan olan ziyâna pesdir bir nân
Toklukda marazlara gerek çok dermân

4-Hakkı yemek az yi, az uyu, az söyle
Cân sağlığı, dil hoşluğu bul sen öyle
Her ne dilesen gönülde bul, zevk eyle
Kim iki cihân sa'âdetidir böyle

5-Bend eyle dehânı bu cihânı seyr it
Koy hᵛâbı, gönülde her nihânı seyr it
Aşk aça yürekte çün dehânı seyr it
Deryâlar içip safâ-yı cânı seyr it

6-Nefs ehline gerçi açlık olmuş zindân
Ammâ ki, gönül ehlinedir hoş seyrân
Açlıkta gönül safâ bulur, lezzet-i cân
Pes cû‘dur ehl-i Hakk’a Hak’dan ihsân

7-Hakkâ ki, ta‘âm-ı enbiyâdır açlık
Hem hâl ü makâm-ı evliyâdır açlık
Hem safvet-i kalb-i asfiyâdır açlık
Her derde devâ vü hoş nevâdır açlık

8-Hakkâ ki, safâ-yı asfiyâ cû‘ olmuş
Takvâ vü reşâd-ı etkıyâ cû‘ olmuş
Hem fetânet-i re’y-i ezkiyâ cû‘ olmuş
Bel zirve-i cây-ı irtikâ cû‘ olmuş

9-Çok uyumak oldı ilm ü fazlı hâdim,
Nevvâm u ukûl olur alîl ü nâdim
Şeb-ka’im ü gündüzü dahi ol sâ’im
Tâ menba‘-ı ilm ü fazl olasın dâ’im

10-Hakkı, Hakk içün nehâr ü leyl ol ka’im
Ölmezden ölüp sen ol gamından hâ’im
Oldıkça bu nefs hayy, gönüldür nâ’im
Nefs ölse gönül bulur, hayât-ı dâ’im

Günümüz Türkçesiyle

1-Açlık ki, tok eyler bütün organları. Açlıkta bu nefis, terk eder dünyayı. Her mânanın remzini hem açlık açar. Açlıkta bulur bu can ile gönül Mevlâ’yı.

2-Yemekten karnı boş olan kimse hikmet doludur. Gönlü gözü uyanıktır, işleri ibrettir. Açlık ki tamamen hafifliktir, iffettir. Her derde şifâdır, o bedene sıhhattir.

3-Hakkı! Az ye, mideni ahlâkınla mizan eyle. Toklukta açık olan zarar, açlıkta yoktur. Açlıkta olan zararın giderilmesine bir ekmek yeter. Toklukla oluşan hastalıklara pek çok derman gerekir.

4-Hakkı! Yemeği az ye, az uyu, az konuş. Can sağlığı, gönül hoşluğu bul sen öyle. Her ne istersen gönülde bul, zevk eyle ki iki cihan saadeti böyle elde edilir.

5-Ağzını bağla da bu cihanı seyret. Uykuyu bırak, her gizliliği gönülde seyret. Aşk açsın yürekte ağzını, sen seyret. Deryayı içip de can safâsını seyret.

6-Nefs ehline gerçi, açlık zindan olmuştur. Hâlbuki gönül ehline, hoş bir seyrandır. Açlıkta gönül safâ ve can lezzetini bulur. Çünkü açlık, Hak ehline Hak'tan ihsandır.

7-Gerçek şu ki evliyâ taamıdır açlık. Evliyânın hem hâli hem makãmıdır açlık. Hem asfiyânın[290] kalbinin sıfatıdır açlık. Her derde deva, hoş bir gıdadır açlık.

8-Gerçek şu ki asfiyânın safâsı açlık olmuş. Müttakilerin ve doğruların takvâsı açlık olmuş. Temiz insanların iffeti, açlığa riâyet olmuş. Belki, makãmların en yücesi açlık olmuş.

9-Çok uyumak, ilmi ve fazîleti yok eder. Çok yiyip çok uyuyan, hasta ve pişman olur. Geceleri kıyamda, gündüzleri oruçlu ol ki, daima ilmin ve fazîletin kaynağı olasın.

10-Hakkı! Hak için gece gündüz kaim ol. Ölmeden evvel ölüp, sen gamından pişman ol. Bu nefis diri oldukça, gönül uykudadır. Nefis ölse, gönül daimî bir hayat bulur.

---

[281]. Bu rivayet yazma nüshada yoktur.

[282]. Subhânî sırlar: Şânı yüce Allah'a ait sırları, ancak evliyâsına hissettirdiği hikmetli işleri.

[283]. Dirhem: 1-Eski okkanın (Okka: 1283 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü) dörtyüzde biri. 2- Gümüş para.

[284]. Batman: 7. 692 kg. olan ağırlık ölçü birimi. Eskiden sular ve hubûbat için kullanılan bir ölçüdür. Mahalle göre, 2 okkadan 8 okkaya kadar değişir.

[285]. Gavs: Sığınma, ilticâ etme. Tasavvufta, kendisine sığınıldığı zaman kutba gavs denir. Sûfîler darda ve sıkışık durumda kaldıkları zaman "Yetiş yâ Gavs!" "Meded yâ Gavs!" "İmdâd yâ pîr!" diye feryâd ederler ve kutbun manevî himâyesine sığınırlar. Gavs-ı a'zâm: En ulu Gavs buna kutb-ı ekber

de denir. Hz. Peygamber'in bâtınından ibarettir. Velîliğin en yüce mertebesi budur. Abdülkadir Geylânî'ye özellikle Gavs-ı a'zâm denir. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 188.)

[286]. Huşû: Sâkin ve saygılı duruş, derin bir hürmet hissi ile boyun eğerek elpençe durmak. Tasavvufta tevâzu, dinin emirlerine itaat etmek, Allah'ın huzurunda boynu büküp durmak, ona teslim olmak, kullarına saygılı ve alçak gönüllü olmak. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 233.)

[287]. Samedânî: Allah'a ve O'nun ezelî kuvvet ve kudretine mensup, Allah'la ilgili olan.

[288]. Himmet: Bir kemâl hâlinin hâlini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün rûhânî güçleriyle birlikte kalbin Hakk'a yönelmesi. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 227.)

[289]. Azîmet: Kasdetmek, karar vermek, yemin etmek. Tasavvufta, nefsin arzusuna bıkmadan, ruhsat ve cevaz hâline iltifat etmedendini emri ve yasakların hem ruhuna uygun bir şekilde hareket etmek, tevillerden sakınmak, ihtiyata en uygun yolu tutmak. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 77.)

[290]. Allah dostlarının seçilmişleri, ermişlerin halisleri.

7-Gerçek şu ki evliyâ taamıdır açlık. Evliyânın hem hâli hem makãmıdır açlık. Hem asfiyânın kalbinin sıfatıdır açlık. Her derde deva, hoş bir gıdadır açlık.

Açlığın makãmı, makãm-ı samedânîdir ve bu makãmın acayip halleri, benzersiz sırları vardır.

. Allah dostlarının seçilmişleri, ermişlerin halisleri.

. Huşû: Sâkin ve saygılı duruş, derin bir hürmet hissi ile boyun eğerek elpençe durmak. Tasavvufta tevâzu, dinin emirlerine itaat etmek, Allah'ın huzurunda boynu büküp durmak, ona teslim olmak, kullarına saygılı ve alçak gönüllü olmak. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 233.)

. Samedânî: Allah'a ve O'nun ezelî kuvvet ve kudretine mensup, Allah'la ilgili olan.

. Himmet: Bir kemâl hâlinin hâlini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün rûhânî güçleriyle birlikte kalbin Hakk'a yönelmesi. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 227.)

. Azîmet: Kasdetmek, karar vermek, yemin etmek. Tasavvufta, nefsin arzusuna bıkmadan, ruhsat ve cevaz hâline iltifat etmedendini emri ve yasakların hem ruhuna uygun bir şekilde hareket etmek, tevillerden sakınmak, ihtiyata en uygun yolu tutmak. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 77.)

. Subhânî sırlar: Şânı yüce Allah'a ait sırları, ancak evliyâsına hissettirdiği hikmetli işleri.

. Dirhem: 1-Eski okkanın (Okka: 1283 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü) dörtyüzde biri. 2- Gümüş para.

. Batman: 7. 692 kg. olan ağırlık ölçü birimi. Eskiden sular ve hubûbat için kullanılan bir ölçüdür. Mahalle göre, 2 okkadan 8 okkaya kadar değişir.

. Gavs: Sığınma, ilticâ etme. Tasavvufta, kendisine sığınıldığı zaman kutba gavs denir. Sûfîler darda ve sıkışık durumda kaldıkları zaman "Yetiş yâ Gavs!" "Meded yâ Gavs!" "İmdâd yâ pîr!" diye feryâd ederler ve kutbun manevî himâyesine sığınırlar. Gavs-ı a'zâm: En ulu Gavs buna kutb-ı ekber de denir. Hz. Peygamber'in bâtınından ibarettir. Velîliğin en yüce mertebesi budur. Abdülkadir Geylânî'ye özellikle Gavs-ı a'zâm denir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 188.)

. Bu rivayet yazma nüshada yoktur.

İrfan yoluna yeni giren (mübtedi) ve henüz seyr ü sülûka yeni başlayan için en verimli perhiz yolu, ifrat ve tefritten sakınarak orta yolu tutmaktır. Böyle bir kişi orta derecede yemelidir. Orta derecede yeme; bir gün ve bir gecede elli dirhemden yüz dirheme kadar olan yemedir. İçme de bu yüz dirheme dahildir. **[209/a]**

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) şefkatiyle ümmetine yemek âdâbını öğretmiş, tokluğun zararlarını açıklamış ve açlığın faydalarını duyurmuştur. Nitekim hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: *"Âdemoğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır. Ona neslinin devamı ve yaşaması için üç-beş lokmacık yeter. Kim aşırı yemek hastalığına müptelâ olup karnını doldurmak isterse, hiç olmazsa üçte birini yiyeceğine, üçte birini içeceğine ayırsın ki üçte birini de rahat nefes alıp vermek için ayırsın."* Ve buyurmuştur ki: "*Tok iken yemek yemek, hem hastalık (sebebidir), hem de haramdır."*

Açlığın hâl ve makãmları vardır. Açlığın tasavvufa yeni giren mübtedîlerdeki hâlleri huşû ve huzû, fakr ve meskenet, züll ve iftikar ile âzâların sâkinleşerek havatırın kovulmasıdır. Açlığın hakikat ehlindeki hâlleri ise rıkkat, safâ, müânese ile birlikte mâsivâya alâkanın gönülden uzaklaştırılarak ilâhî izzet ve rabbânî saltanat içinde insanî (nefsânî) özelliklerden uzak durmaktır.

Himmet dostu ve azîmet yakını olan açlığın faydaları bunlardır. Ancak buradaki açlık, avâmın açlığı değildir. Çünkü **[212/a]** avâmın açlığında sağlık, micazın kurtuluşu ve bedeni nimetlendirmekten başka bir fayda

yoktur. Açlığın bir faydası da, şeytanın desîselerine karşı sahibini uyanık kılmasıdır.

Bedenin zekâtı oruç ve gece ibadetidir. Bir âbidin her gün oruç tuttuğu, iftar vakti bir batman yiyecek ile orucunu açtığı, sonra da sabaha kadar namaz kıldığı bir mürşid-i kâmile söylendiğinde, "*Keşke yarım ekmek yiyerek uyusaydı daha iyi olurdu"* demiştir.

6-Bulan açlıkta bulmuştur, fânîlik içinde fakr devletini. Duyan açlıkta duymuştur, subhânî sırların remzini.

Himmet dostu ve azîmet yakını olan açlığın faydaları bunlardır. Ancak buradaki açlık, avâmın açlığı değildir. Çünkü **[212/a]** avâmın açlığında sağlık, micazın kurtuluşu ve bedeni nimetlendirmekten başka bir fayda yoktur. Açlığın bir faydası da, şeytanın desîselerine karşı sahibini uyanık kılmasıdır.

Hazret-i Peygamber (s.a.v.) 'in açlıktan bükülerek dolaştığı olurdu. Ebû Hureyre (r.a.) açlıktan kendini kaybedip kıvranırdı. Şeyhimiz Hazret-i Gavs-ı ulvî **İsmail Fakîrullâh Tillovî**, (Allah kendisine rahmet eylesin) bu Hakkı evlâdını yetiştirmek için şöyle demiştir: "*Molla İbrahim! Ben gecede ve gündüzde tek bir kere, birkaç lokma yemek yerim. Hazırda ne varsa onu yerim. Herhangi bir yemek ile haftada iki yufka ekmeği yerim. Et suyu riyâzete engel değildir. Bu ekmeğin aslı, yenilen mazıdır. Altı günde bir, sadece iki fincan kadar su içerim. Yatsı namazından sonra yatıp uyurum. Gece kalkınca sabaha kadar ibadet ederim. Pazartesi ve Perşembe günleri de oruç tutarım."*

İKİNCİ FASIL

İrfan yolunun altı esasından ikincisi olan az uykunun faydalarını on madde ile açıklar.

Birinci Madde

Az uyumayı Kur'ân âyetleri ve kudsî hadisler ile bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah teala kullarına merhametiyle inayet edip onları gafletten huzuruna çağırmış ve geceyi ihyâ etmenin üstünlüklerini herkese duyurmuştur. Nitekim Kelâm-ı Kadîm'inde şöyle buyurmuştur:

"Sabreden, dürüst olan, huzurda boyun büken, hayra harcayan ve seher vaktinde Allah'tan bağış dileyenler (içindir.) " (Âl-i İmrân, 3/17) "Gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler." (Furkan, 25/64) "Ey örtünüp bürünen (Rasûlüm!) Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl, yahut bunu biraz azalt ya da çoğalt ve Kur'ân'ı tane tane oku." (Müzzemmil, 73/1-4) "(Rasûlüm!) Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor." (Müzzemmil, 73/20) "Gecenin bir kısmında O'na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et." (İnsan, 76/26) "Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin seni, övgüye değer bir makãma göndereceğini umabilirsin. " (İsrâ, 17/79)

Nitekim Zebûr'unda şöyle buyurmuştur: "*Kulum! Beni gece karanlığında kendine yakın bulursun. O halde beni ara ki bulasın.*" Kudsî hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Ey Âdemoğlu! Çok uyuduğun halde kalbinin parlamasını nasıl istersin? O halde uykunu mezara ertele*. **[212/b]** *Az uyuyarak kalbinin aydınlanmasını iste. Geceleri ibadet et. Beni sevdiğini söyleyip de, gece olunca uyuyarak benden ayrılan, yalan söyler."* Bir kâmil zât şöyle demiştir:

Beyt
Acaben li'l-muhibbi keyfe yenâmu
Kullü nevmin ale'l-muhibbi harâmu

Beyt(in tercümesi)
Sevenin uyuması ne kadar acayiptir? Sevene bütün uykular haramdır.

Nazm

1-Uyuma sen bir gice ey meh-likâ
Tâ sana yüz göstere genc-i bekâ
2-Dil güneşinden gice çün germ ola
Bu iki çeşmin aça ol tûtiyâ
3-Bir gice sabr eyle, yere koyma baş
Mürg-i sa‘âdet kona tâ başına
4-Gündüz olur kesb ü gice aşk-ı yâr
Âşık ider her gice zikr-i Hudâ
5-Halk varıp uykuya düşler görür
Bulmuş uyanık kerem-i Kibriyâ
6-Hak didi Dâvûd’a; benim âşıkım
Gice uyumaz bana eyler senâ
7-Âşık olur tâlib-i halvet ki, tâ
Göstere dildâra dilinden rızâ
8-H^{v}âb-ı girân-teşneye mümkin değil
Uyusa düşde görür ol ayn-ı mâ
9-Hakkı irer her gice Hak’dan hitâb
Kalk u teveccüh bana kıl, bul hüdâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Uyuma sen bir gece, ey ay yüzlü! Ta ki bekâ hazinesi sana yüz göstersin.

2-Gönül güneşinden gece hararet olsun. Bu iki gözünü açsın o sürme.

3-Bir gece sabret de yere koyma başını. Saadet kuşu konsun, tâ başına.

4-Gündüz geçimliğini, gece Yâr’in aşkını bulursun; âşık her gece Hudâ’yı zikreder.

5-Halk uykuya varıp, düşler görür; uyanık olan Yüce Mevlâ’nın ikramına kavuşur.

6-Hak buyurdu Davud’a; “Benim âşığım gece uyumaz, beni senâ eyler.”

7-Âşık, halvete[291] tâlip olur; tâ ki sevgiliye gönülden rıza göstersin.

8-Susuz yanıp tutuşana mümkün değil ki uyusa düşünde mutlaka su ve pınar görür.

9-Hakkı! Her gece Hak’tan hitap erişir; “Kalk ve bana yönel, hidayeti bul.”

İkinci Madde

Gece kalkıp ibadet etmenin fazîletlerini hadis-i şerifler ile bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ümmetine olan şefkatinden dolayı, gece kalkmayı teşvik edip Hak tealanın her gece gelen nidâsını duyurmuştur. Nitekim mecazî mânâ ifade eden (müteşâbih) hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "*Her gece, gecenin son yarısı kaldığında, Hak teala dünya semasına (rahmetiyle) nüzûl edip şöyle buyurur: Dua edenin duasını kabul ederim. Benden bir şey isteyenin isteğini veririm. Benden af dileyeni affederim."* Ve buyurmuştur ki: "*Her gecenin ilk üçte bir vakti geçtiğinde, Hak teala dünya semasına (rahmetiyle) nüzûl edip sabah oluncaya kadar şöyle nidâ eder: Her şeyin sahibi benim. Dua edenin duasını kabul ederim. Bir şey isteyenin isteğini veririm. Affını isteyeni affederim."*

Ve buyurmuştur ki: "*Gecenin yarısı geçince, Hak teala dünya semasına (rahmetiyle) nüzûl edip sabah güneş doğuncaya kadar şöyle nidâ eder: Bir şey isteyen yok mu? İsteğini vereyim. Dua eden yok mu? Onu kabul edeyim. Günahına tövbe eden yok mu? Onu affedeyim."* Ve buyurmuştur ki: "*Gecenin son üçte birinde Hak teala dünya semasına (rahmetiyle) nüzûl edip şöyle der: Bana dua edenin duasını kabul ederim. Benden bir şey isteyene istediğini veririm. Fakirlik korkusu olmadan ve başa kakmadan kim borç verir?"*

Beyt

Nidâ idüp gice ervâha dir O nûru'n-nûr
Bana teveccüh iden cân bulur gönülde huzûr

Günümüz Türkçesiyle

O nurlar nuru her gece bütün ruhları çağırıp şöyle seslenir; "Bana yönelen can, gönlünde huzuru bulur!"

Ve buyurmuştur ki; "*Gözlerim uyur, fakat kalbim uyumaz, uyuyanların Rabbi'nden gâfil kalmaz."*

Beyt

Sağ yanı üzre yatardı kıbleye istikbal idüp
Her nefesde açılurdı, ona bin gaybî kapu

Günümüz Türkçesiyle

Kıbleye yönelip sağ yanı üzere yatardı, her nefeste ona binlerce gayb kapısı açılırdı.

Ve buyurmuştur ki; "*Sabah olduğu zaman uyumak, rızkın bolluğuna engeldir ve üzüntüleri toplar."* Habib-i Ekrem (s.a.v.)'in müezzini Bilâl-i Habeşî (r. a.) her gece seher vaktinde güzel sesiyle şu beş beyti okurdu:

Şiir

1-Teyakkazû teyakkazû yâ niyâm
Kad hezime'l-fecru cunûde'z-zılâm
2-Yâ nâ'imâ min-nevmike fe'ntebih
Leyleke kad asra'a fi'l-inhizâm
3-Yâ men kadi'stağrake nevmehû
Ente tenâmu ve Rabbeke lâ-yenâmu
4-Rabbeke yed'ûke ilâ-bâbihî
Fe's-elhu'l-afve bi-ğayri intikam **[213/a]**
5-Salli alâ seyyidinâ'l-Mustafâ
Ehmedne'l-hâdiye aleyhi's-selâm

Şiir(in tercümesi)

1-Uyanın! Uyanın! Ey uyuyanlar! Sabahlar gece ordusunu yeniyor.
2-Ey uyuyan kişi, kalk! Uykundan uyan. Yoksa gece seni mağlup edecek.
3-Ey uykulara dalıp da derin uyuyan! Sen uyursun ama, Rabbin uyumuyor.
4-Rabbin seni (rahmet) kapısına çağırıyor. Sen O'ndan affını iste, intikam değil.
5-Efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.)'e salavât getir. Bize doğru yolu gösteren Ahmed'e selâm getir.

Nazm

1-Cihânı aşk ile şûr eyle ba'de nısfi'l-leyl
Zamân-ı bezm-i huzûr eyle ba'de nısfi'l-leyl
2-Çü mâhitâb-ı şeb eyler, şarâb-ı aşk-ı tahûr
Piyâlesin leb-i hûr eyle ba'de nısfi'l-leyl
3-Şarâb-ı aşk içer kalbi sâf olan giceler
Uyan, gönülde sürûr eyle ba'de nısfi'l-leyl
4-Şarâb-ı vahdeti seyr eyle, mâhitâb ise şeb
Zılâm ise dahi mûr eyle ba'de nısfi'l-leyl
5-Burâk-ı ehl-i dil olmuş çü rûşenâ-yı mâh
Urûc-ı rûhı zarûr eyle ba'de nısfi'l-leyl

6-Bu hâk-i pâk-i zemîn, pür şarâb-ı vahdetdir
Anı şarâb-ı tahûr eyle ba‘de nısfi’l-leyl
7-Uyuma şeb, nazar eyle cihâna ey Hakkı
Cemâl-i aşk zuhûr eyle ba‘de nısfi’l-leyl

Günümüz Türkçesiyle

1-Cihanı, gece yarısından sonra aşkla çoklaştır. Zamanı gece yarısından sonra huzur vakti eyle.

2-Madem ki gecenin mehtâbı tertemiz aşk şarabının görüntüsünü yansıtır. Öyleyse sen de gece yarısından sonra onun kadehini hurilerin dudağı eyle.

3-Kalbi temiz olanlar geceleri aşk şarabını içerler. Uyan da gönlünü neşeyle doldur gece yarısından sonra.

4-Gece mehtaplı ise, aşk şarabını seyreyle. Karanlık ise de gece yarısından sonra uyanık olup onu nûr eyle.

5-Madem ki mehtâbın parlayışı gönül ehlinin Burak’ı olmuş. O halde gece yarısından sonra ruhun yükselişini mecburî eyle.

6-Bu tertemiz zemini vahdet şarabıyla doldur. Onu tertemiz şarap eyle, gece yarısından sonra.

7-Geceleri uyuma, cihana (ibretle) bak! Ey Hakkı! aşkın gece yarısında ortaya çıkan güzelliğini seyreyle.

Üçüncü Madde

Uykuyu azaltmayı, gece kalkmayı, âriflerin uykusunu ve avâmın gafletini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Uykuyu azaltmak, Mevlâ’ya yönelmede çok önemlidir. Çünkü avâmın uykusu, gaflet ve kendini kaybetmedir. Gaflet ise gönülde bir karanlıktır. İrfan yolunun yolcusuna, gece uyumak haramdır. Çünkü onun arzusu, hiç uyumayan ve damia hayy u kayyûm olan Allah tealadır.

Şiir

1-Da‘i’n-nevme inne’n-nevme li’l-fazli hâdim
Ve lâ-terza min-dunyâke bi’l-ekli ve’n-nevmi
2-Fe-kun sâhiran bi’l-leyli ve’tlub me‘âliyen
İzâ-kunte tercû en-tesûde ale’l-kavmi

Şiir(in tercümesi)

1-Uykuyu bırak, çünkü uyku fazîletleri yok eder. Yemek ve uyku ile dünyalığa râzı olma.

2-Seherde uyanık ol ve yüksek dereceleri iste. Umudun varsa, ortalık kararınca (istemeye yönel.)

Fakat ârifin uykusu, murâkabe[292] ve müşâhadedir,[293] ruhlar ile tanışıp buluşmadır, ahbap ve yârân ile bir araya gelmedir, özlediklerine kavuşmadır.

Seher, âşıklara nimettir. Uyku, elemden istirahattir. Seher, iki hayatın biridir. Açlık ve seher ile gönül diri olur. Seher, ibadetlerin özü ve gözbebeğidir. Seher vaktinde uyanık olmak, saadet işaretidir. Allah'ı zikrederek seherde ibadet etmek, ebrârın ibadeti ve ahrârın âdetidir. Allah'ı zikrederek seher vaktinde uyanık kalmak, ilâhî sanata müştak olanların işinin esası olup, âşıklara büyük devlettir. Allah'ı zikrederek geceyi uyanık geçirmek, evliyâ ve asfiyânın kârıdır. Allah'ı zikrederek geceyi uyanık geçirmek, evliyânın neşe ve sevinç kaynağıdır. Allah'ı zikrederek geceyi uyanık geçirmek, erenler (ricâl) için ganimet, abdâl[294] için fırsattır. Allah'ı zikrederek geceyi uyanık geçirmek mukarrebûnun işinin aslı, asfiyânın ravzasıdır. Allah'ı zikrederek geceyi uyanık geçirmek, âriflerin hediyesi ve kâmillerin hazinesidir.

Nazm

1-Çün gelür şeb vakt-i halvet-gâh olur
Kıble-i uşşâk vech-i mâh olur
2-H^{v}âbı koy mehtâb iken ey meh-perest
Mâhdan âgâh ana hem-râh olur
3-Uyku bahrinde kamu halk olsa lâ
Uykusuzlar vakti illa'llâh olur
4-Âşık eyler ârzû şeb halvetin
Kim ana şeb vuslat-ı nâ-gâh olur
5-Dâne-i cân cism ile çün kâhdır
Cism uyursa, dânesi bî-kâh olur
6-Kulların şeb kîl ü kâli gark olup
Vakt-i ilhâmât-ı şâhinşâh olur
7-Şeb nüzûl eyler çü sultân tahtına
Cümle söz Hakkı o dem kütâh olur

Günümüz Türkçesiyle

1-Ne zaman gece gelse, halvet vakti olur. Âşıkların kıblesi, ayın yüzü gibi parlak olur.

2-Mehtap varken uykuyu bırak; ey ay tutkunu! Aydan haberi olan, ona yoldaş olur.

3-Uyku deryasında bütün halk "lâ" [yok hükmünde] olsa; uykusuzların vakti, "illallah" (yalnız Allah var) olur.

4-Âşık, gece olunca halveti arzu eder ki geceleyin ona ansızın vuslat olur.

5-Beden buğdayı bu cisimle saman yığını gibidir. Cisim uyursa, o dâne yersiz/gereksiz kalır.

6-Kulların geceleri dedikodularla boğulup gider de, pâdişâhlar pâdişâhının ilham vakti olur.

7-Gece vakti iner çünkü Sultan tahtına. Bütün sözler Hakkı, o zaman kısacık olur.

Dördüncü Madde

Uykuyu azaltmanın gereklerinden olan gece uykudan kalkmanın önemini ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Saadetimizin sermayesi gecelerdir. İnsanlardan uzaklaşmamız (uzlet), dost ile başbaşa kalmamız gecelerdedir (halvet). Gece, âşıkların dert arkadaşı, ârifl erin sırdaşıdır. Gece, âşıkların derdi artar. Gece **[213/a]** ârifl erin başı düşüncelere dalar. Gece, kâmil insanın saadeti ve kalbinin semâsına nüzul eden güneştir. Her gece o güneş doğar, fakat halkı uyku denizi alır. Seherlerde her istek elde edilir. O vakitte kör gibi uyumak anlaşılmaz bir şeydir. Seher vakti mübarek bir zamandır. O saatte uyanık olan, saadet ehlindendir. Seher vakti âşıklar uyumaz. Ârifler gönülden uzağa gitmez. Seher vakti rahmet kapıları açılır. O vakitte uyanık olan, can zevki ve düşünce temizliği bulur.

«Allah'ım! Bunu bize kolaylaştır.»

Nazm

1-Ehl-i aşkın dîdesi bîdâr olur vakt-i seher
Cân-ı ehl-i dil dolu esrâr olur vakt-i seher

2-Şehr-i dil bî-kesret-i nâ-cins tenhâdır gice
Bezm-i cân bî-zahmet-i ağyâr olur vakt-i seher

3-Ref' ider dildâr vechinden nikâbın vakt-i subh
Anı seyr eyler o kim hüşyâr olur vakt-i seher

4-Mürde dil hᵛâb içre gâfil devlet-i bîdârdan
Ârif-i âgâha devlet yâr olur vakt-i seher
5-Pertev-i hurşîd vech-i dilbere müştâk olan
Ehl-i hâlin gönlü pür-envâr olur vakt-i seher
6-Hak nidâ eyler ki, "hel min sâ'ilin" her nîm-şeb
Kim ne isterse o ber-hurdâr olur vakt-i seher
7-Bâb-ı ihsân-ı Hudâ feth olmak istersen sana
Dil kapusun beklemek hoş kâr olur vakt-i seher
8-Ol ki, ekl ü şürb olur işi gice gündüz hemân
Uykı lâzımdır ona bî-mâr olur vakt-i seher
9-Hakkı, bîdâr ol, seher vaktinde, tenbel olma kim
Uyumak, insâna ayb u âr olur vakt-i seher

Günümüz Türkçesiyle

1-Aşk ehlinin gözleri, seher vakti uyanık olur. Gönül ehlinin ruhları, seher vakti sırlarla dolar.

2-Gönül şehri kalabasız, çeşitsiz; tenhadır geceleri. Can meclisi zahmetsiz, seher vakti yabancısız olur.

3-Sevgili yüzünden perdeyi kaldırır sabah vakti. O'nu seyreyler o ki, seher vakti uyanık olur.

4-Ölü kalpler uykudadır, uyanıklık devletinden habersiz. Ârif olan uyanıktır; seher vakti yar devletini bulur.

5-Yârin güneş gibi parlayan yüzündeki güzelliğe tutkun olan hâl ehlinin gönlü, seher vakti nurlarla dolar.

6-Cenâb-ı Hak her gece nidâ eder; "İsteyen yok mu?" Seher vakti kim ne isterse muradına erer.

7-Hudâ'nın ihsan kapısı açılsın istersen sana; Seher vakti gönül kapısını beklemek, bol kazanç getirir.

8- O ki yeme içme olur işi, gece gündüz hemen. Seher vakti ona uyku lazımdır hemen.

9-Hakkı, uyanık ol seher vakti; tembellik etme. Seher vakti uyumak insana, ayıp ve ar olur.

Beşinci Madde

Az uykunun mübarek kimselerin özelliği olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki evliyânın en fazîletlisi olan Hz. Ebû Bekir (r.a.) her gece yatsı namazından sonra bir-iki saat kadar ailesiyle oturup sohbet

ederdi. Çoluk çocuğu uyuduktan sonra kalkıp abdest tazelerdi. İki rekât nafile namaz kılar, seccâde üzerinde oturur, son derece büyük bir saygı ve edep ile Hakk'ın feyizlerini beklerdi (murâkabeye giderdi). Sabaha bir saat kadar kaldığında mübarek başını kaldırıp bir kere "ah!" derdi. O inleme ile mübarek ağzından öyle bir nûr çıkardı ki onun ışığından evi aydınlanırdı. Hatta duvarının çamurunda olan samanlar bile görünürdü. Ondan sonra kalkıp on rekat teheccüd ve üç rekat vitir namazı kılar, ailesini ve çocuklarını uyandırırdı. Sonra sabah olduğunda sabah namazının sünnetini kılar, câmi-i şerife giderdi.

Bir kimse bir câriye satın almıştı. Yatsıdan sonra adam onunla başbaşa kaldığında ona; "Yatağı döşe de yatayım" dedi. Câriye kendisine; "Ey efendim! Senin bir efendin var mıdır?" dedi. Adam; "Evet, ben de bir kulum. Benim de Mevlâm var" dedi. Câriye; "O Mevlâ hiç uyur mu?" diye sordu. Efendisi; "Benim Mevlâm Hayy ve Kayyûm'dur, aslâ uyumaz" dedi. Câriye, efendisini azarlarcasına şöyle dedi; "Ya sen hiç utanmaz mısın ki aslâ uyumayan Mevlâ huzurunda yatıp uyuyorsun?"

Cariyenin bu uyarısı efendisinin kalbine tesir etti. Adam bundan sonra gece uyumayarak ibadet etmeyi kendisine alışkanlık edindi. Hayatı boyunca yatak ve yorgana girmedi. Az uyku ile evliyâ mertebesine ulaştı. Çünkü evliyâ yoluna giden, üç alışkanlıkla gider. Birincisi, ancak çok acıktığında az bir şey yer. İkincisi, ancak çok uykusu geldiğinde, azıcık uyur. Üçüncüsü, ancak gerektiğinde çok az konuşur. Çok uyuyanın **[214/a]** ruhu hasta ve işi zor olur.

Nazm

1-Ey dîde nedir uyku, gel uyan gicelerde
Kevkeblerin it seyrini seyrân gicelerde
2-Bak hey'et-i âlemde, bu hikmetleri seyr it
Bul Sâni'ini, ol ana hayrân gicelerde
3-Çün gündüz olursun nice ağyâr ile gâfil
Koy gafleti dildârdan utan gicelerde
4-Gafletle uyumak ne revâ abd-i fakîre
Şefkatle nidâ eyleye Rahmân gicelerde
5-Cümle giceyi uyuma, Kayyûm'ı seversen
Tâ hayy olasın Hayy ile ey cân gicelerde
6-Âşıklar uyumaz gice, hem sen uyuma kim
Gönlün gözine görüne, cânân gicelerde

7-Dil beyt-i Hudâ'dır, onu pâk eyle sivâdan
Kasrına nüzûl eyler, ol sultân gicelerde
8-Az yi, az uyı, hayrete var, fânî ol andan
Bul cân-ı bekâ ol ana mihmân gicelerde
9-Allâh içün ol halka mukârin gice gündüz
Ey Hakkı, nihân aşk odına yan gicelerde

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey göz, uyku nedir? Uyan gecelerde. Kayan yıldızları seyreyle gecelerde.

2-Bak âlemin durumuna, bu hikmetleri seyret. Yaratan'ı bul da O'na hayran ol gecelerde.

3-Gündüz nice ağyâr ile uğraşırken, gâfil olursun. Gafleti bırak da Sevgili'den utan gecelerde.

4-Gafletle uyumak yakışır mı bu âciz kula? Şefkatle nidâ ediyor Rahmân, gecelerde.

5-Bütün geceyi uyuma, Kayyûm'u[295] seversen. Ta ki diri olasın; Diri ile ey can, gecelerde.

6-Âşıklar uyumaz gece, hem sen de uyuma ki gönül gözüne görünsün, cânân gecelerde.

7-Gönül Hudâ'nın evidir; onu başka sevdalardan arıt. Sarayına gelir O Sultan, gecelerde.

8-Az ye, az uyu hayrete var; bu ândan vazgeç. Ebedî canı bul, O'na misafir ol gecelerde.

9-Gece gündüz Allah için yakın ol halka. Hakkı! Gizli aşk ateşine yan gecelerde.

Altıncı Madde

Uykunun beğenilmeyen bir şey olduğunu ve çok uyumanın zararlı olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Gaflet uykusu, beğenilmeyen, kötülenen bir durumdur. Uykunun fazlası gevşeklik ve tembellik verir. Çünkü avâmın uykusu, beden organlarının çalışmalarını durdurur. Böylece ömürden bir kısmı boşa gider.

Nitekim Hak teala Kelâm-ı Kadîm'inde; **"Geceleyin sizi öldüren** (öldürür gibi uyutan)" (En'âm, 6/60) buyurmuş ve uykunun ölümün kardeşi olduğunu duyurmuştur. Hak tealadan uzak olan kişi ehl-i hasrettir ve hasret

ehlinin uykusu bir musibettir. Ârif ise Hakk'ın huzurundadır. Hakk'ın huzurunda olanların uykusu, Hakk'a yöneliş ve manevî lezzettir.

Gaflet olan uyku; Hakk'ın huzurundan kovulma, uzak kalma ve pişmanlıktır. Hüsran, cehalet ve ayıplanmayı gerektirir. Bu durum, kişinin ilim ve hikmetten mahrum olunduğuna işarettir. Çünkü ârifin lezzeti, Hakk'ın yüce huzurudur. Hayatı, muhabbettir.

Mevlâ'ya muhabbetin alâmetleri üçtür: Geceleri ibadet etmek, güzel konuşmak ve Allah'a hamd etmek. Şu halde gece uykusu, Hak'tan yüz çevirme ve vebaldir. Eğer uyku, lezzetli bir nimet olsaydı, cennette olurdu. Hâlbuki cennette uyku yoktur. İyice bastırmadıkça uykuya itibar edilmez. Çünkü uyku ile kişiyi kemâle erdiren manevî dereceler elde edilemez.

Nazm

1-Azîz başın-içün gice yâr içün uyuma
Uğurla leyli felekden şikâr içün uyuma
2-Çün uyudun nice bin gice hazz-ı nefs içün
Bir iki şeb ne olur yâr-ı gâr içün uyuma
3-Latîf yâr ki, hergiz uyumaz anın ile
Huzûr idüp giceler ol nigâr içün uyuma
4-Helâl olur mu, ağır uyku hasta sâhibine
Terahhum eyle bu kalb-i fikâr içün uyuma
5-Hudâ dimiş ki, benim âşıkım gice uyumaz
Hayâ idersen, eger şeb o âr içün uyuma
6-İşitmedin mi ki şeb kâm alır kamu uşşâk
Bu aşk-ı pâdişeh-i kâm-kâr içün uyuma
7-Hezâr kerre didim Hakkı Hakk'a gel giceler
Yoğ oldığın bilesin tâ o var içün uyuma

Günümüz Türkçesiyle

1-Aziz başın için, O yar için gece uyuma. Geceyi felekten uğurla, avlanmak için uyuma.

2-Ne zamandır, binlerce gece, nefsin hazzı için uyudun. Bir iki gece ne olur, can dostu için uyuma.

3-O latif Yâr ki, her kim uyumaz O'nunla. Huzur ara gecelerde; Ol Sevgili için uyuma.

4-Hastası olana, ağır uyku helâl olur mu? Merhamet eyle, bu yaralı kalp için uyuma.

5-Hudâ buyurmuş ki “Benim âşığım gece uyumaz!” Geceden utanırsan eğer, o utanış için uyuma.

6-İşitmedin mi ki geceden kâm alır bütün âşıklar. Bu Pâdişâh’ın aşkını kazanmak için uyuma.

7-Binlerce kez dedim; “Hakkı, Hakk’a gel gecelerde.” Yok olduğunu bilesin, O var için uyuma.

Yedinci Madde

Az uykunun insan kalbine cilâ, evliyânın basîret gözüne sürme olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Nefis ile mücâdele olmadan (mücâhede) manevî hakikatler görülemez (müşâhede olmaz). Çünkü mücâhede yapmayan, müşâhade yapamaz ve gönül gözü açılmaz. Mücâhede eden kişi için müşâhade hazır olur. İsterse murad etsin, isterse etmesin müşâhadeyi bulur. O halde müşâhade elde edilinceye kadar mücâhede lâzımdır.

Mücâhede isteyene, açlık ve gece ibadeti lâzımdır. **[214/b]** Çünkü mücâhede eden irfân yolunun yolcusu az yemek yediğinde ve az uyuduğunda, onun bedeninde unsurlarını oluşturan dört karışım (ahlât-ı erbaa) erir ve azalır. Allah’ın zikri ile bedeninin kısımları incelik ve yumuşaklık (letâfet) bulduğunda, gönlü unsurlar perdesinden uzaklaşır ve beden elbisesinden sıyrılmış olur. Uykusunda berzah âlemine gidip rahat bulduğu gibi, uyanık iken de hem berzah âlemini hem melekût âlemini görüp rahat ve saadet bulur. O halde normal bir uykuda bedenin rahatı olduğu gibi, ruhun da rahatı olur. Nitekim Hak teala Kur’ân’da; **“Uykunuzu bir dinlenme kıldık”** (Nebe’, 78/9) buyurmuş ve normal insan uykusunun, bedenin ve ruhun rahatı olduğunu duyurmuştur. İrfan yolunun yolcusu, ilk zamanlarında uyku ve istirâhâtı bir kenara koyup gece karanlığında, ruhun hayatını müşâhade ile görmüştür.

Nazm

1-Sulh u salâh oldı bu gavgâ-yı şeb
Oldı çü sahrâ bize deryâ-yı şeb
2-Şâhid-i gaybın tutukkı gicedir
Âşıka rûz olmadı hemtâ-yı şeb
3-İstemez uykuyı, kaçar h^{v}âbdan
Eylese bu dîde temâşâ-yı şeb

4-Çok dil-i pür-nûr u nice cân-ı pâk
Oldı kamu bende-i Mevlâ-yı şeb
5-Dîg-i siyehdir göze şeb zulmeti
Dâdımsa dil-i lezzet helvâ-yı şeb
6-Gündüz olur gerçi bu sevdâ-yı kâr
Başka safâdır dile sevdâ-yı şeb
7-Bağladı şeb desti cevher-i kârdan
Hakkı ider subha dek ihyâ-yı şeb

Günümüz Türkçesiyle

1-Gecenin kavgası bize esenlik oldu. Gecelerin sahrası, bize derya oldu.

2-Gaybı müşâhade edenin perdesi gecedir. Âşığa gece gibi gün olmadı.

3-Uykuyu istemez, kaçar uykudan; bu göz, geceyi seyredebilseydi.

4-Çok gönüller nurlandı, nice ruhlar pâk oldu. Geceleri herkes, Mevlâ'nın kölesi oldu.

5-Gecenin zulmeti, göze siyah horozdur. Gece helvasının lezzetini, tadımsa ey gönül.

6-Kazanç sevdası gerçi, gündüz olur. Başka bir safâdır gönle, gece sevdası.

7-Gece, ellerini kâr cevherinden bağladı. Hakkı sabaha kadar geceyi ihyâ eder.

Sekizinci Madde

İnsan uykusunun sırlarını ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsan ruhu âlem-i ulvîden bu âlem-i süflîye bir yabancı ve garip olarak gelmiştir. Hayvanî nefsin işlerini görmekle meşgul olmuştur. Onun faydalarını kendine çekmek ve zararlarını uzaklaştırmak için onunla bağlantı kurmuş ve bedene yönelmiştir. O sebeple bu sıkıntılı ve dar dünyada hapis kalmıştır.

Bu vücuda uyku geldiğinde, o yüce ruh kendi âlemine giderek iki türlü fayda bulmuştur. Birinci fayda, bu aşağı âlemde olan yabancılık duygusundan kaynaklanan sıkıntılarından kurtulup tamamen rahat bulur. Nefsin işlerini görmekten kurtulup âzâd olur. O vuslat âleminde ruhlarla buluşup huzurun zevkini alır. Mebde' ve meâdının sohbetine girip asıl vatanında emniyetli ve sevinçli olur. İkinci fayda, yüce ruh kendi vatanına varıp ilk akıldan bazı sırlar öğrendiğinde her ne kadar berzah âleminde

hapis olduysa da ondan bir aracı, bir vasıta ile nice mânâlar öğrenmiştir ki şehâdet âleminde olan benzerleriyle açıklık kazanmıştır.

Vâkıa (rüyâ) tabirinin sırrı: Geçmiş şeylerin uyarı ve ikazı ile geleceğe ait işlerin halleri sâdık rüya ile bilinmiştir. Eğer uyuyanın ruhu, berzah âleminden geçip "akl-ı kül"e mukãbil geldiyse, orada vasıtasız olarak müşâhade eder, ilhamlar alır. Uykusu, gündüzü gibi uyanıklık olup murakabe ile mükâşefe denizine dalar. Şu halde insan vücudu bir prangaya (tahta-bend) benzer ki uyku hâlinde, ruhu ondan kurtarıp başka konaklara götürürler.

Böylece bu altı yönden başka bir konak ve bu âlemden içeri başka âlem olduğunu görür. Oradan geldiğini ve ölünce yine oraya gideceğini yakînen bilir. Böylece bu en aşağı âleme meyletmeyip o yüce vatana muhabbet eder. Ona yükselmek ve aslına dönmek için oraya yönelir ve orayı gözetler. Mücâhede ile müşâhade kazanıp marifetullah **[215/a]** mertebesini bulur. Böylece muhabbetullah nimetine erişir. Uykusunda ve hatta ölüm hâlinde bile berzah âleminde kalmayıp melekûttan içeri gidip gelir. Hakk'ın yakınlığı ve huzuru ona nasip olur.

Rubâî

Ser geşte dilâ be dûst ez-cân râhîst
Ey gom şode âşikâr u pinhân râhîst
Ger şeş cihetet beste şeved bâk medâr
K'ez ka'r nihâdet sû-yi cânân râhîst

Rubâî(nin tercümesi)

Ey şaşkın gönül, dosta candan giden bir yol vardır. Ey yolunu kaybetmiş kişi! Dosta apaçık da gizli de bir yol vardır. Eğer altı yönden de senin yolunu kesip kapatırlarsa da korkma; çünkü senin gönlünün derinliklerinden sevgiliye giden gizli bir yol vardır.

Bir kâmil zât ziyaretçilerinin çokluğundan melûl olduğunda; "Dostlarım! İzninizle bir saat kadar vahdete varayım" derdi ve hırkasını başına çekip uyurdu. Çünkü basîret gözü açılmış olanın cismi uyurken, ruhu kendi âlemine döner. Mebde' ve meâdı olan "akl-ı kül"e gider.

Nazm

1-Bu keşîf içre çün o rûh-ı latîf
Kıldı bir lahza hoşça h^{v}âb-ı hafîf

2-Bâd-pây hayâle oldı süvâr
Gayb sahrâlarında kıldı şikâr
3-Dîdesin yumdu bu cihândan o cân
Açdı hüsni nikâbını cânân
4-Belî cânân yüzüne cân gözüni
Açamaz yummayan cihân gözüni
5-Yine cânında buldı cânânı
Yine tahtında gördi sultânı
6-Vasf olunmaz cemâl ile gördi
Gerçi çeşm-i hayâl ile gördi
7-Kalb-i ârifde zâhir oldı o nûr
Kıldı evvelki sûretiyle zuhûr

Günümüz Türkçesiyle
1-Bu yoğunluk içinde o latif ruh; bir an için hafifçe uykuya daldı.
2-Hızlı koşan hayale süvari oldu; gayb sahralarında avlanmaya çıktı.
3-Gözünü yumdu bu cihandan, o can. Sevgilinin güzelliği, perdesini açtı.
4-Şu açık ki cihan gözünü yummayan, cânân yüzüne can gözünü açamaz.
5-Yine canında buldu cânânı. Yine tahtında gördü, Sultanı.
6-Tarif olunmaz güzellikte gördü. Gerçi hayal gözüyle gördü.
7-Ârifin kalbinde açığa çıktı o nur. Evvelki suretiyle ortaya çıktı.

Nazm
1-Dün gice tâ rûz enîs-i cân hayâl-i yâr idi
Gözlerim gerçi uyurdı akl ü dil hüşyâr idi
2-Lezzet-i güftâr-ı cânân cânda kalmışdır henüz
Allâh Allâh ol ne şîrîn-leb şeker-güftâr idi
3-Vâh gitdi hâtırımdan ne didi düşde bana
Gerçi kârım tâ seher ol sözleri tekrâr idi
4-Rûz-ı çeşmimde şeb-i muzlimdir ol ruhsârsız
Ey hoş ol şebler ki, çeşm-i dilde ol ruhsâr idi
5-Nevm-i ehl-i dil, huzûr-ı hazret-i dildâr olur
Çünki her dem ârzûsı dilde ol dîdâr idi
6-Ârifin çeşmi uyur kalbi uyumaz aşk ile
Kim ezelden aşk ana her halde yâr-ı gâr idi
7-H^{v}âb-ı hoş olsun helâl o ayna kim düşde görür
Anı kim Hakkî anınçün bir zamân paydâr idi

Günümüz Türkçesiyle

1-Dün gece ta sabaha kadar, can yoldaşım Yâr'in hayali idi. Gözlerim gerçi uyurdu, aklım ve gönlüm uyanık idi.

2-Sevgili'nin sözlerinin lezzeti, ruhumda kalmıştır henüz. Allah Allah, o ne şirin dudak, ne tatlı söz idi.

3-Vah gitti hatırımdan; ne dedi düşümde bana? Gerçi kârım ta sehere kadar o sözleri tekrar etmekti.

4-Gözlerimde gece karanlığıdır, o gül yanaklı olmazsa. Ne hoş gecelerdi ki, gönül gözümde o gül yanaklı vardı.

5-Gönül ehlinin uykusu, sevgilinin huzuruna varmak olur. Çünkü her an arzusu, gönülde o sevgiliyi bulmaktı.

6-Ârifin gözleri uyur, kalbi uyumaz aşk ile. Çünkü ezelden beri aşk ona, her halde can dostu idi.

7-Hâşâ uyku helâl olsun o göze ki, düşünde Onu görür. Hakkı bir an bile O›ndan gözünü ayırmaz idi.

Dokuzuncu Madde

Uykunun hakikatının ne olduğunu, avâmın nefislerinin berzahta kaldığını, havâssın ruhunun melekûta yol bulduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir. Uykunun hakikatı şudur: Nemli yiyecekler kalp damarlarına gevşeklik verip buhârı kalp ile beyin arasında perde olduğunda gönül, beyin içinde akletme ve etki etme gücünden mahrum kalır. Hisler ve beden organları bile hareketsiz kalır. Karaciğer damarları ile bütün beden beslenip büyümesine ve gelişmesine devam eder. Uyku ancak bedenin bu hâlinden ibarettir ki, herkesin başına gelir. Gıdaların rütubeti uyku getirdiğinden, çok içmekle ağır uyku meydana gelir. İçeceklerin balgamıyla gaflet ve unutkanlık artar. Şu halde uyuyanın kalbi nefsiyle bağlanmış ise, kendi kemâlini kazanmaya yönelişte etkisiz olup berzah âleminde hapsolunarak rüyaların hayalleriyle ve karışık rüyalarla başbaşa kalır.

Uyuyanın kalbi nefsine bağımlı değil ise, berzah âlemini geçip yüce âlemine giderek huzura erer. Aslâ uyumaz. Böylelerinin bedeni uyusa da kalbi uyumaz. Kemâline yönelmede ve manevî ilerlemede bir nefes geri kalmaz. Şu halde nefsanî uyku **[215/b]** tembellik ve gaflettir. Rûhânî uyku, Hakk'ın huzurudur. Cahilin uykusu, hazır ölümdür. Ârifin uykusu, fikir ve düşünceleri açar. Avâmın uykusu, çok istek ve düşkünlüktür. Havâssın

uykusu, tam bir yöneliştir. Mânen noksan kalmış gâfilin uykusu vakit kaybı, kâmilin uykusu ibadetin özüdür.

Bir kâmil zât, bir tekkede on gün misafir kalmış. Bu sürede her gün on kişilik yemek yer, bütün gece uyur, gün boyu konuşurmuş. Sonunda mürîdler, onun bu yeme içmesinden, aşırı uykusundan ve çok konuşmasından nefret edip tekke şeyhine şikâyet etmişler. Bunun üzerine tekke şeyhi o kimseye demiş ki; "Mübarek evliyânın yolu, az yeme, az uyuma ve az konuşma iken, sen avâm gibi çok yemeye, çok uyumaya çok konuşmaya alışmışsın. Bu tekke halkına yük olmuşsun."

O kâmil misafir bu söze çok şaşırmış şeyhe şu cevabı vermiş; "Eğer bizden şikâyetçi olan mürîdler irfân ehli olsalardı, şikâyet edeceklerine teşekkür ederlerdi. Çünkü biz yemek yemeyiz, nûr yeriz. Uyumayız, Hakk'ın huzuruna gideriz. Lüzumsuz şeyler söylemeyiz, hikmet söyleriz."

Bu cevap üzerine insaflı şeyh kusurunu itiraf edip o yüce insanı tekkesinde misafir etmeye devam etmiş. Kendisi ona mürîd ve hizmetçi olmuş. Onun işaretiyle nice günler açlığa, uykusuzluğa ve suskunluğa devam etmiş. Böylece o da hikmet nuru ile Hakk'ın huzurunu bulmuş.

Bu olgunluğa ulaşamayan âşık ise, çok yeme ve uyku ile zarar ve hüsranda kalmış olur.

Nazm

1-Nîm-şeb aşk eyledi dilden yana vâfirce nâz
Çok itâb itdi didi âşık sen eyle hᵛâbı az
2-Biz seninle giceler tâ subha dek söz söylerüz
Sen ayağın eylemişsin câme-hᵛâb içre dırâz
3-Gündüzün gafletde sen bizden dahi şeb hᵛâbda
Ya ne vakt idersin[296] ey âşık bize tatlı niyâz
4-Sen bizi öyle ferâmûş eyledin güyâ ki, sen
Bir dahi râci' değilsin aslına gel itme nâz
5-Nîm-şeb kalk ağla derdimle teveccüh kıl bana
Tâ seni cezb eyleyem kûtâh ola râh-ı dırâz
6-Nevm gafletdir ehu'l-mevt olma hayy ol aşk ile
Dinle her şeb sözlerin ma'lûmun olsun cümle râz
7-Hâzır ol her dem demimden bir hayât-ı tâze bul
Gice Hakkı hᵛâbı az it hᵛâbı az it hᵛâbı az

Günümüz Türkçesiyle

1-Gece yarısı aşk, gönülden yana çokça nazlandı. Çok sitem etti ve dedi ki; âşık, sen uykuyu az eyle.

2-Biz seninle gecelerde, ta sabaha kadar söz söylerken; senin ayağını yatağa uzatıp uyuman doğru olmaz.

3-Gündüzleri bizden habersizsin, geceleri uykuda. Ya ne zaman bize tatlı tatlı yalvaracaksın, ey âşık!

4-Sen bizi öylesine unuttun ki sanki sen, bir daha dönmeyeceksin aslına. Gel etme naz.

5-Gece yarısı kalk ve ağla; derdimle yönel bana. Ta ki seni cezbedeyim; uzun yollar kısalsın.

6-Uyku gaflettir, ölümle kardeş olma; aşkla diri ol. Dinle her gece söylenenleri, bütün sırlar mâlumun olsun.

7-Her an hazırlıklı ol da kanımdan taze hayat bul. Hakkı! Gece uykuyu azalt, uykuyu azalt, uykuyu azalt.

Onuncu Madde

Seherde uyanık olmanın hâl ve makamlarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Seherde uyanık olmak açlığın neticesidir. Çünkü midede yemek olmazsa uyku gelmez. Seherde uyanık olmak iki kısımdır. Biri, gözlerin uyanık olması; diğeri, kalbin uyanık olmasıdır. Kalbin uyanık olması, müşâhade istekleriyle gaflet uykularından uyanmaktır. Gözlerin uyanık olması ise müşâhade isteği için gönülde olan himmetin devamına rağbettir ki, o Allah'ın bir yardımıdır. Çünkü göz uyurken çoğu zaman kalbin ameli bâtıl olur. Eğer göz uyuduğunda gönül uyumayıp ameline olduğu gibi devam ediyorsa o müşâhade, önceki uyanıklığın neticesidir. Şu halde bu uyanıklığın faydası; kalbin amelinin devam etmesidir. Allah katında olan gizli ve yüce mertebelere yükselmedir.

Seherde uyanık olmanın marifet yoluna yeni giren(mübtedî)lerdeki hâli; vakitleri değerlendirmedir. Hakikat mertebesine gelenler(muahakkıkin)deki hâli ise; İlâhî yardımların özü mahiyetindeki Rabbânî ahlâkın artmasıdır. Mübtedîler onun ne hâl olduğunu bilmezler. Seherde uyanık olmanın makãmı, "kayyûmiyyettir.[297] Çünkü insân-ı kâmil ilâhî isimlerin hepsini taşır. Seherde uyanık olmanın bir özelliği de nefsin kendini tanımasına sebep olmasıdır.

Bir sultânın **[216/a]** kölesi, hükümdara: "Ben size âşığım" diye kendini ifade ettiğinde merhametli hükümdar hizmetçisini tenhâ bir odaya götürdü

ve “Burada beni bekle, bu gece yarısı ben buraya geleceğim ve herkesten habersiz sana gizlice misafir olacağım” dedi. Daha sonra oda kapısını bağlayıp gitti. Gece yarısı olunca sözüne sâdık olan hükümdar oda kapısını açıp içeri girdi. Fakat saadet kaynağı hükümdar o kendini bilmez hizmetçiyi yatmış uyur vaziyette bulunca, onun eteğini kesti, cebine ceviz ve muz koyup gitti. Yani çocuk oyuncağını ona lâyık görüp geldiğini bildirdi. Sabah olduğunda miskin hizmetçi uyanıp eteğini kesilmiş, cebini doldurulmuş olduğunu görünce, cömert sultânın geldiğini anladı ve uyuduğuna çok pişman oldu.

Hayatı boyunca her gece o aziz misafirine uykusunu, rahatını fedâ ederek huzur ve meclisinden hissedâr olmuştur.

Nazm

1-Sakın ey yâr-ı mihmân-dâr uyuma
Gelür dil beytine dil-dâr, uyuma
2-Ko h^{v}âb-ı gafleti, kalbe sirâyet
Nice zâhir olur esrâr, uyuma
3-Dilersen Hayy u Kayyûm’un rızâsın
Gice tenhâ otur, zinhâr uyuma
4-Çü şeb ikbâl-i ferruh buldı uşşâk
Gözet sen sen de bul dîdâr uyuma
5-İdüp tazyî‘-i evkât, uyusa halk
Sen itme zâyi‘ ol bîdâr, uyuma
6-Gam-ı aşk eylese, şeb kalbi meksûr
Gelir tahtına ol Cebbâr, uyuma
7-Gam-ı aşk olsa mihmân koyma tenhâ
Ona vir Hakkı her ne var, uyuma

Günümüz Türkçesiyle

1-Sakın ey misafirperver sevgili, uyuma. Gönül hânesine gelir sevgili, uyuma!

2-Gaflet uykusunu koy, geceleri kalbi seyret. Nasıl da ortaya çıkar sırlar, uyuma!

3-Daima diri olan Allah’ın rızasını istersen; geceleri tek başına otur, sakın uyuma!

4-Çünkü gecelerde kurtuluş yolu buldu âşıklar. Sen, sende ara sevgilinin yüzünü, sende bul; uyuma!

5-Halk, uyku ile vakti zayi etse de; sen zayi etme, uyanık ol; uyuma!

6-Aşkın derdi, gece kalbi incitirse de; gelir tahtına O Cebbâr,[298] uyuma!

7-Aşk derdi misafirin olursa, onu yalnız bırakıp uyuma; her neyin varsa ona ver Hakkı, uyuma!

---

[291]. Halvet: Uzlet, inzivâ, yalnızlık, tek başına yaşamak, topluma karışmamak, ihtilât hâlinde olmamak. Tasavvufta a-Ne bir meleğin ne de diğer herhangi bir kimsenin bulunmadığı bir halde ve yerde Hak ile sırren (mânen) konuşmak, ruhen sohbet etmek. b-Mâsivâdan ilgiyi kesip tamamen Allah'a yönelmek ve kendini ibadete vermek. Uludağ Süleyman, a.g.e., s.206.

[292]. Murâkebe: Denetleme, gözetleme, dikkati belli bir noktaya toplama. Tasavvufta; a- Kulun, "Hak, bütün hâl ve hareketlerime vâkıftır" şeklinde bir şuur içinde olması. b-Kalbi, ona zarar veren şeylerden korumak, Allah her an beni görüyor, kalbime bakıyor anlayışı içinde olmak. c- Feyz beklemek. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 344.)

[293]. Müşâhade: Görme, perdenin açılması, temâşâ ve seyretme. Tasavvufta: a- Hakk'ın gönüllerde hazır olması. Müşâhadenin doğru ve sağlıklı olması için şâhidin meşhûd (temâşâ edenin temâşâ edilen) ile kãim ve onda fânî olması şarttır. b- Zâtî tecellî, c-Eşyâyı tevhid deliliyle görmek. d- Ayn-i cem makãmı. e- Nakşibendiyye şeyhleri ve ermişleri mânâ âleminde gördükleri ve bu âlemle ilgisi bulunan ulvî ruhî hallerle ilgili bilgilere de müşâhade adını verirler. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 356.)

[294]. Abdâl, çoğulu abâdile; Hakk'ın isimlerine nisbet edilen kullar. Esmâ tecellîlerinin mensupları. Hakk'ı bir ismi açısından müşâhade eden, söz konusu ismin gereğiyle tam ahlâklandığında bu kişi, sûfîlere göre o ismin kuludur, başka bir ifadeyle kulluğu o isme nisbet edilir. (Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü (Letâifu'l-a'lâm fî işârâtı ehli'l-ilhâm),* Çeviren: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 366.)

[295]. Kayyûm: Daima kıyamda olan mânâsında, Allah Teala'nın sıfatı. "Hay" ile birlikte anılınca, kendisine yorgunluk ve uyku gelmeyen diri demektir.

[296]. Matbu metinde "eylersin" şeklinde. Fakat vezni bozduğu için buraya "idersin" şeklinde alındı.

[297]. Kayyûm: Bütün eşyanın ancak kendisi ile var olduğu Cenâb-ı Hak.

[298]. Cebbâr: Kudret ve yücelik sahibi Allah teala.

Seher, âşıklara nimettir. Uyku, elemden istirahattir. Seher, iki hayatın biridir. Açlık ve seher ile gönül diri olur. Seher, ibadetlerin özü ve gözbebeğidir. Seher vaktinde uyanık olmak, saadet işaretidir. Allah'ı zikrederek seherde ibadet etmek, ebrârın ibadeti ve ahrârın âdetidir. Allah'ı zikrederek seher vaktinde uyanık kalmak, ilâhî sanata müştak olanların işinin esası olup, âşıklara büyük devlettir. Allah'ı zikrederek geceyi uyanık geçirmek, evliyâ ve asfiyânın kârıdır. Allah'ı zikrederek geceyi uyanık geçirmek, evliyânın neşe ve sevinç kaynağıdır. Allah'ı zikrederek geceyi uyanık geçirmek, erenler (ricâl) için ganimet, abdâl için fırsattır. Allah'ı zikrederek geceyi uyanık geçirmek mukarrebûnun işinin aslı, asfiyânın ravzasıdır. Allah'ı zikrederek geceyi uyanık geçirmek, âriflerin hediyesi ve kâmillerin hazinesidir.

Seherde uyanık olmanın marifet yoluna yeni giren(mübtedî)lerdeki hâli; vakitleri değerlendirmedir. Hakikat mertebesine gelenler(muahakkıkin)deki hâli ise; İlâhî yardımların özü mahiyetindeki Rabbânî ahlâkın artmasıdır. Mübtedîler onun ne hâl olduğunu bilmezler. Seherde uyanık olmanın makãmı, "kayyûmiyyettir. Çünkü insân-ı kâmil ilâhî isimlerin hepsini taşır. Seherde uyanık olmanın bir özelliği de nefsin kendini tanımasına sebep olmasıdır.

7-Âşık, halvete tâlip olur; tâ ki sevgiliye gönülden rıza göstersin.

Fakat ârifin uykusu, murâkabe ve müşâhadedir, ruhlar ile tanışıp buluşmadır, ahbap ve yârân ile bir araya gelmedir, özlediklerine kavuşmadır.

6-Aşkın derdi, gece kalbi incitirse de; gelir tahtına O Cebbâr, uyuma!

5-Bütün geceyi uyuma, Kayyûm'u seversen. Ta ki diri olasın; Diri ile ey can, gecelerde.

Ya ne vakt idersin ey âşık bize tatlı niyâz

. Kayyûm: Daima kıyamda olan mânâsında, Allah Teala'nın sıfatı. "Hay" ile birlikte anılınca, kendisine yorgunluk ve uyku gelmeyen diri demektir.

. Matbu metinde "eylersin" şeklinde. Fakat vezni bozduğu için buraya "idersin" şeklinde alındı.

. Kayyûm: Bütün eşyanın ancak kendisi ile var olduğu Cenâb-ı Hak.

. Cebbâr: Kudret ve yücelik sahibi Allah teala.

. Halvet: Uzlet, inzivâ, yalnızlık, tek başına yaşamak, topluma karışmamak, ihtilât hâlinde olmamak. Tasavvufta a-Ne bir meleğin ne de diğer herhangi bir kimsenin bulunmadığı bir halde ve yerde Hak ile sırren (mânen) konuşmak, ruhen sohbet etmek. b-Mâsivâdan ilgiyi kesip tamamen

Allah'a yönelmek ve kendini ibadete vermek. Uludağ Süleyman, a.g.e., s.206.

. Murâkebe: Denetleme, gözetleme, dikkati belli bir noktaya toplama. Tasavvufta; a- Kulun, "Hak, bütün hâl ve hareketlerime vâkıftır" şeklinde bir şuur içinde olması. b-Kalbi, ona zarar veren şeylerden korumak, Allah her an beni görüyor, kalbime bakıyor anlayışı içinde olmak. c- Feyz beklemek. (Uludağ, *a.g.e*., s. 344.)

. Müşâhade: Görme, perdenin açılması, temâşâ ve seyretme. Tasavvufta: a- Hakk'ın gönüllerde hazır olması. Müşâhadenin doğru ve sağlıklı olması için şâhidin meşhûd (temâşâ edenin temâşâ edilen) ile kãim ve onda fânî olması şarttır. b- Zâtî tecellî, c-Eşyâyı tevhid deliliyle görmek. d- Ayn-i cem makãmı. e- Nakşibendiyye şeyhleri ve ermişleri mânâ âleminde gördükleri ve bu âlemle ilgisi bulunan ulvî ruhî hallerle ilgili bilgilere de müşâhade adını verirler. (Uludağ, *a.g.e*., s. 356.)

. Abdâl, çoğulu abâdile; Hakk'ın isimlerine nisbet edilen kullar. Esmâ tecellîlerinin mensupları. Hakk'ı bir ismi açısından müşâhade eden, söz konusu ismin gereğiyle tam ahlâklandığında bu kişi, sûfîlere göre o ismin kuludur, başka bir ifadeyle kulluğu o isme nisbet edilir. (Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü (Letâifu'l-a'lâm fî işârâtı ehli'l-ilhâm),* Çeviren: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 366.)

Fakat ârifin uykusu, murâkabe ve müşâhadedir, ruhlar ile tanışıp buluşmadır, ahbap ve yârân ile bir araya gelmedir, özlediklerine kavuşmadır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İrfân yolunun altı esasından üçüncüsü olan az konuşmanın faydalarını altı madde ile açıklar.

Birinci Madde

Az konuşmanın önemini Kur'ân-ı Kerîm âyetleri ve hadis-i şeriflerle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak teala kullarına inâyet edip az konuşmanın evliyânın âdeti, insanların işlerinin düzeni, kurtuluş kapısının anahtarı ve bitmeyen huzurun sebebi olduğunu duyurmuştur. Nitekim kendi Habîbi'ne hitap ederek Kelâm-ı Kadîm'inde şöyle buyurmuştur:

"Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler" (İsrâ, 17/53) "Rahmân'ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevâzu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incinmeksizin) "selâm" de(yip geçe)rler." (Furkan, 25/63) "(O kullar), yalan yere şâhitlik etmezler, boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler." (Furkan 25/72) "Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve: Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek) istemeyiz, derler." (Kasas, 28/55) "Ey mü'minler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidir. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tövbe etmezse işte onlar zalimlerdir." (Hucurât, 49/11) "Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü o, kötülükten sakınanı daha iyi bilir." (Necm, 53/32)

"Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyendir." (Hucurât, 49/12) "İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında kendisini gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın." (Kaf, 50/18) "Öyleyse yetimi sakın ezme. El açıp isteyeni de sakın azarlama. Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an." (Duhâ, 93/9-11)

Kudsî hadiste ise şöyle buyurulmuştur: "*Ey Âdemoğlu! Kalbinde bir kasvet, bedeninde bir hastalık ve rızkında bir daralma bulduğun vakit anla ki, sen işe yaramaz şeyler söylemişsindir. Ey Âdemoğlu! Çok konuştuğun*

halde nasıl hikmet istersin? Hikmeti kalbin ve dilin susmasında ara." "*Ey Âdemoğlu!* **[216/b]** *Aslâ bir kimsenin gıybetini yapma. Çünkü gıybeti terk edenin değeri bilinir ve kıymetince gönüllerdeki muhabbeti zâhir olur." "Ey Âdemoğlu! Dilin düzelmedikçe dinin düzgün olmaz. Kalbin düzgün olmadıkça dilin düzgün olmaz. Benden hayâ etmedikçe kalbin düzgün olmaz."*

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) ümmetini şefkatiyle koruyup az konuşmanın günahlardan çekinme, emeline kavuşma, insanlar arasında dostluk ve manevî sırları koruma olduğunu duyurmuştur. Nitekim bazı hadis-i şerîflerinde şöyle buyurmuştur: "*İnsanın kurtuluşu dilini korumasındadır."* Ve buyurmuştur ki: "*Söyleyeceksen hayır söyle, yoksa sus."* Ve buyurmuştur ki: "*Âzâlar arasında dilin hacmi çok küçüktür, fakat suçu hepsinden büyüktür. İşi ve kusuru çoktur.*" Ve buyurmuştur ki: "*Susan, her belâdan emin olur.*" Ve buyurmuştur ki: "*Yalan söyleyen, zarar ve ziyana uğrar.*" Ve buyurmuştur ki: "*Dilin yalan söylemesi, imanın uzaklaşmasıdır. Yalanın en kötüsü, iftiradır (bühtan).*"

Ve buyurmuştur ki: "*Rüyâda (gördüğünden) fazlasını söylemek, Allah'a iftira atmaktır."* Ve buyurmuştur ki: "*Sözlerin en çirkini gıybettir. İslâm'a göre otuz zînâdan daha haramdır. Mü'min, gıybeti yapılana daima yardım eder."* Ve buyurmuştur ki: "*Mü'min, küfür ve hakaret etmez, lânet etmez. Arsız olmaz. İnsanları ayıplayan o ayıp kendi başına gelmeden ölmez."* Ve buyurmuştur ki: "*Kur'ân'ı luhûn-ı Arabî ile (aslına uygun okuma kaidelerine riâyet ederek) okuyunuz. Ehl-i fıskın okuyuş tarzından vaz geçiniz."* Ve buyurmuştur ki: "*Güzel söz sadakadır. Tebessüm de bir iyiliktir."* Ve buyurmuştur ki: "*Yemek yedirmek, gece kalkıp ibadet etmek ve güzel söz Allah'ın rızasını kazandırır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Kalbin temizliği iki huyla tamamlanır; biri malın fazlasını vermek, diğeri sözün fazlasını tutmaktır.*"

Ve buyurmuştur ki: "*Çok gülmek, insanın kalbini öldürür. Çok şaka yapan kişi ateşe gider."* Ve buyurmuştur ki: "*Günahkâr övüldüğünde, Allah teala buğz eder ve Arş-ı âlâ titrer.*" Ve buyurmuştur ki: "*Mü'mini yüzüne karşı övdüğün vakit onu keskin bir bıçakla kesmiş (gibi) olursun."* Ve buyurmuştur ki: "*Kişi dilini tutmadıkça imanın hakikatını bulamaz. Allah hakkı için, yeryüzünde zindanda hapsedilmeye dilden daha uygun bir şey olamaz."* Ve buyurmuştur ki: "*Dilin susması, seçkin bir hikmettir ki, onu yapabilen pek azdır.*" Ve buyurmuştur ki: "*Allah'ın zikrinden başka sözü çoğaltma, çünkü kalbin katı olur. Hâlbuki kalbi katı olan Hak tealadan*

uzaklaşır ve âsî olur." Ve buyurmuştur ki: "*Diline sahip çıkana ve evine girip insanlardan uzak durana müjdeler olsun.*" Ve buyurmuştur ki: *"İhtiyaçların giderilmesi gizlilikle yapılmayı gerektirir. Çünkü her nimet sahibi kıskanılır, korunmak lâzımdır.*"

Ve buyurmuştur ki: "*Biz peygamberler insanlara akılları miktarınca konuşmakla emrolunduk."* Ve buyurmuştur ki: "*Sen bir topluluğa akıllarının ermediği bir söz söylersen, o söz çoğunun şaşırmasına (fitneye) sebep olur. O halde böyle söz söyleme."* Ve buyurmuştur ki: "*Fitne uyumaktadır. Onu uyandıran kovulmuştur."* "*Sırrı ortaya döküp açıklamak haramdır. Onu ortaya döken çok ayıplanmıştır."* Ve buyurmuştur ki: "*Bir kişi bir kişiye tenhâda bir söz söylese, o söz onda emanettir. Onu kimseye söylemesin. Eğer söylerse yaptığı ihanettir."* Ve buyurmuştur ki: "*Ahrârın kalpleri, sırların mezarıdır."*

Sıddîk-i Ekber (Hz. Ebû Bekir) (r.a.) ağzında bir taş saklayarak kendisini faydasız sözlerden sakındırırdı. Mutlaka konuşması gerektiğinde taşı çıkartıp öyle konuşurdu. "İşte beni belâlara ve sıkıntılara sokan bu dildir" diye dostlarını uyarırdı.

Hz. Ali (r.a.) buyurmuştur ki: "Eğer Ebû'l-Kâsım Hazretleri'nin **[217/a]** mübarek ağzından dinlediğim sırları size söylesem, siz benim yanımdan çıkar gidersiniz ve "Muhakkak Ali yalan söylüyor. Onun söylediklerini başka kim işitmiş" dersiniz."

Nitekim Hak teala Kelâm-ı Kadîm'inde: **"Bilakis, onlar ilmini hakkıyla kavrayamadıkları ve yorumu kendilerine aslâ gelmemiş olan**(Kur'ân)**ı yalanladılar."** (Yûnus, 10/39) buyurmuş ve kişinin bilmediğinin düşmanı olduğunu herkese duyurmuştur. Bu mânâda şu üç beyti Hazret-i Ali'nin oğlu Hazret-i Hüseyin'in oğlu Hz. Zeynelâbidin (r.anhüm) söylemiştir.

Şiir

1-Yâ rubbe cevheru ilmin lev ebûhu bihî
Le kîle lî ente mim-men ya'budu'l-vesenâ
2-Ve le'tehalle ricâlun muslimûne demî
Hattâ yerav akbaha mâ ye'tûnehû hasanen
3-İnnî le-ektumu min-ilmî cevâhîrehû
Key-lâ-yera'l-hakka zû-cehlin fe-yeftetinâ

Şiir(in tercümesi)

1-Öyle bir ilim cevheri var ki bende, anlatsam; “Sen putlara tapıyorsun” derler bana.

2-Kanımı döker Müslümanlar; Bu kötülük de güzel görünür gözlerine.

3-İlmimin cevherini saklayacağım; Cahil o cevheri görüp de yoldan çıkmasın diye.

İkinci Madde

Az konuşmanın insanı günahlardan koruduğunu ve saygınlık kazandırdığını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Bu zaman susma zamanıdır. (Zaruri işi olmadıkça dışarı çıkmayıp) evlerde durmayı gerektiren zamandır. İnsan iki küçük şey ile rehin alınan bir varlıktır. Onların biri kalp, diğeri dildir. Gerçi konuşma Allah’ın insana bir ikramıdır Fakat dilin susması her belâdan kurtuluşudur. Dil insanın terâzisidir ve dil salıverilmesi zararlı bir arslandır. Susma, vakar ve ağırbaşlılık elbisesidir. Özür dilemek, kötülükleri önlemeye yeterli bir sebeptir.

Söylemedikçe söz senin hükmün altındadır. Söylediğin vakit sen sözün hükmü altında kalırsın. Az konuşan ayıplanmaktan emin olur. Suskunluğu uzun olanın değeri güzel olur. Başkasının ayıplarını örtenin kendi ayıpları da örtülür ve kalplerin sevgilisi olur. Gıybet ve dedikodu yapana herkes kızar. Çok konuşmak, ayıptır, utanç sebebidir. Susma ise, yücelik ve ağırbaşlılıktır. Dilini tutmak, emniyettir, güvendir. Kalbi tutmak ise, irfâna sebeptir.

Dilin tehlikesi çoktur. Çünkü o şaşmadan hedefe varan okdur. Diş, taş gibidir. Dil çakmak gibidir. Söz ateş gibidir; söyleyen ahmaktır. Dinleyen ya pamuk dükkânı ya da baruthânedir. Buna göre barut ve pamuğa çakmak çakan akılsızdır.

Üç şey bütün belâ ve musibetleri davet eder: Biri, alay ve eğlence; biri, şaka ve diğeri saçma sapan sözlerdir. Gıybet edenin ve laf taşıyanın azâbı şiddetli olur. Böyleleri insanlardan ve insanların Rabbi’nden uzak olur. Çok konuşma, dostluğa zarardır. Çok konuşma horlanma, bıkkınlık ve usanç verir. Lüzumsuz konuşma, ayıpların ortaya çıkmasına ve kalplerdeki düşmanlıkların artamsına sebep olur. Acı söz söyleyenden dostları bile nefret eder. Dostların gıybetini etmek rezalettir ve her bakımdan utanç vericidir.

İnsanların akıllısı, mücâdele ortamına gitmez ve ahmağı cezalandırmak için susmaktan öte bir şey yapmaz. Sorunun değeri, cevabının kıymetinden

fazladır. Güzel sözlerin faydası, konuşana aittir. Konuşmada akıcılık ve düzgünlük (belâgat) varsa bile, onu konuşmamakta kurtuluş vardır. Şaka büyüklük ve vakarın âfetidir. Yapılan bir iyiliği başa kakma (minnet) ise cömertliğin âfetidir. Konuşursan doğru söyle, söz verirsen yerine getir.

Tatlı söz söylemek ve selâmı yaymak sünnettir. Tatlı söz söylemek ve selâmı yaymak, insanların sevgisini kazandırır. Güzel söz söylemeyi alışkanlık hâline getirmek, kişiyi maksadına ulaştırır. Dilin doğru ve dürüst olması insanın kurtuluşudur. Çok konuşmak, kulaklara bıkkınlık verir. Bir şeyde bıktıracak derecede ısrarcı olmak, o şeyin yasaklanmasına sebep olur. Suskunluğun çok olması, vakar ve ağırbaşlılığa sebep olur. Çok gülmek hafifliktir ve ayıplanmaya sebep olur. Çok şaka suçlanmaya sebep olur. Çok gülmek kalbi öldürür. Fazla boş laf etmek, câhillik alâmetidir. Lafın fazlalığı, mânânın noksanlığına işarettir. Susmak, aklın zîneti ve câhilin örtüsüdür.

Güzel sözlü ol! Güleç yüzlü ol! Hiçbir kimseye hiçbir zaman yalan söyleme! Kendini rezil etme! Tatlı dilli olan, gönüllerde azîz olur. Çok gülenin heybeti az olur. Mizahı çok olanın aklı **[217/b]** az olur. Yumuşak ve tatlı konuşanın muhabbeti aranır. Çok gülenin kalbi ölü olur. Yalanı çok olanın doğruluğu az olur. Sözleri doğru olanın güzelliği artar. Sözü az olanın günahları azalır. Gıybet eden sevimsiz olur, laf taşıyan kötülenir. Faydasız şeylerle çok meşgul olan, asıl maksadından uzak kalır. Alay ederek (istihzâ) ve şaka yaparak çok konuşanın değeri düşük olur. Halktan şikâyet eden Hak'tan şikâyet etmiş olur ve şükredenlerden olamaz.

Gizli kusurları araştıran, kalplerin sevgisini ve dostluğunu bulamaz. Kendi nefsini öven aslında onu kesmiş olur. Nefsini kötüleyen ise selâmet bulur. Susup kurtuluşa eren, söyleyip ganimet bulan gibidir. Sözde doğruluk, işte hilim ve merhamet, halde güzellik, saadet işaretleridir. Kişi diliyle insandır. Hâlbuki dili kendisine düşmandır. Kötü söz söyleyen pişman olur. Akıllı olanın câhile iyi davranması ve yumuşak huylulukla yüzüne gülmesi gerekir. Bir doktorun hastasına yaptığı gibi aklının erdiği kadarını tatlılıkla söylemesi gerekir. Dedikoduyu terk eden gönül hoşluğunu tadar. Susmak, güzellik ve ağır başlılıktır. Yalan söylemek, ayıp ve kusurdur.

Sükûtun faydaları nihayetsizdir. En aşağısı, asıl sermayenin kurtuluşudur. Ruhun helâk olmasının baş sebebi dildendir. Sırrını kendin sakla ki, sır emanet olmaz. Sırrını emanet veren kurtuluş bulamaz. Sırrını saklarsan,

sırrın sana kurtuluş olur. Sırrı ortaya çıkarmanın sonu pişmanlıktır. Dostundan hiçbir şeyini sakınma, fakat her sırrını ona söyleme.

Nazm

1-Açma râzı ki, zâr olmayasın sen
Mihnet ü derde yâr olmayasın sen
2-Sakla sırrı ki, ser selâmet ola
Sırrı ızhâr iden melâmet ola
3-Fikrini fikr iden fikâr oldı
Âşikâre iden şikâr oldı
4-Nice sır vardır ki, ger dile gele
Nice cânlar vardır ağıza gele
5-Dil kafes, râz mürg-i vahşîdir
Mürg-i vahşî, kafesde yahşîdir
6-Râh-ı devletde kim ki, gence irer
Saklamazsa hezâr rence irer
7-Hak olan halka âşikâr olmaz
Sayd idem der iken şikâr olmaz

Günümüz Türkçesiyle

1-Açma sırrını ki, üzülmeyesin sen. Sıkıntı ve derde yâr olmayasın sen.

2-Sırrı sakla ki, başın selâmet olsun. Sırrını açıklayan sonunda pişman olur.

3-Fikrini söyleyen yaralanmış, âşikâr eden avlanmış olur.

4-Nice sır var ki, eğer dilin ucuna gelse; nice canlar ağıza gelir.

5-Gönül kafes ise, sır vahşi bir kuştur. O vahşi kuş kafeste nasıl rahat durur?

6-Devlet idaresinde, kim ki bir makama erse; sır saklamazsa binlerce zahmete düşer.

7-Hak olan kendini halka âşikâr etmez. Avlanayım derken, kendisi av durumuna düşmez.

Üçüncü Madde

Diline sahip çıkmada vaktini ve amelini koruma, halini ve hayatını muhafaza etme ve âfetlerden korunarak sırrını örtme gibi faydalar olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Susmak, ilimlerin en fazîletlisidir. Hayy ve Kayyûm olan Allah'ın hikmetidir. Dil konuşursa gönül susar. Dil susarsa gönül hikmet söyler. Söz gümüş olsa da, susmak altındır. Nice konuşan pişman olmuştur, konuşmayanlar ise, korkusuz ve emin olmuştur. Dilin susması, kelimeleri terk etmektir. Kalbin susması ise, itirazı ve Hak'tan yüz çevirmeyi terk etmektir. Kalbin susması, hayret (makamını) kazandırır. Hayret ise, vâridâtı ve keşfi gerektirir. Ârif konuşmazsa sultân olur, âşık konuşmazsa mahvolur.

Susmak, mü'minin en iyi huyu olup sağlık ve âfiyetin çoğunu ihtiva eder. Sükûtun içinde iyilikler belirlenmiştir. Sükût ile gönül gözü açılır, akıl çoğalır ve rahat bulur. Öncelikle dilini tut ki, onun isyanı ve taşkınlığı diğer âzâlardan daha şiddetli ve büyüktür. Hemen, elbette öncelikli olarak dilini tut ki, onun kötülüğü ve düşmanlığı bütün diğer âzâlardan **[218/a]** zararlı ve yaygındır. Dilini tutmak, her şeyden daha önemli ve gereklidir. Çünkü dilini tutmada âzâları koruma vardır. Nitekim haberde şöyle gelmiştir: "*İnsanoğlu sabâha çıktığında bütün âzâları diline "Allah için doğru ol" derler. Çünkü eğer sen doğru olursan biz de doğru oluruz. Eğer sen eğri büğrü olursan, biz de eğri büğrü oluruz derler.*"

Dilin konuştuklarının insan organlarına iyilik ve kötülük ile tesiri olduğu son derece açıktır. Nitekim aşağıda zikredilen kudsî hadis de bu mânâya delil ve işarettir: "*Ey Âdemoğlu! Eğer yüreğinde bir burukluk, bedeninde bir zayıflık ve rızkında bir azalma görürsen, iyi bil ki, lüzumsuz sözler söylemişsindir. O konuşmanın etkisinden dolayı bu sıkıntılara düştün."*

Dili korumada, vakitleri koruma da vardır. Çünkü insanın konuşmasının çoğu, lüzumsuz şeylerdir ki, bunların hepsi vakit öldürmedir.

Şiir[in matbu nüshadaki yazılışı] [299]
1-Ve izâ-hememte bi'l-havzı fi'l-bâ
tıli fe'c'al mekânehû tesbîhan
2-Ve'ğtimâmu's-sukûti hayrun mine
'n-nutkı ve in-kunte fi'l-kelâmi fasîhan

Şiir(in tercümesi)
1-Boş sözlere dalmaktan endişe edersen eğer; onun yerini zikir ve tesbihle doldur.
2-Susmanın faydaları konuşmaktan daha fazladır. Sözün güzel ve belâğatlı olsa da.

Dili korumada, yapılan hasenâtı koruma da vardır. Çünkü çok konuşan elbette gıybet eder. Böylece onun güzel işlerinin sevapları düşmanlarına gider. Nitekim bir ârif demiştir ki: "Eğer gıybet edecek olsam annemin gıybetini ederdim. Böylece sevaplarım ona giderdi." Dili korumada, halleri koruma da vardır. Çünkü dil, irfân hazînelerinin anahtarıdır. Bu itibarla çok konuşma ile gönül hikmet cevherlerinden mahrum kalır. Lâyık olmayanların yanında kaybolup gider.

Dili korumada, dünyanın âfetlerinden korunma da vardır. Nitekim denilmiştir ki: "İnsanların kalbini kıran sözleri dile getirme. Çünkü dil huzursuzluk yayar."

Dil kimi insanda bir arslan gibidir. Susmak, ondan emniyet ve güvende olmaktır.

Dili korumada âhiret sıkıntılarından korunma da vardır. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*İnsanları yüz üstü cehenneme ancak kıskanç dilleri atar."* Şu halde dili tutmada, iki cihanda emniyet ve kurtuluş vardır. Susmak irfân ehlinin sermayesidir. Gönlün ve ruhun sağlam kalesidir. Nitekim Lokman Hekîm Dâvud'un (a.s.) huzuruna geldiğinde, sert demirin onun elinde yumuşak bal mumu gibi olduğunu, ondan birbirine girmiş küçük halkalar ile acayip bir sanat yaptığını görmüştür. Lokman onun bu işine çok şaşırmış ve birbirine girmiş halkaların niçin olduğunu sormak isteyince kalbindeki hikmeti onu sormaktan men etmiştir.

Allah'ın halifesi (**Hz. Dâvud**) elindeki mûcizesini bitirip üzerine giydiğinde **Lokman**'a şöyle demiştir: *"Bu zırhtır. Savaşta insanın sağlam bir koruyucusudur."* **Lokman Hekim**: "Benim bu suskunluğuma ne dersin? Soru sormadım" deyince Dâvud (a. s.) şöyle buyurmuştur: *"Susmak bir hikmettir ki, işleyeni azdır. Gönül ve ruh için (muhavere esnasında lüzumlu olmadıkça konuşmayıp) susmak sağlam bir kaledir."*

Susan (her türlü sıkıntıdan) emin olur ve sonunda ağlamaz. Lisanıyla rezil olmak, helakın en şiddetlisidir. Eğer saklarsan, sırrın senin saadetindir; açıklarsan senin için zarar ve sıkıntı olur. Sırrın esîrindir, sen ise efendisin. Eğer açıklarsan, sen onun esîrisin. Söz vardır halk içinde, söz vardır hulk (boğaz) içinde. Her makãmın bir sözü vardır. Her işin bir mânâsı vardır.

Rubâî

Esrâr-ı cihân çonân ki der-defter-i mâst
Hânden ne-tevân ki ân vebâl-i ser-i mâst
Çun nîst der-în merdom-i nâdân emnî

Goften ne-tevân her ân çi der-hâtır-ı mâst **[218/b]**

Rubâî(nin tercümesi)

Cihanın sırrı öyle bir şey ki, defterimizde yazılıdır. İsteyen okuyamaz onu, o bizim başımızın vebâlidir. Madem ki, bu câhil insanlardan emin olamayız. Öyleyse zihnimizde olan her şeyi söylemek doğru değildir.

Rubâiyât

1-Mâdem ki, gönüldedir bu sözler sırdır
Her bir fikrini zikr eden dil müksirdir
Gûş iki habîr ü dil çü bir muhbirdir
Ya‘nî ki, işitmek iki söylemek birdir

2-Söz var ki, o halk içinde olmuş destân
Söz var ki, ağız içinde olmuş pinhân
Pinhân sözü dilde sakla hîç itme iyân
Tâ kalmayasın nedâmet içre nâlân

3-Hâl ehli ol ey dil itme kîl ü kâli
Kâl ehli şarâb-ı aşktandır hâli
Halvâ dimeden halâvet olmaz hulka
Zevk eyler ol dil ki, buldu vecd-i hâlî

4-Sofra üzerinde batnın itme şeb‘ân
Hıfz eyle dilini, çün görürsün yârân
Beş vakti kıl huzûr-ı kalb ile ey cân
Yolda yoluna bak, boşuna itme seyrân

Günümüz Türkçesiyle

1-Madem ki gönülde bu sözler sırdır. Her düşündüğünü söyleyen, savurgandır. Kulaklar iki haber alıcı iken, dil sadece bir haber vericidir: Yani ki işitmek ikidir, söz söylemek birdir.

2-Söz var ki, o halk içinde olmuştur destan. Söz var ki, ağızda gizlenmiştir. Gizli sözü gönülde sakla, hiç açığa çıkarma! Tâ ki pişmanlık içinde kalmayasın, inleyen olmayasın.

3-Hâl ehli ol, ey gönül! Dedikodu etme! İşi sözde kalanların, aşk şarabından nasipleri yoktur. Helva demekle ağızda helva tadı olmaz. Zevk eyler o gönül ki, bulmuştur vecd hâlini.

4-Sofrada karnını tıka basa doyurma. Dilini muhafaza et ki, dostluk görürsün. Gönül huzuruyla beş vakti kıl, ey dost. Yolda yoluna bak, boşuna etrafı seyretme.

Dördüncü Madde

Az konuşmanın şeref ve ikbal getirdiiğini, kemâle erdirip manevî hâlleri koruduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dilini altın gibi sakla ki, ince bir söz (nükte) ile kalbin hüzünlenmesin. Dilini dudaklarının ve dişlerinin esîri et ki, seni bağlanmış ve hapse atılmış eylemesin. Eğer sözünü az ve suskunluğunu çok edersen, sırrını gizleyerek emniyet ve selamet yoluna girersin. Kişi kendi dili altında gizlenmiştir. Dile gelen her sözü söyleyen ziyana uğrar. İnsanın belası dilindendir.

Beyt

Bağla ey Hakkı dehânın hâmûş ol misl-i sadef
Kim ziyânındır zebânın hasm-ı cândır şübhesiz

Günümüz Türkçesiyle

Ağzını bağla ey Hakkı! Sadef gibi suskun ol ki, dil senin ziyanındır; şüphesiz can düşmanındır.

Nice faydasız söz, sahibine bir kusurdur. Nice dil, sahibine düşmandır. Meclis emanettir, mecliste (konuşulanları) dışarıya aktarmak ihanettir. İnsanın selâmeti dilini tutmasında ve insanlara iyilik yapmasındadır. Önce düşün, sonra söyle. Âkilin dili kalbinde olur, ahmağın kalbi ise ağzında olur. Doğruyu söyle ki, ganimet bulursun. Gerçek olmayan konuda sus ki, emniyette olasın.[300] Her insan diliyle hesâba çekilir ve sır saklama ile her muradına kavuşur.

Nitekim bir gece bir bülbül, gül bahçesinde kendi hâl dilince güzel bir şâhine feryâd ederek sormuştur:

“İkimiz de kuş olduğumuz halde niçin senin yerin hükümdarın eli, benim yerim gül bahçesindeki dikendir? Sen güzel kekliğin yüreğini ve böbreğini yersin, her kuşu avlayıp muradını alırsın. Hükümdar nazarında kadir-kıymet bulursun. Kuşların sultânı olursun. Ben ise her gece feryâdlar içinde âh ederek tâ seher vaktine kadar gonca gülün açmasını beklerim. Ben uyumadıkça o açılmaz. Uyanırım ki gül açılmış. Ben onun açıldığını

göremem. Bir kere bile muradıma erememem. Muradsız olup dikenlikler içinde inleye inleye ağlarım. Kanlar yutup yüreğimi dağlarım.”

Şâhin onun cevâbını öyle şâhâne vermiştir ki: “Ben bin murad alırım, birini söylemem. Sen ise bir murad almadan bin söylersin. Onun için muradsız kalıp âh u figân edersin.”

Beyt

Sükût eyle Hakkı ki, samt içre var
Nice bin lisân ve nice bin beyân

Günümüz Türkçesiyle

Hakkı! Sus ki, susmada binlerce lisan ve binlerce beyân vardır.

Sözlerin en hayırlısı, lafzı az mânâsı çok olanıdır. Nice sükût en anlamlı sözdür. Nice söz ok gibidir. Nice insanı mahveden dilidir. Nice nimeti elden alan dile getirilmesidir.

Dilin düşmesi, ayağın kayıp düşmesinden daha önemlidir. Dil yarası mızrak yarasından daha acıdır. Sana ağırbaşlılık ve emniyet veren susma, pişmanlık ve utanç veren konuşmadan daha iyidir. Dilini korumak, imanın en önemli unsurudur. (Çok ve yersiz) kelâm ile Allah’ı zikrin nurları, kalpten zâil olup gider. Şu halde çok konuşma ile gönül kararır.

Dili susan ve kalbi Allah’ı zikredene müjdeler olsun. Diline sahip çıkana ve her hâlinde şükredene müjdeler olsun. Ehl-i hâl olan ârifin dili lâl olur. **[219/a]**

Beyt

Hakkı bahs itme o zât-ı pâkden
Hayrete var kim yoğ anda inbihâs

Günümüz Türkçesiyle

Hakkı, Cenâb-ı Hakk’ın pâk zâtından söz etme. Hayret makãmına var ki, orada bahsetme yoktur.

Dilini koruyan nefsine ikram eder. Sırrını saklayan, ruhuna saygı gösterir. Ârifin göğsü, sır sandığıdır. Susmak, kendi bilgisizliğini gizlemektir. Diline sahip olmayanın işi pişmanlıktır.

İki lisanın biri de kalemdir. Dilini muhafaza eden, emniyette olur. Hikmetle konuşan, şeref ve izzet bulur. İnsanlara bildiklerini söyle, bilmediklerini söyleme. Onları kendine ve irfân ehline yük eyleme. Bedenin ve dilinle insanlara yakın ol, gönül ve ruhunla onlara uzak ol.

Beyt

Ziyâ-yı şemsi hafâfîş neyler ey Hakkı
Bu sırr-ı vahdeti kesretde itme hiç ifşâ

Günümüz Türkçesiyle

Güneş ışığını yarasalar neylesin, ey Hakkı! Bu vahdet sırrını halk içinde hiç ifşâ etme.

«Bilmiyorum» demek ilmin yarısıdır. Ayıpları örtmek, yumuşak huyluluğun (hilm) tamamıdır. "Bilmiyorum" kelimesini terk etmek, kavga ve münakaşa semtine gitmektir. Akıllı olan, her bildiğini insanlara anlatmaz. Tekzip olunacak sözü halka söyleme. Her bildiğin hikmeti açıklama.

Beyt

Gönül sakın şeker ezme dehân-ı rencûre
Güneş cemâlini beyhûde söyleme köre

Günümüz Türkçesiyle

Gönül, sakın hastalıklı ağızda şeker ezme. Güneşin güzelliğini, boşuna köre anlatma.

Karısına ve hizmetçisine sırrını açan, onlara köle olup yalvarır. Sırrını halka açan, kendini azap ve sıkıntıya atar. Fakirliğini insanlara açan, değer ve kıymetini düşürür. Malınla cömert ol, cimrilik yapma. Sırrınla cimri ol, sakın söyleme. Malında cimrilik yapan alçalır. Sırrında cimri olan yücelir. Kendi sırrını saklamayan ahmaktır. Başkasının senin sırrını saklamayacağı muhakkaktır. Bir sırrını açıklayana başka bir sırrını söyleme ki, kendini bilmezler içinde kendini rezil etme.

Beyt

Hemen sır sakla olsun ser selâmet
Ki kalb-i[301] sâfî pür-esrâr olandır

Günümüz Türkçesiyle

Sırrı hemen sakla. Başın selâmet olsun ki, temiz kalp ancak sırlarla dolu olandır.

Sırların ne olduğunu bilmeyene, sır perdesini yırtma. Herkesin her sorusuna cevap verme. Sakın kimseye kötü hitap etme ki kimseden kötü cevap duymayasın. Sakın câhile aklının ermediği hikmeti söyleme ki seni

yalanlamasın. Çünkü hikmetin senin üzerinde hakkı vardır. Hikmetin hakkı, onu ehil olmayandan korumandır ki böylece kaybedilmiş olmasın.

Beyt
Haberdâr isen esrâr-ı ezelden Hakkı
Sakla sırrı, dime her bir habere duy itme

Günümüz Türkçesiyle
Ezelin esrârından haberdâr isen Hakkı! Sırrı sakla, söyleme; her habere inanma.

Nitekim haberde gelmiştir ki: "*İnciyi köpeklerin ağzına atmayınız. Mücevherleri domuzların boynuna asmayınız."* Çünkü hikmet inci ve cevherden değerlidir. Onu inkâr eden köpek ve domuzdan daha alçaktır. Sırrı sadrına sığmayan emin olmaz. Yalancı olan hiçbir zaman hayır görmez. İnsan bir şeyi gizlese bile, yüz hatlarından (safha-i vech) belli olur ve söyleyiş tarzından bir şey sakladığı bilinir. Sözün gümüş olsa bile sükûtun altın olur.

Nazm
1-Aşkın ahvâlidir esrâr dinilmez aslâ
Genc-i pinhân gerek ey yâr dinilmez aslâ
2-Âşık ol yâr ile ağyârdan olmuş hâlî
Bunca ağyâra o güftâr dinilmez aslâ
3-Suhan-i aşk ki, hikmetdir emânetdir hep
Cân-ı ağyâra o güftâr dinilmez aslâ

4-Hüsn-i gül vasfını sad bâr hezâra söyle
İstemez çün gülü, her hâra dinilmez aslâ
5-Niçün ol şu'le-i cevvâle dem-â-dem eyler
Niçe bin dâ'ire ezhâr, dinilmez aslâ
6-Nokta-i harf oldı, kelâm oldı, kitâb oldı cihân
Öyle bir noktaya bisyâr dinilmez aslâ
7-Nokta-i aşkı bu eşyâda görür hoş memdûd
Okur ol, mahrem-i esrâr dinilmez aslâ **[219/b]**
8-Katre-i vâhide tekrâr ile deryâ olmuş
Bir şecer verdi çok esmâr dinilmez aslâ
9-Nokta-i ilmi kesîr anladı çün eblehler
Hakkı, ol yârdır, ağyâr dinilmez aslâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Aşkın hallerindendir, sırlar söylenmez aslâ. Sırları gizli hazine bilmek lâzım ey dost, söylenmez aslâ.

2-Âşık o yâr ile ağyârdan[302] sıyrılmıştır. Bunca ağyâra o sözler söylenmez aslâ.

3-Aşk sözleri ki hep hikmettir, emanettir. Âşığın canında neler var, denilmez aslâ.

4-Gülün güzelliği evsafını bülbüle yüzlerce kez söyle istemez. Çünkü gülü(n evsafı) her dikene denilmez aslâ.

5-"Niçin o alevler; niçin daima hareket eder, binlerce daire çizer?" denilmez aslâ.

6-Cihan bir harfin noktası oldu, söz oldu, kitap oldu. Öyle bir noktaya "çok" denilmez aslâ.

7-Aşk noktasının bu eşyada hoşça uzandığını görür. Sırların mahremi onu okur denilmez aslâ.

8-Bir damla ki, tekrar ile deryâ olmuş. Bir ağaç çok meyve verdi, denilmez aslâ.

9-İlim noktasını çoğalttı, ahmaklar. Hakkı, O yârdır; ağyâr denilmez aslâ.

Beşinci Madde

Susmanın (manevî) halleri ve ruhu koruduğunu, irfân yolcusuna dünyalık şeyleri terk ettirdiğini ve onun gereksiz şeylerden yüz çevirmekle dergâh-ı ilâhîde makbûl olup her murâdını aldığını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Ârifin gönlünde gayb âleminin sırları açılıp mânâ güzellikleri ortaya çıkarsa, aslâ ve aslâ o sırları kimseye söylemesin. O bâkir mânâları nâ-mahrem olan yabancılara göstermesin. Evliyânın hikmetini, ehil olmayan düşmana vermesin ki, vefâlı dostu olan hikmete zulmetmiş olmasın. Onu ehlinden yasaklayıp gizlemesin ki, hikmet ehline zulmedip vebâle girmiş olmasın.

Mesela bir pâdişah Enderûn ağalarından birine kendi câriyelerinden bir güzel kız verip şöyle tembih etse. "Sakın halk onu görmesin. Senin olduğunu bile bilmesin. Onu kendi evinde sakla ve koru. Gece ve gündüz onunla tatlı sohbetler et."

Böyle açık tembihten sonra o âşık kulun, mahrem olan o dünya güzelini, kolundan tutup zorla pazara getirip yüzünü açması, yüz tane yabancı içinde onun iffet ve hürmetini ihlâl ederek açığa çıkarması ve kendisinde saklı kalması gereken kelimeleri nâ-mahreme duyurması yakışır mı? Onun gizli

kalması gereken sırlarını bu hallere düşürürse, o güzel kız ondan sakınıp kaçar. Bir daha ona rağbet edip evine gelmez. Aslâ ona yönelmez ve itibar etmez. Sokaktakilerin hiçbiriyle de samimi olmaz. Hiçbirine meyledip gitmez. Bilakis doğruca pâdişâha gidip efendisini şikâyet eder.

Bunun üzerine o adaletli hükümdar bu aşağılık hizmetkârını yüce kapısından dışarı atıp o namuslu kızı ondan kurtarır. Aynı şekilde Hak teala, kullarından havâssa tahsis eylediği hikmet nimetini avâma haram etmiştir. Çünkü onlarda hikmete liyâkat olmadığını bilmektedir. Öyleyse hikmet defînesini bulan hakîm, onun kıymetini bilip onu gönlünde koruyarak canından kıymetli tutmalıdır.

Beyt

Bâ mudde‘î me-gûyîd esrâr-ı ‘ışk u mestî
Tâ bî-haber be-mîred der-derd-i hod-perestî

Beyt(in tercümesi)

Aşk ve mestliğin sırlarını davacı kişiye söylemeyiniz de kendine tapma derdinden kurtulmasın, aşktan ve sarhoşluktan haber almadan ölüp gitsin.

Avâmı ile havâs o derece birbirlerine uzak ve zıt olmuşlardır ki, avâmın aykırılığından (muğayeret) meydana gelen düşmanlığına karşı, müslümanların havâssına hazırlıklı ve dikkatli olmaları emredilmiştir. Nitekim Hak teala Kelâm-ı Kadîm’inde; **“Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının.”** (Teğâbun, 64/14) buyurmuş ve avâmın, havâssa olan düşmanlık ve mücâdelesini duyurmuştur.

Bir hikmet sahibi şöyle demiştir: “Havâssın hikmetini bir kelime ya da bir harf bile avâmdan yani mal ve mülkünden, aile ve evlâdından, cisim ve canından, şân ve şöhretinden tamamen geçmeyen birisine verse o ârif, hikmetine muhalif davranmış ve kendi katline sa’y etmiş olur. Çünkü ancak havâssın hikmeti, din ilimlerinin özüdür. Avâmın aklı ise, aşağılık dünyanın kabuğudur. Öyleyse dünyanın kabuğu (kışır) ile yetinen birisine mânânın özü olan hikmetten söz eden kimse aldanmış ve şaşırmış demektir. Çünkü dünya dinin muhalifidir. Dünya ehli, din ehlinin apaçık düşmanıdır.”

Nitekim Hz. Ebû Hureyre (r.a.) şöyle demiştir; “*Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v)’den iki ilim aldım ki,* **[220/a]** *birini halka açıklayıp söyledim. Fakat diğerini söylersem bu gırtlağım kesilir.*” Onun için **Cüneyd-i Bağdâdî** (r.a.) bir mürîdine kızgınlıkla şöyle demiştir; “Biz bu tevhid ilmini yer altında

gizlemiş iken, sen gelip avâma açıkladın. Gırtlak içinde olan sözü halk içinde söyledin. Uyuyan fitneyi uyandırdın.” Bir hikmet sahibi, gönül hallerini soran birisinin mektûbuna; “*Soranın kim olduğunu bilseydim, ona göre cevap verirdim”* cevabını vermiştir.

İrşad yolunda olan mürîdlere havâssın vasiyeti şudur: Eğer avâmdan birisi tam bir alçak gönüllülük ile size gelirse, insaflı davranıp bütün işlerinde emrinize itaat ederse, karşı çıkmadan ve kendine ait bir beklentisi olmadan, kendisini sadece sizin hükmünüze teslim ederse; nefsinin kurtuluşu için kelime-i tevhid (lâ ilâhe illallah) zikrini sizden alıp elinde olanı bu uğurda cömertçe verirse, ailesinden ve çoluk çocuğundan, makãm ve mevkî düşüncesinden bile sizin için uzaklaşıp hizmetinize girerse, velhasıl bir kimse irfâna ulaşabilmek için her şeyini terk edip size tam bir teslimiyetle teslim olursa, artık onun işlerini görmede kusur etmeyip bütün hata ve noksanlarını düzeltip tamamlayınız. “Onlar bizim için oldu, biz de onlar için olduk” deyip size bir karış gelene siz bir adım gidiniz. Yoksa hikmete haksızlık etmek, emanete hıyânettir, Hakk’ın huzurundan kovulmadır.

Dünyayı seven, evliyâyı inkâr eden münafıklara havâssın hikmetinden bir kelime ya da bir harf söyleyen onlara kuvvet, ümit ve hoşluk vermiş olup onları sevindirmiş olur. Çünkü evliyânın ilmi, ledünnî[303] olup açıklanması yasaktır. Havâssın sırlarını avâma açıklamak doğru değildir. Bunları açıklayanın sözüne itibar edilmez.

Nazm

1-Elâ ey cân-ı pür-sevdâ ki, aşk olmuş sana me’vâ
Hitâb-ı müstetâbın bil, hazer kıl, itme hiç ifşâ
2-Eger bir cevher aldınsa muhît-i aşktan, zinhâr
Anı cân içre hıfz it söyleme bir kimseye amdâ
3-Sözün sünnetle şer‘ olsun, bulunsa âkil-ı âgâh
Hadîs-i aşkı sermed sür bulursun mest-i nâ-pervâ
4-O kim doymuş u sâkindir bu cism-i teng-i muzlimde
O dil mülkünde seyr itsin, ki, dildir gülşen-i zîbâ
5-Bu tenden Âdem ü Havvâ be-gâyet rûşen olmuşdur
Velî ma‘nâda akl ü nefs-i küldür Âdem ü Havvâ
6-O kim nefsiyle kalmışdır, enâniyyetle dolmuşdur
Ol ehl-i resm-i âdetdir, ana söz kalmamış aslâ
7-Hadîs-i aşk emânetdir, anı ifşâ hıyânetdir
Ne bilsin gâfil-i hob-bîn kelâm-ı âşık-ı Mevlâ

8-Gönülden hikmeti nâ-ehle ızhâr eyleyen zâlim
Kalur mahrûm o hikmetden dili muzlim olur a‘mâ
9-Rümûz-ı aşkı tasrîh eyleyen meftûndur ey Hakkı,
Dinilmiş hoş kelâm: el-âşıkîn yetvî velâ yervâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Dikkat et ey sevdâ dolu can, aşk sana sığınak olmuş. O güzel hitâbın kıymetini bil, onu ifşâ etmekten sakın.

2-Eğer aşk deryâsından bir cevher aldıysan, sakın ha! Onu canın gibi koru, kasten kimseye söyleme.

3-Sözün sünnet ve şeriat olsun; yanında uyanık bir âkil varsa; aşk sözünü ebediyyen seversin, pervâsız mest olanı bulursun.

4-O ki, aldanır da sâkin olur; bu karanlık ve dar cisimde. O gönül mülkünde seyretsin ki, asıl gül bahçesi odur.

5-Bu tenden Âdem ve Havva gayet memnun olmuştur. Velîler mânâsınca; akıl ve nefs-i külldür Âdem ile Havva.

6-Kim nefsiyle kalmışsa, enâniyetle dolmuştur. O merâsim ve âdet ehlidir; ona bu mânâda söz düşmez aslâ.

7-Aşk sözü bir emanettir; onun ifşâsı hıyânettir. Bencil ve gâfil ne bilsin; Mevlâ âşığının sözünü.

8-Gönülden süzülen hikmeti, ehil olmayana açıklayan zalimdir. Hikmetten mahrum kalıp gönlü karanlık olur, gözleri âmâ.

9-Aşkın remzini açıklayan şaşkındır, ey Hakkı! Hoş bir kelâm söylenmiş; “Âşıklar ser verir, sır vermez” diye.

Altıncı Madde

Susmanın kısımlarını, hâlleri ve makãmlarının ne olduğunu, irfân ehlinin kalp hallerini rumuz ve işaretlerle gösterdiğini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dilin suskunluğu gece uykusuzluğunun sonucudur. Çünkü gece uyumayıp ibadet eden kimsede konuşma isteği olmadığı bilinen bir durumdur.

Suskunluk iki kısımdır. Biri dilin suskunluğu, diğeri kalbin suskunluğudur. Dilin suskunluğu; işe yaramayan faydasız şeyleri, işe yaramayan faydasız şeylerle konuşmaktan tamamen vaz geçmektir. Kalbin suskunluğu ise, havâtırı gönülden uzaklaştırmaktır. Şu halde dili susup kalbi susmayanın günâhı az olup kendi rahat bulur. Hem dili hem de kalbi susanın gönlü temiz olur, Mevlâ’sını bulur. Kalbi susup dili söyleyen kimse,

hikmet diliyle konuşur. Ne dili **[220/b]** ne de kalbi susmayan kimse şeytanın maskarası olur.

Dilin susması seyr ü sülûk ehlinden ebrârın menzilleridir. Kalbin susması müşâhade ehlinin sıfatıdır ki, onlar mukarrebûndur.

Susmanın mübtedîlerdeki hâli belâlardan kurtuluştur. Mukarrebûndaki hâli Hakk'a yakınlığından duyduğu hitaptır. Bütün hallerinde susmayı tercih edenin başka kimseyle bir konuşması olmaz. O ancak Rabbi'yle konuşur. Çünkü kalbinde bir miktar, Allah'tan başka bir düşünce (mâsivâ) olan insanın, o düşünce ile konuşmaktan Hak teala ile konuşmaya dönünceye kadar susması imkânsızdır. Nice Hakk'a yakınlık bulan kişi, mâsivâyı gönülden çıkardığında, konuşmasında mânen yardım alır. Konuştuğunda doğruluk üzere konuşur. Çünkü o, Hak'tan konuşur, onun için doğru sözlüdür. Demek ki doğrulukla konuşmak, yanlışlardan susmanın sonucudur. Hakk'ın hârici konuşmak ise, her haliyle hatadır. Hak'tan başka şeyleri konuşmak, her yönüyle boştur, faydasızdır.

Susmanın makãmı, vahyin çeşitleriyle olan makãmı (gibidir). Susmanın bir özelliği de budur ki, kişiyi marifetullaha vâsıl eder. İrfan ehli kalplerinin hallerini gayret ve hamiyetlerinden kendi aralarında işaretle söyleşmişler, kitaplarında bile rumuz ile yazmışlardır. Ta ki bu konulara yabancı olan nefis sahipleri onlara kendi noksan akıllarınca kötü zan ile bir şeyler demesinler. Çünkü onlar, bu konuda çok azgınlık göstermişlerdir.

Beyt

Çu bi'şnevî sohen-i ehl-i dil me-gû ki hatâst
Sohen şinâs ne-î dilberâ hatâ incâst

Beyt(in tercümesi)

Gönül ehlinden bir söz işittiğinde, bu söz yanlıştır deme. Sen sözden anlamazsın ey canım, hata buradadır.

İrfan ehli, kitaplarının ehil olanın da ehil olmayanın da eline düşeceğini, kendi nefsini bilmeyen bir takım câhillerin o ibâreler ile irfân iddiasında bulunacaklarını sezmişlerdir. İşte bunun için hak yolun âdâbı unutulmasın, belli olsun diye ve kendilerinden sonra irfâna tâlip olanlara yol göstersin diye, dünyada bir vekil kalması maksadıyla o konuda nice kitap yazarak terimlerini (ıstılah) inciler gibi dizmişlerdir. Konuyu bilenler onun parlak incilerinden nasiplerini alsınlar ki, dünya çölünde kalmayıp gönül ve ruh denizine dalıp yüzsünler. Çünkü her ilmin temel kavramları ehlinden işitilip

öğrenilmeden bilinemez iken, irfân yolunun yolcuları bu kalp ilimlerinin tabirlerini gönül ehlinden öğrenmeden, üzerinde yaptıkları araştırmanın zevki ile tamamen sezmişlerdir ki, sanki kendileri bu tabiri bulup yazmışlardır.

Beyt
Mürşid-i kâmil olunca nâ-yâb
Sana mürşid yetişir şimdi kitâb

Günümüz Türkçesiyle
Kâmil mürşid bulamazsan çaresiz, sana mürşid olarak Kitab yetişir.

Gönlün hâllerini rumuz ve işaretlerle söylemeyen ve yazmayan irfân ehlinin yazdığının çoğunu avâm anlamamış, onlara küfür ve dinden çıkma gibi suçlar isnad ederek, muhabbetlerinden mahrum olup kitaplarından el çekmişlerdir. Hâlbuki onlar, iman nurunu bulup doğru ile yanlışı birbirinden ayırt etmişlerdir. Nefislerini ve Mevlâ'larını bilip aşk içeceğiyle dolmuşlar, aşk ateşiyle yanmışlardır. Câhiller, irfân ehlini bazen red ve inkâr, bazen de kabul etmişlerdir. Onların bu inkâr ve muhabbetinde nice sırlar ve hikmetler vardır ki, gönül ehli onları bilir.

Ârifin muhabbet sırlarını bir câhile söylemesi doğru değildir. Ancak öyle bir dostuna söyleyebilir ki, kendi kolunu yaraladığında onun kolundan da kan aksın. O derece olan muhabbette, kendi ilim ve irfânıı, halleri ve ruhu, gönül yolundan aldığı manevî cezbe[304] ve manevî zevk ile meydana gelmiştir. Çünkü kalp ilimleri ancak hâl ilmidir ki, Allah'ı zikir ve tezekkür kalplere dolmuştur. Aklî ilimler ise öğrenme ve akletme ile hâsıl olmuştur. Sırların saklanmasını Şeyh Attâr (rh. a.) sekiz rubâi ile tembih etmiştir.

Rubâiyât
1-Ey dil şarâb-ı ma'rifet kerdî nûş
Leb ber hem nih sırr-ı İlâhî me-furûş
Der-her suhanî ço çeşme-i kûh me-cûş
Deryâ gerdî ger benişînî hâmûş

2-Çun levh-i dil ez-dû kevn be-sitordem men
Dû kevn be-zîr-i pây be-sipordem men
Ey bes suhanî-râ ki sırram kerdî gûy
Âmed be-kelûyem u furû bordem men

3-Çun ber fikenend ez-heme çîzî ser pûş
Çun dîk der âyed heme âlem der-cûş **[221/a]**
Çun mî ne-tuvân kerd be-enguşt nişân
Enguşt be-leb bâz hemî dâr u hamûş

4-Dil der-pey-i râz-ı ışk pûyân mî-dâr
Cân mî-ken u râz-ı ışk der-câ mî-dâr
Sırrî ki seret der sırr-ı ân bâhte-î
Çun peydâ şod zi-hîş pinhân mî-dâr

5-Tâ ber câyî be câyi mî bâş u hamûş
Ser mî-nih u hâk-pây mî-bâş u hamûş
Bâ halk-ı Hudâ rıfk u mudârâ mî-kon
Nezzâre-ger-i Hudây mî-bâş u hamûş

6-Her çend to-râ mahrem-i esrârî nîst
Sâbir mî-şev ki omr-i to bisyârî nîst
Ger hem-dem-i mâ-î vu to-râ yârî nîst
Dem der-keş u bâ hîç keset kârî nîst

7-Ez-halk-ı cihân tâ bâyed rûy be-pûş
Bî-zahmet-i leb şarâb-ı tahkîk be-nûş
Tâ çend zenî ey dil ber hâste cûş
Der-mâtem-i în hadîs-i be-nişîn u hamûş

8-Ân bih ki nefs zi-kâr-ı âlem ne-zenî
Vu zi-dest-i zamâne dest ber ne-zenî
Hem ğussa-i rûzigâr u hem kussa-i hîş
Merdâne furû mî-horî vu dem ne-zenî

Rubâiyât(ın tercümesi)

1-Ey gönül marifet şarabını içince ağzını tut, ilâhî sırları açığa vurma. Her konuşmada dağdan fışkıran pınar gibi coşma. Eğer susup otururşan, derya olursun.

2-Gönül levhasını iki dünya sevgisinden arındırınca, iki âlemi de ayaklarımın altına attım. Sırrımı söylemek için boğazıma kadar gelen nice sözleri, yuttum da söylemedim ben.

3-Her şeyin üzerindeki perde kaldırılacak olsa, tencere gibi bütün âlem coşmaya başlar. Parmakla gösterilemiyorsa bir şey, parmağı ağza koymak ve susmak gerekir.

4-Gönlü aşk sırrının peşinden koştur; canı at ve aşk sırrını onun yerine koy. Başını uğruna kaybettiğin sırrın ortaya çıktığında hemen onu gizle.

5-Gidebildiğin yere kadar git ve sus; başını öne eğ, ayağının tozu ol ve sus. Allah'ın kullarına iyi davran, onlarla iyi geçin; Hudâ'yı seyret ve sus.

6-Sana sırdaş olacak kimse yoksa sabret, çünkü ömrün uzun değildir. Bizim dostumuzsan ve yârin yoksa eğer, sus, kimsenin seninle işi yoktur.

7-Dünya insanlarından yüz çevir; dudağa zahmet vermeden hakikat şarabını iç. Ey gönül, ne zamana kadar coşup duracaksın? Bu sözün mâtemini tut ve sus.

8-Dünya işlerinden bahsedip durma, zamânenin yüzünden pişmanlık duyma. «Hem zamânenin gamı hem de kendi kederin» dercesine bunları yen ve sus.

---

[299]. **Şiir**[in yazma nüshadaki yazılışı ise şöyledir]: 1-Ve izâ-hememte bi'l-havzı fi'l-bâtıli / Fec'al mekânehû zikran ev tesbîhan / 2-Ve'ğtimâmu's-sukûti efdalü nutkın / Ve in-kunte fi'l-kelâmi beliğan ve fasîhan

[300]. Bu cümle yazma nüshada mevcut değil.

[301]. Matbu metinde "kalbi" şeklinde. Fakat anlam gereği "kalb-i" şeklinde alındı.

[302]. Ağyâr: Arapça "gayr" kelimesinin çoğulu olup, luğatta yabancı, el, başkası gibi mânâları ihtiva eder. Tasavvufta ise hakikate yabancı olanlar, vakıf olmayanlar makãmında kullanılır. (Cebecioğlu, a.g.e, s.)

[303]. İlm-i ledün: Tasavvufta Allah'tan vasıtasız olarak gelen bilgi, ilham. (Bkz; Kehf sûresi 18/85.) (Uludağ, a.g.e., s. 306.)

[304]. Cezbe: Celb etme, çekme. Tasavvufta ilahî inayetin gereği olarak Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine yaklaştırması. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 117.)

2-Âşık o yâr ile ağyârdan sıyrılmıştır. Bunca ağyâra o sözler söylenmez aslâ.

Şiir[in matbu nüshadaki yazılışı]

. **Şiir**[in yazma nüshadaki yazılışı ise şöyledir]: 1-Ve izâ-hememte bi'l-havzı fi'l-bâtıli / Fec'al mekânehû zikran ev tesbîhan / 2-Ve'ğtimâmu's-

sukûti efdalü nutkın / Ve in-kunte fi'l-kelâmi beliğan ve fasîhan

. Ağyâr: Arapça "gayr" kelimesinin çoğulu olup, luğatta yabancı, el, başkası gibi mânâları ihtiva eder. Tasavvufta ise hakikate yabancı olanlar, vakıf olmayanlar makãmında kullanılır. (Cebecioğlu, a.g.e, s.)

. Bu cümle yazma nüshada mevcut değil.

. Matbu metinde "kalbi" şeklinde. Fakat anlam gereği "kalb-i" şeklinde alındı.

Ârifin muhabbet sırlarını bir câhile söylemesi doğru değildir. Ancak öyle bir dostuna söyleyebilir ki, kendi kolunu yaraladığında onun kolundan da kan aksın. O derece olan muhabbette, kendi ilim ve irfânıı, halleri ve ruhu, gönül yolundan aldığı manevî cezbe ve manevî zevk ile meydana gelmiştir. Çünkü kalp ilimleri ancak hâl ilmidir ki, Allah'ı zikir ve tezekkür kalplere dolmuştur. Aklî ilimler ise öğrenme ve akletme ile hâsıl olmuştur. Sırların saklanmasını Şeyh Attâr (rh. a.) sekiz rubâi ile tembih etmiştir.

Dünyayı seven, evliyâyı inkâr eden münafıklara havâssın hikmetinden bir kelime ya da bir harf söyleyen onlara kuvvet, ümit ve hoşluk vermiş olup onları sevindirmiş olur. Çünkü evliyânın ilmi, ledünnî olup açıklanması yasaktır. Havâssın sırlarını avâma açıklamak doğru değildir. Bunları açıklayanın sözüne itibar edilmez.

. İlm-i ledün: Tasavvufta Allah'tan vasıtasız olarak gelen bilgi, ilham. (Bkz; Kehf sûresi 18/85.) (Uludağ, a.g.e., s. 306.)

. Cezbe: Celb etme, çekme. Tasavvufta ilahî inayetin gereği olarak Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine yaklaştırması. (Uludağ, *a.g.e*., s. 117.)

Nice faydasız söz, sahibine bir kusurdur. Nice dil, sahibine düşmandır. Meclis emanettir, mecliste (konuşulanları) dışarıya aktarmak ihanettir. İnsanın selâmeti dilini tutmasında ve insanlara iyilik yapmasındadır. Önce düşün, sonra söyle. Âkilin dili kalbinde olur, ahmağın kalbi ise ağzında olur. Doğruyu söyle ki, ganimet bulursun. Gerçek olmayan konuda sus ki, emniyette olasın. Her insan diliyle hesâba çekilir ve sır saklama ile her muradına kavuşur.

Ki kalb-i sâfî pür-esrâr olandır

DÖRDÜNCÜ FASIL

İrfan yolunun altı esasından dördüncüsü uzletin[305] faydalarını on madde ile açıklar.

Birinci Madde

Uzleti Kur'ân âyetleri ve kudsî hadislerle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak teala kullarına merhamet edip insanlardan ayrı kalmanın sürekli huzuru getirdiğini duyurmuştur. Nitekim Kelâm-ı Kadîm'inde şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru olunca dalalette olan kimse size zarar vermez." (Mâide, 5/105) "Sen onlara aldırma ve Allah'a dayan." (Nisâ, 4/81) "(Rasûlüm) sen "Allah" de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oyalanadursunlar." (En'âm, 6/91) "Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz." (Hûd, 11/113) "(İçlerinden biri şöyle demişti:) Madem ki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın." (Kehf, 18/16) "Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sabret. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gâfil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme." (Kehf, 18/28) "Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın." (Kehf, 18/110) "Sizden de, Allah'ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve Rabbime yalvarıyorum. Umulur ki, (senin için) Rabbime dua etmekle bedbaht olmam." (Meryem, 19/48)

"(Ey insanlar!) Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesîlesi) kıldık; (bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görmektedir." (Furkan, 25/20) "Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar." (Furkan, 25/44) "İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur)" (Şuarâ, 26/77) "Onun için sen bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselere yüz verme." (Necm, 53/29) "Ve şüphesiz en son varış Rabbinizedir." (Necm, 53/42) "Ey iman edenler!

Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının.” (Teğâbun, 64/14) “(Rasûlüm!) De ki: Ben ancak Rabbime yalvarırım ve O’na kimseyi ortak koşmam.” (Cin, 72/20) “Rabbinin adını an. Bütün varlığınla O’na yönel. O, doğunun da batının da Rabbidir. O’ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse yalnız O’nun himâyesine sığın. Onların söylediklerine katlan ve onlardan güzellikle ayrıl.” (Müzzemmil, 73/ 8-10)

Hadis-i kudsîde şöyle buyurulmuştur: “*Ey Âdemoğlu! Mezara tek başına gireceğini çok iyi bildiği halde insanlarla ünsiyet kurmaya çalışana şaşarım.*” “*Ey Âdemoğlu! İnsanları aydınlatmak için kendisini yakan lamba gibi olma.*” “*Ey Âdemoğlu! İnsanlarla ünsiyet kurup dururken benimle ünsiyeti nasıl istersin? Bana kavuşmayı yalnızlıkta ara.*” “*Ey Âdemoğlu! Dostların eğer günahlarının kokusunu duyabilselerdi aslâ seninle oturmazlardı. Ben ise ayıpları örten (Settâr) ve yumuşak huyluyum (Halîm).*” “*Ey Âdemoğlu! İnsanlar senin günahlarını bilselerdi içlerinden bir tanesi bile seninle konuşmazdı. Ben ise günahları affedenim ve merhametliyim.*”

Şiir

1-Râhatî yâ ihvetî fî-halvetî
Ve belâ’u küllehû fi’l-işreti
2-Küllü mâ-sahibtu kavmen muddeten
Ezheru ve e‘îbû ve eyyidu zilletî **[221/b]**
3-Lem ecid min hum halîlen sâdikan
Yahfezu’l-vudde ve yer‘î hurmetî
4-Mâ-inkitâ‘i anhum istihkârihum
Bel-ra’eytu izzetî fî-uzletî

Şiir(in tercümesi)

1-Kardeşlerim! Rahatım yalnızlığımdadır. Belâların hepsi de çokluğa karışmamdadır.

2-Ne zaman ki, bir toplulukla sohbet ettiysem; beni hakîr görüp ayıplamışlardır.

3-İçlerinde sâdık bir dost bulamadım. Dostluğu koruyup, hürmeti gözeten.

4-Onlardan ayrılmam, onları hakîr gördüğümden değildir. Aksine izzeti uzlette gördüğümdendir.

İkinci Madde

Uzletin izzet ve saygınlık olduğunu hadislerle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) ümmetine şefkat edip insanların âfetlerinin ancak insan olduğunu duyurmuştur. Nitekim hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: "*İnsanın âfeti yine insandan başkası değildir."* Ve buyurmuştur ki: "*Müslümanın en hayırlı malı koyundur. Çünkü onunla dağ başlarında ve vâdi kenarlarında dolaşıp dininde fitneye düşmekten korunmuş olur."* Ve buyurmuştur ki: "*Hükümdarlarla oturanlar fitneye düşer."* Ve buyurmuştur ki: "*Âlimler hükümdarlar ile bir araya gelmeyerek, dünya işlerine girmedikçe onlar, Allah'ın kulları üzerinde emin elçileridir. Her ne zaman hükümdarlar ile bir araya gelirlerse onlardan uzak durunuz. Çünkü onlar artık hâin elçiler olup giderler."*

Ve buyurmuştur ki: "*Kim bir zalime zulmünde yardımcı olacak bir söz söylerse, muhakkak Allah teala o zalimi ona musallat eder."* Ve buyurmuştur ki: "*Benden sonra bir takım hükümdarlar gelecektir. Kim onların kapısına gider, yalanlarını tasdik eder ve zulümlerine yardımcı olursa, benden değildir."* Ve buyurmuştur ki: "*Tenhâ köşede insanlardan uzak durmak, kötü arkadaşlarla oturmaktan daha güvenli ve lâyıktır."* Ve buyurmuştur ki: "*Baş olma sevdâsında olan iflah olmaz, iktidara tâlip olan rahat bulmaz."* Ve buyurmuştur ki: "*Câhil kendi kendinin düşmanı iken başkasına nasıl dost olur?"* Ve buyurmuştur ki: "*Akıllı düşman ahmak dosttan hayırlıdır."*

Nazm

1-O sîmîn sâ'id-i şâhidden el çek tutma hiç anı
Ki aklın pençesin âhir büker mekr ile destânı
2-O sîb-i gabgabın seyr eyle îvâ itme kim dilde
Dökülmüş katre katre kan bulursun nâr-ı pistânı
3-Gönülden iste cânı, hüsn-i tenden geç ki, fânîdir
Ger ola şems-i cân tâbân olur âfâk mestânı
4-Vücûd âyînesinden aks-i cândır kim zuhûr itmiş
Anın aks-i cemâlidir güzeller hüsnü hem ânı
5-Fakîru'llâh'ı Hakkı'dan iyân seyrân iden ârif
İyân ehlidir ol neyler, beyân ü akl ü bürhânı

Günümüz Türkçesiyle

1-O güzelin gümüş kolundan elini çek, onu hiç tutma. Ki sonunda aklın pençesiyle, hîleyle bileğini büker.

2-O sîb-i gabgabın seyretmekle yetin, gönülde saklama. Ki dökülmüş damla damla kan bulursun, nâr-ı pistânı.

3-Gönülden iste canı; ten güzelliğinden geç ki, fânîdir. Can güneşi parlak olursa, ufuklar ona mest olur.

4-Vücut aynasından canın yansıması ortaya çıkmış. Güzellerin güzelliği ve câzibesi O'nun cemâlinin yansımasıdır.

5-Fakîrullâh'ı Hakkı'dan apaçık seyreden ârif. O müşâhade ehlidir artık; beyanı, aklı ve delilleri neylesin?

Üçüncü Madde

Uzletin kişiyi insanların Rabbi'ne mânen yaklaştırdığını, tam bir huzur ile daimî ünsiyete götürdüğünü bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Halktan uzak olan Hakk'a yakın olur. İnsanlara yabancılaşan Rabb'ine ünsiyet bulur. Melekût âlemi hakkında bilgi sahibi olmak, insanlardan ayrı kalmaya bağlıdır. İnsanlardan ayrı kalmak, en hayırlı huydur. İnsanlardan ümîdini kesmek, onlara yalvarmaktan daha hayırlıdır. Rahatlık tenezzühte, selâmet yalnız kalmadadır. Yalnızlığın meyvesi, Allah ile beraberliktir. Halka yabancılaşan yüce dergâhın müdâvimi olur. Dünyayı bilen ondan yüz çevirir. İnsanları anlayan yalnız kalır. İnsanlardan uzak duran Hakk'ın huzuru ile mesud olur. İnsanlardan alâkayı kesmeyen Rabbi'ne ulaşamaz. İnsanlardan uzak durup kalbi (Allah) ile meşgul olana müjdeler olsun.

İnsanlara karışmak âfettir. Fazla bilgi sıkıntıdır. Ahmaktan uzak dur. Çünkü dost gibi yüze gülmesi, can sıkıntısı ve bıkkınlıktır. Onun uygun gördüğü aslında yanlıştır. Karşı çıkması ise tam bir rezalettir. Ahmağın dostluğundan çekin. Çünkü ondan iyilik gelmez. Sana fayda vereyim derken zarar verir, bilemez. Zıddıyla yakınlık kuranın ayıpları açılır, kalbi kederli ve üzüntülü olur. Câhille sohbet etmek, elem ve azap verir. Ahmağın yüzüne gülmesi, büyük bir belâdır. Akılsızla dost ve arkadaş olma. Yalancı ve hâinden emin olma.

Âkil, muttaki, zekî ve âlim kişilerle **[222/a]** sohbet et. Yaratan'a isyan olan yerde halka itaat etmek doğru olmaz. Kadınlarla fazla birlikte olunca gönülde sevgileri kalmaz. Kadın yılan gibidir, fakat sokması zarar vermez. Gerçi kadın milleti şerlidir, fakat bundan da kötüsü bizim onlara muhtaç olmamızdır. Kadın hîle yapmaya yatkındır. O halde ondan çekinmek lâzımdır. Yabancı kadına bakmayıp gözüne sahip çıkan kimse, kalbinde îmânın tadını bulur.

Nazm

1-Eğer vasl-ı dildârı istersen ey dil
Hemân gayri terk eyle ol aşka mâ'il
2-Sana aşkdır şeh-per-i arş-pervâz
Anı itme şehvetle âlûde-i gil
3-Senin zirve-i evc-i izzet yerindir
Niçün eyledin merkez-i hâki menzil
4-Bu âmîziş-i cism ü âvîzişinden
Sen olmuşsun o rûhdan böyle gâfil
5-Kemâlât-ı vehmi vü hâlât-ı hissi
O vuslatdan olmuş sana cümle hâ'il
6-Açarsın temâşâ-yı ruhsâr-ı hûba
Nazar kim budur mihr ü mâha müşâkil
7-O bir postdur kim dolu hılt u hûndur
Anı cân mı sandın ki virdin ana dil
8-Katı telhdir cüst ü cûyende ayşın
Ki şekker-dehândır o şîrîn şemâ'il
9-Anı bilmedin mi ki tâ ki görürsün
O lutf ayrılup kalmış ol lâşe âtıl
10-O gaddâr sûretden i'râz idersen
Olur ol murâdın yine sende hâsıl
11-Bulursun derûnunda sen aşkı dâ'im
Ki olmuş cemâli kamu hüsne şâmil
12-Bilürsin ki mir'ât-ı aşk olmuş âdem
Güzeller cemâline durmuş mukâbil
13-Her âyîneden lutf u kahrın görürsün
Tanursun cihânda odur şâh-ı âdil
14-Hemân hükm ü hikmetlerin seyr idersin
Hem andan olursun kamu lutfa nâ'il
15-Hakîkatde hikmetdir eş'âr-ı Hakkı
Feyâ ni'me kavlün veyâ bi'se kâ'il

Günümüz Türkçesiyle

1-Eğer sevgiliye kavuşmayı istersen, ey gönül! Hemen gayrıyı terk edip, aşka meyletmelisin.

2-Aşktır seni Arşa yükseltecek kanat. Onu şehvetle yakıp da küle bulama.

3-Yücelik göğünün zirvesi, senin şeref yerindir. Niçin toprağın merkezini menzil edindin?

4-Bu cismin muâşeretinden, neşeyle zevklenmesinden; o ruhtan böylece gâfil[306] olmuşsun.

5-Vehmin kemâlâtı ve hissî haller, hepsi de seni vuslattan alıkoyan perdeler olmuş.

6-Gözünü, gül yanaklı yâri seyre açarsan bak ki, budur aya ve güneşe benzeyen.

7-O bir posttur ki, kan ve posa doludur. Onu can mı sandın ki, ona gönül verdin?

8-Hayatın gel gitleri içinde keskin bir acıdır ki; dili şeker gibidir, o sîmâsı şirin görünür.

9-Onu bilmedin mi ki, birden görürsün. O latif ruh ayrılınca, o lâşe işlevsiz kalır.

10-O gaddar suretten yüz çevirirsen. O muradın yine sende meydana gelir.

11-İçinde aşkı daima bulursun ki; onun cemâli, bütün güzellikleri kuşatmıştır.

12-Bilirsin ki Âdem, aşkın aynası olmuş. Güzellerin güzelliğine karşı durmuş.

13-Her aynadan lütfunu ve kahrını görürsün. Cihanda âdil pâdişâhın o olduğunu tanırsın.

14-Hemen hüküm ve hikmetlerini seyredersin. Bütün lütuflara O'ndan nâil olursun.

15-Aslında Hakkı'nın şiirleri hikmettir. Ne güzel söz, ne güzel söyleyen.

Dördüncü Madde

Uzletin mübarek kimselerin huyu olup, daimî lezzet ile tam bir huzur verdiğini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsanlardan yalnız kalmak (uzlet) ibadettir, izzet ve şereftir. Halka bakmak âfettir, halka bakmayan rahattadır. Halk ile oturmayan Hak ile dost olur. Dünyalık dostlar ateş gibidir. Azı faydalı çoğu zararlıdır. Câhillerle sohbet, ruha azaptır. Ahmak ile dostluk büyük bir yılan ile dost olmak gibidir. Bu hâl şaşkınlıktır. İnsanlar ile yakınlık kurmak iflas alâmetidir. İnsanlara karışmak vesveseyi harekete geçirir. İnsanlara karışan, hîleleriyle aldanmıştır.

İnsanlardan ayrı kalan kötülüklerinden emin olur. İnsanları anlayan onlara güvenemez. Her bildiğini herkese söyleyemez. Halka ihtiyacını arz eden

mahrum ve rezildir. İnsanlardan bir şey istemeyenin rızkı bol ve değeri yüce olur. İnsanlara karşı tok gönüllü olan, Hak teala ile zengin olur. İnsanlardan geri duran Mevlâ'nın dostluğunu bulur. Dünya varlıklarının zilletine katlanan, takvâ elbisesinden soyunmuş olur. Halktan ve kendinden utanan Hak tealadan da hayâ etmiş olur.

Dünya ehliyle görüşme, işlerine de hiç karışma. Dostunun düşmanına gitme. Ona rağbetle dostunu incitme. Hükümdarların kapılarına gitme. Gidersen de onlara dalkavukluk etme. İnsanlara ateşe yaklaştığın gibi mesafeli ol. Ne çok uzak dur, ne de çok yakın ol: *"Sev seni seveni, sorma seni sormayanı."*

Kendi değerini bilen halk arasına karışmaz. Hakk'ın dostluğunu bulanın insanlarla işi kalmaz. Gönül ehli diliyle ve vücuduyla halka yakın olur, kalbiyle ve ahlâkıyla hepsinden **[222/b]** uzak ve aykırı olur.

İbrahim ibn-i Edhem hazretlerine: "Niçin insanlar ile yakınlık kurmazsın?" dediklerinde "Kendimden büyüklerin büyüklük taslamalarından, küçüklerin ahmaklığından ve akranlarımın kıskançlığından kaçalıdan beri başım dinç ve rahatsızlıklarından kurtuldum" diye cevap vermiştir.

Hîlekâr olan, insan suretine girmiş şeytandır. Gençlik ise bir nevi hayvanlıktır. Genç oğlanlarla sohbet etmek, fitne ve kargaşaya sebep olur. Hanımı çok olanın ayıpları çok olup şaşkın kalır.

Nazm

1-Her lezzet ü her bûseye urma dudağın tâ
Dil-dâr lebinden olasın mest ü şekker-hâ
2-Ağyâr lebi râyihası kalmaya sende
Aşk içre mücerred kalasın yek-dil ü yek-tâ
3-Ol nûr-ı kadîm olmayanı bil ki hadesdir
Çık mezbeleden kim idesin nûrı temâşâ
4-Ol kim hades olmuş ne bilür lezzet-i pâki
Pâk olsa hadesden o bulur pâk te'âlâ
5-Çü ni'met-i Fir'avn'dan el yıkadı Mûsâ
Deryâ-yı kerem virdi ana bir yed-i beyzâ
6-Bend eyle bu çeşmi ki budur ahvel-i mağrûr
Bu mi'deyi boş it, bul o lezzâtı müheyyâ
7-Ey dil kanı ol cân ki ola himmeti âlî
Deryâları nûş eyleyüp ol kanmaya aslâ

8-Emvâcı koyup gark-ı yem-i aşk ola mutlak
Ol bahr-ı safâ içre ola kalbi musaffâ
9-Pâk olsa hadesden dil irer, Hakkı kadîme
Hamr-ı ezelî nûş ider akdâh olur eşyâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Her lezzete ağzını, her öpücüğe dudağını sürme ki; Sevgilinin dudağından şeker yiyesin, mest olasın.

2-Ağyârın ağzının kokusu kalmasın sende. Aşk içinde yalnız kalasın; tek yürekle, tek başına.

3-Kadîm nurdan olmayan, bil ki necasettir. O mezbeleden çık ki, nuru seyredesin.

4-O ki, pis olmuş; ne bilir pâk lezzeti? Pisliklerden arınsa, Yüce Zâtı bulurdu.

5-Nasıl ki Firavn'un nimetinden el çekti Mûsâ; Cömertlik deryâsı ona, yed-i beyzâ[307] verdi.

6-Bu gözü bağla ki, gururdan şaşı olmuştur. Bu mideyi boş tut ki, o (manevî) lezzetleri hazır bul.

7-Ey gönül! Hani o sultan ki, himmeti yüksek olsun. Deryaları içse de, susuzluğu kanmasın aslâ.

8-Dalgaları bırakıp, aşk deryâsında boğulmalı mutlaka. O dupduru deryâ içinde, kalbi arınmış olsun.

9-Hakkı! Pisliklerden arınsa, gönül Kadîm›e erer. Ezelî şarabı içer, bütün eşya ona kadeh olur.

Beşinci Madde

Uzletin Allah'a kulluğa, tam huzura, doğruluk ve dinde samimiyete götürdüğünü ve havâssın makãmlarına ulaşmaya sebep olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Mevlâ'nın marifetini isteyenin, dünya ehlinden ayrı kalması lâzımdır ki, böylece onun (manevî) hâline engel olmasınlar ve o günden güne manevî ilerleme kaydetsin. Marifet yolcusu onlara ırz ve namusunu teslim etmesin, onlardan bir şey umarak kapılarına gitmesin. Ömrünün kıymetli vakitlerini onlarla harcamasın. Onlara yaltaklık ve dalkavukluk etmesin, onlarla münakaşa ederek konuşmasın. Yaptıklarından ve (mânevi) hallerinden hiçbir şey göstermesin ki, halka bakarak Hak'tan uzak kalmasın. Marifet ve muhabbetinden mahrum kalmasın. Çünkü her an vücudunun bütün

zerrelerine gözcülük eden ve kendisine şah damarından daha yakın olan Mevlâ'sının nazarını dikkate almayıp kendinin uzağı olan kulların görüşünü dikkate almak, cehalet ve gaflet alâmetidir. Hasret ve nedâmet ehlinin hâlidir.

İnsanlar nazarında makãm-mertebe isteyen, Allah nazarında bir mertebe kazanamaz. Nitekim "İnsanların rızasından memnun olan, Hakk'ın rızasından mahrum olur" denilmiştir. Çünkü halkın övgüsü ve yergisi, ağızlarından çıkıp havaya karışan birer soluktur. Öyleyse, insanların övgüsü ve yergisine önem veren kimse, onların herhangi bir şeyi kabul veya reddetmesine güvenip değer vererek Hak tealadan gaflet ile yüz çevirmiş olur. Böylece cehalet ve gafletin karanlıklarında şaşkın kalmış olur.

Beyt

Bu âcizlikden i'râz idüp ol dostu bul tenhâ
Sana senden yakın ol vâhid-i kahhâr yetmez mi

Günümüz Türkçesiyle

Bu âcizlikten yüz çevirip, O dostu tenhâda bul. Sana senden yakın olan, Vâhid ve Kahhâr olan Allah yetmez mi?

Halkın avâm ve eşrafını, develer ve koyun sürüleri gibi zavallı ve kusurlu bilip bütün kâinâtın yaratıcısı olan Allah'a gönülden bağlanarak yönelen irfân yolcusu, kendini gizleyerek hallerini örter. İnsanların ona îtibar edecekleri ne bir üstünlük gösterir, ne de insanların ayıplayıp inkâr edecekleri bir edepsizlik eder. İnsanlarla vakit öldürmeyip yalnızlığı (uzlet) tercih eder. Bir tenhâ yerde zikir ve fikir edip sadece Cuma ve cemaat namazlarına gider. Ta ki ârif-i billah[308] **[223/a]** oluncaya kadar böyle yapar.

Beyt

Cihândır âhur ve ashâb-ı nefsdir çü devvâb
Kim itse esteri timâr işi fenâ düşmüş

Günümüz Türkçesiyle

Cihan ahurdur; nefsine düşkünler ise hayvan gibidir. Kim katırı tımar ederse, işi ne kötüdür!

Sonra o marifet yolcusu arzûladığına kavuşunca; onun nazarında birlik ve çokluk (vahdet ve kesret), yalnızlık ve halka karışma (uzlet ve ülfet), hepsi bir olur. Çünkü ârifin yalnızlığı, nefsinden kalbine hicret etmesidir.

Kalbinden içeri ruhuna, sırrına ve sırrından da Mevlâsına gitmesidir. Şu halde insan nefsi İslâm'ın (ilk) menzilidir. Kalbi îmânın konağıdır. Ruhu irfânın mekânıdır. Sırrı Hakk'ın tevhîdinin yeridir.

Beyt

Muvahhid çünki yek-tâdır katında halk mevtâdır
O bulmuş Hayy-ı Kayyûmu yönelmiş gönlü Mevlâ'ya

Günümüz Türkçesiyle

Tevhid ehli tek başınadır, onun nazarında halk ölü gibidir. O daima diri olanı bulmuştur, gönlü Mevlâ'ya yönelmiştir.

Aslında yalnızlık, insanî sıfatlardan uzaklaşmadır. Şu halde insanî özelliklerden geçen mükemmel insan, gönül ehlidir. İnsanlarla sohbet etmek, ona zarar vermez. Çünkü o hem var olan (kâin) hem de ayrı olandır (bâyin). Yani, dış görünüşüyle insanlarla bulunur, manevî tarafıyla Allah'tan başka her şeyden ayrı kalır. İnsanların giydiklerini giyer, onlarla yemek yer, akılları miktarınca onlarla konuşur. Diğer insanî âdetlerine uyarak, onlara uygunluk gösterir. Fakat kalbi ve sırrıyla hepsinden ayrı ve yalnız olup ancak Mevlâ'sının rızasına muvâfakat eder.

Nazm

1-İtme yılandan firâr, görmeyesin ejdehâ
Eyle yerinde karâr, hâline sabr eyle hâ
2-Bunca ki kıldın tavâf, rûy-ı zemîni güzâf
Halkı cihân dolu lâf, hiç bulunur mu vefâ
3-Kalbi mukallible bil, virme sivâya sebîl
Gâfil ider kâl ü kîl, hâzır ol eyle safâ
4-Halk ile kaldın geri, mürdeyi sandın diri
Zindeden oldun berî, Hay'dan utan kıl hayâ
5-Bağlasa ger halk saf, but gibidir her taraf
Cümlesi olmuş hedef, nâzır-ı tîr-i kazâ
6-Nefsini bilmiş habîr, bulmuş o dostu nasîr
Halk-ı cihândır fakîr, virüp alandır Hudâ
7-Bahr çü mevvâcdır, küllü şey' emvâcdır
Hep ana muhtâcdır, Hakkı sen ol âşinâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Yılandan kaçma ki, ejderha görmeyesin. Yerinde karar kıl, haline sabreyle ha!

2-Yeryüzünü boş yere bunca gezdin, dolaştın; cihan halkında laf dolu, hiç vefâ bulunur mu?

3-Kalbi, evirip çevirenle bil; gayrısına yol verme! Gâfil ancak söz taşır; huzurda hâzır ol, safâ bul.

4-Halk ile kaldın geri, ölüyü sandın diri. Zinde'den uzak oldun; Hay'[309]dan utan, hayâ et.

5-Eğer halk saf bağlasa; put gibidir her taraf. Hepsi hedeftir sanki, kaza okunu bekler.

6-Nefsini habîr bilmiş, O Dost'u da yardımcı; cihan halkı fakirdir; verip alan Hudâ'dır.

7-Deniz dalgalıdır; çünkü her şey o dalgalara tabi. Her şey O'na muhtaçtır; Hakkı sen buna âşinâ ol.

Altıncı Madde

Uzletin evliyânın âdeti ve tam huzur sebebi olup istediğine kavuşmaya vesîle olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Zamanımızın arkadaşları kusur ararlar. Becerileri kıskanıp ayıpları sorarlar. Nitekim **Şeyh Sa'dî** (rh.a.) demiştir ki; "Hak teala kullarının ayıplarını görüp örter. Komşular ve dostlar ise, görmeden söyler."

Beyt

Ne'ûzü bi'llâh eger halk gayb-dân bûdî
Kesî be-hâl-i hod ez-dest-i kes ne-y-âsûdî

Beyt(in tercümesi)

Allah korusun eğer, insanlar gaybı bilselerdi; hiç kimse kendini, başkasının elinden kurtaramazdı.

İbrahim ibn-i Edhem (rh. a.) demiştir ki; "Cebel-i Lübnan'da Allah adamları (ricâlullah) ile sohbet ettim. Onların hepsinin bana vasiyeti şu idi; Dünya ehline döndüğünde, onlara dört hikmet ile vâ'z u nasihat et. Çok yiyen ibadet lezzetini bulamaz. Çok uyuyan ömrünün bereketini bulamaz. Çok konuşanın kalbi ölü olup hayat bulamaz. Halkın rızasını isteyen Mevlâ'nın rızasını bulamaz.

Kâmil bir insana: "Niçin bizimle beraber olup oturmuyorsun? Zevk ve ülfetle söz söylemiyorsun?" dediklerinde şu cevabı vermiştir:

"Sizden bana hayat lezzeti gelmez. Benden de size zevk ü safâ olmaz. Ben sizinle nasıl yakınlık edebilirim ki?" Siz "Çeşitli yemeklerle karnını doyur" dersiniz. Ben derim ki: "Bir çeşit yemekten ancak beş on lokma yiyin." Siz dersiniz ki: "Gece uykusu bedene sıhhattir." Ben derim ki, "uyku vakitleri öldürendir." Siz dersiniz ki: "Söyleyin." Ben derim ki: "Sükût edin." Siz dersiniz ki: "İsteyin." Ben derim ki: "Terk edin." Siz dersiniz ki: "Bil." **[223/b]** Ben derim ki: "Unut."

Öyleyse sizin hâlleriniz sizin olsun. Benim hâlim benim olsun. Çünkü Hakk'ın muradı, sizin hakkınızda "kalabalık", benim hakkımda ise "tek başıma kalma" şeklinde olmuştur. Bu durumda kalabalıkta olanla tek olan ne zaman, nasıl yakınlık kurabilir ki? Öyleyse bana engel olmayınız. Ta ki O'nunla bir saat huzur edeyim. Huşû ve huzû ile hizmetine gideyim. Çünkü Mevlâ'ya kendi isteğiyle ibadet etmeyen O'nun kullarına zorla kul köle olur."

Nitekim denilmiştir ki: Yaratıcısına isteyerek gönülden kulluk etmeyeni, Hak teala zorla halka hizmet ettirir. Allah'a ortak koşmanın (şirk) hepsi kapı dışındadır. Şüphesiz kapıdan dışarıya çıkan karanlık ve kargaşaya girer. İnsanlara ülfet ve sohbet sebebiyle nice rezalete düşer. Nitekim ekmek (nân-ı azîz) ve tatlı su bir gece insanda kaldığında değişir ve bozulur. Bunun gibi, Kur'ân ve namaz ehli olan bir erkek de, kadınlara bir an yakın olmakla kirlenir ve gusül abdesti alması gerekir.

Nazm

1-Şefkat it şehveti koy anı sana hûy itme
Âşık-ı pâk ol u her mâde-heri bûy itme
2-Evvel ü âhirin ol aşk-ı ezeldir lâ-gayr
Bî-vefâ zen gibi sen kendine çok şûy itme
3-Cismi koy misl-i şütür her has u hâra gitme
Kalbe gel terk-i bahâr u çemen ü cûy itme
4-Pâk yıka yüzünü eyleme ta'n-ı mir'ât
Nakdini geçgin idüp ayb-ı terâzû itme
5-Hak içün söyle sözün yohsa hemân hâmûş ol
Dilde dil-dârı bul etrâfa tek u pûy itme
6-Âriyetdir bu güzellerde olan hüsn ü cemâl
Gözgüler nâmını gafletle kamer-rûy itme

7-Kâmet-i aşka sezâdır ki semâ‘ eyleyesin
Aşkdan gayriye sen raks ü heyâhûy itme
8-Âşık-ı aşk ol u dilbere dil verme sakın
Bî-vefâlarla gönülde gammı sad tûy itme
9-Ger haberdâr isen esrâr-ı ezelden Hakkı
Sakla sırrı dime her bî-habere dûy itme

Günümüz Türkçesiyle

1-Şefkatli ol, şehveti bırak, onu kendine huy edinme. Tertemiz âşık ol, her maddeyi yiyeni koklama.

2-Senin evvelin ve âhirin, o ezelî aşktır; başka değil. Vefâsız kadın gibi, sen kendini hep temize çıkarma.

3-Cismi bırak; deve gibi her çalıya, her dikene gitme. Kalbe gel; baharı, çimenleri ve nehri terk etme.

4-Yüzünü temiz yıka, aynaya bahane bulma. Nakdini değersiz kılıp da, tartıda hayıflanma.

5-Hak için söyle sözünü, yoksa hemen sus. Gönülde sevgiliyi bul, boşuna etrafta arama.

6-Bu güzellerdeki güzellik hep emanettir. Aynaların namını gafletle, ay yüzlü gibi gösterme.

7-Aşkın endâmına yakışan odur ki onunla semâ edesin. Aşktan başkasıyla sen raks edip hayhuy etme.

8-Aşka âşık ol, dilbere gönül verme sakın. Vefâsızlarla gönülde kederi yeşillendirme.

9-Eğer ebedî sırlardan haberdâr isen Hakkı! Sırrı sakla, onu her habersize duyurma.

Yedinci Madde

Uzletin zikir ve fikir olduğunu, Hakk’a yönelmeye yardımcı olduğunu, tam huzur ve yakınlığa sebep olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yolunun yolcusuna insanlardan ayrı kalmak, iki şey için lâzımdır. Birinci sebep, insanlar Mevlâ’nın marifetini isteyen kişiyi zikrinden ve fikrinden meşgul edip Hakk’a yönelmesine engel olurlar.

Nitekim bir ârif şöyle anlatmıştır: Bir meydanda bir topluluk gördüm. Ok atıyorlardı. Bir kişi onlardan uzakta oturuyordu. Onunla konuşmak istedim. Fakat bana, «senin konuşmandan Allah’ın zikri daha tatlıdır” dedi. “Sen

burada tek başına kalmışsın" dedim. "Rabbim benimledir" dedi. "Bunların hangisi en öndedir" diye sordum. "Halkı bırakıp Hakk'ın huzuruna gidendir" deyip beni bırakıp gitti.

Şu halde insanlar marifetullahı isteyen kişiyi (tâlib-i ma'rifet) zikir ve fikirden meşgul ederler; hatta kötülüğe ve helâka sürüklerler.

Beyt

Kaç hücûm deyü merdümden mekânın halvet it
Kim enîs-i ehl-i halvetdir hemân Perverdigâr

Günümüz Türkçesiyle

Şeytan gibi olan insanın hücumundan kaç; tenhâya çekil ki Mevlâ halvet ehlinin can dostudur.

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) uzlet zamanını, uzlet ehlini ve âdâbınca uzlete çekilenlerin sıfatlarını açıklayıp **[224/a]** o zamanda (asr-ı saadette) insanlardan ayrı kalmayı emretmiştir. Hâlbuki o merhametli şifâ kaynağı, bizim nefsimize bizden daha çok nasihat edici idi.

Çünkü o, bizim işlerimizi bizden daha iyi bildiğine göre, onun bahsettiği yalnızlık zamanı gelmiştir. O'nun emrine uyarak nasihatini kabul etmemiz lâzım olmuştur. Yukarıda anlatılan özellikler meşhur haberde[310] şöyle gelmiştir. Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) buyurmuştur ki: "*İnsanları, sözlerine vefâsızlık, emanetlerine hıyânetlik ve birbirlerine düşmanlık eder gördüğünüz zaman, işte o fitne zamanıdır."*

Ashâb-ı kirâm: "O zamanda bulunan mü'min ne yapsın?" dediklerinde o ilâhî tabip buyurmuştur ki; "*O zamandaki iman ehli, insanların işlerine karışmasın. Diline sahip çıkarak konuşsun. Evinde kalmaya çalışsın. Dinin güzel gördüğünü (maruf) alsın, yasakladığını (münker) terk etsin. Ancak kendi işleri için evinden dışarı çıksın.*"

Daha sonra selef-i sâlihîn, kendi zamanlarındaki dostlarını uyarıp hepsi de kendi çocuklarına ve etrafındakilere yalnızlığı ve insanlara karışmamayı tavsiye etmişlerdir. Şüphesiz onlar bizden fazla bilgili ve basîret sahibi idiler. (Şu) zaman ise, onlardan sonra hayırlı değil, şerli hatta en zararlı ve en acı zamandır.

Hz. Ömer (r.a.) buyurmuştur ki: "Yalnızlıkta, kötü arkadaştan kurtulmanın rahatlığı vardır. O halde mümkün olduğu kadar insanlarla tanışıklığı azaltmak lâzımdır. Çünkü insanlardan kurtulmak çok zordur."

Bir kâmil zât demiştir ki: “Bu zaman dilini tutma, olduğun yerde saklanma, aslandan kaçar gibi insanlardan kaçma, evlerde durma ve elinden çıkıp gidenlerden memnun olma zamanıdır.” Yine bir kâmil zât demiştir ki: “Allah hakkı için bu zamanda, insanlardan uzak durmak helâl olur.” Ondan iki yüz yıl sonra bu sözü işiten bir kâmil insan demiştir ki; “İnsanlardan ayrı kalma o zaman helâl idi. Şimdiki zamanda ise vâcip oldu.”

İnsanlardan ayrı kalmak için ikinci sebep şudur ki; insanlar marifet yolcusunun huzur hâlini bozar. Çünkü insanlar ile birlikte olan irfân yolcusuna, hatta irfân sahibine halk tarafından gösteriş ve süslenme çağrışımları gelir, kalp huzuru gider. Nitekim “insanların görmesi, gösterişin yaygısıdır” denilmiştir.

Bir grup insan bir ârifin kapısına gidip demişlerdir ki: “Ziyaretin ve sohbetinle bize ikram et.” Ârif kişi kapısına gelenlere içeriden şu karşılığı vermiştir; “Ziyaret ve sohbetten daha faydalı olan görmeden (gıyâben) dua ile size ikram ederiz. Çünkü ziyaret ve görüşmeden gösteriş ve süs ortaya çıkabilir. Gıyâben dua ise samimiyete yakın olduğu için kabul edilir.”

Selef-i sâlihînin çoğu, riyâ korkusundan ziyaret ve görüşmeyi bırakıp insanlardan ayrı kalmakla selâmet bulmuşlar, ölmeyecek kadar bir miktar yemek ile yetinmişler ve gönül birliğinin lezzetiyle dolmuşlardır. Hakk’a yakınlığın huzuru ile havâsdan olmuşlar ve Hak teala ile ebedî kalmışlardır.

Nazm

1-Kadr-i fakrı bil fenâ ol, yâr-ı sultân olma hîç
Fakr imiş cem‘iyyet-i hâtır, perîşân olma hîç
2-Halkı sayd itmek içindir bu, güleç yüz tatlı söz
Çünki sayyâd olmadan, gûyâ vü handân olma hîç
3-Terk-i zevk ü lezzet-i cismânî âsândır velî
Merd isen lezzât-ı nefsânîde cûyân olma hîç
4-Hırka vü seccâde vü ammâme vü tesbîhi koy
Sahre-i evhâm ü tesvîlât-ı şeytân olma hîç
5-Hıfz-ı zâhir mûcib-i ihmâl-i bâtındır hemân
Hıfz-ı hüsn-i hulk idüp cismi nigeh-bân olma hîç
6-İzzet ü rağbetde olsun çok olur hâsid sana
Misl-i Yûsuf mübtelâ-yı mekr-i ihvân olma hîç
7-Ger sa‘âdet-mend isen tenhâya gel halkı unut
Hakkı, üns-i Hakk’ı bul setr it peşîmân olma hîç **[224/b]**

Günümüz Türkçesiyle

1-Fakrın kıymetini bil, fenâ bul; sultana yakın olma hiç. Saygınlık ve hatır fakrda imiş; perişan olma hiç.

2-Halkı avlamak içindir; güleç yüz, tatlı söz. Sen avcı olmadan, güleç yüzlü ve neşeli olma hiç.

3-Zevki ve cismânî lezzeti terk etmek velîye kolaydır. Mert isen, nefsanî lezzetlere çoban olma hiç.

4-Hırka, seccâde, sarık ve tesbihi bırak. Evhâm taşında şeytanın oyuncağı olma hiç.

5-Görüntüyü korumak, iç âlemin ihmalini getirir hemen. Güzel huyu muhafaza edip, cismin bekçisi olma hiç.

6-İzzet ve rağbetin yüksekse, seni kıskanan çok olur. Yusuf gibi, kardeşlerin tuzağına düşme hiç.

7-Eğer saadet ehli isen tenhaya çekil, halkı unut. Hakkı! Hak dostluğunu bul; hâlini gizle ve pişman olma hiç.

Sekizinci Madde

Uzlet ehli âriflerin iki grup olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsanlardan ayrılıp yalnız kalma konusunda irfân ehli iki sınıf olmuştur. Birinci sınıftaki ârifin, ilmini yaymasında ve hikmetlerini açıklamasında halkın ona ihtiyacı olmaz. O ârifin hâli, ruhlar ve yüce nimetlerdir.

Çünkü insanlardan ayrı kalmak ona en gerekli ve güvenli yoldur. Allah'ı zikir ve fikir onun için en güzel ve tatlı iştir. Mevlâ'nın dostluğu en tatlı şeydir. O ârif, kendi evinin içinde kalır. Ne kimse onu bilir, ne de o kimseyi bilir. Ancak beş vakit namaza, Cuma namazına ve faydalı ilim meclislerine gider.

Kıta

Ânân ki be-kunc-i âfiyet be-nişestend
Dendân-ı seg u dehân-ı merdom bestend
Kâğez be-derîdend u kalem be-şikestend
V'ez dest u zebân-i harf-gîrân be-restend

Kıta(nın tercümesi)

Âfiyet köşesine kurulanlar; köpeğin dişini, insanın ağzını bağladılar. Kağıdı yırtıp kalemi kırdılar. Kusur arayanların elinden ve dilinden

kurtuldular.

İkinci sınıftaki ârif, ilimde kendisine uyulan birisidir. Dinî konularda halk ona muhtaçtır. Bu konularda ona gider, danışır. İşte bu ârife yalnız kalma rahatı ve uzlete çekilme âfiyeti mümkün ve müyesser olmaz. Bu ârif, insanlar içinde bir görev alıp dinî bilgileri neşreder. Fakat insanlarla sohbetinde ona iki önemli şey lâzımdır: Birincisi, çokça sabır, yumuşak huyluluk ve güzel ahlâk sahibi olmalıdır. İkincisi, dış görünüşüyle insanlar arasında bulunurken, kalbiyle onlardan ayrı olmalıdır. Eğer insanlar onunla konuşurlarsa, onlara akılları miktarınca söylemelidir. Eğer ziyaretine gelirlerse, herkese mertebesine göre saygı ve hürmet göstermelidir. Eğer insanlardan ona kötü söz söyleyen olursa, cevap vermeyip kalben mahzun olur. Eğer ondan yüz çevirirlerse, onu ganimet bilip memnun olur. Eğer hayırla, hak üzere giderlerse, onlara uyar, yaptıklarına rıza gösterir. Eğer kötülük ve boş şeylere meylederlerse, onlara muhalefet eder. Eğer kabul ederlerse, yumuşak huylulukla öğüt verip terbiye eder. Eğer kabul etmezlerse, o zaman onlardan ayrılır.

Sonra mümkün olduğu kadar gelip gitme şeklindeki ziyaretler, hasta ziyareti, davetlere katılma ve benzeri haklara ve âdetlere riâyet edip yerine getirir. Onlara dış yönüyle büyüklük gösterir, eziyetlerine tahammül eder. İhtiyaçlarını onlardan saklayıp yalnız başına iken çaresine bakar. Onların hizmetlerini ücretsiz yapar, kendisine düşen işlerini başa kakmadan yerine getirir. Her hususta herkese nezaket ve tatlılık gösterip iyilikle idare eder. Yaratan hatırına yaratılmışlarla güzel geçinir.

İnsanların tanımadığı ârife, insanlardan ayrı kalmayı kolaylaştıran şeyler üçtür:

Birincisi, ibadetlerini gece ve gündüz saatlerine dağıtıp bütün zamanını yoğun bir biçimde ibadetle geçirmektir. Çünkü ibadetle meşgul olmak, belâ ve musibetlerden kurtulma ve rahat etmedir. Yalnızlık lezzeti almaya ve marifet nimetini bulmaya alâmettir. Hâlbuki insanlarla dostluğun neticesi iflas ve pişmanlıktır. Nitekim Hz. Mûsâ (a.s.) Hakk'ın kelâmı lezzetiyle ülfet etmişken Sînâ Dağı'ndan döndüğünde insanlara yabancı kalıp yanlarına yaklaşmadı. Hatta insanların konuşmalarını işitmemek için parmaklarıyla kulaklarını tıkar, onlardan uzağa gider, tek başına kalırdı. Çünkü o vakit onların konuşmalarını yabânilikte ve nefret etmede eşek sesine benzer bulurdu.

İkincisi, insanlardan aç gözlülükle bir şey istemeyi terk etmek, bütün insanlardan hiçbir şey ümit etmemektir. Böylece bütün insanlar o ârifin

gözünde taş ve ağaç benzeri şeyler olup bütün varlıklar hiçbir şey değil, sanki hiç olmamış gibi yok olur. Çünkü faydası ve zararı olmayan şeyin varlığı da yokluğu da birdir.

Beyt
Hakkı cemî‘-i halkdan müstağnîyem bi’llâh ben
Hallâk-ı âlem var iken halkı zamânı neylerim

Günümüz Türkçesiyle
Hakkı! Billahi ben bütün halktan müstağnîyim. Âlemleri yaratan Allah var iken, zamane halkını neylerim?

Üçüncüsü, insanlara basîretle bakıp onların ahlâkını, tavır ve davranışlarını düşünerek değerlendirmelidir. İşte insanların tanımadığı bir ârif bu üç şeyi yapmakla insanların sohbetini **[225/a]** bırakıp Hakk’ın dergâhı olan kalbine gelir. Hakk’a yakınlığı ve huzuru bulup dâimî saadete ulaşır. Yardım ve başarı Hak tealadandır. O, ne güzel dost ve arkadaştır. Çünkü insanlardan uzak olan Allah’ın sâdık kulu, insanlardan uzaklığı kadar Hakk’a yakın olur.

Kıta
İttehizi’llâhe sâhiben
Ve zeri’n-nâse câniben
Kallibi’n-nâse keyfe şi’te
Tecid hum akâriben

Kıta(nın tercümesi)
Sen Allah’ı dost edin; insanları bir yana bırak. İnsanları istediğin tarafa döndür, yine de onların akrep gibi olduğunu görürsün.

Hak teala kendi huzuruna davet ettiği kuluna; halka meyletmesin, her şeyden uzak kalsın, boş işlerle uğraşmasın ve kalbinden hariç bir kimseye değer verip güvenmesin diye insanların eziyetini tattırır.

Kıta
1-Hak te‘âlâ anı ki ide güzîn
Dostluk meclisinde sadr-nişîn
2-Bend ider ana bâb-ı esbâbı
Gayra meyl itmek olmaz ahbâbı
3-Gayra meyl itse güş-mâl eyler

Kahrının bir demin çü sâl eyler

Günümüz Türkçesiyle

1-Hak teala onu seçkin kılar ki, dost meclisinde başköşede oturur.

2-Sebep kapılarını ona açar; dostları ağyâra meylettirmez.

3-Gayrıya meylederse onu azarlar; kahrının akışında sürükleyip çeker.

Öyleyse insanların eziyeti ona nimet, ganimet ve bayramdır. Çünkü insanların eziyeti onu insanlardan uzaklaştırır ve Rabbi'ne dönmesine sebep olur.

Kıta

1-Der hakîkat her aduv dârû-yi tost
Kîmyâ-yı nâfi' u dilcû-yı tost

2-Ki ez-û ender gorîzî der-helâ
İsti'ânet cûy ez-lutf-ı Hodâ

3-Der-hakîkat dûstânet doşmenend
Keh zi- hazret dûr meşgûlet konend

Kıta(nın tercümesi)

1-Aslında her düşman ilâcındır, iksirindir senin. Yararlıdır sana, gönlüne de şifâdır.

2-Çünkü ondan bir boşluğa kaçarsın da Allah'ın lütfundan yardım dilersin.

3-Aslında dostların düşmandır sana. Çünkü seni Hakk'ın huzurundan uzaklaştırıp meşgul ederler.

Hak tealanın takvâ sahibi saf (asfiyâ) kullarında icra ettiği âdeti; marifet yolunun ilk zamanlarında onlara halkı musallat etmektir. Çünkü "Düşmanın sözü Hakk'ın kırbacıdır" ki kendinden başkasına yönelen gönüllere onunla vurup kendi huzuruna gönderir.

Nazm

1-Halkdan tâ key esîr-i gamm-ı bîhûde olam
Ey dil ünsiyyet-i aşk ile [ki] âsûde olam

2-Dem-be-dem mevc urur ol bahr-ı kıdem kalbimde
Hayfdır levs-i hadeslerle ben âlûde olam

3-Varlığım aşk ile eksilse çü hurşîd ile mâh
Nâkıs oldukça yine aşk ile efzûde olam

4-Aşk nârıyla yanup küllî kül oldum tâ kim

Zulmetim mahv olup ol nûr ile endûde olam
5-Zinde-dildir o ki bî-hâb u hor oldı şeb ü rûz
Sa‘yim oldur ki dem-i aşk ile ol sûde olam
6-Muktezâ-yı mey-i aşk oldı çü sekr ü hayret
İster ol mey ki ben ü sen dimeyüp hûde olam
7-Alamam fakr u fenâ râyihasın ey Hakkı
Tâ ki mezkûm-ı gam-ı bûde vü nâ-bûde olam

Günümüz Türkçesiyle

1-Ne zamana kadar, halktan gelen kederin boş yere esiri olayım? Ey gönül, aşk ile dostluğa alış ki mesud olayım.

2-Zaman zaman dalgalanır, ezel denizi kalbimde. Yazıktır; pisliğe, cerahate bulaşıp alışayım.

3-Varlığım aşkla eksilse eğer, güneşle ay küçüldükçe yine de ben, aşkla dolu olurum.

4-Aşk ateşiyle yanıp bütünüyle kül oldum. Ta ki karanlığım mahv oldu; o nûr ile parlar oldum.

5-Zinde gönül odur ki uyku ona hakîr oldu gece ve gündüz. Gayretim odur ki aşk kanıyla aynı havanda dövüleyim.

6-Sekr[311] ve hayret[312] aşk şarabını içmenin gereği oldu. O kadeh onu ister ki ben ve sen demeyip “hû” zikriyle dolayım.

7-Alamam fakr ve fenâ[313] kokusunu ey Hakkı! Her halde varlık-yokluk gamının nezlesine tutulmuşum.

Dokuzuncu Madde

Uzletin kısımlarını ve hâllerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsanlardan ayrı kalmak susmaya sebep olur. Çünkü uzlete çekilen kimse tenhada kaldığı için konuşacak kimseyi bulamaz. Yalnızlık, susmaya vesile olur. İnsanlardan ayrı kalıp ıssız bir köşeye çekilmek (uzlet) iki kısımdır. Biri mürîdlerin yalnızlığı, diğeri hakikat ehlinin (muhakkık) yanlızlığıdır.

Mürîdin uzleti, bedeniyle yabancıların arasına karışmamaktır. Hakikat ehlinin uzleti ise bu âleme kalben yönelmemek ve uzak durmaktır. Öyleyse hakikat ehlinin kalbi Mevlâ’dan başka bir nesneye yer ve mekân değildir.

Uzlete çekilenlerin lezzetleri üçtür: Birincisi, halkın kötülük ve dedikodusundan uzak durmak için uzlettir. İkincisi, kendinin kötülük ve manevî ağırlığından halkı koruma niyetiyle uzlettir. Bu niyet ilk öncekinden

daha değerlidir. Çünkü onda halk için sû-i zan, bunda ise kendi nefsi hakkında kötü zan vardır. Aslında kendi nefsine kötü zanda bulunmak lâzımdır ki o, ebrârın âdetidir. Üçüncüsü, melekler ve yüce felekler âlemi (mele-i a'lâ) tarafından Mevlâ'nın sohbetini kendi nefsine tercih etmek için uzlettir.

Şu halde yalnızlığın en üstünü, kendi nefsinden uzlete çekilmektir. Mevlâ'nın sohbetini diğer her şeye tercih edip huzuruna gitmektir. **[225/b]** Kim ki uzleti, insanlarla dostluğa tercih edip nefsinden kalbine gelirse, muhakkak Mevlâ'sını diğer her şeye tercih etmiş olur. Bu kişiye Hak tealanın lutfettiği manevî sırları ancak kendisi bilir. Gerçi insanlardan ayrı kalmak ve susmak ona lâzım olsa da kalbin susması lâzım değildir.

Çünkü münferid olan kimse, kendi nefsinde mâsivâyı mâsivâ ile söyler bulunmuştur. Onun için susmak, altı esas içerisinde kendi başına bir esas olarak kabul edilmiştir. Kim ki uzlete sarılıp insanlardan ve kendi nefsinden ayrı kalırsa vahdâniyet-i ilâhî sırrına vâkıf olur.

Uzlet hâllerinin en üstünü halvettir[314]. Halvetin neticesi, ilâhî irfân ve Hakk'ın birliğinin sırlarıdır. Uzletin bir özelliği de dünya bilgilerini vermesidir. İnsan bedenî gıdalardan yüz çevirip insanlar uyurken uyanık olsa, Allah'ın zikri ile kendisinde susup insanlardan ve nefsinden ayrı kalsa, bu dört özellik onda toplansa, onun insanlığı melekliğe dönüşüp kulluğu efendiliğe, gaybiyyeti şehâdete, bâtını zâhire, aklı hisse dönüşür. Kendisi abdallar zümresine girip mukarrebûn makãmlarını bulur. Marifet nimetine nâil olup muhabbet saadetine ulaşır.

Rubâîler

1-Ünsiyyet-i nâs iden gönüldür nâsı
Sohbetleri gafletiyle oldur kası
İflâs alâmeti bil istînâsı
Koy nâsı hoş eyle yâd-ı Rabbü'n-nâsı

2-Hak ile huzûr iden gönül gülşendir
Gafletde kalan gönül değil külhandır
Çün gaflete gönlümü salan düşmendir
Pes düşmen ü dostum bana rûşendir

3-Hakkı anı fikr kıl ki ülfet oldur
Nâsı ko kitâba bak ki sohbet oldur
Az yi az uyu az iç ki ni'met oldur

Fakr ile fenâyı bul ki devlet oldur

4-Hak anı yâd kıl ki lezzet oldur
Benlikden ırağ otur ki uzlet oldur
Meyl itme karışma halka izzet oldur
Tenhâda kitâba bak ki sohbet oldur

5-Hakkı bu cihânı halka vir izzet kıl
Müstağnî olup bu nâsdan uzlet kıl
Yârâna bedel kütüble hoş sohbet kıl
Hikmetle gönülde dem-be-dem ülfet kıl

6-Hakkı sana dost olan olur hem düşmen
Su misli seni içen ider bevl o zamân
Yay gerçi oku ider der-âguş hemân
Kendiden ırağa atar oku o kemân

7-Hakkı sana dost-ı dâ'im ol Mevlâ'dır
Hem atadan anadan sana evlâdır
Mecnûn'dur o dil ki kıblesi Leylâ'dır
Mevlâ'ya teveccüh itse dil a'lâdır

8-Hakkı dü cihânda câna Rahmân besdir
Koy nâsı hemân oku ki Kur'ân besdir
Tenhâda kütüb seninle yârân besdir
Olmazsa kütüb gönülde cânân besdir

Günümüz Türkçesiyle

1-İnsanlarla ünsiyet eden gönül (Mevlâ'yı) unutur. Onların sohbetleri gafletiyle kaskatı kesilir. İnsanlarla dostluğu iflasın alâmeti bil. Bırak insanları da Rabb'in adını hoşça zikret.

2-Hak ile huzur bulan gönül, gül bahçesidir. Gaflette kalan gönül değil, sanki külhandır. Çünkü gönlümü gaflete düşüren düşmandır. Öyleyse düşman da dostum da bana ayandır.[315]

3-Hakkı! Onu düşün ki ülfet ve (muhabbet) şudur; insanları bırak, Kitab'a bak. Sohbet budur. Az ye, az uyu, az iç, nimet budur. Fakr ile fenâyı bul ki asıl devlet budur.

4-Hakkı! O'nu zikret ki esas lezzet budur. Benlikten ırak otur, esas uzlet budur. Meyletme, karışma halka; asıl şeref budur. Tenhada Kitab'a bak ki sohbet budur.

5-Hakkı! Bu cihanı halka ver, izzet bul. Müstağnî olup bu insanlardan uzlete çekil. Yârâna bedel, kitaplarla hoş sohbete dal. Hikmetle gönülde anbean dostluk kur.

6-Hakkı! Sana dost olan düşman da olur. Su misali seni içen bevl eder o zaman. Yay gerçi oku kucaklayıp sarar hemen amma; kendinden ırağa atar oku, o keman.

7-Hakkı! Sana daima dost olan O Mevlâ'dır. Hem O sana anadan, atadan bile yakındır. Akılsızdır o kimse ki kıblesi Leylâ'dır. Mevlâ'ya yönelse eğer, gönül en yücedir.

8- Hakkı! İki cihanda cana, Rahmân kâfîdir. Bırak insanları hemen, Kur'ân oku, o sana yeter. Tenhada kitaplar sana yeterli dosttur. Kitabın olmazsa, gönlündeki Sevgili sana yeter.

Onuncu Madde

Uzletin en ileri noktası olan halvete girişin şartlarını, esaslarını ve halvetin de son noktası olan kalbe gelen mânâlar (vâridât)[316] ve sırlara ulaşmanın nasıl olduğunu ve manevî keşfin nasıl elde edildiğini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yoluna giren (sülûk eden) ve Hazret-i Allah'ın huzuruna giden yakîn[317] ehli; insanlardan ve kendi nefsinden uzaklaşarak, karanlık ve dar bir mekânda kendi köşesine çekilip halvetnişîn[318] olur. İnsanlardan hem dış görünüşüyle hem de kalbiyle uzak **[226/a]** olduğu kadar Mevlâsına yakın olur.

Halvete girmenin şartları, esasları, usûlü, vâridâtı, sırları ve ondan elde edilenler vardır ki halvete giren için onlar yardımcı, yol gösterici ve yakın dost olur. Halvetin şartları, Allah yolunun şartlarıdır ki daha önceden açıklanan imanın şartlarını düzeltmek ve sağlamlaştırmaktır. Bunlar sırasıyla tahâret, abdest ve namazı öğrenmek, dünya lezzetlerini terketmek, kalbin derinliklerine yönelmek, gönüllerin ve ruhların hakikatini bilmektir. İşte bu dört şart bulunmadıkça halvete girmek tehlikelidir.

Halvetin esasları irfân yolunun şartlarıdır ki az yemek, az uyumak, az konuşmak, uzlet, dâimî zikir ve tam tefekkürdür. Bu altı esas bulunmadıkça halvete girmek, hapis ve zindana girmek gibidir.

Halvetin usûlü, insan ruhunun makãmlarının usûlünün aynıdır ki ileride açıklanacak tahsil, tevekkül, tefvîz, sabır ve tam rızadır. İşte bu dört usûl gönülde meydana gelmedikçe, halvete girmek tehlikeli ve haramdır.

Çünkü vehim sultanının mahkûmu olan irfân yolcusu için bir kâmil mürşid olmaksızın halvete girmek akla zarardır, emniyeti olmayan tehlikeli bir iştir. Fakat kimde ki bahsedilen şartlar, esaslar ve usûller tamamıyla bulunursa, o yakîn ehli olur ve her tehlikeden (hatar) emin olur. Kim bir mürşidin izni ve tarifi olmaksızın halvete girse ona: "Evine ve ailene dön" denilir. O halvette hallerin vâridâtı, makãmlar, ilâhî sırların keşfi ve kerâmetlerle ikram olunur. Şu halde halvete girip mertlerin çilesini isteyene lâzımdır ki, ilk önce insanlar ile kendi arasına mesafe koyup evinin kapısını kilitleyerek uzlete çekilsin. Böylece dışarıdan herhangi bir haberi olmasın. Bundan sonra ev halkı ile kendi arasında halvet kapısını kapatıp onlarla başbaşa olma hâline son verip tek başına kalsın ve öylece yanına kimse gelmesin. Bağdaş kurup kıbleye yönelerek otursun, kelime-i tevhid (lâ ilâhe illallah) veya ism-i celâl (Allah) zikriyle sessiz bir şekilde (hafiyyen) gece gündüz meşgul olsun. Dışarıya ancak (tuvalete çıkma gibi) zaruri ihtiyaçları, cemaatle namaz kılma ve Cuma namazları için çıksın. Bunların dışında, halvetine kesinti vermeden devam etsin. Geceleyin ortaya çıkan bozuk düşünce ve hayallerden (havâtır ve hayâlât) kendisini korusun. Böylece içinden ve dışından hiçbir şey onu zikir ve fikrinden alıkoymamış olsun.

Sonra yiyeceklerini seçme hususunda ihtiyatlı davransın. Hayvanî olmayan yağsız yiyeceklerden, midesinin yarısına kadar yesin. Böylece aşırı yeme ve içmeden uzak olsun. Mizacı itidal üzere kalsın. Tabiatı kuruyup çeşitli hayallere sebep olmasın. Fakat kalbine gelen ilhamlar (vâridatlar) ile kalbi değişirse, o değişimi ganimet bilsin. Melekler âleminin vâridatlarından nasiplensin. Nurânî meleklerin vâridâtları ile rûhânî vâridâtlar ve şeytanın ateşinin farkını; vâridât zamanında kendi nefsinde bulduğu soğukluk ve lezzetle ya da elem ve hayretle bilsin. Çünkü kalbe inen vâridât melekten olduğunda muhakkak ki onun ardından beden soğukluk ve lezzet bulur dert ve hayret bulmaz. Sureti değişmez. Gönülde ilim ve hikmet[319] kalır, mâsivâ kalmaz.

Kalbe gelen vâridât şeytandan olduğunda, muhakkak ki onun arkasından beden uzuvlarında yanma, elem ve sıkıntı olur. Gönülde bozukluk, kesiklik ve karışıklık kalır. Ondan sakınıp zikir ve fikir ile meşgul olsun. Böylece kalbini ondan boşaltıp rahat bulsun. O vâride karşı gelmeyip teslim olsun.

Halvet eri, halvete girerken iki şeyi kendine düstur edinsin. Bunlardan birincisi, şüphesiz ki Allah tealanın ortak ve benzeri olmadığı hakikatidir. Nitekim kendi kelâmında; **“O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.”** (Şûrâ, 42/11) buyurup **[226/b]** şekil ve suretten uzak olduğunu duyurmuştur. Şu halde halvette ona her ne görünüp: “Ben Allah’ım” dese, “Allah’ı tenzih ederim. Sen Allah’ın mahlûkusun” desin ve gördüğü sureti hıfzetsin. Ondan yüz çevirip zikir ve fikrine devam etsin.

Halvete girenin ikinci düsturu, halvetinde Hak’tan ancak Hakk’ı talep edip başka hiçbir şeye (mâsivâ) yönelip istemesin. Eğer bütün kâinât ona verilirse, edeple kabul edip hiçbirinde kalmasın. Kâinâtın yaratıcısı olan Allah’a yönelip O’nun zikri ve fikrinden ayrılmasın. Çünkü Hak teala onu imtihan edip ona melekûtunun acayipliklerini gösterir. Eğer onlardan bir şeye takılıp kalırsa, o şey ondan kaybolup gider. Eğer esas maksadını elde ederse, ondan hiçbir şey gitmeyip her muradına kavuşur.

Allah teala ilk önce kulunun gaybı olan his âlemini kendisine açarak imtihan eder. Karanlık duvarlar, onun halkın evlerinde yaptıkları işleri görmesine engel olmaz. O kimseye lâzımdır ki hiç kimsenin sırrını hiç kimseye söylemesin. “Falan gıybetçi, falan içkici, falan zînâkârdır” demek suretiyle kendini beğenmişlik yapmasın. Kendinde Allah’ın Settâr (ayıpları örten) ismini yerleştirsin. O ayıpları işleyen kişi kendisine gelip öğüt ve nasihat isterse, o zaman başka hiç kimseye duyurmadan, bir tenhada yaptığı kötülükleri kendisine samimi bir biçimde söylesin. Gücü yettiğince bu hissî keşf hâlinden geçip zikir ve fikrine devam etsin. Bundan sonra hayali keşfe gider ki aklî mânâlar hissî suretlerde inerek ona görünür. Halvet ehli bunda da durmayıp zikir ve fikrine devam edip geçsin. Eğer ona içecek verilirse, su içsin. Aynı şekilde bal şerbeti varsa onu içsin. Yoksa meşrubat içmekten kaçınsın. Eğer yağmur suyu ile karışmışsa onu da içsin. Zikir ve fikriyle meşgul olup o hayalî keşiften de kaçınsın. Ta ki zikrettiği (Mezkûru; zikrine devam ettiği Allah teala) ona soyut dünyayı (âlem-i mücerred) açsın. Böylece O’nun huzuruna ve manevî yakınlığına geçsin.

Ne zaman ki mezkûr (zikredilen; Allah teala) onu zikrinden ifnâ ederse, o hâl ya müşâhade ya da uyku hâlidir (nevme). Bu ikisi arasındaki fark şudur ki müşâhade hâlinde gören, kendi yerinde kalır. Müşâhedenin ardından zevk ve lezzet ortaya çıkar. Nevme ise, sahibinde hiçbir şey bırakmaz, hepsini alır. Ardından uykudan uyanma, pişmanlık ve tövbe ortaya çıkar. Daha sonra Hak teala imtihan etmek için ona manevî yurt mertebelerini (merâtib-i memleket) gösterir. Eğer tertîb üzere haraket ederse, ona ilk önce

madenlerin sırlarının örtülerini açar. O zaman her taşın fayda ve zarar veren özelliklerini bilir. Eğer o keşfe âşık olup onda kalırsa, yüce huzurdan kovulur ve bu keşif de ondan gider. Mahrum ve perişan olur. Eğer o keşiften yüz çevirip zikir ve fikriyle meşgul olursa, Hak teala ona bitkilerin sırlarını açar. Her ağaç, bitki ona özelliklerini söyler.

Madenlerin keşfi zamanında onun, sıcaklık ve nemi fazla olan şeyler yemesi gerekir. Bitkilerin keşfi zamanında ise sıcaklık ve nemi dengeli olan şeyler yemesi lâzımdır. Eğer bu keşf ile de durmazsa, Allah teala ona hayvanların sırlarını açar. Her hayvan ona selâm verip kendi faydalarını ve zararlarını söyler. Her âlem kendi tesbih ve hamdini, zikir çeşitlerini ona açıklar. Eğer onunla da kalmazsa, Hak teala ona "diriltip yaşatma ve hayat sebebinin oluşumu âlemini" gösterir. Eğer onda da kalmazsa, ona Levh âleminin levhaları gösterilir. Korkulu yerler ile hitap olunur. Onun için bir dolap dikilir ki onda değişen ve başkalaşan suretler kendisine görünür. Katıların (kesîf) nasıl şeffaf (lâtif) olduğunu ve letâfetin nasıl kesâfet bulduğunu bilir. Eğer onunla da kalmazsa ona kıvılcımlar saçan bir nûr **[227/a]** keşfolunur ki ondan örtünüp gizlenir. Fakat Hakk'ın zikri ve fikri ile meşgul olursa, hiçbir şey ona engel değildir.

Eğer onunla kalırsa, birbiri ardınca gelen nûr ile uygun gelen sureti keşfolunur. İlâhî hazrete girmeyi; onun âdâbını, orada durmayı ve oradan ayrılmayı çeşitli yönleriyle bilir. Dâimî müşâhade hâli, ilâhî ilimlerin nasıl elde edileceği ve bütün yolların devri, dönüşü ona bildirilir. Eğer onunla da kalmazsa, ince (dakik) ilimlerin mertebeleri ve doğru fikir ve düşünceler kendisine açıklanır. Zihinlere birdenbire geliveren saçmasapan düşüncelerin hâlleriyle ve ilim ile vehmin farkını bilir. Ruhlar âlemi ile cisimler âlemi arasında olan hâdiselerin ve yaratmanın nasıl meydana geldiğini, alâmetlerini, yaratmanın sebebini, nasıl olduğunu ve ilahî sırrın Allah'ın yardımı ve iyiliği dünyasına (âlem-i inâyet) geçmesi ona âşikâr olur.

Eğer bununla da kalmazsa, ona şekil ve suret (tasvir) âlemi, güzelleştirme (tahsîn) âlemi ve süsleme (tezyîn) âlemi açılır. Akılların mukaddes suretlerden hangi suret üzere olduğunu bilir. İçilecek bitkilerin güzel şekil ve düzeni, yumuşaklık ve rahmet sıfatlarının bu özelliklerinin taşıyanlara geçmesi ona görünür. Şâirlere ve hatiplere vezin ve kafiye bu makãmdan ulaşır. Eğer bununla da kalmazsa, ona kutubluk[320] makãmı açılır. Bundan önce manevî âlemde her ne gördüyse, (müşâhede) o sol âlemdir (âlem-i yesâr)[321] ki, onun yeri yürektir. Ona bu âlem açıldığında varlıkların tertibini, her şeye vücut verilişini ve kâinâtın pek çok sırrını bilir.

Gördüklerini hatırında tutmaya gücü olur. Söylenilmesi gereken kişilere rumuz ve işaretlerle anlatmaya kuvveti olur.

Eğer bunda da kalmazsa, ona öfke ve gayret (hamiyet)[322] âlemi açılır. Âlem ehlinde olan öfke ve gayretin, ihtilâf ve düşmanlığın kaynaklarını, şekil ve suretlerin uyuşmazlığının sebeplerini bilir. Eğer bunda kalmazsa, ona gayret[323] âlemi, hakkı ortaya çıkarma (izhâr-ı hak), doğru yollar (mezâhib-i müstakîme) ve Allah'ın gönderdiği kanunlar (şerâyi-i münzile) açılır. Her açılan makãm onu hürmet ve tazim ile karşılar. Eğer onda da kalmazsa, ona hayret âlemi açılır. Ondan acziyetini ve kusurunu bilir. Bu illiyyûn[324] âlemidir. Eğer onda da kalmazsa, cennetlerin mertebe ve dereceleri açılır. Birbiri içine girmeyi, çeşitli nimetlerin birbirine olan üstünlüklerini bilir. O dar bir yol üzerinde durur. Oradan cehennemin mertebe ve aşağı basamaklarını (dereke), birbiri içine girmeyi ve azabı ayrıntılarıyla görür. Eğer bu keşifte de kalmazsa, ona helâk edici ruhlar gösterilir. Onları toplandıkları yerde sarhoşluk ve hayretler içerisinde bulur. Vecd[325] sultanı onlara galip gelmiş olur. Onların hâli onu davet etmiş olur.

Eğer o davete gitmezse, ona bir nûr keşf olunur ki onda kendisinden başka kimseyi görmez. İşte orada ruhânî lezzetten onu büyük bir vecd ve şiddetli bir aşk alır ki ondan evvel böyle bir şey yaşamamıştı. O an her ne görse onun nazarında küçücük görünür. Kendisi, o nûr içinde bir kandil gibi hareketli olur. Eğer onda kalmazsa, kendisine, yüzlerine perdeler asılıp çekilmiş insan şeklinde suretler görünür. Onların başka tesbihleri vardır ki işitince bilinir. Kendi suretini onların arasında görür. Onunla makãmını, bulunduğu vaktini ve kendi hâlini bilir.

Eğer onda da kalmazsa ona, Rahmânî tahtlar gösterilir. Orada her şeyin şeklini görür. Bu ana kadar kendisine keşfolunan bütün şeyleri de orada bulur. Bütün özler ve bilgiler orada âşikâr olur. O zaman kendi hakikatini ve derecesinin en son mertebesini bilir. Allah'ı tanıma (mârifet) ve Allah'a dost olma (velâyet) konusunda ne mertebe bulduğunu tanır. Eğer onda kalmazsa, ona her şeyin üstâd ve hocası gösterilir. Onun eserini görür. Öğrettiğini alır.

Eğer onda da kalmazsa, ona Allah'ın hareket verici (muharrik) **[227/b]** sıfatı tecellî eder. Eğer onunla tesellî olmazsa, Hak teala ona isim ve sıfatlarıyla tecellî eder. İşte o ismin nurunun şiddetinden ârif, yok olur ve kendinden geçer. Hâline uygun manevî giysilerle Hak'ta sonsuzluğa (bekã) erer. Oradan izi üzere yine hisler âlemi ile sınırlanmış, kayıtlanmış

yeryüzüne gelir yahut o yükseldiği ilâhî (lâhûtî) âlemde kalır. Bu rûhânî mîrâc,[326] halvete girmekle meydana gelir.

O tecellîlere (rûhânî mîrâca) yükselmenin müddeti, halvete girenin huzur hâline ve gafletine göre uzun ya da kısa olur. İnsanları unuttuğu kadar Hakk'ın huzurunu bulur. Eğer o halvete giren, âlemlerin Rabbine samimiyetle ve kesin bir iman ile tamamen yöneldiyse, o sırların ve hallerin hiçbirisi ona açılmayıp o fitne ve belâlarla yolundan kalmayıp hepsini geçer. Hak tealanın yardımıyla, muhabbet cezbeleriyle, emniyetle ve süratle; fiil, isim ve sıfat tecellîleri[327] mertebesine gider. Şu halde, mürîd ve meczûb[328] olan, Hakk'ın huzur ve yakınlığını çabuk bulur. Mürîd ve sâlik[329] olana, keşif ve kerâmetlerle yardım olunur. Gâfil ve uzaklaştırılmış olan ise insanlara yakınlık hâli ile kalır.

Rubâiler

1-Hak var uludur bu nâs u sen mevhûmsun
Emvâta alâka eylesen mezmûmsun
Hâcet dilesen kimesneden mahrûmsun
Bağlarsan eğer Hudâ'ya dil mahdûmsun

2-Hakkı Hak u halk arasına dâhilsen
Hor oldun eğer halâyıka mâ'ilsen
Müflissin eğer bu nâsdan sâ'ilsen
Virdinse o Rabb-i nâsa dil nâ'ilsen

3-Ma'şûk mekânı olamaz hem-dem-i vasl
Derd ile kalur âşıkı bî-merhem-i vasl
Ve hüve ma'aküm dir eyne mâ küntüm Hak
Kendiyle bulan anı olur mahrem-i vasl

4-Halkın nesi var ki meyl idersin ey dil
Kendin gibi âcizi nidersin ey dil
Her bî-haber izine gidersen ey dil
Gel Hakk'a ki halkı sen nidersin ey dil

5-Mahlûk-ı Hudâ'ya şefkat it rahmet bul
Eblehlere hilm ü hürmet it râhat bul
Sen herkese rıfk u rağbet it rif'at bul

Ger idemedinse uzlet it izzet bul

6-Vir Hâlik'a halkı sen aradan çık git
Her işde zulm ü şerr ü adl ü hayrı fehm it
Niçün diyüp i'tirâz oduna yanma
Teslîm ile seyr kıl behişte hoş beyt

7-Rıfk ile kamuya ol halîm ü settâr
Bil kadrini halka çok açılma zinhâr
Mahlûku yoğ eyle Hâlik'ı bul ey yâr
Her dosta bu söz vasiyyetimdir her bâr

8-Hakkı nice bin safâ ki itdin düşdür
Her ne görüp diyüp işitdin düşdür
Etrâfı gezüp cefâya gitdin düşdür
Bu kim oturup nevâya gitdin düşdür

Günümüz Türkçesiyle

1-Hak vardır ve uludur; bu insanlarla sen varsayımdan ibaretsiniz. Ölülere ilgi gösterirsen, sen yerilmişsin. Kimden bir şey istersen, ondan mahrum kalırsın. Gönlünü Hudâ'ya bağlarsan eğer, hizmet edilirsin

2-Hakkı! Hak'la halk arasında bulunuyorsun. Yaratılmışlara meyledersen eğer, hor görülürsün. Eğer bu insanlardan bir şey istiyorsan iflas etmişsin. İnsanların Rabbi'ne gönül verdiysen, isteğine ulaşırsın

3-Vuslata yoldaş olan mâşukun mekânı olamaz. Vuslat merhemi olmayan âşık, derdiyle başbaşa kalır. Hak teala **"Nerede olursanız olun, ben oradayım"**[330] buyurur. Kendisiyle bulan O'nu, vuslat sırlarına mahrem olur.

4-Halkın neyi var ki meyledersin ey gönül. Kendin gibi âcizi ne edersin, ey gönül. Her kendini bilmezin izinden gidersin, ey gönül. Gel Hakka ki halkı sen neylersin ey gönül.

5-Hakk'ın yarattıklarına şefkat et ki rahmet bulasın. Akılsızlara yumuşak davran, hürmet et ki rahat bulasın. Sen herkese nazik davran, rağbet et ki yükselesin. Eğer bunu yapamazsan uzlete çekil ki şeref bulasın.

6-Halkı, Yaratan'a bırak; sen aradan çekil git. Her zulüm ve şer işte, adalet ve hayır olacağını düşün. Niçin deyip de itiraz ateşine yanma. Her şeyi teslimiyetle seyret, cennete hoşça git.

7-Herkese yumuşak davran, halîm ol, ayıpları gizle. Kendi değerini bil, halka her şeyini açıklama. Mahlûkatı yok bil, Yaratan'ı bul, ey gönül! Dostlarıma bu söz, vasiyetimdir her zaman.

8-Hakkı! Sürdüğün safâların hepsi düştür. Her ne görüp işittinse, hepsi düştür. Etrafı gezerken çektiğin cefâlar düştür. Oturduğun, gezdiğin de düştür.

---

[305]. Uzlet: Halka karışmamak, onlardan ayrı yaşamak, inzivâya çekilmek. Tasavvufta: Günâha girmemek, daha çok ve daha ihlâslı ibadet etmek için toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına yaşamak. Buna halvet, inzivâ, vahdet adı da verilir. Toplum içinde bulunmaya ihtilât, muhâlata ve hiltât denir. Mutasavvıfların uzletten maksatları ihtiyaçtan fazla toplumda kalmamak, laklâkıyatla zaman geçirmemek, boş zamanlarda bir köşeye çekilerek ibadet ve tefekkürle zamânı değerlendirmektir. (Uludağ, a.g.e., s. 498.)

[306]. Gâfil: Habersiz, dikkatsiz, duyarsız. Hangi durumla karşılaşacağını önceden planlayıp hesap etmeyen.

[307]. Burada A'râf 7/108, Tâhâ 20/22, Şuarâ 26/33, Neml 27/12 ve Kasas 28/32 âyetlerinde bahsi geçen yed-i beyzâ mûcizesine işaret olunmaktadır.

[308]. Ârif-i billah: Keşf ve müşâhade yoluyla, yani manevî ve ruhî tecrübelerle Allah hakkında zevkî ve vecdî bilgilere sahip olana ârif-i billah veya sadece ârif, ârifin bu yolla tanıdığı Allah'a Maruf denir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 51.)

[309]. Daima diri olan mânâsında, Allah Teala'nın sıfatı.

[310]. Hadis ilmine göre, bir hadis şeyhinden iki veya üç kişinin ortak olarak rivayet ettikleri garîb hadîse, "azîz" denmektedir. Şâyet hadîsi şeyhten rivayet edenler bir cemaat olursa hadis "meşhur" adını alır. (Subhi es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları. Mütercimi: (M. Yaşar Kandemir, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 193.)

[311]. Sekr: Arapaça'da sarhoşluk demektir. Kalbe gelen vâridin tesiriyle sâlikin ihsastan sıyrılıp gaybete düşmesidir. (Cebecioğlu Prof. Ethem, a.g.e, s. 552.)

[312]. Hayret: Şaşkınlığı ifade eden Arapça bir kelime. Allah hakkında hırslı olmakla, ümitsiz olmak arasında bir duraktır. (Cebecioğlu Prof. Ethem, a.g.e, s. 259.)

[313]. Fakr: yoksulluk demektir. Tasavvufta dervişin hiçbir şeye sahip olmadığının şuûrunda olması, her şeyin gerçek mâlik ve sahibinin Allah olduğunu idrak etmesidir. Fenâ, yokluk ve hiçliktir. Tasavvufta kısaca kulun kendi fiilini görmemesi hâlidir. Kul kendi şahsî irâde ve arzusuna göre değil, Allah'ın irâde ve arzusuna göre hareket etmesi,kendi irâdesini Allah'ın irâdesinde yok etmesidir. (Uludağ Süleyman, a.g.e., s.171.)

[314]. Halvet: Uzlet, inzivâ, yalnızlık, tek başına yaşamak, topluma karışmamak, ihtilât hâlinde olmamak. Tasavvufta a-Ne bir meleğin ne de diğer herhangi bir kimsenin bulunmadığı bir halde ve yerde Hak ile sırren (mânen) konuşmak, ruhen sohbet etmek. b-Mâsivâdan ilgiyi kesip tamamen Allah'a yönelmek ve kendini ibadete vermek. (Uludağ, *a.g.e.,* s. 206.)

[315]. Ayan: Âşikâr, belli. Herkesin görebileceği ve bileceği bir yerde.

[316]. Vârid-vâridât: Bu iki kelimenin lugat mânâsı "Gelen, varan, inen, gelenler, varanlar, inenler" demektir. Tasavvufta: Kulun kasdı olmaksızın gaybdan (Hak'tan) kalbe gelen mânâlar. Allah'tan gelen vâride (ilhâm, feyz) vârid-i Hak, ilimden (şeriat) gelen vâride, vârid-i ilim denir. Bazı vâridler neşe ve sevinç, bazıları hüzün ve sıkıntı tesiri yapar. Bunlara da vârid-i sürûr, vârid-i bast, vârid-i hüzn, vârid-i kabz gibi isimler verilir. (Uludağ, *a.g.e*., s.510-511.)

[317]. Yakîn: Şüphesiz, sağlam ve kat'i olarak bilmek. (Yakîn: Ma'rifet ve dirayetin ve emsalinin fevkinde olan ilmin sıfatıdır. İlm-i yakîn denir, ma'rifet-i yakîn denilmez. Ayn-el yakîn: (kelimenin merfu hali ayn-el yakîndir.) Göz ile görür derecede veya görerek, müşâhade ederek bilmek. Mesela; uzakta bir duman görüyoruz. Orada ateşin varlığını ilmen biliyoruz, demektir. Bu bilme derecesine ilm-el yakîn deniyor. Ateşe yaklaşıp gözümüzle görürsek, ona ayn-el yakîn bilmek deniyor. Daha da ilerleyerek bütün hislerimizle ateşin varlığını anlayıp ateşin yakması ve sâir sıfatlarını da bildik ise, bu neviden olan ilmimizin derecesine de "hakka'l-yakîn" deniyor. (Hakka'l-yakîn: Abdin sıfatları, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarında fânî olup, kendisi onunla ilmen ve şuhûden ve hâlen bekâ bulmaktadır. Ö. Nasuhi, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnternet.)

[318]. Halvet-nişîn: Yalnız başına bir yere çekilip ibadetle meşgul olanlar.

[319]. Hikmet: a-Felsefe, b-Düşünme melekesinin itidal hâlinde olması, c-Uygulama ile birlikte olan bilgi, tecrübe ile kazanılan doğru bilgi, d-Hakk'a uygun düşen söz, e-Söz ve davranıştaki isabet, f-Her şeyin en mükemmeli, g-Olanı olduğu gibi bilmek. Hikmet Allah'ın bir ordusudur. O

bununla evliyânın kalplerini güçlendirir. Tasavvufî şiirlere de Hikmet denir. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 226.)

[320]. Kutub, kutb: Medâr, değirmenin alt taşına yerleştirilen ve üst taşın dönmesini sağlayan demir. Tasavvufta, a- En büyük veli, b-Her zaman âlemde Allah'ın nazar kıldığı yer olan tek kişi, c-Kutub, âlemin ruhu, âlem de onun bedeni gibidir. Her şey kutbun çevresinde ve onun sâyesinde hareket eder. Yani her şeyi o idare eder. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 299.)

[321]. Yesâr: sol, sol el; varlık, zenginlik; gençlik; bolluk; kolaylık.

[322]. Hamiyet; Gayret anlamındadır. Mukaddesâtı ve milletin haklarını, namus ve haysiyeti korumak hususlarında gösterilen gayret ve ihtimam hasleti. İman ve İslâmiyet'i ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sünnet-i Seniyyesini ve din ve mücâhede kardeşlerini muhafaza ve müdafaa etmek gayreti.

[323]. Gayret: a-Dikkatle ve sebatla çalışmak, b-Kıskanmak, çekememek, c-Hareketli ve temiz hislerle çalışmak, d-Dine, imana, namus gibi kıymetlere tecavüz edenlere karşı müdafaa için harekete gelmek.

[324]. İlliyyûn: Cennetin en yüksek tabakası. Âhirete giden tam kâmil mü'minlerin yeri. Hafaza meleklerinin divanları ismidir ki, sâlihlerin amelleri oraya yükseltilir. Âhirette yüksek dereceye, dergâh-ı rızaya en yakın olan derecedir.

[325]. Vecd: bulma, var olma, hâsıl olma, buluş demektir. Tasavvufta; a-Extase. Kulun herhangi bir kasdı ve çabası olmadan, onun kalbine gelen şeydir (ilham, his, feyz, vârid), b-Vecd bir karşılaşma, yüz yüze gelme, buluşmadır. Kalbin karşılaştığı hüzün ve neşe gibi şeylerin hepsi birer vecddir, c- Vecd, Hak teala'dan mükâşefeler/ tecellîlerdir. (Uludağ, *a.g.e.,*s. 514.)

[326]. Mîrâc: Hz. Peygamber'in Allah'la görüşmesi. Tasavvufta Bâyezîd-i Bistâmî'den îtibâren sûfîler de mîrâc yaptıklarını söylemişlerdir. Mîrâc genellikle ruhun yükselişi ve manevî yolculuk şeklinde tasvir edilir. Buna urûc, hubût, suûd-nüzûl yani iniş-çıkış denir. (Uludağ, *a.g.e.*,s. 335.)

[327]. Tecellî: Âşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhûr etmektir. Tasavvufta, Gaybdan gelen ve kalpte zâhir olan nurlar. Fiil tecellîsi: Allah'ın fiillerinden bir fiilin kulun kalbinde zâhir olması. Allah'ın fiil tecellîsine mazhar olan âlemdeki bütün fiilleri Hak'tan bilir. "Lâ fâile illallah" der. İsim tecellîsi: Allah'ın isimlerinden bir ismin kulunun kalbinde zâhir olması. Sıfat tecellîsi: Allah'ın sıfatlarından birisinin kulun kalbinde zâhir olması. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 472-473.)

[328]. Sâlik-i meczûb da denilir. Cezbe kãbiliyetine sahip olan aynı zamanda belli bir seyr ü sülûk çizgisinde bulunan sâlik, başlangıçta her türlü riyâzat, mücâhede, manevî sıkıntı ve muamelelere ihlâsla sarılır. Şartlarını eksiksiz olarak yerine getirir. Ardından acı bir meyveden sonra yenilen bal gibi, riyâzat ve mücâhedenin yakıcı ve yıkıcı güçlüklerinden kurtularak, ruhî ve manevî huzura erişilen bir hâle ulaşır. (Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, terc. Tasavvufun Esasları, H. Kâmil Yılmaz- İrfan Gündüz, Vefâ Yayıncılık, İstanbul, tarihsiz, s. 111.)

[329]. Mücerred sâlik de denir. Mutlak mânâda seyr ü sülûkda bulunan sâlik, şeyhlik makâmına lâyık değildir. Üzerinde nefse ait bazı sıfatları bulunması dolayısıyla şeyhlik derecesine erişemez. Seyr ü sülûk içindeki riyâzat ve muamele makãmlarından, Cenâb-ı Hakk'ın lutfettiği kadar nasibini alır. Fakat maneviyât yolunda güçlüklerle karşılaşanların hâli ile ferahlatacak bir seviyeye ulaşamaz. (Sühreverdî, *a.g.e*., s. 110.)

[330]. Bkz. Hadîd 57/4.

Eğer bununla da kalmazsa, ona şekil ve suret (tasvir) âlemi, güzelleştirme (tahsîn) âlemi ve süsleme (tezyîn) âlemi açılır. Akılların mukaddes suretlerden hangi suret üzere olduğunu bilir. İçilecek bitkilerin güzel şekil ve düzeni, yumuşaklık ve rahmet sıfatlarının bu özelliklerinin taşıyanlara geçmesi ona görünür. Şâirlere ve hatiplere vezin ve kafiye bu makãmdan ulaşır. Eğer bununla da kalmazsa, ona kutubluk makãmı açılır. Bundan önce manevî âlemde her ne gördüyse, (müşâhede) o sol âlemdir (âlem-i yesâr) ki, onun yeri yürektir. Ona bu âlem açıldığında varlıkların tertibini, her şeye vücut verilişini ve kâinâtın pek çok sırrını bilir. Gördüklerini hatırında tutmaya gücü olur. Söylenilmesi gereken kişilere rumuz ve işaretlerle anlatmaya kuvveti olur.

Eğer bunda da kalmazsa, ona öfke ve gayret (hamiyet) âlemi açılır. Âlem ehlinde olan öfke ve gayretin, ihtilâf ve düşmanlığın kaynaklarını, şekil ve suretlerin uyuşmazlığının sebeplerini bilir. Eğer bunda kalmazsa, ona gayret âlemi, hakkı ortaya çıkarma (izhâr-ı hak), doğru yollar (mezâhib-i müstakîme) ve Allah'ın gönderdiği kanunlar (şerâyi-i münzile) açılır. Her açılan makãm onu hürmet ve tazim ile karşılar. Eğer onda da kalmazsa, ona hayret âlemi açılır. Ondan acziyetini ve kusurunu bilir. Bu illiyyûn âlemidir. Eğer onda da kalmazsa, cennetlerin mertebe ve dereceleri açılır. Birbiri içine girmeyi, çeşitli nimetlerin birbirine olan üstünlüklerini bilir. O dar bir yol üzerinde durur. Oradan cehennemin mertebe ve aşağı basamaklarını (dereke), birbiri içine girmeyi ve azabı ayrıntılarıyla görür. Eğer bu keşifte

de kalmazsa, ona helâk edici ruhlar gösterilir. Onları toplandıkları yerde sarhoşluk ve hayretler içerisinde bulur. Vecd sultanı onlara galip gelmiş olur. Onların hâli onu davet etmiş olur.

4-Halk ile kaldın geri, ölüyü sandın diri. Zinde'den uzak oldun; Hay'dan utan, hayâ et.

O tecellîlere (rûhânî mîrâca) yükselmenin müddeti, halvete girenin huzur hâline ve gafletine göre uzun ya da kısa olur. İnsanları unuttuğu kadar Hakk'ın huzurunu bulur. Eğer o halvete giren, âlemlerin Rabbine samimiyetle ve kesin bir iman ile tamamen yöneldiyse, o sırların ve hallerin hiçbirisi ona açılmayıp o fitne ve belâlarla yolundan kalmayıp hepsini geçer. Hak tealanın yardımıyla, muhabbet cezbeleriyle, emniyetle ve süratle; fiil, isim ve sıfat tecellîleri mertebesine gider. Şu halde, mürîd ve meczûb olan, Hakk'ın huzur ve yakınlığını çabuk bulur. Mürîd ve sâlik olana, keşif ve kerâmetlerle yardım olunur. Gâfil ve uzaklaştırılmış olan ise insanlara yakınlık hâli ile kalır.

Eğer bunda da kalmazsa, ona öfke ve gayret (hamiyet) âlemi açılır. Âlem ehlinde olan öfke ve gayretin, ihtilâf ve düşmanlığın kaynaklarını, şekil ve suretlerin uyuşmazlığının sebeplerini bilir. Eğer bunda kalmazsa, ona gayret âlemi, hakkı ortaya çıkarma (izhâr-ı hak), doğru yollar (mezâhib-i müstakîme) ve Allah'ın gönderdiği kanunlar (şerâyi-i münzile) açılır. Her açılan makãm onu hürmet ve tazim ile karşılar. Eğer onda da kalmazsa, ona hayret âlemi açılır. Ondan acziyetini ve kusurunu bilir. Bu illiyyûn âlemidir. Eğer onda da kalmazsa, cennetlerin mertebe ve dereceleri açılır. Birbiri içine girmeyi, çeşitli nimetlerin birbirine olan üstünlüklerini bilir. O dar bir yol üzerinde durur. Oradan cehennemin mertebe ve aşağı basamaklarını (dereke), birbiri içine girmeyi ve azabı ayrıntılarıyla görür. Eğer bu keşifte de kalmazsa, ona helâk edici ruhlar gösterilir. Onları toplandıkları yerde sarhoşluk ve hayretler içerisinde bulur. Vecd sultanı onlara galip gelmiş olur. Onların hâli onu davet etmiş olur.

5-Nasıl ki Firavn'un nimetinden el çekti Mûsâ; Cömertlik deryâsı ona, yed-i beyzâ verdi.

3-Vuslata yoldaş olan mâşukun mekânı olamaz. Vuslat merhemi olmayan âşık, derdiyle başbaşa kalır. Hak teala **"Nerede olursanız olun, ben oradayım"** buyurur. Kendisiyle bulan O'nu, vuslat sırlarına mahrem olur.

Sonra yiyeceklerini seçme hususunda ihtiyatlı davransın. Hayvanî olmayan yağsız yiyeceklerden, midesinin yarısına kadar yesin. Böylece aşırı yeme ve içmeden uzak olsun. Mizacı itidal üzere kalsın. Tabiatı

kuruyup çeşitli hayallere sebep olmasın. Fakat kalbine gelen ilhamlar (vâridatlar) ile kalbi değişirse, o değişimi ganimet bilsin. Melekler âleminin vâridatlarından nasiplensin. Nurânî meleklerin vâridâtları ile rûhânî vâridâtlar ve şeytanın ateşinin farkını; vâridât zamanında kendi nefsinde bulduğu soğukluk ve lezzetle ya da elem ve hayretle bilsin. Çünkü kalbe inen vâridât melekten olduğunda muhakkak ki onun ardından beden soğukluk ve lezzet bulur dert ve hayret bulmaz. Sureti değişmez. Gönülde ilim ve hikmet kalır, mâsivâ kalmaz.

4-Bu cismin muâşeretinden, neşeyle zevklenmesinden; o ruhtan böylece gâfil olmuşsun.

6-Sekr ve hayret aşk şarabını içmenin gereği oldu. O kadeh onu ister ki ben ve sen demeyip "hû" zikriyle dolayım.

Uzletin en ileri noktası olan halvete girişin şartlarını, esaslarını ve halvetin de son noktası olan kalbe gelen mânâlar (vâridât) ve sırlara ulaşmanın nasıl olduğunu ve manevî keşfin nasıl elde edildiğini bildirir.

Eğer onda da kalmazsa, ona Allah'ın hareket verici (muharrik) **[227/b]** sıfatı tecellî eder. Eğer onunla tesellî olmazsa, Hak teala ona isim ve sıfatlarıyla tecellî eder. İşte o ismin nurunun şiddetinden ârif, yok olur ve kendinden geçer. Hâline uygun manevî giysilerle Hak'ta sonsuzluğa (bekã) erer. Oradan izi üzere yine hisler âlemi ile sınırlanmış, kayıtlanmış yeryüzüne gelir yahut o yükseldiği ilâhî (lâhûtî) âlemde kalır. Bu rûhânî mîrâc, halvete girmekle meydana gelir.

O tecellîlere (rûhânî mîrâca) yükselmenin müddeti, halvete girenin huzur hâline ve gafletine göre uzun ya da kısa olur. İnsanları unuttuğu kadar Hakk'ın huzurunu bulur. Eğer o halvete giren, âlemlerin Rabbine samimiyetle ve kesin bir iman ile tamamen yöneldiyse, o sırların ve hallerin hiçbirisi ona açılmayıp o fitne ve belâlarla yolundan kalmayıp hepsini geçer. Hak tealanın yardımıyla, muhabbet cezbeleriyle, emniyetle ve süratle; fiil, isim ve sıfat tecellîleri mertebesine gider. Şu halde, mürîd ve meczûb olan, Hakk'ın huzur ve yakınlığını çabuk bulur. Mürîd ve sâlik olana, keşif ve kerâmetlerle yardım olunur. Gâfil ve uzaklaştırılmış olan ise insanlara yakınlık hâli ile kalır.

Eğer bunda da kalmazsa, ona öfke ve gayret (hamiyet) âlemi açılır. Âlem ehlinde olan öfke ve gayretin, ihtilâf ve düşmanlığın kaynaklarını, şekil ve suretlerin uyuşmazlığının sebeplerini bilir. Eğer bunda kalmazsa, ona gayret âlemi, hakkı ortaya çıkarma (izhâr-ı hak), doğru yollar (mezâhib-i müstakîme) ve Allah'ın gönderdiği kanunlar (şerâyi-i münzile) açılır. Her

açılan makãm onu hürmet ve tazim ile karşılar. Eğer onda da kalmazsa, ona hayret âlemi açılır. Ondan acziyetini ve kusurunu bilir. Bu illiyyûn âlemidir. Eğer onda da kalmazsa, cennetlerin mertebe ve dereceleri açılır. Birbiri içine girmeyi, çeşitli nimetlerin birbirine olan üstünlüklerini bilir. O dar bir yol üzerinde durur. Oradan cehennemin mertebe ve aşağı basamaklarını (dereke), birbiri içine girmeyi ve azabı ayrıntılarıyla görür. Eğer bu keşifte de kalmazsa, ona helâk edici ruhlar gösterilir. Onları toplandıkları yerde sarhoşluk ve hayretler içerisinde bulur. Vecd sultanı onlara galip gelmiş olur. Onların hâli onu davet etmiş olur.

7-Alamam fakr ve fenâ kokusunu ey Hakkı! Her halde varlık-yokluk gamının nezlesine tutulmuşum.

Çünkü o, bizim işlerimizi bizden daha iyi bildiğine göre, onun bahsettiği yalnızlık zamanı gelmiştir. O'nun emrine uyarak nasihatini kabul etmemiz lâzım olmuştur. Yukarıda anlatılan özellikler meşhur haberde şöyle gelmiştir. Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) buyurmuştur ki: "*İnsanları, sözlerine vefâsızlık, emanetlerine hıyânetlik ve birbirlerine düşmanlık eder gördüğünüz zaman, işte o fitne zamanıdır.*"

Eğer bununla da kalmazsa, ona şekil ve suret (tasvir) âlemi, güzelleştirme (tahsîn) âlemi ve süsleme (tezyîn) âlemi açılır. Akılların mukaddes suretlerden hangi suret üzere olduğunu bilir. İçilecek bitkilerin güzel şekil ve düzeni, yumuşaklık ve rahmet sıfatlarının bu özelliklerinin taşıyanlara geçmesi ona görünür. Şâirlere ve hatiplere vezin ve kafiye bu makãmdan ulaşır. Eğer bununla da kalmazsa, ona kutubluk makãmı açılır. Bundan önce manevî âlemde her ne gördüyse, (müşâhede) o sol âlemdir (âlem-i yesâr) ki, onun yeri yürektir. Ona bu âlem açıldığında varlıkların tertibini, her şeye vücut verilişini ve kâinâtın pek çok sırrını bilir. Gördüklerini hatırında tutmaya gücü olur. Söylenilmesi gereken kişilere rumuz ve işaretlerle anlatmaya kuvveti olur.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yoluna giren (sülûk eden) ve Hazret-i Allah'ın huzuruna giden yakîn ehli; insanlardan ve kendi nefsinden uzaklaşarak, karanlık ve dar bir mekânda kendi köşesine çekilip halvetnişîn olur. İnsanlardan hem dış görünüşüyle hem de kalbiyle uzak **[226/a]** olduğu kadar Mevlâsına yakın olur.

. Vecd: bulma, var olma, hâsıl olma, buluş demektir. Tasavvufta; a-Extase. Kulun herhangi bir kasdı ve çabası olmadan, onun kalbine gelen şeydir (ilham, his, feyz, vârid), b-Vecd bir karşılaşma, yüz yüze gelme, buluşmadır. Kalbin karşılaştığı hüzün ve neşe gibi şeylerin hepsi birer

vecddir, c- Vecd, Hak teala'dan mükâşefeler/ tecellîlerdir. (Uludağ, *a.g.e.,*s. 514.)

. Mîrâc: Hz. Peygamber'in Allah'la görüşmesi. Tasavvufta Bâyezîd-i Bistâmî'den îtibâren sûfîler de mîrâc yaptıklarını söylemişlerdir. Mîrâc genellikle ruhun yükselişi ve manevî yolculuk şeklinde tasvir edilir. Buna urûc, hubût, suûd-nüzûl yani iniş-çıkış denir. (Uludağ, *a.g.e*.,s. 335.)

. Tecellî: Âşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhûr etmektir. Tasavvufta, Gaybdan gelen ve kalpte zâhir olan nurlar. Fiil tecellîsi: Allah'ın fiillerinden bir fiilin kulun kalbinde zâhir olması. Allah'ın fiil tecellîsine mazhar olan âlemdeki bütün fiilleri Hak'tan bilir. "Lâ fâile illallah" der. İsim tecellîsi: Allah'ın isimlerinden bir ismin kulunun kalbinde zâhir olması. Sıfat tecellîsi: Allah'ın sıfatlarından birisinin kulun kalbinde zâhir olması. (Uludağ*, a.g.e*., s. 472-473.)

. Sâlik-i meczûb da denilir. Cezbe kãbiliyetine sahip olan aynı zamanda belli bir seyr ü sülûk çizgisinde bulunan sâlik, başlangıçta her türlü riyâzat, mücâhede, manevî sıkıntı ve muamelelere ihlâsla sarılır. Şartlarını eksiksiz olarak yerine getirir. Ardından acı bir meyveden sonra yenilen bal gibi, riyâzat ve mücâhedenin yakıcı ve yıkıcı güçlüklerinden kurtularak, ruhî ve manevî huzura erişilen bir hâle ulaşır. (Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, terc. Tasavvufun Esasları, H. Kâmil Yılmaz- İrfan Gündüz, Vefâ Yayıncılık, İstanbul, tarihsiz, s. 111.)

. Mücerred sâlik de denir. Mutlak mânâda seyr ü sülûkda bulunan sâlik, şeyhlik makâmına lâyık değildir. Üzerinde nefse ait bazı sıfatları bulunması dolayısıyla şeyhlik derecesine erişemez. Seyr ü sülûk içindeki riyâzat ve muamele makãmlarından, Cenâb-ı Hakk'ın lutfettiği kadar nasibini alır. Fakat maneviyât yolunda güçlüklerle karşılaşanların hâli ile ferahlatacak bir seviyeye ulaşamaz. (Sühreverdî, *a.g.e*., s. 110.)

. Bkz. Hadîd 57/4.

. Ayan: Âşikâr, belli. Herkesin görebileceği ve bileceği bir yerde.

. Vârid-vâridât: Bu iki kelimenin lugat mânâsı "Gelen, varan, inen, gelenler, varanlar, inenler" demektir. Tasavvufta: Kulun kasdı olmaksızın gaybdan (Hak'tan) kalbe gelen mânâlar. Allah'tan gelen vâride (ilhâm, feyz) vârid-i Hak, ilimden (şeriat) gelen vâride, vârid-i ilim denir. Bazı vâridler neşe ve sevinç, bazıları hüzün ve sıkıntı tesiri yapar. Bunlara da vârid-i sürûr, vârid-i bast, vârid-i hüzn, vârid-i kabz gibi isimler verilir. (Uludağ, *a.g.e*., s.510-511.)

. Yakîn: Şüphesiz, sağlam ve kat'i olarak bilmek. (Yakîn: Ma'rifet ve dirayetin ve emsalinin fevkinde olan ilmin sıfatıdır. İlm-i yakîn denir, ma'rifet-i yakîn denilmez. Ayn-el yakîn: (kelimenin merfu hali ayn-el yakîndir.) Göz ile görür derecede veya görerek, müşâhade ederek bilmek. Mesela; uzakta bir duman görüyoruz. Orada ateşin varlığını ilmen biliyoruz, demektir. Bu bilme derecesine ilm-el yakîn deniyor. Ateşe yaklaşıp gözümüzle görürsek, ona ayn-el yakîn bilmek deniyor. Daha da ilerleyerek bütün hislerimizle ateşin varlığını anlayıp ateşin yakması ve sâir sıfatlarını da bildik ise, bu neviden olan ilmimizin derecesine de "hakka'l-yakîn" deniyor. (Hakka'l-yakîn: Abdin sıfatları, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarında fânî olup, kendisi onunla ilmen ve şuhûden ve hâlen bekâ bulmaktadır. Ö. Nasuhi, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnternet.)

. Halvet-nişîn: Yalnız başına bir yere çekilip ibadetle meşgul olanlar.

. Hikmet: a-Felsefe, b-Düşünme melekesinin itidal hâlinde olması, c-Uygulama ile birlikte olan bilgi, tecrübe ile kazanılan doğru bilgi, d-Hakk'a uygun düşen söz, e-Söz ve davranıştaki isabet, f-Her şeyin en mükemmeli, g-Olanı olduğu gibi bilmek. Hikmet Allah'ın bir ordusudur. O bununla evliyânın kalplerini güçlendirir. Tasavvufî şiirlere de Hikmet denir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 226.)

. Kutub, kutb: Medâr, değirmenin alt taşına yerleştirilen ve üst taşın dönmesini sağlayan demir. Tasavvufta, a- En büyük veli, b-Her zaman âlemde Allah'ın nazar kıldığı yer olan tek kişi, c-Kutub, âlemin ruhu, âlem de onun bedeni gibidir. Her şey kutbun çevresinde ve onun sâyesinde hareket eder. Yani her şeyi o idare eder. (Uludağ, *a.g.e*., s. 299.)

. Yesâr: sol, sol el; varlık, zenginlik; gençlik; bolluk; kolaylık.

. Hamiyet; Gayret anlamındadır. Mukaddesâtı ve milletin haklarını, namus ve haysiyeti korumak hususlarında gösterilen gayret ve ihtimam hasleti. İman ve İslâmiyet'i ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sünnet-i Seniyyesini ve din ve mücâhede kardeşlerini muhafaza ve müdafaa etmek gayreti.

. Gayret: a-Dikkatle ve sebatla çalışmak, b-Kıskanmak, çekememek, c-Hareketli ve temiz hislerle çalışmak, d-Dine, imana, namus gibi kıymetlere tecavüz edenlere karşı müdafaa için harekete gelmek.

. İlliyyûn: Cennetin en yüksek tabakası. Âhirete giden tam kâmil mü'minlerin yeri. Hafaza meleklerinin divanları ismidir ki, sâlihlerin amelleri oraya yükseltilir. Âhirette yüksek dereceye, dergâh-ı rızaya en yakın olan derecedir.

Eğer bunda da kalmazsa, ona öfke ve gayret (hamiyet) âlemi açılır. Âlem ehlinde olan öfke ve gayretin, ihtilâf ve düşmanlığın kaynaklarını, şekil ve suretlerin uyuşmazlığının sebeplerini bilir. Eğer bunda kalmazsa, ona gayret âlemi, hakkı ortaya çıkarma (izhâr-ı hak), doğru yollar (mezâhib-i müstakîme) ve Allah'ın gönderdiği kanunlar (şerâyi-i münzile) açılır. Her açılan makãm onu hürmet ve tazim ile karşılar. Eğer onda da kalmazsa, ona hayret âlemi açılır. Ondan acziyetini ve kusurunu bilir. Bu illiyyûn âlemidir. Eğer onda da kalmazsa, cennetlerin mertebe ve dereceleri açılır. Birbiri içine girmeyi, çeşitli nimetlerin birbirine olan üstünlüklerini bilir. O dar bir yol üzerinde durur. Oradan cehennemin mertebe ve aşağı basamaklarını (dereke), birbiri içine girmeyi ve azabı ayrıntılarıyla görür. Eğer bu keşifte de kalmazsa, ona helâk edici ruhlar gösterilir. Onları toplandıkları yerde sarhoşluk ve hayretler içerisinde bulur. Vecd sultanı onlara galip gelmiş olur. Onların hâli onu davet etmiş olur.

O tecellîlere (rûhânî mîrâca) yükselmenin müddeti, halvete girenin huzur hâline ve gafletine göre uzun ya da kısa olur. İnsanları unuttuğu kadar Hakk'ın huzurunu bulur. Eğer o halvete giren, âlemlerin Rabbine samimiyetle ve kesin bir iman ile tamamen yöneldiyse, o sırların ve hallerin hiçbirisi ona açılmayıp o fitne ve belâlarla yolundan kalmayıp hepsini geçer. Hak tealanın yardımıyla, muhabbet cezbeleriyle, emniyetle ve süratle; fiil, isim ve sıfat tecellîleri mertebesine gider. Şu halde, mürîd ve meczûb olan, Hakk'ın huzur ve yakınlığını çabuk bulur. Mürîd ve sâlik olana, keşif ve kerâmetlerle yardım olunur. Gâfil ve uzaklaştırılmış olan ise insanlara yakınlık hâli ile kalır.

2-Hak ile huzur bulan gönül, gül bahçesidir. Gaflette kalan gönül değil, sanki külhandır. Çünkü gönlümü gaflete düşüren düşmandır. Öyleyse düşman da dostum da bana ayandır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yoluna giren (sülûk eden) ve Hazret-i Allah'ın huzuruna giden yakîn ehli; insanlardan ve kendi nefsinden uzaklaşarak, karanlık ve dar bir mekânda kendi köşesine çekilip halvetnişîn olur. İnsanlardan hem dış görünüşüyle hem de kalbiyle uzak **[226/a]** olduğu kadar Mevlâsına yakın olur.

Halkın avâm ve eşrafını, develer ve koyun sürüleri gibi zavallı ve kusurlu bilip bütün kâinâtın yaratıcısı olan Allah'a gönülden bağlanarak yönelen irfân yolcusu, kendini gizleyerek hallerini örter. İnsanların ona îtibar edecekleri ne bir üstünlük gösterir, ne de insanların ayıplayıp inkâr edecekleri bir edepsizlik eder. İnsanlarla vakit öldürmeyip yalnızlığı (uzlet)

tercih eder. Bir tenhâ yerde zikir ve fikir edip sadece Cuma ve cemaat namazlarına gider. Ta ki ârif-i billah **[223/a]** oluncaya kadar böyle yapar.

İrfan yolunun altı esasından dördüncüsü uzletin faydalarını on madde ile açıklar.

. Uzlet: Halka karışmamak, onlardan ayrı yaşamak, inzivâya çekilmek. Tasavvufta: Günâha girmemek, daha çok ve daha ihlâslı ibadet etmek için toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına yaşamak. Buna halvet, inzivâ, vahdet adı da verilir. Toplum içinde bulunmaya ihtilât, muhâlata ve hiltât denir. Mutasavvıfların uzletten maksatları ihtiyaçtan fazla toplumda kalmamak, laklâkıyatla zaman geçirmemek, boş zamanlarda bir köşeye çekilerek ibadet ve tefekkürle zamânı değerlendirmektir. (Uludağ, a.g.e., s. 498.)

. Gâfil: Habersiz, dikkatsiz, duyarsız. Hangi durumla karşılaşacağını önceden planlayıp hesap etmeyen.

. Burada A'râf 7/108, Tâhâ 20/22, Şuarâ 26/33, Neml 27/12 ve Kasas 28/32 âyetlerinde bahsi geçen yed-i beyzâ mûcizesine işaret olunmaktadır.

. Ârif-i billah: Keşf ve müşâhade yoluyla, yani manevî ve ruhî tecrübelerle Allah hakkında zevkî ve vecdî bilgilere sahip olana ârif-i billah veya sadece ârif, ârifin bu yolla tanıdığı Allah'a Maruf denir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 51.)

. Daima diri olan mânâsında, Allah Teala'nın sıfatı.

. Hadis ilmine göre, bir hadis şeyhinden iki veya üç kişinin ortak olarak rivayet ettikleri garîb hadîse, "azîz" denmektedir. Şâyet hadîsi şeyhten rivayet edenler bir cemaat olursa hadis "meşhur" adını alır. (Subhi es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları. Mütercimi: (M. Yaşar Kandemir, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 193.)

. Sekr: Arapaça'da sarhoşluk demektir. Kalbe gelen vâridin tesiriyle sâlikin ihsastan sıyrılıp gaybete düşmesidir. (Cebecioğlu Prof. Ethem, a.g.e, s. 552.)

. Hayret: Şaşkınlığı ifade eden Arapça bir kelime. Allah hakkında hırslı olmakla, ümitsiz olmak arasında bir duraktır. (Cebecioğlu Prof. Ethem, a.g.e, s. 259.)

. Fakr: yoksulluk demektir. Tasavvufta dervişin hiçbir şeye sahip olmadığının şuûrunda olması, her şeyin gerçek mâlik ve sahibinin Allah olduğunu idrak etmesidir. Fenâ, yokluk ve hiçliktir. Tasavvufta kısaca kulun kendi fiilini görmemesi hâlidir. Kul kendi şahsî irâde ve arzusuna göre

değil, Allah'ın irâde ve arzusuna göre hareket etmesi,kendi irâdesini Allah'ın irâdesinde yok etmesidir. (Uludağ Süleyman, a.g.e., s.171.)

. Halvet: Uzlet, inzivâ, yalnızlık, tek başına yaşamak, topluma karışmamak, ihtilât hâlinde olmamak. Tasavvufta a-Ne bir meleğin ne de diğer herhangi bir kimsenin bulunmadığı bir halde ve yerde Hak ile sırren (mânen) konuşmak, ruhen sohbet etmek. b-Mâsivâdan ilgiyi kesip tamamen Allah'a yönelmek ve kendini ibadete vermek. (Uludağ, *a.g.e.,* s. 206.)

6-Sekr ve hayret aşk şarabını içmenin gereği oldu. O kadeh onu ister ki ben ve sen demeyip "hû" zikriyle dolayım.

Uzlet hâllerinin en üstünü halvettir. Halvetin neticesi, ilâhî irfân ve Hakk'ın birliğinin sırlarıdır. Uzletin bir özelliği de dünya bilgilerini vermesidir. İnsan bedenî gıdalardan yüz çevirip insanlar uyurken uyanık olsa, Allah'ın zikri ile kendisinde susup insanlardan ve nefsinden ayrı kalsa, bu dört özellik onda toplansa, onun insanlığı melekliğe dönüşüp kulluğu efendiliğe, gaybiyyeti şehâdete, bâtını zâhire, aklı hisse dönüşür. Kendisi abdallar zümresine girip mukarrebûn makãmlarını bulur. Marifet nimetine nâil olup muhabbet saadetine ulaşır.

BEŞİNCİ FASIL

İrfân yolunun altı esasından beşincisi olan dâimî zikrin fazîletlerini, faydalarını ve niteliklerini dokuz madde ile açıklar.

Birinci Madde

Dâimî zikri (zikr-i müdâm) Kur'ân âyetleri ve kudsî hadislerle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak teala kullarına inayetiyle lutfedip devamlı zikrin, Hak'tan ilhama kavuşma sebebi olduğunu ve devamlı zikrin, kişiyi tam bir huzura götüreceğini duyurmuştur. Nitekim Kelâm-ı Kadîm'inde şöyle buyurmuştur:

"Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!" (Bakara, 2/152) "Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar." (Âl-i İmrân, 3/191) "Ayakta, **[228/a]** otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın." (Nisâ, 4/103) "Allah'ı çok anın ki kurtuluşa erişesiniz." (Enfâl, 8/45) "Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et." (Âl-i İmrân, 3/41) "Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gâfillerden olma." (A'râf, 7/205) "Bunu unuttuğun takdirde Allah'ı an ve: 'Umarım Rabbim beni, doğruya bundan daha yakın olan bir yola iletir' de." (Kehf, 18/24)

"Onlar, ne ticaret ne de alış verişin kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoyamadığı insanlardır." (Nûr, 24/37) "Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd, 13/28) "Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz." (Tâhâ, 20/124) "Namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür." (Ankebût, 29/45) "Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükafat hazırlamıştır." (Ahzâb, 33/ 35)

"Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin ve O'nu sabah akşam tesbih edin." (Ahzâb, 33/41-42) "Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki kendisinden başka ilah yoktur." (Âl-i İmrân, 3/18) "Bil ki Allah'tan başka ilah yoktur. (Habîbim!) Hem kendinin hem de mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların günahlarının bağışlanmasını dile." (Muhammed, 47/19) "Kim Rahmân'ı zikretmekten gâfil olursa, yanından

ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.” (Zuhruf, 43/36) “Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir.” (Haşr, 59/19)

“Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır.” (Münafikûn, 63/9) “Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse, (Rabbin) onu gitgide artan çetin bir azaba uğratır.” (Cin, 72/17) “O halde, ulu Rabbinin adını yüceltip noksanlıklardan tenzih et.” (Hâkka, 69/52) “Rabbinin adını an. Bütün varlığınla O’na yönel.” (Müzzemmil, 73/8) “Temizlenen, Rabbinin adını anıp O’na kulluk eden kimse şüphesiz kurtuluşa ermiştir.” (A’lâ, 87/14-15)

Allah teala kudsî hadislerinde buyurmuştur ki: “*Ey Âdemoğlu! Yalnızken beni zikret ki ben de seni melekler âleminde (mele-i a’lâ) zikredeyim.*” “*Ey Âdemoğlu! Ben kulumun zannı üzereyim. Beni andığında ben onunlayım. Beni kendi nefsinde zikrettiğinde ben de onu kendi nefsimde zikrederim. Beni bir toplulukta zikrettiğinde ben onu ondan daha hayırlı bir toplulukta zikrederim.*” “*Ey Âdemoğlu! Beni ancak benden başka her şeyi unutan zikreder. Öyleyse benden başka her şeyi unutarak beni zikret ki ben de seni benden perdeleyen örtüleri kaldırarak zikredeyim. Sen beni dilinle zikret, ben de seni rızam ile zikredeyim. Beni kalbinle zikret, seni kavuşmam (likã) ile zikredeyim. Beni kendini hor ve hakîr görerek zikret, ben de seni üstün (tutarak) zikredeyim. Beni nimette iken zikret, ben de seni darlık ve yoklukta zikredeyim. Beni gayret ve çalışma (mücâhede) ile zikret, ben de seni manevî seyir ve görüş (müşâhade) ile zikredeyim. Beni kulluk ile zikret, ben de seni Rubûbiyetimle zikredeyim. Sen bende kendini yok ederek (fenâ) zikret, ben de seni sonsuzluk (bekã) ile zikredeyim.*”

“*Ey Âdemoğlu! Beni unutursun ve benden başkasını anarsın. Hâlbuki sen zarar görmeyesin diye hayrımla korunmaya alınmışsın. Dilin beni anarken kalbinde benden başkası vardı. Eğer beni tanısaydın elbette benden başkasını anmazdın.*” “*Ey Âdemoğlu! Beni andığında bana şükretmiş olursun. Beni unuttuğunda ise nankörlük etmiş olursun.*” “*Ey Âdemoğlu! Ancak benim zikrimle nimetlenirsin ve ancak benim zikrimle şen olup sıkıntıdan kurtulursun.*” “*Ey Âdemoğlu! Ancak zikrimden ayrılmayanı dost edinirim.*” “*Ey Âdemoğlu! Zikrim kuluma hâkim olduğunda, o bana âşık olur, ben de ona âşık olurum.*” “*Ey Âdemoğlu! Zikrimin kendisini benden istemekten alıkoyduğu kuluma, benden isteyen kullarıma verdiğimden daha iyisini veririm.*”

Nebî (s.a.v.) buyurmuştur ki: "*Allah teala buyurdu ki; "Lâ ilâhe illallah" sözü benim (muhkem) kalemdir. Benim kaleme sığınan azâbımdan emin olur."* "*Ey Âdemoğlu! Beni isteyen beni bulur. Beni bulan bana hizmet eder. Bana hizmet eden beni zikreder. Beni zikredeni ben de zikrederim. Onun sevgilisi olurum."*

Kıta
Lâ yetruku'z-zikra illâ men yuşâhiduhû
Ve leyse yeşheduhû men leyse yezkuruhû
Fe lâ ezâlu ma'a'l-ahvâli eşheduhû
Ve lâ ezâlu ma'a'l-enfâsi ezkuruhû

Kıta(nın tercümesi)
O'nu müşâhade edenden başkası zikri terk etmez. Zikredenden başkası O'nu müşâhade edemez. Öyleyse her halde O'nu müşâhadeden ayrılmam. Her nefeste O'nun zikrinden ayrı kalmam.

Şiir
Nesîtu'l-yevme min aşkî salâtî
Fe lâ edrî ğadâtî min işâ'î
Fe zikruke seyyidî eklî ve şurbî
Ve vechuke in ra'eyte şifâ'en dâ'î

Şiir(in tercümesi)
Bugün, aşkımdan namazımı unuttum. Vakit akşam mı, sabah mı bilemez oldum. Efendim, yediğim içtiğim senin zikrindir. Görebilirsem eğer, derdimin dermanı cemâlindir.

İkinci Madde

Dâimî zikrin (zikr-i müdâm) Allah tealaya yakınlık sebebi olduğunu hadis-i şerifler ile bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) ümmetine şefkat edip Hazret-i Mevlâ'nın zikrinin en şerefli ve en lezzetli şey olduğunu duyurmuştur. Nitekim hadis-i şeriflerinde buyurmuştur ki: "*Bir topluluk bir mecliste* **[228/b]** *Hak tealayı zikrederse, onların etrafında melekler dolaşır ve hepsine Allah'ın rahmeti ulaşır. Gönüllerine huzur ve sükûn iner. Hak teala onları kendi huzurunda olan ruhlar ve melekler katında anar."* Ve

buyurmuştur ki: "*Allah'ın zikrine ve Kur'ân okumaya devam et. Muhakkak ki onlar, yeryüzünde sana aydınlık nûr kaynağıdır. Göklerde ise güzel bir zikirdir."* Ve buyurmuştur ki: "*Allah'ı zikrin sevgisine ve tadına ulaşanı, Allah da sevmiştir."* Ve buyurmuştur ki: "*Mevlâ'nın kuluna sadakası, ona zikrini ilham etmesidir."* Ve buyurmuştur ki: "*Lâ ilâhe illallah diyenin kalbinden perde kaldırılır."*

Ve buyurmuştur ki: *"Her şeyin bir cilâsı vardır. Gönlün cilâsı ise Allah'ı zikretmektir."* Ve buyurmuştur ki: "*Hak tealanın* **'Allah'ın zikri en büyüktür'** *buyurduğu zikir,* **'Beni zikredin ki, ben de sizi zikredeyim'** *sözüyle size va'd ettiği zikirdir. Çünkü sizin O'nu zikretmenizden, O'nun (sizi) zikretmesi daha büyük, daha güzel, daha tamam ve en mükemmeldir."* Ve buyurmuştur ki: "*Muhakkak ki şeytan burnunu, Âdemoğlunun kalbine koyar. Eğer Hak tealayı zikrederse, geriye dönüp kaçar. Eğer Hakk'ı unutursa, yüreğini lokma lokma çiğner."* Ve buyurmuştur ki: "*Sizin biriniz Allah'ı o kadar çok zikretsin ki insanlar onu deli sansın.*"

Ve buyurmuştur ki: "*Allah'ı zikirden daha üstün bir sadaka olmaz."* Ve buyurmuştur ki: "*Sadaka olarak altın ve gümüş dağıtmaktan, savaşıp düşman öldürmekten, bütün sevaplı işlerden size daha faydalı olanı ve derecelerinizi yükselteni, Allah'ı zikretmektir."* Ve buyurmuştur ki: "*Rabbini zikredenle zikretmeyenin misali, diri ile ölü gibidir."* Ve buyurmuştur ki: "*Bir kişi Allah'ı zikirden daha fazla kendisine kurtuluş veren güzel bir iş yapamaz."*

Ve buyurmuştur ki: "*Eğer bir kimse eteğine para doldurup fakirlere dağıtsa, bir diğer kimse de Allah'ın zikri ile meşgul olsa; Allah katında sadaka dağıtandan, Allah'ı zikreden daha değerlidir."* Ve buyurmuştur ki: "*Eğer cennet bahçelerine rastlarsanız, onlardan faydalanınız. O bahçeler Allah'ın zikredildiği meclislerdir."* Ve buyurmuştur ki: "*Bir topluluk bir mecliste oturup da Allah'ı zikretmeden oradan ayrılırlarsa, sanki onlar bir hayvan leşinden dağılmış gibidirler. O meclis onlar için kıyamet gününde işe yaramayan bir meclis olur."* Ve buyurmuştur ki: "*Cennet halkı pişmanlık duymaz. Ancak Allah'ı zikretmeden boşa geçirdikleri vakitler için pişman olurlar."*

Ve buyurmuştur ki: "*Bir kimse sabah namazını cemaatle kılıp güneş doğana kadar Allah'ı zikrederse, sonra iki rekat namaz kılarsa, onun için tam bir hac ve bir umre sevabı verilir."* Ve buyurmuştur ki: "*Sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikir ile meşgul olmam, bana dünya ve içindekilerden daha sevimlidir ve ikindi namazından*

sonra güneş batıncaya kadar Allah'ın zikriyle meşgul olmam, benim için dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır." Ve buyurmuştur ki: "*Hak tealanın Hz. Yahyâ (a.s.) ile İsrailoğullarına emrettiği beş kelimeden biri, Allah'ı zikir idi."*

Ve buyurmuştur ki: "*Mevlâ'yı zikreden kişinin (zâkir) misali; kendisini öldürmek isteyen düşmanları tarafından takip edilen ve tam yetişecekleri sırada hemen sağlam bir kaleye giren ve düşmanlarından kurtularak emniyette olan kimseye benzer. Aynı şekilde, bir Müslüman kendi nefsini şeytandan ancak Allah'ı zikir ile koruyup gözetebilir."*

Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) doğru söylemiştir. Yani "Lâ ilâhe illallah" cümlesi Mevlâ'nın kalesidir ki onu can u **[229/a]** gönülden tekrar edip içinden çokça söyleyen, Allah'tan uzaklaştıran şeylerin (mâsivâ) kendisini meşgul etmesinden kurtulup Hakk'a yakınlık meclisini (üns) bulur.

Nazm

1-Eğer cihânı gönülden cüdâ idersen sen
Huzûr u zevk ile zikr-i Hudâ idersin sen
2-Bu hâr-ı çûn ü çerâdan güzâr idersen eğer
Visâl-i gülşeni içre safâ idersin sen
3-Zuhûr iderse eğer dilde derd-i aşk u gamı
Cemî'-i derde deminden devâ idersin sen
4-Safâ bulursan eger nûr-ı aşk-ı bâkîden
Derûn-ı sîneni bâğ-ı bekâ idersin sen
5-Derûn-ı bahr-ı me'ânîde cevherin bilsen
Cihânda kıymetine hoş behâ idersin sen
6-Riyâzet âb-ı hayâtı safâsını bulsan
Gönül kudûretini hep cilâ edersin sen
7-Menâzil-i heves olduysa kat' eger Hakkı
Makâmını harem-i Kibriyâ idersin sen

Günümüz Türkçesiyle

1-Eğer, cihanı gönülden çıkarırsan sen, huzur ve zevk ile Hudâ'yı zikredersin sen.

2-Şu "nasıl ve niçin" dikeninden geçersen eğer, vuslat gülşeninde safâ sürersin sen.

3-Eğer gönülde aşk derdi ve gamı zuhûr ederse, onun nefesinden bütün dertlere deva bulursun sen.

4-Bâkî aşkın nurundan safâ bulursan eğer, sînenin derinliklerini sonsuzluk bahçesi kılarsın sen.

5-Mânâ deryasının derinliklerinde cevherini bilsen. Cihanda kıymetine hoş bir paha biçersin sen.

6-Âb-ı hayat riyâzetiyle safâsını bulsan; gönül kederini hep siler, parlatırsın sen.

7-Eğer, heves menzillerine erişme isteğin kesildiyse Hakkı! makãmını O Kibriyâ'nın haremi edersin sen.

Üçüncü Madde

Dâimî zikrin (zikr-i müdâm) üstünlüklerini ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah'ı zikir, irfân yolunun temel şartıdır. Hakk'ın manevî yakınlığını gerektirir. Can ve gönlün sevgiliye kavuşmasını sağlar. Allah'ı zikir en güçlü ameldir ve en etkili sözdür. Celâl sahibi Allah'ın kapısını çalmaktır. Allah'ın zikri, kalplerin sıfatları ve imanın alâmetidir. İbadetlerin özü ve irfân kapısının anahtarıdır.

En değerli zikir, en az ses ve kalp huzuru ile tekrar tekrar "lâ ilâhe illallah" kelimesini söylemektir. Allah'ı zikir, kalplerin nuru ve ruhların huzurudur. Allah'ı zikir, vücutların lezzeti ve ruhların gıdasıdır. Allah'ı zikir, gözlerin cilâsı ve sırların nurudur. Allah'ı zikir, canın dostudur ve ona manevî bilgi (irfân) kazandırır.

Allah'ı tanıyan irfân sahibinin âdeti, Mevlâ'yı zikretmek ve O'ndan başka her şeyi unutmaktır. Allah'ın zikri, kalplerin cilâsı ve akılların nurudur. Allah'ı zikir, kalplerin hayatı ve sevgiliye kavuşmadır.

Allah'ı zikir, dilin âdeti ve düşüncesi değildir. Bilakis önce zikredilenden (Allah) sonra da zikredenden hâsıl olan bir hakikattir. Allah'ın zikri ile meşgul olmak, kalp ve gönül temizliğinin aslıdır. Allah'ın zikri ile geceleri uyanık geçirmek, amellerin en üstünü ve hallerin en güzelidir. Hak tealanın seni zikir ve fikir ile meşgul ettiğini görürsen, müjdeler olsun ki O, sana muhabbet etmiştir ve seni kendine yakınlaştırmıştır. Allah'ı zikir gönülde sevinç ve neşedir. Onun meyvesi Hakk'ın yakınlığı ve huzurdur. Daima Allah'ı zikretmek, gönül ve kalbin aydınlığıdır. Gönülde emniyet ve imanın sebâtıdır. Allah'ın zikri, candan bir dost ve en değerli arkadaştır. Allah'ın zikri, bedenlerin güzel kokusu ve ruhların gıdasıdır. Allah'ı zikir, gözlerin nuru ve gönüllerin sürûrudur. Allah'ın zikri ile gönül her çirkinlik ve pislikten temiz olup Hakk'ın vechi ona görünür. Sürekli zikir ile kalbi

tertemiz ve mükemmel olanın işleri ve ahlâkı güzel, ruhu mesrûr olur. Allah'ı zikir, kalbe nûr ve inayettir, ruha doğru yolda sebat ve hidayettir.

Allah'ın zikri, her derde devâ, başka şeylerin zikri ise belâdır. Kim Allah'ı zikrederse, Allah da onu zikreder. Allah'ın zikri, kalp gözünün (basiret) nuru ve ruhun ganimetidir. Allah'ın zikri ile meşgul olmak, hâlleri güzelleştirmektir. Hak tealayı unutanın kalbi karanlıkta kalır.[331] Hak tealayı çokça zikredenin kalbinden faydasız şeyler (mâsivâ) yok olup gider. Devamlı zikredenin kalbi uyumaz. Zikri Allah olanın fikri de Allah olduğu için gönlü uyanık (âgâh) olur. Allah'ın zikrine devam etmek, Allah dostlarının âdetidir. Ruh ve canın gıdasıdır.

Hakk'ı unutup boş oyun ve eğlencelere dalma, eğer zikredersen de yalan yanlış yapma. Kalbin diline uygun olsun. Böylece Allah'ı zikir sende mükemmel olsun. Mevlâ'yı zikrin hakikati, O'ndan başka her şeyi unutmaktır. Allah'ı zikir, marifet ve muhabbet sermayesidir. Devlet ve saadetin ilacıdır. Devamlı Allah'ı zikretmekle Allah sevgisi artar ve gönül, her şeyi bir tarafa bırakıp O'nu sever.

Allah'ı zikir her zaman herkese lâzımdır. Allah dostları (ehlullâh) onu kendilerine elzem görmüşlerdir. Ârifin sıkıntısı, Allah'ın zikrinden uzak kalmaktır. Kula, her zaman Allah'ın zikri ile meşgul olması emrolunmuştur. **[229/b]**

Allah'ı zikir ya dil ile ya kalp ya da ruh ile olur. Allah'ı zikir dilden kalbe, ondan da ruha ulaştığında, o kimse Allah dostlarının (evliyâ) havâssından olup bütün âzâlarıyla devamlı zikrederek, yukarıda bahsedilen manevî yakınlığı bulur. Havâssın önde gelenlerinden olur. Allah'ın zikri dilden kalbe geçtiğinde beden organları mânen uyanır ve rahat bulur. Allah'ı zikir evliyânın ganimetidir. "Lâ ilâhe illallah" Mevlâ'nın birliğidir. En üstün zikir gizli olarak, huzur ile "Lâ ilâhe illallah" cümlesini tekrar etmektir. Nitekim hadis-i şerifte; "*Zikrin en fazîletlisi Lâ ilâhe illallah'tır"* buyurulmuştur. Bu cümeleye devam eden, Mevlâ'nın kalesine sığınmış olur. Bu dünyada korku ve tehlikeden kurtulur. Çünkü hadis-i kudsîde; "*Lâ ilâhe illallah benim kalemdir. Kaleme giren azâbımdan emin olur"* buyurulmuştur. Öyleyse her kim "Lâ ilâhe illallah" kalesinde kendisini muhafaza ederse, muhakkak o ebedî nimete kavuşmuş demektir. Kim de bu sağlam kalede korunmaktan geri kalırsa, o sonsuz bir şekâvet ve azap yoluna gitmiş demektir.

"Allah'ım! Bizi korunmuş sağlam kalene (hısn-ı metîn) ulaştır."

Nazm

1-Haddim değil ki hamd ü senâ eyleyim sana
Lâyıkdır eylesen yine sen kendine senâ
2-Tevhîd idem seni dir iken lâ açup dehen
Bir lokma eyledi dü cihânı ol ejderhâ
3-Çün nûrun oldu mesned-i illâdan âşikâr
Setr itdi vech-i âlemi cümle nikâb-ı lâ
4-Sen vâcibü'l-vücûd ile mahv oldu mümkinât
Ol mihrsin ki zerrelerindir bu mâsivâ
5-Haddim ne ben kimim kesel-i tâ'atim nedir
Sensin hemîşe mu'temed ü müttekâ bana
6-Benlikde koyma hᵛâb u hayâlden halâs kıl
Tâ hîç senden olmaya dil bir nefes cüdâ
7-Feth it cihân-ı aşka bu dil beyti bâbını
Cezb eyle Hakkı bendeni, kıl aşka âşinâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Haddim değil ki hamd u senâ edeyim sana. Lâyıktır eylesen, yine sen kendini senâ.

2-Tevhid edeyim seni derken, "Lâ" diye açtım ağzımı. Bir lokma eyledi iki cihanı, o ejderha.

3-Çünkü nurun, "İllâ"nın mesnedinden âşikâr oldu. Bütün âlemin yüzünü örttü, "Lâ" perdesi.

4-Vâcibü'l-Vücûd olan Sen ile kâinât yok oldu. Öyle bir güneşsin ki mâsivâ hep senin zerrelerindir.

5-Haddim ne, ben kimim, tenbelliğim ve tâatım nedir? Güvencim daima sensin, dayanağımsın bana.

6-Benlikte bırakma beni; uyku ve hayalden kurtar. Ta ki gönül senden hiçbir nefeste ayrı kalmasın.

7-Bu gönül kapısını, aşk dünyasına aç. Hakkı kulunu cezbeyle, aşka âşinâ kıl.

Dördüncü Madde

Dâimî zikrin (zikr-i müdâm) özelliklerini ve tesirlerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Zikreden kişi (zâkir) sesli olmayarak, gizli nefesler ile kalbiyle Hakk'a tamamen yönelip "Lâ ilâhe illallah" cümlesine ya da "Allah, Allah, Allah" demeye devam ederse, dilin zikri ile kalbin zikrini birleştirmiş olur. Böylece zikrin

özelliklerini ve tesirlerini çabuk bulur. Çünkü dil ile yapılan zikir, yakıcıdır; kalp ile yapılan zikir ise aydınlatıcıdır. Öyleyse bu iki zikri birleştiren zikrin bir ateşi vardır ki zikredenin manevî göğüs boşluğunda, yakmadık hiçbir şey bırakmaz. Her şeyi yakar. "Ben varım, başkası yoktur" der ki "Lâ ilâhe illallah" cümlesinin mânâsıdır.

Mesela bir eve ateş düşse, eğer orada odun var ise onu yakıp ateş eder. Eğer orada karanlık var ise onu giderip aydınlık eder. Eğer orada ışık var ise aydınlığını artırır; nûr üzerine nûr olur. Aynı şekilde gönül evinde, zikir ateşi Allah'tan gayrı bir şey bulursa, onu yakar, ateş haline çevirir. Eğer cehaletin karanlığını bulursa, onu marifetin nuruna dönüştürür. Eğer nûr bulursa, o nûr o ateşin zıddı olmayıp; zikrin, zikredenin ve zikredilenin nuru olur.

Öyleyse Allah'ı zikretmek haktır, sıfatı da haktır. Nefsin zevklerini yok eder, haklarını bırakır. Çünkü Allah'ın zikri ile nefsin hakları arasında zıtlık düşünülemez. Fakat nefsin zevkleri, bedenin aslî olmayan fazlalık kısımları hak olmayan harcamalarıdır. Çünkü haram lokmalardan oluşmuşlardır. İşte zikrin ateşi, o fazlalık kısımlara erişir ve onları yok eder. Yani Hakk'ı zikir sultanı gelip zikredenin vücudundaki bütün haramlar (bâtıllar) yok olur gider.

Zikreden kişi (zâkir) aynı minval üzere zikre devam ederse, elbette o zikir onun dilinden kalbine gelir. Onu mânen uyandırır. Zikredenin basîret gözü açılıp Allah'ın zikrine alışkanlık kazanır. Halvetinden dışarı çıkmak istemez hâle gelir. **[230/a]** Eğer bir ihtiyacı için çıkacak olsa, hemen geri gelir. Gece gündüz zikre devam eder. Zikrin askerleri, arı vızıltısı perdesindeki seslerle çekirge misali o zikreden kişinin (zâkir) üstüne arkasından hücum eder. Ateşin odunu yaktığı gibi onlar, zikredeni kuşatıp yakmaya başlar. Öyle olur ki zikreden kişi (zâkir) gece halvetinden çıkıp yürürken, sağında ve solunda büyük bir nûr görür ve o nurun Allah'ın zikri olduğunu bilir. O nur, onun gönlünde bir sultân olur ki o geldikten sonra kalbinde başka bir şey kalmaz.

Öyle olur ki çoğu kere bu içe doğan mânâlar (vâridât) o zikredene öyle bir mertebede hücum eder ki cansız varlıklar (cemâdât) on(un görüş alanın)dan kaybolup (gece net) göremez; ancak fânus içindeki cam eşyalar gibi görür. Vücudun saflığı o esnada en son noktasına ulaşır. Vücut onun manevî görüşünde (şuhûd) şişe gibi olunca, onun ötesinde ruh güneşi öyle bir görünür ki zikreden kişi (zâkir), yeryüzünün içinde ve gökte bir ateş parladığını zanneder. Zikredenin kalbi zikrin aydınlığına mekân olunca, aşk

ve muhabbet aydınlığı da kıvılcımlar gibi ona inip zikreden kişi (zâkir) onlarla o kadar yanar ki vücudu yok olur. İşte o anda onun kalbine Hakk'ın nuru tecellî eder. Bu nûr ile diğer zikredilen bütün nurlar yok olur. Zikredenin kalbi zikredilen (mezkûr) ile tesellî bulur.

Şiir

1-Bi zâlike serra tâle minke iktitâmuhû
Ve lâhe sabâhun ente kunte zulâmuhû

2-Fe-ente hicâbu'l-kalbi fî-seyri ğaybihî
Ve lev lâke lem yutba' aleyke hitâmuhû

Şiir(in tercümesi)

1-Bu sebeple ne zamandır saklanan sır, sana âşikâr oldu. Karanlığı bizzat sen olduğun gecenin, artık sabahı oldu.

2-Gönlün gaybı seyretmesine bizzat sen perde oldun. Sen olmasaydın, onun sonu, senin tabiatın olmazdı.

Çünkü insan vücudu kalp ile onu evirip çeviren (Mukallib; Allah teala) arasında perde olmuştur. Şu halde vücut, erkân ve enâniyyet kedurâtından temizlendiğinde gönül dostunu bulur. Hakk'ın yakınlığı (üns) ve huzuru nûr üstüne nûr olur. Daha önce bahsedilen nurlar ona, Hakk'ın cezbeleriyle[332] gelir.

Eğer zikredene ilk başlangıçta cezbe erişmediyse, onun manevî yolculuğu (seyr) evvelâ kendi vücudunun dört unsuru üzerine gerçekleşip oradan ruhunun yedi dairesi üzerinden gelen cezbe nurları iner ve bunlar kendisinde ortaya çıkar.

Zikreden kişi (zâkir) toprak unsuru üzerine geldiğinde; öncelikle kendisinin toz misali karanlık ve dar yerlerden çıktığını görür. Yüce dağlar gibi yüksek yerlere yükseldiğini hisseder. Bundan sonra bu unsuru Allah'ın zikri ile temizlendikçe güzel beldeler ve yüksek kaleler gibi temiz meskenler görür. Su unsuru üzerine geldiğinde, kendini başlangıçta öyle bir bulanık suda görür ki korkusundan o sularda yüzmeye gücü olmaz. Daha sonra bu unsuru Allah'ın zikri ile temizlenince akarsular ve tertemiz denizler görüp göz açıp kapayıncaya kadar hepsinden yüzüp karşıya geçer gider.

Hava unsuru üzerine geçtiğinde kendini ilk önce geniş uzay boşluğunda görür. Daha sonra bu unsur da Allah'ın zikri ile temizlendikçe, hallerinin

renkleriyle renklenmiş olarak havalarda uçup lezzet alır. Ateş unsuru üzerine geldiğinde, kendini ilk önce karanlık ve koyu ateşler içinde görür. Daha sonra bu unsur da Allah'ın zikri ile temizlendikçe, kendini yalın ateş içinde görüp büyük lezzet alır. Oradan gökler misali ruh ve gönül mertebelerinden (atvâr) uğrayıp geçtiğinde insanın yedi manevî duyusunun (letâif-i seb'a) renklerinden geçip kuşatıcı nura ulaşır.

Bazı evliyâ, bahsedilen nurları tertip edip sıralamaya koymuşlardır. Her nurun rengini yedi latifeden bir latifenin sırrı bilmişlerdir. Zikreden kişi (zâkir) nefsin nurunun rengini, bulanık duman rengi; kalbin nurunun rengini, temiz gök mavisi; ruhun nurunun rengini, kırmızı akik[333]; sırrın nurunun rengini, sâde sarı; **[230/b]** sırrın sırrının nurunun rengini, saf beyaz; hafînin nurunun rengini, saf siyah; ahfânın nurunun rengini saf yeşil olarak görüp hepsini başının üstünden iner vaziyette bulmuştur. Eğer zikreden kişi (zâkir) bu makãmların nurlarının birinde kaldıysa; renkler, şekiller ve cihetlerden münezzeh olan Allah'ın zamana sığmayan ve bütün nurların altında kaybolduğu kuşatıcı nurundan mahrum olur. O nur, nur-ı Muhammedî'dir ki, onu kuşatıcı ilâhî nûr zanneden hata eder. Çünkü onu müşâhade eden zikir erbâbında henüz idrak ve şuur vardır. Ne zaman ki idrak ve şuurdan geçip vücudu kendinden alınırsa, işte o zaman kendisine ilâhî tecellîler ihsan olunur.

Fenâ-fillâh odur ki şehvet ve vücud kendisinden gidip marifet (nazarında) değersiz olur. **"Allah, adaleti ayakta tutarak** (delilleriyle) **şu husûsu açıklamıştır ki kendisinden başka ilah yoktur"** (Âl-i İmrân, 3/18) âyet-i kerîmesi onunla bilinir.

Evliyânın çoğu bahsedilen nurların renklerinin tertibini, bahsedilen mertebelerin hallerinin şekil ve suretini aslâ açıklamamışlar, hatta onları zihinden çıkartıp uzaklaştırmayı emretmişlerdir.

Çünkü o nurlar ve mertebeleriyle meşgul olmak, geliş vakitlerini gözetlemek, birbirinden farklarını ayırmak ve birinden diğerine geçiş; zikir yapanın gönül dünyasını Hakk'ın cemâlini müşâhade etmekten ve Yüce Yaratıcı'nın kemâlini görmekten alıkoyar. Öyle olur ki bahsedilen nurların çoğu geçilir ve cezbe kãbiliyeti olan zikir sahibine, kendi üstünde bulunan nurlar açılır. Çoğu kere öyle olur ki yakîn ehli açıklanan nurları aslâ görmeyip ancak yukarıda anlatılan kuşatıcı nur, onlara tecellî eder. Ne bir keşif ile alıkonulur, ne de bir müşâhade ile kalır. Ancak O'ndan tesellî bulur.

Nazm

1-Ey gönül hiç itme fikr-i în ü ân
Olsa zikrin Hak olursun câvidân
2-Mâsivâyı çün ferâmûş eyledin
Zâkir oldun anı bî-nutk u lisân
3-Hoş bulunmaz dilde zevk-i zikr-i Hak
Sende benlik olsa yâ sûd ü ziyân
4-Fârîğ olsa kendi kendinden gönül
Şâhid-i mezkûru buldu bî-gümân
5-Dilde kalmaz zikr-i esmâ vü sıfât
Zât mezkûr olsa cân içre iyân
6-Kalbe müstevlî olunca zikr-i Zât
Hâtıra gelmez dil ü cân ü revân
7-Vâlih ü medhûş ider cânı müdâm
Ol cemâl-i Lâ-yezâl-i bî-nişân
8-Ne dilersen Hak virür anı velî
Sen seni hem istemezsin ol zamân
9-Hakkı Hak'dan iste böyle devleti
İtme fikr-i câh ü mâl ü hânumân

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey gönül, şunu bunu hiç düşünme! Zikrin Hak olursa, ebedî hayat bulursun.

2-Eğer mâsivâyı unutursan; dilsiz ve kelimesiz O'nu zikredersin.

3- Hakkı zikrin zevki gönülde hoş bulunmaz. Sende benlik oldukça, kazanç da ziyan da olsa.

4-Gönül kendi varlığından sıyrılırsa; adını andığı Şâhid'i şüphesiz bulur.

5-Gönülde isim ve sıfatların zikri kalmaz. Zikredilen Zât, can içinde ayân olunca.

6- Zât'ın zikri kalbi kaplayınca; gönül, can ve ruh hatıra gelmez.

7-Cânı daima şaşkın eder, hayrette bırakır. Hiçbir nişanı olmayan O ölümsüz güzel.

8-Ne dilersen Hak onu verir, (ey) dost! Sen seni istemezsin o zaman.

9-Hakkı! Hak'tan iste böyle bir devleti. Mal, makam ve nesebi hiç düşünme.

Beşinci Madde

Dâimî zikrin neticelerini, manevî dalış ve kavrayışını (istiğrâk),[334] (istiğrâk halinde iken meydana gelen) hallerini ve yüceliklerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Zikreden kişinin (zâkir) nefsinden olan sözleri onu hasis ve bayağı şehvetlere çekip yolundan alıkoymasa ve Allah'ın zikri ile meşgul olup gece gündüz halvetten dışarı çıkmasa, günler geçtikçe onun kalbinde Hakk'ın nurları parlar. Bu nurlar ilk önce ansızın gelen ve göz kamaştıran bir şimşek gibi parlak olup süratle gider. Sonra geri gelerek biraz kalır. Daha sonra tekrar gelip bir miktar kalır. Ancak ondan sonra kalıcı olup gönül ondan lezzet bulur. Bundan sonra nâtık olup ruh ondan hikmet alır. Allah'tan başka her şeyi unutur ve onda derinliklere dalar. **[231/a]**

Şu halde sessiz olarak dilden zikre devam eden zâkir, üç şey kazanır ki bunlara üç dalış ve her şeyi kavrama (müstağrakât-ı selâse) denir.

Birinci manevî dalış ve kavrayış (istiğrâk); vücudun Allah'ın zikri ile kendinden geçmesi, zikre kendini tam vermesi ile meydana gelir ki bu istiğrâk sâyesinde zikir ateşiyle kirli ve pis kısımlar yanıp temiz ve güzel kısımlar kalır. İşte o anda zikredenin vücudunun uzuvlarının her birinde davul ve zurna sesleri gibi zikir sesleri işitir. Çünkü zikirler ile vücudun kısımları doğru yönü (istikãmet) bulur. Vücut organlarının sesleri arı sesi gibi yavaş olur. Bu istikãmetten önce zikrin ateşi onun başına geldiğinde, zikir sultanı o bölgeye gösteriş ve tantanasıyla geldiği için davul ve zurna sesleri gelir. Az da olsa, bahsedilen tantana ve gürültüye halvetteki zâkir tahammül edemeyip ya delirir ya da ölür. Fakat aklı vehmine üstün olan zikir, sahibine aslâ zarar veremez ve hatta ona semâ zevki verir. O şiddetli seslerin sırrı budur ki Allah'ın zikri diğer her şeyin zıddıdır. Bir yere gelen orada kendine zıt olan şeyi gidermeye çalışır.

Nitekim su ile ateş bir araya geldiğinde söndürme sesi işitilir. Aynı şekilde zikir ateşinin, o zikir sahibinin vücudunu yıkma, diğer şeyleri sürüp çıkarma ve yakma sesleri gelir. Bundan sonra zikir ateşi onun diğer âzâlarına geldiğinde, ona kendi vücudunun kısımlarından değirmen sesi, deniz dalgalarının sâhilde çıkardıkları çarpma sesi, nehir sularının büyük taşlar ile çarpışma sesi, kuvvetli rüzgârların ağaç yapraklarında çıkarttığı hışırtı sesi, büyük ateşin kuvvetli rüzgârla tutuşması sesi, şiddetli gök gürültüsünden doğan yıldırımların sesi ve bunların benzeri büyük gürültüler gelip her birinde binlerce zevk ve safâ bulur. Bu seslerin sırrı şudur ki; insan vücudu yerde, gökte ve ikisinin arasında bulunan kesif ve latif cevherin[335] karışımından meydana gelmiştir. Bahsedilen sesler bu özlerin

zikirleri ve tesbihleridir. O zikirleri kendi vücudunda bulan kimse muhakkak ki, Hak tealayı her lisan ile zikretmiş olur.

İkinci manevî dalış ve kavrayış (istiğrâk) şudur ki; bu istiğrâktan sonra zikredenin (zâkir) başının üstünden daire benzeri bir fıskiye açılıp oradan onun üstüne karanlık ve sıkıntı (zulmet) iner ki, o vücud[336] karanlığı ve sıkıntısıdır. Bundan sonra ateş iner ki o, zikrin nurudur. Bunun ardından huzur ve yakınlık iner ki o, gönül ve can huzurudur. Bundan sonra ona manevî yakınlık duyguları (üns vâridâtları) ve kudsî nurlar gelir ki onlar, Hak tealanın ikramı ve rahmetidir.

Öyleyse zikir sahibinin baştan ayağa bütün beden organları emniyet ve güven içinde, istek ve arzu ile iman ve doğru bilgi ile (yakîn), irfân ve Allah'ı zikir ile dopdolu olur. Gönlü ve ruhu zevk ve sevinç ile şevk ve neşe ile manevî yakınlık ve huzur ile dolup tam bir yönelişle Hakk'ın cemâline meyleder. Bu istiğrâkın temizlik ve duruluğundan kalbinde zikir bile istiğrâka girer. İşte bu anda kalbinden öyle hisseder ki gönlü sanki derin bir kuyu olmuş, Allah'ın zikri de bir kova gibi olmuş ve ondan su çekiyor.

O halde iken ansızın vücut organlarında uçma ve titreyip sarsılma ortaya çıkıverir. Ondan, sebebi bilinmeyen, gayr-i ihtiyarî mecburî hareketler meydana gelir. Allah'ın zikrini terk ettikçe, göğsü içindeki kalbi zikir isteğiyle, ana karnındaki bebek gibi hareket eder. Zikredenin (zâkir) kalbi sanki Meryem oğlu İsâ (a.s.) gibidir. Allah'ın zikri onun için süttür, onunla kuvvet bulup büyüdüğünde yukarıda söylenilen zikre istek ve ihtiyacından dolayı, gayri ihtiyarî bağırıp ağlar.

Beyt
Dil-i men derd mî-koned çi-konem
Nefesem serd mî-koned çi-konem

Beyt(in tercümesi)
Gönlüm sızlıyor, ne yapayım? Nefesim üşüyor, ne yapayım?

Kalp ile yapılan zikrin (zikr-i kalbî) arı vızıltısı gibi sesi gelir. Ne çok sessiz, ne de çok sesli olur. Zikredenlerin çoğunluğu kalbî zikrin sesini **[231/b]** harfleriyle işitir. Allah'ı zikrin dilden kalbe geçmesinin alâmeti zâkirin kendi gönlünde hızlı kaynayan nurdan bir pınar ve kaynak görmesidir. İşte onunla kalbi huzura kavuşur ve onu kendine dost edinir.

Üçüncü manevî dalış ve kavrayış (istiğrâk) şudur ki; Allah'ın zikrinin gönülden sırra gelmesi ve zâkirin zikrettiğinde kaybolmasıdır. İşte o

zamanda onun zikretmesi, ancak aşırı aşk ve istiğrâktır. Bu istiğrâkın alâmetlerinden biri; zikreden zikrinden uzak olsa bile, Allah'ın zikri onu terk etmeyip gönlünde uçar ki, onu gafletten uyarıp huzura götürür. Bunun bir alâmeti de Allah'ın zikri, onun âzâlarını ve başını sanki zincirler ile bağlanmış gibi kuvvetle kayıt altına alır. Bir alâmeti de zikir ateşleri onda sönmez ve zikrin nurları gitmez. Belki o zâkir, ebediyyen kendi etrafında saf zikir ateşini bulup üstünde inip çıkan nurlar görür. **"Beni anın ki"** (Bakara, 2/152) yardımıyla **"Ben de sizi anayım"** (Bakara, 2/152) devletine erişir. Yükselen nurlar kalbin nurlarıdır. İnen nurlar ise Arş'ın nurlarıdır. Manevî fetihler ilk önce gözünde olur, sonra yüzünde, sonra göğsünde ve en sonunda bütün bedeninde açılır.

Beyt
Râh ez-to ki tâ dûst besî nîst toyî
Der-râh-ı to hâşâk u hesî nîst toyî

Beyt(in tercümesi)
Dosta giden yol gerçekte uzak değildir, senin içindedir. Senin yolunun üzerinde çalı çırpı yoktur aslında, varsa o da senin içindedir.

Nazm
1-Seninle olduğum ân içre pür-safâ olurum
Benimle çün olurum zevkden cüdâ olurum
2-Seninle pür-taleb ü şevk ü zevk hoş hulkum
Benimle pür-keder ü havf ü pür-ezâ olurum
3-Seninle cennet olur dil benimle dûzahdır
Seninle cümle devâyım benimle dâ olurum
4-Seninle kıble-i halkım benimle merdûdum
Seninle hurrem olur dil sana fedâ olurum
5-Seninle izz ü sa'âdet müyesser oldu bana
Benimle zâhir ü bâtında bî-nevâ olurum
6-O kimse kim lahid-i sînesi gülistândır
Dimez ki kabrde mûrâna ben gıdâ olurum
7-Lahidindir ki bu eflâke hem bu cân sığmaz
Geçince penc ü şeşi vâsıl-ı Hudâ olurum
8-Gehîce âyine-i rûşenim tahaffuz içün
Gılâf-ı cisme girüp lâbis-i ridâ olurum

9-Gehî mücerred olup dü cihânî seyr iderim
Bu hâk ü âbı koyup Hakkı pür-hevâ olurum

Günümüz Türkçesiyle:

1-Seninle olduğum an içinde zevkle dolarım. Benimle kalınca, zevkten mahrum olurum.

2-Seninle istekliyim, şevk ve zevk doluyum; huyum hoştur. Benimle kederliyim; korkuyla dolar, eziyet çekerim.

3-Seninle cennet olur gönül, benimle cehennem. Seninle cümle ilâcım, benimle hasta olurum.

4-Seninle halkın kıblesiyim, benimle halkın yüz çevirdiği; seninle neşe bulur gönül, sana feda olurum.

5-Seninle saadet ve şeref nasip oldu bana; benimle açıkta ve gizlide çaresiz kalırım.

6-O kimse ki, sînesindeki kabir gül bahçesidir. Demez ki kabirde karıncalara gıda olurum.

7-Kabrindir ki bu feleklere hem bu can sığmaz. Beşinci altıncı (semâları) geçince, Hudâ'ya vâsıl olurum.

8-Korunmak için parlak aynaya geçince, cisim kılıfına girip elbiseye bürünürüm.

9-Bazen mücerred[337] olup, iki cihanı seyrederim. Bu toprağı, suyu bırakıp havada yok olurum.

Altıncı Madde

Daimî zikrin üç mertebesini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Harflerin zikri, dil ile yapılan zikirdir. Daimî zikrin ilk mertebesi olan o zikirde huzur yoktur. Daha sonra gönül dil ile uyumlu olur ve Allah'ın zikri dilden kalbe geçip kalbî zikir olur. Bu zikir huzurdur[338] ki devamlı zikrin ikinci mertebesidir. Bundan sonra o huzurdan, zikrolunana (mezkûr) gâib[339] olup bu zikir sırrî[340] olur. O zikir gaybettir[341] ki daimî zikrin üçüncü mertebesidir.

Eğer o zakir bu gaybetten huzura gelip zikrettiğini hissederse, bir derece inmiş olur. Eğer zikrettiğinin huzurundan gaflet edip Mevlâ'nın zikrini sırf dilin dönmesine bıraktıysa, iki derece inmiş olur.

Zikrin gafletle de olsa, terkine izin verilmez. Çünkü Allah'ın zikrinin büyük bir saltanatı vardır ki, inkâr olunmaz. Fakat zikredenin varlığı

(vücudu) devam ettiği müddetçe o saltanata erişemez; ondan mahrum kalır. Ne zaman ki zikreden ya uyku ya kendinden geçme (gaybet) ya da bedenin zayıflaması ile kendi vücudundan çıkarsa, **[232/a]** o anda zikir sultanı onun kalbini tamamen istilâ eder. O öyle büyük bir nurdur ki, zikredenin üzerine ya üstünden ya önünden ya başından geldiğinde zikredenin dengesi bozulur ve sarsıntıyla titrer. Kendi irâdesi dışında bağırarak "Lâ ilâhe illallah" yahut "Allah" ya da "Hû" diyerek büyük bir kuvvet ve şiddet bulur ki bundan dolayı secdeye kapanır. Şaşkınlık ve hayretler içinde kalır veya vücudunun bütün parçaları kilitlenip kalır. Birkaç saat geçtikten sonra kendine geldiğinde, bu haller zikir ile uğraşıp çalışması kadar ortaya çıkar.

Allah'ı zikir dilde sürekli yapılmakla kalbe intikal eder. Orada çalışıp gayret etmekle sırra ulaşır ve zikir ehli Allah'tan başka her şeyden (mâsivâ) geçer. **"Bu, Allah'a** (göre) **güç değildir."** (İbrahim, 14/20) İrfân tâliplisi zikir ehli, zikre devam ederek o kadar Allah'ı çok zikreder ki, dilin zikri kalbin zikri olur. Kalbin zikri sırrın zikri olur. Sırrında zikreden zâkir, ünsî[342] olup ünsînin zikri de zikr-i kudsîde son bulur.

Zikir ehli, irfân yolunun esaslarından olan zikir ile meşgul olup devamı üzere gayret ettikçe, zikredenin ruhu kuvvet bulup nefsinin emîri olup hükmünden kurtulur. Böylece insanî ruh, hayvanî ruh üzerine galip gelir ve Mevlâ'nın marifetine tâlip olur.

Eğer zâkir gecesini ve gündüzünü Allah'ı zikirle ihyâ ederse, hak yolundaki manevî dereceleri göz kamaştırıcı şimşek (Berk-i hâtif) gibi süratle uçarak geçip gider. Eğer Allah'ın zikrini ihmal ederse, nefsanî kuvvetler onu beşeriyetine döndürür; oyalayıp geciktirir hatta yolundan çevirir. Üç günlük yolu otuz yılda ancak gider.

Zâkir, anlatılan usûller üzere Mevlâ'nın zikrine devam ederse, elbette onun vücut âzâlarında ve mafsallarında bir tür ağrı sızı peydâ olur. O ağrı ve sızı biraz sıcaklık ve ateşle yüreğinde de ortaya çıkar. Bu ağrılardan ve ateşten ne mertebe zevk ve safâ bulduğunu kendisi bilir.

"Allah'ım! Bizi bu manevî lezzetlerle dolu ağrı ve acılardan mahrum etme. Ey azîz Allah! Bizi bu acılara şükürde sâbit eyle."

Bu ağrı ve sızıların sırrı şudur; zâkirin gaflet günlerinden âzâlarına ve kalbine yerleşmiş olan lezzet ve hazlar vardır ki zikrin gücü oralardan bunları söküp atar. İşte kalpte Hakk'ın zikrinin tesirinin başlangıcı budur.

Daimî zikrin eseri gönülden ruha ulaşıp zikredenin ruhu olur. Manevî bir hilâfetle gönül tahtında oturup maddî (zâhiri) ve manevî (bâtınî) hislerine hükmetmekte güçlü ve kãbiliyetli olur. Kötülükleri emreden nefis, zorbalık

ile sahip olduğu güç ve iktidardan indirilip temiz ruha mahkum edilir. Onun her emrine hazır olur. Daimî zikrin eseri ruhtan sırra ulaşırsa, zikir erbâbı ârif ve kâmil olur. Sürekli zikrin eseri, gönülden bütün âzâlara gelip özellikle el ayak gibi vücut âzâlarında etkisini gösterdiğinde; bütün vücut organları atardamarlar gibi harekete geçer. Bu halde o zâkiri bekleyen büyük bir tehlike vardır ki nefsi kendini beğenip zikir ve virdini[343] giderek azaltır. Öyle olur ki birdenbire geri dönüp geldiği gibi geriye gider.

Çünkü onun kalp penceresi derece derece açıldığı gibi, yine derece derece kapanıp tamamen karanlıkta kalır. Hak tealanın **"Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olur ve biz onu, kıyamet günü kör olarak haşrederiz."** (Tâhâ, 20/124) diye buyruğunun hükmü altına girer.

Kul Mevlâsına (tasavvufî) bir yol ile gitse, daha sonra da ondan yüz çevirip geri dönse, Mevlâ'nın ona kahredeceği ve en şiddetli belâlara uğratacağı kesin bir şeydir. Çünkü onun bu yüz çevirişi, Mevlâ'yı zikirden önce olan ibadetsizliğinden daha çirkin ve daha büyük bir günahtır. Allah'ın evliyâsı katında (sanki) o, dinden dönmüş (mürted) hükmündedir. Öyleyse zâkire gereken davranış, bu büyük tehlikeyi göz önünde bulundurup bütün zamanını zikir ile geçirmesi ve gaflette kalmamasıdır. Öyle ki tek bir nefesini bile Hakk'ın zikrinden hariç geçirmeye. Hâlbuki işlerin en üstünü, **[232/b]** hâllerin en şereflisi, sıfatların en mükemmeli ve vakitlerin en mesudu; zikredenin, kendisini Hak tealanın zikrine teslim etmesidir. Böylece Allah'ın zikrinde kendini unutup bütün her şeyden fânî olsun. Zâkir nefsinden geçip Allah'ın zikrinde fânî oluncaya kadar zikre devam etsin ve zikirden ayrılmasın.

Nazm

1-Allâh Allâh ismini zikr eyle cândan bir zamân
Tâ müsemmâ aşkı nûrundan dola leyl ü nehâr
2-Bulsa dil sultân-ı aşkı reh-zen-i dînden ne gam
Rehber-i dûndan ganîdir yoğ anınçün intizâr
3-Aşkı söyle aşkı iste aşkı oku aşkı bil
Aşkı gûş ol aşkı pûş ol aşkı nûş ol aşkı hâr
4-Tâ ki aşk olsun vücûdun sende benlik kalmasun
Çünki benlik kalmaz oldun ayn-ı aşk u şehriyâr
5-Bir kabâdır kâmet-i insâna bu şer'-i şerîf
Aşk ana atlas bitâne akl ana nakş ü nigâr

6-İkisi bir cinsdir bil şey’-i vâhiddir velî
Aşkdır bahr-ı muhît ü akldır mevc-i bihâr
7-Akl burhânı gibi ger hüsn-i aşk olsa iyân
Perde-i vehm ü hayâlâtı iderdi târumâr
8-Çün nazardan tayy olur tûmâr-ı evhâm u hayâl
Pak olur mir’ât-ı âlem cümle kalmaz bir gubâr
9-Hâr-zâr-ı kesret içre verd-i vahdet seyr iden
Ârifin çeşminde Hakkı âlem olmuş lâlezâr

Günümüz Türkçesiyle:

1-Allah Allah ismini zikreyle, candan bir zaman. Ta ki zikrettiğinin aşkı nuruyla gecen ve gündüzün dolsun.

2-Gönül aşkın sultanını bulsa, dinin yolunu kesenlerden ne gam! O bayağı önderlerden zengindir, onun için beklentisi yoktur.

3- Aşkı söyle, aşkı iste, aşkı oku, aşkı bil. Aşkı dinle, aşkı kuşan, aşkı iç, aşk ile yan.

4- Ta ki aşk olsun vücudun, sende benlik kalmasın. Sende benlik kalmaz, çünkü aşkın tâ kendisi, sultanı oldun.

5-Bu yüce din, insanın dışını bürüyen bir kaftandır. Aşk onun atlas elbisesi, akıl nakış ve süsüdür.

6-Bunların ikisi birdir, akılla aşk aynı şey, ey dost! Aşk okyanustur; akıl onun dalgaları ve köpüğü.

7-Aklın delilleri gibi, aşkın güzelliği âşikâr olsaydı; evham ve hayal perdelerini darmadağın ederdi.

8-Evham ve hayal tomarları, büsbütün gözden silinip; âlem aynası tertemiz olur, bir toz zerreciği bile kalmaz.

9- Hakkı, çokluk dikenliği içinde birlik gülünü seyreden ârifin gözünde, âlem lâle bahçesidir.

Yedinci Madde

Dil ile zikrin en son alâmetlerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dâimî zikir melekût âleminin hayret verici gerçeklerinin anahtarı ve lâhût[344] makãmının yakınlığıdır. Dâimî zikir, sadece dil ve kalp ile yapılan zikir değildir. Bilakis, zikredenin daima kendi kalbine bağlı kalması ve onun hizmetkârı olması lazımdır. Böylece kalbini halka meyletmekten ve düşmanlıktan, geçmiş ve gelecek düşüncelerinden muhafaza etmesi; işlerini

idare edip düzene koymakla ilgili düşüncelerden korumuş olmasıdır ki, sonuçta hâli temiz ve sâde olsun. Her zaman dikkatini Hak tealaya yöneltip (murâkabe[345]) O'nun yüce huzurunda emrine hâzır olsun. O'nun zikri ve fikriyle dolu olsun. Zâkir, şeytanî ve nefsanî dürtüleri (havâtır[346]) giderip Allah'ın zikri cilâsıyla kalbine cilâ vermelidir. Hatta kalp temizliğinden (tasfiye) önce İslâm inanç esaslarına ve namaz bilgilerine yoğunlaşıp diğer aklî ve hissî meselelerle meşgul olmamalı ve onlara ilgi duymamalı şeytanî ve nefsanî dürtüleri giderip huzur ve murâkabeye ermelidir.

Çünkü bir kimse eskilerin ve yenilerin bildiği bütün ilimleri öğrense bile, ömrünün son anında hiçbir bilgi ona fayda vermeyip hepsi aklından çıkıp gider. Eğer bir kimse huzura erişmiş bir ruha sahip olup Hakk'ın gerçek birliği âlemine (daire-i vahdet) ayak basmış olsa, o Hakk'ın gerçek birliği olan huzurdur ki ölüm hâlinde onunla kalıp ona yardımcı olur. Öyleyse her zaman dikkatli bir şekilde kalbin hâllerini (vukuf-ı kalbî[347]) bilmek lâzımdır. Çünkü Hakk'a yakınlığın huzurunu bulmak her ârife gereklidir.

Rübâî
Ey hâce be-kûy-ı ehl-i dil menzil kon
Der-pehlû-yi çep-i hîş dilî hâsıl kon
Hâhî ki be-bîni roh-i ma'şûk-ı ezel
Âyîne-i to dil-est rû der-dil kon

Rübâî(nin tercümesi)
Ey efendi, gönül ehlinin sokağına yerleş, sol tarafında yeni bir gönül elde et. Sen, Ezelî sevgili Hak Teala'nın cemâlini görmek istersen, gönlün aynadır, gönlüne nazar et.

Zâkir dâimî zikir ile öyle bir makãma ulaşır ki kalbine Hakk'ın katından gelen bilgiler (ilm-i ledünnî)[348] açılıp onlara sarılır ve onlardan lezzet alır. Eğer kendisine Hakk'ın cezbesi[349] erişmediyse o ilimler ile kalır, ileriye gidemez. Fakat Hak teala sâdık zâkire doğru yolu gösterip onu o ilimlerden alır ve kendi muhabbetine çeker. Böylece zâkir bu en büyük nimet ile Hakk'ın ilim deryasının dalgaları (benzeri) olan ledünnî ilimler ile meşgul olmaktan vazgeçer. Bu muhabbet caddesinden ayrılmayıp huzur yoluna gider. Dâimî zikir ile öyle bir makãma erişir ki, ona şöyle denilir; "Artık zikretme! Ta ki zikrolunanın (mezkûr) seni nasıl zikrettiğini **[233/a]** göresin. Çünkü sen zâkir değilsin. Ebediyyen zikrolunansın (mezkûr). Fakat vücudun perdesinden zikrolunan olduğunu bilemiyordun."

Zâkir, dâimî zikir ile Allah'ın zikrinde kendini tamamen kaybedip vücudundan fenâ bulursa, o zaman dil ile zikri terk edip kalbiyle zikirde sürekli huzur içinde müstağrak olur. Şu halde zâkirin kalbi dil ile zikirde karmakarışık ve düzensiz olduğundan, dil ile zikirden öyle bir mertebe yasaklanır ki nice aylar ve yıllar onun diline Allah'ın zikri gelmez, ancak namaz içinde gelir, zâkirin bu makama eriştiğinin alâmeti budur ki Allah'ın zikri onun sırrına erişmiş olsun. Onun sırrına zikrullah o zaman vâsıl olur ki, o zikretmekten çıktığında Allah'ın zikri onun diline iğne uçları gibi batar veya bütün yüzü dil olup ondan akan nûr ile Allah'ı zikreder bir halde bulunsun. Ne zaman ki zâkirin vakti sâfî ve temiz olursa, o kalbinde bir yardım eli (himmet)[350] bulur ki onunla gayb âleminden (manevî gerçekler) alabilir. Kendi hislerinden her kurtulduğunda öyle şiddetli sesler işitir ki neredeyse kulak zarı parçalanacak gibi olur. İsteği dışında bir feryâd ile secdeye düşer ve orada Hakk'ın lutfu ona yetişir. İstidadı kadar onu dünyadan tecrîd eder ki, onun bedeni dayansın ve ölmesin. Nitekim **"Onun işittiği kulağı olurum"** işaretiyle, **"Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır"** (Bakara, 2/257) müjdesiyle **"İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsustur"** (Kehf, 18/44) âyeti buna açıklık getirmektedir. **"Bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir."** (Cuma, 62/4)

Tecrübe ile sâbittir ki, Allah'ın marifetine götüren yolların en yakını, zikre devam etmek ve sürekli zikirle meşgul olmaktır. Çünkü isim sahibiyledir (müsemmâ), ondan ayrılmaz.

Zâkir, dili ile Hakk'ın isimlerini o kadar çok zikreder ki kalbinden (mânevi) perdeler kalkar ve kalbi manevî görüş (şuhûd) mertebesine ulaşır. Kalbi, zikrettiğinin seyriyle (müşâhede) dilin zikrine ihtiyaç duymaz. Çünkü kulun o makãmda Mevlâ'sını düşünmesi uygun değildir. Onun için isim tekrarı yapmak, huzur âdâbına aykırıdır.

Nitekim bir kimse hükümdar huzuruna varıp hizmet makãmında onun karşısında dursa, sürekli hükümdarın ismini tekrarlamasına gerek yoktur. Eğer böyle yaparsa onu deli zannedip o yüce huzurdan kovarlar. Aynı şekilde âşikârdır ki, Allah'ın zikri Allah'a götüren bir rehberdir. Allah'ı bulanın, artık rehbere ihtiyacı kalmaz.

Kıta

Zikr der-meclis-i müşâhede nîst
Zikr coz der-reh-i mücâhede nîst

Fâhte ğâyib est gûyed ‹‹kû’’
To eger hâzirî çi gûyî ‹‹hû’’

Kıta(nın tercümesi)
Müşâhade meclisinde olanlara zikir yoktur. O, mücahade yolunda olanlaradır. Kumru görünmez, bu sebepten “kû, kû” (nerede?) der. Eğer huzurda isen, “hû, hû” demek niye?

Nazm
1-Ne devletdir ki dildârım sen oldun
Enîs ü mûnis ü yârım sen oldun
2-Dil-i pür-derdimin dermânı sensin
Şifâ-yı cân-ı bî-mârım sen oldun
3-Sürû[ru]mdan sığışmam bu cihâna
Dem-â-dem çünki gam-hârım sen oldun
4-Bana hasm olsa âlem halkı gam yok
Ne korku çün nigeh-dârım sen oldun
5-Safâlar ger cefâlar bulsa cânım
Refîk-i cümle etvârım sen oldun
6-Sana dil virmişim ey cân-ı âlem
Ezelden çünki dil-dârım sen oldun
7-Güzeller vasfın itsem dilde sensin
Murâdım cümle muhtârım sen oldun
8-Disem ism-i şerîfin yâ dimezsem
Dilimde cümle güftârım sen oldun **[233/b]**
9-Sana ta‘zîm ider dillerde Hakkı
Dir inkârım yok ikrârım sen oldun

Günümüz Türkçesiyle
1-Bu ne saadet ki, sevgilim sen oldun; dostum, sevgilim ve yârim sen oldun.
2-Dertli gönlümün dermanı sensin. Hasta ruhumun şifâsı sen oldun.
3-Sevincimden sığmam bu cihana. Çünkü daima gamını çektiğim sen oldun.
4-Bana düşman olsa cihan halkı, gam çekmem. Korku ne ki, beni koruyan sen oldun.

5-Safâlar ya da cefâlar bulsa canım; her davranışımda yoldaşım sen oldun.

6-Sana gönül vermişim, ey âlemin ruhu! Çünkü ezelden beri sevgilim sen oldun.

7-Güzelleri vasfetsem de gönülde sensin. İsteğim, seçtiğim, bütünüyle sen oldun.

8-Şerefli ismini ansam da anmasam da, gönlümdeki bütün sözlerim sen oldun.

9- Hakkı sana gönüllerde hürmet eder. Der ki inkâr etmiyorum, bütün ikrârım sen oldun.

Sekizinci Madde

Dâimî zikrin âdâbını, tesirlerini ve hâllerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Zikir ehli, Allah'ı zikir hâlinde iken hangi edepler ile edeplenmelidir? İlk önce kalıbını ve kalbini bütün meşguliyetlerden uzak ve boş tutmalıdır. İkinci olarak tövbe için ya gusletmeli ya da abdest almalıdır. Üçüncü olarak iki rekat abdestle şükür namazı kılmalıdır. Dördüncü olarak hoş kokulu temiz ve tenha bir mekân bulmalıdır. Beşinci olarak o mekânın karanlık bir köşesinde itikaf[351] ihramını[352] asıp bir seccâde kadar yer kesip hasır ve kilim üzerinde bir seccâde sermelidir. Altıncı olarak o serili seccâde üzerinde kıbleye dönüp bağdaş kurmalı, ellerini dizlerinin üzerine koyup içinden (sessizce) zikretmelidir. Yedinci olarak gözlerini kapayıp bâtınî hislerini açmaya yönelmelidir. Sekizinci olarak şeyhinin hayalini göz önüne getirip himmet istemek için muhabbetle onun rûhâniyetine bağlanmalıdır. Dokuzuncu olarak geceleri ibadetle, gündüzleri oruçla geçirmelidir. Onuncu olarak aşırı açlık ve tokluktan kaçınıp hayvanî yağ olmamak şartıyla, yağlı yemeklerden normal miktarda yemelidir.

Velhasıl nefsin hazlarını ve vücudun rahatını tamamen terk etmelidir. Gece gündüz yatmayıp (Allah'ın manevî) ipiyle yukarılara yükselmelidir. Böylece vücudundaki dört unsur kalıntıları ondan mahvolup gönül o perdelerden kurtularak melekût âlemine baka baka üns makãmına erişir. Zikri bıraktığında kalp huzuru ile susmalıdır. Gönülde Allah'ın zikrinden gelen manevî şeyleri (vâridât) gözleyerek kalbine yönelip bir saat kadar beklemelidir. Böylece otuz yıllık nefis terbiyesi (riyâzet) ile bulunamayan cezbe nimetini bir anda bulabilir. Zikirden sonra su içmekten son derece sakınmalıdır.

Çünkü Allah'ın zikri heyecan, coşku ve hararet doğurur. Zevk, şevk ve manevî haller verir. Zikretmekten arzulanan, istenilen ve beklenilen bu gibi hallerdir. Hâlbuki zikirden hemen sonra su içmek yukarıda bahsedilen nurları söndürür. Yorgunluk, can sıkıntısı ve bıkkınlık verir. Vücut âzâlarının titremesine, hastalıklara, susuzluğa ve öksürüğe sebep olur.

Zâkir o halvette her an baş hareketiyle zikre devam etmelidir. "Lâ ilâhe illallah" cümlesiyle ya da "Allah" ismiyle meşgul olmalıdır. Bu yüce ismi, bütün sıfatları kendinde toplayan Hakk'ın zâtının ismi bilmelidir. "Lâ ilâhe illallah" cümlesi ile "Allah" isminden hangisinden kalbinde daha fazla lezzet bulduysa onunla meşgul olmalıdır. Gerçi Allah'ın marifetine götüren yollar çoktur, ancak en sağlam ve en açık yol zikirdir.

"Lâ ilâhe illallah" cümlesinde "لا" (lâ) harfini uzatıp "إله" (ilâhe) kelimesindeki (ا) hemzeyi doğru söylemelidir ki "laylâhe" demeyip o mübarek cümleyi doğru söylemelidir. "Lâ ilâhe" dediğinde Allah'tan başka bütün her şeyi reddedip "illallah" deyince Hakk'ın ezelî olduğunu (kıdem) isbat etmelidir. Bu cümleyi sessiz olarak nefsî kuvveti ve kalp huzuruyla gece ve gündüz tekrar edip her seferinde mânâsını düşünmelidir.

Eğer zikredenin beşerî yönü galip ise ve kendisi şehvetlere meyilli ve bencilliği ön planda ise zâkir diliyle her "Lâ ilâhe illallah" dedikçe, kalbiyle "Lâ mâbûde illallah" (Allah'tan başka mâbud yoktur) demesi lâzımdır. Beşerî tarafı zayıflayıp şevk ve zevki artarsa, o zaman diliyle "Lâ ilâhe illallah" dedikçe kalbiyle "Lâ matlûbe illallah" (Allah'tan başka istenen yoktur) diyebilir.

Çünkü onun fikirleri ve düşünceleri yok olup **[234/a]** varlığın birliği (vahdet-i vücud) onun gönlünde meydana gelir. O zaman diliyle "Lâ ilâhe illallah" dedikçe, kalbiyle "Lâ mevcûde illallah" (Allah'tan başka mevcut yoktur) demesi doğru olur. Şu halde zâkir "Lâ ilâhe" ile Allah'tan başka her şeyi inkâr ederse, "illallah"ın tesiri kalbinde yerleşir ve zikrin tesiri kalbinden diğer âzâlarına geçtikçe başından ayağına kadar vücudunun bütün zerreleri harekete geçer. Kalbinde manevî fetihler meydana gelip pek çok haller ve yüce makãmlar bulur. Bahsi geçen ilâhî hakikatler (tecelliyât) ile zikirden dolayı kendinden geçer (gaybet). Bu gaybet ya müşâhade ya da uyku hâli (nevme) sayılır. Müşâhede ile nevmenin farkı, yukarıda anlatılan açıklama ile bilinir. Kısaca söylemek gerekirse, Allah'tan başka hiçbir şey bulunmayan gönüle marifet emaneti konulur. Nitekim "gaflet uykusundan uyanan, ârif ve kalbi uyanık sayılır" denilmiştir.

Zâkirin himmeti düşük olmamalı yani keşif ve kerâmetlere[353] takılıp kalmamalı. Kerâmetin erkeklerin hayzı (hayz-ı ricâl)[354] olduğunu bilmelidir. Allah'ın zikrinden başka dua ve evrâd[355] ile meşgul olmayıp ancak farz ve sünnet namazları kılmalıdır. O kadar çok zikretmelidir ki lafzın sureti dilinden düşüp eseri kalbine, oradan ruhuna, ruhundan da sırrına gitmelidir. Böylece onun kalbi Allah'tan başka her şeyden (mâsivâ) temiz, ruhu özgür ve sırrı mukaddes olup zikrettiği (Hakk'a) ulaşmalıdır.

Nitekim **Cüneyd-i Bağdâdî** (rh.a.) hazretlerinin huzuruna âlimlerden on altı kişi irşâd olmak için geldiklerinde, onlara kelime-i tevhîdi telkin edip her birini başka bir yerde tek başına halvete koydu. O tarz üzere bir hafta geçtikten sonra onlara: "Kalbinizde ne buluyorsunuz?" dediğinde "Dünya sevgisini buluyoruz" dediler. Onlara: "Dünya ve içindekilerin sevgisini kalbinizden atın. Dünyanın şeref ve lezzetlerini tamamen unutup terk ediniz" diye tembih etti. Bir hafta daha geçtikten sonra onlara: "Kalbinize ne geldi?" diye sorduğunda "Ancak âhiret sevgisi geldi" dediler. Yine onlara "Onu da terk ediniz" diye tembih etti. Bir hafta daha geçtikten sonra: "Kalbinize ne doldu?" dediğinde onlar: "Benlik sevgisi doldu" dediler.[356] Bu sefer onlara: "Varlığınızı da terk ediniz" diye tembih etti. Bunun üzerine bir hafta geçtikten sonra onlara "Kalbinizi ne aldı?" dedi. Onlar: "Ancak Allah'ın muhabbeti aldı" diye cevap verdiler. Bunun üzerine onlara ism-i celâli (Allah) telkin ederek on gün devam etmelerini söyledi. Böylece kırk gün olunca Hazret-i Cüneyd onlara gelip "Kalbinizde ne kaldı?" dediğinde onların hepsi: "Kalbimizde mâsivâ mahvoldu. Ancak yüce Allah kaldı" dediler. Hazret-i Cüneyd onlara dua edip demiştir ki: "Ona devam ediniz. Artık muradınızı aldınız. Nereye isterseniz gidiniz. Kurtuluşa erdiniz. Bundan sonra bu işe yatkın olup size uyanları, size teslim olanları böyle irşâd ediniz."

Beyt
Hest tâc-ı ârifân ender-cihân ez-çâr terk
Terk-i dünyâ, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk

Beyt(in tercümesi)
Cihanda âriflerin tâcı, dört terklidir: Dünyayı terk, âhireti terk, varlığı terk, terki terk.

Bu makãma ulaşan zâkirin manevî halvette yakınlığı, Allah ile olur. O ne halvette ne de halk ile olur. Dış görünüşüyle çokluk içinde halk ile gönül

dünyasıyla vahdet makamında Hak ile olur. Halk ile olduğunda Hak'tan gâfil olmaz, Hak ile olduğunda ise halktan habersiz olmaz. Onun nazarında birlik ve çokluk, yalnızlık ve sohbet bir olur. Çünkü onun her hâlinde dostluğu (ünsiyet) Allah ile olur.

Beyt

Kesreti vahdetde bulmak vahdeti kesretde hem
Bir ilimdir ol ki cümle ilm ü irfân andadır

Günümüz Türkçesiyle

Çokluğu birlikte bulmak, birliği çoklukta hem. Öyle bir ilim ki bütün ilim ve irfân ondadır.

Çünkü zâkirin kalbi, kelime-i tevhîde devam etmekle bahsedilen vahdet nurlarıyla aydınlanır. Elbette o nurlar kalbinin etrafından kâinâtın her tarafına yayılarak akseder. İşte o zaman görür ki şu varlıkların vücudu **[234/b]** hakiki değil itibarîdir. Bütün kâinâtın karanlığı onun manevî görüşünde (şuhûd) yok olup sadece kâinâtı yaratanın nurları kalır. Bütün hâllerinde ve özellikle fiillerinde "mezâhir-i ef'âl"den yana rahat olup daima vahdaniyet sırrında işleri yapıp eyleyen "fa''al" ile meşgul olur. Verilen her şeyi ve verilmeyeni, zararı ve faydayı O'ndan bilir. Bütün eziyet ve elemi, lütuf ve ihsanı, insanların fiillerini ve diğer bütün hâlleri Hak'tan görür, halk ile bir alış verişi kalmaz. Hakk'ın huzuru ile daimî saadeti elde eder. Hiçbir zaman üzüntü çekmez.

Şiir

Ra'eytu hayâle'z-zılli ekbere ibraten
Li-men huve fî-ilmi'l-hakîkati râkî
Şuhûsun ve eşbâhun temurru ve tenkadî
Era'l-külle yefnâ ve'l-muharriku bâkî

Şiir(in tercümesi)

Bir gölgenin hayalini en büyük ibret gördüm. İlmin hakikatinde erimeyen kim var ki? Şahıslar ve gönül erbâbı hep gelip geçmede; gördüm ki her şey gelip geçiyor, yok oluyor. Baki O kalıyor.

Dâimî zikirle meşgul olmak, kişiyi tam mânâsıyla fikir bütünlüğüne ulaştırır ki, o zikir esaslarının en son noktasıdır.

Nazm

1-Ger dilersin ki kalmasun efkâr
Hakk'ı zikr it ki dil dola envâr
2-Kim ki mest itmez anı zikru'llâh
Aşkı münkirdir itse de ikrâr
3-Kıl anı bir bahâne ile birûn
Tâ derûn ola menba'-ı esrâr
4-Der-kenâr eyle ortadan kendin
Sen sana hoş sarıl hemân ey yâr
5-Ehl-i dil hırs u şehveti hoşdur
Oldu makbûl ü hûb çün gül ü hâr
6-Sûretâ şehvet ise ma'nâda
Misl-i nâr-ı Halîldir gülzâr
7-Zikr-i Hak'dan gelür dile hâlet
Hakk'ı zikr eyle Hakkı leyl ü nehâr

Günümüz Türkçesiyle

1-Eğer efkârın kalmasın istiyorsan; Hakkı zikret ki gönlün nurlarla dolsun.

2-Zikrullah kimi mest etmezse; âşığım dese de aşkı inkâr etmektedir o.

3-Bir bahane ile ondan yüz çevir. Tâ ki gönlün, sırların kaynağı olsun.

4-Ortalıktan çekil, kendini uzlete al. Sen sana hoşça sarıl hemen, ey yâr.

5-Gönül ehlinin hırs ve arzuları hoştur. Gülle dikenin yanyana olması makbuldür.

6-Görünürde şehvet ise de; mânâda Halil (İbrahim)'in[357] ateşi gibi gül bahçesidir.

7-Hakkı zikretmekten gelir gönüle haller. Hakkı! Gece gündüz Hakk'ı zikreyle.

Dokuzuncu Madde

Kelime-i tevhîdin fazîletlerini, kerâmetlerini ve tesirinin özelliklerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: "Lâ ilâhe illallah" cümlesi en büyük ve en yüce kaledir. Mevlâ'nın birliği(ni öğreten muhtasar) ilmidir. O sağlam kaleye giren, muhakkak ki dâimî nimetler ve sonsuz saadetler elde eder. O sağlam kaleye girip korunmaktan uzak kalan, bitmeyen bir azap ve daimî belâlara düçar olup sıkıntılara düşer. Bu mübarek cümle kalbin sınırlarına bir kale olmadıkça; onun ruhu bu daireye

merkez gelerek, oraya hâkim olarak, nefsin hevâsının o merkez noktaya girmesine engel olamadıkça, muhakkak ki sen, o koruyucu kalenin dışındasın. Ruhun oraya girmemiştir.

Sırf ağızla zikretmekten bir fayda elde edilmemiştir. Öyleyse, bir düşün ki bu mübarek cümleden senin nasibin ne kadardır? Eğer nasibin onun ruhu ve mânâsı olduysa, şüphesiz iki cihan saadeti senin olmuştur. Adın en iyiler zümresi içerisinde evliyâ defterine yazılmıştır. Eğer nasibin sırf dil lakırdısı ise, o münafıkların hazzı kılınmıştır. Çünkü sadece "kale" demek insanı korumaz. Nitekim "kılıç" kelimesi bir şeyi kesmez. İşte bu mübarek cümle de mânâsıyla birlikte ruh ile ceset gibidir. Mânâsı olmazsa, cansız ceset gibidir. Nitekim cansız bir cesetten fayda gelmediği gibi, bu cümle de mânâsı olmazsa insanı korumaz.

İyiler zümresinden olanlar, bu cümleyi suret ve mânâsıyla almışlardır. Onlar bu cümlenin suretiyle dışlarını, mânâsıyla içlerini süsleyip güzelleştirmişlerdir. Onunla iki cihan saadetini bulmuşlardır.

Dilinle "Lâ ilâhe illallah" derken, (kalbinle) aile efradına, servetine ve meskene can u gönülden meyledersen, zikrini samimiyetle yapamayacağın muhakkaktır. Çünkü **[235/a]** hâl dili, söz dilinden daha tesirlidir.

Eğer "Lâ ilâhe illallah" cümlesinin mânâsının kalbinde bir meyvesi var ise, niçin filana boyun eğersin? Filana sığınırsın? Filandan ümit edersin veya korkarsın?

Madem ki "Lâ ilâhe illallah" derken Allah'tan başka şeylerle yakınlık ve dostluk kurarsın; ne sen onlarınsın ne de onlar senindir. Çünkü "Kim Allah için olursa, Allah da onun için olur" denilmiştir. **"Onlar, bize karşı derin saygı içindeydiler"** (Enbiyâ, 21/90), **"Biz onları gözetim altında tutuyorduk"** (Enbiyâ, 21/82) âyetleri böyle bilinmiştir.

"Lâ ilâhe illallah" dediğinde, eğer onun sendeki yeri sadece dil olup da kalbinde onun meyvesi olmadıysa münafıklar zümresinden olmandan korkulur. Eğer onun sendeki yeri kalp ise, sen gerçekten mü'minsin. Eğer onun sendeki yeri ruh ise, muhakkak sen sâdık âşıksın. Eğer onun sendeki yeri sır ise, şüphesiz sen keşfi açık ârifsin.

"Lâ ilâhe illallah" cümlesindeki "lâ (لا)" harfi, kendisiyle sırların üzerinden yabancılık tozlarının süpürüldüğü bir süpürgedir. Böylece zikredenler "illallah" tecellîsinin arşına ve Hakk'ın temiz zâtına nazargâh olduklarından, uyanık olup O'nun manevî yakınlık ve muhabbetine lâyık ve münasip olurlar. Aşk içeceğiyle kendilerinden geçip ebediyyen Hakk'ın huzurunda kalırlar. Nitekim Hak teala: "*Ey Dâvud! Benim için bir ev (kalp)*

temizleyip hazırla da ben oraya yerleşeyim" diye buyurmuş ve irfâna ulaşmanın şartının kalp temizliği olduğunu duyurmuştur.

Lüzumsuz ve faydasız şeylere bakmakla (manevî olarak) tozlanmışsan, "Lâ ilâhe" zikrinin her şeyi kalpten söküp atmasına muhtaçsın. Ta ki her şeyin sahibinin müşâhadesinde her şeyi kaybettiğinde, "Lâ ilâhe"nin her şeyi sürüp çıkarmasında rahat bulursun ve "İllallah" kelimesinin isbatına[358] kavuşursun. Tekrar ism-i zât (Allah) ile zevk ve lezzet alırsın. İşte o zaman "Allah bes, bâki heves" (Allah her hususta sana yeterli, geri kalanın gelip geçici hevesler) olduğunu bilirsin.

Eğer "Lâ ilâhe illallah" sultanı insanlık ülkesine hâkim olursa, onun hükümran olduğu diyarda bencilliğe ait bir ev olmaz. Ve onda ağyardan biri ikamet etmez. Onunla senin bile sabrın ve kararın kalmaz. **"Hükümdarlar bir ülkeye girdiklerinde, orayı bozarlar, halkının azîz ve üstünlerini zelil ve hakîr ederler. (Evet) onlar böyle yaparlar"** (Neml, 27/34) âyet-i kerîmesi gereğince izzetli kibrin zelil, izzetli çokluğun azolur. Ve izzetli beşeriyetin mahvolur, böylece her kötü huy bir güzel ahlâka dönüşür.

Her sultanın hükmü belli bir yerde nihayete ulaşır. Ancak "Lâ ilâhe illallah" sultanı, hükmü evvelkilerin ve sonrakilerin hepsine geçerli olan bir vâlidir. O, ezelîlerin en ezelîsinden ve ebedîlerin en ebedîsine sâbit ve hükmü geçerli kalandır. Kimi kendi isteğiyle ve severek, kimi zorla ve istemeden onun hükmüne mahkûm olur. Çünkü Hak teala halkı karanlık tabiatlarında adaletiyle yaratıp lütfuyla onlara kendi nurunu serpmiştir. Bu nurdan nasibi olanlar, iki cihan saadetini ve göz nurunu elde etmiştir. İşte ne olduysa o zaman olmuştur. Kime o nurdan isabet etmişse o, fazîletler âleminden olmuştur. O nurdan nasiplenmeyen ise, adalet âleminde kalmıştır. Bahsedilen nur, sûretleri ve maddî varlıkları (suver ve eşbah) şâmil değildir. Belki o, hidâyetten ibarettir ki kalplere nâzil olur. Eğer tefrîd[359] semasından tevhid güneşi kalp dünyasına parlayıp doğarsa, nefsin âdetleri onunla yok olup beşerî (yönü ile alâkalı) karanlık açılır. Ve **"yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlandı"** (Zümer, 39/69) âyetinin ışığıyla yaratılmışların saflar hâlinde "Lâ ilâhe illallah" sancağının altında toplandığı görülür.

Güzel ve temiz "La ilâhe illallah" cümlesi öyle mübarek bir ağaçtır ki neticesi vahdâniyet marifetidir. Meyvesi ferdâniyyetin ikrârıdır. Bütün kâinâtın varlığından maksat, bu yüce devlete ermektir. Nitekim Hak teala buyurmuştur ki; "*Kulum, seni kendi tevhîdim için yarattım. Bütün eşyayı da senin için yarattım.* **[235/b]** *Gökyüzü seni gölgeler, yeryüzü sana neşe ve*

zindelik verir. Yüce nurlar senin üzerine doğar. Aşağı (derecedeki) varlıklar sana hizmet eder. Orası senin yetki ve hareket yerindir. Bütün hepsi senin içindir. Sen de benim içinsin. Fakat sen benden başkasıyla meşgulsün. Hâlbuki seni benden alıkoyan her nimet (aslında) bir cezadır. Seni benden uzaklaştıran her ihsan, (aslında) sana bir belâdır."

İrfan yolunda ilerleyen sâlikin konakları üçtür: Fenâ âlemi, cezbe âlemi, kabza âlemi.

Fenâ âleminde olduğun sürece "Lâ ilâhe illallah" cümlesine devam edersin. Cezbe âleminde olduğun sürece "Allah, Allah, Allah" demeye devam edersin, Allah kelimesinin hakikatine erince (hemzesini) kesersin. Kabza âlemine geldiğinde "Hû, Hû, Hû" demekle meşgul olursun. Onun için kalbin sırlarını keşfedenler "Lâ ilâhe illallah" der, ruhun sırlarını keşf edenler "Allah" der, sırrın sırlarını keşf edenler ise "Hû" der. Çünkü "Lâ ilâhe illallah" zikri, kalplerin azığıdır. "Allah" zikri, ruhun gıdasıdır. "Hû" zikri ise sırların azığıdır.

"Lâ ilâhe illallah" kalplerin mıknatısıdır. "Allah" zikri ruhların mıknatısıdır. "Hû" zikri sırların mıknatısıdır. Kalp, ruh ve sır, bir hokka içindeki sadefte bulunan bir inci gibidir ya da bir oda içindeki kafeste bulunan bir kuş gibidir. Hokka ve ev kalbe, sadef ve kafes ruha, inci ve kuş ise sırra misaldir. Nitekim eve girmedikçe kafese ulaşamadığın gibi, kafese ulaşmadıkça kuşu alamazsın. Bunun gibi, kalbe girmeyen ruha ulaşamaz. Ruha ulaşamayan ise sırra eremez. Kalpler âlemine girdiğinde şüphesiz ki ruhlar âlemine erişirsin. Oradan da sırlar âlemine varırsın. Şu halde, kalbin kapısını "Lâ ilâhe illallah" anahtarı ile açıp ruhun kapısını "Allah" lafzı ile açarsın. Sır kuşunu "Hû" kurtumuyla[360] terbiye edersin. Çünkü "Hû" demek, o kuşa tane serpmektir.

Burada kalbi eve, ruhu kafese ve sırrı kuşa benzetmemiz mecazdan ibarettir. Kalpler âleminden atlayıp geçmedikçe ruhlar âlemine girilemeyeceğine, ruhlar âleminden geçmedikçe de sırlar âlemine ulaşılamayacağına işarettir. Ancak işin hakikati bunun aksidir. Çünkü ruhlar âlemi, kalpler âleminden daha büyüktür. Sırlar âlemi ise ruhlar âleminden daha geniştir. Öyleyse bunun gerçek misali birbirini kuşatan üç dairedir ki en büyük daire, sırlar âlemi, orta daire ruhlar âlemi ve küçük daire kalpler âlemidir, diye bilinmiştir.

Kalpler âlemi ruhlar âleminden küçük kabul edilmiştir. Çünkü kalpler âlemi şehâdet âlemine, sırlar ve ruhlar âleminden daha yakın bulunmuştur. Şehâdet âlemi ise cisimler, şekiller ve suretler âlemidir. Darlık, korku,

üzüntü, keder ve çekinme âlemi olarak yaratılmıştır. Ruhlar ve sırlar âlemi ise, genişlik, rahatlık, sevinç, ikram, emniyet ve güven âlemleridir. Acaba bu gökyüzünde bir yıldız buldun mu? Bu denizden bir damla aldın mı? Yahut istilâcı nefsinle, baskın olan beşeriyetin ve şeklî tabiatınla kat kat karanlıklar içinde kaldın mı?

Şu halde nefis âleminden kalp âlemine, vücudunun karanlığından şuhûd nuruna çıkmaya ve yükselmeye gayret et. Böylece gözlerin görmediğini görüp kulakların işitmediğini işitirsin. Çünkü nefis âlemi, beşeriyet âlemi ve tabiat âleminin üçü, adalet âleminin en aşağı tabakaları ve en tehlikeli yerleridir. Kalp âlemi, ruh âlemi ve sır âleminin üçü, yüce âlemin dereceleri ve yükseliş merdivenleridir.

Nefis âlemi, gaflet ehlinin aşağı mertebesidir. Beşeriyet âlemi, fâsıkların aşağı mertebesidir. Tabiat âlemi, **[236/a]** münafıkların aşağı mertebesidir. Orası aşağıların en aşağısıdır. Kalp âlemi, çok ibadet edenlerin (âbidler) mîrâcıdır. Ruhlar âlemi, âşıkların mîrâcıdır. Sırlar âlemi, âriflerin mîrâcıdır.

Dâimî zikir ile tabiatının, beşeriyetinin ve nefsinin aşağı mertebelerinden kalp derecesine yükselirsen; Hakk'ın kudretine teslim olup O'na gidersin. Kalpleri evirip çeviren Allah'ın, kalbini bir an korkudan ümide, sevinçten üzüntüye, genişlikten darlığa, bekâdan fenâya, ayıklıktan sarhoşluğa, yokluktan varlığa çevirdiğini, bir an da gelip söylenilen hâlleri aksine döndürdüğünü müşâhade edersin. Bazen öyle olur ki "Hakk'ın cezbelerinden bir cezbe, insanların ve cinlerin amellerinden daha tesirlidir" sözü gereğince seni senden cezb edip alır. Kalbin onunla huzurlu ve sâkin olur. Şu halde başlangıç ve sonuç "Lâ ilâhe illallah" cümlesidir. En güzel ve en doğru söz odur. Sığınılacak sağlam kale ve âlemlerin Rabb'inin daveti odur.

"Allah'ım! Bizi en sağlam kalene al! Âmin, ey yardım edenlerin en merhametlisi!"

Nazm

1-Ne haddi var bu hâkin nice tevhîd-i Hudâ söyler
Ne mümkindür ki şemsi zerre medh eyler senâ söyler
2-Neye benzer bizim ol Zât-ı pâki vasfımız gûyâ
Düşüp deryâya bir mûr ol hadîs-i âşinâ söyler
3-Habîbi çünki lâ uhsî senâ dir pes dahi kimdir
Ki ol vasf-ı cemâl-i bâ-kemâl-i Kibriyâ söyler
4-Nice mest-i mey-i tevhîd olur ol dûn-himmet kim

Hudâ rızkın vire halka hudâvend-i atâ söyler
5-Hüviyet bilmez ol sûfî ki mağlûb-ı hevâ olmuş
Sadâ-yı enkerü'l-esvât âş u lôbiyâ söyler
6-Hakîkat müşrik oldur kim hakîkatden dem urmuşken
Varup sultâna arz-ı hâcet eyler ilticâ söyler
7-Gel ey Hakkı gönül Kur'ân'a vir andan haber söyle
Ki Kur'ân u haberden nutk ider çün evliyâ söyler

Günümüz Türkçesiyle

1-Bu toprak(beden)in ne haddine, tevhidi nasıl söyler? Mümkün müdür ki, bir zerre güneşi meth edip övsün.

2-Neye benzer, bizim O pâk zâtı vasfetmemiz gûyâ; Deryaya düşen bir karınca, orada gördüğünü söyler.

3- Çünkü Habibi, "seni övmekten âcizim" diyor. O kimdir ki kemâl sahibi Mevlâ'nın cemâlini vasfetmeye kalkışır?

4-Himmetten nasibi olmayan, nasıl tevhid şarabıyla mest olur ki? Halkın rızkını Allah verirken, o "Efendim verdi" der.

5-Hakikatı bilmez o sûfî ki hevâsına mağlup olmuş; seslerin en çirkini[361] *aş* ve *fasülye* söyler.

6-Gerçek müşrik odur ki hakikatten söz ederken, varıp sultana bir hâcetini söyler, ona sığınır.

7-Gel ey Hakkı! Kur'ân'a gönül ver; ondan haber söyle ki evliyâ hep ondan söyler, ondan konuşur.

---

[331]. Bu cümle yazma nüshada bulunmamaktadır.

[332]. Cezbe: Celb etme, çekme. Tasavvufta, ilahî inayetin gereği olarak Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine yaklaştırması. (Uludağ, *a.g.e.*, s.117.)

[333]. Akik: Meşhur ve kıymetli olup ekseriya kırmızı renkte olan ve yüzük gibi şeylere takılan taş.

[334]. İstiğrâk: Gark olmak, dalmak, batmak. Tasavvufta, ilahî sevginin istîlâsı altında sevgiliyi temâşâ ederken sâlikin kendisi, maddî âlem ve mâsivâ hakkında hiçbir his, idrak ve şuûra sahip olmaması. Bu halde bulunana müstağrak denir. İstiğrâk hâlindeki bir sâlik, suya atılan ve batan taş gibidir. İlahî muhabbet ummanında ve vahdet denizinde öyle batmış ve

yok olmuştur ki, geride bir eser ve nişan bırakmamıştır. (Uludağ, *a.g.e.,* s. 258.)

[335]. Cevher: Bir şeyin özü, esası. Tasavvufta: İlahî (Rahmânî) nefes, küllî heyûla ve bundan belirip ilahî kelime ile varlık kazanan mevcut. (Uludağ, a.g.e., s. 116.) Felsefede: Varlığı kendinden olan, var olmak için kendi dışında başka bir şeye muhtaç olmayan varlık. Allah›a inanan filozoflar iki çeşit cevher kabul etmişlerdir. Yaratıcı cevher, Allah. Yaratılmış cevher, madde, ruh. Allah›ı cevher olarak vasıflandırmak noksan bir anlayıştır. Çünkü cevher Allah›ın sıfatlarından «kıyam binefsihî: varlığı kendinden olan» sıfatını belirtebilir. Allah›ı sıfatları ve isimleriyle tanımak icab eder. Maddeci filozoflar cevher olarak yalnız maddeyi kabul ederler. Oysa madde Allah›ın yarattığı âlemlerden sadece biridir. Fizik ilmi maddenin enerjiye ve enerjinin maddeye dönüştüğünü göstermiştir. Madde de enerji de belli kanunlara bağlıdır. Kanun varsa kanun koyucu da vardır. Madde ve enerjiye hakim olan ve kanunları koyan, madde ve enerjiyi yaratan Allah›dır. (Osmanlıca Türkçe Sözlük, İnternet.)

[336]. Vücud: Varlık, buluş. Tasavvufta; a-En mükemmel anlamdaki vecd hâli, Hakk'ı bulma, erme. Sâlik, beşeriyetinden tam olarak fânî olunca Hakk'ı bulur. Zîra hakikat sultânı tecellî edince, benlikten eser kalmaz, b-Varlık, insanın kendinde bir varlık görmesi, kibir. "*Senin vücudun öyle bir günahtır ki, başka hiçbir günah onunla mukayese edilemez."* Zîra gerçek varlık, Hakk'ın varlığıdır. Bizimki iğreti, hatta hayalîdir. Vücud-ı Mutlak: Mutlak varlık. Vücud-ı baht: Sırf ve hâlis varlık. Vücud-ı Hakiki: Gerçek varlık. Vücud-ı küllî: Üniversal varlık. Vahdet-i vücud: Yegâne varlık. Bu deyimler Hakk'ın mutlak varlığına işaret eder. Vücud-ı mukayyed: Hakk'ın mutlak varlığının tecellîsi ile hâsıl olan çok sayıdaki şeylerin varlığı. (Uludağ, *a.g.e*., s. 524.)

[337]. Mücerred: Yalnız, tek. Hâlis, saf, katışıksız, karışık olmayan. Tek başına.

[338]. Huzur: Hâzır olma, huzurda bulunma. Tasavvufta; a-Vahdet makãmı, b-Hakk'ın huzurunda bulunma ve kendinden geçme. Halktan gâib olan Hakk'ın huzurunda bulunur. c-Huzûr-ı kalb: Kalbin, saflık sâyesinde gözden gâib olan sevgilisinin yanında hâzır olması. Huzur-ı Hak: Sâlikin Hakk'ı kalbinde hâzır bulması. (Uludağ, *a.g.e.,* s. 234.)

[339]. Gâib, gayb: Görünmeyen, örtülü, gizli anlamlarındadır. Tasavvufta, a-Duyu organları ve akıl ile bilinemeyen varlıklar ve bunların bulundukları

âlem, manevî ve rûhânî âlem, b-Hakk'ın kendisinden değil, senden gizlediği şeyler. (Uludağ, *a.g.e*., s. 189.)

[340]. Sırr: Ruh gibi insan bedenine tevdî edilen bir lâtîfe. Kalp, ruh ve sır sıralamasında sır ruhtan sonra gelir ve ondan daha latiftir. Kalp marifet, ruh muhabbet, sır temâşâ mahallidir. (Uludağ, a.g.e., s. 430.

[341]. Gaybet: Kendini kaybetme, kendinden geçme. Tasavvufta, Hak'tan gelen feyz ve tecellînin çokluğu ve kuvveti sebebiyle sâlikin çevresinin ve bizzat kendisinin ne yaptığını fark edemeyecek şekilde kendini kaybetmesi. Halktan ve nefsinden gâib olan Hak ile hâzır olur, yani onun huzurunda bulunur. (Uludağ, *a.g.e*., s. 189.)

[342]. Üns: Hakk'a yaklaşmanın özü. Bazen de ilahî mertebenin güzelliğinin eserini kalpte görmeyi anlatmak için kullanılır; bu celâlin cemâlidir. Bu mertebeye ulaşan kimse, her şeyin Hakk'ın katından tam bir hikmete göre meydana geldiğini görür. Abdürrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fî işârâtı ehli'l-ilhâm,- Tasavvuf Sözlüğü*, çeviren, Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 84.)

[343]. Vird-Evrâd. Günlük dualar, düzenli bir şekilde belli zamanlarda okunmak üzere âyet, hadis ve ermişlerin sözlerinden derlenmiş dualar, ahzâb, hizb, ezkâr, zikir. Her tarikatın kendine özgü bir evrâdı vardır. Bu dualar günün ve gecenin belli saatlerinde topluca veya ferden yüksek veya alçak sesle okunabilir. (Uludağ, a.g.e., s. 523- 524.)

[344]. Lâhût: Eşyaya sirâyet eden bir hayat olup bunun mahalli nâsuttur. Saf vahdete de Lâhût denir. (Uludağ*, a.g.e*., s. 303.)

[345]. Murâkabe: Denetleme, gözetleme, dikkati belli bir noktaya toplama. Tasavvufta; a-Bir kulun "Hak teala bütün hâl ve hareketlerimi bilmektedir" şeklinde bir şuur ve idrak içinde olması, b-Kalbi, ona zarar veren şeylerden korumak, Allah her an beni görüyor, kalbime bakıyor anlayışı içinde olmak, c-Feyz beklemek. (Uludağ, *a.g.e.,* s. 344.)

[346]. Hâtır (çoğulu, havâtır): İnsanın içine gelen hitap, iç âlemde duyulan ses, alınan mesaj. Bu mesaj Allah'tan, melekten, şeytandan ve nefisten olabilir. Allah'tan gelen hitâba hâtır-ı Hak, melekten gelene ilham, şeytandan gelene vesvese, nefsten gelene hevâcis ve hadisu'n-nefs denir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 212.)

[347]. Vukûf: Durmak, bilmek demektir. Tasavvufta; sâlikin ısrar, dikkat ve özenle belli hususlar üzerinde durması, onları kavramaya çalışmasıdır. Nakşîbendîlere göre üç önemli vukûf vardır: Vukûf-ı kalbî, vukûf-ı adedî, vukûf-ı zamânî. 1-Vukûf-ı kalbî.

Nakşîbendiye'nin râbıta, zikir, murâkabe, hıfz-ı nisbet ve sohbet-i şeyh gibi altı esasından biridir. Sâlikin her çeşit bağdan; bilinen, düşünülen, hâtır ve hayalden geçirilen her türlü fikir, hayal ve histen uzak durup tam bir teveccühle kalbine yönelmesine, sonra basîret gözüyle kalbin hakikatine bakışını yoğunlaştırmasına ve bu suretle kalbinde İlâhî sırların zuhûr etmesini beklemesine denir. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 525.)

[348]. İlm-i ledün: Mutasavvıflar bütün ilimlerin Allah katından geldiğine inanırlar. Ancak şer'î ve zâhirî ilimler melek ve Rasûl aracılığı ile gelir. İlham ise aracısız olarak doğrudan Hak'tan gelir. Onun için ilhâma ilm-i ledün denilmiştir. Bu ilim kişiye özgü mahrem bir bilgidir. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 245-246.)

[349]. Cezbe: Tasavvufta İlâhî inayetin gereği olarak Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine yaklaştırmasıdır. Cezbu'l-ervâh: Velîlerin ruhlarını Allah'ın kendine çekerek onlara zikir ve vuslatın hazzını tattırması. Hakk'ın ruhları yüceltmesi. Cezbeye tutulan velîlere meczûb (cezbeli) adı verilir. Cezbe hâlindeki sâlik sorumlu ve yükümlü sayılmaz. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 117.)

[350]. Himmet: a-Bir kemâl hâlini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün rûhânî güçleriyle birlikte kalbin Hakk'a yönelmesi, b-Hâlis ve iyi niyet. İsâbetli ve sıhhatli karar her şeyden önce gelir, c-Ermiş kişilerin maksadı hâsıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren gücü. Erlerin himmeti dağları yerinden oynatır. Pirler dervişlerini himmetleriyle terbiye ve idare ederler. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 227.)

[351]. İtikaf: Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme demektir. Bilhassa Ramazan ayının son on gününde câmide maksûre denilen yerlere kapanıp ibadetle vakit geçirmek.

[352]. İhram: 1-Hacıların Kâbe'yi tavaf için Mekke hâricinde örtünmeğe mecbur oldukları dikişsiz bürgü. 2-Arapların büründükleri büyük yün çarşaf. 3-Sedire veya yere serilen yün yaygı.

[353]. Kerâmet: Tasavvufta peygamberlik iddiasıyla ilgisi olmaksızın bir kişide hârikulâde bir hâlin zuhûr etmesidir. Eğer kendisinden bu hâl zuhûr eden kimse amel-i sâlih sahibi değilse o hârikulâde hâl istidrac adını alır. Peygamberlerden zuhûr eden hârikulâde hallere mûcize denir. Kerâmet Hakk'ın velîsine bir ikramıdır. Kerâmet iki çeşittir: 1-Mânevî ve hakîki kerâmet: İlimde, irfânda ve adamlıkta gösterilen üstün meziyetler, hasletler, fazîletler. "En büyük kerâmet, kişinin kötü huyunu bırakıp iyi huy

edinmesidir.”, “İstikamet, kerâmetten üstündür.” 2- Kevnî ve sûrî kerâmet: Uzun mesafeyi kısa zamanda alma, az gıdayı çoğaltma, su üzerinde yürüme, ateşte yanmama gibi. Sûfîler bu tür kerâmetlere fazla önem vermez, bunun mekr-i İlâhî olmasından korkarlar. Kerâmeti çocukları uyutan haşhaşa veya onları eğlendiren oyuncaklara benzetirler. Velî kemâle erdikçe kerâmeti azalır. (Uludağ, *a.g.e*., s. 283.)

[354]. Hayz-ı ricâl: Tasavvufta sâlikin cezbeye kapılarak ve vecde gelerek kendinden geçmesi, bu yüzden hayız gören kadınlar gibi Allah’ın huzuruna çıkamaması hâli. Bazı mutasavvıflar kerâmetleri ve hârikulâde halleri de bir eksiklik olarak değerlendirir ve bu hallere de erlerin hayzı derler. (Uludağ, *a.g.e*., s. 216.)

[355]. Vird, evrâd: Günlük dualar, düzenli bir şekilde belli zamanlarda okunmak üzere âyet, hadis ve ermişlerin sözlerinden derlenmiş dualar, ahzâb, hizb, ezkâr, zikir. Her tarikatın kendine özgü bir evrâdı vardır. Bu dualar günün ve gecenin belli saatlerinde topluca veya ferden yüksek veya alçak sesle okunabilir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 523.)

[356]. “Onlar: “Benlik sevgisi doldu” dediler” cümlesi, yazma nüshada yoktur.

[357]. Burada Hz. İbrahim (a.s.) ın atıldığı ateşin, **“Ey ateş, İbrahim’e serin ve esenlik ol”** (Enbiyâ 21/69) emr-i ilahisiyle gül bahçesine dönmesine işaret edilmektedir.

[358]. İsbât: Sâlikin alışkanlıklarından gelen vasıflarını ortadan kaldırması mahv, yerine ibadetin hükümlerini koyması isbattır. O halde kötü amel ve davranışlarını yok edip yerine iyilerini koyan, mahv ve isbatı gerçekleştirmiş olur. Kelime-i tevhîdin “lâ ilâhe (ilâh yoktur)” kısmına nefy, “illallah” kısmına isbat denir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 253.)

[359]. Tefrîd: Sâlikin zahirini mal ve mülkten, bâtınını karşılık bekleme anlayışından arındırması, yaptığı her şeyi sırf Hak rızası için yapması, makam ve hâl sahibi olma düşüncesini hatır ve hayalinden dahi geçirmemesidir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 342)

[360]. Kurtum: Usfur otu tohumu.

[361]. Burada **«Yürüyüşünde tabiî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.»** mealindeki (Lokmân sûresi, 31/19) âyetine işaret edilmiştir.

Çünkü insan vücudu kalp ile onu evirip çeviren (Mukallib; Allah teala) arasında perde olmuştur. Şu halde vücut, erkân ve enâniyyet kedurâtından temizlendiğinde gönül dostunu bulur. Hakk’ın yakınlığı (üns) ve huzuru nûr

üstüne nûr olur. Daha önce bahsedilen nurlar ona, Hakk'ın cezbeleriyle gelir.

9-Bazen mücerred olup, iki cihanı seyrederim. Bu toprağı, suyu bırakıp havada yok olurum.

Zâkirin himmeti düşük olmamalı yani keşif ve kerâmetlere takılıp kalmamalı. Kerâmetin erkeklerin hayzı (hayz-ı ricâl) olduğunu bilmelidir. Allah'ın zikrinden başka dua ve evrâd ile meşgul olmayıp ancak farz ve sünnet namazları kılmalıdır. O kadar çok zikretmelidir ki lafzın sureti dilinden düşüp eseri kalbine, oradan ruhuna, ruhundan da sırrına gitmelidir. Böylece onun kalbi Allah'tan başka her şeyden (mâsivâ) temiz, ruhu özgür ve sırrı mukaddes olup zikrettiği (Hakk'a) ulaşmalıdır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dâimî zikir melekût âleminin hayret verici gerçeklerinin anahtarı ve lâhût makãmının yakınlığıdır. Dâimî zikir, sadece dil ve kalp ile yapılan zikir değildir. Bilakis, zikredenin daima kendi kalbine bağlı kalması ve onun hizmetkârı olması lazımdır. Böylece kalbini halka meyletmekten ve düşmanlıktan, geçmiş ve gelecek düşüncelerinden muhafaza etmesi; işlerini idare edip düzene koymakla ilgili düşüncelerden korumuş olmasıdır ki, sonuçta hâli temiz ve sâde olsun. Her zaman dikkatini Hak tealaya yöneltip (murâkabe) O'nun yüce huzurunda emrine hâzır olsun. O'nun zikri ve fikriyle dolu olsun. Zâkir, şeytanî ve nefsanî dürtüleri (havâtır) giderip Allah'ın zikri cilâsıyla kalbine cilâ vermelidir. Hatta kalp temizliğinden (tasfiye) önce İslâm inanç esaslarına ve namaz bilgilerine yoğunlaşıp diğer aklî ve hissî meselelerle meşgul olmamalı ve onlara ilgi duymamalı şeytanî ve nefsanî dürtüleri giderip huzur ve murâkabeye ermelidir.

Lüzumsuz ve faydasız şeylere bakmakla (manevî olarak) tozlanmışsan, "Lâ ilâhe" zikrinin her şeyi kalpten söküp atmasına muhtaçsın. Ta ki her şeyin sahibinin müşâhadesinde her şeyi kaybettiğinde, "Lâ ilâhe"nin her şeyi sürüp çıkarmasında rahat bulursun ve "İllallah" kelimesinin isbatına kavuşursun. Tekrar ism-i zât (Allah) ile zevk ve lezzet alırsın. İşte o zaman "Allah bes, bâki heves" (Allah her hususta sana yeterli, geri kalanın gelip geçici hevesler) olduğunu bilirsin.

5-Hakikatı bilmez o sûfî ki hevâsına mağlup olmuş; seslerin en çirkini *aş* ve *fasülye* söyler.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Harflerin zikri, dil ile yapılan zikirdir. Daimî zikrin ilk mertebesi olan o zikirde huzur yoktur. Daha sonra gönül dil ile uyumlu olur ve Allah'ın zikri dilden kalbe

geçip kalbî zikir olur. Bu zikir huzurdur ki devamlı zikrin ikinci mertebesidir. Bundan sonra o huzurdan, zikrolunana (mezkûr) gâib olup bu zikir sırrî olur. O zikir gaybettir ki daimî zikrin üçüncü mertebesidir.

Çünkü bir kimse eskilerin ve yenilerin bildiği bütün ilimleri öğrense bile, ömrünün son anında hiçbir bilgi ona fayda vermeyip hepsi aklından çıkıp gider. Eğer bir kimse huzura erişmiş bir ruha sahip olup Hakk'ın gerçek birliği âlemine (daire-i vahdet) ayak basmış olsa, o Hakk'ın gerçek birliği olan huzurdur ki ölüm hâlinde onunla kalıp ona yardımcı olur. Öyleyse her zaman dikkatli bir şekilde kalbin hâllerini (vukuf-ı kalbî) bilmek lâzımdır. Çünkü Hakk'a yakınlığın huzurunu bulmak her ârife gereklidir.

Allah'ı zikir dilde sürekli yapılmakla kalbe intikal eder. Orada çalışıp gayret etmekle sırra ulaşır ve zikir ehli Allah'tan başka her şeyden (mâsivâ) geçer. **"Bu, Allah'a** (göre) **güç değildir."** (İbrahim, 14/20) İrfân tâliplisi zikir ehli, zikre devam ederek o kadar Allah'ı çok zikreder ki, dilin zikri kalbin zikri olur. Kalbin zikri sırrın zikri olur. Sırrında zikreden zâkir, ünsî olup ünsînin zikri de zikr-i kudsîde son bulur.

Dâimî zikrin neticelerini, manevî dalış ve kavrayışını (istiğrâk), (istiğrâk halinde iken meydana gelen) hallerini ve yüceliklerini bildirir.

Nitekim su ile ateş bir araya geldiğinde söndürme sesi işitilir. Aynı şekilde zikir ateşinin, o zikir sahibinin vücudunu yıkma, diğer şeyleri sürüp çıkarma ve yakma sesleri gelir. Bundan sonra zikir ateşi onun diğer âzâlarına geldiğinde, ona kendi vücudunun kısımlarından değirmen sesi, deniz dalgalarının sâhilde çıkardıkları çarpma sesi, nehir sularının büyük taşlar ile çarpışma sesi, kuvvetli rüzgârların ağaç yapraklarında çıkarttığı hışırtı sesi, büyük ateşin kuvvetli rüzgârla tutuşması sesi, şiddetli gök gürültüsünden doğan yıldırımların sesi ve bunların benzeri büyük gürültüler gelip her birinde binlerce zevk ve safâ bulur. Bu seslerin sırrı şudur ki; insan vücudu yerde, gökte ve ikisinin arasında bulunan kesif ve latif cevherin karışımından meydana gelmiştir. Bahsedilen sesler bu özlerin zikirleri ve tesbihleridir. O zikirleri kendi vücudunda bulan kimse muhakkak ki, Hak tealayı her lisan ile zikretmiş olur.

"Lâ ilâhe illallah" kalplerin mıknatısıdır. "Allah" zikri ruhların mıknatısıdır. "Hû" zikri sırların mıknatısıdır. Kalp, ruh ve sır, bir hokka içindeki sadefte bulunan bir inci gibidir ya da bir oda içindeki kafeste bulunan bir kuş gibidir. Hokka ve ev kalbe, sadef ve kafes ruha, inci ve kuş ise sırra misaldir. Nitekim eve girmedikçe kafese ulaşamadığın gibi, kafese ulaşmadıkça kuşu alamazsın. Bunun gibi, kalbe girmeyen ruha ulaşamaz.

Ruha ulaşamayan ise sırra eremez. Kalpler âlemine girdiğinde şüphesiz ki ruhlar âlemine erişirsin. Oradan da sırlar âlemine varırsın. Şu halde, kalbin kapısını "Lâ ilâhe illallah" anahtarı ile açıp ruhun kapısını "Allah" lafzı ile açarsın. Sır kuşunu "Hû" kurtumuyla terbiye edersin. Çünkü "Hû" demek, o kuşa tane serpmektir.

Zâkirin himmeti düşük olmamalı yani keşif ve kerâmetlere takılıp kalmamalı. Kerâmetin erkeklerin hayzı (hayz-ı ricâl) olduğunu bilmelidir. Allah'ın zikrinden başka dua ve evrâd ile meşgul olmayıp ancak farz ve sünnet namazları kılmalıdır. O kadar çok zikretmelidir ki lafzın sureti dilinden düşüp eseri kalbine, oradan ruhuna, ruhundan da sırrına gitmelidir. Böylece onun kalbi Allah'tan başka her şeyden (mâsivâ) temiz, ruhu özgür ve sırrı mukaddes olup zikrettiği (Hakk'a) ulaşmalıdır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Zikir ehli, Allah'ı zikir hâlinde iken hangi edepler ile edeplenmelidir? İlk önce kalıbını ve kalbini bütün meşguliyetlerden uzak ve boş tutmalıdır. İkinci olarak tövbe için ya gusletmeli ya da abdest almalıdır. Üçüncü olarak iki rekat abdestle şükür namazı kılmalıdır. Dördüncü olarak hoş kokulu temiz ve tenha bir mekân bulmalıdır. Beşinci olarak o mekânın karanlık bir köşesinde itikaf ihramını asıp bir seccâde kadar yer kesip hasır ve kilim üzerinde bir seccâde sermelidir. Altıncı olarak o serili seccâde üzerinde kıbleye dönüp bağdaş kurmalı, ellerini dizlerinin üzerine koyup içinden (sessizce) zikretmelidir. Yedinci olarak gözlerini kapayıp bâtınî hislerini açmaya yönelmelidir. Sekizinci olarak şeyhinin hayalini göz önüne getirip himmet istemek için muhabbetle onun rûhâniyetine bağlanmalıdır. Dokuzuncu olarak geceleri ibadetle, gündüzleri oruçla geçirmelidir. Onuncu olarak aşırı açlık ve tokluktan kaçınıp hayvanî yağ olmamak şartıyla, yağlı yemeklerden normal miktarda yemelidir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Harflerin zikri, dil ile yapılan zikirdir. Daimî zikrin ilk mertebesi olan o zikirde huzur yoktur. Daha sonra gönül dil ile uyumlu olur ve Allah'ın zikri dilden kalbe geçip kalbî zikir olur. Bu zikir huzurdur ki devamlı zikrin ikinci mertebesidir. Bundan sonra o huzurdan, zikrolunana (mezkûr) gâib olup bu zikir sırrî olur. O zikir gaybettir ki daimî zikrin üçüncü mertebesidir.

Allah'ın zikri, her derde devâ, başka şeylerin zikri ise belâdır. Kim Allah'ı zikrederse, Allah da onu zikreder. Allah'ın zikri, kalp gözünün (basiret) nuru ve ruhun ganimetidir. Allah'ın zikri ile meşgul olmak, hâlleri güzelleştirmektir. Hak tealayı unutanın kalbi karanlıkta kalır. Hak tealayı

çokça zikredenin kalbinden faydasız şeyler (mâsivâ) yok olup gider. Devamlı zikredenin kalbi uyumaz. Zikri Allah olanın fikri de Allah olduğu için gönlü uyanık (âgâh) olur. Allah'ın zikrine devam etmek, Allah dostlarının âdetidir. Ruh ve canın gıdasıdır.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dâimî zikir melekût âleminin hayret verici gerçeklerinin anahtarı ve lâhût makãmının yakınlığıdır. Dâimî zikir, sadece dil ve kalp ile yapılan zikir değildir. Bilakis, zikredenin daima kendi kalbine bağlı kalması ve onun hizmetkârı olması lazımdır. Böylece kalbini halka meyletmekten ve düşmanlıktan, geçmiş ve gelecek düşüncelerinden muhafaza etmesi; işlerini idare edip düzene koymakla ilgili düşüncelerden korumuş olmasıdır ki, sonuçta hâli temiz ve sâde olsun. Her zaman dikkatini Hak tealaya yöneltip (murâkabe) O'nun yüce huzurunda emrine hâzır olsun. O'nun zikri ve fikriyle dolu olsun. Zâkir, şeytanî ve nefsanî dürtüleri (havâtır) giderip Allah'ın zikri cilâsıyla kalbine cilâ vermelidir. Hatta kalp temizliğinden (tasfiye) önce İslâm inanç esaslarına ve namaz bilgilerine yoğunlaşıp diğer aklî ve hissî meselelerle meşgul olmamalı ve onlara ilgi duymamalı şeytanî ve nefsanî dürtüleri giderip huzur ve murâkabeye ermelidir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Harflerin zikri, dil ile yapılan zikirdir. Daimî zikrin ilk mertebesi olan o zikirde huzur yoktur. Daha sonra gönül dil ile uyumlu olur ve Allah'ın zikri dilden kalbe geçip kalbî zikir olur. Bu zikir huzurdur ki devamlı zikrin ikinci mertebesidir. Bundan sonra o huzurdan, zikrolunana (mezkûr) gâib olup bu zikir sırrî olur. O zikir gaybettir ki daimî zikrin üçüncü mertebesidir.

6-Görünürde şehvet ise de; mânâda Halil (İbrahim)'in ateşi gibi gül bahçesidir.

Zâkir dâimî zikir ile öyle bir makãma ulaşır ki kalbine Hakk'ın katından gelen bilgiler (ilm-i ledünnî) açılıp onlara sarılır ve onlardan lezzet alır. Eğer kendisine Hakk'ın cezbesi erişmediyse o ilimler ile kalır, ileriye gidemez. Fakat Hak teala sâdık zâkire doğru yolu gösterip onu o ilimlerden alır ve kendi muhabbetine çeker. Böylece zâkir bu en büyük nimet ile Hakk'ın ilim deryasının dalgaları (benzeri) olan ledünnî ilimler ile meşgul olmaktan vazgeçer. Bu muhabbet caddesinden ayrılmayıp huzur yoluna gider. Dâimî zikir ile öyle bir makãma erişir ki, ona şöyle denilir; "Artık zikretme! Ta ki zikrolunanın (mezkûr) seni nasıl zikrettiğini **[233/a]** göresin. Çünkü sen zâkir değilsin. Ebediyyen zikrolunansın (mezkûr). Fakat vücudun perdesinden zikrolunan olduğunu bilemiyordun."

Zâkir, dâimî zikir ile Allah'ın zikrinde kendini tamamen kaybedip vücudundan fenâ bulursa, o zaman dil ile zikri terk edip kalbiyle zikirde sürekli huzur içinde müstağrak olur. Şu halde zâkirin kalbi dil ile zikirde karmakarışık ve düzensiz olduğundan, dil ile zikirden öyle bir mertebe yasaklanır ki nice aylar ve yıllar onun diline Allah'ın zikri gelmez, ancak namaz içinde gelir, zâkirin bu makama eriştiğinin alâmeti budur ki Allah'ın zikri onun sırrına erişmiş olsun. Onun sırrına zikrullah o zaman vâsıl olur ki, o zikretmekten çıktığında Allah'ın zikri onun diline iğne uçları gibi batar veya bütün yüzü dil olup ondan akan nûr ile Allah'ı zikreder bir halde bulunsun. Ne zaman ki zâkirin vakti sâfî ve temiz olursa, o kalbinde bir yardım eli (himmet) bulur ki onunla gayb âleminden (manevî gerçekler) alabilir. Kendi hislerinden her kurtulduğunda öyle şiddetli sesler işitir ki neredeyse kulak zarı parçalanacak gibi olur. İsteği dışında bir feryâd ile secdeye düşer ve orada Hakk'ın lutfu ona yetişir. İstidadı kadar onu dünyadan tecrîd eder ki, onun bedeni dayansın ve ölmesin. Nitekim **"Onun işittiği kulağı olurum"** işaretiyle, **"Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır"** (Bakara, 2/257) müjdesiyle **"İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsustur"** (Kehf, 18/44) âyeti buna açıklık getirmektedir. **"Bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir."** (Cuma, 62/4)

. Bu cümle yazma nüshada bulunmamaktadır.

. Huzur: Hâzır olma, huzurda bulunma. Tasavvufta; a-Vahdet makãmı, b-Hakk'ın huzurunda bulunma ve kendinden geçme. Halktan gâib olan Hakk'ın huzurunda bulunur. c-Huzûr-ı kalb: Kalbin, saflık sâyesinde gözden gâib olan sevgilisinin yanında hâzır olması. Huzur-ı Hak: Sâlikin Hakk'ı kalbinde hâzır bulması. (Uludağ, *a.g.e.,* s. 234.)

. Gâib, gayb: Görünmeyen, örtülü, gizli anlamlarındadır. Tasavvufta, a-Duyu organları ve akıl ile bilinemeyen varlıklar ve bunların bulundukları âlem, manevî ve rûhânî âlem, b-Hakk'ın kendisinden değil, senden gizlediği şeyler. (Uludağ, *a.g.e*., s. 189.)

. Vücud: Varlık, buluş. Tasavvufta; a-En mükemmel anlamdaki vecd hâli, Hakk'ı bulma, erme. Sâlik, beşeriyetinden tam olarak fânî olunca Hakk'ı bulur. Zîra hakikat sultânı tecellî edince, benlikten eser kalmaz, b-Varlık, insanın kendinde bir varlık görmesi, kibir. "*Senin vücudun öyle bir günahtır ki, başka hiçbir günah onunla mukayese edilemez."* Zîra gerçek varlık, Hakk'ın varlığıdır. Bizimki iğreti, hatta hayalîdir. Vücud-ı Mutlak: Mutlak varlık. Vücud-ı baht: Sırf ve hâlis varlık. Vücud-ı Hakiki: Gerçek varlık.

Vücud-ı küllî: Üniversal varlık. Vahdet-i vücud: Yegâne varlık. Bu deyimler Hakk'ın mutlak varlığına işaret eder. Vücud-ı mukayyed: Hakk'ın mutlak varlığının tecellîsi ile hâsıl olan çok sayıdaki şeylerin varlığı. (Uludağ, *a.g.e*., s. 524.)

. Mücerred: Yalnız, tek. Hâlis, saf, katışıksız, karışık olmayan. Tek başına.

. İstiğrâk: Gark olmak, dalmak, batmak. Tasavvufta, ilahî sevginin istîlâsı altında sevgiliyi temâşâ ederken sâlikin kendisi, maddî âlem ve mâsivâ hakkında hiçbir his, idrak ve şuûra sahip olmaması. Bu halde bulunana müstağrak denir. İstiğrâk hâlindeki bir sâlik, suya atılan ve batan taş gibidir. İlahî muhabbet ummanında ve vahdet denizinde öyle batmış ve yok olmuştur ki, geride bir eser ve nişan bırakmamıştır. (Uludağ, *a.g.e.,* s. 258.)

. Cevher: Bir şeyin özü, esası. Tasavvufta: İlahî (Rahmânî) nefes, küllî heyûla ve bundan belirip ilahî kelime ile varlık kazanan mevcut. (Uludağ, a.g.e., s. 116.) Felsefede: Varlığı kendinden olan, var olmak için kendi dışında başka bir şeye muhtaç olmayan varlık. Allah›a inanan filozoflar iki çeşit cevher kabul etmişlerdir. Yaratıcı cevher, Allah. Yaratılmış cevher, madde, ruh. Allah›ı cevher olarak vasıflandırmak noksan bir anlayıştır. Çünkü cevher Allah›ın sıfatlarından «kıyam binefsihî: varlığı kendinden olan» sıfatını belirtebilir. Allah›ı sıfatları ve isimleriyle tanımak icab eder. Maddeci filozoflar cevher olarak yalnız maddeyi kabul ederler. Oysa madde Allah›ın yarattığı âlemlerden sadece biridir. Fizik ilmi maddenin enerjiye ve enerjinin maddeye dönüştüğünü göstermiştir. Madde de enerji de belli kanunlara bağlıdır. Kanun varsa kanun koyucu da vardır. Madde ve enerjiye hakim olan ve kanunları koyan, madde ve enerjiyi yaratan Allah›dır. (Osmanlıca Türkçe Sözlük, İnternet.)

. Cezbe: Celb etme, çekme. Tasavvufta, ilahî inayetin gereği olarak Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine yaklaştırması. (Uludağ, *a.g.e*., s.117.)

. Akik: Meşhur ve kıymetli olup ekseriya kırmızı renkte olan ve yüzük gibi şeylere takılan taş.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Zikir ehli, Allah'ı zikir hâlinde iken hangi edepler ile edeplenmelidir? İlk önce kalıbını ve kalbini bütün meşguliyetlerden uzak ve boş tutmalıdır. İkinci olarak tövbe için ya gusletmeli ya da abdest almalıdır. Üçüncü olarak iki rekat abdestle şükür namazı kılmalıdır. Dördüncü olarak hoş kokulu temiz ve tenha bir mekân bulmalıdır. Beşinci olarak o mekânın karanlık bir

köşesinde itikaf ihramını asıp bir seccâde kadar yer kesip hasır ve kilim üzerinde bir seccâde sermelidir. Altıncı olarak o serili seccâde üzerinde kıbleye dönüp bağdaş kurmalı, ellerini dizlerinin üzerine koyup içinden (sessizce) zikretmelidir. Yedinci olarak gözlerini kapayıp bâtınî hislerini açmaya yönelmelidir. Sekizinci olarak şeyhinin hayalini göz önüne getirip himmet istemek için muhabbetle onun rûhâniyetine bağlanmalıdır. Dokuzuncu olarak geceleri ibadetle, gündüzleri oruçla geçirmelidir. Onuncu olarak aşırı açlık ve tokluktan kaçınıp hayvanî yağ olmamak şartıyla, yağlı yemeklerden normal miktarda yemelidir.

Zâkirin himmeti düşük olmamalı yani keşif ve kerâmetlere takılıp kalmamalı. Kerâmetin erkeklerin hayzı (hayz-ı ricâl) olduğunu bilmelidir. Allah'ın zikrinden başka dua ve evrâd ile meşgul olmayıp ancak farz ve sünnet namazları kılmalıdır. O kadar çok zikretmelidir ki lafzın sureti dilinden düşüp eseri kalbine, oradan ruhuna, ruhundan da sırrına gitmelidir. Böylece onun kalbi Allah'tan başka her şeyden (mâsivâ) temiz, ruhu özgür ve sırrı mukaddes olup zikrettiği (Hakk'a) ulaşmalıdır.

. Sırr: Ruh gibi insan bedenine tevdî edilen bir lâtîfe. Kalp, ruh ve sır sıralamasında sır ruhtan sonra gelir ve ondan daha latiftir. Kalp marifet, ruh muhabbet, sır temâşâ mahallidir. (Uludağ, a.g.e., s. 430.

. Gaybet: Kendini kaybetme, kendinden geçme. Tasavvufta, Hak'tan gelen feyz ve tecellînin çokluğu ve kuvveti sebebiyle sâlikin çevresinin ve bizzat kendisinin ne yaptığını fark edemeyecek şekilde kendini kaybetmesi. Halktan ve nefsinden gâib olan Hak ile hâzır olur, yani onun huzurunda bulunur. (Uludağ, *a.g.e*., s. 189.)

. Cezbe: Tasavvufta İlâhî inayetin gereği olarak Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine yaklaştırmasıdır. Cezbu'l-ervâh: Velîlerin ruhlarını Allah'ın kendine çekerek onlara zikir ve vuslatın hazzını tattırması. Hakk'ın ruhları yüceltmesi. Cezbeye tutulan velîlere meczûb (cezbeli) adı verilir. Cezbe hâlindeki sâlik sorumlu ve yükümlü sayılmaz. (Uludağ, *a.g.e*., s. 117.)

. Himmet: a-Bir kemâl hâlini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün rûhânî güçleriyle birlikte kalbin Hakk'a yönelmesi, b-Hâlis ve iyi niyet. İsâbetli ve sıhhatli karar her şeyden önce gelir, c-Ermiş kişilerin maksadı hâsıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren gücü. Erlerin himmeti dağları yerinden oynatır. Pirler dervişlerini himmetleriyle terbiye ve idare ederler. (Uludağ, *a.g.e*., s. 227.)

. Vukûf: Durmak, bilmek demektir. Tasavvufta; sâlikin ısrar, dikkat ve özenle belli hususlar üzerinde durması, onları kavramaya çalışmasıdır. Nakşîbendîlere göre üç önemli vukûf vardır: Vukûf-ı kalbî, vukûf-ı adedî, vukûf-ı zamânî. 1-Vukûf-ı kalbî.

Nakşîbendiye'nin râbıta, zikir, murâkabe, hıfz-ı nisbet ve sohbet-i şeyh gibi altı esasından biridir. Sâlikin her çeşit bağdan; bilinen, düşünülen, hâtır ve hayalden geçirilen her türlü fikir, hayal ve histen uzak durup tam bir teveccühle kalbine yönelmesine, sonra basîret gözüyle kalbin hakikatine bakışını yoğunlaştırmasına ve bu suretle kalbinde İlâhî sırların zuhûr etmesini beklemesine denir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 525.)

. İlm-i ledün: Mutasavvıflar bütün ilimlerin Allah katından geldiğine inanırlar. Ancak şer'î ve zâhirî ilimler melek ve Rasûl aracılığı ile gelir. İlham ise aracısız olarak doğrudan Hak'tan gelir. Onun için ilhâma ilm-i ledün denilmiştir. Bu ilim kişiye özgü mahrem bir bilgidir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 245-246.)

. Murâkabe: Denetleme, gözetleme, dikkati belli bir noktaya toplama. Tasavvufta; a-Bir kulun "Hak teala bütün hâl ve hareketlerimi bilmektedir" şeklinde bir şuur ve idrak içinde olması, b-Kalbi, ona zarar veren şeylerden korumak, Allah her an beni görüyor, kalbime bakıyor anlayışı içinde olmak, c-Feyz beklemek. (Uludağ, *a.g.e.,* s. 344.)

. Hâtır (çoğulu, havâtır): İnsanın içine gelen hitap, iç âlemde duyulan ses, alınan mesaj. Bu mesaj Allah'tan, melekten, şeytandan ve nefisten olabilir. Allah'tan gelen hitâba hâtır-ı Hak, melekten gelene ilham, şeytandan gelene vesvese, nefsten gelene hevâcis ve hadisu'n-nefs denir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 212.)

. Vird-Evrâd. Günlük dualar, düzenli bir şekilde belli zamanlarda okunmak üzere âyet, hadis ve ermişlerin sözlerinden derlenmiş dualar, ahzâb, hizb, ezkâr, zikir. Her tarikatın kendine özgü bir evrâdı vardır. Bu dualar günün ve gecenin belli saatlerinde topluca veya ferden yüksek veya alçak sesle okunabilir. (Uludağ, a.g.e., s. 523- 524.)

. Lâhût: Eşyaya sirâyet eden bir hayat olup bunun mahalli nâsuttur. Saf vahdete de Lâhût denir. (Uludağ*, a.g.e*., s. 303.)

. Üns: Hakk'a yaklaşmanın özü. Bazen de ilahî mertebenin güzelliğinin eserini kalpte görmeyi anlatmak için kullanılır; bu celâlin cemâlidir. Bu mertebeye ulaşan kimse, her şeyin Hakk'ın katından tam bir hikmete göre meydana geldiğini görür. Abdürrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fî işârâtı*

ehli'l-ilhâm,- Tasavvuf Sözlüğü, çeviren, Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 84.)

. İtikaf: Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme demektir. Bilhassa Ramazan ayının son on gününde câmide maksûre denilen yerlere kapanıp ibadetle vakit geçirmek.

. Kurtum: Usfur otu tohumu.

. Burada **«Yürüyüşünde tabiî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.»** mealindeki (Lokmân sûresi, 31/19) âyetine işaret edilmiştir.

. İsbât: Sâlikin alışkanlıklarından gelen vasıflarını ortadan kaldırması mahv, yerine ibadetin hükümlerini koyması isbattır. O halde kötü amel ve davranışlarını yok edip yerine iyilerini koyan, mahv ve isbatı gerçekleştirmiş olur. Kelime-i tevhîdin "lâ ilâhe (ilâh yoktur)" kısmına nefy, "illallah" kısmına isbat denir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 253.)

. Tefrîd: Sâlikin zahirini mal ve mülkten, bâtınını karşılık bekleme anlayışından arındırması, yaptığı her şeyi sırf Hak rızası için yapması, makam ve hâl sahibi olma düşüncesini hatır ve hayalinden dahi geçirmemesidir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 342)

. "Onlar: "Benlik sevgisi doldu" dediler" cümlesi, yazma nüshada yoktur.

. Burada Hz. İbrahim (a.s.) ın atıldığı ateşin, **"Ey ateş, İbrahim'e serin ve esenlik ol"** (Enbiyâ 21/69) emr-i ilahisiyle gül bahçesine dönmesine işaret edilmektedir.

. Hayz-ı ricâl: Tasavvufta sâlikin cezbeye kapılarak ve vecde gelerek kendinden geçmesi, bu yüzden hayız gören kadınlar gibi Allah'ın huzuruna çıkamaması hâli. Bazı mutasavvıflar kerâmetleri ve hârikulâde halleri de bir eksiklik olarak değerlendirir ve bu hallere de erlerin hayzı derler. (Uludağ, *a.g.e*., s. 216.)

. Vird, evrâd: Günlük dualar, düzenli bir şekilde belli zamanlarda okunmak üzere âyet, hadis ve ermişlerin sözlerinden derlenmiş dualar, ahzâb, hizb, ezkâr, zikir. Her tarikatın kendine özgü bir evrâdı vardır. Bu dualar günün ve gecenin belli saatlerinde topluca veya ferden yüksek veya alçak sesle okunabilir. (Uludağ, *a.g.e*., s. 523.)

. İhram: 1-Hacıların Kâbe'yi tavaf için Mekke hâricinde örtünmeğe mecbur oldukları dikişsiz bürgü. 2-Arapların büründükleri büyük yün çarşaf. 3-Sedire veya yere serilen yün yaygı.

. Kerâmet: Tasavvufta peygamberlik iddiasıyla ilgisi olmaksızın bir kişide hârikulâde bir hâlin zuhûr etmesidir. Eğer kendisinden bu hâl zuhûr eden

kimse amel-i sâlih sahibi değilse o hârikulâde hâl istidrac adını alır. Peygamberlerden zuhûr eden hârikulâde hallere mûcize denir. Kerâmet Hakk'ın velîsine bir ikramıdır. Kerâmet iki çeşittir: 1-Mânevî ve hakîki kerâmet: İlimde, irfânda ve adamlıkta gösterilen üstün meziyetler, hasletler, fazîletler. "En büyük kerâmet, kişinin kötü huyunu bırakıp iyi huy edinmesidir.", "İstikamet, kerâmetten üstündür." 2- Kevnî ve sûrî kerâmet: Uzun mesafeyi kısa zamanda alma, az gıdayı çoğaltma, su üzerinde yürüme, ateşte yanmama gibi. Sûfîler bu tür kerâmetlere fazla önem vermez, bunun mekr-i İlâhî olmasından korkarlar. Kerâmeti çocukları uyutan haşhaşa veya onları eğlendiren oyuncaklara benzetirler. Velî kemâle erdikçe kerâmeti azalır. (Uludağ, *a.g.e*., s. 283.)

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Harflerin zikri, dil ile yapılan zikirdir. Daimî zikrin ilk mertebesi olan o zikirde huzur yoktur. Daha sonra gönül dil ile uyumlu olur ve Allah'ın zikri dilden kalbe geçip kalbî zikir olur. Bu zikir huzurdur ki devamlı zikrin ikinci mertebesidir. Bundan sonra o huzurdan, zikrolunana (mezkûr) gâib olup bu zikir sırrî olur. O zikir gaybettir ki daimî zikrin üçüncü mertebesidir.

Nitekim **Cüneyd-i Bağdâdî** (rh.a.) hazretlerinin huzuruna âlimlerden on altı kişi irşâd olmak için geldiklerinde, onlara kelime-i tevhîdi telkin edip her birini başka bir yerde tek başına halvete koydu. O tarz üzere bir hafta geçtikten sonra onlara: "Kalbinizde ne buluyorsunuz?" dediğinde "Dünya sevgisini buluyoruz" dediler. Onlara: "Dünya ve içindekilerin sevgisini kalbinizden atın. Dünyanın şeref ve lezzetlerini tamamen unutup terk ediniz" diye tembih etti. Bir hafta daha geçtikten sonra onlara: "Kalbinize ne geldi?" diye sorduğunda "Ancak âhiret sevgisi geldi" dediler. Yine onlara "Onu da terk ediniz" diye tembih etti. Bir hafta daha geçtikten sonra: "Kalbinize ne doldu?" dediğinde onlar: "Benlik sevgisi doldu" dediler. Bu sefer onlara: "Varlığınızı da terk ediniz" diye tembih etti. Bunun üzerine bir hafta geçtikten sonra onlara "Kalbinizi ne aldı?" dedi. Onlar: "Ancak Allah'ın muhabbeti aldı" diye cevap verdiler. Bunun üzerine onlara ism-i celâli (Allah) telkin ederek on gün devam etmelerini söyledi. Böylece kırk gün olunca Hazret-i Cüneyd onlara gelip "Kalbinizde ne kaldı?" dediğinde onların hepsi: "Kalbimizde mâsivâ mahvoldu. Ancak yüce Allah kaldı" dediler. Hazret-i Cüneyd onlara dua edip demiştir ki: "Ona devam ediniz. Artık muradınızı aldınız. Nereye isterseniz gidiniz. Kurtuluşa erdiniz. Bundan sonra bu işe yatkın olup size uyanları, size teslim olanları böyle irşâd ediniz."

Daimî zikrin eseri gönülden ruha ulaşıp zikredenin ruhu olur. Manevî bir hilâfetle gönül tahtında oturup maddî (zâhiri) ve manevî (bâtınî) hislerine hükmetmekte güçlü ve kãbiliyetli olur. Kötülükleri emreden nefis, zorbalık ile sahip olduğu güç ve iktidardan indirilip temiz ruha mahkum edilir. Onun her emrine hazır olur. Daimî zikrin eseri ruhtan sırra ulaşırsa, zikir erbâbı ârif ve kâmil olur. Sürekli zikrin eseri, gönülden bütün âzâlara gelip özellikle el ayak gibi vücut âzâlarında etkisini gösterdiğinde; bütün vücut organları atardamarlar gibi harekete geçer. Bu halde o zâkiri bekleyen büyük bir tehlike vardır ki nefsi kendini beğenip zikir ve virdini giderek azaltır. Öyle olur ki birdenbire geri dönüp geldiği gibi geriye gider.

İkinci manevî dalış ve kavrayış (istiğrâk) şudur ki; bu istiğrâktan sonra zikredenin (zâkir) başının üstünden daire benzeri bir fıskiye açılıp oradan onun üstüne karanlık ve sıkıntı (zulmet) iner ki, o vücud karanlığı ve sıkıntısıdır. Bundan sonra ateş iner ki o, zikrin nurudur. Bunun ardından huzur ve yakınlık iner ki o, gönül ve can huzurudur. Bundan sonra ona manevî yakınlık duyguları (üns vâridâtları) ve kudsî nurlar gelir ki onlar, Hak tealanın ikramı ve rahmetidir.

Her sultanın hükmü belli bir yerde nihayete ulaşır. Ancak "Lâ ilâhe illallah" sultanı, hükmü evvelkilerin ve sonrakilerin hepsine geçerli olan bir vâlidir. O, ezelîlerin en ezelîsinden ve ebedîlerin en ebedîsine sâbit ve hükmü geçerli kalandır. Kimi kendi isteğiyle ve severek, kimi zorla ve istemeden onun hükmüne mahkûm olur. Çünkü Hak teala halkı karanlık tabiatlarında adaletiyle yaratıp lütfuyla onlara kendi nurunu serpmiştir. Bu nurdan nasibi olanlar, iki cihan saadetini ve göz nurunu elde etmiştir. İşte ne olduysa o zaman olmuştur. Kime o nurdan isabet etmişse o, fazîletler âleminden olmuştur. O nurdan nasiplenmeyen ise, adalet âleminde kalmıştır. Bahsedilen nur, sûretleri ve maddî varlıkları (suver ve eşbah) şâmil değildir. Belki o, hidâyetten ibarettir ki kalplere nâzil olur. Eğer tefrîd semasından tevhid güneşi kalp dünyasına parlayıp doğarsa, nefsin âdetleri onunla yok olup beşerî (yönü ile alâkalı) karanlık açılır. Ve **"yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlandı"** (Zümer, 39/69) âyetinin ışığıyla yaratılmışların saflar hâlinde "Lâ ilâhe illallah" sancağının altında toplandığı görülür.

Zâkir dâimî zikir ile öyle bir makãma ulaşır ki kalbine Hakk'ın katından gelen bilgiler (ilm-i ledünnî) açılıp onlara sarılır ve onlardan lezzet alır. Eğer kendisine Hakk'ın cezbesi erişmediyse o ilimler ile kalır, ileriye gidemez. Fakat Hak teala sâdık zâkire doğru yolu gösterip onu o ilimlerden

alır ve kendi muhabbetine çeker. Böylece zâkir bu en büyük nimet ile Hakk'ın ilim deryasının dalgaları (benzeri) olan ledünnî ilimler ile meşgul olmaktan vazgeçer. Bu muhabbet caddesinden ayrılmayıp huzur yoluna gider. Dâimî zikir ile öyle bir makãma erişir ki, ona şöyle denilir; "Artık zikretme! Ta ki zikrolunanın (mezkûr) seni nasıl zikrettiğini **[233/a]** göresin. Çünkü sen zâkir değilsin. Ebediyyen zikrolunansın (mezkûr). Fakat vücudun perdesinden zikrolunan olduğunu bilemiyordun."

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Dâimî zikir melekût âleminin hayret verici gerçeklerinin anahtarı ve lâhût makãmının yakınlığıdır. Dâimî zikir, sadece dil ve kalp ile yapılan zikir değildir. Bilakis, zikredenin daima kendi kalbine bağlı kalması ve onun hizmetkârı olması lazımdır. Böylece kalbini halka meyletmekten ve düşmanlıktan, geçmiş ve gelecek düşüncelerinden muhafaza etmesi; işlerini idare edip düzene koymakla ilgili düşüncelerden korumuş olmasıdır ki, sonuçta hâli temiz ve sâde olsun. Her zaman dikkatini Hak tealaya yöneltip (murâkabe) O'nun yüce huzurunda emrine hâzır olsun. O'nun zikri ve fikriyle dolu olsun. Zâkir, şeytanî ve nefsanî dürtüleri (havâtır) giderip Allah'ın zikri cilâsıyla kalbine cilâ vermelidir. Hatta kalp temizliğinden (tasfiye) önce İslâm inanç esaslarına ve namaz bilgilerine yoğunlaşıp diğer aklî ve hissî meselelerle meşgul olmamalı ve onlara ilgi duymamalı şeytanî ve nefsanî dürtüleri giderip huzur ve murâkabeye ermelidir.

Bazı evliyâ, bahsedilen nurları tertip edip sıralamaya koymuşlardır. Her nurun rengini yedi latifeden bir latifenin sırrı bilmişlerdir. Zikreden kişi (zâkir) nefsin nurunun rengini, bulanık duman rengi; kalbin nurunun rengini, temiz gök mavisi; ruhun nurunun rengini, kırmızı akik; sırrın nurunun rengini, sâde sarı; **[230/b]** sırrın sırrının nurunun rengini, saf beyaz; hafînin nurunun rengini, saf siyah; ahfânın nurunun rengini saf yeşil olarak görüp hepsini başının üstünden iner vaziyette bulmuştur. Eğer zikreden kişi (zâkir) bu makãmların nurlarının birinde kaldıysa; renkler, şekiller ve cihetlerden münezzeh olan Allah'ın zamana sığmayan ve bütün nurların altında kaybolduğu kuşatıcı nurundan mahrum olur. O nur, nur-ı Muhammedî'dir ki, onu kuşatıcı ilâhî nûr zanneden hata eder. Çünkü onu müşâhade eden zikir erbâbında henüz idrak ve şuur vardır. Ne zaman ki idrak ve şuurdan geçip vücudu kendinden alınırsa, işte o zaman kendisine ilâhî tecellîler ihsan olunur.

ALTINCI FASIL

Marifet yolunun altıncı esası olan tam fikrin aslı, mahiyeti, özellikleri, faydaları ve keyfiyetini beş madde ile açıklar.

Birinci Madde

Fikir ve zihin uyanıklığı (firâset) ile kalbi muhafaza edip korumayı bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ın yarattıklarındaki eşsiz güzellikleri düşünmek (tefekkür) ve her şeyde O'nu hatırlamak (tezekkür), O'nu tanımaya ve bilmeye götürür. Nitekim Hak teala Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur: **"Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler."** (Âl-i İmrân, 3/191) **"Şüphesiz bütün bunlarda, düşünen bir toplum için ibretler vardır."** (Ra'd, 13/3) **"Bu misalleri insanlara, düşünsünler diye veriyoruz."** (Haşr, 59/21)

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) ise şöyle buyurmuştur: "*Bir saat tefekkür etmek, bir yıl ibadet etmekten daha hayırlıdır."* Ve buyurmuştur ki; *"Kalbine Allah düşüncesi dolanın her hâlinde yardımcısı Allah'tır."* Ve buyurmuştur ki: *"Hak tealanın yarattıklarını düşününüz. Fakat O'nun yüce zâtını düşünmeyiniz. Çünkü ona güç yetiremezsiniz."* Ve buyurmuştur ki: "*Mü'minin fîrâsetinden sakınınız. Çünkü o, Allah'ın nuru ile bakar."*

Allah dostları (evliyaullah) demişlerdir ki; "Müjdeler olsun o kimseye ki Hakk'ın zikri ve düşüncesi kendi hâlidir ve kalbi Allah'ın hârici her şeyden boşalıp temizlenmiştir, az bir tefekkürü uzun ibadetler gibi olmuştur. Tefekkür gibi ibadet yoktur, tefekkürde manevî lezzet çoktur."

Beyt

Fi'l-fikri indî, ke'l-visâli halâvetun
Eltezzu zevkan bi'l-ma'ânî ve eştefî

Beyt(in tercümesi)

Kanaatimce tefekkür, vuslat gibi tatlıdır. Mânâların derinliğinde zevklenir, şifâ bulurum.

Hakk'ın zâtını tefekkür eden zındık olur. Kudret ve hikmetini tefekkür eden sıddîk olur. Mü'minin kalbine doğan zannı, sözüne firâset olarak yansır.

Tefekkür, gönül âlemini aydınlatan bir lambadır ki, akıl iyi ve kötüyü ayırt etmede ona muhtaçtır. Tefekkür, gönülde olan marifeti vâridâta hazırlamadır. Kalbi gaflet denizine düşüp boğulmaktan muhafaza etmedir. Tefekkür, hâlin faydalarının gelebilmesi için kalbi temizlemedir. Celâl sahibi yüce Allah'ın denetim ve gözetiminin (murâkabe) başlangıcıdır. Tefekkür, hakikat ağaçlarının bahçesi **[236/b]** ve ince mânâ nurlarının doğuş yeridir. Tefekkür, eşyanın hakikatlerinin aynası ve ince mânâların terazisidir. Tefekkür, hikmet pınarlarının kaynağı ve marifet cevherlerinin madenidir. Tefekkür, hikmet kuşlarının kafesi ve ibret nazarının tecrübesidir.

Tefekkür, mânen gelen düşünce ve duyguların ruhudur, -nâdiren olsa da- yapılan kötülüklerin ayıplayıcısıdır. Tefekkür, arzu edilen marifeti istemek ve Mevlâ'nın yüce delilleri ile neşelenmektir. Tefekkür, gönülde hazır duruma getirilmiş gaybı, ruh ile görmektir. Tefekkürün heyecanı, hüzünlü sesler iledir. Tefekkürün neticesi, Allah'ın marifetinin âyetleridir. Tefekkürün neticesi, muhabbetullah sıfatıdır. Tefekkürle ruhların hareketi, saadet alâmetidir. Cisimlerin günahla hareketi, bedbahtlık alâmetidir.

Tefekkürle arzuları def etmek selâmet, taşkınlıkla onları elde etmeye çalışmak ise pişmanlıktır (melâmet). Meclislerin en şereflisi tefekkürle oturulan ve muhabbet deryâsından bir kâse içilendir.

Beyt

Erâke bi-fikrî fî-fu'âdî mümesselen
Ke-enneke lî nasîbün bi-külli mekânî

Beyt(in tercümesi)

Tefekkürle seni kalpte hazır bulurum. Sanki benim her yerde "alem"im sensin.

Firâsete gelince, o yâkîni keşf etmek ve firâset sırlarını görmektir. Firâset, zihnin kalbe hücum emesidir ki, zıddını uzaklaştırarak kalbi mahkûm eder. Firâset gönülde parlayan bir nurdur ki, eşyanın hakikatlerini aydınlatır. Murakabeye devam etmek, kalbi koruyup gözetmektir. Tefekkür, muhabbet ve marifet verir, anlayış ve firâset getirir.

Nazm

1-Murâkıb ol ki dem-i aşkdan eser bulasın
O mübtedâya derûnunda bir haber bulasın

2-Tulû‘-ı subh-ı sa‘âdet dilersen uyuma şeb
Sipihri dilde o mihri iyân seher bulasın
3-Irağa gitme sana gel ki sendedir her şey
Murâkıb ol ki derûnunda sen neler bulasın
4-Sipehri zîr kadem eyle tâ cihân göresin
Bu hâne sakfını geç tâ ki bir makar bulasın
5-Bülend-himmet ol ey dil sen öyle pervâz it
Ki beyda-ı feleki sende zîr-i per bulasın
6-Hayâl ü hᵛâbı koy ol pür-havâ-yı aşk ile hoş
Bu hâk ü âbı ko kim dilde çok şerer bulasın
7-Şarâb-ı aşk içüp nefsden geç eyle safâ
Bu akl-ı kâsır ile tâ-be-key keder bulasın
8-Çok olsa şevk o kadar zevk-i vasl olur ki sudan
Ne denlü teşne isen lezzet ol kadar bulasın
9-Sen ehl-i gaflete esrâr-ı aşkı Hakkı dime
Ki aşk sözlerini dilde çün şeker bulasın

Günümüz Türkçesiyle

1-İyice murakabe et ki aşk ateşinden eser bulasın. O başlangıca dair içinde bir haber bulasın.

2-O saadet sabahına doğmak istersen, geceleri uyku ile geçirme. Gönül şehrinde parlayan dolunayı, seher vakti apaçık bulasın.

3-Uzağa gitme, sana gel ki her şey sendedir; İyice murakabe et ki içinde, sen neler bulasın.

4-Semâları ayağının altına al, ta ki cihanı göresin. Bu beden çatısını geç, ta ki barınacak yer bulasın.

5-Himmetin yüce olsun ey gönül! Sen öyle uç ki havalarda, feleğin yumurtasını kanadının altında bulasın.

6-Hayali ve uykuyu bırak da aşk rüzgârıyla hoşça dol. Bu toprağı ve suyu bırak ki gönülde çok neşe bulasın.

7-Aşk şarabını içip nefsinden geç, safâ eyle. Bu kısa akılla ne zamana kadar keder bulasın

8-İstek çok olursa, kavuşma zevki o kadar zevkli olur ki ne kadar susuz isen o kadar lezzet bulasın.

9-Hakkı! Sen gaflet ehline aşkın sırlarını söyleme; aşk sözlerini gönülde, şeker gibi tatlı bulasın.

İkinci Madde

Kalbe gelen düşüncelerin (havâtır) kaynağını, isimlerini, iyilik ve kötülüklerinin işaretlerini ve ölçülerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: kalbe gelen düşünceler (havâtır), manevî izler ve eserlerdir ki Hak teala onları kulunun kalbinde yaratıp ortaya koyar. O eser ve izler kulu, yapmaya ve yapmamaya sevk eder ve bütün düşünceler kalbe Hak teala katından inip gelir. Bu geliş ya vasıtalı ya vasıtasız olur; vasıtalı olan ya şeytan vasıtası ile olur veya tabiat aracılığı ile olur.

Eğer havâtır kalpleri evirip çeviren Allah'tan aracısız olarak gelirse, ona sadece hâtır derler. Bunun alâmeti, son derece sağlam ve hükmü kesin olup manevî hallerden bulunur. Bu hâtır, bir ibadet ve mücâhedenin arkasından gelirse, Allah'ın ikramıdır, hayır olur. Buna tevfîk, hidâyet, latîf ve inâyet denir. Nitekim Hak teala Kelâm-ı Kadîm'inde şöyle buyurmuştur: **"Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz."** (Ankebût, 29/69) **"Doğru yolu bulanlara gelince, Allah onların hidayetlerini artırır."** (Muhammed, 47/17)

Eğer hâtır, günah ve isyan arkasından gelirse o, ihanet içindir ki bu gelen şer olur. Buna hazelân, ıdlâl ve ukubet denir. Eğer hâtır, kalbe müvekkel melek vasıtasıyla gelirse -ki o, **[237/a]** kalbin sağ kulakçığı üzerinde yerleşmiştir- ona, mülhem, davetine ise ilham derler. Bu ilham ancak hayır olur. Bunun alâmeti, müteredddit olmaktır; zâhirî amellerden gelip çoğu kere ibadet ve günah yapmaksızın bulunmaktır.

Eğer hâtır, Âdemoğluna musallat olup kalbinin sol kulakçığına oturmuş bulunan şeytan vasıtasıyla gelirse, ona şeytanın vesvesesi (vesvâs-i hannâs), davetine ise vesvese derler. Bunun alâmeti odur ki kul, ıztıraplı ve kararsız olur; çoğu kere bir günahtan sonra meydana gelir. Allah'ı zikretmekle zayıflar ve azalır. Bu vesvese çoğunlukla şer olur. Zâkire galip gelirse iyilikten men eder yahut büyük günahlara sevk eder. Bunun alâmeti, kalbin onda korku içinde değil de neşe ve sevinç içerisinde olmasıdır. İhtiyatla olmayıp acele ile olur. Basîretle olmaz, kör akıbetiyle olur.

Eğer hâtır, kalbe, şehvetlere meyilli olan tabiat vasıtasıyla gelirse, ona nefis, davetine ise hevâ derler. Hevâ ancak şer olur. Bunun alâmeti, sağlam ve kat'î olup, zikir ile zayıflayıp azalmaz. Bir hâl üzere sâbit kalır, yok olmaz.

Hak tealadan vasıtasız olarak ve vasıta ile kalbe gelen iyi ve kötü düşüncelerin alâmetlerinin bilinmesi için dört ölçü konulmuştur:

Birinci ölçü budur ki kalbe gelen düşünceyi Allah'ın şeriatina arz edersin. Eğer o düşünce Allah'ın dinine uygun gelirse hayırdır. Eğer Allah'ın dinine uygun gelmiyorsa şerdir.

İkinci ölçü budur ki kalbe gelen düşünceyi bildikleriyle amel eden bir âlime ya da bir mürşid-i kâmile sorarsın. Eğer o düşünceye "iyi" derse, hayırdır, "kötü" derse şerdir.

Üçüncü ölçü budur ki kalbe gelen düşünceyi sâlih kişilerin işlediği amellere arz edersin. Eğer onu yapmakta sâlih kişilere uygunluk var ise hayırdır. Sâlihlerin amellerine uygun değil ise şerdir.

Dördüncü ölçü budur ki kalbe gelen düşünceyi nefsine ve hevâsına arz edersin. Eğer nefis Allah'tan korkar gibi, tabiî bir nefret ile ondan nefret ederse o hayırdır. Eğer nefis Allah'tan ümit eder gibi, tabiî bir meyil ile ona meylederse o şerdir. Çünkü hîleci ve düzenbaz nefis kendi tabiatıyla başbaşa kaldığında şiddetle kötülüğü emreder.

"Allah'ım! Bizi göz açıp kapayıncaya kadar, hatta ondan da az bir zaman içinde bile nefsimize bırakma!"

İsm-i Celâl (Allah) ateşi ile nefsi temizlenen zâkirin kalbi duru ve temiz olup bütün vesvese ve tuzaklardan kurtularak âzâd olur. Muhabbet ve marifet içeceğiyle dolup manevî yakınlık ve huzuru bulur. Çünkü Allah ismi öyle bir ateştir ki onu tekrar edenlerin kalbinde vesvese ve kötü düşüncelerden bir şey bırakmaz, hepsini yakar. Allah adı, bütün sıfatları kendi zâtında toplayan zâtın ismidir. Allah adı, mâsivâdan temizlenen kişinin, kendisiyle şeref ve kıymet bulduğu en büyük isimdir (ism-i a'zam).

Ârifin "bismillah" demesi, Allah'ın "ol" (kün) demesi gibidir. Bu öyle bir kelimedir ki gamı, elemi ve kederi giderir, zehiri etkisiz kılar. Bu şekavet dünyasında Allah kelimesi sadece bir isimdir; onu söyleyen, o vuslat diyarında ne rütbelere erişir?

Allah kelimesi bu mihnet yurdunda yalnızca bir isimdir; o muhabbet yurdunda söyleyenin hâli nasıl olur? Allah kelimesi bu kapıda kalanlara O'nun ismidir; manevî yakınlık (üns) meclisine gelenlere ne güzel şekil olur? Allah kelimesi seslenene (sadece) O'nun ismidir; yüce huzuruna gidip de O'ndan isteyenin durumu nasıl olur?

Allah her gâlibe galiptir. Allah şaşılacak işleri (garayib) icad edendir. Allah tealanın gücü ve saltanatı emsalsiz güzellikte (bedî')dir. Allah tealanın burhanı sanatkarâne (sânî')dir. Allah, kulunun ne yaptığını bilir ve ona çok yakındır. Allah onun fuâd ve kalbine gözcüdür.

Allah zorbaları kahredicidir. Allah gizli ve açık şeyleri bilendir. Allah'ı seven, O'ndan başka her şeyi (mâsivâ) unutur. Allah yoluna giden O'nu çabuk bulur. Allah tealaya **[237/b]** vâsıl olan O'nun himâyesinde kalır. Kim ki Allah'a müştâk olursa, O'nun manevî yakınlığını bulur. Allah'tan başka her şeyi (mâsivâ) terk edenin vakti Allah ile tertemiz olur.

Nazm

1-Ol ki matlûb-ı dil ü cândır karîb-i dildir ol
Lâkin andan bî-haberdir dil aceb gâfildir ol
2-Menzil-i cânânı dil hâricden eylerken taleb
Cân içinde buldu anı ana kim menzildir ol
3-Cân tene meyl ü ta'allukla tenezzül eylemiş
Rûh-ı insân emr-i Hak'dır sanma âb ü gildir o
4-Gerçi her dilden o genc-i zâta var bir gizli yol
Lîk bu benlik tılısm olmuş ana müşkildir ol
5-Gark-ı deryâ-yı vücûd olsa dil eyler seyr-i bahr
Seyr-i emvâc eyler ol kim sâkin-i sâhildir ol
6-Gayr-ı yem zann itdi kendin çün hevâya uydu mevc
Her hevâdan giçe ayn-ı bahrdır kâmildir ol
7-Âlemi yoğ eyle kim şems-i vücûdun zıllıdır
Zıldan i'râz eyleyen şemsi bulur fâzıldır ol
8-Levh-i dilden mahv kıl cümle nukûş-ı gayrı kim
Hak'dan özge her ne bilsen Hak değil bâtıldır ol
9-Hakkı Hak'dan gayri bir şey kalmasun kalbinde çün
Mâsivâdan kat' olur dil dostuna vâsıldır ol

Günümüz Türkçesiyle

1-Kim ki gönlü ve canı isterse; gönüle yakındır o. Lâkin gönül ondan habersizdir, nasıl gâfildir o?

2-Sevgili'nin yurdunu, gönül hariçten isterken. Can içinde buldu onu; çünkü ona menzildir o.

3-Can bedene meyledip ilgi duymakla tenezzül etmiş; insan ruhu Hakk'ın emridir. Sanma ki toprak ve kildir o.

4-Gerçi her gönülden O Zât'ın hazinesine gizli bir yol var. Lâkin bu benlik tılsım olmuş; ona pek zordur o.

5-Gönül, vücud deryasına dalsa, denizi seyreder. Sahile oturan ise dalgaları seyreder.

6-Kendini sahilden başka bir şey zannetti de, hevâya uydu dalga. Her hevesten geçse deryanın ta kendisidir, kâmildir o.

7-Âlemi yok bil ki varlık güneşinin gölgesidir. Gölgeden yüz çeviren, güneşi bulur; erdemlidir o.

8-Gönül levhasından başkalarına ait bütün nakışları sil. Hak'tan başka her ne bilirsen; hak değil, bâtıldır o.

9-Hakkı! Hak'tan başka bir şey kalmasın kalbinde. Çünkü mâsivâdan kesilen gönül, dostuna ermiştir.

Üçüncü Madde

Asılların aslı olan insan kalbinin muhafazasını beş esas hâlinde bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Kalbi muhafaza etmede hüsn-i nazar, tam bir gayret (bezl-i mechûd) ile tam bir dikkat ve itina (ihtimâm-ı tâm) lâzımdır. Çünkü kalbin hatarı bütün âzâlardan büyük olup tesiri çoktur. İşi son derece ince olup ıslahı çok meşakkatlidir. Korunmasında beş esasa riâyet etmenin gerekliliği muhakkaktır.

Birinci esas: Hak tealanın kulunun kalbinden haberdar olmasıdır. Nitekim kendi kelâmında; **"Allah, kalplerinizde olanı bilir."** (Ahzâb, 33/51), **"O, kalplerin içindekini bilmektedir."** (Mülk, 76/13) buyurmuş ve kalplerde olanı bilmesini ve haberdar olmasını söylemekle, insanları kötülüklere meyletmekten sakındırmak istediğini duyurmuştur. Çünkü gaybı bilen Allah ile muamele, çok tehlikeli bir iştir (emr-i hatîr). Kalbin edepli olması gerekir ki, onu evirip çeviren, her şeyi işitip gören Allah tealadır.

İkinci esas: Kalp Allah'ın nazargâhıdır. Nitekim bir hadis-i şerifte: "*Şüphesiz ki Allah teala sizin bedenlerinize ve suretlerinize bakmaz. O ancak sizin kalplerinize ve niyetlerinize bakar"* buyurulmuştur. Çünkü kalp, ancak Yüce Rabbimiz'in nazargâhıdır.

O kimsenin durumu ne acayiptir ki; halkın baktığı yüzünü, ayıp bir şey görünmesin diye, gayet büyük bir dikkatle kirlerden ve pisliklerden yıkayıp temizleyerek, bulabildiği şeylerle süsleyip güzelleştirsin de Allah'ın baktığı kalbini kötülüklerden boşaltıp süslemekte, yani hayvanî özellikleri temizlemekte ve meleklerin ahlâkı ile süslemekte özen göstermesin. Gizlenenleri bilen Allah'ın onda kötülükler ve ayıplar görmesine önem vermesin. Hatta kalbini öylesine kirler ve rezillikler, kötülükler ve suçlar ile doldurarak ihmal eder ki, insanlar onlardan birisini bilseler, hemen ondan yüz çevirip uzaklaşırlardı. Öyleyse en önemli dînî mesele, kalbi temizleyip güzelleştirmektir.

Üçüncü esas: Kalp, kendisine itaat edilen bir hükümdar ve ardından gidilen bir önderdir. Bütün âzâlar ona itaat ederler ve ona uyarlar. Şu halde hükümdar doğru yolda ise halk da doğru yolu bulur. Kendisine uyulan kişi düzgün ise ona uyanlar da düzgün olur. Nitekim bir hadis-i şerifte: "*Dikkat ediniz! Cesette bir et parçası vardır ki o iyi olduğunda bütün beden iyi olur. O kötü olduğunda bütün beden kötü olur. Dikkat edin! İşte o kalptir*" buyurulmuştur. Çünkü **[238/a]** bütün bedenin düzgün olması, kalbin düzgün olmasına bağlıdır. Öyleyse kalbin muhafazasına dikkat ve özen gösterip bu uğurda gayret etmek gayet önemli bir iştir.

Dördüncü esas: Gönül, insanın her güzel cevherinin ve her şerefli mânâsının mahzenidir. O insanî cevherlerin ilk başı, akıl ve hidayettir; en üstünü ise, iki cihan saadeti ve en değerli hazine olan Hak tealayı bilmektir. Sonra âhirete ait yücelikler elde etme kãbiliyetidir. Bundan sonra, düzgün niyeti ve doğru inancı, çeşitli ilimler ve sınıf sınıf hikmetler, güzel huyları ve değerli hasletleri elde etmek gelir.

Şu halde, böyle cevherler ve sırlar mahzeni, düşünceler ve fikirler kaynağı olan değerli (gönül) evini, kötü vasıflar olan manevî kirlerden, cehaletin âfetlerinden, şeytanın vesveselerinden koruyup gözetmek, hırsızlardan, yabancılardan ve bütün pisliklerden muhafaza etmek ve saklamak her şeyden daha mühim ve lüzumludur. Böylece o, türlü türlü ikramlarla nimetlenmiş olur. Birçok âfet ve kötülüklerden kurtuluş bulur. O yüce cevherlere kir ve pislik bulaşmamş olur. Hırsızlar onlara el süreememiş olur. "Bütün güç ve kuvvet Allah'ındır. Başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur."

Beşinci esas: Kalbin başka hiçbir âzâda olmayan beş hâli vardır ki birinci hâli ona dost ve düşman her şeyin gelmesidir. Mesela şeytanın vesveseleri kalp üzerinde pusu kurup yatar ve (hazır) bekler. Çünkü kalp vesvese ve ilhamın menzilindedir. İşte bu ikisinin davetinin karışıklığından onun yorgunluğu ve sıkıntısı son derece fazladır.

Kalbin ikinci hâli budur ki onun meşguliyeti diğer organların meşguliyetinden daha fazladır. Çünkü o, akıl ile hevânın birbiriyle kavga ve mücâdelesinin sahasıdır. Kalp sonsuza kadar bu iki padişâhın vuruşmasına ve bu iki askerin savaşına meydan ve mekân olmuştur. Şu halde böyle büyük bir savaştan habersiz olmak çok büyük bir eksikliktir. Böyle bir kaleyi hevâ gibi düşmandan korumak emniyet ve güven getirir. Allah'ın marifetine sebep olur.

Kalbin üçüncü hâli budur ki onun ârızaları hadsiz hesapsızdır. Çünkü havâtır-ı Hak kalbe ok gibi atılmaktadır. Belki hiç durmayan yağmur gibi

gece gündüz inmektedir. Kalbin havâtırdan korunması ve boş kalması mümkün değil, fakat zordur.

Çünkü kalp iki gözkapağı arasındaki göz gibi değildir ki, kapamakla rahat bulsun. Kalp, dişler ile iki dudak arasındaki dil gibi değildir ki susmak ile kurtulabilsin. Bilakis insan kalbi, düşünce ve fikir okları (sihâm-ı havâtır) için dikilen bir nişandır ki, hiçbir zaman ve hiçbir halde o oklardan kurtulamaz. Öyleyse kalbin havâtırdan korunması zor bir iştir, kolaylıkla olmaz.

Kalbin dördüncü hâli budur ki onun tedavisi ve ilâcı çok zor bir iştir. Çünkü görüşten uzak olduğu için ona bir hastalık bulaşmadıkça ne halde olduğu bilinmez. Şu halde dikkatli bir nazarla ve çokça riyâzet yapmadıkça kalbin muhafazası mümkün olmaz.

Kalbin beşinci hâli budur ki kalp dönmeye ve değişmeye (inkılâb) en yakın organ olduğundan, âfetler ona çok çabuk ulaşır. Kalp, kaynayan şeylerin değişiminden daha hızlı değişmektedir. Eğer gönülden, istemeden bir hata (zelle) meydana geldiyse, onun meydana gelmiş olması her şeyden daha zor ve güç bir durumdur ve bunun en aşağı derecesi kasvettir, Allah'tan gayrı şeylere (mâsivâ) meyil ve muhabbettir. En son derecesi ise küfür, sapkınlık ve yüce Rabbi inkârdır. Nitekim Hak teala Kur'ân'da şöyle buyurmuştur; **"Yine O'na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi onların gönüllerini ve gözlerini ters çevirirız ve onları şaşkın olarak azgınlıkları içerisinde bırakırız."** (En'âm, 6/110)

Onun için Allah'ın has kulları tam bir ihtimam ile gayret edip Hakk tealanın zikrini ve fikrini kendilerine âdet edinmişlerdir. Böylece Hakk'ın yardımıyla doğru yolu bulmuşlardır. Allah'tan gayrı her şeyden (mâsivâ) uzaklaşarak Hakk'ın huzur meclisinde dâimî kalmışlardır.

Nazm

1-Taşraya meyl itme ey dil sen de iste dilberi
İçeri gel sen de bul ol yâr-ı gâr-ı rehberi **[238/b]**
2-Dost ararsan dost O'dur kim senden ayrılmaz müdâm
Berg ü bârı cismi koy cân dilberinden ye beri
3-Cânda bul cânânı dolsun dil güzel efkâr ile
İki âlemden berî ol olma sen senden beri
4-Hüsn-i fânî alma satma aşk-ı bâkî fânîye
Bu iki nehri geç andan iç o bâkî kevseri
5-Sen ki ey dildâr-ı vâsi'sin o dildâra müdâm

Aramam bu cism ü cânı hânumânı serseri
6-Nakş-ı dilber perde-i cândır cihân dilberleri
Perdeyi ref‘ eyle seyr it hüsn-i rûy-ı dilberi
7-Hâmuş ol Hakkı gönül ahvâlin ızhâr eyleme
Sırrı ifşâ itme istersen selâmet bu seri

Günümüz Türkçesiyle

1-Taşraya meyletme ey gönül, kendinde iste dilberi. İçeri gel, sende bul; o can dostu rehberi.

2-Dost ararsan, dost odur ki senden ayrılmaz daima. Cismin meyvesini, yaprağını bırak da can dilberinden ye meyveyi.

3-Canda bul cânânı, gönlün güzel efkâr ile dolsun. İki âlemden uzak ol, kendinden ırak olma sen.

4-Geçici güzelliği alıp satma; bâkî güzelliği fânî ile değişme. Bu iki nehri geç; ondan iç ki, o bâkî kevserdir.

5-Sen ki ey gönül! Geniş bir mekânsın; o sevgiliye daima. Öyleyse, hânumân diye bu cismi ve canı, serseri serseri aramam.

6-Cihan dilberlerinin nakışları, canın perdesidir. Perdeyi kaldır da o dilberin yüzü güzelliğini seyret.

7-Sükût et Hakkı! Gönül hâllerini açıklama! Başın selâmet olsun istersen, sırrı ifşâ etme.

Dördüncü Madde

Kalbi korumanın, bedeni muhafaza etmekten daha mühim ve elzem olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsan dünyada iki şeye muhtaçtır. Onlardan biri, bedeni kötülüklerden koruyup selâmete erişmekte, diğeri kalbi kötülüklerden koruyup gerekli (manevî) gıdaları vermektir.

Çünkü her şeyin tabiatı gereğince sevdiği ve istediği, gıdası ve şifâsı ne ise onu bulmak gerekir. Hastalık ve helaki ise tabiatı gereğince (uzak durması gereken) şeylerden yasaklanıp ayrı kalmasıdır. Öyleyse kalbin gıdası, Mevlâ’nın muhabbet ve marifetine ulaşmaktır. Çünkü (halden hâle geçen şey demek olan) kalbin kendini halden hâle döndüreni (Mukallib) bilip bulması gerekir. Ona candan meyledip sevmesi gerekir.

Kıta

Yâ enîse'l-kulûbu fi'l-halvâti
Bike-me'va'l-vuhûşi fi'l-felvâti
Hamr-ı aşkın cihânı mest itmiş
Neşvetu'l-aşki etyabu'n-neşvâti

Kıta(nın tercümesi)

Ey kalplerin yalnızlıkta yoldaşı! Çöllerde vahşilerin sığınağı bile sensin. Aşk şarabın cihanı mest etti. Aşk neşesi, neşelerin en tatlısıymış.

Kalbin mahvolması ise O'ndan habersiz olması ve Allah'tan gayrı şeylere (mâsivâ) meyletmesidir. Nefsin boş isteklerine uyup sıkıntılar ve üzüntüler dünyası denizine dalmasıdır.

Kıta

1-Endîşe itme dilde koma fikri ey habîr
Zîrâ bürehnedir gönül endîşe zemherîr
2-Fikrin budur ki görmeyesin hiç elemle gam
Hâlâ ki fikirdir sana ser-çeşme-i zehîr
3-Endîşelerden içeri gel vecd ü hâli bul
Aşkın şarâbın iç ki huzûr idesin kesîr

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey (gerçeklerden) haberdar olan, endişe etme ve gönülde efkâr bırakma! Zira gönül çıplaktır, endişe ise pek soğuk.

2-Fikrin odur ki görmeyesin hiç elemle kederi. Oysa sana akan zehir çeşmesinin başı, hâlâ o fikirdir

3-Endişelerinden beri gel ve vecd hâlini bul! Aşkın şarabını iç ki çok huzur bulasın

Hakk'ın zikri ve fikri ile gönülden cehalet ve gaflet yok olup Allah'tan başka ne varsa hepsi kaybolur ve bu halde gönül bütün hastalıklardan ve dertlerden şifâ bulup kurtulur. Murâkabe ile manevî yakınlığa (üns) erişir. Allah'ın marifeti ve muhabbeti ile sonsuz hayatı bulur.

Beden, kalbin kalıbı ve zarfı olduğu için onu da korumak gerekir. Fakat bedeni koruma hususunda (fazla) dikkat ve özen gerekmez. Çünkü asıl olan ve kendisine hizmet edilmesi gereken, gönüldür. Beden ise ikinci derecede önemlidir ve esasen kendisi hizmetçidir. Gönül ehli kalbe önem vermeye özen göstermelidir. Çünkü o şerefli evin bakım ve onarımı gereklidir.

Kıta

1-Hâne-i kalbin imâret kıl ki vîrân hoş değil
Mâsivâ hâşâ ki dolsa kasr-ı Sultân hoş değil
2-Derd-i aşkı dilde hıfz it virme râh ağyâra kim
Günc-i vîrân içre gayri genc-i pinhân hoş değil

Günümüz Türkçesiyle

1-Gönül hânesini mamur kıl, virânelik hoş değil. Hâşâ mâsivâ dolsa, Sultân'ın sarayı bile hoş değil.

2-Aşk derdini gönülde muhafaza et, ağyâra yol verme. O harâbe içinde, artık hazine saklamak hoş değil.

Şüphesiz sırf vücuduna önem veren nefis ehli, ömürlerini boşa harcamışlardır. Gönüle önem veren gönül ehli ise kalp kâbesine doğru gitmişlerdir.

Nitekim hacıların bineği deve olduğu gibi, kalbin bineği de bedendir. Hacının develerine yem ve su verip tımarlarını yaparak hızlı sürmeyip onlara iyi bakması gerekir. Bu sayede o develer üzerinde zevk ve huzur alarak gideceği yere varır. Aynı şekilde irfân yolunun yolcusu da yeme-içmede ve uykuda orta bir yol üzere temizlik ve rahata ermek suretiyle bedeninin hakkını verip onu gözetmelidir. Böylece vücudunun sıhhatiyle kalbi zevk ve huzur alıp kavuşmak istediği yere gitmiş olsun.

Nitekim hac yolcusu, gece gündüz sadece devesinin hizmetiyle **[239/a]** meşgul olursa, Kâbe'ye ulaşamaz ve hacı olamaz. Aksine yolda zarar ve ziyana uğrar. Ebediyyen hasret ve pişmanlık içinde kalır. Bunun gibi irfân yolunun yolcusu da ömrünü sadece bedenini korumada ve nefsinin haklarını gözetmede harcarsa; yeme-içmede, uyumada, giyinmede, evlenmede ve ev edinmede nefsin ihtiyacından ziyade hazlarına yönelirse, hakkın marifetine vâsıl olamaz. Hasret çölünde pişman olup şaşkınlık ve pişmanlık içerisinde kalıp özlediği Kâbe'yi ziyaret edemez.

Bedenin dünyada üç şeye ihtiyacı vardır: Yiyecek, giyecek ve içinde yaşayacağı bir ev. Bedenin bu üç hakkını ve bunların gereklerini yeteri derecede ve dengeli bir şekilde vermek gerekir ki, beden korunmuş olsun. Açlık ve toklukta, soğuk ve sıcakta ve diğer durumlarda aşırıya gitmeyerek, sağlık ve sıhhatte kalsın. Kalp, onunla manevî olgunluk elde edebilsin. Onun için irfân yolunun yolcusu, çok ve çeşitli yiyecekler tatmaktan çekinip rengârenk elbiseler ile süslenmekten uzak durur. Her zaman kalbini kötü huylardan temizlemeye gayret edip güzel huylar ile süslemeye özen gösterir. Bolluk içerisinde yaşamayı terk edip ölmeyecek kadarına kanaat

eder. Kalplerin gıdası olan marifet ve muhabbet ile gıdalanıp ruhu hayat bulur.

Bedenin gıdası gereğinden fazla olursa zarardır. Fakat kalbin gıdası ne kadar fazla olursa, o kadar faydalı ve güzeldir. Çünkü Hak teala bütün dünyayı insan için, insanı da kendi marifet ve muhabbeti için yaratmıştır. Şu halde, nefsini bilmek suretiyle kendi Rabb'ini bilen ve O'nun muhabbeti yolunda vücudunu feda edip giden, şüphesiz ki ömrünü yaratılış gayesine uygun bi şekilde geçirmiş ve Allah katında bitip tükenmeyen bir devlete ermiştir. Allah'ın has kullarının önderlerinden olup sıddıkiyet makamına gitmiştir.

Fakat kendi nefsini bilmediği için gerçek sevgili olan Allah'tan habersiz olan gâfil, O'nun muhabbetinden mahrum olur. Gelip geçici suretlere yönelip can u gönülden meylederek onların muhabbetleriyle dolar. Değerli ömrünün vakitlerini boşa harcayıp Hakk'ın ve halkın gazabına uğrar. Cehaletin karanlığında şaşkınlık ve hayret içinde kalır.

Kıta

1-Yâr istemez ki âşıkı ağyâra yâr ola
Her lahza bir tereddüd ile bî-karâr ola
2-İster ki levh-i sâde ola nakş-ı gayrden
Peyveste kendi hüsnüne âyînedâr ola

Günümüz Türkçesiyle

1-Yâr istemez ki âşığı başkasına yâr olsun. Her an bir tereddütte kalıp, kararsız olsun.

2-İster ki sînesi başkasına ait nakışlardan arınmış olsun. Hep kendi güzelliğine ayna olsun.

Bütün insan cinsinin ahlâk ve sıfatlarının eksikliği kemâl yönünde iken ve insanın kendisi bile sıfatları gibi bir yok oluş ve kayboluş yeri iken, yine de insanlar birbirlerine bunca türlü meyil ve muhabbet, izzet ve rağbet ederler. İnsaf edelim ki Hak tealanın her sıfatı kemâlde, her ismi celâlde, her fiili hikmet üzere iken; herkese merhametiyle muamele ederken, O'na can u gönülden meyil ve muhabbet etmeyen, acaba ne şekil hayvan suretinde bir insan olabilir? Nasıl insan suretinde bir taş olabilir ki O'nun aşkı yolunda can ve baş ile gitmez? Meğer ki, **" O** (Allah) **onları sever, onlar da O'nu sever"** (Mâide, 5/54) müjdesini duymamış olsun.

Mesnevî

1-Ey ki sabret nîst ez-dünyâ-yı dûn
Sabr çun dârî zi-ni‘me’l-mâhidûn
2-Ey ki sabret nîst ez-nâz u na‘îm
Sabr çun dârî ez- Allâhi’l-kerîm
3-Ey ki sabret nîst ez-ferzend u zen
Sabr çun dârî zi Hayy-i zü’l-minen
4-Ey ki sabret nîst ez-pâk u pelîd
Sabr çun dârî ez ân k’în âferîd
5-Ey birâder to hemân endişe’î
Mâ-bekâyet ustuhân u rîşe’î **[239/b]**
6-Ger gulest endîşe-i to gulşenî
Ver boved hârî to hîme-i gülhenî
7-Her çi cuz aşk-ı Hudâ-yı ahsen est
Ger şeker hârîst ân cân kenden est

Nazm(ın tercümesi)

1-Ey, alçak dünyayı bırakmayıp ondan vazgeçemeyen? Sen (En iyi döşeyici) Allah’tan nasıl vazgeçebilirsin?

2-Naz ve nimetlerden vazgeçmeyen insan! Sen nasıl olur da Kerîm olan Allah’tan vazgeçebilirsin?

3-Ey kadın ve çoluk çocuktan vazgeçemeyen kişi! Nimet ihsan eden Hayy olan Allah’tan nasıl vazgeçebilirsin?

4-Temiz ve kirli olan her şeyden vazgeçemeyen kişi! Bütün bunları yaratan Allah’tan nasıl vazgeçebilirsin?

5-Ey kardeşim, sen sadece endîşe ve düşüncesin. Bundan başkası kemik ve sinirden ibarettir.

6-Düşüncen gül ise, gül bahçesisin. Şayet dikense düşüncen, külhanın odunusun.

7-Güzel olan Allah’ın aşkından gayrı ne varsa, şeker gibi tatlı da olsa ömür törpüsüdür.

Beşinci Madde

Kalbin âfetlerinin asıllarını, ilaçlarının çeşitlerini, isimlerini ve sıfatlarını özetle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yolunun yolcusu için en başta lâzım olan şey, Hakk’ın nazargâhı olan kalbini kötü

şeylerden temizleyip güzel şeyler ile süslemeye son derece dikkat edip özen göstermesidir. Kötü şeyleri oradan atıp güzel şeylerle kalbi süslemenin en kolay yolu, öncelikle kötü huyların dört esasından kalbin temizlenmesidir. O dört şey; hiç bitmek bilmeyen istekler (tûl-i emel), acelecilik, kıskançlık (hased) ve kibirdir. Çünkü bu dört esas, nefislere ve kalplere üzüntü verir. Kalp huzurunu bozar. Bunlar bütün âfetlerin ve hastalıkların anasıdır. İkinci olarak, bu kötülüklerin zıddı olan dört güzel huyla kalbini süslemelisin. Dört güzel huy; istek ve arzuları azaltmak (kasr-ı emel), işlerinde tedbirli olup akıllı davranmak ve acele etmemek (te'ennî), insanlara dürüst ve samimi davranıp nasihat etmek (nush) ve herkese karşı alçakgönüllü olmaktır (tevâzu). Çünkü bunlar kalbe kerâmet elbiseleridir. Maksûda erişmede, değerine paha biçilmez sebepler ve vesilelerdir.

Nefsin hiç bitip tükenmeyen istekleri (tûl-i emel); gurur ve tembelliğin kaynağıdır. Güzel işleri terk ettirir. Ölüm ve eceli unutturur. Çünkü Hak teala buyurmuştur ki: "*Ey Âdemoğlu! Ecelin, isteklerine gülmektedir. Benim hükmüm ve kazâm, sakınmana gülmektedir. Takdirim de tedbirine gülmektedir."*

Hâbîb-i Ekrem (s.a.v.) buyurmuştur ki: "*İsteklerinizi kısa (az) tutunuz, ecelinizi hazır biliniz."* Ve buyurmuştur ki: "*Dünya üç gündür. Biri geçmiş, yani dünkü gündür ki ondan elinde bir şey kalmamıştır. Biri gelecek, yani yarınki gündür ki ona kavuşup kavuşmayacağın belli değildir. Diğeri ise bugündür ki henüz içindesin. O henüz tükenmemiştir. O halde ömrün ancak (içinde) bulunduğun gündür. Onun kıymetini bil. Onun kıymeti tarif edilemeyecek kadar çoktur.*"

Denilmiştir ki: Dün gitti gelmez. Yarına güvenilmez. O halde bugünü ganimet bil, bu da gider kalmaz. Yine denilmiştir ki: Dünya üç saattir. Biri geçmiştir, hayaldir. Biri gelecektir. Ne hâl olacağı bilinmez. O halde an bu andır, saat bu saattir.

Beyt

Te'emmel ile'd-dunyâ tavîlen, ve lâ-tedrî
İzâ cenne leyluke, hel te'îşu ile'l-fecri

Beyt(in tercümesi)

Uzun uzun dünyayı düşün; anlayamazsın. Gecen karardığında sabaha erecek misin?

Gece ve gündüzün birbiri ardınca geçip gitmesiyle âhiret kazanılmaz. Sabaha yaparım düşüncesine sahip olan kurtuluşa eremez. Ömrünün senelerinin miktarı, ancak nefeslerin bittiği müddet kadardır.

Çünkü nefesler, insan ömrünün kısımları ve bölümleridir. Sen ancak günlerin sayısı kadarsın. Ömründen giden her gün, senin bir kısmını da alıp gider. Dünyaya ana karnından misafir gelmiş ve mezara gitmektesin. Nefeslerin yolun adımları, beldeler ve köyler sene ve ay olmuş, konup göçerek vatanına gitmektesin.

Denilmiştir ki dünya üç nefestir. Ancak bir tanesine sahipsin. Eğer irfân yolunun yolcusu isen isteklerini uzatma, her nefeste Hak ile ol. Şu halde, her zaman Hakk'ı düşünüp zikretmek, mâsivâyı unutup kendimizi denetlemek (murakabe), gönlümüzün derinliklerinde Hakk'a yakınlık kurmak hepimize gerekli bir iştir.

Çünkü bir ve her zaman diri olup kullarını çok seven Allah teala, o latif ve has varlığı ile bütün kalpleri gözetleyip denetlemektedir. Bu sebeple Allah düşüncesi kalbe gıda, ruha hayat ve cisme şifâdır.

Mesnevî

1-Zikr u fikret dâ'imâ Allâh bâd
Ârzûyet hazret-i ân şâh bâd
2-Bâş hâlî hîn zi-efkâr-ı cihân
Tâ ki fikr-i to Hodâ mâned hemân **[240/a]**
3-Fikrhâ-yı nâ-sezâ-yı nefs-i bed
Rûy-ı cân-râ hemçû kejdom mî-heled
4-Fikrhâ-yı fâsid-i dârü'l-gurûr
Mî-koned cân-râ zi-bezm-i dûst dûr
5-Ger tehî geştî zi-efkâr-ı cihân
Pur şodî ey dil zi-esrâr-ı nihân

Nazm(ın tercümesi)

1-Zikrin, fikrin hep Allah olsun. Arzun daima o Şah'ın huzuru olsun
2-Bu cihan düşüncesinden kurtul; yalnızca Allah fikri kalsın içinde.
3-Kötü nefsin yersiz düşünceleri akrep gibi canı sokar.
4-Bu dünyanın fâsid fikirleri, ruhu dost meclisinden uzak tutarlar.
5-Eğer dünya efkârından kurtulursan, gizli sırlarla dolarsın ey gönül!

Acelecilik, kalbe ıztırap veren büyük bir belâ ve ağır bir yüktür ki şeytanın sıfatıdır. Sonu pişmanlık ve yardımsız kalmaktır. Nitekim haberde

denilmiştir ki: "*Her işte düşünüp (temkin ve teennî ile) karar vermek Rahmân'dandır. Acele etmek ise şeytandandır.*" Ve denilmiştir ki: iki sıfatla gönüller ıztıraplı ve mahzundur. Birincisi bir şeyi haddinden fazla ve ısrarla istemek, ikincisi vakti belirli olan bir şeyi vaktinden evvel istemektir. Acelecilik, rezil ve aşağılık bir huydur. Gaflet ve şehvete yakınıdır. Yüce Hakk'ın huzuruna ve manevî yakınlığına engeldir.

Haset (kıskançlık), kötü ahlâkların en çirkini ve en kötüsüdür. Kalp hastalıklarının en acısı ve en zararlısıdır. Nitekim Hak teala Kur'ân-ı Kerîm'de; **"Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri** (başkasında olup da sizde olmayanı) **hasretle arzu etmeyin."** (Nisâ, 4/32) buyurmuştur. Hak teala kullarına lütfuyla şeytanın kötülüklerinden sakınmayı emrettiği gibi hasetçilerin kötülüklerinden de sakınmayı emredip **"Kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım"** (Felak, 113/5) buyurmuştur.

Habîb-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; "*Ateşin odunu yediği gibi, haset de iyiliklerin sevabını yiyip mahveder."* Şu halde haset öyle şiddetli bir azaptır ki iyiliğin ve cömertliğin düşmanı olup insana acı verir. "Hasetçiler mutlu olmaz" sözü gereğince hasetçinin kalbi, kin ve düşmanlıkla sıkıca bağlandığı için hayatın ve muhabbetin kaynağı olan Allah'ın manevî huzuru ile yakınlığından ve muhabbetinden kovulmuştur.

Kibir (kendini büyük görme), bütün ayıpların anası ve günahların en büyüğüdür ki, kötü ahlâkın kaynağı ve madenidir. Kalp âfetlerinin en ağırı ve en büyüğüdür. Kibirden kurtulan gönül, her hastalıktan uzak ve her kederden ayrı olur. Onun için mübarek evliyâlar, kibri giderme hususuna tam mânâsıyla himmet ederlerdi. Tevazu ve fakr yolunu seçerlerdi. Çünkü Hak teala; **"Allah büyüklük taslayan hiçbir zorbayı sevmez."**[362]

Kudsî hadiste ise şöyle buyrulmuştur: "*Büyüklük benim ridâmdır. Yücelik ise izârımdır. Kim bunlardan birisinde benimle mücâdeleye girerse, onu ateşime atarım."* Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) buyurmuştur ki: "*Hak teala bütün kötülükleri bir eve koyup kapısını da kibir eylemiştir."*

Bir kâmil zât şöyle demiştir: "İnsan bütün varlıklar içerisinde kendinden daha kötü birileri olduğunu zannettiği sürece o kibirli ve zorbadır. Kendisi için bir makãm ve hâl görmezse, o zaman mütevâzi kullar zümresine dâhil olur. Çünkü ahrârın[363] en başta gelen zenginliği, kendini hor ve hakîr görmektir."

Nitekim İbrahim bin Edhem (rh. a.) şöyle demiştir:

“Hayatım boyunca şu üç yerde çok fazla mutlu olmuşumdur. Birisi şudur: Bir tarihte bir gemiye binmiştim. O gemide şakacı bir Müslüman vardı. O adam gemidekilere şöyle dedi. Ben bir zaman Türkistan’da vahşi eşeklerin yularını böyle çekerdim. Bu esnada benim saçımı tutup başımı sallayarak beni alaya almıştı. İşte bundan bana büyük bir sevinç gelmişti.

Çünkü o maskara, o gemide herkesten hakîr beni bulmuştu. İkinci sevincim şudur: Bir mescid içinde hastalanmıştım ve bir yere gidememiştim. Oranın müezzini içeri geldi ve benden dışarı çıkmamı istedi. Güçsüzlüğümden dediğini yapamadım. Müezzin derhal beni ayağımdan tutup sürükleyerek mescidin dışına çıkardı. **[240/b]** İşte ondan öyle haz aldım ki sevincimden işim bitti. Üçüncü sevincim şudur: Bir gün bir duvar dibinde oturuyordum. Bir adam gelip bana: “Ey şeyh! İşte sana gül suyu!” diyerek üzerime bevl etti. Bundan bana o kadar sevinç geldi ki hiç öyle sevinmemiştim.”

Kısacası bir kimse, kendi nefsinin en büyük düşmanı olduğunu tecrübe ile yakinen bilse, ona hakaret ve aşağılama olduğunda sevinçli olacağını uzak görmez. O kimse ki, nefsini anlamayıp onu büyük dostu kabul ederse, bir kötülük ulaştığında onun saadet ve sevinç duyması imkânsızdır.

Bir kâmil şöyle demiştir: Eğer bütün insanlar beni kendi gördüğümden daha rezil etmek isteseler yapamazlar. Çünkü ben kendi nazarımda en aşağılardayım.

Muhakkak ki ashâb-ı kirâm, tâbiîn ve selef-i sâlihînin ahlâkı ve âdeti, bâtınî temizliğe ehemmiyet vermekti. Bedenin dış görünüşüne o kadar önem vermezlerdi. Onun için onlar ancak gönüllerinin temizlenip süslenmesinde tam bir fikir ve özen sahibi olarak ahlâklarını güzelleştirmişlerdi. Gönül temizliği ile manevî huzura erişmişlerdi. Dış temizliğe çok fazla önem vermeyerek manevî temizliğe gitmişlerdi.

Çünkü ashâb-ı kirâm ellerini yıkamak için sabun ve üşnân[364] bilmezlerdi. Ellerini mendil ile silmezlerdi. Onların mendilleri her zaman koltuk altları idi. Et yedikleri zaman parmaklarını kum ve toprak ile oğarlardı. Tahâretlerini taş ile yaparlar, çamurlu yollarda yalın ayak yürürlerdi. Hıristiyan sürahisinden abdest alırlar, mescidlerde çıplak zemin üzerinde çarık ile namaz kılarlardı.

Selef-i sâlihîn arpa ve buğday ekmeği yerlerdi. Hâlbuki harman döğen hayvanlar o hubûbât üzerine bevl etmiş olabilirlerdi. Devenin ve atın terinden çekinmezlerdi. Hâlbuki develer ve atlar pislik içinde çok yatarlardı. Ashâb-ı kirâm ve selef-i sâlihîn (r. anhüm)’den hiçbirisi necaset konusunun

inceliklerini sormamışlardı. Fakat şimdi sıra öyle bir zümreye geldi ki, onlar insana zor gelecek gevşekliğe (ruûnet) temizlik adını verip onu, dinin esası bilmişlerdir. İmandan olan pejmürdeliği pislik sanmışlardır.

Onlar dış görünüşlerinin süsüyle bir berber gibi uğraşırlar. İç dünyalarının kibir, hevâ, ucub, riyâ ve dünya sevgisi gibi pisliklerle dolmasına şaşırmazlar, onlardan nefret etmezler. Ancak bir kimse yağlı elini koltuk altına silse ya da taşlar ile tahâret yapsa veya kuru yerde yalın ayak yürüse ya da dinî yasaklara dikkat etmeyen birisinin kabından abdest alsa ya da hasır serili bir mescidde seccâdesiz namaz kılsa, ondan yüz çevirirler. Onun başına neler gelir, neler? Onunla birlikte olmaktan utanırlar. Onunla yemek yemekten nefret ederler.

Çünkü zamanımızda iş, tam tersi olmuştur. Öyleyse insanlardan uzak kalmak (uzlet) vacip mertebesine ulaşmıştır. Tam bir fikir (birliği) ile kalbini kötülüklerden temizleyip güzelliklerle süsleyen, her muradına kavuşmuştur.

Kalpten atılıp çıkartılacak kötü huylar

1-Kendini büyük görme (kibir)
2-Kıskançlık (haset)
3-İşlediği sevaplara güvenme (ucb)
4-Gösteriş (riyâ)
5-Cimrilik (buhl)
6-Lüzumsuz ve aşırı harcama (israf)
7-Bilgisizlik (cehl)
8-Allah'ın nimetlerini inkâr etme (küfrân-ı ni'met)
9-Allah'ın hükmüne râzı olmama (sahat-i kazâ)
10-Sabırsızlık (cez')
11-Sonunu kesin olarak iyi görmek (emn)
12-Allah'tan tamamen ümit kesmek (ye's)
13-Zalimleri sevmek (hubbu'z-zaleme) **[241/a]**
14-İyi işler yapanlara kin besleme (buğzu's-sâlihîn)
15-Kalbi sadece sebeplere bağlama (ta'lîku'l-kalbi bi'l-esbâb)
16-Makam, mevki sevgisi (hubb-ı câh)
17-Ayıplanma korkusu (havf-i zemm)
18-Övülme isteği ve sevgisi (hubb-ı medh)
19-Nefsin kötü isteklerine uyma (ittibâ'u'l-hevâ)
20-Körü körüne birilerine benzemeye çalışma (taklîd)

21-Sonu gelmeyen istek ve arzular (tûl-i emel)
22-Açgözlülük (tama‘)
23-Alçaklık ve rezilliğe katlanma (tezellül)
24-İntikam peşinde olma (hıkd)
25-Kuru gürültü, şamata (şemâtet)
26-Düşmanlık (adâvet)
27-Korkaklık (cübn)
28-Aşırı öfke ile hiçbir şeyden korkmama (tehevvür)
29-Merhametsizlik ve alış verişte aldatma (gadr)
30-Hâinlik (hıyânet)
31-Verdiği sözden cayma (hulf-ı va‘d)
32-Başkaları hakkında kötü zanda bulunma (sû-i zan)
33-Uğursuzluğa inanma (tıyere)
34-Arsızlık, utanmazlık (vikãhat)
35-Dünya işlerine üzülme (hüzn fî emri’d-dünya)
36-Dünya işlerinde korkma (havf-i fîh)
37-İşlerinde dürüst olmayıp karışık işler yapma (gışş)
38-Karışıklık ve dedikodu çıkartma (fitne)
39-Dalkavukluk (müdâhene)
40-Sırf insanlarla yakınlık kurma (üns be-mahlûk)
41-Onursuz ve vakarsız olma (hiffet)
42-İnatçılık
43-Yapılması gereken işlere lüzumsuz yere karşı çıkmak (temerrüd)
44-Hayrı az olmak (salef)
45-Dinî işlerinde samimi olmamak (nifak)
46-Aldatıcı sözlerle kurnazlık yapmak (cerbeze)
47-Ahmaklık, bönlük (gabâvet)
48-Şiddetli hırs, tamahkârlık (şereh)
49-Ne harama ne de helâle bir isteği olmak (humûd)
50-Israr etmek.

Kalbi süsleyip güzelleştiren güzel huylar:
1-Allah’a iman,
2-Ehl-i sünnet inancını benimsemek (itikãd-ı ehl-i sünne),
3-Alçakgönüllülük (tevâzu),
4-Din kardeşine doğru yolu telkin etmek (nasihat),
5-Allah’ı zikir,

6-Allah’ın nimetlerine şükür (minnet),
7-Sırf Allah rzası için ibadet etmek (ihlas),
8-Allah’ı görür gibi ibadet etmek (ihsan),
9-Cömertlik (sehâ),
10-Kendi ihtiyacı olduğu halde nimeti başkasına vermek (îsâr),
11-Kalbi dünya işlerinden uzaklaştırıp Allah sevgisi ile doldurmak (tasavvuf),
12-Dinî konularda tam istekli olmak (gayret),
13-Ahiret işlerinde başkalarına imrenmek (gıbta fî ameli’l-âhire),
14-Din ve akıl yönünden beğenilen davranışlar göstermek (mürüvvet),
15-Hiçbir karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek (fütüvvet),
16-Hakk’a uygun söz ve davranış (hikmet),
17-Allah’ın lütuf ve nimetlerini dile getirmek (şükür),
18-Allah’tan hoşnut ve memnun olmak (rızâ),
19-Başa gelen musibetlerde Allah’tan başkasına şikâyetçi olmamak (sabır),
20-Allah korkusu (havf minallah),
21-Allah’tan ümitli olmak (recâ minallah),
22-Kızdığına Allah için kızmak (buğz-ı fillâh),
23-Sevdiğini Allah için sevmek (hubb-ı fillâh),
24-Sebeblere tevessül ettikten sonra işin neticesini Allah’a bırakarak Allah’tan gelene râzı olmak (tevekkül),
25-Sabırlı kimseleri sevmek (hubb-ı hamûl),
26-Övgü ve yerginin, kişinin nazarında bir olması (istivâ-i medh u zem),
27-Nefisle mücâdele etmek (mücâhede),
28-Hakk’ı, isimlerinin suretleri olan âlemde temâşâ etmek (tahkîk),
29-Arzu ve istekleri kısa tutmak (kasr-ı emel),
30-Hakk’a yönelmek için her şeyden el etek çekmek (zühd),
31-Az da olsa hakkına râzı olmak (kanaat),
32-Ölümü hatırlamak (zikr-i mevt),
33-Tüm işlerini Mevlâ’ya havâle etmek (tefvîz),
34-Allah’ın emrine boyun eğmek ve hoşa gitmese bile O’ndan gelene itiraz etmemek (teslîm),
35-İlim elde etmek için mal mülk edinmek (temellük fî talebi’l-ilm),
36-Kalbin intikam duygusundan kurtulmuş olması (selâmetü’s-sadr ani’l-hıkd),
37-Yufka yüreklilik (rikkat),

38-Karşılıksız merhamet ve sevgi ile iyilik yapmak (şefkat),
39-Yiğitlik ve cesurluk (şecâat),
40-Yumuşak huyluluk (hilm),
41-Nezaket ve yumuşaklık (rıfk),
42-Güvenilirlik (emânet),
43-Verdiği sözde durmak (vefâü'l-ahd),
44-Sözünü yerine getirmek (incâzü'l-va'd),
45-İnsanlar hakkında iyi düşünmek (hüsn-i zan),
46-Hak yolunda metânet ve tam bir isabetle dosdoğru gitmek (rüşd),
47-Maksadına ulaşmak için çok çalışmak (sa'y),
48-İşlerini acele etmeden düşünerek yapmak (teennî fi'l-umûr),
49-Ahiret işlerine hemen başlamak (mübâderet fî ameli'l-âhire),
50-Utanma duygusu (hayâ),
51-Din işlerinde sabır ve metânet (salâbet fî emri'd-dîn),
52-İbadet etmek için uzun ömür istemek (irâdetu tûlü'l-hayâti fi'l-ibâdeti),
53-Öfkeyi yutmak (kazm-ı gayz),
54-Affedici olmak,
55-Allah'a kullukta devamlılık (istikãmet),
56-Allah'la dostluk edinme (üns-i billah),
57-Allah'a isteyerek ve severek kulluk etmek (şevk),
58-Ağırbaşlı ve heybetli olmak (vakar),
59-Allah sevgisi (muhabbetullah),
60-Güzel huy ve davranış sahibi olmak (edeb),
61-Allah'ın kalplere verdiği ilhamla bir şeyi bilmek (firâset),
62-İnancında şüphe, hâlinde leke ve davranışlarında kusur olmamak (sıdk),
63-Aradığını elde etmek için eşyanın mânâları ve kavramları arasında kalbin faaliyette bulunması, muhâkeme (tefekkür),
64-Anlamada ve kavramada çabukluk (zekâ),
65-Namuslu ve temiz olmak (iffet),
66-Kötü işlere pişman olup Hakk'a yönelmek (tövbe),
67-Nefsin kötü saldırılarına karşı gözcülük yapmak (muşarata ve murâbata),
68-Nefsi ile hesaplaşmak (muhâsebe),
69-Nefsini azarlamak (muâtebe),
70-Nefsini cezalandırmak (muâkabe),

71-İbadetlere samimiyetle yönelmek (niyet),
72-Nefsin değil, Hakk'ın emrini yerine getirmek (irâdet),
73-Allah'ın huzurunda boyun büküp O'na teslim olmak (huşû'),
74-Şüphe ve tereddüde mahal olmayan doğru ve gerçek bilgi (yakîn),
75-Her hususta Hakk'a başvurmak (ubûdiyet),
76-Allah'tan başkalarının kulu ve kölesi olmamak (hürriyet),
77-Allah için üzülmek (hüznullah).

Nazm

1-Gönül ferah dileme gamdadır çü meyl-i nigâr
Ki pençe-i esed içre esirsin çü şikâr
2-Çün etti hükm gönül kal'asında nefs-i adû
Cefâ çekilmese çıkmaz gönülden ol seg-sâr
3-Kilime darb-ı asâ döğmek olmadı hâşâ
Velî garaz bu ki çıksun kilimden o gubâr
4-Gubârlar ki derûnunda nefs huylarıdır
Gider dil âyinesinden gubârı bul dîdâr
5-Dibâgat eylese kendide cildi ol debbâğ
Acı devâlar ile delk ider anı sad-bâr
6-Ki tâ ba'îd olan andan o illet-i pinhân
O sahtiyân ola hoş-bû hem olan Mushaf'a yâr
7-Haşeb tırâşı helâki sayılmaz ey Hakkı!
Tırâşı maslahatıdır onu bilür neccâr

Günümüz Türkçesiyle

1-Gönül, ferah isteme! Yâre meyil gamdadır ki aslanın ağzındaki av misali esirsin.

2-Çünkü düşman nefis, gönül kalesine hükmetti. Cefâ çekmeyince o köpek huylu gönülden çıkmaz.

3-Sopayla kilime vurmak, dövmek sayılmaz hâşâ! Ey dost, maksat o ki çıksın kilimden o tozlar.

4-Tozlar ki içindeki nefsin kötü huylarıdır. Gider gönül aynasından tozları, sevgiliyi bul.

5-Tabaklasa kendi de deriyi, o debbağ.[365] Acı ilaçlarla onu ovar, yüzlerce kere.

6-Ki tabiatından o gizli illet uzaklaşsın. Hoş kokulu olsun, Kur'ân cildine lâyık olsun.

7-Hakkı! Odunu yontmak, onu mahvetmek değildir. Marangoz bilir ki yontulmak odun için iyidir.

---

[362]. Kur'ân-ı Kerîm'de tam bu metinde bir âyet olmamakla birlikte buna yakın âyetler vardır. Mesela: **"Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini böyle mühürler."** (Gâfir, 40/35), **"Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez."** (Hadîd, 57/23)

[363]. Ahrâr: Kelime mânâsı, hür kişiler demek olup tasavvufta dünya kayıtlarından ve nefsin kötü sıfatlarının tesirinden kurtulmuş kimseler demektir. (Cebecioğlu, *a.g.e.*)

[364]. Üşnân: Çöğen otu. Sabun yerine kullanılırdı.

[365]. Debbağ: Derileri sepileyip meşin, sahtiyan, kösele vesaire yapan.

Çünkü ashâb-ı kirâm ellerini yıkamak için sabun ve üşnân bilmezlerdi. Ellerini mendil ile silmezlerdi. Onların mendilleri her zaman koltuk altları idi. Et yedikleri zaman parmaklarını kum ve toprak ile oğarlardı. Tahâretlerini taş ile yaparlar, çamurlu yollarda yalın ayak yürürlerdi. Hıristiyan sürahisinden abdest alırlar, mescidlerde çıplak zemin üzerinde çarık ile namaz kılarlardı.

Bir kâmil zât şöyle demiştir: "İnsan bütün varlıklar içerisinde kendinden daha kötü birileri olduğunu zannettiği sürece o kibirli ve zorbadır. Kendisi için bir makãm ve hâl görmezse, o zaman mütevâzi kullar zümresine dâhil olur. Çünkü ahrârın en başta gelen zenginliği, kendini hor ve hakîr görmektir."

. Ahrâr: Kelime mânâsı, hür kişiler demek olup tasavvufta dünya kayıtlarından ve nefsin kötü sıfatlarının tesirinden kurtulmuş kimseler demektir. (Cebecioğlu, *a.g.e.*)

. Üşnân: Çöğen otu. Sabun yerine kullanılırdı.

. Debbağ: Derileri sepileyip meşin, sahtiyan, kösele vesaire yapan.

. Kur'ân-ı Kerîm'de tam bu metinde bir âyet olmamakla birlikte buna yakın âyetler vardır. Mesela: **"Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini böyle mühürler."** (Gâfir, 40/35), **"Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez."** (Hadîd, 57/23)

5-Tabaklasa kendi de deriyi, o debbağ. Acı ilaçlarla onu ovar, yüzlerce kere.

Kibir (kendini büyük görme), bütün ayıpların anası ve günahların en büyüğüdür ki, kötü ahlâkın kaynağı ve madenidir. Kalp âfetlerinin en ağırı ve en büyüğüdür. Kibirden kurtulan gönül, her hastalıktan uzak ve her

kederden ayrı olur. Onun için mübarek evliyâlar, kibri giderme hususuna tam mânâsıyla himmet ederlerdi. Tevazu ve fakr yolunu seçerlerdi. Çünkü Hak teala; **“Allah büyüklük taslayan hiçbir zorbayı sevmez.”**

ÜÇÜNCÜ BÂB

İnsan ruhuna ait makamların asıllarından olan Allah'a tevekkül ve tefvîz (işleri Allah'a ısmarlama) ile belâya sabır ve kazaya rızayı dört fasılla açıklar.

BİRİNCİ FASIL

İrfan yolunun dört esasından ilki olan tam tevekkülün fazîletlerini ve faydalarını yedi madde ile açıkça bildirir.

Birinci Madde

Tevekkülün fazîletlerini Kur'ân-ı Kerim âyetleri ve hadis-i şeriflerle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak Teala inayetinden kullarına tevekkülü öğretip ona teşvik ederek Kelâm-ı Kadîm'inde şöyle buyurmuştur:

«Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven (tevekkül et). Çünkü Allah kendisine dayanıp güvenenleri sever.» (Âl-i İmrân 3/159) "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.» (Âl-i İmrân 3/173) »Sen onlara aldırma ve Allah'a dayan (tevekkül et); sana vekil olarak Allah yeter.» (Nisâ 4/81) «Gerçek bir dost olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah yeter.» (Nisâ 4/45) «Eğer mü'minler iseniz, ancak Allah'a güvenin.» (Mâide 5/23) «De ki; «Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize aslâ erişmez. O bizim Mevlâ'mızdır. Onun için mü'minler yalnız Allah'a güvenip dayansınlar.» (Tevbe 9/51) **[241/b]** «Allah rızkı kullarından dilediğine bol bol verir, dilediğine de kısar. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.» (Ankebût 29/62)

"(Ey Muhammed!) yüz çevirirlerse de ki: «Allah bana yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O, yüce arşın sahibidir." (Tevbe, 9/129) «Ben; benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım.

Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki; O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim, dosdoğru yoldadır.» (Hûd 11/56) «Başarmam ancak Allah(ın yardımı) iledir. Ben, yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim.» (Hûd 11/88) «Hüküm Allah'tan başkasının değildir. Ben, yalnız O'na dayandım. Tevekkül edenler de yalnız O'na dayansınlar.» (Yûsuf 12/67)

«De ki; «O, benim Rabbimdir. O'ndan başka ilah yoktur. Sadece Ona tevekkül ettim ve dönüş, ancak O'nadır.» (Ra'd 13/30) «Göklerin ve yerin gâibi (görünmez bilgisi) yalnız Allah'a aittir. Her iş O'na döndürülür. Öyleyse O'na kulluk et, ve O'na dayan.» (Hûd 11/123) «Hem bize yollarımızı göstermiş olduğu halde ne diye biz Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize yaptığınız eziyetlere elbette katlanacağız.

Tevekkül edenler yalnız Allah'a dayansınlar.» (İbrahim 14/12) «Allah'a sımsıkı sarılın. O sizin Mevlâ'nızdır. O ne güzel Mevlâ, O ne güzel yardımcıdır.» (Hac 22/78)

«Onlar sadece Rablerine tevekkül ederek sabredenlerdir.» (Nahl 16/42) «Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan. O'nu hamd ile tesbih et.» (Furkan 25/58) «Sen O mutlak galip ve engin merhamet sahibine güvenip dayan.» (Şuarâ 26/217) «O halde sen, Allah'a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin.» (Neml 27/79) «Allah'a tevekkül et, çünkü O işitendir, bilendir.» (Enfâl 8/61)

«Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir. (Allah) o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı yeri bilir. Bunların hepsi apaçık bir kitaptadır.» (Hûd 11/6) «Allah kuluna kâfi değil midir?» (Zümer 39/36) «De ki: «Allah bana yeter. Tevekkül edenler ancak O'na güvenip dayansınlar.» (Zümer 39/38) "Hemen sen Allah'a sığın. Şüphesiz O, işiten ve görendir." (Gâfir 40/56) «Rabbimiz, ancak sana dayandık, sana yöneldik. Dönüş de yalnız sanadır.» (Mümtehine 60/4) «Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter.» (Talak 65/3) «O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka ilah yoktur. Öyleyse yalnız O'nun himâyesine sığın.» (Müzzemmil 73/9) «O, her şeye vekildir.» (Zümer 39/62)

Hak teala kudsî hadisinde şöyle buyurmuştur:

«Ey âdemoğlu, bana sımsıkı sarıl, sana hidayet vereyim. Bana tevekkül et, sana yeterim. Eğer benden başkasına tevekkül edersen, yerin ve göklerin (rızık) sebeplerini senden keserim. Ey âdemoğlu, bütün cihana bütün tarih boyunca bir bak; benim rızam uğruna gayrıdan alâkayı kestiği halde yüceltmediğim, bana tevekkül ettiği halde kendisine yeterli gelmediğim kimse var mı? Ben senin günbegün kıldığın namazına râzıyım. Sen de benim sana günbegün verdiğim rızka râzı ol. Ey âdemoğlu, eğer senin rızkını ben üstlendiysem; rızık konusuna bu derece özen göstermen ve endişelenmen niye? Her şey benim takdir edip dilememle olacaksa; bu sabırsızlık, bu telaş niye? Ey âdemoğlu, bana gel, bana tevekkül et; ben sana yeterim. Ey âdemoğlu, katımda bana tevekkül etmenden ve takdirime râzı olmandan daha fazîleti bir amelin yoktur.»

Habib-i Ekrem (s.a.v.) bazı hadis-i şeriflerinde buyurmuştur ki:

«Ey ümmetim, eğer siz Hak tealaya tam bir teslimiyetle tevekkül etseniz, kuşların rızkını verdiği gibi sizin de rızkınızı verir ki, kuşlar aç olarak sabaha çıkarlar da karınları doymuş olarak akşamlarlar.»[366] Yine buyurmuştur ki: *«Sizden biriniz yakı açar veya efsun yaparsa bilsin ki*

muhakkak o tevekkülden uzaklaşmış olur.»[367] Yine buyurmuştur ki: *«Kim ki insanlardan daha sağlam ve kuvvetli olmak isterse, Allah'a tevekkül etsin.»* Yine buyurmuştur ki: *«Kim ki Hak tealaya tevekkül edip kazasına râzı olursa muhakkak o, istemekten kurtulur ve her türlü kederden emin olarak rahata erer.»* Yine buyurmuştur ki: *«Uğursuzluğa inanmak (teşe''üm ve tatayyur)*[368] *fal açtırmak şirktendir. Ancak tevekkül onları gönülden temizleyip giderendir.»*[369] Yine buyurmuştur ki: *«Hakk'a tevekkül etmek, insanlardan ümidi kesmektir. Çünkü insanlar (gerçek anlamda) ne verebilirler, ne de verilene engel olabilirler. (Allah dilemedikçe) ne zarar, ne de fayda verebilirler. Belki onların hepsi sanatkârın âletleri mesâbesindedir.»*

Ashab-ı kirâmdan biri devesinden inip: «Ey Allah'ın Rasulü! Deveyi salıverip tevekkül mü edeyim, yoksa bağlayayım mı?» diye sormuştur. Hazret-i Peygamber ona; *«Deveyi bağla, ondan sonra Allah'a tevekkül et»*[370] buyurmuştur. Hazret-i Mûsâ (a.s.) buyurmuştur ki: "Çocuğun babasına olan tevekkülü kadar, Mevlâsına tevekkülü olmayan kişi mü'min değildir."

Nazm

1-Bana helvâ gerek ey dost helvâ
Koma ferdâya vir helvâyı hâlâ
2-O şîrîn nerm helvâyı kerem kıl
Ki bûyundan dil ü cân oldu şeydâ
3-Yerim helvâ dehensiz misl-i incîr
Gönülden zevk idüp el urmam aslâ
4-Ol eldendir bu helvâ çün ol elden
Yi iç ey dil ol elden şîr ü hurmâ **[242/a]**
5-Çü zâde-i «akl-ı küll»üz misl-i Îsâ
İder da'vet bizi şefkatli baba
6-Rücû' eylen bana dir ey oğullar
Sizin çün mâ'ide kıldım müheyyâ
7-Benimle sulh olan hayr-ı halefdir
Anın çeşminde cennetdir bu dünyâ
8-Zihî baba aceb hân-ı ilâhî
Ki âlem halkıdır andan mühennâ
9-Gel ey Hakkı icâbet kıl ana kim
Anın mihmânı olmuş ehl-i ma'nâ

Günümüz Türkçesiyle

1-Ey dost! Bana helva gerek helva; yarına bırakma, şimdi ver helva.

2-O tatlı, o yumuşak helvayı ikram et zira; kokusundan ruhum ve canım kendinden geçmiştir.

3-Ağzımda çiğnemeden yerim o helvayı, incir gibi; gönülden tat alırım elimi aslâ uzatmam.

4-Bu helva, o kudsî eldendir madem ki ey gönül o elden süt iç, hurma ye.

5-Madem ki "akl-ı küll" evladıyız İsâ gibi; o şefkatli baba bizi davet eder:

6-"Bana dönün ey oğullar, sizin için mükellef bir sofra hazırladım."

7-Benimle iyi geçinenler hayırlı varistir; onun gözünde bu dünya, sanki bir cennettir.

8-Ey baba, bu ilâhî sofra ne güzeldir! Çünkü cümle âlem onunla doyar, onunla beslenir.

9-Gel ey Hakkı! Sen de katıl bu davete; çünkü gönül erleri bu sofraya misafir olmuştur.

İkinci Madde

Kemâl derecesindeki tevekkülün tariflerini, fazîletlerini, tesirlerini ve hâllerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir:

Tevekkül halktan uzaklaşıp tam olarak Hakk'a güvenmektir. Tevekkül halkın elinde olandan ümidi kesip Allah katında olana itibar ve itimat etmektir. Tevekkül tedbiri bırakıp takdir edileni kavramaktır. Tevekkül kerim olan Allah'ın va'dine tam bir itimatla güvenmek ve gelecek için hazırlık yapmayı terk etmektir. Tevekkül Hakk'a itimat edip O'nunla yetinmektir ve üzerine düşen her sorumluluğu yerine getirmektir. Tevekkül ihtiraslardan (metâmi') uzak durmaktır ki, bu bütün izzet ve saadetleri kendinde toplar.

Tevekkül bedeni kulluğa (ubudiyet), kalbi de Rabb'in terbiye edicilik sıfatına (rububiyet) bağlamaktır. Tevekkül Allah'tan gayrı her şeyi (mâsivâ) terk etmektir. Korku ve ümit bağlamında hiç kimseden bir beklenti içinde olmamaktır. Tevekkül istememek, geri çevirmemek ve elde olanı tutmamaktır.

Tevekkül rızık isteme hususunda hazinedar olarak Hak tealayı tercih etmektir. Tevekkül her halükârda Hakk'a bütünüyle yönelmektir. Tevekkül az ile çoğun gönülde hep aynı olmasıdır. Tevekkül gerekli şeyleri kontrollü bir şekilde alma (muâyene-i ıztırâr) ve tercihe bağlı olanları (ihtiyarî) terk

etmektir. Tevekkül sermayenin aslı ve gönlün rahatıdır. Tevekkül amellerin en fazîletlisi ve hâllerin en şereflisidir. Tevekkül Yaratan'ı tercih etmek ve ahlâkı güzelleştirmektir. Tevekkül imanın aslı, kalbin gıdası ve canın rahatıdır. Bu sebeple herkese lâzım olan tevekküldür. Çünkü Hak teala herkese kifâyet miktarı rızık vermeyi üzerine almıştır.

Şu dört fazîlet evliyânın ahlâkındandır: Tevekkül, tefvîz (işini Allah'a ısmarlamak), sabır ve rıza. Ne mutlu o kimseye ki imanını tevekkülle sağlamlaştırmış ve işini Allah'a ısmarlayıp rahata ermiş, sabırla selâmet bulmuş, Allah'ın kazasına teslim olup O'ndan râzı olmuştur.

Halkın cümlesi Cenâb-ı Hakk'ın ev halkı (iyal) gibidir ve âlemlerin Rabb'i olan Allah, iyalinin rızkına kefil olmuştur. Şu halde Allah'a tevekkül eden kimsenin vazifesi ümitsizlik değil, Hak'tan ümitli olmaktır. Tevekkül ehli Hakk'ın yardımına mazhar olur ve halktan müstağnî olur. Allah'a tevekkül eden Hak ile zengin olup herkesten müstağnîdir. Tevekkül ehli için sebepler hazırdır; zorluklar kolay olur. Bütün sıkıntıları halledilir, ihtiyaçları giderilir. Tevekkül sahibi insan hür, anlayışlı ve zeki olur. Onun dünya ehline karşı kibirli davranması yerinde bir davranış sayılır.

Tevekkülün kemâlini en güzel şekilde İbrahim (a.s.) ortaya koymuş ve bunu bizzat kendi nefsinde yaşamıştır. Nitekim ateşe atıldığı zaman Cebrâil'in kendisine "Herhangi bir isteğin var mı?" diye sorması üzerine "İsteğim var ama senden değil" cevabını vermiştir. Cebrâil'in "O zaman O'ndan iste demesi üzerine: "Hâlimi biliyor olması benim için yeterli" demiştir. İbrahim (a.s.)'ın öyle bir halde iken bile O'ndan başkasını görmemesi, tevekkülün kemâli ve tevhidin özü olmuştur. Bu sebeple Nemrud'un ateşi onun için adeta bir gül bahçesi olmuş ve ondan kurtulmuştur.

Tevekkül, ne iş ve kazanç peşinde koşuşturmadır ne de kazancı ve çalışmayı terk etmektir. Belki tevekkül Cenâb-ı Hak ile huzura erip kalbi O'na bağlamaktır.

Tevekkül, kul ile Rabb'i arasında yüce bir sırdır ki bu sırrı diğer insanlara bildirmek yiğitliğe sığmaz mürüvvetsizlik olur, uygun da değildir. Allah teala Kur'ân-ı Kerim'de: **"Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah ona yeter"** (Talak 65/3) buyurmuş ve tevekkülün ne derece azîz ve şerefli olduğunu duyurmuştur. Bir Hadis-i kudsîde buyrulmuştur ki: *"Ey şükreden insan, nimetlerin artması senin içindir. Ey zikreden insan, bana olan yakınlığın artması senin içindir. Ve ey* **[242/b]** *tevekkül eden insan, ben senin içinim ve sana yeterim."*

Nazm

1-Kâfiyem be-dehem to-râ men cumle hayr
Bî-sebeb bî-vâsıta yârî-yi gayr
2-Kâfiyem bî-nân to-râ sîrî dehem
Bî-sipâh u leşkeret mîrî dehem
3-Kâfiyem bî -dâruvet dermân konem
Gûr-râ vû çâh-râ meydân konem

Nazm(ın tercümesi)

1-Ben kâfiyim, başkasının yardımı olmadan, tüm iyilikleri sebepsiz ve aracısız sana ben veririm.

2-Ben kâfiyim, ekmek olmaksızın tokluk veririm sana. Ordusuz askersiz sultanlık veririm.

3-Ben kâfiyim, ilaçsız derman veririm sana. Mezarı ve kuyuyu düz alana, meydana çeviririm.

Tevekkül eden kişi (mütevekkil) halk içinde yalnız ve kimsesizdir (garip), Hak tealaya yakındır (karib). Tevekkül edenin Hakk'ın kudret elindeki hâli, ölünün ölü yıkayıcısının elindeki hâli gibidir. Tevekkül, Hakk'a itimat ederek güç ve kuvvet bulmaktır. Sultan ve düşman korkusundan emin olmaktır. Tevekkül eden kişi, tıpkı küçük çocuk gibi hiç kimseden yardım istemez, ancak annesini bilir. Bunun gibi tevekkül eden kişi de her hâlinde Mevlâsına yönelir ve sadece O'na sığınır. Tevekkül, nefsi tevâzu ile toprak gibi kılmak ve kalbi mâsivâdan temizlemektir.

Tevekkül, sebeplerden alâkayı kesmek ve efendilerin efendisi (rabbü'l-erbab) olan Allah'ın ikramına ermektir. Tevekkül, her şeyi Hak'tan bulmak ve yalnız O'ndan yardım beklemektir. Tevekkül, nefsin hevâsını terk edip Allah'tan başka her şeyi (mâsivâ) gönülden kovmaktır. Tevekkül, öyle bir nurdur ki kalbi mamur edip mâsivâdan uzaklaştırır, huzura erdirip mesrûr eder. Tevekkül, herkesten yüz çevirmek ve her şeyin sahibine gitmektir. Tevekkül, hürriyete erişmek, gönülden mâsivâyı silip yok etmektir. Tevekkül, bir şeyi tercih etmeyi terk etmek; tefvîz ise itirazı terk etmektir. Tevekkül, kötülüğü emreden alçak nefsi kovup Hakk'a dönmektir. Tevekkül, dünya malından el çekmek ve kalbi emellerden arındırmak; her durumda Hakk'ın huzurunda olma bilincine ermektir.

Tevekkül eden kişi (mütevekkil) her fiili, her işi Hak'tan bilmiştir. Ve onun nazarında övgü ve yergi, sevinç ve üzüntü, yücelik ve zillet, kâr ve

zarar hepsi bir olmuştur. Onun için hiddetleri bırakıp şiddetlere katlanmıştır. Büyüklerden biri "Tevekkül haldir, kâl değildir." demiştir.

Şiir

1- "Tevekkelnâ alâ Rabbi's-semâ'i
Ve sellemnâ li-esbâbi'l-kazâ'
2- Ve efniyetu'l-mulûki muhaccebâtun
Ve bâbu'llâhi meftûhu'l-fenâ'i

Şiir(in tercümesi)

1-Göklerin Rabbine dayandık, O'na güvendik; Kazanın sebeplerine teslim olduk.

2-Sultanların sarayları sımsıkı kapalıdır ama Allah'ın kapısı hiçlik (fenâ) ile açıktır.

Tevekkül, önce güvenmek, sonra işleri Allah'a havâle etmek (tefvîz), sonra O'na teslim olmak ve sonra rızadır. Hazret-i Şeyh **İsmail** [Tillovî] (rahmetullahi aleyh) bu **Hakkı** oğluna buyurmuştur ki:

"Molla **İbrahim**, Allah'a tevekkül et ve işini Allah'a ısmarla. Allah ne yaparsa en iyisi odur. O, kulunu imtihan eden (mübtelâ kılan) ve yardım edendir, merhametlilerin en merhametlisidir."

Nazm

1- Kimdir o kim re'yine virmez rızâ
Kimdir o kim olmaya mest-i likâ
2- Kimdir o kim kalbi yedinde değil
Kimdir o kim cânını virmez sana
3- Kimdir o kim terbiyetinde değil
Kimdir o kim bulmadı senden nevâ
4- İki cihândır sana çün iki yed
Yed ne virür olmasa senden sehâ
5- Gâfil olan cevr sanur halkdan
Halk ise destinde misâl-i asâ
6- Cümle asâ senden alur cünbişi
Senden irer cümleye derd ü devâ
7- Hâce virür zahmeti kimdir ağaç
Kimdir o kim olmaya bend-i kazâ
8- Pes çubuğun dişleyen it huyludur

Anlamadı kendüye darbın cezâ
9- Hakkı nizâ‘ itme kaderle hemân
Mihnet-i derd ü gama di merhabâ

Günümüz Türkçesiyle

1- Senin görüşüne rıza göstermeyecek kimdir? Senin yüzünü görüp de mest olmayacak kimdir?

2- Kalbi senin olmayan kimdir? Canını sana feda etmeyecek kimdir?

3- Senin terbiyende olmayan kimdir? Senden nasibini almayan kimdir?

4- İki cihan sanki senin iki elin gibidir; senin cömertliğin olmasa, el ne verir?

5- Gâfil olanlar eziyeti halktan sanırlar; oysa halk senin elinde asa gibidir.

6- Bütün asalar hareketi senden alır. Herkese dert ve şifâ senden ulaşır.

7- Dayak atarken zahmeti veren efendidir, ağaç değil. Durum bu iken, kazaya rıza göstermeyen kimdir?

8- Sopaya saldıran it huyludur. Vurmanın kendisine ceza olduğunu anlamadı.

9- Hakkı! Kaderle didişme, hizaya gel hemen. Derde, kedere “Merhaba!” de, kurtul gamdan.

Üçüncü Madde

Rızık konusunda Allah tealaya tevekkülün önemli ve gerekli olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Rızık ve diğer ihtiyaçlarda Allah tealaya tevekkül etmek, herkese şu iki sebeple **[243/a]** vacip ve lâzımdır.

Birincisi: Allah’a kulluk ve huzur için, her şeyi gönülden çıkartmaktır. Çünkü Hakk’a tevekkül etmeyen, rızkını kazanma ve ihtiyaçlarını temin etme ile uğraşırken ibadet ve huzurdan uzak olur. O meşguliyet kişinin ya beden organlarıyla (zahir) olur ya da gönlüyle (bâtın) olur. Beden organlarıyla meşguliyet, rızık talebine yönelenlerin çoğunda olduğu gibi istemek, ticaretle meşgul olmak ve el emeğiyle çalışıp kazanmakla olur. Bu meşguliyet insanın ya zahiri veya bâtını ile olur. Zahirî meşguliyet rızık peşinde koşanlarda olduğu gibi alışverişle, el emeğiyle ve hizmet etmekle olur.[371] Gönlüyle (bâtını) meşguliyet, kalbi dünyaya bağlı olan zahidler gibi, nefsin arzusuyla, kalbin düşünmesiyle ve aklın gerekli hazırlıklarıyla olur. Hâlbuki ibadet ve huzur ancak, bedenin isteklerinden vazgeçmekle ve

Allah'ın huzurunda olma şuuru (ferâğ-ı cism ve huluvv-i bâl) ile elde edilir. Bedenin isteklerini terk etme ve gönlü zararlı şeylerden temizleme ise, ancak tevekkül ehline nasip olur.

Kalbi dünyaya bağlı olan zayıf kul, ağıla kapatılmış davar ve kümesinde hapsedilmiş tavuk gibi ebediyyen şaşkınlık ve tereddütle, mihnet ve meşakkat arasında sıkışıp kalır ve sahibinden alıştığı günlük vazifeleri bekler. Bu vesveseler keşmekeşinden kurtulamayarak, o ruhi azapla ömrü geçer. Mukaddes vazifeleri yerine getirmekten kendini uzaklaştırıp himmeti kesilmiş olur. İbadet ve marifet gibi kutsal görevlere ulaşmaktan mahrum kalmıştır.

Tevekkülü sağlam olan âbid, bütün ilgi ve bağlardan kalbini kurtarıp tam ve mükemmel tevekkülü kendisine saadet sermayesi kılmıştır. Böylece gönlünü mâsivâdan arındırıp özgürlüğüne kavuşarak, ibadet ve huzur devletini elde etmiştir. Bunun sonucu olarak da ulvi işlerden sayılan ilim ve irfân gibi kıymetli şeyleri elde etmeye muvaffak olmuştur. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"*İnsanlara muhtaç olmak istemeyen kişi, kendi elinde bulunandan çok, Allah tealanın kudret elinde olan rızkına değer verip güvensin ki zenginlik elde edebilsin."*[372]

Büyüklerden kâmil bir zat şöyle demiştir: "Allah'a sıdk ile tevekkül edenlere, krallar ve amirler bile muhtaç olup gelir. O'nun Mevlâsı ganî ve hamid iken o başkasına nasıl muhtaç olur? Hak teala kullarının rızkına, kendisi kefil olmuştur ve tevekkül etmeyi herkese farz-ı ayn kılmıştır."

Tevekkül sahibi birine "Geçimini nereden sağlarsın?" diye sorulduğunda, "Belli bir yerden değil. Çünkü rızkımı belli bir yerden temin etmiş olsaydım şimdiye kadar tükenirdi" diyerek "**Yeryüzü ve gökyüzünün bütün hazineleri Allah'ındır.**" (Münafikûn 63/7) âyetini okumuştur.

Yine tevekkül sahibi bir zata "Bu kadar sahraları bineğin ve yiyeceğin olmadan nasıl geçip gidiyorsun?" denildiğinde o şöyle cevap vermiştir: "Benim azığım dört şeydir: Birincisi, iki cihanı Allah'ın ülkesi görürüm. İkincisi, bütün halkı Allah'ın iyali ve kulu olarak görürüm. Üçüncüsü, bütün rızıkları ve sebepleri Allah'ın kudret elinde görürüm. Dördüncüsü, Allah'ın kazasının bütün insanlar için arz ve semasında geçerli olduğunu görürüm."

Şunları söyleyen, gerçekten doğru söylemiştir.

Şiir

1- Erâ'z-zuhhâde fî ravhin ve râha
Kulûbuhum ani'd-dunyâ merâha
2- İzâ ebsartehum ebsarte kavmen
Mulûke'l-ardi, sîmetuhum semâha

Şiir(in tercümesi)

1- Zahidlerin rahat ve huzur içinde olduklarını görüyorum. Kalpleri dünyadan geçmiş rahat içinde.

2- Onları öyle bir topluluk olarak görürsün ki yeryüzünün sultanları sanki; sanatları cömertlik.

İkincisi: Tevekkül eden kişinin rızkı konusunda yapması gereken ilk şey şudur: Tevekkülü terk etmenin kendisi için büyük günah ve büyük tehlike olduğunu bilmelidir. Çünkü Allah teala canlıları rızıklarıyla birlikte yarattığını duyurmuştur.

Nitekim Kur'ân-ı Kerim'inde: "**Sizi yarattı ve rızkınızı verdi."** (Rûm, 30/40) buyurmuştur. Bu mânâ göstermektedir ki rızık vermek de yaratmak gibi Hak tealadandır, başkasından değil. Bununla birlikte Allah va'd ile yetinmeyip rızka kefil olduğunu da duyurmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de **"Yeryüzünde kımıldayan hiçbir canlı yoktur ki onun rızkı Allah'a ait olmasın."** (Hûd, 11/ 6) buyurmuştur. Sonra (bu konuda) kefillikle de yetinmeyip **[243/b]** yemin ederek: **"Göğün ve yerin Rabb'ine yemin olsun ki bu va'd, tıpkı sizin konuşmanızın sabit olduğu gibi bir gerçektir."** (Zâriyât, 51/23) buyurmuştur. Ardından bu âyette belirtilen hususla da yetinmeyip tevekkülü emrederek vurgulamış ve bunu terk edeni uyarmıştır: **"Öyleyse sen ölmeyen o mutlak hayat sahibi Allah'a tevekkül et"** (Furkan, 25/ 58) buyurmuş, başka bir âyette ise **"Gerçekten inanmış iseniz Allah'a tevekkül edin."** (Mâide, 5/23) diye emretmiştir.

Kim Hak tealanın sözüne güvenmez, O'nun va'diyle yetinmez, O'nun rızka kefil olmasıyla mutmain olmaz ve O'nun yeminine kanaat etmeyip tevekkül konusundaki emir ve vurguyu umursamaz, laubali davranır ve tam bir itimat göstermezse, onun durumu ne kadar zor olacaktır! Ne sıkıntılar çekip ne belâlar bulacaktır! Vallahi bu büyük bir musibettir ki bundan gâfil olanın kalbi kördür.

Veysel Karanî (rahmetullahi aleyh) hazretleri bir dostuna demiştir ki; "Hak tealayı tasdik etmedikçe, arz ve semâ ehli kadar ibadet etsen de, onu senden kabul etmez."

“O’nu tasdik etmek nasıl olur?” diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Hak tealanın rızkına kefil olduğuna itimat edip bedenini ve kalbini O’na ibadet ve huzur için mâsivâdan arındır ki O’nu tasdik etmiş olasın.”

Herm bin Hıbbân[373] Veysel Karanî hazretlerine demiştir ki: “Benim ikamet etmem için nereyi emredersiniz?”

Veysel Karanî mübarek eliyle **Şam-ı Şerif**’i işaret edince **Herm** demiştir ki: “**Şam**’da geçimimi nasıl temin edeceğim?”

Üveys bu söze şaşırıp şöyle demiştir; “İçi şek ve şüphe ile dolu olan gönüllere yazıklar olsun. Bunlara nasihat de tesir etmez, çünkü şüphenin karanlığı içinde kalmışlardır. Yakîn nuru ile dolmuş olan gönül ise, bütün işlerinde ve her durumda sebepleri yaratan Allah’a tevekkül etmiş ve işlerini O’na havâle ederek rahata ermiştir.”

Nazm

1- Egerçi hâb-nâkız devlet-i bidârımız sensin
Bizi bî-kâr ü kesb itdin revân dînârımız sensin
2- Dükânı âşıkın bilmez ki sensin kân-ı dükkânı
Ne hâcet seyr-i bâzâr-ı cihân bâzârımız sensin
3- Bizim cân-bahşımızsın ol sebebden gönlümüz hoşdur
Anın çün böyle ser-mestiz ki hem ser-dârımız sensin
4- Gıdâmızdır şeker tûtî gibi çün kân-ı sükkersin
Çü bülbül eyleriz feryâd kim gülzârımız sensin
5- Anın çün gülşen olduk kim kulûbu nev-bahâr itdin
Seninle sîne rûşendir ki hem dil-dârımız sensin
6- Senin bahrinde seyyârız çü keştî bî-ser ü pâyız
Sükûn ü cünbiş ü reftâr u hem güftârımız sensin
7- Gehî Hakkı gümân eyler ki bizdendir[374] kamu işler
Bu hem senden gelür kim perde-i pindârımız sensin

Günümüz Türkçesiyle

1- Uykudayız gerçi, uyanık talihimiz sensin. İşsiz ve kârsız bıraktın ama bizim geçer akçemiz sensin.

2- Senin âşığın dükkân nedir bilmez; çünkü onun madeni ve dükkânı sensin. Cihan çarşısını dolaşmaya ne hacet! Pazarımız sensin.

3- Bize can veren sensin, bu sebeple gönlümüz hoştur. Onun için böyle sarhoşuz; hem ser-dârımız[375] sensin.

4- Dudu kuşu gibi bizim gıdamız da şekerdir. Şeker kaynağımız ise sensin. Bülbül gibi feryâd ederiz, çünkü gül bahçemiz sensin.

5- Gül bahçesine dönmemizin sebebi, gönülleri bahar kılmandır. Gönlümüz seninle şenlendi, hem sevdiğimiz sensin.

6- Senin deryanda, gemi gibi elsiz ayaksız yüzmekteyiz. Durmamız, eğlenmemiz, seyrimiz, hem sözümüz sensin.

7- Hakkı bazen "Bütün işler bizden midir?" diye şüphelenir. Hâşâ! Bu şüphe de senden gelir, çünkü zan perdemiz de sensin.

Dördüncü Madde

Tam tevekkülün sınırlarını ve hakikatini ve gerekliliğinin hikmetini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Tevekkül lafzı vekâlet kökünden olup tefe''ul babına aktarılarak "tevekkül" olmuştur. Bir kimseye tevekkül etmek, onu işlerini yapma ve yoluna koyma hususlarında vekil mertebesinde kabul etmektir. Bu vekil, müvekkilden herhangi bir emir gelmeden ve (nasıl yapıldığını takip ederek) özen göstermesine mahal bırakmadan o işi yerine getirir.

Tevekkülün tarifinde bazıları demişlerdir ki: "Tevekkül kalbin mâsivâdan ümidi kesip sadece Hakk'a güvenmesidir."

Bazıları şöyle demişlerdir: "Tevekkül, işleri yaparken kalbi Allah'tan başkasına bağlamayıp O'nunla yetinmektir." Bazıları da şöyle demişlerdir: "Tevekkül, bir işi sebeplere bağlı göstermeyi terk etmektir. Çürkü sebeplere bağlanmak, bedenin varlığını sürdürmesini Hak'tan başkasından bilmektir.

Kâmil bir insan şöyle demiştir: "Tevekkül odur ki, bünyenin varlığını sürdürmesinin, ona gelecek zararların önlenmesinin ve yetecek kadar rızık verilmesinin ne bir kimseden ve ne de bir nesneden olmadığını idrak edip bütün bunların sadece Allah'tan olduğunu kalbinin bilmesi ve bunda mutmain olmasıdır. Bundan sonra Allah dilerse bir kimseyi veya bir nesneyi **[244/a]** sana sebep kılar. Eğer dilerse sebepler ve aracılar olmaksızın kendi kudretiyle sana kifâyet eder. Bunu böyle bilip kalbinle yakinen inanasın. Bütün yaratılmışlardan ve her türlü sebepten bütünüyle beklentini kesmiş olasın. Hakiki müessir olarak sadece Allah'ı bulasın. Böylece tevekkülün kemâline ermiş olasın. Ârif-i billah olup sadece O'nunla kalasın.

Tevekkülün kalesi ve sebebi zikre devam etmektir. Kalenin içindeki kale ise, Hak tealanın ilim ve kudretinde celâl ve kemâlini idrak etmek, O'nun unutkanlıktan ve âcizlikten uzak olduğunu tefekkür ve tezekkür ile

bilmektir. İşte bu devamlı zikir ve tefekkür hâlinde bulunmaya ihtimam göstermek, rızık konusunda tam tevekkülün sebebidir.

Kulların rızkı dört kısım olarak belirlenmiştir:

1- Rızk-ı mazmûn (üstlenilen, kefil olunan rızık)

2- Rızk-ı maksûm (taksim edilmiş rızık)

3- Rızk-ı memlûk (temlik edilen, bir süreliğine verilen rızık)

4- Rızk-ı mev'ûd (va'dedilen rızık)

Rızk-ı Mazmûn (üstlenilen, kefil olunan rızık):

Bedenin kuvveti ve cismin gıdası, su ve topraktır, başka sebepler değildir. Hak teala bu tür rızka kendisi kefildir. Tevekkül sadece bu rızkın karşılığında vaciptir ki, vacipliği aklî ve şer'î delillerle sabittir. Çünkü Hak teala kendisine yapacağımız tâat ve kulluğu bu bedenlerimizle işlemeyi bize yüklemiştir. Yüklediği sorumlulukları yerine getirmemiz için, bedenimizin güçsüz kalmasını engelleyecek rızka kefil olmuştur. Kulların rızıklarını üstlenmesinin hikmetinde üç şey için vacip derecesine erişmiştir.

Birincisi; Hak teala Mevlâ'dır ve bizler onun kullarıyız. Bu hikmetin gereği, Allah'ın kuluna yeterli rızkı vermesi, kulun yapması gereken de Rabb'inin emrettiği görevleri yerine getirmesidir. İkincisi; Hak teala kullarını rızka muhtaç yaratmış ve kendisinden rızık istemeleri için onlara yol göstermiştir. Çünkü kullarına rızıklarının ne olduğunu açıklamamış; onu yerinde ve zamanında arayıp bulmaları için, rızkı nereden, nasıl ve ne zaman kazanacaklarını bildirmemiştir. Bu durumda hikmetin gereği, rızıklarını onlara ulaştırmaktır. Üçüncüsü; Hak teala kullarına kulluk sorumluluğunu yüklemiştir. Hâlbuki rızık talebi, kullara emredilen kulluğun içinde yer almaktadır. Şu halde hikmetinin gereği, Allah'ın kullarının rızkını üstlenmesidir. Böylece onlar yapmakla mükellef oldukları kulluğu yerine getirmek için fırsat bulup kulluğa hazır olsunlar. Elbette Allah tealaya hiç bir şey vacip değildir. Ancak hikmetinin gereği olarak tayin edilen rızka kefildir.

Rızk-ı maksûm (taksim olunmuş rızık):

Hak teala onu kullarına taksim edip levh-i mahfûzda yazmıştır. Bu rızkı herkes kendine ayrılan kadarıyla, vakti gelince yer, içer ve giyer. Bu rızık levh-i mahfûzda yazıldığı miktardan ne artar ne eksilir. Ne vaktinden önce ulaşır ne de vaktinden sonraya bırakılır. Nitekim hadis-i şerifte şöyle

buyrulmuştur: *"Rızık ayrılıp taksim edilmiştir. Muttakilerin takvâsı ile artmadığı gibi, facirin fücuru ile de azalmaz."*

Rızk-ı Memlûk (temlik edilen, bir süreliğine verilen rızık):

Hak teala onu kullarının emrine vermiştir. Bir kimse dünya malından herhangi bir nesnenin, kendisine takdir edilen ve yazılan kadarına sahip olabilir. Nitekim Allah teala Kur'ân-ı Kerim'de: **"Size rızık olarak verdiğimizden infak edin."** (Münâfikûn 63/10) buyurmuş ve bu rızk-ı memlûku duyurmuştur.

Rızk-ı Mev'ûd mev'ûd (va'dedilen rızık):

Hak teala onu muttaki kullarına takvâ sahibi olmaları şartıyla zahmetsizce ve helâlinden vermeyi va'detmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: **"Kim Allah'tan korkup haramlardan ve dinin hududunu aşmaktan sakınırsa, Allah onun sıkıntılarını giderir ve hesap etmediği yerden ona rızık verir."** (Talak, 65/3) buyurarak rızk-ı mev'ûdu bizlere duyurmuştur. Rızkın dört çeşidi bunlardan ibarettir. Ancak gıda ve bedenin mevcudiyeti için gerekli olan ve yukarıda açıklanan rızk-ı mazmûnu talep etmek mümkün değildir. Çünkü o, hayat, ölüm ve hastalık gibi Allah'ın kulları üzerindeki fiilleri cümlesindendir. Kulun bunu **[244/b]** bilip de elde etmesi veya ortadan kaldırması mümkün değildir.

Kulun hayatının idamesi için gerekli sebeplerden olan rızk-ı maksûmu istemesine lüzum yoktur. Çünkü kulun buna ihtiyacı kalmaz. Ancak rızk-ı ma'lûma (belirlenip tayin edilmiş rızka) kulun ihtiyacı vardır. Lâkin bu da Allah'tandır ve O'na kendisi kefildir. Rızk-ı ma'lûma Allah teala kesin olarak kefildir ve bu çalışıp talep etmeye bağlı değildir. Çünkü peygamberler ve veliler Allah'a tevekkül edip huzura ermişler, hiçbir halde rızık istemeyip ibadet ve huzur için Allah'a sığınmışlardır. Nitekim onlar, hata etmeyip hakkın yolunca gitmişlerdir.

Rızık istemek ve onu elde etmenin yollarına başvurmak kula gerekli değildir. Çünkü rızık, istemekle artmaz, talep etmemekle de azalmaz. Rızık levh-i mahfûzda yazılmış ve takdir edilmiştir. Niteliği ve vakti belirlenmiştir; bu şekilde yazılan bozulmaz. Allah'ın hükmü değişip de taksim olunan miktarda değişiklik olmaz.

Nitekim bir hadis-i şerifte şu dört şeyin Allah'ın kudret elinde olduğu bildirilmiştir ki bunlar; yaratma, huy, rızık ve eceldir. Bunlar, insan ana karnında iken nasıl ve ne miktarda tayin olunmuşsa hiçbir surette değişim

ve bozulmaya uğramadan, hiçbir şekilde geciktirilmeyip öne alınmadan tayin edildiği şekilde kalmıştır. Bu sebeple bahsi geçen dört hususu iyi düşünen ve iyi anlayan rızık elde etme yollarını terk etmiş, böylece zahir ve bâtın kaygısından kurtularak Rezzak olan Allah'a huzur ve yakınlık elde etmiştir. Ebedî saadete erip mâsivâdan kurtulmuştur.

Nazm

1- Hudâdır mâni‘ ü mu‘tî felekle kâr u bârım yok
Gönül mir'ât-ı sâfîdir cihândan bir gubârım yok
2- Bülend ü pest-i âlemden ganîdir himmet-i tab‘ım
Ki endûh-ı semâ vü arz ü derd-i rûzigârım yok
3- Gönül kim bâb-ı Mevlâ'dır yoğ andan taşra bir şuğlüm
Anın aşkıdır ancak dilde bir gayri nigârım yok
4- Tecerrüddür libâsım fakrdır fahrım bu aşk içre
Libâs-ı cisme ol yüzden benim hîç i‘tibârım yok
5- Heyûlâ sûretin koydum ki irem lübb-i ma‘nâya
Heyûlâdan bu sûretdir mücerred perde-dârım yok
6- Enâniyyetle hor olmuşken irdi aşkdan izzet
Gönül mülkünde sultân oldum aslâ i‘tirâzım yok
7- Uluvv-ı himmet-i aşkı bulup dil geçdi eflâki
Edâ-yı izzet ü lezzât-ı aşkı iktidârım yok
8- Derûn-ı dilde pür aşk-ı Hudâ'dır yâr-ı gârım kim
İki âlemde hem andan cüdâ bir yâr-ı gârım yok
9- Cihân cûy-ı karâr olmaz ana dil vermem ey Hakkı
Fedâ-yı aşkdır cânım bir ân ansız karârım yok

Günümüz Türkçesiyle

1- Veren de, alan da Hudâ'dır; felekle benim işim gücüm yok. Gönül saf ve berrak bir aynadır; dünyadan bir tozum yok.

2- Özümdeki himmet; âlemin iniş çıkışlarından müstağnîdir. Ne göklerin kaygısını taşırım ne de yerin.

3- Gönül ki Mevlâ kapısıdır; O'ndan gayrısıyla uğraşım yok. Gönülde O'nun aşkı var sadece, başka bir sevgilim yok.

4- Yokluk elbisem, fakirlik övüncümdür, bu aşk içinde. Beden elbisesine bu yüzden hiç itibarım yok.

5- Mânânın özüne ermek için, suret heyulâsını bıraktım. Suret kaba şekildir sadece, başka bir engelim yok

6- Benlikle hor ve hakîrdim, aşkla izzet buldum. Sultan oldum gönül mülkünde, aslâ itirazım yok.

7- Gönül, aşk himmetinin yüceliğini bulup felekleri geçti. Aşkın izzeti ve lezzetini edâya takatim yok.

8- Gönlümde var olan can dostum yalnız Hudâ aşkıdır. İki dünyada O'ndan başka can dostum yok.

9- Bu cihan karar kılacak yer olmaz, ey Hakkı! Ona gönül bağlamam. Canım fedadır aşka, bir an onsuz kararım yok.

Beşinci Madde

Tam tevekkülün tesirlerini, kerâmetlerini ve tevekkül ehlinin yaşadığı bazı menkıbeleri bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulun kalbine musallat olan ve onu Allah'a ibadetten alıkoyan hastalıkları ondan uzaklaştırmak, mutlaka yapılması gereken pek mühim bir iştir. Ta ki kalp, onlar sebebiyle Mukallib'inden (kalpleri evirip çeviren Allah teala) uzaklaşmasın ve O'na dost olmanın manevî neşesiyle dolup mesrûr olsun.

Söz konusu hastalıklar dört çeşittir:

Birincisi; rızık konusudur ve onu elde etmek için gösterilen aşırı endişeler ve gayretlerdir. Hâlbuki bunun tedavisi tam tevekküldür. İkincisi; hatıra gelen şeyler ve korkulardır ve bunları elde etme isteğiyle hukuka aykırı girişimlerdir. Bunun tedavisi, ancak işleri Allah'a ısmarlamaktır (tefvîz.) Üçüncüsü; başa gelen şiddet ve musibetlerdir. Bunun ilâcı ancak sabırla hâsıl olur. Dördüncüsü, kaza ve kaderdir ve bunların çeşitli şekillerde tezahüründen başa gelen kederlerdir. Bunun tedavisi olanlara rıza göstermekledir.

Rızık hususunda tevekkül edip korku ve endişe zamanlarında işi Allah'a ısmarlayan ve zorluklara sabredip **[245/a]** kazaya râzı olan kulun kalbi safi olup huzur ve sükûna erer. Ârif ve kâmil olup her muradını alır. Bu dört hastalığın tedavisi ve ilâcı olan dört asıldır ki bunlar tevekkül, tefvîz, sabır ve rızadır. Bunların her biri kendi ilgili bölümünde genişçe anlatılmıştır.

Gerçi yukarıda zikredilen hastalıkların her biri kalbe şimdiki zamana ve geleceğe ait nice meşguliyetler verir ve onu Hakk'ın huzurundan anbean engelleyip uzaklaştırır. Fakat bunların hepsinin en büyüğü ve en zorlusu rızık işi kabul edilmiştir. Çünkü rızık konusu insanların çoğunluğu için büyük bir imtihan vesilesidir ve bundan dolayı bedenleri zahmette, canları meşakkatte kalmıştır. Gönülleri mahzun, akılları meşgul olmuştur. Rızkın

tedarik ve temini hususunda zahmetleri gayet zor ve üzüntüleri çok olmuştur. Düşünceleri târumâr, ömürleri bereketsiz olmuş ve dünyaları başlarına dar olmuştur. Niceleri çaresiz kalıp rızık elde etmek uğruna Allah'a kulluğu terk edip dünya ehlinin kapılarına gitmiş, onlara hizmetçi olmuşlardır. Hür iken kendisi gibi âciz kullara köle olup her türlü aşağılanma ve hakaretlere mâruz kalıp sıkıntı ve meşakkate düşmüşlerdir. Dünyanın tabiat zindanında inlemişler, gaflet karanlığında şaşırıp kalmışlar, binlerce sıkıntı ile ömürleri perişan olmuştur. Nihayet Allah'a yönelerek pişmanlık duymuşlar, ancak günahlarının çokluğu sebebiyle cehennem ateşine müstehak olmuşlardır.

Kıta

1- İhtilât-ı avâm pur keder est
Munkatı' bâş tâ ne-dânendet
2- În heme cedd u cehd hâcet nîst
Ânçi rûzîst mî-resânendet

Kıta(nın tercümesi)

1- Avâma karışmak gam kasvet getirir. Uzak dur onlardan ki seni tanımasınlar.

2- Dünya uğruna bunca gayret ve çabaya hacet yoktur, tasalanma! Rızkını sana ulaştırırlar nasılsa.

Fakat kalp gözü açık olan hayırlı ve himmet ehli kimseler dünya sebeplerine iltifat etmeyip yüce âlemlerin yoluna itibar etmişlerdir. Âlemlerin Rabb'ine sarılıp tam tevekküle ermişlerdir. Onlar, insanlarla çok fazla irtibat kurmayıp yalnızlığı ve uzleti tercih etmişlerdir. İş ve rızık endişesini bırakıp gönül kapısından içeri girmişlerdir. İnsanlardan ve nefisten geçip muhabbet şarabını içerek huzur makamına ermişlerdir.

Ahrârdan tevekkül ehli bir zatın şöyle dediği nakledilmiştir: "Sahrada tek başıma gezinirken nefsim bana vesvese verdi ve şöyle dedi: "Sen şimdi burada yapayalnızsın, bu sahra bitmez tükenmez. Ve bu sahrada ne bir ev, ne de bir köy var." Bunun üzerine ben de nefsimi terbiye etmek kastıyla insanlardan uzaklaşmak için ana yoldan gitmemeye, ağzıma bal ve yağ konmadıkça yeme içmeden uzak durmaya karar verdim. Bu niyetle sahrada epeyce yol aldım. Bir müddet sonra, bir kafilenin yolunu şaşırmış olarak bana doğru geldiklerini gördüm. Onları görünce kendimi yere atıp beni görmemeleri için sırt üstü yattım.

Çünkü onları bana Allah teala gönderdi. Gözlerimi kapadım. Bana yaklaştıklarında birbirlerine dediler ki: "Bu bir yolcudur, galiba açlıktan aklı gitmiştir. Yağ ve bal getirin, ağzına akıtalım da kendine gelsin."

Ağzımı ve dişlerimi sıkıca kapadım. Bir bıçak getirdiler. Onlar ağzımı açmaya çalışırken ben gülümseyerek ağzımı açtım. Onlar beni bu halde görünce; "Sen deli misin?" dediler. Hemen Rabb'ime hamd edip şükreyledim ve nefsimle yaptığım mücâdeleyi onlara anlattım."

«Herkese rızık veren ve kerim olan Allah'ı bütün noksan sıfatlardan tenzih ederek tesbih ederiz.»

Velî zatlardan bir kâmil insan şöyle demiştir: "Bir yolculuğum sırasında yalnızdım. Bir şehrin kenarında bir camiye geldim. Nefsim bana vesvese verip dedi ki: "Bu mescid **[245/b]** insanlardan uzak bir yerdedir. Ve senin de orucunu açacağın azığın yok. Öyle bir camiye git ki insanların arasında olasın. Oradaki cemaat seni görüp gerekli ihtiyaçlarını karşılasınlar."

Ben de nefsimi terbiye etmek için şöyle ahdettim ki: Ben bu gece kesinlikle bu mescidde kalacağım, helvadan başka bir şey yemeyeceğim ve onu da lokma lokma ağzıma konulmadıkça yemeyeceğim.

Yemek işini bu şartlara bağlayarak akşam namazından sonra mescidin kapısını kapattım. Yatsı namazından sonra birisi kapıyı çaldı, aldırmadım. Şiddetle vurmaya başlayınca kapıyı açtım. Yaşlı bir kadın, elinde bir mum ve yanında bir gençle mescide girdiler. Kadın bana dua ederek önüme bir tabak helva koydu ve şöyle dedi: "Bu hasta delikanlı benim oğlumdur. Günlerce hiçbir şey yemedi, içmedi, konuşmadı. Kendinden geçmiş bir halde yatıyorken bu gece gözünü açıp "Ana helva isterim." dedi.

Allah'a şükrederek bu helvayı pişirinceye kadar aramızda şu konuşma geçti. Hasta oğlum, bu helvayı benimle birlikte bir garip yemedikçe ben de yemem diye yemin etti. Hemen koluna girdim. Eline bir baston verdim ve ona dedim ki: "Mescide gidelim, orada yalnız bir adam görmüştüm. Onunla beraber bu helvayı yiyelim, sen de yeminine sâdık kalmış olursun. Şükür ki geldik ve seni burada bulduk."

Yaşlı kadın bana buyur diyerek helvadan bir lokma benim ağzıma, bir lokma da oğlunun ağzına verdi. Nihayet ikimizde doyduk. Kalkıp gittiler. Onlar gidince nefsim hayretler içinde kaldı ve Rabb'imin rezzak olduğunu yakinen bildi. İnsanları unutup insanların Rabb'ine tevekkül etti. Üns ve huzuru buldu. Onunla mutmain oldu. Tevekkül ehli nice insanlar bu iki hikâyeden sayısız hisseler almışlardır.

Nazm

1- Ey nevîn nüsha-i mecmû‘a-i râz
Gonce-i bâğçe-i nâz ü niyâz
2- Eyleme kimseye arz-ı hâcet
Olma ham-geşte-i bâr-ı minnet
3- Dehenin hâhiş içün eyleme bâz
Olma âlûde-leb-i harf-i niyâz
4- Sâhib-i hırs u tama‘ rüsvâdır
Kîmyâ-yı şeref istiğnâdır
5- Ol ki maksûm değil girmez ele
Ol ki maksûmun ola gitmez ele
6- Âlî it kıymetini hor olma
Gördüğün şeye taleb-kâr olma
7- Abd-i destinde ne var ki isteyesin
Anı yâ bunu bana vir diyesin
8- O da muhtâc-ı atâ-yı Hak’dır
Beste-i mevhibe-i mutlakdır
9- Âcizin lutf idecek hâli mi var?
Sana bahş eyleyecek mâlı mı var?
10- Lutf-ı Hak herkese bî-minnetdir
Dest-i abd arada bir âletdir
11- Terk-i esbâb değil gerçi savâb
Bî-müsebbib neye yarar esbâb
12- Sanma erzâkını muhtâc-ı taleb
Çekme bîhûde yere renc ü ta‘ab
13- Ol atâyâsına Hakk’ın vâsık
Oldu rızkın sana senden âşık

Günümüz Türkçesiyle

1- Ey sır kitabının yeni nüshası! Naz ve niyâz bahçesinin goncası!

2- Hacetini kimseye arz eyleme! Minnet yükünün altında iki büklüm olma.

3- Ağzını bir şey istemek için açma! Bir şeyler istemek için dudağını kirletme.

4- Hırs ve tamah sahibi rezil rüsva olur. Şeref, elbette gönül zenginliğindedir.

5- Takdir olunmayan rızık ele geçmez. Sana ayrılmışsa, başkasına verilmez.

6- Değerini yüksek tut, hor ve hakîr olma. Her gördüğüne talepkâr olma.

7- Kulun elinde ne var ki isteyesin? Onu ya da şunu ver diyesin.

8- Çünkü o da Hakk'ın ihsanına muhtaçtır. Rabb'in bağışına susamıştır.

9- Âcizin sana lütfedecek hâli mi var? Sana bağışlayacak malı mı var?

10- Oysa Allah, karşılıksız herkese verir. Kulun eli arada, işleyen bir âlettir.

11- Sebebi terk etmek doğru değildir, gerçi. Sebep de müsebbib olmadan iş görmez ki!

12- Sanma ki rızkın istenilmeye muhtaçtır. Boş yere sıkıntı ve eziyet çekme.

13- Hakk'ın ihsanına gönülden inanırsan. Rızkın sana aşkla koştuğunu görürsün.

Altıncı Madde

Rızık konusunda tam tevekkülün herkes için gerekli ve önemli olduğunu dört nükte ile bildirir. **[246/a]**

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: "Kim rızık konusunda şu dört husus üzerinde düşünüp kafa yorar ve gereğince amel ederse, o kişi kendi rızkı hususunda kalbine gelebilecek üzüntü ve kederlerin hepsinden kurtulmuş olur. Tam bir tevekkülle gönül huzurunu bulur."

Birinci nükte şudur: Bir kere önce düşünmelisin ki Hak teala Kur'ân-ı Kerim'de bütün mahlûkatın rızkını kendi üzerine almakla elbette senin de rızkını üzerine almış ve rızık konusunda sana kefil olmuştur. Şayet dünya sultanlarından biri sana, bu gece benim misafirimsin, sana ziyafet verir, yemek yediririm derse ne dersin? Sen onun hakkında nasıl hüsnüzan beslersin? Çünkü o doğru bir pâdişâhtır, sözünü tutar. Hatta çarşı esnafından cömert bir tüccar veya zengin bir Yahudi, aklı başında bir kişinin yanında seni davet etse, onun sözüne güvenip davetine icâbet etmez misin? O akşam yemeğimi ne şekilde yerim endişesinden onun sözü üzerine kurtulmaz mısın?

Öyleyse bu ne haldir ki cömert ve kerim olan Rabbü'l-Âlemîn hazretleri Kur'ân-ı Kerim'de azamet ve şânıyla senin rızkına kefil olmuş iken, rızkını sana va'dedip bu konuda yemin etmişken, sen O'nun va'dine itimat etmeyip nasıl sükûnet bulmazsın? O'nun va'dini tasdik edip yemini ile nasıl güven

içinde olmazsın? Allah'ın bahşettiği bunca lütuf ve ihsana, O'nun verdiği nimetlere, ikramlarına nasıl bakmazsın? Bilakis nefsin tesiriyle kalbin sıkıntı içinde kalıp hep rızık konusunu düşünmekten vazgeçmezsin. Eğer bilirsen bu büyük bir musibettir, en büyük saygısızlıktır. Nitekim Hz. Ali Efendimiz bu hususu iki beyit ile anlatır.

Kıta

1- E-tatlubu rızka'llâhi inde ğayrihî
Ve tusbihu min havfi'l-avâkibi âminen
2- Ve terdâ bi-sarrâfin, ve in kâne muşriken
Ve lâ terdâ bi-rabbike dâminen

Kıta(nın tercümesi)

1- Allah'ın verdiği rızkı başkasından mı istersin? Akıbetinden emin olarak nasıl sabahlarsın?

2- Müşrik de olsa sarrafa güvenirsin de Rabb'inin "kefilim" sözüne nasıl inanmazsın?

İşte bu yüzden rızık konusunda ne olacağını düşünmek, şek ve şüphe doğurur; sahibinin iman ve irfânının kaybolmasından korkulur. Çünkü Hak teala Kur'ân-ı Kerim'de: "**Şayet mü'min iseniz Allah'a tevekkül edin." (Mâide, 5/23)** buyurmuştur.

İkinci nükte şudur: Taksim edilen rızk (Rızk-ı maksûm) hiçbir şekilde değiştirilemezken ve levh-i mahfûza yazılan bozulmazken, eğer sen kısmeti inkâr edersen veya yazılmış olanın bozulmasını mümkün görürsen -Allah korusun- İslâm yolundan uzak düşersin. Eğer Allah'ın taksiminin hak olduğunu ve değişmediğini yakinen bilirsen, buna rağmen hırsla ve endişeyle rızık peşinde koşarsan, dünya ve âhirette rezillik ve zilletten, meşakkat ve hüsrandan başka ne elde edebilirsin? Nitekim hadis-i şeriften; "*Bir lokmanın üzerine, filan oğlu filanın rızkıdır*" diye yazıldığını haber alırsın. Onun için tevekkül ehli rızkına izzet sahibi olarak kavuşur.

Hırs sahibi ise perişan olur. Çünkü hırs ile rızık artmaz ve eksilmez. Taksim edilen rızık sahibine âşıktır ve onu takip eder. Şu halde rızkını izzetle al, zilletle alçalmaya ne gerek var?

Üçüncü nükte şudur: Bilirsin ki rızık sadece geçinmek ve yaşamak için gereklidir. Hayat ile rızık kendisinden sual olunmayan Yüce Allah'ın lütfudur ve ikisi birbirinden ayrılmaz. Nitekim kullarının hayatı Allah'ın kudret elinde ve gaip hazinesinde olduğu gibi rızık da O'nun katındadır;

dilerse verir, **[246/b]** dilerse vermez. Kul onu bilemez, Mevlâ'sı nasıl dilerse öyle tertip ve takdir eder. Durum böyle iken, sen nasıl bir kulsun ki Allah'ın takdirine karşı sükûnet ve teslimiyet içinde değilsin?

Dördüncü nükte şudur: Hak teala, kulun rızkına kefil olmuştur. Ancak bu kefâlet beslenme, gelişme, büyüme ve koruma hususunda gerekli olan rızkı ihtiva etmektedir. Kul yeme içme gibi sebepleri Rabb'i için terk ederek O'na tevekkül ederse; zaman olur Allah ondan sebepleri engelleyerek, kendi katından ona kuvvet ve kudret verir ve o kul bu sebeplerin engellenmesinden herhangi bir sıkıntı çekmez, üzüntü duymaz. Bilakis sebebleri de yaratan Allah'a olan yakınlık ve dostlukla kalbi mutmain olur, ünsiyetten manevî lezzet alır. Çünkü o, işin gerçek yönünü bilir ki Hakk'ın kefâleti bünyenin hayatta kalması ve gelişimi içindir. Rızık hususunda Allah'a tevekkül etmenin mânâsı budur ki bünyenin hayatiyetinin devamıdır. Allah'tan bu mânâda beklenti içinde olan tevekkül sahibine mutlaka azık ve yardım ulaşır. Ta ki ömrü oldukça Allah'ın emirlerini yerine getirmeye muktedir olsun. Rızık konusunda esas gaye, bedenin ömrün sonuna kadar canlılığını sürdürmesi için gıda (yeme içme) ihtiyacını karşılamaktır.

Allah'ın kudreti noksansızdır ve bu kemâl, O'nun dilediğini istediği gibi yapması demektir. Dilerse kulunun bedenine yiyecek ve içecekle gıda verir, dilerse tıpkı meleklerde olduğu gibi tesbih ve tehlil ile ona güç kuvvet verir. Çünkü bundaki gaye ibadet için bedenin zinde kalması ve kulun ibadete güç yetirmesidir. Yoksa maksat yeme içme şehvetini karşılamak değildir. İşte bu takdirde sebeplere hiç itibar edilmez. Bu sebepledir ki abidler ve zahidler geceleri ve gündüzleri aç geçirmeye, uzun yolculuklara azıksız çıkmaya güç yetirebilmişlerdir. Hatta bunlardan bazıları on gün bazıları yirmi gün aç kaldıkları, bazıları bir veya iki ay hiçbir şey yemedikleri halde yine de bedenleri güçlü kalabilmiştir.

Nitekim Hak teala, İbrahim Edhem'e çamuru, diğer bazılarına da kumu gıda olarak vermiştir. Nice hastalar görürsün ki günlerce bir şey yemeden durmuşlar ve ölmemişlerdir. Hâlbuki hasta olan kişi sağlıklı olana göre daha düşkün ve zayıftır.

Açlıktan ölenlere gelince, bu durum onun eceli öyle takdir olunduğu içindir. Nitekim çok yemekten dolayı ölenin de vadesi dolmuştur.

Ebu Said el- Hudrî (r.a.), şöyle demiştir: "Benim Allah ile durumum şudur ki; bana her üç günde bir kere yemek verir. Bu durumda iken çölde yolculuk ettim. Üç gün gittim. Bu zaman zarfında hiçbir şey yemediğimden

dördüncü gün kendimde bir dermansızlık hissettim. Hemen olduğum yere oturup kaldım. O sırada gaipten bir ses duydum: "Ey Ebu Said! Sebep mi yoksa güç mü istersin?" Ben, kuvvet ve güç isterim dedim. O anda kendimde zindelik ve güç hissedip ayağa kalktım ve on iki gün orada kaldım. Bu süre içinde yiyecek bir şey bulamadım ama, açlıktan dolayı sıkıntı da çekmedim" diyerek yemin etmiştir.

Bir kimse sebeplerin kendisinden kaynaklanan bir şeyle tıkandığını bilirse ve nefsinde tam bir tevekkül yerleşip kuvvet bulursa, şunu yakinen bilmelidir ki, Hak teala kendisine kuvvet ve kudret verip medet ve inâyet kılmıştır. Bu kişi o sebeple aslâ muztarip olmayıp Hakk'a şükretmelidir ki Allah'tan lütuf, rahmet, üns ve kerâmet bulmuştur. Çünkü Hak teala ondan sıkıntı zorluğunu kaldırıp yardımını ve saadeti ona ikram etmiştir. Ondan vasıta ve meşguliyetleri giderip esas maksadı olan huzur meclisine almıştır. Onun hâlini meleklerin **[247/a]** hâline benzetip hayvanların ve avâmın hâlinden yüksek kılmıştır. Onun için âdetlerin bağlarını koparıp acayip kudretine muttali kılmıştır. Şu halde tam bir tevekkülle Allah'a güvenip bu saadete sahip olan büyük kazanç elde etmiştir. Sayısız rızka nail olmuş ve nefsini Rabb'ine teslim etmiştir.

Nazm

1- Âlem içinde iyân ü pinhân
Gelür elbette sana kısmet olan
2- Kişinin gice vü gündüz talebi
Olamaz rızk-ı kesîrin sebebi
3- Rızkına kâni' olan ehl-i mezâk
Olısar mazhar-ı ism-i Rezzâk
4- Seni yokdan var iden aç itmez
Gayri kapulara muhtâc itmez
5- Yürü var Hakk'a tevekkül eyle
Hâline sabr u tahammül eyle
6- Günc-i kâşânede râhat hoşdur
Dâde-i Hakk'a kanâ'at hoşdur
7- Bilür ahvâlini Rezzâk-ı Hakîm
Rızkını vakt ile eyler teslîm
8- Mâla mevkûf değil erzâkın
Gayri yüzden getürür Rezzâk'ın
9- Çeşmini hâtırını eyle ganî

Kerem it olma gedâ çeşm-i denî
10- Çekme hiç gürsînelikden haşyet
Kulun aç kor mu veliyy-i ni‘met
11- Bizi ey Hayy-ı Hudâ-yı müte‘âl
Rızk içün kılma perîşân ahvâl
12- Zikrini dilde gıdâ-yı rûh it
Cânda hikmet kapusun meftûh it

Günümüz Türkçesiyle

1- Âlem içinde ister gizli olsun ister açık; elbette gelir sana, kısmetine ayrılan.

2- Kişinin gece gündüz istemesi, rızkın artmasına sebep olamaz.

3- Rızkına râzı olan yoksullar, Hakk'ın, rezzak[376] ismine mazhar olurlar.

4- Seni yoktan var eden, aç komaz. Başka kapılara muhtaç etmez.

5- Yürü var, Hakk'a tevekkül eyle. Hâline sabret; tahammül eyle.

6- Saray köşelerinde rahat etmek hoştur. Hakk'ın verdiğine kanaat hoştur.

7- Rezzak ve hakim olan senin hâlini bilir. Rızkını vaktinde teslim eder.

8- Rızkın, servete bağlı değildir. Başka sebeplerle de gönderir Yaratan.

9- Gözü tok, gönlü zengin kılmaya bak. Cömert ol, isteyici olmamaya bak.

10- Fakirlikten korkma, rahat ol gayet. Kulunu aç kor mu hiç, nimeti veren?

11- Ey diri ve yüce Mevlâ! Rızık için bizim hâlimizi perişan etme.

12- Zikri gönlümüzde ruhun gıdası eyle. Canımızda hikmet kapısını açık eyle.

Yedinci Madde

Tam tevekkülü elde etmenin yollarını ve tevekkül ehlinin daima rahat ve huzur içinde olduklarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: "Tevekkül Allah'a güvenmektir. Şu halde kim ki dünya ve âhiretin Allah'ın mülkü olduğunu yakinen bilir, her şeyi O'nun yed-i kudretinde bulur ve herkesin kendisi gibi âciz ve zavallı olduğunu görürse ve bilirse ki herkesin rızkını Allah teala verir. Şüphesiz böyle düşünen kişi, tevekkül makamına ermiş olur."

Şek ve şüpheden kendini arındıran kişi rızık konusunda niçin gam çeker ki? Hâlbuki bu konuda Hak teala kendisine kefil olmuştur. Nitekim

“**Yeryüzünde kımıldayan hiç bir canlı yoktur ki onun rızkı Allah’a ait olmasın.”** (Hûd, 11/6) âyeti bu mânâyı ifade eder. Allah dünya ve âhiret saadetini tevekküle bağlı kılmıştır. Şu halde yaptığı her işte Allah’a tevekkül eden kişi, iki cihan saadetini elde etmiş demektir. Çünkü hayırlı olan her ne ise Allah ona bunları vermiştir.

Tevekkül sahibi kişi (mütevekkil) yiyecek toplamaz, yarın için rızık endişesi taşımaz. Çünkü o, kendini Allah’ın nimet deryası içinde bulur. Nitekim denizdeki balık da öyledir, deryaya gark olup kalmıştır, su biriktirme ihtiyacından müstağnî olmuştur. Tevekkül ehli kişi de bunun gibi herkesten mustağnî olup tabii bir ihtiyaçsızlıkla dolmuştur. Canı yemek istediğinde tevekkül ehli nefsine der ki; “Rızkın gamını yeme, kendine zahmet verme. Çünkü sen rızkı hayat için istiyorsun. Hâlbuki rızk ve hayat birbirine bitişiktir. Hayat olduğu sürece rızık da vardır. Öyleyse aklından rızk endişesini çıkar.”

Hak teala seni, kendisini bilmen (marifet) için yaratmıştır. Fakat senin fikrin bu gerçeği bırakıp rızık temini derdine düşmüştür. Hemen Allah’a tevekkül edesin ve bütün **[247/b]** işlerini ona ısmarlayıp (esas yaratılış maksadına doğru) gidesin. Her belâya sabredesin ve Hakk’ın her hükmüne (kaza) rıza gösteresin.

Böylece her şerde bir hayır olduğunu göresin. *“Hiçbir küçük şer yoktur ki, içinde daha büyük hayırlar gizlemiş olmasın.”*[377] hadis-i şerifinin işaret ettiği mânâya eresin. Tevekkül makamında sebat edip durasın. Böylece önce tefvîz, sonra sabır ve sonra da rıza makamlarına varasın. Bundan sonra marifet makamına ve oradan muhabbet makamına gidesin. Böylece hikmet ehlinden olasın, evliyâ zümresine girip ve mukarrabînden olasın.

Nazm

1- Hîn tevekkul kon me-lerzân pâ vu dest
Rızk-ı to ber to zi-to âşıkter est
2- În sebebhây-ı cihân perde est u bes
Asl-i rûzî ez-Hodâ dân her nefes
3- Rûzî ez v’ey cû me-cû ez-Zeyd u Amr
Mestî ez v’ey cû me-cû ez-beng u hamr
4- Kût-i aslî-râ ferâmûş kerde est
Rûy der-kût-i maraz âverde est
5- Kût-i aslî-yi beşer nûr-i Hodâst
Kût-i hayvânî mer û-ra nâ-sezâst

6- Lîk ez-illet der-în uftâd dil
K’û hored û rûz u şeb ez-âb u gil
7- Çün mizâc-ı âdemî gil-hâr şod
Zerd u bed-reng u sekîm u hâr şod
8- Çun mîzâc-i zişt-i û tebdîl yâft
Reft ziştî ez-roheş çun şem‘ tâft
9- Çun cenîn bud âdemî bud hun gıdâ
Ez-necis pâkî bered mü’min kezâ
10-Ez fitâm-ı hûn gıdâyeş şîr şod
V’ez fitâm-ı şîr lokma-gîr şod
11- Ez fitâm-ı lokma Lokmânî şeved
Tâlib-i matlûb pinhânî şeved
12- Pes hayât-ı mâst mevkûf-i nizâm
Endek endek cehd kon temme’l-kelâm

Nazm(ın tercümesi)

1-Kendine gel, tevekkül et; elin ayağın titremesin. Rızkın, sana senin ona olduğundan daha fazla âşıktır.

2-Dünyanın bu sebepleri sadece perdedir; her an rızkın aslının Allah katından geldiğini bil.

3-Rızkı Ondan iste, Zeyd ve Amr’dan değil. Mestliği O’ndan iste, şaraptan ve kadehten değil.

4-Asıl gıdasını unutmuş, hastalık yüzünden alıştığı gıdaya yüz tutmuştur.

5-İnsanın aslî gıdası Allah’ın nurudur; ona hayvan gıdası lâyık değil.

6-Fakat gönül hastalık yüzünden bu gıdaya düşmüştür. Gece gündüz bu suyu içmekte, bu toprağı yemektedir.

7-İnsanın mizacı çamur yemeye alışırsa, sararıp solar; hastalanıp düşkünleşir.

8-Kişinin kötü mizacı değişirse, yüzünden çirkinlik gider de ışık gibi parlar.

9-İnsan bir ceninken besine kandı. Mü›min, pislikten işte böyle temizlik elde eder.

10-Kandan kesilince besini süt olur. Sütten kesilince de lokma yemeye başlar.

11-Lokmadan kesilince bir Lokman olur. Açık ve gizli bilgileri elde etmeye başlar.

12-Öyleyse yaşayışımız sütten kesilmeye bağlıdır. Yavaş yavaş çaba göster vesselâm.

---

[366]. Tirmizî, Zühd, 33.
[367]. Tirmîzî, Tıb, 14.
[368]. Teşe''üm; Kötüye yorma, uğursuz sayma anlamlarına geldiği gibi sola dönme ve sola yatma anlamlarına da gelmektedir. Tatayyur ise uğursuz sayma anlamına geldiği gibi uçmak anlamı da vardır.
[369]. Ebû Dâvûd, Tıb 24; Tirmîzî, Siyer 47.
[370]. Tirmîzî, Kıyâme 60; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/439, H. No: 731.
[371]. Bu cümle, yazma nüshada yoktur.
[372]. Tirmîzî, Zühd, 29.
[373]. Matbu metinde **Herm bin Sinân** olarak geçmektedir.
[374]. Matbu metinde "birdendir" şeklinde.
[375]. Serdar: Önder, komutan, başbuğ.
[376]. Rezzak: Bütün yaratılmışların rızkını veren Allah tealanın esma-i hüsnasından.
[377]. Ebû's-Suûd Efendi, *Tefsir-i Ebû's-suûd*, II/22.

«Ey ümmetim, eğer siz Hak tealaya tam bir teslimiyetle tevekkül etseniz, kuşların rızkını verdiği gibi sizin de rızkınızı verir ki, kuşlar aç olarak sabaha çıkarlar da karınları doymuş olarak akşamlarlar.» Yine buyurmuştur ki: *«Sizden biriniz yakı açar veya efsun yaparsa bilsin ki muhakkak o tevekkülden uzaklaşmış olur.»* Yine buyurmuştur ki: *«Kim ki insanlardan daha sağlam ve kuvvetli olmak isterse, Allah'a tevekkül etsin.»* Yine buyurmuştur ki: *«Kim ki Hak tealaya tevekkül edip kazasına râzı olursa muhakkak o, istemekten kurtulur ve her türlü kederden emin olarak rahata erer.»* Yine buyurmuştur ki: *«Uğursuzluğa inanmak (teşe''üm ve tatayyur) fal açtırmak şirktendir. Ancak tevekkül onları gönülden temizleyip giderendir.»* Yine buyurmuştur ki: *«Hakk'a tevekkül etmek, insanlardan ümidi kesmektir. Çünkü insanlar (gerçek anlamda) ne verebilirler, ne de verilene engel olabilirler. (Allah dilemedikçe) ne zarar, ne de fayda verebilirler. Belki onların hepsi sanatkârın âletleri mesâbesindedir.»*

3- Rızkına râzı olan yoksullar, Hakk'ın, rezzak ismine mazhar olurlar.

Herm bin Hıbbân Veysel Karanî hazretlerine demiştir ki: "Benim ikamet etmem için nereyi emredersiniz?"

«Ey ümmetim, eğer siz Hak tealaya tam bir teslimiyetle tevekkül etseniz, kuşların rızkını verdiği gibi sizin de rızkınızı verir ki, kuşlar aç olarak

sabaha çıkarlar da karınları doymuş olarak akşamlarlar.» Yine buyurmuştur ki: *«Sizden biriniz yakı açar veya efsun yaparsa bilsin ki muhakkak o tevekkülden uzaklaşmış olur.»* Yine buyurmuştur ki: *«Kim ki insanlardan daha sağlam ve kuvvetli olmak isterse, Allah'a tevekkül etsin.»* Yine buyurmuştur ki: *«Kim ki Hak tealaya tevekkül edip kazasına râzı olursa muhakkak o, istemekten kurtulur ve her türlü kederden emin olarak rahata erer.»* Yine buyurmuştur ki: *«Uğursuzluğa inanmak (teşe'üm ve tatayyur) fal açtırmak şirktendir. Ancak tevekkül onları gönülden temizleyip giderendir.»* Yine buyurmuştur ki: *«Hakk'a tevekkül etmek, insanlardan ümidi kesmektir. Çünkü insanlar (gerçek anlamda) ne verebilirler, ne de verilene engel olabilirler. (Allah dilemedikçe) ne zarar, ne de fayda verebilirler. Belki onların hepsi sanatkârın âletleri mesâbesindedir.»*

"*İnsanlara muhtaç olmak istemeyen kişi, kendi elinde bulunandan çok, Allah tealanın kudret elinde olan rızkına değer verip güvensin ki zenginlik elde edebilsin."*

3- Bize can veren sensin, bu sebeple gönlümüz hoştur. Onun için böyle sarhoşuz; hem ser-dârımız sensin.

Birincisi: Allah'a kulluk ve huzur için, her şeyi gönülden çıkartmaktır. Çünkü Hakk'a tevekkül etmeyen, rızkını kazanma ve ihtiyaçlarını temin etme ile uğraşırken ibadet ve huzurdan uzak olur. O meşguliyet kişinin ya beden organlarıyla (zahir) olur ya da gönlüyle (bâtın) olur. Beden organlarıyla meşguliyet, rızık talebine yönelenlerin çoğunda olduğu gibi istemek, ticaretle meşgul olmak ve el emeğiyle çalışıp kazanmakla olur. Bu meşguliyet insanın ya zahiri veya bâtını ile olur. Zahirî meşguliyet rızık peşinde koşanlarda olduğu gibi alışverişle, el emeğiyle ve hizmet etmekle olur. Gönlüyle (bâtını) meşguliyet, kalbi dünyaya bağlı olan zahidler gibi, nefsin arzusuyla, kalbin düşünmesiyle ve aklın gerekli hazırlıklarıyla olur. Hâlbuki ibadet ve huzur ancak, bedenin isteklerinden vazgeçmekle ve Allah'ın huzurunda olma şuuru (ferâğ-ı cism ve huluvv-i bâl) ile elde edilir. Bedenin isteklerini terk etme ve gönlü zararlı şeylerden temizleme ise, ancak tevekkül ehline nasip olur.

«Ey ümmetim, eğer siz Hak tealaya tam bir teslimiyetle tevekkül etseniz, kuşların rızkını verdiği gibi sizin de rızkınızı verir ki, kuşlar aç olarak sabaha çıkarlar da karınları doymuş olarak akşamlarlar.» Yine buyurmuştur ki: *«Sizden biriniz yakı açar veya efsun yaparsa bilsin ki muhakkak o tevekkülden uzaklaşmış olur.»* Yine buyurmuştur ki: *«Kim ki insanlardan daha sağlam ve kuvvetli olmak isterse, Allah'a tevekkül etsin.»*

Yine buyurmuştur ki: *«Kim ki Hak tealaya tevekkül edip kazasına râzı olursa muhakkak o, istemekten kurtulur ve her türlü kederden emin olarak rahata erer.»* Yine buyurmuştur ki: *«Uğursuzluğa inanmak (teşe''üm ve tatayyur) fal açtırmak şirktendir. Ancak tevekkül onları gönülden temizleyip giderendir.»* Yine buyurmuştur ki: *«Hakk'a tevekkül etmek, insanlardan ümidi kesmektir. Çünkü insanlar (gerçek anlamda) ne verebilirler, ne de verilene engel olabilirler. (Allah dilemedikçe) ne zarar, ne de fayda verebilirler. Belki onların hepsi sanatkârın âletleri mesâbesindedir.»*

Böylece her şerde bir hayır olduğunu göresin. *''Hiçbir küçük şer yoktur ki, içinde daha büyük hayırlar gizlemiş olmasın.''* hadis-i şerifinin işaret ettiği mânâya eresin. Tevekkül makamında sebat edip durasın. Böylece önce tefvîz, sonra sabır ve sonra da rıza makamlarına varasın. Bundan sonra marifet makamına ve oradan muhabbet makamına gidesin. Böylece hikmet ehlinden olasın, evliyâ zümresine girip ve mukarrabînden olasın.

. Tirmîzî, Tıb, 14.

. Tirmizî, Zühd, 33.

. Ebû Dâvûd, Tıb 24; Tirmîzî, Siyer 47.

. Teşe''üm; Kötüye yorma, uğursuz sayma anlamlarına geldiği gibi sola dönme ve sola yatma anlamlarına da gelmektedir. Tatayyur ise uğursuz sayma anlamına geldiği gibi uçmak anlamı da vardır.

. Bu cümle, yazma nüshada yoktur.

. Tirmîzî, Kıyâme 60; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/439, H. No: 731.

. Tirmîzî, Zühd, 29.

. Matbu metinde "birdendir" şeklinde.

. Matbu metinde **Herm bin Sinân** olarak geçmektedir.

. Rezzak: Bütün yaratılmışların rızkını veren Allah tealanın esma-i hüsnasından.

. Serdar: Önder, komutan, başbuğ.

«Ey ümmetim, eğer siz Hak tealaya tam bir teslimiyetle tevekkül etseniz, kuşların rızkını verdiği gibi sizin de rızkınızı verir ki, kuşlar aç olarak sabaha çıkarlar da karınları doymuş olarak akşamlarlar.» Yine buyurmuştur ki: *«Sizden biriniz yakı açar veya efsun yaparsa bilsin ki muhakkak o tevekkülden uzaklaşmış olur.»* Yine buyurmuştur ki: *«Kim ki insanlardan daha sağlam ve kuvvetli olmak isterse, Allah'a tevekkül etsin.»* Yine buyurmuştur ki: *«Kim ki Hak tealaya tevekkül edip kazasına râzı olursa muhakkak o, istemekten kurtulur ve her türlü kederden emin olarak rahata erer.»* Yine buyurmuştur ki: *«Uğursuzluğa inanmak (teşe''üm ve*

tatayyur) fal açtırmak şirktendir. Ancak tevekkül onları gönülden temizleyip giderendir.» Yine buyurmuştur ki: *«Hakk'a tevekkül etmek, insanlardan ümidi kesmektir. Çünkü insanlar (gerçek anlamda) ne verebilirler, ne de verilene engel olabilirler. (Allah dilemedikçe) ne zarar, ne de fayda verebilirler. Belki onların hepsi sanatkârın âletleri mesâbesindedir.»*

7- Gehî Hakkı gümân eyler ki bizdendir kamu işler

. Ebû's-Suûd Efendi, *Tefsir-i Ebû's-suûd*, II/22.

Ashab-ı kirâmdan biri devesinden inip: «Ey Allah'ın Rasulü! Deveyi salıverip tevekkül mü edeyim, yoksa bağlayayım mı?» diye sormuştur. Hazret-i Peygamber ona; *«Deveyi bağla, ondan sonra Allah'a tevekkül et»* buyurmuştur. Hazret-i Mûsâ (a.s.) buyurmuştur ki: "Çocuğun babasına olan tevekkülü kadar, Mevlâsına tevekkülü olmayan kişi mü'min değildir."

İKİNCİ FASIL

İrfan yolunun dört esasından ikincisi olan tefvîzin fazîletlerini, faydalarını ve sonuçlarını sekiz madde ile açıklayıp bildirir.

Birinci Madde

Tefvîzin fazîletlerini âyet-i kerime ve hadis-i şeriflerle açıklar.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak teala kullarına lütfuyla tefvîzi öğretip teşvik ederek Kur'ân-ı Kerim'inde şöyle buyurmuştur:

"Onlara karşı Allah sana yeter. O hakkıyla işitendir, bilendir." (Bakara, 2/137) "Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilemezsiniz." (Bakara, 2/ 216) "(Resulüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin kudret elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin." (Âl-i İmrân, 3/26-27) "... Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. (Allah ya tövbelerini kabul edip onları affeder ya da zalim oldukları için onlara azap eder.)" (Âl-i İmrân, 3/128)

"De ki: İş (zafer, yardım her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir..." (Âl-i İmrân, 3/154) "İnsan hayrı istediği gibi, şerri de ister. İnsan, pek acelecidir." (İsrâ, 17/11) "Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun keremini geri çevirecek de yoktur. O, hayrını kullarından dilediğine eriştirir. Ve O, bağışlayandır, esirgeyendir." (Yunus, 10/107) "Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (inşaallah demedikçe) hiçbir şey için bunu yarın yapacağım deme." (Kehf,18/23) "Şüphesiz Allah dilediği şeyi yapar." (Hac, 22/14) "Eğer onlardan hoşlanmazsanız (bilin ki) Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz." (Nisâ, 4/19) "Allah, (mükâfâtı) en hayırlı ve (cezası) en sürekli olandır." (Tâhâ, 20/73) "Rabbin dilediğini yaratır **[248/a]** ve seçer. Onların seçim hakkı yoktur." (Kasas, 28/68)

"Allah dilediğini yapar." (İbrahim 14/27) "De ki: Ben kendime bile, Allah'ın dilediğinden başka ne bir zarar ne de bir menfaat verme gücüne sahibim." (Yûnus 10/49) "Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır.

Bütün kitapların aslı O'nun katındadır." (Ra'd 13/39) "Allah yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir." (Enbiyâ 21/23) "Göklerde ve yerdekiler, ister istemez O'na teslim olduğu halde onlar (ehl-i kitap), Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki O'na döndürüleceklerdir." (A. İmrân, 3/83) "Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekildir." (Zümer, 39/62) "Ben işimi Allah'a havâle ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını çok iyi görendir." (Ğâfir, 40/44) "Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı. Fakat O (rızkı) dilediği ölçüde indirir. Çünkü O, kullarının haberini alandır, onları görendir." (Şûrâ 42/27) "Sizler ancak Rabbinizin dilemesi sâyesinde (bir şeyi) dileyebilirsiniz. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir." (İnsan 76/30) "Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz." (Tekvîr 81/29)

Hak teala kudsî hadiste buyurmuştur ki: "*Ey âdemoğlu, benim hidayete erdirdiklerim hariç hepiniz dalâlettesiniz. Şifâ verdiklerim hariç hepiniz hastasınız. Zengin ettiklerim hariç hepiniz fakirsiniz. Sizler benim için olun, ben de size yar ve yardımcı olayım. Ey kulum sen bir şey istersin ben de bir şey isterim. Eğer benim muradıma uygun olmayan bir şey istemediysen, benim istediğimi istemen için nefsini zorla. Çünkü sonunda ancak benim istediğim olacaktır. Kim takdirime teslim olur, verdiğim belâlara sabrederse, onu katımda çok samimi ve doğru kullardan (sıddîkler) yazarım. Ey kulum, benden seni daima tek bir halde bulundurmamı ve seni tek bir duruş üzere bırakmamı isteme! Ben bunu yapmam. Çünkü seni, bütün sıfatlarımla beraber beni tanıman için yarattım. Seni sürekli afiyet ve sıhhat üzere bulundurursam, beni sürekli şifâlı olarak tanırsın. O zaman benim başka sıfatlarımdan ve tecellîlerimden habersiz kalırsın. Eğer bir şey isteyeceksen benden iste. Sıfatlarıma ve şânıma uygun olarak sana vereyim."*[378]

Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) duasında buyurmuştur ki: *"Allah'ım, nefsimi sana teslim ettim. Yüzümü sana döndüm. Her işimi sana bıraktım. Korkarak ve sakınarak sırtımı sana dayadım; rağbetim yalnız sanadır, ancak senden korkarım. Senden başka sığınacağım yer ve kurtarıcım yoktur."*[379] *Allah'ım, senin verdiğine hiç kimse engel olamaz. Senin mâni olduğunu da hiç kimse veremez. Sen hükmedince hiç kimse hükmünü değiştiremez. Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd sadece O'na mahsustur. O, diriltir ve öldürür. Hayır O'nun elindedir. O her şeye kadirdir.*[380] *Dönüş ancak O'nadır.*[381] *Güç ve kudret sadece azîz ve Celil olan Allah'ındır."*[382]

Ümmetine de işleri Allah'a ısmarlamayı (tefvîz) öğretip şöyle buyurmuştur: *"Olan oldu ve (sen, olanla) karşılaştığında kaderi yazan kalemin mürekkebi kurudu."*[383] Ve buyurmuştur ki: *"İmanın zirvesi iki özelliğe bağlıdır. Birincisi Allah tealaya teslimiyet, diğeri ise O'nun takdirine rıza göstermektir."*[384] Ve buyurmuştur ki; *"Mü'minin en üstün özellikleri tevekkül, tefvîz, teslimiyet, sabır ve rızadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Şu beş haslet olmadıkça kulun imanı kemâle ermez. Hakk'a tevekkül, bütün işlerini O'na ısmarlamak (tefvîz), Allah'ın emirlerine teslimiyet, Allah'tan gelene sabretmek ve O'nun takdirine râzı olmak."*[385] Ve buyurmuştur ki: *"Tedbir gammını azalt ki, sana takdir edilen seni bulur. Takdir edilmeyen ise bulmaz."*[386] Ve buyurmuştur ki: *"Beş şey imandandır. Her durumda Allah'a tevekkül etmek, her işi Allah'a ısmarlamak, Allah'ın bütün emirlerine teslimiyet, belânın ilk geldiği anda sabretmek ve kazaya râzı olmak."*[387] Ve buyurmuştur ki: *"Hayır, Allah'ın beğenip yarattığındadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Hayır vâki olandadır. Öyleyse tefvîz sahibi kişi rahata ermiş, teslim olan kişi de selâmeti bulmuş (demek)tir."* Ve buyurmuştur ki: *"Size lâzım olan güçsüz ve kimsesizlerin âdeti üzere yaşamaktır. Tedbir ile yorulmayıp işleri takdir olunana havâle edesiniz. Allah'ın tedbir ve tasarrufuna teslim olasınız."*

Nazm
1- Lîk maksûd-i ezel teslîm-i tost
Ey muselmân bâyedet teslîm cost **[248/b]**
2- Hurrem ân k'în acz u hayret kût-i ûst
Der-do âlem hofte ender zıll-ı dûst
3- Hem der evvel acz-ı hod-râ û be-dîd
Morde şod dîn-i acâyiz-râ gozîd
4- Ârifân ez-du cihân kâhilter-end
Z'ân ki bî şod yâr harmen mî-berend
5- Kâhilî-râ kerde-end îşân sened
Kâr-ı îşân-râ çu Yezdân mî-koned
6- Kâr-ı Yezdân-râ ne-mî bînend âm
Mî ne-y-âsâyend ez-ked subh u şâm
7- Coz tevekkul coz ki teslîm-i tamâm
Der-gam u râhat heme mekr est u dâm

Nazm(ın tercümesi)

1- Ezelin gayesi senin teslim olmandır. Ey Müslüman, teslimiyet araman gerek.

2- Ne mutlu gıdası bu âcizlik ve hayret olana; iki âlemde dostun gölgesinde uyuyana.

3- Böyle kimse evvelde de aczini görmüş, ölüp acuzelerin dinini seçmiştir.

4- Ârifler iki dünyada da herkesten daha tembeldirler. Çünkü toprağı sürmeden harman kaldırırlar.

5- Onlar tembelliği dayanak edinmişlerdir. Çünkü onların işlerini Allah yapar.

6- Allah'ın işini sıradan insanlar göremezler ve sabah akşam zahmetten geri durmazlar.

7- Sıkıntı ve genişlikte Allah'a tevekkülden ve tamamen teslim olmaktan başka her şey aldatmacadır, tuzaktır.

İkinci Madde

Tefvîz ve teslimin tariflerini, hakikatlerini, tesirlerini ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Tefvîz, dünya işlerinden hiçbirisi hakkında bir tercihte bulunmayıp Mevlâ'nın tercihine teslim olmaktır.

Tefvîz,[388] itirazdan uzak durmak ve halkın kusurlarını görmezden gelmektir. Tefvîz Allah'ın takdir ettiği hükmünün gerçekleşmesi olan kazanın gelişinden önce, teslimiyet ise kazanın gerçekleşmesinden sonra meydana gelir. Tefvîz bilinmeyen işi işleyenine vermektir ve bu, rızanın başlangıcıdır. Tefvîz, tedbir ve ihtiyarı terk edip kazanın gelişini beklemektir. Tefvîz, muradı terk edip Allah'ın kazasını beklemektir. Her an Hak'tan gelecek olana teslimiyet ve rıza göstermektir. Tefvîz, tedbiri ve arzulara (hevâ) uymayı terk edip her işte Hakk'a sığınmaktır.

Tefvîz ehli (müfevviz) odur ki kendi nefsinden ümidini kesmiş ve her durumda Allah'a sığınmıştır. Tefvîz ehli odur ki, kendi güç ve kuvvetinden uzak olup her konuda hükmü Allah'tan bilir. Herkesi kendisi gibi âciz kabul eder, her hususta tedbiri Rabb'ine bırakır. Tefvîz ehli kalbinde sükûnet bulur, dava sıkıntılarından kurtulmuş olur. Tefvîz bedende teslimiyet, gönülde huzur, kalpte rızadır. Tefvîz, darlıkta ve bollukta halktan yüz çevirip Hakk'a yönelmektir.

Tefvîzin alâmeti üçtür. Birincisi, tedbiri takdire verip sükûnet bulmaktır. İkincisi, irâde ve ihtiyarı Allah'ın tedbirine bırakıp beklentisiz olmaktır. Üçüncüsü, her an kazaya boyun eğmektir.

Gerçek şu ki, kader vâki olunca tedbir yersiz olur ve kaderin meydana gelmesi, tedbirin önüne geçer.

İşler takdir iledir, tedbirle değildir. Muradın hâsıl olmayacağına göre sen mevcudu iste. Çünkü istek meydana gelmez. Şu halde her nasıl olursan o an onu söyle. Çünkü hiçbir şekilde değişmeyecek hüküm (kaza-yı mübrem) reddolunmaz ve ondan sakınmak da fayda vermez.

Murâd-ı Hakk'a mutâbık gelür cemî'-i umûr
Murâdı terk it ü tarh-ı gönülden eyle huzûr

Günümüz Türkçesiyle

Bütün işler Hakk'ın muradına uygundur. Muradı gönlünden çıkar, sen de huzur bul.

Tefvîz, Allah'ın kulunu başarıya ulaştırmasının (tevfik) ve ikramının meyvesidir; rahat ve selâmetlik sebebidir. Kim işini Allah'a ısmarlarsa, o kişi iki cihanda saadet bulur. Âyet-i kerimede: "**Allah'a hamd olsun ki hüznü benden giderdi."** (Fâtır 35/34) buyrulur. Bunun mânâsı "Allah'a hamd olsun ki hüzün olan tedbir ve ihtiyardan bizi kurtardı" demektir. Çünkü cennete giren mü'minlerin özellikleri dünyada tedbiri öne almaları değildi, illâ ki nefsin kötülüklerine ve aklın tedbirine karşı önlem almaktı. Çünkü Allah'a manevî yakınlık ve müşâhade, bunun gibi külfetlerden onları kurtarmıştı. Onlar da bu yükten kurtuldukları için Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ederler. Kim ki işlerini **[249/a]** Allah'a ısmarlarsa, o daha dünyada iken irfân cennetine girer.

Beyt

Fe-fevvaztu li'l-mahbûbi emrî küllehû
Fe-in şâ'e ahyânî ve-in şâ'e etlefâ

Beyt(in tercümesi)

Sevgili'ye ısmarladım her işimi. Dilerse ihyâ eder, isterse siler beni.

Teslimiyet Allah'a boyun eğmektir (inkiyad). Teslimiyet kazaya rıza, belâya sabır, nimetlere şükürdür. Teslimiyet, musibet şerbetini ahlayıp inlemeden ve yalvarıp yakarmadan içmektir. Teslimiyet sıkıntı (mihnet) ve

esenliği, hastalık ve üzüntüyü, yükseliş ve düşüşleri, yani her türlü hâli eşit görmektir.

Teslimiyet, sıkıntılar peş peşe gelmeye başladığında, değirmenin alt taşı gibi olmaktır. Teslimiyet, iki şekilde olur: Bunlardan biri zorunlu (izdırarî), diğeri ise bilinçli olarak o hâli tercih etmeye dayalıdır (ihtiyarî).

Izdırarî teslimiyet odur ki kişinin kazaya muhalefet etmeye gücünün yetmeyeceğini bilmesidir. Çaresiz kalıp mecbûren başa gelen şeylere teslim olmasıdır.

İhtiyari teslimiyet odur ki kişinini mülk ve tedbir sahibinin, ancak âlemlerin Rabb'i Allah olduğunu yakinen bilmesidir. Mülkün hakiki sahibine teslimiyet emredildiği zaman, muhabbetle ve gönülden isteyerek onu seçip Hazret-i Mevlâ'ya teslim olmasıdır. Nitekim bir işi sahibine teslim eden, o işin sıkıntılarından kurtulur ve selâmette olur. Kim ki işi yapanın ve sahibinin Hak teala olduğunu idrak ederse, o kimse şunu yakinen bilir ki binayı yapan o işin durumunu binadan (veya orada oturandan) daha iyi bilir. Sahibi, mülküne ondan daha merhametlidir. Bu sebeple O'na tevekkül edip işleri sadece O'na ısmarlar. Teslimiyet ile rıza makamına ulaşır.

Huzur ve rahat, işleri Allah'a ısmarlamada (tefvîz), selâmet teslimiyettedir. Allah'ın fiilleri hep hayırlı olur ve buna teslim olan kurtuluşa erer. Teslimiyette selâmet, tedbirde ise pişmanlık vardır. Kim ki tedbiri ve inadı terk ederek, teslimiyete meyleder ve Allah'a boyun eğerse (inkıyad), zahidler makamına ulaşır ve herkesin elde etmek istediği merâma nail olur.

Kalb ile onu döndüren (Mukallib) arasındaki en büyük perde, nefsin tedbiri ile meşgul olmak ve sebepler konusunda âciz olan kullara itimat edip güvenmektir. Kâmil bir zata; "Nasılsınız?" diye sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir:

"Öyle bir kudretli melikin elinde esirim ki, ne yapacağını bilmiyorum."

Geçmiş işlerin hasreti ve gelecek işlerin düzenlenmesi kaygısıyla yaşanılan bir hayat mevcut durumun bereketini gidermiştir. Allah'ın hükümlerine teslim olan ve kazasına râzı olan hakikatte tam bir teslimiyete ulaşmış olur. Teslim cennet, itiraz ise cehennemdir. Teslimiyet dostluk, tedbir ise belâdır. Kula gereken sahibine boyun eğmek, Müslüman'ın şânı teslim olmaktır.

Şiir

1- Terku’t-tefekkuri teslîmun li-hâlikinâ
Fe-lâ tufekkir fe-inne’l-fikre ma‘lûlun
2- İn-lem-tufekkir tekun nefsen mutahharaten
Celîsu hakkın ani’l-efkâri ma‘zûlun

Şiir(in tercümesi)
1- Endişeyi terk etmek, yaratıcımıza teslimiyettir. Bırak endişeyi sen de; çünkü o düşünce hastalıktır.
2- Endişe etmezsen, nefsini temizlemiş olursun. Hakk’ın dostu endişelerden uzak kalmış olur.

Nazm
1- Gönül çün vâkıf-ı esrâr olursun
O dem her kârdan bî-kâr olursun
2- Tefekkür kesb içindir hâl bu kim sen
Tamâm başdan başa îsâr olursun

3- Hakk’a teslîm olup sûd ile dol
Niçün hod-kâm olup hüşyâr olursun
4- Yürü hıfz eyle tertîb-i cünûnı
Ki her tertîbden bîzâr olursun
5- Var ol ma‘mûra kim sen anda idin
Yeter vîrânede seyyâr olursun
6- Güzel ankâ gibi gel kûh-ı Kâf’a
Niçün her bûm-ı şûma yâr olursun
7- Gel ey Hakkı gönül mey-hânesine
Ki hoş bûy ile hoş hammâr olursun **[249/b]**

Günümüz Türkçesiyle
1-Gönül, eğer esrâra vâkıf olursan; her işten el çekersin.
2-Tefekkür kesb içindir, hâlbuki sen (kazanma endişesini bırakırsan) baştanbaşa cömert olursun.
3- Hakk’a teslim ol ki saadetle dol. Niçin bencillik edip, ukalalık edersin?
4- Yürü! Cinnet sırasını hıfz eyle ki, onun her tertibinde bîzâr olursun.
5- Ol mamur yurda var ki sen oradaydın. Yetişir artık, virânede başıboş dolaştığın.
6- Güzel Anka gibi gel, Kaf Dağı’na. Uğursuz baykuşa, niçin yâr oluyorsun?

7- Gönül meyhânesine gel, ey Hakkı! Güzel kokular içinde sarhoş olursun.

Üçüncü Madde

Tefvîz ve teslimiyetin şartlarını ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir. Hak teala kendi hikmetiyle bir kulunu sebeplere bağlı kılmışken, o kulun bunlardan sıyrılmayı arzu etmesi gizli şehvetindendir. Allah tealanın o kulu sebeplerden mustağnî kılmaya gücü yeterken kulun sebepleri istemesi ise yüce himmetten mahrum kalmasıdır. Çünkü Allah kulunu ne ile karşı karşıya bırakmış ise o konuda kuluna yardımcı olur. Herhangi bir şeye de, kişi kendi nefsinin arzusu doğrultusunda girerse, Allah onu nefsiyle baş başa bırakır ve kişi, o işin üstesinden gelemez.

Hakk'ın rızası şudur ki, kulunu hangi durumla karşı karşıya bırakmış ise kul onda karar kılıp dursun. Ta ki Allah, onu o işe dahil ettiği gibi, yine ondan Hakk'ın inayetiyle kurtulmuş olsun. Çünkü sebepleri terk etmek kulun şânından değildir. Bilakis kulun vazifesi şudur ki, sebep onu terk edinceye kadar teslimiyet gösterip sâkin olsun.

Nitekim bir kâmil zat şöyle demiştir: "Çoğu kez sebebi terk ettim, fakat yine ona muhtaç olarak kararımdan geri döndüm. Sonra sebep beni terk edince bir daha ona dönme ihtiyacı duymadım."

Şu halde, kim bütün işlerin Allah'ın takdiriyle olduğunu bilirse, o kendi işini Hakk'a ısmarlayıp (tefvîz) O'nun kazasına teslim olmuş olur. Nefsinin tedbirinden kurtulup rahata erer.

Gönül rahatı işte o tedbiri ve dilemeyi (ihtiyar) terk etmektir. Tedbir ve tercihi terkeden hayat gailesi içinde üzüntü ve kederle karşılaşmaz. Tedbirden vazgeçmezsen bari öyle bir tedbir eyle ki tedbir etmeyesin. Zira tedbir ve ihtiyarı terk etmek irfânın özü, gönül ve ruhun sermayesidir.

Kula yakışan odur ki nefsini Rabb'ine teslim edip her şey güzeldir deyip daima Mevlâ'sıyla olsun. Her sözü Hak'tan anlayıp her işi O'ndan bilsin. Hevâsına uygun olmayanı bile kendisi için hayırlı bilsin. Her şeyden bir ibret alıp ilim ve hikmetle dolsun. Mâsivâdan geçip Hakk'ın huzuruna gelsin, kendi nefsini bilip Allah'ı bilsin ve ebediyyen O'nunla kalsın.

Beyt

Olsa isti'dâd-ı ârif kâbil-i idrâk-i vahy
Emr-i Hak irsâline her zerredir bir Cibrîl

Günümüz Türkçesiyle

Arifin, eğer vahyi anlamaya kabiliyeti olsa. Zerreler Hakk'ın emrini getiren Cibril olurdu.

Kim, bulunduğu vakit içinde Allah tealanın yarattığı nesneden başkasını ihdas etmek isterse, o tamamen cehaletle muttasıf olmuş olur. Şu halde, Cenâb-ı Hak'tan seni bulunduğun halden çıkarıp başka bir halde kullanmasını isteme.

Çünkü O dilerse seni mevcut hâlinde bile, olmasını istediğin durumla kullanabilir. Şayet ârif isen şunu bil ki, O'ndan bir şey istemen O'nu itham etmendir, O'nu istemen O'ndan uzaklığındandır. Allah'tan başkasını istemen ise, edebinin azlığındandır. Allah'tan başkasından istemen O'ndan uzaklığındandır. Şu halde istediklerinin her türlüsü âriflerin nezdinde makbul olmayıp (bir ayıp ve kusur ile) illetlidir. Hak'tan başkalarından nasıl ayrı kalacağını gözetleyip durma ki, o gözetlemeye Hak teala seni görevli kıldığı halde O'nu murakabene engel olur.

Cahil ve gâfilin sabah uyandığında ilk düşündüğü şey "Bugün hangi işleri yapsam" olur. Ârif sabahladığı zaman ilk önce aklına şu mânâ gelir ki; "Rabbim bugün beni hangi işlerde çalıştıracak?" Çünkü kulun kalbine ilk gelen düşünce aynı zamanda onun irfânının da ölçüsüdür. Cahil sabaha çıktığında her işi kendi nefsine nispet **[250/a]** edip der ki; "Bakalım bugün ne işler işleyeceğim?" Çünkü cahilin kalbi gâfil olduğu için nefsi tedbir ile meşgul olup Mevlâsından (fikren ve ruhen) uzaktır. Bu durumda kula müstahaktır ki; Rabb'i onu nefsine ısmarlayıp isteklerini bozarak işlerini dağıtır ve kalbini perişan eder.

Arifin sabahleyin gönlüne gelen ilk düşünce, işi Allah'a nispet edip şöyle demektir: "Görelim bu gün bakalım, Rabb'im beni hangi işlerde çalıştırıp muvaffak kılacak?" Bu ârifin kalbi uyanık olduğu için daima Hak ile hazırdır ve gönlü O'nun fiillerine yönelmiştir. O'ndan kendisine gelecek hükümleri bekler. Başa gelen âfetlerin, istek ve arzularında olduğunu bilir. Çünkü o, kendi menfaatının veya zararının hangi şeyde olduğunu bilemez. Tasarruf ve tercih etme hakkı ancak mutlak fail olan âlemlerin Rabb'i Allah teala hazretlerine mahsustur.

Şu halde, Hazret-i Mevlâ ârif olan bu kulunu istek ve emellerin girdabından kurtarıp her türlü meşguliyetten uzak tutup meşguliyetlerin bağından azat eyler. Onun işlerinin sağlam ve yerinde olması için, lâzım olan hâl ve davranışlardan onu râzı ederek gönlünü hoş eder. Bu öyle daimî

bir devlettir ki, buna erişen bahtiyar tedbir ve tercihi neylesin? Belki her sabah ancak lisan-ı hâl ile şunu söyler:

"Allah'ım! Kendi nefsime bir menfaat sağlama veya zarar verme yetkisine sahip olmaksızın ve ölümüme ve veya hayatta kalmama mâlik olmaksızın sabahladım. Allah'ım! sevip râzı olacağın söz ve davranışlara yönelmekte beni muvaffak eyle. Sen çok büyük ihsanların sahibisin. Allah'ım! İş senin katındadır ve o bana perdelenmiştir. Ben kendim için neyi tercih edeceğimi bilemem. Sen benim için seçici ol. Çünkü sen bilirsin ve senin her şeye egücü yeter."

Şiir

1- Yâ eyyuhe'r-râzî bi-ahkâmihî
Lâ budde en tehmidehû bi-külli'r-rizâ
2- Fevviz ileyhi ve'stelık musteslîmen
Fe'r-râhatu'l-uzmâ li-men kad fevvezâ

Şiir(in tercümesi)

1- Ey, Hakk'ın hükümlerine râzı olan! Her zaman O'nu rızanın her türlüsüyle övmelisin.

2- İşini O'na ısmarla, selâmette kal. İşini O'na ısmarlayan, rahata erer.

İşini Allah'a ısmarlayarak (tefvîz) O'na teslim olmanın kemâl derecesi; hayret makamı gibi bir devleti sermaye edinmektir ki, bu (aynı zamanda) marifet nimetine ulaşmanın vesilesidir.

Nazm

1- Mürg-i dil perrân olup bulsa hevâ-yı hayreti
Şems-i cân nûruyla pür eyler fezâ-yı hayreti
2- Ger hezârân devlet ü ni'met görürse ehl-i dil
Gelmez anın çeşmine ister nevâ-yı hayreti
3- Sendeki derd ü belâ vü mihnete bakma sakın
Kim bulur kalbin cefâlardan vefâ-yı hayreti
4- Cân nedir bin cân fedâ olsun bu hayret zevkine
Koy gubâr-ı fehm ü fikri bu safâ-yı hayreti
5- Hayret-i bî-hodluk iste server olmak isteme
Kim ser-i serverlik ister hâk-pây-ı hayreti
6- Gerçi lezzât ü safâ âlemde çokdur lîk hiç
Bir safâ tutmaz dil ü cân içre cây-ı hayreti

7- Âfitâb-ı aşk-ı Hak âşıklara tâbendedir
Ârzû eylerler ol zıll-ı hümâ-yı hayreti
8- Ger dilerse dilde dil-dârınla olmak dâ'imâ
Nefsine bîgâne ol bul âşinâ-yı hayreti
9- Feth-i bâb-ı beyt-i dil hayretdir ey Hakkı tamâm
Hayrete vir sen seni al meh-likâ-yı hayreti

Günümüz Türkçesiyle

1- Gönül kuşu kanatlansa, hayret göğüne kavuşsa; can güneşi, hayret göğünü nûr ile doldurur.

2- Gönül ehli binlerce ikbal ve nimet görse, onlar gözüne gelmez de, hayretin azığına râzı olur.

3- Sendeki dertlere, belâya, mihnete bakma sakın. Böylece kalbin, cefâlardan hayretteki vefâyı bulur.

4- Can nedir, binlercesi feda olsun bu hayret zevkine. Tozu toprağı, efkârı, düşünceyi bırak; hayret safâsını bul.

5- Hayretin sarhoşluğunu iste, baş olmayı isteme. Kim efendilere baş olmak isterse, hayretin ayağının tozuna (razı olsun.)

6- Gerçi, âlemde zevk ve safâ çoktur; Ancak hiçbir safâ gönüldeki hayretin yerini tutmaz.

7- Aşk güneşi daima, hak âşıklarına parlar. Onlar ki hayret hümâsının gölgesini isterler.

8- Eğer gönülde daima yâr ile olmak dilersen. Nefsinden uzak dur; hayrete yoldaş ol.

9- Gönül sarayının kapısı hayretle açılır ey Hakkı! Sen, seni hayrete ver; o ay yüzlüyü buluver.

Dördüncü Madde

Tefvîz ve teslimiyetin insan için gayet önemli ve lüzumlu olmasının sebeplerini ve sırrını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: "Ezelî hüküm herhangi bir illet veya sebebe dayandırılmaktan daha yüce ve daha büyüktür. Çünkü Hak tealanın önceden verdiği bir şeyi, kulun sonradan talep etmesi sebep olamaz. Şu halde Allah'ın dileyip yaratması her şey için sebep olduğu halde, hiçbir şey O'nun takdir edip yaratmasına illet ve sebep değildir. Allah'ın sana inayeti senden olan bir şey için değildir. Allah'ın inayeti sana yöneldiği zaman sen neredeydin? Her şey Allah'ın dilemesine

bağlıdır. O ise hiçbir nesneye **[250/b]** bağlı değildir. Çünkü Hak teala dilediğini yapar ve O'nun olmasını murad etmediği şey meydana gelmez. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de; **"O dilediğini yapar"** (Hûd, 11/107, Burûc, 85/16) buyurmuş, bütün eşyanın kendi dilemesi ve kudretiyle meydana geldiğini duyurmuştur. Bu sebepledir ki dua etmek tevekkül ve tefvîz ehli âriflerin âdeti değildir.

Çünkü onlar, kâinâtta her ne meydana gelirse fayda ve hikmetten uzak olmayacağını bilmişlerdir. Nice ârifleri de, Allah'ın zikri O'ndan bir şey istemekten alıkoymuştur. Ve pek çok kâmiller de, Allah'ın taksimatına olan itimatlarıyla, O'ndan bir şey istemeyi terk etmenin bir edep olduğuna delil saymışlardır. Kaza ve kaderden kendileri için takdir edilen şeye rıza göstermişlerdir.

Arifler, şunu müşâhade etmişlerdir ki, sana dürülüp takdir olunan kısmetin sanki düz bir hattır ve senin bu konuda konuşman hatadır. Dostluk mezhebinde dua etmek, inatlaşma ve ayak direme sayılır (cidâl). Çünkü Mevlâ kullarının neye muhtaç olduğunu bilir. Ârif olan Mevlâ'nın kendisi hakkında dilediği ile yetinir ve ihtiyacını O'na arz etmekten utanır. O'ndan nasıl hayâ etmez ki, mahlûkatına ihtiyacını söylesin? Hak tealanın verdiğiyle yetinip önceden taksim ettiğine râzı olarak herhangi bir talepte bulunmamak ve duayı terk etmek evliyânın âdâbındandır. Çünkü Allah'ı bilen, O'ndan bir şey istemekten hayâ eder. Durum böyle iken mahlûkattan istemeye ne yüzle gider?

Arifler insanlardan bir şey talep etmezler. Çünkü kendileri fakir iseler de, Mevlâ'ları zengindir (ğanî). Onlar ihtiyaç ve sıkıntı hâllerinde insanlardan müstağnîdirler. Bilirler ki her şeyi yapıp eden Allah'tır. O, kendi işinde galiptir ve her şeyden üstündür. Hak teala gece ve gündüzün her saatinde bütün kalpleri bilir ve görür. Hangi kulun kalbi bir ihtiyaç için kendisinden başkasına yöneldiyse ona fakirliği musallat edip işlerini zora sokar. Arifler ihtiyaçlarını hiç kimseye söyleyemezler, ancak Mevlâ'ya arz ederler. O'na yönelirler ve olmakta olan bütün işleri Hakk'ın muradına uygun görürler. Kendi istek ve arzularını terk edip huzur bulurlar.

Beyt
Mâ semme illâ mâ yurîdu utruk murâdek ve'ntarih
Ve'truk havâtırake'l-letî şeğalet fu'âdeke testerih

Beyt(in tercümesi)

Günah olarak isteklerin sana yeter; arzuları kov gitsin. Kalbi karartan havâtırı[389] bırak da rahata er.

Nazm

1- Z'evliyâ ehl-i du'â hod dîgerend
Geh hemî-dûzend gâhî mî-derend
2- Kavm-i dîger mî-şinâsem z'evliyâ
Ki dehân-şân beste bâşed ez-du'â
3- Ez-rızâ ki hest râm-i ân kirâm
Costen-i def'-i kazâ-şân şod harâm
4- Der-kazâ zevkî hemî bînend hâss
Kufr-i şân âyed taleb kerden halâs
5- Husn-i zannî ber dil-i îşân guşûd
Ki ne-pûşend ez-'amâ câme kebûd
6- Cumlegî yeksân buved-şân nîk u bed
Ez-çi bâşed în zi-husn-i zann-ı hod
7- Herçi âyed pîş-i işân hoş buved
Âb-ı hayvân gerded er âteş buved
8- Zehr der-hulkûm-i şân şekker buved
Seng ender-râh-işân govher buved
9- Bâ-Hudâ ne-buved velî-râ i'tirâz
Herçi bistâned firisted i'tiyâz
10- Ger be-sûzed bâğet engûret dehed
Der-miyân-ı mâtemî sûret dehed
11- Lâ nusellim u i'tirâz ez-mâ be-reft
Çun ıvez mî-âyed ân mefkûd reft
12- Çunki bî-âteş merâ germî resed
Râziyem ger âteşeş mâ-râ koşed
13-Bî-çerâğî çun dehed o rûşenî
Ger çerağet şod çi efgân mî-konî **[251/a]**

Nazm(ın tercümesi)

1-Velîler içinde dua ehli başkadır. Onlar bazen diker bazen yırtarlar.
2-Veliler içinden bir kesim daha tanırım. Onların ağızları duaya kapalıdır.
3-Ulu Rabbe boyun eğmek olan rızâya erince, kazayı önleme arayışı kendilerine haramdır.

4-Kazâda öyle güzel tat bulurlar ki havaslar, kurtulmayı dilemek onlara küfür gibi gelir

5-Kalplerine öyle bir hüsnü zan yerleşmiştir ki, herhangi bir üzüntüden karalar giymezler.

6-İyi ve kötü onların gözünde birdir. Nereden olursa olsun, hüsnü zan ile görürler.

7-Önlerine ne gelirse gelsin hoş olur. Ateş bile olsa gelen, yanlarında âb-ı hayât olur.

8-Boğazlarında zehir, tatlı bir şeker olur. Yollarındaki taş, baksan mücevher olur.

9-Velînin Hakk'a itirazı olmaz. Her ne alsa, karşılığını gönderir.

10-Bağını yaksa, sana üzüm verir. Yas içindeyken, sana şenlik verir.

11-Teslim olmayız, itiraz kalmadı bizde; yitirilene karşılık daha büyüğü geliyor çünkü.

12-Ateş olmadan bize sıcaklık eriştiğine göre, ateşi bizi öldürse râzıyım.

13-Lamba olmadan aydınlık verdiğine göre, Neden feryâd edersin lamban kayboldu diye?

Beşinci Madde

Tefvîz ve teslimiyetin en büyük iksir ve belki naim cenneti olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Hakiki saadet (kimyâ-yı saadet)[390] ve ebedî devletin iksiri; insanlardan tamamen ümidi kesmen, Allah'ın ezelî ilmiyle senin için takdir ve taksim ettiğinden başka bir şey vermesinden ümidini kesmendir. Yani insanları kalbinden çıkarıp ezelde senin için takdir olunandan başka hiçbir şeyi Hak'tan istememendir. Ta ki bu kimyâ ile insanların en zengini olasın.

Hızlı bir kavrayış gücü ve çok bilgi sahibi olmak kişinin irfânına delâlet etmez. İrfanın alâmeti ancak Allah'a güvenmek ve O'nunla müstağnî olmaktır. O'ndan başkasından bir şey istememek, mâsivâdan tamamen yüz çevirip müstağnî olmaktır.

Kâmil bir zat demiştir ki; Ya Rabbi, senin tedbirlerinin birbirine zıt oluşu, ârif kulların bir ihsanda sükûn ve karar kılmalarına veya bir belâdan dolayı senden ümit kesip gitmelerine engel olmuştur. Onun için ancak sana güvenip bağlanmışlardır.

Bir kâmil Allah'a yalvarıp demiştir ki: "İlahi, bende meydana gelen değişikliklerden ve içimde hâsıl olan makamdan makama geçmelerden şunu

yakinen anladım ki, senin benden istediğin şey, her nesnede bana bilinmektir. Ta ki hiçbir nesnede seni bilmez olmayayım. Yani, bedenimde olan sağlık, hastalık, zenginlik gibi değişik durumlardan ve içimde olan zillet, izzet, daralma (kabz) ve rahatlık (bast) gibi hâllerimin değişmesinden ve bunların dışında senin tasarrufundan dolayı bende meydana gelen çeşitli hâllerimin sürekli olarak değişiklik göstermesinden bildim ki, beni yaratmaktan maksadın her nesnede başka bir şekilde hususî olarak benim tarafımdan bilinmendir. Ta ki vahdaniyetini azametinle bilip celâl ve cemâlini kudret ve kemâlini her şeyde her zaman müşâhade ederek her türlü sıfat ve fiilinle seni ârif olayım. Şimdi, bu hâller içinde ben, sanki bana hemen verilmiş bir cennette (cennet-i muaccele) öyle sürûr ve huzur içinde halden hâle değişmekteyim ki, istediğim makamlarında bulunarak nimetlendirilmekteyim. Sahip olduğum bu büyük ve farklı nimetler beni müstağrak edip bir şey istemekten ve duadan meşgul edip alıkoymuştur. Şu halde dışımda ve iç dünyamda ikram ettiğin bunca nimetlere mukabil, sana yüzlerce kez hamd ve şükürler olsun.

Nazm

1-Goft Behlûl ân yekî dervîş-râ
Çûnî ey dervîş vâkıf kon merâ
2-Goft çûn bâşed kesî ki câvidân
Ber murâd-ı û reved kâr-ı cihân
3-Seyl u cûhâ ber murâd-ı û revend
Ahterân z’ân sân ki hâhed ân şevend
4-Zindegî vu merg serhengân-ı û
Ber murâd-ı û revâne kû be-kû
5-Her kocâ hâhed firisted ta‘ziyet
Her kocâ hâhed be-bahşed tehniyet
6-Sâlikân-ı râh hem ber gâm-ı û
Mândegân ez-râh hem der dâm-i û
7-Bî murâd-ı û ne-conbed hîç reg
Der-cihân z’evc-i sureyyâ tâ semek
8-Goft ey şeh râst goftî hemçonîn
Der-fer u sîmâ-yı to peydâst în
9-În u sad çendînî ey sâdık velîk
Şerh kon în-râ beyân kon nîk nîk
10-Ân çonâneş şerh kon ender-kelâm

Ki ez-ân hem behre yâbed akl-ı ‘âm
11-Goft în bârî yakîn şod pîş-i ‘âm
Ki cihân der emr-i yezdân est râm
12-Der zemînhâ vu âsumânhâ zerre’î
Per ne-conbâned ne-gerded perre’î **[251/b]**
13-Coz be fermân-i kadîm-i nâfizeş
Şerh netvân kerd u celdî nîst hoş
14-În kader bişnev ki çun kullî-yi kâr
Mî ne-gerded coz be emr-i kirdigâr
15-Çun kazây-ı Hak rızâ-yı bende şod
Hukm-i û-râ bende-i hâhende şod
16-Bî-tekelluf nî pey-i mozd u sevâb
Belki tab’-ı û çonîn şod mustetâb
17-Zindegî-yi hod ne-hâhed behr-i hod
Nî pey-i zevkî hayât-ı müstelez
18-Her kocâ emr-i kıdem-râ meslekîst
Zindegî u mordegî pîşeş yekîst
19-Behr-i Yezdân mî-ziyed nî behr-i genc
Behr-i Yezdân mî-mored n’ez havf-ı renc
20-Hest îmâneş berây-ı hâst-i û
Nî berây-ı cennet u eşcâr u cû
21-Terk-i kufreş hem berâ-yı Hak buved
Nî zi-bîm-i ân ki der-âteş reved
22-În çonîn âmed zi-asl ân hûy-i û
Nî riyâzet nî be-cust u cûy-i û
23-Ângehân handed ki û bîned rızâ
Hemçu helvâ-yı şeker û-râ kazâ
24-Merg-i û vu merg-i ferzendân-ı û
Behr-i Hak pîşeş çu helvâ der-gelû
25-Bendeî kiş hûy u hılkat în buved
Nî cihân ber emr u fermâneş reved
26-Pes çerâ lâbe koned û yâ du‘â
Ki be-gerdân ey Hodâvend în kazâ
27-Pes çerâ gûyed du‘â illâ meger
Der du‘â bîned rızâ-yı dâdger
28-Ân şefâ‘at v’ân du‘â n’ez-rahm-ı had
Mî-koned ân bende-i sâhib reşed

29-Rahm-ı hod-râ û hemân dem sûhtest
Ki çerâğ-ı aşk-ı Hak efrûhtest
30-Dûzeh-i evsâf-ı û ışkest u û
Sûht mer evsâf-ı hod-râ mû be-mû

Nazm(ın tercümesi)

1- Behlûl bir dervişe, "Nasılsın derviş, bana haber ver" dedi.

2- Derviş şu cevabı verdi: "Dünyanın işleri hep muradınca giden biri nasıl olabilir?

3-Seller ve ırmaklar onun muradınca akar, yıldızlar onun dilediğince hareket eder.

4- Hayat ve ölüm, onun emrinde, onun muradınca mahallede dolaşır.

5- Nereyi dilerse oraya başsağlığı gönderir. Nereyi dilerse oraya kutlama bağışlar.

6- Yolun yolcuları onun muradınca giderler. Yoldan kalanlarsa tuzağına düşerler.

7-Yerden göğe onun muradı olmadan hiçbir damar hareket etmez.

8-"Doğru söyledin şeyh!" dedi Behlûl, "Öyledir; bu, senin görkeminle sîmândan belli zaten.

9- Böylesin, hatta bunun yüz mislisin, ey sâdık. Ama bunu açıklayıp güzelce anlat.

10- Sözlü olarak öyle açıkla ki herkesin aklı ondan pay alsın.

11- Derviş dedi: En azından avâm kesin bilir ki dünya Allah'ın emrine boyun eğmiştir.

12-Yerlerde ve göklerde hiçbir zerre kanat çırpmaz, hiçbir çark dönmez.

13-Bu konu ancak etkili ezelî buyrukla açıklanabilir; atiklik hoş değil.

14-Şu kadarını duy ki bütün işler ancak Yaratıcı'nın emriyle çekip çevrilir.

15-Hakk'ın takdiri kulun rızası haline gelince kul O'nun hükmüne isteyerek boyun eğer.

16-Ne zorlama söz konusudur ne de karşılık ve sevap beklentisi. Bilâkis tabiatı böyle arındığı için itaatkârdır.

17-Böyle bir kul, hayatı kendi nefsi için istemez ve hayat zevklerini tatma peşinde değildir.

18-Ezelî emir nerede bir yol belirlemişse o yolda yürür ve onun açısından yaşamakla ölmek birdir.

19-Para pul için değil, Allah için yaşar. Korku ve sıkıntıdan değil, Allah için ölür.

20-İmanı, cennet ve içindeki ağaçlarla ırmaklar için değil, O'nun rızası içindir.

21-Küfrü terk edişi de ateşe girme korkusundan değil, Hak içindir.

22-Bu, riyâzetten ve arayıştan değil, özünden ve yaratılışından böyledir.

23-O, rızayı gördüğünde güler. Onun açısından kazâ, tatlı helva gibidir.

24-Kendi ölümü de, çocuklarının ölümü de Hak içindir ve ona göre ağızdaki helva gibidir.

25-Böyle huy ve yaratılıştaki bir kulun emir ve buyruğuna göre hareket etmez mi dünya?

26-Öyleyse o, "Rabbim, bu takdiri değiştir" diye niçin dua edip yakarsın?

27-Öyleyse niçin dua etsin? Ancak duada Allah'ın rızasını görürse başka.

28-Doğru yola erişmiş bir kul, dua ve şefaati kendi merhametinden dolayı etmez.

29-O, Hak aşkının kandilini yaktığı anda merhametini ateşe vermiştir.

30-Onun niteliklerinin cehennemi aşktır ve o, niteliklerini bütünüyle yakmıştır.

Altıncı Madde

Tefvîz ve teslimiyetin tesirlerini ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulun kalbini Allah'ın huzurundan engelleyen dört arazdan ikincisi, kişinin gönlüne düşen tehlikeli düşüncelerle (ahtâr) bunlara dair korkulardır. Bunları isteyerek irtikâp etmektir. Hâlbuki bunların insanda lüzumu kadar bulunmasının çaresi, işleri Allah'a ısmarlamakla (tefvîz) bulunmuştur. Nitekim bu husus, yukarıdaki maddelerde açıklanmıştı. Şu halde, her işi hakkıyla düşünüp tedbirini alana (müdebbir), tefvîz şu iki sebeple gerekli görülmüştür:

Birincisi, kalbin o halde mutmain olması ve nefsin sükûna ermesidir. Çünkü işler tehlikeli olup karmaşık bir hâl almaya başlayınca, bozukluğu ile sağlamlığı fark edilemez hâle gelir ve gönül bundan mustarip olur, nefis şaşırıp kalır. Kalp şaşkın olur, neyin iyi neyin kötü olduğunu ayırt edemez hâle gelir. Şu halde bir kimse bütün işlerini Hak tealaya tefvîz etse, bu davranışı sonucunda kendisi için hayırdan ve iyilikten başka bir şeyin olmayacağını bilir. Her durumda her türlü keder ve âfetlerden emniyette olup bütün korku ve tehlikelerden selâmette olur. Kalbi mutmain olup nefsi

huzur bulur. Hâlbuki insandaki bu güven, itmi'nan, emniyet ve huzur gibi hâller aslında nihayetsiz bir zenginliktir. Şeyhimiz (rahmetullahi aleyh) şöyle demiştir: "İşlerin tedbirini Allah'a havâle et ki rahat ve selâmette olasın."

İkincisi, yapılan işin karşılığında elde edilecek hayır ve iyiliktir. Hâlbuki hiçbir işin sonucu önceden belli olmayıp sahibine kapalıdır (mübhem). Çünkü nice şer vardır ki görünüşte hayır gibidir, nice hayır vardır ki şer görüntüsüne bürünmüştür. Nice zehir vardır ki bal şerbeti kabındadır. **[252/a]** Çünkü insan aklı, işlerin nasıl neticeleneceğini bilemez ve hâdiselerin sırlarına vakıf olamaz. Şayet insan işlerin kesinlikle kendi istediği gibi olmasını isteyip kendi irâdesiyle davransa ve hüküm verip dilediğini işleseydi, helakı çok çabuk olurdu. Hâlbuki insan, bunun böyle olacağını bilmez, aldanıp kalır. Eğer insan işlerini Hak tealaya tefvîz edip O'nun takdirine râzı olsa, başka bir şey değil ancak selâmet ve iyilikle karşılaşır; hayır bulur, kurtuluşa erer. Nitekim Hak teala sâlih kullarının sözlerini naklederek **"İşlerimi Allah'a bıraktım."** (Mü'min, 40/44) dediklerini buyurmuş, kulun **"Allah onu, kurmak istedikleri tuzaktan korudu."** (Mü'min, 40/45) kelâmıyla, takip edip koruması ve nusretiyle kulun yardımında olduğunu duyurmuştur.

Tefvîzin mânâsı; kulun karmaşık (muhataralı) işlerin sonucunu, âlemi idare eden ve yarattıklarının bütün ihtiyaçlarını bilen, her şeyi ve herkesi terbiye eden ve dilediğini istediği gibi seçme gücüne sahip olan Allah'a (fail-i muhtar) bırakmasıdır. Tefvîzin kalesi, karışık işlerdeki olumsuz yönleri ve tehlikeleri düşünerek bir gün bunların bozulup yok olacağını hatırlamaktır. Bu kalenin de kalesi, kulun her türlü tehlikelerden korunmadaki âcizliğini anlamasıdır. Bu şekilde kul bilgisizlik, gaflet ve âcizliği sebebiyle başına gelebilecek tehlikelerden kendini korumuş olur. Bu iki kalenin hep hatırda tutulması, bütün işlerinde tefvîzin gerekliliği adına elzem görülmüş ve bir hükme varmadan önce bu gerekçeleri hatırlamasına sebep olmuştur. Şartsız olarak hayır ve iyilik olan işleri istemekten çekinmesine sebep teşkil etmiştir.

Gerçi Hak tealaya hiçbir şey vacip değildir. Lâkin ilâhî âdeti öyle cereyan eder ki, işlerini kendisine bırakan kuluna en güzelini işler, en efdalini işlemez. Nitekim O, Sevgili Peygamberi (s.a.v.) ile onun yanında bulunan ashâbına bazı seferlerinde güneş doğuncaya kadar uyumayı takdir etmiş böylece uykudan hayırlı olan gece namazı ve sabah namazının vakti onlardan geçmiştir. Yine O, nice kullarına dünyada zenginlik ve çeşitli

nimetler takdir etmiştir. Hâlbuki fakirlik efdaldir. Nice kullarına da ailesi ve evlâdıyla meşgul olmayı takdir etmiştir. Hâlbuki yalnızlık daha fazîletlidir.

Çünkü âlemlerin Rabb'i kulların her hâlinden haberdardır ve onları görmektedir. Her kuluna, güzel ve faydalı olanı yapması hususunda terbiye edici ve yardımcıdır. Nitekim işinin ehli olan doktor, hastasını (bazen) arpa suyu ile iyileştirir. Hastaya şeker, bal daha lezzetli ve daha güzel geldiği halde şifâyı arpa suyundan bulur. Onun için doktor hastaya bunu içirir. Bunun gibi, âlemlerin Rabb'i olan Allah'ın terbiyesinden maksat da, kulun tehlikelerden kurtulup selâmete ermesidir. Yoksa maksat, kulun fesâda uğraması ya da helak olması değildir. Bu açıklamalardan anlaşılmıştır ki kurtuluş ve huzura ermek ancak teslimiyet ve tefvîz ile mümkündür.

Nazm

1-Hâhî umîd gîr u hâhî bîm
Hîç ber herze n'âferîd hakîm
2-Âlimest û beher çi kerde koned
To ne-dânî bedânet derd koned
3-Bih zi teslîm nîst der-ilmeş
Tâ be-dânî hakîmî vu hilmeş
4-Der-cihân ânçi reft u ânçi âyed
V'ânçi hest ân çonân hemî bâyed
5-To me-gû hîç der-muyâne fuzûl
Rânde-i û be-dîde kon to kabûl
6-Der-guftâr bîhude der-bend
Be-kazâ-yı Hudây şov horsend
7-Eblehî dîd oştorî be-çerâ
Goft nakşet heme kec est çerâ
8-Goft oştor ki ender-în peykâr
Ayb-ı nakkâş mî-konî hoşdâr
9-Der kecî-em me-kon be-nakş nigâh
To zi-men râst reften hâh
10-Nakşem ez-maslahat çonân âyed
Ez kecî râstî kemân âyed **[252/b]**
11-To fuzûl ez-miyâne bîrun ber
Gûş-i har der-hor est bâ ser-i har
12-Bâ bed u nîk coz nikû ne-koned
Her çi û kerd gayr-ı û ne-koned

13-Hest Hak-râ zi behr-i cân-ı şerîf
Ender esnâ-yı hukm-i sun'i latîf
14-Dâned ân kes ki horde-dân bâşed
K'ânçi û kerd hayr-i ân bâşed
15-Sûy-i to nâm-ı zişt u nâm-ı nikûst
V'er-ne mahz-ı atâst ânçi ez-ûst
16-Bed ez-û der-vücûd-i hod n'âyed
Ki hodâ-râ bed ez-kocâ şâyed
17-Bâşed ez-mâderân-i mâ ber mâ
Hem hıcâmet nikû vu hem hurmâ
18-Zişt u nîkû be-nezd-i ehl-i hıred
Saht nîkest ez-û neyâyed bed

Nazm(ın tercümesi)

1-İster ümidi seç ister korkuyu; Hakîm olan Allah hiçbir şeyi boş yere yaratmadı.

2-Âlimdir O, yaptığını da yapacağını da bilir.

3-O'nun ilmine teslim olmaktan daha güzel bir şey yoktur; böylelikle hikmetini ve hilmini bilirsin.

4-Cihanda giden, gelen ve var olan, olması gerektiği şekildedir.

5-Ortada olan şeyleri gereksiz zannetme. O'nun hükmünü görüp kabul et.

6-Boş yere söze kapılıp kalmışsın. Allah'ın kazâsına râzı ol.

7-Ahmağın biri bir deveyi otlarken gördü. Görüntün büsbütün eğri, neden? diye sordu.

8-Deve şu karşılığı verdi: Bu mücâdelede; Nakkâşı (Yaratanı) mı kınıyorsun? Aklını başına al.

9-Yaratılışımdaki eğriliğe bakma! Sen benden doğru yürümeyi iste.

10-Yaratılışım böyle uygun görüldü. Yayın eğriliğinden doğruluk gelir.

11-Sen boş konuşmayı bırak! Eşeğin kulağı eşeğin kafasına uygundur.

12-Kötülük ve iyilikten yalnızca iyiliği yapar. O neyi yapmışsa O'nun dışında kimse yapamaz.

13-Hak Teala, şerefli can için; O güzel yaratma hükmünü verirken,

14-Âlim olan şunu bilir ki, O Allah ne yaptıysa kendi hayrı içindir.

15-Çirkin ve iyi nâm senin içindir. Yoksa O'dan gelen her şey bizzat iyiliktir

16-Onun varlığındaki kötü O'ndan gelmez. Allah'a kötülük yapmak yaraşır mı?

17-Annelerimizden bizlere; Hem kan almak güzeldir hem de hurma (leziz gıdalar gelir.)

18-Akıllıların nezdinde iyi de kötü de çok iyidir. Çünkü O'ndan kötü gelmez.

Yedinci Madde

Tefvîz ve teslimiyetin insanın bütün işlerinde her şeyden önemli ve gerekli olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Tefvîz ve teslimiyeti iyi anlayabilmek için şu iki asıl unsuru göz önünde bulundurmak gerekir. Ta ki her şey kolaylıkla yerini bulmuş olsun.

Birinci olarak şunu yakinen bilesin ki, bir işi yapmak için (sadece) tedbir alıp tercihte bulunmak yeterli ve uygun olmaz. Her şeyi bütün yönleriyle bilmek ancak Fâil-i Muhtar'a[391] yakışır ki O, bütün işleri bütün yönleriyle bilir ve her şeyin içini ve dışını, şimdiki hâlini sonucunu bilir, nasıl olacağına muttali olur, bozulacağını, helak olacağını, hayrını ve iyiliğini bilir. Yoksa kul kötülük ve felâketi hayır ve iyilik olan işler üzerine tercih etme tehlikesinden emin olamaz.

Nitekim bir köylüye para verseler ve "Bizim için bunlardan kıymetli olanlarla ayarı düşük olanları ayırıver" deseler, o köylü bu ayrımı yapamaz. Hatta şehirde çarşı esnafından herhangi birisi paraları ayırt etse, onun taksimine bile güvenilmez. Ancak onu altın ve gümüşün özelliklerini bilen sarrafa götürüp ondan tatminkâr bir cevap almadıkça, bu teklifi yapanların kalpleri huzur bulmaz.

Her işi her yönüyle kuşatan ilim, ancak âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur. Şu halde Allah'tan başka hiçbir varlık tedbir ve ihtiyar etmeye lâyık değildir. Onun için Hak teala Furkan-ı Mübîn'de: **"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçme hakkı yoktur."** (Kasas, 28/68) buyurmuştur.

Naklolunmuştur ki; Peygamberlerden birine Hak katından, "İste! İstediğin verilsin" buyrulmuş. O, bu suale muttali olup demiştir ki: "Her bakımdan âlim olan bir zat, her bakımdan cahil olan birine "İste! İstediğin verilsin" diyor. Hakkımda neyin hayırlı, neyin iyi olduğunu bilemem ki isteyeyim. Yine sen benim için hayırlı ve iyi olanı hazırla ve seç ki selâmet bulayım."

İkincisi şudur: Şayet bir kişi sana "Senin bütün işlerini tertib edip bir düzene koyayım, her türlü ihtiyacını temin ve tedarik edeyim. Sen bütün işlerini bana bırak ve kendi dünyanda keyfince yaşamaya bak" demiş olsa

ve o kişi senin gözünde devrinin en bilgini, en akıllısı, en kuvvetlisi, en merhametlisi, en şefkatlisi ve en doğrusu olsa, sen bunu büyük bir kısmet ve minnet görmez misin? Ona teşekkür edip en güzel şekilde övmez misin?

Yine bu akıllı kişi, senin için gerçekten faydalı olup olmadığını bilmediğin bir şerbet yapsa, hiç tedirgin olmadan, faydasını ve zararını düşünmeden ona güvenerek şerbetini içersin. Çünkü onun sana hüsnü zan beslediğini ve daima senin için en faydalı olanı tercih ettiğini bilirsin ve bütün işlerini ona ısmarlayıp teslim olursun. O bütün işlerini **[253/a]** üzerine aldıktan sonra, her ne yaparsa yapsın, yaptığı işlerin tamamının düzgün olduğunu düşünürsün. Öyleyse sana ne oldu da, işlerini bütün kâinâtı yaratan âlemlerin Rabb'ine bırakmazsın? Allah'a güvenip teslimiyet ve rıza göstermezsin?

Hâlbuki bütün âlemi ve insanoğlunu yaratan, şekil veren O'dur. Geceleri ve gündüzleri yaratıp insanların kalplerini halden hâle çeviren O'dur. Yağmuru, rızıkları, düşünceleri ve huyları taksim ve takdir eden O'dur. Yeryüzünde ve göklerde bulunan bütün mahlûkatın işlerini düzenleyip ihtiyar eden O'dur. Nitekim "Allah, göklerden yere kadar her işi düzenleyip yönetir." (Secde 32/5) âyetiyle kullarına müjde veren O'dur.

Şu halde Hak teala, âlimlerin en âlimi, güçlülerin en güçlüsü, merhametlilerin en merhametlisi, zenginlerin en zengini, hükmedenlerin en hikmetlisi, doğruların en vefâlısı iken, işlerini O'na ısmarlayıp teslim olmak zevk ve safâ iken, niçin bütün işlerini O'na bırakıp da tedbirine teslim olmazsın? Ta ki Allah latif ilmi ve en güzel tedbiriyle, senin ilminin ulaşamadığı, anlayışının kavrayamadığı işleri senin için seçip düzenlesin. Böylece kalbin ağır bir yükten kurtulsun da, neşe ve huzur içinde ünsiyet meclisine gidesin. Eğer sen bütün işlerini Hakk'a ısmarlayıp O'nun takdirine teslim olursan, Allah senin için mahiyeti çok ince olan işleri ihtiyar ettiğinde O'na can u gönülden râzı olursan, senin için takdir ettiği şeyin -hakkında her ne suretle tecellî ederse etsin- bunun sırf hayır ve kurtuluş olduğunu bilirsen, âcizlik ve hayreti kendine saadet sermayesi edip Allah'ın tedbir ve terbiyesiyle kalp huzuru ve gönül rahatlığı bulursun.

Nazm

1-Ân ne-bînî ki tıfl-râ dâye
Vakt-i hordî be-evvelîn pâye
2-Gâh bended ve-râ be-gehvâre
Gâh ber ber nehedeş hemvâre

3-Geh zened sa‘b u gâh be-nevâzed
Gâh dûreş koned beyendâzed
4-Gâh bûsed be-mihr rohsâreş
Gâh be-nevâzed u keşed bâreş
5-Merd-i bîgâne çun nigâh koned
Hışm gîred zi-dâye âh koned
6-Gûyedeş nîst mihribân dâye
Bî murâd est tıfl-ı kem mâye
7-To çi dânî ki dâye bih dâned
Şart-ı kâr ân çonân hemî râned
8-Bende-râ nîz kirdigâr be-şart
Mî-gozâred be-cumle kâr be-şart
9-Ânçi bâyed hemî-dehed rûzî
Gâh hırmân u gâh pîrûzî
10-Gâh ber ser nehed zi-govher tâc
Geh be-dânegî koned ve-râ muhtâc
11-To be-hukm-i Hudây râzî şev
Ver ne be-hurûş pîş-i kâzî şev
12-Tâ to-râ ez kazâş berehâned
Ebleh ân kes ki înçonîn dâned
13-Nûş dân her çe zehr-i û bâşed
Lutf dân ân çe kahr-i û bâşed
14-Her çi hest ez-belâ vu âfiyetî
Hayr mahz est u şerr âriyetî
15-Ân ki âred cihân be “kun fe-yekûn”
Çun kuned bed be halk-ı âlem çun
16-Hayr u şer nîst der cihân-ı sohen
Lakab-ı hayr u şer be-tûst u be-men
17-Ân zemân ki îzed âferîd âfâk
Hîç bed n’âferîd ber ıtlâk
18-Merg în-râ helâk u ân-râ berg
Zehr în-râ gıdâ vu ân-râ merg **[253/b]**

Nazm(ın tercümesi)
1-Görmedin mi çocuğa dadısı küçükken ilk önce,
2-Bazen onu beşiğe bağlar, bazen kucağına sarar.
3-Bazen sertçe vurur bazen okşar sıvazlar; bazen uzaklaştırır, fırlatır.

4-Bazen sevgiyle yanağını öper, bazen okşar, kahrını çeker,

5-Bir yabancı adam bu durumu görünce, öfkelenir dadıya, âh çeker.

6-Ona, dadının şefkatli olmadığını söyler; zavallı çocuk da muradına ermez.

7-Dadının iyi bildiğini sen ne bileceksin? O, işin gereğini usûlünce yapar.

8-İşte Yaratan da kulunu şartını yerine getirmek kaydıyla serbest bırakır.

9-Rızkı ne ise onu verir; bazen mahrumiyet verir bazen de istek ve muradına erdirir.

10-Bazen başına mücevherden taç koyar, bazen bir taneye onu muhtaç kılar.

11-Ya Allah'ın hükmüne râzı ol ya da öfke ile hakimin huzuruna koş!

12-Seni onun hükmünden kurtarsın; ahmak olan da işi böyledir sanır.

13-Onun verdiği zehri panzehir bil; kahrını da muhakkak ki lütuf ve ihsan.

14-Belâ ve afiyet her ne varsa, hayır esastır ve şer geçici.

15-Cihanı "kun fe-yukûn" ile yaratan, İnsanlara nasıl kötülük edebilir nasıl?

16-Cihanda hayır ve şer sözü yoktur; hayır ve şer senin ve benim lâkabımdır.

17-Hak teala âfâkı yarattığında, kötüyü yaratmadı.

18-Ölüm bazısı için helâk, bazısı içinse hayatın kendisi. Zehir bazıları için gıda bazıları içinse ölüm.

Sekizinci Madde

Tefvîz ve teslimiyetin keyfiyetini ve neticelerini, sebeplerini ve değerlerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulun Allah ile olan münasebetinin misali hastanın doktorla olan hâline benzer. Mesela bir hasta mütehassıs bir doktora gitse, onun tıp ilminin inceliklerine vakıf olduğunu bilse, hastasının hâline üzülüp durumunu anlayarak şefkatli davranacağını anlasa, her şeyiyle doktorun tedavi ve tavsiyelerine güvenerek kendini ona itirazsız teslim eder. Doktor kendisine acı veya tatlı şerbet verse onu içer ve bilir ki verilen şerbet çekilen acıdan daha iyidir. Acı şerbet, o anda tatlıdan faydalıdır diye içer. Çünkü acı şerbetin nasıl tesir edeceğini doktor daha iyi bilmektedir. Bunun gibi, eğer kul yeryüzünde ve göklerde hiçbir şeyin Allah'ın ilmi dışında olmayıp O'nun her şeyi bildiğini ve her şeyden haberdar olduğunu, bütün kullarına karşı lütufkâr, esirgeyen

ve merhametli olduğunu bilse ve yakinen şunu idrak etse ki nefsi kalbine karşı en büyük düşmandır. Nefsin âfetleriyle kalbi mânen hasta olup ruhu yaralıdır ve bu manevî illetlerden nasıl kurtulacağını kendisinin bilmediğini idrak ederse, işte bu âciz kul, bütün işlerini her şeyi hakkıyla bilen merhametli ve hikmetli Allah'ın takdirine bırakıp O'nun tedbirine teslim olur, kazasına râzı olarak kurtuluşa erer.

Eğer Hak teala onun vaktini hoş kılıp gönlünü genişlik (bast) hâliyle mesrûr eylerse, kul da buna şükredip yakinen bilir ki kalbinin şifâsı, o vakitte o haldedir. Allah kulun durumunu kabz ile sıkıntılı kılsa bile kul, hastalığının ilaç ve çaresinin o şekilde olduğunu bilir. Hastalığının ilâcı o keyfiyettedir. Eğer Hak teala onu kederlendirip kalbini daralma (kabz) hâliyle mahzun ederse, o yine bu hâline şükrederek şunu yakinen bilir ki kalbinin sıhhati o vakitte o haldedir. Kalbinin ilâcı bu hâle râzı olmakta saklıdır.

Şayet kul, işinde maharetli olduğunu bilip sözüne ve kendine güvenerek doktora teslim olmuş hasta gibi Rabb'ini yaratıcı ve rızık verici bilip Kur'ân-ı Kerim'e iman ederse ve Allah'a güvenirse tevekkül makamına adım atmış olur. Şayet kul, kendi irâde ve tedbirini bir kenara bırakarak doktora teslim olmuş hasta gibi bütün işini Rabb'ine bırakarak teslim olursa o zaman tefvîz makamına ulaşmış olur. Eğer kul yukarıda bahsedilen doktorun beceri ve merhametine güvenerek verdiği acı tatlı ilaçları alıp içerek sözünden çıkmayan hasta gibi, Hak tealanın hikmet sahibi ve merhametli olduğunu bilip belâ ve nimetlerini kabul edip şükrederek emrine itaat ederse, o kul teslim makamına erişmiş olur. Eğer kişi, doktorun bütün sözlerinin ve yaptıklarının sıhhat ve afiyeti gerektirdiğini yakinen bilip ondan son derece hoşnut olan hasta gibi Hak tealanın sözlerini ve işlerini tamamen hayır ve sırf güzellik ve bir hikmet ve fayda olduğunu tecrübe ve müşâhade edip O'ndan can u gönülden hoşnut olursa o kul rıza makamına erişir.

Şiir

1- Mâ-lâ yekûnu fe-lâ yekûnu bi-hîletin
Ebeden ve mâ huve kâ'inun fe-yekûnu
2- Seyekûnu mâ huve kâ'inun fî vaktihî
Ve ehu'l-cehâleti mut'abun mahzûnun

Şiir(in tercümesi)

1- Olmayacak bir iş, hîleyle olmaz. Olacak olan, ebediyyen olur.
2- Olacak olan vaktinde olur. Cehaletin babası olmak, zor ve hüzünlüdür.

Şiir
1- Da‘il-mekâdira tecrî fî a‘netihâ
Ve-lâ tebîtenne illâ hâli’l-bâlî
2- Mâ-beyne gamzet-i aynın ve intibâhetihâ
Tukallibu’d-dehre min hâlî ilâ hâl

Şiir(in tercümesi)
1-Bırak kederler mecrâsında yürüsün. Sıkıntılardan kurtulmuş olarak akşamla.
2-Sen gözünü açıp kapatamadan; Hâlik, değiştirir, aynı olmaz hiçbir günün.

Rubâiyât [254/a]
1-Takdîr çu sâbik est ta‘lîm çi sûd
Coz bendegî vu rızâ vu teslîm çi sûd
Peyveste zi-bîm-i âkıbet mî-sûzî
În kâr çu bûdenîst ez bîm çi sûd

2-Her dil ki zi-hukm-i refte fersûde şeved
Efsûs ki fersûde-i bîhûde şeved
Zîrâ ki her ânçi bûdenî hâhed buved
Ger cehd konî v’er ne-konî bûde şeved

3-Tâ raht-ı vücûdet be-adem der ne-keşend
Her kâr ki kerde şod be hem der ne-keşend
Ser ber hatt-ı levh-i ezelî dâr u hamûş
K’ez her çi kalem reft kalem der ne-keşend

4-Âncâ ki karârgâh-i âlem dâdend
Her çîz ki dâdend musellem dâdend
În dem ki torâ hoş est u nâhoş be-tu nîst
Çun bî-tu karâr-i în dem u ân dem dâdend

5-Âncâ ki be ilm u akl der-pîşânend
Key fi ‘l-i tu vu men ez-tu vu men dânend

Ey dil be-dest-i men âciz çizîst
Men mî-kerdem çonân ki mî-gerdânend

6-Mî ne-rehânî merâ zi-men men çi konem
Seyr âmedem zucâc u ten-i men çi konem
Men mîhâhem ki râh yâbem sûy-i to
To reh nedehî be hîşten men çi konem

7-Ger ten gûyem be hîşten mî ne-reved
V'er cân gûyem be hilm-i ten mî ne-reved
Tâ çend be-ihtiyâr-ı hod hâhem kâr
Çun kâr be-ihtiyâr-ı men mî ne-reved

Rubâiyât(ın tercümesi)

1-Kaza geldiği zaman tedbirin ne faydası var? Kulluk, rıza ve teslimiyet dışında ne çare var? Hep akıbet korkusuyla yanıp kavruluyorsun. Madem ki bu iş olacak korkunun ne faydası var?

2-Takdire hayıflanan gönül. Heyhat, boşuna kendini yormuş olur. Çünkü olacak olan nasılsa olacak. İster çalış çabala, ister oturup bekle nasılsa olacak.

3-Vücut yükün yokluk tarafına çekilmeden. Yapılan işler birbirine karıştırılmaz. Levh-i ezelîde yazılı olanı iste ve sus. Kalemin yazdığı şeyi bir daha silmezler.

4-Âlem yaratıldığında, yapılan, en iyi şekilde yapıldı. Şimdi senin için hoş veya nâhoş olan şey, seninle ilgili değildir. Çünkü sen olmadan bu ve o ânın kararını verdiler.

5-İlim ve akılda önde olanlar, senin ve benim fiillerimi bizden bilirler? Ey gönül, zavallı olan benim elimde ne var? Ben, yapmamı istenilen şeyi yapıyordum.

6-Beni bana bırakmıyorsun ki, ben ne yapayım? Aynayı seyre geldim, tenimi ne yapayım? Ben, senin tarafına varmak istiyorum. Sen kendine yol vermiyorsun ki, ben ne yapayım?

7-Ten, farzedelim ki kendi istediğini yapmıyor. Can da tenin huyunca gitmiyor. Ne zamana dek kendi ihtiyarımla iş yapacağım. Çünkü iş benim ihtiyarımla yürümüyor.

---

[378]. Benzer bir rivayet için bkz: Müslim, Birr, 55.

[379]. Buhârî, Tevhid 34; Müslim, Zikr 56; Ebû Dâvûd, Edeb 107; Tirmîzî, Deavât 16.

[380]. Buhârî, İ›tisâm 3, Rikâk 22; Müslim, Akdiye 12-14. Ayrıca bk. Buhârî, İstikrâz 19, Edeb 6.

[381]. Âl-i İmrân, 28

[382]. Tirmizî, Daavât, 36.

[383]. Ebû Dâvûd, Sünnet, 17; Tirmizî, Kader, 17.

[384]. Beyhakî , *Şuabü'l-îmân*, I/219, H. No: 202.

[385]. Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/37, H. No: 68; Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 453, H. No: 8.

[386]. Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, II/70, H. No: 1188; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl* I/109, H. No: 505.

[387]. Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/37, H. No: 68.

[388]. Tefvîz; Arapça, bir işi, bir kimseye havâle etmek anlamında bir kelimedir. (Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* Anka, İstanbul 2005, s.644.

[389]. Havâtır: Kalbe gelen düşünceler. Nefsani ve şeytanî olabileceği gibi, rahmânî ve ruhânî de olabilir.

[390]. Kimyâ-yı saadet: Rezaletlerden sakınıp nefsi tehzip ve tezkiye ve faziletleri kazanmak sureti ile nefsi tahliye etmek, süslemek, tezyin etmek. İmam-ı Gazali›nin bir eserinin ismi.

[391]. Dilediğini istediği gibi yapma kudretini hâiz bulunan Allah teala.

Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) duasında buyurmuştur ki: *"Allah'ım, nefsimi sana teslim ettim. Yüzümü sana döndüm. Her işimi sana bıraktım. Korkarak ve sakınarak sırtımı sana dayadım; rağbetim yalnız sanadır, ancak senden korkarım. Senden başka sığınacağım yer ve kurtarıcım yoktur." Allah'ım, senin verdiğine hiç kimse engel olamaz. Senin mâni olduğunu da hiç kimse veremez. Sen hükmedince hiç kimse hükmünü değiştiremez. Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd sadece O'na mahsustur. O, diriltir ve öldürür. Hayır O'nun elindedir. O her şeye kadirdir. Dönüş ancak O'nadır. Güç ve kudret sadece azîz ve Celil olan Allah'ındır."*

. Benzer bir rivayet için bkz: Müslim, Birr, 55.

. Buhârî, Tevhid 34; Müslim, Zikr 56; Ebû Dâvûd, Edeb 107; Tirmîzî, Deavât 16.

. Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/37, H. No: 68.

. Beyhakî*, Şu'abü'l-îmân*, II/70, H. No: 1188; Müttakî el-Hindî*, Kenzü'l-ummâl* I/109, H. No: 505.

. Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I/37, H. No: 68; Şevkânî, *Fevâ'idü'l-mecmû'a*, s. 453, H. No: 8.

. Beyhakî , *Şuabü'l-îmân*, I/219, H. No: 202.

. Ebû Dâvûd, Sünnet, 17; Tirmizî, Kader, 17.

. Tirmizî, Daavât, 36.

. Âl-i İmrân, 28

. Buhârî, İ›tisâm 3, Rikâk 22; Müslim, Akdiye 12-14. Ayrıca bk. Buhârî, İstikrâz 19, Edeb 6.

. Tefvîz; Arapça, bir işi, bir kimseye havâle etmek anlamında bir kelimedir. (Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* Anka, İstanbul 2005, s.644.

Hak teala kudsî hadiste buyurmuştur ki: "*Ey âdemoğlu, benim hidayete erdirdiklerim hariç hepiniz dalâlettesiniz. Şifâ verdiklerim hariç hepiniz hastasınız. Zengin ettiklerim hariç hepiniz fakirsiniz. Sizler benim için olun, ben de size yar ve yardımcı olayım. Ey kulum sen bir şey istersin ben de bir şey isterim. Eğer benim muradıma uygun olmayan bir şey istemediysen, benim istediğimi istemen için nefsini zorla. Çünkü sonunda ancak benim istediğim olacaktır. Kim takdirime teslim olur, verdiğim belâlara sabrederse, onu katımda çok samimi ve doğru kullardan (sıddîkler) yazarım. Ey kulum, benden seni daima tek bir halde bulundurmamı ve seni tek bir duruş üzere bırakmamı isteme! Ben bunu yapmam. Çünkü seni, bütün sıfatlarımla beraber beni tanıman için yarattım. Seni sürekli afiyet ve sıhhat üzere bulundurursam, beni sürekli şifâlı olarak tanırsın. O zaman benim başka sıfatlarımdan ve tecellîlerimden habersiz kalırsın. Eğer bir şey isteyeceksen benden iste. Sıfatlarıma ve şânıma uygun olarak sana vereyim."*

. Kimyâ-yı saadet: Rezaletlerden sakınıp nefsi tehzip ve tezkiye ve faziletleri kazanmak sureti ile nefsi tahliye etmek, süslemek, tezyin etmek. İmam-ı Gazali›nin bir eserinin ismi.

. Havâtır: Kalbe gelen düşünceler. Nefsani ve şeytanî olabileceği gibi, rahmânî ve ruhânî de olabilir.

. Dilediğini istediği gibi yapma kudretini hâiz bulunan Allah teala.

Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) duasında buyurmuştur ki: *"Allah'ım, nefsimi sana teslim ettim. Yüzümü sana döndüm. Her işimi sana bıraktım. Korkarak ve sakınarak sırtımı sana dayadım; rağbetim yalnız sanadır,*

ancak senden korkarım. Senden başka sığınacağım yer ve kurtarıcım yoktur." Allah'ım, senin verdiğine hiç kimse engel olamaz. Senin mâni olduğunu da hiç kimse veremez. Sen hükmedince hiç kimse hükmünü değiştiremez. Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd sadece O'na mahsustur. O, diriltir ve öldürür. Hayır O'nun elindedir. O her şeye kadirdir. Dönüş ancak O'nadır. Güç ve kudret sadece azîz ve Celil olan Allah'ındır."

Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) duasında buyurmuştur ki: *"Allah'ım, nefsimi sana teslim ettim. Yüzümü sana döndüm. Her işimi sana bıraktım. Korkarak ve sakınarak sırtımı sana dayadım; rağbetim yalnız sanadır, ancak senden korkarım. Senden başka sığınacağım yer ve kurtarıcım yoktur." Allah'ım, senin verdiğine hiç kimse engel olamaz. Senin mâni olduğunu da hiç kimse veremez. Sen hükmedince hiç kimse hükmünü değiştiremez. Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd sadece O'na mahsustur. O, diriltir ve öldürür. Hayır O'nun elindedir. O her şeye kadirdir. Dönüş ancak O'nadır. Güç ve kudret sadece azîz ve Celil olan Allah'ındır."*

Tefvîz, itirazdan uzak durmak ve halkın kusurlarını görmezden gelmektir. Tefvîz Allah'ın takdir ettiği hükmünün gerçekleşmesi olan kazanın gelişinden önce, teslimiyet ise kazanın gerçekleşmesinden sonra meydana gelir. Tefvîz bilinmeyen işi işleyenine vermektir ve bu, rızanın başlangıcıdır. Tefvîz, tedbir ve ihtiyarı terk edip kazanın gelişini beklemektir. Tefvîz, muradı terk edip Allah'ın kazasını beklemektir. Her an Hak'tan gelecek olana teslimiyet ve rıza göstermektir. Tefvîz, tedbiri ve arzulara (hevâ) uymayı terk edip her işte Hakk'a sığınmaktır.

Ümmetine de işleri Allah'a ısmarlamayı (tefvîz) öğretip şöyle buyurmuştur: *"Olan oldu ve (sen, olanla) karşılaştığında kaderi yazan kalemin mürekkebi kurudu."* Ve buyurmuştur ki: *"İmanın zirvesi iki özelliğe bağlıdır. Birincisi Allah tealaya teslimiyet, diğeri ise O'nun takdirine rıza göstermektir."* Ve buyurmuştur ki; *"Mü'minin en üstün özellikleri tevekkül, tefvîz, teslimiyet, sabır ve rızadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Şu beş haslet olmadıkça kulun imanı kemâle ermez. Hakk'a tevekkül, bütün işlerini O'na ısmarlamak (tefvîz), Allah'ın emirlerine teslimiyet, Allah'tan gelene sabretmek ve O'nun takdirine râzı olmak."* Ve buyurmuştur ki: *"Tedbir gammını azalt ki, sana takdir edilen seni bulur. Takdir edilmeyen ise bulmaz."* Ve buyurmuştur ki: *"Beş şey imandandır. Her durumda Allah'a tevekkül etmek, her işi Allah'a ısmarlamak, Allah'ın bütün emirlerine*

teslimiyet, belânın ilk geldiği anda sabretmek ve kazaya râzı olmak." Ve buyurmuştur ki: *"Hayır, Allah'ın beğenip yarattığındadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Hayır vâki olandadır. Öyleyse tefvîz sahibi kişi rahata ermiş, teslim olan kişi de selâmeti bulmuş (demek)tir."* Ve buyurmuştur ki: *"Size lâzım olan güçsüz ve kimsesizlerin âdeti üzere yaşamaktır. Tedbir ile yorulmayıp işleri takdir olunana havâle edesiniz. Allah'ın tedbir ve tasarrufuna teslim olasınız."*

Günah olarak isteklerin sana yeter; arzuları kov gitsin. Kalbi karartan havâtırı bırak da rahata er.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Hakiki saadet (kimyâ-yı saadet) ve ebedî devletin iksiri; insanlardan tamamen ümidi kesmen, Allah'ın ezelî ilmiyle senin için takdir ve taksim ettiğinden başka bir şey vermesinden ümidini kesmendir. Yani insanları kalbinden çıkarıp ezelde senin için takdir olunandan başka hiçbir şeyi Hak'tan istememendir. Ta ki bu kimyâ ile insanların en zengini olasın.

Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) duasında buyurmuştur ki: *"Allah'ım, nefsimi sana teslim ettim. Yüzümü sana döndüm. Her işimi sana bıraktım. Korkarak ve sakınarak sırtımı sana dayadım; rağbetim yalnız sanadır, ancak senden korkarım. Senden başka sığınacağım yer ve kurtarıcım yoktur." Allah'ım, senin verdiğine hiç kimse engel olamaz. Senin mâni olduğunu da hiç kimse veremez. Sen hükmedince hiç kimse hükmünü değiştiremez. Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd sadece O'na mahsustur. O, diriltir ve öldürür. Hayır O'nun elindedir. O her şeye kadirdir. Dönüş ancak O'nadır. Güç ve kudret sadece azîz ve Celil olan Allah'ındır."*

Ümmetine de işleri Allah'a ısmarlamayı (tefvîz) öğretip şöyle buyurmuştur: *"Olan oldu ve (sen, olanla) karşılaştığında kaderi yazan kalemin mürekkebi kurudu."* Ve buyurmuştur ki: *"İmanın zirvesi iki özelliğe bağlıdır. Birincisi Allah tealaya teslimiyet, diğeri ise O'nun takdirine rıza göstermektir."* Ve buyurmuştur ki; *"Mü'minin en üstün özellikleri tevekkül, tefvîz, teslimiyet, sabır ve rızadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Şu beş haslet olmadıkça kulun imanı kemâle ermez. Hakk'a tevekkül, bütün işlerini O'na ısmarlamak (tefvîz), Allah'ın emirlerine teslimiyet, Allah'tan gelene sabretmek ve O'nun takdirine râzı olmak."* Ve buyurmuştur ki: *"Tedbir gammını azalt ki, sana takdir edilen seni bulur. Takdir edilmeyen ise bulmaz."* Ve buyurmuştur ki: *"Beş şey imandandır. Her durumda Allah'a tevekkül etmek, her işi Allah'a ısmarlamak, Allah'ın bütün emirlerine*

teslimiyet, belânın ilk geldiği anda sabretmek ve kazaya râzı olmak." Ve buyurmuştur ki: *"Hayır, Allah'ın beğenip yarattığındadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Hayır vâki olandadır. Öyleyse tefvîz sahibi kişi rahata ermiş, teslim olan kişi de selâmeti bulmuş (demek)tir."* Ve buyurmuştur ki: *"Size lâzım olan güçsüz ve kimsesizlerin âdeti üzere yaşamaktır. Tedbir ile yorulmayıp işleri takdir olunana havâle edesiniz. Allah'ın tedbir ve tasarrufuna teslim olasınız."*

Ümmetine de işleri Allah'a ısmarlamayı (tefvîz) öğretip şöyle buyurmuştur: *"Olan oldu ve (sen, olanla) karşılaştığında kaderi yazan kalemin mürekkebi kurudu."* Ve buyurmuştur ki: *"İmanın zirvesi iki özelliğe bağlıdır. Birincisi Allah tealaya teslimiyet, diğeri ise O'nun takdirine rıza göstermektir."* Ve buyurmuştur ki; *"Mü'minin en üstün özellikleri tevekkül, tefvîz, teslimiyet, sabır ve rızadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Şu beş haslet olmadıkça kulun imanı kemâle ermez. Hakk'a tevekkül, bütün işlerini O'na ısmarlamak (tefvîz), Allah'ın emirlerine teslimiyet, Allah'tan gelene sabretmek ve O'nun takdirine râzı olmak."* Ve buyurmuştur ki: *"Tedbir gammını azalt ki, sana takdir edilen seni bulur. Takdir edilmeyen ise bulmaz."* Ve buyurmuştur ki: *"Beş şey imandandır. Her durumda Allah'a tevekkül etmek, her işi Allah'a ısmarlamak, Allah'ın bütün emirlerine teslimiyet, belânın ilk geldiği anda sabretmek ve kazaya râzı olmak."* Ve buyurmuştur ki: *"Hayır, Allah'ın beğenip yarattığındadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Hayır vâki olandadır. Öyleyse tefvîz sahibi kişi rahata ermiş, teslim olan kişi de selâmeti bulmuş (demek)tir."* Ve buyurmuştur ki: *"Size lâzım olan güçsüz ve kimsesizlerin âdeti üzere yaşamaktır. Tedbir ile yorulmayıp işleri takdir olunana havâle edesiniz. Allah'ın tedbir ve tasarrufuna teslim olasınız."*

Ümmetine de işleri Allah'a ısmarlamayı (tefvîz) öğretip şöyle buyurmuştur: *"Olan oldu ve (sen, olanla) karşılaştığında kaderi yazan kalemin mürekkebi kurudu."* Ve buyurmuştur ki: *"İmanın zirvesi iki özelliğe bağlıdır. Birincisi Allah tealaya teslimiyet, diğeri ise O'nun takdirine rıza göstermektir."* Ve buyurmuştur ki; *"Mü'minin en üstün özellikleri tevekkül, tefvîz, teslimiyet, sabır ve rızadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Şu beş haslet olmadıkça kulun imanı kemâle ermez. Hakk'a tevekkül, bütün işlerini O'na ısmarlamak (tefvîz), Allah'ın emirlerine teslimiyet, Allah'tan gelene sabretmek ve O'nun takdirine râzı olmak."* Ve buyurmuştur ki: *"Tedbir gammını azalt ki, sana takdir edilen seni bulur. Takdir edilmeyen ise bulmaz."* Ve buyurmuştur ki: *"Beş şey imandandır. Her durumda Allah'a*

tevekkül etmek, her işi Allah'a ısmarlamak, Allah'ın bütün emirlerine teslimiyet, belânın ilk geldiği anda sabretmek ve kazaya râzı olmak." Ve buyurmuştur ki: *"Hayır, Allah'ın beğenip yarattığındadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Hayır vâki olandadır. Öyleyse tefvîz sahibi kişi rahata ermiş, teslim olan kişi de selâmeti bulmuş (demek)tir."* Ve buyurmuştur ki: *"Size lâzım olan güçsüz ve kimsesizlerin âdeti üzere yaşamaktır. Tedbir ile yorulmayıp işleri takdir olunana havâle edesiniz. Allah'ın tedbir ve tasarrufuna teslim olasınız."*

Birinci olarak şunu yakinen bilesin ki, bir işi yapmak için (sadece) tedbir alıp tercihte bulunmak yeterli ve uygun olmaz. Her şeyi bütün yönleriyle bilmek ancak Fâil-i Muhtar'a yakışır ki O, bütün işleri bütün yönleriyle bilir ve her şeyin içini ve dışını, şimdiki hâlini sonucunu bilir, nasıl olacağına muttali olur, bozulacağını, helak olacağını, hayrını ve iyiliğini bilir. Yoksa kul kötülük ve felâketi hayır ve iyilik olan işler üzerine tercih etme tehlikesinden emin olamaz.

Ümmetine de işleri Allah'a ısmarlamayı (tefvîz) öğretip şöyle buyurmuştur: *"Olan oldu ve (sen, olanla) karşılaştığında kaderi yazan kalemin mürekkebi kurudu."* Ve buyurmuştur ki: *"İmanın zirvesi iki özelliğe bağlıdır. Birincisi Allah tealaya teslimiyet, diğeri ise O'nun takdirine rıza göstermektir."* Ve buyurmuştur ki; *"Mü'minin en üstün özellikleri tevekkül, tefvîz, teslimiyet, sabır ve rızadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Şu beş haslet olmadıkça kulun imanı kemâle ermez. Hakk'a tevekkül, bütün işlerini O'na ısmarlamak (tefvîz), Allah'ın emirlerine teslimiyet, Allah'tan gelene sabretmek ve O'nun takdirine râzı olmak."* Ve buyurmuştur ki: *"Tedbir gammını azalt ki, sana takdir edilen seni bulur. Takdir edilmeyen ise bulmaz."* Ve buyurmuştur ki: *"Beş şey imandandır. Her durumda Allah'a tevekkül etmek, her işi Allah'a ısmarlamak, Allah'ın bütün emirlerine teslimiyet, belânın ilk geldiği anda sabretmek ve kazaya râzı olmak."* Ve buyurmuştur ki: *"Hayır, Allah'ın beğenip yarattığındadır."* Ve buyurmuştur ki: *"Hayır vâki olandadır. Öyleyse tefvîz sahibi kişi rahata ermiş, teslim olan kişi de selâmeti bulmuş (demek)tir."* Ve buyurmuştur ki: *"Size lâzım olan güçsüz ve kimsesizlerin âdeti üzere yaşamaktır. Tedbir ile yorulmayıp işleri takdir olunana havâle edesiniz. Allah'ın tedbir ve tasarrufuna teslim olasınız."*

ÜÇÜNCÜ FASIL

Marifet yolunun dört esasından üçüncüsü olan sabrın fazîletlerini ve faydalarını, sonuçlarını ve semeresini altı madde ile açıklar.

Birinci Madde

Sabrın fazîletlerini âyet-i kerime ve hadis-i şeriflerle açıklar.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak teala kullarına inayetiyle sabrı öğretip teşvik etmiş ve Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Muhakkak Allah sabredenlerle beraberdir." (Bakara, 2/153) "Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele! O Sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman «Biz Allah'ın kullarıyız ve ve biz O'na döneceğiz» derler. İşte Rab'lerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır." (Bakara, 2 / 155-157)

"Yine onlar, Rab'lerinin rızasını isteyerek sabreden ve namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak (Allah yolunda) harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar var ya, dünya yurdunun (güzel) sonu sadece onlarındır." (Ra'd, 13/ 22) "(Melekler) «Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir!» (derler)." (Ra'd, 13/24) "Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenler; işte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Takvâ sahipleri ancak onlardır." (Bakara, 2/177) Allah, sabredenlerle beraberdir" (dediler.)" (Bakara, 2/249) "Allah sabredenleri sever." (Âl-i İmrân 3/146) "(Bir de) sabredin.

Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir." (Enfâl 8/46) "(Ey Muhammed!) Sabırlı ol, çünkü Allah güzel iş yapanların mükâfâtını zayi etmez." (Hûd, 11/115) "Elbette sabırlı davrananlara yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfâtlarını vereceğiz." (Nahl, 16/96) «Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır." (Nahl, 16/126) "Yalnız sabredenlere mükâfâtları, hesapsız ödenecektir." (Zümer 39/10)

"Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir." (Nahl, 16/127) "Başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar azmedilmeye değer işlerdir." (Lokman,31/ 17) "(Resulüm!) Sen şimdi sabret! Bil ki Allah'ın va'di haktır." (Rum,30/60) "Kim sabreder ve affederse, şüphesiz bu hareketi yapılmaya değer işlerdendir." (Şûrâ 42/43) "O halde (ey Resulüm!)

Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret.” (Ahkâf, 46/35) “Rabb’inin hükmüne sabret.

Çünkü sen gözlerimizin önündesin.” (Tûr, 52/ 48) “Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.” (İnşirâh, 94/5-6) “Sonra iman edenlerden birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine acımayı öğütleyenlerden olmaktır. İşte bunlar sağdakilerdir.” (Beled, 90/17-18) “Bir de birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler.” (Asr, 103 /3)

Ve Hak teala kudsî hadiste buyurmuştur ki: “*Ey âdemoğlu! Kim hükmüme râzı olmaz, belâlarıma sabretmez,* **[254/b]** *verdiğim nimetlere şükretmez ve kendisine ihsan ettiklerime kanaat göstermezse, kendisine benden başka bir Rab arasın. Ey âdemoğlu! Kim kendisine verdiğim sıkıntıya karşı sabırlı davranırsa, benden râzı olmuş olur*.”[392] Ve Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) hadis-i şeriflerinde buyurmuştur ki: *“Ey ümmetim, iman iki kısımdır ve bunlardan biri sabır, diğeri şükürdür.*[393] *“Sabrın en hayırlısı, musibetle ilk karşılaştığında gösterilendir.”*[394] Ve buyurmuştur ki: *“Sabır, musibetin ilk anında gösterilen teslimiyettir.”*[395] Ve buyurmuştur ki: *“Sabır, her tâatın başıdır ve bütün musibetlerden korunmanın aslıdır.”* Ve buyurmuştur ki: *“Her ibadetin aslı sabırdır.”* Ve buyurmuştur ki: *“Ne mutlu ona ki mihnet anında sabır gösterdi.”* Ve buyurmuştur ki: *“Bir acı söze sabretmeyen kişi, nice acı sözler duysa gerektir.”*

Ve buyurmuştur ki: *“Sabrın sonu zaferdir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Sabır acı bir ilaçtır, onu içen hürriyetine kavuşur.”* Ve buyurmuştur ki: *“Mihnetlere sabretmek, hüsn-i yakîne ermeye vesiledir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Hak tealadan daha fazla sabırlı kimse yoktur. Müşriklerin yüce zatına iftira ettiklerini işittği halde onlara rızk ve sıhhat verir.”*[396] Ve buyurmuştur ki: *“Sabrın öncesi acı, sonu tatlı ve lezzetlidir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Sabır Hakk’ın sıfatıdır.”* Ve buyurmuştur ki: *“İmanın başı sabırdır.”* Ve buyurmuştur ki: *“İman sabır ile cömertlikten ibarettir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı bir hediye verilmemiştir.”*[397] Ve buyurmuştur ki: *“Sabır Allah tealadandır, acele etmek şeytandandır.”*[398] Ve buyurmuştur ki: *“Yardım sabırla, neşe kederle beraberdir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Kimin nefsine veya malına bir musibet gelse ve onu gizleyip kimseye şikâyette bulunmasa, muhakkak Hak teala ona iman lezzetini tattırır, din kardeşleri arasında saygınlık ihsan eder ve bütün günahlarını bağışlar.”* Ve buyurmuştur ki: *“Hz. Eyüp (a.s.)*

hastalandığında o kurtçuklarla mübtelâ iken her seher vaktinde Hak teala vasıtasız hatırını sorup lütf u keremiyle şöyle derdi: "Habibim Eyüp nasılsın? Belâmız helvasıyla nasılsın?" diye sorarmış."

Eyüp (a.s.) Rabbü'l İzzet'in hitâbından duyduğu lezzetle mest olur ve sabrın acısını unuturdu. Vakta ki Eyüp (a.s.) iyileşeceğini hissetmeye başlayınca Allah'ın kendisiyle konuşmayacağını düşünerek endişeye kapılmış ve onun için hasretle (yanmış) zararından şikâyetçi olmuş ve buyurmuştur ki; "Kıyamet günü sabreden kullara sabırlarının karşılığı verildiği zaman derler ki: 'Ey Rabbimiz, bizi tekrar dünyaya gönder de, etlerimizi makasla kendimiz doğrayalım, acısına sabredelim ve (sabrımıza mukabil) şimdi elde ettiğimizden fazlasına kavuşalım.'"

Nazm

1- Âteş duhâna dir ne kaçarsın ırağa zûd
Bensiz karâr yokdur olur hoş benimle 'ûd
2- Oldur bana mahabbet idüp kadrimi bilen
Zîrâ ki buldu kendi fenâsında 'ûd sûd
3- Ey yâr-ı şu'le-hârımız ehlen ü merhabâ
Ey fânî-i şehîdümüz ey mefhar-i şuhûd
4- Mahv oldı hâk nân olup ol yandı mi'dede
Nân oldı tatlı cân ki odur zübde-i vücûd
5- Mahv olsa cân okur o adem levhini iyân
Mahv eyle cânı koyma cehâletde ey Vedûd
6- Cân aşk oduna yansa sakardan emîn olur
Fakr u fenâya irse bulur devlet-i hulûd
7- Uşşâka aşk sırrını dir Hakkı olsalar
Ashâb-ı Kehf'i misli hem îkâz u hem rukûd

Günümüz Türkçesiyle

1- Ateş dumana der; niçin kaçarsın, neden bu firâr? Bensiz bir yere varılmaz; öd ağacı sâyemde kokar.

2- Bana muhabbet eden, kıymetimi bilen mesud olur. Çünkü öd ağacı, kendini feda ederek mutlu oluyor.

3- Ey alev yutan sevgili; Merhaba! Hoş geldin. Ey şehidlikte fânî olan, gözlerin iftiharı; hoş geldin.

4- Toprak, gıdaya dönüşüp midede yandı. Toprak tatlı can oldu; odur vücudun özü.

5- Can da mahvolsa böyle; yokluğu apaçık okur. Canı mahveyle, cehalette koyma, ey Vedûd.[399]

6- Can, aşk ateşine yansa sakardan[400] emin olur. Fakr u fenaya erse, ebedîlik devletini bulur.

7- Hakkı, aşk âşıklara sırrını söylerdi; ashâb-ı kehf gibi bazen uyur bazen uyanık olsalardı.

İkinci Madde

Sabır ve tahammülün sınırını, hakikatini, tadını ve kerâmetlerini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki **[255/a]** Allah dostları şöyle demişlerdir: Sabır, nefsi isteklerinden yasaklayıp engellemektir. Sabır, nefsin hazlarından mücâhede ile çıkıp gitmektir. Sabır, nefsin çocuksu isteklerinden kurtulma hususunda azim ve kararlılığı devam ettirmektir.

Sabır iki kısımdır; biri istenmeyen hâllere sabır, diğeri sevgiliden ayrı kalmaya sabırdır. Başa gelen musibet kadar kalbe sabır nüzûl eder. Musibetlere sabretmek, insana bağışlanan ilâhî mevhibelerin en âlâsına erişmektir. İlim fayda sağlar, sabır ise (belâları) uzaklaştırır. Sabr-ı cemil, büyük mükâfâttır. Sabır, kalplerdeki ayıpları örten perdedir. Bollukta şükredici, darlıkta sabredici ol. Sarsıntılı ve sıkıntılı anlarda vakur, şiddetli anlarda sabırlı ol. Öfkeli anında halim, korkulu zamanlarda sabırlı ol. Sabırla musibet olmaz ve sabreden musibetlerden elem duymaz. Belâya sabreden, kazaya rıza göstermiş olur. Rıza ile sabır kolay olur. Sabreden kişiye belâlar bal gibi gelir ve sabırlıya koruk helva olur. Sabreden kişi zafere ulaşır. İmanın özü sabırdır. İslâm'ın özü rızadır.

Eğer görürsen ki Hak teala belâları üzerine yağdırmıştır, şunu yakinen bil ki seni ikaz etmiştir. Bir nimete kavuştuğun zaman şükret. Belâya mübtelâ olduğunda sabret. Belâ geldiğinde ağlayıp feryâd etmek (cez‘ u fez‘) musibetten daha ağır ve daha zordur. Aslında feryâd etmek sabırdan daha zordur. Sabır, üzüntü ve sıkıntı karşısında şikâyeti terk etmektir. Sabır belâyı rıza ile karşılamaktır. Sabredene nimetle yokluk birdir. Sabırlının başı selâmettedir.

Sabır, ne güzel alâmettir. Belâlar Hakk'ın vergisidir, (bu sebeple) başa gelenden şikâyetçi olmak en büyük hatadır. Belâ güzeldir, çünkü o ezelî olan Allah'ın bahşişidir. Sabır ise mübarek bir şerbettir ki, neticede afiyet verir.

Nazm

1- Fakr u fenâ iste sen ey bü’l-vefâ
Tâ bulasın künc-i bekâdan safâ
2- Kendini yoğ anla, yakîn fakr odur
Hem ben ü sen o dime oldur fenâ
3- Kibri koy, ol dil ile pür andan al
Kibre bedel, ancılayın Kibriyâ

4- Hâk ol [u] pâk ol seni sen görme hîç
Tâ bite hâkinde güzel tûtiyâ
5- Virsen eger aşka bu cânı revân
Bin cân olursun hoş u bî-müntehâ
6- Kalbe virür aşk demi hoş hayât
Cân-ı cihândır o dem-i cân-fezâ
7- Bil ki bir Allâh’dır, idüp eyleyen
Her ne olursa vir ana hoş rızâ
8- Mâni‘ ü mu‘tî çün O’dur cümleden
Halkı unut Hâlik’a eyle senâ
9- Hakkı idüp Hakk’a gönülden rücû‘
Sâbir ol andan geleni bil atâ

Günümüz Türkçesiyle

1- Ey vefâ sahibi, sen fakr u fena iste. Ta ki bekâ hazinesinde safâ bulasın.

2- Kendini yok farz et; fakrın yakîni budur. Ben, sen, o deme. Fenâ budur.

3- Kibri bırak, gönülle ol, onunla kanatlan. Kibre bedel onculayın, Allah’tır Kibriyâ.

4- Toprak ol, temiz ol; sen seni hiç görme. Toprağında sürme gibi maden çıksın; tûtiyâ.[401]

5- Eğer bu canı aşka versen daima. Can içinde bin can olursun; hoş ve nihayetsiz.

6- Aşk nefesi, kalbe ne güzel hayat verir. Cihanın da canıdır, o canlar bağışlayan.

7- Bil ki, bir olan Allah her şeyi yapıp eyleyendir. Olan her ne ise ona, gönülden hoş rıza gerek.

8- Cümleye veren de, alan da O’dur madem. Halkı unut öyleyse, Hakkı eyle senâ.

9- Hakkı! Gönülden Hakk’a dönüp sabırlı ol. O’ndan geleni hoş safâ bil.

Üçüncü Madde

Sabır ve tahammülün tesirlerini ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulun kalbini Allah'ın huzurundan alıkoyan dört hastalıktan üçüncüsü şiddetli musibetlerdir ve bunlardan telaş içinde ağlama ve inlemedir (cez‘ u fez‘). Bunların çaresi ancak sabırda bulunmuştur. Nitekim konuyla ilgili açıklamalar yukarıda yapılmıştır.

Her konuda sabırlı davranmak iki sebepten dolayı gerekli görülmüştür: Birincisi, ibadet etmek ve huzura ermek için sabır gereklidir. Çünkü ibadet ve huzurun başlangıcı ve temelinin sabır ve tahammül olduğu bilinmiştir. Sabırlı olmayan ibadet ve huzurdan bir şey elde edemez. Çünkü bu dünya elem, keder, sıkıntı ve meşakkat yeridir. Ve yaşadığı sürece insanın birtakım sıkıntı ve meşakkatlerle karşılaşması kaçınılmazdır.

İnsanın karşılaşacağı sıkıntılar şunlar olabilir: Ailesi, çocukları, akrabaları, dostları ve yakınlarının fakir ve yoksul duruma düşmeleri. Gurbet, ayrılık, hastalık ve ölüm **[255/b]** gibi musibetlerle karşılaşmaları. Ve kendi nefsinde bulunan çeşitli hastalıklar, dertler, acılar, üzüntüler gamlar ve elemler, vesveseler, korkular ve vehimler gibi musibetler. İçinde bulunduğu toplumdan bazı insanların kendisine olan düşmanlıkları, kavgalar ve sürtüşmeler; insanların kendisine dil uzatıp hakaret etmeleri, cinayete varan kavgaları, ayıplarını yüzüne vurmaları (ta'yîr), küçümsemeleri (tahkîr), kendisini önemsememeleri (ihmal) ve onu ayıplamaları, ağlatmaları ve utandırmaları gibi musibetler. Malında bulunan ıslah, tedbir, muhafaza, telef, yok olma, kaybolma, gasp ve hırsızlık gibi felaketlerin isabet etmesi. Bu sıkıntılardan her birinin değişik şekillerde ıstırabı, acısı, insanın içini yakması vardır ki bunların şekli, şiddeti ağırlığı farklı farklıdır. Şu halde, bu musibetlerin tamamına sabır ve tahammül gerekir. Ta ki bu sızlanmalar (cez‘ u fez‘) kulun kalbini ibadet ve huzur için boşalıp temizlenmekten alıkoymasın.

Nitekim denilmiştir ki; dört çeşit ölümle ölmeyen yaptığı ibadetin tadını alamaz ve huzurun lezzetine kavuşamaz:

1- Beyaz ölüm; bu aç kalmaktır.

2- Siyah ölüm; bu insanların kötülemesine mâruz kalmaktır.

3- Kırmızı ölüm; kişinin arzu ve isteklerine muhalefet etmesidir.

4- Yeşil ölüm; Hakk'ın hükmünün meydana gelmesidir.

Kim ki bu dört ölüme sabır ve tahammül göstermişse, o kimse ibadetle huzura nail olmuş demektir.

Beyt
Hicrânına tahammül iden vaslını bulur
Tûbâ li-men yusâ‘iduhu’s-sabru ve’s-sebât

Günümüz Türkçesiyle
Hicranına sabreden sana kavuşur. Sabırda sebat edene müjdeler olsun.

Beyt
Elâ bi’s-sabri tebluğu mâ turîd
Ve bi’t-takvâ yelînu leke’l-hadîd

Beyt(in tercümesi)
Dikkat et, istediğine sabırla kavuşursun. Takvâ ile demiri, yumuşamış bulursun.

İkincisi, sabırda olan dünya ve âhiret hazineleridir. Bu hazinelerin bazısı kurtuluşa ve fazîlete, rızka ve isteğe kavuşmaktır. Bazısı düşmana karşı başarı elde etmektir. Akranlarından üstün olmak, gönüllerde taht kurmaktır ki, bu kişinin kendisi için ise nûr ve süstür. Sonra Hak katından rahmet, muhabbet ve övgüye lâyık olmaktır. Allah katında yüce mertebelere sahip olmaktır, kerâmet derecesine ermektir, hesapsız ecir ve mükâfât kazanmaktır.

Hak teala kuluna bir saatlik sabır için bunca nimetleri ihsan eder. Şu halde dünya ve âhiret hayırlarına nail olmak sabırla mümkündür. Nitekim Hazret-i Ömer (r.a.) şöyle buyurmuştur: “Mü’minin elde ettiği bütün hayırlar, bir saatlik sabrın karşılığıdır.”

Şiir
1- İzâ dâka’z-zamânu aleyke fe’sbir
Ve lâ-tey’es mine’l-fereci’l-karîb

2- Ve tıb nefsen fe inne’l-leyle hublâ
Asâ te’tîke bi’l-veledi’n-necîb

Şiir(in tercümesi)
1- Zamanın darlığından sıkılırsan, sabret. Ümidini kesme, yakında ferahlık gelir.

2- İyi bak kendine; çok şeye gebe geceler. İhtimal ki onda, tertemiz bir çocuk doğar.

Sabrın fazîleti hakkında sana şu yeter ki, Hak teala kendi kitabında sabrı nice yönleriyle övmüştür. O halde sen bu şerefli özelliği ganimet bilip ona sahip olmaya gayret et. Ta ki zorlukla beraber kolaylığı bulasın, sonsuz huzur ve mutluluğa kavuşasın.

Şiir

1- İzâ mâ etâke'd-dehra yevmen bi nekbetin
Fe heyyi' lehâ sabran ev vessi' lehâ sadran

2- Fe inne tesârîfe'z-zamâni acîbetun
Fe yevmen terâ usran ev mâ yevmen terâ yusran

Şiir(in tercümesi)

1- Meşakkatler bir gün, peşpeşe gelirse sana. Sabırla hazırlan bunlara, göğsünü aç onlara.

2- Çünkü zamanın değişmesi pek acayiptir. Bir gün zorluksa, bir gün neşe verir insana.

Sabrın en güzeli, şiddetin vakit ve miktarını düşünmektir. Çünkü o ne erken gelir, ne de gecikir; ne artar, ne de eksilir. Ağlayıp feryâd etmenin sana hiçbir faydası yoktur. Aksine zararı vardır, kederi çoktur. Çünkü bütün işler önceden tayin edilip belirlenmiş vaktine bağlıdır ve her şeyi yapıp işleyen şüphesiz ki Allah'tır.

Beyt

Her işi Hak'dan bilür, halkı unutmuş Hak-şinâs
Ol görür kim hayra şerr ü adle zulm olmuş libâs

Günümüz Türkçesiyle

Hak şinas her işi Hak'tan bilir, halkı unutur. O görür ki hayra şer, adalete zulüm kılıf olmuştur.

Sabrın kalesinin kalesi, Hak tealanın sabırlı kuluna sabrına mukabil vereceği mükâfâtları düşünmek ve Allah katında olan mükâfâtları tefekkür etmektir. Hâlbuki bu da, Allah'ın tevfikine bağlıdır.

Beyt

Eyyuhe's-sâbirûne fi'l-belvâ
Tarakû tarakû ile'l-Mevlâ

Beyt(in tercümesi)
Ey yiğitler, belâlara sabredenler. Koşun, koşun! Öylece Mevlâ'ya.

Nazm [256/a]
1- Ey rûh seyr-i âlem-i imkân nene gerek
Dilde seyâhat eyle bu zindân nene gerek
2- Vahdet ki meşrebindir olur halvetin cihân
Tercîh-i gâr u kûh u beyâbân nene gerek
3- Ger meşrebin vasî‘ ise bil cennet içresin
Seyr-i bahâr u bâğ u gülistân nene gerek
4- Ceng içre çün ider leb-i hâmûş kâr-ı tîğ
Virmen cevâb merdüm-i nâdân nene gerek
5- Vaktinde ıkd gonca misâli çün açılur
Pes iştiğâl-i nâhun u dendân nene gerek
6- Çün derd kâm-rân olur, oldur devâ-yı mahz
İzhâr-ı derd ü h^{v}âhiş-i dermân nene gerek
7- Dil hurrem olsa aşk ile tîz terk ider seni
Ol dostu iste Hakkı, bu düşmen nene gerek

Günümüz Türkçesiyle
1- Ey ruh! Varlık âleminde seyahate ne gerek. Gönülde seyret, bu zindanı dolaşmaya ne gerek.
2- Vahdetse meşrebin, cihan halvetindir senin. Dağları, mağarayı, çölleri tercihe ne gerek.
3- Meşrebin genişse; bil ki zaten cennettesin. Baharın, bağın, bahçelerin seyrine ne gerek.
4- Madem ki savaşta dudaklar kılıçla kanar. Değer mi öyleyse; cahile cevap vermeye ne gerek.
5- Madem ki vaktinde açılır, gonca gibi düğümler. Tırnakla didişmeye, dişle uğraşmaya ne gerek.
6- Madem ki dert mutluluktur; bizzat ilaçtır. Derdini söylemeye, derman aramaya ne gerek.
7- Gönül aşka bağlansa, seni tez elden terk eder. Ey Hakkı! O dostu iste, bu düşmana ne gerek.

Dördüncü Madde

Sabır ve tahammülün kısımları ve faydaları ile sabırsızlıkla ağlayıp sızlanmanın (cez‘ u fez‘) zararlarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir. Sabır acı ve faydalı bir ilaçtır, (acısına katlanıp) içene bütün faydaları sağlar ve her türlü zararı ortadan kaldırır. O öyle bir ilaç ki âkil olan kişi nefsini zorlayarak bu acı ilâcı faydalarından dolayı içer. Bir saat çekilen acı bir yıllık tatlılık verir düşüncesiyle onun acısına sabreder, tahammül eder.

Sabır dört kısma ayrılır:

1- Allah’a itaat hususunda gösterilen sabır.

2- Günahları terk etmede gösterilen sabır.

3- Dünyanın gereksiz işleri(ne meyledip aldanmama) hususunda gösterilen sabır.

4- Belâ ve zorluklar karşısında gösterilen sabır.

Bu saydığımız dört hususa sabredip katlanan kişi nice faydalar elde eder ki bunlardan Allah’a itaat, kişinin menzil-i maksuduna ermesi ve istikamet üzere yaşayarak büyük mükâfâtlara nail olmasıdır. Günahlardan ve belâlardan iki cihanda kurtulmasıdır. Ayrıca dünyada mâruz kalabileceği geçim sıkıntısı gibi zorluk ve meşakkatlerden kurtulup rahat bulmasıdır.

Sabır ve itaat vasıtasıyla kişi yüce mertebe ve makamlara ulaşır, derecesi yükselir. Allah’ın ünsiyetini kazanmak gibi pek çok faydalar elde eder. Sabır sâyesinde kişi istenmeyen kazanın kahrından, kavgadan, ağlayıp sızlanmanın sıkıntılarından, dünyanın meşakkatlerinden ve âhirette cezaya uğratılmaktan, arzu ve heveslerin peşine takılıp gitmekten, düşmanların hîle ve tuzaklarından ve nice bin belâlarla musibetlerden kurtularak muradına kavuşur. İki cihan saadetini elde ederek rıza makamına kavuşur.

Sabretmeyip endişe ve heyecana kapılan ise, yukarıda sayılan faydaların hepsinden mahrum olur ve her türlü sıkıntılara mâruz kalarak üzüntü ve kederle dolar, arzu ve isteklerine meyleder. Çünkü irâdesi böyle zayıf olan kimse ibadet ve vazifelerini tam yapamaz ki ünsiyeti (Allah’la dostluğu) bulmuş olsun. Bilakis o gâfil kalır. Veyahut Allah’ın yasakladığı şeyleri işlememeye sabredemeyip haramları irtikap ettiği için perişan olur, hüsrana uğrar. Yahut da dünyanın geçici zevklerine aldanmama konusunda sabredemeyip onları toplamaya uğraşırken belâsını bulur. Veyahut da başına gelen musibetlere sabredemeyip ağlayıp sızlanır da, sabırla elde edeceği birçok fazîletten mahrum kalır. Çoğu zaman ağlayıp sızlanması ve aceleci davranması sebebiyle sabrın karşılığı da uçup gider, bir musibet ikiye katlanır ki bunların biri musibetin kendisi, diğeri sabrı yitirmesidir. Nitekim

denilmiştir ki; “Musibetlere sabretmekten mahrum olmak, belâların bizzat kendisinden daha zor ve şiddetlidir.” Şu halde çokça ağlayıp sızlanmaya ne lüzum var ki, o eldekinin de uçup gitmesine sebep olur ve elden çıkıp kaybolanı sana geri getirmez. Bari ağlayıp sızlanma ki, biri senden giderse diğeri kaybolmasın.

Bu konuyu şu sözle özetleyebiliriz: **Hazret-i Ali** (r.a.) bir kişiye taziyede bulunup şöyle demiştir: “Eğer sabredersen, hakkında takdir edilenler (yine de) cereyan eder, ancak sen sabrına karşılık ecrini alırsın. Şayet sabretmez ve ağlayıp sızlanırsan, kader yine cereyan eder fakat sen mahrum olursun. Çünkü her şeyi yapıp eyleyen, yoktan var eden yüce Yaratıcı **[256/b]** (Hâlik ve Bârî) Allah tealadır ki, O kaza ve kaderi bilendir. O’nun hükümleri, vakti geldiğinde herkesi kuşatır.»

Şu halde tedbir ve tedarikle uğraşıp ağlayıp sızlanan, afiyet (ve gönül huzuru gibi nimetler)den sıyrılıp mahrum kalmış olur. Öyleyse tefvîz, tevekkül, sabır ve tahammül âriflerin kârıdır. Çünkü bunlar marifetin alâmetleridir.

Mesnevî’den Şiir

1-Ey karârî dâde reh-râ gâm gâm
Hâm-ı hâmî hâm-ı hâmî hâm-ı hâm
2-Nâzır-ı fer‘î zi-aslî bî-haber
Fer‘ mâyîm asl ahkâm-ı kader
3-Çerh-i gerdân-râ kazâ gomreh koned
Sad utârid-râ kazâ ebleh koned
4-Teng gerdâned cihân-ı çâre-râ
Âb gerdâned hadîd u hâre-râ
5-Goft Hak Eyyûb-râ der mekremet
Men be-her mûyiyet sabrî dâdemet
6-Hîn be-sabr-ı hod me-kon çendîn nazar
Sabr dîdî sabr dâden-râ niger
7-Çun bedîdî gerdiş-i seng-âsyâ
Âb-i cû râ hem be-bîn âhir biyâ
8-Hâk-râ dîdî ber âmed ber hevâ
Der meyân-ı hâk benger bâd-râ
9-Dîghâ-yı fikr mî-bînî becûş
Ender âteş hem nazar mî-kon be-hûş
10-Çend bînî gerdiş-i dûlâb-râ

Ser burûn kon hem be-bîn tîz âb-râ
11-To hemî gûyî ki mî-bînem velîk
Dîd-i ân-râ bes alâmethâst nîk
12-Gerdiş-i kef-râ çu dîdî muhtasar
Hayretet bâyed be-deryâ der niger
13-Ân ki kef-râ dîd sır gûyân buved
V'ânki deryâ dîd û hayrân buved
14-Ân ki kef-râ dîd der gerdiş buved
V'ân ki deryâ dîd û bî-ğış buved
15-Ân ki kef-râ dîd ser-gerdân buved
V'ânki deryâ dîd û bes ân buved
16-Ân ki kef-râ dîd niyyethâ koned
V'ânki deryâ dîd dil deryâ koned
17-Ân ki kef-râ dîd bâşed der şumâr
V'ânki deryâ dîd şod bî-ihtiyâr
18-Ânki kef-râ dîd âyed der sohen
V'ânki deryâ dîd şod bî-mâ u men
19-Ânki kef-râ dîd pâlûde şeved
V'ânki deryâ dîd âsûde şod
20-Ânki kef-râ dîd bâşed mest-i û
V'ânki deryâ dîd gerded nur-ı hû

Mesnevî'den Şiir(in tercümesi)

1- Ey yolu adım adım yürümeye karar veren! Hamın hamısın sen, hamın hamısın, hamın hamı.

2- Sen parçaya bakıyorsun, asıldan haberin yok. Biz parçayız, asıl olan kaderin hükümleridir.

3- Kaza, dönüp duran gökyüzüne bile yolunu kaybettirir. Kaza, yüzlerce Utarid'i aptala çevirir.

4- Çareler dünyasını dar eder. Demirle mermeri eritir, suya çevirir.

5- Allah, Eyyub'a kerem ederken "Ben, senin her kılına bir sabır verdim" buyurdu.

6- Kendine gel, sabrına bu denli bakma! Sabrı gördün, sabır vereni de gör.

7- Değirmen taşının dönüşünü gördün madem; Bir kere de gel derenin suyunu gör.

8- Havaya yükselen tozu toprağı gördün ya; toz toprak arasındaki yeli de gör.

9- Düşünce kazanlarını kaynarken görmedesin. Aklını başına al, ateşe de bir bakıver.

10- Ne zamana kadar dolabın dönüşünü göreceksin? Başını dışarı uzat da, sür›atle akan suyu gör.

11- Sen, görüyorum deyip durmadasın ama; O görüşün nice açık seçik belirtileri var.

12- Denizin köpüğünü şöyle böyle gördün. Hayret etmek lâzımsa denize bir bak.

13- Köpüğü gören, sırlar söyler. Denizi gören ise hayrete düşer.

14- Köpüğü gören, dönüp dolaşmaya koyulur. Denizi gören ise arı duru olup gider.

15- Köpüğü gören avâre olur. Denizi gören ise bizzat o olur.

16- Köpüğü gören, niyetler eder. Denizi gören ise gönlünü denize çevirir.

17- Köpükleri gören sayılara tutulur. Denizi gören ise irâdesini kaybeder.

18- Köpüğü gören, konuşmaya başlar. Denizi gören ise «biz»den ve «ben»den geçer.

19- Köpüğü gören süzülür. Denizi gören ise huzura erer.

20- Köpüğü gören ondan mest olur, kendin geçer. Denizi gören ise Hû'dan bir nûr olur.

Beşinci Madde

Sabırla bütün kemâlâtın elde edileceğini, sabırla herkesin afiyet bulduğunu ve sabrın nihayetinin rıza olduğunu bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir. Bütün ilimlerin, ibadetlerin ve her yüce marifetin ortaya çıkışının sebebi sabır ve tahammüldür. Her türlü pişmanlık ve ayıplanmaktan kurtuluş ve selâmetin yolu sabır ve ihtiyatlı davranıştır (teennî). Sabır acısının sonu, rızanın tatlı başlangıcıdır ki o, dünya ve âhiret saadetini elde etmenin sebebidir, gözlerin aydınlığıdır.

Nitekim nakledilmiştir ki: Bir zamanlar katırcılık yapan bir kişinin gönlüne ilim öğrenme aşkı düştü de, elindeki katırları (yağma edercesine, ucuz pahalı demeden) satıp hamile olan eşinin bütün ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, ondan izin aldı. Eşinin de buna râzı olmasıyla ilim tahsil etmek üzere başka bir beldeye gitti. Yirmi sene zarfında Arapçayı ve dinî ilimleri tahsil edip öğrendi. Ardından memleketine gitmek üzere yola çıktı. Yolculuğu sırasında bir kâmil zata misafir oldu ve durumunu ona anlattı. Bu kâmil zat o âlime "İlimlerin **[257/a]** ve amellerin aslı nedir?"

diye sordu. Âlim kişi de bu soruya cevap veremedi ve sorunun cevabını o kâmile havâle etti.

O kâmil ise: "Bize bir müddet hizmet edersen, ilimlerin aslını öğrenmiş olarak evine dönersin" dedi. Âlim, bu teklifi kabul edip onun yanında iki yıl kadar kaldı. İki yılın ardından o kâmil o kişiye şefkatle şöyle dedi: "Oğlum! Gel sana ilmin aslının ne olduğunu söyleyeyim de ailenin yanına git. Ömrün oldukça bana dua edersin."

Ey âlim kişi! Şunu çok iyi bil ki bütün ilim ve amellerin, her türlü marifet ve kemâlin başı sabırdır. Bütün bunlar ancak sabır ile elde edilir. Tahammül ve teennî de sabırla ilgilidir. Şayet her konuda sabırlı davranırsan, her türlü pişmanlıktan uzak olursun. Dünyada ve âhirette kâm alıp mesud olursun. Sabır gibi çok kıymetli bir cevheri elde edesin diye seni iki yıl yanımda bekletmemin sebebi şudur ki, sabrın değerini bilip hiçbir zaman unutmayasın.

Âlim zat, böyle kıymetli bir cevheri elde edip o kâmilin duasını aldıktan sonra izin isteyerek memleketine gitmek üzere yola çıktı. Kendi evinin kapısına ulaştığında yatsı vakti geçmişti. Eve girmeden önce şunları düşünmüştü: "Yirmi iki yıldan beri hiçbir haber alamadığım evime girmeden önce anahtar deliğinden bakayım da, evde kimlerin kaldığını göreyim."

Delikten bakınca, genç bir delikanlının hanımıyla şakalaşarak onun boynuna sarıldığını gördü. O anda ne yapacağını şaşırıp kalmıştı, baktığı delikten bir ok atarak o genci öldürmeyi düşündüğü sırada sabretmek hatırına geldi. Dedi ki: "İki yıl bekleyerek öğrendiğim mücevheri bir anda kaybetmeyeyim. Önce kapıya varayım. Ardından bu genci öldüreyim."

Kapıyı çaldığında, delikanlı içeriden "Kim o?" diye seslenince, âlim zat "Bu evin eski sahibiyim" diye cevap vermiştir. O sırada hanım, kocasının sesini tanıyarak sevinçle gence demiştir ki: "Git oğlum kapıyı aç. Sen doğmadan önce gurbete giden baban gelmiştir."

O sabırlı zat, bu sözden evdeki delikanlının kendi oğlu olduğunu öğrenmiş ve sabır sâyesinde karşılaşabileceği büyük bir pişmanlıktan kurtuldu. Kendisine bu sabrı veren ve sevinci yaşatan Rabb'ine hamd ü senâlar etti. Geri kalan hayatında sabırla saadeti bulmuş oldu. (Yolda kendisini sabır eğitimi için iki yıl bekleten) o kâmil zata dualar ederek müderris ve musannıf oldu. Hanefi fıkhını ihyâ ederek *Kuduri* adlı eseri telif etti.

Beyt
Asa'l-kürabe'l-lezî emseyte fîhi
Yekûnu verâ'ehû ferahun karîb

Beyt(in tercümesi)
Dün gece çektiğim dertlerin ardından, umarım yakında ferahlık gelir.

Beyt
Hazm olunmaz belâlara sabr it
Âkıbet hoş-güvâr olur ey dil

Günümüz Türkçesiyle
Dayanılmaz belâlara sabret, metin ol. Sabretmek hoşluktur sonunda, ey gönül.

Nakledilmiştir ki kâmil bir zat ölmeden önce oğlunu çağırarak şöyle demiştir: "Bir nasihatim vardır ki, onu sana vasiyet ederim. Eğer onu kabul edip amel edebilirsen dünya ve âhirette insanların ve Allah'ın makbulü olursun, her hâlinde selâmet ve saadeti bulursun."

O kâmil zata oğlu demiştir ki: "Nasihatini söyle, can u gönülden kabul edeyim. Her ne yol gösterirsen ona gideyim." Babası oğlunun nasihatini kabul ettiğini işitince; "Oğul mum makası ol!" deyip âhirete göçmüştür.

Sonra bu hikmetli sözü bazıları sabırla, bazıları ise rıza ile tevil etmişlerdir. Rıza ile tevil edenler o kâmilin muradına uygun davranmışlardır. Çünkü sabır musibetten gelen elemi gizlemektir; **[257/b]** ağlayıp sızlayarak feryad u figan etmemektir (cez' ü fez'). Rıza ise, belâdan aslâ üzüntü duymamaktır.

Mum makasının mumun içindeki fitilin ateşinden rahatsız olmaması, dumandan ve onun kokusundan da eziyet duymaması şuna işaret etmektedir ki, o kâmil zatın oğluna "Mum makası ol" demesi, Hakk'ın kazasına rızayı oğluna duyurmak içindir. Çünkü rıza makamı sabır makamından üstündür ve sabırla rızayı elde eden Mevlâ'ya vâsıl olmuş demektir.

Şiir
1- Sehhil alâ nefsike'l-umûrâ
Ve kun alâ merrihâ sabûrâ
2- Fekem ra'eynâ ehâ hemûm
E'kaba min ba'dihâ surûrâ

Şiir(in tercümesi)
1- İşleri kolaylaştır kendi nefsine. Acılara dayanmak için sabrı dene.
2- Elem çeken nice dostlar gördüm ki, ardından neşe gelmekte.

Kıta
1-Her gamî-râ şâdîî der-pey buved dil şâd dâr
Hîç derdî nîst k'û-râ nîst dermân gam me-hor

2-Bî seher hergiz ne-mâned şâm bî-sabrî me-kon
Herçi düşvâr est rûzî gerded âsân gam me-hor

Kıta(nın tercümesi)
1-Her kederin ardından bir mutluluk vardır, gönlünü hoş tut. Dermanı olmayan hiçbir dert yoktur, gam yeme.
2-Sehersiz hiçbir akşam yoktur, sabırsız olma. Zor olan ne varsa bir gün kolay olur, gam yeme.

Rubaî
1-Bâ hâr-ı gam er yek do şebî binişînî
Pes rûz ki bî-gam gul-i şâdî çînî
2-Ez-câm-i gam er humâr dîdî hoş bâş
Pes mestîhâ k'ez mey şâdî bîni

Rubaî(nin tercümesi)
1-Keder dikeniyle birkaç gün otururşan, bir süre sonra kedersiz mutluluk gülü toplarsın.
2-Gam kadehinden şarhoş olmuşsan eğer, rahat ol. Sonra mutluluk şarabından sarhoş olursun.

Nazm
1-Sabr kıl itme umûrunda şitâb
Sabr ile dirler olur gûre dûş-âb
2-Sabr ile dostun olur düşmenler
Sabr ile reh-ber olur reh-zenler
3-Sabr esmâ-yı ilâhîdendir
Hikmet nâ-mütenâhîdendir
4-Ol ki hikmetde şükürler yediler
Sabra miftâh-ı ferecdir didiler

5-Sabrdır ukde-guşâ-yı[402] her kâr
İrişür sabr ile subha şeb-i târ

Günümüz Türkçesiyle

1- İşinde aceleci olma, her şey sabırla olur. Tatsız koruk bile sabırla, tatlı pekmez olur.

2- Sabırla düşmanların dost olur. Yol kesen eşkıyalar sabırla rehber olur.

3- Sabır ki *esmâ-yı hüsna*nın hası. Sabır ki sınırsız hikmetler deryası.

4- Sabır hikmetiyledir ki, şekerler yediler. Sabır, "Kolaylığın anahtarıdır" dediler.

5-Sabırla çözülür her işin düğümü. Sabahı sabırla bulur, karanlık geceler.

Altıncı Madde

Sabır ve tahammülü elde etmenin yollarını, nice örneklerle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Sözün özü şudur ki, gerçi tam bir tevekkülle kalbi bağlandığı alışkanlıklardan alıkoyup nefsi alışageldiği köklü huylarından men etmek, tam bir tefvîzle işlerde tedbiri terk edip işin sırlarına vakıf olmayı Allah'a havâle etmek ve sabr-ı cemil ile musibetlere tahammül edip -nefis istemese de- sabır şerbetini içmek ve tam bir rıza hâliyle kazaya göğüs gerip nefsin her türlü direncini kırmak zor bir iş, acı bir ilaç, taşlı bir yol, ağır bir yüktür. Ancak bu şekilde davranmak, en güçlü tedbir ve sağlam bir yoldur. Ve bunun sonucu güzelliklerle dolu olup nimetler vardır.

Beyt

Fırsatları fevt itme ki te'hîr harecdir
Mihnetlere sabr eyle ki miftâh-ı ferecdir

Günümüz Türkçesiyle

Fırsatları kaçırma; tehir etmek zorluktur. Zorluklara sabret ki rahatlığın anahtarıdır.

Beyt

Her gamî-râ ki horî der-akeb âyed ferahî
Her şebî-râ ki buved der-eser âyed rûzî

Beyt(in tercümesi)

Çektiğin elemlerin sonunda esenlik gelir. Her gecenin sonu aydınlıktır; sabahtır.

Biricik oğluna meyve yemeyi yasaklayan veya onu sert ve kaba mizaclı bir hocaya teslim edip "Bütün gün bunu yanından ayırmayacaksın" diyen baba hakkında ne dersin? Veyahut oğluna kan verdirerek hacamat yaptıran zengin ve merhametli kişi hakkında ne düşünürsün? Çocuğuna meyve yemeyi yasaklaması cimriliğinden midir? Yoksa herkese her türlü ikramda bulunan o cömert kişinin, evlâdını hocanın yanında adeta hapsettirmesi çocuğa eziyet ve ihanet midir? Hâlbuki bu, çocuğuna olan düşkünlüğündendir. Çünkü o, elinde olanı verip onun güven ve rahat içinde olmasını ister. Veyahut oğlundan kan aldırması ona olan buğz ve düşmanlığından mıdır, ne dersin?

Hâlbuki bu, onun gözünün nuru biricik evlâdıdır, gönül meyvesidir ki **[258/a]** onu esen yelden sakınır. Hâşâ, ona nasıl zarar vermek istesin? Lâkin babası, oğlunun elde edeceği güzel şeyleri bunlarla elde edileceğini görmüştür. Böyle az bir sıkıntı ile büyük faydalara kavuşacağını bilmiştir.

Mütehassıs, heybetli bir doktor hakkında ne dersin ki, yüreği susuzluktan yanan hastasına bir bardak su içmeyi yasaklar, yahut ona öyle acı bir şurup içirir ki acılığının dehşetinden âzâları titreyip ondan tiksinir. Veya hastasına bir macun yapıp yedirir ki hasta macunu yutunca istifra eder veya ishal olur. Doktorun hastaya bu şekilde davranması, eziyet veya düşmanlık mıdır dersin?

Hayır, öyle değildir. Aksine bunlar hastanın iyiliği için yapılmış doğru şeylerdir. Çünkü doktor, hastanın mahvolmasının bir anlık canının istediği şeyleri, ona vermekte olacağını bilmektedir. Hastanın şifâ bulması ve hayatta kalması canının çektiklerinden onu men etmekle olacaktır. Ve hastayı rahatsız eden maddeler de, kusma ve ishal yoluyla bedenden atılmaktadır. Onun içindir ki mütehassıs doktor, hastanın lezzetini aramayıp ona faydalı olacak şeyleri vermektedir. Sabırlı olan ve teslimiyet gösteren hasta, şifâ bulur.

Âlemlerin Rabb'i ve merhametlilerin en merhametlisi, hakim ve alîm olan Allah teala da, sana bir yufkayı veya bir gümüş parayı (dirhem) ihsan etmezse iyi düşün ki, O senin muhtaç olduğun ve istediğin şeylere sahiptir ve onları sana vermeye muktedirdir. Üstelik ihsan ve cömertlik O'na mahsustur. Senin her hâlin ve yaratılmış olan her şeyin durumu O'nun bilgisi dahilindedir. O'nun için fakirlik, âcizlik, cimrilik ve cehalet düşünülemez. Bilakis O, herkesten müstağnî, herkesten kuvvetli, herkesten

çok cömert ve herkesten çok âlimdir. Bu takdirde şunu yakinen bilmelisin ki, gerçekte Allah teala o yufkayı ve gümüş parayı ancak senin iyiliğin için vermemiştir. O'nun vermemesi ya nice senin iyiliğin ve hayrın için olmasın ki, Kur'ân-ı Mübin'de **"Göklerde ve yerde olanların tamamını sizin emrinize vermiştir"** (Bakara, 2/29 (?)) buyurmuştur.

Bu, neden senin iyiliğin için olmasın ki? Dünya ve içindekileri silip götüren marifeti sana ikram ve ihsan etmiştir. Kudsî hadiste: *"Merhametli çobanın develerini güzel fakat kokmuş şeylerden men etmesi gibi, ben de evliyâmı dünya nimetlerinden men ederim"*[403] buyurmuştur.

Öyleyse, eğer Hak teala seni bir şiddetle müptelâ kıldıysa şunu yakinen bilmelisin ki, O seni imtihan için belâ vermekten müstağnîdir ve senin durumunu çok iyi bilmektedir. Zayıflığını görmektedir, bu sebeple sana karşı yumuşak ve merhametlidir. Çünkü hadiste: "*Allah kuluna, şefkatli bir annenin çocuğuna olan merhametinden, daha fazla merhametlidir"*[404] buyurulmuştur. Sana küçük bir kötülük vermesi aslında senin büyük bir iyiliğin içindir. Lâkin sen bunu bilemezsin, O bilir. Nitekim hadis-i şerifte: *"Hiç bir küçük şer yoktur ki içinde büyük hayır bulunmasın*"[405] buyurulmuştur. Onun için zorluklarla beraber kolaylık vardır.

Beyt
İzâ iştedde usrün fâric yüsran fe innehu
Kada'llâhu inne'l-usra yettebi'uhû'l-yusra

Beyt(in tercümesi)
Bir zorluk şiddetlenince, ardından kolaylığı bekle. Çünkü Allah'ın hükmü gereğince zorluğu, kolaylık takip edecektir.

Bu mânâ iledir ki O, kullarının en kıymetlileri olan evliyâsını ve asfiyasını böyle durumlarla karşı karşıya bırakmıştır. Nitekim hadis-i şerifte*: "Allah bir topluluğu sevdiği zaman onları (bir takım belâ ve musibetlerle) imtihan eder"*[406] vârid olmuştur. Ne zaman Allah'ın dünyayı senden men ettiğini, sıkıntı ve dertleri üzerine yağdırdığını görürsen şunu yakinen bil ki, Allah katında değerli ve muhteremsin. Onun yanında kıymetli ve şerefli makamın vardır. Çünkü O, seni sevdiği kulların mertebesine getirmiştir ve ruhun O'nun ikram ve ihsanlarına **[258/b]** kavuşmuştur.

Bu durumda sana lazım olan odur ki her halde sabredip şükretmelisin. Ta ki sabrın acılığından rızanın tatlılığını bulasın. Tevekkül, tefvîz, sabır ve

rıza konusunda ***Hakîm Senâî*** (rahmetullahi aleyhin) aşağıdaki beyitlerini okuyup bunları lisanına vird edinesin. Böylece tevekkül, sabır, tahammül, teslimiyet ve rızanın hakikat ve mahiyetlerini bilesin. Ve bunlarla muttasıf olup can u gönülden lezzet alasın.

Nazm

1-Hest Hak-râ zi-behr-i cân-ı şerîf
Ender esnâ-yı hokm-i sun'-i latîf
2-Dâned ân kes ki horde-dân bâşed
K'ânçi û kerd hayret ân bâşed
3-Nâm-ı nîkû vu zişt ez-men u tûst
Kâr-ı îzed nikû buved be-durust
4-Nîk dâned Hudây sırr-ı dilet
Z'ânki zi-evvel hod-ı û sirişt gilet
5-Hayr u şer nîst der-cihân aslâ
Nîst çîzî ez-ân nihân aslâ
6-Merg eger çend bed nikûst to-râ
Mâl u mîrashâ ez ûst to-râ
7-Herçi der halk sûzî vu sâzîst
Ender-ân mer Hudây-râ râzîst
8-Ey besâ şîr k'ân to-râ âhûst
Vey besâ derd k'ân to-râ dârûst
9-Bendegân-râ ki ez-kader hazer est
Ân ne z'îşân ki ân hem ez-kader est
10-Pîş-i dîvân-i hukm-ı hak cuz merd
Şukr-i sîylî-i hak ki dâned kerd
11-Ki koned bâ-kazâ-yı û âhî
Coz furûmâye'î vu gomrâhî
12-Bâ-kazâ mer to-râ çû nîst rızâ
Ne-şinâsî Hodây-râ be-Hodâ
13-Her belâyî ki dil numâyed ez-û
Ger yekî ger hezâr şâyed ez-û
14-Hukm u takdîr-i û belâ ne-buved
Herçi âyed be-cuz atâ ne-buved
15-Telh u şîrîn çu her du z'û bâşed
Zişt ne-buved heme nikû bâşed
16-Bâş der hukm-i sulcâneş gûy

Hem semi‘nâ vu hem ata‘nâ gûy
17-Her kocâ zikr-i û buved to kiî
Cumle teslîm kun bedü to çeî
18-Ân-i ûyî to kem sitîz ber ûy
Ger gorîzî ez-û gorîz der-ûy
19-Mâl u ten-râ be-kirdigâr sipâr
Ta derûn-i dilet beyâbî yâr
20-Cân u esbâb ez-û atâ dârî
Pes derîğeş ez-û çerâ dârî
21-Bendegî nîst coz reh-i teslîm
V’er ne-dâni be-hân to “kalbun selîm”
22-Ne-rehî ey fuzûlî-i ra‘nâ
Coz be bî-dest u pâî ez-deryâ
23-Ân ki dilhâ-yi âşinâ dârend
Dil ze çun u çerâ codâ dârend
24-Ki nebişest ber-to sûd u ziyân
Emr-i “Kul len yusîbenâ” ber hân
25-Çun zi-bâlâ belâ nihed be-to rûy
Rov to Allâh gûy âh me-gûy
26-Bâ kazâ sûd key koned hazeret
Hûn me-gerdân be-bîhude cigeret
27-Âteşî-râ hemî koned teslîm
Dâğ-ı Nemrûd u bâğ-ı İbrâhîm
28-Her çi coz Hak buved to ân me-pezîr
Dil zi-âğyâr cümlegî ber gîr **[259/a]**
29-Hedef-i tîr-i hokm-i û cân kon
Sadef-i durr-i aşkeş îmân kon
30-Ân şenîdî ki ân Halîl çi goft
Vakt-i âteş be Cebreîl çi goft
31-Kerd bîrûn ser ez-derîçe-i cân
K’ey berâder to dûr şov zi-miyân
32-Geşte ez-mencenîk-ı hokm rehâ
Gerd-gerdân çu kûy gerd hevâ
33-Goft men bes delîl-i râh-ı toem
Cibrîl ki nîk hâh-ı toem
34-Goft her çend pâyem ey dilbend
Hest ber gerden-i za‘îf be-bend

35-İsmet-i û delîl-i men ne bes est
İlm-i û Cebreîl-i men ne bes est
36-Çun ‘inân-râ be-dest-i hokm sipord
Âteş-i sî u heft rûze be-mord
37-Çun nidây-ı hıtâb-ı Hak be-şunûd
Ber demîd ez-miyân-i âteş vurûd
38-Ebher-i ahd u sunbul-i tahkîk
Sûsen-i mihr u tevekkul-i tevfîk
39-Ârî ârî çu dûst ân bâşed
Nâr-ı Nemrûd bûstân bâşed
40-Çun Halîl ân-ı hîşten be-güzâşt
Âteş ez-fi‘l hîş dest be-dâşt
41-Bî-to ber dergeheş to hâzır şov
Çeşm ber dûz pes-i to nâzır şov

Nazm(ın tercümesi)

1-Hak Teala, şerefli can için o güzel yaratma hükmünü verirken,

2-Âlim olan şunu bilir ki, O ne yaptıysa senin hayrın içindir.

3-İyi ve kötü ad, seninle benim yaptığımız şeyler yüzündendir. Allah’ın işi, doğrusu güzeldir.

4-Allah teala gönlünde gizli olanı iyi bilir. Çünkü önceden senin çamurunu yoğuran O’dur.

5-Cihanda işin doğrusu, hayır ve şer yoktur. O’ndan gizli bir şey yoktur dünyada.

6-Ölüm kötü gibi görünse de senin için iyidir. Mal ve miras sana ondan kalmıştır.

7-İnsanlar arasında sevgi ve muhabbet, elem ve keder varsa, içinde Allah’tan sırlar vardır.

8-Nice arslanlar vardır ki senin için ceylandır. Nice dertler de vardır ki senin için ilaçtır.

9-Kaderden sakınan, kaçan kullar için o korku, kendilerinden değil, o da kaderdendir.

10-Hakk’ın mahkemesinin hükmü karşısında Hak erinden başkası O’nun cezasının şükrünü edâ edemez.

11-O’nun kazası karşısında şerefsizden ve dalâlette olandan başka kim âh çeker?

12-Kazâya karşı senin rızan yoksa eğer, Allah'ı Allah olarak tanımıyorsun demek

13- İster bir ister bin olsun O'ndan gelen her eza ve cefa makbuldür.

14-O'nun hükmü ve takdiri belâ olmaz. O'ndan gelen sadece iyiliktir.

15-Acı tatlı ne varsa O'ndandır. Kötü bir şey yoktur, hepsi iyidir.

16-Onun çevgânının hükmü karşısında top ol. Hem "işittik" hem "itaat ettik"[407] de.

17-Her yerde O'nun zikri vardır, sen kimsin? Her şeyini O'na teslim et, sen nesin ki?

18-Sen O'na aitsin, O'nunla çok çekişme. O'ndan kaçacak olursan eğer, yine O'na kaç.

19-Malını da tenini de Hakk'a teslim et. Böylece gönlünün içinde yâri bulursun.

20-Canı ve eşyayı o ihsan etti sana. O halde niçin O'ndan esirgisiyorsun?

21-Kulluk, ancak teslim olmakla elde edilir. Bunu bilmiyorsan "**Allah'a selîm bir kalple gelenden başka**"[408] âyetini oku.

22-Ey kibirli ve fuzûlî (gereksiz) adam! El ve ayak çırpmadan denizden kurtulamazsın.

23-Hakk'a âşinâ olan gönüller; niçin ve neden sorularından uzak dururlar.

24-Sana zarar ve ziyanı takdir etmiştir. Zarar ve ziyana uğradığında "**Allah'ın bize yazdığından başkası başımıza gelmez**"[409] âyetini oku.

25-Gökten sana bir belâ eriştiğinde, "Ah" deme, "Allah" de.

26-Kazadan sakınman sana ne fayda verir? Boşuna ciğerini kana bulama, üzülme.

27-Ateşi Nemrud'a yakıcı kıldı. İbrahim'e ise gül bahçesi.

28-Hak dışında ne varsa kabul etme. Gönlünü ağyârdan çek, meyl etme.

29-O'nun hükmünün okuna canını hedef et. O'nun aşk sedefinin incisine iman et, teslim ol.

30-İbrahim Halilullah'ın, ateşe atılırken Cebrâil'e ne dediğini işittin mi?

31-Başını can penceresinden çıkarttı da, "Ey kardeşim! Sen aradan çekil" dedi.

32-Havada yıldızın hareket ettiği gibi, hüküm mancığınığından kurtuldu.

33-Cebrâil "Ben senin yolunun kılavuzuyum. Cebrâil'im, senin iyilğini istemekteyim."

34-İbrahim: "Ey sevgili, beni ne kadar kollayıp gözetsen de, zayıf boynumda bir kemend vardır.

35-Onun ismet sahibi olması, bana delil olması için yeterli değildir. Onun ilmi, benim Cebrâilim olması için yeterli değildir.

36-Dizginini Allah'ın hükmüne teslim edince, otuz yedi gündür yanan ateş sönüverdi.

37-Hak'tan gelen hitâbı işitince, ateşin ortasından güller bitiverdi.

38-Zamanın nergisi, hakikatin sünbülü, sevgi ve şefkatin zambağı, tevfik gülü.

39-Evet, evet dost işte böyledir. Dost böyle olunca, Nemrud'un yaktığı ateş gül bahçesi olur.

40-İbrahim Halilullah kendi benliğinden geçince, ateş, ateş özelliğini kaybetti.

41-Kendinden geçmiş olarak O'nun dergâhında hazır ol. Gözünü dik, kendinden ötesine nazar et.

---

[392]. Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XXII/320, H. No: 807; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I/218, H. No; 200.

[393]. Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* IV/109, H. No: 4448.

[394]. Buhârî, Cenâiz, 41.

[395]. Buharî, Cenâiz 32, Ahkâm 11; Müslim, Cenâiz, 14, (626).

[396]. Buharî, Edeb 71, Tevhîd 3; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfıkîn, 49, (2803)

[397]. Buharı, Zekât, 24/5; Müslim, Zekât, 12/42.

[398]. Tirmizî, Birr, 66/2012.

[399]. Vedûd: Çok şefkatli. Kendisine çok sevgi beslenen. Cenâb-ı Hak. Vedûd ismine mazhar olan muhakkıkin-i evliyâ: "Bütün kâinâtın mayası, muhabbettir. Bütün mevcûdâtın harekâtı muhabbetledir. Bütün mevcûdâttaki incizab ve cezbe ve câzibe kanunları, muhabbettendir." demişlerdir.

[400]. Sakar: Cehennemin en alt tabakası.

[401]. Tûtiyâ: Kalayı andırır makbul bir maden olup dövülerek gözlere sürme yapılır.

[402]. Matbu metinde "ukde meguşây" şeklinde.

[403]. Hâkim, el-*Müstedrek*, IV/344, H. No: 7857; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III/336, H. No: 6826.

[404]. Buhârî, Edeb 18; Müslim,Tevbe 22. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Cenâiz 1; İbn-i Mâce, Zühd 35

[405]. Ebû's-Suûd Efendi, *Tefsir-i Ebû's-Suûd*, II/22.

[406]. Tirmîzî, Zühd 57.

[407]. Burada Bakara suresi 285.ayetinde geçen “İşittik ve itaat ettik (semi’nâ ve eta’nâ)» kavl-i celîline işaret olunmuştur.

[408]. Bkz; eş-Şuara, 26/89.

[409]. Bkz; et-Tevbe, 9/51.

Ve buyurmuştur ki: *“Sabrın sonu zaferdir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Sabır acı bir ilaçtır, onu içen hürriyetine kavuşur.”* Ve buyurmuştur ki: *“Mihnetlere sabretmek, hüsn-i yakîne ermeye vesiledir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Hak tealadan daha fazla sabırlı kimse yoktur. Müşriklerin yüce zatına iftira ettiklerini işittği halde onlara rızk ve sıhhat verir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Sabrın öncesi acı, sonu tatlı ve lezzetlidir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Sabır Hakk’ın sıfatıdır.”* Ve buyurmuştur ki: *“İmanın başı sabırdır.”* Ve buyurmuştur ki: *“İman sabır ile cömertlikten ibarettir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı bir hediye verilmemiştir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Sabır Allah tealadandır, acele etmek şeytandandır.”* Ve buyurmuştur ki: *“Yardım sabırla, neşe kederle beraberdir.”* Ve buyurmuştur ki: *“Kimin nefsine veya malına bir musibet gelse ve onu gizleyip kimseye şikâyette bulunmasa, muhakkak Hak teala ona iman lezzetini tattırır, din kardeşleri arasında saygınlık ihsan eder ve bütün günahlarını bağışlar.”* Ve buyurmuştur ki: *“Hz. Eyüp (a.s.) hastalandığında o kurtçuklarla mübtelâ iken her seher vaktinde Hak teala vasıtasız hatırını sorup lütf u keremiyle şöyle derdi: “Habibim Eyüp nasılsın? Belâmız helvasıyla nasılsın?” diye sorarmış.”*

. Ebû’s-Suûd Efendi, *Tefsir-i Ebû’s-Suûd*, II/22.

. Buhârî, Edeb 18; Müslim,Tevbe 22. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Cenâiz 1; İbn-i Mâce, Zühd 35

. Burada Bakara suresi 285.ayetinde geçen “İşittik ve itaat ettik (semi’nâ ve eta’nâ)» kavl-i celîline işaret olunmuştur.

. Tirmîzî, Zühd 57.

. Tûtiyâ: Kalayı andırır makbul bir maden olup dövülerek gözlere sürme yapılır.

. Hâkim, el-*Müstedrek*, IV/344, H. No: 7857; Müttakî el-Hindî*, Kenzü’l-ummâl*, III/336, H. No: 6826.

. Matbu metinde “ukde meguşây” şeklinde.

. Bkz; et-Tevbe, 9/51.

. Bkz; eş-Şuara, 26/89.

4- Toprak ol, temiz ol; sen seni hiç görme. Toprağında sürme gibi maden çıksın; tûtiyâ.

Ve Hak teala kudsî hadiste buyurmuştur ki: "*Ey âdemoğlu! Kim hükmüme râzı olmaz, belâlarıma sabretmez,* **[254/b]** *verdiğim nimetlere şükretmez ve kendisine ihsan ettiklerime kanaat göstermezse, kendisine benden başka bir Rab arasın. Ey âdemoğlu! Kim kendisine verdiğim sıkıntıya karşı sabırlı davranırsa, benden râzı olmuş olur*." Ve Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) hadis-i şeriflerinde buyurmuştur ki: *"Ey ümmetim, iman iki kısımdır ve bunlardan biri sabır, diğeri şükürdür. "Sabrın en hayırlısı, musibetle ilk karşılaştığında gösterilendir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır, musibetin ilk anında gösterilen teslimiyettir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır, her tâatın başıdır ve bütün musibetlerden korunmanın aslıdır."* Ve buyurmuştur ki: *"Her ibadetin aslı sabırdır."* Ve buyurmuştur ki: *"Ne mutlu ona ki mihnet anında sabır gösterdi."* Ve buyurmuştur ki: *"Bir acı söze sabretmeyen kişi, nice acı sözler duysa gerektir."*

24-Sana zarar ve ziyanı takdir etmiştir. Zarar ve ziyana uğradığında "**Allah'ın bize yazdığından başkası başımıza gelmez**" âyetini oku.

5- Can da mahvolsa böyle; yokluğu apaçık okur. Canı mahveyle, cehalette koyma, ey Vedûd.

Bu mânâ iledir ki O, kullarının en kıymetlileri olan evliyâsını ve asfiyasını böyle durumlarla karşı karşıya bırakmıştır. Nitekim hadis-i şerifte*: "Allah bir topluluğu sevdiği zaman onları (bir takım belâ ve musibetlerle) imtihan eder"* vârid olmuştur. Ne zaman Allah'ın dünyayı senden men ettiğini, sıkıntı ve dertleri üzerine yağdırdığını görürsen şunu yakinen bil ki, Allah katında değerli ve muhteremsin. Onun yanında kıymetli ve şerefli makamın vardır. Çünkü O, seni sevdiği kulların mertebesine getirmiştir ve ruhun O'nun ikram ve ihsanlarına **[258/b]** kavuşmuştur.

21-Kulluk, ancak teslim olmakla elde edilir. Bunu bilmiyorsan "**Allah'a selîm bir kalple gelenden başka**" âyetini oku.

Ve buyurmuştur ki: *"Sabrın sonu zaferdir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır acı bir ilaçtır, onu içen hürriyetine kavuşur."* Ve buyurmuştur ki: *"Mihnetlere sabretmek, hüsn-i yakîne ermeye vesiledir."* Ve buyurmuştur ki: *"Hak tealadan daha fazla sabırlı kimse yoktur. Müşriklerin yüce zatına iftira ettiklerini işittği halde onlara rızk ve sıhhat verir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabrın öncesi acı, sonu tatlı ve lezzetlidir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır Hakk'ın sıfatıdır."* Ve buyurmuştur ki: *"İmanın başı sabırdır."* Ve buyurmuştur ki: *"İman sabır ile cömertlikten ibarettir."* Ve buyurmuştur ki: *"Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı bir hediye verilmemiştir."* Ve

buyurmuştur ki: *"Sabır Allah tealadandır, acele etmek şeytandandır."* Ve buyurmuştur ki: *"Yardım sabırla, neşe kederle beraberdir."* Ve buyurmuştur ki: *"Kimin nefsine veya malına bir musibet gelse ve onu gizleyip kimseye şikâyette bulunmasa, muhakkak Hak teala ona iman lezzetini tattırır, din kardeşleri arasında saygınlık ihsan eder ve bütün günahlarını bağışlar."* Ve buyurmuştur ki: *"Hz. Eyüp (a.s.) hastalandığında o kurtçuklarla mübtelâ iken her seher vaktinde Hak teala vasıtasız hatırını sorup lütf u keremiyle şöyle derdi: "Habibim Eyüp nasılsın? Belâmız helvasıyla nasılsın?" diye sorarmış."*

Ve Hak teala kudsî hadiste buyurmuştur ki: "*Ey âdemoğlu! Kim hükmüme râzı olmaz, belâlarıma sabretmez,* **[254/b]** *verdiğim nimetlere şükretmez ve kendisine ihsan ettiklerime kanaat göstermezse, kendisine benden başka bir Rab arasın. Ey âdemoğlu! Kim kendisine verdiğim sıkıntıya karşı sabırlı davranırsa, benden râzı olmuş olur*." Ve Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) hadis-i şeriflerinde buyurmuştur ki: *"Ey ümmetim, iman iki kısımdır ve bunlardan biri sabır, diğeri şükürdür. "Sabrın en hayırlısı, musibetle ilk karşılaştığında gösterilendir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır, musibetin ilk anında gösterilen teslimiyettir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır, her tâatın başıdır ve bütün musibetlerden korunmanın aslıdır."* Ve buyurmuştur ki: *"Her ibadetin aslı sabırdır."* Ve buyurmuştur ki: *"Ne mutlu ona ki mihnet anında sabır gösterdi."* Ve buyurmuştur ki: *"Bir acı söze sabretmeyen kişi, nice acı sözler duysa gerektir."*

Ve Hak teala kudsî hadiste buyurmuştur ki: "*Ey âdemoğlu! Kim hükmüme râzı olmaz, belâlarıma sabretmez,* **[254/b]** *verdiğim nimetlere şükretmez ve kendisine ihsan ettiklerime kanaat göstermezse, kendisine benden başka bir Rab arasın. Ey âdemoğlu! Kim kendisine verdiğim sıkıntıya karşı sabırlı davranırsa, benden râzı olmuş olur*." Ve Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) hadis-i şeriflerinde buyurmuştur ki: *"Ey ümmetim, iman iki kısımdır ve bunlardan biri sabır, diğeri şükürdür. "Sabrın en hayırlısı, musibetle ilk karşılaştığında gösterilendir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır, musibetin ilk anında gösterilen teslimiyettir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır, her tâatın başıdır ve bütün musibetlerden korunmanın aslıdır."* Ve buyurmuştur ki: *"Her ibadetin aslı sabırdır."* Ve buyurmuştur ki: *"Ne mutlu ona ki mihnet anında sabır gösterdi."* Ve buyurmuştur ki: *"Bir acı söze sabretmeyen kişi, nice acı sözler duysa gerektir."*

5-Sabrdır ukde-guşâ-yı her kâr

Öyleyse, eğer Hak teala seni bir şiddetle müptelâ kıldıysa şunu yakinen bilmelisin ki, O seni imtihan için belâ vermekten müstağnîdir ve senin durumunu çok iyi bilmektedir. Zayıflığını görmektedir, bu sebeple sana karşı yumuşak ve merhametlidir. Çünkü hadiste: "*Allah kuluna, şefkatli bir annenin çocuğuna olan merhametinden, daha fazla merhametlidir"* buyurulmuştur. Sana küçük bir kötülük vermesi aslında senin büyük bir iyiliğin içindir. Lâkin sen bunu bilemezsin, O bilir. Nitekim hadis-i şerifte: *"Hiç bir küçük şer yoktur ki içinde büyük hayır bulunmasın*" buyurulmuştur. Onun için zorluklarla beraber kolaylık vardır.

Ve buyurmuştur ki: *"Sabrın sonu zaferdir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır acı bir ilaçtır, onu içen hürriyetine kavuşur."* Ve buyurmuştur ki: *"Mihnetlere sabretmek, hüsn-i yakîne ermeye vesiledir."* Ve buyurmuştur ki: *"Hak tealadan daha fazla sabırlı kimse yoktur. Müşriklerin yüce zatına iftira ettiklerini işittği halde onlara rızk ve sıhhat verir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabrın öncesi acı, sonu tatlı ve lezzetlidir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır Hakk'ın sıfatıdır."* Ve buyurmuştur ki: *"İmanın başı sabırdır."* Ve buyurmuştur ki: *"İman sabır ile cömertlikten ibarettir."* Ve buyurmuştur ki: *"Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı bir hediye verilmemiştir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır Allah tealadandır, acele etmek şeytandandır."* Ve buyurmuştur ki: *"Yardım sabırla, neşe kederle beraberdir."* Ve buyurmuştur ki: *"Kimin nefsine veya malına bir musibet gelse ve onu gizleyip kimseye şikâyette bulunmasa, muhakkak Hak teala ona iman lezzetini tattırır, din kardeşleri arasında saygınlık ihsan eder ve bütün günahlarını bağışlar."* Ve buyurmuştur ki: *"Hz. Eyüp (a.s.) hastalandığında o kurtçuklarla mübtelâ iken her seher vaktinde Hak teala vasıtasız hatırını sorup lütf u keremiyle şöyle derdi: "Habibim Eyüp nasılsın? Belâmız helvasıyla nasılsın?" diye sorarmış."*

Bu, neden senin iyiliğin için olmasın ki? Dünya ve içindekileri silip götüren marifeti sana ikram ve ihsan etmiştir. Kudsî hadiste: *"Merhametli çobanın develerini güzel fakat kokmuş şeylerden men etmesi gibi, ben de evliyâmı dünya nimetlerinden men ederim"* buyurmuştur.

. Sakar: Cehennemin en alt tabakası.

. Buharı, Zekât, 24/5; Müslim, Zekât, 12/42.

. Buharî, Edeb 71, Tevhîd 3; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfıkîn, 49, (2803)

. Vedûd: Çok şefkatli. Kendisine çok sevgi beslenen. Cenâb-ı Hak. Vedûd ismine mazhar olan muhakkıkin-i evliyâ: "Bütün kâinâtın mayası, muhabbettir. Bütün mevcûdâtın harekâtı muhabbetledir. Bütün

mevcûdâttaki incizab ve cezbe ve câzibe kanunları, muhabbettendir." demişlerdir.

. Tirmizî, Birr, 66/2012.

. Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* IV/109, H. No: 4448.

. Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XXII/320, H. No: 807; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I/218, H. No; 200.

. Buharî, Cenâiz 32, Ahkâm 11; Müslim, Cenâiz, 14, (626).

. Buhârî, Cenâiz, 41.

16-Onun çevgânının hükmü karşısında top ol. Hem "işittik" hem "itaat ettik" de.

Ve Hak teala kudsî hadiste buyurmuştur ki: "*Ey âdemoğlu! Kim hükmüme râzı olmaz, belâlarıma sabretmez,* **[254/b]** *verdiğim nimetlere şükretmez ve kendisine ihsan ettiklerime kanaat göstermezse, kendisine benden başka bir Rab arasın. Ey âdemoğlu! Kim kendisine verdiğim sıkıntıya karşı sabırlı davranırsa, benden râzı olmuş olur*." Ve Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) hadis-i şeriflerinde buyurmuştur ki: *"Ey ümmetim, iman iki kısımdır ve bunlardan biri sabır, diğeri şükürdür. "Sabrın en hayırlısı, musibetle ilk karşılaştığında gösterilendir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır, musibetin ilk anında gösterilen teslimiyettir."* Ve buyurmuştur ki: *"Sabır, her tâatın başıdır ve bütün musibetlerden korunmanın aslıdır."* Ve buyurmuştur ki: *"Her ibadetin aslı sabırdır."* Ve buyurmuştur ki: *"Ne mutlu ona ki mihnet anında sabır gösterdi."* Ve buyurmuştur ki: *"Bir acı söze sabretmeyen kişi, nice acı sözler duysa gerektir."*

Öyleyse, eğer Hak teala seni bir şiddetle müptelâ kıldıysa şunu yakinen bilmelisin ki, O seni imtihan için belâ vermekten müstağnîdir ve senin durumunu çok iyi bilmektedir. Zayıflığını görmektedir, bu sebeple sana karşı yumuşak ve merhametlidir. Çünkü hadiste: "*Allah kuluna, şefkatli bir annenin çocuğuna olan merhametinden, daha fazla merhametlidir"* buyurulmuştur. Sana küçük bir kötülük vermesi aslında senin büyük bir iyiliğin içindir. Lâkin sen bunu bilemezsin, O bilir. Nitekim hadis-i şerifte: *"Hiç bir küçük şer yoktur ki içinde büyük hayır bulunmasın*" buyurulmuştur. Onun için zorluklarla beraber kolaylık vardır.

6- Can, aşk ateşine yansa sakardan emin olur. Fakr u fenaya erse, ebedîlik devletini bulur.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İrfan yolunun dört esasından dördüncüsü olan rızanın fazîletlerini, faydalarını ve neticelerini altı maddede açıklar.

Birinci Madde

Rızanın fazîletlerini âyet-i kerime ve hadis-i şeriflerle açıklar.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Hak teala kullarına inayetiyle rızayı öğretip müjdeleyerek şöyle buyurmuştur:

"Allah onlardan *râzı* olmuştur, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş ve kazanç budur." (Mâide, 5/ 119) "Gecenin bir kısım saatleriyle gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki, sen, Allah'tan hoşnut olasın." (Tâhâ, 20/130) "Orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır." (Hadîd 57/20) "Rab'leri katından onlara bir rahmet ve hoşnutluk vardır." (Tevbe, 9/21) "Allah'ın rızası ise, hepsinden büyüktür. İşte büyük kurtuluş da budur." (Tevbe, 9/72) "Allah onlardan râzı olmuştur, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır." (Tevbe, 9/100)

İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki kurtuluşa erecek de sadece, Allah'ın tarafında olanlardır." (Mücâdele, 58/22) "Ey huzura kavuşmuş insan, Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabb'ine dön." (Fecr, 89/ 27-28) "Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Bu söylenenler hep Rabb'inden korkan kimseler içindir." (Beyyine, 98/ 8)

Ve hadis-i kudsîde buyrulmuştur ki: *"Ey âdemoğlu! Kim benim kazama râzı olmaz, verdiğim sıkıntılara karşı sabırlı davranmazsa kendine başka bir Rab arasın."*[410] *"Ey âdemoğlu! Benden gelene râzı ol ki ben de senden râzı olayım ve seni muhabbetimle rızıklandırayım." "Ey âdemoğlu! Sen istersin, ben de isterim. Ancak (nihayetinde) benim dilediğim olur. Ne zaman benim muradımdan râzı olursan, sana dilediğini veririm." "Ey âdemoğlu! Senin için kazama râzı olmandan başka şifâ yoktur. Ey âdemoğlu! Ben senin günbegün edâ ettiğin namazlardan râzıyım, sen de benim her gün sana verdiğim rızıktan râzı ol. Ben nasıl ki senden yarınki namazı istemiyorsam, sen de benden yarınki rızkını isteme. Ey âdemoğlu! Bana mânen yaklaşan kullarım (mukarrebûn), kazama râzı olmaktan daha sevimli bir şeyle zatıma yaklaşamadılar." "Kulum! Sen bana kazama râzı olmaktan daha sevimli bir şeyle yaklaşamazsın."*

Azze ve celle hazretleri buyurdu ki: *"Kulum, benden râzı olursan, ben de senden râzı olurum. İhtiyacın olanı sadece benden istersen, onu sana veririm."* Azze ve celle hazretleri buyurdu ki: *"Kulum, benim rızam senin hükmüme rıza göstermendedir. Şayet benim kazama boyun eğersen, rızama kavuşursun."*

Ve Hazret-i Habib-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.) şöyle dua etmişlerdir: *"Allah'ım! Kazana rıza istiyorum."*[411] Ve buyurmuştur ki: *"Hak teala o kimseye merhamet eylesin ki; nefsini bilmiştir ve diline* **[259/b]** *hâkim olmuştur ve Rabb'inin kazasına râzı olmuştur."* Ve buyurmuştur ki: *"Hak tealanın yeryüzünde öyle kulları vardır ki, gönülleri güneşten daha aydınlıktır, davranışları peygamberlerin davranışlarına benzer. Onlar için dünyada ne az vardır, ne çok. Hak teala her ne kısmet etmişse onlar ona râzı olmuşlar ve Hakk'ın rızasını bulmuşlardır."* Ve buyurmuştur ki: *"Hak teala rahat ve huzuru rızada, sıkıntı ve üzüntüyü ise kazaya râzı olmamakta kılmıştır."* Ve buyurmuştur ki: *"Kim ki Hak tealanın verdiği az rızka râzı olursa, Allah da ondan az amel ile râzı olur."* Ve buyurmuştur ki: *"Kim ki Hak tealadan râzıdır, bilsin ki Hak teala da ondan râzıdır.»*

Çünkü Hak teala Kur'ân-ı Kerim'de **"Allah onlardan hoşnut olmuştur. Onlar da O'ndan râzı olmuşlardır."** (Beyyine, 98/8) buyurmuş ve kendi rızasının kulların rızasından önce geldiğini duyurmuştur."

Ve buyurmuştur ki: *"Allah katında amellerin en fazîletlisi ve en sevimlisi O'ndan râzı olmak ve O'na muhabbet etmektir."* Ve buyurmuştur ki: *"Kim ki Hakk'ın rızasını, insanların hoşlanmadığı şey ile talep ederse, Hak teala ondan râzı olup insanları da ondan râzı eder. Her kim de insanların rızasını Hakk'ın hoşnutsuzluğunda ararsa, Hak teala ona buğzeder ve insanları da ondan uzaklaştırır."* Ve buyurmuştur ki: *"Hayrın tamamı, kazaya rıza göstermektedir. Şayet rıza göstermezsen sabret ki sabrın zamanla rızaya dönüşür."* Ve buyurmuştur ki: *"İmanın kemâli kazaya râzı olup belâya sabretmekle elde edilir."*

Nazm

1- Habîb-i Hak'dan öğren kîmyâ hoş
Ne kim Allâh iderse vir rızâ hoş
2- Gelür çün kalbe hüzn ü elem-i gam
Çek anı sen sana bil âşinâ hoş
3- Nüzûl eyler havâtır kalbe Hak'dan
Kabûl it cümleye di merhabâ hoş

4- Misafirdir gam it izzet ana kim
Gide senden Hudâ'ya her belâ hoş
5- Seni gam bulmasun illâ ki handân
Sakın redd itme derdi bil devâ hoş
6- Mübârekdir bu gam hergiz dükenmez
Ne gamdır bîl ni'amdır dil-rübâ hoş
7- Cefâdan kaçma nâ-merd olma Hakkı
Cefâdan merd-i Hak bulmuş safâ hoş

Nazm(ın tercümesi)

1- Kimyâyı Hakk'ın Habib'inden öğrenmek, ne hoş. Allah'ın verdiği her ne ise, râzı olmak ne hoş.

2- Baktın ki gönlüne hüzün ve elem geliyor. Onlara öylece katlan ve gelenleri kendine âşinâ bil.

3- Havatır[412] kalbe Hak katından gelir. Bunu kabul et, herkese hoşça merhaba de.

4- Gam, kalbe gelen misafirdir; ona hoşça bak. Böylece belâları üstünden savmış olursun.

5- Gam seni ancak handân[413] olarak bulsun. Derdi reddetme sakın, onu hoşça devâ bil.

6- Gam ne mübarektir, aslâ tükenmez. "Gam ne nimettir, gönül eğlencesidir" derler, hoşça.

7- Cefâdan kaçma, na-merd olma Hakkı! Erenler cefâ ile ne hoş safâ bulmuştur.

İkinci Madde

Kazaya rızanın tarifini ve hakikatini bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Rıza Hakk'ın hükümlerinin cereyanı sırasında kalbin sükûnudur. Rıza, kalbin kaza ile saadet duymasıdır. Rıza, gönülden çirkinlikleri (kerahat) çıkarmak ve onda daima saadet bulmaktır. Rıza, kişinin kendi aklıyla alacağı tedbirlerden vazgeçip Allah'ın takdirine uymasıdır. Hakk'ın irâde ve ihtiyarını seçerek kalbin sükûnet bulmasıdır. Kalbinin de buna itiraz etmeyip yatışmasıdır.

Rıza, kul için Hakk'ın önceden murad ettiğini kalbin gözetmesidir ki, kazaya hoşnutsuzluğu terk etmek, onun eseridir. Rıza, kaza hükümlerini memnuniyetle karşılamaktır. Rıza, Cebbâr'ın hükmünün cereyanını kabul etmektir. Onun için tedbir ve ihtiyarı aradan kaldırmaktır. Rıza, acı tatlı

ortaya çıkan her şeyle kalbin mesrûr olmasıdır. Rıza, kazanın ortaya çıktığı anda ruhun sükûnudur. Rıza, Allah'ın (rahmet) kapılarının en büyüğüdür, en yüksek makamdır ve dünyadaki cennettir. Her kim Hakk'ın kendisi için seçtiğine râzı olursa, dünya ve âhirette daima huzuru bulur.

Çünkü marifetullah rıza ile kolay elde edilir. Muhabbet ve rıza, havf ve recâdan daha yüksek ve daha değerlidir. Çünkü muhabbet ve rıza Mevlâ'nın sıfatlarıdır. **[260/a]** Bu sıfatlar kul ile baki kalır ve ona yeterlidir. Havf ve recâda ise, durum bunların aksinedir. Hazret-i Mevlâ bir kuluna muhabbet edip ondan râzı olursa, o da Mevlâsına muhabbet edip O'ndan râzı olur. Çünkü o, Mevlâ'sının muhabbet ve rızasının yansımasını gönül aynasında bulur.

Kıta

1- Bu aşk-ı pâki o akl anlamaz ki anın işi
Hemîşe havf ü recâdır, bunı sevâb u ikab
2- Ko havfı aşka fedâ ol fenâ bul ey Hakkı!
Ko nakdi al yarını beklemekle çekme azâb

Günümüz Türkçesiyle

1- Bu pak aşkı akıl anlamaz. Çünkü onun işi korkuyla ümit arasında ya günahla ya sevapladır.

2- Korkuyu bırak, aşka feda ol, fânîliği bul ey Hakkı! Bu nakdi al; yarını bekleyip de boşuna azap çekme.

Rıza zenginliktir, hoşnutsuzluk ise zahmet ve zorluktur. Rızık taksim edilmiştir ve haris insan mahrumdur. Rıza, hüznü giderir, hoşnutsuzluk ise bedene ve kalbe eziyettir. Kazaya râzı olan rahat eder, belâya sabreden kazançlı çıkar. Kazaya rıza, büyük musibetleri tatlı bal eder. Razı olan saadet yoluna gider, kısmetine râzı olan zenginlik içinde yaşar. Rızaya devam edene, kerâmet yoldaş olur. Rızanın aslı, Hakk'a güven duymaktır. İşlerin meydana gelişi, halkın rızası ile değil Allah'ın takdiri iledir. Kurtuluş ve zenginlik kazaya râzı olmaktadır, rızanın meyvesi gönül rahatlığı ve zenginliktir; neticesi marifet ve muhabbettir.

Dört haslet, dünya ve âhiret saadetinin temelini oluşturur; tevekkül, tefvîz, sabır ve rıza. Kazaya rıza, kanaatin başıdır. Kazaya rıza, ibadetin başıdır. Kazaya rıza tefvîz için en güzel zinettir. Rıza ve kanaat mutluluk sermayesidir. Kazaya rıza, zorluk ve sıkıntı zamanlarında olmalıdır. Kulun kazaya rızası, Mevlâ'nın kendisinden râzı olduğunun alâmetidir.

İslâm'ın gayesi Hakk'a teslimiyeti temin etmektir. Dinin maksadı ise rızadır. Bütün isteklerin nihâî hedefi ise, Allah'ın rızasını elde etmektir. Her türlü zenginlik, kanaat ve rızadadır ve râzı olan her kişi, zevk ve safâ içindedir.

Rıza gibi zenginlik olmaz, râzı olan cefâ çekmez. Sen râzı ol ki senden râzı olunsun. Her ne olursa, teslim ve râzı ol. İlmin kemâl hâli yumuşak huyluluk (hilm), hilmin kemâli ise rızadır. Kazaya râzı olan sonsuz devlete ve ebedî nimete kavuşur. Kazaya râzı olan can sağlığını ve gönül hoşluğunu bulmuştur. Kazaya râzı olan, hiç kimseye düşmanlık beslemez; ârif olur ve bir an bile Hakk'ın huzurundan ayrılmaz.

Nazm

1- Ârifin cân u dili mest-i likâ olmuşdur
Ne belâ gelse ana ayn-ı atâ olmuşdur
2- Hak rızâsıyla bizi eyleseler sad-pâre
Ana hem dil dolu teslîm ü rızâ olmuşdur
3- Her gönül dostını bir başka tarîk ile bulur
Râhımız doğru yakîn, fakr u fenâ olmuşdur
4- Mâsivâ kalmasa bir dilde o Beytullah'dır
İlm ü hikmetle dolı mülk ü bekâ olmuşdur
5- Gönlümüz memleketindir ki kereminle hoş tut
Mâlikü'l-mülksün ol mülk sana olmuşdur.
6- Cânımız nây gibi kendiden olmuş fârig
Dem-i aşkınla pür it kim o hevâ olmuşdur
7- Dîde-i cânı açup âleme bâk ey Hakkı
Ki cihân âyine-i[414] aşk-ı Hudâ olmuşdur

Günümüz Türkçesiyle

1- Ârifin canı ve gönlü lika[415] aşkıyla sarhoştur. Ne belâ gelirse başına, Hakk'ın ihsanı bilmiştir.

2- Hak rızası uğruna bizi parça parça etseler. Yine gönlümüz O'na teslimiyet ve rıza ile dolmuştur.

3- Her gönül, dostunu bir başka yolla bulur. Bizimse yolumuz; fakr u fena ile yakîne ermektir.

4- Gönülde mâsivâ kalmazsa, orası Beytullah'tır. İlim ve hikmetle dolu, ebediyet yurdu olmuştur.

5- Gönlümüz memleketindir; kereminle orayı hoş tut. Mülkün sahibi sensin; mülk senin olmuştur.

6- Canımız ney gibi kendinden geçmiştir. Aşk kanıyla dopdolu, üflenen hava olmuştur.

7- Can gözünü açıp, âleme bak ey Hakkı! Cihan ki Allah aşkının aynası olmuştur.

Üçüncü Madde

Kazaya râzı olmanın fazîletlerini, faydalarını, alâmetlerini ve kısımlarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Rıza odur ki Hak tealadan hiç bir nimet istemeyesin ve hiçbir sıkıntıdan dolayı O'na sığınmayasın. Kimin kazaya rızası gerçek ise, onun belâya sabrı tamdır. Kendi kısmetine râzı olan, hiçbir şey için üzüntü duymaz. Kim Hakk'ın rızasını kulların hoşnutsuzluğunu göze alarak isterse, Hak teala onun aleyhinde konuşan kulları da lehinde konuşturur. Rıza güzel, **[260/b]** hoşnutsuzluk ise çirkindir.

Bir kimse belâlardan ancak teslimiyet ve rıza ile emin olur. Kazaya râzı olan dünyanın sultanı olur. Teslimiyet ve rıza ne güzel huydur. Kazaya râzı olan Mevlâ'sını bulur. Teslimiyet gibi İslâm olmaz, rıza gibi safâ olmaz. Hak'tan râzı olmayan O'nun rızasını nasıl ister? Kazadan önce bulunan rıza, en büyük rızadır. Kazadan sonraki rıza ise, rızanın kendisidir. Rızanın sınırı kulun şöyle demesidir: "Allah'ım! şayet bana verirsen, kabul ederim. Vermezsen hoşnut olurum. Eğer beni davet edersen kabul ederim."

Kimde şu üç haslet bulunursa evliyâ zümresinden sayılır: Bu üç hasletten biri, her şeyden Allah'a firardır. Bir diğeri her nesneden O'nunla karar kılmaktır. Üçüncüsü ise her şeyde O'ndan râzı olmaktır.

Rıza, nimette bulduğun sevinci musibetten de bulmandır. Evliyânın ahlâkı kazaya rıza, Allah'la ünsiyet ve Allah sevgisidir. Rıza, sabrın en son mertebesidir. Hak'tan râzı olmak, her türlü itaatten üstündür. Rıza, acılıkla tatlılığın eşit olmasıdır, bahşiş almamaktır. Rıza, nefsi Hakk'ın hükümlerine bırakmaktır. Hak'tan gelene rıza göstermek ve insanlara merhamet etmek evliyâ mertebelerindendir. Rızanın alâmeti gaflet zindanından, müşâhade fezâsına yükselmektir. Rıza, muhabbetin ve ruhun tarlasıdır, büyük bir ganimettir. Rıza, ebedî hayatı kazanma vesilesidir. Kâmil insanlardan biri münâcâtında şöyle yalvarmıştır: "Allah'ım! Şayet istediğimi yapmazsan,

senin dilediğinle benden râzı ol. Çünkü **“sen, dilediğini yaparsın.”** (Bkz. Hûd, 11/107)

Rıza, her amelden fazîletlidir ve her güzel huyu kendinde toplar. Rıza, Hak tealanın kazasında adaletini bulmaktır, hükmünde hikmetini bilmektir. Rıza, Allah’ın takdirine itiraz etmemektir. Rızanın alâmeti; hasta olunca sıhhat, fakir olunca zenginlik ve nimet istememektir.

Bir kâmil zata haber vermişler ki: “Filan kimse şöyle diyor. Fakirlik benim için zenginlikten daha sevimlidir. Hastalık bana sağlıktan daha değerlidir.” O kâmil bunu söyleyenlere demiştir ki: Allah o kişiye rahmet eylesin ki öyle söylemiştir. Ancak ben şöyle derim: Kim Allah’ın kendisi için seçtiği güzel tercihine güvenirse, o kimse Hakk’ın tercihinden başkasını istemeyip Mevlâ’nın kendisi için seçtiğine teslim olmuş ve rıza makamına kavuşmuş demektir. Çünkü tevekkül, Hak tealaya güvenmek ve O’na dayanmaktır. Tefvîz ise, tedbir ve tercihi terk etmektir. Teslimiyet, kazanın hükümlerine boyun eğmektir. Rıza, Hakk’ın dilediği şeyle huzurlu ve mutlu olmaktır. Hak teala rızayı iki kısma ayırmıştır: Bunun birinci kısmı yüce zatının kulundan râzı olması, ikinci kısmı ise kulun Allah’tan râzı olmasıdır. (Nitekim O) kendi rızasını kulun rızasından öne alıp **“Allah onlardan râzı olmuştur. Onlar da Allah’tan râzı olmuşlardır.”** (Beyyine, 98/8) buyurmuştur.

Nitekim Hak teala, bedenin fiillerinden olan amelleri beyan ederken kulunu önce zikretmiş ve **“Beni zikredin, ben de sizi zikredeyim”** (Bakara, 2/152) buyurmuştur. Kalbin fiillerinden olan hâlleri beyan ederken, kendi yüce zatını önce söyleyip **“Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.”** (Mâide, 5/54) buyurmuş ve kendisinin kalpleri halden hale çeviren olduğunu öncelikle duyurmuştur. Demek ki Allah’ın rızası, kulun kalbine gelen (vehbî) hallerdendir. Kulun rızası ise, çalışılarak elde edilebilen (kesbî) makamlardandır. Rıza ile mükerrem olan, en fazla değer verilendir ve en yüce yakınlık ile muazzamdır. Çünkü tevekkül, tefvîz ve teslimiyetin sonu rızadır.

Şiir

1- İttehizi’llâhe sâhiben
Ve de‘i’n-nâse câniben
2- Ve telezzez bi-hubbihî
İnne fi hubbihî’ş-şifâ **[261/a]**
3- Summe sellim li’emrihî

Ve’rdı anhu bi-mâ kadâ

Şiir(in tercümesi)

1- Allah’ı kendine dost bil. İnsanları bir yana bırak.

2- O’nu sevmede lezzet bul. Muhabbetinde sana şifâ vardır.

3- Sonra işini O’na ısmarla. Takdirine râzı ol.

Tevekkül, bedenin gücünü Allah’tan bilmektir. Tefvîz, işleri sahibine verip O’nun tedbirine güvenmektir. Teslimiyet, Hakk’ın emrine boyun eğip tabiatına uygun olmayan işlerde bile O’na itaat etmektir. Rıza ise başına gelen ve kendinden giden her şeyle hâlini değiştirmeyip (olanla) hoşnut ve memnun olmaktır.

Nazm

1-Bir safâ fevt olsa senden olma hiç endûh-gîn
Kim sana ol başka sûretden gelür hem bil yakîn
2-Ol safâ bir hamr-ı ma‘nîdir ki her nakşa gelür
Kalb o ma‘nîden bulur hoşluk koy olsun zarf-ı tîn
3-Şîr ü dâye sûretinden tıfla gelmişdir safâ
Gitse şîr ol tıfl zevkine bedeldir engebîn
4-Geh su nakşından gelür geh etmek ü etden o zevk
Ol sıfâtın perdesidir dilber ü zer esb ü zîn
5-Ol safâ bu perdelersiz gönlüne hoşluk virür
Mâsivâ mahv olsa dilden gitse eflâk ü zemîn
6-Cism uyurken cân çıkar andan cihân-ı berzaha
Cism olur ma‘zûl ü âtıl başka sûretdir mübîn
7-Düşde gördüm kendimi dirsin misâl-i[416] serv-i nâz
Vechimi misl-i gülistân cismimi çün yâsemîn
8-Sûret-i servi koyup cân hem gelür bu sûrete
İnne fî-hâze’t-tasavvur ibreten li’l-âlemîn
9-Besdir ey Hakkı emîn-i sırr-ı Hakk ol tâ müdâm
Rûhuna zevk ü safâ bahş ide ol ni‘me’l-Mu‘în

Nazm(ın tercümesi)

1- Bir safâyı kaçırırsan üzülme sakın. O sana başka surette gelir; yakînen bil ki!

2- O safâ bir mânâ şarabıdır, her nakışta gelir. Bırak zarfı çamur olsun; kalp o mânâda huzurludur.

3- Çocuğun safâsı sütten ve emziren dadıdan gelir. Süt kesilse bir gün, sabînin[417] safâsına bal yetişir.

4- Safâ; bazen sudan, ekmekten veya etten gelir. Safânın perdeleri dilber, altın, at ve eyerdir.

5- O safâ ki perdeler olmadan gönle hoşluk verir. O halde mâsivâyı; göklerle yeri gönülden çıkarmalıdır.

6- Beden uyurken can çıkar ondan; cihan berzahına gider. Cisim o an boşta kalır; bambaşka bir suret bulur.

7- Düşte gördüm kendimi; sanırsın salınan servi gibidir. Yüzüm sanki gülistândı; bedenim baştan başa yâseminler.

8- Can, servi suretini koyup, kendi şekline döner. Çünkü o surette nice mânâ var, âlemlere ibret var.

9- Hakkı! Hakk'ın sırrıyla emin olmak sana yeter. Âlemleri doyuran Pâdişâh, ruhuna zevk ve safâ verir.

Dördüncü Madde

Kazaya rızanın tesirlerini ve faydalarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulun kalbini Hazret-i Mevlâ'dan meşgul eden dört hastalıktan dördüncüsü kazadır. Bunun ortaya çıkışı çeşitli şekillerde olup bunların çaresi ancak rıza ile bulunmuştur. Nitekim yukarıda bu hususa işaret edilmiştir.

Şu halde kazanın tecellîsi durumunda her hâle râzı olmak iki şey için gereklidir: Birincisi, ibadet etmek ve Hakk'ın huzuruna kavuşmak için kişinin gönlünü bütün fânî alâkalardan arıtmaktır. Çünkü sen kazaya râzı olmazsan, daima kalbin gamlı ve hatırın meşgul olup sürekli şaşkınlık içinde kalırsın. (Kendi kendine) neden böyle oldu, niçin şöyle olmadı diye sorup kederlenirsin. Bir gönül böyle gamla, kederle meşgul olunca, ibadet ve huzur için nasıl boş olabilir ki?

Çünkü senin bir tek kalbin vardır ve o da sürekli geçmiş ve gelecek işleriyle uğraşmaktan daralmaktadır. Nice üzüntü ve kederle dolmuştur. Bu durumda onda huzur ve ünsiyete bir yer kalmayıp marifet ve muhabbetten mahrum olmuştur. Nitekim bir kâmil bu hikmeti bilmiş, bu inciyi delerek şöyle demiştir: "Geçmişte olanlara hasret duymak ve gelecekte neler olacağını düşünerek bununla meşgul olmak, içinde bulunduğun vaktin bereketinin kaçmasına ve huzurunun kaybolmasına sebep olur."

İkincisi; kazaya râzı olmamakla ortaya çıkan tehlike, Allah'ın gazabı (na müstehak olmak)tır. Bir muhakkıktan rivayet edilmiştir ki peygamberlerden

biri, kendine isabet eden zararların birinden Mevlâsına şikâyette bulununca, Mevlâ'sı onu itab ederek şöyle buyurmuştur:

"Benden şikâyetçi mi olursun? Sen kimi kime şikâyet edersin? Benden utanmaz mısın? Benim, kötüleyenleri ve şikâyet edenleri sevmediğimi bilmez misin? Çünkü benim (ezelî) ilmimde senin kurtuluşun, ancak senin dünyada başına gelen bu şeyle oyacaktır. O halde niçin senin hakkında olan takdirime, buğzedersin? Yoksa ister misin ki senin için cihanı değiştireyim? Yahut arzuların için Levh-i mahfûzu mu değiştireyim? Sonra bütün bunları kendi isteğime göre değil de senin isteğine göre düzenleyip haklarında hüküm vereyim. **[261/b]** Benim sevdiğim değil, senin sevdiğin olsun. Senin her isteğin yapılsın, (öyle mi?) Şayet bundan sonra bu zararlı düşünceler bir daha kalbinden geçerse, izzetim ve celâlim hakkı için senden peygamberlik hil'atini sıyırıp alırım. Ve seni cehenneme atarım; hiç yardım eylemem."

Şu halde, akıllı olan kişi bu kıssadan hisse alır. Çünkü Hak tealanın peygamberleriyle ve seçilmiş kullarıyla böyle muazzam bir siyaseti varken, diğer kullarına nasıl muamele eder? Ve eğer bu bozuk fikir bir de senin kalbinde hareket ettiyse; Hak tealanın sözünü bir kere daha düşün! Sadece bir söz veya kalpten geçen tereddüt için Allah'ın muamelesi böyle iken, o kimsenin hâli nice olur? İhsan sahibi ve cömert olan Rabb'inden hoşnutsuz olup bağırıp çağırarak insanlara şikâyette bulunanın hâli nice olur?

Hayatında bir defa kazaya rıza göstermeyen için böyle korkunç bir muamele olursa, ömrü boyunca kazaya râzı olmayanların hâli acep nice olur?

Burada zikredilen itab, kendine şikâyet eden kuluna yönelik olunca, Mevlâ'dan kullarına şikâyet edenlerin durumu nasıl olacaktır? Nefislerimizin şerrinden, amellerimizin kötülüğünden ve edebe aykırı davranışlarımızdan Allah'a sığınırız.

«Allah'ım! Bizi takdirine râzı olan, belâlara sabreden, nimetlerine şükreden, senden başkasından firar eden, gece gündüz seninle huzur bulan kullarından eyle! Ey yardımcımız ve ey ayıplarımızı örten (Mevlâ'mız! Dualarımızı kabul eyle.)»

Şu halde rıza, hoşnutsuzluğu terk etmektir. Hoşnutsuzluk ise Allah'ın kazasından başkasını; iyiliği ve kötülüğü tam olarak bilinmeyen işlerde kendisi için iyi ve evlâ bilmektir.

Eğer dersen[418] ki "Kötülükler ve günahlar kaza ve kaderle ilgili değil midir? Bu durumda kulun kötülüğe râzı olması nasıl olur?"

Bunun cevabı odur ki, “Rıza yalnız kaza için gereklidir. Kaza ise kötülük değildir. Şer olan ancak kazanın sonucu olarak ortaya çıkandır.” Buradan anlaşılıyor ki kazaya rıza, kötülüğe rıza göstermek sayılmaz.

Şiir
1- Razîtu bi-mâ kassema’llâhu lî
Ve fevveztu emrî ilâ Hâlikî
2- Le-kad ahsena’llâhu fî-mâ medâ
Kezâlike yuhsinu fî-mâ bekâ

Şiir(in tercümesi)
1- Allah ne verdiyse kısmetime râzıyım. Her işimi çünkü Yaratan’a ısmarlamışım.
2- Rabb’im, geçmişte kuluna hep iyilik etti. Gelecekte de ihsan eder; ben öyle inanmışım.

Üç şey rızanın alâmetlerindendir:
1- Kazadan önce tercihi (ihtiyar) terk etmek.
2- Kazanın vukuundan sonra acı ve elem duymamak.
3- Belâ içinde bile heyecan ve muhabbet bulabilmek.
Çünkü Sevgili’nin her hâli, sevenin yanında kıymetli ve değerli olur.

Beyt
Le-in radıyet leylî bi-katlî fi’l-hevâ
Fe-ehlen bi-mâ tehvâ ve sehlen bi-mâ terdâ

Beyt(in tercümesi)
Zevk için katlimi emretse Leylâ. Râzıyım zevkine, isteğine merhaba!

Nazm
1-Ey der-în merhale-i teng-i bisât
Mânde der-rabka-i endûh u neşât
2-Gâhî ez-devr-i felek hoşnûdî
Gâhî âzorde u hışm âlûdî
3-Telh-râ ber dil-i hod şîrîn kon
Horden-i ân be-hûşî âyîn kon
4-Nûk-i peykân-ı kazâ ber cân hor
Der-cebîn çîn mefken hemçun seyr

5-Râfî-i renc-i makâmât rızâst
Fâtih-i genc-i kerâmât rızâst
6-Bend ber bend buved kâr-ı cihân
Z'în heveshâ ki boved der to nihân
7-Me-nih ez-bu'l-hevesî ber hod bend
Ez-heveshâ çu be-borî peyvend
8-Bend-i eyyâm guşâd-ı to şeved
Seyr-i gerdûn be-murâd to şeved
9-Her ki dâred zi-murâdât ferâğ
Nâ-murâdî ne-nihed be-rû-yi dâğ **[262/a]**
10-Ne-bûdeş hâst der-în teng kafes
Gayr-i çîzî ki Hudâ hâhed u bes
11-Her çi âyed be-vey ez-bend güşâd
Bâşed ender-heme der-ayn-ı murâd
12-Dil-i v'ey ez-heme hurrem gerded
Renc u gam-ı gird-i dileş gom gerded
13-Bâ-heme bendegî âzâd ziyed
Bâ-sad endûh ve elem şâd ziyed
14-Hîç şuğleş ne-şeved perde-i huş
Hîç telhaş ne-koned rûy-i torş
15-Buhl-râ ayn-ı semâhat bîned
Der-cirâhat heme râhat bîned
16-Her ç'eş ez-renc u belâ pîş âyed
Yek-be-yek-râ be rızâ pîş âyed
17-Ey rızâ-bahş-i riyâzat-kîşân
Râyız-ı tab'-ı rızâ-endîşân
18-Kıble-i himmet-i kâr-âgâhân
Kâzî-yi hâcet-i hâcet-hâhân
19-Dil-i râzî be-kazâyet talebem
Ravza-i husn-i riyâzet talebem
20-Bî-rızâ-yı to gul-i bâğ-ı na'îm
Hest ber sîne-i mâ dâğ-ı cahîm
21-Bende câmî ki talebkâr-ı rızâst
Mânde der-keşmekeş-i havf u recâst
22-Dâmen ez-havf u recâyeş ne-fişân
Ber ser-i hân-i rızâyeş be-nişân
23-Be-niheş câm-ı mahabbet ber dest

Sâzeş ez-neşve-i ân bî-huş u mest

Nazm(ın tercümesi)

1-Ey şu yaygının dar merhalesinde, keder ve neşe düğümü içinde kalmış kişi.

2-Bazen feleğin dönüşünden hoşnutsun, bazen incinmiş ve öfkeye bulanmışsın.

3-Acıyı gönlüne bal eyle; onu tatlılıkla yemeyi kendine âdet eyle.

4-Kazâ okunun ucunu canına koy. Sarımsak gibi alnını kırıştırma!

5-Makamındaki sıkıntıyı gideren, rıza ve teslimiyettir. Kerâmet hazinesini açan da rıza ve teslimiyettir.

6-İçinde gizli olan hevesler yüzünden, dünyanın işi çok karmaşık olur.

7-Nefsinin isteklerine uyarak kendini bağlama. Heves ve isteklerden ilgini kes, Allah'a bağlan.

8-Devranın bağladığı bağlar çözülüverir. Felek senin muradınca seyretmeye başlar.

9-Kim istek ve arzularından geçerse, muratsızlık onun gönlüne bir kor bırakamaz.

10-Bu dar kafeste Allah'ın isteği dışında, hiç bir şey isteyip dileyemez.

11-Gizli açık ona her ne gelirse, hepsinde bizzat Hakk'ın muradı vardır.

12-Gönlü her şeyle mutlu olur. Gönlündeki gam ve keder kaybolur.

13-Bütün köleliğine rağmen özgürce yaşar. Bütün keder ve elemleriyle mutlu bir hayat sürer.

14-Hiç bir işi ve meşgalesi aklına perde olmaz. Hiç bir acı da onun yüzünü buruşturmaz.

15-Cimriliği cömertlik olarak görür. Yaralı iken bile rahat ve huzur görür.

16-Karşısına hangi belâ ve sıkıntı çıkarsa çıksın. Her birine tek tek rıza gösterir.

17-Ey riyâzet çekenlerden râzı olan! Ey rıza gösterenlerden hoşnut olan!

18-Hakikatten haberdar olanların himmet kıblesi! Hacet dileyenlerin ihtiyaçlarını karşılayan!

19-Senin takdirine râzı bir gönül isterim. Senin o güzel cennet bahçeni isterim.

20-Senin rızan olmaksızın cennet bahçesinin gülü. Bizim sînemizde cehennem korudur.

21-Senin rızana tâlip olan Cami kulun. Korku ile ümit arasında kalakalmıştır.

22-Onu korku ve ümit halkasından çıkarma! Onu rıza sofrasının başına oturt.

23-Muhabbet kadehini onun eline ver. O şarabın neşvesiyle onu mest eyle.

Beşinci Madde

Rızanın faydalarını, hünerlerini ve hoşnutsuzluğun türlü türlü zararlarını bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Kazaya rızayı elde etmek için iki hususu çok iyi tefekkür etmek lazımdır.

Birincisi; rızada olan şimdiki hâle ve ileriye ait faydalardır. Rızanın içinde yaşadığın zamana ait faydası kalbin üzüntülerden ve havatırdan kurtulmasıdır. Onun için kâmil bir zat şöyle demiştir: "Kaza ve kader haktır. O halde ihtimam ve korkuya gerek yoktur."

Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) İbn-i Mes'ûd'a (r. a.) şöyle buyurmuştur: *"Üzüntün az olsun. Çünkü takdir edilen ne ise o olacaktır. Kaderde olmayan ise olmayacaktır."*[419] Peygamber Efendimizin bu sözü birçok hikmet ve faydayı hâizdir. Lafzı az, mânâsı çok derindir. Sabrın gelecek zamana yönelik faydası ise, Hak tealanın vereceği nihayetsiz sevap ile O'nun güzel rızasıdır. Nitekim Hak teala: **"Allah onlardan râzı olmuştur. Onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır."** (Beyyine, 98/8) buyurmuştur. Hâlbuki kazaya râzı olmamakta sıkıntı, üzüntü ve kasvet hâlleri vardır. Bu durumun hiçbir faydası olmadığı gibi, pek ağır vebali ve cezası vardır. Çünkü kaza, tesiri olan bir iştir ki rızasızlık ve gam keder ile reddolunup geri gitmez. Âkil olan Hakk'ın rızası ile olan gönül rahatlığını, günahlarla ve gereksiz gam kederle değişmez. İkincisi, kadere rızasızlıkta bulunmak büyük bir tehlikedir. Meğer Hak teala bu âyet-i kerimenin mânâsını tefekkür eden kullarına yardım etmiş olsun. **"Hayır, Rabb'ine and olsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık konusunda, seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümde kendileri için hiçbir darlık duymadan sana boyun eğmedikçe tam iman etmiş olmazlar."** (Nisâ, 4/ 65)

Çünkü Hak teala, Rasûlü'nün vereceği hükme râzı olmayanlardan ve onun vereceği hükümden dolayı nefsinde bir darlık hissedenlerden imanı kaldırmıştır. Öyleyse, kendi hükmüne râzı olmayanlar hakkında hükmü nasıl olur? Hak teala buyurmuştur ki: "*Kazama râzı olmayan, belâlara sabretmeyen ve bahşettiğim nimetlere şükretmeyen kendine başka bir Rab*

arasın.”[420] O halde bu, Hak tealadan gâfil olanlar için çok şiddetli bir tehdit ve korkunç bir ikazdır. **[262/b]**

Bir kâmil şöyle demiştir: “Âlemlerin Rabb’ine lâyık olan hükmetmektir. Kula yakışan ise verilen hükme râzı olmaktır. Ne zaman ki Rab hükmetse de, kul bu hükümden râzı olmasa, o takdirde ne rububiyetten ve ne de ubudiyetten söz edilebilir.» Sen bu iki esası çok iyi düşün ki kazaya râzı olasın. Velhasıl sana her halde lâzım olan odur ki tam bir itimatla Allah’a güvenerek, her işini O’na ısmarlayıp bütün belâlarına tahammül edesin. Her zaman emrine, fermânına boyun eğip her ne işlerse O’ndan hoşnut olasın. Şunu yakînen bilesin ki Hak teala ezelde senin için her ne takdir etmiş ise, muhakkak senin iyiliğin ve kurtuluşun ondadır. Çünkü O, kendi kullarını terbiye edici Rab’dir, onları çok sever, merhametli ve şefkatlidir. O halde sevgili Mevlâ’dan ancak şefkat ve merhamet gelir. Hadis-i şerifte “Hak tealanın *kazasına râzı olan ebedî saadete kavuşur*” buyurulmuştur.

Şayet dünyada sana herhangi bir meşakkat erişirse çok muhabbetli (Vedûd) olan Rabb’inin rahmet ve merhametini hatırlamalısın ki O, seni öyle meşakkat içinde bırakmayıp tedbirini alandır. Bugün başına gelen olayların tamamı senin için ezelde takdir olunmuş olan şeylerdir. Hâlbuki Hak tealanın takdiri değişmez. O kullarıyla beraberdir ve hiçbir zaman onlardan ayrılmaz. Nitekim Kelâm-ı Kadîm’inde: **“Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir.”** (Hadîd, 57/4) buyurmuş ve her halde bizimle olduğunu duyurmuştur. Öyleyse bu beraberlikten haberi olan belâlardan şikâyetçi olmaz.

Mesnevî(den şiir)
1-Ger hezârân dâm bâşed der-kadem
Çun to bâ mâyî ne-bâşed hiç gam
2-Her şebî ez-dâm-ı ten ervâh-râ
Mî rehânî mî kenî elvâh-râ
3-Mî rehend ervâh her şeb z’în kafes
Fâriğân nî hâkim u mahkûm-i kes
4-Şeb zi-zindân bî-haber zindâniyân
Şeb zi-devlet bî-haber sultâniyân
5-Nî gam u endîşe-i sûd u ziyân
Nî hayâl-i în fulân u ân fulân
6-Hâl-ı ârif în buved bî-hâb hem
Goft îzed hum rukûdun z’în merem

7-Hofte ez ahvâl-i dunyâ rûz u şeb
Çun kalem der-pençe-i taklîb-i rab
8-Ân ki û pençe ne-bîned der-rakam
Fi‘l pindâred be-conbiş ez-kalem
9-Şemme-î z’în hâl-i ârif vû-numûd
Akl-râ hem hâb-i hissî der-rubûd
10-Refte der sahrâ-yı bî-çûn cân-işân
Rûh-işân âsûde vu ebdân-işân
11-Çunki nûr-ı subhdem ser ber zened
Kerkes-i zerrîn-i gerdûn per zened
12-“Fâlıkul-ısbâh” İsrâfîl vâr
Cumle-râ der-sûret âred z’ân diyâr
13-Rûhhâ-yı munbasıt-râ ten koned
Her tenî-râ bâz âbisten koned
14-Esb-i canhâ-râ koned ârî zi-zeyn
Sırru’n-nevmi ehu’l-mevtest în
15-Lîk behr-i ânki rûz âyend bâz
Ber nihed ber pâyişân bend-i dırâz
16-Tâ ki rûzeş vâ keşed z’ân murğzâr
V’ez çerâgâh âredeş der-zîr-i bâr
17-Kâş çun Ashâb-ı Kehf în rûh-râ
Hıfz kerdî yâ çu keştî Nûh-râ
18-Tâ ez-în tûfân-ı bîdârî vu hûş
Vâ rehîdî în zamîr u çeşm u gûş **[263/a]**
19-Çun be hakk bîdâr ne-bved cân-ı mâ
Hest bîdârî çu der bendân-ı mâ
20-Evliyâ-râ çun şeker bâşed ecel
Cân-ı îşân mest ne-bved der vedel
21-Telh ne-bved pîş-i îşân merg-i ten
Çun revend ez-çâh u zindân der-çemen
22-Vâ-rehîdend ez-cihân-ı pîç pîç
Kes ne-giryed ber fevât-ı hîç hîç
23-Burc-ı zindân-râ şikest erkânîyî
Hîç ez-û renced dil-i zindânîyî
24-K’ey derîğ în seng-i mermer-râ şikest
Tâ revân u cân-ı mâ ez-habs rest
25-Telh key bâşed kesî-râ kiş berend

Ez-miyân-i zehr-i mârân sûy-i kand
26-Cân mücerred geşte ez-gavgâ-yı ten
Mî pered bâ-perr-i dil bî-pây-ı ten
27-Hemçu zindânî-yi çeh k'ander şebân
Hosped u bîned be-hâb û gulsitân
28-Gûyed ey Yezdân merâ der ten me-ber
Tâ derîn gulşen konem men kerr u fer
29-Gûyedeş Yezdân du'â şod mustecâb
Vâ merov vallâhu a'lem bi's-savâb
30-În çonîn hâbî be-bîn çun hoş buved
Merg nâ-dîde be-cennet der reved
31-Hîç o hasret hored ber intibâh
Ber ten-u bâ-silsile der-ka'r-ı çâh
32-Ân yekî mî goft hoş bûdî cihân
Ger ne-bûdî pây-ı merg ender-miyân
33-V'ân diger goft er ne-bûdî merg hîç
Keh neyerzîdî cihân-ı pîç pîç
34-Harmenî bûdî be-deşt efrâşte
Muhmel u nâ-kûfte beg-zâşte
35-Merg-râ to zindegî pindâşti
Tohm-râ der-şûre-hâkî kâştî
36-Hîç morde nîst pur hasret zi-merg
Hasreteş ân est kiş kem bûd berg
37-V'er ne ez-çâhî be-sahrâ ûftâd
Der-meyân-ı devlet u îş u guşâd
38-Z'în makâm-ı mâtem u tengîn munâh
Nakl uftâdeş be-sahrâ-yı ferâh
39-Mak'ad-i sıdkî nih eyvân-ı durûğ
Bâde-i hâsî ne mestîyî zi-dûğ
40-Mak'ad-i sıdk u celîseş Hak şode
Reste z'în âb u gil-i âteşgede

Mesnevî(den şiirin tercümesi)

1-Bir adımda binlerce tuzak olsa bile, sen bizimle oldukça hiç gam yok!

2-Her gece ruhları beden tuzağından kurtarıyor, levhaları söküyorsun.

3-Ruhlar, her gece bu kafesten kurtuluyor, kimsenin hâkimi ve mahkûmu olmadan özgürlüğe ulaşıyorlar.

4-Zindandakiler geceleyin zindandan habersizdirler; sultanın adamlarının da geceleyin devletten haberleri yoktur.

5-Ne kâr zarar tasası ve düşüncesi vardır ne şu filancanın ne o falancanın hayali.

6-Ârifin hâli uyanıkken de böyledir. Allah: "Onlar uykudadırlar" buyurdu, bundan ürkme.

7-Onlar dünya hallerinden yana gece gündüz uykudadırlar. Rabbin elinde döndürüp çevirdiği kalem gibidirler.

8-Yazı yazılırken eli görmeyen kimse, bu eylemin kalemin hareketinden olduğunu sanır.

9-Allah, ârifin bu halinden bir nebzecik gösterdi; halkı ise bir duygu uykusu bastırdı.

10-Canları niteliksiz bir ovaya gitti. Ruhları da bedenleri de huzur içindedir.

11-Tan vaktinin ışığı baş gösterip gökyüzünün altın akbabası (güneş) kanat çırpınca,

12-**"Karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran"**[421] Allah; İsrâfîl gibi, hepsini o diyardan bu sûret âlemine getirir.

13-Genişlemiş ruhları bedene sokar; her bedeni de yeniden gebe bırakır.

14-Can atlarını eğersiz bırakır; *"Uyku ölümün kardeşidir"* sözünün sırrı budur.

15-Ama gündüz geri gelsinler diye ayakları üzerine uzun bir bağ koyar.

16-Böylece gündüz onu çayırdan geri çeker ve o otlaktan döndürüp yine yük altına sokar.

17-Keşke bu ruhu, Ashâb-ı Kehf ya da Nuh'un gemisi gibi korusaydı da,

18-Şu gönül, göz ve kulak, bu uyanıklık ve akıl tufanından kurtulsaydı.

19-Canımız Allah ile uyanık değilse, o uyanıklık bizim için bir darboğaza benzer.

20-Ecel Allah dostları için şeker gibidir; canları tulumun sallanmasından sarhoş olmaz.

21-Bedenin ölümü onlara acı gelmez. Çünkü kuyudan, zindandan çimenliğe çıkarlar.

22-Bu ıstıraplar dünyasından kurtulurlar. Hiçkimse bir hiçin kayboluşuna ağlamaz.

23-Devlet erkânından biri zindanın burcunu yıksa, zindanda olanın gönlü ona incinir mi?

24-Yazık, şu mermer taşı kırdı da canımızı, ruhumuzu hapisten kurtardı,

25-Yılan zehirlerinin arasından çıkarılıp şekere götürülen kimseye, bu iş acı gelir mi hiç?

26-Can, beden kavgasından sıyrılıp beden ayağı olmadan gönül kanadıyla uçup gider.

27-Zindan kuyusunda geceleyin uyuyup düşünde gül bahçesi gören adam gibi hani.

28-Allah'ım, der, beni bedene geri döndürme de şu gül bahçesinde gezip dolaşayım.

29-Allah da ona: «Duan kabul olundu, dönme» buyurur. Doğrusunu Allah daha iyi bilir.

30-Böyle bir düş, ne güzel olur bir bak. Adam ölümü görmeden cennete gidiyor.

31-O adam artık, kuyunun dibinde zincire vurulmuş bir bedenle uyanmaya hasret çeker mi hiç?

32-Birisi: «Arada ölümün ayağı olmasaydı, bu dünya ne güzel olurdu» diyordu.

33-Bir başkası: «Ölüm hiç olmasaydı, şu ıstıraplar dünyası bir saman çöpüne bile değmezdi» dedi.

34-Dövülmeden olduğu gibi bırakılmış, ovaya yığılmış bir harmana benzerdi.

35-Sen ölümü hayat sandın da tohumu çorak toprağa ektin.

36-Ölümüne yazıklanan hiçbir ölü yoktur; yazıklanması azığının azlığınadır ancak.

37-Yoksa ölen, bir kuyudan bir ovaya çıkmış; devlete, diriliğe ve genişliğe ulaşmıştır.

38-Bu yas konağından, bu utanç verici deve yatağından geniş bir ovaya göçmüştür.

39-Orası doğruluk makamıdır, yalan eyvanı değil. Ayrandan değil, halis şaraptan mestlik vardır orada.

40-O doğruluk makamında Allah ile oturmaktadır. Şu ateş tapınağının suyundan balçığından kurtulmuştur.

Altıncı Madde

Yukarıda açıklanan dört esası özetle bildirir.

Ey azîz! Bilinmelidir ki Allah dostları şöyle demişlerdir: Hak tealanın senin varlığını devam ettirmen için lâzım olan rızkına kefil olduğunu ve hakikaten her istediğini nasıl dilerse vermeye kadir olduğunu, senin bütün

ihtiyaçlarını bilmekte ve her hâlini görmekte olduğunu yakinen bilirsen, Allah'ın va'dinin doğruluğuna ve rızkına kefil olduğu hakikatine güvenip itimat ederek, sükûnete kavuşursun, kalbin mutmain olur. Bütün sebepleri, Yaratan'dan ayrı düşünerek boş yere kaygılanıp onları(ın ayrıntısını) düşünmekten ve onlara bağlanmaktan yüz çevirip rahat edersin. Çünkü yediğin yemeği ve içtiğin suyu, sana yediren ve içirenin Hak teala olduğunu bilirsin. Bundan sonra onlardan sana tat ve lezzet verenin, onları kolayca hazmettirip sana sıhhat verenin, onlardan kuvvet verip faydalarını bedenin uzuvlarına eriştirenin, onların ağırlık ve zararlarından bedenini koruyup seni huzura kavuşturanın Hak teala olduğunu tecrübe ile bilirsin.

Hâlbuki Hak teala dilerse, yedirmeden ve içirmeden **[263/b]** inayetiyle sana kâfi olup dilerse (bunlarsız) şifâ ve fayda verir. İsterse lezzet ve kuvvet verir ki bedenin kuvvet ve güç bulur. Çünkü bütün işler Allah tealanın dilemesi ile meydana gelir. Öyleyse Allah'tan başkasına güvenmemek ve ancak O'na tevekkül etmek lâzımdır.

Bunun gibi, eğer sen bütün işlerini yerde ve göklerde meydana gelen bütün işleri çekip çeviren Allah'a bırakırsan, görüşünün yetersiz kalıp aklının idrak edemeyeceği konuların derdini çekmekten kalbin arınır ve gönül huzuru içinde olursun. "Acaba, filan iş yarın olur mu, olmaz mı; olursa nasıl olur?" («Le'alle» ve «Lev») gibi, ihtimal hesaplarından ve tereddütlerden kurtulup rahat edersin. Bütün bu işlerin encâmını düşünerek düzenleme hususunda kalbini boş yere meşgul etmenin, nefsi zorlayıp vakti boşa harcamak olduğunu bilirsin. Çünkü çoğu kere öyle olur ki aklına gelmeyen işler bir anda meydana gelir de, önceki tedbir ve düşünceni Allah'ın hükmü olan kaza ve kader değiştiriverir. Böyle olunca da kıymetli ömrün boş hayaller ile zayi olup gider.

Beyt
Sebekat mekâdîre illâ lehû ve hukmuhâ
Fe'rhi fu'âdeke min le'alle ve leyte ve lev

Beyt(in tercümesi)
Allah'ın takdiri elbet, önceden yazılmıştır. Kalbini boşalt; "keşke" ve "belki"den sıyır.

Ve nefsine dersin ki: "Ey nefsim! Bize gelen, ancak Hak tealanın takdir ettiğidir. O bizim Mevlâ'mızdır, O bize yeter. O ne güzel vekildir ki bize inayet eyler. Çünkü O, öyle bir kudret sahibidir ki kudretinin nihayeti

olmaz. Öyle bir hikmet sahibidir ki hikmeti hesaba gelmez. Öyle merhametlidir ki rahmetinin sonu ve sınırı yoktur. Şu halde bu sıfatlarla muttasıf olan O pak zata tevekkül ve itimat etmek, en güzel ve en faydalı şeydir. Tedbir ve tedarik kaygısını terk ederek her işi O'na ısmarlayıp teslim etmek mutlaka gerekli ve en önemli bir iştir.

İşte bunun gibi, eğer sana bir musibet isabet edip bir kötülük geldiğinde; nefsine hâkim olup kalbini kontrol altına alabilirsen ağlayıp sızlanmaktan kurtulup şüphe ve şikâyetten uzak olursun. Hususen belânın ilk geldiği anda sabırlı davranıp metânet gösterebilirsin. Belânın ilk anında nefsin ağlayıp sızlanmasına mâni olmak gayet zordur.

Bu durumda nefsine dersin ki: "Bu belâ elbette Allah katından gelen bir oktur. Tedbir ve hîle ile bunun giderilmesine çare yoktur. Öyleyse buna katlanıp râzı ol ki Hak tealanın gayb hazinesinde belâlar pek çoktur. Hâlbuki O'nun bundan büyük belâları defedip kaldırdığını biliyorsun. Bu musibet, kara bir bulut gibidir ki çok yakında bu kara bulutlar dağılıp güneş kendini gösterir ve sen muradına erersin. Buna tahammül edip râzı ol ki karşılığında kurtuluşa ve büyük mükâfâta eresin.»

Nitekim Hak teala Kur'ân-ı Kerim'de: **"Allah** (size) **her zorluklan sonra bir kolaylık yaratır"** (Talak, 65/7) buyurmuş ve güzel bir sabrın karşılığında büyük ecir olduğunu duyurmuştur. Sen sabır ve tahammül göster ki, Rabb'inin eşsiz sanatlarından ibretler ve harikulâde şeyler seyredesin.

Şiir

1- Tevekka' sun'a Rabbike sevfe ye'tî
Bi-mâ tehvâhu men ferecâ karîb

2- Ve lâ-tey'es izâ mâ-nâbe hataba
Fe kem fi'l-ğaybi men acebe acîb

Şiir(in tercümesi)

1-Rabb'in tecellîsini bekle, nasılsa gelecek. Kaçırdığın ferahlık, yakında yine gelecek.

2-Ulaşamadığın şeyden ümitsiz olma. O'nun gayb hazinesinde niceleri doğacak.

Bunun gibi, eğer kalbinde kazaya yer verip tatlı ve acısını eş değerde görebilirsen; mahiyetini ve sırlarını yakinen bilmediğin işlerinde, Allah

senin için neyi takdir ederse onun kendin için en uygunu ve en hayırlısı olduğunu bilirsin. Allah'tan gelen her şeyde birçok zevk **[264/a]** ve lezzetler bulursun ve kendi nefsine şöyle dersin: "Ey nefis, ezelde takdir edilen şey, vakti geldiğinde elbette ortaya çıkar.»

Ey Allah'ın yaptığına râzı olmayan kimse, bu davranışında ne fayda bulursun? Sen, "Rab olarak Allah'tan râzı oldum" deyip niçin kazaya rıza göstermezsin? Meğer sen, kaza ve kaderi takdir etmenin Allah'ın şânından olduğunu bilmez misin? Şu halde hoşnutsuzluk huyundan vazgeçip Allah'ın takdirine râzı olmadıkça O'nun rızasına ve muhabbetine kavuşamazsın.

Eğer Hak teala sana bir müddet dünyalık vermeyecek olsa nefsine şöyle dersin: "Ey nefis, Allah, senin her hâlini senden daha iyi bilir ve sana herkesten daha fazla ikram eder, herkesten daha merhametlidir. O, efendilerin de Rabb'idir ve bütün âlemlerin rızkını verendir. Köpeği hasislik ile kâfiri düşmanlık ile terbiye eden Kerim'in katında, kendini bilen ve muvahhid olan kulu, bir ekmek parçasına veya bir gümüş paraya değmez mi? Lâkin şunu yakinen bilmelisin ki Hak teala dünyalığı senden (sebepsiz yere) hapsetmemiştir. Aksine sen faydalanasın diye dünyayı (senden uzak) tutmuştur. O halde sıkıntı ve belâlarla (denenmek) iyidir. Çünkü yapıp eden Allah'tır.

Sen bu anlatılanları(ın inceliğini) sürekli tekrarlayarak tefekkür ve tezekkür eyledinse (şunu idrak etmiş olmalısın ki) bahsettiğimiz dört esas tevekkül, tefvîz, sabır ve rızadır. Bunların tamamı ile (manen) güçlü ve kuvvetli olursun. Yukarıda açıklanan gam, keder ve sıkıntılar gönülden silinip gider. Böylece ibadetin lezzetini ve huzuru bulursun. Marifet ve muhabbet devletine erişirsin. Hak teala katında tevekkül, tefvîz, sabır ve rıza ehli olarak yazılırsın. Dünyada hem bedenin hem ruhun selâmet ve huzur bulup âhirette Allah'ın takdirine uygun olarak sıddîkler makamına erişirsin; iki cihan saadetini kendinde bulursun.

Tefvîznâme

1-Hak şerleri hayr eyler
Zann itme ki gayr eyler
Ârif anı seyr eyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

2-Sen Hakk'a tevekkül kıl

Tefvîz it ü râhat bul
Sabr eyle vü râzî ol
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

3-Kalbin ana berk eyle
Tedbîrini terk eyle
Takdîrini derk eyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

4-Hallâk-ı rahîm oldur
Rezzâk-ı kerîm oldur
Fa‘‘âl-i hakîm oldur
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

5-Bil kâzi-i hâcâtı
Kıl ana münâcâtı
Terk eyle murâdâtı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

6-Bir işi murâd itme
Olduysa inâd itme
Hak’dandır o redd itme
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

7-Hakk’ın olıcak işler
Boşdur gam u teşvîşler
Ol hikmetini işler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

8-Hep işleri fâyıkdır
Birbirine lâyıkdır
Neylerse muvâfıkdır

Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

9-Dilden gamı dûr eyle
Rabbinle huzûr eyle
Tefvîz-i umûr eyle **[264/b]**
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

10-Sen adli zulüm sanma
Teslîm ol oda yanma
Sabr it, sakın usanma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

11-Dime şu niçün şöyle
Yirincedir ol öyle
Bak sonuna sabr eyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

12-Hîç kimseye hor bakma
İncitme gönül yıkma
Sen nefsine yan çıkma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

13-Mü'min işi reng olmaz
Âkıl hûyı ceng olmaz
Ârif dili teng olmaz
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

14-Hoş sabr-ı cemîlimdir
Takdîr-i kefîlimdir
Allâh ki vekîlimdir
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

15-Her dilde anın adı
Her cânda anın yâdı
Her kuladır imdâdı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

16-Nâçâr kalacak yerde
Nâ-gâh açar ol perde
Dermân ider ol derde
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

17-Her kuluna her ânda
Geh kahr ü geh ihsânda
Her ânda, o bir şânda
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

18-Geh mu‘tî vü geh mâni‘
Geh zâr u gehî nâfi‘
Geh hâfid ü geh râfi‘
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

19-Geh abdin ider ârif
Geh eymen ü geh hâ’if
Her kalbi odur sârif
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

20-Geh kalbini boş eyler
Geh hulkını hoş eyler
Geh aşka dûş eyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

21-Geh sâde vü gâh rengîn
Geh tab‘ın ider sengîn

Geh hurrem u geh gamgîn
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

22-Az ye az uyu az iç
Ten mezbelesinden geç
Dil gülşenine gel göç
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

23-Bu nâs ile yorulma
Nefsinle dahi kalma
Kalbinden ırağ olma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

24-Geçmişle geri kalma
Müstakbele hem dalma
Hâl ile dahi olma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

25-Her dem anı zikr eyle
Zeyrekliği koy şöyle
Hayrân-ı Hakk ol, söyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler **[265/a]**

26-Gel hayrete dal bir yol
Kendin unut anı bul
Koy gafleti hâzır ol
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

27-Her sözde nasîhat var
Her nesnede zînet var
Her işde ganîmet var
Mevlâ görelim neyler

Neylerse güzel eyler

28-Hep remz ü işâretdir
Hep gamz u beşâretdir
Hep ayn-ı inâyetdir
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

29-Her söyleyeni dinle
Ol söyledeni anla
Hoş eyle kabûl-i cânla
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

30-Bil elsine-i halkı
Aklâm-ı Hak ey Hakkı
Öğren edeb ü hulkı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

31-Vallâhi güzel itmiş
Billâhi güzel itmiş
Tallâhi güzel itmiş
Allâh görelim nitmiş
Nitmişse güzel itmiş

Günümüz Türkçesiyle

1- Hak şerleri hayra döndürür. Zannetme ki (bundan) başka (bir şey) yapar. Ârif olan onu seyreyler. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

2- Sen Hakk'a mütevekkil ol. İşini O'na ısmarla rahat ol. Sabreyle; O'ndan râzı ol. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler

3- Kalbini O›na bağla. Takdirini idrak eyle. Tedbirini terk eyle. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

4- Yaratan merhametli O'dur. Rızık veren cömert O'dur. Hikmetle iş işleyen O'dur. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

5- İhtiyaçları göreni bil. Yalvar O'na; dua kıl. İsteme! Arzuları sil. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

6- Bir işi (ısrarla) isteme. Olduysa da inat etme. Hak'tandır o, reddetme. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

7- İşler Hakk'ın dileğincedir. Keder ve bulanık düşünceler boştur. O, kendince hikmetini işler. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

8- O›nun her işi kullardan üstündür. Münasiptir; birbirine lâyıktır. Ne yaparsa uygundur. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

9- Kederi gönülden uzak eyle. Rabbinle avun; huzur eyle. İşleri Allah'a tefvîz eyle. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

10- Sen adaleti zulüm sanma. Teslim ol, ateşte yanma. Sabret, sabırdan usanma. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

11- Deme şu niçin şöyledir. O yerince o öyledir. Bak sonuna, sabreyle. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

12- Hiç kimseye hor bakma. İncitme, gönül yıkma. Sen nefsinden yana taraf olma. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

13- Mü'min riyâkâr olmaz. Akleder, kavgacı olmaz. Ârifin gönlü dar olmaz. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

14- Hoştur, sabrı güzeldir. Takdiri kefilimdir. Allah ki vekilimdir. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

15- O›nun adı her dilde, her canda anılır. (Ve) yardımı her kula yetişir. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

16- Çaresiz kaldığın yerde, hemen açılır perde. Derman olur O derde. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

17- Her kuluna her anda. Ya kahırda ya ihsanda; O, her an bir yaratmadadır.[422] Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

18- Ya verir ya mâni olur. Ya zarar ya fayda verir. Ya bırakır ya yüceltir. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

19- Bazen kulunu ârif kılar. Korkutur veya güven verir. Her kalbi evirip çevirir. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

20- Bazen kalbini boş eyler. Bazen huyunu hoş eyler. Bazen aşka yoldaş eyler. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

21- Bazen tabiatını kasvetli kılar. Bazen sâde bazen renkli kılar. Bazen neşeli, bazen gamlı kılar. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

22- Az ye, az uyu, az iç. Şu ten çöplüğünden geç. Gel, gönül bahçesine göç. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

23- Bu insanlarla yorulma. Nefsinle dahi kalma. Kalbinden ırak olma. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

24- Geçmişle geri kalma. Geleceğe hem dalma. Şu an ile oyalanma. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

25- Her an O'nu zikreyle. Ukalâlığı bırak öyle. Hakk'a hayran ol, söyle; *Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.*

26- Gel, hayrete dal bir yol. Kendini unut, O'nu bul. Kov gafleti, hâzır ol. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

27- Her sözde nasihat var. Her nesnede zinet var. Her işte ganimet var. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

28- Hep rumuzdur, işarettir. Hep gamzedir, beşarettir.[423] Hepsi Hak'tan inâyettir.[424] Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

29- Her söyleyeni dinle. Onu söyleteni anla. Hoş can ile kabul eyle. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

30- Halkın lisanını Hakk'ın kalemi (olarak) bil ey Hakkı! Edebi ve ahlâkı öğren. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

31- Vallahi güzel etmiş. Billahi güzel etmiş. Tallâhi güzel etmiş. Mevlâ görelim netmiş Netmişse güzel etmiş.

---

[410]. Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XXII/320, H. No: 807; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I/218, H. No; 200.

[411]. Hâkim, *el-Müstedrek*, I/724, H.No: 1900.

[412]. Havatır: Kalbe doğan hitap; her türlü düşünceler.

[413]. Handan: Hep gülen, neşeli. Şen şakrak.

[414]. Matbu metinde "âyîne-i" şeklinde.

[415]. Lika: Kavuşma, maşuğun âşığa görünmesi.

[416]. Matbu metinde "misâli" şeklinde.

[417]. Sabi: Günahsız, küçük çocuk.

[418]. Yazma nüshada sehven **"eğer dilersen ki sürûr ve me'âsî"** şeklinde yazılmış olan ibâre matbu nüshada **"eğer dersen ki şurûr ve me'âsî"** şeklinde yazılmıştır. Metne uygun düşeni ikincisinin baş kısmı olduğundan, biz onu tercih ettik.

[419]. Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, II/70, H. No: 1188; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl* I/109, H. No: 505.

[420]. Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XXII/320, H. No: 807; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I/218, H. No; 200.

[421]. Bkz; (En'âm, 6/96.)

[422]. Bkz; Rahmân, suresi, 29 âyeti. **"O, her an yeni bir yaratma hâlindedir."**

[423]. Beşaret: Müjde.

[424]. İnâyet: Cenâb-ı Hakk'ın yardımı.

12-**"Karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran"** Allah; İsrâfîl gibi, hepsini o diyardan bu sûret âlemine getirir.

3- Havatır kalbe Hak katından gelir. Bunu kabul et, herkese hoşça merhaba de.

. Beşaret: Müjde.

. Bkz; Rahmân, suresi, 29 âyeti. **"O, her an yeni bir yaratma hâlindedir."**

. Bkz; (En'âm, 6/96.)

. İnâyet: Cenâb-ı Hakk'ın yardımı.

. Handan: Hep gülen, neşeli. Şen şakrak.

. Havatır: Kalbe doğan hitap; her türlü düşünceler.

. Hâkim*, el-Müstedrek*, I/724, H.No: 1900.

. Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XXII/320, H. No: 807; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I/218, H. No; 200.

. Matbu metinde "misâli" şeklinde.

. Lika: Kavuşma, maşuğun âşığa görünmesi.

. Matbu metinde "âyîne-i" şeklinde.

. Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, XXII/320, H. No: 807; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I/218, H. No; 200.

. Beyhakî*, Şu'abü'l-îmân*, II/70, H. No: 1188; Müttakî el-Hindî*, Kenzü'l-ummâl* I/109, H. No: 505.

. Yazma nüshada sehven **"eğer dilersen ki sürûr ve me'âsî"** şeklinde yazılmış olan ibâre matbu nüshada **"eğer dersen ki şurûr ve me'âsî"** şeklinde yazılmıştır. Metne uygun düşeni ikincisinin baş kısmı olduğundan, biz onu tercih ettik.

. Sabi: Günahsız, küçük çocuk.

Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) İbn-i Mes'ûd'a (r. a.) şöyle buyurmuştur: *"Üzüntün az olsun. Çünkü takdir edilen ne ise o olacaktır. Kaderde olmayan ise olmayacaktır."* Peygamber Efendimizin bu sözü birçok hikmet ve faydayı hâizdir. Lafzı az, mânâsı çok derindir. Sabrın gelecek zamana

yönelik faydası ise, Hak tealanın vereceği nihayetsiz sevap ile O'nun güzel rızasıdır. Nitekim Hak teala: **"Allah onlardan râzı olmuştur. Onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır."** (Beyyine, 98/8) buyurmuştur. Hâlbuki kazaya râzı olmamakta sıkıntı, üzüntü ve kasvet hâlleri vardır. Bu durumun hiçbir faydası olmadığı gibi, pek ağır vebali ve cezası vardır. Çünkü kaza, tesiri olan bir iştir ki rızasızlık ve gam keder ile reddolunup geri gitmez. Âkil olan Hakk'ın rızası ile olan gönül rahatlığını, günahlarla ve gereksiz gam kederle değişmez. İkincisi, kadere rızasızlıkta bulunmak büyük bir tehlikedir. Meğer Hak teala bu âyet-i kerimenin mânâsını tefekkür eden kullarına yardım etmiş olsun. **"Hayır, Rabb'ine and olsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık konusunda, seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümde kendileri için hiçbir darlık duymadan sana boyun eğmedikçe tam iman etmiş olmazlar."** (Nisâ, 4/ 65)

17- Her kuluna her anda. Ya kahırda ya ihsanda; O, her an bir yaratmadadır. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

7-Düşde gördüm kendimi dirsin misâl-i serv-i nâz

5- Gam seni ancak handân olarak bulsun. Derdi reddetme sakın, onu hoşça devâ bil.

1- Ârifin canı ve gönlü lika aşkıyla sarhoştur. Ne belâ gelirse başına, Hakk'ın ihsanı bilmiştir.

28- Hep rumuzdur, işarettir. Hep gamzedir, beşarettir. Hepsi Hak'tan inâyettir. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

3- Çocuğun safâsı sütten ve emziren dadıdan gelir. Süt kesilse bir gün, sabînin safâsına bal yetişir.

Çünkü Hak teala, Rasûlü'nün vereceği hükme râzı olmayanlardan ve onun vereceği hükümden dolayı nefsinde bir darlık hissedenlerden imanı kaldırmıştır. Öyleyse, kendi hükmüne râzı olmayanlar hakkında hükmü nasıl olur? Hak teala buyurmuştur ki: "*Kazama râzı olmayan, belâlara sabretmeyen ve bahşettiğim nimetlere şükretmeyen kendine başka bir Rab arasın*." O halde bu, Hak tealadan gâfil olanlar için çok şiddetli bir tehdit ve korkunç bir ikazdır. **[262/b]**

Ve hadis-i kudsîde buyrulmuştur ki: *"Ey âdemoğlu! Kim benim kazama râzı olmaz, verdiğim sıkıntılara karşı sabırlı davranmazsa kendine başka bir Rab arasın." "Ey âdemoğlu! Benden gelene râzı ol ki ben de senden râzı olayım ve seni muhabbetimle rızıklandırayım." "Ey âdemoğlu! Sen istersin, ben de isterim. Ancak (nihayetinde) benim dilediğim olur. Ne zaman benim muradımdan râzı olursan, sana dilediğini veririm." "Ey*

âdemoğlu! Senin için kazama râzı olmandan başka şifâ yoktur. Ey âdemoğlu! Ben senin günbegün edâ ettiğin namazlardan râzıyım, sen de benim her gün sana verdiğim rızıktan râzı ol. Ben nasıl ki senden yarınki namazı istemiyorsam, sen de benden yarınki rızkını isteme. Ey âdemoğlu! Bana mânen yaklaşan kullarım (mukarrebûn), kazama râzı olmaktan daha sevimli bir şeyle zatıma yaklaşamadılar." "Kulum! Sen bana kazama râzı olmaktan daha sevimli bir şeyle yaklaşamazsın."

28- Hep rumuzdur, işarettir. Hep gamzedir, beşarettir. Hepsi Hak'tan inâyettir. Mevlâ görelim neyler. Neylerse güzel eyler.

Eğer dersen ki "Kötülükler ve günahlar kaza ve kaderle ilgili değil midir? Bu durumda kulun kötülüğe râzı olması nasıl olur?"

Ki cihân âyine-i aşk-ı Hudâ olmuşdur

Ve Hazret-i Habib-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.) şöyle dua etmişlerdir: *"Allah'ım! Kazana rıza istiyorum."* Ve buyurmuştur ki: *"Hak teala o kimseye merhamet eylesin ki; nefsini bilmiştir ve diline* **[259/b]** *hâkim olmuştur ve Rabb'inin kazasına râzı olmuştur."* Ve buyurmuştur ki: *"Hak tealanın yeryüzünde öyle kulları vardır ki, gönülleri güneşten daha aydınlıktır, davranışları peygamberlerin davranışlarına benzer. Onlar için dünyada ne az vardır, ne çok. Hak teala her ne kısmet etmişse onlar ona râzı olmuşlar ve Hakk'ın rızasını bulmuşlardır."* Ve buyurmuştur ki: *"Hak teala rahat ve huzuru rızada, sıkıntı ve üzüntüyü ise kazaya râzı olmamakta kılmıştır."* Ve buyurmuştur ki: *"Kim ki Hak tealanın verdiği az rızka râzı olursa, Allah da ondan az amel ile râzı olur."* Ve buyurmuştur ki: *"Kim ki Hak tealadan râzıdır, bilsin ki Hak teala da ondan râzıdır.»*